

OVID DENSUSIANU

OPERE

Ediție îngrijită de
B. CAZACU, V. RUSU și I. ȘERB

cu o prefață de
B. CAZACU

I LINGVISTICĂ Scrieri lingvistice

București, 1968
EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Prefață

Intre ce a fost odată
Și-ntre ce ne-așteaptă mine,
Gîndul înălțat își zice:
„Sînt lumina ce rămîne”.

(Salba clipelor)

Ovid Densusianu este una dintre figurile dominante ale vieții științifice și culturale din primele decenii ale secolului nostru.

Născut la 29 decembrie 1873, Ovid Densusianu descinde dintr-o familie de ardeleni cu bogate tradiții culturale. Fiu al lui Aron Densusianu, profesor la Universitatea din Iași, și nepot al lui Nicolaie Densusianu, istoric al revoluției lui Horia, el aparține aceluși neam de dîrji cărturari transilvăneni care, însuflețiți de un lăminat patriotism, au mers pe cărările aride ale științei, încercînd să descifreze originile limbii și ale poporului român.

După ce își ia licența în litere la Universitatea din Iași (1892) și funcționează un an ca profesor în învățămîntul secundar la Botoșani și Focșani, Ovid Densusianu pleacă la specializare în străinătate; face studii strălucite cu romaniști de seamă, ca Adolf Tobler în Germania și Gaston Paris în Franța. Mai ales acesta din urmă a avut o influență covîrșitoare în formația științifică a tînărului cercetător. În 1896 obține diploma la Școala de înalte studii („ficole des Hautes Etudes”) din Paris cu lucrarea La Prise de Cordres et de Seville.

La vîrsta de numai 24 de ani i se încredințează, cu titlul de profesor suplinitor, catedra de „istorie

a limbii și literaturii române"; în urma raportului elogios prezentat senatului universitar și colegiului Facultății de filozofie și litere de către Ion Bogdan, este numit în februarie 1901 profesor titular, însă funcționează numai pînă în iunie, cînd această catedră se împarte în două: catedra de „filologie romanică cu specială privire la limba română”, la care Ovid Densusianu va preda pînă la sfîrșitul vieții sale, și catedra de „istorie a literaturii române”, care este ocupată de I. Bianu.

Dacă lucrările științifice l-au consacrat pe Densusianu, aducîndu-i în țară și în străinătate un renume binemeritat, imaginea profesorului și a omului mai dăinuie în memoria elevilor și a colaboratorilor săi.

Însuflețit de o voință tenace, Ovid Densusianu și-a impus în tot cursul vieții sale o riguroasă disciplină de muncă, pe care s-a străduit s-o transmită cu pasiune elevilor săi.

Cursurile predate de Ovid Densusianu timp de peste patru decenii au tratat, cu o remarcabilă competență, cele mai variate probleme ale științei filologice, acordînd specială atenție istoriei limbii și literaturii române.

Prestigiul profesorului se datora profundeii cunoașterii, îndeosebi în domeniul romanic, a fenomenelor lingvistice și literare, rigorii raționamentului științific și absolutei sale onestități intelectuale.

Severa disciplină intelectuală pe care și-o impusesse și îndelungata servitute a muncii de erudiție îi lăsaseră intactă o acută sensibilitate. Chipul său purta, în ultimii ani ai vieții, amprenta unei tragice existențe singuratice. Prin întreaga sa ținută, Densusianu răspundea parcă condiției umane așa cum o definea Pascal: „Toute la dignité de l'homme est en sa pensée”.

Puține mijloace oratorice la acest maestru al demonstrației științifice. Expunerea sobră, dar elegantă, cu voce scăzută, pe care nu o puteau percepe în plenitudinea ei decît cei așezați în primele bănci ale amfiteatrului, impunea prin informația sigură, prin rectitudinea judecării și prin strin-

gența metodei de confruntare a faptelor și a teoriilor.

La aceasta se adăuga o conștiință dusă pînă la exces a datoriei față de catedră, pe care a onorat-o cu o excepțională corectitudine și punctualitate pînă în ultimele clipe ale vieții sale.

Sînt cunoscute împrejurările în care s-a stins, la 8 iunie 1938, Ovid Densusianu. Internat în vederea unei intervenții chirurgicale, el a părăsit sanatoriul, contra indicației medicilor, înainte de a fi deplin restabilit, pentru a fi prezent la examenul programat cu studenții la sfîrșitul anului.

În ciuda firii sale timide și solitare, Ovid Densusianu a fost un contemporan și un luptător în cel mai deplin și uman înțeles.

În numeroase articole și conferințe, mai cu seamă în cele publicate în revistele *Vieța nouă* (1905—1925) și *Înălțarea* (două serii: seria întâi, ca ziar, 1919, și seria a doua, ca revistă, 1936—1937), el și-a spus părerea, adesea critic și propunînd soluții, despre viața universitară, despre literatura vremii, despre diverse aspecte ale vieții noastre sociale și culturale.

În concepția lui Densusianu, universitatea are un rol însemnat în formarea și îndrumarea tinerei generații, doritoare să i se deschidă calea spre înțelegerea vieții: „...un curs universitar — sublinia Densusianu — nu trebuie să se închidă într-o pedantă și disprețuitoare izolare de lumea în care trăim, de viața intelectuală ce se desfășură împrejurul nostru” (*Vieța nouă*, X (1915), 11, p. 350).

Viața universitară presupune însă o anumită atmosferă intelectuală și morală. Din acest punct

¹ Mai puțin cunoscut este însă alt amănunt, de asemenea semnificativ pentru concepția lui Densusianu despre îndatoririle de profesor și care e legat de vizita în țara noastră a lingvistului danez Viggo Brondal. Invitat să asiste la conferința colegului și prietenului Brendal, programată dintr-o neatenție la aceeași oră cu propriul său curs, Densusianu se scuză că nu poate participa, mărturisind că în întreaga sa carieră didactică nu absentase nici o singură oră.

de vedere, severitatea lui Densusianu era fără apel. „Universitatea — arăta el — nu este azil de infirmi intelectuali și nu poate avea scări pentru picioare de robi” (Vieața nouă, VI (1910), 4, p. 64).

Ovid Densusianu avea conștiința grabei răspunderi a omului de știință față de societatea în mijlocul căreia trăiește: „Oricât ai da din zilele tale științei și literaturii, lumea în care trăiești ca om te cheamă să te smulgi din liniștea castelelor de marmoră pe care ți le-ai clădit și să te uiți la ce se petrece mai jos în jurul tău, să vezi cit putregai se întinde pretutindeni și așteaptă mini harnice să-l înlăture” (Vieața nouă, VIII (1911), 1, p. 181-182).

Semnificativă este, de asemenea, relevarea anumitor aspecte ale vieții politice și sociale de după primul război mondial, prilej de a critica vehement anumite aspecte ale vieții sociale din acea perioadă, faptul că „...nu se muncește mai mult, că sînt săptămîni cu cîte șase zile de sărbătoare, că prin birouri, ateliere se stă de taifas și se cască, iar pe la Cameră se suflecă mînele pentru bătaie și buzele bat halvita oratoriei naționale” (Vieața nouă, XVII (1921), 3, p. 72).

În acest climat nu ne surprinde faptul că în 1923 Ovid Densusianu refuză demn decorația de comandor al „Coroanei României”, adresînd o scrisoare ministrului de externe în care arată că nu înțelege să fie decorat alături de persoane descalificate, compromise chiar, în timpul ocupației (Vieața nouă, XVIII (1923), 12, p. 229).

Patriotismul este definit de Densusianu în spiritul activității creatoare: „Patriot bun e oricine se achită înainte de toate de obligațiunile ce-i incumbă, oricine-și aduce statornic munca acolo unde este pus” (Vieața nouă, X (1914), 9, p. 296).

Convins de valoarea aplicativă a adevărului științific — „Știința..., sublinia el, rezultă din necesități practice” (Vieața nouă, IV (1908), 20, p. 393) —, Densusianu a fost preocupat și de progresul social și economic al țării noastre, pe care îl vede realizat „prin noi înșine”, printr-altele prin organizarea unui învățămînt capabil

să formeze numeroși tehnicieni și meseriași români (Vieața nouă, XVI (1920), 9-10, p. 192).

Prin ținuta sa demnă și curajoasă, Ovid Densusianu a fost un revoluționar în sensul propriei sale definiții: „Revoluționar e cel care aduce idei nouă și luptă pentru ele, încredințat că puterea lor se va impune cu vremea” (Vieața nouă, XII (1916), 9, p. 257).

Primele contribuții științifice ale lui Ovid Densusianu apar în Revista critică-literară, publicată de tatăl său, Aron Densusianu. Aici Densusianu tipărește, începînd din 1893, o serie de articole de istorie și critică literară și de lingvistică. Dintre acestea merită să fie amintite studiul mai întins, publicat ulterior și în volum, Aliteratiunea în limbile romanice (Iași, 1895) și Rotacismul în dialectul istriian (Revista critică-literară, V (1897), p. 15-20 și 33-40).

De perioada anilor petrecuți la Paris se leagă colaborarea la România și publicarea unor studii asupra unor texte medievale franceze: Aymeri de Narbonne dans la chanson du pelerinage de Charlemagne (România XXV (1896), p. 481-496), La Prise de Cordres et de Seville, chanson de geste du XII-e siecle, publice d'apres le manuscrit unique de la Bibliotheque Naționale (Paris, 1896). Gaston Paris, care a condus această lucrare și a recomandat-o spre publicare în colecția Societății de texte vechi franceze („Societe des Anciens Textes francais”), subliniază deosebita calitate ale spiritului critic și conștiințozitatea autorului.

După numirea în 1897 ca profesor suplinitor la Universitatea din București, Densusianu inițiază publicarea unui Anuar al Seminarului de istoria limbii și literaturii române. În primul volum al acestui anuar, apărut sub titlul Studii de filologie română (București, 1898), Densusianu publică, printre altele, un remarcabil articol, Urme vechi de limbă în toponimia românească, în care subliniază importanta cercetării

numelor geografice pentru a susține continuitatea românilor la nordul Dunării înainte de secolul al XIII-lea.

Lecția, inaugurală, ținută la Facultatea de Utere din București în octombrie 1897, despre Obiectul și metoda filologiei, este o adevărată profesiune de credință, în care Densusianu exprimă o concepție pe care o va ilustra de-a lungul întregii sale activități.

Filologia este concepută ca o disciplină care cercetează tot ce se manifestă în limba scrisă sau vorbită a unui popor; ea stă la „baza oricărui studiu de istoria limbii și literaturii”.

Profesorul care, în viitoarea activitate de la catedră, va înfățișa evoluția estetică a limbii române, începând cu anul 1921, în mai multe cicluri de cursuri universitare, subliniază cu prilejul acestei prelegeri de deschidere necesitatea de a studia limba și literatura și din punctul de vedere al valorilor artistice. „Acel ce se ocupă însă cu istoria limbii și literaturii nu trebuie să constate numai și să explice fenomenele, ci să le aprecieze.”

La vârsta de numai 28 de ani, Densusianu publică primul volum al monumentalei sale lucrări, *Histoire de la langue roumaine (tome I, Les origines, Paris, 1901)*, operă de sinteză care impresionează și astăzi prin vasta erudiție și originalitatea gândirii autorului, prin eleganța și sobrietatea expresiei și prin curajul de a afirma adevărul științific în ciuda anumitor prejudecăți ale epocii. Tînărul savant își definea crezul științific cu acea trăsătură de intransigență intelectuală care l-a călăuzit în întreaga sa activitate. „Singura noastră preocupare fiind cercetarea adevărului — afirmă Densusianu în prefața la această lucrare —, ne-am impus ca o datorie să păstrăm o obiectivitate absolută în investigațiile noastre și să înlăturăm orice considerație străină științei.”¹

¹ Gf. *Obiectul și metoda filologiei*, București, 1897, p. 15.

² *Ibidem*, p. 17.

³ Gf. *Istoria limbii române (versiunea românească)*, voi. I, București, prefață, 1961, p. 1.

Examinînd originile limbii române, Densusianu se ocupă de elementele autohtone, de fondul latin și de influențele străine care s-au exercitat pînă în secolul al XVI-lea (albaneză, slavă, bizantină, maghiară). Dacă unele dintre părțile lui Densusianu (de exemplu teoria sa despre formarea limbii și a poporului român, legată de originile dialectelor românești) nu au întrunit asentimentul învățaților, fiind corectate de cercetători ulteriori, ele au avut totuși rolul important de a stimula gîndirea științifică românească în vederea rezolvării uneia dintre problemele fundamentale ale istoriei poporului și a limbii noastre.

Publicarea celui de-al doilea volum al acestei lucrări (Le seizieme siecle) a durat o îndelungată perioadă; după apariția primei fascicule (Paris, 1914), restul manuscrisului s-a pierdut în timpul primului război mondial, iar Densusianu a fost nevoit să refacă această parte consacrată secolului al XVI-lea. Fascicula a doua apare abia după 18 ani (Paris, 1932), iar cea de-a treia în ultimul an al vieții autorului (Paris, 1938).

Intenția lui Densusianu de a publica în continuare istoria limbii române din secolele următoare a rămas neîndeplinită. Elementele prezentate în cursurile sale universitare (de exemplu Limba română în secolul al XVII-lea și Evoluția estetică a limbii române) arată modul în care autorul avea de gînd să înfățișeze evoluția ulterioară a limbii române.

În cursul întregii sale activități, Densusianu a fost atras de problemele istoriei vocabularului romanic, și în special a celui românesc. În afară de numeroasele etimologii apărute în *Revista critică-literară* și de cele publicate în România și, mai tîrziu, în *Grai și suflet, el redactează, în colaborare cu I.-A. Candrea, Dicționarul etimologic al limbii române. A — putea (București, 1907—1914)*, o prezentare de ansamblu a elementelor lexicale de origine latină din română, rămasă, din nefericire, neterminată.

Ovid Densusianu a manifestat un viu interes pentru cunoașterea științifică a graiurilor românești în toată varietatea aspectelor lor.

Preocuparea pentru studierea graiurilor vii apare înscrisă între punctele programului „Societății filologice”, întemeiată de Densusianu la București în 1905.

În comunicările prezentate la această societate, Densusianu înfățișează rezultatele unor anchete dialectale preliminare efectuate în județul Mehedinți (vezi Buletinul „Societății filologice”, an. I (1905), 2, p. 27 și urm.) și subliniază necesitatea întreprinderii unor cercetări asupra graiurilor regionale.

În anul următor, împreună cu I.-A. Candrea și Th. D. Speranția, Ovid Densusianu dă la iveală „o icoană a graiului nostru”, o bogată culegere de texte dialectale: Graiul nostru, Texte din toate părțile locuite de români (voi. I—II, București, 1906-1908).

Cele peste 800 de texte cuprinse în această antologie dialectală depășesc interesul strict lingvistic; culese în cea mai mare parte în preajma marii răscoale țărănești din 1907, ele oferă prin conținutul lor interesante date sociale, puțind fi considerate, cum se subliniază de altfel și în prefață, „ca documente sufletești, culturale și în parte istorice”.

Primul volum care inaugurează seria publicațiilor „Institutului de filologie și folklor”, înființat în 1914 pe Ungă catedra de filologie romanică a lui Ovid Densusianu, este monografia Graiul din Țara Hațegului (București, 1915).

Pagina care deschide această carte consacrată înfățișării graiului din ținutul de origine al familiei Densusianu este străbătută de o adâncă vibrație poetică; descrierea Văii Hațegului, „întîiul sălaș al neamului nostru dincolo de Carpați”, amintește, prin armonia și eleganța frazei, de stilul descriptiv al lui Bălcescu sau Odobescu:

„Din drumul ce duce de pe valea Streiului spre Hațeg «păsu vini» — cum se zice în graiul locului — ori de pe coastele ce ascund Silvașul se vede

desfășurîndu-se una din cele mai frumoase priveliști de poezie a pămîntului românesc. De acolo poți cuprinde cu ochii toată Valea Hațegului, cu înșiruirea-i maiestoașă de munți peste care stăpînește vîrfurile Rătezatului, cu satele, cînd mai dese, cînd mai răzlețe, ce se pierd printre livezi și lunci ori privesc de pe un deal strînse împrejurul turnului ascuțit și alb al bisericei ce se înalță parcă sfios să nu turbure armonia tabloului. Cu crestele lor conturate în linii blînde și ridieîndu-se încet-încet unele deasupra altora, munții, priviți de departe, nu au nimic din romantismul fantastic și prea sălbatic al Elveției ori Norvegiei; sînt munți ce par tovarăși mai prietenoși de viață și din ei se desprinde o seninătate, o armonie, ai putea zice clasică — desigur că acei ostași romani ce au trecut pe aici acum două mii de ani își vor fi adus aminte de pămîntul Italiei cînd li s-a deschis dinaintea ochilor această vale ce avea să fie întîiul sălaș al neamului nostru dincolo de Carpați.”

(Graiul din Țara Hațegului, p. 3)

Graiul nostru și Graiul din Țara Hațegului sînt lucrări fundamentale în dezvoltarea dialectologiei românești.

Principiile care au stat la baza elaborării acestor lucrări, în care cercetarea aspectelor lingvistice se întrepătrunde cu aceea a aspectelor etnografice și folclorice, reprezintă programul întregii activități dialectologice a școlii lui Ovid Densusianu.

Raporturile dintre cercetarea lingvistică și cercetarea folclorică sînt precizate în prelegerea de deschidere a cursului universitar din anul 1909, Folklorul: cum trebuie înțeles: „Filologia are, cum se știe, numeroase puncte de atingere cu folklorul; la ajutorul lui trebuie să recurgem cînd

¹ Această prelegere apare mai întîi în *Vieța nouă*, V (1909), nr. 19—22, și apoi în broșură aparte (București, 1910); cf. și D. Șandru, *Între filologie și folklor în concepția școlii Densusianu*, în *Cercetări folklorice*, I (1947), p. 77 și urm.

urmărim, unele probleme de istoria limbei ori literaturii, și cu deosebire în studiile de dialectologie se vede bine legătura între un gen și celălalt de cercetări" (Vieața nouă, V (1909), 19, p. 377).

Concepția lui Densusianu este întru totul modernă, în sensul importanței care se acordă astăzi cercetărilor interdisciplinare. Ea apare clar exprimată și în intervenția pe care o face Densusianu, în cadrul dezbaterilor de la Academie, în vederea realizării unui Repertoriu sau Atlas etnografic (care să completeze Atlasul lingvistic și folcloric), „pentru că filologia, folclorul, etnografia nu pot fi despărțite și numai din colaborarea lor poate ieși mai multă lumină în limpezirea unor probleme" (Analele Academiei Române, tom. XLIV, p. 86).

De altfel, aceeași concepție l-a călăuzit pe Densusianu atunci când a creat „Institutul de filologie și folclor" (1914), ca și atunci când a întemeiat importanta publicație periodică cu titlul semnificativ Grai și suflet (1923—1938), în care, alături de studii de limbă, au apărut cercetări și culegeri de folclor (vezi și articolul-program Orientări nouă în cercetările filologice, în Grai și suflet, I (1923), 1, p. 1-23).

Concordanțele lingvistice, folclorice și etnografice sînt urmărite de Densusianu în numeroase studii, în special în legătură cu anumite aspecte ale vieții pastorale, atît în domeniul romanic (Din istoria migrațiunilor păstorești la popoarele romanice, în Buletinul „Societății filologice", 77/ (1907), I, p. 18-41, Păstoritul la popoarele romanice — însemnătatea lui lingvistică și etnografică, în Vieața nouă, VIII (1912), 20, p. 353-359; 21, p. 369-374; 22, p. 385-390; 23, p. 407-413; 24, p. 428-434), cît și într-o perspectivă mai îndepărtată privind limba bascii (Păstoritul la bascii din Soule, în Grai și suflet, 77 (1925), 1, p. 129—147) sau originea iranică a unor termeni pastorali din română (Irano-romanica, în Grai și suflet, I (1923), 1, p. 39—71, și 2, p. 248-250).

Cercetarea producțiilor folclorice oferă prilejul unei cunoașteri mai profunde a modului de a

gîndi al poporului. Din această concepție se desprind și recomandările metodologice pe care le face Densusianu, în proiectul prezentat Academiei (sesiunea din 1920), în vederea culegerii de material folcloric: „în adunarea materialului sînt de părere să stîină samă nu numai de folclorul tradițional, ci și de cel de actualitate, adică de tot ce arată cum se resfrînge în sufletul poporului vieata la care el participă" (Analele Academiei Române, tom. XL (1920), p. 154-155).

Principiile afirmate de Ovid Densusianu au deschis căi noi în domeniul cercetării folclorice; ele au fost ilustrate de bogata sa activitate de culegere și, mai ales, de interpretare a producțiilor populare.

Ovid Densusianu a publicat cîteva antologii reprezentative de texte folclorice (amintim, printre altele, cunoscutul volum Flori alese din cîntecele poporului, București, 1920); a urmărit, într-o cuprinzătoare monografie (Vieața păstorească în poezia noastră populară, I—II, București, 1922—1923), reflexele păstoritului în folclor și a dat un model de studiu lingvistic asupra unor producții folclorice \Limba descintecelor, în Grai și suflet, IV (1930), 2, p. 351-376; V (1931), 1, p. 125-157; VI (1934), 1, p. 75-162).

Pe linia tradiției umaniste, Ovid Densusianu aparține acelor învățați care șterg frontierele dintre discipline. Filolog, Densusianu n-a separat analiza atentă a limbii de studiul literaturii. În interpretarea faptelor de istorie a limbii este necesar să se țină seama de datele istoriei literare, pentru că „între felul de a se exprima dintr-o epocă, între materialul lingvistic și producțiunea literară proprie ei există totdeauna un raport determinat", a privi fenomenele lingvistice independent de cele literare, considera Densusianu, este a avea o concepție mărginită față de ele (Istoria literară în învățămîntul universitar, București, 1911, p. 10).

În lumina precizărilor de mai sus înțelegem preocupările de critic și istoric literar ale lui Ovid Densusianu, legate îndeosebi de activitatea desfășurată în primii ani de profesorat la

catedră și de orientarea pe care a încercat s-o imprime în literatura vremii prin întemeierea revistei *Vieața nouă* (1905-1925).

Potrivit concepției lui Densusianu, literatura trebuie să aibă „înțelesul timpului în care-și ia naștere” (*Vieața nouă*, I (1905), 2, p. 27). în studierea creației literare, „forma nu trebuie niciodată izolată de fond” (*Vieața nouă*, XI (1916), 12, p. 36); de aici importanța acordată criteriului estetic în aprecierea fenomenului literar.

Cursurile de literatură predate la universitate, tipărite mult mai târziu (*Literatura română modernă*, 3 voi., republicate în mai multe ediții), își păstrează și astăzi actualitatea; ele aduc o informație riguroasă, bazată pe cercetarea directă a textelor și a izvoarelor, precum și analize pătrunzătoare și judecăți de valoare care vădesc orizontul larg și gustul sigur al autorului.

Alături de cursurile de literatură română, Ovid Densusianu a consacrat cicluri de prelegeri universitare și altor literaturi romanice considerate ca expresie a latinității (dintre acestea unele au fost publicate în volum: *Dante și latinitatea*, București, 1921; *Sufletul latin și literatura nouă*, 2 voi., București, 1922).

Dacă prin activitatea sa științifică și didactică Densusianu a creat la București o adevărată școală lingvistică, contribuind la progresul filologiei românești, prin direcția pe care a impus-o la *Vieața nouă* — revistă de afirmare a unor noi idealuri artistice — el a încercat să dea o orientare modernă literaturii române.

Literatura de la Vieața nouă, apărută ca o reacție împotriva sămănătorismului, promovează simbolismul, curent menit să aducă o înnoire a inspirației și a formelor de exprimare poetică. *Cronica literară de la Vieața nouă*, susținută în cea mai mare parte de Ovid Densusianu, nu va evita judecata în actualitate și va milita constant pentru impunerea noului curent.

Criticul care „a pledat pentru derusticizarea poeziei române și pentru o apropiere de literaturile occidentale...” (*Perpessicius*), a lăsat și câteva

volume de versuri: *Limanuri albe* (1913), *Heroica* (1918), *Sub stîncavremei* (1919), *Salba clipelor* (1921), *Raze peste lespezi* (1924), *În zorile vieții* (1925).

Expresie a unei alese sensibilități, poezia lui Ervin e dominată de o vădită tendință spre intelectualizare.

Această tendință intelectualizantă spre o exprimare mai mult cerebrală și abstractă, izvorită și din caracterul oarecum programatic al poeziei lui Densusianu, conferă unor aspecte ale creației sale artistice o notă livrescă de prețiozitate.

Științei și artei, valori permanente ale existenței umane, poetul le aduce prinosul într-un stil elevat:

Voi care mi-ați adus în suflet pacea,
Voi care m-ați făcut să nu știu ce-i uritul,
Voi de la care am primit puterea
Să-nalț castelul meu Ungă ruine,
Cuvinte-ale Științei și-ale Artei
Fiți binecuvîntate ca și psalmii
Ce mîngîiau pribegii prin pustiuri.

Lumini de fulger

(*Limanuri albe*, p. 114)

Viața însăși e cîntată în termeni abstracti:

O mîndră epopee e vieața
Aici-și voi, eroii care duceți
Sub fruntea-nfierbîntată-atîtea gînduri,
Aici, numai aici, știți bine
Tot ce cuvîntul de a trăi
În înțelesul lui adine ascunde.

Lumini de fulger

(*Limanuri albe*, p. 111)

Definiția iubirii este însoțită de reflecții moralizatoare:

¹ Se cuvine să amintim și încercările dramatice, de asemenea în versuri: *Între două lumi*, 1899; *Brazde de lumină*, 1915; *Fîmîna blestemată*, 1915.

² Pseudonim sub care apar versurile lui Densusianu în *Vieața nouă*.

*Iubirea: suflet pentru suflet,
Icoană tu, icoană eu —
Citi zic c-o înțeleg și totuși
Rămîn vrăjmașii ei mereu.*

(Salba clipelor, p. 22)

Nota intelectuală a liricii lui Densusianu rezultă și din evidenta predilecție pentru termenul gând, pe care îl întâlnim des în versurile sale:

*Ca pagină albă pe care
O mină măiastră-ntîrzie
Cuvinte de aur să-nsemne
E ziua de astăzi.*

Pustie

*Văd lumea, și singur un gând
Ar ști bucurii să-mi aducă,
Dar gândul pe mări vijelioase
Aleargă — corabie — năluca*

Adagio

(Raze peste lespezi, p. 81—82)

Preeminența „gîndului” față de „simțire” este exprimată metaforic:

*Simțirea — valuri în furtună
Deasupra cărora vîslește
Puterea gîndului. Vieța
Prin ele calea-și limpezește.*

(Salba clipelor, p. 9)

Ervin a fost un „poet al gîndului”: poezia lui trăiește mai mult prin idee decît prin sentiment.

Sub influența principiilor simbolismului, Densusianu a depășit limitele inspirației poeziei tradiționale. Aspecte ale progresului tehnic și ale vieții citadine își găsesc locul, sub influența mai ales a lui Verhaeren, în tematica poetică. Iată, de pildă, din ciclul Solii depărtărilor, imaginea telefonului, surprinsă în câteva notații sugestive:

*De-a lungul bolților albastre —
Ca portative peste pagini albe —
Solii grăbite trec cutreierînd pămîntul,*

*Ducînd cu ele glasuri tănuite
Și-naripînd, în nerăbdarea lui, cuvîntul.*

(Limanuri albe, p. 81—82)

Tot prin simbolism se explică cultivarea versului liber, care se abate de la normele poeticii tradiționale, și impunerea unor noi modalități de exprimare în limbajul poetic românesc.

Dar criticul care a promovat poezia modernă, citadină, care a combătut direcția sămănătoristă, poetul intelectualizant și abstract a fost, totuși, un profund cunoscător al realităților satului românesc, al graiului și al sufletului țaranului.

Sînt concludente din acest punct de vedere unele reflecții ale lui Ovid Densusianu izvorîte din preocuparea pentru gravele probleme sociale ale vremii. „Cine ar fi stat mai mult printre țărani din unele părți și le-ar fi ascultat păsurile — scria el cu prilejul mării răscoale din 1907 — nu se putea să nu vadă că într-o zi se va ajunge aici” (Viața nouă, III (1907), 4, p. 73).

Un ecou al unor asemenea preocupări întîlnim și în poezia cerebralului Ervin.

Sub titlul sugestiv La răsîntia neagră (Sub stinca vremii, p. 83—84) sînt exprimate, în notații sobre, accente de surdă revoltă:

*La răsîntia neagră
S-au oprit trei care.
Cei care le mină
Scapără-n amnare.*

*Unul din ei zice:
„Fost-am la oraș
Să mă judec iară:
Tot eu păgubaș”.*

*Altul: „O făclie
Și-un coșciug am luat;
Mi-a ucis vechilul
Singurul băiat”.*

¹ Vezi, de exemplu, *Versul liber și dezvoltarea estetică a limbii literare*, în *Vieța nouă*, IV (1908), 13, p. 246—249.

*Cel din urmă: „Uite,
Mai aveam doi boi,
Pentru bir mi-i vinde
Mine pe-amîndoi”.*

*Finalul, în care se reia versul inițial, subliniază
sentimentul apăsător al unei existențe tragice:*

*Din răspintia neagră
Carele-au plecat
Și merg greu, de parcă
Piatră duc în sat.*

*Aceeași atmosferă de tristețe domină și evocarea
satului:*

*Ce mic — cit un sicriu —
E satul îngropat sub stele
Și cit de trist e somnul lui
Cînd latră cîinii a pustiu
Și trec pe cîmp strigoi și iele.*

Satul

(Sub stîncă vremii, p. 20—21)

*și transpare în Cosașii, în a cărei structură pot fi
identificate vădite reminiscențe folclorice:*

*Cîte stele pe cerime,
Cîte pietre-n adîncime,
Cîte flori într-o grădină,
Cîte crengi dintr-o tulpină,
Cîte raze de la soare,
Cîte păsări cîntătoare,
Toate de le-aș număra
împreună nu mi-ar da
Cîte-s chinurile mele
Ca și stîncile de grele.*

Cosașii

(Sub stîncă vremii, p. 78)

*Este dificil să surprindem., într-o formulă lapi-
dară, trăsăturile dominante ale vieții și creației
lui Ovid Densusianu. încercarea de a descifra
această complexă personalitate are de învins semni-*

*ficația pe care Densusianu s-a străduit s-o imprime
propriei sale existențe:*

*Sînt altul? Poate... să fii veșnic
Același prea sărac îmi pare.
Vieața-mi spune: „Fii o taină
Și ție singur o mirare”.*

Sub lampa luminînd garoafe
(Raze peste lespezi, p. 66)

*Savant erudit și distins profesor, Densusianu
s-a impus, în diversele domenii pe care le-a cultivat,
ca un adevărat deschizător de drumuri și creator
de școală.*

*Amintirii lui Ovid Densusianu, așa cum o
păstrez din primii ani universitari, îi dedic, în
încheierea acestor pagini, un gând fidel.*

B. C a z a c i i

iNotă asupra ediției

Întinsa operă a lui Ovid Densusianu și posibilitățile limitate ale unei ediții selective ne-au impus anumite criterii în cuprinderea bogatei și variatei activități științifice și literare a celui mai de seamă reprezentant al filologiei românești de la începutul secolului nostru.

Atît în concepția, cit și în activitatea practică de cercetare desfășurată de Ovid Densusianu, discipline deosebite (lingvistica și istoria literară, folclorul și etnografia, istoria și psihologia) se întrepătrund și contribuie la rezolvarea diverselor probleme complexe pe care le impune studiarea limbii, considerată în totalitatea manifestărilor sale.

Datorită acestui fapt, editorii au întâmpinat dificultăți în gruparea și repartizarea unor studii sau articole în volumele seriei de Opere.

În operația de editare a materialului am fost călăuziți de ideea de a prezenta cititorului contribuțiile mai importante ale lui Ovid Densusianu, realizate în diverse modalități (opere fundamentale, studii, articole, recenzii, note, indicații bibliografice, însemnări și rectificări etc.) din principalele domenii cultivate de acesta.

finind seama de varietatea materialului pe care urmează să-l publicăm, ediția noastră va

înfățișa creația lui Ovid Densusianu în următoarele trei secțiuni:

- A. LINGVISTICĂ;
- B. FOLCLOR SI ETNOGRAFIE;
- C. ISTORIE SI CRITICĂ LITERARĂ;
BELETRISTICĂ.'

Ediția se va încheia cu Corespondența și Bibliografia scrierilor lui Ovid Densusianu.

Materialul cuprins în secțiunile Lingvistică (A) și Corespondență și Bibliografie e publicat de B. Cazacu și V. Rusu, iar acela din secțiile Folclor și etnografie (B) și Istorie și critică literară; Beletristică (C) de B. Cazacu și I. Șerb.

Menționăm mai jos cuprinsul secțiunii consacrate operei lingvistice a lui Ovid Densusianu; pentru celelalte secțiuni se vor face precizările necesare în primul volum din secțiunea respectivă.

Primul volum al secțiunii de față, intitulat Scrieri lingvistice, reunește studii, articole și dări de seamă, publicate în Revista critică-literară (1893—1897) a lui Aron Densusianu sau în publicațiile periodice conduse de autor: Vieața nouă (1905-1925), Grai și suflet (1923-1937) și Buletinul „Societății filologice”, precum și în alte reviste și publicații românești sau străine.

Am reținut, aşadar, pentru acest prim volum diferitele contribuții lingvistice ale lui Ovid Densusianu, apărute de-a lungul întregii sale activități, care oferă imaginea diversității preocupărilor autorului. Lucrările sale fundamentale, Histoire de la langue roumaine și cursurilor care o continuă — Limba română în secolul al XVII-lea și Evoluția estetică a limbii române —, reprezentând, potrivit concepției lui Densusianu, o expunere de ansamblu, unitară, a evoluției limbii române, le vor fi consacrate volumele următoare ale secțiunii Lingvistică.

Volumul de Scrieri lingvistice se deschide prin capitolul Orientări, care reunește câteva contribuții cu un pronunțat caracter programatic. Prima, încrederea în știință (1908), este defini-

torie pentru personalitatea lui Densusianu, iar celelalte: Obiectul și metoda filologiei (1897), Locul filologiei în viața noastră intelectuală (1908) și Orientări nouă în cercetările filologice (1923), reprezintă momente semnificative pentru evoluția concepției filologice a lui Ovid Densusianu.

În continuare, în gruparea contribuțiilor incluse în acest volum, am ținut seama de direcțiile cultivate cu predilecție de Ovid Densusianu: Filologie romanică și filologie română, Dialectologie, Toponimie, Fonetică și ortografie, Lexicologie. În ultimul capitol, Varia, am reunii, alături de câteva profiluri de filologi și prezentări de reviste, memoriul de titluri și publicații al lui Ovid Densusianu, interesant prin faptul că exprimă aprecierea autorului asupra primelor sale lucrări, dintre care unele incluse în volumul de față.

Capitolele sînt precedate de scurte prezentări ale contribuției lui Ovid Densusianu în domeniile respective; aceste prezentări vin să completeze și să precizeze datele cuprinse în Prefață.

În cadrul fiecărui capitol, materialul, dispus în ordine cronologică, a fost repartizat în două părți: Studii și articole și Dări de seamă și indicații bibliografice. La sfîrșitul fiecărui articol, studiu ele. se menționează data și locul apariției.

Ovid Densusianu și-a precizat în numeroase rînduri, în articole și în rapoarte academice, punctul său de vedere asupra problemelor ortografiei limbii române și, în general, asupra normelor limbii literare; iată de ce, în reproducerea textelor din ediția de față, editorii operelor lui Ovid Densusianu au considerat necesar ca, paralel cu modernizarea ortografiei în conformitate cu normele în vigoare, să păstreze totuși anumite forme (fonetice sau morfologice) folosite constant de autor și care

¹ Vezi: *La nouvelle orthographe de l'Académie Roumaine*, 1904; notele din VN, V (1909), 24, p. 477—482, și XII (1916-1917), 10-12, p. 313-315; *Noua ortografie*, în GS, V (1931-1932), 2, p. 207-216, și *Ortografia Academiei tot nehotărtă*, ibidem, p. 361—362, etc. Cf. și GS, V (1931), 2, p. 396-404.

sc caracterizează printr-un ușor conservatorism și prin unele concesii făcute etimologismului.

Pe baza acestui criteriu am socotit necesar să păstrăm în textul de față, alături de forme care reprezintă particularități ale limbii epocii (de exemplu extrem s.n., generațhme, linguist etc.), o serie de particularități ale limbii lui Ovid Densusianu:

- forme nediftongate de tipul cîne, pîne;
- forme etimologice ale unor cuvinte: cătră, ceti, lăture, mulțami, părete, samă, ușe etc.;
- genitiv-dativul substantivelor feminine în -ei (limbei, concepțiunei etc);
- forma de plural cari a pronumelui relativ-interogativ;
- imperfectul verbelor de conjugarea a IV-a în -ia (auzia etc).

Am menținut ortografia proprie autorului în unele cuvinte, ca folklor, strein, vieața, care reprezintă particularități distincte ale scrisului lui Ovid Densusianu și al elevilor săi.¹ De asemenea am evitat să aplicăm principiul unificării în cazul când anumiți termeni apar în forme deosebite în scrieri care datează din epoci diferite (de exemplu linguist-lingvist).

Deși Ovid Densusianu a combătut scrierea cu â, fiind pentru notarea sunetului respectiv prin î, ne-am conformat în ediția de față, în acest caz, normelor ortografice în vigoare.

Intervenția editorilor în textul autorului este însoțită de indicația: (n.ed.).

Aparatul critic auxiliar (precizări introductive, note, comentarii, indici etc.) care va însoți această ediție are scopul să ajute pe cititor, specialist sau nespecialist, la înțelegerea textului și la aprecierea rolului pe care l-a avut Ovid Densusianu

¹ Aceste particularități ortografice apar și în titlul unor studii (de exemplu, *Folklorul: cum trebuie înțeles*, București, 1910) sau al unor reviste editate de Ovid Densusianu (de exemplu, *Vieața nouă*, 1905—1925); cf. și titulatura institutului fundat și condus de Ovid Densusianu: „Institutul de filologie' și folklor”.

în viața științifică și culturală a țării noastre în primele decenii ale secolului al XX-lea.

Ne îndeplinim o plăcută datorie de a aduce, și pe această cale, viile noastre mulțumiri redactorului de carie, C. Mohanu, pentru străduința depusă în vederea apariției, în bune condițiuni, a ediției de față.

E d i t o r i i

Listă de abrevieri

la volumul I

ORIENTĂRI

- BSF = *Buletinul „Societății filologice”, I—III*
(1905-1907).
- GN = *Graiul nostru, I—II* (1906-1908).
- GS = *Grai și suflet, I - VII* (1923-1937).
- RGL = *Revista critică-literară, I—V* (1893—
1897).
- SFR = *Studii de filologie română, 1898.*
- VN = *Vieța nouă, I - XX* (1905-1925).

Personalitatea științifică și concepția lingvistică a lui Ovid Densusianu pot fi definite în lumina activității sale de om de știință și de profesor. De-a lungul rodnicei sale activități, Densusianu a avut posibilitatea să-și exprime părerea despre unele probleme generale ale științei, să formuleze directive, idei noi și indicații de metodă în domeniul filologiei.

Ovid Densusianu obișnuia să-și desctudă cursurile universitare prin expuneri consacrate unor aspecte generale ale materiei care urma să fie înfățișată în prelegerile anului respectiv. Această tradiție începe în 1897, când inaugurează cursul de istorie a limbii române printr-o lecție despre *Obiectul și metoda filologiei*. Filologia, înțeleasă ca studiul limbii unui popor sau grup de popoare în măsura în care această limbă s-a păstrat în documente sau continuă să fie vorbită¹, reprezintă punctul de plecare al oricărei cercetări științifice a istoriei și a literaturii unui popor.

Concepția filologică a lui Ovid Densusianu este determinată în linii generale de două coordonate: lărgirea continuă a cimpului de observație prin realizarea contactului cu alte ramuri ale științei (folclor, etnografie, istorie etc.) și perspectiva pe care cercetătorul trebuie s-o deducă din analiza faptelor examinate. „O știință — spune el — nu trăiește numai din preocupări actuale, din imediatul realizabil, ci și din indicații pentru studii de mai târziu, din anticipări asupra problemelor care mine pot fi

¹ Cf. *Obiectul și metoda filologiei*, București, 1897.

puse pe primul plan — altfel ea riscă să se sterilizeze în încredere, să cadă în rutină.”¹

Aceste două coordonate prezintă o importanță deosebită în filologie!: pe de o parte, cercetarea este situată pe un teren solid, în care concluziile sînt probate de datele pe care le oferă diverse discipline înrudite, și, pe de altă parte, un fapt de limbă, un amănunt, este apreciat în măsura valorii sale semnificative: „Filologia cere și ea prezentări limpezi, alegerea între ce merită să fie relevat și ce trebuie lăsat la o parte, desprinderi vii din noian de amănunte”².

Activitatea științifică și didactică a lui Ovid Densusianu se desfășoară într-o perioadă cînd în filologie se constată un proces de înnoire a metodelor și a concepțiilor. Metoda geografiei lingvistice, studiile de evoluție estetică a limbii, fonetica experimentală etc. au constituit momente de discuții științifice, adesea contradictorii, menite să fixeze valoarea fiecărei noi metode și locul ei în ansamblul cercetărilor lingvistice.

Atitudinea lui Ovid Densusianu față de acest proces de noi orientări în cercetările filologice se caracterizează printr-un echilibru clasic, temperat, al cercetătorului și prin promovarea colaborării metodelor noi cu achizițiile de pînă atunci ale filologiei. Datele cercetării sincronice este necesar să fie coroborate cu rezultatele metodei diacronice. Inovațiile de metodă acceptabile, pînă la punctul în care ele nu ne duc spre exagerări și exclusivism, trebuie să fie apreciate cu spirit critic. De asemenea tendința accentuată spre teoretizări pe care o manifestau unele școli lingvistice (de exemplu Școala de

¹ Cf. *Orientări nouă în cercetările filologice*, în GS, I (1923), 1, p. 22.

² Cf. darea de seama la Al. Philippide, *[Originea românilor]*, I-II, 1925, 1928, în GS, IV (1930), 2, p. 396-404.

³ Aceleași principii sînt folosite de Ovid Densusianu în definirea noțiunii de *tradiție*: ea ne oferă valori netăgăduite, reprezintă un fenomen de continuitate și prin aceasta ne deschide perspective noi. Cf. *Ideal și îndemnuri*, I, în VN, V (1909), 7, p. 132-141; cf., de asemenea, *Scoală latinistă în limba și literatura română. Originea, tendințele și influența ei*, București, 1900, în *amintirea unui învățat — Timotei Cipariu*, în VN, 1(1905), 11, p. 241-243, și *B.P. Hasdeu*, în VN, III (1907), 17, p. 366-372.

* Cf. darea de seamă la G. MiUardet, *Linguistique et dialectologie romanes. Prob limes et mthodes*, Montpellier, 1923, 520 p., în GS, I (1923), 1, p. 150-153.

la Praga), ar putea duce la formularea unor concluzii aproximative.

Evidențierea, pe de o parte, a rezultatelor la care a ajuns lingvistica tradițională — fără a se trece cu vederea peste unele limite ale ei (faptul că era unilaterală și se foloseau metode prea rigide etc), și acceptarea, pe de altă parte, a inovațiilor de metodă în spirit critic, se justifică, în parte, prin certitudinea pe care i-o dădeau lui Ovid Densusianu fapte deja stabilite prin metodele lingvisticii tradiționale, față de metodele noi, care nu fuseseră însă verificate în practica cercetării.

La aceasta, se adaugă fapte de altă natură. Atitudinea unor susținători ai noilor metode care neglijau sau chiar negau uneori rezultatele la care ajunsese lingvistica tradițională era în măsură să impună spiritului obiectiv al lui Ovid Densusianu o anumită rezervă.

Părerile teoretice ale lui Ovid Densusianu cîștigă în puterea de convingere și prin încrederea deplină pe care o are autorul în posibilitățile științei, prin conștiința răspunderii față de adevăr și societate a omului de știință, prin certitudinea pe care și-o inspiră ideea desprinsă din studiul realității: „Știința, de fapt, rezultă din necesități practice”⁴.

A aparținut Ovid Densusianu unui anumit curent, unei anumite școli lingvistice? Gaston Paris a constituit, în orice caz, un model ale cărui trăsături ca om de știință și idei au fost cultivate în timpul studiilor la „Ecole des Hautes Etudes”⁵. Densusianu respinge însă încercările care se fac de a-l îngloba unui anumit curent.

Prin întreaga sa activitate, prin ideile pe care le-a susținut și care au format, în jurul său, un cerc valoros

¹ Cf. *Orientări nouă în cercetările filologice*, în GS, I (1923), 1 p. 13, unde se menționează ostilitatea manifestată de Gillieron față de lingvistica anterioară.

² Cf. *Încrederea; în știință*, în VA, IV (1908), 20, p. 393.

* Cf. GasIon; Paris, 1903, și darea de seamă la Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor române. Evoluția și starea actuală a lingvisticii române*, 1932, în GS, VI (1934), 1—2, p. 391 și urm.

³ Cf. darea de seamă la I. Ioraan, *op. cit.*, în GS, VI (1934), 1—2, p. (391, unde, Ovid Densusianu se arată surprins că este trecut printre adepții ideilor lui Vossler.

de colaboratori („Școala lui Ovid Densusianu”), el reprezintă un moment de seamă în evoluția lingvisticii românești.

Critica metodelor neștiințifice, folosite pînă la el în cercetările filologice, cultivarea bunelor tradiții, deschiderea unor noi perspective și abordarea celor mai actuale probleme ale evoluției limbii, afirmarea cu curaj a adevărului științific, sînt trăsături care îl caracterizează pe Ovid Densusianu ca om de știință.

ÎNCREDEREA ÎN ȘTIINȚĂ

Dacă universitatea e chemată să inspire tinerimei dragostea de muncă, s-o deprindă cu cercetările în liniște, această muncă nu trebuie să fie unilaterală, oarbă, după cum această liniște nu trebuie să se prefacă într-un fel de încredere prea mare în formule primite gata, să nu deștepte curiozitatea de a cerceta mereu mai departe, de a controla fiecare fapt și de a vedea pe ce se întemeiază ideile, credințele de fiecare moment.

Niciodată și în nici o privință universitatea nu trebuie să rămînă în afară de atmosfera intelectuală, nu numai a unei țări, dar a unei întregi epoci. Nu poate fi curent de idei care se discută într-o parte sau într-alta și care să nu găsească ecou în universitate.

La noi, din nenorocire, mai ales în trecut, universitatea a rămas prea de multe ori în afară de curentele generale ale timpului, și pe scara pe care vă suiți dumneavoastră nu s-au suit totdeauna idei care au frămîntat mintea gînditorilor din alte părți. De aceea universitatea nu și-a spus totdeauna cuvîntul. A fost ca o mănăstire la noi — sînt și în știință mănăstiri ca și în viață.

Cînd vă vorbiam în anul trecut de caracterul științific al filologiei și vă arătam locul pe care ea îl ocupă în viața noastră intelectuală, ați putut vedea că din punct de vedere științific filologia este o disciplină bine întemeiată, că acest caracter al ei nu mai poate fi pus în discuțiune.

Dar dacă admitem acest fapt, trebuie să ne punem o altă întrebare, și aceasta va fi obiectul lecțiunei de azi: care este

† Lecțiune de deschidere la Facultatea de litere.

valoarea științei, ce încredere putem avea în faptele pe care le observăm, în legile pe care le stabilim?

De câtva timp a început să sufle în lumea intelectuală din streinătate un vînt de îndoială în ce privește valoarea științei. Și nu mă gîndesc la cuvintele pe care cu prea multă ușurință le-a aruncat acum cîțiva ani un Brunetiere cînd căuta să ne convingă de falimentul științei; mă gîndesc la păreri care pot fi luate mai mult în samă, demne de cercetat de aproape. În anii din urmă, prin reviste, prin lucrări de știință și de filozofie, am avut prilej să vedem stăruința unora și altora de a zdruncina încrederea noastră în știință, de a arăta că multe din teoriile la care ne-am închinat n-ar fi decît iluziuni, încercări zadarnice de a afla adevărul. Să cetească cineva criticele lui Le Roy ori Bergson, să urmărească expunerea în linii generale pe care o făcea, acum un an, asupra chestiunii Loria în broșura *La crisi della scienza* și va vedea ce neliniște domnește printre cercetători asupra valorii atîtor fapte îngrămădite de învățați timp de mai multe generațiuni. Și în aceste critici s-au adus argumente care nu pot fi trecute cu vederea, și de aceea un savant ca Poincare s-a văzut silit să ia rînd pe rînd — în *La valeur de la science* și *La science et l'hypothese* — faptele care erau invocate pentru a se pune în evidență slăbiciunea științei de azi, să arate ce rămîne din ele și dacă trebuie să ne alarmăm de ceea ce spusese alții. În această ciocnire de convingeri Poincare a adus judecata cuminte a omului care evită drumul primejdios al exagerărilor și a revendicat pentru știință ceea ce nu i se poate contesta, tot ce-i asigură valoarea superioară în ocupațiunile noastre intelectuale.

Este de altfel un fapt caracteristic că acest strigăt de alarmă a pornit tocmai din Franța. De ce n-a plecat din Germania sau de aiurea? Mi se pare că o explicațiune se poate găsi în împrejurarea următoare. Între 1850 și 1870 învățații francezi credeau în atotputernicia științei; își închipuiau că nu poate fi problemă la care ea să nu ne'dea un răspuns, nu poate fi adevăr pe care să nu ni-l descopere. Cînd cetește cineva *Vavenir de la science* de Renan poate vedea cit de departe mergea optimismul generațiunii de atunci, cu cît entuziasm se salutau ori se așteptau cuceririle științei.

Contra acestui entuziasm a venit un curent de neîncredere, de scepticism, foarte explicabil prin faptul că se exagerase, se ceruse științei mai mult decît ne poate da, și astfel generațiunea următoare a trecut la alt extrem, la contestarea posibilității de a afla prin știință chiar ceea ce putem descoperi cu ajutorul ei. Aceste treceri de la un extrem la altul sînt dese în preocupa-

țiunile intelectuale — nu o singură dată le-am constatat și le putem vedea chiar azi și în evoluțiunea literară, unde deseori într-un timp scurt se trece la principii cu desăvîrșire opuse celor pentru care s-au dat lupte mai înainte.

Dacă astfel se poate înțelege ce s-a scris în Franța în ultimul timp împotriva științei, o întrebare pe care trebuie să ne-o punem de la început este: să fie oare știința așa de lipsită de valoare, cum au zis unii? Ar însemna atunci că de o sută de ani trăim într-o iluzionare continuă, pentru că în adevăr ceea ce a predominat în tot acest interval de timp a fost urmărirea zi cu zi a faptelor științifice — n-a fost epocă în care să se facă mai multe cercetări, să se îngrămădească mai mult material în toate ramurile de observațiune. Ceea ce distinge tocmai cultura de azi de cea din antichitate este precumpănirea aceasta covârșitoare a științei asupra altor îndeletniciri. Lumea greacă trăia mai mult în atmosfera artistică; astăzi mai mult știința ne stăpînește, uneori chiar în detrimentul artei, deși amîndouă ar trebui să meargă împreună, pentru că numai unde ele trăiesc într-o înfrățire de fiecare zi se poate spune că ne găsim în fața unei culturi superioare, bine întemeiate. Să ne fi înșelat însă cînd am dat atîta din munca noastră științei, să fie aceste efortări continue timp de un veac o goană după himere?

Știința, spun unii, e în decadență astăzi, pentru că se pierde în amănunte, nu se simte în stare să ajungă la generalizări. E un semn de slăbiciune, afirmă aceiași, cînd din ce observi nu știi ce să extragi, cînd în fața faptelor adunate mintea se simte copleșită și incapabilă să se înalțe la sinteze luminoase. E un reproș obișnuit acesta care se aduce cercetătorilor de azi; dacă însă uneori e întemeiat, pentru că sînt în adevăr savanți care nu îndrăznesc, chiar cînd sînt autorizați, să tragă concluziuni din amănuntele pe care le urmăresc, cele mai deseori este neîndreptățit și pleacă dintr-o părere greșită, se crede anume că urmărirea stăruitoare a detaliilor ar fi o probă de inferioritate intelectuală. Dar oare a observa cu de-amănuntul un fenomen nu este o ocupațiune care cere și ea pătrundere, daruri speciale ale minții și care nu se întîlnesc așa de ușor? Și oare istoria științelor nu ne arată că numai observîndu-se zi cu zi fapte neînsemnate în aparență s-a putut ajunge la stabilirea principiilor mari, fecunde în rezultate? Numai detaliile care rămîn sterile n-au preț pentru știință, după cum și în artă n-are valoare munca migăloasă din care nu izvorăște opera superioară.

Mai zic alții: recunoaștem un progres în știință, dar acest progres există mai mult din punct de vedere practic, mai mult prin aceea că a adus îmbunătățiri în industrie, în condițiunile generale de viață etc. Iarși o concepțiune falsă, unilaterală. A lua în samă în activitatea științifică numai partea practică este a considera această activitate dintr-un punct de vedere cu totul strimț. Orice aplicațiune practică în știință este urmarea unei formulări teoretice, a unor probleme abstracte care au preocupat mult timp mintea cercetătorilor. Partea practică și teoretică nu pot fi despărțite una de alta în nici o știință, fiindcă una precede pe cealaltă.

Știința, de fapt, rezultă din necesități practice. Geometria, de exemplu, este rezultatul arpentagiului, al geodeziei. Chiar o știință ca filologia și-a luat naștere din necesități practice. Dacă urmărim istoria ei în Franța sau în Italia, cum am avut ocaziune altă dată, constatăm că din predilecțiunea unora de a căuta la scriitori forme care să servească de model altora, din preocupățiuni gramaticale sau stilistice, și-a luat naștere încetul cu încetul filologia de astăzi. Dacă ne referim în special la noi, vedem că tot din necesități practice s-a dezvoltat și filologia noastră. Scriitorii din școala latinistă au început cercetările asupra limbei îndemnați de un scop practic, interesînd direct preocupățiunile noastre politice sau de altă natură; ei voiau ca din studiul limbei să scoată argumente pentru stăruința noastră la nordul Dunărei, pentru afirmarea noastră ca națiune față de răuvoitorii de acum o sută de ani etc. Cînd însă filologia s-a desfăcut și la noi de această parte practică a ajuns să capete caracterul definitiv de știință.

Orice știință are, prin urmare, la baza ei, o îndeletnicire practică. Dar după ce temeliile ei teoretice ajung să fie bine fixate, legăturile cu partea practică nu dispar, pentru că alte raporturi vin să se stabilească între ea și aceasta din urmă. Să ne gîndim la aplicațiunile industriale de azi. Nu pornesc toate din teorii ale fizicei, ale chimiei etc, cu formularea cărora s-au ocupat atîți savanți, care nici nu se gîndiau în momentul cercetărilor la urmările practice care aveau să rezulte din ele? Și revenind la filologie, cite aplicațiuni practice nu pot avea teoriile cu care se ocupă azi savanții! În învățămînt, în viața culturală etc. așa-numitele abstracțiuni ale filologilor, ale linguiștilor pot aduce nenumărate foloase — unele se văd deja și n-avem decît să ne gîndim la metodele nouă ce se întrebunțează aiurea în învățarea limbilor streine, grație progreselor fonetice experimentale.

Nu se poate deci înțelege punctul de vedere practic al științelor fără cel teoretic, și cei care recunosc numai o parte de progres nu-și dau samă cui se datorește acest progres. Fără savanți devotați științei lor, fără cercetări dezinteresate pentru urmărirea unui adevăr, nu ne-am bucura de atîtea binefaceri care sînt legate de viața civilizată de astăzi.

Vieța nouă, IV (1908), 20, p. 389—394.

OBIECTUL ȘI METODA FILOLOGIEI

Lección inaugurală ținută la Facultatea de litere din București la 29 octombrie 1897

Domnilor,

Catedra pe care am onoare de a o inaugura astăzi vine să umple o lacună simțită de oricine-și dădea seamă de importanța studiilor de limbă și literatură română în învățămîntul nostru superior. O perspectivă bogată în cercetări se deschide acum dinaintea noastră și drumul pe care-l vom parcurge împreună va părea cu atît mai atrăgător, cu cît greutățile ce le vom întîmpina vor stimula curajul meu și emulațiunea d-estră. Iluziuni multe să nu ne facem, desigur, cînd vom reuși să învingem o parte din piedicile ridicate în calea noastră, pentru că nu trebuie să uităm că ceea ce am ajuns să cunoaștem este încă puțin față de ceea ce a rămas necunoscut. Și o asemenea convingere să ne călăuziască cu atît mai mult, cu cît știm singuri cît de slabe sînt adeseori mijloacele de care dispunem și cît de greu este să dăm totdeauna un răspuns satisfăcător, dacă nu definitiv, atîtor enigme ce se înalță în drumul nostru ca un sfînx dinaintea căruia nu s-a oprit încă un Oedip.

Istoria limbii române, cu care ne vom ocupa anul acesta, este plină de asemenea enigme. Din lecțiunile ce le vom avea se va vedea cît de greu este să urmărim fiecare fapt în toate amănunțimile lui și cîte chestiuni așteaptă încă o dezlegare de la noi. Aceasta nu ne va împiedeca însă să ne facem o idee lămurită despre evoluțiunea limbii române de îndată ce vom avea la îndemînă cîteva date sigure care să ne permită să răspundem la o parte măcar din punctele de întrebare puse de noi.

Făcînd istoria limbii române, noi nu o vom considera de loc ca un studiu de speculațiune filozofică. Expunerea noastră va fi pur istorică, adevărat descriptivă. Faptele pe care le vom cerceta vor fi studiate din punct de vedere al dezvoltării lor istorice, arătînd cum limba română s-a format încetul cu încetul, care sînt elementele care au intrat în alcătuirea ei și cu ce particularități se prezintă ea în diferitele momente ale istoriei sale. Fenomenele limbii române nu vor fi deci luate de noi ca mijloc pentru a proba niște principii lingvistico-filozofice stabilite de mai înainte și care își pot găsi aplicare la orice limbă. Această metodă, care a fost urmată și la noi, nu ne poate da niciodată un studiu complet asupra istoriei unei limbi, pentru că ea nu este în stare să îmbrățișeze toate faptele, ci numai acelea care se pot aplica la un principiu sau altul. Ea este de asemenea insuficientă pentru a ne da o idee generală de istoria unei limbi, pentru motivul că cercetătorul ia în acest caz fenomenele lingvistice în bloc, amestecînd fapte din trecut cu fapte constatate astăzi, fără a ne arăta totdeauna seria întregă de schimbări prin care a trecut fiecare fenomen. Un studiu inspirat de o asemenea metodă face și el parte, desigur, din ceea ce d. Herman Paul (*Prinzipien der Sprachgeschichte*) numește „Geschichtswissenschaft” spre deosebire de „Gesetzeswissenschaft”; el nu ne dă în fond însă decît cîteva principii de istoria limbii și nicidecum istoria însăși a unei limbi. Numai după ce am ajuns să cunoaștem imensul material de fapte cuprinse în documente și în Arhivarea de toate zilele, numai după ce am aflat, pe cît este cu putință, legătura dintre aceste fapte, numai atunci sîntem îndreptățiți să ne întrebăm după ce principii s-au întîmplat schimbările constatate. O cercetare trebuie să preceadă pe cealaltă, și tocmai pentru aceea credem că în starea actuală a filologiei noastre o expunere sistematică a fazelor prin care a trecut limba română trebuie să fie punctul nostru de plecare și baza oricărui altor studii ulterioare.

Dacă, cum am spus, cursul din anul acesta îl vom consacra istoriei limbii române, lăsînd pentru anii viitori istoria literaturii, această împărțire o facem numai pentru a înlesni cercetările noastre într-o materie atît de vastă. Nu vom pierde nicidecum din vedere că amîndouă aceste studii stau în strînsă legătură unul cu altul și că se întregesc reciproc. Nu vom uita de asemenea că orice cercetare serioasă de istoria limbii sau literaturii se razimă pe ceea ce numim filologie și că cine nu are o educațiune filologică suficientă nu va fi în stare niciodată să **deie** ceva mai original și mai durabil într-o ramură cum este cea

cultivată de noi. Ga o introducere deci la cursul nostru mi se pare necesar să vă vorbesc astăzi de obiectul și metoda filologiei, pentru ca să vedeți cum studiile de istoria limbei sau literaturii au ca bază știința filologică și cum metoda preconizată de aceasta din urmă nu este decât metoda pe care o vom aplica-o noi în toate investigațiunile noastre.

Părerii numeroase s-au emis asupra filologiei. Astăzi încă, cu toate progresele făcute de această știință, discuțiuni asupra acestei chestiuni se aud la fiecare pas. Pentru unii, filologia cuprinde ceva vag, confuz, greu de definit. Pentru aceștia filologia nu este decât o ocupațiune sterilă și pedantică. Și această părere o întîlnim cu deosebire acolo unde cercul celor ce se ocupă cu asemenea studii este cît se poate de restrîns. Alții consideră filologia ca fiind identică cu lingvistica¹. După alții, în sfîrșit, filologia n-ar avea ca obiect decît să se ocupe de originea cuvintelor. Toate aceste părerii sînt unilaterale sau false și nu ne pot da o idee de obiectul adevărat al filologiei. Pentru a vedea cît de greșite sînt aceste concepțiuni, nu avem decît să arătăm care este, după noi, adevăratul obiect al filologiei, examinînd mai întîi pe scurt opiniunile mai însemnate care s-au emis în timpul din urmă în această privință.

Cel dintîi care a studiat mai de aproape și cu o deosebită competență chestiunea care ne preocupă este August Bockh, unul din cei mai mari filologi clasici ai secolului nostru. În monumentală sa lucrare, *Encyclopädie uni Methodologie der philologischen Wissenschaften*, publicată după moartea sa de Bratuschek și Klussmann în două edițiuni (Leipzig, 1877, 1886)², Bockh examinează și critică toate părerile care s-au emis înaintea lui asupra filologiei, ajungînd în cele din urmă la concluziunea că filologia este „recunoașterea cunoscutului” (die Erkenntniss des Erkannten), reconstruirea adecă a tot ce spiritul omenesc a creat în trecut. După concepțiunea lui Bockh, studiul filologiei trebuie să ne conducă la cunoașterea întregii vieți culturale a unui popor, la înțelegerea tuturor producțiunilor lui. De aceea, după Bockh, un filolog trebuie să studieze tot ce ni-a rămas de la un popor ca manifestatiune intelectuală a lui.

¹ O asemenea confuziune între filologie și lingvistică vedem chiar la învățați ca A. Sayce, *Introduction to the Science of Language*, Londra, 1883; *The Principles of comparative Philology*, Londra, 1883.

² V. darea de samă a d-lui Steinthal, în *Zeitschrift für Völkerpsychologie*, t. XI (1879), pp. 80-96, 302-326.

Această concepțiune a lui Bockh a fost admisă de cea mai mare parte din filologi; ea a fost însă contestată de alții, deși aceștia mai puțini la număr decît cei dinții.³

Nu ne putem întinde aici asupra tuturor părților slabe din definițiunea dată de Bockh; cîteva observațiuni numai ne vor arăta, credem, îndeajuns cît de contestabilă este părerea emisă de ilustrul filolog.

Bockh a scăpat din vedere că de îndată ce admitem definițiunea formulată de el, filologia nu mai poate fi considerată decît ca o știință auxiliară. Și într-adevăr, dacă filologia are ca obiect, după cum susține Bockh, cunoașterea spiritului unui popor sub toate formele lui, ea intră în serviciul și cadrele științei pe care d-nii Lazarus și Steinthal o numesc „Völkerpsychologie”. În asemenea împrejurări filologul nu mai lucrează decît pentru a procura acestei științe datele necesare pentru generalizările ei. Fără îndoială cercetările filologice pot fi utilizate cu mult folos de acela care se ocupă cu „Völkerpsychologie”, dar nu trebuie să uităm că un filolog nu se gîndește de loc la aceasta în momentul cînd studiază faptele și că nu i se cere să se întrebe la ce pot servi rezultatele cîștigate de el.

³ M. Hertz, *Zur Encyclopädie der Philologie*, publicată în *Commentationes philologiae in honorem Th. Mommseni*, Berlin, 1877. — B. Schmidt, *Ueber Wesen und Stellung der klassischen Philologie (Rede bei der öffentlichen Feier der Uebnahme des Prorectorats der Universität Freiburg am 13 Juni 1879)*, Freiburg in Brissgau, 1879. — F. Heerdegen, *Die Idee der Philologie*, Erlangen, 1879. — T. Reinach, *Manuel de philologie classique*, 2-e édition, Paris, 1883, p. 1. — H. Ulrichs, *Regriffsbestimmung und Einteilung der Philologie*, in Iwan v. Müller, *Handbuch der klassischen Altertums-Wissenschaft*, München, 1892, p. 1. — K. Elze, *Grundriss der englischen Philologie*, Halle, 1889, ». 12. — H. Paul, *Grundriss der germanischen Philologie*, Strassburg, 1891, I, I, pp. 1 și urm. Acești doi din urmă primesc teoria lui Bockh cu oarecare restricțiuni.

⁴ Usener, *Philologie und Geschichtswissenschaft*, Bonn, 1882. Autorul, deși combate aici pe Bockh, ajunge în cele din urmă la o concepțiune destul de apropiată de a acestui din urmă. — G. Korting, *Encyclopädie und Methodologie der romanischen Philologie*, Heilbronn, 1884, t. I, p. 82. — *Handbuch der romanischen Philologie*, Leipzig, 1896, pp. 8-9. — *Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der rom. Philologie*, München și Leipzig, 1892, t. 1, pp. 149-150. — G. Grober, *Grundriss der romanischen Philologie*, Strassburg, 1886, t. I, p. 142. Asupra părerilor acestor doi din urmă filologi vom reveni mai departe. — D.M. Bonnet, în lecțiunea sa de deschidere publicată în *Revue internationale de Venseignement*, 15 mai 1891, pp. 431-451, sub titlul de *Qu'est-ce que la philologie?* nu se exprimă mai de aproape asupra teoriei lui Bockh. Studiul d-sale nu ne dă pe de altă parte nici un răspuns la chestiunea care ne preocupă.

Dar Bockh nu numai că a atribuit filologiei un obiect pe care-l urmărește o știință cu mult mai vastă; el a confundat încă două lucruri cu totul deosebite. Introducând în domeniul filologiei studiile privitoare la artă, religione, drept etc, el n-a avut în vedere faptul că asemenea studii pot contribui la lămurirea unor chestiuni de filologie, în calitate de științe auxiliare, dar că ele nu formează nicidecum obiectul acestei din urmă. O persoană care se ocupă cu istoria artei, de exemplu, poate veni de multe ori în ajutor unui filolog, dar aceasta nu ne îndreptățește s-o calificăm de filolog.¹

O altă împrejurare ne poate convinge încă și mai bine cât de greșită este concepțiunea lui Bockh. Dacă definițiunea dată de el ar fi adevărată, faptele pe care le observăm zilnic în activitatea științifică ar trebui să-i deie confirmare. În realitate însă lucrurile nu stau așa. Diferitele grupări ce s-au făcut în filologie se razimă pur și simplu pe considerațiuni privitoare la studiul limbei și nicidecum pe motive ca acele formulate de Bockh. Filologia romanică și-a luat naștere când raporturile dintre diferitele idiome ieșite din limba latină au început a fi recunoscute și studiate în mod științific. Asemănarea de limbă dintre mai multe popoare a fost de ajuns pentru ca o nouă ramură a filologiei să-și ia naștere, și acei care au constituit-o nu s-au întrebat mai întâi dacă spiritul acestor popoare este același, lucru care singur, după părerea lui Bockh, ar fi permis o asemenea grupare.

Încă o ultimă obiecțiune pentru a arăta cât de șubred este edificiul ridicat de Bockh cu atita măiestrie. Sînt popoare care au dispărut fără să lase cea mai mică urmă din limba lor sau urme foarte puțin însemnate. Aceasta nu împiedică însă pe cineva să cunoască pe alte căi spiritul acestui popor, și acel care ajunge aici nu poate fi cu toate acestea considerat ca filolog. Ceea ce s-a întîmplat cu dacii ne poate servi de exemplu. Urmele de limbă ce ni-au rămas de la ei sînt prea slabe pentru ca să ne facem o idee de particularitățile vorbirii lor. Mijloacele nu ne lipsesc totuși ca să știm în ce condițiuni trăiau ei și pînă la ce grad de cultură ajunsese. Aceasta nu ne permite însă să vorbim de o filologie dacică, după cum ar rezulta din definițiunea lui Bockh.

Critica pe care am făcut-o filologului german a arătat, cred, în mod indirect care este concepțiunea noastră despre filologie. Mai înainte însă de a o expune, ne vom opri un moment și asupra altor păreri emise în această privință.

¹ O asemenea obiecțiune a fost adusă și de d. Korting, *Handbuch der rom. Phil.*, pp. 8 — 9.

în *Encyclopädie und Methodologie der romanischen Philologie*, t. 1, pag. 82, d. Korting definește filologia ca o știință care are ca obiect cunoașterea particularităților intelectuale ale unui popor (sau grup de popoare) întru cît ele au fost sau sînt încă exprimate în limbă și literatură.¹ După cum a observat deja d. Grober², definițiunea aceasta se apropie de a lui Bockh. D. Korting n-a făcut decît să restrîngă domeniul filologiei la studiul limbei și literaturii; în fond însă el cere de la filolog același lucru ca și Bockh³.

Altfeli este înțeleasă filologia de d. Grober. După dînsul, ea ar avea ca obiect studiul vorbirei sau al limbei într-un cît ea este sau a devenit neînțeleasă.⁴ Această definițiune exclude, după cum a observat foarte bine d. Elze⁵, o parte din domeniul limbei, vorbirea zilnică.

După d. Tobler, filologia are în vedere „cunoașterea și înțelegerea producțiunilor intelectuale dintr-un anumit timp și loc întru cît ele sînt exprimate în limbă”. Definițiunea d-lui Tobler nu se deosebește mult de aceea a d-lui Korting; ea se apropie însă puțin de modul noslru de a vedea.

Pentru noi, obiectul filologiei este de a studia limba unui popor (sau mai multor popoare) și de a înțelege tot ce găsim din această limbă în documente sau auzim în vorbirea de toate zilele.

Din definițiunea aceasta se vede lămurit că filologul nu urmărește ceea ce admitea Bockh⁷. Pentru el ținta studiilor sale se găsește în însuși obiectul lor și dacă, cum am spus mai sus, rezultatele obținute de el pot servi aceluia care se încearcă să reconstituie viața intelectuală a unui popor, aceasta nu-l interesează pe el direct și imediat.

Astfel este înțeleasă filologia, ea apare ca baza oricărui studiu de istoria limbei și literaturii unui popor. Aceasta nu însemnă că ea cuprinde în sine numai aceste două genuri de cercetări.

¹ Cf. *Handbuch der rom. Phil.*, p. 1.

² *Grundriss der rom. Phil.*, p. 142.

³ D. Korting a recunoscut de altmintrelea singur slăbiciunea definițiunii sale. *Handbuch*, p. 7.

⁴ *Grundriss der rom. Phil.*, t. I, p. 146.

⁵ *Romanische Philologie an deutschen Universitäten (Rede bei Uebernahme des Rektorats)*, Berlin, 1890, pp. 7 — 8. Cf. *Grundriss der rom. Phil.*, t. I, p. 251.

⁶ *Grundriss der englischen Philologie*, p. 20.

⁷ Cu toate acestea, singur Bockh se exprimă într-un loc că studiul limbei este obiectul primitiv al filologiei: „Das gesprochene oder geschriebene Wort zu erforschen, ist — wie der Name der Philologie besagt — der ursprüngliche philologische Trieb”. *Encyclopädie*, p. 11. Cf. I. v. Miiller, *Handbuch der klas. Altertums-Wissenschaft*, t. I, p. 6.

În cadrele ei intră și studii care nu interesează decît indirect istoria limbii și literaturii. Un filolog, examinînd un document, este silit să se ocupe de autenticitatea lui, să arate în ce împrejurări a fost scris, în ce legătură stă cu alte documente, la ce ordine de idei se rapoartă cutare sau cutare termen întrebuițat în text și ce valoare are el pentru filologie. Cînd un monument literar este păstrat în mai multe manuscrise, filologul trebuie să examineze de aproape fiecare manuscris, să arate toate particularitățile și raporturile lui față de celelalte, să fixeze locul lui în clasificarea generală a manuscriselor și să stabilească textul pe baza acestei clasificări. Toate acestea sînt chestiuni asupra cărora nu se poate întinde pe larg acela care se ocupă de istoria limbii sau literaturii. Expunerea lui însă trebuie să se întemeieze pe asemenea cercetări prealabile fără de care afirmațiunile lui nu pot avea nici cea mai mică valoare științifică. Rezultă dar din cele spuse că istoria limbii și literaturii nu sînt decît două ramificațiuni din ceea ce numim filologie. Pentru noi în special mai rezultă că, pe lângă catedra care mi s-a încredințat, o catedră specială de filologie română ar trebui să se creeze cu scopul de a se studia chestiuni de filologie ca acele amintite de noi mai sus. Această lacună vom căuta s-o umplem, pe cît ne va fi cu putință, în conferințele noastre din seminarul pe care voiesc să-l înființez pentru a începe lucrări practice de filologie română și romanică în general.

Dacă domeniul istoriei limbii și al literaturii este mai restrîns decît acel al filologiei, el cuprinde în schimb un grup de cercetări care sînt streine, propriu vorbind, de aceasta din urmă. După cum un botanist studiază florile fără să se întrebe dacă colorile lor sînt frumoase sau nu, tot așa un filolog analizează fenomenele lingvistice fără să se exprime asupra valorii lor estetice. Acel ce se ocupă însă cu istoria limbii și literaturii nu trebuie să constate numai și să explice fenomenele, ci să le și aprecieze. De aici necesitatea de a studia limba și literatura și din punct de vedere al esteticii. Mulți sînt, desigur, de părere că acel ce se ocupă cu filologia nu este totdeauna în stare să-și facă o judecată estetică asupra unei opere literare oarecare. Și aceasta din cauză că studiile de filologie nu pot merge alături cu cele de estetică. O asemenea opinie ni se pare cu desăvîrșire nejustificată. Dacă există filologi care studiază monumentele literare fără să se întrebe asupra valorii lor estetice, pentru că aceasta nu li se impune, găsim alții care sînt de multe ori mai în stare să ajungă la o judecată dreaptă asupra unei opere literare decît un așa-zis critic de profesiune. Orice apretiere presupune, între

altele, cunoștințe vaste de literatură, și un filolog care a trecut în revistă literatura unuia sau mai multor popoare dispune în fiecare moment de nenumărate mijloace pentru a putea formula o apretiere estetică mai întemeiată decît aceea a unei persoane care s-a mărginit numai la o singură epocă literară și a privit operele numai la suprafață. Sentimentul estetic se mai dezvoltă la un filolog de îndată ce acesta este convins de faptul că într-o lucrare filologică de o valoare ceva mai înaltă autorul trebuie să se gîndească și la forma sub care prezintă faptele, la partea estetică adecă a lucrării sale. Un filolog, ca orice scriitor, nu trebuie să uite că și lui i se cere să scrie bine, și că știința își are și ea estetica ei.

Aceste considerațiuni ne conduc însă la a doua parte a chestiunii pe care ni-am propus s-o dezvoltăm astăzi, și anume la studiul metodei filologice.

Nu voi expune aici pe larg în ce mod trebuie să procedeze filologul în fiecare categorie de cercetări ce intră în cadrul studiilor sale. Acestea sînt lucruri care se învață mai mult din practică, și cursurile mele, precum și lucrările ce le vom face împreună, vă vor iniția mai bine în această materie decît o expunere teoretică, oricît de conștiincioasă ar fi ea. Voiesc să amintesc aici numai cîteva fapte pe care trebuie să le aibă veșnic dinaintea ochilor oricine se ocupă cu filologia.

În filologie, ca și în alte științe, nimeni nu trebuie să se încreadă orbește în ceea ce s-a spus de alții. Dinaintea fiecărui fapt filologul conștiincios este dator să pună un punct de întrebare. Și chiar atunci cînd avem de-a face cu o autoritate în știință, este indispensabil să controlăm tot ce a afirmat ea. Nenumărate greșeli au trecut dintr-o scriere într-alta din cauza lipsei de control din partea acelor care au primit, cu bună-credință, rezultatul cercetărilor altora.

Un fel de scepticism, nu descurajator însă, este de mult folosul filologului. El ne întărește în credința că numai atunci putem fi siguri și mulțumiți de munca noastră cînd singuri am examinat de aproape fiecare detaliu pe care se razimă argumentările noastre.

Disprețul pentru faptele cele mai mici nu trebuie să stăpînească niciodată pe filolog. Farmecul cercetărilor rezidă tocmai în cunoașterea cît mai multor detalii. Numai pentru un om care nu-și dă samă de scopul mai înalt al filologiei, lucrurile mici i se par neînsemnate. Un adevărat filolog dă fiecărui detaliu însemnătatea cuvenită pentru că știe bine cît de mult i se poate înlesni înțelegerea și dezlegarea faptelor mai mari. Și în această

privință foarte bine spune d. Steinthai de Bockh că lui nimic nu i se părea mic, pentru că el considera orice lucru în vederea unui tot.¹ Acei care nu înțeleg știința și caută s-o coboare la nivelul vederilor lor înguste vor fi totdeauna gata să acuze pe un savant de pedantism, dacă în lucrările lui aduce înainte detalii peste detalii. Pedantismul însă nu consistă în a cita multe lucruri, ci în a le cita rău și nu la locul lor. Cine-și dă bine samă de aceasta nu va putea desprețui niciodată filologia, spunind că este o simplă „micrologie”. Aceeași învinuire s-ar putea aduce oricărei științe.

Cînd un filolog își începe cercetările cu convingerea că fiecare fapt își are importanța lui, curiozitatea de a afla în ce legătură stau fenomenele constatate de el urmează în mod inevitabil dorinței de a înregistra și aduna. Cît timp cineva se mărginește numai la o înșirare de fapte, fără să se încerce să studieze raporturile dintre ele, știința nu se poate spune că a făcut mulți pași înainte, pentru că totul nu este decît o simplă pregătire în vederea stabilirii unui adevăr. Pentru ca un filolog să ajungă mai departe decît un simplu înregistrator de fapte, imaginațiunea nu trebuie să-i lipsiască. Și prin aceasta nu înțelegem imaginațiunea care ne conduce la combinațiunile cele mai extravagante și îndrăznețe, ci aceea care ne permite să reconstituim raporturile ce există între mai multe fenomene, astfel precum s-au succedat ele în realitate fără a le sili și schimba. Imaginațiunea poate conduce pe un filolog, ca și pe un artist, la ceva nou; ea nu-i poate ierta însă libertăți ce se permit însă unui poet. „Savantul, zice d. Gaston Paris, are nevoie de imaginațiune tot atît de mult ca și un artist, dar aceea pe care trebuie s-o aibă el este de altă natură. Ea îi arată combinațiuni de raporturi și nu de forme, de idei și nu de sentimente.”² Nimeni nu poate da, desigur, cuiva imaginațiunea. Atunci însă cînd o avem și vrem să ne facem filologi, numai critica științifică ne poate disciplina în așa fel încît să nu îndrăznim să mergem mai departe decît ne permit hotarele prescrise de faptele cunoscute de noi. Dacă în filologie, ca și în alte științe, unii au mers prea departe cu concluziunile lor, aceasta nu se datorește unui exces de imaginațiune, cum se crede de obicei, ci unei imaginațiuni nedisciplinate.

Din lipsa de disciplină la un filolog mai rezultă că el este expus în fiecare mornsent să cadă în prăpastia încrederii prea

Elena Densușianu, născută Circa (Săcele, 1841), soția lui Aron Densușianu (din Colecția lui Ovid Densușianu-fiul;

¹ Zeitschrift für Volkerpsychologie, t. XI, p. St.

² Discours de réception à l'Académie française (28 ianuar 1397), Paris, 1897, p. 12.

Elena Bacaloglu-Densusianu,
soția lui Ovid Densusianu la
28 de ani (Din Colectia lui
Ovid Densusianu-fiul)

Ovid Densusianu, student (BAR - Cabinetul de
stampe)

Din caietul de note de In
Cursul lui A. Tobler,
audiat la Berlin, 1893-94
(BAR — mss. V. mss. 42.
Notițe cursuri!

mare în sine însuși. Gînd cineva printr-un singur joc de imaginațiune ajunge să conceapă o idee care-l farmecă prin nouitatea ei, fără să se întrebe dacă corespunde adevărului, o încredere prea mare în ușurința cu care a ajuns la o asemenea concepțiune îi face să desprețuiască pe aceia care pășesc mai încet, cu mai multă circumspecțiune, dar mai sigur. De aici intransigența — dușmanul cel mai mare al științei, pentru că ne face să nu luăm în samă ideile ce ne contrazic. Și, acolo unde lipsește respectul pentru ideile altora, niciodată nu vom găsi respectul pentru știință. De aceea nimic mai primejdios pentru un filolog decît să treacă cu dispreț peste opiniunea altora sau s-o discute cu idei preconceptuate și intenții răutăcioase. Această procedare ne conduce în mod inevitabil la pamflet. Și să nu uităm că știința n-are nevoie de asemenea mijloace și că le poate lăsa, fără nici o pierdere, acelor care scriu în vederea unor scopuri mai puțin înalte și chiar copilărești. Un filolog care se coboară pînă la pamflet ajunge în mod fatal să caute efectul pentru ca să-și puie personalitatea sa în evidență. În știință însă, mica noastră personalitate trebuie lăsată deoparte, și vanitatea de a ne arăta fără greșeli să nu ne orbiască pînă într-atît încît să ne facem advocații slăbiciunilor noastre cu riscul chiar de a apăra o cauză pierdută. Există în știință, ca și în vieța zilnică, o cinste care ne face să dăm dreptate altuia și să recunoaștem singuri rătăcirile noastre. Orice filolog care nu lucrează pentru punerea în relief a personalității sale, ci pentru progresul științei, să nu uite niciodată că și altul poate avea o părere mai dreaptă decît a lui, pentru că monopolul științei nu este dat nimănui.

Gînd cineva este pătruns de scopul înalt al științei și știe singur cît de mărginite sînt puterile lui, este imposibil ca el să nu ajungă să prețuiască munca altora în căutarea adevărului, impunindu-și drept o datorie respectarea acelor ce lucrează alături cu el.

Erkenne dich, leb' mit der Welt in Frieden!

zice Goethe, și acest sfat atît de înțelept n-ar trebui dat uitărei de nici un filolog, de nici un om de știință. El ne îndeamnă să nu desprețuim în activitatea noastră științifică nici o manifestare a spiritului omenesc întru cît ea ne înlesnește cunoașterea adevărului. O emulațiune nobilă și încurajatoare, o legătură strînsă și dezinteresată, o stimă streină de orice interese josnice se stabilește totdeauna între acei care țintesc la același punct, îndreptîndu-se pe calea spinoasă a științei. De aici iubirea pentru acei ce au muncit înaintea noastră și pentru cei ce lucrează împreună cu noi. De aici, într-un cuvînt, cultul pentru muncă

— un zeu la care trebuie să ne închinăm mai mult ca și oriși-cînd astăzi. De aici, în sfîrșit, una din binefacerile cele mai mari ale oricărei științe, și în special și ale filologiei.

Dar o binefacere se completează prin alta, și influența studiilor filologice se întinde și mai departe. Un filolog devotat științei și care nu muncește numai de ocazie își urmărește cercetările lui în liniște, fără să se întrebe dacă poate trage din ele Areun folos practic imediat. Adevărata știință, ca și arta, trebuie să fie dezinteresată. Cînd cineva studiază faptele din considerațiuni practice și nu se gîndește decît la diferitele avantaje materiale pe care le poate avea din munca lui, fiecare din noi este în drept să-l denunțe ca pe un falsificator al științei și să-i amintească că știința nu trebuie confundată cu meseria, și că nu sintem în drept s-o măsurăm cu cotul îngust al intereselor noastre zilnice. Dacă filologia, ca și alte științe, își poate găsi aplicațiunile ei practice, nimeni nu trebuie să se gîndească la ele în momentul în care este preocupat de cercetările lui. Să nu pierdem aceasta niciodată din vedere, dacă nu voim să fim învinuiți de apostazie în contra științei. Să nu uite cei tineri că astăzi mai mult decît oricînd avem nevoie de o asemenea convingere, pentru ca să putem merge mai departe decît acei ce ne-au precedat.

Astfel înarmați, vom putea pași cu încredere pe calea grea a științei. Vor fi momente poate în care vom rătăci și noi ca și alții; dar să ne gîndim atunci la cuvintele lui Ritschl cînd spunea că mai bine este să te înșeli chiar atunci cînd procedezi cu metodă decît să afli adevărul în mod întîmplător și fără metodă.¹

Acestea sînt, domnilor, ideile de care voi fi călăuzit în cercetările mele. Profesiunea mea de credință — *oratio pro domo* — este făcută și aș fi foarte fericit cînd aș ști că ea a găsit ecou în spiritele d-voastră.

București, 1897.

¹ *Opusculae philologicae*, Leipzig, 1879, t. V, p. 27.

LOCUL FILOLOGIEI ÎN VIEAȚA NOASTRĂ INTELECTUALĂ

I

Sînt specialități asupra căror publicul nostru este deplin luminat, le înțelege rostul, fie pentru că aiurea li s-a hotărît de mult menirea, fie pentru că ating mai de aproape unele preocupățiuni, se amestecă mai des în discuțiunile de fiecare zi. Sînt altele despre care nu se știe bine ce urmăresc, ce însemnătate au în mișcarea intelectuală sau sînt privite cu oarecare neîncredere, dacă nu cu dispreț; folosul lor se pare problematic și cei care se consacră lor sînt socotiți ca niște oameni care-și pierd vremea cu lucruri mărunte, cu cercetări pedante.

Această soartă o are de multe ori filologia. Cîți știu la noi ce trebuie să se înțeleagă prin acest cuvînt, ce urmărește un filolog, ce preț are munca lui? De cîte ori nu se întîmplă să auzim vorbindu-se despre filologie cu epitete care nu se dau cu aceeași ușurință altor ocupațiuni? Și chiar dintre cei care vin pe băncile universității, cîți au o idee limpede de specialitatea pe care o văd figurînd în program și pentru care s-au hotărît uneori din întîmplare, alteori pentru că deșteaptă curiozitatea ori prezintă unele avantagii, printr-o varietate mai mare de materii, pentru cariera de mai tîrziu a profesoratului?

Cu filologia s-a întîmplat ce se întîmplă deseori și cu alte specialități. Nefiind totdeauna bine înțeleasă de cei care se ocupau cu ea ori ispitind pe cei care nu erau pregătiți să și-o însușească, cu vremea a degenerat într-o ocupațiune copilărească, în „jongleuri” de cuvinte, în fantasmagorii. Să ne aducem aminte cîte

Secțiune de deschidere la Facultatea de litere (5 noiembrie 1907)

năzdrăvănii filologice s-au înscris acum vreo cincizeci, treizeci de ani și chiar mai încoace.¹ Era firesc ca discreditul să se arunce câtva timp peste o asemenea ocupațiune. O specialitate e judecată după cei care se îndeletnicesc cu ea și, când sînt prea mulți care o coboară, să nu ne mirăm că ajunge un obiect de ridiculizare. Să ne bucurăm însă că filologia nu mai este astăzi în mîna acestora, deși imprecisiunea defavorabilă pe care au lăsat-o în trecut mai dăinuiește cîteodată.

Pe lîngă această discreditare a filologiei cu care au avut să lupte cei care s-au devotat ei în timpul din urmă, a mai intervenit o împrejurare care a aruncat o umbră asupra cercetărilor de limbă, care în alte părți nu mai au nevoie de cuvinte de apărare.

Cîtva timp — la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și în prima jumătate a celui următor — filologia a avut o parte activă în luptele noastre de revendicări culturale, de afirmare a originii noastre și a drepturilor pe care nu voiau să ni le recunoască streini vrăjmași. Alături cu istoria, filologia a fost o armă în luptele naționale, de la ea se cereau argumente împotriva celor care ne contestau latinitatea ori încercau să probeze că nu mai aveam nici o legătură cu acei romani care se așezase la nordul Dunărei. Cînd a fost vorba de a se reforma limba, de a se introduce literele latine, tot filologii au avut cuvîntul. Atîtea împrejurări prin urmare în care filologii au avut un rol însemnat; activitatea lor răspundea unor necesități imediate, mergea alături cu curentul de idei care pasionau lumea de atunci.

Ce rost mai pot avea astăzi filologii? se întreabă unii, cei care au obiceiul să recurgă la comparațiunea cu trecutul. Latinitatea noastră nu mai are nevoie să fie pusă în evidență, încercările de prefacere a limbii așa cum se înțelegeau altădată nu mai preocupă pe nimeni — nu este deci firesc ca rolul filologilor să fie sfîrșit? în fața unei asemenea judecăți convingerea multora nu mai stă la îndoială și ar urr ;> ca noi filologii să ne resignăm, să recunoaștem că nu mai putem fi de nici un folos în viața intelectuală, că ne rămîne doar să păstrăm un cult pios pentru știința noastră ca pentru lucruri moarte.

Și noi care credeam că abia acum începe adevărata viață a filologiei, că pînă acum se pierduse timpul în dibuiri, cu lucruri care nu au preț pentru știință, nu sînt sufletul, ființa ei... Ce

¹ Cum și azi se mai întîlnesc asemenea întîrziări, v. articolul d-lui I.-A. Candrea, *Cine discreditează filologia*, publicat aici, anul al III-lea, p. 101.

naivi!... Și mai naivi aceia — puțini, citi vor fi — care ne mai dau oarecare încredere, mai așteaptă ceva de la noi.

E adevărat că unii vor fi înșelați în așteptările lor. Noi nu le vom putea da ce dăduse filologiei bătrîni; nu vom avea nici entuziasmul acestora pentru unele lucruri, nu ne vom înfățișa nici cu sfaturi pretențioase cu care veniau ei, nu ne vom arăta în toga măreață a mîntuitorilor neamului, cum nu vom veni cu articole de bazar filologic care se așezau altădată la rîspîntii ca să orbească vederea iubitorilor de străluciri ușoare. Vom aduce însă altceva, ce poate fi de preț astăzi, ce poate îndreptăți locul filologiei în preocupățiunile intelectuale.

Locul acesta trebuie să fie recunoscut filologiei în prima linie prin caracterul ei de știință. Numai cînd s-ar zice că n-avem nevoie de luxul cultivării științelor, numai atunci nici filologia n-ar mai merita să fie luată în samă. Dar astăzi și pentru știința adevărată, ca și pentru literatura înaltă, am ajuns să arătăm mai multă înțelegere; e, orice s-ar zice, o parte a publicului nostru, care știe să le înconjoare de mai mult respect ca altădată.

Că filologia este o știință, aceasta nu mai e nevoie să se probeze cu multe argumente. Ea se întemeiază pe legi bine stabilite, lucrează cu mijloace sigure. Cînd filologul probează că în cutare condițiuni un fenomen nu poate da decît un anumit rezultat, el face operă de știință. A arăta, de exemplu, că în limba română *l* intervocalic din formele latine s-a schimbat regulat în *r* (*soare* <*solem*, *sărire* <*salire* etc.) înseamnă a stabili un fapt științific.

Orice știință descoperă legături între fenomene, arătînd raportul constant dintre ele, și caută să le explice. Sînt științe care merg și mai departe, caută să prevadă mersul de mai tîrziu al fenomenelor. Filologia, e adevărat, n-a ajuns să realizeze și acest punct, ea nu poate spune ce va deveni peste o sută ori două sute de ani un fenomen lingvistic, dar aceasta nu-i slăbește caracterul de știință. E destul ca o categorie de cercetări să îndeplinească cele două dinții condițiuni pentru ca să aibă dreptul la acest titlu.

Și pentru ca să reiasă mai bine însemnătatea și preciziunea cercetărilor de filologie să le punem față în față cu cele de istorie. De altfel, această apropiere se face adeseori și se știe cum la noi filologia și istoria au mers deobicei împreună; cu deosebire lor s-au consacrat învățații și de la ele s-au cerut lămuriri asupra trecutului nostru. O comparațiune a felului cum sînt conduse cercetările dintr-o parte și dintr-alta poate să fie instructivă, poate arăta că filologia are o superioritate asupra istoriei, deși aceasta nu i s-a recunoscut pînă acum.

Oricît a-a căutat să se dea și istoriei calificativul de știință, ea nu poate fi socotită astfel. Istoria n-a ajuns încă la stabilirea de legi, ca filologia; ea e departe de a avea preciziunea, siguranța de cercetare pe care le are aceasta din urmă. Istoria nu poate să ne asigure că într-o anumită împrejurare un fapt trebuie să dea un anumit rezultat; în ochii istoricilor fenomenele nu se prezintă în aceleași raporturi de dependență neschimbată ca fenomenele pe care le urmăresc filologii. Toată munca istoricilor n-a dus pînă acum decît la unele observațiuni, la constatări care sînt lipsite de preciziunea matematică a enunțărilor filologice. Istoria este încă în faza în care era altădată filologia, cînd ea se confunda cu observațiuni de caracter gramatical, cu adunarea de cîteva fapte între care nu se vedeau legăturile hotărîte pe care le-au descoperit investigațiunile științifice de mai tîrziu. Istoria dă numai cunoștințe, cercetează faptele în raporturi și succesiunile lor variate — acestea sînt hotarele ei de pînă acum. Și e curios cum nu s-a ajuns încă să se deosebească bine, chiar de spirite culte, între a da cunoștințe și a face știință.

Din chipul cum se prezintă cercetările istorice se explică pentru ce ele nu pot înlesni reconstruirea faptelor din trecut în felul cum se face în filologie. Un filolog are la îndemînă mijloacele fixeze cum a trebuit să se prezinte în cutare epocă un fenomen; el reușește să determine diferite faze ale unui asemenea fenomen și să le circumscrie într-un anumit timp. Astfel filologii știu astăzi, de pildă, că schimbarea grupului *cl* din elementele latine în *chi* (*ochi*<*oclum*) a trecut prin faza *cl'* (*ocl'u*), că această fază exista încă înainte de secolul al VII-lea și că s-a menținut mult timp, că prefacerea lui *cl'* în *chi* era, în sfîrșit, un fenomen întîmplat în cea mai mare parte a teritoriului dacoromân în secolul al XH-lea, al XIII-lea. Ce istoric însă ne-ar putea spune că într-o anumită epocă din istoria noastră cutare fapt se prezintă într-un anumit fel, și aceasta, mai mult, fără ajutorul vreunui document? Istoricii fiind sclavii documentelor, se găsesc în neputință de a afirma ceva sigur cînd acestea lipsesc, pe cînd filologii, chiar fără ajutorul unei mărturii scrise (nu este nici un document care să ne spuie că în secolul al VII-lea se zicea *ocl'u*), pot să reconstituiască trecutul din simpla cercetare a faptelor actuale.

Astfel se explică pentru ce istoricii nu ne mai pot da astăzi alte lumini asupra vieții noastre în evul mediu decît acelea care ne sînt cunoscute mai de mult și pe temeiul unor documente veșnic aceleași. Lipsindu-le izvoare nouă, nemaigăsindu-se alte mărturii prețioase decît acelea care au fost cunoscute și învăța-

ților generațiunii trecute, istoricii noștri de azi s-au oprit la ce știau aceștia asupra vieții noastre pînă prin veacul al XII-lea. Și pentru că astăzi nu li se mai pot ierta nici jocuri de fantazie, interpretări false ale faptelor cum se iertau altădată cînd nu se avea destul respectul documentelor și istoria se confunda cu romanul, istoricii nu mai adaugă nimic însemnat, nu mai aduc nimic nou pentru epoca noastră mai veche.

În schimb tocmai filologii au ajuns să lămurească mai bine în timpul din urmă epoca aceasta, pentru că lor le stă în putință să pătrundă mai departe în trecut și pentru că fapte cunoscute chiar filologilor de altădată sînt urmărite azi în legăturile lor mai întinse într-o lumină nouă, cu mijloace de comparațiune și de control pe care, într-un timp de multe ori scurt, le îmbogățește adevărata știință. Și am putea chiar spune că, dacă se va ajunge odată să se cunoască și mai bine ce vieată am dus pe unde am trăit timp de atîtea veacuri, aceasta se va datori mai mult tot filologilor.

Dar să ducem și mai departe comparațiunea între filologie și istorie.

De cîtva timp se accentuează din ce în ce mai mult un curent în cercetările filologice. Pe cînd altădată filologul se interesa mai ales de trecut — într-o vreme filologia era identică cu studiul limbilor moarte — astăzi începe a se da o mai mare atențiune stărei actuale a unei limbi, diferitelor forme sub care apare pe toată întinderea unde este vorbită. Cercetările de dialectologie fac zi cu zi pași înainte, și numai cine s-a ocupat și de această parte a filologiei poate înțelege ce bogăție de fapte vor ajunge să ne descopere și la ce rezultate uimitoare ne vor duce cîtiva ani de muncă stăruitoare îndreptată în această direcțiune. Filologii caută deci să deschidă mereu cimpuri nouă curiozității lor și să-și oprească din ce în ce mai mult privirile asupra prezentului, asupra vieții de azi a unui popor sau grup de popoare. Din această înnoire a preocupățiunilor lor a rezultat chiar — și va rezulta mai mult cu timpul — o interpretare mai largă, mai temeinică a faptelor din trecut, a fenomenelor care singure îi absorbiau înainte. Urmărirea fenomenelor de azi, pătrunderea graiurilor vii ajung să lămurească mai bine fenomenele întîmplate altădată, vorbirea fixată în monumentele literare.

Ce se întîmplă însă cu istoricii? Pentru ei tot trecutul rămîne cîmpul de predilecțiune pentru cercetări. Istoricii au fetișismul mormintelor; îi interesează mai mult ce s-a petrecut decît ce se petrece, ce s-a îngropat decît ce trăiește; ei spun în fața evenimentelor, în fața cuiva: „Treceți și pe urmă ne vom ocupa de

voi, mori și pe urmă vei fi interesant". E în parte tirania unei tradițiuni, dar mai e și o împrejurare care-i face să nu se intereseze mai mult de ce se întâmplă în jurul lor. Pentru că li se cere să aprecieze faptele, ei nu se încred în judecata, în imparțialitatea lor și evită atunci să se ocupe de ce este actualitate, se refugiază în trecut, unde judecata este mai ușoară fie din cauza depărtare! în timp, fie pentru că e mai greu să fie controlată. De aceea nimeni n-ar putea cita lucrări de istorie contemporană, fie la noi, fie aiurea, care să stea la înălțimea altor lucrări; filologii au ajuns însă să dea adevărate monumente de știință asupra limbilor de astăzi. Și cu toate acestea cît n-ar putea folosi istoricii chiar pentru înțelegerea faptelor din trecut dacă atențiunea lor s-ar îndrepta mai des asupra celor ce se întâmplă în viața de azi, dacă ar pătrunde mai mult în adîncurile ei... Dar sînt robii de care nu se poate desface oricine.

! Viața nouă, III (1908), 23, p. 495-500.

II

Mai sînt și alte părți în care munca filologului e mai rodnică decît a istoricului sau pune în lumină lucruri care rămîn prea streine acestuia.

Pe cînd istoricii noștri au arătat mai mult ce am primit de la popoarele cu care am venit în atingere, filologii au arătat și ce am dat. E adevărat că au pătruns multe elemente streine în cultura, limba noastră — și cercetările filologice, alături de cele istorice, au probat cu prisosință acest fapt —, dar e tot atît de adevărat că streinii au împrumutat de la noi. Sînt o sumă de cuvinte românești care au trecut în limba popoarelor învecinate, și cînd percurgem dicționarele vreunei limbi slavice, cea ruteană sau bulgară, ori a limbei ungurești ș.a., ne surprinde bogăția de asemenea împrumuturi. Aceasta arată influența mare pe care am avut-o asupra celor cu care am trăit alături, pune în evidență vitalitatea poporului nostru. Și cînd este vorba de a avea icoana vieții unui neam întreg, aceste constatări nu pot fi indiferente, au preț în judecarea ei.

Și tot filologiei mai datorim un lucru. Dacă streinii au ajuns să se intereseze mai mult de noi, să ne cunoască mai bine, aceasta

se datorește în mare parte și filologiei. Prin studiile făcute asupra limbei noastre și celorlalte limbi romanice s-a atras mai mult în streinătate atențiunea asupra noastră, ni s-a recunoscut un loc însemnat în familia popoarelor care au moștenit cultura și limba latină. Să ne gîndim că sînt învățați streini care se ocupă cu româna, că ascultători de la universități germane, de la scoale superioare cum sînt „Hautes Etudes” și „Ecole des langues orientales” din Paris, au prilej să audă rostindu-se cuvinte din limba noastră, unii ajung chiar să înțeleagă această limbă care nu demult era socotită ca barbară. Unde sînt însă în streinătate cursuri consacrate istoriei noastre?

Și e firesc să se dea peste hotare această atențiune limbei române — cu vremea i se va da mai multă. Cercetările filologice — în cazul nostru cele de romanistică — nu se pot mărgini la un singur domeniu, la un singur grup lingvistic; cercetătorul e silit să urmărească fenomenele în legăturile lor mai întinse. O particularitate din limba franceză sau italiană își poate găsi explicarea într-un fenomen din limba noastră, și filologul care vrea să stea la înălțimea științei e dator astăzi să nu piardă din vedere aceste cercetări îndepărtate care-l duc pînă la noi. Mai trebuie să mai amintim că nu este tot așa cu ceea ce preocupă pe istorici? Intrucît fapte întâmplute în istoria Franței, de exemplu, stau în legătură directă cu fapte din istoria românilor? De aceea nici istoricii francezi nu simt nevoia să știe ce s-a petrecut sau se petrece la noi...

Iată cum filologiei trebuie să-i fim recunoscători, între altele, că streinii nu se mai uită la noi cu același dispreț ca altădată. Și ne dăm totdeauna sama de acest cîștig — alături de cel științific, e unul moral — pe care l-am avut grație unei specialități socotită nefolositoare de atîtea ori? Mi se pare că nu.

Dacă ar fi să urmărim mai departe această comparațiune între un gen de studii și celălalt, am mai putea aminti că filologia are încă altă parte de superioritate asupra istoriei. Un filolog, pe lîngă alte cunoștințe, știe că este dator să cunoască istoria — nu este vorba, desigur, de cercetări speciale pe care să le facă singur; e vorba de stăpînirea acelor fapte din trecut care stau în strînsă legătură cu problemele urmărite de el și-l împiedică să afirme erezii. În istorie stăpînește însă credința că nu e nevoie de cunoștințe filologice; de aceea e rar să vezi un istoric care să aibă o pregătire pentru înțelegerea faptelor lingvistice sau măcar o curiozitate pentru rezultatele nouă ale filologiei, deși aceasta e indispensabil ori de cîte ori este vorba de a da ceva temeinic și conceput într-un spirit larg asupra trecutului înde-

părtat al unui popor. Și pentru că am această convingere, am voit, nu demult, să dau un sfat folositor pentru cei care se înscriu la secțiunea de istorie. La schimbările ce urmează să se facă în regulamentul facultății noastre am adăugat propunerea să se ceară celor care se înscriu la istorie frecventarea obligatorie măcar timp de un an a unui curs de filologie — de filologie română — pentru istoria românilor. N-am avut norocul să-mi impun convingerea și pentru că trăim încă în timpul de oropsire a filologiei m-am resignat.

Urmarea unui curs de filologie ar folosi și celor care se consacră istoriei, în sensul că ar contribui la dezvoltarea spiritului de precizie pe care-l cere și istoria, spre care vin să se îndrumeze de câțiva timp și cercetările istorice la noi. Dacă este o influență binefăcătoare a filologiei, este aceea că deprinde spiritul cu precizie, îi dă o disciplină de care are nevoie orice minte cultivată. Și noi în special avem nevoie de asemenea disciplină intelectuală, pe orice cale am câștiga-o. Avem, noi românii, multe însușiri, dar aceea care ne lipsește prea deseori este tocmai aceea pe care o poate da și filologia celor care vin la universitate să trăiască vieță adevărată intelectuală și să și-o îmbogățească mai târziu. Veți fi profesori într-o zi, vă veți consacra unii mai departe filologiei sau literaturii, dar oricare va fi ocupațiunea dumneavoastră veți folosi că v-ați îndrumat gândirea pe calea bună a controlului intelectual, a cumpănirii faptelor, a stăpînirii luminate a ideilor. E o mulțumire rară aceea pe care o dă urmărirea unor probleme ce cer încordare, pătrundere, subtilitate. Și filologia e din acele ocupațiuni care stimulează aceste însușiri, le dezvoltă și le desăvîrșește.

Bineînțeles e vorba de filologia care se ridică la concepțiunea pe care trebuie să ne-o facem astăzi despre ea.

E timpul să dispară din circulație ideea că filologia e o ocupațiune mărginită, îndreptată numai spre amănunte plictisitoare, spre cercetarea câtorva cuvinte. A fost adevărată această părere despre filologie când ea era numai în mîna gramaticilor. A face filologie însemna atunci a înșira categorii de forme, a le grupa după înrudirile lor gramaticale și — ca speculațiune mai înaltă — a le căuta originea. Azi sîntem departe de această virstă de copilărie a ei. Un filolog nu se mai mărginește la asemenea înregistrări seci, nu mai studiază mecanic formele lingvistice și numai o parte din ele, numai pe cele literare, pe cele „corecte” cum le ziceau gramaticii de școală veche. Azi spiritul scrutaător al filologului se îndreaptă spre materialul întreg al unei limbi

sau al mai multora; pentru el, o formă lingvistică nu mai e o alăturare de litere, ci un complex de sunete care trebuie studiate în geneza, în evoluțiunea lor, în legăturile dintre ele, în influența pe care o are unul asupra altuia; cuvintele nu mai sînt privite izolat, ci în raporturile lor, în acțiunea pe care o au unele asupra altora în frază, în asocierile pe care le stabilește mintea între ele; și când se urmărește originea lor, li se fixează etimologia, cercetătorul nu se mai mulțumește numai cu arătarea prototipului din care derivă, ci caută să prindă întreaga lor vieță, tot ce ne spun ele prin fonetică, prin înțelesul lor; și ceea ce constituie mai ales superioritatea filologiei de astăzi este cercetarea formelor lingvistice din punct de vedere al valorii lor semnificative; un cuvînt nu este numai un complex de sunete, un element care îndeplinește o anumită funcție — se declină, se conjugă etc. —, ci are ceva semnificativ, o valoare psihologică, socială: din examinarea cuvintelor unei limbi filologul poate trage concluziuni de o deosebită însemnătate pentru sufletul, cultura acelor care o vorbesc. De aceea filologia a ajuns să fie un ajutor prețios psihologului și sociologului; cu vremea va aduce și mai bogate contribuțiuni în acest sens.

Și nu se opresc aici foloasele filologiei. Pentru noi în special ea poate să-și arate și aiurea roadele.

Deși limba noastră, ca expresiune literară, a făcut de cîteva zeci de ani progrese uimitoare, totuși n-am ajuns să-i dăm acea formă hotărîită pe care o au limbi cu un trecut mai bogat de cultură. De aceea chestiunea fixării limbei literare va continua încă să ne preocupe, va mai aduce în jurul ei discuțiuni din care se va lumina mai bine orientarea noastră. Și aici filologul poate interveni și ajutorul lui poate fi folositor. Fără îndoială că nimeni care are simțul realității nu mai crede azi în ce credeau bătrînii, că o limbă se poate legifera, că cineva are puterea să impună dintr-o zi într-alta un anumit fel de a scrie; timpul și influența unor scriitori hotărâsc mai mult în această direcțiune. Dar în chestiunile de limbă literară și filologii pot avea un rol, ca sfătuitori, ca luminători ai direcției din care se va alege forma definitivă a scrisului. Un filolog, prin faptul că cunoaște evoluțiunea întreagă a unei limbi și mai cunoaște ce s-a întîmplat în alte limbi pînă să ajungă la formele fixe ale literaturii — sînt anumite condițiuni care impun peste tot preponderanța unor anumite forme —, poate să-și dea samă de rostul unei direcțiuni și să înțeleagă dacă îndrumarea ei e firească, va putea să se impună; și când în discuțiuni se vor susține utopii, cuvîntul

lui poate interveni să le înlăture. În atmosfera intelectuală din care se limpezește încetul cu încetul și forma unei literaturi, filologii pot avea deci și ei o parte de acțiune. Au avut-o peste tot unde s-a fixat de mult limba literară, în Franța, în Italia ș.a. — o pot avea și azi la noi, cu atât mai mult cu cât filologia s-a emancipat de vederile strimte de odinioară și s-a apropiat de o înțelegere mai largă, mai dreaptă a faptelor.

Vieța nouă, III (1908), 24, p. 515—519.

ORIENTĂRI NOUĂ ÎN CERCETĂRILE FILOLOGICE

Între filologia veche și cea nouă anii din urmă au accentuat tot mai mult deosebiri, ca metodă de investigație și idei conducătoare. Aceste progrese care, izolat, pot fi urmărite în publicațiile filologice recente lasă totuși un vag în jurul lor, pentru că puțini s-au gândit să le prezinte în totalitatea lor¹, într-o sinteză care, oricât de sumară, ar pune în evidență ce s-a realizat în atâtea direcțiuni, cum și unele îndrumări care, abia indicate, așteaptă să fie precizate mai bine, pentru ca la rîndul lor să dea sugestii, să deschidă perspective pentru cercetări care vor avea să aducă alte inovații după cele de astăzi.

O asemenea expunere, redusă la relevarea directivelor generale ale filologiei nouă, cred că-și găsește cel mai bun prilej în primele pagini ale unei reviste a cărei utilitate nu mai are nevoie de justificări, oricât de streine de mișcarea filologică ar rămînea la noi preocupățiunile intelectuale. Cînd filologia secunda prejudecări ori încînta și ea cu fantazii și paradoxe ce-și găseau ușor prestigiu în romantismul atotstăpînitor, în jurul ei nu se puneau încercări de dezinteresare, și speculațiunile spre care era dusă ajungeau să pasioneze pe mulți, pînă a-i improviza în filologi. Cum cu timpul filologia — prin contrast cu istoria, care mai păstrează reminiscențe romantice — a fost cea dinții care, cu

¹ O privire generală asupra teoriilor filologice actuale e dată de J. Vendryes în *Le langage*, Paris, 1921; parte din aceste teorii și cu vederi proprii autorului sînt expuse în cartea lui A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique generale*, Paris, 1921.

metode riguroase și cu spirit critic ducînd de la analize la eon-structiuni temeinice, a înlăturat unele iluziuni și a înlesnit să cunoaștem mai bine trecutul nostru, interesul pentru ea ar fi fost de așteptat să meargă paralel cu realizările ei, cu ceea ce i se datorește ca achizițiuni pentru știință. Cultivarea stăruitoare a filologiei de cîțiva specialiști și afirmarea ei deplin științifică le vedem însă coincidînd cu o scădere a interesului pentru ea, cu un fel de scepticism asupra utilității pe care ar avea-o, fiind privită de obicei ca o specialitate redusă la preocupări mărunte, la cercetări care pot pasiona numai pe cîțiva izolați. Judecata aceasta nu are de ce să ne surprindă cînd cultura noastră e încă în faza pregătirilor, într-o epocă de tranziție. Lîngă moșteniri de preferințe care mai dănuiesc, lîngă excluderi de ceea ce nu mulțumește anumite inclinări, anumite superstiții, știința, cu multiplicitatea ei de manifestări și cu acel spirit de cercetare pasionată și obiectivă care trebuie să o caracterizeze, nu a ajuns încă să fie recunoscută cu ascendentul pe care trebuie să-l aibă. Sînt drumuri de care curiozitatea noastră intelectuală se ține încă departe, cum sînt preveniri care trebuie înlăturate, păreri care cer să fie rectificate. Deoarece o asemenea părere e curentă și cînd se vorbește de filologie, se impune ca și ei să i se aducă rectificări în acord cu semnificația adevărată a studiilor de limbă și aceasta va reieși, cred, deplin din ce vom arăta cu privire la spiritul în care sînt conduse azi cercetările filologice.

Luîndu-și naștere din studii elementare asupra limbilor, din observațiuni cu caracter mai mult practic, didactic, filologia, oricît timp ar fi pus ca să se emancipeze de gramatică, și-a afirmat repede independența și în cîteva decenii a ajuns să-și întindă mereu domeniul cercetărilor, să arate cît de vast este ciclul problemelor care pot să o preocupe. Dacă pînă acum vreo patruzeci de ani ea mai păstra oarecare urme ale dependenței de gramatică — cum arăta chiar numele școlii de atunci a „neogramaticilor”, care totuși a adus puncte însemnate de inovație în studiile lingvistice —, în timpul din urmă îndrumările ei s-au accentuat tot mai mult în sensul introducerii unor criterii nouă și fecunde de investigație. Impulsiunile în această direcție i-au fost date de cercetările fonetice și etimologice, sprijinindu-se reciproc și ajutînd fixarea unor principii de bună orientare. Multă vreme predilecțiunea filologilor au fost fonetica și lexicul, cum se înțelege ușor cît timp ele se impuneau în primul rînd atențiunei lor și plecînd de la ele se puteau pune bazele unor norme sigure de interpretare a faptelor lingvistice. Dacă uneori generația mai veche de filologi s-a oprit la concepții prea unilaterale și nu a

știut să evite exagerările, chiar aceste exagerări au provocat, prin antiteză, o reacțiune și au adus repede restabiliri mai în acord cu caracterul evoluțiilor lingvistice. După ce școala de altădată decretase principiul legilor fonetice fixe, imuabile, alții au venit să conteste acest principiu, să susțină că de fapt nu există asemenea legi.¹ între aceste două păreri și după discuții care plecau uneori de la o neînțelegere aparentă, astăzi s-a ajuns la convingerea că legi fonetice — sau, cum le numesc alții cu termeni atenuați, „echivalente”, „posibilități” — pot fi admise nu cu înțelesul legilor din alte științe, ci în sensul că există transformări de sunete rezultate în anumite condițiuni și imprimînd unei limbi sau unui grup lingvistic caractere particulare; alături de aceste transformări, ușor de recunoscut în general, apar însă altele, condiționate de factori speciali, înfățișîndu-se ca perturbări față de celelalte, ca „excepții” sau, cum le numesc filologii italieni, „*accidenti generali*”, cu un termen nu bine ales și care se repetă mereu, ca un șablon, în studiile fonetice ale acestor filologi.

Datorită școlii de pe la 1880 — oricît de unilaterală ar fi fost în unele privințe, oricît s-ar fi închis în rigorismul ei —, filologia a ajuns să precizeze unele fapte și să-și apropie o disciplină care avea să o ajute în perfecționarea metodelor de cercetare. Aceasta cu deosebire în studiile de fonetică și, colateral cu ele, în cele etimologice: evoluția fenomenelor a primit atunci unele elucidări prin cercetările comparative și istorice, prin confruntări mai întinse și mai temeinice decît cele la care se oprise filologii de mai înainte. Cînd în interpretarea fenomenelor se recunosc și importanța principiului de fonetică sintactică, un mijloc nou de control își găsi aplicarea și, grație lui, serii întregi de particularități fonetice putură fi mai bine explicate: plecînd de la ideea că cuvintele nu trebuie privite izolat, ci în legăturile, în asociațiunile lor variate, în ceea ce s-ar putea numi simbiism fonc — alături de cel noțional —, acest principiu a ajutat filologilor să se emancipeze de viziuni prea limitate, le-a arătat că viața cuvintelor e mai complexă de cum le apărea și, indirect,

¹ De relevant că tocmai cînd se punea la îndoială existența legilor fonetice se făceau încercări, ca aceea a lui M. Grammont, în studiul său *La dissimilation consonantique dans les langues indo-européennes et dans les langues romanes*, Dijon, 1895, de a găsi consecvențe de evoluție, legi fonetice, chiar în fenomene nepărînd că s-ar produce după anumite norme. Pentru lămurirea unor probleme de fonetică romanică de la aceeași idee a plecat mai în urmă E. Schopf în studiul *Die konsonantischen Fernwirkungen: Fern-Dissimilation, Fern-Assimilation und Metathesis*, Göttingen, 1919.

i-a îndemnat să ducă mai departe analiza faptelor, să urmărească cu o perspicacitate mereu accentuată procesele lingvistice.

Alături de studiile fonetice — și întrucîtva prin înrîurirea lor, ca și a celor de folklor — acum o jumătate de veac filologii au început să cultive mai stăruitor pe cele de dialectologie. Era complinirea necesară la celelalte, care țineau în samă numai trecutul, materialul de limbă transmis prin texte și fixat prin tradiție. Cunoașterea graiurilor vii, a vorbirii celor de la țară, cu varietatea aspectelor ei, nu putea să rămînă în afară de preocupățiunile filologilor, cînd ea putea aduce puncte nouă de comparație, indicații prețioase în interpretarea fenomenelor lingvistice și corective la unele păreri. Materialul dialectal adunat și comentat în curs de mai multe decenii, chiar dacă de multe ori a fost prezentat sub forme prea sărace ori după procedee prea mecanice, a pus la dispoziția filologilor elemente a căror valoare tot mai mult a ajuns să fie recunoscută. Interesul pentru dialectologie a avut și el ca urmare discuții împrejurul problemelor pe care le implică, enunțarea de teorii care au pasionat citiva timp pe învățați. Cînd în fața concepției prea simpliste că ar exista totdeauna limite dialectale bine fixate s-a ridicat afirmarea unor filologi că asemenea limite sînt o iluzie, critica filologică a avut un nou prilej de a arăta că se cuvine să ne punem întrebări la care alții nu se gîndise, să revizuim idei care sînt poate numai o convențiune. Împotriva teoriei zonelor dialectale bine definite nu a fost greu să se aducă fapte desprinse din cercetările dialectologice, dar și de rîndul acesta s-au forțat interpretările, s-a mers prea departe pe calea contestărilor. Dacă nu există totdeauna linii de demarcare între dialecte așa cum erau admise de o parte din filologi, asemenea linii nu pot fi contestate uneori — relativ rar —, în condițiuni geografice speciale, prin izolări datorite unor factori determinați, și, de altă parte, nu se poate să nu admitem în teză generală existența dialectelor, unor unități lingvistice locale caracterizate prin particularități care le dau o fizionomie aparte, diferențiindu-le de alte unități. Trecherile de la o regiune dialectală la alta, acele arnfi zone cu infiltrațiuni reciproce rezultate în mod firesc din atingeri între două — ori chiar mai multe — graiuri, nu anihilează ceea ce dincolo de ele apare cu aspecte bine pronunțate într-un sens ori într-altul. Dialectele sînt centre de unde au radiat anumite transformări lingvistice, și, dacă între ele s-au interpus zone mixte, aceasta nu ne autorizează să contestăm existența unor asemenea centre. Privind chestiunea astfel se înlătură punctul de neînțelegere care a provocat și discuțiile între dialectologi.

Studiilor de dialectologie — în faza lor mai veche, despre cea actuală vom vorbi mai departe — și celor de fonetică teoretică și istorică le-a urmat inovația datorită foneticei experimentale. Și școala neogramaticilor își dăduse samă că sunetele unei limbi trebuie studiate în legătură cu ceea ce stă la baza lor, cu agenții fizici care le provoacă; dar fiziologia sunetelor avea să se afirme numai mai tîrziu ca un studiu de primă însemnătate și să se îndrumeze pe o cale mai realistă, mai științifică, întemeiată de abatele Rousselot — după încercări ale lui E.-J. Marey —, fonetica experimentală e astăzi unul din auxiliarele cele mai prețioase în investigațiunile lingvistice. Grație spiritului de precizie de care e călăuzită, grație aparatelor de care se servește — deși mai așteaptă unele perfecționări —, fonetica experimentală ne ajută să urmărim mai bine geneza sunetelor, să surprindem deosebiri între ele care altfel nu sînt ușor de perceput ori rămîn cu totul inaccesibile controlului, cum, în același timp, ne înlesnește înregistrări care pot servi ca documente de o deosebită valoare pentru studiul unei limbi sau, în special, al dialectelor. Filologilor de mai tîrziu ea le va da elemente bogate de informație și de reconstruire cînd se vor înființa cît mai multe arhive fonetice, așa cum în unele părți s-a căutat să se realizeze această idee.

Oricît am recunoaște importanța fonetice experimentale, ar fi să cădem în exclusivism dacă am contesta fonetice istorice un loc — și însemnat — în preocupățiunile filologilor. O categorie de cercetări nu poate să se izoleze de cealaltă, deși se observă în general la fonetiștii experimentali un fel de dispreț față de aceia care se ocupă cu fonetica istorică. Și în filologie trecutul are drepturile lui la stimularea curiozității cercetătorilor. Graiurile vii, actualitatea, nu trebuie privite ca domeniul exclusiv al studiilor lingvistice. Chiar celor care-și fac din aceasta o specialitate le poate fi de mult folos, li se impune chiar să cunoască de aproape faptele stabilite de lingvistica istorică, pentru că ele le pot da unele intuiții, orientări și priviri mai largi în urmărirea fenomenelor.

Paralel cu studiile de fonetică îndrumate spre metode cu desăvîrșire nouă nu se putea să rămînă în urmă nici cele asupra materialului lexical, cu atît mai mult cu cît eforturile etimologistilor ajunseser să claseze mare parte din acest material, să fixeze filiațiuni care să servească drept punct de plecare pentru studii ulterioare. Stabilind originea cuvintelor, chiar etimologiștii erau duși spre urmărirea schimbărilor de înțeles, dar numai cu timpul această parte a evoluțiilor lexicale s-a impus ca obiect

de cercetare specială. Când ei i s-a dat toată atenția cuvenită și când serii întregi de cuvinte au fost supuse analizei din acest punct de vedere, semantica — prin studiile lui M. Breal, în special — s-a adăugat ca o nouă ramură de cercetări, și din cele mai bogate în revelații, cele mai fecunde pentru înnoirea interpretărilor filologice. Cu toate contribuțiile care s-au adus pînă acum în această direcție, semantica rămîne încă un cîmp larg de investigații și așteaptă precizări de metodă, sinteze care să arate că și cu privire la schimbările de înțeles sînt factori hotărîtori, anumite identități de evoluție, deși e greu să ne închipuim că se vor putea stabili „legi” în felul cum presupun unii filologi. Pînă la asemenea sinteze va trebui să se studieze de aproape evoluțiile semantice din diferite limbi, pentru ca monografiile parțiale să înlesnească constatări cu caracter general. Și în gruparea faptelor privind semantismul, în fixarea factorilor care au determinat modificările de semnificație ale cuvintelor, va fi nevoie de introducerea unor criterii mai pozitive, deduse din aprofundarea realităților care au provocat evoluțiile semantice. Cu toate că studiile recente de semantică arată intenții de a li se da această orientare, ele mai păstrează ceva din formalismul vechi și operează cu abstracțiuni, cu clasificări prea mecanice.

Constituirea semanticei într-un ciclu de studii de cea mai mare însemnătate a plecat, în parte, de la intuiția raporturilor strînse dintre formele lingvistice și conținutul lor sufletesc, dar în același timp ea singură a contribuit ca filologii să dea din ce în ce mai multă atenție semnificației psihologice a cuvintelor. Aceasta a mers concomitent cu progresele psihologiei, ceea ce a venit să potențeze această directivă, așa că în lucrări de lingvistică și de filozofie — cum sînt acelea ale lui W. Wundt, J. van Ginneken ș.a. — amîndouă aceste specialități își dau sprijin și unii au căutat chiar să aplice la filologie metode ale psihologiei experimentale. A considera fenomenele lingvistice ca rezultat al proceselor psihice, a pune în evidență substratul lor sufletesc, e iarăși una din concepțiile care, introdusă în filologie, va face să privim într-o lumină nouă evoluția limbilor. Pentru psihologia generală, ca și pentru aceea a colectivităților, pentru psihologia etnică, lingvistica — înțeleasă astfel — va aduce contribuții prețioase și va arăta totodată marea distanță parcursă de la preocupatiunile filologilor de altădată. Pe cînd aceștia se mulțumeau cu înregistrarea cîtorva fapte, cu semnalarea unor concordanțe și analiza numai a unor categorii de particularități, deși adeseori interesante în felul lor, de acum înainte multe alte fapte vor trebui luate în samă, pentru ca să pătrundem mai adînc în

vieța cuvintelor, să ni le prezentăm sub multiplele lor aspecte și să recunoaștem valoarea lor expresivă dincolo de înțelesul direct, ('cea ce ele cuprind semnificativ pentru constatări' psihologice. Dacă întrucîtva e interesant, de pildă, să constatăm că latinul vulgar *d o l u s*, înlocuind pe clasicul *d o l o r*, s-a păstrat în românește sub forma *dor*, alături de friul. *dul*, it. *duolo*, sardul log. *dolu*, prov., cat. *doi*, sp. *duelo*, port. *do*, e și mai interesant de relevat că numai în limba română această formă a primit o nuanțare specială, îndepărtîndu-se de semnificația primitivă — păstrată, de altfel, izolat, dialectal, la noi, cum în celelalte limbi romanice echivalentele ei reproduc nealterată accepțiunea latină sau cu slabe devieri semantice, nici una însă așa de caracteristică cum este cea din românește. Cînd, mai departe, constatăm că *dor* apare nu numai în dacoromână, dar și în aromână și meglenită cu același înțeles, aceasta pune și mai bine în evidență semnificația lui psihologică, deoarece ne arată că de mult, cînd limba noastră nu era despărțită în dialectele de azi, latinul *d o l u s* ajunsese să exprime ceva propriu sufletului românesc, să ne redea acel lirism de neliniște, de melancolie care străbate poezia noastră populară. Pentru deducțiuni psihologice din studiul limbei nu este iarăși interesantă mărturia unui cuvînt ca port. *saudade* din lat. *s o l i t a t e m*¹ ori a formei, din graiul italian din Bormio, *solastro* (derivat din lat. *s o l u s*), exprimînd neliniștea, tristetea pe care o simte păstorul în singurătatea munților?² Exemple de felul acesta, care ne duc mai departe decît apropierea etimologică la care se opreau filologii din trecut, ar putea fi citate multe pentru a ne convinge de importanța constatărilor la care putem ajunge cînd filologia e înțeleasă în alt spirit, călăuzită de concepții nouă.

Consecință firească a tendințelor inovatoare în filologie, și sociologia a venit să fie luată în considerație de lingviști alături de psihologie. O dată ce fenomenelor lingvistice li se recunoștea caracterul de valori psihologice, urma de la sine să fie privite în raporturile lor cu factorii sociali, și în timpul din urmă cu deosebire A. Meillet a insistat asupra acestui criteriu de inter-

¹ Are aproape același înțeles ca românescul „dor” și e definit astfel de Teixeira de Pascoas, *O ginio portugnes*, Porto, 1913, 6: „E dorul și tristetea, materia și spiritul, moartea și vieța, pămîntul și cerul... concentrate într-un sentiment care are ceva aparte și s-a impus ca o expresiune verbală în limba portugheză, constituind însăși esența sufletului lusitan”. La portughezi *a saudade* are un fel de prestigiu mistic și a dusja o concepție poetică națională, numită *saudosismo*.

² *Studj romanzi*, IX, 241.

pretare a lor. În principiu se poate spune că transformările lingvistice sînt ecou al condițiunilor de viață proprii unei societăți, expresiunea prefacerilor succesive din trecutul ei, cum și a celor la care asistăm azi. Stări sociale de altădată, tendințe dominante în anumite epoci la o categorie sau alta a locuitorilor unei țări, anumite raporturi între ele, conflicte de clase etc. au lăsat totdeauna urme în limbă; tot astfel prefacerile sociale, îndreptîndu-se sub ochii noștri, au repercusiuni în limba vorbită ori scrisă.¹

Introducerea în lingvistică a sociologiei nu trebuie însă să devieze spre teoretizări fără temei, spre doctrine fanteziste, cum s-a întîmplat cîteodată cînd sociologii au căutat să aplice la lingvistică vederi care se depărtau de adevăr, concepții contestabile chiar în sociologie. Cît timp aceasta din urmă plutește încă mult în vag, nu a ajuns să-și precizeze metodele și să coordoneze principii, nu poate fi spre folosul lingvisticeii să-i împrumute fără alegere considerațiuni de o natură ori alta. Pentru moment stau la dispoziția filologilor destule fapte din care să reiasă deducțiuni sigure în legătură cu sociologia, rămînînd ca altele să fie puse în evidență mai tîrziu, cînd progresele și în direcțiunea lingvistică și în cea sociologică vor permite concluziuni care să nu fie azardate.

Apropiîndu-se de psihologie și sociologie, lingvistica a venit, propriu-zis, să accentueze importanța ei pentru istoria culturală. Prin datele pe care ni le pune la îndemîină ea ne înlesnește să cunoaștem viața culturală a unui popor, fazele evoluției lui, felul de afirmare a sufletului său în diferite împrejurări. Un singur cuvînt, analizat de aproape, ne evocă adeseori momente culturale, lasă să se desfășure sub ochii noștri unele aspecte ale vieții de altădată, apare ca imaginea caracteristică a unei epoci.²

¹ Considerațiunile sociologice pot de multe ori să se întîlnească cu cele etnologice, mai ales cînd studiem trecutul unei limbi: în atingeri cu popoare streine, unele particularități lingvistice au putut fi împrumutate de la ele, pentru că o categorie socială a lor s-a găsit în condițiuni ca să exercite unele înriuriri asupra elementului totuși preponderant. În cazul acesta ceea ce la prima vedere apare de natură etnică trebuie privit mai curînd denatura socială, și această distincțiune s-ar impune să fie totdeauna făcută în studiile de lingvistică istorică.

² Pentru limba română, ca și pentru alte limbi, multe cercetări interesante de această natură rămîn de făcut. În studii pe care le-am publicat pînă acum am avut totdeauna în vedere stabilirea de relațiuni între faptele lingvistice și cele culturale; același punct de vedere l-am urmat în lecțiunile de la universitate, în comunicări la *Societatea filologică* și într-un ciclu de conferențe din care numai una s-a tipărit (*Limba noastră ca icoană a vieții culturale*, în *Vieța nouă*, I (1905-1906), 533). Succesiv voi relua în revistă chestiunile tratate altădată, adăugînd cercetări nouă.

Și în acest sens deci lingvistica își manifestă azi tendințele realiste, stărînd să privească fenomenele în raporturile lor cu stările concrete, cu ambianța lor de geneză ori de circulație.

Aceleași tendințe le regăsim cînd s-a căutat să se studieze cuvintele în legătură cu echivalentele lor materiale, cu obiectele pe care le designează. Urmînd îndemnul lui Schuchardt și altora, o revistă germană — *Wörter und Sachen* — și-a impus chiar ca program cercetări filologice în această direcție. E un program mai redus, în genul său, dar urmărirea lui are o utilitate netăgăduită, pentru că vine ca un corectiv la procedeele filologilor de mai înainte care studiau de obicei cuvintele prea abstract ori se mulțumiau numai cu aproximații cînd era vorba de ceea ce exprimă ele.

În altă direcție și ducînd spre numeroase probleme, studiile filologice au primit inovațiuni datorite tot orientării lor în sens realist. Prin lucrările lui J. Gillieron, dialectologia a ajuns să se călăuzească de unele principii nouă și să-și însușească metode care lasă departe pe cele aplicate înainte. După publicarea, în colaborare cu E. Edmont, a celui *Atlas linguistique de la France*, care înseamnă o epocă în filologia franceză și cea generală, după adunarea acelor materiale care fac din acest atlas un repertor de o bogăție unică pentru studierea diferitelor „patois” din Franța, Gillieron a căutat să desprindă din rezultatele anchetei unele concluziuni, să formuleze teorii în lumina cărora fenomenele lingvistice să apară așa cum crede că trebuie privite, în acord cu evoluțiile naturale, nefalsificate de vederi unilaterale ori de interpretări superficiale. Un punct pe care Gillieron a ținut cu deosebire să-l pună în evidență este că vorbirile locale ascund complexități de fapte pe care nu le bănuiam, sînt rezultatul unor curente lingvistice foarte variate, unor înrîuriri pe care numai din analiză în analiză, prin numeroase elemente de comparație și ținerea în samă a condițiunilor de viață regională, pot fi reconstituite și gradate după importanța pe care au avut-o. Încrucișări multiple de elemente și coliziuni între ele, transmisiuni lingvistice, din regiuni avînd o influență specială, un ascendenț asupra altora în anumite momente, și reacțiuni datorite tot unor condițiuni speciale, factorilor care influențează viața în infinitatea ei de manifestări, un complex, cu alte cuvinte, de antecedente stă la baza stărilor lingvistice actuale. De aci concluzia că particularități care par proprii unui dialect, existente din timpurile cele mai vechi și socotite astfel pînă acum, nu sînt de fapt decît împrumuturi din graiuri vecine sau mai îndepărtate, și ceea ce se înfățișa ca spontan nu este în realitate decît o pro-

pagare lingvistică. O altă idee de la care pleacă Gillieron este aceea a determinantilor formali în viața cuvintelor, că unele din ele adică au dispărut fie din cauza omonimității, fie din aceea că aveau un număr redus de foneme, apăreau prea scurte, ori de la origine, ori în urma alterărilor suferite. Teoria aceasta deschide tocmai o serie de rezerve cu privire la părerile admise de Gillieron. Dacă, pentru motivele arătate de d-sa, unele cuvinte au ieșit din circulație după ce au vegetat câțva timp — ori mai trăiesc pierdute în vreo localitate izolată —, această explicație nu-și găsește aplicarea în multe cazuri și, de altă parte, se constată că forme care se găseau în aceleași condițiuni au continuat să trăiască pînă azi. Gillieron acordă prea multă importanță unor acțiuni izolate și e dus spre interpretări forțate, cu toate rezervele pe care pare să le admită uneori. Chiar cu privire la prima idee a concepției sale lingvistice se poate observa că ea nu e încadrată totdeauna în argumentări care să plece de la cunoașterea realităților de tot felul, să-și găsească sprijin în fapte istorice bine documentate și coordonate, așa că explicațiile lasă în cazul acesta ceva vag, se reduc numai la înșirări de cîteva considerațiuni, la apropieri și eliminări făcute după criterii prea reduse și după un fel de formalism. Ar fi de obiectat că și termenul de „geografie lingvistică”, curent azi în urma cercetărilor d-sale și a celor care reprezintă școala sa, subordonează prea mult lingvistica geografiei. Cînd legăturile ei cu alte studii merg așa de departe, nici unul din ele nu ar trebui să aibă precumpănirea în asocieri de termeni. Chiar dacă geografia a ajuns și ea să-și întindă mult cadrele, chiar dacă astăzi se vorbește de geografia „umană”, alăturarea la ea a lingvisticeii dă impresia unor excluderi, unor limitări de preocupății. De altfel, e de relevat că Gillieron arată în urmă — mai mult în polemici agresive decît în critici — și o vădită ostilitate întregii filologii de pînă acum, acuzînd-o de continue rătăcirii, contestîndu-i ceea ce obiectivitatea nu poate să nu-i recunoască. Orice inovație nu înlătură achizițiunile transmise prin eforturile altora și — după cum observam vorbind de foneștiștii experimentali — filologia tradițională își păstrează drepturi ale ei, cum poate să ajute, ca disciplină, în cercetări cu desăvîrșire nouă și să fie o sfătuitoare pentru evitarea exagerărilor. Sînt fapte fixate de lingvistica istorică și metode ale ei pe care nici geografia lingvistică nu trebuie să le disprețuiască. De la baza studiilor de filologie, chiar cele mai moderne, nu pot lipsi unele principii, unele orientări de bună tradiție, desconsiderate de Gillieron și școala sa. E ceea ce s-ar putea numi clasicismul cultivei filologice, fără care cineva în studiile de această natură se

arată nu destul de bine ajutat, lasă să se vadă lacune, ca și aceia care în literatură cred că pot ignora moștenirea clasică.

După atîtea realizări în domeniul filologiei s-ar părea că specialiștii se pot opri pentru moment la aceste studii, amplificînd cercetările în direcțiunile arătate, adîncind unele probleme. Rămîn totuși capitole care nu pot fi excluse din filologie, și cred că e locul să ne ocupăm de ele aici, cu atît mai mult cu cît sînt strîns legate de cele luate în considerație pînă acum și vin să le completeze.

Nu trebuie să uităm că cuvîntul este mai mult decît asociații de sunete, expresiune a sufletului într-un anumit sens și a stărilor sociale: el este și aspirație, exteriorizare a gîndurilor și sentimentelor care țin să se înalțe peste obișnuit, peste ceea ce este numai viață de fiecare zi. Tocmai pentru că recunoaștem cuvintelor o valoare sufletească se impune să le privim în integralitatea lor expresivă, să le urmărim adică și sub acele aspecte în care sufletul tinde mai departe, spre viziuni superioare, spre realizările frumosului. Înțelegem prin aceasta că cuvintele au valoarea lor estetică și pot fi studiate astfel chiar de filologi, deși pînă acum dinșii au crezut că filologia e prea departe de estetică pentru ca să o ia în considerație. E destul să ne gîndim că soarta cuvintelor depinde adeseori și de impresia pe care ne-o dau din punct de vedere estetic: nuanțarea antipatică ori excluderea lor din circulație depind nu o singură dată de sonoritatea pe care o au sau de asociațiuni pe care le deșteaptă în minte, cum altele se impun, capătă prestigiu prin însușiri de armonie și prin atmosfera superioară în care ne transportă. Dacă, în același timp, nu pierdem din vedere că în cadrele filologiei intră și cercetările asupra evoluției limbilor literare, aceasta o apropie de la sine de estetică, pentru că studiul formelor literare ne duce la observațiuni asupra soartei pe care au avut-o după calitățile lor estetice, la urmărirea proceselor de selecționare a lor în acord cu preocupățiunile de îmbogățire și modelare artistică a unei limbi.

Fiind astfel îndreptățiți să nu izolăm cu desăvîrșire filologia nici de estetică, mai putem aminti că aceasta ne dă posibilitatea să aducem unele elemente de clarificare în probleme controversate.

¹ Asupra acestor raporturi între filologie și estetică mă mărginesc aici la aceste cîteva observațiuni; alte considerațiuni pentru a justifica acest punct de vedere le-am dezvoltat în partea introductivă a cursului pe care î-am ținut în 1921 despre *Evoluția estetică a limbii române* — cîteva fragmente din acest curs vor fi publicate în revistă.

Cînd se discută adeseori asupra rolului conștientului și inconștientului în evoluțiile lingvistice, tocmai criteriul filologico-estetic ne poate veni în ajutor ca să ne reprezentăm mai limpede și în varietatea lor genetică unele procese lingvistice. El ne arată că în asemenea procese trebuie acordat deseori un loc însemnat conștientului, nu numai inconștientului, pentru că cel dintîi orientează în general exprimarea cînd este vorba de a o cultiva, de a o îndruma spre forme superioare, spre reliefaarea aspectelor ei estetice. Același criteriu ne permite să fixăm mai bine ceea ce este individual și colectiv în transformările de limbă — chestiune pusă de asemenea în discuție adeseori. Individualul precumpănește în transformările lingvistice care merg paralel cu progresele culturii și sînt dependente, în special, de preocupățiunile literare: aici inițiativa individuală, inovațiile unuia sau altuia sînt hotărîtoare de atîtea ori, determină curente, fixează norme, impun predilecțiunile pentru anumite forme de expunere. Se poate spune că pînă acum filologii au dat în general mai puțină atenție individualului decît colectivului, așa că studiul evoluțiilor lingvistice din acest punct de vedere reclamă distincțiunile mai precise, unele revizuirii.

Atingem, de altfel, aci probleme complexe pe care nu le putem examina de aproape în acest articol. Cîteva puncte nu pot totuși rămînea nerelevate, fiindcă stau în strînsă legătură cu părerile pe care le-am exprimat în urmă și adaugă unele precizări.

Dacă plecăm de la ideea că cuvîntul este și aspirație, ca manifestare a gîndurilor, sentimentelor, tendințelor superioare, și dacă de la acest summum de semnificație a lui ne coborîm la alte semnificații ierarhizate în el — exprimarea de stări sufletești mai simple, după ce mai înainte a exprimat mai mult acțiunea și după ce, la origine, trebuie să ni-l închipuim cu caracter afectiv, emotiv—, în jurul acestei idei vine să se grupeze o serie de considerațiuni care au importanța lor în interpretarea faptelor lingvistice. Astfel, în conștientul și individualul caracteristice evoluțiilor lingvistice superioare vedem intervenind totdeauna spiritul critic, alegerea formelor de exprimare, controlul lor, excluderea celor care ating unele susceptibilități, pot produce efecte care trebuie evitate — printre altele, teama de ridicol face de multe ori ca unele expresii să fie înlăturate, și în această privință s-ar putea ajunge la multe constatări interesante lăsate prea la o parte pînă acum în studiile istorice asupra limbilor. Spiritul critic se exercită, desigur, în proporții deosebite după epoci, după aptitudini individuale ori chiar etnice, dar el nu lipsește niciodată în silințele de cultivare a unei limbi,

de constituire a formelor ei literare, și victoria lui asupra altor tendințe o vedem atunci cînd el reușește să armonizeze elementele variate, să niveleze incoerențele din materialul lingvistic. El este totdeauna în conflict cu acceptări dezorientate de înrîuriri, cu o receptivitate excesivă, care dă, cîtva timp, unei limbi aspecte confuze, o ține încătușată în complicații inutile. Aceste complicații dispar cînd spiritul critic iese triumfător din conflict și impune reducerile, simplificările naturale, dictate de discernămint, de simțul artistic — mersul culturii fiind adeseori caracterizat prin treceri de la forme complicate la început la altele mai simple, mai limpezi.

În împrumuturile lingvistice de la streini conștientul este iarăși dominant în epocile de cultură mai înaintată. Se adoptă forme din alte limbi fiindcă se simte nevoia lor pentru noțiuni nouă sau pentru nuanțări ale celor existente — schematic, global — de mai nainte. În propagarea lor — pentru că și ele, la origine, sînt inovațiuni individuale ori ale unui cerc restrîns — inconștientul intervine, fără îndoială, deoarece aceia, în număr tot mai mare, care le primesc nu-și dau totdeauna samă pentru ce urmează curentul: ei imită pe alții. Totuși imitația, moda, nu este totdeauna inconștientă. Alături de majoritatea celor care acceptă inconștient feiuri de exprimare se poate să fie și de aceia care și le însușesc intenționat, din convingerea utilității lor.

Am mai putea aminti că în transformările lingvistice la care participă păturile superioare ale unei societăți, cei culți, un rol însemnat îl are imaginația abstractivă, aceea care pleacă din operațiuni intelectuale evaluate, stabilește raporturi între noțiuni din cele mai subtile. Constatarea aceasta se poate face în semanticismul oricărei limbi înaintate, în locuțiuni de o natură ori alta, în expresiuni poetice etc.

Comparînd cum se prezintă din aceleași puncte de vedere limbile rămase mai în urmă ori graiurile regionale, dialectale, o primă constatare pe care o facem este că rolul cel mai însemnat, chiar exclusiv în unele cazuri, îl are inconștientul. De aceea în evoluția acestor grupuri lingvistice nu poate fi vorba de înrîuriri hotărîtoare ale intențiilor de selecționare, ale spiritului critic, și în ce privește influențele streine conștientul rămîne în umbră la acceptarea lor.¹ Cît despre imaginație, ea se manifestă în cazul

¹ Am exagera totuși dacă am închide într-o formulă toate fenomenele lingvistice de această categorie. Chiar cei mai simpli exclud din vorbirea lor ceea ce le pare antipatic și reacționează împotriva unor curente de infiltrațiune — în atingerile unui dialect cu altele sînt preveniri, repulsiuni care se

acesta, cum e firesc, sub forme mai rudimentare, prin asocieri mai ales de elemente concrete, ceea ce se evidențiază ușor în atâtea particularități ale vorbirei celor rămași mai departe de cultură.

Vieța acestora are însă, în schimb, aspecte care ofer un interes special cercetătorilor, cuprinde elemente care sînt reduse ori lipsesc în viața celor adînc influențați de cultură; ea e străbătută de credințe, superstiții, obiceiuri care nu pot fi trecute cu vederea nici de lingviști. Folklorul are numeroase puncte de contact cu lingvistica prin faptul că ceea ce este propriu celor de jos a lăsat urme caracteristice și în limba lor. Alterări în aspectul cuvintelor, schimbări de înțeles, păstrarea unor forme etc. sînt datorite în multe cazuri unor asociații proprii minții celor simpli, unor particularități ale vieții lor. Dacă în unele cazuri asemenea înrîuriri folklorice asupra limbei rămîn circumscrise în anumite regiuni, alteori ele au avut o circulație întinsă, au pătruns în limba generală. Pînă acum nu s-a dat destulă atenție nici acestei laturi a transformărilor lingvistice, și la noi, cu deosebire, rămîn pentru filologie multe puncte de lămurit pe această cale, ceea ce m-a determinat ca în această revistă să alăturiez la filologie folklorul, ca una din specialitățile care așteaptă nu numai orientări mai sigure, dar și pentru că are o importanță de netăgăduit în cercetările de filologie.

De o parte, studiul limbei din punct de vedere estetic, de alta apropierea lui de folklor — din considerațiuni ducînd, prin antiteză, cînd la limba celor culti, cînd la a celor simpli — acestea sînt, mi se pare, alte două directive de care filologia nu poate rămînea streină.

Sînt însă și alte probleme care vor trebui urmărite mai stăruitor de acum înainte.

Astfel, cu privire la fonetică, ar fi de studiat chipul în care se prezintă diferite limbi în privința ritmului lor muzical, ceea ce nu s-a făcut decît puțin ori de loc pînă acum pentru unele limbi. Armonia silabică, modularea cuvintelor, muzicalitatea frazei, acele particularități numite de obicei „accentul” și care sînt greu de perceput ori de redat cu toate nuanțele, au și ele importanța lor cînd este vorba de a fixa caracterul unei limbi sau al mai multora. Sînt, incontestabil, cercetări care reclamă observațiuni subtile, multă perspicacitate, aptitudini speciale pentru

manifestă și pe care spiritul popular le arată ridiculizînd felul de vorbire al vecinilor sau al celor rătăciți printre ei din alte ținuturi; asemenea repulsiuni pot fi constatate și în contacturile cu limbi streine, chiar dacă acestea au exercitat influențe în alte cazuri.

a distinge elementele care trebuie luate în samă și grupate pentru a se explica aspectele unei limbi și din acest punct de vedere, dar, procedînd în spiritul care s-a accentuat tot mai mult în filologie și făcînd apel la fonetica experimentală, se va putea ajunge la rezultate pozitive și interesante. Pentru istoria limbilor, aceste studii vor putea completa constatările făcute pe altă cale, în special asupra influențelor streine, căci în principiu trebuie să admitem că amestecuri mai vechi ori mai nouă cu elemente streine au lăsat în intonație, în ritmul muzical al unei limbi sau al vreunui dialect al ei ceva caracteristic. Avem chiar motive să presupunem că aceste înrîuriri streine au putut fi mai întinse decît altele atingînd sunetele, determinînd vreo schimbare fonetică într-un sens oarecare. Cînd observăm, de pildă, referindu-ne la limba noastră, că basarabenii, trăind în contact cu rușii, și-au însușit în pronunțare ceva din intonația, ritmul limbei rusești, pe cînd altfel fonetismul românesc nu a fost alterat — decît doar în acel *l* schimbat în *l* foarte accentuat la unii —, cînd mai știm iarăși că „accentul” exotic se remarcă și la aceia care au venit în atingere cu maghiarii, asemenea observațiuni, împreună cu altele, pot fi o indicație pentru ceea ce s-a putut întîmplă în alte împrejurări ca înrîuriri streine asupra limbei noastre. Oare de la iliri sau traci nu putem să ne închipuim că limba noastră — mai mult decît alterarea vreunui sunet — a primit ceva caracteristic în intonație? Dacă numai în curs de un veac limba noastră nu s-a putut sustrage în Basarabia de la influența rusească, cu atît mai mult infiltrațiuni streine pot fi admise atunci cînd atingeri cu elemente alogene au durat mai mult, s-au petrecut în timpuri depărtate și în condițiuni deosebite de ale epocii mai nouă, condițiuni care favorizau și amestecuri streine cu răsfringeri asupra limbei. Probleme de felul acesta care ne duc departe spre trecut firește că nu vor putea fi niciodată deplin clarificate fiindcă ne lipsesc mijloacele de control ca să știm ce poate fi socotit ca sigur strein în limba noastră, din punctul acesta de vedere — asemenea mijloace lipsesc și pentru alte limbi. Studiind însă actualitatea, dialectele, cu elemente de comparație accesibile, filologia va putea stabili multe fapte interesante în această privință și, eventual, ne va da unele indicațiuni pentru trecut, ceva mai mult decît ne permit cunoștințele de azi.

Nu mai puțin așteaptă și lexicul cercetări complementare, chiar după atîtea care s-au făcut. Cu deosebire asupra localizării originii unor forme și propagării lor, cu radiațiuni foarte extinse adeseori, rămîne încă mult de spus. Dacă pînă acum filologii au

pus în lumină răspîndirea unor cuvinte prin relațiunile comerciale, industriale și altele datorite înriuirilor culturale — deși cercetări nouă ar mai fi de făcut și în această privință —, dacă studiile lui Gillieron și alora au precizat, în cadre prea restrînse, unele condițiuni de transmisiune a cuvintelor, în urmărirea împrumuturilor lexicale nu s-a ținut încă destul samă de unii factori hotărîtori și ei. Astfel, viața păstorească, prin acele migrațiuni care o caracterizează, va trebui luată mai mult în considerație pentru a se explica anumite propagări lingvistice, și nu numai lexicale, dar și de altă natură. În răspîndirea cuvintelor au avut în trecut un rol și mercenarii, redus desigur, dar meritînd și el să fie ținut în samă.¹ Și, în general, pentru romanistică am putea adăuga că în studiile etimologice va trebui să se ducă mai departe comparațiile, să se facă apel și la mărturiile altor limbi decît acelea la care s-au oprit pînă acum filologii.

Pentru limba română în special, rămîn încă de făcut și alte studii, fie pe baza materialului cunoscut, fie după ce se vor aduna informațiuni nouă. Astfel, cu privire la vorbirea proprie diferitelor clase și profesiuni — „argoul” lor — nu s-au publicat încă monografiile ca pentru alte limbi, cu toate că și acest capitol de filologie are importanța lui. Studii comparative cu limbile balcanice reclamă iarăși să fie urmărite pe o scară mai întinsă, iar pentru sintaxă, prea puțin studiată pînă acum, așteptăm cercetări amănunțite și în spiritul cum a fost și ea inovată în ultimele decenii, după concepția care ține samă de laturea psihologică a fenomenelor lingvistice.

O jumătate de veac de activitate filologică se prezintă astfel, fecundă în rezultate și caracterizată prin remarcabile inovații. Trecînd peste îngrădiri ale școlii vechi și lăsînd la o parte metodele prea rigide ale ei — cărora totuși se cuvine să le recunoaștem că au contribuit la fixarea unor norme și au imprimat o disciplină cercetărilor —, filologia a dus mereu mai departe spiritul scrutaător, a cuprins în preocupățiunile ei tot mai multe probleme și

¹ Pentru epocile mai vechi ar fi de urmărit și influența pe care au putut-o avea, în transmiterea de cuvinte, slavii, dintre care se alegeau uneori crescătorele de copii (cf. O. Schrader, *Reallexikon der indogerm. Altertumskunde*, a 2-a ed., 46); izolat s-a atras atențiunea asupra acestui punct (cf. M. Bartoli, *Dos Dalmatische*, I, 158; *Rocznik slawislyczny*, II, 77), dar chestiunea ar putea fi cercetată mai de aproape, deși pentru aceasta elementele de informație sînt în general reduse.

și-a modificat concepțiile fie pentru că a lărgit cîmpul observațiilor, fie pentru că a stabilit puncte de contact cu alte ramuri ale științei.

Din orientările ei de azi se desprinde cu deosebire aceea de a interpreta fenomenele lingvistice în raporturile lor cu viața în varietatea ei de manifestări, cu realitățile în mijlocul cărora și-au luat naștere și au urmat evoluția lor; readuse la antecedențele lor și privite în totalitatea semnificațiunii lor, aceste fenomene ne apar, de aceea, mai complexe și cu un fond mai bogat de revelații decît filologilor de mai înainte. Cu un termen exprimînd mai bine ceea ce le distinge astăzi, studiile filologice s-ar putea, astfel, numi bioglotice. Cum însă viața nu ne-o putem reprezenta decît în raporturile ei cu sufletul nostru și deoarece în aceste studii s-a afirmat tot mai mult, după importanța lui, criteriul psihologic, termenul de psihoglotice ar corespunde și mai bine înțelesului lor.

În acord cu acest fel de a privi filologia am crezut că în fruntea revistei își găsesc justificarea cele două cuvinte pe care le-am asociat, deși întrucîtva nu exprimă tot programul ei, cînd la filologie am alăturat și folklorul; cum însă chestiunile de filologie vor avea precumpănire, cele de folclor rămînînd pe al doilea plan și în măsura în care se întîlnesc cu cele dintîi, titlul pe care l-am ales² nu se îndepărtează propriu-zis de studiile pe care le vom publica.

Din mulțimea de probleme putînd fi cuprinse în cadrele filologiei și astfel cum le-am lăsat să se înșire în această expunere fără îndoială că o parte numai, pentru moment, poate fi obiect de cercetări asidue, după importanța lor sau posibilitățile pe care le avem de a le urmări de aproape. Numai cu timpul unele din (de vor putea să treacă înaintea altora — cînd acestea vor fi ajuns să fie bine elucidate — ori să-și găsească sprijin în fapte care să permită concluziuni sigure. Am crezut totuși că și acestea puteau fi menționate aici, pentru că o știință nu trăiește numai din preocupări actuale, din imediatul realizabil, ci și din indi-

² El reproduce titlul unei conferințe pe care am ținut-o în 1909 (v. *Noua revistă română*, VII, 319). Termenul de *grai* va părea, poate, întrucîtva nepotrivit, pentru că prin el se înțelege astăzi mai mult un fel de vorbire, în special cea populară. Altădată însă el avea o accepțiune mai largă, identică cu vorbire, cuvînt de orice fel („graiurile Sf. Scripturi”, „graiuri dumnezeiești”), și astăzi în aromână apare tot astfel, așa că și istoricește, și ca formă arătînd comunități caracteristice între dialectele noastre, *grai* mi se pare că exprimă bine la noi obiectul cercetărilor filologice.

cații pentru studii de mai târziu, din anticipări asupra problemelor care mine pot fi puse pe primul plan — altfel ea riscă să se sterilizeze în încrederi, să cadă în rutină.¹

Graii suflet, I (1923), 1, p. 1—22.

¹ În legătură cu titlul articolului reprodus mai sus, Densusianu face, cu un alt prilej, următoarea precizare: „De aceea când am redactat articolul *Orientări nouă în cercetările filologice*, pentru primul număr al acestei reviste, m-am întrebat un moment dacă «filologice» nu ar trebui înlocuit cu «lingvistice», cât timp unele idei expuse acolo atingeau probleme de lingvistică generală. M-am oprit însă la primul cuvânt, pentru că *Grai și suflet* e înainte de toate revistă de filologie romanică și numai colateral atinge alte domenii” (cf. *GS*, II (1925), 1, p. 166, n. 1), (n. ed.).

FILOLOGIE ROMANICĂ

FILOLOGIE ROMANA

Am grupat, în acest capitol, contribuțiile filologice ale lui Ovid Densusianu; filologia este înțeleasă aici nu numai ca studiul, sub toate aspectele, al textelor literare, ci — într-o accepțiune mult mai largă, în sensul vederilor lui Densusianu — ca studiul limbii în toate manifestările ei.

În activitatea didactică și științifică a lui Ovid Densusianu, studiile de filologie (romanică și română) ocupă un loc de seamă. Mediul în care s-a format personalitatea lui Densusianu, specificul catedrei (filologie romanică cu privire specială la limba română) pe care a ocupat-o, de la înființare (1901) până la sfârșitul vieții (1938), concepția sa despre obiectul filologiei —, au contribuit ca studiile de filologie romanică și română să fie mereu prezente în câmpul preocupărilor științifice și didactice ale lui Ovid Densusianu.

Între articolele de istorie a limbii și a literaturii române publicate în *Revista critică-literară* a lui Aron Densusianu, studiul *Aliterațiunea în limbile romanice*, „prima încercare de a urmări fenomenul aliterațiunii în limbile romanice”, care a întrunit aprecierile unor învă-

¹ În *RCL*, II (1894), 7-8, p. 273-320. Cf. și partea a II-a a studiului, *Aliterațiunea în literatura română populară*, în *RCL*, II (1894), 11—12, p. 425-471.

țați ca G. Paris și M. Liibke¹, arată orientarea tinărului cercetător spre domeniul romanic.

În 1893, Ovid Densusianu pleacă în străinătate pentru a-și desăvârși pregătirea în domeniul filologiei: după ce audiază două semestre, în Germania, cursurile lui Adolf Tobler, pleacă la Paris, fiind atras, probabil, de renumele lui G. Paris, „cel mai mare romanist al timpurilor”².

Perioada studiilor strălucite la „Ecole des Hautes Etudes”³ este dominată de personalitatea deosebită a lui G. Paris, care „a contribuit mai mult decât oricine la înaintarea studiilor de filologie romanică, la perfecționarea metodelor ei de investigațiune, la întărirea temeliilor științifice puse de Diez”⁴.

În această perioadă apar lucrările de editare și de interpretare a unor însemnate texte vechi franceze, ca, de exemplu, *Aymeri de Narbonne dans la Chanson du pelerinaje de Charlemagne** și *La Prise de Cordres et de Sebille, Chanson de geste du XIIIe siècle*. Aprecierile lui G. Paris asupra valorii acestei lucrări sint concludente: „Cest la premiere fois qu'un philologue roumain aborde l'etude des questions les plus speciales et les plus ardues de l'histoire de la litterature française au moyen âge, et il y aurait deja lieu de feliciter M. Densusianu...; mais il importe surtout de constater que ses travaux ont une valeur incontestable et qu'il apporte toujours des idees personnelles et inleressantes dans la mise en oeuvre des materiaux amasses par son erudition...”⁵.

În momentul în care ocupă catedra nou înființată, de „filologie romanică cu deosebită privire la limba română”, în 1901, Ovid Densusianu expune, în lecția de

¹ Cf. *Memoriu de titluri și publicațiuni*, publicat de Ovid Densusianu în 1899.

² Opera fundamentală a lui Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, este dedicată lui A. Tobler și Gaslon Paris.

³ Cf. certificatul lui G. Paris, în care este prezentată și apreciată activitatea lui Ovid Densusianu, publicat în *Memoriu de titluri și publicațiuni*, 1899.

⁴ Cf. *Gaslon Paris*, București, 1903, p. 4.

⁵ În *România*, XXV (1896), p. 481-496.

⁶ Publicat de „Societatea de texte vechi franceze”, Paris, 1896, și prezentat ca teză pentru obținerea titlului de diplomat al lui „Ecole des Hautes Etudes”.

⁷ Cf. *Memoriul...*, p. 10.

deschidere, *Filologia romanică în Universitatea noastră*, felul în care înțelegea să onoreze această catedră, până la sfârșitul vieții sale.

Constatând lipsa unei idei directoare în învățămîntul universitar — pregătirea studenților pentru a deveni cercetători sau profesori —, Ovid Densusianu își propune, în primul rînd, să familiarizeze pe studenți cu metoda filologiei, necesară atît omului de știință, cit și profesorului.

Însușirea practică a limbii franceze — limbă care ocupă un loc de seamă în formația unui romanist —, urmînd să se realizeze la catedra de limba și literatura franceză, Ovid Densusianu își propune să urmărească problemele de limbă și de literatură franceză numai din punct de vedere filologic.

În formația cercetătorului se impun, alături de franceză, prin asemănările pe care le prezintă cu româna, limba italiană și retoromana.

Potrivit părerii că „într-o țară romanică studiul filologiei neolatine se leagă de la sine de acel al progresului culturii naționale”⁶, Ovid Densusianu va acorda o importanță deosebită, în cadrul catedrei de filologie romanică, limbii și literaturii române.

Cursurile universitare vor trata probleme de istoria limbii și a literaturii române, dar, mai ales în prima parte a activității sale didactice, și aspecte ale celorlalte limbi și literaturi romanice, cu o preferință evidentă pentru poezia romanică și pentru studiul comparativ al păstoritului în lumea romanică⁷.

În numeroase rînduri, Ovid Densusianu a criticat punctul de vedere unilateral pe care îl adoptau unii filologi și a susținut, teoretic și prin activitatea sa practică, afirmarea în cercetările filologice a unei concepții larg comparativiste, cu utilizarea, atunci cînd e necesar, a datelor altor științe înrudite⁸.

⁸ București, 1902.

* Cf. *Filologia romanică în Universitatea noastră*, București, 1902, p. 13-14.

⁹ Cf. D. Șandru, *Ovid Densusianu — filolog* (cu bibliografia cursurilor și trei facsimile), București, 1939.

¹⁰ Cf. *Orientări nouă în cercetările filologice*, în *GS*, I (1923), I, p. 1-22.

Domeniul romanic se impunea cercetătorului și prin superioritatea achizițiilor romanisticii, și, în special, în momentul respectiv, ale școlii lingvistice franceze, față de celelalte școli lingvistice¹.

Prin lucrările speciale consacrate unor probleme de filologie romanică și prin analiza faptelor de limbă română în perspectivă romanică, Ovid Densusianu a contribuit la afirmarea unei metode științifice în cercetările de filologie și la creșterea interesului învățaților, în primul rând al romaniștilor, față de limba română ca obiect de studiu și față de realizările lingvisticii românești.

¹ Cf. dările de seamă la G. Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes. Problem.es et méthodes*, 1923, în GS, I (1923), 1, p. 150—15), *Les lanju.es du monde*, ... sous la direction de A. Meillet et Marcel Cohen 1924, în GS, II (1925), 1, p. 161-164, și M. Bartoli, *Introduzione alia neolinguistica (principi-scopi-metodi)*, 1925, în GS, III (1927), 1, p. 253-257.

ALITERAȚIUNEA ÎN LIMBILE ROMANICE

Pe cînd cea mai mare parte din terminii pe care-i întrebuițăm astăzi fie în retorică, fie în poetică i-am primit și moștenit de la vechii scriitori greci și latini, de origine cu totul nouă este termenul de *aliterațiune*, pe care nu-l întîlnim la nici unul din retorici și gramatici din antichitate sau evul mediu și care, pentru prima oară, apare la Ioannes Iovianus Pontanus, istoric și erudit italian de la sfîrșitul secolului XV¹. În tomul al doilea al scrierilor sale, Pontanus definește astfel aliterațiunea: „Ea igitur sive figura, sive ornatus, condimentum quasi quoddam numeris affert, placet autem nominare *alliterationem*, quod e literarum allusione constet. Fit itaque in versu, quoties dictiones continuatae vel binae vel ternae ab iisdem primis consonantibus, mutatis aliquando vocalibus, aut ab iisdem incipiunt syllabis, aut ab iisdem primis vocalibus. Delectat autem alliteratio haec mirifice in primis et ultimis locis facta, in mediis quoque, licet ibidem aures minus sint intentae.”² Precum se poate vedea și din exemplele pe care le dă mai departe, Pontanus înțelege prin aliterațiune repetarea aceluiași sunet, aceleiași litere, atît la începutul, cît și la mijlocul sau sfîrșitul a două sau mai multe cuvinte, strîns legate între ele din punct de vedere gramatical, urmîndu-se imediat sau stînd aproape unele de altele. Definițiunea dată de Pontanus a fost primită și urmată de cea mai mare parte din filologii mai noi care

¹ Adelung, *Ueber den deutschen Styl*, Berlin, 1785, I, 284.

²I.I. Pontani *librorum omnium tomus II*, 236, Basileae, 1538; *Dialogus Actius*.

au studiat și urmărit această figură în operele clasicilor greci și latini.³

O semnificațiune cu desăvîrșire vagă și puțin precisă are aliterațiunea la o parte din scriitorii francezi de astăzi. În *Dictionnaire universal des litteratures*, Paris, 1884, Vapereau o definește astfel: „Repetition, dans deux ou plusieurs mqts qui se suivent, d'une meme lettre ou d'une meme syllabe”. În *Dictionnaire historique de la langue francaise*, Paris, 1884, II, 776, găsim următoarea definițiune: „Figure de mots qui consiste dans la repetition recherchee des memes lettres ou des memes syllabes”. Tot așa și în *Dictionnaire de VAcademie francaise*, 1878. I: „Figure de mots qui consiste dans la repetition recherchee des memes lettres ou des memes syllabes. Plusieurs proverbes offrent des exemples d'alliteration: *qui terre a, querre a; qui refuse, muse.*”⁴

Pentru filologii germani de astăzi, aliterațiunea are însă o semnificațiune clară și bine precizată. Ei înțeleg prin ea repetarea aceluiași sunet, aceleiași silabe numai la începutul a două sau mai multe cuvinte.

Există, prin urmare, aliterațiune în versuri ca cele următoare:

Deodată prin cuirea de paiete-n mulțime.
Alecsandri, *Gruî-Singer*.

Sficiioasă și smerită, și-a vărsat razele sale.
Eminescu, *Călin*.

Din wemile trecute, în ceacuri viitoare.
Alexandrescu, *Meditație*.

Tot această însemnare o are aliterațiunea și la romaniști ca P. Meyer (*România*, XI, 572) și E. Stengel (*Grundriss der roma-*

³ A. Năke, *De alliteratione sermonis latini*, în *Rheinisches Museum*, III, 1829, p. 324 sqq: „Fit alliteratio 1) in primis litteris; primis syllabis; 2) in una postrema et altera prima syllaba; 3) in mediis vocibus; 4) in postremis syllabis. Quod homoeoteleuton deci solet”, p. 331. Cf. Cadenbach, *De alliterationis apud Horatium usu*, Progr. Gymn. Essen. 183?; I. Theobald, *De annomationis et alliterationis apud Ciceronem usu*, Bonn, 1852, p. 10; R. Buchholz, *De alliterationis indole atque natura ususque Homericæ lineamenta*, Progr. Königsberg, 1879.

⁴ Cf. și Littre, *Dictionnaire de la langue francaise*, I, 115; Becq de Fouquieres, *Trăită giniral de versification française*, Paris, 1879, p. 217; A. Pott, *Latein und griechisch in einigen ihrer wichtigsten Lautunterschiede*, în Kuhn's *Zeitschrift für vergleichende Sprachwissenschaft*, XXVI, 1883, p. 135; A. de Moraes Silva, *Diccionario de lingua portugueza*, Lisboa, 1878. Un înțeles tot atit de larg are astăzi aliterațiunea și la orientaliști.

nischen Philologie, II, 60). Acesta va fi și punctul nostru de vedere din care o vom studia-o⁵.

* *

⁵ La greci și la latini, aliterațiunea era cunoscută sub numele de *Trapa* (J.otwai.<; *Trapi*.aco<u<; Ttâpicrov, *parhomoeon* etc. figuri de retorică pe care ei le numiau cu terminul mai general de *csyji*||a,iz XeiU"?: riapofi.oicoo-i<; 8' eâv Sjiioia xâ sa/axa &XTi Exaxspov Se xoSXov, âvâyx/lj SE fj EV âpxfj f) fel TeXsu-rijt e/£i.v. Kal âpx?) piv âel xâ ov6[Xaxa, r) SE XSXEUX?] xâţ samara? CTUX-Xa{3at fj TOU auTou 6v6lj.axo<; *Tzoxoyeiť* Ń xo auxo ovo;xa. EV ipxfj [*EV xâ xoiauxa: âpyov yâp gXEpev âpyov Trap' aOxou; SwSe T' ETCEOXVO TTapâppjxoo T' feeEo-o-t.v. Aristotele, Rhet, III, 9. "Eaxi SE xal rcacofioia xcoXa âxtva na.pov.oioi fj Tot; fe' âpx^?... 7) xoi? fel xeXouť. Demetrius, L. Spengel, *Rhetores graeci*, III, 266. Şi Aristotele, și Demetrius înțeleg deci prin rtaop-oiuat? atit aliterațiunea, cit și ofxoioTsXoETov. Mai puțin clar se exprimă Anaximenes: roxpoxotcoai<;... 8j.oiâ 8' laxlv ovoixaxa xâ o^oicov auXXaficov, ev ai? rcXEiaxa ypaji.fi.axa xâ auxâ Eaxlv. Rhet. ad Alex. XXVIII, riapiuatť SE ytvecxi piv xal xaxâ xrv âpxV» olov oxs xotvuv XOW ouxcoť zyzi, nrpopjxel, 7tpo*op.o?, xal xaxâ TO xEXot- E&EXEIV âxoikiv. Tiberius, Spengel, III, 74. napiacoait... Ń xaxâ XYJV âpxV xoo Xoyou, fj xaxâ xo xsXos. Anoninus, 7repl ax^f/âxoiv, Spengel, III. 131. naptawaiť yivexai xax' âpxV >wii xeXo;- y.ax' âpxV [XEV oiov repoaTjXEt 7l)poSu|jcoť- o xal ojjoioapxxoXsyexai. xaxâ SE X6 TEXO?, oiox E9EXEIV âxouasiv, 6 lcxlv ofjoioxeXeoov. Maximus Planudes, Sx^Xta ele, Ep|j.oyEVou; rcepl iSitov TOjX. I.C. Walz, *Rhetores graeci*, V. 511' și "551. Prin *Trapixcoxy* deci se-ntelege aici și aliterațiunea, și 6j.OI.OTSXEUXOV.' Singur Planudes întrebunțează pentru aliterațiune un termin special, ojjoioapxxov (cf. și P. Victorius, *Variarum et antiquarum lectionum*, lib. XXVII, 11. Analog aliterațiunea este și rcapiaov de la Quintilian (Instit. or., IX, 9, 75), după cum se poate vedea din exemplul pe care-l dă: *puppesque tuae pubesque tuorum*. nâptaov mai înseamnă aici și OJJOIOTSXEUTOV. Cf. Eustathius, *Comentarii in Homeri Iliadem*, Florența, 1730, I, 464, Coment. la v. 390, cartea II din *Iliadă*.

Paromeon est. quotiens ab iisdem litteris diversa verba sequuntur, quo modo illud habes apud Vergilium:

Sola mihi tales casus Cassandra canebat
ab ipsa littera inehoavit plurimas partes orationis. Quale est illud: longo sale saxa sonabant. Antiqui integros versus ita faciebant, ut

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne talisti
Versus est Ennianus. Pompejus, *Comment., Grammatici latini ex recensione* H. Keilii, V, 303, 28. Cf. Donatus, *Ars grammatica*, III, 5, 20, Keilii, IV, 398; Charisius, *Instit. gramm.*, IV, 4, 7, Keilii, I, 282; Diomedes, *Ari. gramm.*, II, Keilii, I, 447; Marius Plotius, *Art. gramm.*, I, Keilii, VI, 458—459; Beda, *De schematibus*, C. Halm, *Rhetores latini minores*, 1863, p. 610; Isidorus, *Origin.*, I, 35. Martianus Capella întrebunțează terminii: mytacismus, labdacismus, iotacismus, polysigma, după cum se repetă *m, l, i* sau *s: Mytacismus* est, cum verborum coniunctio *M* literae assiduitate coeditur, ut si dicas: mammam ipsam amo quasi meam animam. *Labdacismus*, ubi *L* plurimum dissonat, ut si dicas: Sol et luna luce lucent alba leni lactea. *Iotacismus*, ut si dicas: Iunio Iuno Iovis iure irascitur. *Polysigma*, ubi *S* litera crebrius geminatur: Sosia in solarío soles sarciebat suas. Prin *homoeo-*

În seria figurilor de eufonie, aliterațiunea merită să fie studiată cu atât mai mult, cu cât ea apare ca unul din elementele estetice principale ale unei limbi: ea mărește efectul muzical al cuvintelor și, prin repetarea aceluiași sunet la începutul lor, expresiunile devin mai armonice și mai melodioase. Dacă versuri ca cele de mai jos produc o impresiune plăcută asupra noastră prin sonoritatea și armonia lor, aceasta se datorește în mare parte efectului muzical al aliterațiunei:

Va da și /lori și frunze, etern fiind udată.
Alecsandri, *Gruî-Sînger*.

Soții, surori și mame suspină-n urma lor.
Alecsandri, *Dumbrava roșe*.

Ce din frunze îți doinește, ce cu fluierul îți zice.
Eminescu, *Epigonii*.

Mărețul turn, irist martur 1-al nostru trist apus.*
Alexandrescu, *Trecutul la mănăstirea Cozia*

prophoron pare a înțelege aliterațiunea în general; ca exemplu dă versul din Ennius, citat și de Pompejus. M. Gapella consideră repetarea aceluiași sunet ca „vitium maximum”, *De rhet.*, XXXII, 514. Tot așa și Marius Plotius: *Aprepia (dbrpeTOta)* est absurda et indeceus verborum structura, ut: O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti. *Art. gramm.*, I, Keilii, VI, 454. Cf. și H. Columna, *Eanii fragmenta*, Neapol, 1590, p. 8; Servius, *Coment. la Vergii, Eneida*, III, 183, și Cornificius, *Rhet.*, IV, 12. — *Geminatio* este numită aliterațiunea la O. Gifanius, *Titi Lucretii De rerum natura*, libri VI, Lugd. Batav., 1595, p. 351; Brouckhusius, *Tibulli carmina*, Amsterd., 1708, I, 1, 3; L. Pareus, *Lexicon Plautinum*, Frankfurt, 1614, v. *Geminatio*. La Gifanius și Brouckhusius *geminatio* are un înțeles tot atât de larg ca aliterațiunea la Pontanus. La P. Fabri ea este numită cu terminul general de *paronomeon*: „quant tous les termes de une ligne se commencent par semblable lettre”. Ca genuri speciale amintește: *lipda*, quant *l* en commence tous les termes de une ligne; *methacismus*, quant *m* est pour commencement; *frenum*, quant *r* est au commencement. *Le grand et vray art depleine Rhetorique*, ed. A. Heron, 1890, II, 128. Cf. și *Leys d'amors*, unde aliterațiunea este numită și *replicatio (r. plana, multiplicada, rigoroza*, I, 248). în vechia franceză aliterațiunea mai poartă și numele de *rime senâe*.

Cu o semnificațiune corespunzătoare aliterațiunei găsim întrebunțate, la unii retori și comentatori, figurile cunoscute sub numele de **Ттапово[хво-ѣа, ТтапТ]Xfloit**, *adnominatio*. Acestea din urmă însă s-apropie mai mult de ceea ce numim astăzi figuri etimologice și gramaticale, care n-au nimic de-a face cu aliterațiunea și asupra cărora ne vom opri mai târziu.

* Fără-ndoială, singuri nu ne dăm samă cele mai adeseori de unde provine această armonie și care sînt cauzele care au produs-o. Pentru ca să simțim efectul muzical al unui vers n-avem numai de-cît nevoie de explicări și analiză.

Influența și importanța aliterațiunei se întinde însă și mai departe. Ea nu este numai un simplu element eufonic, un simplu ornament de care scriitorul sau vorbitorul se folosește ca mijloc de înfrumusețare și înflorire a frazei, ci ea stabilește totodată o mai strînsă și mai puternică legătură între cuvintele aliterate, făcînd din ele punctul principal asupra căruia se-ndreaptă și se concentrează atențiunea noastră. Astfel, în versul de mai sus al lui Alexandrescu, cuvintele: mărețul *turn*, trist martur, legate între ele prin aliterațiune, apar ca punctul principal asupra căruia se oprește și se fixează mai mult gîndirea noastră, și toate la un loc scot și pun mai bine în evidență ideea pe care poetul o exprimă în acest vers⁷.

Pe lîngă armonie, prin urmare, aliterațiunea aduce cu sine și unitate: ambele acestea două se succed una alteia, și acolo unde apare una din ele urmează în mod natural și cealaltă. Din acest punct de vedere rolul aliterațiunei se poate compara cu acel al rimei: ceea ce este rima pentru un șir de mai multe versuri, același lucru este aliterațiunea pentru două sau mai multe cuvinte dintr-un vers.

Mulți poeți, atât vechi cît și moderni, găsind în aliterațiune un mijloc de lustruire a stilului, au întrebunțat-o deseori în operele lor; la unii însă ea a degenerat în afectare și eufuism. Astfel, Luigi Groto (Cieco d'Hadria), poet italian din secolul XVI, ne-a lăsat 54 de versuri latinești în care toate cuvintele aliterează între ele, începînd toate cu litera *C*. Cităm 10 versuri de la început:

Cunctis chara charis cunctis carissima cura,
Clarificum cilium, castificansque calor,
Crine coherenti Cornelia corda coarctans
Conspectu capiens, contuolisque cremans.
Commemorans charum comitem Cornelia celebs,
Clausaque collachrimans, coniugiumque; cavens,
Cuivis comburens cor Carbonesia caste
Cordaque carbonum conficiens cumulum.

⁷ „La correspondance des sons ne fait qu'appeler l'attention sur l'harmonie des idées... L'harmonie des sons rend aussi plus frappante celle des idées.” E. du Mării, *Essai philosophique sur le principe et les formes de la versification*, Paris, 1841, 99—100, 124. „Die Alliteration herrscht, in Erch u. Gruber, *Encyclopädie*, III, v. *Alliteration*; cf. și G. Gerber, *Die Sprache als Kunst*, Berlin, 1885, II, 164; W. Jordan, *Der epische Vers des Germanen*, Frankfurt, 1868, 35; C. Poggel, *Grundzüge einer Theorie des Reimes*, Münster, 1834.

Collis castalii cultrix, constansque columna,
Confulgens claror, cui Cyrosura cãdit*.

În asemenea jocuri copilãrești de cuvinte — numite și *tauto-grammes* sau *vers lettrises* — în care poetul considerã ca scop ceea ce mai-nainte era numai mijloc, totul devine monoton și obositor prin continua și uniforma repetare a unuia și aceluiași sunet; o aceeași impresiune ca la citirea tiradelor monorimice din vechia poezie francezã. Și, cu toate acestea, cãți poeți nu și-au pierdut timpul cu asemenea curiozitãți și raritãți literare, rodul unei munci seci și pedantice!⁹

*

Asupra aliterãțiunii în limbile romanice a început a se scrie abia de cãțiva ani. Mai mult a fost studiatã ea în limba latinã!¹⁰

ST * *Carmina concelebrantia Corneliam Carboesiam; Delle rime*, Veneția, 1587, p. 209. Tot Luigi Groto a compus un sonet italian în care toate cuvintele încep cu litera *D* (L. Blanc, *Grammatik der italiãnischen Sprache*, Halle, 1844, p. 794). — F. Mone citeazã, *Lateinische Hymnen*, III, 81, o poezie latinã din sec. XIV, compusã din 12 strofe, în care toate cuvintele încep cu *P*. H. Cardanus, *De subtilitate*, liber XV, Basileae, 1582, p. 741, citeazã cãteva versuri din Placentius Porcius, autorul unei poezii latine în care fiecare cuvânt începe cu *P*, și din Hugbaldus Gallus, autorul a 136 versuri în care fiecare cuvânt începe cu litera *C*. Despre alte asemenea poezii cf. Des Accords, *Les bigarrures*, Rouen, 1616, p. 109; E. du Merii, *Poésies populaires latines du Moyen-âge*, p. 61, notã; Th. Wright, *Reliquiae antiquae*, Londra, 1841, II, 8, 20, 256; P. Meyer, *Documents manuscrits de Vancienne littérature de la France*, Paris, 1871, p. 119; L. Lalanne, *Curiosités littéraires*, 1857, p. 26; A. Caneï, *Recherches sur les jeux d'esprit*, Paris, 1867, II, 138—153. Versuri izolate în care fiecare cuvânt începe cu aceeași literã — analoge mult citatului vers al lui Ennius — cf. la V. Fortunãtus, *Opera*, Roma, 1786-87, I, 405, *Vita S. Martini*; Marot, *Epitres*, II; Diez, *Die Poesie der Troubadours*, Leipzig, 1883, p. 87; A. Ebert, *Allgemeine Geschichte der Litteratur des Mittelalters*, Leipzig, 1874-87, I, 593, II, 154, 280, 292; I. Bekker, *Homerische Rlätter*, Bonn, 1863—72, II, 213. La poeții simbolisți de astãzi nu rareori gãsim asemenea versuri.

⁹ În limba personajelor sale comice, Shakespeare întrebuinteazã asemenea cacofonii, pentru a produce un efect comic și ridicul prin deasa repetare a aceluiași sunet. Astfel în *Midsummer night's dream* (*Visul unei nopți de varã*):

Wherat with blade, with bloody blameful blade,
He bravely broachet his boiling bloody breast.

Cf. F. Lindner, *Die Alliteration bei Chaucer*, în *Jahrbuch für roman. u. englische Sprache u. Literatur*, N.F., II, 1875, 317; G. Gerber, *op. cit.*, II, 168.

¹⁰ A. Nãke, *op. cit.* — I. Theobald, *op. cit.* — Cadenbach, *p. cit.* — A. Schliiter, *Veterum Latinorum alliteratio cum nostratium alliteratione comparata*, 1840. — I. Mähly, *Ueber Alliteration*, în *Neues schweizerisches Museum*, IV, 1864, p. 207—259. — Ed. Loch, *De usu alliterationis apud poetas Latinos*, Halle, 1865. — R. Klotz, *Zur Alliteration und Symetrie bei Plautus*,

și cu deosebire în limbile germanice.¹¹ Și lucrul se explicã foarte ușor. În limbile romanice ea nu apare ca un sistem metric, așa cum o întâlnim în vechile monumente de literaturã germanicã sau cum s-au încercat s-o revieze poeți ca Fouque, Jordan și

Zittau, 1876. Cf. Lorenz, în *Philologischer Anzeiger*, VIII, 1877, p. 292; Klotz, *Progr. Gymn.*, Zittau, 1877, *Philologischer Anzeiger*, IX, 1878, p. 278. — C. Ziwsa, *Die eurytmische Technik des Catulus*, Wien, 1879. — E. Wolfflin, *Ueber die alliterierenden Verbindungen der lateinischen Sprache*, în *Sitzungsber. der philosophisch-philologischen u. hist. Classe der Akademie zu München*, 1881; cf. G. Andresen în *Philologische Wochenschrift*, I, 1881, p. 285; Bintz în *Philologischer Anzeiger*, XIII, 1883, p. 6; Ph. Thielmann, *Blätter f. das bayer. Gymn.*, XVIII, 1882, p. 43; G. Grober, *Zeitschrift für roman. Philologie*, 1882, VI, p. 467. — Idem, *Zur Alliteration und zum Reime in Archiv für lat. Lexicographie und Grammatik*, III, 1886, p. 443. — W. Ebrard, *Die Alliteration in der lateinischen Sprache*, Progr. Bayreuth, 1882. Cf. Thielmann, *Philologischer Anzeiger*, XIII, 1883, p. 10; Bintz, *Philologische Rundschau*, III, p. 859. — L. Buchhold, *De paromoeseos (adliterationis) apud veteres Romanorum poetas usu.*, Leipzig, 1883. — C. Bdtlicher, *De adliterationis apud Romanos vi et usu.*, Berlin, 1884. Cf. W. Ebrard, *Philol. Rundschau*, 1884, n-rul 51; Ph. Thielmann, *Woch. f. klassische Philologie*, 1885, p. 909. — Kvicala, N., *Beiträge z. Erklärung der Aeneis*, 1881, p. 293 sqq. Cf. *Litlerarisches Centralblatt*, 1881, p. 1.043. — I. Bintz, *Beiträge zum Gebrauche der Alliteration bei den römischen Prosaikern* în *Philologus*, 1885, XLIV, p. 262. — H. Habenicht, *Die Alliteration bei Horaz*, Progr. Eger, 1885. — P. Rasi, *Osservazioni sulVuso della allitterazione nella lingua latina in Aui e memorie della R. Accademia*, Padova, N.S.V., 1889, p. 121 sqq. — C. Blumelein, *Zur Alliteration und zum Wortspiele im Lateinischen in Berichte des freien deutschen Hochstiftes*, Frankf. a. Main. N.F., 1891, p. 105. — F. Mering, *De alliteratione Luciliana*, Progr. Gymn. Wattenscheid, 1891. — L. Lahmeyer, *Alliteration in Ciceros Pompeiana*, Progr. Rosseleben, 1891. — B. Pretzsch, *Zur Stilistik des Cornelius Nepos*, Progr. Spandau, 1890. — Mici notițe cf. la H. Jordan în *Hermes*, XV, 1880, p. 132; A. Reichardt, *De Q. Enii Annalibus*, în *Jahrbucher f. classische Philologie*, CXXXIX, 1889, p. 787; II. Kraffert, *Kakophonien im Lateinischen*, în *Zeitschrift f. das Gymnasialwesen*, N.F., XXI, 1887, p. 713; A. Ebert, *De syntaxi frontoniana*, în *Acta Seminarii philol. Erlang*, II, 1881, p. 353 sqq; I. Siiss, *Caulliana, ibid.*, I, 1878, p. 33. H. Hellmuth, *De sermonis proprietalibus, quae in prioribus Ciceronis orationibus inveniuntur*, *ibid.*, I, p. 164. — Asupra aliterãțiunii în versul saturnic și vechile dialecte italice, cf. II. Jordan, *Kritische Beiträge zur Geschichte der lateinischen Sprache*, Berlin, 1879; R. Thurneysen, *Rheinisches Museum*, XLIII, 1888, p. 349; S. Bugge, *Altitalische Studien*, Christ., 1878, p. 79; W. Deecke, *Rheinisches Museum*, XLI, 1886, p. 192, 195, 199; R. Westphal, *Allgemeine Metrik der indogerm. u. semitischen Völker*, Berlin, 1893, p. 221; K. Bartsch, *Der saturnische Vers. und die altdeutsche Langzeile*, Leipzig, 1867; C. Zander, *De homoeoarcto Salurniorum versuum in Commentationes Wblfflinianae*, 1891, p. 239; A. Reichardt, *Der saturnische Vers*, în *Jahrbucher f. classische Phil.*, 1893, Supl. XIX, p.245.

¹¹ Asupra aliterãțiunii și versului aliterat (Stabreim) la germani, v. bibliografia la E. Sievers, *Altgermanische Metrik*, în H. Paul's *Grundriss der germ. Philol.*, Strassburg, 1893, II, p. 861 sqq., și H. Paul, *Deutsche Metrik, ibid.*, p. 899 sqq. O espunere mai amãnunțitã tot la Sievers în scrie-

Richard Wagner (*Der Ring des Nibelungen*)¹². De o formă de versificațiune analoagă aceleia din *Hildebrandslied*, *Muspilli*, *Heliand* ș.c.l. nu poate fi vorba la nici unul din popoarele romane.¹³ Dacă la acestea din urmă întâlnim exemple de aliterațiune, ea apare numai ca un fenomen izolat și nicidecum ca un principiu metric de sine stătător. Era deci foarte natural ca în limbile germanice, unde ea întrupează în sine o întreagă epocă literară, studiile publicate în această direcțiune să fie cu mult mai vaste și mai numeroase, iar filologii să-și îndrepte mai mult atențiunea asupra acestei ramuri de cercetări.

Făcînd abstracție de lucrările lui Riese și Kriete asupra aliterațiunii în limba franceză și italiană,¹⁴ totul ce s-a scris asupra acestei materii în limbile romane se reduce la cîteva mici notițe răspîndite în paginile revistelor și altor publicațiuni de filologie romanică.¹⁵

rea sa *Altgermanische Metrik*, Halle, 1893. O critică a teoriei lui Sievers cf. la M. Kaluza, *Studieri zum germanischen Alliterationsvers*, Berlin, 1894, I și II.

Despre aliterațiune la celți și fineji v. C. Zeuss, *Grammatica celtica*, Leipzig, 1853, II, 926, 952, 962; W. Conybeare, *Illustrations of Anglo-Saxon poetry*, Londra, 1826, LVII; Westphal, *op. cit.*, 325 sqq.; A. Ebert, *op. cit.*, III, p. 8. — I. Grimm, *Kleinere Schriften*, II, 82; D. Comparetti, *Der Kalewala oder die traditionelle Poesie der Finnen*, Halle, 1892, p. 30, 272.

¹² H. Sirker, *Der Stabreim bei den neueren deutschen Dichtern*, 1873; Ackermann, *Der Stabreim in der modernen Poesie*, Petersb., 1877; P. Hermann, *R. Wagner und der Stabreim*, Leipzig, 1883.

¹³ Asupra posibilităței existenței unui vers aliterat, analog celui de la germani — și în vechia poezie italică, cf. Bartsch, *op. cit.*; Westphal, *op. cit.*, p. 11, 78, 228, 234; *Allgemeine Theorie der griech. Metrik*, 1887, p. 65. — H. Jordan, *op. cit.*, p. 188; Buchhold, *op. cit.*, p. 36.

¹⁴ W. Riese, *Alliterierender Gleichklang in der französischen Sprache alter und neuer Zeit*, Halle, 1888; cf. Mussafia, *Litteraturblatt f. germ. u. rom. Phil.*, 1889, 172. — F. Kriete, *Die Alliteration in der italienischen Sprache*, Halle, 1893, cf. Mussafia, *Litteraturblatt für germ. u. rom. Philologie*, XV, 1894, p. 161.

¹⁵ A. Fochs, *Die romanischen Sprachen in ihrem Verhältnisse zum Lateinischen*, Halle, 1849, p. 258. — F. Diez, *Gemination und Ablaut im Romanischen*, in Hofer's *Zeitschrift für die Wissenschaft der Sprache*, 1851, III, p. 397 sqq. — Idem, *Die Poesie der Troubadours*, Leipzig, 1883, p. 87—88. — K. Bartsch, *Peire Vidals Lieder*, Berlin, 1857, p. LXXXV. — Carolina Michaelis, *Studien zur romanischen Wortschöpfung*, Leipzig, 1876, p. 26. — M. von Napski, *Leben und Werke des Troubadours Ponz de Capduoill*, Halle, 1879, p. 42—43. — A. Stimming, *Der Troubadour Jaufre Rudei*, Kiel, 1873, p. 32. — Idem, *Retran de Born*, Halle, 1879, p. 236-237, Anm. 12. — Goldbek, *Beiträge zur altfranzösischen Lexicographie*, Progr. Luisen Schule, Berlin, 1872, p. 6. — C. Appel, *Das Leben und die Lieder des Troubadours Peire Rogier*, Berlin, 1882, p. 22—23. — L. Romer, *Die volkstümlichen Dichtungsarten der altprovenzalischen Lirik*, Marburg, 1884 (*Ausgaben und Abhandlungen aus dem Gebiete der roman. Philol.*, XXVI), p. 20, § 38, Anm. 11,

Acei ce-au urmărit însă mai de aproape acest fenomen lingvistic au privit cestiunea dintr-un punct de vedere cu desăvîrșire unilateral și îngust. După ei, numai acele exemple de aliterațiune merită să fie studiate și luate în considerare în care ea a fost anume căutată și intenționată de poet sau prozator (bewusste, beabsichtigte Alliteration). Toate celelalte cazuri trebuie neglijate și lăsate deoparte, aliterațiunea fiind numai întâmplătoare.¹⁶ Asemenea restricțiuni nu numai că n-au mare însemnătate prin ele înseși, dar, în același timp sînt lipsite de orice temei, pentrucă

p. 65. — L. Selbach, *Das Streilgedicht in der altprovenzalischen Lyrik*, Marburg, 1886, p. 99 (*Ausgaben u. Abhandl.* LVII). — P. Meyer, *De Valliuration en roman de France, România*, XI, 1882, p. 572 sqq. — G. Grober, *Zeitschrift f. rom., Philol.*, VI, 1882, p. 467. — M. Hannappel, *Poetik Alain Chartiers*, in Korting u. Koschwitz, *Französische Studien*, I, 1881, p. 302. — R. Grosse, *Der Stil Chrestiens vom Troies*, *ibid.*, p. 243. — P. Groebedinkel, *Der Versbau bei Philippe Desportes u. F. Malherbe*, *ibid.*, p. 110 sqq. — A. Mussafia, *Literaturblatt für germ. und roman. Philol.*, X, 1889, p. 172. G. Pitre, *Proverbisiciliani*, Palermo, 1880, I, p. XCVI. — Gaspary, *Sicilianische Dichterschule*, p. 109. — F. Marin, *Cantos populares espanoles*, Sevilla, 1882, IV, 20,.....; *Revista Lusitana*, I, 1887-89, 270, 277, 350-351. — M. Kohler, *Ueber alliterierende Verbindungen in der altfranzösischen Litteratur*, in *Zeitschrift f. französische Sprache und Litteratur*, XII, 1890, p. 90 sqq. — E. Stengel, *Grundriss f. rom. Philol.*, II, 1893, p. 61.

¹⁶ „Ich werde... nur solche Falie verzeichnen, wo man mit Sicherheit annehmen kann, dass der Dichter die Alliteration beabsichtigt hat". Kriete, *op. cit.*, 10—11. „Es ist von Wichtigkeit für den ästhetischen Wert jeder Stelle, an der sich ein derartiger Anreim zeigt, zu untersuchen ob die Alliteration durch den Dichter absichtlich angewandt worden ist, bezw. ob sie der Hörer oder Leser empfindet... Wir werden diojonigen alliterierenden Verbindungen, die wir mit Wahrscheinlichkeit für zufällige und vom Hörer nicht empfundene zu halten haben, nicht berücksichtigen... Ebenso wenig halten wir es für nützlich, die rein zufällige Alliterationen mit anzuführen." Kdhler., l.c., 109, 112, 115. Acest mod de a privi aliterațiunea a fost luat de la filologii clasici. Printre cei dintîi care dau cea mai maro importanță faptului dacă aliterațiunea a fost sau nu căutată de scriitor este Kvicala. Vorbind despre aliterațiune la Virgil, zice următoarele: „Demnach sind in der Aeneis im Ganzen 7178 Verse, in Welchen die Alliteration sich zeigt, also 72 1/2 Procent der Gesamtsumme der Verse. Ich bin nun freilich weit davon entfernt, zu behaupten, dass in allen diesen Versen die Alliteration eine vom Dichter beabsichtigte ist. Aber wenn man auch eine gewisse Anzahl dieser Beispiele als mehr oder minder unsicher beseitigt, so bleibt doch eine uberaus grosse Anzahl von Versen (nach einer approximativen Berechnung etwa 2/3 Proc. von der Gesamtsumme von 9896 Versen), für welche die Absicht des Dichters mit Evidenz oder wenigstens mit Wahrscheinlichkeit anzunehmen ist", *Op. cit.* 386. Asemenea calcule, făcute cu scopul și pretenția de a distinge cazurile în care aliterațiunea a fost intenționată, sînt o pură pierdere de timp, o muncă zadarnică și fără nici un rezultat. Nimic nu se poate fixa ca sigur. Cu un simplu „möglich", „vielleicht" sau „Wahrscheinlich" nu se lămuresc și hotărâsc chestiunile de filologie.

ne lipsește orice criteriu, orice regulă, după care să ne putem exprima cu siguranță unde anume aliterațiunea a fost căutată și unde nu.¹⁷ Din lipsa unui asemenea criteriu, nu este de mirat dacă vedem pe filologi certându-se între ei asupra cazurilor de aliterațiune în care unii văd aliterațiune intenționată, iar ceilalți contrarul.¹⁸ Asemenea discuțiuni seci și plictisitoare se pot duce și continua pînă la nesfîrșit, învîrtindu-se în același cerc strimt și vițios; chestiunea însă trebuie privită sub altă față și din alt punct de vedere.

Cele mai de multe ori aliterațiunea se poate naște în mod inconștient, fără ca scriitorul să-și deie singur samă de ea și fără ca să fi fost anume căutată și voită de el.¹⁹ Dacă în versul

Sînt vrednici de cehimea din veacuri depărtate.
Alexandrescu, *Mormintele la Drăgășani*

cuvintele *vrednici*, *vechimea*, *veacuri* aliterează între ele, nu este numaidecît nevoie să presupunem că ele au fost anume căutate și alese de poet. Prin simplă legătură de idei, poetul a trecut de la *vrednici* la *vechimea* și *veacuri*, și aceasta cu atît mai ușor cu cît cel dintîi sunet din *vrednici* a redeșteptat în mintea poetului alte două cuvinte începătoare cu același sunet. Acest fenomen este cît se poate de natural: el se naște cele mai adeseori în mod involuntar și spontan, și pentru a înțelege natura și originea lui nu este nevoie să recurgem la alte ipoteze și să vedem în el rezultatul unei reflexiuni din partea scriitorului.²⁰

în versuri ca ale lui Luigi Groto, citate mai sus, unde poetul urmărește sunetul pentru sunet și culege întreg dicționarul cuvintelor începătoare cu aceeași literă, se poate afirma cu siguranță că aliterațiunea este anume căutată și intenționată. În alte cazuri însă este greu a se face o asemenea deosebire, pentru că, după cum am spus, ne lipsește orice normă după care să se poată fixa

¹⁷ Kohler se-ncercă, într-adevăr (l.c., p. 111), să deie niște asemenea reguli. Toate acestea însă însumă tot atîta cit nimic. Cf. și Ziwsa, *op. cit.*, 9.

¹⁸ Kvișala, *op. cit.*, 421: „Benso unberechtigt ist es wenn Klotz in dif/lavisti und folia eine beabsichtigte Alliteration annimmt". Ce îndreptățește pe Kvișala să susțină contrarul de ceea ce crede Klotz? De unde iarăși atîta siguranță cînd zice mai departe: „So ist doch wol (X. 30) mortalia de woror arma nicht zufällig, sondern beabsichtigt", p. 442.

¹⁹ Cf. Becq de Fouquieres, *op. cit.*, 221, 224; G. Gerber, *op. cit.*, II, 146; I. Schneider, *Darstellung der deutschen Verkunst*, Tiibingen, 1861, p. 68.

²⁰ C. Poggel, *op. cit.*, p. 4 sqq., și în general M. Lazarus, *Das Leben der Seele*, Berlin, 1878, II, 83 sqq.

în mod sigur și precis unde aliterațiunea a fost anume căutată și unde nu.

* *

A lua în considerare numai cazurile de aliterațiune presupusă intenționată însumă a exclude din cercul cercetărilor limba și literatura populară, unde aliterațiunea apare ca un fenomen inconștient și spontan. Și tocmai acesta este unul din neajunsurile pe care le vedem la filologii care au studiat aliterațiunea în limbile romanice. Mulțămindu-se cu exemplele culese din literatura pur artistică, ei au neglijat aproape cu desăvîrșire literatura populară. Noi însă vom atinge în studiul de față tocmai acest punct, incidental numai și insuficient cercetat pînă acuma; și, pentru a se vedea că un material destul de bogat ne ofere în această privință limba populară, dăm mai în jos o listă de exemple de aliterațiune culese din întreg domeniul limbilor romanice. Fără-ndoială, acesta-i numai un început, și cercetări ulterioare din partea altora ne vor putea da mai mult decît faptele adunate și înregistrate de noi aici.

Un capitol special asupra aliterațiunii în limba română și o listă de exemple culese din literatura noastră populară vor încheia studiul de față.²¹

începem cu retoromana²²:

Tgi eis avisan, eis armau ASR. III, 71.

²¹ Sînt aproape cincizeci de ani de cînd Fuchs, vorbind despre aliterațiune în limbile romanice, zicea: „Wie kommt es, dass, die romanischen Sprachen von den drei Arten des Reimes (An-, In-u. Endreim), welche wir im Griechischen und Lateinischen kennen gelernt haben, gerade diejenige, welche im Lateinischen eine so bedeutende Rolle spielt, den *Anreim*, ganz aufgegeben haben". *Die romanischen Sprachen in ihrem Verhältnisse zum Lateinischen*, 291. Tot așa Wolf: „Die romanischen Sprachen haben also nur die beiden andern Arten des Reimes beibehalten, nämlich den Inreim und den Endreim". *Ueber die Lais, Sequenzen und Leiche*, p. 173; iar Westphal, vorbind de aliterațiune în franceză, zice: „Wie selten ist sie im Franzosischen wie z. B. saint (?) etsaut!". *Allg. Metrik.*, 78. Din lucrările de pînă acum și din exemplele pe care le vom da noi se va putea vedea că aliterațiunea nu este tocmai atît de rară în limbile romanice.

²² Textele citate:

Archivio per lo studio delle tradizioni popolari, Palerm., 1882 sqq. = ASTP.

Annalas della societad rhaetoromanscha, Cuera, 1886 sqq. = ASR.

Romanische Studien (E. Bohmer), Strassburg, 1875 sqq. = RS.

Majoritatea exemplurilor le-am ales printre cuvintele de aceeași categorie gramaticală și sintactic coordonate între ele.

Dabunas armas eis armau, tgi da buna donna eis amau ASTP. XI, 390₄₀; ASR. III, 17.
 Amitgs, aur ASTP. X, 557₁₀₈; ASR. III, 6.
 Amur d'infant, aua in iin dratg ASTP. X, 558₁₁₅; ASR. III, 6.
 A gross asen, gross aguagl ASTP. X, 555₃₃.
 Aua turba, bun affar per il pescadur ASTP. X, 560₁₈₈.
 Tgi tard arriva, mal allogia ASR. III, 79.
 Aur et argent mettan tot il mund in moviment ASTP. X, 560₁₉₈; ASR. III, 8.
 Anzianitad ha autoridad ASTP. X, 558₁₂₈; ASR. III, 6.
 Benign e bun ASR. VI, 45 _{in}
 Bod e bain RS. II, 204₁₂₈.
 Meglier bun che bel ASR. III, 47.
 Piu granda la bucea, plii curta la bracia ASR. III, 59.
 Avran plii bugen la bucea che la bursa ASR. III, 30.
 Bellezza senza buntad eis sco fina brunsina senza battagl ASTP. XI, 260₂₄₇; ASR. III, 9.
 Las femnas per parer bellas se fan bruttas ASR. III, 41.
 Negiina bellasenza defect, negiina brutta senza grazia ASR. III, 51.
 Bon per mal eis caritad, mal per bon eis crudeltad ASR. III, 10; ASTP. XI, 261₂₈₀.
 Laschar fugir il cavagl e tener il cavester ASR. III, 41.
 Cauld e clar ASTP. XI, 388₈₃₃; ASR. III, 15.
 Casa e ciavan ASR. III, 24; Granda casa, picen clavan ASR. III, 24, 47; RS. II, 167₉₅.
 Bum character, cour sincer RS. I, 319₁₂.
 Cusunzs e calgers ASTP. XI, 390₈₁₈; ASR. III, 17.
 Grands cufflans, grands canvaus ASR. III, 25.
 Uschiu da casa, uschiu dai cor ASR. III, 89.
 Tgi confessa las ovras malas, comenza las bunas ASR. III, 70.
 Tgi fa granda canera, ha pouca curascha ASR. III, 71.
 Da corvs non vegnan columbas ASTP. XI, 391₈₄₅; ASR. III, 17.
 L'ana fa cridar, il vin fa cântar ASR. III, 43.
 Hum dormulent, pauc diligent ASR. III, 26.
 Cur iin hum bastuna la donna, ria il diavel ASTP. XI, 390₈₃₃; ASR. III, 17.
 Quel che dat dabott, dat il dubei RS. II, 177₁₁₈.
 Treis D ruinan il hum: diavel, dauer et donna ASR. III, 82.
 Da dulcia compagnia, diira separaziun ASR. III, 17.
 Quei che era diir a patir, eis dulc a regordar ASR. III, 60.
 Quel tgi aspira dignitads, se carga cun difficultads ASR. III, 61.
 Dolur e deletg ASR. III, 67.

Tgi ditg demanda, dat nuidas ASR. III, 70.
 Fenestra alia strada, filunza mal pertgurada ASTP. XI, 397₇₄₂; ASR. III, 23.
 Tgi se fida della fortuna, fabrica slin sablun ASR. III, 78.
 Figlias da maridar, fastidiusas da guvernar ASTP. XI, 397₇₆₀; ASR. III, 23.
 Figlia curriera u fenestrunza da rar una buna filunza ASTP. XI, 397₇₄₆; ASR. III, 23.
 Cur las flurs perischan, ils friits flurischan ASTP. XI, 389₈₁₁.
 Blera foglia e paucs friits ASTP. XI, 261₂₅₃; ASR. III, 9.
 Frascas, fiin ASTP. XI, 398₇₆₉; ASR. III, 23.
 Fiim e nauscha femma cacian la schenta da casa ASTP. XI, 560₁₈₃; ASR. III, 8.
 Granda fiimera, picna flamma ASR. III, 24.
 Plii granda la fiimera, piu picen il foc ASR. III, 59.
 Forza rumpa fier ASTP. XI, 398₇₆₈; ASR. III, 23; RS. II, 167₈₈.
 Fortuna ils ferms giida ASTP. XI, 398₇₆₃; ASR. III, 23.
 Granda furtina fa nauscha țarina ASR. III, 25.
 Negiin foc senza fiim, negiin fiim senza foc ASR. III, 52.
 Filunza sper la fenestra, filunza senza fii ASTP. XI, 398₇₅₆; ASR. III, 23.
 Mintga flur non fa friit ASR. III, 50.
 Ba granda gritta gratta (granda) amicizia ASTP. XI, 391₈₃₇; ASR. III, 18.
 Ingian, infedelta RS. I, 329₂₁₂.
 Longa detta, larga conscienza ASR. III, 45.
 Tgi non creia alia buna mamma, ereia allura alia nauscha mardrigna ASTP. III, 75.
 Sur massa e sut marți RS. II, 185₃₇₄.
 II bel vestir sun treis N: ner, nov, nett ASR. III, 26.
 Negiina persuna senza defects, negiin peceau senza remors ASR. III, 51.
 Tgi pesca a canna, perda plii che el guadagna ASR. III, 77.
 Negiin paun senza peina ASR. III, 52.
 Pei de muntagna, port de mar ASR. III, 57.
 Nel mariu prudenza, nella muglier pazienza ASR. III, 53.
 Un perduna al vin, ma penda la butiglia ASR. III, 87.
 II plova mei e bun most ASTP. XI, 388₇₇₈; ASR. III, 15.
 La malfidanza eis la mamma della segiirtad ASR. III, 37.
 Alia matta il maun ASR. III, 4; ASTP. X, 556₈₇.
 Al famegl pazienza, et al patrun prudenza ASTP. X, 556₈₇; ASR. III, 4.
 II plaid e las pliimas ASR. III, 32.

Eis paschs e la prada RS. I, 330₂₅.
 Porta averta per tgi porta: e tgi non porta, parta ASR. III, 59.
 Prada e bella paschiira RS. I, 330₂₅.
 Chi la piglia e chi passa RS. II, 200₁₅₇; ASR. III, 36.
 Tgi acquista reputaziun, acquista rauba ASR. III, 68.
 Tgi porta il bast, paga il past ASR. III, 78.
 Tgi prenda temps, perda temps ASR. III, 78.
 Pardert a prudent RS. II, 166₂₁.
 Puolvra e plom RS. I, 325₁₉.
 Prers e pulscheins ASR. III, 60.
 La fadigia imprometta il premi, e la perseveranza il porscha ASR. III, 36.
 Al plii potent ceda il plii prudent ASTP. X, 557₇₅; ASR. III, 5.
 Crush bein pigliada eis mez portata ASTP. XI, 386₁₀₉; ASR. III, 14.
 Negiin plascher senza peina ASR. III, 52.
 Negiin profit senza peina ASR. III, 52.
 Sapienza e sanadad ASTP. XI, 398₇₆₁; ASR. III, 23, 34.
 Tgi ama il Segner, ama er ses sancts ASR. III, 68.
 Giova al sabi e noscha al sturnell ASR. III, 29.
 A seit aua, a son bisacca ASR. III, 3.
 Bella speranza e pouca substanza ASR. III, 9.
 Buns serviturs, ma nauschs signurs ASR. III, 28.
 A plaids stupids, oreglias surdas ASTP. X, 558₈; ASR. III, 6.
 Mia spranza e mia sort ASR. VI, 49_{x.i}.
 Amunt non strapazzar, a vall non surcaciari, nella planiira non spargnar et in perseppen non smantgar ASTP. X, 558₁₁₉; ASR. III, 6.
 Ils quolms statan, la glient sentaupan RS. II, 169₁₂₂.
 Meglier strada veglia che senda nova ASR. III, 48.
 La vita stanclenta e la mort spaventa ASR. III, 53.
 Sunan ils zenns, sgriztga il diavel ils dents ASR. III, 67.
 Tgi soffrischa per amur, non senta peinas ASR. III, 79.
 Tgi slargia siu cor, strenscha sia bucea ASR. III, 79.
 Ne mai serà, ne mai savrà ASR. III, 70.
 Tgi semna serclum, non sa meder salin ASR. III, 79.
 Tgi semna spinas, non vomì scolz ASR. III, 79.
 Bellezza e stupiditad sun suvent in societad ASTP. XI, 260₂₁₅; ASR. III, 9.
 Secret de treis, secret de tots ASR. III, 65.
 Truanas, traitas e trogls van cun talacs ASR. III, 83.
 Vacca bein tenuta, veschla unschida ASR. III, 89.
 Cur voi il retg, viva il lader ASTP. XI, 390₈₃₇.

Ton vegn ton va RS. II, 183₃₁₅.
 II temps va u la mort ven ASR. III, 21.
 II mal ven a mantun e va via a miulas ASR. III, 29.
 Quei che ven cun schiivlar, va cun cântar ASR. III, 61.
 Quei che ven da cor, va a cor *ibid.*
 Quei che ven da riff, va da raff *ibid.*
 Tant ven e tant va ASR. III, 67.
 II verm se storscha, cur el ven smaceau ASR. III, 33.
 Ama tiu amitg cun sin vez e ses vizis ASTP. X, 557₈₀; ASR. III, 5.
 Conter il vizi eis virtiid medischina ASTP. XI, 385₈₉; ASR. III, 13.
 Nel vin la verdad ASR. III, 53.
 La virtiid regluscha et il vizi tragliischa ASR. III, 43.
 Oz veschlas e vin ASR. III, 56.
 Tgi voi aua clara, vomì alia fontauna ASR. III, 81.
 Tgi voi, va sez ASR. III, 81.
 Pentru italiană cităm următoarele exemple²³:
 Aprile, abba annila CR. IX, 347.
 Vigna aceattata, vigna arrubbata PPS. I, 72.
 Megghiu acitu feli chi acqua meii PPS. IV, 99.
 Vinu acitusu e cavaddu arrinatu PPS. IV, 167.
 Addisiari e nun aviri PPS. I, 12.
 Assai addauru e pocu anciddi PPS. III, 279.
 O l'aduri o l'astuti PPS. IV, 242.
 Diu affliggi, ma nun abbannuna PPS. III, 339.
 O agghiuti o affucchi PPS. IV, 247.
 Chi t'ama e chi t'adora CR. VIII, U2₁₈.
 Cu'ammasca, allasca PPS. III, 236.
 Amicizzia e prim'amore ASTP. XI, 547₁₀₀.
 Cu havi argentu, havi aggenti PPS, III, 256.
 Cu arrisica, arrusica PPS. III, 240.
 Cui tardu arriva, malu alloggia PPS. III, 375.

²³Textele citate:

Canti e raceonti del popolo italiano, publ. da D. Comparetti e A. d'Ancona, 1870—1891, Torino-Firenze, 9 voi. = CR.

G. Pitre, *Proverbi siciliani*, Palermo, 1880, 4. voi. = PPS; *Canti popolari siciliani*, Palermo, 1870—71, 2 voi. = PCP.

G. Giusti, *Raccolta di proverbi toscani*, Firenze, 1853 = GPT.

Rivista di letteratura popolare (G. Pitre, A. Sabatini), Roma, 1877 sqq.

Citeva din exemplele pe care le dăm aici sînt citate și de Kriete, *op.'-cîT*, 25. Unele din ele fiind greșit tipărite la Kriete, noi le reproducem sub forma exactă.

Cui t'avverti, t'ama PPS. I, 289.
 Cui t'avvisa, t'arma *ibid.*
 Bacha mia bennida CR. IX, 121—XLI₁₀.
 O cla bagna o cla brusa ASTP. X, 391.
 Bagarioti, barbariotti PPS. III, 133.
 Bătut e bastonăt ASTP. VI, 467.
 Nocerini beccamorti — Noceririi bossettari ASTP. I, 113.
 La bella e bona ASTP. X, 123; I, 242_{xxvn}; GPT. 341; CR.
 V, 258₁₀, 361.; VIII, 287; IX, 332₃₃₁; PPS. III, 320.
 O bell'o brutt' CR. III, 37_{xxxi}.
 Bennidu in bisione CR. IX, 284₆₇₂.
 Bianca e bella CR. IV, 23₅₆, 122₁₂; V, 360.
 La bianca co'la bruna CR. III, 53vi-
 Biffi e baffi PPS. II, 277.
 Bivona, bis bona PPS. VI, 248; ASTP. X, 196.
 Meglio'na bona pezza ca'nu brutto pertuso ASTP. II, 597₁.
 Bonu e balente CR. IX, 261₁₇.
 Pocu brigata, vita biata PPS. I, 242.
 Brigghia e bacchetta PPS. I, 123.
 Briglia e biada GPT. 339.
 Di brutte e di belle CR. VIII, 118₅₆.
 Buschi e bieli CR. V, 360.
 Me butto in terra e bagio la terreno CR. IV, 79₁₃₃.
 Caccia, corni ASTP. I, 103.
 Cui spissu camina, spissu cadu PPS. III, 116.
 Camra e cason ASTP. X, 414₁₇.
 A cani malu, cătina curta PPS. I, 284.
 Triste cane, bona cora ASTP. XI, 551₁₀₇.
 Megghiu muzzicatu di li cani chi chianciutu di li cristiani PPS.
 III, 108.
 Carinisi, cani PPS. III, 137.
 Quali carni, tali cuteddu PPS. IV, 159.
 Carrica sodu e camina sicuru PPS. II, 57.
 Tira un carrinu e tiralu cuntinu PPS. II, 358.
 La carta e'l calamar CR. IV, 152₁₀; carta e calamaro CR. II, 198.
 Ne occhi'n carta, ne manu'n cascia PPS. III, 326.
 Casa e catuoju ASTP. III, 406.
 Cautela e carità PPS. II, 43.
 Cavaddi e cristiani PPS. I, 66.
 Cavaddu e cani PPS. III, 209.
 Căpitani e cavalieri; cavalieri e capita' CR. IV, 265.
 Con lo chierico e la croce ASTP. VI, 536_{vn}.

Festa'n chiesa e festa'n cucina PPS. IV, 90.
 Lu chiummu e lu cumpassu PPS. III, 368.
 Ciaschi e ciotuli PPS. I, 269.
 Cinisara, sialeddi PPS. III, 141.
 Coltha'e calthradu CR. IX, 3₁₁₂.
 Contemniblo e calpestrato CR. V, 354.
 Coppola e cappiello CR. III, 63_{3v}.
 Cori, curuzzi e curazzi PPS. III, 120.
 I' corpo e po'la coda ASTP. II, 527₃₁₁₁.
 La fava coci e la navi camina PPS. III, 363.
 O cottu o cruru PPS. II, 148; III, 384; I, 201; pese cott, cam
 cruda ASTP. VIII, 411₁₃₁; cui la voii cotta, cui la voii cruda;
 cui l'ama cotta, cui l'ama cruda PPS. I, 15.
 Crapi e cavuli PPS. III, 288.
 Crialesi e cristalesi PPS. III, 347.
 Cui pri criechi e cui pri croecu PPS. III, 75.
 La croce e la colonna CR. IV, 295; dalia croce alia colonna CR.
 VIII, 284.
 Crozza e curuna PPS. IV, 239.
 Quattru C su'piriculusi: cucini, cummari, cugnati e cammareri
 PPS. II, 232₂.
 Cucuzzi, cucummari PPS. II, 446.
 Cumanna e vacci, curri e vattieci PPS. III, 200.
 Si cunfessa e si cuminica PPS. IV, 72.
 Lu patruni cunfidenti, lu curătulu cuntenti PPS. IV, 212.
 Cunti vecchi, cuntrasti novi PPS. II, 48.
 L'omu a lu cunzeri e la fimmina a lu cannileri PPS. III, 19.
 Così cuntati, cridinni mitati PPS. II, 257.
 Cui echiu, curri, mancu camina PPS. II, 156.
 Chi troppu curri, prestu cadu PPS. IV, 119.
 Cuzigli re atte, carestia re siirece ASTP. XI, 546₁₉.
 Dammi e dugnu PPS. I, 186.
 Acqua darrereri e acqua davanti PPS. III, 29.
 Li detti e li difetti PPS. III, 101.
 Ve lo dico ve l'o detto ASTP. IV, 543₂₆.
 Traşi cu Diu e nesci cu lu diavulu PPS. IV, 72.
 Dutturi, duluri PPS. IV, 12.
 Cui dissi donna, vulia diri dannu PPS. II, 71.
 Chi fabbrica e non fa bon fondamento CR. IV, 24₆₈.
 Fabrite e frische CR. V, 380.

"Variante: cucini, criati, cugnati e cummari; cucini, cugnati, compari
 e cunfissuri, *ibid.* O altă asemenea formulă aliterată cu C, cf. PPS. IV, 31.

Di fami, di friddu PCP. II, 406.
 Famigghia, fami PPS. II, 206.
 Fave e fasule CR. III, 243.
 Cui sparagna la ferra, odia lu figghiu PPS. I, 289.
 Tri *F* sânanu li pești; ferru, focu e furca PPS. IV, 31.
 Tri cosi caccianu l'omu di la casa: fetu, fumu e fimmina'mbriaaca
 PPS. II, 121.
 De fiamme e de fogo CR. IV, 154.
 Amuri voii fidi, e fidi firmizza PPS. I, 108.
 Figliole e frittelle GPL. 125.
 Fimmina chi va ad ogni festa, e mula chi vivi ad ogni funtana
 PPS. II, 73.
 Fimmina nuda, finestra cu fissura PPS. IV, 80.
 Fimmini e frumentu PPS. II, 207.
 Fimmini, fulmini PPS. IV, 378; II, 85.
 Fimmini e farina PPS. II, 63.
 A fimmina'n finestra'un fari festa PPS. II, 61.
 Ogni finestra una fiama di foco ASTP. X, 91vi. ,
 Fior de farina CR. IV, 81.
 Fior de finocchio CR. IV, 83.
 Fiore de fico RLP. I, 170; ASTP. VII, 179.
 Fiore di faggio ASTP. VI, 477; CR. IV, 115.
 Favuri di fortuna PPS. II, 270.
 Chie tene'fizos, tene fastizos CR. IX, 360.
 Focu di bruca, fumu ca' t'affuca PPS. II, 4.
 Focu e fimmini PPS. II, 7.
 Lo focu e la fiamma CR. IV, 256.
 Assai fogghi e nenti frutti PPS. III, 280.
 Una fontana e un fiumicello CR. VIII, 126.
 Forma e figura; ne forma ne figura PCP. II, 167.
 Formento, fava e fieno GPT. 28.
 Francia, focu de paglia ASTP. I, 115.
 Frasche, fumo GPT. 221.
 Da frați e da femene ASTP. IV, 85, 255.
 Frați, fraggelli PPS. II, 423.
 Fresca funtana, famme' nu favore ASTP. V, 402; CR.
 III, 208.
 Frevi e focu PCP. II, 405.
 Lu friddu e la frevi PPS. II, 96.

Lu pisci pri gustarisi setti *F* voii aviri: friscu, frittu, funnu
 fattu, francu, fora, frattera PPS. IV, 99.
 Cum frutture, cum foza CR. IX, 71.
 Fug al palaz e fuori l'Angioletta ASTP. X, 91.
 Fumo, fiore GPT. 36.
 Funzioni e finzioni PPS. IV, 183.
 Fuori i ferri CR. VI, 2.
 Il fuoco e la figlia CR. VI, 6.
 Grando e gruosso CR. V, 156; RLP. I, 65; ASTP. 414.
 Grassu e grossu PPS. I, 173.
 Gusto, guasto GPT. 20.
 Carta jittata, carta jucata PPS. II, 311.
 Tal labbra, tal lattuga GPT. 326.
 Laida e lagnusa PPS. I, 168.
 Lana, linu, lena PPS. IV, 15.
 Primu di lana e poi di lama PPS. IV, 133.
 Latti e lacciata PPS. II, 444.
 Libbra e labbra PPS. IV, 41.
 Lupu e liuni PPS. II, 283.
 La luna fa lume GPT. 345; CR. VIII, 18; al lume (a la luce)
 della luna CR. IV, 6; ASTP. VI, 187.
 O madona piu cara che madre ASTP. XI, 33.
 Ne malâidu ne mortu CR. IX, 11.
 Malannu e mogghi PPS. III, 73.
 Malatia longa, morți vicina PPS. IV, 22.
 No pense a la vostra mama, pense tuto al marinar ASTP. XI, 34.
 E ti dono le mammelle, e ti bacio le mascelle ASTP. VI, 364.
 Li mammi e li malati PPS. II, 215.
 A manda e marina, vacci la matina PPS. I, 28.
 A mânara e mulinu, arrivacci matinu *ibid.*
 Manti e mariti PPS. II, 102.
 Cui stenni li mânu, stenni lu mussu PPS. I, 25.
 Maramma accantu via, minciuna'n quantità PPS. I, 293.
 Maramma'mmenzu via, mastru cu' passa *ibid.*
 A maridu e a muzere CR. IX, 335.
 Mariti e muli PPS. II, 95.
 A lu maritu prudenza, a la mugghieru pirsistenza PPS. II, 62.
 Li fimmini cu lu feli, e li masculi cu lu mei PPS. II, 214.
 Mentri lu massaru si raspa, lu macadiiru si pettina PPS. I, 268.
 Amuri di matri e sirvimentu di mugghieru PPS. II, 194.

"Variante: fresco, fritto, freddo e fermo. *Tesc*: fresce-, frito e fredo.
Ven. Pitre, *ibid.*

Ne friddu ne fami; Iu friddu e la fami PPS. III, 20; ASTP. V, 69.

Pergolotti mattacchiotti, Pergoletti magramustetti ASTP. I, 112.
 Li medici si sciarriano e lu malatu si nni va PPS. I, 296.
 Tri *M soli* aviri l'omu: medicu, musicu, mastru PPS. III, 182.
 Medici e mammani PPS. II, 434.
 A tavula misa e pani minuzzatu PPS. III, 192.
 Meii, manna e mustu PPS. III, 3; meu e most PPS. IV, 269.
 Cui mania lu meii si licca li mânu PPS. I, 15.
 II mercante e la moglie CR. VI, 3.
 Misero o mendico GPT. 39.
 De nuddhu modu e de nuddha manera CR. III, 109; a modu e a manera CR. IX, 183₁₃₁.
 Moglie perfidiosa e marito pertinace GPT. 104.
 Monaci, muli PPS. II, 436.
 Mi sento morire, mi sento manca ASTP. II, 56_{ni}.
 Morte e marito ASTP. III, 288₁₃₇.
 La morte u' metitore CR. II, 198.
 Lu mortu'n cimiteriu, e lu monacu'n munasteriu PPS. II, 429.
 Movi, marcisci PPS. II, 376.
 Mughghieri di muntagna e maritu di citati PPS. II, 106.
 Mughghieri e mantellu PPS. III, 44.
 Ne mulo, ne mulino, ne fiume, ne forno GPT. 62.
 Muli e mulinu; ne mulu, ne mulinu PPS. I, 219, 223.
 Mulu e mughghieri PPS. II, 107.
 Muntagni e mizzalini PPS. III, 46.
 Muraturi, murituri PPS. IV, 261.
 Megghiu muriri chi mala mughghieri PPS. II, 104.
 Muşchi e malanni PPS. II, 159.
 Naveca, nenna mia ASTP. VI, 180_{xm}.
 La nivi di Marzu, la notti chiovi PPS. III, 32.
 L'oceddu a li pinni e l'omu a li panni PPS. III, 300.
 Pace e pazienza GPT. 242.
 A lu servu pacenza, a lu patruni prudenza PPS. II, 380; GPT. 167.
 Secunnu e la paga, tali e la pittura PPS. II, 357.
 Dammi pani e dammi pesta PPS. IV, 228.
 A pocu pani, pigghia primu PPS. II, 371.
 Pani e pacenza PPS. III, 249.
 Pani francisi, Porta Filici PPS. III, 229.
 Salute a lu palazzo e a lu patrone ASTP. VI, 193c.
 Mezzo pane e mezzo pagliaio GPT. 23.
 A cui nun voii pani, lui Signuri coi dassi petri PPS. I, 326.

Ne pani tuttu di'na panittera, ne vinu tuttu di'na putiara PPS. I, 322.
 Para patta e pace ASTP. XI, 557₂₁₈.
 Paroli, palâmiti PPS. II, 246.
 Paroli e pinni PPS. II, 407.
 Paroli pocu pinsati portanu peni PPS. III, 328, 368.
 Le parole piglian poco posto GPT. 232.
 Cui voii ben parrari, bisogna ben pinsari PPS. III, 221.
 Passau lu groi, punci lu voi PPS. I, 60.
 Passeggera e pelegrina ASTP. VII, 244n.
 Quanu lu pasturi dormi, la pecura nun stâ sicura PPS. II, 60.
 Fuozi privu de patti e de paroli ASTP. III, 410.
 Pазze' e pide ASTP. III, 289₁₈₃.
 Pazzi e picciriddi PPS. IV, 51.
 Peccato vecchjo, penitenza nova ASTP. III, 289₁₈₃.
 Ogne peccate a penitenza vene ASTP. XI, 555₁₇₂.
 La pecora e lu patrone CR. II, 220.
 Cu havi pecuri, havi peddi PPS. III, 99; IV, 271.
 Li peni e li patimenti PPS. III, 81.
 Peni e pacenza PPS. III, 338.
 Cui prima pensa, ddoppu nun si penti PPS. III, 359.
 Quand al pess abonda, al pan afonda ASTP. I, 118.
 Pezzi e pirtusa PPS. II, 301.
 Piatta e pignati PPS. I, 334.
 Cui pazzu fa lu piccatu, saggju ta la pinitenza PPS. I, 329;
 autru fa lu piccatu, ed âtru nui fa la pinitenza PPS. I, 251.
 Lu piccari e di l'omu, lu pirsivirari e di lu diavulu PPS. III, 185.
 Piche e panada CR. IX, 159₆₆.
 Picciotti e puddicini PPS. II, 229.
 Picciotti e pentiti PPS. IV, 216.
 Piedade e peldhonu CR. IX, 34_{ix-3,20}.
 A lu pigghiaru prestu, a lu pagari nun tantu lestu PPS. 1,311.
 Janni pigghia, Janni parti PPS. IV, 260.
 Pira e pani PPS. IV, 84.
 A cui nun pisa, ben porta PPS. III, 189.
 Cui pisca, pigghia pisci PPS. III, 198; cui pisca'n funnu, pigghia pisci grossi PPS. II, 418.
 Pizu e perra CR. IX, 148 f.
 Prete e priore CR. VI, 31.
 Ha polii, ha pipite GPT. 198.
 Lu diavulu porta e lu diavulu si li pigghia PPS. I, 342.
 Poviri e puliti PCP. I, 391₁₃₃.

Amici poviri, amici pirduti PPS. II, 253.
 Un poviru simina, un putenti meti PPS. I, 264.
 Cui predica lu disertu, perdi li paroli PPS. I, 288.
 Cui preggia, paga; cui preggia e nun paga; cui preggia pr'âutru,
 paga pri se stissu PPS. II, 46. Frigări e pagari PPS. IV, 248.
 Nun prigiari, nun pagari PPS. II, 51.
 Cui prevedi, pruvidi PPS. III, 291.
 Procuratori, pelatori, piluccatori, pericolatori GPT. 151.
 Puddi e picciriddi PPS. II, 229.
 Pueti e pitturi PPS. II, 44.
 Cu putenti e cu pizzenti PPS. IV, 214.
 Purceddi e picciriddi PPS. II, 230.
 Nun si divi parrari mali di tri R; di lu re, di li rettori, di
 la riligionu PPS. IV, 171.
 Ne reda senza corna, ne re senza curuua PPS. IV, 186.
 Megghiu a ridiri chi a rudiri PPS. I, 77.
 Riffi e raffi PPS. II, 277.
 Rormi e riri; rormi e riposa PCP. 7₇₃₆.
 Chi nu'risica nu'roseca ASTP. II, 596₆₂; XI, 554₁₆₂; PPS. IV, 273.
 Rivireito e respetato CR. V, 97₃₇.
 Rosso e ricciutino ASTP. X, 254₂₀.
 Salariu crisciutu, sirvizzu guadagnatu PPS. I, 61.
 Pecura salata, pecura sanata PPS. I, 135.
 De sale e de sapienza CR. V, 209₁₂.
 Di la sarda e lu sturneddu PPS. IV, 89.
 Sarvia, sarva PPS. IV, 29.
 Saulc stort, sac drett ASTP. X, 160.
 Mi scacci, mi sagni PPS. I, 135.
 Scâiu e serra CR. IX, 347.
 Lo scamiciâ', lo scarpettâ', lo sfibbiattâ', lo scalzettâ', lo smu-
 tandâ', lo scalzonâ', lo scorpettâ', lo sgiubbettâ', lo scappellâ'
 CR. VIII, 214; ASTP. X, 186.
 Scauza cannedda e scava gramigna PPS. I, 57.
 Scarpâra scauzi, e custureri scusuti PPS. II, 429.
 Nun scorcia, ma sana PPS. I, 194.
 Scupetta e scarcina PPS. IV, 239.
 Cui sedi, sicca PPS. III, 199.
 Cui sempri sedi, nun strazza li scarpi PPS. III, 198.
 Segreta e nu' sincera CR. III, 417₁.
 Menu semu, menu stamu PPS. I, 242.
 Cu'altaru servi, altaru smancia PPS. IV, 241.
 Si sgarra nun si scusa PPS. I, 213.

Lu sgarrari e di l'omini, lu sicutari e di li bestii PPS. III,
 185.
 Unni tantu a siccu, unni tantu a saccu PPS. I, 272.
 Signu di nassi, suvareddi a mari PPS. III, 309.
 Siti, scanciu di luna, suli e stilli PCP. I, 189₀.
 L'amuri sfraga e lu sdegnu sparagna PPS. I, 113.
 Nichisi soldu, nichisi sintinella PPS. II, 364.
 Sorella del sole; sorella di stelle CR. VIII, 129₀₀.
 L'innamorato vuol esser solo, savio, sollecito e segreto GPT. 44.
 O ch' la sopia, o eh' la spisseina ASTP. I, 117.
 Megghiu un' unza di sorti chi milli di sapiri PPS. II, 272.
 Cui sparagna lu quadâru, sfraga la padedda PPS. II, 136.
 Sparrari e santiari PPS. IV, 19.
 Spenni e spanni PPS. II, 230.
 Si spina e si senti PPS. I, 334.
 Spitali, spiziaru PPS. IV, 177.
 Ora ca stancau, santificau PPS. IV, 70.
 Un strapuntinu e un saccuni PPS. I, 80.
 Striglia e strada GPT. 339.
 A lu suli e lu straventu PPS. III, 311.
 Suliță, santitâ PPS. I, 244.
 Sunaturi e stampasanti PPS. II, 441.
 Cui suspira, spera PPS. I, 15.
 Suspiri e stienti ASTP. III, 284₀₀.
 A spiziali nun tastâri, a firraru nun tuccari PPS. IV, 158.
 Cui perdi tempu, perdi tuttu PPS. III, 198.
 A tempu di timpesta, ogni tintu pirtusu e portu PPS. I, 198.
 Ticchi e tucchi PPS. III, 197.
 Cui simina'ntra li tempi, ricogghi tâmpi PPS. I, 40.
 Tirannia, tumulto GPT. 157.
 De tammascu, de tabbiu CR. IX, 169i.xxxv; ASTP. XII, 370.
 Traduttori, traditori GPT. 179.
 Trattu firintini, tiri napulitani PPS. I, 2.
 Tuturia, tinturia PPS. II, 334.
 Tila a tilaru, trama aspetta PPS. II, 446.
 Va, ti vesti ASTP. XI, 159.
 Va e veni PPS. I, 282; II, 217; IV, 28.
 Bona va, quanno bona vene ASTP. II, 595₁₇.
 Tempu va e tempu veni PPS. III, 370.
 Va luntanu e veni mânu mânu *ibid.*
 Vaja la trista e vegna Ia frîșca PPS. II, 107.
 Si 'bella quanne vaje e quanne viene ASTP. VI, 174₁.vi.
 Vaccara e vurdunara PPS. II, 447.

Cu' ha vacchi, ha viteddi PPS. III, 99.
 Varca torta, viaggiu drittu PPS. I, 273.
 Varrili e vanei CR. III, 76xvi-
 Si vene 'nfossa, e si voie mutare ASTP. VI, 179lx.
 Presta veni e prestu voia PPS. II, 413.
 Vento che volta le vele CR. IV, 60₇₁.
 Li fimmini su' mpidimentu a tri V: a la via, a la viritati e a
 la vertu PPS. II, 98.
 A la vigna, vecei PPS. I, 27.
 Vigna e varduni PPS. I, 72.
 Virsura longa e voi lentu PPS. I, 72.
 La vertu e la virità PPS. IV, 58.
 La vertu e umiliata e lu viziù 'n triunfu PPS. I, 262.
 Vista curta, vucea vavusa PPS. II, 310.
 Ne mulu senza viziù, ne ciumâra senza voti PPS. IV, 167.
 Chi voi veder un mostrin, vesta un nero de turchin ASTP. VI,
 257.
 Cui voii acqua netta, vaja a lu capu di la funtana PPS. III,
 199.
 Volu e vaju PCP. I, 213₆₀.
 Cui voii vera vita PPS. IV, 163.
 Vulassi e vinissi PCP. I, 213₆₁.
 Vuoldi, vidi CR. V, 355.
 Cui du'vucchi voii vasari PPS. IV, 116.
 Vurza vacanți, vuci trimanti PPS. III, 278.
 Largu di vucea e strittu di vurza PPS. II, 244^{2*}.

Pentru spaniolă²⁷:

*. Numeroase combinațiuni de cuvinte aliterate înțilnim foarte adeseori
 în așa-numitele *sciolilingue*:

Ho veduto un giorno un pazzo
 Ch'era morto già da un pezzo,
 E tirandosi su il pizzo,
 Si butto dentro d'un pozzo.
 Cospargendo poi gran puzzo.
 ASTP. V, 531.

²⁷ Textele citate:

F. Marin, *Cantos populares españoles*, Sevilla, 1882—1883, 5 vol. = MCP.
 F. Caballero, *Cuentos y poesias populares andaluces*, Sevilla, 1859 =
 OCPP.

El Folk-lore andaluz, Sevilla, 1882-1883 = FA.

I. Sbarbi, *Florilegio o ramillete alfabetico de refranes y modismos de Ia
 eas'tellana*, Madrid, 1873 = SF.

*Diccionarh de refranes catalanes y castellanos, recopilados y publicades
 por D.I.A.X.Y.F. Barcelona, 1831*, la I. Sbarbi, *El refranero general espanol*,
 Madrid, 1878, IX, p. 186 sqq. = SRG.

Quien mucho abarca, poco aprieta SRG. IX, 187₂.
 Pues aborrezco la vida — pues apetezco la muerte C CPP. 232.
 Abujitas y artileros MCP. III, 146₁₁₈₈.
 Aceite y alpechin MCP. IV, 56₈₀₂₉; C CPP. 357.
 Cuando el necio es acordado, el mercado es acabado SRG. IX,
 225₄₈₇.
 Hombre adeudado, cada ano apedreado SRG. IX, 209₂₈₁.
 Por debajo pasa el agua, — por encima mis amores MCP. II,
 51[^]3402-
 Aguja y atacador MCP. IV, 403₇₅₈₈.
 Todos dicen que aman, — todos que adoran MCP. IV, 36₆₉₂₁.
 Más vale amenaza de necio que abrazo de traidor SF. 280.
 Mas son los amenazados que los acuchillados SF. 27.
 Yo te amo y me aborreces MCP. III, 109₃₉₄₈.
 Amor de nino, agua en cestillo SF. 19.
 Amor y ausencia MCP. III, 23₃₅₀₉.
 Tengo amor, tengo ausencia MCP. III, 71₃₇₂₃.
 Quien mal anda, mal acaba SRG. IX, 217₃₉₆; C CPP. 214; MCP.
 IV, 220₆₇₄₁.
 Te anochezea y no amanezea MCP. IV, 488₈₀₂₁.
 Apaga el fuego chico — y aviva el grande MCP. IV, 39₃₉₃₈.
 Ni apartas â los mâlos, — ni atraes los buenos MCP. IV, 213₆₈₆₁.
 Cuanto mâs te apures, — mâs te aniquilas MCP. IV, 242₆₈₅₁.
 Concha arriba, concha abajo, — concha alante, concha atras
 MCP. IV, 304₇₀₅₀.
 Angosta y ancha MCP. I, 192₂₇₁.
 Mâs vale estar ansente — que aborrecido MCP. IV, 108₁₃.
 Tiene barbas y no brazos MCP. I, 232₅₀₆.
 Bayas y te banes MCP. III, 166₄₃₀₁.
 Sâbebo bino, borracho MCP. IV, 302₇₀₃₈.
 Beso y bendigo MCP. II, 237₂₂₀₆.
 Blancos y buenos FA. 311₁₆.
 Bonita y bobona MCP. III, 141₄₁₅₆.
 Para borrico, un gayego; — para borracho, un franses MCP.
 IV, 360₇₄₁₁.
 Diez caballeros y un conde MCP. I, 68₁₆₀.
 Caballo y carga MCP. IV, 327₇₂₀₈.
 Caen y no cogen MCP. IV, 208₆₈₀.
 La cal y el canto MCP. I, 229₄₈₃; de cal y canto SF. 54; C CPP.
 215^{2*}.

^{2*} Comunicat și de d-na Carolina Michaelis de Vasconcellos.

De cala y cata²⁹. Calla, canario, y no cantes MCP. III, 367₅₀₈₁.
 Mi cama, — mi casa MCP. I, 438₁₀₃₈.
 En la cama y en la cárcel MCP. III, 167₄₃₁₀.
 Camarones y congrijos FA. 312₄₁.
 Gran campana y ruin concejo FA. 439₃₆.
 Canela y clavo MCP. II, 94_{1641, 1842}.
 Ni los pájaros cantan — ni corre el río MCP. III, 14₃₄₅₅.
 De dos caras — y de malas condiciones MCP. III, 101₃₉₀₂.
 Cárceles y calabozos MCP. IV, 448₂₆.
 Con tu cárcel y tu cambra MCP. IV, 499₈₀₉₅.
 Tienes en tu cara pecas, — y en tus carrillos colores, — y en
 tu cuello gargantillas, — y en tu corazón amores MCP. II,
 71319-
 Si tu cara fuera iglesia — y tu cuarto fuera altar — y tu cama
 sepultura MCP. II, 327₂₇₇₄.
 Ni en tu casa ni en la calle MCP. II, 295₂₅₆₂.
 A clavo y canela MCP. IV, 536₈₁₆₆; canelita y clavo *ibid.*
 Nu fue clavel, sino clavo MCP. II, 152₁₈₀₈; CCPP 280.
 Clerigos y confesores MCP. IV, 148₄₀₀₂.
 Ni coche ni calesa CCPP. 397.
 Ni caserita de cura, — ni criada de meson MCP. IV, 328₂₂₁₀.
 Si tu casa fuera cárcel — y tu cuarto calabozo — y tus brazos
 la cadena MCP. II, 323₂₇₄₇.
 Confesion, comunión MCP. I, 439₁₀₄₄.
 Confieso y comulgo MCP. I, 438₁₀₄₄.
 Confeso y convicto MCP. II, 173₁₉₄₀.
 Quien no te conoce, te compre SRG. IX, 203₂₀₆.
 Corona, cruz y calvario MCP. IV, 355₃₃₇₆.
 Corre, caza FA. 127.
 Una dama hermosa corre su fortuna, — corta sin tijeras, — cose
 sin aguja MCP. I, 283₇₉₉.
 No debe ser creído — ni castigado MCP. IV, 47₅₉₈₃.
 De día cruz y calvario — y de noche calavera CCPP. 347.
 Cruz y castillos CCPP. 387.
 Entre cuero y carne³⁰.
 Ni cuerpo más sandunguero, — ni cara más peregrina MCP. II,
 54₁₃₆₉.
 Tan delgada y tan donosa MCP. II, 53₁₃₆₁.

²⁹ Comunicat de d-na C. Michaelis.

³⁰ Comunicat de d-na C. Michaelis. Cf. și *Studien z. romanischen Wort-schdpfung*, p. 27.

Escoba desatada, persona desalmada SF.104.
 Mi desgracia y mi dicha MCP. III, 394₅₂₅₉.
 Se despierta y me dice MCP. II, 245₂₂₅₅.
 Yo le dire y le dare FA. 40.
 Si me durmiese, despertarme MCP. I, 438₁₀₄₀.
 Estenasitas y estrebresitas FA. 312₄₂.
 Si no fueran *falaces* — fueran *felices* MCP. III, 102₃₉₀.
 Mujer más falsa que tu — ni hombre más firme que yo MCP.
 III, 106₃₉₈₁.
 Si fiel, tu falsa MCP. III, 95₃₈₆₇.
 Una nobia que yo ame — las siete *efes* tenia: — fransisca, franca,
 fregona, — tea, flaca, floja y fria MCP. V, 83₂₁₄³¹.
 Eche fruto y no eche fior MCP. IV, 131₆₃₃₄.
 Jaser mucho, jablar poco MCP. IV, 183₆₃₄₃.
 Larga y lisa MCP. I, 212₃₉₂.
 Tus cejas son medias lunas, — y tus ojos dos luceros MCP. II,
 22₁₁₇₃.
 Marca y media MCP. IV, 99₆₂₇₂.
 Mares y montes³².
 Marido y majo MCP. IV, 493₃₀₅₁.
 Tu deseas er matarme — y yo deseo er morir MCP. III, 495₅₇₂₇.
 Contigo porque me matas — y sin ti porque me muero CCPP. 226.
 Tu me metas, you me muero MCP. V, 70₁₅₅.
 Miel y mosto CCPP. 194.
 Que si me miran, me matan; — si no me miran, me muero MCP.
 II, 21₁₁₆₀; si me miras, me matas, — si no, me muero II,
 32i₃₃₂.
 No me mires, que me matas MCP. III, 111₃₉₆₄.
 La mochila, el morrion CCPP. 318.
 Mantienen moza y muger CCPP. 380.
 Mucho y malo MCP. II, 59₁₈₉₇; CCPP. 341.
 Las mujeres y melones MCP. III, 173₄₃₅₅.
 La mujer y la moneda MCP. IV, 83₆₁₉₅.
 De Antequera, ni mujer ni montera; y si ha de ser, mas vale
 montera que no mujer FA. 82, 29.
 La mujer y los muchachos MCP. IV, 397₇₅₄₆.
 Ni mula ni mujer ASTP. I, 585₁₃₁₄.
 Al mundo — y a las mugeres CCPP. 366; MCP. IV, 74₆₁₄₁.
 Matita de oliva, matita de olor CCPP. 385.
 Padecer y penar MCP. III, 436₅₅₄₄.

³¹ Cf. tot aici mai multe alte exemple de asemenea formule aliterate.

³² Comunicat de d-na C. Michaelis.

Más pajuelo, más pronto FA. 83.
 Aunque me voy de palabra, no me voy de pensamiento MCP.
 II, 507₃₃₆₁.
 Palabra y piedra; palabras y plumas SF. 214; SRG. IX, 221₄₁₈.
 Pierde el pan y pierde el perro CCPP. 344.
 Pan y pimiento FA. 41.
 Papei y pluma CCPP. 380; MCP. II, 143₁₇₅₅; IV, 332₇₂₄₀.
 Quien non parece, perece SRG. IX, 225₄₈₈.
 Ni pasaras por mi puerta, — ni pisaras mis umbrales MCP. III,
 176₄₃₇₆.
 Al pasar por tu puerta — vi pelearse — dos piedras, pretendiendo
 — que las pisases MCP. II, 57₁₃₈₃.
 La pasea y la pica, — pica y no peca CCPP. 361.
 Patas y pico; ni patas ni pico MCP. I, 219₄₂₃.
 Patas y piquillo MCP. I, 218₂₂₁.
 La paz, el pan, la paciencia CCPP. 204.
 Mi cuerpo de peligro — y mi alma de pecado MCP. I, 438₁₀₃₈.
 Sin pelo ni pluma; sin pluma ni pelo FA. 82, 29.
 Porque mi pecho tiene — pena y no poca CCPP. 232.
 La pena y el padecer MCP. III, 448₅₆₁₆.
 Penas y pesadumbres CCPP. 292; MCP. III, 182₄₁₁₃.
 Más penas y más pesares MCP. III, 373₅₁₂₃.
 Pera y pan MCP. II, 231₂₁₇₃.
 Se ha perdido y no parece CCPP. 345; MCP. IV, 72₆₁₂₉.
 A picada de mosca, pierna de sábana SRG. IX, 207₂₆₃.
 Pico y pies; pico ni pies MCP. I, 218₁₂₂.
 El pie y la pierna MCP. II, 58₁₃₉₁.
 Desde la punta del pie — hasta la punta del pelo MCP. II, 11₁₁₀₁.
 Pierde'r perro y pierdc'r pan MCP. III, 317₄₈₈₀.
 Cãese el polvo y queda el pano CCPP. 209; se va el polvo y queda
 el pano MCP. IV, 69₈₁₁₂.
 Quien más pone, más pierde SF. 226.
 Ponte, companera, y piensa MCP. III, 180₁₄₀₀.
 Sin postigos ni puertas MCP. I, 226₄₆₇.
 Manda potros y dà pocos SRG. IX, 219₄₁₅.
 Los presos cuentan los días, — los presidarios, los arios MCP.
 II, 294₂₅₈₅; IV, 444₇₈₀₇.
 Los prisioneros son perlas — y las puertas son corales MCP.

 Los profetas y patriarcas MCP. IV, 142₆₃₈₉; CCPP. 203.
 Me despido de tu puerta — como el sol de las paredes, — que
 por la tarde se va — y por la mañana vuelve MCP. II, 504₃₃₃₄.
 Cuando corto la rama, — corto la raiz MCP. III, 309₄₈₃₁.

Eres para mi el reposo — eres para mi el recreo MCP. II, 249₂₇₉.
 Cuatro nombres con *R* — tiene mi ropa: — desga/rada, rasgada
 — rompida y rota. —; Ay, ropa mia, — que la tengo rasgada,
 — rota y rompía! MCP. V, 69₁₅₂.
 Casa renida, casa regida SRG. IX, 201₁₈₄.
 Ni rey ni roque³³.
 Rio, rey y religion — tres malos vecinos son MCP. IV, 104.
 Va se le rompe el timon, — ya se le rifa la vela MCP. IV, 401₇₅₇₁.
 La sã y la sandunga MCP. III, 333₁₉₈₁.
 Sandunga y sal MCP. IV, 268₆₈₉₉.
 Sandunga y salero MCP. II, 69₁₄₆₁; salero, sandunga y sã MCP.
 II, 70₁₄₇₄.
 Un sapatero y un sastre MCP. IV, 329₇₂₂₁.
 Bente cormigo, serrana, — bente cormigo, salero MCP. II, 340₂₈₄₉.
 Ne sientas ni sufras penas MCP. III, 416₅₄₀₅.
 Yo como sol â buscarte, — tu como sombra â juirme MCP.
 II, 176₁₉₅₆.
 Cuatro SSSS componen — amor perfecto: ser solícito, sabio,
 — solo y secreto. — Quien celos tiene, — de fiero, flaco y
 facil tiene las *FFF*. MCP. IV, 20₃₈₃₀³⁴.
 Soplar y sorber SRG. IX, 195_m.
 Sueno, sed MCP. IV, 226₆₇₇₁.
 Flojas no suenan, — y suelen saltar MCP. IV, 80₆₁₇₆.
 Sufro, siento MCP. III, 386₅₂₁₂; CCPP. 222.
 Corazon no suspires, — alma no sientas CCPP. 229.
 Tardo 6 temprano CCPP. 213; MCP. III, 190₄₄₈₁; SRG. IX, 213₃,;
 FA. 437₁₇.
 Más vale onza de trato que libra de trabajo SF. 281.
 Los valientes y el buen vino duran poco SRG. IX, 187₃.
 Yo no voy ni vengo MCP. III, 7₃₄₁₄; vas y vienes MCP. III,
 455₃₆₆₁; CCPP. 281; va y viene MCP. IV, 227₆₇₇₉; van y vienen
 MCP. II, 524₄₈; ni van, ni vienen MCP. III, 292₄₇₁₈; cartas
 van, cartas vienen MCP. III, 33₃₅₇₁; vãyanse los honores,
 — vengan virtudes MCP. IV, 211₆₉₉₅; vaya y venga MCP. III,
 190₄₄₆₃; CCPP. 310; vayan y vengan MCP. III, 26₃₅₂₉.
 Ya se viene, ya se va MCP. III, 94₃₈₆₁; unos vienen y otros van
 MCP. III, 25₃₅₈₄; I, 44₅₁; CCPP. 257; cantando se vienen,
 y cantando se van SRG. IX, 213₃₁₂.
 A la vejez, viruelas SRG. IX, 191₆₁.

³³ Comunicat de d-naC. Michaelis; v. și *Studien z. rom. Wortschdpfung*, 27.

³⁴ V. alte asemenea exemple tot la Marin IV, p. 103, nota 15; cf. și CCPP. 278.

La veleta y el viento CCPP. 315.
 Nuevo vicio — ni virtud nueva MCP. IV, 228⁶⁷⁸¹.
 El viento y el varon FA. 438²⁰.
 Las vindas son de cobre — y las viejas de hojalata MCP. IV,
 63.073-
 Se va y vuelve MCP. IV, 59⁶⁰⁵².
 Aunque te vuelvas culebra — y te vayas â la mar MCP. II,
 Pentru portugheză³⁶:
 Quem muito abarca, pouco abraça BPV. 252.
 Aberta em Castella, agua em terra ASTP. III, 452.
 E urna luz que se acende, — que se apaga de repente BCRG.
 IV, 164.
 Vao de dia por acenos, — de noite por assobios BCRG. IV, 13.
 Acorda quem esta dormindo, — alegre quem esta doente BCRG.
 IV, 3.
 Nunca vi o mar sem agua, — nem jardim sem arvoredo BCRG.
 IV, 134.
 Alecrim verde viscoso, — alegria dos mortoes BCRG. IV, 65.
 Quem nao ama e nao adora BCRG. IV, 59.
 Muito padece quem ama, — mais padece quem adora BCRG.
 II, 119.
 Corn muito amor, muito agrado BCRG. III, 65; BPV. 160.
 Sete anjos e nove archanjos BCRG. IV, 371.
 Que se me aparta a vida, que se me arranca a alma BCRG.
 III, 32, 33.
 Nem aquece nem arreface; nem aquece nem arrefenta³⁷.
 Fala baixo, fala bem BCRG. IV, 47.

³⁶ Aliteratiunea apare foarte adeseori și-n formulele de *trabalenguas*:
 En el campo hay una cabra etica, perletica, pelapeiambretica, pelua pela-
 pelambria MCP. I, 86¹⁰⁰. Cf. MCP. V, 35¹⁰; FA. 184, 198, 226.

D-na C. Michaelis îmi mai comunică alte câteva exemple de aliteratiune,
 de origine însă pur literară: *ni grado ni gracias* (Poema del Cid); *de gusto*
 y *gasto* (J. de Valdivielso); *ni mio ni miao* (Quevedo); *del pan y del palo*
 (Esteb. Gonzalez); *sana y sincera*; *tramas y tratos*; *de tres y de traza*.

³⁷ Textele citate:

Th. Braga, *Cancioneiro e romanceiro geral portuguez*, Porto, 1867 — 69,
 5 voi. = BCRG.

Chr. Bellermann, *Portugiesische Volkslieder und Romanzen*, Leipzig,
 1864 = BPV.

A. Pires, *Calendario rural*, Elvas, 1893 = PCR.
Zeitschrift für romanische Philologie = ZRPh.

³⁸ Comunicat de d-na C. Michaelis.

O bom e o bonito (Aug. Sarmientos, *Contos ao Soalheiro*, Coimbra,
 1876, p. 57, 78, 118)³⁸.
 Seu cajadinho tomon, — seu camihinbo andou BCRG. IV, 148.
 Calafates carpinteiros BCRG. IV, 302.
 Fazer calo e cama na maldade³⁹.
 Entre canas e canaes BCRG. III, 142.
 Chamae os câes, ide â caca BCRG. IV, 376.
 Corn uma mão veste a capa, — corn outra sela o cavallo BCRG.
 III, 63.
 Nem no inverno sem capa, nem no verão sem cabaca BPV. 250;
 PCR. 52²⁰.
 Capitao e commandantes BCRG. IV, 305, 307.
 A gente ve caras, e não coracoes⁴⁰.
 En casei-me e cativei-me BCRG. II, 131, 133.
 Casos e cousas⁴¹.
 Manda os cativos â lenha, — manda os criados â agua BCRG.
 IV, 376.
 Eu rio-me do cavalleiro — e da sua cobardia BCRG. III, 27, 29;
 IV, 184.
 Fazer do ceo cebola⁴².
 Cobra que vae pela serra, — corre que desaparece BCRG. IV,
 134.
 Colhe e cava PCR. 64⁶.
 Colhendo e comendo PCR. 66¹⁷.
 O rio corre e não causa BCRG. IV, 11.
 Levam couro e cabelo⁴³.
 Cravo e caneila BCRG. III, 6.
 Estar entre a cruz e a caldeirinha⁴⁴.
 Não ter cruces nem cunbos⁴⁵; homem sem cunhos nem cruces⁴⁶.
 Nem deus nem o diabo (o pode salvar)⁴⁷.
 Domingos e dias santos BCRG. II, 82.
 Dormir e descancar ZRPh. III, 193b⁶; sem dormir nem descancar
 BCRG. III, 95; BPV. 32.

³⁸ Comunicat de d-na C. Michaelis; v. și *Revista Lusitana* I, 277.

³⁹ H. Michaelis, *Novo dictionario da l. portugueza e allemã*, Leipzig,
 1894, a. v. *cama*.

⁴⁰ Com. de d-na C. Michaelis.

⁴¹ Corn. de d-na C. Michaelis.

⁴² Com. de d-na C. Michaelis.

⁴³ Com. de d-na C. Michaelis.

⁴⁴ Com. de d-na C. Michaelis.

⁴⁵ Com. de d-na C. Michaelis.

⁴⁶ H. Michaelis, *Diccionario*, a. v. *cunho*.

⁴⁷ Com. de d-na C. Michaelis.

FJ elle escripto e escarrado⁴⁸.
 Para fazer urna torre, — para fechar meus segredos BCRG. II, 110.
 A ferro e fogo⁴⁹.
 Lenha de figueira — fija de fumo BCRG. II, 193.
 Urna fogaca e um funii PCR. 37²⁰.
 E fogiron, e ficaron BPV. 12.
 Sem frio nem febre (Gardia da Orta)⁵⁰.
 Passo frio, passo fome BCRG. IV, 14.
 Quem urna vez furta, fiel nunca⁵¹.
 Laranja, limão BCRG. II, 44.
 Sabichão de maco e mona⁵².
 Mama, mama, meu menino BCRG. III, 71; IV, 264.
 Prometter mares e montes⁵³.
 Quem com ferro mata, com ferro morre⁵⁴.
 Agua de Agosto, — acatrão, mei e mosto BCRG. II, 185; PCR. 60⁷.
 O melão e a mulher BCRG. II, 190.
 Menina e moca BCRG. IV, 120, 245, 248, 329, 331⁵⁵.
 Ramos molhados, annos melhorados ASTP. III, 450.
 Montes e maravilhas⁵⁶.
 Mulher e marido BCRG. III, 19.
 A murro e a mordedela (Aug. Sarmentos, *op. cit.*, 88)⁵⁷.
 Palavras e plumas o vento os leva⁵⁸.
 Muita palba, pouco pao BCRG. II, 190.
 N'esta terra não ha pão,— nem padeira p'r'o guisar BCRG. IV, 231.
 Dar do pão e do pau; quem dá o pão, dá o pau⁵⁹.
 Pera pão e pera peixe⁶⁰.
 Os passarinhos cantavam, — o prado verde surria BPV. 154.

⁴⁸ Com. de d-na C. Michaelis.

⁴⁹ Com. de d-na C. Michaelis.

⁵⁰ Com. de d-na C. Michaelis.

⁵¹ H. Michaelis, *Diccionario*, a. v. *furtar*.

⁵² Com. de d-na C. Michaelis.

⁵³ Com. de d-na C. Michaelis.

⁵⁴ H. Michaelis, *Diccionario*, a. v. *ferro*.

⁵⁵ Com. si de d-na C. Michaelis.

⁵⁶ Com. de d-na C. Michaelis.

⁵⁷ Com. de d-na C. Michaelis.

⁵⁸ Com. de d-na C. Michaelis.

⁵⁹ Com. de d-na C. Michaelis.

⁶⁰ Com. de d-na C. Michaelis.

Dar por paus e por pedras (A. Sarmentos, *op. cit.*, 72,80);Deus não câstiga nem com pau nem com pedra; sem pau nem pedra não ha castigo⁶¹.
 De pe e perna BCRG. III, 19.
 Com pena pego na penna BCRG. II, 129.
 Anno de peras, anno de perdas ASTP. III, 450.
 Filha de uma perpetua, — neta de urna pionia BCRG. IV, 24.
 De popa a proa BCRG. IV, 305, 311⁶².
 Nem bom prado nem bom palheiro PCR. 7⁸, 20¹²; ASTP. III, 451.
 Proes e percalcos⁶³.
 Ao rabo do meu cavallo, — ao redor do meu jardim BCRG. III, 7.
 Nem rey nem roque; nem roque nem rey⁶⁴.
 De rocim a ruim⁶⁵.
 A roda do meu jardim, — ao rabo do meu cavallo BCRG. IV 300.
 De rompe e rasga⁶⁶.
 As magoas que por ti soffro, — deus as sabe e en as sinto BCRG. II. 61.
 Mais sabe o sanden no seu que o sisudo no alheio⁶⁷.
 (A) são e salvo⁶⁸.
 O santo e a senha⁶⁹.
 Sapos e saramantigas (A. Sarmentos, *op. cit.*, 25, 116)⁷⁰.
 Uma saudade me mata, — um suspiro me detem BCRG. II, 122.
 Son senhora e não soberba ASTP. III, 119⁷¹.
 Vindimam os sizudos, semeam os sandeus PCR. 64.; BCRG. II, 192.
 Nem a sol nem a sombra (Jorge Ferreira de Vasconcellos)⁷².
 Dizer o sonho e a soltura (Jorge Ferreira de Vasconcellos)⁷³.
 Tape, tepe, tepe, ti BCRG. IV, 45.

⁶¹ Com. de d-na C. Michaelis.

⁶² Com. de d-na C. Michaelis.

⁶³ Com. de d-na C. Michaelis.

⁶⁴ Com. de d-na C. Michaelis.

⁶⁵ Com. de d-na C. Michaelis.

⁶⁶ Com. de d-na C. Michaelis.

⁶⁷ H. Michaelis, *Diccionario*, a. v. *sandeu*.

⁶⁸ Com. de d-na C. Michaelis.

⁶⁹ Com. de d-na C. Michaelis.

⁷⁰ Com. de d-na C. Michaelis.

⁷¹ Com. de d-na C. Michaelis.

⁷² Com. de d-na C. Michaelis.

⁷³ Com. de d-na C. Michaelis.

Trabalha e tarâs BCRG. II, 184.
Sem trelho nem trabelho⁷³.
O trigo e a tea BCRG. II, 186.
Aqui vai, acolâ voa BPV. 46.
Que tam cego venho, não, vejo o caminho BPV. 192.
Onde me via e vestia BCRG. III, 70.
Donzella vim e donzella vou BCRG. IV, 219.
Virgem vim e virgem vou BCRG. IV, 215.
Me vou e venho BCRG. II, 188⁷⁴.

Pentru catalană⁷⁵:

Qui aygua y qui assegura PRPC. 59.
A la dona ballar y al ase bramar PRPC. 123.
Vesteix un basto y semblarâ un barç SRG. IX, 194^{112,76}.
Beurer y butar PRPC. 127; SRG. IX, 194¹⁹⁰.
Bianca 6 bermella BCPC. I, 117.
Dauli un diner perque cânte—y un diner perque caile PRPC. 141.
Ni ivern sens capa, ni estiu sens carabassa PRPC. 85.
Val mes casarse que cremarse SRG. IX. 200¹⁸⁸; PRPC. 123.
Cavallers y comptes BCPC. V, 17.
Cobra fama y calat â jaurer SRG. IX, 202²⁰⁰.
Al coli y al cop del cano MOPP. 162.
Qui no t'coneix que t'compre SRG. IX, 202²⁰⁶.
Qui es confrare, pren candela SRG. IX, 202²¹⁴.

⁷³ Com. de d-na C. Michaelis.

⁷⁴ în cuvintele compuse întilnim de asemenea numeroase cazuri de aliterațiune: *lirateimas, trocatintas, va'wem, viravolta* (C. Michaelis), *aguardente, oatibarba, carcomer, cresta-colmeas, fartafogo, lanca-luz, mija-mansinho, passa-pâ, pedrapomes, perapão, picapao, picapeixe, pica-ponto, pica-porta, tiratesta*.

Afarâ de cele înșirate mai sus, d-na Michaelis îmi mai comunică o serie de alte exemple de aliterațiune care, spre deosebire de cele de pînă aici, — „stereotype, sehr iibliche und sehr beliebte Phrasen und Formeln” —, sînt de origine pur literară: *altar e ara* (Alf. X), *assentado e assessegado* (A. de Albuquerque, *Cartas*), *de cabo e coma, fals' e felon* (Alf. X, 15), *firme e forte* (Resende), *grandes e greus* (Alf. X, 235), *lum'e luz* (Alf. X, 18, 190), *ram' e raiz* (Alf. X, 70), *O trao e o tramo* (Gil Vicente III, 371), *va e vazia* (biblie), *vacua e vazia* (Gil Vicente I, 48).

⁷⁵ Textele citate:

F. Briz, *Cansons de la Terra, Cants populars catalans*, Barcelona, 1866—1877, 5 voi. = BCPC.

M. Mila y Fontanals, *Observaciones sobre la poesia popular*. Barcelona, 1853 = MOPP.

J. Pepratx, *Ramellts de proverbis catalans*, Perpinya, 1880 = PRPC.
Revue des langues romanes = RLR.

⁷⁶ V. mai sus, p. 80, nota 27.

Dâus, donas PRPC. 71.
Filosa y fus BCPC. V. 31.
Lo fret, la fam PRPC. 129.
No te fulla ni fio RLR. 2^a serie, II, 23.
Garsa, griva y gatx MOPP. 168; BCPC. IV, 9.
Ves per mar 6 pren muller PRPC. 109.
Mei y most PRPC. 149.
Moltas fillas, malas vehinas y vellas vinyas PRPC. 157.
Si a qui deus no pots pagar, humilment li has de parlar PRPC. 59.
Paraulas y plomas PRPC. 41.
Pistolas y punyal BCPC. III, 261.
Pistons y pistola porta BCPC, I, 80.
Cârrega que plau, non pesa SRG. IX, 200¹⁸¹; PRPC. 109.
Pren y paga PRPC. 159.
Santa y sagrada BCPC. V, 101; RLR. VII, 230.
Ni'l seu, ni'l seny PRPC. 133.
Qui no voi pols no vaja â l'era PRPC. 69.
Cantant venen, cantant s'en van PRPC. 57.

Pentru sudul Franței⁷⁷:

Lou bin d'abriu, — pleo l'arriu BPD. 116¹⁸¹.
Causo bien acoumencado, — es a mitat acabado BPD. 55¹⁹⁸.
D'ami e d'argen TKRP. 90.
S'aneguen sus la mountagno — manja arsanos et abajous RLR. 2^a serie II, 177.
Se beng pas auant, beng apres BPD. 13¹⁸³.
Descrubir un autar per n'en crubir un autre ZRPh. VI, 528²¹¹.
Val miels fol qui s'avisa, — que savi qui s'abissa ZRPh. VI, 551¹⁹.
Qu n'azarda re, n'a re ZRPh. VI, 557¹⁹.
Ba e beng BPD. 200¹⁶.
Astant tiro la baco couino lou buï BPD. 49¹⁶⁷.
Cadun la banto, nat la bo BPD. 101¹²⁵.

" Textele citate:

D. Arbaud, *Chants populaire de la Provence*, Aix, 1862 = ACh.P.
J. Blade, *Poésies populaires de la Gascogne*, Paris, 1881—82, 3 voi. = BPP; *Proverbes et devineltes populaires recueillis dans VArmagnac et l'Age-nais*, Paris, 1880 = BPD.

A. de la Tour-Keyrie, *Recueil de proverbes, maximes, sentences et dictons proencaux*, Aix, 1882 = TKRP.

F. Arnaudin, *Contes populaires de la Grande-Lande*, Paris, 1887 = ACP.

C. Moncaut, *Littérature populaire de la Gascogne*, Paris, 1868 = MLP.

Baraguin, baraguan BPD. 200₁₅.
 Barquo ni bachet BPP. II, 260.
 Habillatz un bastoun — auratz un baroun BPD. 65₂₄₆.
 Ses bato et ses brido RLR. 2e serie III, 73.
 Begue per chanter, bouitous per dansar ZRPh. VI, 551₂₂.
 Beleou e Bessaï TKRP. 53.
 Quau es ben, ne boge ZRPh. VI, 557₁₉.
 Bent de biso BPD. 9₂₉.
 A force de bessa e de buoue ACP. 214.
 Lya maî de gens bestis que d'aze booumian TKRP. 22.
 S'en ban a la boueherio mes de betetz que de buus BPD. 111₁₈₁.
 Beuet, beligant BPP. II, 36; MLP. 34.
 Bese bengue bau un escut BPD. 53₁₈₆.
 Bieil sagin, bounos soupous BPD. 53₁₈₆.
 A boun bin cau pas nat broust BPD. 45₁₄₁.
 Biro bouquet boutoun de roso BPP. III, 90.
 La biso toeo de toutz bentz BPP. II, 278.
 Blat de biso, bin d'antan BPD. 11₃₁.
 Lou blat voi semblar un bouigier ZRPh. VI, 529₁.
 Basoun pous bosquis, — cridon pous bilatges BPD. 200₁₇.
 Bouho biso, bent d'autan BPD. 93₃₉₀; BPP. II, 350.
 Habias un bouyssou, semblera un barou RLR. VIII, 209.
 Can la flour es al bouisou, — lou miejourn es al bousson ZRPh,
 VI, 531₁₆.
 Eros ta brabe, — eros ta balent BPP. I, 224.
 Bramaire val miels que biulaire ZRPh. VI, 547₃.
 Sous buus, sas bacos BPP. III, 360.
 Caloto e mes culotos BPP. II, 118.
 Camps et cresses BLR. IV, 610.
 Lous canous e las couloumbrinos BPP. II, 210.
 Cap e cos caijoun BPP. I, 110.
 Cap blauc, cuo berdo BPD. 202₂₅.
 Ni cap ni cuo BPD. 198₁.
 Cap-latos, cabirous BPP. I, 262.
 La carreto lou câmin TKRP. 104.
 Marchand de cascouillos, — marchand de cansous BPP. IIIj,
 176, 180.
 Causo heito, conseil preş BPD. 55₁₀₁.
 Charriaus et chamis RLR. 3^e serie, III, 102.
 Chastanher charbonnier ZRPh. VI, 565₁₁.
 Chatz e ches chasson ZRPh. VI, 562₁₅.
 Me boi coufessa, — e boi coumunia BPP. I, 24.
 A manja de cooule, ravo li costo TKRP. 25.

Sen cos, cambo BPD. 203₂₆.
 Un cot, e pas nat cap BPD. 199₁.
 Vouu mies estre cougnou que consou TKRP. 113.
 Toutei lei gentilshommes sount cousins, — toutei lei gus soun
 coumpaire TKRP. 24.
 Jours creissants, jours cousents BLR. IV, 610.
 Qui croumpo sens argent, erei croumpa e ben BPD. 114₃₉₄.
 Despuillo e descourdelo BPP. II, 158.
 A dimeche, â douman BPP. II, 150.
 Li ei dit e demandat BPP. III. 302, 336; jou ley dit, jou lei
 demandat MLP. 396.
 Qu duer, dina ZRPh. VI, 544₁₁.
 Bau mes petit esberit, — que gran estourdit BPD. 128₆₀₈.
 Faire lou ben et fugi lou maou TKRP. 32.
 Home que fielo e fremo que fa se sermoun TKRP. 86.
 Lou fourrie pa fouesso fusteja per n'en faire un imbecile TKRP.
 73.
 La fremo e la fourtuno TKRP. 44.
 Un fuech de fremo TKRP. 69.
 Entre lou fus et la fierone AChP. 190.
 Gat e gous LRL. 3^e serie IV. 279, 284, V; 113.
 Segound l'home, l'orle RLR. 3^e serie IV, 86.
 Las legas sou lounjas, ma son pas larjas RLR. 3^e serie III. 90.
 Un lioun, un leopard BPD. 122₄₉₈.
 De loun en larje ACP. 221.
 Lou mes machant, es lou mage mestre BPD. 69₂₇₄.
 Maugrat mars e sa martelado RLR. VI, 113.
 De me ou de meunj ACP. 180.
 Entre medecin e marechaou TKRP. 69.
 Douge mestiers, trege miseras ZRPh. VI, 550₁.
 Apres la mort lou medecin BPD. 47₁₅₄.
 Mountagnos et la mar AChP. 93.
 Qu a proncez es lougea ei dez P: paoure pleidejaire, pren pis-
 tolo pleno pocho per pagar proncez perdu TKRP. 90.
 Quoate patanteinos e un passo-tems BPD. 191₁.
 Patatin, patatan, tarabin, taraban AChP. 166.
 Lous pecs counon sur las proumessos BPD. 71₂₈₅.
 Lou qui pedasso, — soun tems passo BPD. 69₂₇₂.
 Grano peno, petit prouffit BPD. 41₁₃₃.
 Peros e pan BPD. 33₁₀₆.
 Ni pistoulet, ni ploumb BPP. II, 8; MLP. 481.
 Paschas pluiousas, Fennas pastousas RLR. 3^e serie, III, 99;
 ZRPh. VI, 531₂₈.

Plumos e paraulos BPD. 81₃₃₆.
 De poup'â proue AChP. 190.
 Mars pouverous, Abriâu plujous RLR. 3^e serie, III, 95: ZRPh. VI, 530₂₀.
 Ta leu pres, ta leu penjat BPD. 87₃₆₉.
 Prin tamis et pan tendre TKRP. 30.
 Qui recours a l'usurie, — risquo de dinna darre BPD. 144₅₉₈.
 Rius e riberos BPP. I, 166.
 D'une sanha, n'en fai un suc ZRPh. VI, 536₆₅.
 Saumatz espes e cla sourtitz BPD. 51₁₇₀.
 Voou maî un que soon que cent que serquoun TKRP. 32.
 Lou sourda si souleio TKRP. 81.
 Tapa ta bouta, tasta toun vi RLR. IV, 618.
 Tost ou tart ZRPh. VI, 541₂.
 Trelhart, tina ZRPh. VI, 531₃₃.
 De tris ou de tras BPD. 114₁₇₇.
 Trounpettes et tabaous MLP. 407.
 Va e ven TKRP. 77.
 Vai e ve ZRPh. VI, 530₁₆.
 Ve pas vielh qu voi ZRPh. VI, 542₁₁.

Pentru nordul Franței și franco-provençală¹²:
 Qui temps a et temps attend LGEP. 449.
 Couchez-vous avec l'agneau et levez-vous avec l'alouette LGEP. 10.
 L'amour et l'ambition ne souffrent point de compagnon QP. 230.
 Mieux vaut ami en voie qu'argent en courroie LGEP. 23.
 Vos amours, vos avantages RRCP. I. 242.
 Ce qui s'apprend et s'acquiert facilement s'oublie et s'ecoule prestement LGEP. 45.
 Bachelier en buche LGEP. 72.

¹² Textele citate:

- E. Rolland, *Recueil de chants populaires*, Paris, 1883—1887, 4 voi. = RRCP; *Faune populaire de la France*, Paris, 1877—1881, 3 voi. = RFP.
 E. Carnoy, *Liivirature orale de la Picardie*, Paris, 1883 = CLOP.
 M. Haupt, *Französische Volkslieder*, hrsg. v. A. Tobler, Leipzig, 1887 = HFVI.
 L. Martel, *Petit recueil de proverbes français*. Paris = MRP.
 Dr. Perron, *Proverbes de la Franche-Comté*, Paris, 1876 = PPF.
 H. Le Gai, *Fetite encyclopédie des proverbes français*, Paris, 1852 = LGEP.
 M. Quitard, *Proverbes sur les femmes, Vamitii, Vamour et le mariage*, Paris = QR.
 * * * *Proverbes et dictons agricoles de la France*, Paris, 1872 = PDA.

Prendre la balle au bond LGEP. 75; MRP. 69.
 Beau papillon blanc RRCP. I. 193.
 Mettre quelq'un dans de beaux draps blancs MRP. 62.
 Beau et bon ne sont pas souvent compagnons LGEP. 86; il est aussi beau que bon *ibid.*; le temps beau, bon LGEP. 451; ou l'hotesse est belle, le vin est bon LGEP. 300; belles et bonnes LGEP. 195.
 Beaute sans bonte ne vaut rien LGEP. 89.
 Beaute porte sa bourse LGEP. 90.
 Sauter de becarre en bemol LGEP. 92.
 Bel et bien RRCP. I. 100.
 Dieu donne biens et boeufs LGEP. 226.
 Bigle, borgne, bossu, boiteux. ne t'y fie, si tu ne peux LGEP. 102.
 Tout bois vaut buches LGEP. 108.
 Bonte passe beaute LGEP. 115.
 Autant pour le bordeur, autant pour le brodeur LGEP. 115.
 Gouverne ta bouche selon ta bourse LGEP. 118; selon ta bourse nourris ta bouche *ibid.* 122.
 Qui a bourse et beaute monte à cheval quand il veut LGEP. 122.
 Mes bras n'sont pas des branches RRCP. I, 34.
 La bride et le baton LGEP. 127.
 Qui bru a, bruit a ZRPh. VI. 541.
 Il fait plus de bruit que de besogne LGEP. 73.
 Brunne matinee, belle journee LGEP. 338.
 Sous bureaux comme sous brunettes QP. 289.
 Apres le cerf la biere, apres le sanglier le miere RFP. I, 101; au cerf la biere, au sanglier le bärbiere *ibid.*
 Entre la chair et la chemise MRP. 205.
 Plus pres est la chair que la chemise LGEP. 163.
 Menager la chevre et le chou MRP. 59; LGEP. 170.
 Chien et chat MRP. 43; au chien et au chat LGEP. 157; bataille de chiens et de chats LGEP. 82.
 Bon conseil et vraie conduite LGEP. 276.
 En drap couleur, en fille contenance LGEP. 268.
 Faire du cuir d'autrui large courroie LGEP. 62.
 Ni dedans ni dehors LGEP. 210.
 Chose defendue, chose desiree MRP. 111.
 Secret de deux, secret de Dieu LGEP. 438.
 Quand Dieu donne la farine, le diable ciot le sac LGEP. 220; on est à Dieu ou au diable LGEP. 226; on ne peut etre Dieu et diable LGEP. 221.
 Qui est disert ne demeure jamais desert LGEP. 230.

Tel me doit, qui me demande LGEP. 233.
 Qui dort, dine MRP. 171; LGEP. 228.
 Nul endroit sans son envers LGEP. 243.
 L'etat fait beaucoup, l'esprit fait davantage LGEP. 247.
 Faire four MRP. 33.
 Il faut faire feu qui dure MRP. 211; LGEP. 265.
 Les femmes, la foi LGEP. 478.
 Femme et fortune LGEP. 322.
 Ni de ma femme, ni de mon fils RRCP. III, 33.
 Il n'est point de feu sans fumée MRP. 121; LGEP. 265; il n'est point de fumée sans feu MRP. 121.
 Porte feuille et point de fruit LGEP. 285.
 La goutte vient de la feuillette ou de la fillette LGEP. 286.
 Pluie de février vaut egout de fumier LGEP. 267, 401.
 Janvier fier, froid et frileux LGEP. 32; PDA. 105.
 Il se faut garder des fols et de leurs fait» LGEP. 274.
 Vides chambres font femmes folles LGEP. 142; QP. 103.
 Fortune est nourrice de folie LGEP. 276.
 Les fous font les festins LGEP. 272.
 Ni froid, ni faim LGEP. 399.
 La fumée et la femme font partir l'homme de sa chambre LGEP. 262.
 Tot gagne, tot gaspille LGEP. 280.
 En gaine d'or glaive de plomb LGEP. 281.
 La grange et le grenier PDA. 20.
 Gros et gras RRCP. I, 100; trop gros et trop gras LGEP. 463.
 Jeune et bien gentil RRCP. I. 78.
 Les larrons s'entrebattent et les larcins se decouvrent LGEP. 313.
 Au lievre et au lapin CLOP. 360.
 Belles maisons, belles murailles LGEP. 327.
 Le maître absent, la maison est morte LGEP. 327.
 Mettre à quelqu'un le marche à la main MRP. 60.
 Aujourd'hui mari (mârie), demain marri QP. 366.
 De jeune mari, minage malotru LGEP. 340.
 Melons en mars, me en mai PDA. 39.
 Ma mere, ma mie RRCP. III, 33.
 Douze metiers, treize miseres PPFC. 42.
 Miel et mout LGEP. 42.
 Onguent miton-mitaine LGEP. 372.
 Promettre monts et merveilles MRP. 71.
 Apres la mort, le medecin LGEP. 340.
 Il faut casser la noix pour manger le noyau LGEP. 364.
 Qui bien veut parler, bien doit y penser LGEP. 102.
 De grand peche, grand pardon LGEP. 388.
 Marchand qui perd ne peut rire LGEP. 333.
 Peu et paix est don de Dieu LGEP. 95.
 Qui peut et n'empeche, peche LGEP. 242.
 La pioche et la pelle RFP. III, 15.
 La pluie et les parents PDA. 189.
 Au poil et à la plume LGEP. 402.
 Apres poisson, lait est poison LGEP. 403.
 Mars poudreux, Avril pluvieux LGEP. 32.
 Qui veuve prend, il se pend LGEP. 468.
 Prend ou perd PDA. 7.
 Qui prete à l'ami perd au double LGEP. 24.
 Aussitot pris, aussitot pendu LGEP. 58, 389, MRP. 6.
 Pas pris, pas pendu PPFC. 77.
 Pris à midi, pendu à une heure LGEP. 233.
 En quinze jours quatorze lieues LGEP. 314.
 Mieux vaut regie que rente LGEP. 415; MRP. 246.
 L'amour fait perdre le repos et le repas QP. 217.
 Roi ou rien LGEP. 423.
 Rose et romarin RRCP. I, 46.
 Rude et rebelle LGEP. 258.
 Les petits ruisseaux font les grandes rivieres LGEP. 426; MRP. 244.
 Sagesse et sante LGEP. 265.
 Moins de sages que de sots LGEP. 466.
 Sage ami et sottie amie QP. 147.
 Mieux vaut un sage ennemi qu'un sot ami MRP. 155.
 Saine et sauve RRCP. II, 23.
 Il vaut mieux etre sain que savant LGEP. 429.
 Saumon comme sermon, en careme ont leur saison LGEP. 435.
 Qui perd le sien, perd le sens LGEP. 440.
 Qui songe à oubier, se souvient MRP. 176.
 Ni tondre, ni tuer PDA. 127.
 Tot ou tard LGEP. 385; ni trop tot, ni trop tard QP. 333; s'il ne vient tot, il vient tard LGEP. 295; tot à la foire et tard en guerre LGEP. 271.
 Qui va, qui vient, qui voie RRCP. I, 317.
 La vache et le veau LGEP. 459.
 La verite dans le vin LGEP. 465.
 Le temps vient, va et passe LGEP. 449.
 Lait sur vin, c'est venin LGEP. 312.
 Qui vit, voit LGEP. 475; qui vivra, verra MRP. 72.
 C'est le vent qui voie, c'est le vent qui va RRCP. I, 252.

Je voys, je viens, mon coeur s'en voie HFVI. 75.
 Fille trop vue, robe trop vetue ne sont jamais cheres tenues
 LGEP. 268.
 Se trouver entre le zist et le zest LGEP. 480.

Revista critică-literară, II (1894), 7 - 8,
 p. 273-320.

ALITERAȚIUNEA ÎN LITERATURA ROMÂNĂ POPULARĂ

Oricît de restrîns și puțin bogat ar fi materialul adunat pînă acuma în comparațiune cu ceea ce s-ar putea extrage și culege dintr-o mai amărîntă și mai conștiințioasă examinare a dicționarelor și textelor de literatură populară, aliterațiunea a fost cu toate acestea de multe ori tratată și studiată pe domeniul celorlalte limbi romanice, în timp ce pentru limba română nu s-a scris absolut nimic pînă acuma în această direcțiune și nimeni n-a atins chestiunea de față nici măcar în mod incidental⁷⁹.

Mai -nainte de a arăta în ce chip și sub ce formă se prezintă aliterațiunea în textele noastre de literatură populară, precum și rezultatele și concluziunile pe care le-am cules din cercetările noastre, o scurtă și repede privire asupra principiilor de care s-au călăuzit filologii din străinătate în lucrări de asemenea natură, este cel dintîiu lucru asupra căruia trebuie să ne oprim. Vom înșira în cele următoare regulele fixate în această privință de filologii mai noi, regule pe care le-am avut în vedere atît la culegerea exemplurilor de aliterațiune din limba română, cît și în capitolul precedent, la studiul aliterațiunii în celelalte limbi romanice, corespunzător, bineînțeles, spiritului fiecăreia din aceste limbi. Aceste regule sînt următoarele:

⁷⁹ D. Urban Iarniks-a ocupat, în special, cu limba basmelor române în lucrarea sa *Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen*, Wien, 1877. Despre aliterațiune însă nu amintește nimic. Tot așa și d. W. Rudow în stîngacea și puțin sistematica sa monografie, *Verslehre und Stil der rumänischen Volkslieder*, Halle, 1886.

Numai vocalele de același fel pot alitera între ele: *a* cu *a*, *o* cu *o* ș.c.I.⁸⁰. Diftongii *ea*, *ia* pot alitera atît între ei, cît și cu vocala *i*, nu însă și cu *e*: earbă: szvor; de asemenea *oa* cu *o*: oaspe: om, oameni: orașe. La consonante se ia totdeauna în considerare pronunțarea, iar nu scrierea și ortografia. Astfeli, după cum în franceză palatala *g* poate alitera cu *j*: gentil: joi, tot așa și în română etimologicul *s* înainte de *b*, *dr*, *g*, auzindu-se ca *z* poate alitera cu acest din urmă: sbor: zăresc; sdrumic: zgudui, sgomot: zarvă⁸¹. La cuvinte dintre care unul este simplu, iar celălalt compus cu o prefixă, distingem următoarele două cazuri: sau partea a doua a cuvîntului compus începe cu aceeași literă, cu același sunet ca și cuvîntul simplu, și-n acest caz prefixa poate fi trecută cu vederea, lăsînd să alitereze cuvîntul simplu cu partea a doua a cuvîntului compus: adun: înavușesc, farmec: desfac, gîndesc: îngălbinesc, mult: nemăsurat, potrivesc: înaprietinesc, sădesc: răsar, simt: însuflețesc, sete: nesomn, sărac: nesupus, cerde: încărgat⁸²; sau partea din urmă a cuvîntului compus începe cu altă literă decît cuvîntul simplu, și atunci se ia în considerare prefixa, făcînd-o să alitereze cu cuvîntul simplu: duc: despart, nemernic: nebun, năcaz: nevoie, rup: răpun, răspund: răsun. în categoria din urmă intră mai ales cuvinte compuse în care părțile alcătuitoare s-au strîns și contopit atît de mult, încît nu se mai disting ușor unele de altele. în caz cînd ambele cuvinte sînt compuse cu aceeași prefixă, numai atunci pot alitera între ele cînd și partea a doua a lor începe cu aceeași literă, cu același sunet: desfac: desfășur, încrucișat: încleștat necuvios: necuviincios, înfocat: înfiorat, înfrunzesc: înfloreșc, însuliț: înspaim; nu însă și: îmbunez: induioșez, înmărmurit:

⁸⁰ Wolfflin, *Ueber die allitt. Verbindune.cn der lat. Sprache* p. 3; Riese, *op. cit.*, p. 8; Kriete, *op. cit.*, p.11. — Spre deosebire de limba latină și I. romanice, în limbile germanice găsim aliterînd toate vocalele între ele, indiferent de natura lor: *a* poate alitera și cu *e* și cu *i* și cu *o* ș.a.m.d.:

adal ordfrumo	alomahchtig
	<i>Heliand</i>
ort widar orte	du bist dir aller Hun
	<i>H ildebrandslied</i>

Explicarea v. la K. Rapp, *Versuch einer Physiologic der Sprache*, Stuttgart u. Tübingen, 1836, I, 214, § 3.

⁸¹ în cazul de față ne raportăm la textele scrise cu ortografia etimologică.

⁸² în această rubrică intră și legături aliterate ca asodat: neadăpat, în care primul cuvînt, deși compus, poate fi luat ca simplu. Se poate întîmplă uneori ca un cuvînt simplu să steie alături de un cuvînt compus cu două prefixe. în acest caz, cuvîntul simplu poate alitera sau cu prefixa a doua sau cu partea din urmă a cuvîntului compus: strimt: nestrăbătut; floare nedesfăcută. Asemenea exemple apar mai rar.

îngălbenit, întristez, înseninez, înșelat: în/rînat, înverzit: în/lorit, nepriceput: nechibzuit, nesărat: necumpătat⁸³.

Nu se pot considera ca aliterante cuvinte derivate de la aceeași temă, de la același „etymon” și strîns înrudite între ele din punct de vedere al înțelesului și formei lor. Asemenea asocieri de cuvinte intră în categoria *figurilor etimologice*, care nicidecum nu trebuie confundate cu aliterațiunea⁸⁴. În cadrul figurilor etimologice trebuie puse exemple ca cele următoare, care n-au nimic de a face cu aliterațiunea⁸⁵:

de boală bolesc IBD. 180³⁹⁹, cîte boale mi-am bolit RTV. 149¹⁷; cu bucium va buciuma MV. 28, 32; calul cunoaște ce călăreț îl încalică IRT. I, 455⁶¹⁵; de carte cărturar APP. 175; cîntecul 1-a cîntat S. II, 5, el cîntă acest cîntec IL. 339, cîntă-și nouă cîntători TPP. 42, nici un cîntec n-ai cîntat; cîntă-ți, mîndro, cîntecul APP. 98, cîntă-ți dragă cîntecul APP. 206; cu cetera am ceterat, — cu fluierul am fluierat: RTV. 90; cu cotul cotia RTV. 77; mare chef că chefuia TPP. 298; de-un lung chiot chiotia APP. 209; frumos dar Ie dăruia TPP. 90; descîntec i-au descîntat TPP. 358; nu mă doare de durere IBD. 188¹⁰⁷, BPP. 357; după ce dojeni cu dojana împărătească IL. 121; dragostea noastră cea dragă IBD. 162³⁶¹; un drumar pe drum trecea RTV. 78, cîți

⁸³ Wolflin, *op. cit.*, p. 4 sqq; Riese, *op. cit.*, p. 9—10; Kriete, *op. cit.*, p. 11—12. Explicarea și justificarea acestei reguli o găsim în împrejurarea că la asemenea cuvinte compuse se face, la rostirea lor, o pauză între prefixă și partea a doua a cuvîntului, permițîndu-ne să simțim sonoritatea produsă prin repetarea aceluiași sunet în a doua parte a ambelor cuvinte. Cf. și Wolflin, p. 5. Același lucru și la aliterațiunea între cuvinte simple și cuvinte compuse, arătată mai sus. — Mai puțin dese sînt cazurile de aliterațiune între cuvinte dintre care unul are un singur prefix și celălalt două. În acest caz, cuvîntul cu un singur prefix poate alitera sau cu prefixul al doilea sau cu partea ultimă a celui-lalt cuvînt: nepriceput: neprefăcut, nedrept: neîndatoritor. Cînd amîndouă cuvintele sînt compuse cu două prefixe de același fel, aliterează numai partea din urmă a cuvintelor: neînflorit: neîn/runzit.

⁸⁴ Cf. F. Leiffholdt, *Etymologische Figuren im Romanischen*, Erlangen, 1884; G. Landgraff, *De figuris etymologicis linguae latinae*, în *Acta seminarii philol. Erlang.*, II, 1881, p. 1-69.

⁸⁵ Dăm cit mai multe exemple, fiind mai puțin prezente în mintea fiecăruia și puțin adunate pînă acum. Asupra scurtărilor vezi mai departe lista textelor citate, p. 111. Exemplele pentru care nu cităm nici un text sînt dintre cele mai cunoscute și mai des întrebuintate. — în lista de față nu s-au înregistrat cuvinte care, deși derivate de la aceeași temă, s-au îndepărtat cu timpul de la forma primitivă a acestei din urmă sau au căpătat o nuanță de înțeles mai mult sau mai puțin deosebită și depărtată de ideea exprimată în tema originară: cu atît *dor*, cu atît *durut* BPP. 91¹¹⁷; plecat-au nouă *fete fecioare* APP. 271 (foarte des în descîntece); *om de omenie* IL. 43, 388; RTV. 173; din *vecia veacului* RPP. 284¹¹¹. Asemenea forme pot fi luate fără nici o rezervă ca exemple de aliterațiune.

drumeți pe drum trecea S. I, 12; pentru fapta ce-ai făcut IL. 47, să faci o așa faptă IL. 394; fluieră din fluieriță IBD. 49¹¹⁰; firul firuia FCR. 192⁵, cu fir firuiesc DC. 69; rău gînd mi-ai gîndit TPP. 47, bun gînd își gîndia FCR. 193¹³¹, bun gînd ș-o gîndit *ibid.* 187, de atîta gînd ce gîndesc IRD. 189¹⁰⁸, cînd 'cu gîndul nu gîndești; a grăi din grai; cu grebla o greblați, cu foarfecile o forfecăți MD. 5; cu ce hrană te hrănești APP. 314; leagănă-se un leagăn TPP. 79, — un legănel *ibid.* 74; în luptă să luptăm BPP. 319, în luptă să ne luptăm IL. 42, în luptă să ne înluptăm FCR. 195¹¹, luptă-ți lupta cu dreptate S. II, 6; cu ce măsură măsură HP. 105; cu mirul l-om mirui TPP. 27, cu mir miruiește-se *ibid.* 29, 30; tot de o moarte are să moară CP. 82; moară de o moarte ca mine RTV. 88⁸⁶; munca-nția ce-l muncise S. I. 183; pe nume-i numia TPP. 92; cu paloșul paloșind DC. 11; cu piroane-l pironise S. I. 183; ploaie ploaie IBD. 313⁶⁸⁸, cită ploaie a plouat IBD. 218⁴⁶³; posturi să postești TPP. 37; a povesti povești, praznice să prăznuia TPP. 96, prînzul să-l prînzim FCR. 187, prînzul l-om prînzii *ibid.* 189; apucîndu-l niște răcori reci IL. 100; sfîntă rugă se ruga TPP. 90; din săgeți săgetînd MD. 166, 167; scrie un scriitor IBD. 26, 55; cu secerea te-oi secera MD. 74, cu secerea s-o secerăm..., cu greblele s-o greblăm, cu mături s-o măturăm *ibid.* 11; semn le semnuiește TPP. 92; cînd toaca-n cer toca APP. 23; a trăi trai; cu trînta să ne trîntim S. II. 204, 205; de un greu tropot tropotia APP. 209; mă tot uit uitare lungă APP. 255; astă-vară mi-am vărat IBD. 63¹⁴⁸; APP. 291; veacul mi l-am vecuit BPP. 286; se veseliră veselie îngerească IL. 70, să se veselească de veselie lui *ibid.* 40; a visa un vis; de vînt vînturat TPP. 62; din vîslă vîslind TPP. 85; a vorbi vorbe; vremea se vremuiește TPP. 303, vremea-mi vremuiește *ibid.* 313; zîmbet zîmbia TPP. 25.

Tot atît de puțin vom înregistra exemple ca cele de mai jos, în care un cuvînt stă alături de un derivat al său, se repetă sub aceeași formă sau în cazuri, numere și genuri deosebite:

bogat, bogatei APP. 41; bunurile și bunătățile RP. II. 3; corbi, corbișor APP. 145; curățit și curat MD. 12; doamna și domnia TPP. 46; floare, floricea APP. 406, floriceică, floare (albastră) APP. 430, floriceică, floricea APP. 305, 403; flori înflorite APP. 337; foicica, foaie TPP. 276; frate, frățiorule APP.

⁸⁶ Pe lingă figura etimologică: *a muri de moarte*, întîlnim și în l. română — nu numai în spaniolă, cum crede Leiffholdt, *op. cit.*, p. 46 — figura paralelă: *a muri moarte*.

209; gol, goluț RP. II. 15; plată și răsplată APP. 208; sărace sărăcilă APP. 41, 130; singur, singurel; șoim, șoimuț APP. 35, 172; sună și răsună APP. 283; de voie, de nevoie; voinice, voinicele APP. 24; cel voinic, cel voinicel APP. 86; vrînd, nevrînd; auzit-am, auzit APP. 146; bocănește el cît bocănește CP. 46; și bocește el și bocește CP. 25; bucățele de bucățele FCR. 242; s-au bucurat cu bucurie mare CP. 86; s-au ciondănit cît s-au mai ciondănit CP. 85; cîrduri, cîrduri APP. 145; cernea, mări, cernea APP. 390; cot la cot APP. 125; din crîng în crîng APP. 162; să-i tot duci, să-i duci APP. 233; făcu ce făcu (foarte des în basme); față-n față FCR. 275; feli de feli; fug ei cît fug CP. 51; ginduri peste ginduri; lume peste lume; merge el cît merge; și merge și merge (foarte des întrebuintate în basme); mină-n mină; moarte pentru moarte CP. 33; ochi în ochi APP. 100; ochi cu ochi APP. 233, 359; pept la pept; plînge și iar plînge APP. 315; rînd pe rînd; rînduri, rînduri IBD. 214₁₈₁; din sate-n sate APP. 297; statură cît statură RP. II. 24; șade el cît șade CP. 44; și tăia, nene, tăia APP. 198; din țară-n țară APP. 207; din val în val APP. 132; văzu și văzu (foarte adeseori în basme); venia, mări, venia APP. 107; din veac în veac MV. 87; din vîrf în vîrf IL. 25; din vorbă-n vorbă; din zi-n zi; fiii fiilor CP. 60; floarea florilor IBD. 66₁₇₈; 157₃₄₈, 158₃₅₁, 235₃₉₅; minunea minunilor; răul răilor IBD. 66₁₄₈, la urma urmei; în urma urmelor RP. I. 21; în vecii vecilor; voinicel voinicilor; zîna zînelor; bătrînul și bătrîna FCR. 259; boieri și boieresc FCR. 168; feți și fete TPP. 68; împăratul și împărăteasa CP. 102; tu străină, eu străin APP. 408.⁸⁷

*

* *

întreg materialul, pe care Tam cules din textele noastre de literatură populară, l-am împărțit, din punct de vedere al raportului gramatical dintre cuvintele aliterante, în două clase deosebite. În prima clasă am grupat exemplele de aliterăriune între cuvinte sintactic necoordinate între ele, iar în a doua clasă am înregistrat cazurile de aliterăriune între cuvinte de aceeași categorie gramaticală și sintactic coordonate între ele.

⁸⁷ Alte asemenea exemple a adunat d. Iarnik, *op. cit.*, p. 20. Forme corespunzătoare în celelalte limbi romanice v. la Leifholdt, *op. cit.*, p. 19, 60 sqq. — Ca și aliterăriunea, figurile etimologice pot da loc la tautologii și jocuri copilărești de cuvinte, ca cele următoare, în care același verb se repetă în moduri și timpuri deosebite:

No me mires, que miran
Que nos miramos;

în această din urmă clasă, părțile care aliterează sînt legate între ele totdeauna prin: *dar, iar, ci, însă, sau, ori, și, nici*. Găsim uneori și forme asyndetice și anaforice.⁸⁸

Pentru fiecare din aceste două grupuri principale am mai admis o serie de subdiviziuni secundare. Prima clasă am împărțit-o în șase secțiuni, după cum aliterăriunea are loc între două substantive, între un substantiv și un adjectiv, un substantiv și un verb, un adjectiv și un substantiv, un verb și un substantiv, un verb și alt verb.⁸⁹ În a doua clasă am fixat patru subdiviziuni, după cum cuvintele aliterante sînt un substantiv + substantiv; un adjectiv -j- adjectiv; un verb + verb și un adverb + adverb.⁹⁰

Miremos la manera
De no mirarnos.
No nos miremos
Y cuando no nos miren,
Nos miraremos
Marin, *op. cit.*, II, 226₁₁₁₅.
Firmo, confirmo y afirmo,
Firmo y confirmo mi fe
Firmo que yo sere firme;
Firmo que firme sere.
Ibid., II, 430₂₉₆₂.

Asemenea jocuri de cuvinte găsim adeseori în celelalte literaturi romanice și chiar în texte de literatură populară, cum este cazul mai sus. în limba română lipsesc exemple.

⁸⁸ Afară de exemple care intră într-una sau într-alta din aceste două clase, întîlnim uneori cazuri de aliterăriune care ar putea forma o clasă intermediară între acestea două. Astfel de exemple sînt cele următoare, în care aliterează cuvinte sintactic coordonate între ele, dar de categorii gramaticale deosebite: Hmpede, Zin curgătoare MD. 118, 119; cătăni-i-ar frigurile ca pe mine gîndurile, — ca pe maica lacrimile IBD. 306₆₁₁; în patru despicat, în pulbere aruncat S. I. 119. Asemenea cazuri fiind foarte rari, n-am putut forma din ele un grup deosebit.

⁸⁹ Aceste subdiviziuni nu sînt singurele care se pot face. Ne ocupăm în special numai de acestea, fiind cele mai bogate în exemple. Pe lângă exemplele care intră în clasificarea de mai sus întîlnim cazuri de aliterăriune între un substantiv și un adverb: țineți un *dor* departe IBD. 131₃₃₀; fluierul frumos cînta IBD. 510; — între un adjectiv și un verb: frumoasă m-a făcut IBD. 18₃₃; livezi *verzi* se ceștejau S. II, 78₁₃₉; — între un verb și un adjectiv sau adverb: dorm dus; sărută subțirel IBD. 384₃₈; strălucind ca sfînta lună TPP. 71; nu te căd coioasă IBD. 218₁₀₁; — între un adverb și un substantiv: Domnul face race după roba (dial. istr.) MIMS. I, 8; sus în slava cerului BPP. 236; TPP. 32, 33; — între un adverb și un adjectiv: cara cerde și frumos IBD. 224₁₀₁; — între un adverb și un verb: departe mă dăduși IBD. 174; — între o interjecție și un substantiv: amar de alesul meu IBD. 180₃₃. Asemenea exemple, fiind mai rari, le-am omis din clasificarea de mai sus, clasificare ce are în vedere numai formele care apar și le întîlnim mai des.

⁹⁰ Am omis din această listă numeralele, deoarece singura aliterăriune posibilă este între *șase* și *șapte*: pe șase, pe șapte ai BPP. 369₁₁₁.

Pentru a avea dinaintea ochilor tabloul complet al acestor două grupuri și subdiviziunile lor corespunzătoare, clasificarea de mai sus poate fi exprimată prin următoarele formule:

I	II
Aliterațiunea între cuvinte sintacticnecoordinate	Aliterațiunea între cuvinte de aceeași categorie gramaticală și sintactic coordonate între ele
S+S	
S+A	S+S
S+V	A+A
A+S	V+V
V+S	A _n +A _n
V+V	

* *

Din punct de vedere al formei sub care se prezintă aliterațiunea în limba română în general, concluziunile la care am ajuns din examinarea textelor noastre de literatură populară sînt următoarele.

Aliterațiunea vocalică este cu mult mai rară decît cea consonantică. Dintre vocale, exemplele cele mai numeroase ni le dă vocala *a*.

Pe lângă aliterațiunea de două cuvinte (forma *aa*), găsim uneori și exemple de triplă aliterațiune (forma *aaa*): bani de aramă, de argint și de aur FCR. 285; *bute* oarba, oriiele S. I. 44; BPP. 316; *Zuce* iuna cu *Zumina* BPP. 233; IBD. 513; *mîndră mreană mureșană* PB. 19; străluciau ca sfîntul soare BPP. 262; TPP. 61; *sabie scăldată-n sînge* IBD. 308₆₁₉. Adeseori ne vin înainte și aliterațiuni de patru cuvinte. După modul cum sînt

Pronumele, conjuncțiunile și prepozițiunile nu le considerăm, ca elemente aliterante. Ele singure nu pot produce, ca cuvintele din celelalte categorii gramaticale, acel efect muzical în care rezidă importanța estetică a aliterațiunei. Dacă ele merită oarecare atențiune din acest punct de vedere, aceasta se întîmplă numai în cazuri ca cele de mai sus (v. nota 88), unde pronumele bisilabic *mine* stă în raport de coordonare față cu substantivul *maica* și amîndouă dau naștere unei aliterațiuni destul de bine simțită. Un pronume, o conjuncțiune sau o prepozițiune mai pot fi luate în considerare și atunci cînd stau pe lângă alte cuvinte legate deja între ele prin aliterațiune. În asemenea caz, ele apar ca niște elemente secundare, ca niște accesorii care întăresc și pun mai mult în reliefcelelalte cuvinte aliterante: cînd creșteam ca iarba-n cîmp IBD. 210₁₀₀; dat de Dumnedeu TPP. 57, 63; dor de ducă IBD. 221₁₀₀; dus de dor FCR. 250. În lista de exemple dată mai departe n-am însemnat și subliniat aceste aliterațiuni secundare.

așezate părțile aliterante și după locul pe care-l ocupă, putem avea în acest caz următoarele forme:

Forma *aaaa*:

Ceriu-i mare, stele-s multe,
Și mai mari și mai mărunte.
IBD. 10'0₂₁₈; BPP 17₁₈; S.II. 80₂₀₁.
Ca sfîntul soare
Ce-n senin răsare.
MD. 149.

Forma *aabb* (aliterațiune împărechiată):

Și pe loc ei s-aduna
Și de Grue s-anina
Și cu Grue se Zupta
Și pe Grue mi-1 Zega.
APP. 144.

Forma *abab* (alit. încrucișată):

Murgul paște și nechează
Minăra plînge și oftează.
S. I. 165.¹
Cu puștile tătărești
Și cu pistoale furcești.
S. I. 44₁₉; BPP. 315₃₁₃.

Forma *abba* (alit. îmbrățișată):

Fara trece, toamna fine.
IBD. 102₁₀₀.

Cînd cuvintele care aliterează sînt sintactic coordonate între ele și n-au același număr de silabe, cuvîntul cel mai lung ocupă cele mai adeseori locul al doilea: aur și argint; pe cale, pe cărare; cruciș și curmeziș; multe și mărunte; praf și pulbere; *tună* și trăsnește. — în caz cînd amîndouă cuvintele au același număr de silabe, cuvîntul care are în prima silabă un *u* precede cele mai adeseori cuvîntului care are un *a* sau *o*: în *Zung* și-n *Jat*⁹¹; frunze și flori. De asemenea cuvintele care au în prima silabă un *i* preced celor care au un *a*: mici și mari; fiul "și 'fata. Cînd

⁹¹ Comp. cu toate acestea: în *Zat* și în /ung IBD. 381₁₀₀. în cazul de față s-a schimbat șirul obicinuit al cuvintelor pentru a găsi o rimă la *plug* din versul precedent.

unul dintre cuvintele aliterate începe cu o singură consoană, iar celălalt cu două, acest din urmă, cele mai de multe ori, urmează celui dinții: un dor și-un drag, a pornit și-a plecat; tunete și trăsnete.

Din punct de vedere al accentuațiunii, efectul aliterațiunii este mai bine simțit atunci când cuvintele sînt intonate pe prima silabă: ouni și olînzi. Mai slab este, din contra, efectul în exemple ca: străin și sărac⁹¹.

Limba română, ca toate celelalte limbi romanice, posedă un număr destul de însemnat de formule tipice de aliterațiune, pe care le întîlnim la fiecare pus în graiul poporului nostru. Printre cele mai des întrebuițate, mai obicinuite și mai caracteristice eombim-ț.iuni de cuvinte aliterate, putem însemna și înregistra următoarele: aur și argint; km și ftlind; din călcie pînă la cap; codri și cîmpii; cruciș și curmeziș; cuget curat; dor și drag; a-i /ace feliul; a /ace fețe; foame și frig; frunze și flori; a umbla frunza frăsinelului; în /ung și-n /at; miei și /«aii; multe și mărunte; a te paște păcatul; praf și pulbere; a-și pune-n plug; a so pune-n poară; a purta ponosul; a scoate din sările; soaiele și stelele; tunete și trăsnete; a cirî erajbă. Formule asin-detice ca: bun bucuoro; mîndru mare: cal-cîrtcj; cin necătămat; cuvinte compuse ca: *bmti-bv.v* I J. 75; orinză-n *bote* B L R. 06; ceapa-ciorii; făț-frumos; galben-gringorel TPP. 20, 54; Zatrâ-n /ună B L R. 96; mărunț-mărgărint F C R. 1894: mărunți-mărgăritar TPP. 312; «ou-«ăscut APP. 394; pică-pară R L R. 96; puiu-păun I B D. 21, 74, 373. spre) soare-răsare S B. 103; cu cai-necoie⁹².

⁹¹ în vechile monumente de literatură germanică, cuvintele care alite-rau trebuiau să aibă accentul pe prima silabă. Făptui acesta, care în limbile germanice era considerat ca regulă generală, nu se poate impune ea o condi-țiunesiW *qua non* a aliterațiunii în limbile romanice, unde numărul cuvintelor care s-ar putea supune acestei legi este relativ mai mic.

⁹² Comp. și forme ca: iic-iae; fronca-franca; zig-zag. V. Diez, *Gemina-tion u. Ablaut im Romanischen* in Hafer's *Zeitschrift f. die Wissenschaftl der Sprache* III, 397 sqq.

Mai tari, dar nu mai puțin interesante, sînt expresiuni ca: sârmanul voinic străin TPP. 285; eu mare dragoste ;«Hă B P P. 34.. Uneori găsim aliterînd și nume proprii: jflorea și floarea, Stăncescu, *Alte basme*, p. 51; nici nu-i pasă de A'ăstasă, de JVichită nici atîta CP. 39—40; turci și fătari A P P. 154. Forme aliterate sînt și versurile cu care încep cea mai mare parte din doine: frunză verde foi de fragă, floriceică dintre foi. în graiul moșilor întîlnim un exemplu de aliterațiune de curînd creată: puști cu repezis și repețiș F C R. 278.

Aliterațiunea există și-n terminii onomatopoetici, care nu sînt în sine decît cuvinte compuse dintr-un număr oarecare de silabe la începutul

Toate aceste formule aliterate sînt tot atît de caracteristice și se-ntrebuițează tot atît de des și cu aceeași predilecțiune ca și numeroasele și variatele asociațiuni de cuvinte rimate pe care le auzim zilnic în limba poporului nostru: calea-valea, de silă de milă, sfară-n țară, veste-poveste. Pe cînd însă rima se mișcă pe un teren mai liber și este unul din factorii cei mai puternici ai creațiunii spontanee, un izvor nesecat de combinațiuni capri-cioase de cuvinte⁹³, aliterațiunea se mărginește la stabilirea unui raport și unei legături între cuvinte deja existente, nu fără a crea altele nouă.

Dintre toate genurile de literatură populară, cele mai bogate în formule de aliterațiune sînt proverbele, ghicitorile, jocurile de copii, frînturile sau frămîntările de limbă și descîntecele:

Proverbe: decît oogat și oolnav, mai bine sărac și sănătos; cîte capete, atîtea căciuli; anevoie se cîștigă, lesne se 'cheltuește; apropie-te crîng, depărtează-te cîmp; mare e *Dumnezeu*, meșter e dracul; mic la stat, mare la sfat; prinde orbul, scoate-i ochii; tot pășitul priceput; cum vei sămăna, așa vei secera; cum e sluga, și stăpînul; de ce te temi, nu te trece.

Ghicitori:

Cerbii zbiară,
Ciutele s-adună.
S. I. 301.

Casa griului
în vîrful griului.
SDB. 18₁₁₃.

La cap hop, la coadă top.
SBD. 9₅₈.

Sus pădure, jos prescure.
TPP. 220.

Sleapțul satului,

cărora se repetă aceleași sunete: Golborosesc, fcombănesc, fcbuiesc, 6ulbu-cesc, clocotesc, croncănesc, dirdiiesc, duduiesc, filfiiesc, Aorhăiosc, mormăiesc. Acestui gen de aliterațiune i-am putea da numele special de *aliterațiune onomatopoetică*.

⁹³ Comp. forme ca danța-manța S. I. 293₁₀₁, durai-vurai, dumbră-sumbră SDB. 39₁₀₁, girza-birza S. I. 294₁₀₁, hurduz-burduz MD. 81, rascari-crascari SDB. 2₁₀₁, sasca-parasca SDB. 2₁₀₁, șoldu-boldu, tinghi-linghi SDB. 22₁₀₁.

Năcazul săracului.
SDB. 21.¹⁴⁰⁹⁵-

Jocuri de copii:

.Selenger

But.

IJ. 541

Cu căruța Radului
Cu caii-mpăratului.

IJ. 54.,.

Pana

Panait.

IJ. 58xi.

Alagă, alagă poarca,
Poarca cu purcelii,
Purcelii luară padea,
Poarca luă pădurea.

(Din dialectul macedonean:
Papahagi-Vurduna, *Jocuri copi-
lărești culese de la românii din
Macedonia*, București, 1893, *Anal.
Ac. r.*, s. II, t. XV; Mem. sect.
lit.)

6olomon ^ocodom
5ocodița podobița.

Una lia castalia
Castapana porumbana
Și cnelsia veselia
Modîr codîr.
Țirivenchi
Tenchi.⁹⁶

Frînturi de limbă:

Veniră sară la noi niște nevoi, legară coamele, coadele cailor
de cuiele podului SBD. 28.

⁹⁵ Comp. și combinațiuni de cuvinte ca mic mondoc SDB. 2.; Aohostîrc
Aora *ibid.* 3.,.

⁹⁶ « Exemplele din urmă sînt luate din colecțiunea de *Mspunsuri la Cestio-
narul istoric* al d-lui N. Densusianu.

Prepeliță pestriță cu doisprezece pui prepeliți pestriți; e
pestriță prepelița pestrița, da-s mai pestriți puii prepeliții pes-
triții, decît prepelița pestrița *ibid.* 29.⁹⁷.

Descîntece:

S-a sinecat,

S-a suflecat.

MD. 218, 219, 220.

La ce l-ați secerat,

La ce l-ati săgetat.

MD.' 103.

Ceas rău cu săgetătură,

Ceas rău din spaimă,

Ceas rău de cu sară.

MD. 71.

În jocurile de copii vedem aliterînd cuvinte în mare parte
neînțelese, dintre care multe, poate, nu sînt decît forme străvechi,
rămășițe de cuvinte ieșite astăzi din uz, expresiuni trecute și
păstrate în graiul copiilor cu numeroase și adinei modificări.
Dacă asemenea formule tipice, cuvinte-fosile ca să zicem așa,
s-au păstrat și se recitează și astăzi, aceasta se datorește numai
strînsei legături ce există între cuvinte, legătură susținută și
întărită de aliterațiune și rimă. Amîndouă acestea din urmă sînt
mijloacele cele mai puternice de cristalizare a expresiunilor și-n
ele se rezumă puterea de vieață a atîtor combinațiuni de cuvinte
consacrate, pe care le-ntîlnim în toate limbele și trec chiar
adeseori dintr-o limbă într-alta.

Dacă luăm în considerare că această legătură, pe care o stabi-
lește aliterațiunea între cuvinte, înlesnește fixarea lor în memorie,
ca corolar al faptelor înșirate pînă aici, rezultă că, după rimă,
aliterațiunea este al doilea mijloc mnemotehnic principal în
literatura populară, unde jmemoria joacă, după cum știm, un
rol atît de important.⁹⁸

*
* *

Alte exemple de frînturi de limbă v. TPP. 266; APP. 392; BLR.
86; HP. 4; S. I, 273.

⁹⁸ Versuri ca cele următoare se-ntipăresc cu atît mai ușor în minte, cu
cît fiecare din ele cuprinde un cuvînt care aliterează cu un alt cuvînt din
versul precedent sau următor, și-n acest chip legătura dintre versuri este
susținută prin însăși prezența acestor cuvinte:

Iar la capul dealului,
La crucea medianului,

Urmărind originea formulelor noastre de aliterațiune, vedem că unele din ele existau deja în limba latină. Toate acestea le-am primit de la latini, și-n această categorie trebuie să punem legături de cuvinte aliterate ca cele următoare: aur și argint (aurum et argentum), din ciTciie pînă la cap sau de la cap pînă la călcîie (a capite ad calcem)⁹⁹, foame și frig (fames et frigus), frunze și flori, înfrunzesc: înfloresc (frondes et flores. frondere: florere), în Zung și-n Zat (Zonge Zatequo), mări și munți (măria et montes).

Fără-ndoială multe, foarte multe aliterațiuni lalinești nu s-au transmis în limba română, și ceea ce s-a păstrat pînă astăzi nu reprezintă decît o mică parte din numeroasele formule aliterate care circulau în graiul poporului roman. Modificîndu-se sunetele inițiale, cuvinte simple devenind compuse, schimbîndu-și adeseori înțelesul lor și dispărînd unul sau chiar amîndouă cuvintele care aliterau, multe legături aliterate au dispărut în mod fatal. Așa se explică pierderea unor forme și expresiuni atît de caracteristice ca: oleum et operam perdere, sine penuet pecunia, inter sacrum et saxum, bene ac beate.¹⁰⁰ Limba română însă, prin propria sa forță de viață, a creat mai tîrziu nouă alitera-

La crîsmvmpăratului.
S. I. 44,⁹⁹.

Cînd aliterațiunea este asociată și cu rima, legătura dintre versuri este și mai puternică. Cuvintele, aliterînd și rimînd în același timp, fac ca șirul versurilor să se imprime și mai ușor în memorie:

Prin toate pădurile,
Prin toate plaiurile
Și pe toate potecele.
MV. 9.
Pe calea cîmpului,
Pe calea codrului.
MD. 341.
Ea s-apropia
Și îi aducea.
APP. 188.
Cît pe ceri el se zăria
Mai întii ca un porumb,
Apoi numai cît un plumb.
APP. 142.
Seca-ți-ar izvoarele
Și toate piraiele,
Să-ți remie petriile,
Să trec cu picioarele,
Să-mi sune potcoavele.
BPP. 164-165,⁹⁹.

⁹⁹ Calx a fost înlocuit prin calcaneum.

¹⁰⁰ Cf. Wolfflin, op. cit., p. 35,⁹⁹.

țiuni, întrunind la un loc sau două cuvinte de origine latină, legate poate între ele prin aliterațiune deja în graiul roman popular, lucru pe care nu-l putem însă proba: *bun* și *blind*, multe și mărunte; sau un cuvînt latin și altul străin: *bun* bucuros, praf și pulbere, sau, în sfîrșit, două cuvinte de origine străină: crednic și eiteaz.¹⁰¹

TEXTELE CITATE

APP = V. Alexandri, *Poezii populare ale românilor*, București, 1866.

BCA — A. Bagav, *Carte de aleagere* (dial. maced.), București, 1887.

¹⁰¹ în mai multe rînduri s-a emis cu deosebire din partea filologilor germani părerea că prezența mai mult sau mai puțin deasă a aliterațiunii în limbile romanice lasă să presupunem că acestea din urmă au fost influențate în acest punct de limbile germanice, unde aliterațiunea este foarte des întrebuintată. Cf. Stengel, *Grundriss der romanischen Philologie*, II, 61. Fără îndoială, despre un asemenea lucru nu poate fi vorba în limba română, unde înfrîurirea germanică se reduce aproape la nimic. Acolo unde s-ar putea presupune o asemenea influență este limba franceză. Cf. F. Wolf, *Ueber die Lais*, p. 173. Anm. 12; F. Lindner, *Jahrbuch f. roman. u. engl. Sprache u. Litteratur*, 1875, p. 312; F. Kluge, *Grundr. der rom. Phil.* I, 393; M. Kohler, *Zeitschrift f. französische Sprache u. Litteratur*, XII, p. 99. Kohler mai admite pentru limba franceză și o influență a substratului celtic, fără a da însă probe și fapte care să confirme o asemenea aserțiune. În același timp el se contrazice de la o pagină la alta. Așa la p. 99 zice: „Freilich wurde das Altfranzösische wohl kaum eine solche Vorliebe für alliterierenden Gleichklang zeigen, wenn nicht das Keltische und vielleicht auch die germanische Poesie ihren Einfluss geltend gemacht hätten”. Iar la p. 94 zice: „Was das Deutsche und Keltische betrifft, so scheinen Verbindungen alliterierender Wörter aus ihnen in das Französische nicht eingedrungen zu sein; wenigstens habe ich derartige Beispiele nicht nachweisen können”. Mai-nainte de a admite asemenea fapte, trebuie să se cerceteze dacă într-adevăr există în limba franceză formule aliterate a căror prezență să fie datorită unei influențe directe din partea celților sau germanilor, lucru pe care nu l-a făcut nici unul din susținătorii acestei păreri de atîtea ori repetată și primită fără control. Examinînd cele mai caracteristice exemple de aliterațiune franceză, vedem că majoritatea lor cuprinde numai cuvinte latinești. Și dacă uneori găsim și cuvinte de origine germanică, faptul acesta nu poate pleda nicicum în favoarea opiniunii de mai sus, pentru că se poate foarte bine ca ele să fi intrat în limba franceză nu sub formă de aliterațiune, ci ca cuvinte cu totul izolate, între care numai mai tîrziu s-a stabilit legătura de aliterațiune pe care o vedem astăzi. Numai atunci cînd aceleași formule aliterate le-am întîlni

BLR = G. Baronzi, *Limba română și tradițiunile ei*, Galați, 1872.

BPP = I. G. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, București, 1893.

CP = I. Creangă, *Povești*, Iași, 1890.

DC = T. Daul, *Colinde și cintece populare*, Arad, 1890.

FCR = T. Frîncu și G. Candrea, *Românii din Munții Apuseni*, București, 1888.

GP = Iordache Golescu, *Pilde, povățuiri și cuvinte adevărate* (ms. în Bibi. Academiei Române, no. 213).

HP = I. Hîntescu, *Proverbele românilor*, Sibiu, 1877.

IBD = I. U. Iarnic și A. Bîrsanu, *Doine și strigături din Ardeal*, București, 1885.

ICL = T. Iliescu, *Carte de lectură macedoromână*, București, 1885.

I GP = P. Ispirescu, *Ghicitori și proverbe*, în fasc. I din *Legende și basmele românilor*, București, 1872.

IJ = idem, *Jucării și jocuri de copii*, Sibiu, 1885.

IL = idem, *Legende și basmele românilor*, București, 1882.

IRT = idem, *Zicători populare*, în Revista p. ist. a d-lui Tocilescu, I, 1882 sqq.

MD = S. Fi. Marian, *Descintece populare române*, Suceava, 1886.

MIMS = F. Miclosich, *Istro- und Macedo-rumänische Sprachdenkmäler*, Wien, 1881, I.

MV = S. Fi. Marian, *Vrăji, farmece și desfaceri*, București, 1893 (extras din *Anal. Acad. rom.*, seria II, t. XV, Mem. sect. lit.).

OTM = Dr. M. Obedenaru, *Texte macedoromâne* (publ. de d. I. Bianu), București, 1891.

PB = M. Pompiliu, *Balade populare române*, Iași, 1870.

PM = V. Petrescu, *Mostre din dialectul macedoromân*, București, 1880-1882, I, II.

RP = I. Pop-Reteganul, *Povesti ardelenesti*, Brașov, 1888, I-V.

RTV = Idem, *Trandafiri și vioarele*, poezii populare, Gherla, 1886.

SB = D. Stăncescu, *Basme*, București, 1893.

atît la francezi, cît și la celți sau la germani, numai în acest caz am putea ajunge cu tot dreptul la concluziunea că acești din urmă au exercitat într-adevăr o influență directă și imediată asupra aliterățiunii franceze. Lipsind aceste probe, teoria influenței celtice și germanice nu poate fi luată în serios, lipsindu-i orice bază și valoare științifică.

SDB = Gr. Sima al lui Ioan, *Din bătrîni* (ghicitori, întrebări și răspunsuri, frămîntări de limbă), Sibiu, 1885.

Ș = *Șezătoarea*, revistă pentru literatură și tradițiuni populare, dir. A. Gorovei, Fălticeni, 1892 sqq.

TPP = G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, București, 1885.

A. ALITERAȚIUNEA ÎNTRE CUVINTE SINTACTIC NECOORDINATE ÎNTRE ELE

a) *Substantiv* *-^substantiv*

aripioare: argint, aripioare de argint S. I, 288¹⁷⁰.

bade: bănat, scrisu-i și-al badei bănat IBD. 161³⁸⁸.

brad: bade, cum e bradul arătos — așa-i badea de frumos IBD. 39⁸⁵.

bun: bucate, bunul bucatelor TPP. 22.

bunătate: bogăție, bunătatea e mai prețuită decît bogăția IRT. I, 153³³¹.

cale: colilie, fi-i-ar calea-n colilie TPP. 341.

cale: cruce, mi-i calea-n cruce S.I, 111; calea mi-se face cruce IBD. 2U⁴⁴⁷, 214⁴⁵³.

cap: căciulă, la așa cap așa căciulă Ș. I, 219³¹.

cap: călindar, nu-ți face din cap călindar IIP. 26.

capră: cîrd, cu capra ți-ai pus în cîrd CP. 31.

carte: curte, au trimis carte la curte IBD. 433²³².

casă: coasă, la toată casa bate coasa IIP. 29; intră-n casă ca și-0 coasă IBD. 170³⁷⁸; Ș. I, 176¹³⁰; CP. 10.

călcîi: cap, din călcîie pînă la cap IRT. III, 377²³¹; de la cap pînă la călcîie TPP. 311.

ceri: ceață, ceriul cu ceață BPP. 36⁵¹.

chip: cap, chip frumos la un cap prost IRT. II, 149¹⁰²¹.

cîmpii: cărări, cîmpii fără cărări MV. 16.

clește: cap, cleștele capului MD. 5, 194.

coadă: cap, vai cînd ajunge coada cap HP. 36.

copaci: cobză, el o legă de copaci cobză IL. 201.

cunună: cîmp, uște-mi-se cununa — ca cîmpul primăvara IBD.

243⁸⁰⁶.

dogor: dragoste, dogorul dragostei IL. 214.

dor: drag, dor cu drag IBD. 92²⁰¹; BPP. 13¹⁰; RTV. 150¹⁷.

dor: ducă, dor de ducă BPP. 116¹⁵³.
dor: domn, dorul lui e mare domn IBD. 126²⁷⁴.
/apătă: față, îi da faptele pe față HP. 49.
față: floare, mi-era fața ca o floare TPP. 271.
ferești: flori, la ferești tot flori domnești IBD. 268³⁸⁸; la ferești cu flori domnești *ibid.* 25⁸².
fin: floare, fin cu flori S. I 183; TPP. 321; floarea finului BPP. 238³¹⁹; flori de fin BPP. 13.
floricică: foi, floricică dintre foi IBD. 245⁵¹¹; floricică-n foi albastră APP. 278; floricică-n foi mărunte S. I, 287³⁶⁸.
fluturul: foc, fluturul de foc APP. 237.
foc: fum, unde nu-i foc nu iese fum HP. 61; IGP. 169; BLR. 51.; ca să scapi de fum de multe ori te arunci în foc IRT. II. 144⁸⁰⁹.
frică: furnică, nici n-am frică de furnică Ș. I, 218¹⁷.
frine: fluturi, cu frinele de fluturi TPP. 89.
frumuseță: floare, frumuseța la om ca floarea la pom GP. 706.
frunză: frâsinel, umblați numai așa frunza frâsinelului CP. 188.
furcă: fus, furcă fără fus nici cum se poate IRT. III, 384²³²⁶.
glas: gură, glasul gurei HP. 7.
grai: gură, nu cuteza să dea grai din gura ei IL. 329.
gură: garofiță, cu gura de garofiță TPP. 319.
încurcătură: smpletecire, din încurcătură în împletecire IGP. 174.
Zumină: tună, lumină ca din lună BPP, 239—240¹¹⁹; *ibid.* 248³³⁵; luna cu lumina *ibid.* 233, 247; TPP. 33, 34; IBD. 513; luna plină cu lumina FCR. 193¹²; nici luna lumină n-are TPP. 277.
meserie: moșie, o meserie plătește cât o moșie HP. 103.
mînă: minciună, ce e-n mînă nu-i minciună IRT. II, 146³¹¹; ci iaste tu mînă, nu iaste minciună ICL. 40.
mînă: moarte, crezu că o să dea mîna cu moartea IL. 262; moarte cu mîna mi-oi face IBD. 173³⁸⁰, 274³⁵⁹.
morman: mort, mormane de morți se vedea pe unde trecuse el IL. 170.
mreajă: mătase, mreajă de mătase TPP. 91.
munte: mare, de la munte pînă la mare TPP. 235.
murătură: mură, murătură din mură nu se face IIP. 115.
murg: munte, eu eram cu murgu-n munte Ș. II, 136²⁰⁹.
nerod: nebun, cine se apucă să-nvețe pe nerod nu se osebește de nebun IRT. II, 154¹²⁰⁰.
odihnă: osteneală, mai bine un ceas de odihnă decît mii și sute în osteneală GP. 354.

ogor: obor, cine este vara la ogor, iarna este la obor IRT. II, 1511099-
palmă: pămînt, palmă de pămînt APP. 227.
pază: primejdie, paza bună trece primejdia rea HP. 142.
perișor: pană, perișorul lui pana corbului APP. 3; TPP. 92.
picătură: piatră, picătura mică piatra găurește BLR. 60.
picior: plai, pe-un picior de plai APP. 1.
pitcoace: pasăre, ce mi te-ai făcut așa pitcoace de pasăre IL. 46.
plevușcă: pește, dec! și plevușcă pește IRT. III, 157¹⁶⁹³.
plop: pere, cînd a face plopul pere IBD. 45⁹⁹.
plumb: plută, D-zeu cînd te ajută plumbul ti se face plută IRT. III, 164¹⁹⁵⁵.
pocitanie: pămînt, pocitania pămîntului IL. 42.
pui: pupuzui, doi pui de pupuzui TPP. 193.
răcoreală: rouă, atunci parcă le plouă — o răcoreală de rouă TPP. 322.
rouă: răzoare, ca roua de pe răzoare RTV. 167⁸⁶.
sărăcie: stană, sărăcia la om e stană de piatră IIP. 167.
sfințit: soare, cam după sfințitul soarelui IL. 200; la sfințitul soarelui IBD. 62¹⁴³.
slugă: stăpîn, cum e sluga și stăpînul IRT. II, 160¹⁴²⁴; mai bine slugă bogată decît stăpîn sărac HP. 177; decît slugă mare mai bine stăpîn mic IRT. III, 157¹⁶⁷⁸.
soare: scăpătat, soarele-i la scăpătat IBD. 174.
soare: senin, ca soarele-n senin MD. 5, 80, 186, 204, 222, 232, 235; MV. 57, 79, 91; TPP. 362, 376; ca soarele pe senin MV. 62, 67.
soare: suliți, cînd era soarele de două suliți pe ceri IRT. I, 457⁶⁸⁰.
soră: soare, sora soarelui TPP. 20; PB. 50; FCR. 191⁷, 279; trei surori a soarelui TPP. 361; MD. 3, 159; MV. 53.
spin: străin, la ce, maică, m-ai făcut, — chiar sub umbra spinului, să robesc străinului IBD. 179³⁸⁸; d'-așa-i, Doamne, între străini, ca mlădița între spini IBD. 195⁴¹⁷; mila de la străin e ca umbra de la spin IBD. 179³⁸⁸; cine are străin are-n casă spin IRT. II, 150¹⁰⁵⁸.
stea: sară, steaua de sară PB. 92.
stele: soare, două stele d-îngă soare IBD. 262⁶⁴².
străin: surori, din străin nu-ți faci surori BPP. 109¹³¹.
șerpe: șopîrlă, cine este muscat de șerpe se păzește și de șopîrlă IRT. II, 151¹⁰⁹⁷.
trup: trandafir, bade, trup de trandafir IBD. 74¹⁶⁶.

cită: cin, ca și vița vinului BPP. 252, 257.
 cînt: cară, vînt de'vară TPP. 77, 78, 332, 352; BPP. 251, 360;
 Ș. I, 143₁₁₀; APP. 367; RTV. 17₃.
 corbă: cînt, ia, așa, o vorbă-n vînt CP. 133.
 ziuă: zori, ziua cu zorile APP. 230; dalbe zori de ziuă TPP. 68;
 în zori de ziuă CP. 158; IBD. 104₂₂₆; zorel de ziuă TPP. 68.

(3) *Substantiv* -1- *adjectiv*

bade: bănuț, nu fi, bade, bănuț Ș. I, 176₁₃₇.
 bucată: bună, se depărta o bucată bună IL, 395; SB. 276, 306.
 butuc: borțos, în butuci borțoși MD. 120; MV. 82, 87.
 ceri: cernit, cumu-i ceriul de cernit IBD. 221₁₇₂.
 cîmp: curat, și pe voi v-oi scoate... la cîmpul curat TPP. 63.
 codru: cărunț, în codri cărunți APP. 14; TPP. 35, 36.
 cuget: curat, îți spui in cuget curat IL. 383; ca să fie cu cugetul
 curat SB. 306.
 dor: desmierdat, dorul tău e desmierdat IBD. 109₂₃₆.
 dragoste: dulce, dragostea noastră cea dulce IBD, 162₃₆₁.
 /ață: înflorită, a pus fată înflorită — sub o glie vestejită IBD.
 149₃₃₉.
 fete: fecioare, nouă fete fecioare BPP. 271; pînă vor fi toate
 fete fecioare RP. II, 6.
 fiară: înfricoșată, cînd prin tine-a fi scăpată — de-o fiară înfri-
 coșată APP. 165.
 fluier: înferecat, cu fluier înferecat DC. 8.
 Zege: Zepădat, de lege lepădat TPP. 44.
 Zuceafăr: Zuminos, drăgălaș e și frumos — ca luceafăr luminos
 APP. 290.
 Zume: Zargă, de ti-s dragă bade, dragă, — de nu iată lumea-i largă
 IBD. 232₁₉₁.
 Zună: Zuminată TPP. 374.
 mătase: moale, părul ei mătase moale IBD. 35₇₆.
 măr: mîndru, supt un măr mîndru-nflorit BPP. 10₇; 11₁₂.
 păr: păgîn, cu barba de păr păgîn RTV. 64, 78; Ș. I, 109.
 picioare: pîntenog, la picioare pîntenog IBD. 290₈₈₈.
 răchită: rămurată, sub răchita rămurată APP. 336; la răchita
 rămurată MD. 107; Ș. I, 82.
 răchită: rourată, sub răchita rourată IBD. 446₂₇₈.
 rețevei: rotund IGP. 158₃; Ș. I, 94_{107,108}.
 rotogol: rotund Ș. I, 107₁₀₉.

sîrmă: subțire, și nădejdea de la mine — e ca sîrma de subțire
 IBD. 238₃₀₁.
 slujbă: sfîntă TPP. 44.
 trai: ticnit, împărații, vecinii lui, rîvniau la traiul lui cel ticnit
 IL. 393.
 cermi: viu, să-1 mînce vermii de viu IBD. 281₅₇₃.
 corbă: vie, parcă pentru-o vorbă vie gura-i cere chirie HC. 204.
 corbe: ciclene, nu-mi grăi vorbe vicleane APP. 211.
 crăjmași: necăzuți HP. 41.
 creme: crăjmașe, IBD. 375₅₉.

y) *Substantiva-* *verb*

arin: arare, arin a arat Ș. I, 199.
 cale: cuprindere, calea li-a cuprins MD. 4.
 chinuri: canonire, cu chinuri mi-1 canonește TPP. 96.
 curte: cutremurare, curtea s-a cutremurat BPP. 273, 274₃₃₄; S.
 I. 43.
 dor: ducere, vai de mine, cît dor duc IBD. 93₂₀₅.
 foc: înflăcărare, focul îmi înflăcărează TPP. 346.
 gură: grăire, din gură grăind TPP. 16, 17, 20, 23, 24, 27, 32,
 39, 40, 41, 46, 47, 48, 49; IBD. 62₁₄₃, 113₂₄₄, 137₃₀₃.
 Zume: Zuminare, lumile să luminați APP. 29.
 Zună: Zuminare, luna n-a mai luminat TPP. 277.
 păcat: paștere, păcatul mi-i păștea APP. 98.
 pîrau: picare, lacrimile pîrau pică IBD. 132₂₉₂.
 plînset: potolire, plînsetul își potolia TPP. 82.
 putere: perire, puterea din mine pere IBD. 214₁₅₃.
 ripă: risipire, rîpile risipește MD. 196.
 scări: scoborire, pe scări de aur se scobora TPP. 359.
 .sînge: stingere, cel de sînge stinge TPP. 372; MD. 107.
 cale: cenire, lacrimile vale-mi vin RTV. 18.
 cale: cărsare, vale de lacrimi vărsați IBD. 131₂₉₀.
 ceste: cenire, rea veste mi-a venit IBD. 49₁; veste rea o vînt
 în țară IBD. 322₆₁₅.

S) *Adjectiv-1-substantiv*

curată: cuget, fiind curată în cugetul ei IL. 28.
 dalbă: dimineață, ca și dalba dimineață IBD. 322₆₁₄.

dulce: dragoste, să rămii pe pământ — numai verde pajiște — numai dulce dragoste IBD. 222⁴⁷⁶.

frumoasă: floare, Ileana Cosinzana, ce-i frumoasă ca o floare APP. 27; văzui mîndra pe cărare — frumușică ca o floare IBD. 243⁵⁰⁶.

iute: iubit, am fost iute la iubit Ș. II, 139²¹⁶.

înălțat: împărat, înălțate împărate BPP. 289³⁸; RTV. 100, 101²⁰, 106³⁰; IBD. 316^{631, 635}.

Zimpe: Zacrimă, apă limpede ca lacrima IL. 17, 245; SB. 172, 337; GP. 290; apă limpejoară ca o lăcrămioară TPP. 403.

măruntă: mazăre, blestemul cel de mumă... e mărunt ca mazărea BPP. 94¹²², 90¹²³, 127¹⁶⁶.

mîndru: măderan, de la mîndra mea de vale — mîndru măderan răsare IBD. 32⁶⁷.

neagră: noapte, neagră ca și noaptea IBD. 248⁵¹⁹.

pintenog: picior, pintoage la picioare APP. 202.

plină: păcate, săracă străinătate, — mult esti plină de păcate IBD. 173³⁸¹.

potrivită: păreche, tu și cu talpa iadului sînteti potrivită păreche CP. 318.

săracă: străinătate, IBD. 131²⁸⁹, 173³⁸¹, 191⁴¹⁰.

sfînt: soare, străluciau ca sfîntul soare BPP. 262; IBD. 15²⁷, 18³, 51¹¹⁷, 121, 398¹³⁷¹, 425²⁰, 479²², 494; TPP. 61, 272, 279, 283, 309, 312; MD. 149, 168; MV. 43. 45, 183; S. I, 236¹⁴⁵; II, 32, 95; RTV. 15.

s)

Verb+substantiv

aducere: ajutor, să-i aduc un ajutor IBD. 372⁴⁸.

batere: brumă, strugurel bătut de brumă IBD. 203¹³¹.

călcare: cărări, haide, mîndro, să fugim — pre din sus de țintirim, — să călcăm cărările IBD. 57⁶.

credere: cruce, cine crede-n cruce cu crucea se uscă IGP. 165; HP. 40.

credere: cuvînt, dacă nu crezi în cuvînt IBD. 149³³⁰.

ducere: dor, du-te dor cu carele IBD. 90¹⁹⁵; du-te dor unde te mii *ibid.* 139¹⁰⁸; du-te dor cu gîndurile *ibid.* 182⁸⁹⁵; duce dor APP. 284; eu mă duc cu mare dor IBD. 108²³⁶; să mă duc de-aici cu dor *ibid.* 159³³³.

facere: față, i s-a făcut fața ca pămîntul HP. 56; i se face fața ca turta de ceară *ibid.* 58; începe a face fețe CP. 318.

facere: feli, sătenii duc pe Ienes la locul cuvenit si-i fac feliul CP. 332.

frămîntare: fire, voinicul se frămînta cu firea IL. 128; IGP. 176; HP. 62.

fugire: fulger, fuge iute ca fulgerul Ș. I, 44.

Zicărire: Zumină, zări licărind o lumină IL. 395.

picare: pămînt, pică toate la pămînt IBD. 429²¹⁸.

Zuminare: Zume, lumină toată lumea DC. 70.

păzire: peire, i-a avutu D-zeu de știre, l-a păzit de peire HP. 171.

picare: pămînt, pică toate la pămînt IBD. 429²¹⁸.

plîngere: păcate, cum îți plîngi păcatele IBD. 260.

pornire: pribegie, își luă ziua bună de la părinți și de la frați și o porni în pribegie IL. 214.

prindere: pizmă, frații săi prinseseră pizmă pe el IL. 84.

prindere: putere, flăcăul mîncă si bău si, prinzînd putere... IL 263.

punere: pace, înălțate împărate, — pune pace, nu te bate IBD. 316^{634, 635}.

punere: poară, nu te pune-n poară CP. 49.

purtare: ponos, poartă ponosul IBD. 61, 149.

stoarcere: suflet, de ce-ți storci sufletul RTV. 87.

strălucire: soare, strălucind ca soarele TPP. 71; strălucia ca soarele IL. 172.

strălucire: stele, strălucind ca stelele TPP. 71.

sunare: scîndură, eu de tine m-oi lăsa — cînd mi-o suna scîndura Ș. I, 291¹⁸³; TPP. 287.

trăire: ticnă, mai bine eu cu sărăcia mea și să trăiesc în ticnă IL. 396.

cenire: creme, vint-o vremea să mă duc IBD. 159³³³, 302⁶⁰⁴; 321⁶¹¹.

cîrîre: crajbă, si pretutindeni... să vîre vrajbă între oameni CP. 144.

ceghiare: coie, a veghia voia cuiva IRT. I, 235⁹¹.

Verb

verb

adunare: asemănare, cu cine te aduni te asemeni IRT. II, 158¹³⁶⁹.

«licire: albire, mi se alicește albind ceva IL. 336.

căsătorire: călugărire, dacă m-am căsătorit, nu m-am și călugărit IRT. II, 154¹⁵⁶².

cîntare: clătinare, așa voinicel cînta, iarba că se clătina IBD. 3 10.2-
/acere: /alire, car'le face fale MIMS. I, 9.
gîndire: găsiere, dă-mi, Doamne, ce n-am gîndit să mă mir ce m-a găsit. IRT. III, 155¹⁸¹⁶.
mulțămire: ;?zeritare, cine nu se multămește cu puțin nu merită ^ nici mult IRT. II, 153¹¹⁶¹.
pășire: poticnire, din treaptă-n treaptă să pășești ca să nu te poticnești IRT. I, 458⁷²⁵.
păzire: păstrare, cine-și păzește limba, își păstrează capul IRT. II, 155¹²²⁷.
potrivire: împrietinire, cei ce se potrivesc, lesne se împrietinesc IRT. II, 147⁹²³.
pripire: păcălire, cine se pripește se păcălește HP. 153.
pripire: poticnire, cine se pripește, adesea'se poticnește IRT. TI 15^
riscere: rojigare, carie nu risce, nu rojiga MIMS. I, 10.
sădire: răsărire, după cum a fost sădit, astfeli a și răsărit IRT. III, 165¹⁹⁹⁰.
secerare: sămănare, umblă după secerat pe unde n-a sămănat HP. 173; cum vei sămăna, așa vei seceră IRT. II, 160¹⁴¹⁸; cea ce va să seameni va să seaceri BCA. 90; de l-aș putea sămăna, — eu cu drag l-aș seceră BPP. 16¹².
temere: trecere, de ce te temi nu te trece IRT. III, 157¹⁶⁸⁹.
cedere: c-orbire, cînd vede omul nevoia, vorbește ce nu-i e voia HP. 130.

B. ALITERAȚIUNEA ÎNTRE CUVINTE DE ACEEAȘI
CATEGORIE GRAMATICALĂ
ȘI SINTACTIC COORDINATE ÎNTRE ELE

a) *Substantiv* -A-substantiv

ac: ață, am ac și ață de cojocul tău IRT. I, 231¹⁸⁷.
alinare: așezare, — și — MV. 11.
apă: arină, apa treace, arina arămîne ICL. 39.
aramă: argint, întră băiatul prin ale de aramă și de argint SB. 171.

«ramă: argint, aur, bani de aramă, de argint și de aur FCR. 285.
argint: apă, ca argintul la sleit,— ca apa la izvorit MV. 83.
aur: argint, — și — TPP. 88, 291; ca argintul și ca aurul MV. 87; ca argintul strecurat, — ca aurul de curat TPP. 393; MD. 318; MV. 43, 62, 67; ca argintul curat, — ca aurul strecurat MD. 247, 254; TPP. 359; ca aurul strecurat — ca argintul cel curat MD. 110; ca aurul cel curat, — ca argintul cel strecurat MD. 122—123, 306, 348; ca aurul luminat, — ca argintul strecurat MD. 186; șeaua-i luce-n aurel, — scările-n argințel TPP. 20; capu-i bate-n aurel, — ciocu-i bate-n argințel TPP. 39; cu coajă de argințel, — cu mere de aurel TPP.'81.
avere: argint, la avere, la argint TPP. 272.
bani: băutură, — și — RTV. 46; nici — nici — *ibid*.
bme: boale, urască-te binele, — iubiască-te boalele IBD. 259⁵¹⁰.
bir: belele, și de biruri te plătesc, — de belele te scutesc TPP. 345.
bir: boieresc, de bir și de boieresc TPP. 276.
cale: cărare, pe cale, pe cărare MD. 12,15,40,44,171, 175, 182, 200, 212, 234, 245, 334, 335, 345; MV. 46, 47, 66, 67, 70, 80, 95; TPP. 359, 360, 361, 362, 363, 366, 367, 385, 386, 396; Ș. I, 82, 116, 124; II, 88, 91, 94, 96; IBD. 81²³⁰; APP. 271; de cale, de cărare MD. 1, 2, 16, 44, 77, 100, 106, 111, 112, 132, 171, 180,181, 182, 201, 213,214, 218,219,220, 231, 334, 335, 336, 338; MV. 52, 77, 78; TPP. 360,361,366; Ș. II. 88; fapt în cale, fapt în cărare MV. 84, 85.
călămăr: carte, n-am călămăr, carte albă BPP. 296; călămăr, carte-apuca *ibid*. 298.
cap: cruce, crișmă, iar la capul dealului, — la crucea medeanului, — la crișma-mpăratului BPP. 315³⁴³; Ș. I, 44¹⁹.
capăt: cale, în capătul lanului, — în calea armeanului APP. 316.
capuri: cușme, cu capurile plecate, — cu cușmele ridicate MV. 35.
care: cai, mergînd în fața carelor și cailor IL. 265; — căruț: cai, de-as sti că mă duc în rai — aș lua căruț și cai IBD. 373⁵².
case: curți, nici pe case, nici pe curți MV. 145; cum calcă peste pragul porții, începu casele, curtea și grădina a se cutremura IL. 149; o,'tu domn al curților — și stăpîn al caselor TPP. 40.
carne: chiealle, carnea și chieallea lui OTM. 202³¹.
chiliuță: căsuță, dar de ce muncia — și mi se trudia? — pentru chiliuță — și pentru căsuță TPP. 38.
cioltar: ciucuri', cu cioltar de fir, — ciucuri d-ibrișin TPP. 45.

ciute: cerbi, — și — MD. 341_s; cerbii zbiară, ciutele s-adună S. I, 301; TPP. 222; in copitele ciulelor, in coamele cerbilor MD. 216.

cimpii (cimpî): codri, — și — ÎL. 383; cîmpii întinse, codri i'runzoși FCR. 263; ș-a mers peste cîmpii întinse, prin codri netăiați *ibid.* 239; ș-a mers prin cîmpii ierbosi, prin codrii frunzoși *ibid.* 260; în poalele cîmpului — și-n poalele codrului MD. 341; ghiociei cîmpului — și ghiociei codrului *ibid.*; pe calea cîmpului, pe calea codrului *ibid.*; cu fetele cîmpului, cu fetele codrului *ibid.*; lasă codrii să-nfrunziască, cîmpiile să-nfloriască MV. 15; se cutremurau codrii și cîmpiile vuaiu de-ți luau auzul IL. 17; din codrii cu brazi, din cîmpii cei lati MD. 140; TPP. 375; codrii de frumoși, cîmpii de mănosi DC. 50.

clăi: care, nouă clăi și nouă care IB. 369₉₉.

coadă: cap, oștirea îl ajunsese într-o mlaștină unde i so nomolisi iapa și unde se muncia s-o scoată, trăgînd-o cînd de coadă cînd de cap IL. 155; cu coada sparge, — cu capul drege S.

coadă: căpătii, n-are nici coadă nici căpătii HP. 36.

coadă: coamă, cam în coadă — cam în coamă TPP. 74; cu cozi lungi și coame mari APP. 204.

coarne: copite, au început a săpa și cu coarnele și cu copitele SB. 239.

codru: corb, ș-au aprins un mare foc — în mijlocul codrului la iîntîna corbului APP. 20; dară ei cîndu-mi sosia — la mijlocul codrului, la fîntîna corbului, BPP. 270.

colindători: cugetători, juni colindători — buni cugetători TPP. 58.

copii: coate, de copii și de coate goale să nu te vaiti niciodată IRT. III, 157₁₆₉₂.'

corb: cuc, unu-i negru ca corbul, — unu-i porumb ca cucul BPP. 317₃₁₃; Ș. I, 44₁₉.

crîng: cîmp, aproprie-te crîng, depărlează-te cîmp IRT. I, 232₂₃₈; să las crîngul, să iau cîmpul TPP. 289; luai drumul cîmpului — și poteca codrului TPP. 290.

culmi: cîmpii, — și — APP. 165.

custură: coasă, vine moartea mînioasă — c-o custură și c-o coasă Ș. Hi 7₁₉₀.

deseîntec: dar, de la mine descîntecul, — de la Dumnezeu darul MD. 25, 110, 128, 130, 142, 206; TPP. 373, 377, 378, 382.

doină: dor, si-i cîntati doina de jele, — dorul inimioarei mele BPP. 26₂.'

domn: drac, asta-i vieață de voinic, — că nu-ți pasă de nimic, nici de domn și nici de dracu IBD. 289₂₈₁.

dor: dosadă, plin de dor și de dosadă TPP. 284.

dor: drag, — și — IBD. 396₁₃₁; să-te bată un dor ș-un drag IBD. 259₂₃₀; să-te ajungă un dor ș-un drag BPP. 51.

dor: dragoste, dorul și cu dragostea BPP. 368₃₇₆.

dumbrăvi: drumuri, prin toate dumbrăvile, pe toate drumurile MV. 9.

Dumnezeu: dracul, mare e Dumnezeu, meșter e dracul IRT. I, 454₄₄₃; bun e Dumnezeu, meșter e dracul BLR. 50.

/apt: făcătură, — și — MV.' 87.'

fată: flăcău, — și — SB. 37; cine mi te-a ciumpăvit? — flăcăii de la cosit, fete mari de la iubit Ș. I, 237₁₅₈; avea un flăcău și o fată Ș. I, 187.

fete: fecioare, — și — IBD. 414₁₈₆.

fete: feciori, — și' — DC. 47: BPP. 366₃₇₃; IBD. 414₁₈₆; Ș. I. 50₄₁; RTV. 98₁₇; țara, lumea va vedea c-a fost dragoste curată de-un fecior și de-o fată BPP. 347; așa eintă de cu dor de-o fată și c-un fecior Ș. I, 115₈₈; de ura feciorilor și a fetelor MV. 76; dulcea dragoste-nfocată — de-un fecior și de-o fată APP. 22; ficiorul și feata OTM. 26₆₂, 32₅, 34₈₀; 'fără feată, fără ficior *ibid.* 35; cu feate și cu feciori *ibid.* 197₁₆; dorlu a ficiorului și a feticălliei *ibid.* 27₆₆; oassele acealle toate era... di ficiorame ș' di feate *ibid.* 206₁₁.

fete: femei, — și — Ș. I, 28.

fetie: feciorie, de-ar ieși și mîndra mea să-și asculte pasărea cum îi chită patima, — patima ei din fetie — și-a neichei din feciorie BPP. 377₃₉₄.

fir: feciori: frunză: fete,... și ziua bună să-mi iau... — de la fir de busuioc, — de la feciorii din joc, — de la frunză de cicoare, — de la fetele fecioare IBD. 322₆₄₄.

firicel: floriceică, firicelul de iarbă și floriceică IL. 244.

fiu: fată, ce-a făcut mama și tata o să facă fiul și fata IRT. II, 146₈₈₀.

flori: feciori, cum mi-am ales eu de rău — rădăcina florilor, — urgia feciorilor IBD. 180₃₉₁; mi-or zis'* floarea florilor, — drăguța feciorilor *ibid.* 157₃₄₈; eram floarea florilor, — drăguța feciorilor *ibid.* 158₃₅₁; merge floarea florilor, drăguța feciorilor RTV. 131₁₉; pe la paști în sărbători — cînd e cîmpul plin de flori — și crîșmele de feciori BPP. 380.

flori: feciori: fete, flori în casă intra-vor, — feciori însura-se-vor, — fete mărita-se-vor DC. 15.

flori: fete: flntîni, el chilia și-a făcut — în mijlocul florilor — și-n poteca fetelor și-n calea fîntînilor BPP. 62₈₁.

flori: fluturele, - și - APP. 349.

floricelile: fluturei, îi plăcea să... adune floricele, să alerge după fluturei IL. 245.

flori: frunze, din lunca cu florile, — din codrul cu frunzele IBD. 104₂₂₇; frunza-n codru mi-a-nverzit — florile mi-a-mbobocit TPP. 352; nu mă-ndur a mă mai duce... de mirosul florilor, de sunetul frunzelor BPP. 235₃₁₁; pice-i florile, ardă-i frunzele MD. 109; cu frunzele albe, cu florile albe MV. 66, 67; cînd florile rodului, — cînd frunzele pomului IRT. I. 458₈₉₂.

foaie: fir, foaie verde, fir de linte Ș. I. 212₈₆.

foaie: flori, foaie verde flori de fragă IBD. 10₁₂, 103₂₂₂, 105₂₂₈, 234₁₉₃, 409₁₆₉.

foi: frunze, pice-i foile — ardă-i frunzele TPP. 371.

frați: firtați, fraților, firtaților RTV. 80, 82; de frați, de firtati FCR. 183.

frați: flori, și nu-si căpăta — nici frați frățiori — nici flori d'ingă zori DC. 66.

frig: foame, nu le mai păsa nici de frig, nici de foame SB. 286; zgîrcit de foame și de frig SB. 291.

frunze: făclii, nu mă mai îndur a duce... — de sunetul frunzelor, — de para făcliilor BPP. 249.

frunză: fire, frunza-n codru jos cădea, — firea-ntreagă că jelia IBD. 311⁶²².

frunză: fiori, frunză verde, flori de tragă IBD. 114₂₁₈; frunză verde, flori mărunte IBD. 402₁₄₈; RTV. 94₁₀; frunză verde, flori învoalte TPP. 318; frunză verde, floare-albastră Ș. I. 175₁₃₇; crăngi de frunze și de flori APP. 165.

frunză: foaie, frunză verde', foaie-albastră BPP. 188₂₃₁; frunză verde, foaie lată IBD. 176₃₈₇, 178₃₈₇, 197₄₂₂; 274» BPP. 240» 174₂₄₃; frunză verde, foi de fragă IBD. 238₅₀₁, 275₅₆₃, 318₃₀₃₈; frunză verde, foaie fragă RTV. 155₆₀; frunzuliță, foaie fragă Ș. I. 291_{M1}; BPP. 136₁₇₆; frunză verde, foi de nalbă IBD. 399₁₄₀; frunzuliță foi de dres Ș. I. 236₁₅₂; frunzuliță, foi de nuc Ș. I. 143₁.

frunză: frăguță, frunză verde și-o frăguță IBD. 405₈₈.

furcă: fullior, ti furcă s'ti fullior — vir'-nă oară nu-lli u dor OTM. 161₂₁₋₂₂.

furci: fiere, furcile calea i-o ție, — fierele pe mîni să-i fie PB. 26.

furci: fuse, — și - TPP. 333.

garofiță: guriță, eu îi ceream garofita — dînsa-mi arăta gurița BPP. 78₁₀₁.

glume: ghicitori, spuind la glume și la ghicitori IL. 67.

gozuri: gloduri, s-o curățim de gozuri — și de gloduri TPP. 361; MD. 4.

grăbire: grije, le zise cu grăbire și cu o prefăcută grije IL. 294.

«alai: Ziaram, copilul numai ce mîncă e halal, ce îmbracă e haram IRT. II, 157₁₃₁₂.

/ampe: Zuminî, — și - RP. II, 13.

lemne: Jocuri, în lemne putregăioase, — în locuri întunecoase MD. 120.

/ivade: Zuncă, prin livadea — cu florile, — prin lunca — cu ierburile TPP. 396; prin luncile verzi — și pintre livezi *ibid.* 64.

Zună: Zumină, - și - FCR. 192, 10.

margini: mijloc, tu la margini ține-te — și la mijloc lasă-te Ș. II. 39; îi bate tu marginile — ori îi bate mijloacele Ș. I. 110₆₈; bate tu marginile, — că eu bat mijloacele APP. 126, 146; taie tu marginile, — eu să tai mijloacele APP. 197.

mări: munți, — și - Ș. II, 202.

merache: mînduire, lu ancălică una merache și ună mînduire OTM. 10₂₁.

meșteșug: mei, ariciul cu meșteșug se prinde și vrabia cu mei IRT. I, 233₂₈₆.

miele: mîndruțe, unde păscui mielele — și iubii mîndruțele IBD. 105₂₂₇.

minciuni: minuni, nu-s de cînd cu minciunile, ci-s de cînd cu minunile SB. 65.

minte: mînduire, — și - OTM. 122₁₉.

minte: mîna, la minte cald, la mîna rece Ș. I. 28₉₉.

mișelie: minciună, — și IL. 204.

mîndra: moarte, zis-a maica că mă scoate — de la cîte, de la toate, — de la două nu mă poate: de la mîndra, de la moarte IBD. 7₁.

mîndruțe: măicuțe, de dorul mîndruțelor — și de-al măicuțelor IBD. 351₁₀₂.

mumă: miră, ieu eseu muma a pădurilor și mira a oamenilor OTM. 54₇₆.

murg: mîndra, nu mi-e murgul de vînzare, — dar mi-e mîndra de dat tare BPP. 277, 278; dorul mîndrei unde șede? — colo-n codrulețul verde, unde murgul și-l hrănește — și la mîndra

se gîndește IBD. 286₈₇₅; murgul paște și rinchează, — mîndra plînge și oftează IBD. 255₃₃₁.
 negură: nea, — și — IBD. 464₃₃₁.
 nevoie: nuia, nevoia învață pe om și nuiaua pe copil HP. 123.
 niveastă: naturi, fără niveastă și fără naturi OTM. 29₇₂; de marea merache ți-și avea ti niveasta-lli si ti naturi *ibid.* 30₇₃.
 oameni: orașe, alți oameni, alte orașe IL. 9; oameni, orașe SB. 64.
 obraz: ochi, în fața obrazului, în genele ochilor MD. 5.
 ogor: obor, cînd o vîd cu capul gol — fug vacile din ogor — si vițeii din obor BPP. 184₂₃₇.
 orb: ochi, prinde orbul scoate-i ochii IL. 106.
 orz: ovăz, — și — Ș. I, 147; APP. 228.
 palme: pumni, curgeau palmele și pumnii ca ploaia SB. 304.
 paloș: pistoale, fără paloș nici pistoale APP. 253; de paloșe ascuțite, — de pistoale alămite TPP. 298.
 par: pistoale, fără par, fără pistoale IBD. 286₈₇₅.
 parte: port, aibă-ți parte si poarte-ti portul IRT. II, 153₁₁₇₅; CP. 252.
 păduri: plaiuri: poteci, prin toate pădurile, — prin toate plaiurile, — și pe toate potecile MV. 9.
 pădure: preseure, sus pădure, — jos prcsure Ș. I, 193₁₂₃; TPP. 220, dedesupt preseure — deasupra pădure Ș. I, 28₁₁.
 părinți: popă, trupuri albe și-nflorite, — de părinți neafurisite — și de popa spovedite BPP. 352; trupuri negre și pîrlite, — de părinți afurisite — de popă nespovedite *ibid.* 353₃₈₈.
 picătură: piatră, picătura pică — piatra se despică TPP. 368.
 pietri: pești, mai bine rugina pietrilor — si mîncarea peștilor Ș. II, 138₂₁₂.
 plai: pădure, și de grijă ne-a purta — plaiul cu pădurile, — pădurea cu murele APP. 258.
 plete: pene: pinteni, și cu pletele pe spate, — și cu pene-n pălărie, — și cu pinteni la călcîie Ș. I, 75₅₃.
 pomeni: punți, dracul nu face nici pomeni nici punți IRT. III, 163₁₉₁₇.
 popă: păcat, de popă nespovedite, — de păcat neizbăvite Ș. I, 141₁₁.
 popă: prohod, fără popă, nici prohod APP. 138.
 poporeni: preoți, toți poporeni, toți preoții S. II, 95.
 porți: poduri, o cetate de aramă cu porți si cu poduri de aramă FCR. 280-
 posomanturi: pietre, posomanturi și pietre scumpe RP. II, 4.
 praf: painjeni, pline de praf și de painjeni IL. 359.

praf: pîrhaită, în mijloc praf si dedesubt pirhaită Ș. II, 294₁₆₆.
 praf: pulbere, - și - IL. 121'; CP. 278; FCR. 281; Ș. I, 148; și noi l-am ferit de praf, de pulberi TPP. 68; norul cel de praf și de pulbere FCR. 282.
 pribegie: plugărie, lasă-te de pribegie — si te dă la plugărie RTV. 58.
 punte: pârugini, puntea și cu pâruginii TPP. 305.
 puști: pistoale, tot cu puști si cu pistoale FCR. 153; puștile, 'pistoalele BPP. 318.
 sabie: secere, tu sfii rîndul săbiei, — eu știu fiindul secerei RTV. 101₂₂.
 sare: soare, ca apa pe sare, — ca roua la soare MD. 244.
 sat: străini, și-n sat și-n străini — trăiesc ca pe mărăcini BPP. 183₂₂₄.
 săbier: săgefare: strigare, beșici prin săbier, — beșici prut săgetare, — beșici prin strigare MD. 45.
 săcuri: sulite, cu săcuri făiatu-i-a, — cu sulite impunsu-l-a Ș. II, 144, '145.
 săgetătură: spaimă, ceas rău cu săgetătură, — ceas rău dut spaimă MI). 71.
 sămei: strigoi, nouă sănicoi, nouă sămeoace, — nouă strigoi, nouă slrigoace Ș. II, 90.
 seînduri: stîlpi, cu scînduri de brad, — cu stîlpii de i'ag TPP. 77, 85; cu stîlpii de i'ag, — cu seînduri de brad *ibid.* 84.
 scoarță: surcele: scintei, cu scoarță de pe răzlogi, — cu surcele de la ferestrău, -- și cu scintei de ceuflău MV. 84, 85.
 senin: suspin, după nor e si senin, --- după dragoste-1 suspin Ș. n, 9₁₀₆.
 sete: nesomn, luptîndu-se cu foamea, cu setea și cu nesomnul IL. 100.
 slove: scrisori, eu îi știam vorbele — ca si popa slovele, — diacul scrisorile IBD. 159₃₅₂.
 soare: sfinți, dar nu-i soare răsărit, — ci-s doi sfinți împodobiți BPP. 237₃₁₇.
 soțioară: surioară, cea-ntii soțioară, — cea-ntii surioară APP. 188; ș-orice soțioară — orice surioară *ibid.*
 spini: scai, — și — IBD. 234₁₉₃.
 spin: străin, că zău nu pot să mă duc, — că-s la umbra spinului, — sub mîna străinului IBD. 132₂₉₂; mă trecuși, măicuță, dealul... — maică dealul cel cu spinii — și în satul cu străinii IBD. 174.
 spor: sălaş, și din sporul meu — si din sălaşul meu TPP. 374.

stat: sfat, mic la stat — mare la sfat HP. 104; BLR. 51; — un turc mititel la stat — dar al dracului la sfat Ș. II, 39.

stăpîn: slugă, stăpîn nu poți ajunge, dar slugă totdeauna HP. 180.

stele: soare, strălucind ca stelele — și lucind ca soarele BPP. 150; nu văz... — nici soarele răsărind — nici stelele strălucind TPP. 319; cînd răsare soarele — și mi se duc stelele IBD. 202₁₃₃; cum se lasă soarele — și se lasă stelele MD. 339; vin stelele și n-o ia — vine soarele și-o ia Ș. I, 61.

străini: stăpîni, că zău eu m-am săturat — de casa străinilor, — de pinea stăpînilor BPP. 114₁₄₉.

stricăciune: supărare, — și — TPP. 371.

sulițe: săgeți, cu sulițe și cu săgeți MD. 331.

supărări: strașnicii, nu face supărări, — nu face strașnicii MD. 18.

tunete: trăsnete, — si — SB. 271; tot cu tunet — si cu trăsnet BPP. 247.

farina: țărînă, și din țarina mea, — și din țărîna mea TPP. 375.

fări: ținuturi, prin toate țările, — prin toate ținuturile MV. 9, 11.

wmbră: urmă, se sparie de umbra lui — si se uită-n urma lui HP. 179.

cal: cîrtej *asynd.* CP. 4; SB. 99, 189; BLR. 41.

ceselie: citejie, m-oi duce-n codru la loc... — în codrul cu veselie — și cu dalbă vitejie IBD. 290₃₈₄.

ciguri: caluri, că pe tine te-oi ascunde — tot în viguri de giolgiuri — și-n valuri de postavuri BPP. 271; viguri de giolgiuri, — valuri de postavuri DC. 28; prin valuri de giolgiuri, — prin viguri de postavuri FCR. 231.

cin: cenin, trei picături din tine au căzut..., una de vin — și una de venin APP. 271; TPP. 386.

citejie: ciclenie, om fricos la vitejie, — dar meșter la viclenie PB. 22.

cită: ciniță, pune viță — bea viniță HP. 203; BLR. 62, 67.

cînturi: caluri, nici vînturi nici valurile mării nu putură să le stea înapotrivă IL. 24.

colbură: cînt, — și — FCR. 184.

corbă: cenin, de voi zice, vorbă se face, de nu voi zice, venin se face IRT. III, 160₁₈₀₉.

corbă: cieată, după vorba mea — după vieața mea MV. 44.

corbă: culpe, vorba-n tirg și vulpea-n pădure HP. 205; BLR. 50.

craci: crăjitori, — și — IL. 380; vraci și vrăjitoare *ibid.* 243

P) *Adjectiv* -[^]*adjectiv*

asudat: neadăpat, — și — TPP. 69.

bogat: bolnav: sărac: sănătos, decît bogat și bolnav, mai bine sărac și sănătos IRT. III, 156₆₈₈.

bun: bătrîn, — și — TPP. 19.

bună: blajină, — și — CP. 168.

buni: blînzi, - și i' - FCR. 153; HP. 20; buni, blînzi MV. 61.

bun: bucuos *asynd.* IL. 105, 124, 315; SB. 138; buni bucuoși IRT. I, 454₆₄₄; bună bucuoasă IL. 24; RP. II, 13.

încrucișate: încleștate, — și — IL. 212.

curmat: căpăit, — și — OTM. 52₆₆.

necuvioasă: necuviincioasă, nu da minte necuvioasă, — nu da vorbă necuviincioasă MD. 18.

dalbi: drăgălași, — și - TPP. 46.

drăgostoasă: duioasă, la chip drăgostoasă, — la fată duioasă, PB. 47.

dulce: dalbă, dulce turturică, — dalbă păsărică APP. 7.

dulce: dragi, dulce maică, dragi surori IBD. 193_{j2}; ca aminte să-ți aduci — de-ale noastre vorbe dulci, — de-ale noastre dragi cuvinte IBD. 267.

în/bcat: înfiorat MV. 82.

frumos: ferecat, — și — Ș. I, 237₁₅₆.

greu: grunțuros, drumu-i greu și grunțuros APP. 17.

gros: gras, SB. 133.

istet: iscusit, mai istet și mai iscusit IL. 41.

înțelept: învățat, — și — Ș. I, 97.

/înoasă: Zăptoasă, și lînoasă și lăptoasă BLR. 62, 67; HP. 87.

/lucioasă: Zunecoasă, pe ghiăță lucioasă — sticlă lunecoasă TPP. 57.

/ung: Zat, — și — Ș. II, 38.

/kare: mijlociu, cel mare și cel mijlociu CP. 19; cea mare și cea mijlocie IL. 168.

/nare: mijlocie: mică, una mai mare, alta mijlocie și alta mai mică IL. 164.

mare: moale, iarba cea mare și moale ca mătasea IL. 263.

mure: multe: mărunte, ceriu-i mare, stele-s multe — si mai mari și mai mărunte IBD. 100₂₃₆; BPP. 17—18₁₈; APP. 303; satu-i mare, fete-s multe — și mai mari și mai mărunte Ș. II, 80₂₀₄.

mare: multe: mici: mărunte, ceriu-i mare, stele-s multe și mai mici și mai mărunte Ș. II, 80₂₀₄.

mari: mărunte, și mai mari și mai mărunte IBD. 278₅₆₂; TPP. 58, 59, 61; mărunta cădea,— marea rămînea TPP. 38.

mari: mititei, — și — MV. 11; mai mari și mai mititele TPP. 326; nici mare, nici mititea BPP. 320.

mari: mititei: mulți, mari și mititei, mulți ca frunza MV. 9.

mărunte: mieroase, fot ciute mărunte, — tot ciute mieroase TPP. 60.

mărunțele: mititele: măricele, luceau stele mărunțele — mai In sus mai mititele, — mai în jos mai măricele IBD. 512.

mic: mare, — și — IL. 153; IRT. I, 452₄₆₇; mare, mic HP. 148; IRT. I, 457₆₃₈: cei mici și cei mari FCR. 196₁₈; cei mari și cei mici IL. 4; cu mic, cu mare IL. 202, 290; cu mici, cu mari TPP. 264; pe mare și pe mic IL. 96; de la mic pînă la mare Ș. I, 47₂₆; fapt mic, fapt mare MD. 323; mic la stat — maro Ia sfat HP. 104; BLR. 51; unul mic și altul mare IBD. 2i₄₄; unii mai mici, alții mai mari TPP. 403; unii... mai mari, alții mai mici RP. II. 3; nici de mică, nici de mare IBD. 271₃₃₃; Oltu-i mare, luntrea-i mică TPP. 323; griu-i mic și ziua-i mare TPP. 311; tunuri mari și tunuri mici IGD. 391₆₄₂; micuți și mari RTV. 98₁₅.

mic: mititel, cel mai mic, mai mititel TPP. 22; mic, mititel *ibid.* 216, 238; Ș. I, 23_{MIM}; mică, mititică TPP. 242; IBD. 435₂₈₉.

mică: multe, noaptea-i mică, stele-s multe IBD. 141₁₁₂.

mică: musată, — aii — MIMS. I, 4.

mîndra: mare *asynd.* Ș. I, 8.

multă: mare, cama multă munită și cama mare cindie OTM. 59₇₁.

multă: nimisurată. ehtrul trecu sinorile cu oaste multă și nimiturată OTM. 19₁₈.

multe: mărunte, — și — TBD. 77₁₇₀; CP. 173; Ș. I, 144; II. 220₁₁; multe, măruntele S. I. 144; multele, măruntele MD. 336^ 338, 339.

neagră: nalți, prin neagra pustie, — prin nalții de munți TPP. 35.

orbălțată: obrintită: obrislită, beșică orbălțată, — beșică obrintită, — beșică obrislită MD. 45.

ostenit: odihnit, unul to lasă de ostenit — altul te ia de odihnit HP. 138.

păsărească: păgînească, și să mi te tot hrănesc, — nu cu carne păsărească, — ci cu carne păgînească, — nici cu sînge păsăresc, — ci cu sînge păgînesc APP. 142.

priceput: pățit, — și — APP. 90; pățit și priceput *ibid.* 254.

roșu: ruginit, strugur roșu, ruginit BPP. 55₁₁.

•sărac: nesupus, — și — HP. 168.

scîrbită: supărată, — și — Ș. II, 143, 144, 145, 146, 147; supăratu-s și scîrbit Ș. I, 49₁₁.

înseninat: strecurat, ca soarele-nseninat, — ca argintul strecurat TPP. 360, 386.

sfrijit: scofilcit, — și — SB. 194.

vprintinel: subțirel, eu te-aș lua bucuros, — dar mi-e murgul sprintinel, — în picioare subțirel APP. 17; bucuros, mindro, te-as pune, — dar mi-e calul sprintenel — și-n picioare subțirel BPP. 130₁₀₉.

străin: sărac, de străin și de sărac TPP. 326; străină și săracă RP. II, 16.

străin: singurel, — și — APP. 384.

subțire: stufos, — și — IL. 20.

nesutite: nesocotite, sute nesutite, — mii nesocotite TPP. 232.

cerde: încărgat *asynd.* IBD. 23₁₀.

îitcaz: crednic, așa de viteaz și de vrednic SB. 236; îl laudă ca e viteaz, că e vrednic *ibid.* 267.

du: nevătămat *asynd.* IL. 392; SB. 208; vie nevătămată IL. 343; vie și nevătămată IL. 365.

y) V e r b + verb

«dărare: armătusire, s'adăără, s'armătusi OTM. 219₁₀₀; te adară și mi-ti armătusia *ibid.* 113₁₀.

«diare: amenințare, cu ea c-adia — și amenința TPP. 36.

«flare: adevărare, cine-n lume s-o afla, — s-o afla s-adevăra TPP. 71, 72, 81.

allăgare: ampăturare, allăgă în sus, ampătura în ghios OTM. 25.

aromire: adormire, cum m-ai aromit — și m-ai adormit TPP. 402.

avîinare: asgunire, să-lli avîină și să-lli asguniască OTM. 28₆.

blestemare: botezare, Sfîntul Petru-i blestema, — Sfînt Ioan că boteza TPP. 34.

/•lire: căinare, el se căia și se căina ÎL. 106.

căsătorire: călugărire, plimbă-secălugării, — blestămîndu-șipărinții — de ce i-au călugărit — și nu i-au căsătorit IBD. 217₁₀₀; c-am fost de căsătorit, — iar nu de călugărit TPP. 300.

ciomăgire: cicălire, cînd îi ciomăgia, cînd îi cicălia IL. 333.

chitare: chiuire, cîntînd și chiuind SB. 357.

chitare: colindare, și-și cînta — și-și colinda BPP. 253; de-și cînta și colinda *ibid.*, ne-or cînta — ne-or colinda TPP. 39; să-ți colinde și să-ți cînte *ibid.* 18; noi cîntăm și colindăm IBD. 526j.

cintare: culcare, păduricea aş tăia — nici o cloambă n-aş lăsa — nici cucului de cîntat, — nici mierlutei de culcat'IBD 128₂₈₁.

cîştigare: cheltuire, anevoie se cîştigă, lesne se cheltuieşte IRT. I, 231203-

clocotire: chiotire, codrul negru clocotia — de-un lung chiot chiotia APP. 208-209.

coasere: chindisire, coase, chindiseşte TPP. 80, 85; de-micoase şi-mi chindiseşte *ibid.* 82, 83; îmi coase si-mi chindiseşte *ibid* 61, 74.

creştere: cădere, frunza creşte, frunza cade APP. 225.

cumpărare: cîştigare, procopsiala nu se cumpără cu bani, ci se cîştigă cu ani HP. 154.

deschidere: dare, bate şi ți se va deschide, cere şi ți se va da IRT. I, 451₁₁₈.

ducere: depărtare, du-te, depărtează-te MD. 73.

in/runzire: în/lorire, nici să-nfrunziască, — nici să-nfloriască MD. 347.

gîndire: găsire, oaspele nu mănineă ce gîndeste, ci mănîncă ce găseşte HP. 138.

încălecare: încurare, încălecă calul si-1 încură prin grădină IL 152.

întindere: încheiare, il întindeau — şi-1 încheiau TPP. 95.

îăudare: îătrare, lumea să te laude, cîinii lasă să te latre HP. 94.

/nare: îăsare, luai noă, lăσαι două Ş. I, 297₁₈₉.

îuptare: iuare, se luptară, le luară TPP. 54, 55; se luară, se-nluptară FCR. 195₁₁.

măhnire: mîndrire, nici în năcazuri să te măhneşti, nici în fericiri să te mîndreşti GP. 354.

mergere: minunare, tot mergînd şi minunîndu-mă IL. 243.

mionare: miorlăire, miona şi miorlăia Ş. I, 148.

mîrîire: mionare, mîriia şi miona S. I, 147.

năpădire: năbuşire, sîngele să-1 năpădească, — sîngele să-1 năbuşiască MD. 109; TPP. 372.

ospătare: omenire, Gheonoaia ospăta pe Făt-Frumos si-1 omeni IL. 5.

paştere: păzire, eu le pasc — tu le păzeşti TPP. 41.

paştere: pornire, paşte-le, — porneşte-le TPP. 40.

picare: putrezire, dacă cresc şi dă un vînt, — pică toate la pămînt, — pică jos şi putrezesc IBD. 429₂₁₈; ca un măr putregăios, — ce pică jos şi putrezeşte Ş. I, 9₂.

plivire: păzire, primăvara le-am plivit — toată vara le-am păzit TPP. 352.

plivire: privire, stați flori nu mai înfloriți... — că n-am frați să vă-ngrădiască, — nici surori să vă pliviască — nici părinți să vă priviască Ş. I, 239₁₆₁.

pornire: părăsire, badea-i călător, porneşte — pe mine mă părăseşte IBD. 160₃₃₃.

pornire: plecare, şi-a pornit şi-a plecat MD. 3; TPP. 361.

pregătire: pornire, ei să pregătiră şi porniră IL. 84, 155.

prindere: pornire, cum auziră că să meargă în pădure, prinseră bucuroşi şi porniră SB. 40.

prînzire: petire, noi n-am venit să prînzim, — noi am venit să peţim BPP. 274; Ş. I, 43.

răznire: răslovire, că eu de cînd m-am răznit — şi de cînd m-am răslovit TPP. 286.

repezire: retezare, turcii mult nu aştepta — ci îndat' se repezia — şi capul îi reteza IBD. 494.

răspîndire: risipire, ca răspîntia să se răspîndiască — pe vînt să se risipiască TPP. 385.

roire: rodire, ca roiul ce roieşte — ca sfînta zi de astăzi ce rodeşte MD. 140.

rotire: răsucire, roiul îmi roteşte, — toiag răsucesce TPP. 80.

săbiare: săgetare, şi-a săbia, — şi-a săgeta MD. 41.

.săltare: sărire, săltau şi săriau IL. 381.

sămănare: secerare, şi de drag te-aş sămăna — şi cu drag te-aş secera IBD. 7₃.

săpare: secerare, şi săpai şi secera FCR. 92; nici săpai, nici secera *ibid.*

.vărire: spăriere, să-1 sar — să-1 spar MD. 240; acolo sai — acolo spai *ibid.* 241.

sărutare: secare, gura nu mi-a sărutat, — inimioara mi-a secat TPP. 304.

scădere: secare, astăzi curge şi îneacă — şi mîni scade ş-apoi seacă APP. 41.

scăldare: spălare, mîndru te-oi scălda — frumos te-oi spăla MV. 64; te-oi scălda — te-oi spăla *ibid.*

sclipire: sărire, şi văzu turcii venind — tot sclipind ca păunii — şi sărind ca fluturii BPP. 271.

scoborîre: sprijinire, pe scări de argint s-a scoborît, — în toiag de aur s-a sprijinit Ş. II, 92; cu cîrjă de argint scoborîndu-se — şi-n cîrjă de aur sprijinindu-se Ş. I. 57.

secerare: săgetare, 1-a secerat — 1-a săgetat MD. 103; ci noi nu l-am secerat — nu l-am săgetat *ibid.* 103; 1-a și secerat — și 1-a săgetat *ibid.* 100; m-a și secerat și m-a săgetat *ibid.* 102; la ce l-ați secerat, — la ce l-ați săgetat MD. 103; pe acela-1 secerati — pe acela-1 săgetati MD. 104.

sființire: răsărire, soarele bade-a sfiintit — si frumos a răsărit IBD. 259₁₀₀.

sfirșire: stăpînire, Marcu biet se-nduioșă, — inima-i i se sfirșia, — dar îndat se stăpînea IBD. 488.

sinecare: sculare, sinecatu-m-am — scuiatu-m-am TPP. 358.

sinecare: suflecare, s-a sinecat — s-a suflecat MD. 218, 219, 220.

slăbire: strîngere, îl slăbia, ce mi-1 slăbia — și mai tare mi-i strîngea RTV. 51.

slobozire: scoborîre, scară de aur a slobozit — pe dînsa s-a seoborît TPP. 361; MD. 3.

pargere: sfărîmare, piatră de spârgea — piatră sfărîma TPP. 38.

spendere: sparere, burii ani învetu a spendei, cativi învetu a sparei MIMS. I, 7.

stare: răsărire, ce stai — și răsai SB. 96.

stingere: stîmpărare, setea să mi-o sting, — foamea să mi-o stîmpăr MD. 204.

stingere: strîngere, făcliile s-au stins — mesele s-au strîns MV. 77, 78.

stricare: scurtare, casa mi-a stricat — vieata mi-a scurtat TPP. 328.

stricare: însulițare, cătătura stricați — carnea-nsulițați MD. 203.

strîngere: stingere, iar de nu vă veți strînge — și de nu vă veți stinge MD. 89; că noi ne-om strînge — și ne-om stinge MD. 90.

strîngere: sugere: scurtare, să-i strîng vinele — să-i sug sîngele — să-i scurtez zilele MD. 242, 244.

însuflețire: simțire, văzu că însuflețește si se simte voioasă IL. 132.

sugere: strîngere, cu buzele-1 sug — cu aripele-1 strînge MD. 115.

suire: scoborîre, munții cînd suia, — munți cînd scobora TPP. 37; la munți te-am suit — și te-am scoborît TPP. 19.

însulițare: înspăimare, si te-oi insulița — si te-oi înspăima MD. 72.

surpare: sfărîmare, fagii surpînd — pietrile sfărîmind MD. 239, 240.

tunare: Zrăsnire, tună și trăsnește Ș. I, 192₁₀₀.

turburare: trecere, unde vede apă rece — ea o turbură și trece APP. 264; TPP. 348; RTV. 14.

căierare: căitare, nu te văiera — nu mi-te mai văita MV. 67.

cedere: cisare, ziua văz, noaptea visez TPP. 302, 303; nici să-1 vezi, nici să-1 visezi APP. 11.

cedere: corbire, și-1 rugară să se-ntoarcă, că voiește împăratul să-1 vază și să-i vorbească IL. 344.

cedere: crere, ochii văd, inima vrea APP. 326.

cenire: cedere, cînd veni și văzu acea mare prăpădenie IL. 152; cînd veniră și văzură pe Țugulea *ibid.* 331; venind ciobanii și văzînd toate acestea *ibid.* 397.

cenire: crere, auzi că neștine a venit și vrea să se întilnească cu dînsa IL. 260; se pomeni fiul de împărat cu un oarecine că vine și vrea să dezgroape pe mort *ibid.* 253.

8) Adverb- \-adi>erb

auace: acloce, deade de auace, deade de acloge OTM. 2_s.

cruciș: curmeziș, si — si — IL. 63, 95, 343; cruciș, curmeziș FCR. 194₁₀₀.

dincoace: dincolo, FCR. 258.

/tiainte: înapoi, nu vedeai nici înainte, nici înapoi CP. 143.

înceace: încoalea, dau înceace, dau încoalea BPP. 352.

în iung și-n Zat TPP. 56; IBD. 320₁₀₀; RTV. 18; în lat și-n lung IBD. 381₁₀₀; de-a lungu și de-a latu Ș. I, 143₁₀₀.

coincește: culturește, si-ncăleca voinicește — și purcedea vul-turește APP. 146.

APENDICE

Pentru a întregi și completa faptele desfășurate în capitolul precedent, aliterațiunea ar mai putea fi studiată și-n literatura noastră cultă, artistică propriu-zisă. În cercetările de critică și estetică literară ar trebui să se atingă și acest punct, nerelevat încă de nimeni, neglijat și trecut cu vederea de toți pînă acuma, deși fenomenul în chestiune joacă un rol destul de important în tehnica și forma estetică a unei limbi. Așteptînd pînă cînd cineva care se interesează să pătrundă în tainele armoniei limbei românești ne va da un mai bogat material asupra acestei părți din

chestiunea de care ne-am ocupat, dăm aici câteva exemple de aliterațiune pe care le-am cules din Bălcescu, *Cîntarea României* (BCR), Bolintineanu, *Poezii*, 1855 (BP), Alecsandri, *Pasteluri, Legende* (AP, AL), Eminescu, *Poezii*, ed. Saraga (EP) și Creangă, *Povești și Diverse* (CP, CD):¹

argint e de ape și aur în aer EP. 33; prin arbori cîntau pasări, prin aer zburau îngeri AL. 135; parc-ascult și parc-aștept EP. 102; ... tare-i neastîmpărată și avană, drept să vă spun CP. 315; voinicii buni de luptă și bucuroși de glumă AL. 17; se dusesse vestea prin toate părțile despre bunătatea și bogăția sa CD. 20; a îndreptat-o și ea cu multă bunătate și blîndeță CP. 91—92; apar grămezi de leșuri, grămezi de arme rupte, — de cai uciși, de care, de corturi risipite AL. 99; o carte, o cruce, mai multe cununi BP. 385; noaptea cade, lupii urlă... vai de cal și călător AP. 14; troienind cărările — și gonind cîntările EP. 80; era... nechitit la minte și nechibzuit la trebi CP. 37; pe cîmpie, pe colnice CD. 64; cîntînd și chiuind cutrieram dumbrăvile și lunci e umbroase CD. 117; ei merg de-a drept prin codri, pe lungi cărări perdute AL. 9; rumenind străvechii codri și castelul singuratic EP. 125; codrii gem, copacii scutur a lor frunză AL. 53; doi luceferi strălucesc: — Ștefan-vodă cel frumos — ș-o copilă, chip duios AP. 160; umblînd toată ziua... pe la jocuri și prin toate corhauiele și coclaurile CD. 106; în Azia-nflorită crescute și culese AL. 13; perd cumpătul, perd capul, zvîrl armele-n văzduh AL. 31; la alții dă cupa, la alții dă calul BP. 41; descălieători de țară, dătători de legi și datini EP. 117; iar sufletu-i ferice luat-au forma vie - de-o mică, drăgălașe, duioasă ciocîrlie AL. 129; căci te urăsc atunce... cu dragoste și dor AL. 119; aud un freamăt blînd — de strofe dulci, divine AP. 101; plutește-o lină, dulce divină îndurare AL. 94; el are glasul dulce, prea dulce, prea duios AL. 127; de-o durere, de-o dulceață, — pieptul, inima-i se strînge EP. 61; legănînd atîta farmec și atîtea frumuseți EP. 121; nu voi sicriu bogat — făclie și flamuri EP. 195; un sat... cu flăcăi voinici și fete mîndre CD. 1; și cînd flăcăi și fete vor secera la vară AP. 44; în scrînciobul din culme se dau flăcăi și fete AP. 142; va și flori și frunze, etern fiind udată AL. 110;... încît fonfii și flecarii, gîgăuții și gușații EP. 118; vede un păr frumos și înflorit CP. 286; adapă fugarul cu stemă pe frunte, cu aur pe frîu BP. 97; se făcuse Țărțăgos și de tot Ziapsin CP. 111; lac Zimpede și lin AP. 99; dar ochii mari și minunați EP.

150; vîntul e copil zburdalnic fără milă nici muștrare AP. 145; unde pune el mîna, pune și D-zeu mila CP. 37; ș-acea oaste mîndra, multă strălucită AL. 52; știa face multe și mari minunății CD. 34; cine-i cu pagubă și cu păcat CP. 133; perzîndu-și a sa frunte în negură și nori EP. 9; nevoile, năcazurile și sărăcia izvoresc în lume BCR. XVI; cu feru-n brazdă neagră!... Românul astăzi are — pămîntul său drept carte și pluguri cărturari AL. 39; tu în cap nu ai grăunte, numai pleavă și puzderii EP. 129; frece rîuri fără poduri și prăpăstii fără punte AL. 44; și cîte ponturi și ponosuri nu da dintr-însul CD. 140; se duc pribegi și palizi să caute-adăpostiri AL. 8; prietin și părinte BP. 26; trec rîpile în salturi, trec rîurile -not AL. 10; și de-aceea tot ce mișcă-n țara asta, rîul, ramul EP. 115; era o fată robace și răbdătoare CP. 283; tot se rupe, se răstoarnă, se sucește, se îndoiaie AL. 45; privia în zare cum pe mări — răsare și străluce EP. 146; dar puterea ta s-a tocit de sărăcie și stricăciune BCR. XLVI; îi scăpărau ochii și-i sfîrîia gîtlejul de flămînd ce era CP. 23; o sfînt, sublim, ceresc amor AL. 96; sîngele curge mereu... sabia domnește în acea vreme... setea de a stăpîni cuprinde pe oameni BCR. XXII; ai sărnănat cu sîngele și cu sudoarea lor *Dumbrava Itoșe*, pădurea sîngelui BCR. XXXVII; soții, surori și mame suspină-n urma lor AL. 9; sprinten și sprintăroi copil mai ai CP. 51—52; și pe deasupra-isteagul, amenințînd furtuna — cu bourul, eu steaua, cu soarele și luna AL. 26; îl inită cu ochirea, cu surîsul, cu suspinul AP. 84; în zadar suspin și sufer EP. 102; atît era de cuprins, de s-au umplut munții... de turmele și îmazlîcurile lui CD. 19; te-a văzut și-a cisat raiul cu grădini îmbalzamate EP. 27; eesela cerde cîmpie acu-i tristă, ceștejită AP. 7; copilăria... singură este ceselă și nevinovată CD. 36; pe cînd totul era lipsă de cieață și coînță EP. 104; cum murmură calul, cum plînge un cînt BP. 41; cînd cuia în sobă tăciunele aprins, care se zice că face a cînt și creme rea CD. 34; pe la noi... oamenii-s... mai comici și mai coioși CD. 126.

Revista critică-literară, II (1894),
11—12, p. 425—471

¹ Exemplele pe care le dăm aici se rapoartă numai la aliterațiunea între cuvinte sintactic coordonate.

PSALTIREA VORONEȚEA NĂ

în sesiunea generală a Academiei Române din 1893, d. S. FI. Marian a făcut o comunicare asupra unui manuscris aflat de d-sa și care a aparținut mult timp mănăstirii Voroneț din Bucovina.¹ D. Marian propunea în același timp ca acest manuscris, care conține un fragment din *Psaltire* și din alte texte biblice, să fie publicat de Academia Română, după cum s-a făcut cu *Psaltirea Scheiană*. Propunerea d-lui Marian fu supusă spre cercetare secțiunilor literare și istorice, în care se decise însă, în urma raportului d-lui Tocilescu, nepublicarea textului acestui manuscris, cu toate insistențele d-lor I. Sbiera și A. D. Xenopol de a se satisface cererea d-lui Marian.² În urma acestei hotărâri, d. Marian a dăruit manuscrisul Bibliotecii Academiei, unde se află și astăzi, necatalogat însă. D. Bianu a avut amabilitatea să mi-l pună la dispozițiune, pentru care-i mulțămesc aici.

Din raportul prezentat de d. Tocilescu ar rezulta că deosebirile dintre *Psaltirea Voronețeană* și cea *Scheiană* sînt „curat lexice”.³ Cu totul la altă concluziune ajung dd. Sbiera și Xenopol, cînd susțin că „manuscrisul Marian diferă foarte mult de *Psaltirea Scheiană* nu numai în privința lexică, dar și în cea fonetică, flexională și grafică”.⁴ Față cu aceste afirmațiuni atît de deosebite, ni s-a părut necesar să examinăm mai de aproape manuscrisul găsit de d. Marian, comparîndu-l cu textul *Psaltirei Scheiane*.

¹ *Analele Academiei Române*, seria II, t. XV. 1893, pp. 100—102.

² *Ibidem*, pp. 145-153.

³ *Ibidem*, p. 150.

⁴ *Anal. Acad. Rom.*, t. XV, p. 147.

Din colațiunea pe care o dăm mai departe se va vedea că deosebirile dintre cele două psaltiri sînt destul de însemnate și că ele nu ating numai partea lexicală, după cum credea d. Tocilescu.

În colațiunea noastră n-am însemnat decît variantele morfologice, sintactice și lexicale. Pe cele ortografice și fonetice le-am omis, pentru că o colațiune care ar fi avut în vedere și aceste variante ar fi devenit o reproducere aproape completă a manuscrisului, lucru pe care nu l-am avut în vedere și nici nu ni s-a părut necesar pentru studiul raporturilor dintre cele mai vechi psaltiri romane, de care ne vom ocupa într-unui din viitoarele volume ale *Anuarului*. Singure variantele privitoare la rotacism le-am însemnat, pentru că cunoașterea lor poate înlesni mult critica textului.

Manuscrisul de care ne ocupăm cuprinde, după cum am spus, un fragment din *Psaltire*. La sfîrșit se află și cîteva fragmente din *Iixod*, *Deuteronom*, *Regi*, *Isaia*, *Iona*, *Daniel*, *Luca*. Textul, cît ni s-a păstrat, începe cu cuvintele: *nice încredințară* (ps. LXXVII, v. 37 din *Psaltirea Scheiană*) și sfîrșește cu: *proorocii lui* (*Luca*, I, 70, *Psaltirea Scheiană*, p. 524). Textul român este însoțit de versiunea slavonă. Manuscrisul conține 73 de foi, format în *u.arto*, de 21 centimetri înălțime și 16 cm, 2 mm lățime. Din foaia 17 s-a păstrat numai un colț în partea de sus, la stînga. Marginea din dreapta a foaiei 63 a fost tăiată. Mai multe foi din corpul manuscrisului s-au pierdut, după cum se poate vedea din colațiunea noastră. Paginațiunea modernă a manuscrisului, care a fost făcută înainte de a se fi pierdut foile de care vorbim, ne arată că manuscrisul mai cuprindea încă 53 de foi la început, pentru că pe foaia dintii găsim însemnată această cifră. La sfîrșit s-au pierdut, după cît am putut calcula, 11 foi, așa că textul ms. avea, desigur, aceeași întindere ca și *Psaltirea Scheiană*. Manuscrisul a fost legat în lemn, îmbrăcat cu piele; nu ni s-a păstrat decît scoarța din urmă. Scrisoarea, de o singură mîină, se asemănă mult cu cea din *Psaltirea Scheiană*; literile sînt însă mai mari, de o înălțime de 2% mm. Pe marginile manuscrisului găsim o sumă de însemnări făcute de mai multe mîini, dar care nu prezintă un deosebit interes. Asemenea însemnări găsim pe foile 4 „o-v<>”, 5 r°-v°, 8 v°, 9 v°, 10 v°, 11 v°, 13 v°, 15 v°, „HIV», 20 v°, 22 v°, 23 v», 24 r"-v°, 25 v°, 26 r°, 27 v°, 28 i" -v°, 29 r°-v°, 33 v°, 34 r°, 36 r°-v°, 37 v°, 39 r°-v°, 40 v°, „\ v», 42 v°, 47 v°, 48 r°, 49 v°, 51 v°, 52 v°, 54 r°, 56 r°, 58 v°,

¹ D. Marian spune greșit că conține 71 (*ibidem*, p. 100).

² Nu *in-octavo* mic, cum spune d. Marian (*ibidem*).

59 r< 60 r°, 64 v°, 67 v°, 71 r°, 72 r°-v°, 73 r°. Pe foaia 15 v° cetim: *Să să știe de când am început eu, Mihaîl monahul, dekeure 5, 1799*. Pe foaia 29 v° este iscălit un călugăr, Toader, din mănăstirea Voroneț. Pe dosul foilor 40 și 49 este însemnat egumenul mănăstirei, Tofan. Două notițe din 1800 (2 april și 3 mai) se află pe foile 47 v°, 58 v°. Ca un curios contrast între textul sfânt al *Psaltirei* și literatura noastră lumească, găsim scrise (foaia 60 r°), desigur de un călugăr, următoarele două versuri populare: *frunză verde de doi nuci I spune-mi leliță un'te duci* (13 mai 1880). Intr-o notiță slavonă de pe partea din năuntru a scoarței ni se spune că *Psaltirea* aceasta a aparținut mănăstirei Voroneț. Același lucru rezultă dintr-o însemnare făcută pe foaia 67 v°. Aceasta justifică titlul de *voronețeană* pe care l-a dat d. Marian acestei psaltiri și pe care l-am păstrat și noi. Nu putem însă merge prea departe și să credem că manuscrisul de care ne ocupăm a fost scris chiar în mănăstirea Voroneț, după cum pare a admite d. Marian.¹

În scrierea copistului care ne-a lăsat *Psaltirea Voronețeană* găsim câteva particularități ce merită să fie relevate. Deja d. Sbiera a atras atențiunea asupra modului cum este scris semnul <î>. Piciorul de la mijloc al acestei litere nu este totdeauna prelungit, în jos, ci în multe cazuri se oprește la linia scrisoarei (<f>). În unele părți vedem, în schimb, prelungindu-se piciorul în partea de sus a liniei (v. mai departe reproducerea fotografică a f. 35). În loc de *ng* găsim scris de câteva ori *gg*, ceea ce arată că scriitorul nostru era grec de origine sau influențat de limba grecească. Așa pe f. 10 v° cetim <krropki, f. 15 r° -fckrrSpkCă, f. 57 v° Afrtoyrh cf (comp. ^fdKgrhH^u H£ f. 67 v°); o ortografie mixtă întâlnim în cuvintele: 4,frtiHHrr8cf (f. 16 r°) și AhHrrk (f. 43 v°). Interesantă este forma *a^hh* (f. 73 r°), pe lângă d^(H<op (*ibidem*). După chipul cum este scris acest cuvânt în cazul întâi putem admite că în limba scriitorului nostru se zicea *avn* și *avni*. Cei doi *n* din lat. *annus* se mai auzeau în epoca și în locul în care trăia copistul *Psaltirei Voronețeană*. Despre existența unei asemenea pronunțări mai avem o probă și în *Psaltirea Scheiană*, unde cetim: dHHiH (ps. LXXVII 33). Desigur că copistul a scris acest cuvânt cu *n* dublu nu pentru că se gândea la lat. *annus*, ci pentru că în graiul lui se mai păstrase o urmă din cei doi *n* din latină.

¹ *Analele Acad. Rom.*, t. XV, p. 101.
² *Ibidem*, pp. 148 — 149.

În câteva locuri, litera *A* este întrebuințată cu valoarea de *r*, ea în bulgară; am transcris-o însă și aici cu *ia*. Asa: *MA*, (I. 4.\v°), *CA* (f. 14 v°, 57 v° de două ori, 60 v°)¹. În loc de diftongul *oa* găsim în multe locuri numai *o*: *pomelor, nostre, noștri, doră, omerii, aproape, tote, totă, forte* (ff. 3 r°—v°, 5 v°, (, «, <) v°). Numeroase sînt cazurile de metateză: *blate* (*balte*, I. 10 v°), *vrășă* (f. 20 r°), *brăbatu* (f. 23 r°), *invrătoșe* (*ibidem*), *mijirăți* (*ibidem*), *mrăturiile* (f. 28 v°). În ceea ce privește rota-eisiuul, vom observa că, spre deosebire de *Psaltirea Scheiană*, formele care prezintă un *n* intervocalic netrecut la *r* sînt foarte rari. N-am întîlnit decît următoarele cuvinte nerotacizate: *intu-iiurtrii* (f. 4 r°), *bătrîneatele* (f. 9 v°), *plinulu* (f. 10 v°), *tărăna* (I. 15 v°), *vine* (f. 43 v°)¹, *lineare* (f. 73 v°).

liolaeismul sub forma **r* apare numai în câteva cazuri: *fn"rr* LXXVII 54, *ce-re* LXXXI 2, *swrară* LXXXII 3, *ve-re* I, XXXIX 10, *urui* XCI 11, *leagîră* XCV 10, *pă-re* CXXVI 2, *mcnrc* CXXXIX 9. Acest *n*, pe care-l tipărim ceva mai sus de-a Mipra liniei, este însemnat în manuscris cu <f> (cf. <f>pf, cS^papK oh^pSw ele). În edițiunea *Codicelui Voronețean* și a *Psaltirei Scheiane*, <bl>. Sbiera și Bianu au transcris totdeauna pe acest <rp> cu *nr*. Nu se poate admite însă că acei care scriau așa pronunțau *nr* (lupa cum cred dd. Sbiera și Bianu. Grupul <f> reprezintă, desigur, nu *r* precedat de o slabă nazalizare, așa cum se mai aude astăzi la românii istrieni.²

Dacă într-un caz (v. mai sus *menre*) copistul *Psaltirei Voronețeană* întrebuințează semnul *n* pentru a însemna nazalizarea vocalei precedente, nu trebuie să credem că acest *n* are valoarea unui sunet independent. Acesta este singurul exemplu, în textul noslu, de scrierea lui **r* prin *nr*.³

Ne rămîne să fixăm epoca în care a fost scrisă *Psaltirea Voronețeană*. După cum se poate vedea din reproducerea fotografică, tunsuarea manuscrisului de la Voroneț s-asamănă cu a celui de bi Serbia. Amîndouă sînt din aceeași epocă și au fost scrise de

¹ Alte exemple de o asemenea ortografie, v. la Hasdeu, *Cuvinte din hâtri*, I. I], pp. 371-372.

² <!. VVeigand, *Dritter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*, l.«-ipy.ig, 1896, pp. 8-9.

³ <îud ^ se află la începutul cuvintelor înaintea unui *r* rezultat din ro-
II< i in. I. ini transcris totdeauna cu *l* (*îrimă, îralt* = ^/IHACK, ^P<IAT). Ni se pun- foarte puțin plauzabilă ipoteza că în acest caz *îl* ar reprezenta totdeauna ni...Iul așa că copistul pronunța *îrimă, îralt*. Transcrierea noastră ni < p.-nv inai puțin contestabilă decît a d-lor Bianu și Sbiera, care tipăresc: *tiimii*, *îralt* etc, înmulțind astfel numărul exemplurilor de rotacism de forum **r*

doi copiiști din aceeași școală. Poutru fixarea datei ne poate veni întrucîtva în ajutor marca fabricilor de hîrtie din manuscris. Hîrtia pe care este scrisă *Psaltirea Voronețeană* este ieșită din patru fabrici deosebite. Pe foile 5, 6, 9, 12, 13, 18, 21, '24, 25, 30, 31 găsim ca marcă de fabrică două săgeți încrucișate. Această marcă o întîlnim și pe hîrtia pe care a fost tipărită la Veneția în 1469, de cătră Giovanni da Spira, *Istoria naturală* a lui Pliniu.¹ Hîrtia foilor 34, 35, 38, 39, 40, 43, 44, 47 are ca marcă o coroană, care însă nu samănă cu nici una din cele pe care le întîlnim pe hîrtia fabricată la Brașov în secolul al XVI-lea. A treia marcă, ce se vede pe foile 1, 2, 48, 49, 51, 52, 54, 55, 53, 53, 61, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 71, reprezintă un porc. Tot un porc, găsim hîrtia *Codicelei Voronelean-*. Din cele trei figuri reproduse de d. Sbiera, numai a treia (pp. 83—85 din *Codice*) se asemănă întrucîtva cu cea din manuscrisul nostru². Pe foaia 72 se află ca marcă o coroană cu cruce, pe care n-am regăsit-o în nici una din mărcile fabricilor de hîrtie ce le-am putut consulta.

Din cele spuse pînă aci putem spune că *Psaltirea VaroieUmî* a fost scrisă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

¹ F. Oașanta, *Varte della stampa n-l rinascim'no ililia.no* (Veneția), Venezia, 1894, I, p. 16.

² I. G. Sbiera, *Codicele Voronețean*, Cernăuți, 1385, p. 322 și urm.; vezi și tabela II de la urmă.

³ Tot un porc găsim și p; tiirlia pe care este scrisă *Psaltirea Scheiană*. Pe paginile 7, 8, 9, 10, 21, 33 etc. găsim o figură caro se asemănă cu cea reprodusă de d. Sbiera în tabela II sub anul 152:2. Figura ce se vede pe pp. 70, 72, 81, 83 n-am putut-o identifica cu nici una din cele reproduse de d. Sbiera. A treia figură (pp. 114, 124, 128 etc.) se asemănă foarte bine cu cea din *Codicele Voronelean* de la pp. 83—85 (v. Sbiera, tabela II). În *Psaltirea Scheiană* mai găsim la pp. 503, 502, 528 coroana ce apare ea marcă pe hîrtia fabricată la Brașov (v. nr. 9 din tabela reprodusă de I. Kemeny ta A. Kurz, *Magazin für Geschichte, Lileratur und alle Dank-uni Merhvürdigkeiten Siebenbürgens*, Brașov, 1844, t. I, p. 192. Dacă no gîndim la împrejurarea că cea dintîi fabrică de hîrtie din Brașov s-a înființat în 1546 și că marca aceasta nu apare decit după anul 1569 (J. Kemeny, *Le.*, pp. 146, 154), nu mai poate fi vorba atunci de data 1482 care a fost admisă pentru *Psaltirea Schiiană* de d. Bianu, pentru motive ps caro nu ni lo-a arătat încă. Părerea noastră este că manuscrisul *Psaltirei Schdane* datează din a doua jumătate a secolului al XVI-lea (cătră 1580) și că na este nicidecum mai veche decit cele dintîi tipărituri ale noastre. Djspre *Codicele Voronelean*, care prezintă o scrisoare și mai modernă, putem spune același lucru, căci motivele pentru care d. Sbiera l-a pus la începutul secolului al XVI-lea nu sînt de loc decisive (*Codicele Voronelean*, pp. 321 și urm.). Dacă *Psaltirea Scheiană* și *Codicele Voronețean* prezintă particularități liagvistice mai arhaice decit acelea ce puteau exista la sfîrșitul SÎC. al XVI-lea, acaasta este o chestiune ce rămîna de studiat.

În ceea ce privește transcrierea noastră cu litere latine avem de observat că **b** —ea,-h = *ă*, *b* = *u*, **A** = *i*, » + *a* = *ia*, *to* = <=*••* *iu*; *r* (înainte de *e*, *i*) = *gh*, *k* (înainte de *e*, *i*) = *k*, *u* (înainte de *a*, *o*, *u*) = *g* 4, (înainte de *a*, *o*, *u*) = *c*, *S* — *dz*, *3* = *z*.

Literele puse între paranteze le-am complectat cînd în manuscris se afla vreo pată sau ștersătură.

Cifrele romane arată numărul psalmilor și al celorlalte texte biblice din *Psaltirea Scheiană*, cifrele arabe versetele corespunzătoare.

LXXVII 38 Eri / *e*; curățește; sparge / potredește; mania / urgia; 39 pomeanește; și /și nu se; 40 amărîră ei /măniaru prinsu; 40 elu / prinsu; 42 și dua în ce izbăvi ei de /dzi de intru ia izbavî prinși; 43 minuinile / minuri; în / pre; 45 cănești / cărilor; și i mîncară i; ei /prenși; 46 rugiriei rodul / rugi plodului; muncile / truda; lăcustele; 47 sicamenele / smokinele; 4S Pridădi *g*. / și pridădi cu grindire; 49 manie (*cel dintîi*) / *manîia*; tremișii / tremise pre; 50 le înkise; 51 toate întăele născute / loați întăni; din ceputul a totu; 52 sui / i scoase; o turmă; 53 și nîstuvii spre nedeajde și nu se spămăntară și drăcie lor coperii *m*.; 54 și duse i în codrul sfînătu al său pădurea ciasta; 5a fu-re da lu măsuru; 55 gerunkele; 57 și se lepădară; desturuară-se / intoarseru se; 58 elu / prinsu; bolovani / istocanii; elu / prensu; 59 domnul; Iizdrail; 60 beserccă / umbra; oameri; (*il* vrătutia; burutatia; mărule; 62 în / întru; și *lipsește*; dostoenia; 63 giurii; necercetate; 64 cădzu; nu plănse; 65 cadurmitu; *ca* silnic și șiumănu de viru; irapoi; 66 dede loru *nu se poate dis/inge din cauza unei pete. Numai silaba dă (din dădu) a rămas neatinsă.* 67 gerunkiul; 68 gerunkiul; codru lu sion; 69 și zidi *ca* o cornu; o *lipsește*; 70 și alease pre; elu / prinsu; și de la ce se mulgu luo 1 prinsu; 71 dostoinicia / ocina; 72 păscu ci / păscu i; îrima sa; mîrului.

LXXXVIII 1 Deu / doamne; dostoinicia / ocina; sfântu a ta; în iusalim ca a pomelor hrănire; 2 mîncare; pelița; fieriloru / gadinclor; 3 sângele lor; și (*cel dintîi*) *lipsește*; 4 batugiuc veerilor; 5 pără; manii te In sfrășitu; 6 mîniia ta spre limbi; **Ine**; spre / pre; keamă; 7 pre Iacov; 8 Nu p. / și pomeniia; primari /deainte; se *lipsește*; apuci ne; 9 agiută n. domnul; **pre** noi. *După acest cuvînt lipsește tot psalmul, precum și ps. LX XIX, LXXX, LXXXI pînă la v. 3 (și meseru inclusiv).*

LXXXI 4 mîrurile; izbiviști prinși; 5 Intuniarecu; se **se** rădice; 6 dumnezei; toți *lipsește*; 7 oamerii; și ca urul de cei yuideci; 8 Deu / doamne; giudec; în / dintru.

LXXXII 2 doamne ce-re se podobește ție; Deu / doamne; 3 su-rară; tire; 4 oamerii; lăncotiră cu voe / hiclen i ia cu alătu nîravu; 5 veriți; potrebitu de 1. / pierdemu di limbi; 6 cu... depreuînă / întru gāndu depreură; 7 și a izmaililor a lui moavu și a agareanilor; 8 a lui ghevalu și 'a lui amon și a lui amalic și altor n.; în / întru; 9 cu rășii vire; in / întru; 11 Și... lindoru / și periri endor. *De la toții giudecii (v. 12) și pînă la ps. LXXXIII o. 10 (Dau inclusiv) găsim o lacună în ms.*

LXXXIII 10 spre fața lui Hristosului tău; 11 mii / o mie; se mă lepăscu in; 12 că m. e și dereptate i.; domnul burătate; 13 de b. i. / burul imblîndu; domnul dumnedzăul putearnic; ce nedejduiaște spre tire.

LXXXIV a fii lu iacovu cāntecu; 2 pământul; 3 ertat ai; 4 turnatu-tei de / întors ai de cătră; încinsă / urgiia; 5 Deu / doamne; doară... noi / și întorce urgiia ta de cătrî noi ao d'oră în veacu mânia te veri spre noi; 6 sau se t.; din niamu în niarnu; 7 Dee / doamne; în viață / învii ne; omerii; și / și spre podobiții săi și; ceia; sa *lipsește*; 10 E... fricoși / mai vrătos aproape e de temuții; slavu; 11 tîmpiră se; 12 luce; și dereptatea; 13 rodul / plodul; 14 dereptatea între elu irainte i m.; pure; cale.

LXXXV rugăcurea; 2 ferește / hriniaște; prea podobitu s eu; mântuiaște; domnul meu nedejduiu spre tire; 3 tire; 4 că *lipsește*; tire luai; 5 dulce este și; ce kiamă-te / cei ce te mărescu; 6 rugăciurea mea și ia amente glasul rugăciuriei meale; 7 griji; kiemă *lipsește*; tire; 8 cuviius; Dumnezei / în (*adăugat deasupra liniei*) dzei; 9 ai faptu; înkira se vor irainte ta; 10 faci c. / ce face mirure; dumnedzăul; 11 se se veselească irima mea se se teami; 12 Dumneleu / dzăul; irima; 13 e *lipsește*; mere. *Versetul 14 și restul psalmului lipsesc; de asemenea psalmii următori pînă la ps. LXXXIX v. 6:... ștedzește.*

LXXXIX 7 că sfrășimu ne; și cu rășii ta; 8 tire; lumira; 9 și mânia ta sfrășimu ne; 10 e se e / iaste; e / și; de ei m. și d. / de acii muncă și lăggorui; ve-re; 11 cire; 'tinere / țărutul; 12 bāsăul t. / urgiia ta; spure mi; cu irima înțelepciuri; 13 pări; 14 demăreața; și veselimu-nă *lipsește*; 16 și d. f. 1. / și nîstăvește fiii lor; 17 lumira; mărulor; spre noi... derege *lipsește*.

XC L. c. 1. D. / laudu cāntecul; 1 în *lipsește*; Susului / celuia de sus; încorți se; 2 gice va; scāpaire / fugire; și nedejduescu sprensu; 3 că acela; vārătoriului; 4 și suptu; 5 nu te spāmānta; 6 înturearece; de timpirarea dracului; 7 partea; înturearecu; c. tiri nu se vor apropiia; 8 prāvi / căuta; plătire / daria; upuvāința / nedeajde; 10 nu va veri; tiri; rani nu se va apropiia; pelița ta / trupul tău; 11 tire; se te ferească în; 12 spre mārū; cānd / cum;

14 mere; lopen voiu prtnsu; 15 mere; elu, cu elu / prensu cu rasul; scrābi; scoțu 1 prensu și prea slivīscu prensu.

XCI L. C. c. /cāntaria de cāntece; 2 bire; însusu / măritu; 3 se spuremu demăreața meserearea ta; tote nopti; 4 cu c. / cāntați; 5 mārulor; 6 Ca / că; cugetele / gāndurile; 7 bărbatulu; S se facu / ce f.; că se piarî în veacu de veacu; 11 ca u-rui cornulu meu; untu / întru; 12 vrājmașii / dracii; și ceia ce se sculări spre mire hecleani. *Versetul 13 și tot sfirșitul psalmului lipsesc. De asemenea ps. XCII—XCIV v. 11, din care s-a păstrat numai: ...usul meu.*

XCII lăudare cāntecelor lu davidu; cîndu... Ovrei *lipsește*; 1 demnul; 2 spureți; 3 spureti; omerii; ciudesele / mirurea; 4 dumnadei / dzeii; 5 diacii su e demnul ceriu f-; 6 frimseate maie; 7 tātarii / tārīe; 9 inkiiali vā; sfintii sale / sfārta lui; 10 ce nu se r. / ceia ce nu se leagîră; oameriloru; 11 se se veseliaci; se se leagire marea; 12 se se bucare; ce su întrași; 13 vire (*două ori*); pāmîntul; a l. 1. / totă lumia; omerilor.

XCIII cānteculu lui davidu; cāndu... Ovrei *lipsește*; 1 se se bucare; se se veselească; nuor și inturiacu; și giudețu dereage; 3 foc; irainte; 4 lumirară; f. tale totă lumia; rădică /leagări; sa *lipsește*; pāmāntului; 6 dereptatia; omerii; 7se se rușireadze lofi cei'ce se înkiră idolilor ce se laudă de idoli săi înkirati vā; 8 featele jidovilor; 9 Domnul / doamne; toți D. / tot pāmāntul forte prea irālțași te spre toți dzeii; 10 cire iubiaște; nu nīvidi; brīneaște; sufletul; mirule; izbāvi va pre înși; 11 lumiră luci; irima; 12 în / întru; pamiantea.

XCIV 1 mirure; spāși elu / spāsenia lui; susiora s. lui / brațul sfântului; 2 dercapta; 3 sa *lipsește*; spāsenia D. / niia domnului; 4 bucura vā; 5 glasure cîntecelor; 6 în bucare ferecate; bucare; 7 marea și plinii; lumea; spre însu; 8 r. slāta vor cu mārūle depreură; vire; 9 vire; pāmāntul; a totă lumea în dereptate și omerilor în dereptate.

XCV 1 împărăți se se manie omerii ședzu spre herovimi se se rădice p.; 2 iraltu i; omerii; 3 se ispovedească se; că fricos i .și; 4 împăratului; tu gotoviși dereptate; dereptate; 5 înkirati vā s. lalpele picorelor 1.; 6 și samoilu ce kemă; kemî; 7 de nuoru grāi; 8 Deulu / domnul dzāiil; izbāndiiai spre; 9 rădicați vā dumnedzăul; înkirati vā în pādurea sfāntă a lui; domnul dumnedzăul.

XCVI 3 se știți că domnului dzăul nostru acela feace pre noi e nu noi prensu; omerii lui semn și oi pāșierea lui; 4 ușia; cāntece; 5 meserearia; pāri.

XCVII C. 2 cale; vere veri; mere; trecia în răul irimiei; pri în ; 3 iaintc; lucru / fire; uriu / urare; 4 irimă; mere; 5 ce clevetiia

întru.; mănaui / 1 goniia; îrima; acea / acesta; 6 ei cu m. / prenișii cu mere; aceia / acesta; 7 cei *lipsește*; cei / ce; 8 demăreața a ceea; se piară de cetatea; cei *lipsește*.

CI rugăciurea; oțăreaște sia înaintia domnului varsă rugăciuria sa; 2 rugăciuria; tire; 3 mere (*două ori*); 4 usucă se; 5 îrima; mîrâncu păre; 6 suspirilor; lepi se osul mieu; 8 și / șiu; pasărea însăggură se spre zidui; 9 in tote dzile; și cei ce; mere; 10 ceruse ca părea; și băutura mea cu p.; 11 și de / de; 12 farul; 13 in nemu și n. / din rod in rod; 14 înviere e efătiniși sionul că vreama se miluești prensu. că vire vreamia; 17 în slava sa; 18 Și *lipsește*; după plecaților se mai *adauge*: și nu trecu rugăciurea lor; 19 se se scriue aciasta intru altu rodu și omerii ce se zidescu laudă i d.; 20 că pleacă se de în raltul; caută; 21 se audză se suspirele; omorâți; 22 se spue; 23 adura se vor ome...; *sfirșitul psalmului, după acest cuvînt, lipsește, precum și psalmii următori pînă la CUI 2*

CUI 2 investite cu lumea ca cu; tinseși; ca o; 3 pre mai; în suirea; 5 spre învrătoșiară sa nu se va pleca; 6 ca cămeașă; 7 turului; 8 ca codrii; 9 hotară p. ce trecu; 10 pri în; 11 gadinele satelor; seata; 12 spre acealea parile c. petrecu; dim m.; dau; 13 de pre asupra sa de rodul; se *lipsește*; 14 și iarbă în slu omerilor; păre; 15 virul; îrima; se ungă; paria îrima omului întăreaște; 16 codrii livanului ce iai r.; incuiubură se a lu erodiu viața oblinduiște prenișii. *Restul psalmului, începînd de la v. 18, lipsește. S-au perdut de asemenea și foile ce conțineau ps. CIV pînă la v. 42. Foaia următoare, din care nu ni s-a păstrat decit un colț, începe cu: cei cătrî avram șerbul lui. Din sfîrșitul psalmului mai putem distinge următoarele cuvinte: și scoase... săi im bucurie... și aleșii săi in... și... vă limbă... și truda... se ferească d... (vv. 43—45). Din ps. CV s-a păstrat numai: veac... se vedem in dulciață aleșii tăi... se... în veselie limba ta... și se laudă... u părinții noștri... fărăle... părinții... easeră ciude... e mulți (vv. 1,5,6, 7). Manuscrisul prezintă aci o nouă lacună, care se întinde pînă la ps. CVI v. 7.*

CVI 7 și i în cale dereaptă; 8 se se ispovediască d. m. lui și ciuda lui fecorilor oamerilor; 9 că săturatu iaste; împlu 1 de dulcață; 10 cei ce ședzură întru inturearecu; ferecații; 11 domnului sfatul celuia de sus; 12 întru trudu îrima; lor agiutoriu; 13 ei / prenișii; 14 și i scoase prenișii den turearecu și di ubra m. și legăturilor rupără se; 15 se se ispoveadească d. mesererele lui și mirurele; omerești; 17 ei / pre înși; fărălegile lor; d. strămbătățile sale peclară se; 18 gunosi-se / nîdușia se; pară; 19 ei / prenișii;

2U ci (*două ori*) j preniși; pagubele; 21 se se ispovediascu; mirurii Ini fecoriilor oamerilor; 22 lucrul / deala; 23 mergia; 24 Meia; și miruria lui; 25 stătu duh vivorātu; \vi / lui; 26 pără; M scădzura pară; 27 mîndroste / înțelepciurea; înghițită; 28 de *lipsește*; ei / pre înși; 29 în limpede / cetu; ei / lui; 30 voia lor; 31 sc se ispovediască; și mirurea; oamerilor; 32 omeriască și spie șederile bătrîrilor laudă elu: 33 și în e.; 35 Și *lipsește*; iu; pustie în; 36 bagă / sălășlui; 36 fire /'debiu; 37 sămărara iirm; 38 ei / pre înșii; umnojiră / îmulțiră; nișkite / se impu-tă nara; 39 și înrăire se; 40 ocărăre; și săblîzniie lor prin netrecute; ••ale: 42 fărăleagea; 43 cire i prea înțeleptii; ecastia; mesererele.

CYII 2 g. e îrima mia doamne; tot *lipsește*; și c. / și cănlui; 3 psaltire și ceateri; de *lipsește*; dtiăriiața; 4 omeri; 5 pără; 6 spre ceriu dzăul; 7 ca se se izbăvească; 8 grăi întru s.; măsură; 'i galaadul; agiutoriu; și iuda; 10 upuvuința / nedeajdea; pu iu , I înșii; alți streiri; 11 cere mă va băga; sau cire mă va derepta pară la domeiu; 12 au nu tu doamne i.: Deu în s. / doamne în \cilutca; 13 d. e spăseniia onierească; 14 intru dumnedzău facemu vrălnia și acela ocară dracii noștri.

(\ 111 2 Deu / doamne; hiclenului / mencinrosului; mere; 3 HMTc; hiclnă / menciuroasă; de pizmă / urâte; se și tot restul psalmului *lipsește*. De asemenea ps. CIX.

CX 1 îrima; 2 mare e; 3 dereptatia lui lăcuiaște; 4 mirurilor sale milostivu o și eftinu e domnul; 5 m. dat au temuților densu; li agia; 6 tăriia lucrucilor sale spure oamereilor săi; 7 se / e; destoinicie / ocină; mărulor deadevăr ești giudețn; 8 cred. su t.; in veacu de veacu; 9 oamerilor; disc / poiunci; sfântu e și fricoșii <•; Ui mănćiosîiei / înțocpciurici; d. c; bură; ce o făcu; în \iaer de veacu.

('XI 1 bărbatul cel ce se tcamc; și im poruncită; 2 în nemu / Kirlulu; Sbogălate; 4 lumiră întru nturiaiccu cu Irmiră d. mese-reaie și miluire și dereptu; 6 nu se rădică; 7 im pamento: 7 se lea inc; îrima; se nedejduiască spre d.; 8 îrima; se teame pără \ a; 9 dereptatea lui lăcuiaște în veacu de veacu; îrlăță se.

C.XII allilluia *lipsește*; 1 feții domnului; 2 pără; 3 pără; lăudatu e; 4 iraltu e; 5 cire; domnul dzăul; iraltii vii; 6 spre • eiu si spre pământu; 7 r. despre pământu; irăltă; 8 se 1 pue pi i insul cu giudecie cu giudecii oamerii s.; 9 stearpa: veliaște se.

(XIII 1 di în / di; oameri; 2 fu iudei sfinția lui; țărutul lui; 3 și iurdanul; irapoi; 5 și tu iurdane ce te turnași irapoi; 7 (//ăul lu i.; 8 piiatra în iazere de ape și ne tăiată în izvor; li miniele; 10 dzăul; 11 e domnul nostru spre ceriu și spre p.;

vrea; 12 mărilor omerești; 14 nasure / nari; nu aput; 15 măru; nu pipăescu; picioare; și nu g.; 16 toți ce facu ei; cei *lipsește*; sprensu; 17 nedejdui spre dumnedzău; 18 nedejdui spre; 19 nedejdură spre domnul; 20 blagoslovi ne; blagoslovit-au (*al doilea*) / blagoslovită iaste; 21 blagosloviți sămtu temuții micii; 22 fii; 23 domnului cela ce; 24 oamerilor; 25 întru iadu; 26 pără.

CXIV i prea iubit; 2 kiema 1 v.; 5 m. e d.; 6 ce hrinaște tirerii d.; spășiu me; 7 bire; 8 diin / de; și p. m. de lurecare; 9 pârta.

CXV 1 derapta acia; 2 e eu; în mirarea m. t. e omul menciuros; 3 voiu da; 4 scafă spăsenie; 5 oamerii; 6 c. e; moartia preapodobiților; 7 legăturile / lăngorile; 9 oamerii; 10 casa d. pri în; tire.

CXVI Allilluia *lipsește*; 1 pre d.; ca lăudați pre însul toți oamerii.

CXVII 4 se dzică amu toți cei ce se temu; 5 de grije; 6 dnom-nul mie a. și nu frică de ce face va; 8 m. bire e se nedejduiți s. d. d. nedejduiți s. o.; 9 m. bire e se nedejduiți s. d. d. nedejduiți spre boiare; 11 incungiura de î.; 12 albirile; spiri. *După acest cuvânt lipsește tot restul psalmului împreună cu o parte din ps. CXVIU (pînă la v. 122).*

CXVIII 122 bire; mere; 123 sfrășiră se; cuvântul dereptăților 124 ta / ta și dereptăților tale învață me; 125 și / șerbul tău sămtu eu înțeleptiază me și; 126 se facă domnul sparseră; 127 d. acia iubiți porâncitele; și de p.; 128 re *lipsește*; 129 mirurate su; 130 spurerea; lumireadză; tirerii; 132 mere; giudeațe; 133 se nu învâncă mere t. fărăleage; 134 oamerilor; 135 lumiriadză; 136 în eșirea; 137 tu doamne; 138 și porâncite dereptate mrăturiia ta și deadevărul foarte; 139 topit au jalostea ta; vrăjmașii miei dracii tăi; 140 înfierbântatu e cuvântul; 141 giurelu eu sămtu; 142 dereptatea ta de dereptate e in v.; deadevară; 143 nevoe; 144 dereptate e; înțeleptheadză ne; 145 îrima; 146 tire; mrăturia ta; 147 și *lipsește*; în / spre; nedejduiui; 148 miei / mie; demăriață se me învățu deu cuventele t.; 149 giudețul tău învii me; 150 gonitorii-mi / ceia ce goaia me; ere / e; 151 căile: deadevăru; 152 temelitu / urdzitu; 155 e *lipsește*; 156 giudețul tău; 157 mână / goniia; de / e de; nu me ferii; 158 ținură / feriră; 159 disele / porâncitele; că *lipsește*; 160 întru începutul; 161 mărară me; înfrică se îrima; 162 hrăne; 163 nu o p.; și urăiiu

In ms. Psaltirei Scheiane găsim: nau putu. D. Bianu corectează: nu putu; trebuie însă să îndreptăm greșala copistului în: nu a putu, după cum ne arată Psaltirea Voronețeană.

e leagea; 164 că șede șapte ori in dzi lăudaiu te; 165 celora; săblazni / înșelăciure; 166 disele / porâncitele; 167 o *lipsește*; 168 căile; tire; 169 se se apropie rugăciurea; tiri; 170 între tine *lipsește*; 171 răgăi vor usnele meale cântare; 172 porâncitele t. d. e; 173 măra; disele / porâncitele; 174 învățatura; 176 ca oaia.

GXIX ședere XVIII *lipsește*; stepene... spițe *lipsește*; 2 domnul / doamne; me *lipsește*; rostul; lăstivă / menciurosă; 3 sau ce se va adauge; hienă / menciuroasă; 5 tairului / putearnicului; cărburi; 5 veritul meu delungă se; prișlețu /oaspe; 7 ceia; cuvânta / grăia; mere.

CXX cântecul stepenelor; 1 vere; 2 agiutoriul meu dela domnul cela ce; 3 d. ce te feriaște; 4 adorme; 5 d. e. c; spre măra; 6 tire; lura; 7 veghie / fereaște; fereaște / hrăniaște; 8 te întru *lipsește*; eșitul tău; pără.

CXXI cântecele stepenelor; 1 ceia; 2 picioarele; ierosalimu; 3 ierosalimul; cetatia; depreură; 4 genunkile /rodurele; gerun-kele; se se ispoveadiască numelui; 5 că aceia ș. în scaunu în giudețu scaunu e în; 7 întru potearia ta și în debiu stlăpu p. t.; 8 vecirii; tire; 9 d.c. dumnedzăului n. căutau bire ție.

CXXII cântece stepenelor; 1 tire; spre ceriu; 2 măriile; șiar-belor; mărul; pără eftini va; m. pre noi d. m. pre noi.; 4 ce mai vrătos î.; de imputare; pășenilor /trufașilor.

GXXIII spițelor *lipsește*; 1 fi; e *după* Domnul *lipsește* restul psalmului împreună cu ps. CXXIV, CXXV pînă la v. 2.

CXXV 2... rie; și limbiei nostre; mărit au d. se f. cu ruși; \ austrul; samirară; 6 plâncea; viru; mărul.

CXXVI c. stepenelor; munciră-se / trudi sî vria; veghiare cetatia; veghie / preveghe; 2 mărecarea; păre duriare; va / vi; 3 dostoinicia / ocina; plodului; 4 ca săgiatcle in mărul silnicului; 5 nu se voru rușira c. voru grăi d. s. în uși.

CXXVII c. stepenelor; 1 ce se temu cei ce îmblî în calea lui; 2 Inului; ferice e.; bire; va fi; 3 muiarea; laturea. *După* talc *manuscrisul prezintă din nou o lacună, care se întinde pînă la ps. CXXIX v. 4.*

CXXIX 4... ntul tău; 5 nedejdui; în / spre; 6 demăreați piră in noampte; demăreați se nedojuiscî i. spre d.; 7 că dela •I. e mosereare și m. dela dinsu fi.; 8 elu / acela; Israilu / creșlinil.

(.XXX Cîntece s. *lipsește*; 1 nu se ridică îrema; îralți; îralții; ininirații de mere; 2 îralți; ca sugîtoriu spre maici sa; veri da; se nedejduiascî creștirul spre d.; pără.

(.XXXI cântecu stepeni; 1 pre *lipsește*; 2 că se giuri domnului fagului se domnului iacov; 3 se intrare; sau sui în stratul patului

mieu; 4 se deaderă somnu; și sprîncianele lor meale durmilari
5 pîră; lu *lipsește*; 6 aflîmu; 7 pocloniți va în locu iuo; 8 învii;
11 nu se lepădă densu și de plodulu m. sale pure voiu spre;
12 lege me *lipsește*; ee voi învăța pre inși; pără; spre s.; 13
Domnul *lipsește*; 14 că vruii prensu; 15 vâratul; cu *lipsește*; păre;
17 unsul; 18 rușire.

CXXXII spițelor *lipsește*; 1 bire; și / sau; depreurâ; 2 spre
capu; de *lipsește*: în / spre; 3 Lui ermonu; în / spre; pără.

CXXXIII Cîntecele s. *lipsește*; 2 rădicați vî mîrurile voastre
întru sfinție; 3 te *lipsește*: de / din; cela ce f.

CXXXIV ședere XIX *lipsește*; 3 cântați în numele Iui că
burii e; 4 și creștini în ocină sie; 5 e marc; toți dumnedzeii;
6 spre ceriu și spre pămîntu în mare; 7 cumplitete /sfârșitul;
vistearile; 8 cela ce; pără; 9 și crude pre / mirurate pri în; tire;
10 tari; 11 Amuriei / Măriei; 12 în ocine /oegini; oamerilor;
13 pamentea; 14 oamenilor; dreptu /de; 15 mărulor omereșli;
16 Roslu / gură; 17 dului / sufletu; 18 ceia ce i; 20 circ vâ
teameți; 21 blagosloviți) e domnu; vietorii / ce vie.

CXXXV 2 Deului / domnului; 3 meseroa; 4 ciude mari urni;
5 cela ce feace ceriul cu nțelepciuri; 6 cela ce invrăloșo p.;
7 cela ce f. lumira rn. urni; 9 hira. *Versetul* 10 și restul psalmului
lipsește.

CXXXVT ...niaria lui d. de e.; 1 u *lipsește*; de cîndu; 2
pre / prim; 3 căutare și ducia pre noi; 4 căutarea; striirî; 5 se
uitare tire; 6 se se lepscă: pînațul / grumadzul; se nu pomenire
tire; 7 ierosamului; pără; 8 featele vavylonului maratele ferice
de cela; ce ai dat tu n.; 9 cire; tirerii.

CXXXVII davidu da z.; 1 îrima; cuvintele / graiurile; 2
înkiru; 2 între toții / spre toți; in ce dzi te kiemu; 4 se se ispo-
vedească; Doamne *lipsește*; 6 îraltu; și îraltu e și de d. ș.; 7 se
measese prim; învii me; mără; 8 mere; meserere / mila: lucrul
mărulor.

CXXXVIII cîntarea lui davidu zahariei; 2 tu / și; me (*cel
dintii*) *lipsește*; 3 cugetele / gîndurile; și neclăcata mia tu ai
sleditu; 4 cărările / drumurile; 5 apoia; tu me zidiși și puseși
spre mere mără ta; 6 miruratu siau înțelepciurea la de mere*
7 voiu mearge; 8 se suire; se deștinsere; 9 se luare; mănecăndu
/ întru mărecare; 10 și acolo mără ta; țire; 11 înturearecul clacă
me și noapția lumăria; 12 că înturearecul nu se înturecă de
tire și noapția ca dzua lumira se va; înturearecul; lumira;
13 zidiși; mațele m. / zgăul maiciei; 14 mirurate su 1.; 15 nu se
ascunde; tire ce ai făcutu intru; aduratul; întru *lipsește*; 16 nu
faptul; se scriu; nemică nu ei.; 18 arira; cu sântu *lipsește*; tire;

19 Deu /doamne; mere; 20 cugete / gîndure; 21 de *lipsește*;
22 cu sfrășitu urăciuri ură preniși și dracii f. m.; 23 ispitește me
doamne și vedzi îrima mia; 24 se e carea cuvva fărăleage în
mere și îndereptiază spre cale.

CXXXIX 2 de oameri hicleani de brăbatu; 3 ceia ce gîndiră;
într îrimi în toate dzile g. războae; 5 mărul; și de omu nede-
reptu izbăviaște me; 6 curse / cursă; blazne / înșelăciuri; 7 dom-
nului dumnedzăul; 8 vârtute / vrătoșia; me / ta; umbrî ești spre;
9 menre; de d.m. / de jialia; mere nu lăsa mere; 10 coperii preniși;
11 crăburi; ei / prinși; i. kinu și nu vor sta; 12 brăbatul 1.
nu se dereage spre p.; vereadză se îm; 13 plîtire.

CXL 1 tire (*două ori*); 2 de se se isprîvască rugăciurea;
fire; mărulor; comandare; 3 pure; ferire / hrana; 4 îrima; oamerii;
și numărul cu aleșii lor; 5 e u. păcătusului; rugăciurea; 6 adau-
seră se graiurile meale că pupură; 7 grosul; în / spre; 8 tire,
spre tire nedejduiiu nu delunga s. m.; 9 săblazne / înșelăciure;
10 urul sântu eu pără.

GXLI Înțelep. lu D. *lipsește*; 2 kiemu; rogu me; 3 și grijia
mea întrînsu sus puu; 4 mere; spre calea casta; prensă; curse;
5 de / dea; mere; fugirea de mere; cire ciare; 6 tire; upuvuînța /
nedeajdia; și *lipsește*; pârția; spre p.; 7 rugăciurea; mere;
8 temniță; se se ispovedeascu; mere; pără me veri da.

CXL i] cîntecul lui davidu cîndu 1 gonii avesalom fecorul
lui; i rugăciurea; rugarile m. în / rugăciurea mea intru; derep-
tatea; 2 nu se derepteadză; tiri; 3 pusu meu î. înturearecu; 4
și întrestă îm mere d. m. intru mere turbura se îrima mea; 5 mîru-
ior; 6 tire mărul; 7 ascultă me; cumpli-se / peri; de cătrî mere
și asămăra me voiu; 8 demăreața; 8 că spre tire nedejduiiu; spure
mi d. c. în ce mrăgu; că *adăugat deasupra liniei*; tire; 9 dela d.;
că *lipsește*; tire; 10 domnul meu; în / spre; 11 dereptatia; 12 și
că (că *adăugat deasupra liniei*) mila ta piarde d. m.; ceia ce
dodoescu sufletul m.

(-XLIII cîntecul lu davidu cătrî goliathu; 1 b. e domnul
dumnedzăul m.; ce *lipsește*; mărul; în (*două ori*) / spre; 2 mese-
reare; agiutoriu mie și sprensu nedejduiiu și izbăvitoriu mie
se.ul.ui meu plecu oamerii; mere; 3 elu / prensu; 4 podobi / asa-
înără; 6 sparge i lasă săgiatele tale și smentiaște i; 7 mără;
dim mărul fecorilor streiri; 8 grăiră în d.; 9 dzăul c; psaltire
«u câte dzeace; 11 de îm mărul fecorilor striirești; 12 noa;
lirereatele; featele lor îm burătate; pre *lipsește*; 13 hranele lor
în plute su de; multe p. îm lțescu se în; 14 groși; strigare; 15
oamerii (*două ori*); cei ce.

CXLIV lauda; 1 înaltu te; 2 și în veacul veacului; și lăudu e foarte și măriile lui nu e sfrârșire; 4 în rod și rod laudă; vrătutea; spuru; 5 i ciudele t. spure vor; 6 a ta; și măriia ta; 7 pamentea; și dreptăției; 8 eftinu e și; 9 dulce e; și e.; 10 se se ispovedească; să te blagoslovească; 11 vrătutea; 12 oamerilor; a *lipsește*; 13 împărăție în toate; ginturile și g. / rodure și rodure; c. e. d.; 14 scoate / rădică; cadu gosu; și scoate toți ceia ce su gosu lepădați; 15 spre tire nedejduescu; piște / hrană; vream; 16 măra; viele / viețile; 17 dreptu e; 18 kiamă prinsu tuturoru cei ce k. prinsu; 19 voia temuților densu face și r.; i / prinșii; 20 hrănește d.; elu / sprensu; cumple / pierdzi; 21 numele sfântului tău în veacu și în veacul veacului.

CXLV agreu; 2 toată 1.; cântu domnului; pără; în g. / spre boiari; 3 fecorii oamerelor că întrînșii; 4 aciaia; gândurele; 5 ferice e celu ce e dzăul; nedejdea lui spre dumnădzăul s.; 6 cela; marea; ce su întru ia; 7 deadevră; pistă / hrană; 8 d. înțelep-teadză, o. d. scoate lepădații de gosu; 9 pribegi / veriții; 10 in g. și g. / în rod și rod.

CXLVI Allilulia... Zaharia *lipsește*: 1 e *lipsește*: dumnădzăuiui n. se se îndulcească lăudarea; 2 adura i va; 3 îrima; legi; 4 mulți stealele lor; numere / nume; 5 și mare e vrătutea lui; 6 pără; 7 ispovedire; 8 cel *lipsește*; făru; zlacu / pajește; oamerilor; 9 ce deade viteei lor mâncare; 11 ceia ce se temu de însu și ceia ce nedejduescu spre mila lui.

CXLVII agreu și lu z.; 2 dumnădzăul t.; 3 că întări v.; și *lipsește*; blagoslovește; tire; 4 ce puse; și *lipsește*; satură te; 5 pără n de eurundu alergi; 6 cela; lăra; ca cerușia vrăsă o; 7 ce lepădă; pările; gerului lui cire; 9 ce spuse; 10 Ce *lipsește*.

CXLVIII allu aalu agreu; și / lui; 1 diin / de; 1. prensu în cei de sus; 2 1. prinsul (*două ori*); silele / tăriile; 3 lura; elu / prinsul; lumira; 4 1. prinsul; și apa ce i mai pre sus de c; 5 că acela dzise; elu / acela; 6 vor; 9 codrii / năgurile; pur-tătoare; kedri / kodrii; 10 șarpele / gadine; 11 oamerii; giudecii goiarii; 12 giuri; bătririi cu giurii se; 13 urul; 14 în (*două ori*) I spre; oamerilor; p. săi; oamerelor.

CXLIX 1 cântece *lipsește*; noau; besearca; 2 se se veselească i. de cela ce le feace elu; și (*lipsește*); se se bucore; 3 săboru; și în / di în; psaltiri; 4 oamerii săi; 5 spre straturele s.; 6 părți; măruie; 7 oameri; 8 împărăților lor caile și; mărule.

CL 1 Deu / domnul; întru vrătutia tăriei lui; 2 1. spren-sul spre tăriile lui lăudați prensul după prea multă meserearea lui; 3 1. prensul in glasu de buciru lăudați preșul în psaltire și în ciatiri lăudați; 4 prensul în tămpăni și în z. 1. prensul în

strune și in organe; 5 1. prensul în clopote cu bure glasure lăudați prinsul în clopote cu strigare.

CLI scrisă e a lu d.; sama / număr; i tăraru; tătărelui (*două ori*); 2 mărule; organe; adurară; cire; spure; 3 tătărelui; 4 buri; și nu; 5 in tămpiratul; striiru; 6 imputare; fiul.

CLII cântece; la... Cântecul I *lipsește*; 1 caii și călărașii; 2 cesta e dumnădzăul; elu / prinsul; și văznesescu prensul; 3 d. cu numele 1.; 4 sila / tăriile; 5 ei / prinșii; vătămară se intru adâncatu ca piatra; 6 măra; 7 cu *lipsește*; tirit-ai / întărâta; ei / prenșii; 8 ca păreate apele; pre / prim; 9 Dise / Șise; barnie / folosu; insuțietu; învence va măra mea; 10 și *lipsește*; ei / prenșii; pogrăzniră / necară se; întru; 11 cire e ca tire întru dumnădzei, doamne cire e ca tire preaslăvitu în s. miruratu; miruri; 12 ei / prenșii; 13 d. cu dreptatea ta oamerii; casa; 14 durare; 15 priimiră ei cu tremur topiră se toți ceia ce vi; 16 cutremuri cu velici e sisioata ta; pără vor treace oamerii tăi doamne pără vor treace oamerii tăi ceștia; 17 b. răsăriși prenșii în mägura ocineei tale; ai faptu; mărule; 18 d. împărătește în veacu și spre veacure și incu; 19 și călărașii; năvedi / măra; pre / prim.

CLIII 1 ceriulu; 2 se așteapte ca ploia gicerea mea; roa; ca neaoa spre troscotu și ca sloata spre făru; 3 mărirea / velicie doamne; 4 a lui dumnădzău deadevearc lucrurelc lui; giudețu su domnul credincosu e; d. e și; 5 a; rod rău; 6 oameri neburi; nu însuși acesta a tău; 7 aduceți vă amente de dzilele; ani rodul rodurelor; 7 spure va; bătririi; 8 sămără; măsura / sama; î. domnului; 9 partea; oamerii; ce ocina ciia lui i.; 10 satură i du; 10 z. în locu fără apă; învătă elu și feri i elu ca lumea o.; 11 ce coapere cuiubul său; ei / prenșii; în / spre; 12 d. însuși purta prenșii; cu rânșii dumnădzău striiru; 13 vrătutea; și *lipsește*; satură i prenși de greunțele satelor; de / dim.; di în vrăto-șiarea pietriei; 14 berbecilor și ii giuncilor și șapilor; 15 și (*al doilea*) *lipsește*; și lărgi; domnul cela ce lu feace prensu și deluggu se de domnul ce 1 mântui prensu; 16 striiri; 17 cumândarea; Deului / domnului; Dei... loru / a domnului nu vedea noii și «după noi aduseră ce nu știia părinții loru; 18 cela ce; dumnădzăul eela ce; 19 și *lipsește*; dumnădzău și rāvni; și dreptu featele lor; 20 spure voiu; gintu / rod; fii ce / fecori; 21 nu întru dumnădzău; ei / prenși; manie prenși; 22 mânia / urgii a; arse pără; de desuptu; \ iptorile-i / părea ei; și aprinse; 23 adura voiu; cumpli-voiu

' D. Bianu *tipărește*: întâmpinare; *cuvîntul trebuie însă despărțit in dnră.*

/ sirăși Je voiu; 24 mâncarea; spirare; manie / urgie; 25 din casă / din lontru; giurelu cu î. cum sugere fecorelu bitrîru; 26 sãmăra voiu prinși; oameri pamentea; 27 mania *lipsește*; se nu aibi ai lungi; vrăjmași / luptători; mără; îralți; 29 nu gândiră; aciastea toate; în vreamă ce vire; 30 urulu; înturearece; pridădi prenși; 31 dumnezeiilor; e dracii noștri neînțelepți su; 32 viia lor iaste și; strugurii de f. struguru; 33 și *lipsește*; virul lor iaste și m.; 34 adurară de la mere; visterele; 35 în dzi de vrîjbie eu dau; gâmbosi / înșela; și... voao / pristăviră gotovînțele voastre; 36 oameriloru; ei / prenșii; pridare trași scrăbiți; 37 nedejduia; 38 lă *lipsește*; virul prinoasele lor; și / ei; și se vie / și fie; 39 sântu domnu; tricându de mere; viu / viață; cere se i scoată dem mirule meale; 40 spre ceriu mara mea; 41 mără; voiu da; vrăjmașii mei / draci; me *lipsește*; lă *lipsește*; 42 de sângele vătămăților și pridăți de capul; 43 ceriure depreură cu rusu și înkiră să lui toți; limbi oamerii lui; învrătoașe; vrîjbie dricilor și celora ce nu nevidiia prensu da va; și *lipsește*; oameriloru.

CLIV rugăciurea onneei maiciei lui samoilu cântarea a treia; 1 întăriaște sia îrima m. întru; iărgiia u.; 2 cănuie s. ca domnul și e dereptu ca domnul nostru; alcgându de tire; 3 și nu grîireți susu în trifă; mari; de / din; că domnul cu nțelepciure e domnul și domnul; 5 ce pliri e de păre; stearpa născu șiapte; multa; fecori; 6 omorea; 8 îralță de p. mișelul; cu tăriiia oamerilor; 10 d. nătăre l face; se nu se laude înțeleptul cu înțelepciurea sa și se nu se laude tarele; și se nu se laude bogatul cu bogătatea sa ce de aciastia se se laude ce înțeleage și ști domnul; pre / primu; tură acela g. sfrășitele p.

CLV rugăciurea lui avacu prorocului cântarea a patra; 2 Pre / prim; vieți; apropiia se vor; veri va vreamia; milă p.; 3 domnul; vire; sãmărați; burătatea; împlu; 4 lumirava fi; mărul; vrătutea; 5 îrainte; și eși va; îrapoia; 6 îmbJarea lor de veacu; 8 d. în răure manie te d. d. în r. e urgiia ta; e curărea; în / spre; 9 dise / grîi; 10 oamerii; curăre; și îraltul; 11 lura; în / întru; hirniră; 13 oamerilor; se spășești hristii tăi verit ai; în capetele strîmbitate moarte rădică legături pără; cumplit / sfrășitu; 14 să ia tai cu mirure capete t.; frîrele; 16 feriiu me; îrima; și întrî cutremuru în oasele meale și întru mere turăbură se vrătutea mia; oameni veriful; 17 smokuinii roadă nu f. și nu va fi rodire în vie; dela / lucrul; mâncare; piște / hrană; 18 e eu de domnul veseliiu me; întru dumnezău; 19 Domnulu *lipsește*; vrătutea mia iaste; spre s.; îralte; se învîncu.

CLVI rugăciurea isaieei prorocului cântarea a cincina; 9 marea va sufletul; tire doamne; lumiră e gicerile t. p. dereptate

învățați vă ceia ce viu spre pământu; 10 se învăța; în / spre; Lua-se-va / se se ia; 11 îralță o a ta; cire; rușira se voru; priimi vor oamerii n. și a.; ei / prenșii; 13 doamne trecându de tire; 14 nice vracii se i poată învie; partea; 15 adauge rău marilor p.; 16 grije; 17 că ceia ce; fui; 18 mațe / zgău; în / spre; cădemu; vietorii in / ceia ce viu spre; 19 învie vor; cine-su / ceia ce sântu; cere su; tire; 20 oamerii; intru neșkitu cătu e cătu e pără; va... Domnului *lipsește*.

CLVII prorocului; 3 domnul dumnezăul; 4 îrimiei; îraltele; prespre mere curu; 5 sfânta ta; 6 mere; pără; și fără fundul; me *lipsește*; pripădi se c. m.; 7 ce era; dintru; tire; D.D. / dumnezăul; 8 cându sfârșii se de la mere; tire; a *lipsește*; 9 ceia ce ferescu in deșertii menciurile mila sa l.; 10 laude ispovedire; câte făgăduitu meamu da voiu ție pre s.m.

CLVIII rugăciurea azariei din cartea lu daniilu prorocul cântarea a șeptia; 26 doamne dumnezăul părinților noștri și lădatu c și prea slivitu; 27 și totu lucrul tău deadovăru; 28 Și... fapt-ai *lipsește*; și pre cetatea; in ierosalim; cu *lipsește*; 29 fără iegiuimu delugămu ne de tire; 30 veghiemu / ferimu; ca dzis ai noao de bire se fie noao; 31 și toate aduseși pre noi feceși; 32 mărul / vrijmașiloru fără leage urātu prea clăcătoriu și i.; și hicloanii mai vrătos de toatu pământul; 33 a deșkide reace și imputare ce fumu șorbiloru tăi ce te cinstescu; 34 nu da noi pără la sfrășitu; 35 și nu sparge leagea ta și nu lăsa mila ta dela noi; fire; 36 celor grîși so mulțească se sãmînța lor; și ca a.; margirea; 37 *â despuetor e mieșurămu ne mai vrătosu de toate limbi; 38 iaste; acesta g. / adecă giudețu: comandările nece aducere nece cădila nece locu a giunghea îrainte ta; 39 meserearea / milî; sc fimu preimiți; 40 arsele de oi și de giunci și ca intru înturearece de m. g.; tire; și sfrășimu ne dopă tire că nu iaste reace upovăindu pre tire; 41 după tire verimu; îrima și ne teamemu de tire; 42 rușira; după mulțimea mileei tale; 43 și scoate ne după ciudele fale și fă e.; 44 rușireadze; ceia ce; și se răcească de toate tăriiile și tăriiia lor se frîngă se; 45 și se cunoascică tu ești domnu dumnezăul și slivitu pretutindirea; 46 și nu sta aruncându ei slugile împăratului aprinzându cuptoriul cu rășiră și cu smoală și pozderii și cu v.; 47 para pre cuptoriu pre patru pre patrudzoci și noao de coți; 48 și cungiură și arse ceia ce aflî; 49 E *lipsește*; Domnului *lipsește*; depreură cu azarieei fecori; și luo vorpae forului din c.; 50 și feace pre mijlocu de cuptoriu ca duh blîndu surându și nu se atinse de acie fucul; nec... lor *lipsește*; 51 atunce aceia toți trei ca cu un rostu cănta și dulce cuvânta și sliviiia dumnezău din cuptoriu grîindu; 52 și (*cel dintii*) *lipsește*; și

prea irălțatu elu în veacu; sfântu și prea cântatu prea irălțatu elu în v.; 53 a *lipsește*; și prea cântatu și prea irălțatu în v.; 55 cel *lipsește*; și sedzi pre h. și prea cântatu și prea irălțatu în veacu; 54—56 blagoslovitu ești pre scaunul slivitu împărăției tale și prea cântatu și prea irălțatu în veacu.

CLIX cântecele a trei sfinți fecori cântarea a opta; 57 cântați și prea irălțați elu în veacu; 58—59 îngerii domnul; și prea irălțați elu în veacu; 60 ce su pre mai susu de ceriu; 61 și toate; D. că / domnului cântați și prea irălțați elu în veacu; 62 lura; 63 și prea irălțați elu în veacu; 64 toate ploile; 65 D. D. căn- / domnului cântați și prea irălțați elu în veacu; 66 și zăduvul; 67 f. și fierbentele domnului cântați și prea irălțați elu în veacu; 69 roaole și iniile ghețile și gerul domnului cântați și prea irălțați elu în veacu b. b. și n.; 73 fulgeriul nuorii domnul cântați și prea irălțați elu în veacu 72 b. lumira și înturearecul; 71 noptiei; domnul cântați și prea irălțați elu în veacu; 76 în p. / întrînși; c. și prea irălțați elu în veacu; 78 riurele keției; 77 și izvoarele; 79 și k. *lipsește*; și toate ce tragu se într apă domnului cântați și prea irălțați elu în veacu; 81 Gadinele / fierele; c. și prea irălțați elu în veacu; 82 oameriloru; 83 Și *lipsește*; blagoslovi izdrailu domnului cântați și prea irălțați elu în veacu; 85 ș.d. domnul domnului cântați și prea irălțați elu în veacu; 87 Prepodobnici... căn / și prea cuviîniușiloru și smearițiloru cu îrimile domnului cântați și prea irălțați elu în veacu; 88 domnul cântați și prea irălțați elu în veacu; Blagosloviți... prevăzs- / blagosloviți apostolii prorocii munciții domnului domnul cântați și prea irălțați elu în veacu; domnul cântămu și prea irălțamu elu în veacu; și în veacul veacului adevăru lăudamu și blagoslovimu înkirămu ne; și prea irălțându.

CLX cântarea a dzăului niscătoarea ce e din luca sfânta dulcață cântarea a noaoa; 47 duhul mieu în dumnedzăulu; 48 și amu dea acmu fereca ne voru toate rodurele; 50 și mila lui în rod ce temu se de elu; 51 țineare; trufa; îrimiei; 53 și flămîndzii î. în dulcață; lăsă i deșerti; 54 meserere / mila sa; 55 lui avramii și semănța lui pâră în veacu.

CLXI înțelepciurea zahariei tatăl lui ioanu din luca dulce vestire; 68 d. dumnedzăul; că socoti și; oameriloru; 69 fecorului; 70 că dzise cu r. svențiloru de veacu prorocii lui.

Studii de filologie română, publicate
de București, 1898, p. 17—42.

ȘCOALA LATINISTĂ ÎN LIMBA ȘI LITERA- TURA ROMÂNĂ. ORIGINEA, TENDINȚELE ȘI INFLUENȚA EI

Leețiune de deschidere ținută la Facultatea de litere
din București în ziua de 10 noiembrie 1899

Domnilor,

lieîneepîndu-mi cursul de *Istoria literaturii române*, voi căuta si in anul acesta, ca și în anii precedenți, să consacru prima mea leețiune unei chestiuni mai generale care să servească de introducere la materia pe care mi-am propus s-o tratez.

lu anul trecut am studiat literatura noastră pînă în 1780, < **ind** apare *Gramatica română* a lui Mieu și Șincai. Ne-am oprit la această dată pentru că din acest moment literatura română intră **in** «i nouă fază. O epocă de regenerare începe pentru întreaga noastră vieată intelectuală cînd învățații transilvăneni vin să propage prin scrierile lor principiile pe care se întemeiază renașterea noastră **de la** începutul acestui secol. Ideile pentru care a luptat școala llansilvăneană au schimbat cu desăvîrșire modul nostru de a pndi si lor le datorim multe din binefacerile de care ne bucurăm **MI** in care ne răsfățăm astăzi. Pentru un istoric care urmărește **progresele** pe care le-am făcut de o sută de ani încoace, epoca **In** care au trăit scriitorii de peste munți apare ca una dintre cele **mai fecunde** din mișcarea noastră culturală. Și ceea ce dă un **i** aracter deosebit acestei epoci este faptul că toți cari au lucrat **In** acest timp au urmărit o singură țintă, au avut în vedere triumful **aceleiași** idei și au dat un exemplu rar de solidaritate **intelec- i imla. în** istoria noastră, unde munca solidară n-a fost totdeauna **înțeleasă** și apreciată precum trebuia, școala latinistă ocupă una **din paginile** cele mai frumoase, și orice scriitor care n-a uitat unu **mi** desprețuiește trecutul trebuie să se oprească puțin dinaintea

ei și să vadă ce poate învăța din activitatea aceluia care l-au precedat.

Școala latinistă ne dă un exemplu, nu izolat însă, de modul cum românii au știut să întoarcă spre folosul lor tendințele de deznationalizare ale streinilor. În secolul al XVI-lea luteranii se încercaseră să atragă în partea lor pe români și începuseră să traducă în românește mai multe texte religioase, pentru ca să răspîndească în poporul nostru doctrinele reformate, dar toate eforturile lor au avut cu totul alt efect, pentru că românii au profitat de avantajele care li s-au oferit și s-au pus să tipărească cărți în limba lor, pentru ca să deștepte astfel gustul pentru o literatură națională. În secolul al XVII-lea, același fenomen s-a repetat sub altă formă, și urmările propagandei streine au fost tot atât de binefăcătoare pentru dezvoltarea culturii noastre. Când Transilvania a intrat în stăpînirea Austriei, catolicii s-au gândit imediat să cîștige noi închinători printre români și să-și asigure preponderanța în afacerile noii țări anexate. Propaganda catolică a început atunci să se întindă printre români și iezuiții s-au pus fără întârziere pe muncă pentru ca să arate preoților cât de folositoare ar fi pentru națiunea română trecerea la catolicism. În unele părți propaganda n-a întâmpinat piedici chiar de la început, pentru că deja în 1692 vedem mai mulți preoți români primind unirea cu catolicii. Iezuiții au continuat atunci cu mai multă energie să cîștige noi elemente pentru cauza lor, și tendințele lor n-au întârziat să se realizeze. În 1697 partizanii unirii sînt atât de numeroși, încît mitropolitul Teofil se hotărăște să convoace la Alba-Iulia un sinod al preoților români în care să se fixeze mai de aproape condițiunile în care să se facă unirea. Preoții cari au luat parte la acest sinod au hotărît să primească unirea și să recunoască, între altele, autoritatea papei în schimbul unor privilegii acordate lor de catolici. În 1698, urmașul lui Teofil, Atanase Anghel, convoacă un nou sinod la Alba-Iulia în care se aprobă punctele admise în hotărîrile adunării din anul trecut. Dar toate aceste deciziuni nu sunt definitiv aprobate decît în 1700, cînd se iscălește actul de unire. Numai în acest an unirea devine astfel un fapt îndeplinit.

Originea școlii latiniste trebuie căutată în acest eveniment. Pentru ca să atragă pe români în partea lor, catolicii le promisese încă de la început că li se va da dreptul să urmeze în școlile iezuiților sau că se vor înființa pentru ei școli româno-catolice. Promisiunile acestea n-au rămas zadarnice, pentru că atât împăratul Leopold, cît și cardinalul Colonitsch și-au dat toate silințele pentru ca să facă pe români să profite de foloasele unei instruc-

țiuni mai înalte. Școlile catolice au fost atunci deschise românilor muți, și în unele părți, precum în Brașov, Făgăraș și Hațeg, s-au întemeiat școli româno-catolice. Cîțiva tineri au fost chiar trimiși la Viena și la Roma pentru completarea studiilor. Dar toate aceste avantaje date românilor n-ar fi contribuit, poate, atîta la ridicarea nivelului nostru cultural dacă nu s-ar fi găsit un român care să priceapă importanța acestui moment și să se gîndească la crearea unei instituțiuni care să devină centrul intelectual al românilor de peste munți. Acela în mintea căruia a răsărit această idee a fost episcopul Inocențiu Mieu. El primește în 1738 de la Carol VI autorizarea să fondeze în Blaj o mănăstire și un seminar, în același an, îl vedem convocînd un sinod al preoților români cărora le arată importanța acestei întreprinderi și-i roagă să sprijinească prin contribuțiuni zidirea mănăstirii. Mulțumită fondului acordat de Carol VI și subscrierilor făcute de preoți, se putea începe îndată clădirea mănăstirii și a seminarului. Peste cîțiva ani totul era gata și nu mai rămînea decît să se deschidă școala alipită pe lângă mănăstire, dar aceasta nu se putea face pînă în 1743. Astfel s-a înființat, datorită lui Mieu, școala din Blaj, care a jucat un rol așa de frumos în renașterea noastră culturală, și tot lui Mieu trebuie să fim recunoscători pentru o altă creațiune. Din fondul seminarului din Blaj el a cerut să se trimită în fiecare an trei teologi români la Roma pentru ca să-și continue studiile la iezuiți. Cererea a fost aprobată de papă, care a rămas mulțumit de ea, și în 1743 fu trimis cel dintîi român în colegiul de *propaganda fide* din Roma. În 1774 o nouă școală se deschide pentru români cînd Măria Tereza înființează la Viena colegiul *S-la Barbara* pentru cîteva burse de teologie. Românii puteau acum să se bucure de roadele unei instrucțiuni mai îngrijite și să răspîndească mai departe lumina pe care catolicii o aprinseseră cu alte intenții.

Din chipul cum românii puteau acum să-și cultive spiritul era fatal ca să se deștepte în mintea lor ideile de care a fost călăuzită mai tîrziu școala latinistă. În școlile în care urmau, românii învățau tot așa de bine limba latină ca și pe cea maternă, pentru că în aceasta vedeau catolicii un mijloc de a propaga mai ușor credința lor printre noii convertiți. În jurămîntul depus de Mănase Anghel în 1701, mitropolitul român promitea că nu va aproba numirea nici unui profesor care să nu cunoască bine atât limba română, cît și pe cea latină. Astfel credeau iezuiții că vor putea aduce mai curînd la îndeplinire planul lor de a înstreina pe „uniți” de restul populațiunii române. Dar tinerii români învățînd în aceste școli limba latină nu puteau decît să se con-

vingă mai bine de originea romană a limbei noastre și să înceapă a propaga această credință printre compatrioții lor și printre streinii cari voiau să ascundă adevărul. Și, când unii din ei păriseau țara pentru ca să-și urmeze studiile la Roma, ideea despre originea noastră latină se întărea și mai mult când vedeau asemănările dintre poporul nostru și cel italian. În fiecare din ei creștea atunci dorința de a proba ceea ce simțea și de a-și consacra toată viața triumfului ideilor de care era însuflețit.

Astfel și-au luat naștere și s-au înrădăcinat în mintea învățaților transilvăneni principiile pe care se întemeiază școala latinistă. Activitatea fiecărui scriitor trebuia să se concentreze în jurul aceluiași punct și să fie călăuzită de o singură tendință, aceea de a proba cu orice preț originea noastră romană. Studiul istoriei și al filologiei devenea astfel ocupațiunea de predilecțiune a tuturor învățaților din această epocă, pentru că numai în el se putea găsi o confirmare a acestor idei.

Credința că românii sînt urmașii coloniștilor romani aduși la Dunăre a existat totdeauna la istoricii noștri. Cronicarii moldoveni și munteni vorbesc în nenumărate rînduri de originea noastră romană. Dar învățații de peste munți au fost aceia cari au luat această idee ca punct de plecare al întregii lor activități istorice și au căutat s-o probeze într-un mod mai evident și cu argumente nouă. Ei nu s-au mulțumit să arate că noi ne coborîm din legionarii aduși de Traian în Dacia, ci au mers mai departe și s-au silit să probeze că sîntem romani curați, neamestecați cu nici un popor strein. După Petru Maior, dacii au fost cu desăvîrșire nimiciți de armatele romane; popoarele barbare care au trecut prin Dacia sau au trăit citva timp printre noi n-au avut nici o influență asupra noastră; românii de astăzi sînt deci singurul popor în care s-au păstrat mai bine calitățile vechilor romani. Nimic nu poate, prin urmare, să ne clatine în credința că noi ne coborim de la Traian, și că niciodată n-am părăsit pămîntul cucerit de la daci.

Acestea sînt ideile care circulă în toate operele istorice ale scriitorilor transilvăneni și astfel căutau ei să combată pe Sulzer și Engel cari puneau la îndoială originea atît de „nobilă” a românilor și se sileau să arate că noi am venit de la sudul Dunărei.

Dar istoricii noștri nu se opreau aici, pentru că ei nu cereau de la știință numai probe, ci și învățături. Deoarece românii sînt urmașii direcți ai romanilor și deoarece ei au arătat totdeauna că n-au pierdut calitățile moștenite de la strămoși, trecutul trebuie să le servească de pildă și de încurajare pentru prezent. Orice român, după ei, trebuie să-și amintească de originea lui, să nu

uite niciodată că ar fi nedemn de aceia din care s-a născut dacă s-ar lăsa să fie umilit de streini. „Mult este a fi născut român”, exclamă Mieu în prefața *Istoriei* sale (Cipariu, *Acte și fragmente*, 1855, p. 140), și cuvintele acestea sînt rostite ca un îndemn pentru oricine din noi, pentru că, după cum zice Petru Maior, „văzînd românii din ce viță strălucită sînt prăsiți, toți să se îndemne strămoșilor lor întru omenie și în bună-cuviință a le urma” (prefața *Istoriei pentru începutul românilor*).

Astfel au deșteptat scriitorii transilvăneni conștiința noastră națională prin studiul istoriei. Influența lor din acest punct de vedere a fost nemărginită. Ideile lor, după ce au paralizat în mare parte tendințele prea îndrăznețe ale streinilor de a ne contesta drepturile pe care le ceream, au trecut dincoace de Carpați și și-au arătat roadele lor binefăcătoare în mișcarea din care ne-am trezit la o nouă viață și grație căreia am devenit ceea ce sîntem. Astăzi originea noastră latină nu mai este contestată de nimeni și trebuie să fim recunoscători pentru aceasta Școalei latiniste. Dacă unii mai văd și acum necesitatea de a pune în evidență un lucru de care nimeni nu se mai poate îndoii, să nu credem că eforturile lor sînt tot atît de demne de laudă ca și ale învățaților transilvăneni. Este o pierdere de timp silința mai mult sau mai puțin naivă și sinceră de a proba un fapt de care lumea este convinsă de mult; este o lipsă desăvîrșită de tact cînd cineva aduce în discuțiune în toate împrejurările un lucru care nu trebuie banalizat; este o speculă de neiertat tendința de a te folosi de o idee scumpă altora pentru ca să-ți împlinești unele scopuri suspecte.

Pentru a proba latinitatea noastră, învățații transilvăneni nu s-au mulțumit numai cu probele istorice, ci au căutat să pună acest lucru în evidență și prin fapte lingvistice. Filologia a venit să completeze atunci cercetările istorice. Cel dintîi lucru la care trebuia să se gîndească un Mieu sau Șincai pentru ca să probeze de la prima vedere latinitatea limbei noastre, era înlocuirea alfabetului cirilic prin cel latin. Caracterele slavone erau o haină care ascundea noblețea atît de veche a limbei noastre; ele trebuiau deci alungate numaidecît. Și cei dintîi filologi ai noștri au început atunci să scrie românește cu litere latine pentru ca să arate că aceasta nu era așa de greu precum își închipuiau unii. Nespus de mare a fost desigur bucuria învățaților transilvăneni cînd ei și-au văzut unele cărți ale lor tipărite cu caractere latine; nimeni nu mai putea să se îndoiască acum că o limbă scrisă astfel nu era „romanică”. „De cîte ori nu mi s-a întimplat mie”, zice Petru Maior în *Dialogul asupra limbei române* din fruntea *Dicționarului de Buda* (p. 77—78), „de îndoindu-mă de vreun cuvînt, oare

latinesc este, cît l-am scris cu slove sau litere latine, îndată cu strălucire i se văzu latina lui față, și părea că ride asupra mea de bucurie că l-am scăpat de sclavie și de caliceștile cirilicești petece". În aceste cuvinte ale lui Maior este exprimată convingerea tuturor filologilor latiniști; scrierea cu litere latine trebuia să spună în prima linie ochiului că limba noastră este de origine romană. Odată introdus alfabetul latin, teza scriitorilor transilvăneni cîștiga un punct de razim și fantoma slavonismului care-i urmărea nu mai putea neliniști mințile lor. Cu toate încercările filologilor streini, ca ale lui Kopitar de exemplu, de a proba imposibilitatea aplicării literilor latine la sunetele limbei române, tendințele de inovațiune ale lui Mieu, Șincai și Maior au învins și au găsit mai tîrziu aprobarea tuturor. Limba română era astfel scăpată de haina slavonismului pe care o purtase de atîtea veacuri.

Mai răminea acum să se introducă alte reforme în limba noastră pentru ca să nu mai existe nici o urmă de streinism în ea. Cuvinte prea multe streine pătrunseseră în limba română în cursul secolelor și „neghina” care o cuprinsese era prea deasă pentru ca să se mai poată distinge partea curat latină a graiului nostru. Cu deosebire elementele slavone „pingărise” prea mult limba noastră și-i schimbase fața. Trebuia deci să se înceapă o operă serioasă de reformare a limbei și să se alunge tot ce era sau părea strein în ea. Atunci s-au pus învățații transilvăneni să purifice limba noastră pentru ca să ne dea o limbă nouă, mai curată și mai demnă de urmașii vechilor romani. Nici un cuvînt strein și mai ales slavon nu mai trebuia tolerat în vorbirea noastră. Ar fi fost prea înjositor pentru noi să mai păstrăm forme care ne aminteau un trecut atît de trist, cînd trăiam cufundați în întunerecul slavonismului. După scriitorii latiniști nu a fost epocă mai dăunătoare pentru limba română ca aceea din timpul culturai slavone. O asemenea epocă trebuia dată cu desăvîrșire uitării și orice român este dator s-o desprețuiască ca pe una ce a pătat trecutul nostru. „Să nu mă demit, — zicea acum treizeci de ani Cipariu vorbind despre ea — în descrierea acestor secolii plini de întunerec și de barbarie; ...să lăsăm... la o parte acești secolii de tristă reminiscență pentru limba română, care o au ținut sub jugul barbariei celei mai întunecătoare” (*Analele Academiei Române*, seria iutii, t. I, p. 23). Ura aceasta în contra epocii slavone din istoria noastră a avut un efect rău pentru studiul limbei române, pentru că ea a paralizat mult timp curiozitatea învățaților de a cunoaște de mai aproape numeroasele urme pe care le-a lăsat slavonismul la noi și fără de care nu se poate înțelege unul din capitolele cele mai însemnate din trecutul

liniei române. | Exclusivismul școlii latiniste a fost de astă dată prea exagerat și din cauza lui filologia română a fost prea mult dominată de asemenea idei greșite.

Dar în orice rău este și un bine. Dacă filologii latiniști au i a a lat să alunge elementele streine din limba noastră, era natural '• a ci să se gîndească prin ce mijloace ar putea umplea golul rămas în mana eliminării acestor cuvinte. Remediul a fost găsit ușor și ideea cea mai nimerită era ca să se reinvieze formele vechi de origine latină dispărute azi din grai. Cipariu este acela care cu deosebire a urmărit acest plan de îmbogățire a limbei. Pentru • i ajunge însă aici, trebuia să se dezgîndă vechea noastră literatură și să se studieze textele bisericești din trecut. Astfel s-a deșteptat interesul pentru literatura noastră veche, și meritul ◀ I mai mare în această privință este al Școlii latiniste.

O ultimă operațiune mai răminea de făcut mai înainte ca scriitorii latiniști să poată spune că și-au îndeplinit programul ui «cea ce privește reformarea limbei noastre. După ce elementele streine fuseseră alungate și lacunele umplute cu forme luate din lexiele vechi, materialul acesta omogen de cuvinte latine din ' .ue trebuia să se alcătuiască adevărata limbă română nu putea li lăsat neuniformizat și neredus la un sistem în acord cu tendințele care determinaseră această revoluțiune lingvistică. Nu • ••• de ajuns ca toate cuvintele rămase după această prefacere a limbei să fie de origine latină și scrise cu caractere latine: era indispensabil ca și ortografia să fie modificată în așa fel încît loi'ma primitivă a cuvintelor să se poată recunoaște mai ușor. biccare cuvînt trebuia să se apropie cît mai mult de originalul sau pentru ca să-și arate și mai bine firea lui latină. Erudiții transilvăneni n-au mai stat mult la îndoială și au început să preconizeze binefacerile unei ortografii bazate pe sistemul etimologic Cuvintele române au fost scrise atunci aproape ca cele lat meșli din care erau derivate, așa că se făcea abstracție de toate aeliimbările fonetice întîmplate în limbă de atîtea sute de ani. I'n singur lucru trebuia observat cu strictetă: cuvîntul român a lie cît mai latinesc. De aceea între diferitele sisteme de ortografice etimologică, cel mai de preferat era acela după care cuvîntul romanesc era astfel scris încît se îndepărta cît rnai puțin posibil de prototipul sttu latin. Dar chestiunea, deși simplă în aparență, MC complica de îndată ce era vorba să se fixeze punctul de plecare ni ceea ce privește chiar limba latină. Pentru Mieu sau Șincai nu era nici o îndoială că cuvintele românești trebuie să reproducă toate cit. mai exact formele corespunzătoare din latina clasică. Maior este cel dintîi care vine să arate că limba română nu este

ieșită din latina clasică, ci din cea vulgară. Ar fi rezultat deci ca și din punct de vedere ortografic principiul acesta să fie observat totdeauna și ca pentru fiecare formă românească să se ia ca normă cuvântul corespunzător din latina populară; dar cum s-ar fi putut urma acest principiu pe timpul lui Maior când graiul latin vulgar era atât de puțin cunoscut? De aceea și Maior, cu toată deosebirea de vederi între el și Mieu sau Șincai în privința originii latine a limbei române, nu a fixat un sistem ortografic mai consecvent din punct de vedere al etimologiei latine. Și la el, ca și la predecesorii săi, cuvintele românești reproduc forma corespunzătoare din latina clasică. Dacă un asemenea sistem putea satisface pe câțiva filologi, el nu avea din punct de vedere științific nici o bază solidă. Aceasta nu l-a împiedicat însă să se impună cîtva timp și să fie considerat ca cel mai satisfăcător.

Credința oarbă în superioritatea ortografiei etimologice a făcut că acest sistem a căzut în exagerările cele mai curioase. *Tentamen criticum* al lui Laurian este exemplul cel mai strălucit de rătăcirile la care poate ajunge cineva cînd se lasă să fie ademenit de asemenea teorii în care se încrede orbește și pe care caută să-și întemeieze combinațiunile cele mai fantastice.

Cu toate acestea, să nu învinuim prea mult pe învățații transilvăneni pentru greșelile în care au căzut cînd au voit să reformeze limba și să ne dea o nouă ortografie. Era pe atunci convingerea că un filolog poate să schimbe o limbă, și că inițiativa individuală are dreptul să intervină cînd cineva nu este mulțumit cu ceea ce a rezultat din activitatea lentă și inconștientă a unui popor. Aceasta era ideea timpului, și tot de o asemenea convingere era călăuzit și Korais cînd se încerca să dea o nouă limbă grecilor. Tot astfel credeau și alți scriitori ai noștri, ca Pumnul și Eliade, cînd voiau să-și impună sistemul lor, deosebit întrucîtva de al Școalei latiniste, dar tot atât de fals și de puțin practicabil.

încercările Școalei latiniste de a schimba atât fondul cît și forma limbei noastre nu au putut să se realizeze așa precum își închipuiau filologii transilvăneni. Cînd exagerările au mers prea departe și cînd fantazia a trecut marginele impuse de bunul-simț, o reacțiune a trebuit să se producă în contra acestui curent. Limba fusese prea mult torturată, și sub noua haină care i se croise nimeni nu mai putea recunoaște formele graiului nostru așa cum s-au transmis din generațiune în generațiune. Nu mai era un corp viu pe care-l aveam dinaintea ochilor, ci o păpușe ieșită din minile unor fabricanți pretențioși. Dacă latiniștii ar fi reușit să-și impună sistemul lor, o prăpastie mare s-ar fi săpat între limba literară și cea întrebuințată de popor. Un asemenea lucru nu putea să fie

nital, chiar dacă latiniștii se sileau să ne convingă că numai lic această cale limba română se va apropia mai mult de celelalte limbi romanice și va fi recunoscută cu adevărat latină. Din lupta care a fost pornită cu deosebire în România contra acestor tendințe, etimologismul a trebuit să iasă învins. Și nu atât discuțiunile filologilor de profesie sau improvizați au împiedicat răspîndirea și aprobarea generală a ideilor latiniste, ci o altă cauză, care, după noi, a avut influența cea mai binefăcătoare în această privință, cu toate că nimeni n-a atras încă atențiunea asupra importanței ei ori de cîte ori s-a vorbit despre discreditarea sistemului etimologic. Ceea ce cu deosebire a făcut ca teoriile latiniste să nu prindă rădăcini a fost avîntul pe care l-a luat poezia noastră la începutul secolului. Pe cînd filologii de peste munți se frămîntau cu ideile lor de reformă, poezia începea să se dezvolte încetul cu încetul în Principate și să dea un impuls nou activității noastre literare. Dar în poezie principiile latiniste rămîneau neaplicabile, pentru că ea trebuia să stea mai aproape de popor și pentru că limba ei nu putea fi împetrișată cu formele bizare inventate de filologi. Orice poet care-și înțelegea arta lui nu putea să scrie într-o limbă sarbădă și factice care nu spunea nimic sufletului. Exprimarea unui sentiment prin o asemenea limbă devenea ridiculă și poezia ajungea o ciripeală păsărească, o invențiune copilărească cu care s-ar fi putut amuza un iubitor de curiozități literare. Ce ar fi ajuns tot talentul lui Alecsandri dacă în loc de a scrie versuri ca cele următoare:

în poiana tănuită unde zbor luciri de lună,
Floarea oaspeților luncei cu grăbire se adună,

ar fi ascultat pe reformatorii limbei române și ar fi urmat preceptele lor, dîndu-ne o poezie cu „tendințe latiniste”? Cuvintele populare cele mai poetice ar fi trebuit să fie excluse de Alecsandri și toată opera lui ar fi devenit astfel o monstruoasă caricatură. Dacă în loc de *poiană*, Alecsandri ar fi pus *prat* sau *selbe*, după cum ne sfătuiă Laurian și Massim, dacă *tănuită* ar fi fost înlocuit prin *ascunsă*, *luncă* prin *agru* și *grăbire* prin *celeritate*, am fi avut atunci niște versuri ca cele următoare, unde comical putea să-și găsească un nou izvor de combinațiuni nesfîrșite:

în pratul ascuns unde zbor luciri de lună
Floarea oaspeților agrului cu celeritate se adună.

Dar Alecsandri a fost mai cuminte decît toți filologii și, spre fericirea limbei și literaturii române, a scris așa cum a crezut mai

bine și cum vorbea poporul nostru. Când Eliade a venit să reformeze și limba poeziei și să introducă ceva analog cu ceea ce urmăreau latinistii, oricine a putut vedea cât de barocă ar fi devenit literatura noastră dacă s-ar fi întins asemenea tendințe pedante și porniri bolnave.

Astfel progresele poeziei române au grăbit agonia curentului latinist și au arătat indirect cât de primejdios ar fi fost el pentru limba noastră dacă s-ar fi generalizat. În asemenea condițiuni, sistemul etimologic trebuia să moară fatalmente, și desigur că ne-am fi putut bucura mai de mult pe mormîntul lui dacă nu s-ar fi încercat unii să-i prelungească viața și să-I adăpostească în mijlocul lor.

Există, domnilor, în toate țările instituțiuni care consideră ca o datorie a lor de a oferi un refugiu curentelor ieșite din modă și teoriilor pedante pe care lumea le-a osîndit încă de mult. La noi o asemenea instituțiune n-a lipsit, și cine cunoaște Academia poate pricepe cum curentul latinist nu și-a greșit adresa când s-a dus să ceară un azil în sinul ei. Când s-a creat această instituțiune în 1867, membrii ei s-au hotărît imediat să se pună pe lucru și să înceapă marile reforme pe care națiunea era în drept să le aștepte de la ei. Cel dintîi lucru cu care trebuia să fim înzestrați era o ortografie rațională, așa cum priceperea și autoritatea învățaților ce compuneau noua societate putea s-o impună. Și atunci s-au început nesfîrșitele discuțiuni asupra fixării ortografiei, în care fiecare literă și-a avut oratorul ei. Sistemul etimologic, care își arătase deja defectele de care suferea, a găsit aprobarea celor mai mulți membri ai Academiei și el trebuia să fie recunoscut ca cel mai logic și mai demn de o instituțiune savantă. Dar cum se putea fixa o ortografie etimologică cît timp un dicționar etimologic al limbei române, redactat după cerințele filologice, nu exista încă? Trebuia deci să se înceapă redactarea, sau mai bine zis „confeccionarea” unui dicționar al limbei române care să fie un tezaur de cuvinte pentru oricine ar voi să scrie adevărat românește și care să rămînă pentru totdeauna un monument de muncă și de știință solidă. Dezbaterile asupra principiului după care avea să fie compus noul dicționar au urmat în mai multe ședințe ale Academiei și s-a hotărît în cele din urmă ca să nu se primească în dicționar decît cuvintele latine din limba română, pentru că, după cum zicea Massim, „într-un dicționar român nu poate intra decît materia limbei curat română, curățită de tot streinismul cu care a deformat-o asprimea timpurilor” (*Analele Academiei Române*, seria întîi, t. I., p. 125). Cît despre elementele slavone și toate celelalte de proveniență streină, ele trebuiau să-și găsească

Im într-un glosar tipărit separat din care să se poată vedea ce forme din limba noastră nu sînt demne de asta alături cu nobilele cuvinte latine. Condusă de asemenea idei mai exagerate încă decît ale autorilor *Dicționarului de Buda*, Academia Română i liolăril să se înceapă lucrările pentru noul dicționar. Din toate părțile s-au adunat atunci cuvintele române ce erau destinate să hgureze în glosar și în dicționar. După strîngerea materialului mai răminea de făcut operațiunea cea mai grea, aceea de „a alege, •mați și ciopli materia brută” astfel adunată. Și academicianii •an pus pe cioplit și au cioplit mereu, cioplesc și astăzi și le-a i.unas încă mult de cioplit, multă „materie brută”. Dar din toată munca aceasta n-a ieșit decît un monument clasic de aberațiune în infală. Când s-a dat la lumină dicționarul limbei române astfel „elaborat”, lumea s-a găsit în fața unui monstru cu două capete <are trebuia să moară de la naștere. Calea era greșită și academicianii au recunoscut-o singuri mai tîrziu; dar dicționarul a rămas și ortografia etimologică a continuat încă mult timp să fie întrebuințată sub aceeași formă ca și mai înainte în publicațiunile Academiei. Numai mai tîrziu chestiunea ortografiei a fost reluată și soluțiuni nouă s-au propus pentru îndreptarea ei. În 1880 și ISS1, precum și în cîteva ședințe din 1895, s-a fixat un nou sistem de ortografie căruia i s-a dat chiar aprobarea oficială, impunîndu-se din partea Ministerului Cultelor în toate școlile. De astă dală n-a mai fost vorba de principiul etimologic latin, ci de un „fonetism temperat” prin necesități etimologice sau, mai bine zis, de un „etimologism în marginile limbei române”.

Nu voiesc să fac aici o critică mai amănunțită a sistemului ortografic urmat astăzi de Academie; voiesc numai să vă arăt, domnilor, că principiul pe care se bazează el este greșit și nu totdeauna practicabil. În unele cazuri, chiar noua ortografie ascunde tot vechiul sistem etimologic la care academicianii au ținut prea mult pentru ca să-l poată sacrifica pe deplin. Și pentru ea să vă convingeți de aceasta nu am decît să citez două din regulile ortografice fixate de Academie și care vă vor arăta cît de inconsecvent și de fals este principiul pe care se bazează ele. (• riipul consonantic șt trebuie să se scrie, zice ortografia academică, cu *vc* cînd „vreo formă flecționară sau derivațiunea română arată că provine din *sc*: *cunosci*, *cunosce* etc”. Dar aici se admite imediat o excepțiune, cînd se spune că „și verbul *a sci*, cu derivatele lui *sciință*, *consciință* etc”, se va scrie cu *sc*. Pentru ce? I'ude este aici „etimologismul în marginile limbei române”? Nimeni n-ar putea să răspundă la această obiecțiune, dar oricine poate vedea că în cazul acesta reappare iarăși sistemul etimologic

al Școalei latiniste. Academia n-a voit să admită aici pe *șt* poate pentru ca să se vadă că noi am primit „știința” ca și „nesciința” de la romani. Intr-un alt punct încă ortografia academică se arată tot atât de defectuoasă. Pentru scrierea lui *l* se fixează regula că acest sunet se va transcrie cu *â, e, i*, „după cum din formele fleționare ale cuvântului se vede că provine din una din aceste vocale”. Așa *lăudând, făcend, vind, sfint, mormint*. Am stat, domnilor, mult și m-am gândit dacă o asemenea regulă ar putea să-i vină în minte unui filolog care cunoaște oricât de puțin fonetica limbilor romanice sau, cel puțin, a limbei noastre. Cum adevă, *tăcend* trebuie scris cu *e* pentru că este derivat din *tăcere*? Dar cine nu știe că sufixul *-ind* al participiului prezent al verbelor în *-ere* este rezultat din *-andus*, care s-a propagat de la conjugățiunea întâi la celelalte conjugățiuni, și că n-are nimic de-a face cu un mai vechi *-end*, după cum ar urma din regula fixată de Academie? Cum se poate deci aplica aici principiul „etimologismului de natură românească”? în același caz este și *vînd, sfint* etc. În aceste cuvinte trebuie să scriem pe *l* cu *i*, pentru că avem *vinzi, sfinti*; dar *vind și sfint* n-au nimic a face cu aceste din urmă forme în ceea ce privește pe *t*, pentru că *l* nu este derivat din *i*, ci reproduce pe *e* din *vendo, sventu*. Iată dară că o asemenea ortografie este absurdă, pentru că principiul de la care pleacă este condamnat prin sine însuși. Când cineva vine cu pretenția să fixeze un sistem ortografic mai rațional decât toate cele de mai înainte ar trebui să fie mai consecvent și să se razime pe ceva mai temeinic. O asemenea ortografie nu s-ar fi iertat nici unui muritor, și nici n-ar fi găsit așa ușor aprobarea oficială; dar se vede că nemuritorilor li se iartă tot.

Când este vorba de a se crea o ortografie, nu rămîne de ales decât între sistemul etimologic sau cel fonetic; sistemele mixte sînt de reprobate. Deoarece însă sistemul etimologic nu se poate aplica la o limbă în care pentru multe cuvinte nu s-a găsit încă adevărata origine, ar fi o încercare zadarnică de a se mai apăra și reinnoi un asemenea sistem. Singurul principiu la care trebuie să recurgem în acest caz este cel fonetic. Nu înțelegem fonetismul exagerat care a fost opus, ca un contrast, etimologismului dus la extrem, ci un *fonetism literar* care să corespundă limbei întrebuințate de pătura cultă și în scrieri. Nu poate fi vorba de introducerea în limba scrisă a unor forme dialectale ca *iei, videre* etc, care împiedecă unificarea ortografiei, ci de tendința de a reproduce cit mai simplu și mai clar formele limbei literare, așa cum aceasta începe mai mult sau mai puțin a se generaliza. Sistemul fonetic astfel înțeles va ajunge să învingă, cu toate

sforțările de a se impune ortografia academică și cu toată obstinăția mea cu care se mai ține încă, cu deosebire în Transilvania, la efunologism. Teoriile Școalei latiniste își vor pierde atunci pe puținii partizani pe care-i mai au și-și vor găsi, în sfîrșit, locul cuvenit în muzeul nostru filologic.

Ajunși aici, cred că v-ați putut face o idee cît mai completă și mai clară de tendințele și influența Școalei latiniste. Dar înainte de a încheia, mi se pare necesar să insist un moment asupra unor lapte care ating de aproape chestiunea pe care am urmărit-o pîuă aici.

Școala latinistă ar fi putut avea într-o privință o influență binefăcătoare asupra dezvoltării literaturii noastre, dacă unii din cei cari au criticat-o n-ar fi condamnat-o cu totul și n-ar fi lăst, prea mult stăpîniți de ură contra ei, pentru ca să poată distinge unele părți bune din ea și unele tendințe care ar fi meritat să fie încurajate. O dată cu Școala latinistă, a început a se dezvolta în Transilvania gustul pentru literatura veche clasică. Uibliotecile din Transilvania sînt pline de traduceri și imitațiuni după autorii latini și greci la care au lucrat o vieată întreagă unii scriitori mai puțin cunoscuți, dar tot atât de doritori de a aduce un bine literaturii noastre ca și învățații din timpul lor. Asemenea încercări au rămas izolate și prea puțin apreciate, pentru că influența franceză din Apus a venit să copleșească întreaga noastră literatură estetică și să ne arunce în vârtejul mișeării romantice. Ca un contrapond la această influență, am li trebuit să cultivăm și antichitatea, pentru ca literatura noastră nă nu iasă prea enervată din contactul ei exclusiv cu operele romanticilor francezi. Mai mult calm, mai puțină paradă de sentimente **HI** o mai mică cheltuială de fraze declamatorii n-ar fi stricat literaturii române, abia emancipată puțin de spiritul oriental în care trăise pînă la începutul acestui secol. Numai cunoașterea mai aprofundată a literaturilor antice ne-ar fi putut da aceste calități, de a căror lipsă am suferit și suferim și astăzi. Cultul exagerat pentru tot ce vine din Apus, și în special din Franța, a făcut ca noi să stăm în continuă așteptare după o idee nouă, după o școală literară de curînd botezată acolo pentru ca să ne punem **HI** noi la muncă și să îndrăznim să facem ceva. Numai după ce Hleinătatea a dat semnalul unei mișcări, numai atunci ne trezim **HI** noi, hotărîndu-ne să vorbim sau să scriem. De aceea românul intelectual de astăzi este leneș, aș putea zice chiar laș, pentru că așteaptă mereu să afle ceea ce se spune în streinătate, și numai după ce a auzit că alții au aprobat o idee, numai atunci simte curajul s-o susțină. Cine ar fi îndrăznit la noi să vorbească, de

exemplu, despre bancruta sau pretinsul faliment al științei pînă cînd n-a venit un membru al Academiei Franceze și a aruncat în public o idee care a început a fi trîmbițată de unii la noi, cu toate că aceia cari-și luase această sarcină nu-și dedeau bine samă de ce era vorba? Și asemenea exemple de lașitatea noastră intelectuală, pe care curînd o transformăm în îndrăzneală și pedantism, s-ar putea cita multe. Literatura cu deosebire suferă de aceste deprinderi rele, pentru ca să nu vorbesc de alte ramuri ale activității noastre. Prea multă instabilitate și prea puțin spirit serios domină astăzi în ea, pentru că ne-am deprins prea de mult să ținem la etichetele înșelătoare din streinătate. Dacă influențele din Apus ar fi fost contrabalansate de la început de cultura clasică, spre care voia să ne îndrumeze Școala latinistă, probabil că scriitorii noștri mai noi ar fi scăpat de multe din greșelile de care s-au lăsat să fie seduși.

Dar să nu cerem Școalei latiniste decît ceea ce ne-a putut da sau cît am înțeles din ea. S-o considerăm în întregimea activității pe care a urmărit-o și să-i acordăm partea de merit care i se cuvine. Nimeni nu va putea contesta influența binefăcătoare pe care a avut-o ea în mai multe puncte asupra culturii noastre. Grație scriitorilor cari s-au grupat în jurul acestei școli, noi am ajuns să fim mai bine cunoscuți de streini și să ne înțelegem mai ușor pe noi. Prin studiul istoriei și al filologiei s-a deșteptat conștiința de ceea ce sîntem și de ceea ce ne rămîne de făcut. Prin munca serioasă și cinstită a învățaților transilvăneni ni s-a dat o pildă frumoasă de ceea ce însemnă o viață consacrată unui singur ideal. De aceea multe sînt învățăturile pe care le putem trage din activitatea acestor apostoli cărora le datorim atît de mult. Țin cu deosebire să arăt ce învățătură rezultă pentru unii din noi și cît de greșită este o credință pe care o găsim astăzi la mulți.

Există, domnilor, un prejudiciu foarte răspîndit la noi și care servește de multe ori drept scuză acelor cari nu voiesc sau nu sînt în stare să facă nimic. Mi s-a întîmplat adeseori să aud sau să cetesc fraza banală că un popor asuprit nu poate să cultive literatura sau să se dedea speculațiilor științifice, pentru că timpul îi lipsește și pentru că energia de care dispune trebuie întrebuințată în lupta contra streinului. O asemenea considerațiune se invocă ori de cîte ori este vorba de a se explica lipsa de activitate pe terenul literar a românilor transilvăneni de astăzi. Ni se spune că persecuțiunile din partea streinilor sînt prea mari și asuprirea prea grea pentru ca românii de peste munți să se mai poată gîndi la literatură. Această părere ni se pare cu desăvîrșire greșită și cele ce le-am spus asupra Școalei latiniste vin

să dezmință o asemenea credință. Activitatea învățaților transilvăneni, ca Mieiu, Șincai și Maior, cade într-un timp cînd românii aveau să lupte cu niște greutatea tot așa de mari în multe privințe ra și cele de astăzi. Transilvania nu era nici atunci un rai pentru rumâni sau un pămînt promis al dreptății. Persecuțiunile din partea streinilor erau destul de grele și scriitorii de atunci au avut să suferă mult chiar din cauza persecuțiilor unor români. Cu toate acestea, învățații transilvăneni au muncit mereu, pentru că focul sacru nu le lipsea și poate că era chiar alimentat de asupririle pe care aveau să le îndure. Astăzi însă o apatie generală domnește în pătura cultă de peste munți. Istoria și filologia sînt neglijate, trecutul nu mai este studiat așa cum ar trebui, și cu toate acestea cîte bogății nu zac ascunse în bibliotecile din Transilvania! Nu voiesc să examinez aici toate cauzele acestei apatii; tan numai să constat un lucru și să atrag atenția asupra lui, pentru ca să cunoaștem, dacă nu sîntem în stare să îndreptăm, unele defecte ale noastre. Prea s-a incuibat și peste munți spiritul de jurnalism ușor de care suferim atît aici, prea înrădăcinată este credința, mai mult sau mai puțin conștientă, că aceia cari ne-au precedat au muncit de ajuns pentru noi și că ne putem mulțumi de acum cu frazele pe care le-am moștenit și pe care le preumblăm din carte în carte și din întruniri în întruniri. N-ar trebui să se uite cu toate acestea că, dacă n-am fost și nu sîntem încă în stare să ne croim sisteme mari filozofice care să ne călăuzească pașii liinp de mai multe generațiuni, ne rămîne să ne ocupăm cu istoria și filologia, pentru ca să nu lăsăm toată cultura noastră să plutească în aer. Nu este de ajuns să țină cineva la originea lui și să-și păstreze limba, ci trebuie încă, și mai ales, să-și dea naina în mod mai conștient de ceea ce a fost altădată viața poporului său și limba pe care o vorbește. Nu prin fraze, articole de jurnale și discursuri rostite în întruniri ajunge cineva să se impună în fața streinului și poate rezista în lupta contra lui. Numai cine muncește serios este respectat de altul, și nimeni nu Îndrăznește să te șteargă dintre cei vii cît timp mai dai semne de viață.

Scriitorii din Școala latinistă și-au dat bine samă de acest lucru și cei cari le-au urmat n-ar fi trebuit să-l piardă din vedere. Calitățile mari de cari au dat ei probe ar fi putut să fie mai bine înțelese de cei de astăzi, și exemplul activității lor ar fi în-imit să servească de încurajare și de impuls nou la muncă. Dar iu de astă dată s-a întîmplat ceea ce se întîmplă adeseori în anemenea împrejurări. In loc de calitățile Școalei latiniste, unii

au urmat și cultivă încă defectele ei, pentru că învățații transilvăneni au avut și ei părțile lor slabe. Prea multe exagerări, prea mult latinism și prea multă revoltă poate întâlnim în operele lor, dar să nu-i învinuim atât pe ei dacă au alunecat pe această cale, ci să osîndim mai mult pe aceia cari au continuat să urmeze și să propage asemenea greșeli, pentru că nu trebuie să condamnăm atât o greșeală în sine, cât tenacitatea cu care se ține la ea.

Extras din *Noua revista romana*,
București, 1900.

FILOLOGIA ROMANICĂ ÎN UNIVERSITATEA NOASTRĂ

Leețiune de deschidere

Domnilor,

Acum patru ani inauguram cursul de istoria limbei și literaturii române, a cărui soarte o cunoașteți. Astăzi deschid un alt curs, nou după titlul pe care-l poartă, nou însă numai în parte dacă considerăm materia pe care o vom trata. Ceva analog cu ceea ce vom studia noi a fost propus în Facultate de răposatul profesor Frollo, și în lecțiunile mele de limbă și literatură română iim atins în nenumărate rinduri chestiuni cu care ne vom ocupa și asupra cărora vom putea insista mai mult de acum înainte. Chiar titlul noii catedre, *Filologia romanică cu deosebită privire la limba română*, vă arată că cursul pe care-l voi face va cuprinde o parte din cel de pînă acum.

Catedra care mi s-a încredințat are istoricul ei; mulți nu-l cunosc desigur, și fiindcă este interesant, în felul lui, pentru cine urmărește dezvoltarea învățămîntului nostru superior, îl voi aminti în câteva cuvinte.

Cînd s-a înființat universitatea noastră, o catedră ce se credea indispensabilă era fără îndoială cea de limbă și literatură franceză, deși nu exista una pentru limba și literatura noastră; și H a creat această catedră. După cîțiva ani, în 1878, o modificare sa părut oportună. Era prea puțin să se învețe numai franceza; HC știa pe de altă parte că limba română avea și alte surori în Apus: italiana, spaniola etc; pentru a înlesni studiul ei — un uliului care de altmintrelea nu se făcea în facultate — s-a crezut de cuviință să se prefacă vechea catedră de franceză în una mai

generală de *Istoria literaturilor moderne, și mai cu samă a celor neolatine*. Aceasta-i catedra pe care a ocupat-o profesorul Frolo până în 1899 și o catedră analogă există până azi la Universitatea din Iași, cu numele numai, pentru că în realitate niciodată nu s-a făcut de cei care au ținut-o altceva decât literatură franceză, în 1900, din părintească îngrijire pentru învățămînt a unui ministru și a mai multor deputați, catedra de *Literaturi neolatine* e schimbată din nou, găsindu-se, poate, că se făcea prea multă filologie în universitate: regretatul meu predecesor avusese imprudența iă-i dea titlul de *Filologie romanică*, nume rebarbativ pentru mulți și greu de înțeles chiar cu ajutorul unui dicționar. Schimbată, catedra redeveni ceea ce fusese până în 1878. Filologia romanică era astfel ștearsă din programul facultății noastre, și o credeam pentru multă vreme. Din fericire, o catedră rămîne vacantă în anul acesta; se opinează pentru prefacerea ei, și *Istoria românilor* (epoca modernă) e înlocuită cu *Literatura română*; catedrei mele i se dă altă destinațiune și filologia romanică reappare, ca un fenix, în Facultatea de litere.

Este în firea românului să schimbe mereu cu riscul de a se întoarce de unde a plecat — și acesta este un fel de cult pentru trecut — sau de a strica ceea ce a îndreptat sau a crezut că îndreaptă. De cîtva timp se schimbă mereu și în universitate; se schimbă, desigur, uneori în bine, dar de multe ori și în rău; se fac schimbări pe care nu le înțelegi, venite dintr-un simplu capriciu; te întrebi de rațiunea lor și dacă ți se întîmplă s-o afli, nu-ți rămîne decât să surizi sau să dai din umeri. Universitatea a devenit un fel de cutie magică: aci ți se arată un lucru, aci dispăre — și știți cum se numește în cazul acesta prestidigitatorul. O catedră a ajuns să fie ceea ce ne spune gîcitoarea „sînteiei”: *uite-o, nu e*; uneori se întorc cuvintele: *nu e, uite-o*, dar și într-un caz și într-altul rezultatul e același: unii cîștigă, alții pierd, și printre cei care pierd sînteți de multe ori d-voastră.

Ați văzut peripețiile prin care a trecut această catedră. Este o pildă elocventă de nestabilitatea care domnește la noi chiar acolo unde furia schimbărilor ar trebui înfrînată. În timp de un an, aceeași catedră se șterge și se reînființează. Vă veți zice, poate, că s-a șters în 1900 pentru că se credea inutilă și s-a reintrodus în 1901 pentru că s-a simțit din nou necesitatea ei. S-ar putea...; dar oricum asemenea rezezi salturi de la o părere la alta ar fi prea greu de explicat, și nici să nu vă încercați să le explicați, pentru că explicațiunea n-ați găsi-o aici, ci aiurea. Să nu vă închipuiți deci că dacă filologia romanică figurează iar printre studiile d-voastră, aceasta însemnă că s-a recunoscut

în slîrșif utilitatea ei. Nu, utilitatea ei o voi proba-o eu, și lecțiunile unde vor arăta, sper, îndeajuns folosul unui lucru care mi **H a dat** din întîmplare și nu prin insistențele mele — dacă ar fi fost altfel desigur că ar fi trebuit să aștept încă mult, și poate **degrabă**, pînă să ajung să vă introduc într-o ramură de cercetări **din** rare mi-am făcut specialitatea.

Ca o justificare a modului cum voi face cursul meu și ca o îndrumare pentru d-voastră, voi căuta să fixez în această primă **leețiune** cîteva puncte care mi se par esențiale — vor fi jaloanele **ic mă** vor călăuzi.

În multe părți se cere profesorului de filologie romanică să **lra** o deosebită atențiune limbii franceze, ca fiind cea mai la modă, **era** mai utilă pentru cultivarea spiritului din toate limbile romanică. Se pretinde profesorului să familiarizeze cît mai de aproape **lra** studenții cu această limbă, să-i deprindă cu o pronunțare **corectă**, cu înțelegerea cît mai repede a textelor etc. Ar trebui deci ca profesorul să aibă veșnic dinaintea ochilor și acest scop practic al învățămîntului, așa încît un romanist tînăr să nu fie numai un om de știință, ci și un abil mînuitor al limbii franceze. Sînt mulți, poate, și la noi — și chiar printre d-voastră — care înțeleg astfel studiul filologiei romanică, și aceasta cu atît mai **muli** cu cît limba franceză este mult prețuită la noi și se caută **mereu** profesori secundari pentru ea. Țin să declar de la început **că** nu-i acesta modul meu de a vedea. Și, fiindcă chestiunea aceasta stă în legătură cu alta de ordine mai generală, va trebui să fac o mică digresiune.

În învățămîntul nostru universitar de pînă acum a lipsit o **linie** directivă. Profesorii nu și-au dat osteneala să se întrebe în **ce** scop li s-a încredințat funcțiunea și ce trebuie să aștepte de **la** ascultători. Voiau ei să facă din studenți oameni de știință **sau** buni profesori, sau și una și alta? O asemenea întrebare nu **si au** pus-o, și de aceea n-au ajuns să ne dea nici savanți nici profesori destoinici. Nouă tinerilor nu ni se mai poate ierta o asemenea indiferență; trebuie să știm clar ce voim și ce trebuie să **să** dăm celor ce vin să ne asculte. Veți fi avut ocaziunea să cunoașteți părerea în această privință a colegilor mei mai tineri sau a celor mai bătrîni care lucrează în aceeași direcțiune cu noi; mi-am exprimat-o și eu poate incidental sau indirect; voiesc însă să mi-o afirm categoric de astă dată, pentru ca să înțelegeți spiritul în **i are**-mi voi dezvolta cursul.

Voiesc în prima linie să dau celor care au dorul de știință posibilitatea de a lucra singuri odată ieșiți din universitate, aiălîndu-le faptele pe care trebuie să fie stăpîni și metoda pe care

s-o urmeze în cercetări. Cred că acesta-i scopul cel dintii al învățămîntului universitar. Dar pentru că nu toți care se înscriu la secțiunea de filologie modernă pot ajunge sau țin să devină filologi, ci se mulțămesc să aibă diploma de licență care le deschide calea spre profesorat, fără îndoială că nici aceștia nu pot fi pierduți din vedere. Înțeleg pe aceia care se gîndesc să-și cîștige diploma prin munca stăruitoare, peatru că am avut și avem încă mulți diplomați care nu-și pot justifica prin nimic titlul ce li s-a dat. Dar chiar acești muncitori mai modești, viitori candidați la un post de profesor, au nevoie de o cultură științifică serioasă. Am convingerea intimă că unui profesor bun trebuie să i se ceară aceleași cunoștințe fundamentale care sînt indispensabile unui savant. Sînt chiar de părere că un absolvent al facultății care n-are altă pretențiune decît de a ocupa cu cinste un loc în învățămîntul secundar nu trebuie să se deosebească mult, ca *quantum* de cunoștințe, de un altul care pleacă din universitate cu gîndul de a se consacra științei și de a se specializa mai departe. Este un prejudiciu răspîndit la noi că un tînăr prea „învățat” va ajunge aproape totdeauna un rău profesor, pentru că va încărca mintea elevilor cu prea multe lucruri, căutînd să-și pună în evidență știința. În realitate însă acesta este defectul semidoctilor pedanți; un tînăr care va avea o sănătoasă cultură științifică nu va ajunge niciodată să cadă în acest defect; va putea din contra să măsoare puterea de pricepere a unor minți fragede și să se stăpînească de la copilărească manie de a-și arăta știința. Cunosc în streinătate savanți pedanți care nu sînt decît profesori într-un liceu, și profesori eminenti, a căror expunere n-are nimic din confuziunea și obscuritatea atîtor pretinși „învățați” profesori de la noi.

Prin aceasta am voit să arăt că din lecțiunile mele vor putea folosi nu numai cei care se vor ocupa într-o zi mai de aproape de filologie, ci și cei care nu vor ținti altceva decît o catedră de liceu. Nu vor găsi însă acești din urmă la mine preocupațiunea practică de a-i face să cetească corect limba franceză și de a traduce cu îndemînare texte. Nici la cursul public, nici în seminar nu mă voi putea ocupa direct de asemenea lucruri — utile fără îndoială pentru oricine se pregătește pentru cariera de profesor. Vom ceti împreună texte franceze vechi și moderne, le vom interpreta și le vom studia din cît mai multe puncte de vedere, dar nu pot da speranță celor care nu cunosc de ajuns limba franceză că vor ajunge s-o stăpînească deplin. Ne vom ocupa de limba și literatura franceză mai mult din considerațiuni filologice, și să nu se creadă că un asemenea studiu nu poate fi de fo[^]s chiar celor care urmăresc în învățarea limbilor moderne cu deosebire

im scop practic. Cultura filologică ne înlesnește asimilarea unei limbi streine, ne face să pătrundem mai bine în particularitățile ei și sa cunoaștem mai de aproape deosebirile dintre ea și limba pe care o vorbim. Altceva este a învăța o limbă din auzite și altceva a o studia cu de-amănuntul și într-un spirit științific. Vorbește mult franțuzește la noi, dar știm cum și cu cîtă igno- iința de regulele cele mai elementare, și aceasta pentru că ne închipuim că este o limbă ușoară franceza, nu prea deosebită de română și nu greu de înțeles, oricum am întoarce-o. Perioada de asimilare copilărească a limbilor streine trebuie însă să se idișească odată în învățămîntul nostru. Și numai printr-o mai mi inasă cultură filologică vom putea ajunge aici.

I>acă cursul meu nu poate prin urmare satisface în totul dorința celor care ar voi să se perfecționeze în limba franceză, facultatea oleiă alte mijloace prin care să se îplinească și această cerință. Avem o catedră specială de limba și literatura franceză; cei care urmează lecțiunile practice ale acestui curs vor găsi ceea ce nu pol da eu. în seminarul pedagogic se dă iarăși destulă atențiune limbei franceze, așa încît putem ajunge să avem cîțiva profesori capabili de acest obiect. Și am sta și mai bine în această privință dină nu ne-ar lipsi un lucru pe care-l au universitățile streine. În Germania, de exemplu, facultățile filozofice au lectori speciali pentru limba franceză; lor le este incredințată partea practică a studiului acestei limbi: exerciții gramaticale, interpretare de nu(ori moderni, conversații etc, toate acestea se fac cu deosebire de ei. Asemenea lectori ar trebui să aibă și universitatea noastră, HI desigur că erau mai necesari decît privat-docenții, care pentru moment nu răspund la o necesitate urgentă.

<)bservațiunile de pînă aici se raportă cu deosebire la partea negativă a cursului meu; am spus mai mult ce nu voi putea face iu ce nu trebuie să mi se ceară; îmi rămîne să arăt cu ce mă voi ocupa mai ales și cum înțeleg eu studiul filologiei romanice în noi.

Cine a petrecut cîteva semestre în universitățile germane sau n urmărit măcar programele lor anuale știe cum se predă in ele filologia romanică. Pe lingă chestiuni mai generale de filologie comparată se studiază cu deosebire franceza veche și modernă, provensala și italiana, cîteodată și româna, cum e la Viena și IIalic în unele părți figurează de obicei numai una sau două din aceste limbi, și de preferință franceza sau italiana; excepțional ne învață pe primul plan româna la Leipzig. Majoritatea romaniș- t dor germani dau o deosebită atențiune limbei și literaturii franceze. Și e natural să fie așa. E partea cea mai bine studiată și cea mai

vastă din filologia romanică, un domeniu nesecat de cercetări, un câmp deschis la o sumă de muncitori harnici. Germanii țin în același timp să cunoască temeinic limba franceză, oricât de numeroase ar fi greutățile pe care le întâmpină în studiul ei. Și pe lângă toate acestea filologia franceză mai are avantajul de a da începătorilor o metodă sigură, deprinzându-le spiritul cu o critică ageră. E firesc ca mijloacele de cercetare și disciplina științifică să fie mai dezvoltate acolo unde s-a scris mai mult și unde sforțările învățaților au dat roadele cele mai bogate.

Dacă trecem în Franța, vom constata desigur o deosebire. Aici franceza fiind limba națională, urmează de la sine că romaniștii îi vor da primul loc. Sînt și la Paris — la *College de France*, *Ecole des Hautes Etudes*, *Sorbona* — cursuri de filologie romanică generală sau în special de italiană, spaniolă, dar cea mai mare atențiune se dă limbei și literaturii franceze. Pe cînd în Germania poate fi în cele din urmă indiferent pentru un profesor dacă se ocupă mai mult de franceză sau de italiană, în Franța greutatea trebuie să se pună pe studiul limbei materne. Într-o țară romanică studiul filologiei neolatine se leagă de la sine de acel al progresului culturai naționale. Pentru acest motiv și în Italia și în Spania romaniștii au căutat mai întîi să dezgroape trecutul limbei și literaturii lor.

Și tot așa trebuie să fie și la noi. În centrul studiilor de filologie romanică trebuie pusă limba și literatura noastră. Și aceasta cu atît mai mult cu cît știm cît de puțină atențiune s-a dat pînă acum unor asemenea cercetări în universitatea noastră. Scopul imediat al nostru — și mai ales la început — va fi de a deștepta interesul pentru filologia română și de a-i deschide orizonturi mai largi.

Ne vom ocupa fără îndoială cît de mult și de celelalte limbi romanice. Vom alege însă din ele, pe lângă franceză a cărei importanță am arătat-o mai sus, italiana și retoromana. Și aceasta pentru motivele următoare.

În capitolul al IV-lea din *Histoire de la langue roumaine*, I (§§ 102 și urm.) am căutat să pun în evidență faptul că pînă prin secolul al VI-lea limba română s-a dezvoltat paralel cu italiana și, în parte, cu retoromana. Peninsula Balcanică a continuat deci mult timp să fie în legătură cu Italia și Reția. Numai astfel ne putem explica asemănările, de multe ori surprinzătoare, dintre română, italiană și retoromană. O asemenea constatare înlesnește reconstruirea trecutului limbei noastre, cel puțin pînă la o epocă, și îndreptățește importanța pe care trebuie să o dăm în cursul nostru italienei și retoromanei.

Am relevat în cartea mea mai multe din punctele de contact «arc leagă aceste limbi. Cred necesar să amintesc aici unele din ele și să mai adaug alte cîteva, pentru ca să înțelegeți de la început importanța unor asemenea investigațiuni.

Particularități comune limbei române și italiene constatăm, de exemplu, în următoarele puncte:

Prezența în ambele limbi a sunetului <ɣ> rezultat din *c* latin
| *c*, /.

Căderea timpurie a lui *s*, *t* finali.

Identitatea de formă pe care o observăm, de o parte și de alta, la cuvintele corespunzătoare lat. *tres*, *nos*, *vos*, *das*, *stas*, *țioșt* = rom., it. *trei* (v. -it.), *noi*, *voi*, *dai*, *stai*, *apoi-poi*.

Finala *i* la pers. a 2-a sing. a verbelor de conjugarea întîi: n'in. *cînli*, it. *canti*.

Și dacă studiem dialectele italiene vom găsi încă mai multe asemănări cu iomâna.

Să luăm mai întîi dialectele seplentrionale alături de care ne grupează uneori cele istriene sau cele retice.

Nu putem desigur da mare importanță unei forme cum e ven. *nalba* (Rovigno, Fasana și Muggia) care corespunde exact rom. *nalbă*, lat. *malva*. Trecerea lui *m* la *n* sub influența disimilației a lui *b* din silaba următoare s-a putut întîmplă în fiecare din aceste limbi independent de celelalte (comp. de ex. *nurbio* la Rovigno, *nurbiu* la Fasana = *morbidus*).

În schimb, trebuie să punem mai mult preț pe o particularitate cum e trecerea lui *l* intervocalic la *r* în lombardă, geneveză etc. și care, pentru motivele pe care le-am expus în lucrarea mea (p. 218), cred că poate întrucîtva fi pusă în legătură cu fenomenul analog din limba română.

Un punct însă de contact remarcabil este întrebuițarea lui *fio* ca A^{erb} auxiliar în vechile dialecte din nordul Italiei, ca în românește.

De înregistrat de asemenea următoarele derivate întrebuițate în regiunea de care ne ocupăm:

Impagar la Belluno (V. Cian, *Rime di Bartolomeo Cavassico*, I Wi, II, 267), rom. *împăcare* = lat. **impacare*.

Impetrir ven. (friul. *impetri*), rom. *împetrire* = lat. **impetrare*.

/mpinirven. (friul. *impleni*), rom. *împlinire* = lat. **implenire*.

Iladegar ven., *radega mii.*, rom. *rătăcire* = **erraticare*, **erraturire*.

Nu mai puțin interesante sînt formele ven. *nemiga*, *nome* (friul. *nemighe*, eng. *nomma* etc), rom. *nimica*, *numai* = lat. *mu mica*, *non magis*.

Pentru lexicografie avem de înregistrat:

Bun piem., cu același înțeles ca rom. *bunic*.

Cade(r) cu înțelesul de „a trebui” în lomb., trent. (istr., eng.), întocmai ca românescul *se cade*. Deosebirea e că în românește verbul e construit cu *se*, pe cînd în dialectele amintite se întrebuițează simplu: *no cade dir* = rom. *nu se cade să spui*. Comp. it. *accadere*.

Cel (della bocea) bergam., ca rom. *cerul gurei* (comp. și alb. *Keleze*).

Conveni(r) etc. servește în ven., lomb., gen. (retorom.) a exprima ideea de „trebuie, se cere”, etc; comp. rom. *se cuvine*. Pe cînd însă în română verbul este unipersonal și de formă reflexivă, în italiană se întrebuițează și la alte persoane decît a 3-a sing. și atît cu *se*, cît și fără el.

Reo, rio apare în vechile texte scrise în nordul Italiei cu același înțeles ca rom. *rău* (v. — ven. *femena rea* etc). în ladină și vegliotă cuvîntul și-a păstrat încă această semnificație.

Dar un exemplu din cele mai frapante de concordanță între limba română și dialectele italiene îl găsim într-un cuvînt din vechea venețiană păstrat într-o accepțiune interesantă pentru noi într-un singur text. în poemul moral al lui Girard Pateg, scris în secolul al XIII-lea și publicat de D. Tobler, cetim la versul 211: *Un mat om que redise la matega doi ora* = rom. *un nerod care spune o nerozie de două ori*. în nici o altă parte a domeniului romanic afară de română și venețiană n-am întîlnit acest înțeles special al lat. *hora*. Pentru a exprima ideea de „o dată, de două ori” s-a recurs în it., fr., etc. la lat. *vicis*, **voltus*. Ar fi greu să explicăm această asemănare între română și venețiană dacă n-am admite o legătură între ele. Și, dacă ne aducem aminte că și în albaneză lat. *hora* a suferit o schimbare semasiologică analogă (*hert* = „timp, oară, dată”), vom înțelege mai bine însemnătatea unei asemenea forme. Ea ne arată că într-o vreme româna, venețiană și albaneza au trebuit să fie în atingere una cu alta, formînd împreună un grup linguistic care lega Peninsula Balcanică de Italia. Numai astfel putem explica iarăși prezența în aceste idiome a formelor: rom. *cutezare*, ven. *scotezar*, alb. *kudzon* = = bizanț. $\chi\omicron\tau\tau\chi\epsilon\delta$, care s-a transmis de altminterlea și mai departe (comp. istr. *kutisa*, it. merid. *scoteare*, atestat la Ruggieri Apuliese).

Trecînd în sudul Italiei, dialectele ne vor oferi alte trăsături comune cu limba română.

Avem astfel pron. pers. de pers. 1 *mene*, corespunzător rom. *mine*, deși asemănarea poate să fie mai mult întîmplătoare.

5 4^1^* v A-

21

JMii caietul de note de la Cursul lui
G. Paris, audiat la Paris, 1895 (HAR
— mss. V mss. 42, Notițe cursuri)

4, -

1

4 j**.

1 ..^

>Vi.f

Ovid Densusianu, la virsta de 35 de ani (BAR —
Cabinetul de stampe)

<erliii. atlii prin . an (. l>an- ...[...]
 aud creă, de că In ' > \ ă l Ia'> l-n-.'aaa, a iac
 scrii < conferii!! I< la Kenle I'ra I'qnc < >
 liante. Mlmlcs 'iliAU . m-s. ' \ \ \ \
 ! 1 0 1 ; Ad.' iici-Miiaili-

< i (ic telicila, ". sin, l..a' iniii < l.
 ilta lca de liiciv. riini-ă llii vi. l
 linn. in j i'ilejel primirii -ai.' la
 ' a.a mâna * M:!!)l fl; . M;
 \ \ \ \ \ \ \ \ \ \ ana i ci i-

,6

• i. » iUi.J /i ...>.u, / » 4. 'il <*>
 j-V <*> :t;

*-a

iVzurare nap., nzorare cal., nzurar în Abruzzi sînt formele
paralele rom. *insurare* = lat. **inuxorare*.

Ainni.islr.ca însamnă în graiul din Abruzzi același lucru ca rom.
 ioac.\7rc(/re.

(n același dialect întîlnim formele *ceppe*, *nghiavature*, care
 (orespîiind exact rom. *cep*, *încheietură*. Cuvîntul dintii ne arată
 (a și prnt.ru rom. *cep* trebuie să plecăm de la lat. *cippus*, singura
 etimologie admisibilă pentru forma abruzzesă.

M:i umlămesc dar, pentru dialectele meridionale, cu aceste
 rvruple, destul de caracteristice și ele. O întrebare care se pune
 în cazul de față este următoarea: dacă asemănările dintre română
 O italiana septentrională sînt mai ușor de înțeles, cum sâ se
 nxplice analogiile dintre limba noastră și dialectele din sudul
 Haliri, dată fiind depărtarea mai mare a acestei regiuni de
 Peninsula Balcanică?

S ii zis de cătră unii, care au constatat în treacă unele puncte
 dr ((intact între română și siciliana, că probabil la cucerirea
 l)ai iri ,s-au adus în această țară coloniști din sudul Italiei. Cred
 dr prisos să mai insist asupra unei asemenea păreri, care nu se
 poale susținea pentru motivele expuse în *Iiist. de la langue
 îmi ni.*, I, p. 56.

Sa admis de cătră alții că în sudul Italiei existînd, după cum
 nr știr, un substrat iliric de același fel cu cel pe care-l constatăm
 Iu Peninsula Balcanilor, s-a putut ca acest fond comun într-o
 parte și într-alta să determine schimbări similare în formele
 latine din graiul acestor regiuni ale României. Sînt departe de
 a mă inulțămi cu o asemenea ipoteză, pentru că din studiile mele
 de piuă acum am ajuns din ce în ce mai mult la convingerea că
 în ț.iunea substratului autohton al țărilor romanice asupra latinei
 n fost mult mai slabă decît s-a crezut de unii și decît ne-am
 putea închipui. Și sînt asemănări între limba română și abruzzesă,
 dr ex., pe care nu știu cum le-am putea explica printr-o asemenea
 lcorie.

Nu ne rămîne atunci decît să admitem un fapt care ar putea
 găsi o confirmare în istorie, deși chestiunea n-a fost încă studiată
 dr aproape, pentru că nu s-a atras luarea în samă asupra ei. Cred
 anume că între sudul, în special sud-estul Italiei și Istria, Dalmația
 ele au existat în evul mediu relațiuni mai mult sau mai puțin
 n.l.rln.se, după epoci și localități. Adriatica nu era o barieră atît
 dr puternică încît să lase aceste regiuni cu desăvîrșire izolate
 una de alta. Schimburi reciproce între ele puteau avea loc, și
 desigur că mici colonii au trecut din Dalmația în sud-estul Italiei
 iu viceversa, fapt pentru care istoria ne-ar da oarecare indicii.

Părăsind domeniul italian, trecem în regiunea ladină, în care descoperim iarăși mai multe asemănări cu limba noastră. Ne vom opri și aici numai asupra câtorva forme mai interesante.

Discanta apare în friulană cu același înțeles ca rom. *deșănțare*.

Distrama, propriu aceleiași regiuni, traduce exact pe rom. *destrămare*.

îmbina friul, împreună cu eng. *abbiner*, tir. *abine* etc. formează aceeași familie cu rom. *îmbinare* și reproduc două derivate ale lat. *bini*: **abbinare*, **imbinare*.

Innejar la Muggia corespunde rom. *înnecare*.

Baselgia eng. este întrebuințat ca și rom. *biserică* în locul lat. *ecclesia* pe care-l întâlnim în alte părți.

Ferbint apare în friulană cu înțelesul rom. *fierbinte* și amîndouă formele sînt urme populare interesante ale lat. *fervens*.

Subtigl eng. însemnă același lucru ca rom. *subțire*: *glac subtigl* = rom. *gheață subțire*.

De remarcat de asemenea păstrarea lat. *incipere*, *intelligere* cu aceeași semnificație ca rom. *incepere*, *înțelegere*: eng. *anceiver*, *in cler*.

Vom aminti, în sfîrșit, că rom. *rață* se regăsește în friulană sub forma *razze*, fără să putem însă stabili originea acestei curioase forme. În același dialect găsim iarăși un alt cuvînt cunoscut și la noi; e *sore*, rom. *cioară* (comp. istr. *cuora* etc, vident. *zorla*; alb. *sore*).

Ne mai rămîne încă un dialect romanic pe care să-l comparăm cu româna. Este vechea dalmată (vegliota), care nu aparține zonei ladine și se distinge fundamental de toate dialectele italiene. Particularitățile acestui idiom romanic se apropie de multe ori de cele ale limbei române sau chiar de ale albanezei. Întîlnim afară de acestea multe puncte de contact cu abruzzesă, lucru pe care-l putem explica prin ipoteza expusă mai sus. Dacă considerăm asemănările pe care acest dialect le prezintă cu limba română, nu mai încapem îndoială că el trebuie să fie considerat ca o punte de trecere de la romanica din Italia la cea din Peninsula Balcanică.

Constatăm astfel în vegliotă trecerea lui *et*, *cs* la *pt*, *ps*, ca în românește și albaneză (aceasta din urmă prezintă însă grupurile *ft*, *fs*): veql. (raguzană) *guapto*, *kopsa* = rom. *opt*, *coapsă*.

Un alt fenomen fonetic comun acestor două limbi este trecerea lui *gn* la *mn* și a lui *mn* (primar) la *un*: veql. *komnut*, *kelauna*; comp. rom. *cumnat*, *daună*.

Din punct de vedere lexical, concordanța între dalmată și română reiese din: veql. *skulro*, *sanglo* etc. = rom. *scoatere*, *singur*.

Cred că aceste fapte sînt suficiente pentru a arăta în ce direcțiune trebuie să lucreze un romanist la noi.

Studiul științific al limbei române nu poate fi izolat de acel MI dialectelor care s-au vorbit sau se mai vorbesc încă în Italia și Uciyia. Ne trebuie o cunoștință aprofundată a acestor dialecte, » cercetare amănunțită a textelor vechi și noi de limbă a acestor (u i, nu neobosit spirit de comparațiune. Mai multe generațiuni de cercetători pricepuți va trebui să lucreze în acest sens, și desigur .1 rezultatele vor fi demne de osteneala ce se va pune. Se vor descoperi lucruri de care nu ne putem da samă astăzi, fapte de " valoare neprețuită, și să nu uităm că tocmai faptele puțin însemnate iu aparență, o formă nouă, un înțeles necunoscut al unui riiivint, ne dau adeseori cheia problemelor mari și ne deschid • alea pe care zadarnic am fi căutat-o amețiți de teorii.

Și un punct asupra căruia țin să atrag încă luarea-aminte este următorul: cu cît ne coborîm mai adine în trecut, cu atît asemănările, între limbile romanice devin mai numeroase, lucru de altmîntrelea ușor de înțeles. Pentru acest motiv, o comparație a limbei române cu italiana va fi cu atît mai bogată în rezultate, • u cit vom cunoaște mai bine și vom studia mai de aproape vechile monumente ale acestei limbi. Am văzut mai înainte cum o formă venețiană neprețuită pentru noi ne-a fost transmisă de un singur text, și un asemenea lucru ni se va întîmplă nu o singură dată.

Aceste considerațiuni explică importanța pe care o voi da Iu cursul meu cercetărilor privitoare la limba italiană, precum și la cea retică. De aceea am și anunțat că voi studia în cursul public, din al doilea semestru dialectele romanice din Istria, iar Iu seminar vom interpreta vechi texte italiene.

Astfel înțeleg învățarea filologiei romanice în universitatea noastră.

Pe planul întii pun limba română, acordînd, bineînțeles, și celorlalte limbi romanice atențiunea ce li se cuvine. Dînd limbei române acest loc, vom putea arăta importanța ei în rezolvarea multor probleme de filologie romanică comparată. Vom vedea cit de prețios este ajutorul ei și cum fără ea de multe ori am apinge la o interpretare greșită a faptelor. În modul acesta vom putea totodată înțelege mai bine dezvoltarea limbei noastre și legăturile ei cu restul domeniului romanic. Din comparațiunea cu il uliana și cu retoromana ați putut vedea cum o sumă de particularități apar sub o nouă lumină și cum trecutul limbei române poate fi mai ușor reconstituit astfel.

Era un timp cînd filologii mergeau departe de tot cu explica-rea cutărui sau cutărui fenomen, cînd ipotezele cele mai complicate se dedeau cu încredere drept soluțiuni sigure. E vremea să ne uităm mai aproape de noi și să privim lucrurile printr-o prizmă mai limpede și mai simplă. Experiența ne învață că adevărul se găsește mai ușor cînd mintea e mai puțin încărcată de combinațiuni subtile și silite, și cînd ochiul nu rătăcește prea departe, fascinat de iluziuni. Experiența aceasta am făcut-o singur; o veți face și d-stră, și atunci veți înțelege mai bine ce însemnă o interpretare naturală a faptelor și cît de rodnice pot fi cercetările cînd gîndul se aventurează mai puțin în căutarea de ipoteze strălucitoare, dar seci.

București, Socec, 1902.

PĂSTORITUL LA POPOARELE ROMANICE

Însemnătatea lui lingvistică și etnografică¹

Adevărurile filologice au și ele soarta de a întîmpina totdeauna la început neîncrederea, ascunsă ori fățișe, ce-și găsește ușor sprijinul în critica așa de darnică în argumente și cînd este vorba de a apăra credințe vechi. Neîncrederea e, se înțelege, cu alil, mai mare cu cît adevărul revelat vine să schimbe interpretarea multor fapte și să explice așa de simplu adeseori fenomenele cele mai complexe. Un asemenea adevăr e cel ce se desface din Mludiul păstoritului la noi și la celelalte popoare romanice. De mai mulți ani, atît la cursuri, cît și în comunicări făcute împreună eu D. Candrea la „Societatea filologică”, am urmărit această problemă, și, pentru că o parte din lecțiuni le voi consacra acum graiului păstorilor din sudul Franței, voi căuta în această primă lecțiune să înfățișez chestiunea în întregimea ei și să arăt însemnătatea pe care o are pentru filologie și alte cercetări.

Un fapt de la care trebuie să plecăm e că păstoritul — și în special îndeletnicirea cu creșterea oilor, care ne interesează direct — e sfrîns legat de viața nomadă. Faptul acesta e recunoscut de toți etnografii și e bine formulat de Ratzel în cuvintele: „llirten- und Nomadenleben sind fast gleichbedeutend”². Vom vedea mai departe toate împrejurările care fac pe păstori să ducă viața pribeagă; pentru ce ne preocupă e nevoie să arătăm cum se prezintă acest nomadism în țările romanice.

¹Lecțiune de deschidere la Facultatea de litere (9 noiembrie, 1912).

* *Volkerkunde*, Leipzig și Viena, 1894—5, t. I, pag. 84.

În regiunea Alpiilor și Pireneilor — ca să începem din Apus — păstorii, coborîndu-se din munți o dată cu venirea toamnei, duc turmele lor, uneori pînă la depărtări mari pentru ca să le găsească loc de pășunat, la șes. Această „transhumantă”, cum e numită, e bine cunoscută celor ce au călătorit prin aceste părți și a fost descrisă de mai multe ori — o descriere poetică găsim la Mistral, în *Mireio* (cîntul al IV-lea) și la Daudet în *Lettres de mon moulin*; pentru indicațiuni mai precise asupra trecerilor de păstori din loc în loc între Alpi și Pirenei lăsăm să urmeze cîteva citate:

„A deux epoques de l'annee à peu pres fixes, le departement des Basses-Alpes est traverse ou parcouru en divers sens par les troupeaux qui passent ordinairement l'hiver dans la Basse-Provence, et l'ete sur les montagnes pastorales de la Savoie, du Piemont, du Dauphine ou des Alpes”¹.

„Aujourd'hui meme, de nombreux troupeaux transhument annuellement de France en Espagne, et d'Espagne en France”².

„La Provence a toujours ele un pays essentiellement pastoral. La pârție occidentale de ce pays, entierement occupee par les immenses plaines de la Crau et de la Camargue, est, par destination, une terre des plus propices à l'elavage du betail...

Durant les longs mois de l'ete proveneal, la plaine de la Crau est depourvue de toute vegetation, c'est une veritable steppe asiatique, immense et caillouteuse, à l'aspect desole. Les moutons ne sauraient trouver le moindre brin d'herbe dans cette plaine aride; c'est alors que les troupeaux emigrent vers les montagnes de la haute Provence, du Dauphine, de la Savoie et du Piemont, oii ils trouvent, de juin à novembre, une herbe fraîche et abondante”³.

Pe teritoriu] Spaniei întilnim aceleași mișcări de păstori și despre ele ne putem face o idee din aceste rînduri:

„Depuis pres de miile ans, la transhumance s'est exercee en Espagne avec une ampleur et dans des conditions telles qu'on

¹ Cotto, *Les troupeaux transhumans*, în *Annales des Basses-Alpes*, Digne, t. I (1838), pag. 113.

² J.F. Blade, *Essai sur l'histoire de la transhumance dans les Pyrenies francaises*, Paris, 1893, pag. 9 (extr. din *Bulletin de geographie historique et descriptive*).

³ J. Fournier, *Les chemins de transhumance en Provence et en Dauphine*, în *Bull. de geogr. hist. et descr.*, 1900, pag. 237—8.

tic Ici rciouvc à ce degre nulle part ailleurs dans l'Europe. Du i...I au sud, de l'est à l'ouest, d'immenses troupeaux se depla-
• p•m lncr cucores; des Pyrenees à l'Ebre, de la Galice et des Miuii.; Canfabriques à la Manche et à l'Estremadoure, des Monts III'IM|MCS à la Nouvelle Castille, de l'Andalousie à Valence,
• ci.ni coinine un flux et reflux de laine, un oscillation rythmi-
• Iii<- des ti'oupeaux. Par groupes de 10.000, suivant des routes .peciales, les moutons allaient, tondant l'herbe à ras, prieti-Minl el tassant la terre. Chaque groupe etait divise en troupeaux iccniinaires, do 1.000 à 1.200 tetes; un „mayoral" guidait la bande;
• Ic „rabadanes", aides de bergers, poussaient lesbetes; armes de l'DIIICS, portens de longues houlettes, les pasteurs traversaient,
• li-ux fnis l'an, la peninsule, avec leurs mules, leurs chaudrons et I...s cliiens...

Ce relief, les sols, les climats sorit tels dans la Peninsule llvi iijie que, à toute epoque de l'annee, le betail est sur de trou-
ver quelque part la vegetation qu'il affectionne davantage, et,
•mus prendre d'autre peine que celle de se deplacer, le pasteur peut nourrir presque sans frais d'immenses troupeaux”¹.

Același nomadism păstoresc e cunoscut în Sardinia, Elveția MI Italia; să vedem cum apare la noi.

O lucrare bună de informațiune asupra acestui subiect ne lipsește, și e păcat, pentru că multe părți din trecutul nostru s-ar putea lămuri printr-o asemenea cercetare. Problema păstoritului a fost neglijată la noi, fiindcă nu s-a înțeles pînă acum importanța ei. Din puținul material ce ne stă la îndemînă vom putea lufuși să înțelegem rolul însemnat pe care l-au avut cutreierările păstorilor și pe pămîntul nostru.

Voi da mai multe citate pentru ca să se vadă mai de aproape condițiunile transhumantei la noi și le voi alege din povestiri culesc chiar de la păstori.

Să ascultăm pe doi bătrîni din Gorj care umblase altădată cu oile pînă departe peste Dunăre:

¹ A. Fribourg, *La transhumance en Espagne*, în *Annales de geographie*, I XIX (1910), pag. 231, 233; despre transhumantă în Spania, articolul acesta dă și alte amănunte interesante, dar autorul greșește cînd crede că ea ar data numai de vreo mie de ani; e, desigur, mai veche și trebuie s-o punem în legătura cu migrațiunile păstorești din epoca romană (v. mai departe) și chiar în timpurile preistorice.

- Singura încercare de a studia transhumanta la noi din punct de vedere ifotfi'afic e articolul publicat de E. de Martonne, *La vie pastorale et la trans-Inimance dans les Karpates meridionales*, în volumul *Zu RalzeVs Gedächtnis*, I.I-ipzig, 1904, pag. 225—245.

„Plecam cu oile toamna diin muntie, ne ducam pană la Marea Niagră, doboram pe plaiu Novacilor, o luam pe Dealu Muierii și ieșam tomna la Oalova; acolo luam drumu-n jos, trecam Oltu la vale-n jos și mergam pe malu Dunării; trecam Dunărea pe la Oltenița în țara turcască; cît îl Dobroga și cît îi Bulgaria pe-acolo umblam. Dacă trecam Dunărea nu ne-ntreba niminea de une vii și un te duci; la turc plătiam o sfântuică pîntru o oaie. Iera di-ai noști die știia turcește și așa ne-nțălegam. Mergam cite șasă săptămîni, ș-acolo șădîam pană pe la Si'ntu Ghîorghie"¹.

„Vara stam aici la munte, iarna plecam departe. Am fost pănă-n țara turcască, in Dobroga, cu oile, estă pestă patruzăci de ani. Am fost păn la marea. Iera lume măi puțină pe-acolo și d-ai ne ducam; nu da zăpadă ca pe ica, puținică, az o da, mine o lua. Acu s-a-mmulțit lumea și turcii nu ne mai lasă. Plecam toamna di la munte, de-aici d-acasă; măi Iera ungureni de dincolo și mergam cu oile acolo, cu toții; mergam cite trei-patru ciopoară de oi la un loc; mergam cam pănă-n dreptu Bucureștilor și pe urmă trecam Dunărea pi la schile; puneam oile-n pod și trecam dincolo și umblam pe cîmp pe-acolo, în țara turcască. Pășunam de toamna pană primăvara"².

Un țaran din Muscel îmi spunea:

„Numa acu doi ani m-am lăsat dă oi. Mergam pă Bărăganu cite douăzăci; plecam după Sintă Mărie și mergam cite trei săptămîni; era stăpini dă dincolo, sibienî, săceleni. Acolo, dacă Iera iarna grea, dam paie la oi or dărîmam salcie. Ne-ntorcam îndărăt pîn mai"³.

Un altul din Dîmbovița:

„Estă vo cinci ani dă cînd am fos pă Baltă, pă moșie, la gura Ciulniții. Am plecat între Sintă Mărie cinci ciobani cu șasă sute dă oi, din Valea Speriată; am trecut pîn Tîrgoviște, am ținut drunui pîn Văleni; am făcut ob zile pîn-acolo. Acolo am păscut oile pînă-n Crăciun și pe urmă le-am adus îndărăt, pă muscel. Primăvara ne-am dus în munte, la Măra"⁴.

Despre ciobanii din Transilvania aducînd turmele la pășunat in șesurile dunărene, un poienar și un săliștean îmi povesteau:

¹ Candrea, Densusianu și Sperantia, *Graiul nostru*, t. I, pag. 15

² *Ibid.*, pag. 23.

³ *Ibid.*, pag. 122-3.

⁴ *Ibid.*, pag. 132.

„Oile, toamna la Sintă Mărie, le dreptăm la țară; punem pe măgar căldarea și dășagii și bota cu apă și sacu cu mălai în dășagi și burdufu cu brînză tot în dășagi, cu legumă la ciobani, și pe urmă unu chiamă dinainte și ăilalt mai mici adună oile de pe urmă și coboară la țară de pe munte. Și merge pe drum pînă ajunge la moșie, acolo un să-nvoesc de ernează pînă primăvara la Sfîntu Constantin.

Ne ducem cite zece zile, ne ducem pînă la baltă"¹.

„Aicia o fos întii tot cu marhă, cu yite, și iei în vremurile dc demult nu treca nici în Rumâniia nici în Dobroga, ci să ținea mai mult în țara ungurească, cu oile; dup-aceia o-nceput a frece în Rumâniia, ș-apăi o trecut și Dunărea în Dobroga, ș-apăi acolo o trăit mult ani; venia vara la munte și toamna să ducea iar pîn Dobroga, pîn Țara Rumânească era loc mai văratic. O-nceput apăi oamenii de răminea și pi-acolo, apoi mult o rămas pi-acolo cu yitele, că s-o strîmtat locu de n-o mai putut umbla cu iele pe drumuri"².

Migrațiunile păstorilor noștri au lăsat urme și în toponimie. In mai multe județe găsim drumuri ce se cheamă *Drumul oii* sau *Drumul oilor*; așa, în Mehedinți, Vâlcea, Olt, Romanați, Teleorman, Ialomița, Brăila; despre drumul care începe în Vâlcea, *Dicționarul geografic* spune că e „așa de lung că unește munții cu Dunărea; pe el se coboară ciobanii din munte cu oile spre baltă". Cîteva din aceste drumuri sînt vechi și o întrebare care se pune este dacă nu datează din vremea romanilor. Păstoritul ar fi contribuit astfel la păstrarea lor din timpul colonizării romane. E o chestiune care ar trebui urmărită și ea ar deschide un punct nou arheologiei³.

¹ Candrea, Densusianu și Sperantia, *Graiul nostru*, t. II, pag. 102—3.

² *Ibid.*, t. II, pag. 105—6. De la păstoria aromâni nu s-au cules încă asemenea povestiri; pentru migrațiunile lor se poate consulta: F. Pouqueville, *Voyage de la Grece*, 1826—7, t. II, pag. 382 urm.; L. Heuzey, *Le mont d'Olympe et l'Acarnanie*, Paris, 1860, pag. 46, 267 urm.; D. Bolintineanu, *Călătorii la români din Macedonia*, București, 1863, pag. 137 urm.; F. Lenormant, *Les pdtres valaques de la Grece*, Paris, 1865 (extr. din *Revue orientale et americaine*); E. Burnouf, *Le brigandage en Grece*, în *Revue des deux mondes*, 1870, 15 iunie, pag. 994 urm.; G. Weigand, *Die Aromunen*, Leipzig, 1894, t. I, pag. 301; cf. 132, 184, 186, 190, 205, 219; I. Nenițescu, *De la români din Turcia europeană*, București, 1895, p. 185 urm.; *Lumina*, t. IV (1906), pag. 172; P. Papahagi, *Poesia instrinării la aromâni*, pag. 9 "urm.

³ Despre drumurile păstorilor în Provansa, J. Fournier spune în articolul citat, pag. 239; „les carraires sont de voies fort anciennes, dont l'existence est formellement attestée à partir de 1232; il n'est pas douteux qu'elles

Dacă ne adresăm poeziei populare, găsim și în ea ecouri din vieța nomadă a păstorilor români; tocmai multe, e adevărat, n-am întâlnit, deși ne-am fi așteptat să fie mai numeroase; lucrul se explică prin puțina atențiune pe care au arătat-o păstoritului cei ce au adunat texte populare; o culegere de cîntece ciobănești ar fi o prețioasă contribuțiune la cunoașterea folklorului nostru. Ca poezii mai caracteristice pentru ce ne preocupă pot fi citate următoarele din Maramureș și Argeș, precum și de la aromâni (le reproduc fără particularitățile dialectale):

Sus la Țara Rumânească,
La băcia ciobănească,
Este-o masă, strălucește,
Bătută cu solzi de pește.
După masă cine-mi șade?
Șade Mircea cu Codrea.
Numai ei de se muștra:
— Unde-ai vărat, Mirceo, hei,
De ți-i fața ca la zmei?
— C-am vărat la Țarigrad...¹.

...Cel mic de ciobănaș...
La oițe se-ntorcea,
Jos la baltă se lăsa,
Din bucium că-mi buciuma,
Din gură că mi-și striga,
Toți ciobanii se-aduna,
Oile le-amesteca,
Tot o turmă le făcea,
Și, frate, că mi-și pleca,
La munte se ridica,
în lunca Argeșelului,
în piatra Nămăieștilor,
Deasupra Muscelului,
în preajma Cîmpulungului².

existaient anterieurement à cette époque, et sans aller jusqu'à affirmer qu'elles étaient vraisemblablement les seules voies tracées avant les voies romaines, il y a tout lieu de croire qu'elles remontent à une époque très reculée".

¹ A. Tiplea, *Poesii populare din Maramureș*, București, 1906, pag. 33. Probabil că textul e alterat: în loc de *ai vărat* ne-am aștepta să se spună: *ai iernat*, pentru că în timpul iernei, cum am văzut, turmele erau duse pînă în țara turcească. Oricum, poezia aceasta ne dă și ea o mărturie despre peregrinațiunile păstorilor spre sud.

² C. Mateescu, *Balade, Vălenii de Munte*, 1909, pag. 7.

...Cînd înnegri codrul
Și se apropie Sf. Dumitru,
Ale lui Dzegă turme,
Sute și mii de urme,
Traseră pînă la mare
Toamna pentru iernare,
La locuri știute
Cu familiile toate.

Iară cînd dulcea vară,
Vară și primăvară,
Sosi cu pasările,
Oile și vătuii,
Cu capre, cu noateni,
Apucară printre jnepeni,
Ca să ajungă la munte,
Cu Cornicea în frunte¹.

Un biet călugăr,
Călugăr sărac,
Are, sârmanul de el, cîteva oi,
Și cîteva capre.
Și merse să le ierneze
în iernatec colo la șes,
Pe malul mării,
Pe marginea mării.
în mai oile le scotea
în munții aromânești...².

Iată destule fapte pentru ca să se vadă cum păstoritul apare la noi cu același caracter de nomadism. De la un cap la altul și pămîntului nostru și dincolo de el, pe plaiuri și cîmpii streine, ciobanii au cutreierat cu turmele lor, și cu cît ne adîncim mai **mult** în trecut, cu atît vieța noastră ni se înfățișează în această lumină ce-i dă ceva de măreție epică. în unele locuri, prin prefacerile vremii, păstoritul a rămas numai o amintire, în altele e pe cale să dispară, în prea puține își mai păstrează seculara-i **Htatornicie**, dar pretutindeni găsim urmele lui și pretutindeni ne vorbește de ce a fost odată neamul nostru.

¹ P. Papahagi, *Din literatura poporană a aromânilor*, București, 1900, pag. 1046.

² *Ibid.*, pag. 931.

În nomadismul păstorilor de la noi, ea și de la alte popoare romanice, găsim, cum vom vedea, și amestecuri streine, dar am greși dacă nu am vedea în el o moștenire din epoca romană.

Atingem aici o chestiune pe care n-o putem urmări de data aceasta în toate amănunțele ei — păstoritul la romani. În cursul pe care l-am dezvoltat acum cinci ani am căutat să insist mai mult asupra acestui punct. Mă mulțumesc să relev un fapt pierdut din vedere de istoricii de azi, acela anume că romanii au fost la origine păstori. Toate constatările ne duc la această concluziune și avea dreptate Varro când spunea despre strămoșii lui: „Romanorum vero populum a pastoribus esse ortum quis non dicit”¹.

Că la romani, întocmai ca la noi și aiurea, păstoriile se strămutau din loc în loc, despre aceasta avem mărturii categorice. Iată ce spune Varro:

„Nu aceleași locuri sînt potrivite pentru pășunatul de vară și cel de iarnă. Astfel turmele de oi din Apulia vin vara să pască în Samnium...

Ca să pască, turmele obișnuiesc să treacă din loc în loc, așa că uneori mai multe mile despart pășunile de iarnă de cele de vară. Aceasta o știu bine singur, pentru că turmele mele se duceau să pască iarna în Apulia, iar vara pe muntele Reate.”²

Putem izola mișcările de păstori din epoca romană de cele pe care le constatăm pe teritoriul romanic? Desigur că nu: ar fi o lipsă de simț istoric să nu admitem o continuitate între ele.

Din citatele pe care le-am dat s-a putut vedea cauza principală ce determină transhumanta. La apropierea iernei, păstoriile sînt siliți să părăsească munții și să găsească adăpost și hrană pentru turme în locuri mai scutite de asprimea vremii. În căutarea acestor locuri ei trebuie să meargă de obicei la depărtări mari, de sute de kilometri chiar; rareori condițiunile de teren sînt așa fel încît să poată petrece iarna mai aproape de munte, de pășunile de vară. Nu trebuie uitat, de altă parte, că transhu-

¹ *De re rustica*, II, 1, 9.

² *De re rustica*, II, 1, 16; 2, 9: „Neque eadem loca aestiva et hiberna idonea omnibus ad pascendum. Itaque greges ovium longe abiguntur ex Apulia in Samnium aestivatum... Longe enim et late in diversis locis pasci solent, ut multa milia absint saepe hibernae pastiones ab aestivis. Ego vero scio, inquam, nam mihi greges in Apulia hibernabant, qui in Reatinis montibus aestivabant.”

în afară de textul lui Varro, mai avem alte confirmări ale acestui fapt; le voi arăta în lucrarea pe care o pregătesc asupra vieții păstoriilor la romani.

manta se întilnește îndeosebi acolo unde trebuie asigurată hrana de iarnă pentru turme numeroase, pe cînd ea nu mai este necesară unde păstoriile au în grija lor un număr mic de oi și le pot luâni în timpul iernei cu nutrețul adunat din vreme. Cu alte cuvinte, transhumanta e un indiciu că ne găsim pe un teritoriu unde vieța păstorească e în floare, alcătuieste bogăția de căpenenie a locuitorilor.

Strămutările păstoriile mai pot fi pricinuite și de alte împrejurări:

Conflictele între păstori pentru stăpînirea locurilor de pășunat; conflictele acestea se întilnesc mai ales în timpurile vechi, cînd ele se transformau uneori în adevărate lupte ce aveau ca urmare că cete de păstori năvălitori alungau pe alții din locurile lor și-i sileau să se îndrepte în alte părți; ecouri ale acestor conflicte găsim în literatura populară de la noi și din alte țări unde păstoritul a avut un rol preponderant.

Greutățile întîmpinate de la o vreme de păstori fie din cauza urcării prețului de închiriere a pășunilor folosite mai înainte, fie din aceea a interzicerii de a mai trece prin ele.

Turburările întîmpinate prin unele locuri (războaie, năvăliri) și care silesc pe păstori să-și mîne turmele aiurea.

Schimbările climaterice, care fac ca unele regiuni să devie, pentru mai mult ori mai puțin timp, improprie pentru pășunat.

Ivirea de boale printre oi; despre părăsirea locurilor din această cauză ne vorbesc în toponimia noastră nume de localități ca *Gâlbeaza*, *Valea Gâlbezei* (în județele Buzău, Vîlcea) și *Părăsiștea* (în Vîlcea și Muscel; acesta din urmă ar putea fi explicat și altfel, pentru că și împrejurări de altă natură au putut aduce părăsirea localităților cu acest nume; cred totuși că și aici avem o urmă din vieța păstorească, pentru că denumirea aceasta se întilnește în regiuni muntoase).

Putem înțelege acum interesul pe care-l prezintă problema păstoritului cînd o urmărim pe domeniul romanic. De la o extre-

¹ Aiurea vedem intervenind și alte cauze pentru a tace pe păstori să-și schimbe locuința; așa, despre păstoriile din Algeria, *Annales de géographie*, I, XI (1902), pag. 17, ne spun: „On sait qu'en Algérie les tribus voisines du Teii accomplissent périodiquement des migrations vers le sud pour échapper leurs produits pastoraux contre les dattes dont se compose en partie leur alimentation”. Migrațiunile provocate de așa ceva nu cunosc în domeniul romanic. De altfel nomadismul păstoresc din Africa, precum și din Asia, prezintă unele condițiuni speciale pe care nu le întilnim azi în Europa; v. A. Bernard și A. Lacroix, *L'évolution du nomadisme en Algérie*, Alger i'l Paris, 1906, pag. 65, 207 și urm.; cf. și J. Brunhes, *La géographie humaine*, Paris, 1910, pag. 387 și urm.

mitate la alta a lui, din Pirenei pînă în Carpați și Balcani, o viață deosebită s-a desfășurat într-o continuă mișcare, mînd pe păstori cînd într-o parte, cînd într-alta. Aceasta schimbă felul în care istoricii își reprezintă de obicei dezvoltarea popoarelor romanice în evul mediu. O dezvoltare așa de izolată cum e admisă de ei nu corespunde realității. Desigur, condițiunile de viață de atunci, în special organizațiunea feodală, au favorizat în unele privințe această izolare, dar am greși dacă am privi veacul de mijloc numai sub această impresie. Migrațiunile păstorești au avut drept consecință, cum am văzut, stabilirea de legături numeroase între unele regiuni: toți acei păstori care s-au mutat din loc în loc pe pămîntul Franței, Spaniei, Italiei etc. au contribuit la o apropiere între diferitele ținuturi ale acestor țări; și cînd ei au dus peregrinațiunile mai departe, peste hotarele țării lor (din Franța în Spania, în Italia etc), urmările acestor strămutări au fost și mai însemnate, prin faptul că s-au înlesnit schimburi continue între țări ce altfel ar fi rămas mai streine una de alta. Au fost fără îndoială în evul mediu și alte împrejurări care au pus în contact regiuni depărtate — așa pelerinajele religioase ori, de la o vreme, cruciadele —, dar mai mult a înrîurit în acest sens viața păstorească. Într-o expunere larg cuprinzătoare și întemeiată pe realitatea faptelor, cercetătorii istoriei medievale vor trebui deci să-i dea de acum înainte și păstoritului locul ce i se cuvine.

Mai bine se pot urmări efectele migrațiunilor pastorale în părțile noastre, în regiunea carpato-balcanică. Cum regiunea aceasta, cu munții și cîmpiile ei întinse, oferea condițiuni minunate pentru păstorit, ciobanii au rătăcit ca pe un pămînt al lor de la extremitatea nordică a Carpaților pînă în Balcani și munții Greciei. Cum, în același timp, la noi n-au existat acele țarmuriri, acel separatism din lumea feodală apuseană, a fost mai lesne să se stabilească legături între diferitele ținuturi, și ceea ce a provocat într-o mare măsură aceste legături au fost tocmai migrațiunile păstorești. Numai astfel se poate înțelege istoria neamului nostru în tot decursul veacului de mijloc, și, dacă nu am ține samă de

¹ Importanța pelerinajelor în formarea și răspîndirea poemelor epice vechi franceze a fost arătată de J. Bedier, *Les Ugendes épiques, recherches sur la formation des chansons de geste*, Paris, 1908 (de asemenea *România*, t. XLI, pag. 5 și urm.); cf. și ce spuneam în *La Prise de Cordres et de Seville*, Paris, 1896, pag. XCVTII. Povestirile pelerinilor ce treceau din Franța în Spania ori în Italia explică geneza multora din aceste poeme. Pelerinajele se poate spune că au avut în istoria literară un rol ce se aseamănă cu acela al migrațiunilor păstorești în dezvoltarea limbilor romanice (v. ce urmează cu privire la faptele lingvistice).

ierhl lai (or hotărîtor în dezvoltarea vieții noastre vreme de mai multe veacuri, ne-am găsi dinaintea unei adevărate enigme.

Părererea pe care o exprim aici se deosebește de aceea a istoricilor. Fi admit că ocupațiunea principală a românilor a fost în primul rând agricultura, și nu păstoritul. Dacă acesta ar fi adevărul, am voi să știm cum își explică dînșii viața nestatornică a românilor în evul mediu, pentru ce-i găsim răsfireți în atîtea părți și ajunguul în pribegiile lor pînă în Moravia și Pelopones. Agricultura presupune viață sedentară; cei care se îndeletnicesc cu ea rămîn legați de ogorul lor, nu-și schimbă ușor locuința; constatarea aceasta se poate face ușor pretutindeni și toți etnografii sînt de acord a considera această însușire ca o notă distinctivă a celor care trăiesc din plugărit. Istoricii noștri uită acest lucru elementar, și față de părererea lor — pornită din impresii superficiale și din înțelegerea în samă a legăturilor firești dintre fapte — nu rămîne valabilă decît aceea pe care o apărăm. Expansiunea elementului românesc la depărtări așa de mari cum constatăm în veacul de mijloc nu se poate concepe decît dacă o atribuim migrațiunilor păstorești.

Obiecțiunea repetată a istoricilor că terminologia agricolă păstrată la noi din epoca latină nu s-ar putea explica dacă nu am li continuat să ne ocupăm cu plugăritul nu infirmă întru nimic ceea ce susținem. Agricultură, rudimentară însă, a existat totdeauna la noi; ar fi o erezie să n-o admitem. Chiar ca păstori, românii au trebuit pentru hrana lor să are, să semene și să secere, dar pe întînderi mici de pămînt. Așa ceva întîlnim și la alte popoare de păstori, și nici nu se putea altfel cît timp viața de fiecare zi în ere lucruri pe care numai agricultura ni le poate da. O asemenea agricultură este însă numai ceva accidental, nu poate fi socotită a o ocupațiune de predilecție. Istoricii greșesc și aici, confundînd două lucruri cu totul deosebite. Cu vremea, la agricultura rudimentară moștenită de la romani a venit să se alătore — și numai în unele părți — agricultura împrumutată de la slavi. Deoarece slavii erau în primul rînd plugari, cu alte cuvinte agricultura se înfățișa la ei mai perfecționată, a urmat că ei au avut un ascendent asupra noastră acolo unde am venit [în atingere cu ei pe această cale. Astfel s-au impus în terminologia noastră agricolă atîtea cuvinte slave, și, în special, înlocuirea latinului *aratrum* cu slavul *plug* e un episod elocvent din lupta care s-a dat în unele regiuni între agricultura mai simplă transmisă de la romani și aceea mai bine organizată pe care ne-au adus-o slavii. Că slavii ne-au dat o agricultură mai înaintată se vede și din faptul că la

aromâni, — unde influența slavă veche a fost mai redusă¹, — agricultura a rămas pînă azi mai în urmă; păstrarea la ei a formei latine *arat*, din *aratrum* (un plug de tot primitiv), e, între altele, o mărturie limpede despre aceasta. Și cu privire la ce relevăm despre aromâni, aș voi să știu cum explică istoricii, după teoria lor, puțina atragere, disprețul chiar, pe care frații noștri de peste Dunăre îl arată în general pentru agricultură.

Rămîne deci ca un adevăr nestrămutat că noi am fost în primul rînd un popor de păstori. Adevărul acesta e plastic exprimat în versul unei poezii populare aromânești,

Casa noastră-i muntele².

Tot trecutul nostru, toată viața de latini rămași la hotarele răsăritene ale vechei împărății unde aveam să ne întoarcem la ce fusese odată și strămoșii noștri sînt cuprinse în aceste cuvinte ce spun mai mult decît s-ar părea în laconismul lor.

Despre traiul nostru în munți, cărțile de istorie au vorbit de multe ori, dar nu așa cum înțelegem noi. S-a zis că românii s-au adăpostit în munți în fața năvălirilor barbare. Ipoteza aceasta avea ceva artificial și lăsa nelămurite unele puncte din istorie, ca, de pildă, atingerile cu slavii, care, mai ales în măsura în care constatăm că s-au produs, rămîneau nedepin explicate. Păstoritul vine, dimpotrivă, să pună traiul nostru din trecut în cadrul lui real: de o parte ne dă rațiunea petrecerii în răstimpuri prin munți, iar de alta lasă să ne dăm samă cum cu toate acestea am trăit, tot în răstimpuri, și la șes, două împrejurări fără de care nici filologul, nici istoricul nu și-ar putea lămuri atîtea fapte caracteristice din graiul și manifestările noastre de viață.

Astfel se rectifică o teorie eronată, pe care repetările necontrolate o imobilizase într-un fel de crez științific.

Dar păstoritul mai vine să modifice o altă părere. Ne închipuim de obicei munții numai ca un zid de izolare înlăuntrul unei țări sau între mai multe țări. Păstoritul ne arată că munții pot fi și o condițiune favorabilă pentru statornicirea de legături între regiuni depărtate. Trecerile păstorilor din munte în munte contribuie la asemenea apropieri, și, cînd ele se întîmplă pe teritorii întinse, ajungem să constatăm o continuitate ce merge așa de departe că ne surprinde uneori dacă nu ne dăm samă de ce a provocat-o. Așa s-a întîmplat pe teritoriul romanic, unde o

¹ Cf. *Hist. de la langue roumaine*, t. I, pag. 327.

² P. Papahagi, *Din Ut. pop. a aromânilor*, pag. 1007.

asemenea continuitate, datorită mișcărilor păstorești, se arată la fiecare pas pe toată linia munților din Carpați și Balcani pînă în Pirenei. Faptele lingvistice o vor evidenția și mai bine.

Cercetările de filologie comparată au arătat că în mai multe regiuni ale domeniului romanic întîlnim o serie de particularități lingvistice cu un caracter deosebit. Particularitățile acestea, „sludiate pînă acum fără a se căuta mai de aproape legătura dintre ele, prezintă, cum vom vedea, un interes special pentru problema de care ne ocupăm, și asupra originii lor, nelămurită încă, vom putea, cred, să ne facem o părere din ceea ce vom constata cu privire la condițiunile în care apar.

Dialectul aromân se știe că are drept caracteristică prepunerea unui *a* la cuvintele începătoare cu *r*: *ariu*<*riuum*, *armân*<*romanium* etc. Fenomenul acesta se mai întîlnește și aiurea pe teritoriul României, așa în unele graiuri retoromanice¹, în sasareză², în campidaneză³, în dialectul catalan din Alghero⁴ și în gasconă⁵; avem astfel și aici forme ea *aram*<*ramum*, *arrana*<*ranam* etc.⁶.

Ca și în limba română, / intervocalic s-a schimbat în *r* în unele regiuni retoromanice din centru⁷, în cîteva dialecte italiene septentrionale⁸ și în cel din Campobasso⁹ într-o parte din valdeză, în dialecte franceze din Dauphine¹⁰ și în catalana din Alghero (avem astfel *firo*<*filum*, *skara*<*scalam*, etc). În albaneză *l*

¹ Th. Gartner, *Raetoroinanische Grammatik*, S. 92; *Archivio glottologi.ro*> t. IV, pag. 334-335.

² P. Guarnerio, *Arch. glott.*, t. XIV, pag. 186.

³ M.L. Wagner, *Lautlehre der sudsardischen Mundarten*, Halle, 1907, pag. 22.

⁴ *Grundr. der rom. Phil.*, ed. 2-a, t. I, pag. 866.

⁵ A. Luchaire, *Etudes sur les idiomes pyriniens de la region française*, Paris, 1879, pag. 208.

⁶ în unele forme spaniole și portugheze găsim de asemenea proteza lui *a*, și nu numai la verbe, unde, ca în cîteva dialecte italiene, ar putea fi datorită drivării cu prefixul *a-*, ci și la substantive și adjective (cf. Cornu, *România*, t. XI, pag. 75). Cum fenomenul nu este constant aici, avem, desigur, de-a face cu o infiltrațiune dialectală din regiunile muntoase.

De remarcat că domeniul cu proteza lui *a* dinaintea lui *r* coincide în general cu acela al pronunțării acestei consoane ca *rr* la începutul cuvintelor, pronunțare ce apare și în albaneză și într-o vreme era proprie limbei noastre, iar azi s-a mai conservat numai în unele părți (Țara Oașului, cîteva sate din Banat și la fărseroti).

⁷ Th. Gartner, *l.c.*, § 63.

⁸ VV. Meyer-Lubke, *Ital. Grammatik*, § 217.

⁹ D'Ovidio, *Arch. glott.*, t. IV, pag. 161.

¹⁰ V. studiul pe care l-am publicat în 1907, *Din istoria migrațiilor păstorești la popoarele romanice* (extr. din *Bul. Soc. fii.*, III), pag. 15.

s-a transformat, în aceleași condițiuni, în *l* (*fil*-*filum*), trans. formare ce nu trebuie izolată de cea de mai înainte.

Rotacizarea lui *n*, care, cum se știe, era altădată mai întinsă în limba română, iar azi s-a păstrat numai la moți și istrieni, e un fenomen pe care-l întâlnim și în Apus, în special în unele localități valdeze, în Dauphine (Brianconnais și Oisans¹), precum și în graiul italian din Perinaldo (provincia di Porto Maurizio, în Liguria²); forme ca *liiră* <*J.unam, veri* <*venire*, pe care ni le dau aceste dialecte, corespund exact celor românești rotacizate, *lură*, *veri*. La această zonă lingvistică vine să se alătore albaneza cu dialectul tosc, care cunoaște și el rotacismul.

Aruncînd o privire asupra extensiunii geografice a acestor particularități fonetice, constatăm că ele apar în regiuni unde întâlnim și păstoritul, adică în părțile noastre, în Alpi, Apenini, Pirenei și Sardinia.³ Să fie această coincidență numai întâmplătoare? Cînd ne găsim în fața unor fenomene ce se aseamănă așa de mult și prezintă note așa de caracteristice, ar fi greu să presupunem că ele s-au dezvoltat cu totul independent pretutindeni unde apar. O ipoteză mai plauzibilă e să admitem că geneza și difuziunea acestor schimbări fonetice nu pot fi streine de păstorit. Ne putem într-adevăr închipui că atît proteza lui *a* dinaintea lui *r*(*r*), cît și trecerea lui *l*, *n* intervocalici la *r* și-au luat întîi naștere în graiul păstorilor dintr-o regiune și s-au propagat mai departe prin acele mișcări de păstori pe care le-am văzut. Dacă migrațiunile păstorești sunt un fapt real, hotărîtor în viața locuitorilor din anumite părți, putem oare admite că ele nu au lăsat urme în limbă, că influența lor nu s-a repercutat asupra transformărilor lingvistice? Filologia nu mai poate izola astăzi faptele lingvistice de viața reală; pentru ca să le înțeleagă și

¹ V. studiul pe care i-am publicat în 1907, *Din istoria migrațiunilor păstorești la popoarele romanice* (extr. din *Bul. Soc. fii.*, III), pag. 13.

² În această din urmă localitate, rotacismul apare sub o formă particulară, pe care G. Papanti, *I parlari italiani in Certaldo*, pag. 362, o descrie astfel: „« e r... vengono travolte in un suono nasale... il suono nasale poggia tutto sulla r, la quale in questi casi viene pronunciata molle molle e unita alia n ». E un fonetism corespunzător rotacismului *nr* (sau mai curînd *r*) ce apare și în română.

³ O excepție s-ar părea că face zona catalană din Alghero, unde nu poate fi vorba de păstorit. Trecerea lui *l* în *r* își găsește însă explicarea acolo în influența graiului sasarez popular al „zappadori”-lor (Guarnerio, *Arch. glott.*, t. IX, pag. 340, 357; cf. t. XIV, pag. 151); cît despre trecerea lui *l* în *r* în acest din urmă grai, se poate ca ea să fie în legătură cu fenomenul identic din dialectele italiene septentrionale, deoarece sasareza prezintă și alte puncte de contact cu acestea. Tot influenței sasareze trebuie atribuită proteza lui *a* dinaintea lui *r* în catalana din Alghero.

aă Ic explice trebuie să țină samă de ceea ce le-a determinat, de mediul în care și-au luat naștere, de împrejurările care au hotărît evoluțiunea lor; metoda veche ce studia fenomenele izolat și eu tulul abstract nu mai poate mulțumi pe cercetătorul care caută și pătrundă mai adînc în istoria transformărilor lingvistice. În cazul nostru, prin urmare, nu poate fi socotit ca prea depărtat de adevăr cînd presupunem că prin păstorii care au trecut din **IMC** iu loc s-au transmis pînă la distanțe mari particularități de pronunțare izolate la început, proprii numai unei regiuni.¹ În chipul acesta ne putem explica prezența pe un teritoriu așa de întins a unor fenomene ca acelea pe care le-am relevat.²

Dr unde a pornit fiecare din aceste fenomene nu putem spune, orice mijloc de control sigur lipsindu-ne. Avem de-a face cu fenomene transmise din limba păstorilor autohtoni ori cu dezvoltări romane? iată — o întrebare la care nu putem răspunde. Pentru proteza lui *a* s-ar părea, totuși, că avem o vagă indicațiune. Particularitatea aceasta fonetică distinge și limba bascilor³ ai nu e exclusă posibilitatea ca de la ei să se fi transmis în zona romană din Pirenei. într-adevăr, se știe că bascii au fost și sînt

¹ În darea de samă asupra *Migrațiunilor păstorești*, G. Weigand, *Literaturbl. f. germ. u. rom. Phil.*, 1908, col. 28, îmi atribuia o idee pe care n-am auzit-o, anume că românii ar fi trăit odată la un loc cu valdezii. Așa ceva ar fi, desigur, prea îndrăzneț. Altfel îmi reprezintă procesul acesta: fenomene lingvistice în chestiune s-au propagat din loc în loc, ca niște unde, prin eșecul și continuitatea de viață păstorească din Carpați și Balcani pînă în Alpi, Apenini și Pirenei.

² Obiecțiunea ce s-ar putea aduce că proteza lui *a* și schimbarea lui *l*, *n* iu *r* nu se întîlnesc pretutindeni unde constatăm migrațiunile păstorești și iată aceste particularități nu apar împreună în toate regiunile amintite, nu înlătură explicațiunea pe care am dat-o. Un fenomen lingvistic nu găsește peste tot teren potrivit să se înrădăcească pentru multă vreme. De altă parte, dacă nu-l întîmpinăm astăzi, nu urmează că n-a existat altădată; rotacismul, cum am amintit, era mai răspîndit odinioară în limba noastră; tot așa în italiană, domeniul lui *l* > *r* se întindea în trecut mai departe decît astăzi (cf. Meyer-Liibke, *Ital. Gramm.*, § 217) și regiunea lui *arr*- apare în gasconă mult mai redusă de cum era înainte (cf. *Revue de dialectologie romane*, t. I, pug. 125). Lipsa în cîteva părți a uneia din particularitățile semnalate mai înainte, fi datorită și împrejurare! că acestea nu și-au luat naștere deodată și în același loc și astfel au radiat inegal, atîngînd unele regiuni, dar trecînd departe de altele. Migrațiunile păstorești presupun atîtea condițiuni deosebite, ilitera încrucișări de curente, încît nu puteau să se reflecteze uniform în materialul lingvistic.

³ C. Uhlenbeck, *Beiträge zu einer vergleich. Lautlehre der bask. Dial.*, Niisterdam, 1903, pag. 35. Pe lângă proteza lui *a*, găsim în bască și trecerea lui *l*, *n* intervocalici la *r* (*ibid.*, pag. 49, 57), dar această rotacizare e cu totul jrmadică și de aceea nu am putea spune că are vreo legătură cu fenomenul analog din domeniul romană.

până azi un popor cu deosebire de păstori. De altă parte, cercetările din urmă par să confirme tot mai mult părerea că ei se înrudesesc cu populațiile caucazice. Putem presupune atunci că, în timpuri străvechi, strămoșii bascilor plecând, ca păstori, din Orientul Europei au ajuns în migrațiunile lor până în Pirenei și au adus aici obiceiuri de pronunțare caracteristice păstorilor, cum ar fi prepunerea lui *a* la cuvintele începătoare cu *r*. În cazul acesta, tot prin ciobani autohtoni care au cutreierat prin Orientul și centrul Europei, s-a putut introduce un fenomen ca acesta în graiul păstorilor romani din regiunea balcanică, retică și italiană.¹

Sîntem desigur, cu aceasta, numai în domeniul ipotezelor, dar până la stabilirea adevărului nu poate fi fără folos să se atragă atențiunea asupra unor fapte care par că cuprind ceva de care să se țină samă și vin să sugereze presupuneri ce pot înlesni găsirea soluțiilor definitive.

Că în cercetarea păstoritului la popoarele romanice trebuie să ne ducem cu gîndul la popoarele mai vechi care au trăit prin locurile ocupate de romani, de aceasta nu mai poate fi îndoială. Păstorii romani au venit, desigur, în atingere cu păstori de alte neamuri și de la aceștia au trebuit să împrumute unele elemente, în cursul pe care l-am făcut anul trecut am arătat că mai multe cuvinte păstorești romanice, printre care și al nostru *stînă*, își găsesc explicarea în limbile iranice. Oricît de surprinzătoare ar părea această constatare, ea se poate totuși ușor înțelege cînd ne gîndim că într-o vreme populațiunii iranice — ca sciții, sarmații, alanii etc. — au cutreierat Orientul Europei. Iranii au fost mai ales păstori și, ca atare, au venit, prin vieța lor nomadă, în contact cu păstorii romani, cărora nu se putea să nu le transmită unele cuvinte. Cîteva din aceste cuvinte au ajuns pînă departe în Pirenei prin curentul puternic de transmisiune determinat de migrațiunile păstorești. Și cum mai tîrziu, în cursul evului mediu, păstori nomazi de origine iranică au dus cutreierările lor pînă în țările din Apus, se poate ca și pe această cale să fi pătruns acolo unele din elementele lingvistice ce apropie așa de uimitor păstoritul romanic occidental de cel oriental. Numai introducînd în studiile de filologie romanică acest nou element de cercetare.

¹ În Sardinia, fenomenul poate fi o propagare de pe teritoriul iberic, asemănări între sardă și grupul lingvistic iberic au fost relevate de mai multe ori. În tot cazul tot numai prin cercetarea mai de aproape a problemei păstoritului se va ajunge să se limpezească asemenea chestiuni, așa de obscure: astăzi.

*e va ajunge la fixarea originii acelor „Alpenwörter”, cum le numesc învățații germani, care au rămas pînă acum o enigmă în materialul lexical al limbilor romanice.

Și cu privire la păstoritul nostru, mai este un punct asupra căruia țin să atrag atențiunea aici. Se știe că păstori romani au fost pînă în Crimeea și Caucaz, unii din ei stabilindu-se acolo, alții întoreindu-se iar în munții noștri. I-a dus acolo tot străvechi Inul îndemn spre pribegii și ademenirea locurilor bune de pășunat din acide părți, despre care știau printr-o veche tradiție păstorească.¹ Oare aceste migrațiuni să nu fi avut și ele o influență, cu alte cuvinte atingerea păstorilor noștri cu cei streini din șipurile și munții Rusiei să nu fi avut drept urmare împrumutarea de la aceștia a cîtorva cuvinte păstorești? Iată un alt drum spre care trebuie să ne îndreptăm dacă voim să găsim dezlegarea atîtor probleme în legătură cu păstoritul.²

Se poate vedea acum rolul însemnat pe care l-a avut păstoritul în circulațiunea fenomenelor lingvistice. Prin migrațiunile pasloiale, fenomene izolate la început au trecut din provincii în provincii, din țări în țări, întinzîndu-și mereu sfera. Și, în special < noul studiem circulațiunea cuvintelor, păstoritul trebuie totdeauna avut în vedere ca un factor hotărîtor.³

Tot prin păstorit ajungem să explicăm alte fapte lingvistice.

Sînt cuvinte care la prima vedere ne surprind că s-au păstrat în regiuni ce ne fac impresia că nu prezentau condițiuni favorabile pentru conservarea lor. Să luăm un exemplu tipic, cuvîntul nostru *mure*. Așa cum ne înfățișăm de obicei trecutul nostru, nu vedem nicăieri cum am putut trăi la «mare» și păstra astfel din epoca latină acest cuvînt. Și dacă am rămînea mai ales la vechea teorie a traiului nostru numai în Dacia, retrași timp de mai multe veacuri în munți, persistența pînă azi în limbă a latinului *mare* ar fi

¹ t; de regretat că nici asupra acestor romani rătăciți în Rusia nu s-a aciis la noi o monografie bine documentată; citeva informațiuni se pot citi în *iXmul românesc*, t. III, pag. 186 (27 ianuar 1908), și despre fărșeroți așezați ia Caucaz vorbește Woigand, *Aromunen*, t. I, pag. 303. Cercetări de acestea ar fi putut pleca din îndemnul Academiei, dar preocupările ei nu merg pîuă la asemenea inițiative științifice.

² Toate s-ar descoperi, pe această cale, și alte înrîuriri din Caucaz în icala păstorilor noștri. Cetînd monografiile etnografice ce s-au publicat asupra populațiilor caucazice, ești surprins de unele asemănări între obiceiurile lor și ale păstorilor de noi.

³ Asupra trecerilor de cuvinte dintr-o parte într-alta a Sardiniei prin iaslori, v. observațiunile interesante pe care le face M. L. Wagner, *Gli elejîniti del lessico sardo* (extr. din *Archivio storico sardo*, III), Cagliari, 1907, pag. VI; *Zeitschr. f. rom. Phil.*, t. XXXII, pag. 365.

ceva neînțeles: lipsindu-ne noțiunea, cuvântul ar fi dispărut sau, în timpul mai nou, am fi împrumutat din vreo limbă streină forma corespunzătoare. Păstoritul vine să lămurească și această problemă din lexicul nostru. În cele două poezii aromânești pe care le-am citat la început (pag. 191), am văzut că ciobanii duc turmele lor pînă la mare, să ierneze acolo în regiuni mai calde. Și lucrul acesta nu ni-l spune numai poezia populară; cei care au descris viața păstorească de la noi amintesc și ei de mersul ciobanilor spre mare în timpul iernei ca să adăpostească turmele acolo; așa Pouqueville ne spune:

„Lorsque l'hiver s'annonce de maniere à leur inspirer des craintes, s'ils n'aperçoivent aucun signe d'adoucissement dans les aspects du ciel, ils tâchent de se rapprocher des rivages de la mer, oii le climat est plus tempéré”¹.

Tot prin migrațiunile păstorești, prin urmare, n-am pierdut în evul mediu contactul cu «marea» și astfel putem înțelege cum cuvântul latin a ajuns să trăiască pînă azi în limba noastră.

Nu mai puțin ne vine în ajutor păstoritul cînd e vorba să explicăm Jocul izolat pe care-l ocupă unele graiuri față de altele din aceleași regiuni. Asemenea insule lingvistice se întîlnesc deseori și, ca exemplu, putem cita la noi graiul săcelenilor și în sudul Franței acela al locuitorilor din Ossau, care vorbesc un dialect diferențiat în multe privințe de cele limitrofe. Diferențieri de acestea surprind întîi pe filolog, dar migrațiunile păstorești vin să le lămurească: unde întîlnim asemenea izolări, avem de-a face cu păstori veniți de aiurea și care au păstrat particularitățile lingvistice din locul lor de origine.² Așa s-a întîmplat cu grupurile etnice de care aminteam. Putem spune cu siguranță că săcelenii au venit de la sudul Dunărei, ca păstori, să se așeze lingă Brașov³ și tot așa locuitorii din Ossau, păstori și ei, ne apar ca o colonie de aiurea, mai dinspre nord, unde se vorbesc dialecte asemănătoare cu al lor⁴.

¹ *Voyage de la Grece*, t. II, pag. 386.

² Desigur și alte cauze — ca persecuțiunile religioase, asupririle administrative, năvălirile de neamuri streine — au provocat asemenea strămutări, dar pînă acum s-a pierdut din vedere că în unele locuri numai migrațiunile păstorești pot explica prezența acestor insule dialectale.

³ Cf. *Histoire de la langue roum.*, t. I, pag. 328.

⁴ L. Passy, *L'origine des Ossalois*, Paris, 1904, pag. 134, atribuie strămutarea acestora incursiunilor normande, ceea ce nu-i probat prin nimic, pe cînd dacă o punem în legătură cu migrațiunile păstorești totul se explică.

Pentru noi păstoritul mai are și altă însemnătate lingvistică. Numai grație lui limba română a putut ajunge la o mai mare omogenitate decît celelalte limbi romanice, unde vedem, pe întinderi mici chiar, atîtea contraste dialectale, un adevărat mozaic lingvistic. Așa unitară cum și-o reprezintă unii nu este, desigur, nici limba noastră; în orice caz însă ea apare mult mai puțm diversificată decît franceza ori italiana. Din schimburile continue între o regiune lingvistică și altele, din atingerile la care au contribuit în măsură așa de mare migrațiunile păstorești a rezultat o fuziune a diferitelor elemente constitutive ale limbei noastre, o nivelare a lor. În chestiunea continuității noastre la nordul Dunărei, păstoritul poate fi iarăși ținut în samă. Dacă am dus în evul mediu viața de păstori, atunci drumurile migrațiunilor noastre nu se putea să nu fie și dincoace de Dunăre, pînă la Carpați și mai departe, căci pretutindeni pe aici ciobanii noștri găseau locuri bune de pășunat. A admite că românii au fost păstori în veacul de mijloc e a admite *eo ipso* că au trăit și la nordul și la sudul Dunărei.⁵

Să privim acum păstoritul sub o altă față, în legătură cu iifudiile de folklor.

Și aici ne poate fi de un sprijin prețios în clarificarea unor probleme.

Cum migrațiunile păstorești au înlesnit răspîndirea fenomenelor lingvistice, tot așa ele au trebuit să aibă un rol în transmisiunea unor elemente folklorice. Cînd ne gîndim că atîtea obiceiuri, credințe, motive de literatură și artă populară se găsesc absolut identice la mai multe popoare, nu sîntem oare autorizați **na** admitem că tot migrațiunilor păstorești își datoresc în multe cazuri difuziunea lor? Pînă acum folkloriștii au căutat să explice aceste asemănări prin identitatea condițiunilor de viață sau a aleăfuierei sufletești a celor primitivi, prin amestecurile etnice **etc.** — factori de care — desigur că trebuie să ținem socoteală, **dar mi** se pare că ei nu pot explica tot și se impune să se dea atențiune păstoritului, neglijat și aici. Cînd studii plecînd de la **această** idee și bine conduse vor explora regiunile păstorești din țările romanice, nu este o simplă ipoteză să credem că se vor

⁵ Asupra influenței păstoritului în evoluțiunea semantică a unor cuvinte n am putut stăruii aici, pentru că ne-ar fi cerut prea multe dezvoltări. Și aceasta chestiune cuprinde o sumă de probleme interesante și ar trebui urmărita pe lot teritoriul romanic. Cîteva fapte le-am relevat în *Bul. Soc. fii.*, 11, pag. 11; cf. și Candrea-Densusianu, *Dict. etim. al l. rom.*, n-rele 560,664.

descoperi obiceiuri, motive de literatură, muzică populară etc. ce au circulat între Carpați, Alpi și Pirenei prin mijlocirea păstorilor.

Cîteva fapte din folklorul nostru merită să ne oprească un moment pentru ca să se vadă cum păstoritul poate fi pus la contribuțiune și aici.

S-a încercat în mai multe rînduri să se dea o explicație formulei tipice *foaie verde* din poezia noastră populară. S-a zis că firea poetică a românului, dragostea lui pentru natură l-au făcut să înceapă cu aceste cuvinte cîntecele lui. Păreră romantică, cum s-au emis și se mai emit și azi atîtea cu privire la poezia poporului nostru. Mai natural e să vedem și aici tot un ecou al vieții păstorești. Pentru românul păstor, primăvara era anotimpul așteptat cu nerăbdare, era visul lui de pribeag, ca să pornească iar cu turmele la munte, să găsească acolo pășunile îmbelșugate. Sufletul lui tresărea cînd înfrunzea codrul și mulțumirea ce-l cuprindea că poate, în sfîrșit, să ia din nou drumul peste plaiuri îl făcea să cînte un duios *foaie verde*. Într-o poezie populară aromânească e bine exprimată această legătură între sosirea primăverii și dorul păstorilor de a pleca la munte:

...Primăvara o aștept,
Cu maiul cel frumos,
Să-nverzească fagii sus în munți
Și munții să-nverzească,
Să iasă aromânii toți la munte
Cu aromâncele frumoase,
Să iasă și oile cele negre
Cu clopotele de argint¹.

Alături de care putem cita și versurile unei poezii din Moldova²

Cîntă cucul pe țurină
Și Codrean suie la stîină³.

Nu trebuie să uităm însă că, de la o vreme, și vieța haiducească a venit să aducă o notă la fel în poezia populară. Haiducul, ca și păstorul, aștepta cu dor întoarcerea primăverii ca să se piardă prin codri, și de aceea în cîntecele lui tot *foaie verde* avea să apară ca un nelipsit refren; și cine știe dacă multe din cîntecele haiducești pe care le auzim azi în gura poporului nu sînt

¹ P. Papabagi, *JDITa III. pOp. Ci CLFOJTIUTIIIOE*, pSg. 931.

² A. Vasiliu, *Cintee, uraturi și bocete*, București, 1909, pag. 59.

decît vechi doine păstorești schimbate: era așa de ușor să se prefacă o doină păstorească într-una haiducească, cînd și una și alta cîntau bucuria de a putea porni iar prin codri. Din aceste două elemente reale, așa de strîns legate altădată de vieța țăranelui nostru, a trebuit să-și ia naștere formula stereotipă din cîntecele populare. Și în legătură cu aceasta mai putem aminti că tot așa se poate explica de ce în poezia noastră populară se vorbește mereu de cîntecul cucului; cum pasărea vestitoare a primăverii e cucul, era firesc ca atît păstorii, cît și haiducii să se gîndească la el în cîntecele lor.¹

Înstreînîndu-se cîtăva vreme de ai lor, plecînd departe cu turmele, păstorii duceau cu ei dorul de casă și nu se putea ca acest sentiment să nu găsească ecou în poezia noastră populară. Uneori și vieța haiducească și cătănia au făcut pe țăranel nostru să-și lase căminul, dar cele mai de multe ori tot pribegiile păstorești îl smulgeau de lingă ai lui, și de aceea, dacă e să înțelegem atîtea doine care cîntă jalea celui înstreinat, tot de la păstorit trebuie să plecăm. Versuri ca acestea:

Codrule, rărește-te,
Mai iute desfrunzește-te,
Ca să-mi văd surorile.
Surorile drăguțele,
Că de mult nu le-am văzut,
Carnea pe mine-a scăzut².

arată toată nostalgia după locurile lăsate în urmă și cîte accente duioase a dat poeziei noastre populare vieța în munți.

Studiat astfel, folklorul ne va deschide și alte orizonturi pe care nu le bănuim.

¹ în credințele poporului, cucul intervine iarăși de multe ori și în legătură cu vieța păstorească, ceea ce întărește și mai mult părerea de mai sus (v. legenda despre cuc pe care o publică P. Papahagi în *Basme aromâne*, pag. 24, și despre credințele și obiceiurile de la „alesul oilor”, cf. Candrea—Densusianu, *Dict. etim. al L rom.*, n-rul 418). Nu s-a studiat pînă acum mai amănunțit locul pe care-l ocupă în folklorul nostru unele animale (ceea ce a făcut Marian pentru pasări și insecte ar trebui reluat și dus mai departe); ar fi interesant, printre altele, să se vadă, dintr-un material mai bogat decît cel adunat la întîmplare pînă acum, ce se spune în folklorul de la noi despre lup; unde întîlnim vieța păstorească e de așteptat ca acest animal să fie o temă bogată de folklor; impresia aceasta mi-am putut-o confirma urmîrind folklorul regiunilor păstorești din sudul Franței; cred că și la noi am ajunge ia aceeași constatare.

² *Materialuri folkloristice*, publ. de Gr. Tocilescu, pag. 777.

Ar fi destul aceste constatări pentru ca să se recunoască importanța păstoritului în atâtea domenii de cercetare, dar, pentru ca să prezentăm problema în toate ramificațiile ei, ne rămîne să-l privim și sub altă față, ce ne va arăta și ea cită lumină ne poate aduce în dedalul de fapte dinaintea cărora ne oprim de multe ori nedumeriți cînd studiem viața popoarelor.

O însușire care distinge pe păstori este energia și forța de expansiune. Așa ni-i înfățișează toți etnografii.¹ Prin viața pe care o duc, legată de atîtea greutăți, plină de peripeții, energia lor e pusă mereu la încercare și pribegiile cu care i-a deprins meseria fac din ei oameni îndrăzneți, gata totdeauna să meargă mai departe, să nu cunoască piedecile hotarelor și nici o împotrivire. De aceea păstorii au fost totdeauna cuceritori neîntrecuți și, cînd au întemeiat state, întinderea puterii lor a ajuns uneori uimitoare. În istoria omenirii, păstorii, alături de marinari — unii cutreierători de munți și cîmpii, alții de mări —, apar ca întruparea energiei pînă la eroism, și, dacă îndrăzneala și rătăcirile lor nu i-ar fi dus prin atîtea locuri, fața lumii ar fi desigur, astăzi, cu totul alta.

De obicei, etnografii dau ca pildă de această energie pe păstorii din Asia, pe acei nomazi care au făcut de multe ori să se cutremure împărățiile europene. Pilde găsim însă și mai aproape.

Întinderea stăpînirii romane, această măreață desfășurare de energie, nu se poate înțelege decît la un neam de păstori. Nu s-a revelat pînă acum aceasta, pentru că nu s-a ținut samă, cum spuneam la început, că romanii au fost la origine păstori. Cu acest fond moștenit, cu sufletele oțelite de veacuri, romanii au dus din loc în loc puterea lor, întemeind acea împărăție ce ne minunează și astăzi. Toate cuceririle, toată vigoarea lor de expansiune trădează pe păstorii de altădată. Întinderea hotarelor lor de la bucățica de pămînt ce era Latium pînă peste atîtea țări și mări e faptă de oameni în sufletul cărora viața păstorească sădise de mult fiorii neodihnei, dorul de drumuri veșnic nouă. Și dacă ar fi să urmărim mai de aproape manifestațiunile de

¹ Ratzel îi caracterizează astfel: „Ihr [der Hirtennomaden] freies, stählen- des Leben erzeugt kräftige Völker, die, beweglich, allezeit organisiert und kriegsbereit, immer eine Gefahr waren für die auf der Scholle feststehenden Ackerbauvölker. Damit erklären sich auch die unaufhörlichen Einfälle der Mongolen, Turkmenen, Araber in die Gebiete ihrer Nachbarn. Dazu kommt die Unternehmungskraft und Herrschgewalt dieser Völker.“ *Die Erde und das Leben*, Leipzig și Viena, t. II, pag. 657 ; cf. Brunhes, *Lc.*, pag. 646, precum și ce amintim aiurea, *Din ist. migr. păst.*, pag. 10.

viață ale romanilor, toată alcătuirea lor sufletească, am găsi și alte urme ale firei lor de păstori.

Nu e greu să descoperim aceeași fire și la noi, la români.

Din cîteva locuri unde împrejurări dușmănoase, asprimea vremilor, ne pusese stavile ce păreau veșnice, încetul cu încetul ne-am întins hotarele, am roit peste pămînturi streine, făcînd să răsune pînă departe graiul nostru. Dacă prin unele părți nu ne-am putut păstra ființa mai multă vreme, dacă prin Moravia sau prin cîteva ținuturi de dincolo de Dunăre, românești altădată, nu mai întîlnim frați de ai noștri, în schimb pretutindeni pe unde ne întindem azi găsim o mărturie vie a energiei, a puterii noastre de expansiune. Fără această putere de expansiune nici Moldova împreună cu Basarabia, nici mare parte din Muntenia, locuite altădată de neamuri streine, nu ar fi ajuns pămînturi românești. O dovadă de această însușire a noastră ne-o dau și acele colonii românești răsfirate prin Istria, Meglenia și chiar Crimeea și Caucaz. Firea de păstor a românului se vede bine aici și putem spune că dintre toate popoarele romanice sîntem singurii care am arătat cea mai mare putere de expansiune tocmai pentru că am fost în primul rînd un neam de păstori, cum au fost la început și strămoșii noștri. Ca și la vechii latini — cărora însă împrejurările le-au înlesnit să dea o mai largă realizare aptitudinilor lor — toată energia pe care a arătat-o poporul nostru în trecut își găsește explicarea în felul de viață pe care am dus-o atîtea sute de ani. Și cine știe dacă, nefiind păstori, am fi izbutit, departe de ceilalți latini, pierduți printre atîtea neamuri streine, să ne păstrăm individualitatea de popor romanic.

Toate acestea sînt lucruri de care nu ne dăm samă astăzi, deși ar fi așa de folositoare pentru înțelegerea firei noastre, pentru luminarea însușirilor pe care le-am moștenit și mai ales a energiei care a dat odată sufletului românesc o întipărire așa de deosebită. Nu le înțelegem, pentru că nu s-a deșteptat încă destul în noi simțul realității de altădată ori de azi, pentru că trăim tot sub impresii înșelătoare și ne place să înflorim patriotismul cu podoabe goale, de retorism romantic — în lumea gîndurilor, a convingerilor noastre, mai trebuie timp pînă să vie de departe credințele bune și patriotismul luminat de conștiința realității și mai ales de adevărurile științei, singurul patriotism ce-și merită numele.

Deprinderea de a se strămuta din loc în loc a făcut din păstori oameni totdeauna gata să-și lase căminul și de aceea îi vedem și astăzi emigrînd cu ușurință fie pentru că traiul nu-i mai mulțumește în țara lor, fie pentru că-i duce pornirea moștenită de a cutreiera lumea. Mulți din cei care au emigrat în America s-au

recrutat din locuitorii ținuturilor păstorești din Franța¹ ori Spania și despre păstorii basci trecuți peste Ocean un autor ne spune:

„Plus accessible encore que la grande industrie, â nos pâtre emigrants, est Pelevage des troupeaux dans la pampa. La point d'apprentissage â faire: l'aptitude atavique se fait jour dès l'abord, excitée par le milieu éminemment propice...

La plupart de nos emigrants furent les villes et vont s'établir comme bergers dans les Etats agricoles de Nevada, Idaho, Montana, et Wyoming. Ils continuent la leur vie traditionnelle.”²

Autorul de la care împrumutăm aceste cuvinte explică și el aceste emigrări prin caracterul aventuros al bascilor:

„...L'inquietude des voyages fut un des caracteres éminents du peuple basque...

Le mouvement d'emigration derive de l'antiquité courant de la race”³.

E cunoscut curentul de emigrare în America și la românii din Transilvania, și, cum acest contingent de emigranți e dat adesea de păstori, trebuie să vedem și aici același atavism reflectat sub o formă nouă.⁴ Dacă am privi izolat și acest fapt, l-am putea interpreta și altfel, dar, când îl vedem coincidând cu fapte analoge din domeniul păstoresc, nu mai încapem îndoială că ne găsim și de data aceasta în fața uneia din acele manifestări strâns legate de păstorit.

Din felul cum trăiește păstorul urmează că la el nu este așa de înrădăcinată dragostea pentru pământ, acel sentiment de stăpînire, de vieață așezată pe care-l au alții. Prin aceasta păstorul contrastează cu plugarul ce ține la ogorul lui, se simte legat de

¹ F. Arnaud, *Les „Barcelonettes” au Mexique*, în *Annales des Basses-Alpes*, nouv. série, 1891—1892, pag. 107, 137 și urm.; Ph. Árbos, *La vie pastorale en Tarantaise*, în *Annales de géographie*, t. XXI (1912), pag. 329; cf. și ce relevam în altă parte, *Din ist. migr. pâst.*, pag. 20.

² P. Lhande, *L'emigration basque*, în *Bevue internationale des études basques*, t. II (1908), pag. 440, 441.

³ *Ibid.*, t. I (1907), pag. 611. Lhande vede însă în pornirea bascilor spre emigrare mai mult o urmare a vieții de marinari a unora din ei, stăpîniți de „la hantise de la mer”. Sînt, e adevărat, și marinari printre basci, dar, cum ei au fost și sînt cu deosebire păstori, aici trebuie căutată mai mult explicarea ușurinței cu care se expatriază.

⁴ Despre emigrările aromânilor în America, v. revista *Lumina*, 1907, n-rele 11—12, pag. 45; C.N. Burileanu, *De la românii din Albania*, București, 1906, pag. 31.

el și e mereu preocupat să-și asigure un trai tihnit. Pentru păstor, deprins cu vieața nomadă, pământul e pretutindeni **ca** și **al** lui dacă găsește pentru cîtva timp unde să petreacă **cu** turmele; **de** aceea **el** se îngrijește mai puțin de ziua de mîne, e mai nepăsător, **și** nota aceasta a prins-o poezia populară cînd spune:

Măi, mocane de **la** oi,
Tu **n-ai** grije, nici nevoi,
Tu te plimbi **cu** zilele
Lîngă sat **cu** turmele¹.

La păstor **nu** se vede acel spirit de om practic, calculat, pe care-l întîlnim la plugar, **și** aceasta-i dă ceva mai simpatic; cine a stat de vorbă **cu un** cioban **și cu un** plugar a putut vedea bine această deosebire.

Ascunde și mai multă poezie sufletul păstorului. **În** singurătatea în care petrece, în mijlocul privescilor înflorite ale naturii, gîndurile lui iau aripile visului și în ele se strecoară ceva din poezia eternă a lumilor de dincolo de noi. Aceste reverii învăluie uneori vieața păstorului și care nu sunt numai un fel de trîndăvie, cum credea Montaigne cînd într-un loc arunca cuvintele „oisif comme un pastre”, apar ca un contrast cu energia ce caracterizează pe pribeagul munților, și din amestecul lor sufletul păstorului capătă o întipărire aparte ce se vede bine reflectată în poezia lui. Dacă nu se poate spune despre păstor că arată totdeauna însușiri artistice deosebite, ar fi nedrept să-i tăgăduim simțul pentru poezie și mai ales pentru lirism. Putem chiar spune că în poezia populară universală cele mai puternice accente, cele mai colorate imagini au pornit din suflute de păstori, cum alteori din sufletele marinarilor. În munții sălbateci, pe cîmpiile pierdute în zare, ca și pe mările dînd fiorii nemărginitului, sufletele au tresărit de aceeași cutremurare a singurătății, de aceeași chinuitoare neliniște în fața misterului — eternele izvoare de poezie.

În condițiunile în care se desfășură vieața lui, păstorul păstrează un fel de păgînism, care se trădează mai ales în credințele și obiceiurile lui ce ne duc uneori în timpuri imemorabile. La păstorii

¹ *Șezătoarea*, t. VIII, pag. 85. — Vorbind despre păstorul din Pirenei, H. Cavailles ni-l descrie astfel într-un articol din *Revue de Paris*, 1903, 15 noiembrie, pag. 208, și recunoaștem aici pe păstorul de pretutindeni: „Tout le jour, il a sous les yeux son vallon, sa «montagne» qui est tout son monde, et il en dispose à sa fantaisie. Libre, errant, il va sans contrainte, poussant devant lui, d'un sifflement aigu, son troupeau docile. Quand un pâturage est épuisé, il va plus loin, etend son parcours, envahit la forêt... Comme tous les nomades, il vit au jour le jour, sans nul souci du lendemain.”

noștri, ca și la cei din alte țări romanice, vedem supraviețuind credințe păgâne ce înfățișează un curios amestec cu acelea pe care le-a adus creștinismul. Și în general se poate spune că păstorul nu este așa de religios cât, mai mult, superstițios. Vieța lui nomadă îl ține cele mai de multe ori departe de biserică și în sufletul lui credința se reduce la câteva elemente primitive, luând ușor forma superstițiilor.¹ În aceste superstiții întâlnim într-o mare doză fatalismul, și e firesc să fie așa când păstorul trăiește în voia întâmplărei.²

Ne închipuim de obicei păstorul ca foarte tenace, foarte conservator și prin aceasta refractar la tot ce ar aduce o schimbare în felul lui de a gândi. E o parte de adevăr în această părere, dar am greși dacă am judeca numai după ea. Cât timp păstorul rămâne în lumea lui, această tenacitate e nota lui distinctivă, dar când o împrejurare ori alta îl silește încet-încet să-și schimbe traiul de mai înainte, să se îndrepte spre alte îndeletniciri, el vine cu un spirit întreprinzător, ager și capabil să se adapteze la condițiunile nouă de vieță. Ca pribeag, ca om umblat prin lume, el aduce un suflet vioi, isteț, deschis, care poate fi mlădiat mai departe și ajunge chiar susceptibil de cea mai înaltă cultură. Această însușire au arătat-o destul de bine romanii și vieța poporului nostru e o altă dovadă.

¹ Din impresiile pe care le-au cules printre păstorii din Africa, A. Bernard și A. Lacroix, *Le*, pag. 273—4, ajung la constatarea următoare ce cadrează cu ce spuneam: „Le nomade, contrairement à l'opinion généralement répandue, n'est pas très religieux. Par sa vie errante, il échappe en grande partie à l'action du marabout et des confréries. Il n'a pas plus de temple qu'il n'a de maison... Le stidentaire est plus religieux que le nomade, et l'habitant des villes plus religieux que le fellah des campagnes. Nulle part le fanatisme n'atteint le même degré qu'à Fes par exemple. Le nomade algérien, comme tous les habitants de l'Afrique du Nord, a la profession de foi musulmane, le culte des saints et les confréries, mais il est si peu préoccupé de spéculations religieuses qu'on pourrait presque dire qu'il est sceptique et athée. On peut en dire autant de la plupart des nomades: les Bedouins de l'Arabie, doués d'une vue très nette de la réalité, n'ont à aucun degré le sens de l'abstraction; ils sont passablement indifférents en matière religieuse”.

² Gînd la noi, de la un timp și prin unele părți, la vieța păstorească a venit să se adauge mai mult și vieța agricolă, fatalismul a primit o nouă întărire. Plugarul e și el fatalist, mai ales cîtă vreme cultura pămîntului e rudimentară și asigură numai din an în an existența, cum se vede la țăranul nostru din atîtea locuri: cînd pe ogorul muncit zile întregi seceta, inundațiile ș.a. pot aduce pustiul, în sufletul plugarului e așa de ușor să se înrădăcineze fatalismul. Acest fatalism, întîlnindu-se cu cel păstoresc — și poate mai puternic chiar decît acesta —, înțelegem ușor de ce firea țăranului român e așa cum o cunoaștem.

Să ne desfacem deci de atîtea prejudecăți cu care privim pe păstori. În loc de disprețul ce se aruncă asupra lor, știința ne aduce o lumină de simpatie, o mai omenească prețuire a lor și vine să ne arate ce au însemnat în istoria lumii. Îndeosebi noi românii n-ar trebui să socotim că e o înjosire să recunoaștem că am fost odată păstori — și zeii, cum spunea Virgil, *Bucol.* II, 61, au trăit odată prin codri:

habitarunt di quoque silvas,

și, de altfel, nu trebuie să ne închipuim că păstoritul înseamnă totdeauna o fază mai înapoiată de cultură decît agricultura: au fost și sînt popoare de plugari care se arată mai rămase în urmă decît altele de păstori, așa că, admitînd că noi ne-am ocupat în trecut mai mult cu agricultura, nu înălțăm întru nimic originea noastră.³ Prejudecata care vede în coborîrea noastră din păstori o umilire este chiar surprinzătoare cînd o întîlnim astăzi și la învățați; într-o vreme cînd democratismul ne-a deprins să nu disprețuim pe cineva ieșit de jos, întrucît ar fi o umilire pentru un popor să recunoaștem că strămoșii lui au fost păstori, presupunînd că păstoritul ar fi într-adevăr ceea ce li se pare celor mai mulți? Ne-am falsificat credințele despre trecutul și firea noastră cu multe alte păreri rătăcite; e timpul să ne emancipăm și de aceasta, fără să pierdem nimic, ba dimpotrivă cîștigînd, pentru că numai folositor ne poate fi și aici cuvîntul adevărului.

Din șirul de fapte pe care le-am lăsat să vorbească și fără a sili, cred, cîtuși de puțin interpretarea lor, se poate vedea limpede ce însemnătate are păstoritul atît pentru filolog, cît și pentru istoric, etnograf ș.a. Un cîmp vast de studii vine să ne deschidă această problemă, cu atît mai vast cu cît învățații n-au dat pînă

³ Cu multă dreptate observă A. Bernard și A. Lacroix, *Le*, pag. 1—2, că vieța păstorească nu implică totdeauna o stare mai rudimentară decît cea agricolă: „On s' imagine volontiers que tous les peuples sont d'abord chasseurs, puis passent à la vie pastorale lorsqu'ils ont progressé en civilisation et s'élèvent enfin à la vie agricole. Cette opinion n'est pas aussi fondée qu'elle paraît. Petre au premier abord... Le pasteur a... un genre de vie particulier, mais ce genre de vie ne constitue pas un étage de culture distinct... Il faut renoncer à imaginer un stade pastoral par lequel auraient passé tous les peuples avant de s'élever à l'agriculture. La vie pastorale n'est pas une phase générale du développement de l'humanité. Et cette manière de voir a des conséquences pratiques importantes, car elle conduit à ne plus considérer les nomades comme étant forcément des retardataires et des retrogrades.”

acum atențiunea cuvenită elementelor de cercetare pe care le-am grupat aici, și putem spune că nu numai în domeniul romanic, ci și în altele, păstoritul e chemat să schimbe multe păreri primite ca dogme azi și să înlesnească lămurirea atîtor puncte rămase în întunerecul enigmelor. Pentru aceasta trebuie începute însă cercetări stăruitoare și îndelungate, trebuie adunat mult material lingvistic neglijat pînă acum, material etnografic, folkloristic etc. Și mai ales la noi, urmași de păstori și în posibilitate de a urmări de aproape păstoritul prin cele cîteva ținuturi unde se mai păstrează, culegerea de asemenea material ar trebui să se facă pe o scară cît mai întinsă și să găsească ani de-a rîndul cercetători devotați. Ce prețioasă contribuțiune la luminarea trecutului nostru și ce frumoasă afirmare științifică ar fi cînd de pretutindeni s-ar aduna materialul de limbă, folklor ori etnografic neexplorat pînă acum. Și într-un muzeu național al nostru o secțiune specială consacrată vieții păstorești — așa cum Mistral a făcut un început pentru Provansa la *Museon Arlaten*, deschis în 1909 — ar trebui să fie secțiunea nelipsită și cea mai bogată, pentru ca să se vadă în ea icoana vieții noastre întregi de odinioară.

Și cînd în loc de ce cunoaștem astăzi, în loc de elementele răzlețe ori neîndestulătoare la care ne oprim, cercetătorii vor avea la îndemînă un material mai întins, păstoritul ne va dezvălui și alte adevăruri, pentru că am convingerea că ne găsim în fața uneia din problemele cele mai fecunde și uneori de surprinzătoare revelațiuni. Cînd am început să urmăresc mai stăruitor problema aceasta, nu-mi închipuiam că poate cuprinde îndrumări spre limpezirea atîtor chestiuni; cîteodată, în fața unor fapte ce mi se revelau am stat întrebîndu-mă dacă nu era o iluziune să le interpretez cum mi se părea, dar, controlîndu-le mereu, punîndu-le în legătură cu altele, vedeam că la baza lor e ceva real și uneori eram dus, prin indicațiunile nouă ce mi le aduceau, spre alte constatări tot așa de neașteptate, dar care primeau și ele confirmarea după ce le confruntam cu alte fapte.¹ Cînd fără a pleca de la idei preconceptuate ajungi la constatări ce derivă una din alta

¹ Referindu-se la studiul pe care l-am publicat întii, *Din ist. migr. păst. la popoarele romanice*, H. Morf (*Bulletin de dialectologie romane*, 1909, pag. 8.) găsea că părerile pe care le exprimam acolo erau „zu phantasievoll”, deși recunoștea importanța migrațiunilor păstorești în cercetările de limbă, așa cum căutam s-o arăt acolo. Cum atingeam atunci numai o mică parte din problema păstoritului, cred că ceea ce spuneam cu privire la asemănările între români și valdezii păstori nu mai poate apărea așa de „phantasievoll” după ce am arătat acum, în cadrul lui larg, cum trebuie înțeleas păstoritul și cît de departe se întind urmele lui.

nu capătă sprijin în controlul la care le supui, nu ești oare în drept să-ti întărești convingerea că nu te-ai înșelat, și chiar daeă conciuziunile la care te oprești ți s-au părut o clipă surprinzătoare sau se mai par altora problematice, de ce te-ai îndoi de ele cînd realitatea cuprinde atîtea taine și ne pune fața în fața cu apropieri, coincidențe, întrecînd de multe ori ce poate închipui eea mai îndrăzneată imaginație?

Extras din *Vieata nouă*, București,
1913, 34. pag.

LIMBA DESCÂNTECELOR

I

Cu aspecte p rind mai puţin interesante decît ale altor producţiuni populare ori lăsînd nedumeriri în ce priveşte multe particularităţi ale lor, descîntecele au rămas departe de cercetări amănunţite, deşi culegerea lor a pasionat şi pe folkloriştii noştri. Singurul studiu mai întins despre ele e cel publicat, acum c ţiva ani, de A. Gorovei¹, cu o caracterizare generală a lor şi unele referinţe la acelaşi gen de folklor din alte părţi.

Dacă prima impresie pe care ne-o dau descîntecele e de ceva prea convenţional, stereotipat, şi de prozaism contrast nd cu alte creaţiuni populare, altfel ni se înfăţişează c nd le urmărim mai de aproape: străbate prin ele vieţa nu numai cu uniformităţi, le vedem r sfring nd anumite contingenţe, red nd ceva uşor de recunoscut că porneşte din sufletul ţaranului nostru şi, ca poezie, nu putem spune că rămân de tot în urmă — nu o găsim, e adevărat, deodată, vestind de la întiul vers frumuseţi de exprimare simplă, dar c nd răsare din şiruri lungi ale lor, ne aduce bine aminte de acea din doine.

¹ *Desc ntecele rom neşti*, F lţiceni, 1925.

² Ca un izolat început de desc ntec cu apropieri de poezie ar putea fi doar de relevat acesta, din *Culegere de descîntece din jud. Romanaţi*, publ. de D. Ionescu şi Al. Daniil, Vălenii de Munte, 1907, I, 34:

V ntul bate,
Griul cade,
Codrul se încheie
Casele lui [cutare] se descheie.

E poezie în cuvintele de la sfirşitul atitor descîntece, c nd celui ce aşteaptă de la ele vindecarea i se spune să r m n  „curat, luminat” ca „steaua din cer”, ca „roua de pe c mp”.¹

Poezie regăsim şi în comparaţia:

Să doarmă ca lemnul
Să tacă ca ulmul,
Şi ca fumul²,

unde „fumul” poate să fie sugerat de asonanta „ulmul”, dar asocierea apare astfel şi mai poetică.

Versuri cu relief poetic ne dau însă cu deosebire vrăjile, c nd vine să vorbească sufletul t n r cu  nc nt ri de sine şi tresăriri la vieţa întrezărită ca un vis, c nd prin ele se trimit chemări «pre cineva aşteptat cu drag ori blesteme celor care se împotrivesc ghidului — izbucniri pasionate care dau vrăjilor ceva din lirismul doinelor.

Acea care cere soarelui să-i dea din lumina lui ca să fie aleasă dintre altele îşi îndreaptă privirile spre zări, spun nd:

Răsai soare,
Fr ţioare,
Nu peste c rduri de oi,
Nici peste c rduri de boi,
Ci peste ochisorii mei,
Şi peste statul meu,
Şi peste sfatul meu,
Şi peste mersul meu,
Şi peste viersul meu.
Cum e soarele luminos şi frumos,
Aşa să fiu şi eu.⁴

¹ Mai rar: „Ca roua din flori”, *Ion Creangă*, IX, 234; „Ca roua de dimineaţă, — Ca floarea din fineaţ ”, *Conv. Ut.*, XXV, 605. Şi mai rar: „Să miuie luminat — Ca din cer picat”. T. Pamfile, *Boli si leacuri*, 31, 32.

² T. Pamfile, *l.c.*, 45.

³ între vrăji şi descîntece nu avem de ce să facem distincţiuni fundamentale, cum le admitea Marian, *Vrăji, farmece şi desfaceri*, 5; pentru unele deosebiri între ele, v. observaţiile lui A. Gorovei, *l.c.*, 86 şi urm., şi în orice caz, termenul de „descîntece” poate cuprinde şi vrăjile — de aceea în titlul acestui studiu orice adaus mi s-a părut de prisos.

⁴ *Ion Creangă*, V, 232. Vraja aceasta, numai de atitea versuri — rară ea poezie concentrată —, e interesantă şi pentru că ne arată cum în desc ntecul un cuvint face să r sar  altul prin spontaneităţi de asocieri (*statul... fitul, mersul... viersul*), procedeu pe care il vom regăsi şi alteori.

Aceiași dor deșteaptă cuvinte cu comparații și mai poetice chiar:

Cum se-ntoarce nalba după soare,
Așa să se întoarcă toată lumea,
Și mic și mare,
După [cutare],
Și cum se ține umbra după om,
Așa să se țină [cutare] după [cutare].¹

Și când aceea care, în închipuire, se vede dusă de Maica Precista la „rîul lui Iordan” a cărui apă îi limpezește fața și i se pare că o preface în zîină, bucuria ei și-o arată astfel:

îmi puna soarele-n piept,
Luna-n spate,
Doi luceferi
în doi umeri,
între sprîncene
O chită de micșunele,
în buze
îmi puse
Doi faguri de miere.²

în prima vraje, un vers — al treilea — ne aduce impresii din vieța ciobănească și tot spre ea ne îndreaptă alte vrăji:

Toată lumea s-o uita
La frumusețea ei,
Că este miorica³ cîmpului,
Mîndrul cu mîndra,
Drag cu draga,
Frumos cu frumusețea.⁴

Cum zbiară oaia la miel...
Așa să strige inima-n el.⁵

Cum aleargă mielul la oaie,
Așa să alerge lumea la mine.⁶

¹ Tocilescu, *Maleriaturi folk.*, 671.

² *Ibid.*

³ S-ar putea interpreta și altfel, că *miorica* e o greșală de transcriere pentru *viorica*; sensul însă nu impune numaidecât forma din urmă.

⁴ *Arhivele Olteniei*, V, 146.

⁵ *Grai și suflet*, III, 219.

⁶ A. Nour, *Descîntece și vrăji*, T.-Măgurele, 1912, 48.

Tot așa cînd despre cineva căruia i s-au luat toate „făcăturile, urîciunile” se spune că se simte mai bine,

Ca pasărea cînd zboară,
Ca oaia cînd se scutură¹.

Reflexe ale păstoritului ușor de înțeles și în descîntece, unde, <de altfel, se vorbește adeseori despre ciobani, dar ele nu ne aduc ceva poetic, în felul doinelor, ne opresc numai pentru că exprimă realități caracteristice și arată un viu spirit de observație, cum se poate vedea mai ales în ultimul vers citat.

O comparație, altfel, cu oaia o întîlnim într-un descîntec, unde i se sorocește cuiva să rămîie mereu la patima băuturii, să fie de rîs în sat și

Să se ție lumea după el
Ca praful după cinele bătrîn,
Ca pe oaie, vara, la drum.²

Se vede și aici agerime de observație — imagini de felul acesta l-ar fi ispitit pe un Dante.

Ca imagini ar fi de amintit și acelea din unele vrăji cînd despre cel chemat de priviri nerăbdătoare se spune să vie cît mai curînd, <a și cum ar simți

Furnici
în opinci,
Foc

în clop.³

¹ Tocilescu, *Mal. folk.*, 677.

² Oh. Laugier, *Sănătatea în Dolj*, Craiova, 1910, 90; *Ghilușul*, I, n-rele I 8, p. 29. Un descîntec aproape identic îl găsim în *Descîntece din jud. It.îinnati*, II, 29, de D. Ionescu și Al. Daniil, dar acolo cele două versuri din urmă se prezintă astfel:

Ca praful după cinele bătrîn,
Ce o ia vara la drum,

³ u o evidentă greșală de transcriere ori de tipar (*Ce o ia*, în loc de *Ca oaia*) greșeli de acestea sint dese în culegerile noastre de descîntece, cum vom în II releva, și ele îngreuiază identificarea unor forme, pîrînd sau fiind în realitate obscure.

În *Șezătoarea*, XV, 187; XXIII, 64, versurile

Și s-o ia vara la drum...

Cînd o ia vara la drum...

nu mai par să fie o greșală, ci alterarea lor prin transmitere de la o descîntare la alta.

⁴ I. Birlea, *Cinlece poporane din Maramureș*, București, 1924, 333; cf. *X'i*, și Marian, *Vrăji*, 26; *Apărătorul sănătăței*, IV, 90; *Șezătoarea*, VI, 92

Interesante, asemenea rostiri sînt de luat și mai mult în samă cînd le punem în legătură cu ce caracterizează în primul rînd descîntecele.

Substratul lor e sufletul femeilor de la țară, nu numai superstițios, dar și pasionat. Din versuri pe care le-am dat mai sus se vede cîtă pasiune pune aceea care descîntă de dragoste, și o expresiune întrebuintată des este „să vie ca un nebun” cel pe care îl urmărește descîntecul. Cîtă pasiune străbate descîntecele ne arată și cuvintele de ură, de blestem spuse împotriva celor răi, dușmanilor, și astfel cum vocabularul de la țară le găsește ușor:

Dușmanele mele
Să fie cioare pîrlite.¹

...De-1 vei găsi
La mese-ntinse,
Cu făclii aprinse,
Cu neveste grase
Și fete frumoase,
Să-i pară cățele viermănoase,
Numai eu să-i par frumoasă,
Numai eu să-i fiu aleasă.²

Cam la fel cu încruntările din doine, cînd celui care aduce dezamăgiri de iubire i se spune:

Să te bată, badeo, bată
Nouă boale dintr-o dată,
Nouă boale
Și-o lingoare,³
Să zaci, neică, sub părete
Pin-ii face frunză verde,
Să tragi țolul
Cu piciorul,
Perinuța cu gurița,
Să te-adăpi cu lingurița
Și să-ți dea pîne cu acul
Și să nu-ți mai găsești leacul.⁴

E același suflet care vorbește, fără stăpîniri, cu tot clocotul urei și răzbunării.

¹ Tocilescu, *Mat. folkl.*, 1559.

² Marian, *Vrăji*, 38.

³ Iarnik-Birseanu, *Doine*, DXLVII.

⁴ Bibicescu, *Poesii pop.*, 51.

Dar descîntecele arată și altfel că reflectă vieța femeilor de la țară.

îndeletniciri ale lor sînt foarte des amintite în legătură cu diferite motive ale descîntecelor. În cele de deochi o formulă obișnuită e:

...inima cutăruia i-o plămădii,
Cum se plămădește aluatul în căpistere¹.

Nu puteau iarăși descîntătoarele să nu pomenească de furcă ori de fus:

Au plecat mătușile
Cu furcile,
Să gonească gîlcile;
Ele la goană le lua,
Pe furcă le înșira
Și cu druga le-apăra
Și cu fusul le înțepa².

Cum se întorc fusele
La toate firele,
Așa să se întoarcă pagubele
Și dătăturile³.

Alteori e vorba de virtelniță, sucală, ițe:

Nu-nvîrtesc virtelniță,
Ci învîrtesc mintea lui...⁴
Pace, odihnă să nu aibă,
Ca sucala cînd umblă.⁵

¹ Tocilescu, *Mat. folkl.*, 568, 1520; cf. 552; D. Ionescu și Al. Daniil, *Dese. dinjud. Romanați*, I, 178, 180, 181; II, 57; Gr. Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, I, 82, 137; T. Bălășel, *Versuri pop. rom.*, I¹¹, 27; Ch. Laugier, *Sănătatea în Dolj*, 91; *Ion Creangă*, IX, 205.

De „plămădeala inimei” se descîntă astfel: „Se string cîte trei muguri din fiecare pom: măr dulce, păr, prun, cireș, alun, corn, salcie, viță de vie, din trei inimi de varză și trei nodulețe de troscot, le amestecă cu „aluatul de crăciun”, le pune în căpistere și pune nițică miere de fagure peste ele. Ia toporul, se închină leacului de trei ori și se apucă să ciocane cu tăișul toporului în căpistere peste muguri.” *Șezătoarea*, IV, 132; cf. 22; Gh. Laugier, *Sănătatea în Dolj*, 77, 91; D. Ionescu și Al. Daniil, *Dese. din Romanați*, I, 173, 180; T. Pamfile, *Roi și leacuri*, 54; *Ion Creangă*, VI, 345.

² Gr. Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, I, 82.

³ T. Bălășel, *Versuri pop. rom.*, I¹¹, 125. Fusul e, de altfel, întrebuintat des de țărance la descîntece; v., d. e. E. Voronca, *Datinele*, 580—581.

⁴ I. Birlea, *Cîntece pop.*, 336.

⁵ *Șezătoarea*, XXII, 131.

...nu înnod tortul de ițe,
Ci Înnod desclintitul de la mina lui...¹

Și în același gen:

Ca pe-un fuior de cînepă m-a sfărîmat.²

.....l-a lăsat

Ca pe-un snop de cînepă melițat.³

Comparații la care vine să se alăture un motiv stereotipic — descîntătoarele, cînd vreau să vindece de junghi, au obiceiul să vorbească de „lucrul, munca, truda, patimile cînepei”, cu amănunte ca acestea:

Stai, junghiule, nu junghia...
Că eu ți-oi spune chinul cînepei:
Cu plugul am arat-o,
Cu grapa grăpat-o-am,
Boii cu picioarele au călcat-o,
A răsărit și-a odrăslit
Și-am cules-o și-am pus-o-n baltă
Și-am topit-o,
Pe meliță am melițat-o,
Pe raghilă am răghilat-o,
Cu piepteni am pieptănat-o,
În furcă am legat-o,
Pe rășchitor am rășchiat-o,
Pe virtelniță am depănat-o,
Pe urzar am urzit-o...
în ciubăr am fiert-o,
Pe iarbă am întins-o,
Cu foarfecile am croit-o,
Cu acul am cusut-o.⁴

Alte înșirări ne duc spre aceeași constatare, anume cînd se vorbește de felul cum se înfățișează brînca, orbalțul etc. și se dau diferite nume de culori, așa cum femeile le știu bine din industria

¹ *Șezătoarea*, VI, 101.

² Tocilescu, *Mat. folkl.*, 1541; cf. Marian, *Descîntece*, 88.

³ I. Birlea, *Cînt. pop.*, 369; cf. 371, 372.

⁴ *Șezătoarea*, XI, 44; cf. XIII, 9; XXIII, 17; Tocilescu, *Mat. folkl.*, 583, 588, 1525, 1599; *Grăiul nostru*, I, 292; E. Voronca, *Dolinele*, 1079; D. IjUpășcu, *Medicina babelor*, 36; I. Birlea, *Cînt. pop.*, 352; N. Păsculocu, *Lit. pop.*, 147; Ch. Laugier, *Sănătatea în Dolj*, 83; T. Bălășel, *Versuri pop.*

casnică, și e de înțeles că le vin ușor în minte — atîtea descîntece ne dau aproape un vocabular de cromatică:

Bubă albă,
Bubă neagră,
Bubă turcheză,
Bubă mohorită,
Bubă verde,
Bubă albastră.¹

Bubă...
Negrie,
Verzie,
Ghivizie,
Narangie,
Untdelemnii,
Vișinie,
Stacojie.²

Nu ne poate surprinde atunci nici ce, foarte prozaic, ne dau aceste șiruri:

Dănilaș, Dănilaș,
Descăleca la oraș
Și-mi dă mie cheile
Să descui cămările
Ca să-mi scot dragostile.³

Impresii gospodărești transpuse într-o vraje de dragoste — se vede și aici bine ce aproape stau descîntecele de viața femeilor de la țară, cum o reflectează în atîtea motive ale lor.

Nu era de prisos să relevăm aceste caracteristici ale descîntecelor, pentru că ele ne fac să înțelegem mai bine substratul lor și vin să explice anumite particularități de limbă.

Asupra unor particularități de felul acesta nu va fi nevoie să insistăm prea mult, pentru că nu dau loc la interpretări mai

rom., I¹, 47; L. Costin, *Mărgăritarele Bănatului*, 59; *Familia*, XXXII, 309; *Iun Creangă*, IX, 237; *Comoara satelor*, III, 25.

Cum „lucrul cînepei” stă în legătură cu descîntecele de junghi, se poate vedea din însemnările pe care le găsim în *Șezătoarea*, I, 79—80: „Se ia un fuior do cînepă periat și cel bolnav împreună cu descîntătoarea face o ață, (iire nu se sucește tare. în timpul cît se face ața, baba povestește toată istoria rlni'pei, îngrozind junghiul că are să-l lege cu ea, cu ața slrînsă păpușe. (lala fiind descîntecul, bolnavul e stropit de trei ori cu ața înmuiată în apă în locul unde are junghiul..., iar ața se leagă la junghi, purtînd-o trei zile.”

¹ I). Ionescu și Al. Daniil, *Dese. din Romani*, I, 59.

² Ion Creangă, I, 149.

³ Marian, *Vrăji*, 53.

dezvoltate ori sînt relativ cunoscute. Printre ele vin să se însere câteva cuvinte care arată turburări ale sănătății, mai mult după superstiții.

Astfel, ca formațiuni proprii descîntecelor sînt de amintit: *asorit* „rău care vine dacă cineva stă cu capul gol prea mult la soare”²; *In-de-soare* „boală de stomac”³; *din-de-soare* „durere de cap împreună cu junghiuri”⁴; *ln-de-vlnt* „fierbințele mare căpătată înspre seară”⁵; *din-de-vint*; *făcătură*, farmec (= *fapt*) și *desfăcătura*, înlăturarea unui farmec, desfacerea de el⁶; *înfocătura*; *întilneală* și *(în)tilnitură*, *intimpineală*,⁷ *izbeală*,⁸ *mînă-tură* (*miietură*)⁹, *mirătura*¹⁰ (și *mirare*), *pusătura*,¹¹ *trecătura*,¹² *trimisătura*,¹³ cu același înțeles ca *făcătura*.

¹ Citate dau numai pentru formele relativ mai rar atestate ori neînregistrate în dicționare.

² I. Birlea, *Cint. pop.*, 345 — 346.

³ *Ibid.*, 357; Marian, *Descîntece*, 117; A. Țiplea, *Poesii pop. din Maramureș*, 101; T. Papahagi, *Craul și folkl. Maramureșului*, 142, 143; *Ungaria*, II, 63; *Comoara satelor*, III, 130.

⁴ Marian, *Descîntece*, 318; *Conv. Ut.*, XXV, 604.

⁵ Ch. Laugier, *Sănătatea în Dolj*, 86.

⁶ *Rev. p. ist. arh. fii.*, III, 387.

⁷ Marian, *înmorm. la români*, 16; I. Birlea, *Cint. pop.*, 338, 339; *Ion Creangă*, IX, 204.

⁸ *Aurora română*, Cernăuți, I (1881), 58.

⁹ Gr. Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, I, 104; *Șezătoarea*, XI, 52; *Grai și suflet*, III, 316; *Ion Creangă*, VIII, 17.

¹⁰ G. Dem. Teodorescu, *Poesii pop.*, 365; Tocilescu, *Mat. folkl.*, 600, 646; T. Pamfile, *Boli și leacuri*, 24; *Anal. Acad. Rom.*, s. a 2-a, t. V (1884), 164; *Buciumul român*, III, 140; *Rev. p. ist. arh. fii.*, III, 383, 385, 387; VII, 135; *Șezătoarea*, XI, 52; *Ion Creangă*, VIII, 240, 242; cf. dicționarul lui Tiktin, s.v.

¹¹ *Ion Creangă*, VIII, 183, 242.

¹² Tocilescu, *Mat. folkl.*, 1583; de asemenea într-o colecție inedită din județul Olt.

¹³ *Graiul nostru*, II, 142, 143; Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, 283; T. Papahagi, *Graiul și folkl. Maramureșului*, 130, 134, 144; I. Birlea, *Cint. pop.*, 358; L. Costin, *Mărg. Bănățului*, 51, 52, 55, 56; Ms. Reteganul (Acad. Rom.), 4544, f. 43; *Familia*, III, 70; XXV, 604; *Comoara satelor*, I, 108; III, 48. Pentru înțelesul lui din descîntece, comp. (Marian, *Descîntece*, 146):

Și întorn
Toate aruncăturile...
Pe capul cui le-a minat.

¹⁴ I.-A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, 24, 26; *Familia*, XXV, 604; *Șezătoarea*, I, 57.

¹⁵ Marian, *Vrăji*, 175; P. Pirvescu, *Hora din Cartai*, 72.

¹⁶ Tocilescu, *Mat. folkl.*, 649, 650; Gr. Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, I, 66.

¹⁷ *Ion Creangă*, IX, 204.

Accepțiuni speciale descîntecelor, tot pentru a numi boale, înfruriri ale duhurilor rele, prezintă aceste forme cunoscute și altfel: *adus* și *adusătura*; *aplecătura*; *apucat* și *apucătura*; *aruncat* și *aruncătura* (*șipătura*, prin ținuturile unde *șipa* = arunca); *bintuială*¹⁴; *călcătura* și *călcătura*; *dai* (*dată*) și *dătătura*; *facere*, *faptă*, *făptură* și *făcut*¹⁵ (cf. mai sus *făcătura*); *f'armătura*; *încordare*; *ingînătura*; *întilnire* și *întilnit*¹⁶ (cf. mai sus *Intilneală*, *întilnitura*); *(in)timpinat* și *(in)timpinătura*; *întinsoare*; *i.-bilură*¹⁷; *lipitură*; *lovitură*; *mîncătura*; *pălitură*; *picnătură*; *roștiră*, nevralgie; *ruptoare* (*ruptură*) *de apă* „cînd sub pielea

¹⁴ Marian, *Vrăji*, 68, 69, 70, 71.

¹⁵ *Ibid.*, 105; D. Ionescu și Al. Daniil, *Descîntece din Romani*, II, 179.

¹⁶ *Rev. p. ist. arh. fii.*, III, 385.

¹⁷ Tocilescu, *Mat. folkl.*, 656.

¹⁸ *Jfrjd.*, 569.

¹⁹ *Șezătoarea*, XXII, 128, 132.

²⁰ 6v. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, 283; *Familia*, II, 407; cf. *Dicț. Acad.*, s.v.

²¹ N. Păsculescu, *Lit. pop.*, 125.

²² Marian, *Vrăji*, 68-71; Tocilescu, *Lc.*, 656; *Familia*, XXXVI, 246; *Uv. p. ist. arh. fii.*, VII, 165, 166, 180; *Ion Creangă*, VI, 49.

²³ Tocilescu, *Lc.*, 662; cf. *Dicț. Acad.*, s.v.

²⁴ Tocilescu, *Lc.*, 1137; D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, II, 75; cf. *Dicț. A nul.*, s. *fărămătură*.

²⁵ Tocilescu, *Lc.*, 1567.

²⁶ *Anal. Acad.*, s. a 2-a, t. V (1884), 170.

²⁷ *Ibid.*, 1522.

²⁸ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, I, 115, 116; II, 89; *Rev. p. ist. arh. fii.*, 111, 385.

²⁹ Marian, *Nașterea*, 364, 366, 368.

³⁰ Tocilescu, *Lc.*, 545, 563, 606, 633, 634, 699; D. Ionescu și Al. Daniil, *I < .*, II, 103; I.C. Beldie, *La cislă*, Vălenii de Munte, 1910, 94; *Țara nouă*, II (1885), 692; *Ion Creangă*, I, 88; VIII, 242; pentru înțelesul pe care-l are *Iu* descîntece, comp. la Tocilescu, *Lc.*, 600, 655, 1537:

Buba...
...l-a izbit.
Izbit din sfinte
In fața lui izbitu-s-a.

³¹ Tocilescu, *Lc.*, 646; T. Pamfile, *Boli și leacuri*, 44.

³² Marian, *Descîntece*, 68; N. Georgescu-Tistu, *Folkl. din jud. Buzău*, VI, cit; W. Schmidt, *Das Jahr und seine Tage...*, Sibiu, 1866, 36; Ms. ReteHitnul (Acad. Rom.), 4544, f. 55; *Ion Creangă*, IX, 233; *Educatorul*, II (IMH4), 30.

³³ *Ion Creangă*, I, 88, 150.

³⁴ N. Georgescu-Tistu, *Lc.*, 22.

³⁵ I. Birlea, *Cint. pop.*, 358; *Șezătoarea*, X, 43; *Calendarul Bihorului*, t'ivv, Hcius, 107.

bolnavului se produce apă multă¹; *spulberătură*; *strins*², *strînsoare*^{*}, *strinsură* și *strînsătură*; *trimes*³; *uriciune*. Sînt și alte cuvinte care au o semnificație specială în descîntece — cum, de pildă, găsim înșirate la un loc: *împiedecături*, *legături*, *opreliști*, *încurcături*, *crîmpițe*⁴.

Proprii descîntecelor sînt și unele forme întrebunțate pentru a designa pe cei care fac cuiva rău sau duhurile care pricinuiesc boale; așa: *încordător*, *încordătoare*, care aduce „încordări”⁵; *luător*, *luătoare*, care ia laptele de la vaci⁶; *mirător*, *mirătoare*⁷; *ochitor*⁸; *rîmnitor*⁹, care se miră de cineva, se uită, rîmnește la el și-l deoaache.

Au, desigur, oarecare importanță și asemenea cuvinte, cu atît mai mult cu cit unele din ele lipsesc din dicționare — unde, de altfel, descîntecele au fost prea puțin luate în considerație —, dar toate rămîn în urma altor forme de exprimare, mai caracteristice, și asupra acestora vom avea să ne oprim mai mult.

EXPRESIVITATEA ÎN DESCÎNTECE

Prin însăși natura lor, descîntecele nu pot fi decît în discordanță de multe ori cu felul de exprimare obișnuit al celor de la țară. De o parte, caracterul lor conservativ, cu anumite conven-

U. Birlea, *Cint. pop.*, 343-345, 382; Șăineanu, *Studii folk.*, 84.

² *Familia*, XL, 79; *Graiul nostru*, I, 498; T. Papahagi, *Graiul și folk. Maram.*, 130.

³ Marian, *Nașterea*, 376; Tocilescu, *Lc.*, 567, 572; D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, I, 36; I.C. Beldie, *La cislă*, 96; *Revista crit.-lit.*, V, 123.

⁴ Marian, *Nașterea*, 361, 364, 367, 368; Tocilescu, *Lc.*, 1536.

⁵ Marian, *Nașterea*, 376; D. Ioannescu-Buzău, *Mie magazin de med. pop.*, București, 1892, 413; V. Gomoiu, *Din istoria medicinei*. București, 1923, 31.

« N. Georgescu-Tistu, *Lc.*, 67; *Ion Creangă*, V, 372; VIII, 18.

⁶ *Familia*, XXXII, 44; *Șezătoarea*, XXII, 129.

⁷ Marian, *Descîntece*, 171, 172; ct. 175.

⁸ T. Papahagi, *Graiul și folk. Maram.*, 126; *Ion Creangă*, VI, 150 — 151; IX, 206.

⁹ Tocilescu, *Lc.*, 1567; T. Papahagi, *Lc.*, 135; D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, II, 49; ms. Reteganul (Acad. Rom.), 4544, f. 55, 56.

^{*} *Familia*, X, 281.

¹ Gr. Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, I, 57; Tocilescu, *Lc.*, 1567; *Familia*, X, 281.

țmni de înșirare a cuvintelor; de alta, scopul pentru care sînt roștite și preocuparea de a impresiona prin ele într-un anumit fel le dau o notă deosebită.

Repetarea de cuvinte cu înțeles apropiat este ceva foarte nlișnuit la deseîntătoare. Astfel cînd se zice:

Bubă de 99 de feluri,
Bubă de 99 de neamuri,

■■■■

Beșică de 9 feluri,
Beșică de 9 chipuri,
Beșică de 9 soiuri.¹

Alăturări de expresii ce se aseamănă între ele întîlnim iarăși în versuri ca:

Bine le-a cîstit,
Bine le-a omenit,
Bine în samă le-a luat.²

lot așa repetări sinonimice ca:

Țipînd,
Văicărînd.³

Olicăindu-mă,
Văitîndu-mă,
Chirăindu-mă⁴.

M-am cîntat,
M-am văitat,
M-am tînguit,
M-am glăsuat⁵.

Ce te căinezi,
Ce te văicărezi,
Ce te tînguești,
Ce te hăulești.⁶

¹ Marian, *Descîntece*, 46.

² *Șezătoarea*, IV, 19.

³ Tocilescu, *Lc.*, 1603.

⁴ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, II, 92.

⁵ Marian, *Descîntece*, 338.

⁶ *Șezătoarea*, XXII, 36.

Vedem aici simple înșirări datorite unor formule tradiționale. Alteori însă ele sînt mai semnificative, anume cînd se stăruie asupra unei intenții a descîntecului, cînd cuvintele vin ca o poruncă:

...dacă nu te-i domoli,
Nu te-i potoli,
Nu te-i ostoi.¹

Acolo să trăiești,
Acolo să vecuiești.²

Acolo să locuți
Și să hălăduți
Și să pălătuiți.³

Să se lecuiască
Și să se tămăduiască.*

...să-1 lecuiești
Și să-1 zviduiești.⁴

Să-1 lecuiești
Să-1 tămăduiești,
Să-1 vindecii.⁵

Aici repetarea caută să pună în relief intenția descîntătoarei, cuvintele sînt înșirate pentru ca împreună să apară cît mai expresive.

Cu deosebire caracteristice prin expresivitatea lor apar unele derivate. Cel mai obișnuit e *a râspieri*, intensificînd înțelesul lui *a pieri* și întrebuițat cînd descîntătoarea spune să dispară numai-decît orice urmă de rău, să nu se mai vadă vreo boală la cineva.⁶

¹ *Șezătoarea*, IV, 29.

² Tocilescu, *Lc*, 570.

³ *Șezătoarea*, X, 145.

⁴ *Idem*, III, 140.

⁵ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 88. *A (se) zvidui* „a (se) lecu” e des întrebuițat și în descîntece și altfel în graiul din Oltenia și Banat; cf. *Șezătoarea*, IV, 153, 154; T. Bălășel, *Vers. pop. rom.*, I, 17; *Ion Creangă*, I, 122; III, 376; VII, 155; Weigand, *Jahresb.*, III, 331; L. Costin, *Graiul bănățean*, Timișoara, 1926, 223.

⁶ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 42.

⁷ Din atîtea citate care s-ar putea da e destul să fie relevat acestea: *Să pie(r)i* — *Să râspie(r)i*, Marian, *Descîntece*, 40; Tocilescu, *Lc*, 603; I. Birlea, *Cint. pop.*, 346; T. Papahagi, *Graiul și folkl. Maram.*, 125; T. Pamfile, *Boliși leacuri*, 19; P. Hetcou, *Poesia pop. din Bihor*, 96; Gr. Grigoriu-

Și alte verbe apar formate astfel, cînd se ține să fie întărit sensul lor: *răzbate* (care nu trebuie confundat cu forma curentă)¹, *răscrăpa*, *răscuce*, *răsimpunge**, *răsjunghia*, *răspune*, *răspunge*, *răssări* (nu obișnuitul *răsări*)², *răssbiera*, *răssuiera*³, *răstopi*.⁴ Interesant pentru predilecțiunea de a întrebuița forme compuse cu *răs-* e începutul unui descîntec din Dolj:

Tu cuțite,
Răscuțite...
Eu te înfig
Și te răsfig...
Eu te-am înfipt
Și te-am răsfipt,

Itigo, *Med. pop.*, I, 12; *Șezătoarea*, I, 57, 84; *Ion Creangă*, I, 118; V, 176; *Conv. Ut.*, XXV, 363, 603.

Să piară (pieie) — *Să râspiară (râspieie)*, Marian, *Descîntece*, 5, 12, 125, 126 -127, 323, 325; *Vrăji*, 166; T. Burada, *O căi. în Dobrogea*, 276, 277; D. Lupașcu, *Med. babelor*, 11; T. Papahagi, *Lc*, 127; I. Birlea, *Lc*, 360; T. Pamfile, *Lc*, 20; *Graiul nostru*, I, 597; *Ilev. p. ist. arh. fi.*, III, 385; VII, 177; *Șezătoarea*, II, 88; *Ion Creangă*, II, 72, 73; *Să pice* — *Să râspice* (Marian, *Nașterea*, 50; I. Birlea, *Lc*, 329; *Familia*, XLI, 572) și *Să fie* — *Să nisfie (Ghilușul*, II, n-rele 11—12, p. 18) sint greșeli, în loc de *Să pieie* — *Au râspieie*.

Să pieriți — *Să râspieriți*, Tocilescu, *Lc*, 1526; Gr. Grigoriu-Rigo, *Lc*, I, 46; *Șezătoarea*, III, 137; *Ion Creangă*, V, 176.

leii pieri — *Și veți râspieri*, *Șezătoarea*, II, 94.

Piei — *Râspiei*, G. Ciușanu, G. Fira și C. Popescu, *Cui. de folklor din Ulcea*, 137; *Ion Creangă*, I, 149; *Grai și suflet*, II, 71.

Pieriți — *Și râspieriți*, Tocilescu, *Lc*, 1590.

¹ *Să se bală* — *Să se răzbată*, Tocilescu, *Lc*, 682; D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 45.

² *Să crape* — *Să răsrapc*, *Șezătoarea*, I, 253; *Rev. p. ist. arh. fi.*, VII, 177; cf. 186, 187.

³ *Să vă duceți* — *Și răscuceți*, *Familia*, XXVII, 544.

⁴ *O împunge* — *O răsmpunge*, Tudor Pamfile, II, 43.

⁵ *Să nu junghi* — *Să nu răsjunghi*, Marian, *Descîntece*, 309.

* *Să te pui* — *Să le râspui*, Tocilescu, *Lc*, 1574.

⁶ *Nu împunge* — *nu râspunge*, Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, 281; *Să-1 împungeți* — *Să-1 râspungeți*, *Șezătoarea*, XXIII, 26.

⁷ *Să sai* — *Și să răsai*, Tocilescu, *Lc*, 1574; *Sai* — *Și răsai: ibid.*, 576, 1159; *Să sară* — *Să răsară*, Marian, *Descîntece*, 12; D. Ionescu și Al. I. Ianiil, *Lc*, I, 195; ms. Reteganul (Acad. Rom.), 4544, f. 37; *Șezătoarea*, XII, 195; *Ungaria*, I, 378, 379; *Să săriți* — *Să răsăriri*, Hasdeu, *Elym.*, 1324.

⁸ *Sbiară* — *Răssbiară*, T. Burada, *O căi. în Dobrogea*, 272.

⁹ *Șuieră* — *Răssuiera*, *ibid.*

¹⁰ *Să te topești* — *Și să mi te răstopești*, Marian, *Descîntece*, 244.

Tu să te înfigi
Și să te răsfigi.¹

Surprindem aici ceea ce se întâmplă așa de des în descîntece: o formă deșteaptă în minte alta, analoagă; vrăjitoarea, înfigînd cuțitul, s-a gândit să exprime cît mai viu ce făcea și a improvizat forma *răsfig*, iar aceasta, prin anticipație, i-a sugerat pe acel curios *răsçuțit*? redînd și el ce o preocupa ca expresivitate.

De altfel, ras- e adăugat la substantive și alteori, cum și la adjective: *răsbojogî* și *răsmațe*; *răsdeochi**; *răsmirat*; *răsmiră-turi*² (v. mai sus *mirătură*, cu înțelesul de „deochi”); *răssfinte*; *răsstrigare*; *răssee*.³

În toate aceste derivate apare funcțiunea pe care o are *raz-* în slavă și care a trecut în citeva forme românești de întrebun-țare curentă.¹⁰

La fel se intensifică sensul unor cuvinte prin prepunerea lui *pre-* (*pri-*), *prea-*:

Deochiat
Și predeochiat.¹¹

Viță seacă,
Priseacă.¹²

¹ Ch. Laugier, *Sănătatea în Dolj*, 91.

² Aceeași formă într-o culegere inedită din jud. Putna.

³ **Ghilușul*, I, n-rele 11-12, p. 30; II, n-rele 11-12, p. 20.

⁴ într-o culegere inedită din Putna.

⁵ *Familia*, XXVII, 532.

⁶ *Șezătoarea*, VII, 158; aceeași formă într-o culegere inedită dirTPutna.

⁷ Tocilescu, *Lc.*, 647:

De-o fi din cele sfinte...

De-o fi întilneală din răssfinte.

⁸ Marian, *Nașterea*, 50.

⁹ Tocilescu, *Lc.*, 559, 1574:

...soare sec

Și răssec.

¹⁰ La Dosoftei întilnim și altele, ca *răspierde*, *răsturbura* și chiar *răstopi*, pe care l-am relevat dintr-un descîntec (v. Dicționarul lui Tiktin, s.v.); sînt formațiuni la care dînsul a recurs sub influența slavă.

Pentru expresivitatea descîntecelor, redată astfel, se pot compara ver-surile:

Să tot torci,

Să răstorci,

dintr-un blestem al Maicei Domnului pentru păianjen (Marian. *Leg. Maicei Domnului*, 102), unde tot *răs-* vine să întărească exprimarea.

¹¹ *Rev. p. ist. arh. fi.*, VII, 140.

¹² T. Burada, *O căi. în Dobrogea*, 274.

Soare sec,
Preasec.¹

...doi boi negri,
Preanegri...
La fintîna lină,
Prealină.²

Albe,
Prealbe;
Galbene,
Pregalbene;
Verzi,
Preverzi;
Roșii,
Preroșii;
Mierii,
Premierii;
Mohorîte,
Premohorîte.³

Acolo junghie,
Acolo prejunghie.⁴

L-a junghiat,
L-a prejunghiat.⁵

Junghi pus,
Junghi prepus.⁶

S-o secăm,
S-o presecăm...
S-o secați,
S-o presecați.⁷

Adăugarea lui *prea-* etc. ne aduce bine aminte de slavicul *pre-*, reflectîndu-l mai direct decît *prea* din limba curentă.

¹ Tocilescu, *Lc.*, 560, 561.

² *Ion Creangă*, II, 299.

³ *Ungaria*, III, 371.

⁴ Marian *Nașterea* 371.

⁵ Ms. Retegarm (Acad. Rom.), 4544, f. 68; cf. *Ungaria*, I, 378.

⁶ *Tara nouă*, II (1885), 691.

⁷ *Ion Creangă*, IV, 87.

Alteori prefixul *p(r)o-* vine să întărească semnificația unor forme, în special adjective:

Negru,
Ponegru.¹

Roșu,
Proroșu.²

Seacă,
Poseacă.³

Roșu,
Proroșu.⁴

Albastră,
Proalbastră,
Galbenă,
Progalbenă.⁵

Asemenea derivate, cu prefixul întăritor *po-* de proveniență slavă⁶, arată și ele, alături de cele cu *ras-*, *prea-*, că limba descîntecelor noastre păstrează urme caracteristice de influență a descîntătoarelor slave, cum vom constata și alteori.

¹ Marian, *Descîntece*, 49, 50, 236, 237, 239, 240, 241; *Vrăji*, 213; *Nașterea*, 46; N. Păsculescu, *Lil. pop.*, 125, 144; *Rev. p. ist. arh. fii.*, VII, 179; *Șezătoarea*, II, 132; *Ion Creangă*, IV, 47; IX, 81; L. Costin, *Craiu' bănățean*, 163.

² Marian, *Descîntece*, 305, 306, 349; *Nașterea*, 46, 388; *Leg. Maicci Domnului*, 328, 329; T. Burada, *O căi. în Dobrogea*, 100; N. Păsculescu, *l.c.*, 150; D. Lupașcu, *Med. babelor*, 19; T. Pamfile, *Boli și leacuri*, 18; I.C. Beldie, *La cislă*, 95; *Șezătoarea*, II, 166; XIV, 103, 114 * *Ion Creangă* V, 174, 271, 272; IX, 236; XIII, 79; la Gr. Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, II 13, *paroșu* e greșit tipărit pentru *poroșu*.

³ D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c. I*, 64.

⁴ *Șezătoarea*, VI, 91; XI, 47; *Ion Creangă*, IX, 205 (tipărit, probabil, greșit *preroșii*, cu toate că forma aceasta am văzut-o atestată; pasajul se vede alterat și altfel). în descîntecul din revista *Ion Creangă*, II, 311, care începe astfel:

O năpîrcă roșie, roșie,
Pararoșie,
A fătat nouă pui păroși,

forma *pararoșie* nu poate fi decît o alterare a lui *proroșie*, iar *păroși* trebuie interpretat la fel sau ca schimbat din *poroși* (cf. nota²).

⁵ Tocilescu, *l.c.* 1519; tot acolo e dat *roasă* — *proroasă*, o eroare desigur în loc de *roșie* — *proroșie*.

⁶ Cf. dicționarul lui Tiktin, s. *po-*; *pro-* e rezultat din contaminarea lui *po-* cu *prea-*.

Cu privire la expresivitatea descîntecelor nu trebuie să uităm ceea ce singure descîntătoarele recunosc că dă rostirei lor ceva aparte. Publicînd un șir de descîntece din Ardeal, R. Pexl¹ împărtășea această mărturisire a unei deseintătoare: „Acuma vorbesc numai ca și la o nuntă, dar atunci cînd descînt cuvîntul meu e trăsnet, privirea-mi fulger, mîna mea furtună”. E, desigur, literarizată, înflorită această mărturisire, pentru că deseintătoarea nu s-o fi exprimat tocmai astfel, dar reiese din ea ceea ce dă descîntecelor o notă particulară cînd sînt spuse. Cuvinte trebuind să aibă efectul lor și însoțite de mimică, de anumite gesturi, sînt nedespărțite de descîntece. Și cum felul de exprimare îl provoacă adeseori ceea ce îndeplinește deseintătoarea cînd vorbește în același timp, ne arată bine acest descîntec de ursită, cu lămuririle ce se dau la textul lui: „Deseintătoarea ia un cuțit, pâr de porc și sămință de cînepă, învălește focul cu cuțitul și zice: Unde-o fi ursitorul — Să-l iei și să-l izbești... Să plesnească — Să trăsnească — Și la dînsul să pornească (pune pe foc cîteva semințe de cînepă)”²; punerea semințelor de cînepă pe foc face pe descîntătoare să spună: „Să plesnească...”. Motive concrete de asocieri de care trebuie să ținem seamă, pentru că ele vin să explice o parte din expresivitatea descîntecelor, și asupra ei vom avea să revenim, ocupîndu-ne de forme care se grupează de-a dreptul la anumite categorii.

FORME ȘI ÎNȚELESURI VECHI

Cît de conservative sînt descîntecele se poate vedea dintr-o simplă comparare a lor sub forma de azi și aceea pe care o prezintă cele rmai vechi care ne sînt atestate. în *Crestomația* sa (II, 137), M. Gaster a publicat cîteva descîntece după un manuscris din 1784 și, privindu-le alături de cele pe care ui le dau culegerile nouă, constatăm cît de mult se aseamănă între ele, cum aceleași formule, aceleași expresii continuă să fie întrebuintate pînă azi.³

¹ *Convorbiri literare*, XXV, 353.

² *Șezătoarea*, VII, 107.

³ Se pot compara și cele publicate de ep. Melchisedec și Tocilescu în *Hrv. p. ist. arh. fii.*, III, 383 și urm.

Chiar viața noastră din trecut se reflectează în unele versuri pe care, mecanic, fără să-și dea bine samă ce cuprind, le spun descântătoarele. Așa când se zice:

...eu ție ți-oi dăru
Doi bidivii negri
Din cei ai căminarului.¹

Sau într-un descîntec de scoaterea dracului:

Să-i scoată lui Stan
Toți muții lui,
Toți orbii lui,
Toțiciungii lui,
Toți ameregitorii lui,
Și pe Stan
Și pe Ivan
Și pe Ghica
Și pe Gherca Pașaitan
Cu coarnele mari,
Că știe sama la divan,²

ecou al judecăților la divan și, se pare, cu o aluzie la cine făcea parte din ele și nu împărțea bine dreptatea.

Tot așa, când se pomenește, pentru a arăta pornirea în grabă, de „cai de olac”³, expresie care, nemaifiind bine înțeleasă azi, e alterată uneori, zicîndu-se „cu cai cu olac”.⁴

Cu deosebire caracteristică e reminiscența din vremea când luptele se dedeau cu sulițe și săgeți. Amîndouă cuvintele revin des în descîntece:

...au venit nouă voinice
Cu sulițe și cu săgeți.⁵

¹ Const. D. Gheorghiu, *Calendarul femeilor superstițioase*, Piatra-N., 1893, 45.

² *Ion Creangă*, IX, 180—181. *Ameregitori* nu este clar și nu pare să fie o greșală în loc de *amăgitori*. *Pașaitan* trebuie despărțit în două și corectat astfel: *Pă (= pe)*, *Șăitan (Șeitan)*, numele turcesc al dracului și cunoscut în onomastica noastră.

³ Ch. Laugier, *Sănătatea în Dolj*, 89; T. Bălășel, *Versuri pop. rom.*, I¹, 125; *Ion Creangă*, IV, 118; VIII, 19 (la Tocilescu, *Lc*, 1160, „car de olac” trebuie citit „cai de olac”). Și: *Din olac în olac (Șezătoarea*, VII, 198).

⁴ *Șezătoarea*, XI, 65.

⁵ Marian, *Descîntece*, 331.

Cu nouă săgeți împănate,
Cu nouă arce încordate.¹
Cu sulița te-oi împunge.²

Dar lîngă armele vechi cele mai nouă nu puteau să nu fie amintite — de unde alăturări ca:

Nouă puști,
Nouă pistoale...,
Nouă suliți...,
Nouă săgeți.³

Si:

Nu-1 săgeta,
Nu-1 pușca.⁴

Evocări ale trecutului la care s-ar putea adăuga altele, dar ne-ar îndepărta prea mult de scopul acestei cercetări. Ele concordă cu ceea ce evidențiază în primul rînd caracterul conservativ al descîntecelor: păstrarea unor forme și înțelesuri dispărute azi sau regăsindu-se numai în expresii izolate ori în vreun grai local.

Pentru fonetism e puțin de luat în samă. Doar: *bourești* (în: *coarne bourești*)*, care se știe că a fost schimbat, când nu a mai fost înțeles, în *boierești*; *struncinătură*, cu *t* din prima silabă păstrat.⁶

Ca particularități morfologice sînt de relevat următoarele:

Forma veche *sor*, pentru *soră*, e des atestată, fie în expresii ca „sor cu ciurma”⁷, „sor cu buba”⁸, „sor cu brînca”⁹, — cum se

¹ *Familia*, XXXVII, 189.

² E. Voronca, *Datinele*, 475. Întîlnim și verbul *a (în)sulița*: Marian, *Descîntece*, 72, 331; *Legendele Maicei Domnului*, 325; T. Papahagi, *Graiul și folkl. Maram.*, 137; D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, II, 91, 92.

³ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, II, 90—91.

⁴ Marian, *Descîntece*, 307.

⁵ T. Bălășel, *Versuri pop. rom.*, I¹, 146. Amintirea despre bour o găsim, d.e., într-un descîntec publicat de E. Voronca, *Datinele*, 843:

A ieșit bourul negru
Din munte.

⁶ Într-o culegere inedită din Putna.

⁷ Marian, *Descîntece*, 309, 310, 311; V. Păcală, *Monografia satului Rășinari*, 247. La Tocilescu, *Lc*, 1150: „sor de ciurmă”.

⁸ *Șezătoarea*, XI, 42.

⁹ *Ibid.*, XI, 30.

zice: „sor cu moartea”, fie cînd e asociat prin rimă cu *dor*, ceea ce a favorizat păstrarea formei arhaice:

Eu îți dau un dor,
Tu să-mi dai o sor.¹

O urmă a flexiunii vechi *minu(le)*, pi. lui *mînu* (=mină), o găsim în versurile:

Cu farmecele-n min
Și cu setea-n sîn,²

unde tot rima a făcut să se păstreze arhaicul *min*.

Genitivul vechi construit cu *de* mai apare cînd se zice: „la miez de cale”³, „la mijloc de cale”⁴, „în mijloc de cărare”⁵, „la jumătate de cale”⁶, „de margine de cale”⁷, „din miez de zi”⁸, „de (din) miez de noapte”⁹.

Cu privire la formele adjectivale, de relevat *pustii*¹⁰, ca în vechea românească, în loc de *pustiu*, și întrebuintarea lui *mare*, invariabil, la plural, ca în texte din secolul al XVI-lea și al XVII-lea — așa se pare că trebuie interpretat în versurile:

în dealul mare,
În mări mare.¹¹

unde tot rima ar explica menținerea formei vechi.

¹ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 194.; cf. *Ion Creangă*, VIII, 242. Cînd, tot în culegerea lui Ionescu și Daniil, cetim, I, 196:

Să-mi dai o soră,
Să-ți dau un dor,

se vede bine că forma originală a fost *sor*, dar s-a înlocuit cu *soră*.

² Marian, *Descîntece*, 137.

³ Marian, *Descîntece*, 44, 77; Tocilescu, *Lc*, 1532; *Anal. Acad.*, s. a 2-a, t. V (1884), 164; *Aurora română*, Cernăuți, I (1881), 58; *Familia*, XI, 65; *Rec. p. ist. arh. fit.*, VII, 141; *Comoara satelor*, II, 55. Și „la miez de miez de cale”, *noștru*, Gheorghiu, *Cal. femeilor superstițioase*, 122, 123; „la miezi de miezi de cale”, Șăineanu, *Studii folk.*, 86; „la miez de miez de cale”, *Apărătorul sănătății*, I, 217.

⁴ Tocilescu, *Lc*, 1537; *Rev. p. ist. arh. fit.*, III, 385; *Șezătoarea*, XIII, 2.

⁵ *Șezătoarea*, XIV, 117.

⁶ Tocilescu, *Lc*, 1532.

⁷ Marian, *Descîntece*, 338.

⁸ N. Păsculescu, *Lit. pop.*, 120.

⁹ Marian, *Descîntece*, 327; N. Păsculescu, *Lc*. Și: „din miez de miez de noapte”, *Ion Creangă*, VIII, 210.

¹⁰ *Graiul nostru*, I, 500.

¹¹ Marian, *Descîntece*, 176.

În *Vulru* verb sînt de menționat flexiunile: *să doaie* < *d* o l e a t (să doară), *să spar* (= să sperii), în versurile:

Să-l sar,
Să-l spar¹,

și apărînd de multe ori — vechea formă de perfect *am fapt* (ani făcut)², cum și cea de viitor: *o fi fapt*³; sfîrșitul unui III și-intre:

Să rămîie (cutare)
Curat,
Luminat,
Ca argintul strecurat
Ca maică-sa ce l-a fapt,
Cum Dumnezeu pe pămînt l-a lăsat,⁴

ne arată că unde alteori, în versuri asemănătoare, găsim *a făcut*, turma originală a fost *a fapt*; astfel

Să rămîie curat,
Luminat,
Ca argintul strecurat,
Ca maică-sa ce l-a făcut,
Ca Dumnezeu din cer ce l-a lăsat,⁵

nude se vede bine că *a fapt* încheia versul al patrulea, asonanțîud cu celelalte în *-al*, dar a fost înlocuit pe urmă cu forma nouă *u făcut*. înlocuirea aceasta e străvezie la sfîrșitul multor des- i-intece⁶ și uneori introducerea lui *a făcut* a dus la un vers

¹ N. Georgescu-Tistiu, *Folk. din jud. Buzău*, 12, 23; *Șezătoarea*, V, 7H, 71; *Ghilușul*, II, n-rele 11—12, p. 17.

² Marian, *Descîntece*, 240. Și aici rima a înlesnit păstrarea leninațiunii vechi.

³ Tocilescu, *Lc*, 558, 1150; N. Păsculescu, *Lit. pop.*, 132, 138 (alături de *am făcut*); *Rev. p. ist. arh. fit.*, VII, 167; *Ion Creangă*, V, 335, 336.

⁴ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 123.

Creangă, XIII, 78.

⁵ *Craiul nostru*, I, 505.

⁶ Așa: Marian, *Descîntece*, 34, 157; *Nașterea*, 386; G. Alexici, *Texte din lit. pop.*, 211; D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, II, 84 (aici si *lămurat* a fost schimbat în *lămurit*); I.C. Beldie, *La cislă*, 91, 92, 93, 95; *Șezătoarea*, I, H3; X, 92; XIV, 101; XVIII, 158; *Ion Creangă*, I, 48; VI, 46; VIII, 246.

Alteori, căutîndu-se să se păstreze asonanta, s-a pus altceva în loc — islfel într-un descîntec dintr-o culegere inedită din Rîmnicul-Sărat:

Să rămînă...
Curat
Și luminat
Cum mă-sa l-a fătat.

pleonastic, dar versiunea primitivă poate fi reconstituită și în acest caz — d. e.:

Cum Dumnezeu l-a dat,
Cum mă-sa l-a făcut
Și l-a născut.¹

Și forma veche de perfect simplu *face* pare că se ascunde într-un descîntec care începe astfel:

Sude rece, sude rece
Mare ospăț face²,

unde, înlocuind pe *face* cu *fece*, se restabilește rima.

Ca derivate vechi cu sufixe sînt de amintit cîteva în *-oaie* din regiuni unde acest sufix apare înlocuit azi cu *-oaică*: *lupoai*, *ursoaie*, *zmeoaie*, *Samcoaie*, *diavoloaie*, *drăcoaie*, *leoaie*, *moroaie*, *strigoaie**. Tot aici ar fi de relevat *boierănesele*, dacă e de considerat ca forma feminină corespunzătoare vechiului *boiarin*, alături de *boier*.

Urmele de morfologie veche prezentînd oarecare interes sînt relativ reduse — mai mult vom vedea că ne ofere în această privință lexicul.

Grai și suflet, IV (1930), 2 p. 351-376

II

în gruparea formelor lexicale — dispărute azi ori întrebuintate numai prin unele regiuni, cum și acelea care prezintă înțelesuri vechi —, înșirarea lor pe categorii, după cum sînt de origine latină etc, nu mi s-a părut necesară, așa că le voi lăsa să urmeze în ordine alfabetică, indiferent de proveniența lor.

¹ Marian, *Descîntece*, 174; cf. 238. Comp. (în *Gaz. poporului*, Timișoara, III, n-rul 4):

Cum maică-sa l-a născut,
Cum Dumnezeu l-a crescut.

² *Comoara satelor*, II, 115.

³ Marian, *Nașterea*, 377, 385.

⁴ C. Gheorghiu, *Cal. femeilor superstițioase*, 122, 123, 124.

⁵ *Rev. p. ist. arh. fii.*, VII, 191.

Aawâ „nisip” apare într-un descîntec din Vlcea¹ și numai contextul arată că avem a face cu derivatul din lat. *arena*:

Serrană țărîină,
Rfseri alină,
Să s-alire junghiurile.

Tot contextul explică fonetismul lui, cu *-l-*, pentru că deseînțătoarea se vede că l-a schimbat astfel sub influența lui *să s-aline* din versul următor (ar putea fi considerat și ca un caz de disimilație, analog lui *amelința* < *amerința*, *amenința*, dar cum *alină* nu mai este atestat astfel, cred că trebuie interpretat cum spuneam).

Alinta arată semnificația veche „a face să se liniștească, să se astîmpere” (mai aproape de lat. **alintare*), în versul:

Inima i-a alintat²

Barbă cu sensul de „băibie” ne e dat în descîntece din Bucovina și Maramureș:

Soarele ți s-a scrie în frunte...
Și luna în barbă
Și tu-i fi cea mai de treabă,
Mai frumoasă³...

Să-nflorești ca o ruiță,
Apa pină-n barbă.⁴

Bere, ca postverbal din *bea* și însemnînd „băutură”, cum e des atestat în vechea românească, se întilnește în mai multe descîntece, alăturat de obicei la *mîncare*:

Acolo i-i berea
Și mîncarea
Și hodina.⁵

Biera „a zbiera”:

Unde nu cîntă cocoșul
Și oi nu biară.⁶

¹ Tocilescu, *Lc*, 1586.

² D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 135.

³ Marian, *înmormîntarea*, 16; cf. 17.

⁴ T. Papahagi, *Graiul și folkL Maramureșului*, 137.

⁵ Tocilescu, *Lc*, 1512; cf. D. Ionescu și A. J. Daniil, *Lc*, 1,97; II, 23; T. Bălășel, *Vers. pop. rom.*, I¹, 120; Grigoriu-Rișo, *Med. pop.*, I, 136; *Buciumul român*, III, 141; *Șezătoarea*, IV, 26; X, 47, 105; XIII, 2; *Ion t nartșo*, YT, 241.

⁶ *„traî si suflet*, II, 82.

Bohaz „gură de riu”, de origine turcească, e desigur forma greșit tipărită dintr-un descîntec de brîncă:

De-o fi brîncă din scorbura,
De-o fi brîncă din bohuz,
De-o fi din trestie.¹

Cătușe „pisică” îl întîlnim în versurile invariabile:

Face pită de cenușe
Și cu lapte de cătușe.²

Ceață lasă să recunoaștem sensul lui primitiv (ca derivat din *c a e c u s*) cînd, asociat cu *albeață*, înseamnă „turburare a vederii”:

...curățiți albețele
Și cetele
De pe ochii lui...³
Da A'oi să mergeți...
L-a lui N. albeață
Și la a lui ceață.⁴
...luați albeața
Și ceața
De pe luminile acestui om.⁵
Să veniți la ochii lui...
Să-i răniți de albeață,
De ceață.⁶

Cerca apare sinonim cu *a căuta* și, cum se întîmplă și alteori în descîntece cu arhaismele care nu mai sînt ușor înțelese, sensul lui e precizat prin adăugarea cuvîntului care i-a luat locul în vorbirea generală:

Mergeți la Toader
De-1 aflați
Și-1 cercați. .
Gurînd,

¹ *Șezătoarea*, XI, 32; tot acolo (48), iarăși cu eroare de tipar: *botuz*, și, în voi. VII, 54, forma mai alterată încă *bohod*, înregistrată de *Dicț. Acad.*, I, 599, ca pîrînd neclară.

² Marian, *Descîntece*, 229; T. Papahagi, *Graiul și folkl. Maramureșului*, 126; cf. *Minerea*, Bistrița, IV (1894), 94, 95.

³ Marian, *Descîntece*, 4.

⁴ *Ibid.*, 12.

⁵ Tocilescu, *Lc.*, 1527; cf. 1593.

⁶ « *Ion Creangă*, I, 87; cf. *Lumina p. toți*, III (1887), 528, 529.

Mai curînd,
Cătați,
Cercați.¹

< *iutii* (*a se*) „a se mira”, cu înțelesul vechi corespunzător \ id. *i' itdili se*:

Toate s-au ciudit,
Toate s-au mirat.²

Si *ciudat* „minunat”:

Brîncă ciudată,
Minunată.³

Clinei „ghimpe”:

Să-l curăț de hinciuri,
De clinciuri⁴,

miile, prin rimă, e păstrată și forma veche *hinci* „tufiș de mărăcini”.

Conteni „a opri, a face să înceteze”:

Te conțin cu cuvîntul meu,
Cu porunca lui Dumnezeu.⁵

Te contenesc cu puterea lui Dumnezeu
Și cu cuvîntul meu.⁶

li întîlnim și cu înțelesul de „a lăsa să stea într-un loc”:

Să nu-l slăbești,
Să nu-l contenești
Și la mine să-l pornești.⁷

A se cantina — aceeași formă, dar cu conjugăția schimbată înseamnă „a se potoli”:

Să vă potoliți...
Să vă cuntați.⁸

¹ Marian, *Nașterea*, 385; cf. Marian, *Descîntece*, 239, 240; *Vrăji*, 22, 24; II Mu uliță-Voronca, *Dat. și cred.*, 474; *Apărătorul sănătății*, IV, 90; *Seză-l, ura*, XXV, 138.

Familia, VIII, 316.

² D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, I, 52; Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, I, 19.

³ *lumina p. toți*, I (1885), 532.

⁴ *Familia*, XXXII, 142.

⁵ *Ibid.*, XXXII, 164; cf. 8, și Ov. Densusianu, *Graiul din Tara Hațe-fiului*, 281.

⁶ M. Păsculescu, *Lit. pop.*, 134; cf. 145.

⁷ K. Hodoș, *Descîntece*, 13.

Crunt „insîngerat”:

Să u-aibă loc de hodină
Precum n-a avut
Și mă-sa cînd l-a născut,
Cu șalele rupte,
Cu poalele crunte.¹

Cu aceeași semnificație e dat *crunta* și *încrunta**.

Cufrînge:

Fugi, izdate,
Blestemate,
JNu-1 strînge
Și nu-1 cufrînge.⁴

In-de-soare...
Nu strînge,
Nu frînge,
Nu cufrînge.⁵

Se vede că are aproape același înțeles ca *frînge* și redă pe lat.
c o n f r i n g e r e .

Cura (a se) „a se curați”:

Ochiul se cura,
Se lumina.⁶

Depăra (și: *a se d.*) „a-(și) smulge părul”:

Părul i-a depărat.⁷
Purces-am,
Depărînd,
Văitîndu-mă.⁸

¹ Marian, *Vrăji*, 34; cf. 45 și C. Gheorghiu, *Calendarul femeilor superstițioase*, 47; *Buciumul român*, III, 177.

² N. Păsculescu, *Lit. pop.*, 127, 142 (tipărit *cruale*); *Șezătoarea*, VII, 90; *Tinerimea rom.*, VI (1901), 83.

³ Marian, *Vrăji*, 43; *Ion Creangă*, II, 94.

⁴ G. Alexici, *Texte din Ut. pop.*, 205.

⁵ I. Birlea, *Cint. pop. din Maramureș*, 357.

⁶ *Conv. lit.*, XXV, 355.

⁷ Colecție inedită din Putna.

⁸ *Familia*, XXXVII, 235.

Ce vă văicărați,
Că vă depărați?¹

bepune „a apune”:

Ca sîn-soare
Cînd răsare
Și ca luna
Cînd depune.²

Semnificație care se întilnește cu a ar. *dipunire* „a coborî”.

Dor „durere, boală” e foarte des atestat³, cum întilnim și l'nima înrudită *duroare**, care cu timpul nu a mai fost întrebuintă (și în limba curentă, pentru că a fost înlocuită cu *durere*; obișnuit apare pluralul *durori*, și păstrarea lui în descîntece a l< M, înlesnită de rimă, pentru că îl vedtm într-adevăr rimînd cu *surori* ori *fiori*; cînd se spune:

Eu îți dau două doruri
Tu să-mi dai două surori.⁵

...ai nouă surori
Și eu am nouă doruri.⁶

în locul lui *doruri* foima primitivă se vede clar că a trebuit să fie *durori*; alteleori cuvîntul vechi a fost înlocuit cu *dureri*, dar rima arată iarăși versiunea originară:

(Cutare) are 99 dureri
Soarele are 99 surori.⁷

¹ *Familia*, XXXVII, 235.

² Marian, *Vrăji*, 170—171; comp. *la depus de soare*; I. Diaconu, *Ținutul Vrancei*, I, 104.

³ G. Dem. Teodorescu, *Poesii pop.*, 376, 396; N. Păsculescu, *Lit. pop.*, 115; D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, I, 110, 193; II, 47, 71, 150; Ch. Laugier, *Sănătatea în Dolj*, 81, 99; *Șezătoarea*, VI, 93; VII, 92; IX, 30; XI, 68; *Ion Creangă*, VIII, 152; IX, 50.

⁴ G. Dem. Teodorescu, *Poesii pop.*, 396, 397; T. Bălășel, *Vers. pop.*, I, 102; *Șezătoarea*, X, 45; XI, 30, 67, 68; XXIII, 27; *Lumina p. toti*, I (1885), 532; III (1887), 529.

⁵ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, I, 194.

⁶ *Ibid.*, I, 196.

⁷ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, I, 194; cf. *Șezătoarea*, VI, 100; *Ion Creangă*, VIII, 242; tot *durorile* trebuie restabilit în descîntecul din culegerea lui Ionescu și Daniil, I, 100, 101:

Că-i luai
Durerile,
Fiorile.

Duios arată bine înțelesul mai vechi („care dă dureri, dureros”), apropiat de lat. **d o l i o s u s*, când se spune despre o bubă că e *duioasă*.¹

Ferice e de relevat pentru că nu apare numai ca în construcțiile cunoscute azi, ci reproducînd mai de aproape forma latină:

Nu-mi este a fura spice,
Ci ca să mă văd ferice.²

Gîmfa (și: *a se g.*) se întilnește de foarte multe ori cu sensul mai vechi de „a se umfla”, din care e derivat acela al lui *a se îngîmfa*; apare mai ales în formula obișnuită:

Nu umfla,
Nu gîmfa.
Nu te umfla,
Nu te gîmfa.³

Forma *gimfla** nu e probabil o urmă de fonetismul mai vechi, ci e influențată de *umfla* care o precede în descîntecul unde e atestată, după cum *gumfla* dintr-un alt descîntec⁴ arată contaminarea lui *gîmfa* cu *umfla*. La fel e întrebuițat *a (se) îngîmfa*⁵ și găsim și derivatul *gîmfătură* „umflătură”; de asemenea *a se desgîmfa*.⁶

Gligan „mistreț”:

La picioare,
Picioare de gligan.⁷

¹ *Buciumul rom.*, III, 140; *Ion Creangă*, I, 149.

² *Tudor Pamfile*, I, 91.

³ Tocilescu, *Lc.*, 557, 560, 576, 601, 604, 1574, 1589, 1596, 1597; Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, I, 136; T. Pamfile, *Boliși leacuri*, 19; G. Alexici, *Texte din lit. pop.*, 207, 208; E. Hodos, *Descîntece*, 26, 27; L. Costin, *Mărgăritarele Bănatului*, 56; *Familia*, VI, 555; *Șezătoarea*, VI, 97; IX, 53; X, 45, 94, 106; XI, 32, 42, 66; XII, 185, 187; XXIV, 109; *Ion Creangă*, VIII, 152; *Comoara satelor*, III, 27, 47; V, 107; *Izvoarașul*, VIII, n-rele 9—10, p. 17.

⁴ *Șezătoarea*, VI, 99.

⁵ Tocilescu, *Lc.*, 559.

⁶ Tocilescu, *Lc.*, 51, 1511, 1524; Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, I, 67; E. Hoșoș, *Descîntece*, 51; D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, II, 42, 43; T. Bălășel, *Vers. pop. rom.*, I, 107; T. Pamfile, *Boliși leacuri*, 17; *Șezătoarea*, II, 197; XII, 191; *Doina*, I (1928) 147.

⁷ Tocilescu, *Lc.*, 644; *Șezătoarea*, X, 106; XII, 192.

⁸ *Grai și suflet*, II, 81.

⁹ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, I, 130; cf. G. Boceanu, *Glosar de cui>*, din *jud. Mehed.*, 12; *Tinerimea română*, II (1899), 305.

IXcrnaifiind înțeles prin unele locuri, a fost alterat în diferite *Muri*:

Cap de ligan.¹

Cap de lighian.²

Cap de viclean.³

La picioare

Ghersgan.⁴

Picioare de ghiligos.⁵

Hoțări „a pune hotar”:

Cum s-a hotărit hotarul,
Așa să se hotărască
Boala diavolească
De pe trupul [cutăruia].⁶

Iboste (pentru *iuboste*) „iubire, dragoste”:

...eu apă de iboste c-oi lua,
Cu apă de iboste m-oi spăla.⁷

Apare și sub forma *liboste*⁸, din care derivatul *a libosti (lăbosti)*:

Ea să drăgostească,
Ea să lăbostească.⁹

încălțare „încălțăminte”:

¹ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, I, 135.

² *Ibid.*, II, 111, 112; *Graiul nostru*, I, 90.

³ *Șezătoarea*, X, 91; Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, I, 89.

⁴ Grigoriu-Rigo, *Lc.*, I, 93.

⁵ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, I, 134.

⁶ *Șezătoarea*, X, 44; cf. Grigoriu-Rigo, *Lc.*, I, 14.

⁷ N. Păsculescu, *Lit. pop.*, 130; cf. Tocilescu, *Lc.*, 679, 1160 (*ibostile*); Marian, *Vrăji*, 49; T. Papahagi, *Graiul și folkl. Maram.*, 137; L. Costin, *Mnrg. Bănatului*, 44 (*ipostă*), 45; *Șezătoarea*, XXI, 68 (*ipostă*); *Rev. crit.-ht.*, V, 120 (*iboste*); *Ion Creangă*, III, 110; *Comoara satelor*, IV, 131; *Sănătatea*, I (1901), 238 (*ipost*); la N. Păsculescu, *Lit. pop.*, 137, *impostatele* e pentru *iboslele* (greșit explicat în glosar cu „mîndru, înalt...”).

⁸ N. Păsculescu, *Lc.*, 124, 133; *Șezătoarea*, VII, 108.

⁹ Marian, *Vrăji*, 83.

Cu încălzări de ghimpi încălțatu-ne-a.¹

înclnie (și: *a se î.*) „a (se) aprinde” apare de mai multe ori, chiar cu fonetismul vechi (*d* netrecut la *g*), și în alte expresiuni decât cele curente azi, asociat de obicei cu *aprinde*:

Nu încind
Și aprind
Ăst pietroi bălțat,
Și încind
Și aprind
Inima scrisului [cutăruia]...
încind
Și aprind
Trupul [cutăruia].²

Confundarea lui *încinge* < *încinde* cu forma omonimioasă din lat. *c i n g e r e* a dus la versuri de felul acesta:

Nu încingereți,
Nu cuprindereți³,

unde, de fapt, regăsim tot pe *încinge* cu sensul de „a aprinde”. Alături de el întâlnim forma înrudită *incinta*:

Cum se-ncintă
Vatra de foc,
Focul de vatră
Așa să se-ncinte;
Inima-n [cutare].⁴

Indura (*a se*) cu semnificația veche de „a nu avea milă, a se arăta nesimțitor”, care' explică pe cea actuală⁵, e atestat în două descîntece:

Maica Precista nu s-a îndurat
Pe scară de argint s-a coborît,
Pe copil de mîna dreaptă l-a luat.⁶

¹ *Familia*, XXXVII, 235; ct. *Șezătoarea*, XXIII, 111 (*încălțunile*, desigur forma alterată).

² Tocilescu, *Lc.*, 692, 693; cf. 576, 1561, 1594, și *Șezătoarea*, XI, 51, 58, 66; XIV, 105; XVI, 60.

³ B. Hodoș, *Descîntece*, 28; cf. 30, 57, și C. Gheorghiu, *Cal. fem. superst.*, 33; *Ion Creangă*, III, 109.

⁴ Tocilescu, *Lc.*, 1561; cf. E. Hodoș, *Lc.*, 8; *Șezătoarea*, XXV, 81.

⁵ Gf. Candrea — Densusianu, *Dicț. etim.*, 857.

⁶ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, I, 38.

Maicelor, sfintelor...
Să nu vă-ndurați,
De [cutare] să nu vă-ndurați,
Leacul lui [cutare] să i-l dați.¹

înota, ca tranzitiv, cu o nuanță de înțeles pe care-l avea **MI** lat. *n a l a r e*, ne e dat în acest vers:

Marea înotați.²

In tiri (*interi*) „a goni”:

...din casa mea te interese.³

îvesti (*îvește*) „a îmbrăca”:

în piele de lup învăscut.⁴

Istrovi (*a se*) — *a se istrăvi* „a se risipi, a dispărea”:

Ea s-a istrovit
Și leacul a A'enit.⁵

Lămurat, în versuri ca:

...să rămîie curat,
Curat și lămurat⁶

arată bine sensul mai vechi al lui *l'imura*, *lămuri*, a cărui etimologie trebuie pusă în legătură cu lucrarea aurului și argintului (comp. *aur*, *argint lamură*); semnificația originară a lui *lămurat* se evidențiază iarăși cînd în atîtea descîntece se spune la sfîrșit despre cineva să rămîie „curat” ca „argintul” sau ca „aurul strecurat”.

Leșina, cum îl găsim într-un descîntec:

Plămîiele leșinatu-i-a⁷,

lasă să recunoaștem înțelesul lui vechi de „a răni”, care ne duce spre etimologia *l a e s i o n a r e*, dată de Candrea.⁸

¹ *Ion Creangă*, IX, 179.

² Marian, *Descîntece*, 210.

³ *Ion Creangă*, VI, 91; cf. IX, 204.

⁴ Marian, *Nașterea*, 367; cf. T. Papahagi, *Craiul și folk. Maram.*, 137; *Șezătoarea*, XXII, 38 (unde trebuie citit *învăscut*).

⁵ *Ion Creangă*, XIII, 76.

⁶ Marian, *Descîntece*, 156; cf. 197, și E. Hodoș, *Descîntece*, 64.

⁷ Marian, *Descîntece*, 207.

⁸ Candrea — Densusianu, *Dicț. etim.*, 983.

Libov „iubire”:

...libovul

Eu să-ți spui.¹

Meriza „a sta la umbră, la amiazi” (despre vite):

Noi mergem la bradul cel mare [la] care merizează ciurda celor
99 de sate.²

Miață „friguri”:

De-o fi deochiat de fată,
Să zacă de miață.³

Mied „băutură îndulcită cu miere”:

Cine-a băut mied
S-a îndulcit.⁴

Miglisitor „amăgitor”:

Spurcate mîglisitor.⁵

Mișela și *mișei* (*a se*) „a se tîngui, a se boci” se întilnește foarte des ca derivat din *mișel*, cu semnificația veche de „sărac, nenorocit”:

...ce te văierezi,
Ce te mișelezi?⁶

Cu același înțeles ca *a se mișela* descîntătoarele întrebunțază, de altfel, un șir întreg de cuvinte; pe lângă *a se văiera* din citatul

¹ *Rev. p. ist. arh. fii.*, VII, 189.

² *Familia*, XXXII, 309 (tipărit greșit *mczerează*).

³ L. Costin, *Mărg. Bănatului*, 52.

⁴ *Rev. p. ist. arh. fii.*, VII, 141.

⁵ Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, I, 171 (tipărit *miglisitor*). în *Sănătatea* II (1902), 208:

Spurcatelor,
Miglišilor

trebuie desigur cetit *mlglišitoarelor*.

⁶ Marian, *Descîntece*, 78; cf. 111, 112, 146, 172, 173, 213, 214, 215, 219, 220, 221; *Vrăji*, 191, 193, 221; *Legendele Maicei Domnului*, 327, 328; *Inmorminlarea*, 13; C. Gheorghiu, *Cal. fem. superst.*, 35; N. Păsculescu, *Lit. pop.*, 142; T. Pamfile, *Boli și leacuri*, 27; Grigoriu-Rigo, *Med. pop.* I, 39; *Graiul nostru*, I, 499; *Familia*, XXXVII, 223, 259- *Rev. p. ist. arh. fii.*, III, 384; VII, 160, 165; *Șezătoarea*, II, 88, 90, 91, 92; XXIV, 81; *Ion Creangă*, IV, 152; VIII, 240; *Izvoarașul*, V, n-rele 4-6, p. 67; și: *ase misula*. Marian, *Descîntece*, 114, 115 (comp. *mișulie* ca nume do boală, T. Bălășel, *Vers. pop. rom.*, I¹, 114, 140).

de mai sus (și *a se încăieră*), cum și obișnuitele *a se boci*, *a se cuina*, *a se cînta*, *a se jelui*, *a se tîngui*, *a se văicăra*, *a se văita*, infilmim astfel: *a se aoli*⁷, *a se chirăi*⁸, *a se dăuli*⁹, *a se glăst*¹⁰, *a se glăsui*¹¹, *a se hăuli* (*hăula*)¹², *a se olicăi*, *a se oligări*¹³ și *oricări*¹⁴ (<*olicăi* + *văicăra*), *a se oricăi* și *orăcăi* (confundat cu cuvîntul care arată strigătul broaștelor, cum se poate ca și furma precedentă să fie influențată de aceasta)¹⁵, *a se vâlăcăi* (*olicăi* + *văita*)¹⁶.

Mistreț „de colori amestecate, pestriț”:

Bubă neagră...,
Bubă galbenă,
Bubă mistreață.¹³

Năsilnic „rău, aprig”:

Așa să piară gîlcile,
Năsilnicile.¹⁴

Năzări „a zări” (comp. vsl. *nazreti* „a privi”):

Mîne-n zori să-l năzăresc
Și cu el să vorbesc.¹⁵

Nemernic „călător, pribeag” e, desigur, de recunoscut în acest descîntec de „întilnitor”, unde contextul arată că nu poate fi

⁷ Marian, *Descîntece*, 78, 111, 112.

⁸ Tocilescu, *Lc.*, 682, 684.

⁹ *Ibid.*, 680; N. Păsculescu, *Lit. pop.*, 113; *Șezătoarea*, X, 109.

¹⁰ L. Săineanu, *Studii folkl.*, 84, 86; *Șezătoarea*, X, 95; XXIV, 54; XXV, 82, 136; *Comoara satelor*, II, 43, 116; *Minerva*, Bistrița, IV (189'), 49, 50, 189, 190; *Izvoarașul*, VIII, n-rele 3-4, p. 46; Mss. I. Pop-Reteganul (Bibi. Acad. Rom., 4544, f. 65 v°).

¹¹ *Ruciumul român*, III, 135, 178.

¹² Marian, *Descîntece*, 1, 2, 3, 62, 63, 208, 337; *Leg. Maicei Domnului*, 331; *Buciumul român*, III, 135, 138.

¹³ Marian, *Descîntece*, 101, 331; *Rev. p. ist. arh. fii.*, VII, 176, 184.

¹⁴ Tocilescu, *Lc.*, 551 (și *oligăi*, 584); Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, I, 54, 131; G. Dem. Teodorescu, *Poesii pop.*, 363, 364; *Rev. p. ist. arh. fii.*, III, 383; *Șezătoarea*, VI, 95; XXIV, 74; *Lumina p. toți*, III (1887), 528.

¹⁵ Tocilescu, *Lc.*, 585.

¹⁶ *Comoara satelor*, III, 11.

¹⁷ *Șezătoarea*, XXIV, 166; *Revista crilică-literară*, V, 119; *Ion Creangă* VI, 151.

¹⁸ Tocilescu, *Lc.*, 678, 1160.

¹⁹ N. Păsculescu, *Lit. pop.*, 120.

²⁰ Marian, *Descîntece*, 130.

²¹ Tocilescu, *Lc.*, 688.

vorba do înțelesul lui actual, ci de cel pe care-l prezintă în textele vechi:

Cu întâlnitură din cărare,
Din osteneală...
Ieși tu, nemernicule,
Și să te duci pe-o cărare părăsită.¹

Obidui (a se) „a se tîngui”:

...plîng și se obiduiesc
Și se tînguesc.²

Padie „vale”, de origine slavă (comp. ar. *pade*):

Du-te-n padia fără iarbă.⁴

Pas, imper. de la *a păsa* „a merge”:

Pas de vă duceți!⁵
Pas, drace, îndărăt!⁶

Și pl. *păsați*:

Păsați
Și plecați.⁷

Păs, cu sensul mai vechi de „ce apasă, cade greu, face rău”:

...să ghiciți...
Ce păs are,
Ce greutate are.⁸

Ieși...
...din șale,

De unde am păs tare.⁹

Și verbul *păsa* prezintă semnificația raii veche în versurile:

Să nu mai știe de odihnă,
Nici cina să mai fie cină,

¹ *Șezătoarea*, I, 123.

² Marian, *Leg. Maicei Domnului*, 329.

³ Th. Capidan, *Elem. slav. în dial. aromân*, 76.

⁴ 7° ora *nouă*, II (1885), 691.

⁵ Marian, *Descîntece*, 210.

⁶ Tocilescu, *l.c.*, 1512.

⁷ Ch. Laugier, *Sănătatea în Dolj*, 90 (așa trebuie înțeles, deși e tipărit *lăsați*).

⁸ Tocilescu, *l.c.*, 694.

⁹ Ion Creangă, VIII, 242; cf. Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, I, 148.

Nici somnul somn,
Nici casa casă,
Să-i pese, fără a ști ce-i pasă.¹

I'litșă „haină de deasupra, manta”:

...Maica Domnului...
Do sirg că s-a sirguit,
Pe scară s-a scoborit,
Pe scară
De ceară,
Plaseă sfîntă-nainte întinsu-le-a.²

Voeași formă, alterată de deseîntătoare sau greșit redată de Marian, apare într-un alt descîntec:

...Maica Domnului...
Pleașcă albă întinsu-le-a.³

Numai ca termen botanic (*Alichemilla vulgaris*) pare să mai fie întrebuințat azi, dar derivatul *implășca* se aude prin Ardeal.⁴

Plotun „cerb” (<vsl. *plotum*,) îl întîlnim în două vrăji din Uarnvina:

Din papuci de ploturi descălțatu-o-a.
Din opinci de plotun descălțatu-o-a⁵

Apărînd în același timp în toponimie⁶ și onomastică,⁷ *plotun* a fost, desigur, un cuvînt des întrebuințat în dacoromână, cum ne e cunoscut și din aromână.⁸

¹ *Tudor Pamfile*, I, 72.

² Marian, *Descîntece*, 166, 167.

³ *Ibid.*, 159; necunoscînd înțelesul lui *plașcă* și confundîndu-l cu *flească*, Marian (162, 170) credea că înseamnă „cataplasma”; în *Dicționarul Academiei*, II, 136, unde e citat descîntecul din culegerea lui Marian, se spune că *fleașcă* are înțelesul special de... „un fel de cataplasma (cu aluat s. alt conținut moale)”.

⁴ *Dicț. Acad.*, II, 508.

⁵ Marian, *Vrăji*, 71, 80; într-o notă de la p. 85, Marian îi dădea această explicație: „După spusa românilor din Bucovina, un fel de animal sălbatec, foarte puternic și fioros, care avea un corn în frunte și care în vechime a trăit prin pădurile Carpaților și mai cu samă prin cele din ținutul Dornei și Cimpulungului”.

⁶ Ov. Densusianu, *Studii de fil. rom.*, 14; de adăugat: *Plotunul Mare* și *Vinilinul Mic*, dealuri din Muscel: C. Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru*, I, XVII.

⁷ Un *Luca Plotun* e atestat în *Doc. lui Ștefan cel Mare*, II, 99, 146, 147, publ. de I. Bogdan.

⁸ Th. Capidan, *Elem. slav. în dialectul aromân*, 78.

Prilej arată o urmă de înțelesul vechi care lămurește pe cel actual (<vsl. *prilezati* „a sta lângă, aproape de”), când într-un descântec se spune:

Bine spălatu-ne-am...
Din casa mea,
Din masa mea,
Din tot prilejul meu...
Bine spălatu-ne-a...
Din casa noastră,
Din masa noastră,
Din siliștea noastră,
Din prilejul nostru.
Din vitele noastre,¹

unde surprindem trecerea de la sensul din slavă la acela din textele noastre vechi („avere”) prin fazele semantice: „ce se găsește pe lângă o casă, ce vine să se adauge la avuția cuiva”.²

Prisăci, în versurile:

Mesele le fărîmă,
Vasele le prisăci.³

înseamnă, desigur, „a sparge” și ne duce spre tema slavă *sek-* pe care o întâlnim și în alte forme împrumutate de la slavi; sensul lui nu corespunde exact celui slav (comp. vsl. *prisekati*, *presekati*, *pr&siusti* etc. „a tăia, a despica”), dar a putut deriva ușor din acesta.

Pucios, însemnând la origine „care miroase rău”, apare și în alte expresii decât cele cunoscute azi, astfel când se zice:

Bubă pucioasă.⁴

¹ *Familia*, XXXVII, 235.

² Deci înțelesul de „avere”, pe care Tiktin, în dicționarul său, referindu-se la câteva exemple vechi, îl găsește nu tocmai clar, se explică bine astfel.

Tot un descântec, *Șezătoarea*, IV, 155, 156, ne dă forma *prelej*, însemnând cu totul altceva:

Calu-și potcovea
Cu potcoavele-n jos,
Cu preleju-n sus.

Etimologicește, se vede că ne îndreaptă tot spre sl. *prilezati* sau, mai curînd, *pred-blezati*, dar înțelesul lui precis nu reiese din text.

³ Tocilescu, *l.c.*, 1590.”

⁴ *Șezătoarea*, XI, 51.

Iniivim mlul singur într-un descîntec, sensul lui rămîne
" pine; , poate că un cuvînt de care era asociat a fost lăsat
ti o p.U'le:

Te va spăla...
Din genunchi în jos
De pucios,
Te va spăla pe tălpi
De piei de șerpi.¹

Italră pucioasă e dat uneori astfel², fără suprimarea primului
• *uvlut*, *ea* în limba curentă, iar alteleori, nemaifiind bine înțeleasă
. *\piesia* veche, e schimbată astfel:

...cu piatră de pucioasă...
Te-oi venina.³

Cu piatră,
Cu pucioasă...
Te-oi împușca.⁴

Hăpune (*a se*) „a se nimici, a dispărea” și totodată cu înțelesul
de „a apune” (cf. mai sus *depune*) îl întâlnim în descântecul:

Cum se răpune soarele de pe cer,
Așa să se răpună toate boalele de la [cutare].⁵

Răzbuna, cu accepțiunea mai apropiată de etimologia lui,
apare întrucîtva altfel decât în expresia cunoscută *vremea se răzbună*:

Răzbună, Doamne, răzbună
Și fă vreme bună.⁶

Runc apare într-un descîntec astfel:

Pe-acest om să-l părășiți.
Să-l curățiți
Cu runc
Și cu runc.⁷

¹ *Ion Creangă*, IV, 326.

² *Șezătoarea*, VII, 56; XVI, 60.

³ *Șezătoarea*, XI, 43.

⁴ D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 76; cf. Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, I, 45.

⁵ Tocilescu, *l.c.*, 1161.

⁶ *Șezătoarea*, XXI, 69.

⁷ Marian, *Descîntece*, 69—70.

Marian îl lăsa neexplicat, dar e de presupus că sensul lui ne duce spre lat. *runc* „unealtă pentru curățirea unui loc de buruieni”; *runc*, reproducând propriu-zis un **runcus*,¹ se întilnește deci cu aceeași formă însemnând însă (ca derivat din *runcare*) „loc curățit, despădurit, lăzuit”, bine reprezentată, cum se știe, în toponimia noastră.²

Săcui „a tăie”

Cu bărzile vom bărdui,
Cu săbiile te vom săcui.³

E o altă formă corespunzând vsl. *sesti*, *seka* etc. (comp. mai sus *prisăci* și vrom. *săciui*, pentru care se pot vedea exemple în dicționarul lui Tiktin).⁴

Scăpata poate fi relevant pentru că cu înțelesul de „a apune” e dat uneori astfel cum a fost întrebuițat la origine, adică „a se coborî după capul, vârful unui munte, unui deal”, în acord cu etimologia lui:⁵

Soarele scăpată după deal.⁶

Și opusul său *a răsări* arată bine semnificația lui primitivă („a sări, a trece peste vârful unui munte, unui deal”), când se zice:

Soarele răsare pe deal.⁷

Răsai, soare frățioare...
Să răsai...
Din deal și pînă-n plai.⁸

¹ Cu alt înțeles e cunoscut și sardei (v. dicționarul lui Meyer—Liibke 7446 a).

² Nu trebuie confundat cu *runc* „coadă de lemn sau lanț de fier legat cu ambele capete de carimb în formă de laț, unde se pune leuca cu capul de sus ca să ție loitra”, *Ion Creangă*, VIII, 89; cf. 156; acesta e numit și *rîncă*, și asupra lui v. dicț. lui Tiktin; S. Pușcariu, *Dacoromania*, II, 604; G. Giulea, *ibid.*, III, 769.

³ *Comoara satelor*, I, 16.

⁴ Trebuie deosebit de *secui* dintr-un alt descîntec (*Graiul din Țara Hațegului*, 282):

Rădăcina ți-oi secui,
Mijlocul ți-oi mijloci,
Virful ți-oi virfui.

Aici avem a face cu *seca*, schimbat în *secui*, pentru ca să se potrivească cu formele care încheie versurile următoare.

⁵ V. în această privință, *Grai și suflet*, II, 322.

⁶ *Șezătoarea*, XIII, 3.

⁷ *Ibid.*, XIV, 112.

⁸ Tocilescu, *Lc*, 683.

Scruntar „loc nisipos”:

Să se ducă din vad în vad,
Pînă o ieși pe scruntar uscat.¹

Șoitan, pe care l-am întilnit ca nume de persoană, apare (schimbat în *șoitan*) cu sensul de „dracul”:

Și a văzut pe șoitan viind în fuga mare,
Din copite scînteii dînd,
Din gură hopaie iăsînd.²

Ai umblat, șoitane,
Din casă în casă.³

Sub altă formă, *șoitari*, e dat în descîntecul:

...mă-ntîlnii în vale
C-un pui de șoitari...
Cu dinții ca secerile.⁴

Sineca (mai des: *a se s.*) e, cum se știe, un cuvînt propriu descîntecelor, și pentru ca să putem preciza înțelesul lui — ceea ce ne va ajuta să-i lămurim originea — vom căuta să arătăm cum este întrebuițat alături de alte cuvinte.

Cele mai de multe ori e urmat *de a (se) mîneca* „a porni la drum de dimineață”:

...a sinecat
Și-a mînecat.

Sinecatu-s-a.
Mînecatu-s-a.⁵

¹ *Ion Creangă*, VI, 337.

² Tocilescu, *Lc*, 1602.

³ Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, I, 68 (explicat greșit acolo prin „Șoiman, Duh de prin văzduh”).

⁴ *Sănătatea*, I (1901), 191.

⁵ Marian, *Descîntece*, 1, 9; cf. 2, 61, 62, 77, 78, 95, 111, 112, 136, 175, 200, 231, 241; *Vrăji*, 65, 66, 77, 174, 186, 196; *Năsterea*, 384; *Legendele Maicei Domnului*, 327, 328, 330, 331; Tocilescu, *Lc*, 1533; D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 73; Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, I, 38; P. Pîrvescu, *Hora din Cartai*, 62; *Anal. Acad.*, seria a 2-a, t. V, 170; *Șezătoarea*⁶ VII, 94, 108; XXIV, 79, 80; *Rev. p. ist. arh. fii.*, III, 384; VII, 133, 159,

Invers, *a (se) sineca* e dat după *a (se) mîneea*:

...a mînecat
Și a sinecat...
...m-am mînecat
Și am sinecat.¹

Seria întâi fiind cea mai bine reprezentată și apărind în culegerile cele mai vechi, urmează de aici o primă indicație pentru felul cum rămîne de interpretat *sineca*: în descîntece a trebuit să fie întrebuintat de multe ori la început și să aibă un înțeles completat prin al lui *mîneea*. Pentru a-l preciza ne vin în ajutor descîntecele, numeroase și ele, în care *a se mîneea* e precedat de a ^ *scula*:

...m-am sculat,
Și am mînecat.

160, 164, 177, 179; *Tudor Pamfile*, II, 38; *Izvoarașul*, V, n-rul 1, p. 20. Uneori *sineca* apare de tot alterat sau confundat cu alte cuvinte:

S-a furnicat,
S-a mînecat.

Sănătatea, II (1902), 174

Intunecatu-s-a,
îmminecatu-s-a.

Marian, *Sărbătorile*, III, 220

Aici și *mîneea* a fost schimbat în *îmmineca*.

Rar, un alt verb vine să despartă cele două forme:

S-a sinecat,
S-a suflecat,
S-a mînecat,

la Marian, *Descîntece*, 218, 219—220.

¹ Marian, *Descîntece*, 207, 209; cf. *Vrăji*, 94, 168; N. Păsculescu, *Lit. pop.*, 127, 146; *Șezătoarea*, VII, 94; XXIII, 23, 24; *Ion Creangă*, VIII, 245; cînd în *Șezătoarea*, VI, 90, cetim:

M-am miniat,
M-am săniat,

avem evident aceleași forme, dar alterate de deseintătoare sau greșit tipărite.

Din *mîneea*, *sineca* s-au derivat chiar subst. *mînec(ă)* și *sinec(ă)* pe care le întîlnim în culegerea lui Săulescu, *Anal. Acad.*, s. a 2-a, t. V, 158:

Mărti la mînec,
în sinec,

și la Marian, *Vrăji*, 122, 123:

M-am luat pe sinecă,
Pe mîneea,
în sfînta duminecă,

unde totuși *sineca*, *mîneea* au putut fi provocați de *duminecă*.

S-a sculat,
s-a mînecat¹.

Duminecă dimineața m-am sculat,
Duminecă dimineață am mînecat².

Paralelismul *a (se) sineca* — *a (se) mîneea* și *a se scula* — *a (se) mîneea* nu poate fi întîmplător și ne îndreptățește să admitem că, la origine, *a (se) sineca* a însemnat „a se trezi din somn, a se scula”. Adăugîndu-se după el *a (se) mîneea*, se reda grația naturală a celor două acțiuni care explicau începutul multor descîntece.³

Sensul propriu lui *sineca*, la început, reiese și din alăturarea lui la alt cuvînt decît *mîneea*, astfel:

Mă sînecai
Și plecai.⁴

Marian, *Sărbătorile*, III, 67, 222.

¹ Marian, *Vrăji*, 93; cf. P. Pirvescu, *Hora din Cartai*, 64; C. Gheorghiu, *Cal. fem. superst.*, 92; Ionescu-Buzău, *Mic magazin de med. pop.*, 421; T. Pamfile, *Boli și leacuri*, 22, 71; T. Bălășel, *Vers. pop. rom.*, I¹, 77; D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 210; N. Păsculescu, *Lit. pop.*, 114, 115, 121; *Familia*, XXXVII, 196, 259; *Conv. lit.*, XXV, 355; *Rev. p. ist. arh. fii*, VII, 178; *Șezătoarea*, XI, 68; XXIV, 27; *Ion Creangă*, VI, 151; IX, 82; *Tudor Pamfile*, I, 154; *Comoara satelor*, I, 109; *Ion Creangă*, IX, 82.

Fie că au fost schimbate de deseintătoare, fie că au fost rău imprimate, trebuie privite în același fel versurile:

S-a sculat
Și-a mîncat.

Ion Creangă, VII, 169.

S-a sculat,
S-a miniat.

Șezătoarea, XIII, 10; cf. D. Lupașcu, *Med. babelor*, 12.

Devieri de la aceeași asociere arată:

Sculatu-m-am
Cu mînecele suflecate.

Graiul nostru, I, 299,

unde cele două cuvinte din urmă apar ca o vagă reminiscență din formula obișnuită *mîneea*, deșteptînd în mintea deseintătoarei *mîneea* și *sufleca* (comp. citatele de la p. 254, n. 1).

² Dacă uneori, cum am văzut, *sineca* e pus după *mîneea*, nu ne poate surprinde cînd intervertiri de acestea, schimbînd ordinea normală a cuvintelor, sint obișnuite în descîntec; chiar *mîneea* apare uneori înaintea lui „a se scula”, ceea ce e în dezacord cu înșirarea la care ne-am aștepta:

...m-am mînecat,
Duminecă dimineața m-am sculat,

la C. Gheorghiu, *Cal. fem. superst.*, 34; cf. 52, și *Tudor Pamfile*, II, 39.

³ *Rev. p. ist. arh. fii*, VII, 145.

O dovadă că primul vers al atîtor descîntece a trebuit să exprime ideea de „a se scula” ne-o dă întrebuițarea chiar a acestui cuvînt și alteori la începutul lor:

Cînd fu vineri de dimineată
[Cutare] se scula¹.

Eu m-am sculat
Și am plecat².

De dimineată mă sculai³.

M-am sculat într-o sfîntă zi de dimineată...
Afară am ieșit și m-am uitat⁴.

[Cutare] s-a sculat,
La cîmp a plecat⁵.

S-ar putea obiecta că *sineca* e urmat ori precedat uneori de *ase scula* și deci se făcea deosebire între o formă și cealaltă — găsim astfel:

Am sinecati
Am mînecat,
Dimineată m-am sculat⁶.

Sinecatu-m-am,
Mînecatu-m-am,
Des dimineată sculatu-m-am⁷.

Sinecatu-m-am,
Sculatu-m-am⁸.

M-am sculat,
M-am sinecat⁹.

¹ *Lumina p. tofi*, III (1887), 528.

² D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 35.

³ *Lumina p. tofi*, I (1885), 284.

⁴ *Șezătoarea*, XI, 58.

⁵ G. Dem. Teodorescu, *Poesii pop.*, 393.

⁶ Marian, *Vrăji*, 129; cf. 131.

⁷ Marian, *Vrăji*, 162; cf. 164, 168, 229; P. Pirvescu, *Hora din Cartai*, 61; *Familia*, XI, 64; *Rev. p. ist. arh. fii.*, III, 383; VII, 134, 165, 183, 184.

⁸ *Șezătoarea*, XXIV, 82.

⁹ Marian, *înmormîntarea*, 15; cf. N. Păsculescu, *Lit. pop.*, 130, 138.

De fapt, e o repetare sinonimică, cum se întîmplă de atîtea ori în descîntece, și corespunde foarte bine la ce ne dă un alt descîntec, cu expresii pleonastice:

Duminecă dimineată mă sculai,
Din somn mă deșteptai.¹

Prezența simultană a lui *a (se) sineca* și *a se scula* se poate, de altfel, explica și prin faptul că, atunci cînd forma dintii nu a mai fost bine înțeleasă, i s-a adăugat cea de-a doua (comp. mai sus *cerca* alături de *căuta* și *ciudat* — *minunat*, *gîmfa* — *umfla*, *încinde* — *aprinde*).

Care să fie atunci originea acestui cuvînt așa de caracteristic în descîntece?

Episcopul Melhisedec îl punea în legătură cu „a-și face semnul crucei”², pentru motivul că „aceasta o face românul înainte de a întreprinde ceva și cum se deșteaptă din somn”. Deci *sineca* ar fi un derivat din *signum*, **s i g n i c a r e*.³

Nu ne vom gîndi, ca să contestăm această explicație, la descîntecele pentru animale, în care se spune că și ele *se sineca*” — deci... și-ar face și ele cruce—, pentru că și alteori vedem transpunîndu-se în asemenea descîntece expresii din cele referitoare la oameni. Alte considerațiuni vin să lase la o parte această etimologie. Dacă se spune, uneori, în descîntece despre cineva că se închină, aceasta apare ca un adaus, în felul atîtor amplificări pe care le găsim în ele — niciodată *a se sineca* nu e pus direct în legătură, ca o explicație a lui, cu faptul de „a-și face cruce”:

Mă sculai,
Luni de dimineată,

¹ Dintr-o colecție inedită din Putna; cf. *Foaia Societății „Românismul”*, I, 96.

² *Rev. p. ist. arh. fii.*, III, 383; cf. Marian, *Descîntece*, 7, unde i se atribuie același înțeles; se spune însă tot acolo că, după unele deseintătoare, ar însemna „a sili des-dimineată”.

³ Etimologia aceasta e considerată ca sigură de S. Pușcariu, *Conv. lit.*, XLIV, 540; *Locul limbei române*, 37; Meyer-Liibke, *Rom. et. Wb.*, 7906, și N. Drăganu, *Dacoromania*, IV, 743; cu oarecare îndoială o înregistrează Tiktin, *Dicționar*, s.v.

⁴ Așa într-un descîntec de adusul laptelui, *Șezătoarea*, VII, 94:
S-a sinecat
Și minecat
Și la cireada a plecat.

Mă spălai,
Mă închinai.¹

Duminecă dimineața m-am sculat,
Pe ochi negri m-am spălat,
La icoană m-am închinat.²

M-am sinecat,
M-am mînecat,
Din pat de-argint m-am sculat.
Pe obraz m-am spălat,
în straie de-argint m-am îmbrăcat,
La Maica Domnului m-am rugat.³

M-am mînecat, m-am mînecat,
Duminecă dimineața m-am sculat,
Cînd toaca-ntîia a tocat,
Eu cofă în mîină am luat,
La fîntînă-am alergat,
Apă limpede și curată am luat,
Față albă și frumoasă mi-am spălat,
La icoane m-am închinat.⁴

Mai hotărîtoare însă e fonetica: admițînd că *s i g n i c a r e ar fi devenit, normal, *semnecare, rămîne neexplieată forma *sumica*, ce apare alături de *sineca*, după cum vom vedea mai departe.

Se înțelege atunci că nici derivarea din *s e r i e a r e (<se-ru s), propusă de G. Giuglea⁵, nici aceea din vsl. s[^]n i c a t i (slov. *nikati*) sau din lat. *s a n i c a r e, la care s-au gîndit V. Bogrea⁶ și D. Caracostea⁷, nu pot fi luate în samă.

Dacă *a se sineca* înseamnă „a se scula”, cum cred că pare stabilit, etimologia lui nu poate fi decît lat. *e x s o m n i e a r e. O formă absolut echivalentă nu se întîlnește în vreo altă limbă

¹ T. Pamfile, *Boli și leacuri*, 59.

² *Șezătoarea*, VII, 157.

³ Marian, *Vrăji*, 233.

⁴ G. Gheorghiu, *Cal. fem. superst.*, 34; cf. 53; Marian, *Vrăji*, 190, 192, 193; D. Lupascu, *Med. babelor*, 13, 47; N. Păsculescu, *Lit. pop.*, 131, 142; *Rev. p. ist. arh. fii.*, VII, 175, 176; Ion Creangă, III, 109; VI, 336; *Comoara satelor*, III, 26.

⁵ Gf. *Dacoromania*, I, 473.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Miorița în Moldova, Muntenia și Oltenia*, București, 1924, 16.

romanică, dar spre un derivat analog, *d i s s o m n i c a r e ne duce posch. *disodigu* „deșteptat, treaz” (contaminat cu *desedâ*); avem, apoi, tosc. *scionnare*, val-lev. *dessonar* etc. „a deștepta”, care presupun un *e x s o m n a r e și *d i s s o m n a r e⁸ (comp. cat. *deixondar*, *eixondir* „a deștepta”). *E x s o m n i c a r e, devenit **sumneca*, a fost schimbat pe urmă în *sîmnica*, prin trecerea lui *u* aton la *î* dinaintea lui *m* -f- *cons.*, ca în *simcea* < *s u m m i e e l l a (după etimologia lui Candrea). *Sîmnica* ne este dat de descîntecul publicat de T. Gilcescu în acest număr al revistei (p. 102), iar *sîmnica*, arătînd schimbarea lui *î* în *i* sub influența lui *e* următor (comp. *simcea*, alături de *simcea*), se găsește în culegerea lui Ch. Laugier⁹, cum și într-un descîntec, nepublicat, pe care l-am auzit, în 1906, de la Ioana Ticoci, de 70 de ani, din Săcel (Gorj). Chiar o urmă a fonetismului mai vechi, cu *u*, ni s-a păstrat în forma *sumica* (<**sumnica*) din trei descîntece (Putna, Bacău) tipărite de Grigoriu-Rigo¹⁰ și căreia i se dă înțelesul de „a se scula”¹¹, tocmai cum am spus că trebuie admis; în ce privește consonantismul, *sumica* se explică ușor, prin reducerea lui *mn* protonic la *m* (ca *dumitale* ^*dumnitale*, dialectalul *Dumezeu*<*Dumnezeu* etc.)¹². Cît despre schimbarea lui *sîmneca*, *simneca* în *sineca*, ea este datorită influenței lui *mîneea*, amîndouă cuvintele fiind puse alături în formula tipică a atîtor descîntece.

⁸ Meyer—Liibke, *Rom. etym. Wb.*, 2690.

⁹ *Ibid.*, 3069; Jud, *Revue de ling. rom.*, II, 181, 202; *exsomniare* e atestat în *Corp. gloss.*

¹⁰ *Contribuții la etnografia medicală a Olteniei*, 133; cf. *Sănătatea în Dolj*, 97 (unde e greșit tipărit *siminicai*).

¹¹ *Med. poporului*, I, 54, 104, 153.

¹² La Marian, *Sărbătorile*, III, 65, un descîntec începe astfel:

Duminecă dimineața
M-am sculat,
Duminecă dimineața
M-am sulimnicat;

poate că *sulimnicat* e alterat din **sumnicat*, așa că ar fi un alt exemplu de formă mai veche; e posibil însă să fie o contopire a lui *sineca* și *mîneea*.

¹³ Nu reiese însă din nota de la p. 54 dacă explicația aceasta vine de la deseintătoare sau de la culegător; ar fi fost interesant să știm, pentru că în cazul întîi am avea confirmarea că unele deseintătoare mai cunosc sensul adevărat al lui *sineca*.

¹⁴ Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, 40.

Sminti (și: *ase s.*) „a (se) mișca din loc”:

Din mijloc am smintit-o.¹

Podeaua s-a smintit.²

Socoti „a arăta grije pentru cineva, a îngriji pe cineva”:

Să vă duceți la fată de împărat...
Și aia vă știe cinsti,
Vă știe socoti.³

Somna „a trage un somn”:

Un somn somnînd.⁴

Și, ca tranzitiv, „a face pe cineva să doarmă, a-l adormi”:

Nu vă poate somna,
Nu vă poate culca.⁵

Spaima (*a se*) „a se înspăimînta”:

Nu te spaima,⁶

din care sb. *spăimat*:

Cu spăimat,
Cu spăriat.⁷

Se întilnește, de altfel, și derivatul *înspăima*⁸ (comp. *înfrica*).

Ștergură „prosop, ștergar”:

Cu nouă șterguri ștergînd.¹⁰

Strat „așternut, pat”:

...vă sculați pe stratul meu.¹¹

¹ Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, I, 137.

² T. Papahagi, *Graiul și folkl. Maram.*, 127; *Ion Creangă*, XIII, 81.

³ D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 24.

⁴ T. Papahagi, *l.c.*, 141.

⁵ L. Costin, *Craiul bănățean*, 183.

⁶ *Rev. p. ist. arh. fii.*, VII, 190.

⁷ T. Pamfile, *Boli și leacuri*, 43.

⁸ Marian, *Descintece*, 72, 82.

⁹ *Ibid.*, 81, 82.

¹⁰ *Ibid.*, 347; cf. T. Papahagi, *Graiul și folkl. Maram.*, 143; *Gaz. porului* (Timișoara), II, nr-ul 45; *Comoara satelor*, III, 67.

¹¹ A. Nour, *Descintece și vrăji*, 39.

Și în expresia: *strat de moarte*:

La strat de moarte pusu-m-a¹.

Suflet arată încă bine înțelesul lui primitiv, derivat din **a** „afia, cînd se spune:

Cu sufletul voi sufla².
Nu suflai sufletul³.

Supune „a pune sub”:

Cum se pun
Și se supun
Mieii la oi...
Cum se pun
Și se supun
Puii sub aripile cloșcei⁴.

De aici *fapt supus* și *supus* „farmec ce se pune în calea cuiva **ia** să calce pe el”:

Fapt în cale,
Fapt aruncat în cărare...
Fapt supus⁵.

Tafta „stofă subțire de mătase”:

Cînd din guriță vorbeam,
Tafta ghivizie croiam⁶.

¹ *Șezătoarea*, II, 96; cf. XXV, 82; *Tribuna*, X (1893), 493; *Comoara „țelor*, III, 27.

Comp. (C. Gheorghiu, *Cal. fem. superst.*, 122, 123):

...în pat de moarte l-au lăsat.

² Marian, *Descintece*, 142.

³ *Familia*, XXV, 603; cf. E. Hodoș, *Descintece*, 15; *Craiul nostru*, I, i H> 143; *Ion Creangă*, VI, 344; *Comoara satelor*, II, 11; *Șezătoarea*, IV, no, 192, (undo la un descîntec de deochi se adaugă observația: „cînd suflă **pre** cap zice”:

Sufletu-n frunte.

Și *suflu*:

Cu suflu-l suflu eu,
Cu suflu te-oi sufla,

In *Caz. poporului* (Timișoara), II, n-rele 42, 45; cf. III, n-rul 6.

⁴ *Buciumul rom.*, III, 177.

⁵ Marian, *Vrăji*, 219; cf. 58 — 71.

⁶ Marian, *Vrăji*, 190, 192, 194; cf. C. Gheorghiu, *Cal. fem. superst.*, M; N. Păsculescu, *Lit. pop.*, 117; *Buciumul rom.*, III, 179; *Ion Creangă*,

Țară pare să fi păstrat înțelesul vechi în versurile

...foc cine le da?
Dracii mării
Și ai țarei¹.

Tiriac „preparat medicinal cu opiu”:

Istriță peștriță,
Lipită de peliță.
Carnea de os,
Să fie de folos;
Liliac, tiriac,
Să fie de leac²,

unde *liliac* e adăugat prin simplă asociere de rimă și se vede bine că sensul lui *tiriac* nu mai apare clar, cum și mai puțin precis îl arată un alt descîntec:

Etiță, etiță,
Dat-ai de peliță...,
Osul de tiriac,
Dumnezeu să-i dea pe leac³.

Și de tot alterat îl dau versurile:

Chiliac,
Leac⁴.

Topsăca „a învenina”:

M-a mușcat,
M-a topsăcat⁵.
Brîncă...
Veninată,
Topsăcată,
Nu topsăca⁶.

¹ Tocilescu, *Lc.*, 691.

² El. Niculiță-Voronca, *Dat. și cred.*, 843.

³ *Lumina p. tofii*, I (1885), 284.

⁴ *Ion Creangă*, IX, 53.

⁵ *Foaia Soc. „Românismul”*, I (1870), 96.

⁶ Ch. Laugier, *Sănătatea în Dolj*, 80; cf. Tocilescu, *Lc.*, 611, 614, 624, 1574-1587, 1591; D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, I, 64; II, 37, 41; N. Georgescu-Tistu, *Folkl. din jud. Buzău*, 36; *Craiuul nostru*, I, 137. Greșii redat *torsecat* (V. Gomoiu, *Din ist. med.*, 31), *dosicat* (*Șezătoarea*, XX, 5), *hopsecat* (T. Bălășel, *Vers. pop. rom.*, I¹¹, 100).

Și derivatele: *topsăcătura*⁷ și *întopsăca*⁸.
/’*un* „tunet”:

Cu paloș de tun,
Cu sabie de fulger
Tăind⁹.

I’itritngiu „portocaliu”:

Brîncă turungie¹⁰.

I’riulf „a strivi pe cineva în bătaie pînă aproape să-l omoare”:

Il frînseră,
îl uciseră,
Pînă rînza îi și pierdură;
Rămase cu ameteală
Și cu firșeală¹¹.

J’rcoi „duh rău” (derivat din lat. *orchus*¹²):

L-au întîlnit, l-au întîmpinat
Nouă urcoi, nouă urcoai¹³.
Pe urcoi
Și pe drăcoi
I-oi duce-n munții Sinaiului¹⁴.

Vintre „pîntece”:

Ieșiți din vine,
Din vintre¹⁵.

Oi o deviere a înțelesului:

Scoate din vintrele picioarelor
Junghiurile și aprinderea...

⁷ *Foaia Soc. „Românismul”*, I (1870), 96.

⁸ El. Niculiță-Voronca, *Dat. și cred.*, 473, 475; *Șezătoarea*, III, 196 *init.msocat*) și într-o colecție inedită din Putna (tot acolo forma schimbată *i. i. r. t. i. c. a*).

⁹ Marian, *Descîntece*, 77, 79.

¹⁰ Tocilescu, *Lc.*, 619, 1573, 1589, 1590, 1591; cf. T. Pamfile, *Boli și /-.../uri*, 17; *Șezătoarea*, II, 91; XI, 53; XII, 186; *tutungie* (*ibid.*, XII, 182) •• •”•”•eași formă, dar confundată cu *tutun* (comp. *tutunie*, Tocilescu, *Lc.*, ivii; Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, I, 28).

¹¹ Tocilescu, *Lc.*, 1509.

¹² V. Bogrea, *Dacoromania*, I, 262; cf. 557.

Ml. Gheorghiu, *Cal. fem. superst.*, 122; cf. 123, 124.

¹³ *Comoara satelor*, II, 43; cf. 116.

¹⁴ Tocilescu, *Lc.*, 1603.

Din pulpile picioarelor,
Din genunchii picioarelor¹.

Virtute „putere, vlagă”:

Virtutea venitu-i-a...
Trupul ușuratu-i-a².
Așa să se plămădească
Putere
La putere...
Virtute
La virtute³.

Vorbi mai arată semantismul de altădată „a sta la sfat”⁴,
în acord cu etimologia lui, când se spune:

Voi vorbiți
Si vă sfătuiți⁵.

Tot așa *vorba* „sfat”:

Așa să asculte...
La vorba mea,
La sfatul meu⁶.

Zahara „cele trebuincioase pentru hrană, provizie”:

...eu vă dau foc de culcare,
Zahara de mîncare⁷.

Zdruncina „a strivi”:

Trupul că i-ai zdruncinat⁸.
Să-l zdrobească,
Să-l zdruncinească⁹.

Și *struncinătură* într-un descîntec de vătămătură dintr-o
colecție inedită din Putna.

¹ *Ion Creangă*, VIII, 19; cf. 151.

² Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, I, 30.

³ *Ibid.*, I, 156; cf. 137; Tocilescu, *Lc.*, 1508; L. Șăineanu, *Studii folkl.*, 85; T. Pamfile, *Boliși leacuri*, 27.

⁴ V. *Grai și suflet*, II, 16-17.

⁵ *Rev.p. ist. arh. fii.*, VII, 187; cf. Marian, *Vrăji*, 107; *Șezătoarea*, XI, 69.

⁶ Ch. Laugier, *Sănătatea în Dolj*, 199.

⁷ *Ion Creangă*, IX, 51.

⁸ Tocilescu, *Lc.*, 1150.

⁹ T. Pamfile, *Prietenii și dușmanii omului*, 230.

Zgarbură „încălțăminte”, schimbat în: *scorbură* — pentru
că nu a mai fost înțeles:

Cu scorbură încălțată¹.

Zîmbat „cu dinții ieșiți în afară, colțat”:

Tu colțato,
Tu zîmbato,
Tu Muma-Pădurei².

Grai și suflet, V (1931), 1, p. 125-157

!

III

CREAȚIUNI PROPRII DESCÎNTECELOR

Dacă de atîtea ori descîntecul păstrează forme arhaice, arătînd
astfel caracterul lor conservativ, ceea ce le distinge iarăși e
bogăția de forme nouă pe care le întîlnim în ele, uneori cu o
înfățișare bizară, îndepărtîndu-se de spiritul limbei noastre,
avînd ceva de tot artificial. Înțelegem și acest aspect al lor cît
timp, atunci cînd sînt spuse, lasă loc la improvizații, dau prilej
imaginației să-și urmeze zborul liber, să asocieze mereu cuvinte
sau să le inventeze chiar. Descîntătoarele am putea spune că se
aseamănă în această privință cu copiii la jocurile lor: știm cum
și ei improvizează mereu, denaturează vocabularul sau îi adaugă
ce le trece prin minte după fantazii verbale. Trebuie să ținem
samă însă și de data aceasta, cum am mai relevat, de influența
pe care o are rima în înșirarea cuvintelor: de multe ori ea a
provocat întrebunțarea cutărei sau cutărei forme, surprinzătoare
la prima vedere, dar explicabilă prin felul cum o vedem
încadrată.

¹ *Comoara satelor*, III, 43; cf. 116.

² Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, I, 117; cf. D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*,
I, 200; II, 137; Ch. Laugier, *Sănătatea în Dolj*, 86; T. Pamfile, *Dușmanii
și prietenii omului*, 229; E. Buceța, *Românii dintre Vidin și Timoc*, 126;
Ion Creangă, IX, 52; *Comoara satelor*, III, 131; *Tinerimea română*, II (1899),
223; *Arhivele Olteniei*, IX, 423.

Un descîntec ne dă aceste versuri:

...eu voi țipa...
Peste drumuri
Culmuri,
Peste prilazuri
Lanțuri¹,

unde *culmuri*, în loc de *culmi*, se vede bine cum a fost adus de formele cu aceeași terminație².

Din potriviri artificiale la fel se explică pl. *spăimuri*:

...adună-ți toate rudele,
Cu toate spăimurile
Și cu toate jocurile³.

și *țioruri*, *fioare*, *fiori* (fem.):

Cu frigurile,
Cu fiorurile⁴.
Cu toate răcoarele,
Cu toate fioarele⁵.
Fiorile,
Tremur ile⁶.

De relevat și formele acestea de plural: *capi*, în loc de *capete*:

De pe capi
Peri de țapi⁷;

¹ T. Papahagi, *Graiul și folkl. Maram.*, 142.

² în glosar, T. Papahagi relevă că i s-a explicat de deseintătoare pris „val, vârtej”, dar contextul arată că nu poate fi vorba decît de „culmi”, peste care, ca în zbor, să treacă cine e deseintat.

³ *Arhivele Olteniei*, IX, 423; cf. T. Pamfile, *Dușmani și prieteni ai omului?* 229; T. Bălășel, *Vers. pop. rom.*, I¹¹, 139; *Apăr. sănătăței*, II, 228; *Ion Creangă*, IX, '52; *Sănătatea*, I (1901), 303.

⁴ Grigoriu-Rigo, *Lc.*, I, 89; cf. D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, I, 91; Tocilescu, *Lc.*, 618, 654; *Șezătoarea*, XI, 50.

⁵ *Șezătoarea*, VII, 55 (aici și *răcoarele* apare cum nu se obișnuiește); cf. D. Ionescu-Buzău, *Micul magazin de med. pop.*, 411, 419; *Rev. p. ist. arh. fii.*, VII, 132; *Comoara satelor*, I, 107.

⁶ Marian, *Nașterea*, 145; cf. Tocilescu, *Lc.*, 588, 654, 657, 658, 1524; T. Pamfile, *Dușmani și prieteni ai omului*, 229; D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, II, 92—93/139; Grigoriu-Rigo, *Lc.*, I, 19, 73, 74, 109; Laugier, *Sănătatea în Dolj*, 94; T. Bălășel, *Lc.*, I¹¹, 109; *Șezătoarea*, X, 91; XI, 32; XII» 192.

⁷ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, II, 77.

Iaci:

Pămîntul clatină pe lacul Iacilor;
Pe dracul dracilor¹;

parai, pentru *păraie*:

Să ciupi din dealuri și văi.
Din ape și părăi²;

mădulere:

Din picere,
Din mădulere³;

teie:

Tăiat-a nouă teie,
Nouă curmeie⁴.

Terminația de singular e și ea uneori schimbată; așa cînd
^ice *grăuntea* în loc de *grăuntele*:

Bășică cît lintea,
Bășică cît grăuntea⁵;

fagură:

Cum se plămădește...
Fagura în stupină⁶;

țintare:

A mușcat țintare
Pe mînzare⁷;

¹ D. Lupașcu, *Med. babelor*, 25.

² T. Pamfile, *Boli și leacuri*, 63.

³ Tocilescu, *Lc.*, 599; cf. 624.

⁴ *Ibid.*, 1522; tot acolo, 579:

Cum întoarce plugul toate teile,
Toate meile,

dar dacă *meile* se înțelege, *teile* nu se potrivește cu contextul.

⁵ *Ibid.*, 1536.

⁶ *Ibid.*, 557.

⁷ El. Niculiță-Voronca, *Lc.*, 844.

și forma mai curioasă schimbată din *bală*:

Tu diavol împelițat...
Departă-te, bale spurcat¹;

lîngă care poate fi pus *fețul*:

Din fețul obrazului².

în loc de *fața obrazului*, cum apare deseori în descîntece, schimbîndu-se de data aceasta nu numai terminațiunea, dar și vocala tematică de sg. sub influența lui *fețe*.

Foarte des sînt modificate formele verbale, apărînd trecute la o altă conjugare; astfel (și nu relevez decît o parte din ce ne dau culgerile în această privință):

Alegea:

In arie caii peste tine-oi arunca,
Praf de tine nu s-o alegea³.

Ardea:

Cu toporul te-oi tăia,
Cu focul te-oi ardea⁴.

Ascuța:

Cu gura căscată,
Cu sula ascuțată⁵.

Astupi:

...capul îi huieste,
Urechile îi astupește⁶.

Cerea:

Că eu voi veni și te-oi mai cerea
Și dacă te-oi mai afla...⁷.

¹ Tocilescu, *l.c.*, 1581; cf. 1604.

² Marian, *Descîntece*, 160.

³ Tocilescu, *l.c.*, 1546.

* *Ibid.*, 596.

⁴ *Șezătoarea*, III, 139.

⁵ *Ion Creangă*, III, 143.

⁷ El. Niculiță-Voronea, *l.c.*, 474.

(*iu*):

...nu știe
Nici să cinească,
Nici să prînzească¹.

(*'uri* și *duri* (= coace, durea):

...nu coci,
Nu duri².

Iu stingă și *încingă*:

Din brîu de șarpe
L-a descîngat,
Cu brîu de șarpe
L-a încîngat³.

bucea:

Că i-oi lua
Și i-oi ducea⁴.

b'ni urc:

...să mă speli
De crișcare,
De făcare⁵.

i'rigea și *fierbea*:

Fără cuțit te-or tăia,
Fără foc te-or frigea...
Fără apă te-or fierbea⁶.

Clasa:

Eu am prins a mă glăsa
Și-a striga⁷.

¹ li. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 138; cf. 175, 200; Marian, *Nașterea*, o. *

² *Lai Creangă*, XIII, 80.

³ Marian, *Vrăji*, 213 (formele acestea se explică prin asocierea cu *îmbră- „ii* i *descuțat*, de care sînt despărțite printr-un vers).

⁴ li. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 81; cf. II, 67; Tocilescu, *l.c.*, 660.

⁵ Marian, *Vrăji*, 179; *înmormîntarea*, 15; cf. *Rev. p. ist. arh. fii.*, VII,

I'M

⁶ li. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 154.

⁷ Marian, *Vrăji*, 220.

îmmărmura:

Cu cleștar te-am încleștat,
Cu marmură te-am îmmărmurat¹.

împietra:

Nu le întorc
Pe pietre împietrate,
Nici pe lemne uscate².

împleteca:

Cu picioarele late,
împletecate³.

împungea:

Nu făcea carnea rea,
Că eu te-oi împungea⁴.

înapoi:

Cozile ți-oi netezi,
Dragostele ți-oi înapoi⁵.

înclești:

Singele i l-a strivit,
De fălci l-a încleștit⁶.

Incuibi:

Nu te incuibi,
Nu te lăcătui⁷.

îndrăgosta:

Cu dragoste-l îndrăgosta,
In aur și argint îl suflă⁸.

¹ D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 200; cf. 203, 204.

² *Șezătoarea*, XI, 56; cf. 30.

³ *Lumina pentru toți*, III (1887), 561.

⁴ Tocilescu, *l.c.*, 604.

⁵ C. Gheorghiu, *Cal. fem. superst.*, 36.

⁶ D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 33.

⁷ Marian, *Descîntece*, 156; cf. *Tribuna*, 1893, 493.

⁸ L. Costin, *Mărgăritarele Bănatului*, 45.

I iiițieda:

...să-l lăsați
Curat,
Limpedat
De toate răutățile¹.

Mina (pentru minea):

Acolo să mineze,
Acolo să însereze².

Morsoci:

Ochii mi-a împăinjenit,
Carnea mi-a morsocit³.

Oft la (a se):

Rău se ofilase,
Din vîrf se plecaser⁴.

!lingea:

Taci, nu te văicăra
Și nu plîngea⁵.

I'rindea:

Fără picioare vor alerga,
Fără mîni te-or prindea⁶.

I'unea:

Fără linguri te-or mînca,
Fără străchini te-or pune⁷.

I'iurda:

M-am rugat...
Am purcedat⁸.

¹ *Șezătoarea*, XI, 50.

² IY Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, II, 104.

³ *La, Creangă*, III, 280.

⁴ *Șezătoarea*, VII, 90.

⁵ N. Păsculescu, *l.c.*, 146; cf. 149.

⁶ D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 154.

⁷ //ii'</, I, 155; cf. N. Păsculescu, *l.c.*, 133.

⁸ *Ilec p. ist. arh. fii*, VII, 183, 184.

Rldea:

Înaintea lui cînd ai rîdea
Mărgăritar înflorit ai revărsa¹.

Rupea.

Nu junghia
Pînă s-o rupea².

Sdruncini:

Să-l zdrobească,
Să-l sdruncinească³.

Strîngea:

Că pe toate v-oi strîngea,
In căpătină dc cine v-oi băga⁴.

Temea:

Nu te temea,
Nu te-ntrista⁵.

Trăgea:

Cu mîna te-o trăgea,
Cu gura te-o descîntă⁶.

Trimitea:

în coadele mărilor v-oi băga,
La fetele împăratului v-oi trimitea⁷.

Ungea:

Cu tămîie te-oi afuma,
Cu usturoi te-oi ungea⁸.

Uşuri:

Boala s-o îndestulească,
Trupul cutăruia să se uşurească⁹.

¹ Laugier, *Sănătatea în Dolj*, 98.

² Tocilescu, *Lc.*, 1600; cf. 624, unde e greşit dat *rugea*.

³ T. Pamfile, *Duşmani şi prieteni ai omului*, 230.

⁴ D. Ionescu şi Al. Daniil, *Lc.*, I, 164.

⁵ N. Păsculescu, *Lc.*, 113.

⁶ D. Ionescu şi Al. Daniil, *Lc.*, I, 31; cf. 38.

⁷ *Ibid.*, I, 21; cf. 164; *Tinerimea rom.*, II (1899), 255; *Şezătoarea*, V, 48.

⁸ E. Hodoş, *Lc.*, 38.

⁹ Tocilescu, *Lc.*, 577.

Chiar dacă nu se întîmplă să fie schimbată conjugarea, se dă verbului o terminaţie neobişnuită, d. e. cînd în loc de *bucură-te* se zice *bucurează-te*:

...nici eu nu lăcrămez
Şi bucurează-te.¹

Alte forme la fel:

încetează şi ascultează.²
Unde cîinii nu iătrează,
Om cu suflet nu urmează.³

Ce te văitezi,
Ce te căinezi?⁴

Să zbunesc,
Să răsăresc⁵.

Te sileşte
Şi pe uşă le vîreşte⁶

Tet așa de artificiale apar și ciuntiri ale uncr foime numai pentru ca sfîrșituri de veisuri să prezinte caiecare potrivire:

Eu îți cuvînt
Şi-ți porunc⁷.

Să mă spăl,
Să mă curăţ,
Să mă limpadă⁸.

Să se limpadă,
Să se curată⁹.

Modificări constatăm și în alt sens, anume cînd verbe intransitive sînt trecute printre cele tranzitive:

¹ *Ibid.*, 659.

² *Ibid.*, 584.

³ *Familia*, XXXII, 309.

⁴ *Ion Creangă*, VIII, 212.

⁵ Gaster, *Crestom.*, II, 137.

⁶ Marian, *Vrăji*, 175.

⁷ *Şezătoarea*, VI, 102 (probabil că deseîntătoarea a zis *porînc*, cum se aude prin unele părți *porînci*).

⁸ Marian, *Vrăji*, 157; cf. 122, 124, 156.

⁹ *Ibid.*, 154, 155.

il bolesc,
il prăpădesc...
Să-l bolești,
Să-l prăpădești.¹

Nu vă poate cina,
Adăpa
Și plimba.²

Bine l-a cuvîntat.³
Nu-l poate dormita.⁴

Maica Precista...
...la riul lui Iordan m-a mînecat.⁵

Pe ulița mare l-am plecat.⁶
...cutare nu știe...
A te prinzi.⁷

Sau cînd un verb intransitiv (ori și tranzitiv) apare ca reflexiv:

Iute s-a alergat...
Degrabă s-a alergat.⁸

Așa să se văicăreze
Și să se suspineze.⁹

Țipîndu-se,
Văitîndu-se.¹⁰

De se pătîmia,
De se chirăia.¹¹

¹ Tocilescu, *Lc*, 576; cf. *Șezătoarea*, XI, 66.

² *Rev. p. ist. arh. fii.*, III, 385; cf. Marian, *Descîntece*, 69; Tocilescu, *Lc.*, 580; D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 200; II, 24, 101; *Familia*, XIX, 76; *Șezătoarea*, XI, 74.

³ *Graiul nostru*, I, 318.

⁴ *Șezătoarea*, XII, 192.

⁵ tocilescu, *Lc*, 684.

⁶ N. Păsculescu, *Lc*, 126.

⁷ Tocilescu, *Lc*, 580.

⁸ T. Papahagi, *Gr. și folkl. Maram.*, 142.

⁹ N. Păsculescu *Lc*, 132.

¹⁰ D. Ionescu și Al. Daniil, I, 31; cf. Tocilescu, *Lc*, 584 (tot acolo, 1609, forma *te țipui*, cu o vagă apropiere de *te chirăi*); *Șezătoarea*, III, 193.

¹¹ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 114.

De altă parte, reflexive devin tranzitive:

Să n-o mai olicăiți¹.

Puii-și văiera
Că n-au ce mînca²;

ori intransitive:

Și-a-nceput a văicăra și olicăi³.
Olicăind și tînguind⁴.

Tot datorită rimei apare forma adverbială *călin* (in loc de *cătinel*):

Tu ai venit...
Lin
Și cătin⁵.

Un șir bogat îl formează derivatele (cîteva au fost relevate în cap. I) și mare parte din ele au înfățișare și mai bizară decît a unor cuvinte pe care le-am întîlnit mai înainte.

Uneori un substantiv masculin e derivat din forma feminină:

Năluc:

Crape ochii...
Nălucului⁶.

Strig:

Strigul cu strigoaica⁷.

Ca derivate substantivale din verbe etc. apar:

Căscat:

întîlnitu-l-a un căscat
Cu gura căscată⁸.

¹ Tocilescu, *Lc*, 596.

² Marian, *descîntece* 252.

³ *Ion Creangă*, II, 127.

⁴ T. Bălășel, *Lc*, I¹¹, 74.

⁵ E. Hodoș, *Descîntece*, 25; oricît de controversată ar fi etimologia lui *cătinel*, nu ne putem gândi că ar fi existat întîi un *cătîn*, din care s-ar fi derivat *cătinel*, forma dată de Hodoș nu poate fi decît o falsă refacere.

⁶ *Buciumul*, I (1925), n-rul 6.

⁷ A. E. Michăilescu, *Crimpeie din viața țaranului român*, București, 1904, 17, 18; *Ion Creangă*, III, 182.

⁸ T. Pamfile, *Boli și leacuri*, 43.

Ciup (din *ciupi*):

Cu chipul să-l ciupești¹.

Cunten (din *cunteni*; cf. exemplele citate pentru *cunteni* în cap. asupra formelor arhaice):

Te cunten cu cuntenul meu².

Descint (= *descîntec*):

Descîntul meu
Și-al lui Dumnezeu³.

Desmir și *desmirat* „deochetură”:

De-i desmirat
De desmir⁴.

Ciuta-și linge vițelul,
Eu-mi ling copilul
De deochiat,
De desmirat⁵.

Dolorit din vb. *dolori*, la rîndul lui derivat din *duroare* și cunoscut în Bihor⁶:

Mîntuiască-se...
De chinul de dolorit⁷.

Genată (format după *sprîncenată*):

Genata cu genele⁸.

Hăluite <*hală* (băn.) „duh rău, dușman al oamenilor” (comp. blestemul: *du-te-n hală*):

Bubă din hăluite,
Bubă din drăcuite⁹.

¹ Ion Creangă, VI, 212.

² P. Hetcou, *Poesia pop. din Bihor*, 93; cf. 95.

³ *Șezătoarea*, VI, 93.

⁴ Ms. Reteganul (Bibi. Acad.), 4544, f. 70.

⁵ V. Păcală, *Mon. satului Rășinari*, 248.

⁶ *Conv. lit.*, XX, 1009.

⁷ *Familia*, XXXIII, 237.

⁸ *Doina*, I (1928), 145.

⁹ E. Hodos, *l.c.*, 49.

înfocat și *bobotit*:

Ieși, înfocatele,
Bobotitule¹.

Mir (din *mira*):

Să se mire de mirul ei...
Și mi-a pus ochi de mir².

Să fie de mirul voinicilor³.

Să se rîză de mirul ei,
Să nu se mai mire de [cutare]⁴.

Și ți-oi face sprîncene de mir,
Cine-n ochi te-o vedea să se mire⁵.

Anprălit „boală trimisă în calea cuiva”:

Fugi...

Năprătit⁶.

(Hainea din obrinti):

Obrînca de la ea pleca⁷.

(> *bălțit*:

Orbalțul de orbălțit⁸.

liăsmirat (v. mai sus *desmir*, *desmirat*):

...deochiatul,
Răsmiratul⁹.

lioșala:

Roșata cu roșetele¹⁰.

¹ *hm Creangă*, II, 73.

² T. Kălăscl, *l.c.*, I", 18, 81.

³ Iv Hodoș, *l.c.*, 22.

⁴ sv *atoure'a*, IV, 191.

⁵ I. ni-icr, *l.c.*, 98, 99.

⁶ I' Hodos, *l.c.*, 18.

⁷ //</./., 56.

⁸ Tonli'SCU, *l.c.*, 1521.

⁹ E. Hodos, *l.c.*, 18.

¹⁰ *lh_{m,a}*, \ (1928), 145.

Secetos:

Cum nu poate...
Secetosul fără apă¹.

Spai (într-un descîntec de spaimă):

Fugi, spai,
Că te tai².

Strigoiat:

N-am suflat sufletul,
Ci strigoiatul:
Strigoi venit³.

Ca adjective întîlnim:

Alămat „ferecat cu alamă” (v. mai departe, la verbe, *alama*):

...cuțit...
De alamă alămat⁴,

și alămat (atestat, de altfel, și alteori⁵):

...cuțite alămite⁶.

Brîncată (adăugat la *brîncă* fără să aibă un înțeles special, cum vom vedea că și alteori se formează asemenea derivate):

Brîncă brîncată,
Brîncă înveninată⁷.

Bubată:

Bubă bubată⁸.

¹ Tocilescu, *l.c.*, 681; cf. 1551.

² D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 199.

³ E. Hodos, *l.c.*, 15.

⁴ *Tinerimea rom.*, II (1899), 225; cf. Tocilescu, *l.c.*, 576, 579, 581, 1612; D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, II, 120, 155; Laugier, *l.c.*, 82, 92; N. Ionascu și M. Mindrean, *Poesii pop. și descîntece*, Alexandria, 1897, 88; *Șezătoarea*, VIII, 112; XI, 66; *Arh. Olteniei*, VIII, 135.

⁵ *Dict. Acad.*, I, 92.

⁶ *Șezătoarea*, XII, 181; cf. D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, II, 155; Laugier, *l.c.*, 82; *Ion Creangă*, IV, 195.

⁷ Tocilescu, *l.c.*, 1543.

⁸ I. Birlea, *l.c.*, 364; cf. *Ungaria*, I (1904), 377 (tot acolo și: *Botă kolată*, prin asociere improvizată).

Căfclită „ce se întinde, ce crește întins”:

Beșică căfclită¹.

(*imită*:

De nas cîrnită².

(*utilat, și încuțitat* (v. mai departe vb. *cuțita*):

Fugi cuțit
Cuțitat³.
Brîncă...
Cuțitată⁴.
Bubă cuțitată⁵.
Cuțit încuțitat⁶.

Iclilă:

...fată fetită⁷.

Frigărită (v. derivatele verbale):

Frigare frigărită⁸.

/• *figurate*:

Friguri, frigurate⁹.

I tubiintit<bont:

...cuțit...
Cu un vîrf
Imbontit¹⁰.

¹ Marian, *Descîntece*, 45.

Marian, *înmorm.*, 16.

² >. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 146; cf. II, 120; T. Bălășel, *l.c.*, I¹,
" „ *I itirmca rom.*, II (1899), 215; *Ion Creangă*, VIII, 210.

³ <!. Giaușanu, G. Fira și C. Popescu, *Culegere de folklor din jud. Vilcea*,
I n,

" Tocilescu, *l.c.*, 1588; cf. D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 66.

" Laugier, *l.c.*, 92; D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 150; II, 124.

iiv. Densusianu, *Graul din Țara Hațegului*, 283; cf. E. Hodos, *l.c.*,
i,

" T. Pamfile, *Boliși leacuri*, 11.

" *t'ienioara satelor*, IV, 107.

" Tocilescu, *l.c.*, 1147.

Imborzată (din *borză*, ființă închipuită de deseîntătoare că ar aduce unele boale):

Borza Imborzată¹.

îmbotită (după context, nu poate fi decît un derivat din *bot* și însemnînd „cu botul, cu gura legată, să nu mai poată vorbi”):

M-am văzut rău îmbotită
Și rău girbovită,
De picioare-mpiedecată,
De gură legată².

îmbumbit „îmmugurit”:

...păduri îmbumbite³.

înciutată:

...ciute
înciutate⁴.

Ingurguțată „ascuțită, țuguiată”:

La cea piatră ingurguțată⁵.

Ingușterat:

Gușter ingușterat⁶.

îniutate:

îniutate
Și-nfocate⁷.

Însăbiate:

Săbii însăbiate⁸.

Însăgetate (v. mai departe *însăgeta*):

Cu nouă săgeți însăgetate⁹.

¹ Marian, *Descîntece*, 231, 232; *Nașterea*, 35.

² *Familia*, XI, 65.

³ T. Bălășel, *l.c.*, I¹¹, 17, 135.

⁴ *Rev. p. ist. arh. fii.*, VII, 166; cf. *Anal. Ac Rom.*, s. a 2-a, t. V, 169.

⁵ I. Birlea, *l.c.*, 366.

⁶ D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, II, 81.

⁷ Marian, *Sărbătorile*, III, 219, 220.

⁸ Tocilescu, *l.c.*, 1613.

⁹ D. Lupașcu, *Med. babelor*, 14; cf. laugier, *l.c.*, 80, 92.

însînzienată (derivat din *Sinziene*, în legătură cu obiceiuri la această sărbătoare):

Doamnă însînzienată¹.

I nlăciuinată:

Bubă întăciunată².

înltdbinată <*tulbină* „vîrtej de apă, bulboană” (v. dicț. Im Tiktin):

Bubă grăbitoare...
Bubă vrăjmașe,
Bubă-ntulbinată³.
Țeapă turbată,
Țeapă-ntulbinată⁴.

I nvifornițat:

Voi, oameni abrași
Și femei învifornițate⁵.

Invișinit:

Un vișin învișinit⁶.

. / unit:

...june junit⁷.

Jurnit și numit „cunoscut în lume, vestit”:

De toată lumea să fie văzut,
De toată lumea lumit
Și cunoscut și auzit⁸.

De toată lumea cinstită,
De toată lumea numită...

¹ Cf. T. Pamfile, *Sărb. de vară*, 91.

² *Șezătoarea*, III, 204.

³ Grigoriu-Rigo, *l.c.*, I, 31.

⁴ *Comoara satelor*, I, 16.

Ibid., III, 129.

⁵ *Rev. p. ist. arh. fii.*, VII, 187.

⁶ *Comoara satelor*, II, 40.

⁷ Ov. Densusianu, *O. din Țara Hațegului*, 283.

⁸ *Șezătoarea*, X, 46; cf. tocilescu, *l.c.*, 681.

Și m-am dus în târguri vestite
Și-n târguri numite¹.

Mărăcinată:

...i-o întorc...
înghipată...
Mărăcinată².

Marinată (de la numele boalei *marin*):

Vătămătură marinată³.

Mătricefată (tot un derivat din nume de boală, *matricea*):

Matrice mătricită⁴.
Matrice mătriceată⁵.

Moimată <moimă „măimută”:

Moimă moimată⁶.

Necocoșilă și *nepîrcită*:

Nouă puici necocoșite,
Nouă iede nepîrcite⁷.

Nevircolat „nesucit, neturburat”⁸:

De-i deochiată
De fată curată,
Necurată,

¹ N. Păsculescu, *Lc*, 132, 133. Pentru *numit* „vestit”, cf. G. Ciușarm, G. Fira și C. Popescu, *Lc*, 183. Forma *lunit* se explică sau prin contaminarea lui *numit* cu *lume* sau direct din *lumi*, pentru *numi*, cum se aude prin unele părți (Candrea — Densusianu, *Dict. clim.*, 1258).

² T. Bălășel, *Lc.*, I¹¹, 125; cf. Tocilescu, *Lc*, 1548.

³ Marian, *Descinlece*, 254.

⁴ Tocilescu, *Lc*, 1578; A. Tiplea, *Poesii pop. din Maramureș*, 98; *Tinerimea rom.*, II (1899), 221; *Șezătoarea*, XXIV, 63; *Ion Creangă*, VI, 149; *Anuarul Arh. de folkl.*, 1,206; Ms. Iteteganul (Bibi. Academiei), 4544, f. 38.

⁵ Tocilescu, *Lc*, 1577; Laugier, *Lc*, 82; D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 160; *Tinerimea rom.*, II (1899), 226.

⁶ T. Papahagi, *Graiu și folkl. Maram.*, 125; I. Birlea, *Lc*, 354; *Anuarul Arh. de folkl.*, 1, ^205.

⁷ *Comoara satelor*, V, 17.

⁸ Cf. *invlrcoli*, „a suci, a întoarce”, *vircol* „răsucire”, la G. Ciușanu, G. Fira și C. Popescu, *Lc*, 172.

Cu inima nevircolată...
...bărbat...
Cu inimă nevircolată¹.

Anun Iu:

[în] noroi noroită².

<*h hul(iil.*, *orbălțit:*

Beșică orbălțată³.
Orbalț orbălțit⁴.

Iimirit:

Și alte femei să i se pară
Păcură păcurită⁵.

Injuriulă și *împăjurată:*

Pajură păjurată...
Pajură împăjurată⁶.

Irluiul:

Gușter înveninat,
Gușter pelinat⁷;

și *ttupclirial*, *neîmpelinat:*

Tu pelin
împelinat⁸.

Nesărate,
Neîmpelinate⁹.

¹ *Șc.L. area*, XXIII, 22.

² *Ion Creangă*, II, 90.

³ **Marian**, *Descinlece*, 45.

⁴ *Șe-Situarea*, XIX, 169.

⁵ *iiuj'ii'r Lc* 99.

⁶ **Marian**, *Sărbătorile*, I, 120; forma a doua se întâlnește și alteori: *M.iiiin Vraji*, 36, 37, 39; N. Păsculescu, *Lc*, 141; I. Pop - Reteganul, *St...*, <./, •, 'i; *Șezătoarea*, VIII, 113; XV, 60; XXIV, 112.

⁷ *I.ingier*, *Lc*, 90.

⁸ I) Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 128; cf. Laugier, *Lc*, 80.

⁹ D) Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 127.

Piersecată „de colorarea piersecei”:

Bubă piersecată¹.

Plăselat și *împlăselat*:

Cuțit...
Plăselat².
Tu, cuțit lat,
Împlăselat³.

Preclețit (adică: *procleții* „blestemat, afurisit”):

Deochi preclețit⁴.

Pupuiată „cocoțată”:

Șade fată pupuiată
Pe un vîrf de piatră⁵.

Roibată și *răchițată* (acesta derivat, în legătură cu colorarea roșie, din *răchițea*, *răchitele*, *accinium oxycocos*):

Bubă roibată,
Bubă răchițată⁶.

Rugit:

Cu rug rugit te-oi alunga⁷.

¹ *Grai și suflet*, V, Gl. Altfel trebuie înțeleasă aceeași formă de la Tocilescu, *L.c.*,⁸ 1579:

Viță de vie piersecată,
Peste gard aruncată;
deoarece la pag. următoare o variantă ne dă:
Viță de vie tăiată,
Pe gard spinzurată,

și la pag. 1527 găsim:

Viță tăiată, piersecată,
Peste gard aruncată,

piersecată nu poate însemna decît „tăiată” și trebuie pus alături de *prisăci* etc, pe care l-am relevat la seria de forme și înțelesuri vechi.

² Tocilescu, *L.c.*, 576; cf. 579, 581; *Șezătoarea*, XI, 66.

³ Tocilescu, *L.c.*, 580; cf. *Șezătoarea*, X, 105; XI, 66.

⁴ *Graiul nostru*, I, 297; comp. *să se preclețească*, lot într-un descîntec: *Ion Creangă*, II, 71.

⁵ I. Bîrlea, *L.c.*, 367.

⁶ Z. Panțu, *Plantele*, cd. a 2-a, 241.

⁷ *Grai și suflet*, V, 62.

⁸ E. I. Niculită-Voronca, *Dat. și cred.*, 474.

I liniată:

Uimă uimată¹.

I 'rulă:

...ură urată².

I sluroiat (v. derivatele verbale):

Pipărat,
Usturoi at³.

I 'uiliu vită:

...văduvă văduvită⁴.

I i lricată <*vetrice*, cum e numită prin unele părți boala *mătrimec*, prin confuziune cu numele plantei *vetrice* care se întrebuintă la această boală; prin aceeași asociere, *vetricei* i se zice în moți *matrice*; comp. mai sus *mătricită*:

Vetrică vetricată⁵.

Vi forat:

Vifor viforat⁶.

toarte numeroase sînt și derivatele verbale:

Alăma:

Cuțit, cuțitașule,
De cînd te-am alămat⁷.

¹ I. Bîrlea, *L.c.*, 353, 354; cf. *Ungaria*, I (1904), 377.

² *Anuarul Arh. de folk.*, I, 209.

³ P. Pirvescu, *Hora din Cartai*, 61; cf. Marian, *Vrăji*, 137; *ncusturoiat*: I o. ilcsr-u, *L.c.*, 577.

⁴ E. Hodos, *L.c.*, 18, 34.

⁵ <’i’. D. Ionescu și Al. Daniil, *L.c.*, I, 153; II, 126; *Suflet oltenesc*, I, 1; *nîitrice*, *cerbice* din *Ion Creangă*, I, 117, e desigur o greșeală în loc do: în *ectrice*.

⁶ I. Panțu, *Plantele*, ed. a 2-a, 172.

⁷ I. Augier, *L.c.*, 82.

⁸ T. Bălășel, *L.c.*, I¹, 103; cf. G. Giaușanu, G. Fira și C. Popescu, *L.c.*, IM,; *Craiul nostru*, I, 23; și *viforit*, întrebuintat și alteori: Grigoriu-Rigo, *L.c.*, I, 1, 11; D. Ionescu și Al. Daniil, *L.c.*, I, 168, 225.

⁹ Tocilescu, *L.c.*, 691.

Aluăți:

Cu nouă chei aluătește
Și cu nouă plămădește¹.

Bosurca (<bosoarcă, bosorcaie „vrăjitoare”) „a fermeca, a vrăji”:

Vițelul 1-a bosurcat².

Bucali „a se ajuta la îmbucac, la mîncare, a putea mesteca”:

Eu să mă bucălesc cu dinții
Și cu măselele³.

Buciumi (și: a se) „a (se) face, a (se) întări ca buciumul”:

Pulpa ei o măriți,
Țițele-i le buciumiți⁴.

Pulpa să se buciumească⁵.

Cânți „a prosti, a zăpăci” (<cant „prost”, v. Dicț. Acad., s.v.):

...mi-i tontești
Și mi-i căntești⁶.

Căvâla „a cînta din caval”:

Cu cavalul căvălai⁷.

Cocini (ase) „a se adăposti, a-și face culcușul într-o cocină”:

Aicia nu te cocini,
Nu te sălășlui⁸.

Crucișă „a face semnul crucei peste ceva”:

Cu crucea vă crucișai⁹.

¹ V. Păcală, *Monogr. satului Rășinari*, 246.

² I. Birloa, *l.c.*, 377.

³ T. Papahagi, *Gr. și folkl. Maram.*, 125.

⁴ *Ibid.*, 136.

⁵ Ms. Reteganul (Bibi. Acad.), 4544, f. 55.

⁶ Tocilescu, *l.c.*, 683.

⁷ *Șezătoarea*, XI, 69.

⁸ I.-A. Candrea, *Gr. din Tara Oașului*, 41.

⁹ E. Hodoș, *l.c.*, 29.

(*utila* „a împunge cu cuțitul, a da junghiuri”; ca tranz. „n împunge pe cineva cu împunsături ca de cuțit, a-l face să sufere de junghiuri”; ca refl. „a se înfige ca un cuțit, a pricinui junghiuri” -

Nu junghia,
Nu cuțita¹.

Nu-1 junghia,
Nu-1 cuțita².

Acolo să te cuțitezi³.

I)cs întrebuițat e și compusul *inculita*:

Nu încuțita⁴.

L-a-ncuțitat⁵.

Ca derivat din *cuțitoid* apare *cuțitoia* și *cuțitoid*:

Nu cuțitoia⁶.

Cu cuțitoia te-oi cuțitoid⁷.

Nu te cuțitoia⁸.

f)cli, derivat curios din deal, cu înțelesul de „a se sui (ca |ic un deal”):

In cap săriră,
în cap delira⁹.

¹ Tocilescu, *l.c.*, 562, 1574; cf. Grigoriu-Rigo, *l.c.*, I, 125; D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 63; D. Ionescu-Buzău, *Micul magazin de med. pop.*, 41K, 419; G. Căusanu, G. Fira și C. Popescu, *l.c.*, 136; *Graiul nostru*, I, 117; *Șezătoarea*, VIII, 112, 113; XI, 31, 33, 53; XII, 186, 187; XIV, 100. - Tocilescu, *l.c.*, 559; cf. 581, 582, 628, 1581; D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 44, 153, 194; II, 119; cf. 157; *Șezătoarea*, X, 106, 107; XII, 188.

² T. Pamfile, *Boli și leacuri*, 19.

³ «Tocilescu, *l.c.*, 556; cf. D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 52, 197; i Irigni-iu-Rigo, *l.c.*, I, 19, 45, 82; T. Pamfile, *Boliși leacuri*, 28 (cu înțelesul ilc „a prinde în cuțifo”); *Șezătoarea*, X, 45; XI, 32; XII, 187.

⁴ D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 117; cf. II, 157; E. Bucuța, *Români iluîtr Vidinsi Timoc*, 125, 126; *Arh. Olteniei*, V, 363; *Izvoarasul*, VII, n-rele V K, p. 20; *Ion Creangă*, VIII, 326.

⁵ T. Bălășel, *l.c.*, I¹¹, 46.

⁶ *hm Creangă*, VI, 242; cf. 46; T. Bulășel, *l.c.*, I¹¹, 50, 54; *Doina*, I (I¹¹.K), 84.

⁷ T. Bălășel, *l.c.*, I¹¹, 43.

⁸ *Șezătoarea*, VI, 97.

Drîmboia „a cînta din drimboi”:

Nu te duce
Să-i cimpoi,
Să-i drimboi¹.

Fintini „a curge, ca dintr-o fîntînă”:

Să izvoreasoă cum izvoarele izvoarele,
Să fîntîrească cum fîntînesc fîntînile².

Frărninturi (din contaminarea lui *frămînta* cu *frînturi* sau *frîmăluri*):

Și oasele i le zcbi,
Le frărninturi³.

Frigări și *frigăra*:

Cu frigarea să-l frigărești⁴.
Cu frigarea te-am frigărat⁵.

Gherăi (<*gheară*) „a zgîria”:

Cu ghiarele să-l gherăiești⁶.

Iesca:

Cu iasca o iescai⁷.

Ignă, derivat fantezist din *Ignat* și părint să însemne „a se îngrașă de Ignat”:

Cum n-a mai ignat porcul
Cu untură de la Ignat⁸.

¹ E. Hodos, *Lc.*, 61.

² T. Papahagi, *Gr. și folkl. Maram.*, 129.

³ Tocilescu, *Lc.*, 570.

⁴ N. Păsculescu, *Lc.*, 136; ct. T. Pamfile, *Cerul și podoabele lui*, I i; *Familia*, XXXVII, 295; *Șezătoarea*, X, 21; *Ion Creangă*, VI, 91; *Rev. crit.-lit.*, V, 88, 89.

⁵ *Șezătoarea*, XI, 33.

⁶ E. Hodoș, *Lc.*, 7; A. Nour, *Descîntece și vrăji*, 35; *Arh. Olteniei*, IV, 455; *Izvoarașul*, V, n-rele 2—3, p. 12; *Ion Creangă*, III, 277 (*gherăni*). Aceeași formă (*Nu le mai gherăia*) în *Descîntece*, 60, publ. de A. Nour, trebuie interpretată altfel: o în loc de *nu te mai chirăi* (în terminație influențat de *șipa* ce precede.) În *Șezătoarea*, XXV, 81, găsim: *Cu gherăle să-l zgherăți*, deci *gherăi* contaminat cu *șgăria*.

⁷ *Conv. lit.*, XXV, 355.

⁸ T. Bălășel, *Lc.*, I¹¹, 109.

însamnă:

Că-1 însomnează,
Că-1 înfricoșează¹.

Ini/luni, formațiune independentă de cea obișnuită și avînd în(r)rsul de „a înmuia în apa Iordanului”:

La riul lui Iordan îl ducea
Și-l băga-n rîu
Pînă la brîu,
Il iordania².

I.da „a da boala de izdat”; ca refl. „a se bolnăvi de izdat”:

Fugi, izdate
Blestemate,
Nu izda³.

Munci să se mai izdeze [cutare]⁴.

t .aiu<>slī<.lamoste:

Să nu-l mai lămostiți,
Să nu-l mai moleșiți⁵.

limba „a atinge, a curați cu limba”:

...cu limba voi limba⁶.

Murii „a face *mieriu*, de culoare albastră”:

Săpați-i zgaiba ce coace...
Ce mieriește,
Ce vinețește⁷.

¹ \, \, Miehăilescu, *Crlmpcie din viața țăr. rom.*, 21.

² Ic Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, II, 16; *Conv. lit.*, XXVII, 870.

³ Hodos, *Lc.*, 28; cf. *Familia*, VI, 555.

⁴ Tocilescu, *Lc.*, 628.

⁵ V. (irigoriu-Rigo, *Lc.*, I, 97; X. Leon, *Ist. nat. med.*, 135; A. Nour, />. . . *si vrăji*, 59. Se zice și *lămosteală*, cum îmi comunică d-ra Măria I. Iiiimiiivscu, după informații pe care le-a putut avea din jud. Teleorman; **în timpul** războiului, soldații de pe valea Dunărei numeau *lămosteală* „gripa”. / , i , , , : tr v bulg. *mlamosh* [boală de copii, cu călduri mari, cu erupțiuni] i, i i i n a l i a a fost schimbată după derivatele în -osie).

⁶ Tocilescu, *Lc.*, 645.

⁷ X. Ueorgescu-Tistu, *Folkl. din jud. Buzău*, 32; cf. E. Hodoș, *Lc.*, 52.

⁸ *Comoara satelor*, III, 67.

Mili (a se) „a i se face milă, a se milostivi”:

Buna Precista...
Tare rău se cruci
Și de mine se mili¹.

Mineca „a șterge cu mîneca”:

Cu mîneca le mînecai².

Molitvi „a dezlega de păcate spunînd o molitvă”:

Hristos te-a molitvit³.

Mușchia „a pune să stea în mușchi (planta)”:

în mușchi te-am mușchiat
Și-n piatră te-am băgat⁴.

Nemuri (a se) <neam „a se înrudi”:

Hai, ne-om încuscri
Și ne-om nemuri⁵.

Ochena „a fixa cu privirea pe cineva”:

în ochi mă ochenară⁶.

Orbălți și *orbălța* „a pricinui umflături ca de orbalț”:

Nu obrinti,
Nu orbălți⁷.

Orbalțul orbalță...
...nu orbălța⁸.

¹ *Arh. Olteniei*, IX, 62; Cf. D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 125; e dat și în glosarul din Vilcea publicat de G. Cîușanu, G. Fira și G. Popescu, *l.c.*, 179, dar probabil ca auzit în vreun deseîntec, pentru că nu știu să fie întrebuițat în vorbirea obișnuită din Oltenia.

² *Izvorasul*, V, n-rul 1, p. 20.

³ I. Bîrlea, *l.c.*, 347; cf. *Familia*, XXXII, 142.

⁴ E. Hodoș, *l.c.*, 50; aceeași formă, probabil alterată și cu înțelesul de „a prinde mușchi”, la D. Lupașcu, *Med. bab.*, 43:

în crăpăturile pămîntului să muștinească.

⁵ Marian, *Nașterea*, 363; cf. 364.

⁶ *Ion Creangă*, VIII, 325; cf. 326.

⁷ *Șezătoarea*, VI, 99; cf. *Ion Creangă*, VI, 147.

⁸ *Ion Creangă*, XIII, 80.

l'aloși, în versul:

Din guriță paloșind¹,

pleură de la comparația cu mișcările într-o parte și alta ale pn Insului.

I'lăsela:

Cuțit, cuțitașule,
De cînd...
...te-am plăselat².

l'n<ita<pocit:

...ne ducem...
să-l săgetăm
Și să-l pocităm...
Să-l săgetați
Și să-l pocitați³.

I'rănica<pranic „maiul cu care se bat rufele”:

Cu pranicul prănica-te-oi⁴.

I'ricăzi <*pricaz* (deci formațiune directă din *pricaz*, spre *deosebire* de *pricăji*):

Cu pricazul să-i pricăzești⁵.

It<căni<răcănel:

Nu răcani ca broaștele⁶.

lîtispiinti (a se) <*răspîntie*:

Cum se răspîntesc drumurile,
Cum se răspîntesc hotarele⁷.

Itihni:

Cu rîhna rîhnit-a⁸.

¹ Tocilescu, *l.c.*, 674.

• *Ibid.*, 691.

² *Ion Creangă*, V, 271.

I. Bîrlea, *l.c.*, 339.

³ *Ion Creangă*, VII, 117; la Marian, *Descîntece*, 137: *Cu pricazul pricăjit-a**

⁴ T. Bălăsel, *l.c.*, I¹, 142; cf. 144.

⁵ *Arh. Olteniei*, VII, 518.

⁶ Marian, *Descîntece*, 137; cf. D. Lupașcu, *Med. babelor*, 44.

Roua (a se):

Cu roua să se rouază¹.

Săbia:

Nu junghia,
Nu săbia².

Secara:

Cu securea te-oi secură³.

Șoimi „a porni șoimii spre vînat” și, de aici, înțelesul figurat aplicat la o boală ca să fie urmărită, împiedecată de a mai face rău (reminiscentă din vremea cînd șoimii se întrebunțau la vînat):

Plecat-au nouă oameni albi...
La pădurea albă,
Să șoimească șoimi albi;
Voi, nouă oameni albi,
Nu vă duceți
La pădurea albă,
Să șoimiți șoimi albi,
Ci vă duceți la [cutare],
Să-i șoimiți vătămăturile⁴.

Strigoia „a vrăji”:

Pe [cutare]...
L-a strigoiat⁵.

Țepoi (a se) „a sta drept în sus”:

Urechile s-or țepoi⁶.

Tocila:

Cu tocilătorul te-oi tocila⁷.

¹ T. Papahagi, *Gr. și folkl. Maram.*, 138.

² Marian, *Descîntece*, 40; cf. 41, 45, 46.

³ *Șezătoarea*, VII, 55.

⁴ Grigoriu-Rigo, *l.c.*, I, 182.

⁵ *Familia*, XXVII, 532.

⁶ *Floarea darurilor*, II, 140.

⁷ I. Birlea, *l.c.*, 337.

Tonți:

Să-1 tontești,
Să-1 zăpăcești¹.

Toporî:

Cu nouă topoare-1 toporîți².

Totilca „a cînta din totîlcă” (fluier făcut din coaje de salcie³):

Cu totîlca
Totîlcai⁴.

Urdura „a da urdori”:

Nu urdura⁵.

Usturoia și *usturoi:*

Cu usturoi te-am usturoiat⁶.
Cu usturoi te-oi usturoi⁷.

Vîna < *vînă*:

Ca vîna vîna,
Ca izvorul izvora⁸.

Vultur a:

Cu vulturul i-oi vultura⁹.

Ca derivate adverbiale avem de însemnat numai formele curioase (<*cucuruz*, *buburuz*):

De-a-cucuruzata,
De-a-buburuzata¹⁰,

¹ Tocilescu, *l.c.*, 667; cf. 683; *Apărătorul sănătății*, VI, 110 (*tonți*).
² *Ion Creangă*, XI, 46; VIII, 153; cf. T. Bălăsel, *l.c.*, I¹¹, 50; *Șezătoarea*, XI, 40.

³ G. Ciaușanu, G. Fira și G. Popescu, *l.c.*, 205.

⁴ Laugier, *l.c.*, 99.

⁵ *Gaz. poporului* (Timișoara), II, n-rul 45.

⁶ Tocilescu, *l.c.*, 1521; cf. 1602; D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 77; *Șezătoarea*, XII, 185, 193.

⁷ *Șezătoarea*, XIV, 107; cf. *Ghilușul*, II, n-rele 11—12, p. 19.

⁸ *Ion Creangă*, VI, 151.

⁹ E. A. Michăilescu, *Crimpeie din viața țăr. rom.*, 22; cf. *Ion Creangă*, III, 144.

¹⁰ I. Birlea, *l.c.*, 365.

și întrebuințarea lui *zugrav* ca adverb:

Și vom chiti
Și zugrăvi
Mai zugrav de cum a fost¹.

O serie ce ne duce iarăși spre multe exemplificări e aceea a derivatelor cu sufixe. Unele din ele (v. suf. *-aș*, *-el*, *-ică*, *-ior*, *-iță*, *-ut*) se încadrează printre formele care am văzut că apar cu acea expresivitate ce se întâlnește de atâtea ori în descîntece. Pentru diminutive, descîntătoarele au o deosebită predilecție, deoarece asemenea derivate răspund, de o parte, la intenția lor de a arăta cum împărtășesc suferințele aceluia care recurg la ajutorul lor și pe care caută să-i mîngieie, iar de alta la gîndul de a atenua răul pe care-l aduce o boală, de a îmblîzi pornirile vreunui duh rău, și de aceea ele găsesc mereu cîte un cuvînt care li se pare că ar avea darul să slăbească puterea boalelor. Cu alt caracter de expresivitate se înșiră augmentativele (v. suf. *-oi*) — mai rare, de altfel, decît diminutivele —, ele fiind datorite intenției de a arăta cu cîtă îndîrjire se năpustesc asupra omului dușmanii sănătății.

Ca și alteori, precumpănesc derivatele substantivale și adjectivale, cu sufixele:

-aie: *gheraie* <*gheară*:

Scoate-ți gheraiete,
Piraiete (= piroanele²).

-ană: *strecurană*, *picurană* (formațiuni de tot artificiale, într-un descîntec de matrice, din *strecura*, *picura*):

Strecurană,
Picurană³.

-anie: *suflanie* „suflare, tot ce are suflet, ființă” (format după *dihanie*):

Să ridă toată lumea,
Toată suflania⁴.

¹ B. Hodoș, *l.c.*, 44.

² *Graiul nostru*, I, 90.

³ Trebuie explicată prin asociere cu *pica*, *picura*, pentru că, d.e., într-un alt descîntec de matrice, D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 160, se spune:

Matrice
Mătriciată,
Din cer picată.

⁴ *Șezătoarea*, IV, 21.

⁵ Tocilescu, *l.c.*, 543; cf. 544.

-ar: *beșicar* (alături de *furnicar*, într-un descîntec de „beșica • ca rea”):

A făcut o masă mare
Și-a chemat toți furnicarii,
Toți beșicarii¹.

i'olundar <*bolund*:

Friguri bolundare,
Friguri, boale de lingoare².

tapular și *crucelar* (tot improvizări verbale curioase, provocate de versul anterior în care apar *cap* și *cruce*):

...te fac cruce și bisericuță la cap;
Capular la stînga,
Crucelar la dreapta³.

coslărar (pentru *cositorar* <*cositor*) „spoitör de căldări”:

Toți costărarii te cumpărară,
Toate căldările, tigăile le spoiră⁴.

f/i mar, *gîscănar* și *curcănar* „coteț pentru găini etc”:

A plecat Dobrița
Cu măturița
Să măture găinarul cu găinile,
Gîscănarul cu gîștele,
Curcănarul cu curcile⁵.

• *Sinicar* (<*samcă*), *potcar* (<*potcă*), *săpornicar* (der. din rus. *sopernikb* „dușman”):

Am întîlnit Samca cu simcarii,
Potca cu potcarii,
Săpornița cu săpornicarii⁶.

• *r zar*:

Pe urzar am urzit-o⁷.

¹ *Ibid.*, 1513.

² *Șezătoarea*, V, 144.

³ *Tudor Pamfile*, II, 40.

⁴ Tocilescu, *l.c.*, 653.

⁵ *Ion Creangă*, VI, 150.

⁶ N. Păsculescu, *l.c.*, 146.

⁷ *Șezătoarea*, XI, 44.

-ăreață: *uimăreață, drumăreață:*
 Uimă, uimăreață,
 Ia-te pe drumăreață¹.

-arie: *mărârie* „livadă cu meri”:
 Cum se plămădește
 Măru-n mărarii,
 Varza-n vărzării².

porcărie „coteț de porci” și *șerpărie* „loc unde stau șerpaii”:
 ...de la nouă porcării,
 De la nouă șerpării,
 De la nouă brutării³.

-ariț: *codarițe* <*coadă*;
 De le-au deochiat pasărilor,
 Pice-le codarițele⁴.

lungariță:
 Șopîrlariță
 Lungariță⁵.

orbariță (înțelesul nu poate fi precizat):
 Bubă cu orbariță⁶.

-aș: *bălăuraș și auraș:*
 Te faci un bălăuraș
 Cu solzi de auraș⁷.

bărbiaș (format prin asociere cu „bărbia” toporului):
 Toporaș,
 Bărbiaș⁸.

¹ A. Gorovei, *Dese. românilor*, 411.

² Laugier, *lc.*, 78.

³ Tocilescu, *lc.*, 684.

⁴ Birlea, *lc.*, 329.

⁵ *Ibid.*, 356.

⁶ Tocilescu, *lc.*, 617.

⁷ *Ion Creangă*, II, 94.

⁸ Laugier, *lc.*, 65.

riușaș și pocitorăș:

Și vede ciușași
 Cu ciușași,
 Pocitori cu pocitorăși¹.

furnicăraș:

Bună dimineața, furnicăraș,
 Și vouă furnicilor².

jliiuraș „care stă prin găurile munților”:

Nouă găurași
 De la munte coborîră³.

I'inoiaș:

Tu gunoi,
 Gunoiășe⁴.

hnleraș (într-un deseintec de viermi la care se deseintă cu o creangă de holeră):

Holeraș de primăvară,
 Scoate viermii din rană-afară⁵.

muierașe:

Voi oameni, omenași,
 Muieri, muierașelor⁶.

migraș<iuger:

...lăptișorul să i-l adune
 Și în ungeraș să i-l vîre⁷.

**'ilvaș<vilvă:*

Nouă săgetași
 Cu nouă vilvași⁸.

¹ Marian, *Descîntece*, 188; cf. 189.

² *fon Creangă*, IX, 204.

³ Iiirlea, *lc.*, 348; cf. 349.

⁴ Tocilescu, *lc.*, 665.

⁵ I.C. Beldie, *La cislă*, 99.

⁶ *Șezătoarea*, IV, 191.

⁷ *hm Creangă*, II, 94.

⁸ *Crai și suflet*, V, 52.

-atic: *cățelatic*:

...am nouă căței eățelatiei¹.

desmiratic „care deoache” (v. mai sus *desmir*), *săgelatic*, *desbumbatic* (înțeles neclar), *cășunatic* „care cășunează o boală”:

Acesta-i desmiraticul,
Acesta-i săgetaticul,
Acesta-i desbumbaticul;
Greu e iernaticul.
Mai bun e văraticul...
Așa să crape...
Ochii săgetaticilor,
Ochii cășunaticilor².

-ău: *spinărău* (nume dat șarpelui):

Spinărău, spinărău,
Ce șezi trist și mîhnit?³

-că: *faraoancă*:

Nouă faraoni
Cu nouă faraoance⁴.

Irodianca:

Numai irodianca nu era⁵,

-ciune: *borliciune*:

Așa să mă speli pe mine.
De urîciune,
De borîciune⁶.

pîrîciune:

Urîciunea,
Pîrîciunea⁷.

¹ *Șezătoarea*, XXIV, 92.

² *Ungaria*, I (1904), 378.

³ N. Leon, *Ist. nat. med.*, 108.

⁴ E.A. Michăilescu, *Crimpeie din viața țăr. rom.*, 25.

⁵ Marian, *Vrăji*, 163, 165.

⁶ Păsculescu, *lc*, 128; cf. 129; A. Gorovei, *Dese romanilor*, 291; *Ion Creangă* VI, 336; *bolăciunile*, rimînd cu *urîciunile*, într-un descîntec tipărit în *Familia*, XXXVII, 235, e aceeași formă, dar schimbată sub influență, lui *boală*.

⁷ Păsculescu, *lc*, 123.

cală: *corneli*<*corn*, formațiune tot așa de ciudată ca și altele, *provocată* de rimă:

S-au lovit cornelile,
S-au curățit roșelile.

iiiiinceală:

Amețeală,
întuneceală⁸.

I>i,-in-<ilă, deși sensul lui nu reiese tocmai clar din context, pare să fie derivat din *piatră*, însemnînd „ce se întărește ca piatra”:

Obrinteala, pietreala⁹...

I'i'flcală și *rîmneală*:

Aplecate din pofteală,
Aplecate din rîmneală¹⁰.

rasărcală „tresărire”:

...a-l lecui
De amețeli,
De răsăreli¹¹.

rătuteală „turburare a minței”:

Cuțit din sfinte cu rătuteală¹².

srirbeală:

Scîrbeală din mîncare.
Scîrbeală din culcare,
Scîrbeală din băutură¹³.

s'ț'jrrală:

Sgîrcelile,
Pocelile¹⁴.

⁸ D. Ionescu și Al. Daniil, *lc*, I, 121.

⁹ *Șezătoarea*, V, 144.

¹⁰ Georgescu-Tistu, *Folkl. din jud. Buzău*, 35.

¹¹ *Ion Creangă*, IX, 50.

¹² T. Bălășel, *lc*, I^a, 139.

¹³ Laugier, *lc*, 93.

¹⁴ D. Ionescu și Al. Daniil, *lc*, I, 22; *Ion Creangă*, II, 74.

* D. Ionescu și Al. Daniil, *lc*, I, 45.

urală (pentru *ureală*) „faptul de a urî”:

De la el să piară
Spaimă și urală.¹

zălezeală „ce face să clocească o boală”:

Luat-au zălezeală,
Luat-au amețeala².

zobeală (<*zobi*), alături de *fărîmeală*, are același înțeles: „ce face să te simți zdrobit, sfârșit de boală”:

Cu zobeala,
Cu fărîmeală,
Cu firșeala³.

-ean: *bîlcean* „cel care se duce la un bîlci”:

Impărțiră turta
Cu toți drumașii,
Cu toți bîlcenii⁴.

miezean „care stă la mijloc”, format după *lătorean* „care locuiește la marginea unui sat”:

Pe toți miezenii
Și pe toți lăturenii⁵.

-easă: *bătătoreasă* „stăpîna unei bătători, unei curți”:

De la vecine,
De la streine,
De la bătătoreasă bună⁶.

brînculeasă:

S-a-ntîlnit cu brîncioiul,
Cu brînculeasă⁷.

familia, XXXII, 20.

**Ibid.*, XXXVII, 234.

¹ *Șezătoarea*, X, 91; cf. Tocilescu, *Lc.*, 654, 655.

² *Apărătorul sănătății*, II, 264.

³ Marian, *Leg. Maicei Domnului*, 325.

⁴ Tocilescu, *l.c.*, 661; cf. 662.

⁵ V. Gomoiu, *Din ist. med.*, 28.

deochetoreasa, *rîmnitoreasă* și *poftitoreasă*:

Cu deochetorul,
Cu deochetoreasa...;
Cu rîmnitorul,
Cu rîmnitoreasă;
Cu poftitorul,
Cu poftitoreasa¹.

flecăreasă:

De la cîrciumăreasă,
De la flecăreasă².

Gereasa:

S-a-ntîlnit cu Ger-împărat,
Cu Gereasa-împărăteasa³.

înălțeașă (iarăși un derivat, de circumstanță, din *înalt*, adus de cuvîntul care urmează în rimă):

Ce-nălțeașă,
împărăteasă?...
Nu-i-nălțeașă,
Nu-i împărăteasă...⁴.

Irodeasa:

Cu Irod-împărat,
Cu Irodeasa-împărăteasa⁵.

judeasă:

— Ce judeasă,
Ce doamnă-aleasă?

¹ Laugier, *Le*, 78; *deochetoreasa* și în *Șezătoarea*, XII, 183.

² D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, I, 127.

³ *Calendarul „îzvorașul”*, 1933, 39; cf. 40; *Ger împărat e*, de altminterlea, o alterare a lui *Ler împărat*, care apare și în descîntece.

⁴ Marian, *Vrăji*, 236.

⁵ T. Papahagi, *Gr. și folkl. Maram.*, 132; cf. 142; Birlea, *Lc.*, 369, 371; L. Șăineanu, *Studii folklor*, 84, 87; *Izvorașul*, X, 142; *Șezătoarea*, XXIII, 19; 20 (redat greșit: *lordiada*); în *Buciumul român*, III, 138, *Ierodiecile*, evident aceeași formă, schimbată și mai mult; *Iroasele*, Papahagi, *l.c.*, 129; *Șezătoarea*, XXV, 136 (tot acolo mai departe: *Irodeasa*).

	— Că nu-i judeasă, Nici doamnă-aleasă ¹ .	Fermecătoreasa, Legătoreasă, Care leagă Și nu mai dezleagă ¹ .
<i>Miercăneasa:</i>	A plecat Miercan cu Miercăneasa ² .	-eață și -ețe:
<i>pîngărese:</i>	Se mîncară... Toate pîngăresele, Toate jupînesele ³ .	<i>glodeață, obrinteăț:</i> De albeață, De glodeață, De obrinteți ² .
<i>potculeasă<potcă:</i>	Un' te duci cu potcă, Cu potculeasă ⁴ ?	<i>gunoiață:</i> Și-mi umplu ochiul De albeață, De gunoiață ⁵ .
<i>sburătoreasă:</i>	sburătoreasa Cu Muma-păduroaica ⁶ .	<i>rumeneăț:</i> Din albeața ochilor, Din rumeneăț obrazilor ⁴ .
<i>nnereasă < vineri:</i>	Vineri vinereasă, Avrămeasă Cristineasă, Tinde masă De mătasă ⁷ ;	<i>drăgostețe:</i> Frumusețile, Drăgostețile ⁸ .
o formațiune la fel: <i>joieneasa<joi:</i>	Joieneasa, Avrămeasă Îtinde masă De mătasă ⁷ .	<i>înălțețe:</i> De la buna cu bunețele, De la-nalta cu-nălțețele ⁶ .
<i>vrăjitor easă, fermecătoreasă, legătoreasă:</i>	Ieșiră... Vrăjitoreasă,	<i>iubețe și iubusețe:</i> Iubețele mele, Mîndrețele mele ⁷cu multă iubusețe Și cu multă frumusețe ⁸ .

¹ Marian, *Vrăji*, 125.

² Tocilescu, *Lc*, 569.

³ V. Gomoiu, *Din istoria med.*, 30.

* *Ion Creangă*, VII, 88.

⁴ *Oltenia*, I (1923), fasc. 8, p. 118 =

⁵ *Ion Creangă*, XI, 63.

⁶ T. Bălășel, *Lc*, I¹¹, 88 (tipărit *Joenoasa*).

¹ Păsculescu, *Lc*, 118; cf. 117.

² Laugier, *Lc*, 75.

³ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 18; cf. 17; II, 72.

⁴ Păsculescu, *Lc*, 149.

⁵ *Ion Creangă*, III, 110; cf. Tocilescu, *Lc*, 1560 (tipărit *drăgos*)

⁶ Tocilescu, *Lc*, 1558.

⁷ *Ibid.*, 1560.

⁸ Păsculescu, *Lc*, 140.

-el, -ea:

altarel < *altar*:

Cu nouă zăbrele...,
Cu nouă altarele¹.

buciumel:

...voi face buciumel
De aurel².

bulbucatei:

Toți frumusei și bulbucatei³.

ciuțel<*ciută*:

Cum își linge vaca vițelul
Și ciuta ciuțelul⁴.

cuiburel:

Păsărele
în cuiburele⁵.

curățea:

Curățea m-am îmbrăcat⁶.

frigurele:

99 de frigurele,
99 de boale grele⁷.

furcerel {<*furcer*), *toporel*, *sfrederele*:

Cu nouă furcerele,
Cu nouă toporele,
Cu nouă sfrederele⁸.

¹ *Comoara satelor*, IV, 76.

² T. Bălăsel, *Lc*, I^a, 78; cf. E. Hodoș, *Lc*, 71.

³ E. m. Novacovici, *Col. folkl.*, 128.

⁴ L. Costin, *Graiul ban.*, 87.

⁵ Păsculescu, *Lc*, 115; cf. 118; Tocilescu, *Lc*, 609, 618.

* Marian, *Vrăji*, 103.

⁷ *Ion Creangă*, II, 71.

⁸ *Comoara satelor*, I, 16.

ghioșea (v. mai departe *ghiocică*, la suf. -ică):

A puichiță ghioșea¹.

gozurile, *coturile* (<*cot* „colț la ziduri”):

...am aruncat
Toate gozurilele
Din toate coturilele².

grădinarele:

...a strîns
Trei feluri de floricele
Din trei grădinarele³.

încheieturile:

Din mii și sute de-ncheieturile,
Din douăzeci de degetele...
Din toate încheieturilele⁴.

jețurile:

...cu nouă jețurile⁵.

jigărele, în versurile:

Toate păsărelele,
Toate jigărelele⁶,

trebuie înțeles ca un derivat din *jiganie*, schimbat sub influența lui *jigăreală*, prin obișnuite confundări de cuvinte.
junghiurile:

Toatejunghiurilele⁷.

luceferel:

Ca lumea să se uite la el
Cum se uită la un luceferel⁸;

¹ E. Hodoș, *Lc*, 71.

² Marian, *Descîntece*, 196.

³ E. Hodoș, *Lc*, 68.

⁴ Marian, *Descîntece*, 21; cf. 51, 74, 75, 149, 165; *Vrăji*, 144, 171; *Nașterea*, 383; D. Lupașcu, *Med. babelor*, 13, 19; Tocilescu, *Lc*, 615, 1536, 1541; T. Pamfile, *Boliși leacuri*, 43; *Șezătoarea*, I, 59; *Ion Creangă*, I, 118; II, 73j III, 246; *cheieturilele*, la Păsculescu, *Lc*, 115 =

⁵ E. m. Novacovici, *Col. folkl.*, 128.

⁶ Grigoriu-Rigo, *Lc*, I, 171.

⁷ *Șezătoarea*, XXII, 36.

⁸ A. Nour, *Descîntece și vrăji*, 47.

foarte des pl. *luceferei* rimînd cu *umerei* sau alte forme în *-ei*:

Luna-n piept ți-oi rîzîma
Și luceferei
Pe umerei¹;

și *luceferele*:

Pe umerele
Două luceferele².

lumineie:

Din trei vîdurele
Cu trei lumineie³.

măciucel:

Sări în vîrf de măciucel⁴.

măduvele:

Din toate măduvelele⁵.

*mășcăle*K. *rnășcat*:

Cele grele,
Mășcățele⁶.

minecele:

Cu stele
Mărunțele
Pe minecele⁷.

¹ Marian, *Vrăji*, 95; cf. 224; Tocilescu, *l.c.*, 673, 674, 676, 678, 1135
Păsculescu, *l.c.*, 114, 125; E. Hodoș, *l.c.*, 10; L. Costin, *Mărgăritarele Băna-
tului*, 86; A. Nour, *l.c.*, 33; N. Georgescu-Tîstu, *Folkl. din jud. Buzău*, 20
D. Ionescu-Buzău, *Micul magazin de med. pop.*, 421; *Șezătoarea*, X, 46; XI
69; XIII, 8; XIV, 105; *Rev. crit.-lit.*, V, 92; *Arh. Olteniei*, V, 146; IX
62; *Izvoarașul*, VII, n-rele 9-10, p. 17.

² *Familia*, XI, 65.

³ E. Hodoș, *l.c.*, 68.

⁴ *Ion Creangă*, I, 14.

⁵ Dintr-o colecție inedită din Putna; cf. *Tribuna*, 1893, 493, uni
măduvelele poate fi o greșeală pentru *nodurelele* (cf. mai departe).

⁶ Marian, *Descîntece*, 108.

⁷ Tocilescu, *l.c.*, 678; cf. 1559; E. Hodoș, *l.c.*, 10, 11; L. Costin, *Mărg-
Bănatului*, 45; *Șezătoarea*, XXI, 68.

năframele:

Cu **99** de maturele,
Cu **99** de năframele⁸.

'ici/i/rele:

Din toate nodurelele,
Din toate încheieturelele⁹.

• *'bunicel*:

...nouăzeci și nouă de oborocele¹⁰.

Miia de osurcele¹¹.

juirmücel:

Se suiau și ei pe pîrmăcei
Și mă priveau și ei¹².

lustricel:

Linge vidra puișorii,
De frumușei,
De peștriceie¹³.

'islntia:

Păsărică pîstruia
Pe copac se suia¹⁴.

'lu puntele:

Copiii mici în legănele
Și boierii în plăpumele¹⁵.

⁸ *Ion Creangă*, VIII, 212.

⁹ * Marian, *Descîntece*, 51; cf. 165; Săineanu, *Studii folkl.*, 86; *Șezătoarea*,
MII, 22; *Ion Creangă*, I, 118.

¹⁰ Marian, *Vrăji*, 226.

¹¹ Săineanu, *l.c.*, 85—86; *Șezătoarea*, XXIII, 22.

¹² D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, II, 186.

¹³ T. Bălășel, *l.c.*, I¹¹, 20; cf. D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 96;
* < l'iiiășcu și M. Mindreanu, *Poesii pop. și descîntece*, 92; Pamfile, *Boli și*
I...m, 31; *Șezătoarea*, IV, 192.

¹⁴ *Ion Creangă*, I, 116.

¹⁵ Tocilescu, *l.c.*, 556; cf. 580, 609; *Șezătoarea*, X, 24, 25, 105.

rărunchiei:

Din ficăței,
Din rărunchiei¹.

sărățel, formațiune curioasă, ca atâtea altele, din seară + (pe)
înserate:

Vă dau de dimineață
O rață,
De prînz
Un mînz,
In sărățel
Un cocoșel².

scorburele:

Toate păsărelele
La toate scorburelele³.

Șoimele <Șoimane, format după Iele:

Cui din Iele,
Din Șoimele⁴.

străchinele și liagurele:

Luă nouă străchini, străchinele,
Luă nouă linguri, lingurele⁵.

uncheșel:

Unchi ași, uncheșeilor⁶.

vinetei:

...tu argințele
Vinețele
Ești adus din Țarigrad⁷.

¹ Familia, XXV, 603-604; XXVIII, 6.

² Ion Creangă, IX, 181.

³ Tocilescu, l.c., 559.

⁴ Ghiluşul, II, n-rele 3-4, p. 24; cf. Familia, XXXII, 189.

⁵ Şezătoarea, XII, 184.

⁶ Ibid., IV, 191.

⁷ Tocilescu, l.c., 661.

unitele:

Cu măselele,
Cu zimţelele¹.

«mie: blestemătenie:

Să taie necurăţeniile,
Să taie blestemăţeniile².

•os apare în trei derivate dintr-un descîntec de şarpe: dedeş (ulminr ca formațiune), dacă cumva nu este o alterare a lui dereş „de culoare roşie brăzdată cu alb, cu cenuşiu”, pieleş < piele,

• < inieş < carne:

Dedeş bea din piele,
Pieleş bea din carne,
Carneş bea din os³.

«vsc (printre derivatele adjectivale cu acest sufix, cele mai multe sînt adăugate la numele vreunei boale⁴): bivoleş (soare, iulr-un descîntec de „soare sec”)⁵, bivolească (cîrtiţă)⁶, boiască l hrincă); broştească (brîncă); cadînească (brîncă); căiesc (pojar)⁷, l^aiire)⁸, căiască (bubă)⁹, (brîncă)¹⁰, (cîrtiţă)¹¹, (rîie)¹², (tîrpie „umflarea stomacului”)¹³, căleşti („d-ăi răi”)¹⁴, (tîrcolituri, v.mai

¹ G. Dem. Teodorescu, Poesii pop., 363, 364.

² Pamfile, Boli şi leacuri, 40.

³ Păsculescu, l.c., 149.

⁴ Unele, ca broştesc, căiesc etc, sînt atestate şi alteori, dar nu puteau fi li.ilr la o parte, fie psntru că se arată o deosebită predilecţie pentru ele ei descîntece, fie pentru că apar ca formațiuni independente.

⁵ Tocilescu, l.c., 560.

⁶ « D. Ionescu şi Al. Daniil, l.c, I, 7, 13; Rev. p. ist. arh. fii., III, 384; marea, XXIV, 80.

⁷ Craiul nostru, I, 137.

⁸ Tocilescu, l.c., 1150.

⁹ Laugier, l.c., 80.

¹⁰ Em. Novacovici, Din comoara Bănatului, II, 27.

¹¹ Tocilescu, l.c., 564.

¹² Ibid., 600; Grigoriu-Rigo, l.c, I, 29; B. Hodoş, l.c, 48, 52; V. Go- iiiiom, Din ist. med., 31; Hasdeu, Etym. magn., I, 94; Şezătoarea, VIII, 112.

¹³ Craiul nostru, I, 281.

¹⁴ Rev. p. ist. arh. fii., III, 384; Şezătoarea, XXIV, 80.

¹⁵ D. Ionescu şi Al. Daniil, l.c, I, 183.

¹⁶ Em. Novacovici, Col. folkl., 139.

¹⁷ Şezătoarea, VII, 93.

departe, derivatele cu suf. -ură¹ căldărărească (bubă)², (rîie)³; căpresc (pojar)*, (soare)⁴, eăprească (bubă)⁵, (cîrțiță)⁶, (rîie)*, cătcăunesc (soare)⁷; cătîrească (cîrțiță)⁸; cerbească (brîncă)⁹; chilomânești<chiloman „mare, zdravăn” <chilom „armă în formă de ciocan” (cai, măciuci)¹⁰; cîmpească (bubă)¹¹; cînesc (soare)¹²; cînească (boală)¹³, (bubă)¹⁴, (brîncă)¹⁵, (rîie)¹⁶*, (unghie)¹⁷, cîneșii (tîrcolituri, v. mai sus s. căiești)¹⁸; costorăresc<costorar „spoitor de căldări”, (dalac)¹⁹, costărărească (rîie)²⁰, costoroșii (despre boala „de clini”)²¹, (sfinte)²²*; feciorești (pălării)²³; fetești (stru-țuri)²⁴, (faceri)²⁵; găinească (rîie)²⁶*, găinești (friguri)²⁷; gîscască (brîncă)²⁸, gîscărească (rîie)²⁹; iepască (bubă)³⁰, (rîie)³¹; iepurești

(drumuri); lăiețesc (soare)*, lăiețești (vifor și țeapă); lupesc (soare)*, lupească (bubă)³², (pocitură)³³, lupești („d-âi răi”), (cîmpuri)*; mîțească (bubă)³⁴, (rîie)³⁵, (unghie)³⁶; morțești (friguri)³⁷; năprăznicești (faceri)³⁸; năzdrăvenești (friguri)*; netotească (bubă)³⁹, (brîncă)⁴⁰, (țeapă)⁴¹, netotești (friguri)*; nevestești (faceri)⁴²; ogărească (rîie)⁴³; oiesc (pojar)⁴⁴, (soare)⁴⁵, oiască (bubă)⁴⁶, (rîie)*, (cîrțiță)⁴⁷, (tirpie, v. mai sus s. căiască)⁴⁸, oiești (friguri)⁴⁹; pădurești (babițe)*; pisicească (bubă)⁵⁰; răcești<rac („d-âi răi”)⁵¹; rățească (rîie)⁵²; rudărească (bubă)⁵³; (rîie)⁵⁴, raiărești („clini”)*; șerpesc (soare)⁵⁵, șerpească (bubă)⁵⁶, (brîncă)⁵⁷,

¹ Comoara satelor, IV, 108.
² Șezătoarea, VIII, 112.
³ Ion Creangă, IX, 179.
⁴ Em. Novacovici, Din cmcarea Bănatului, II, 27.
⁵ Tocilescu, l.c., 564.
⁶ Ibid., 1150; Grigoriu-Rigo, I, 29; E. Hodoș, l.c., 48, 49, 51; V. Gomoiu, Din ist. med., 31; Șezătoarea, VIII, 112.
⁷ D. Ionescu și Al. Daniil, l.c., I, 73; Rev. p. ist. arh. fii., III, 384; Șezătoarea, XXIV, 80.
⁸ Grigoriu-Rigo, l.c., I, 155, 1<3; T. Bălășel, l.c., I¹, 114; D. Ionescu și Al. Daniil, l.c., I, 183; Șezătoarea, VII, 91.
⁹ Tocilescu, l.c., 564.
¹⁰ Rev. p. ist. arh. fii., III, 384; D. Ionescu și Al. Daniil, l.c., I, 73 (tipărit: cîrtească), Șezătoarea, XXIV, 80 (gresii: cătrănească).
¹¹ Tocilescu, l.c., 1150.
¹² T. Pamfile, Boli și leacuri, 70.
¹³ D. Ionescu și Al. Daniil, l.c., I, 62.
¹⁴ Tocilescu, l.c., 1373.
¹⁵ T. Pamfile, Boli și leacuri, 14.
¹⁶ G. Alexici, Texte din lit. pop., 207; E. Hodoș, l.c., 49, 51; D. Ionescu și Al. Daniil, l.c., I, 62.
¹⁷ Tocilescu, l.c., 1149.
¹⁸ Ion Creangă, IX, 179.
¹⁹ Anuarul Arh. de folk., I, 214.
²⁰ Comoara satelor, IV, 108.
²¹ Ion Creangă, VIII, 243.
²² Ibid., IX, 179.
²³ Ibid., VIII, 152.
²⁴ D. Ionescu și Al. Daniil, l.c., II, 147.
²⁵ Marian, Vrăji, 92.
²⁶ Ibid.
²⁷ Comoara satelor, V, 106.
²⁸ Ion Creangă, IX, 179.
²⁹ Tocilescu, l.c., 1571.
³⁰ Graiul nostru, I, 281.
³¹ Ion Creangă, IX, 179.
³² T. Bălășel, l.c., I¹, 100.
³³ Șezătoarea, VII, 91.

³⁴ D. Ionescu-Bazău, Micul magxin de med. pop., 416.
³⁵ Tocilescu, l.c., 564.
³⁶ Șezătoarea, VIII, 113.
³⁷ Tocilescu, l.c., 1573.
³⁸ E. Hodoș, l.c., 49; și într-o colecție inedită din Putna.
³⁹ Grai și suflet, V, 63/1
⁴⁰ Șezătoarea, VII, 93.
⁴¹ Ionescu-Buzău, Micul migasin de msd. pop., 416.
⁴² E. Hodoș, l.c., 49, 51.
⁴³ D. Ionescu și Al. Daniil, l.c., I, 183.
⁴⁴ Anuarul Arh. de folk., I, 204.
⁴⁵ Comoara satelor, IV, 107.
⁴⁶ Ibid., V, 106.
⁴⁷ Ibid., IV, 107.
⁴⁸ Tocilescu, l.c., 639, 1150 (comp. ibid., 608: bubă din netoți).
⁴⁹ Ibid., 1149.
⁵⁰ Ibid., 1512.
⁵¹ D. Ionescu și Al. Daniil, l.c., II, 79.
⁵² Comoara satelor, V, 106.
⁵³ Ion Creangă, IX, 179.
⁵⁴ Em. Novacovici, Din comoara Bănatului, II, 28.
⁵⁵ Tocilescu, l.c., 564.
⁵⁶ Ibid., 600, 1150, 1510; D. Ionescu și Al. Daniil, l.c., I, 62; Grigoriu-Rigo, l.c., I, 29; E. Hodoș, l.c., 48, 49, 51, 52; V. Gomoiu, Din ist. med., 31* Hasdeu, Etyrn. mign. I, 94; Șezătoarea, VII, 112.
⁵⁷ D. Ionescu și Al. Daniil, l.c., I, 183.
⁵⁸ Rev. p. ist. arh. fii., III, 384.
⁵⁹ Em. Novacovici, Col. folk., 139.
⁶⁰ Tocilescu, l.c., 1571.
⁶¹ D. Ionescu și Al. Daniil, l.c., II, 25.
⁶² Ibid., I, 62; cf. Grigoriu-Rigo, l.c., I, 155, unde este greșit tipărit.
⁶³ Șezătoarea, VII, 93.
⁶⁴ Ion Creangă, IX, 179.
⁶⁵ Tocilescu, l.c., 609; Șezătoarea, VIII, 112.
⁶⁶ Ion Creangă, IX, 179.
⁶⁷ Ibid., VIII, 152.
⁶⁸ Tocilescu, l.c., 564.
⁶⁹ E. Hodoș, 51; și într-o colecție inedită din Putna.
⁷⁰ Tocilescu, l.c., 1150.

(pocitură); ursăresc (cuțit), (dalac)*, ursărească (bubă)* (rue)* ursarești („clini”)⁹, (vifor și țeapă)\ ursească (tuse)*¹⁰ (unghie)* ursești („d-ăi răi”)TM, (păduri)¹¹; vâcesc (izdat)*, (soare)¹² vâcescă (bubă)*, (brîncă)¹³, (cîrtiță)*, vâcesli (friguri)¹⁴; vâduvești (faceri)¹⁵; crăcescă (pocitură)¹⁶.

-et: grijet:

Să-și umble umbletele,
Să-și grijească grijetele²⁰.

strîcnet „junghi”:

Și-1 spăla...
De toate strîcnetele²¹.

-ete: vîrfete:

..din vîrfete se-apleacă²².

⁹ Grai și suflet, V, 63.

¹⁰ D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, II, 126.

¹¹ *Ion Creangă*, VIII, 243.

* *Șezătoarea*, VIII, 112.

¹² *Ion Creangă*, IX, 179.

¹³ *Ibid.*, VIII, 152.

¹⁴ *Șezătoarea*, VIII, 113.

¹⁵ *Ibid.*, VII, 93.

¹⁶ *Anuarul arh. de folkl.*, I, '204.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ D. Ionescu-Buzău, *Micul magazin de med. pop.*, 416.

¹⁹ E. Hodoș, *l.c.*, 26.

²⁰ Tocilescu, *l.c.*, 564.

²¹ Grigoriu-Rigo, *l.c.*, I, 29; G. Alexici, *Texte din lit. pop.*, 207; E. Hodoș, *l.c.*, 48, 51; V. Gomoiu, *Din ist. med.*, 31; Hasdeu, *Ety. magn.*, I, 94; *Șezătoarea*, VIII, 112; XII, 185, 186; *Ion Creangă*, V, 52.

²² *Graiul nostru*, I, 137, 281 (vâcască).

²³ D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 73; *Șezătoarea*, XXIV, 80.

²⁴ Tocilescu, *l.c.*, 1571.

²⁵ *Comoara satelor*; V, 106.

²⁶ *Grai și suflet*, V, 62; *vrească (matrice)*, la Marian, *Descîntece*, 330, poate fi aceeași formă, deși, pentru că în versul dinainte se zice *tătărească*, ar fi mai curînd o greșeală în loc de *ovreiască*, cum apare deseori în descîntece.

²⁷ I.-A. Candrea, *Gr. din Țara Oașului*, 46.

²⁸ Em. Novacovici, *Col. folkl.*, 134; cf. E. Hodoș, *l.c.*, 19, 32, 61, 62 (tot acolo: *Sfulgere și strâsnete*, așa că pare confundat cu *trâsnet*).

²⁹ *Comoara satelor*, III, 26.

•Uă: apșorica:

Te-oi spăla...
Cu apă, apșorica
De la Ierusalim venită¹.

tunîiirică „fumurie, cenușie”:

Păsărică
Fumurică
Se făcu,
Pe buciom se sui²,

••Iiioacă*:

Păsărică ghiocică
Sări ici, sări colea³.

in ehetelurică și mădulărică:

Din toată incheieturica,
Din toată mădulărică⁴.

Iibovi.că, ticnică, lipică:

Florica
îi da floricelele,
Libovica
îi da libovul,
Ticnica
îi da ticnelile,
Lipica
îi da lipiciul⁵,

¹ *Șezătoarea*, XVI, 13.

Tocilescu, *l.c.*, 1143.

² *Nn* derivat din *ghiocel*, cum îl explică *Dict. Acad.*, II, 261, ci influențat de acesta, pentru că ne îndreaptă spre *gheaoșe: pasăre gheaoșe*, la Tocilescu, *l.c.*, 1143; *păsărică ghiașe*, în *Doina*, I (1928), 82; tot în *Doina*, I, XVI, *ghiaos* e explicat prin „jumătate alb, jumătate negru”; același cuvînt cunoscut și din alte părți: *gheușă* „capră neagră, cu pată albă în bot”. Vinul, *Gr. din Vilcea*, 93; *geușă* „capră oacheșe”. Șt. Pasca, *Glosar dial.*, in, *gh -u.șe* „capră cu păraie pe la ochi”. V. Păcală, *Mon. sat. Rășinari*, 137; ...>lbă la cap, cu piei negri pe obraz”. E. Precup, *Păstor. în Munții Iluluci*, 25; *gheuș* „animal cu vriste, cu pui, vârgat”. *Șezătoarea*, V, 74; i f *Ihrț. Acad.*, II, 255, 263, 265, s. *gheușă, ghios, ghiușă*; apare și în numele *sfranciog gheos*. Marian, *Omit.*, I, 76; II, 77, unde după o comuni-

³ Ini At. Marienescu, e dat că ar însemna „colțos” (Sexplicație deci laisă).
⁴ *Ion Creangă*, I, 14 (greșit explicat prin „mică”).

• *Ibid.*, IX, 53, 54, 82.

• Tocilescu, *l.c.*, 1155.

orbălcică:

Bubă orbă[l]cică,
Bubă cu orbalț¹.

-icel: *biticel*<*bît*;

Cu nouă boți,
Cu nouă bîțicele².

fiericel<fier:

Cu măsele de oțele
Și cu dinți de fiericeie³.

lemnicel:

Toate pietricelele,
Toate Iemnicelele⁴.

-icică: *câpricică*:

Căpricică
Turturică⁵.

-ie; *birăie* „funcția de birău” (primar):

De la-mpărăție
Pîn-la birăie⁶.

bolnăvie:

Toate durerile,
Toate bolnăviile⁷.

divănie „loc de judecată” (unde se ținea „divanul”):

împărații la împărățiile lor,
Divanii la divăniile lor⁸.

Marian, *Descîntece*, 155, 156; *Tribuna*, 1893, 493.

² Em. Novacovici, *Col. folk.*, 131.

³ *Ion Creangă*, VI, 149.

⁴ Tocilescu, *l.c.*, 1573.

⁵ *Ibul.*, 637.

⁶ *Familia*, XI, 64.

⁷ Laugier, *l.c.*, 89; cf. *Arh. Olt.*, IV, 456.

⁸ Tocilescu, *l.c.*, 1560; *divan* a deviat de la înțelesul lui însemnând aici „judecător”.

surzit¹:

Surzie,
Năucie¹.

-ilă: *Izbila*<*izbi* și *Isdila* (acesta pare în totul o formă inven-
i.il.î, să se potrivească cu cea dintîi):

A mers pe cale, pe cărare
Și s-a-nțilnit cu Izbila și Isdila:
L-a izbit,
L-a trîntit².

-ime: *arzime*, *dogorime*:

Rîmnă cu arzime,
Rîmnă cu dogorime³.

-ină: *bursucină*<*bursucă* ori *bursoacă*, numele plantelor *Bartsia*
alpina, *Setaria glauca*⁴:

Am auzit că speli...
Pietrile de rugină,
Văile de bursucină⁵.

Cu același sufix apare forma ce se adaugă uneori la *matrice*:

[*Matrice*
*Mătrichină*⁶.

Derivarea astfel a fost înlesnită de întrebuițarea deasă a
lui *mătrăgună* pe lângă *matrice*⁷; în fonetism, *mătrichină* pare,
de altfel, influențat de sîrb. *matrik* „Chrysanthemum parthenium”.

¹ *Șezătoarea*, V, 144; comp. *asurzie* (*ibid.*, X, 60).

² *Șezătoarea*, XI, 100; cf. 101, 102; tot acolo și *Isdila*.

³ *tocilescu*, *l.c.*, 556.

⁴ Z. Panțu, *Plantele*, ed. a 2-a, 37.

⁵ *Natura*, XXI (1932), n-rul 10, p. 33.

⁶ D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 156; cf. N. Leon, *Ist. nat. med.*, 137.

li li. Dem. Teodorescu, *Poesii pop.*, 389; *mătrăchină*; cu sufixul schimbat:
iutricană, D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, II, 130.

⁷ Tocilescu, *l.c.*, 636, 637; Grigoriu-Rigo, *l.c.*, I, 108; D. Ionescu și
Al. Daniil, *l.c.*, I, 153, 154, 157, 159; II, 108, 130, 131; Laugier, *l.c.*, 82;
Nour, *Descîntece și vrăji*, 25; *Graiul nostru*, I, 96, 138; *Lumina p. toii*,
I (1883), 417; *Educatorul*, II (1884), 30; *Șezătoarea*, X, 91; XII, 189; *Ion*
i'rciungă, VIII, 181. Alăturarea ambelor forme a dus la expresiile: *matrice*
“fitrăgunoasă, D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, II, 128, și *matrice mătrăgunită*,
im. acolo, II, 152.

Altă formă care se adaugă la *matrice* e *mătricură*¹ cu terminația schimbata prin legături de rimă (nu ne putem gândi că ar reproduce pe lat. *matricula*).

-ior: *albicior:*

Păsărică albicioară,
Păsărică pestricioară².

beldioară:

Ne ducem prin mări
Să așezăm beldioarele, trestioarele³.

bolovănior:

...cum mătură...
...rîurile bolovanioarele⁴.

buruienioare (tipărit *burioare*):

Și toate ovesele
Și toate burioarele⁵.

frumușor:

Ling oițele, căprițele
Iezișori de frumușori⁶.

hirlecior:

Luați nouăzeci și nouă de săpușoare.
Nouăzeci și nouă de hirlecioare⁷.

impărățior:

La-mpărați, la-mpărățiori⁸.

lii:<*irtcioare*<*CJigărițe* „plămîinii de la vite”:

Din inimioare,
Din jigăricioare⁹.

tmi litri nioară<*mătăcină*:

Toate rădăcinioarele,
Toate mătăcinioarele¹⁰.

nri'isior:

Din toate orășioarele¹¹.

l>Uviimră<*plavie* „grămadă de lemne, de crengi ce plutește
·liMHiipra unui rîu”:

Păsărică pestricioară,
Ce te sui pe plăvioară¹²?

liiritwară:

...întăricioară ți-o turna¹³.

dmoare (alături de *frumușori*, relevat și mai sus):

Voi 99 de zînioare
Frumușoare¹⁴.

-iș, -îș: *lăliș*<*lat:*

...cuțit...
Cu lătiș
Ascuțit¹⁵.

mtriș „cel care, uitîndu-se la cineva și mirîndu-se de el, îl farmecă, îl vrăjește”:

înainte ieșitu-mi-a
Miriș și pîriș,
în față mi s-a uitat,
Mare ură mi-a aruncat¹⁶.

Familia, XXV, 603.

* R. Hodoș, 11 (greșit tipărit: *rădăcinoasele, mălăcinoasele*).

¹ *Șezătoarea*, XI, 69.

² T. Bălășel, *Lc*, I, 67.

<• *Ghilușul*, I, n-rele 9-10, p. 28.

• *Familia*, II, 407; cf. III, 70, 265.

³ Tocilescu, *Lc*, 1147.

⁴ Birlea, *Lc*, 332.

¹ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, II, 107, 127 (in rimă cu *frigură*); *Tinerimea rom.*, II (1899), 221; de aici derivatul: *mătricurată*, în *Tin. rom.*, II (1899), 220, *mătriculată*, Tocilescu, *Lc*, 1575; *Graiul nostru*, I, 22, 23; *Șezătoarea*, XI, 61.

² *Șezătoarea*, XI, 64.

³ t». Lupașcu, *Med. babelor*, 10.

⁴ L. Costin, *Mărg. Bănatului*, 58.

⁵ *Ion Creangă*, VIII, 19.

⁶ Tocilescu, *Lc*, 554; cf. *Familia*, II, 407; III, 70; *Anuarul Arh. de folk.*, I, 209.

⁷ Marian, *Vrăji*, 226.

⁸ *Ibid.*, 111.

obrintiș „obrinteală”

...porumbul negru e bun
Și de măciniș
Și de obrintis¹.

tîriș „șarpe” (derivat deosebit de cel cunoscut):

Tu, tîriș²...

-îșor: *razișoara*:

Sfinte soare
Frățioare,
Răsări cu 40 de răzișoare³,

Să-i curgă sîngișorul*.

tecișoară:

Ca fasolea-n tecișoare,
Ca strugurii-n vițișoare⁴.

-iță: *bosconiță* „vrăjitoare” <*boscoană* „farmec, vraje”:

A ieșit cuconița,
Bosconita⁵.

buchiță<*bucă*:

In buchițe
Două rujițe⁶.

ciontite și *încheieturite*:

Din toate ciontițele,
Din toate încheieturițele⁷.

¹ *Șezătoarea*, VI, 99.

² *Lumina p. toți*, I (1885), 377; *Ion Creangă*, IX, 235.

³ Marian, *Vrăji*, 111; cf. *Sărbătorile*, I, 186; Tocilescu, *Lc.*, 673; *Ion Creangă*, V, 154; *Ghilusul*, I, n-rele 3—4, p. 32.

⁴ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc.*, I, 89.

⁵ *Ibid.*, I, 178.

⁶ Marian, *Nașterea*, 394.

⁷ L. Costin, *Mărg. Bănatului*, 45; cf. 86; *Familia*, XXVII, 256.

⁸ A. Țiplea, *Poesii pop. din Maram.*, 98; T. Papahagi, *Gr.sî folk. Maram.*, 143; Birlea, *Lc.*, 349.

crăchiță:

în crăchiță de boz¹.

deochetoriță „deochetoare”:

Cu nouă deo[che]tori,
Cu nouă deo[che]torite².

frigăriță:

Frigare, frigăriță mea³.

hopăiță<*hopaie* = văpaie:

Din gură
Hopăiți de foc vărsa*.

tncheieturilă:

Din toate încheieturițele⁴.

Irodița (comp. mai sus *Irodeasa*):

S-au sinecat,
S-au mînecat
Nouă Irodițe⁵.

junghiurițe:

Toate junghiurițele
Din toate încheietorițele⁶.

lespeziță:

...pe fintiniță
Este-o lespeziță,
Sub lespeziță
Este-o pasăre pestriță⁷.

¹ *Șezătoarea*, X, 91.

² Birlea, *Lc.*, 331; aceleași forme, mult schimbate, în *Șezătoarea*, **IU**, 136

99 de ghiotori,
99 de ghiotorițe.

³ Păsculescu, *Lc.*, 136.

«Tocilescu, *Lc.*, 1576; cf. 1593.

⁴ *Anuarul Arh. de folk.*, I, 198.

«Marian, *Descîntece*, 95; cf. L. Șăineanu, *Studii folklor.*, 88; schimbat în *Mirodite (Ungaria)*, I, 378, 379).

⁵ T. Papahagi, *Gr. și folk. Maram.*, 133.

⁶ Tocilescu, *Lc.*, 1517; cf. 1525.

măduviță:

Din toată vița
Și măduvița¹.

mierloșiță și brinđușiță:

Ochii mei de mierloșiță,
Limba mea de brinđușiță².

miriță, în loc de mieriță<miere, cum reiese din context:

Ți-oi da guriță
De miriță
Și ochi de albiniță;
Cum trag toate furnicile...
La miere³.

nădiță:

Nadă, nădiță⁴.

plămădită:

...să-1 arunci...
...în covată cu plămădită⁵.

podobiță:

...Eu să fiu păunită
Podobiță⁶.

primăriță:

La primar, cu primăriță,
La vătav, cu vătăviță⁷.

ștergătorițe:

Nouă ștergătorițe⁸.

»lr<id<>mășiță<strădomaș = surdomaș:

...nouă feluri de strădomași
Cu strădomășițe⁹.

iiinfl aiurită:

Culegeți toate umflăturițele¹⁰.

iiij'Jiiță:

Din toate unghițele¹¹.

ursărițe, lingurărițe și fruntărițe:

Toate ursărițele,
Toate lingurărițele,
Toate mahalagițele,
Toate fruntărițele¹².

vatriță:

Șade pe vătriță¹³.

ucriniiță și vecinăriță:

Cine, cinerițele,
Rele vecinițele¹⁴.

Cine, cinerițele,
Și vecinărițele¹⁵.

-iu, -ie: peștricie:

Bubă peștricie,
Bubă piersecie¹⁶.

-mînt: blăstămînt:

Bubă din blăstăminte,
Bubă din jurăminte¹⁷.

¹ T. Papahagi, *l.c.*, 144.

² C. Ghoorghiu, *Cal. fem. superst.*, 22; D. Lupașcu, *Med. bab.*, 25.

³ Tocilescu, *l.c.*, 675.

⁴ L. Șăineanu, *Studii folkl.*, 88.

⁵ *Familia*, XXXVII, 247.

⁶ Marian, *Sărbătorile*, III, 278.

⁷ Pamfile, *Cerul și poboabele lui*, 185.

⁸ *Aurora română*, Cernăuți, I (1881), 58.

⁹ E. Hodoș, *l.c.*, 23; cf. Costin, *Graiul băn.*, 187.

¹⁰ *An. Arh. de folkl.*, I, 202.

¹¹ Birlea, *l.c.*, 340; cf. *Șezătoarea*, VI, 101.

¹² Păsculescu, *l.c.*, 126; *fruntăriță* e explicat în glosar prin „femeie de jos”, dar nu e clară derivarea lui.

¹³ *Ion Creangă*, XIII, 76.

¹⁴ Marian, *Vrăji*, 217.

¹⁵ *Ibid.*, 207, 210.

¹⁶ *Șezătoarea*, XI, 49.

¹⁷ E. Hodoș, *l.c.*, 49.

-oi, -oaie, -oaică dau loc la numeroase derivate pentru a alătura la numele unei boale un corespunzător format astfel — caracteristic în această privință e un descîntec „de vifor” ce începe astfel:

Viforul cu viforoaica,
Buba cu buboaica,
Brînca cu brîncoaica,
Dălacul cu dălăcioaica¹.

Cum numele de animale apar des în descîntece — și ele dau prilej la asemenea formațiuni —, caracteristice iarăși sînt următoarele versuri dintr-un descîntec unde, fiind vorba de șarpe și de șerpoaică, potrivirea de rimă a adus un șir de forme arătînd <e> departe merge inventivitatea verbală a descîntătoarelor:

Din gură de șarpe vindecată,
De șarpe, de șerpoaică...,
De năpircă, de năpîrcoaică...
De gușter, de gușteroaică...
De șopirlă, de șopîrloaică...
De muscă, de muscoaică...
De cine, de cînoaică...
De nevăstuică, de nevăstoaică...
De albină, de albinoaică,
De viespe, de viespoaică².

Tipic însă pentru alăturarea, într-un singur descîntec, a multor derivate în **-oi, -oaie, -oaică** este un descîntec din Vilcea publicat în *Suflet oltenesc*, I, 153—154; se înșiră acolo: *albinoi, bîrzoii* (<barză, *cîțoi-Cciță, coțofănoi, furnicai, gățoi, nevăstoi* (ca mase al lui *nevăstuică*), *pitpălăcoi, pondilichioi* (lîngă *pondilichie*), *potirnichioi, presuroi, pupăzoi, șindiloi* (lîngă *șindilică*), *veverilo, •verdeloi* (lîngă *verdalie* = verdare), *viespoi; cioctrănoaie; aretoaică<arete, botgrosoaică, brabețoaică, cocoroaică, cucoaică, gran-guroaică, păinjenoaică, pîrșoaică, pițigoaică, sfranciogoaică, șobolonoaică, uloaică<uliu, viezuroaică, vulturoaică*.

¹ *Șezătoarea*, I, 198—199.

² *Arh. Olteniei*, VII, 519—520; cf. Tocilescu, *Lc*, 591 (descîntec aproape identic); *gușteroaică* se întilnește și alteori: Tocilescu, *Lc*, 1579; D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 190.

Izolate, forme de acest fel se întalnesc în multe descîntece:
urginloaică:

Argint sau argintoaică...
Pentru leac luat¹.

(*tuiăsăroaice*:

Și armăsarii...
Armăsăroaicele².

arzoaice:

— Voi 99 de arzoaice, unde vă duceți?
— Noi ne ducem să ardem codrul cu lemnele³.

A *vislriloi<Avistrița*:

S-a-ntilnit...
Cu Avistrița,
Cu Avistrițoiul⁴.

băbițoi:

Voi babițelor,
Voi băbițoilor⁵.

băcioaică<baci:

Veniră oi mari negre,
Cu băcioici mari negre⁶.

bînluitoroi:

Striga cu strigoitul,
Bîntuiala cu bîntuitoroiul⁷.

brăbełoi<brăbele „vrabie”:

De brăbete,
De brăbtțoi⁸.

¹ Grigoriu-Rigo, *Lc*, I, 147; D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 41; cf) I) Ionescu-Buzău, *Micul magazin de med. pop.*, 415.

² T. Bălășel, *Lc*, I¹¹, 93-94.

³ Ion Creangă, III, 109.

⁴ Tocilescu, *Lc*, 1578.

ST. Bălășel, *Lc*, I¹¹, 93.

⁵ Tocilescu, *Lc*, 1586.

⁶ *Ibid.*, 550.

⁷ *Ibid.*, 1579.

brincoi, brlncoaică:

Plecă brincă cu brincoiul ei¹.
Cu brincă, cu brincoaică².

cataroaice:

Cataroi cu cataroaice³.

cesăroaie, ceasoroaică, derivați iarăși de tot artificiali din ceas rău:

s-a-ntîlnit...
Cu ceasul rău,
Cu cesăroaia⁴.

Ceasul cel rău cu ceasoroaică⁵.

clrlănoaică:

Certați-vă cîrlanii...,
Cîrlănoaicele⁶.

ciumoi, ciuoaie, ciuoaice:

Ciumoi cu ciuoaie⁷.
M-am întîlnit cu...
99 ciumoi, 99 ciuoaice⁸.

ciutoaie:

Ciute cu ciutoaie⁹.

Codroi, Codroaie „duh rău închipuit că trăiește prin codri” (ca Moșul-codrului, Muma-pădurei, *Păduroii*; cf. mai departe):

Cu Codroiul, cu Codroaia¹⁰.

¹ *Șezătoarea*, X, 106; cf. V. Gomoiu, *Din ist. med.*, 28.

² Laugier, c., 92.

³ *Șezătoarea*, XVIII, 51; cf. Păsculescu, *l.c.*, 138, 139, unde totuși poate fi în loc de *tartaroaice*, pentru că tot acolo e vorba de *tartori*.

⁴ *Șezătoarea*, VIII, 157; la Marian, *Descîntece*, 234: *Ieși ceas cu ceasoaie*, poate aceeași formă, redusă (ca și *ceas* în loc de *ceas rău*), sau derivat direct din *ceas*.

⁵ *Buciumul rom.*, III, 136.

⁶ T. Bălășel, *l.c.*, I¹¹, 93.

⁷ Marian, *Descîntece*, 171, 173, 177; cf. *Conv. Ut.*, XXVII, 870; *Șezătoarea*, **UI**, 136.

⁸ *Șezătoarea*, III, 136.

⁹ Marian, *Descîntece*, 237.

¹⁰ E. Hodoș, *l.c.*, 40, 41, 42; cf. 71; *Comoara satelor*, I, 16; III, 101 106.

rn((tf(inoi:

De coțofană,
De coțofănoi¹.

iliilăcoaică:

Tu bubă cu dălac,
Tu bubă cu dălăcoaică².

diorheteroi, deochetoroaică:

Cu deochetorii, cu deochetoroaicele³.

deochioi, deochioaie:

A-ntîlnit-o...
Deochioaia
Cu deochioiul⁴.

tluhoaie, duhoaică:

Ieși duh cu duhoaie⁵.
Samca de duh cu duhoaică⁶.

friguroi:

Frigura cu friguroiul⁷.

găițoi:

De gaiță,
De găițoi⁸.

gîndăcoaie:

...te fă o gîndăcoaie⁹.

¹ Tocilescu, *l.c.*, 1579.

² *Șezătoarea*, XIII, 4.

³ *Ibid.*, IV, 155; cf. 156, 157, 192; Marian, *Descîntece*, 111, 112; Tocilescu, *l.c.*, 550, 551; Pamfile, *Boliși leacuri*, 31; T. Bălășel, *l.c.*, I¹¹, 21.

⁴ Marian, *înmormîntarea*, 13, 14; cf. D. Lupașcu, *Med. babelor*, 18; *Conv. lit.*, XXVII, 870; și *deochioi* într-o culegere inedită din Putna; mai curioasă forma *deoaico*, rimînd cu *leoaico*, la N. Ionașcu și M. Mîndreanu, *Poesii pop. și dese*, 93, și în *Șezătoarea*, XIV, 102; și *dioaicele* (în rimă cu *moroaicele, strigoaicele*), la Marian, *Descîntece*, 100, 102, 180—182.

⁵ Marian, *Descîntece*, 234.

⁶ *Ibid.*, 221 (tipărit: *duc, ducoaică*, dar nu poate fi decît *duh*; cf. 223)

⁷ Tocilescu, *l.c.*, 550, 551.

⁸ *Ibid.*, 1579.

⁹ *An. 'Arh. de folklor.* I, 211.

giner oaică:

Ginerele
Cu gineroaica¹.

kăloanie (bă.n.) <hală „duh rău care dă cuiva boală”:

Fugi hăloanio
Și strigoanio².

hurduzoaie, cum apare într-un descîntec:

Hurduzul cu hurduzoaia³,

e o formațiune din expresia *hurduz*, *burduz*, pe care o întîlnim chiar într-un alt descîntec⁴.

idoloaică:

...nouăzeci și nouă de idoli cu idoloaicele lor⁵.

Iudoii:

Iuda cu Iudoii⁶.

izdătoaică:

Tu izdat și izdătoaică⁷.

olnoaică <jolnă:

Tu, jolnoaico...,
Tu să pieri și să răspieri⁸.

¹ G. Dem. Teodorescu, *Poesii pop.*, 362—364.

² L. Costin, *Mărg. Bănatului*, 115.

³ *Rev. p. ist. arh. fii.*, VII, 190.

⁴ Marian, *Descîntece*, 81; într-o notă de la p. 83, Marian spune că deseîntătoarea i-a dat explicația că *hurduz*, *hurduz* ar însemna „niște ființe rele care nu numai că sperie pe oameni, ci-i fac să capete și «ceas rău»”; deci o potrivire de înțeles cum pare de atribuit formelor din *Rev. p. ist.*; totuși, în descîntecul dat de Marian, expresia *hurduz*, *burduz* cu care începe s-ai putea explica prin faptul că cuvintele sînt rostite de deseîntătoare după er ia o mătură în mînă și se face a mătura „dinspre spatele celui speriat.... ca și cînd ar alunga „ceasul cel rău”.

⁵ Păsculescu, *Lc*, 138; cf. 139; în *Șezătoarea*, XI, 58, aceleași forme, dar alterate: *iduri* cu *iduroaieele*; ar fi, poate, de pus alături: *ilioi cu ilwau*, la Papahagi, *Gr. și folk. Maram.*, 130, presupunînd că au fost și mai mulți schimbați, din *idoloi*, *idoloaic*

⁶ *Șezătoarea*, XIV, 113.

⁷ Laugier, *Lc*, 80.

⁸ D. Lupașcu, *Med. bab.*, 41.

jit/tghioi:

Junghiul, junghioaiele¹.

jit/ăloaie:

Vine-un jurat cu-o jurătoaie².

leoi :

Leoi,
Leoicel...
Ai leoiului
Și-ai leoaicei³.

Itipăloaie:

Carnea cu lopătoaia de-aur o grămădea⁴.

Marmoroi în versul:

Marmora cu Marmoroiul⁵,

i', desigur, schimbat din *Mamona*, din care s-a putut deriva *Mamonoii*, ambele forme apărînd lîngă altele, designînd duhuri necurate care aduc „pocitură”. Tot ca un derivat din *Mamona*, nllerat iarăși, trebuie privit *Mamuloaice*, alături de *Mamulani*, cum reiese și mai clar de data aceasta din context:

De diavoli,
De diavoloaice,
De Mamulani,
Și de Mamuloaice⁶.

Cil, despre *Mamornițoi*, ce apare alături de *Mamorniță*:

Mamornița cu Mamornițoiul⁷.

și el ar putea fi explicat din *Mamona*; cum amîndouă formele le găsim în descîntece din Teleorman, putem presupune că *Mamornița* a rezultat din contaminarea lui *Mamona* cu bulg. *magjosnica* „vrăjitoare” (e greu de presupus că ar avea vreo legătură cu numele insectei *mamornic*).

¹ L. Costin, *Mărg. Rănatului*, 60.

² Marian, *Vrăji*, 180.

³ Grigoriu-Rigo, *Lc*, I, 61; cf. Tocilescu, *Lc*, 554, 1540, 1541.

⁴ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 122.

⁵ *Șezătoarea*, XIV, 113.

⁶ Tocilescu, *Lc*, 1563, 1564.

⁷ *Ibid.*, 549; cf. 596, 598.

metricioi (mătricioi):

Metricea cu metricioiul.¹

miroaice (într-un descîntec „de iele“):

Toate miroaicele²

nu poate fi decît un derivat din „a se mira” de cineva și a-l deochia.

moroaie?, *moroaică** se întîlnesc foarte des, ca fem. al lui *moroi*.
Murgiloaică:

Fugi Murgilă cu Murgiloaică³.

năjoanie (b&n.)<năjit:

S-a-ntîlnit cu năjitul,
Cu năjoania-n cale⁴.

nălucoaică:

Nălucului, nălucoaipei⁵,

năzdrăvânoanie (băn.):

S-a-ntîlnit...
...cu năzdrăvanul
Și năzdrăvânoania⁶.

Păduroi, Păduroaie, Păduroaică (cf. mai sus *Codroi*):

Muma-pădurei cu Păduroiul⁷.

Ieșiți Păduroi
Cu Păduroaie⁸.

Păduroi cu Păduroaicele⁹.

păjuroaică:

...te-o ajunge-o păjuroaică¹⁰.

pocituroi, pocituroaie, pocituroaică:

Pocitura cu pocituroiul¹¹.

Pocitura cu pocituroaia¹².

Pocitori cu pocituroaicele¹³.

potcoi, potcoaie, potcoaică:

L-a-ntîlnit potca cu potcoii¹⁴.

Potca cu potcoaia¹⁵.

Potca cu potcoaică¹⁶.

priculicioanie (băn.):

...priculicii
Cu priculicioaniile¹⁷.

răoaice:

Cu răii și cu răoaicele¹⁸.

¹ *Ibid.*, 550, 551; cf. 1578.

² T. Bălășel, l.c. I¹¹, 131.

³ Marian, *Descîntece*, 166, 167, 173, 334; Tocilescu, *L.c.*, 1568; E. Hodoș, *L.c.*, 12, 13, 17, 39-46, 49; Birlea, l.c., 331, 374; T. Papahagi, *Gr.și folk. Maram.*, 126, 130, 131, 135, 139; *Șezătoarea*, VI, 93, 94 etc.

⁴ Marian, *Descîntece*, 100, 102, 180-182, 184, 188, 213, 215, 221; Tocilescu, *L.c.*, 550, 551, 554-556, 560, 1578; *Rev. p. ist. arh. fii.*, III, 385; VII, 130; *Șezătoarea*, IV, 27, 31, 155-157; V, 146, 147; VI, 94; X, 26 etc.

⁵ D. Ionescu și Al. Daniil, l.c., I, 165.

⁶ E. Hodoș, *L.c.*, 61; cf. 62.

⁷ *Buciumul*, I (1925), n-rul 6.

⁸ E. Hodoș, *L.c.*, 45; cf. 46.

⁹ Tocilescu, l.c., 549, 550, 551; cf. 556, 563, 1575, 1576; D. Ionescu și Al. Daniil, l.c., I, 164, 165; Grigoriu-Rigo, l.c., I, 93, 117; T. Bălășel, l.c., I¹¹, 92; E. Hodoș, l.c., 40, 41, 42, 45, 70; L. Costin, *Graiul băn.*, 153; *Șezătoarea*, IV, 27; *Comoara satelor*, I, 16; *Izvoarașul*, VII, n-rele 7—8, p. 20; *Ion Creangă*, I, 14; VI, 241 (*Muma-păduroiului*).

¹⁰ Grigoriu-Rigo, l.c., I, 117; cf. E. Hodoș, l.c., 40, 41, 42, 45, 70; *Comoara satelor*, I, 16; III, 104, 106.

¹¹ Tocilescu, l.c., 556; cf. 563, 1575, 1576; D. Ionescu și Al. Daniil, *L.c.*, II, 136; Grigoriu-Rigo, l.c., I, 74, 93; T. Bălășel, l.c., I¹¹, 91; Laugier, *L.c.*, 86; E. Bucuța, *Românii dintre Vidin și Timoc*, 126; *Șezătoarea*, IV, 27, .11; X, 24; XII, 190; *Apărătorul sănătății*, II, 228; *Arh.'Olteniei*, IX, 423, *Oltenia*, I (1923), fasc. 8, p. 118 (*Muma-păduroaica*); *Izvoarașul*, X, 206.

¹² *Ion Creangă*, VII, 186.

¹³ Marian, *Inmormintarea*, 13; cf. 14; *Rev. p. ist. arh. fii.*, VII, 190.

¹⁴ D. Lupașcu, *Med. babelor*, 18.

¹⁵ Marian, *Descîntece*, 111, 112.

¹⁶ Tocilescu, *L.c.*, 1515; cf. Păsculescu, *L.c.*, 146; *Șezătoarea*, III, 136 (*petcioi*); XIV, 113; *Ion Creangă*, VI, 48.

¹⁷ D. Lupașcu, *Med. babelor*, 18.

¹⁸ *Ibid.*, 42; cf. *Ruciumul rom.*, III, 136; *Șezătoarea*, V, 146, 147.

¹⁹ *Familia*, XXVII, 543.

²⁰ T. Bălășel, l.c., I¹¹, 30; cf. 31, 32, 34.

răutăoaie (poate în loc de *răutătoaie*):

Răul-copiilor cu răutăoaia¹.

rihnoi, rihnoaie<*rihnă*:

Rihnoi cu rihnoaie².

săgetătoroaică:

Săgetătorul cu săge[tă]toroaica³.

Sămcoi, Sămcoaie, Sămcoaică:

Samca cu Sămcoiul⁴.

Samca cu Sămcoaia⁵.

Samca cu Sămcoaica⁶.

sapornoi (cf. mai sus, *săpornicar*, s. *Simcar*):

Potca cu potcoiul,
Sapornița cu sapornoiul⁷.

Sarsaoroaica<*Sarsailă*, schimbat și el, cum se vede din versul unde apar ambele forme alterate:

Sarsaorul cu Sarsaoroaica⁸.

Sburăluoi, Sburăturoaică:

Cît va sta Sburăturoi cu Sburăturoaica în rai⁹.

¹ D. Lupașcu, *Med. babelor*, 18.

² Marian, *Descîntece*, 171; cf. 173, 177; *Rana cu rănoiul*, la Marian, *Inmorm.*, 13, 14, și în *Rev. p. ist. arh. fi.* VII, 190, trebuie cetit: *Rihna cu rihnoiul*.

³ D. Lupașcu, *Med. babelor*, 42.

⁴ Marian, *Descîntece*, 207, 209, 211; cf. *Leg. Maicei Domnului*, 326; Păsculescu, *Lc*, 146; A.E. Miehăilescu, *Crîmpeie din vieța țăr. rom.*, 17, 18; I. Beldie, *Za cislă*, 98; *Șezătoarea*, II, 96; *Familia*, XXXVII, 189; *Ion Creangă*, II, 127; III, 181; VIII, 213.

⁵ D. Lupașcu, *Med. babelor*, 18; cf. Marian, *Nașterea*, 377; *Buciumul rom.*, III, 136; *Familia*, XXXVII, 188.

⁶ Marian, *Descîntece*, 201, 213, 215; cf. *Leg. Maicei Domnului*, 326; D. Lupașcu, *Med. babelor*, 42; *Șezătoarea*, II, 96; XXIII, 95; *Ion Creangă*, VIII, 213.

⁷ Păsculescu, *Lc*, 146 (tipărit *sapormin*, dar forma adevărată a fost rectificată în glosar); *sapornița* e rus. *sopernica* „dușmancă”.

⁸ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, II, 110.

⁹ Tocilescu, *Lc*, 634; cf. 648; *Șezătoarea*, V, 146; XI, 57; *Sburăturoaica* apare și alteori: Tocilescu, *Lc*, 627; întilnim și forma simplă *Sburătoare*, ca fem. lui *Sburător*; Marian, *Descîntece*, 207, 209, 210; Tocilescu, *Lc*, 1553.

•••<*itboi*:

Cu sgăiboi¹.

:<*roaică*<*soare*, în legătură cu boale care vin din căldură mare, '•prindere („soare sec” etc):

Soarele cu soroaica².

••*iinintoaică*:

Tu strigoaică,
Tu spămîntoaică³.

••*pe;oi, sperioaie* (într-un descîntec de speriat)

...s-a întilnit...
Cu sperioaia și sperioiul⁴.

\ptnroanie (băn.):

Cu spurcul, cu spurcoania⁵.

•*triptngoi*:

Vînt alb străpungoi⁶.

•*iirisoaică* (în descîntec „de strîns”):

Strînsul cu strînsoaica⁷.

(‘‘ / ‘’’ / , (*ăpoaică*<*țap*:

De țăpoi cu țăpoaică⁸.

iii lăroaică:

Ieșiră:
Tărtăroaica
Vrăjitoreasa⁹.

¹ *h.vorașul*, VIII, n-rele 3—4, p. 46.

² *Șezătoarea*, I, 199.

³ *Ion Creangă*, VI, 241.

⁴ *Conv. lit.*, XXVII, 870.

⁵ E. Hodoș, *Lc*, 40; cf. 41, 42, 44.

⁶ *Șezătoarea*, V, 143.

⁷ *Ilueiumul rom.*, III, 136; *Șezătoarea*, V, 146, 147.

⁸ Tocilescu, *Lc*, 554; *țăpoaică*, tot acolo, 572.

⁹ I. Aseulescu, *Lc*, 118 (cf. mai sus *catroaice*).

tigăroi, derivat probabil din *tigoare*:

De l-or fi deochiat rîmnitorii și rîmnitoarele
Și tigăroii¹.

trîndoaică < *trînd*:

Trîndul cu trîndoaica².

trîrîjoaică:

De-o avea trîrîji, de-o avea trîrîjoaică³.

udmoi, *uimoaică*:

Udmă, udmoi⁴.

Uimă, uimoaică⁵.

viforoaică (într-un descîntec „de vifor”):

Viforul cu viforoaică⁶.

zmeoi:

Zmeu cu zmeoi⁷.

-os, -ios: *aplecăcios, spurcăcios, silnicios*:

Voi, aplecăcioaselor,

Voi, spurcăcioaselor,

Voi, silnicioaselor⁸.

băutos:

Gălbînarea mîncăcioasă,

Gălbînarea băutoasă⁹.

bolos „bolnav”:

...nici Domnul Hristos

Nu I-a lăsat bolos¹⁰.

¹ Laugier, *l.c.*, 79.

² *Conv. Ut.*, XXVII, 870 (tipărit: *trintul, trintoaica*).

³ Tocilescu, *l.c.*, 635.

⁴ *Ion Creangă*, VIII, 213.

⁵ Păsculescu, *l.c.*, 149.

⁶ Tocilescu, *l.c.*, 1551; cf. Laugier, *l.c.*, 92.

⁷ Tocilescu, *l.c.*, 1540; cf. 1541, 1567.

⁸ Laugier, *l.c.*, 83.

⁹ *Șezătoarea*, VII, 18.

¹⁰ Pamfile, *Boli și leacuri*, 30.

bi>ricos:

Aplecate boricioase¹

caș;

...cășos

Și untos².

diifii.cios (poate un derivat alterat din *ghiftui*):

Beșică chifticioasă,

Beșică mîncăcioasă³.

li/iicioasă:

Să curățesc pe (cutare)

De cîrtiță cîrticioasă,

De cîrticioasă crăpăcioasă⁴.

coplicios „care face să coacă, dă copturi” și *înțapăcios*:

Ieși, năjite...

Copticiosule,

înțapăciosule⁵.

furbintios:

Bubă fierbintioasă⁶.

fruptos:

...acolo apa-i lăptoasă,

Iarba-i fruptoasă⁷.

gătejos:

...pădurea-i gătejoasă⁸.

¹ Grigoriu-Rigo, *l.c.*, I, 8; cf. 43 (*coleti boricoși*); *Șezătoarea*, VI, 93; *Ion Creangă*, I, 87.

² T. Papahagi, *Gr. și folkl. Maram.*, 138.

³ *Ion Creangă*, IX, 53; cf. 81.

⁴ *Rev. p. ist. arh. fii.*, III, 384; cf. D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, I, 73; *Șezătoarea*, XXIV, 79.

⁵ *Ion Creangă*, VIII, 180, nu cum e dat acolo: *înțapăciosule*.

⁶ E. Hodos, *l.c.*, 52; *Șezătoarea*, V, 143.

⁷ *An. Arh. de folkl.*, 1201.

⁸ Ms. Reteganul (Bibi. Acad.), 4544, f. 45.

grosrioros („care dă mult grosrior”) și *izvoros*;

Tu să fii grosrioroasă,
Unsureasă,
Ca fântinile cele izvoroașe¹.

Hăloase<*hală* „vînt de furtună”:

Vîntul cu Vîntoasele
Vîntul cu Hăloasele².

înjunghiecios, *imbeșicăcios*, *usturicios*:

Roșeață înjunghiecioasă,
Roșeață imbeșicăcioasă,
Roșeață usturicioasă³.

Inveninos:

Bubă înveninoasă⁴.

junghios, *jungheros*:

Bubă junghioasă⁵.
...orbaltul cel jungheros,
Roșu și jungheros⁶.

lepos (*lipos*):

Eu nu mă spăl
De zoioasă,
De lepoasă⁷.

mătricoasă:

Mătrici mătricoașe⁸;

și ca substantiv:

L-au întîlnit...
Deochetori cu deochetoare...

¹ *Șezătoarea*, XXII, 38; *grosrioros* și în aceeași revistă, XXIV, 64.

² *Familia*, II, 407; cf. III, 70, 265.

³ *Șezătoarea*, II, 91.

⁴ *Buciumul rom.*, III, 140.

⁵ într-o colecție inedită din Putna.

⁶ Grigoriu-Rigo, *Lc*, I, 23; cf. 65.

⁷ Marian, *Sărbătorile*, I, 133.

⁸ Birlea, *Lc*, 359; *Șezătoarea*, VI, 98.

Cu vîntoase
Cu mătricoașe¹.

mi(<*s*) „ca de miță”:

De o fi deochiată
De ochi mițoși².

ubiintioasă:

Bubă obrintioasă³.

jibcăcioașe:

Plecate plecăcioașe⁴.

/ *ii* [*uroasă*<*rapuri*]:

...bubă răpuroasă⁵.

Soare luminos,
Cît ești de răzos,
Cît ești de frumos,
Așa să fiu și eu de frumoasă,
Răzoasă⁶.

riloasă:

Unde-ai plecat, scroafă rîtoasă?

să/ucios:

Perit(«=cel pierit) săpăcios⁷.

srcăcios:

Ciurmulechiul secăcios⁸.

¹ T. Papahagi, *Gr. și folkl. Maram.*, 130.

² *Familia*, XXV, 603.

³ *Șezătoarea*, V, 143, 144; VIII, 111.

⁴ *Ion Creangă*, II, 102.

⁵ E. Hodoș, *Lc*, 52.

⁶ Marian, *Vrăji*, 112.

⁷ Pamfile, *Boli și leacuri*, 19.

⁸ *Graiul nostru*, I, 304; cf. Pamfile, *Boli și leacuri*, 47, și într-o culegere inedită din Putna.

⁹ *Familia*, XXII, 212.

spîrcăcios:

Plecate spîrcăcioase¹.

zărăzos<*zârează* (format poate și sub influența lui *râzos*, v. mai sus):

...frumos
Și zărăzos...
Să fiu zărăzoasă².

-ot: *kaot*<*hau*, cu înțelesul de „auz”:

Din haotul urechilor³.

răot „răutate”:

Răot și venin mîncară*.

-șag: *locoșag* „adăpost, culcuș”:

...nu vi-i aici locul,
Nu vi-i locoșagul⁴.

pustieșag:

Să se ducă-n pustieșaguri⁵.

-tor: *bobonitor* „care face farmece, boboane”:

Cu bobonitori,
Fermecători⁶.

bolilor „care dă boală”:

Bolitor,
Cu boalele de la 99 de sori⁷.

limbitoare:

Fă-te șarpe mare...
Cu 44 limbi limbitoare,
Cu 44 coarne împungătoare⁸.

¹ *Șezătoarea*, XXIII, 2 (tipărit *sfîrcăcioase*).

² *Familia*, XXXVIII, 236.

³ *Șezătoarea*, III, 196-197.

⁴ *Ibid.*, VII, 93.

⁵ Marian, *Descîntece*, 222.

⁶ Tocilescu, *Lc*, 1593.

⁷ *Șezătoarea*, V, 146; cf. *An. Arh. de folklor*, I, 201.

⁸ *Ion Creangă*, VIII, 326.

⁹ *Șezătoarea*, XI, 54.

limpezitor:

Tu, apă mare,
Cum ești mîndră curgătoare,
Să fii și limpezitoare¹.

priculicitoare:

...cu priculici
Și cu priculicitoare².

pripitor:

Ieși, soare pripitoare³.

sghihuitoare<*sghihui* „a zgudui, a scutura”:

A plecat Irod cu Irodeasa...
Cu izbitoarele,
Cu sghihuitoarele⁴.

tocilător:

Cu sucitorul te-oi suci,
Cu tocilătorul te-oi točila⁵.

veritoare, *mînzătoare*, *găzitoare* apar numai într-un descîntec din Bănat:

Ca o scroafă veritoare,
Ca o iapă mînzătoare,
Ca o cățea găzitoare⁶;

veritoare e derivat din *vier* și înseamnă „care aleargă după vier”; *mînzătoare* nu poate avea decît înțelesul de „care așteaptă să fete

¹ Tocilescu, *Lc*, 647; cf. 1567, 1568; *Șezătoarea*, VI, 94.

² *Comoara satelor*, III, 104 (tipărit: *priculisitoare*).

³ Em. Novacovici, *Comoara Bănatului*, II, 29.

⁴ Birlea, *Lc*, 371.

⁵ *Ibid.*, 337.

⁶ Em. Novacovici, *Colecție folklor*, 129; și la Grigoriu-Rigo, *Lc*, I, 142, dar descîntecul publicat acolo, deși se spune că a fost comunicat de I. Bucurescu, din Buzău (Tohani), nu e decît o copie după cel din colecția lui Novacovici (cu câteva mici schimbări la sfîrșit); chiar o greșeală de tipar, *mări negere* (în loc de *negre*), se regăsește în descîntecul dat de Grigoriu-Rigo și proveniența lui suspectă reiese și din formele *moroane*, *strigoane*, cum nu sînt obișnuite în județul Buzău, ci în Bănat, așa cum sînt date de Novacovici.

un mînz"; cît despre *găzitoare*, derivarea lui pare să fie din *găzi* „a călca" (< sîrb. *gaziti*), întrebuintat în Bănat¹.

-ueă: *albinucă:*

Se luară două albinuci².

-iucă: *stelăluică:*

Stea, stelăluică,
De mi-ai fi soruică³.

zăbreluică:

Cu nouă ferestruici...
Cu nouă zăbreluici⁴.

-uie: *mistruie* < *mistreacă* + *pistruie*, formațiune provocată de rimă:

Păsărică mistruie
Pe bucium se suie⁵.

-uleț: *zgîrciuieț:*

Din toate nodulețele,
Zgîrciuiețele⁶.

-ulică, -ulice: *ciutulică* < *ciută:*

Ciutulică aprinsă⁷.

steulică, steulice:

Steaua, steulica Lunăiei mele⁸.

Stea, steulicea mea⁹.

¹ L. Costin, *Graiul bănățean*, 110.

² *An. Arh. de folkl.*, I, 202.

³ E. Hodoș, *l.c.*, 8.

⁴ *Comoara satelor*, IV, 76.

⁵ Tocilescu, *l.c.*, 1579 (la pag. următoare: *pasăre pistruie*).

⁶ D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, II, 113; cf. Păsculescu, *l.c.*, 115.

⁷ D. Ionescu și Al. Daniil, *l.c.*, II, 66; cf. *Rev. crit.-lit.*, V, 91; tot așa într-o colecție inedită din jud. Olt; și *ciutulină*. D. Ionescu și Al. Danul, *l.c.*, II, 176, 177; *Arh. Olteniei*, V, 363 (*ciuciulină*).

⁸ Georgescu-Tistu, *Folkl. din jud. Buzău*, 62.

⁹ *Ion Creangă*, IV, 195.

-uliță: *brînculiță:*

Nouăzeci și nouă de brînculițe¹.

steni iță:

Stea, steulița mea².

-ură: *bobotitură:*

...să strîngă obrintiturile,
Bobotiturile³.

iu\țtătură „înțepătură" (v. mai sus *cuțita*), *coptătură:*

Obrintiturile,
Cuțităturile...
Coptăturile⁴.

I'jlcătură și snopitură:

Să depărteze gilcătura,
Snopitură⁵.

I'juioitură, funingitură, cenușetură:

Se-ntîlni...
Cu gunoituri,
Cu funingituri,
Cu cenușeturi⁶.

tricintătură „farmec, vraje":

Gîlcile...
Cu încîntături⁷.

Un'iforătură:

Brîncă
Cu înviforătură⁸.

¹ Grigoriu-Rigo, *l.c.*, I, 177.

² Tocilescu, *l.c.*, 686; și *steluliță, ibid.*, 687; *Tinerimea rom.*, II (1899), 107; *Izvoarașul*, V, n-rele 2—3, p. 12.

³ Tocilescu, *l.c.*, 1534.

⁴ *Ibid.*, 1587; *cuțitătură*, cu înțelesul de „junghi" și în *Șezătoarea*, VII, 100; XI, 43 (tipărit *cuțitură*).

⁵ *Graiul nostru*, I, 318.

⁶ Tocilescu, *l.c.*, 1556.

⁷ Tocilescu, *l.c.*, 1552.

⁸ *Ibid.*, 1149.

izdătură < izdat:

Mătricile, izdăturile¹.

jelitură, plînsătură, jucătură, piruitură, măcănitură, clonțănitură, cutcudețatură:

De la 99 de muieri cu jelituri,
De copii cu plînsături...
De hore cu jucături,
De pui cu piruituri,
De rațe cu măcănituri,
De cloțe cu cloncănituri,
De curcani cu bolborosituri;
De găini cu cutcudețaturi².

năjitură < năjit:

Nouăzeci și nouă de năjituri³.

năprătitură „farmec aruncat în cale”:

Să-l lecuiți...
De toate minăturile
Și năprătiturile⁴.

nodătură „încheietură”:

încheieturile
Si nodăturile lui⁵.

orbălțatură:

...m-am spălat de orbălțatură*.

orbitură, mușitură, surzitură:

în orbituri
L-a orbit,
în mușituri
L-a mușit,

¹ Ion Creangă, VIII, 181.

² Tocilescu, *Lc.*, 1559; *jelituri* mai e atestat și la p. 1552.

³ Laugier, *Lc.*, 87.

⁴ *Familia*, III, 205; cf. XXV, 604; cf. XXVIII, 544; XL, 79 (*năprătitură*); E. Hodoș, *Lc.*, 32, 34; *Comoara satelor*, V, 106.

⁵ *Gazeta poporului*, Timișoara, II, n-rul 42.

* Păsculescu, *Lc.*, 134.

Carol I din trăsura, la 38 de
ani. IAR — Cabinetul de
Jupitea

Carol I din trăsura, la 40 de
ani. IAR — Cabinetul de
stampe

Prima volumului *La Prise de Cordres et de Seville*, 1890

LA
PRISE DE CORDRES

ET DE SEVILLE
CHANSON OK GESTE DU XIIe SIKLIK

D'APRÈS LE MANUSCRIT IMITÉ DE LA BIBLIOTHÈQUE NATIONALE >

OVIDIU DENSUSIANU

PARIS
LIBRAIRIE DE FIRMIN DIDOT ET CO
RUE JACOB, 56
MDCCXCVI

ALITERAȚIUNEA

ALTELE SOMANICE

fe^C, * t** 3—

IAȘI
nWHUU „SATELIMĂ SIHUU A EX N d-ri ii
i 59b.

Coperta volumului *Aliterațiunea in limb
romance*, 1895

Prima volumului *Școala latinistă in limba
i litv-it'ouroHc.iii'l*, 1900.

OVID DENSUSIANU

ȘCOALĂ LATINSTA

LIMBA ȘI UERATYKA BOSNĂ
ORIGINEA, TENDINȚELE ȘI INFLUENȚA EI

l'x lms din • Sima & N7 > / . i miit

ISUCUHESCI
IKSIIICICL CE AKIS GRAFICE. C&Ot COCL
It...ir Bif>A...i*...1 !ă
tSQO

OVID DENSUSIANU

PĂSTORITUL LA POPOABELE ROMANICE

ȘTIPT'IA „Viffel Miei-
m :

Coperta lucrării *Păstoritui la popoarele
mm anic.fi. 19 '13*

Coperta caietului și foaia
cu prezența la și-dinia
din 5 decembrie 1001 a
seminarului de filologie
romanică (BAR mss.
X \\ I \\ Varia I și J

\\MvâA BUHEȚIA Bacărescu, Catea V.tori?I, 85

• 5y .

1

7' / / / V w

/ -

it 1,

19/11/2001
19/11/2001
19/11/2001

în surzitari
L-a surzit¹.

oiicntură:

Cu vărsături,
Cu oticnituri².

rîmnitură:

Se-ntîlni
Cu rîmniturile,
Cu deocheturile³.

stricnitură (cf. mai sus sirienei):

Toate pociturile,
Toate stricniturile⁴.

slrigoitură:

Toate rîmniturile
Și strigoiturile⁵.

lircolitură:

Friguri din tîrcolituri cînești⁶.

ttrdinătură:

...urdinăturile potolește⁷.

zăcătură:

...te du în zăcăturile vacilor⁸.

zălezitură și Inzălezitură „ce te face să zaci, ce te moleșește, te slăbește” < zălezi, zăleji, din sîrb. zalezati „a sta mereu într-un loc, a zăcea”:

Friguri cu zălezituri⁹.

¹ Tocilescu, *Lc*, 1145.

² *Ibid.*, 638 (tipărit greșit *sticnituri* și dat tot așa în glosar).

³ *Ibid.*, 1567; cf. 1568; Marian, *Descîntece*, 45; *Nașterea*, 364; *Comoara satelor*, IV, 108.

⁴ Em. Novacovici, *Col. folkl.*, 131; cf. E. Hodoș, *Lc*, 57; Tocilescu, *Lc*, 1552 (*Irlcnituri*); *Familia*, III, 205; Ms. Reteganul (Bibi. Acad.), 4544, f. 203.

⁵ E. Hodoș, *Lc*, 16.

⁶ *Comoara satelor*, IV, 108 (*tlrgolituri*).

⁷ D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, II, 134.

⁸ Tocilescu, *Lc*, 1589; tot acolo, 1571, 1575, greșit redat: *juacătura vacilor*.

⁹ *Ion Creangă*, IV, 83.

Luați-i înzăleziturile¹.

! zăpritură:

în zăpriture
L-a zăprit².

\ -uș: *crescuș*, contaminare, desigur, a formei *sfircuș* (v. mai departe) și *crește*:

Din *crescușul* nasului³.

ii frigărușe:

Frigare, frigărușa mea⁴.

| *sfircuș* :

Din *sfircușul* nasului⁵,

-ușor: *pistrușoară*:

Păsărică *pistrușoară*⁶.

stelușoară:

Steaua, *stelușoară* mea⁷.

¹ Tocilescu, *Lc*, 1569.

Comp. *zălejit*, *inzălezit* etc. în mai multe descințe cu sensul de „care stă mult într-un loc, clocit”: *Bubă zălejită* (*Corn. satelor*, I, 16; Tocilescu, *Lc*, 1587); *ură zălăzită* (*An. Arh. de folkl.*, I, 208); *Soare-năcrit — Soare nzălezit* (Tocilescu, *Lc*, 1572); *...e-mpocit — Și-nzilizit* (alături de *deszilizi*), *Lumina p. toți*, I (1885), 417; *Rev. p. ist. arh. fii.*, VII, 145; cf. T. Pamfile, *Boli și leacuri*, 14, 62; Rădulescu-Codin, *O samă de cuv.*, 42; Șt. Pasca, *Glosar dial.*, 61; *Arh. Olteniei*, IX, 250. Ca sb. *zilizit* înseamnă boala care prin alte părți se numește „cinească” (N. Leon, *Ist. nat. med.*, 147; Grigoriu-Rigo, *Lc*, I, 184). *Zălejit* a fost schimbat în *zălogit* într-un descințec publ. de D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 101; *Friguri... zălogite... Din izine*; așa trebuie înțeleasă forma și mai alterată *rezlozite* (I, 100); *Friguri izănite '— Rezlozite* (deci nu cum e explicată tot acolo, II, 194: „în răstimpuri”). La Tocilescu, *Lc*, 1572 (cf. 1573, 1591) apare forma *zăletit*: *Soare clocit*, *Soare zăletit*, prin confuziune cu alt cuvânt, *zăleti* „a strica, a turbura” (L. Costin, *Graiul băn.*, 218; *Graiul nostru*, II, 142).

² Tocilescu, *Lc*, 1145 (*zepriture*, *zeprit*).

³ *Familia*, XXXVII, 189.

⁴ E.A. Michăilescu, *Crtmpeie din viața țar. rom.*, TI, 28.

⁵ Pamfile, *Boli și leacuri*, 43; Ion Creangă, II, 103; III, 281.

* D. Ionescu și Al. Daniil, *Lc*, I, 189.

⁷ Marian, *Vrăji*, 100.

s-*ittii*<*iișoară*:

Chemat-am toate bubușoarele,
Chemat-am toate zgăncușoarele¹.

uș: *corăbiuță*:

Și-n corăbiuța mea
Te-oi arunca².

i'icăduță:

Tu Michiduță
Și Făcăduță³

• • *Ji indurată*:

Culegeți...
Toate ghinduruțele⁴.

gîlcută, *druguță*:

Gîlcută, gîlcută,
încale'că-te pe-o druguță⁵.

iiiăduvuță:

Din toate măduvuțele⁶.

măseluță, alături de *osuț*, *urechiuță*:

Din toate măseluțele,
Din toate osuțele...
Din urechiuțe⁷.

iiiipircuță:

Mă-ntîlnii c-o năpircuță⁸.

¹ Pamfile, *Boli și leacuri*, 18.

² Marian, *Vrăji*, 231.

³ *Rev. p. ist. arh. fii.*, VII, 189.

⁴ *An. Arh. de folkl.*, I, 202 (*ghindruțurile*).

⁵ Tocilescu, *Lc*, 1518; cf. Marian, *Descințe*, 130; *Șezătoarea*, III, 119.

⁶ *An. Arh. de folkl.*, I, 198.

⁷ *Șezătoarea*, III, 137.

⁸ *Rev. p. ist. arh. fii.*, VII, 134.

sgăibuță:

...pe toate sgăibuțele,
Pe toate bubuțele¹.

vlnuță:

Din mii și sute de vînuțe,
Din douăzeci de degetuțe².

zgăncuță:

...a chemat pe toate bubușoarele
Și toate zgăncuțele³.

Pentru sufixele verbale avem de notat numai:

-ani: pișcăni:

Buzele să-i pișcănească⁴.

- u i : cepui < ceapă:

Cu ardei o ardeiesc,
Cu usturoi o usturoiesc
Și cu ceapă o cepuiesc⁵.

cinui = cina:

Acolo să cinuiești,
Acolo să vecuiești⁶.

ițui < *ițe* („se descintă cu un iț părăsit...; cu ițul măsură statul bolnavului”):

Cu ițul ițuii⁷.

lădui < *ladă*:

Să vă duceți
...într-o ladă frumoasă...

¹ *Ibid.*, III, 383; cf. *Ion Creangă*, IX, 81.

² Marian, *Descintece*, 21; *Vrăji*, 144; cf. *Familia*, XLI, 572.

³ Tocilescu, *Lc.*, 1515.

⁴ *Familia*, XXV, 604.

⁵ *Ghilușul*, II, n-rele 11—12, p. 19.

⁶ Grigoriu-Rigo, *Lc.*, I, 9; cf. *Rev p. ist. arh. fi.*, VII, 139; și într-o culegere nepublicată din Putna; *cenui* din *Conv. Ut.*, XXVII 863, pare să fie aceeași formă.

⁷ E m . Novacovici, *Col. folkl.*, 139.

Acolo să trăiți,
Să lăduiți¹.

limbui:

Cu limba îl limbuiți².

ui ăl ui:

Nu te mălui ca malui,
Nu te-nvălui ca valul³.

in ier ui:

...cu miere îs mieruită
Și cu zahăr îs îndulcită⁴.

Grai și suflet, VI (1934), I, p. 75[^]162.

¹ D. Ionescu-Buzău, *Micul magazin. de med. pop.*, 422; ar putea fi considerat și ca o greșeală pentru *lăcuiți*, dar deoarece se vorbește mai înainte de ladă, se pare mai curînd să fie un derivat din acesta.

² D. Lupașcu, *Med. babelor*, 18.

³ Marian, *Descintece*, 254.

* Păsculescu, *Lc.*, 145; cf. *Șezătoarea*, II, 95.

DĂRI DE SEAMĂ
ȘI
INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

G. MILLARDET, *Linguistique et dialectologie romanes: problemes et methodes*, Montpellier, Soc. des langues romanes, Paris, E. Champion, 1923; 520 pag.

Nu se poate spune că filologia trece printr-o criză pentru că directivele ei nu ar fi destul de limpezi și nedumeririle ar întrece îndrumările care dau conștiința că rezultate sigure se pot atinge. Dacă din unele publicații se desprinde oarecare neliniște, dacă vedem la câțiva filologi o neîncredere în metodele preconizate pînă acum, e o notă de exagerare și nerecunoașterea posibilităților pe care le are critica filologică de a deosebi între căile bune de urmat și cele rătăcitoare.

Cartea lui Millardet aduce răspunsuri bine meditate celor care privesc sceptic orientările și rezultatele de pînă acum ale romanisticii și, în același timp, ea arată cum trebuie considerate unele inovațiuni de metodă, pînă la ce punct le putem acorda încredere pentru a nu cădea în exagerări și în exclusivism, cum se întîmplă aceluia care proclamă aceste metode ca singurele în stare să înlătore rătăcirile de cercetare și concluzii eronate.

Sforțările atîtor filologi pe care-i întîlnim în curs de o jumătate de veac sînt apretiate de Millardet după justa lor valoare, cu accentuarea rezultatelor pozitive la care ele au dus și pe care unii caută să le conteste. Cum foarte bine observă Miliardei, romaniștilor li se poate recunoaște chiar o superioritate față de alți filologi, pentru că ei au pus în circulație unele vederi nouă, au dat sugestii fecunde și au realizat opere care arată însemnate progrese în filologie de cîteva decenii încoace.

Privind activitatea filologică de azi și oprindu-se la principiile care o călăuzesc, Millardet caută să distingă temeiurile fiecăruia din ele și să le pună de acord, împotriva aceluia care arată preferințe nejustificate și-și fac un crez științific din unilateralități.

în multe pagini, critica sa ageră și plecînd de la o vastă informație analizează teoriile nouă de geografie lingvistică. Recunoscînd cum se cuvine meritele lui Gillieron în explorarea dialectelor, în fixarea unor norme de cercetare deschizînd perspective nouă, modificînd unele concepții asupra evoluțiunilor lingvistice, Millardet arată și insuficiențele metodei geografice, greșelile și exclusivismul care pot decurge din ea — cîteva din ele le-am relevat aici, în articolul din fruntea revistei¹, și observațiile pe care le-am făcut se întîlnesc cu ale savantului francez. Aplicarea criteriului geografic în lingvistică nu trebuie să ducă, observă Millardet, la afirmări prea categorice, cînd cercetările, și după această metodă, pot rămînea cu multe lacune și așteaptă unele revizurii, cum s-a văzut după publicarea *Atlasului lingvistic* al Franței. Presumpțiunea că geografia lingvistică ne înlesnește singură constatări de o precizie matematică trebuie înlăturată, pentru că și metodele așa-zise vechi au utilitatea lor, nu pot fi excluse. Fonetica istorică, cunoașterea aprofundată a latinei vulgare — redusă la un vag auxiliar sau interpretată de filologi ai școlii nouă după idei preconceptuate — nu pot fi socotite ca fără folos ori ca falsificări ale criteriului științific în romanistică. O colaborare a metodelor de pînă acum, căroră discernămintul le-a fixat autoritatea, cu cele nouă, ale metodei geografice, este îndrumarea pe care trebuie să o adoptăm dacă ținem să înțelegem mai bine transformările lingvistice. Precizînd punctul său de vedere, Millardet spune foarte judicios: „C'est un grand abus de croire que la geographie linguistique, livree à ses propres moyens, est toujours capable de donner, d'un fait determine, une *explication* veritable... La methode geographique *explique* k l'ordinaire des faits soit presents, soit passes. Elle *xCexplique* qu'exceptionnellement les faits d'un autre ordre. Ce qu'elle peut faire... c'est administrer la *preuve* des explications fournies par la methode comparative... la methode geographique n'est pas en etat de remplacer l'ancienne methode. Elle n'en est que l'auxiliaire" (64, 89). Fixînd astfel, cu rezervele cuvenite, locul geografiei lingvistice lîngă alte cercetări, Millardet nu lasă nerelevată, în altă parte, importanța pe care trebuie să o acordăm studiului limbilor literare alături de dialecte. Dialectologia, oricît de interesantă și pasionantă ar fi, nu poate concentra în ea preferințele filologilor. Limba așa cum s-a păstrat în monumentele literare merită să preocupe și de acum înainte pe filologi, cu atît mai mult cu cît ea cuprinde forme pe care nu le găsim de atîte ori în dia-

¹ Cf. *Orientări nouă...*, GS, I (1923), 1, p. 1-22 (n.e.d.)

lecte și sînt reflexul unor condițiuni speciale de evoluție, ne duc spre constatări interesante nu numai pentru lingvistică, dar și pentru istoria culturală. Cu acest prilej Millardet ar fi putut, cred, insista mai mult asupra unei lacune, prea vizibile în studiile actuale de geografie lingvistică. Ele sînt dominate de ceea ce este concret, material, urmărind în special cuvinte designînd obiecte, îndeletniciri practice — sau avînd legături cu flora, fauna unei țări etc. Domeniu prea redus, lăsînd la o parte forme lingvistice cu alt substrat, superior, interesant sufletește, referindu-se la preocupățiunile idealiste mai mult sau mai puțin accentuate, substrat care nu lipsește nici dialectelor. Geografii lingviști, făcînd asemenea excluderi chiar în cercetările dialectale, cu atît mai mult se arată refractari cînd este vorba de a se recunoaște importanța unor fenomene lingvistice proprii evoluțiilor superioare, de natură literară. Tot ce este limitare de orizont sau „engouement” nu poate ajuta mult științei.

Principiile formulate din primele pagini sînt reluate de Millardet, pentru dezvoltări și exemplificări, într-o serie de capitole care arată același spirit critic bine orientat și documentări bine alese, cum și de o varietate care dovedesc familiarizare cu multe domenii ale lingvisticei. Asupra latinei vulgare, cu rectificări la concepția despre unitatea ei¹, asupra legilor fonetice, „silabațiunei”, căreia îi acordă un rol important, cum și asupra diferitelor probleme de morfologie, sintaxă și lexicologie², Millardet

¹ Discuțiile în jurul acestei chestiuni mi se par totuși că pornesc de multe ori de la o neînțelegere. Cred că nimeni nu a interpretat în sens absolut unitatea latinei vulgare. O asemenea unitate nu a putut exista nici pentru latină, cum nu există pentru nici o limbă. Chiar cînd se vor dovedi alte deosebiri locale în fonetica, lexicul etc. latin vulgar — pe lingă cele recunoscute pînă acum, părerea despre unitatea care stă la baza limbilor romanice, așa cum trebuie înțeleasă, își va păstra temeiurile ei.

² Asupra unor puncte, părerile autorului nu le cred deplin justificate. Mă mărginesc la relevarea citorva. Astfel, Millardet admite (228—229) că în latină pronunțarea alterată (*k*) a lui *k + e, i* trebuie să fie foarte veche chiar din „epoca preistorică” — atribuie deci acestui fenomen o vechime și mai mare decît aceea pe care o presupunea Guarnerio. O probă ar fi tratamentul special pe care îl prezintă *e* după *c* (*celsus, scăiuș* față de *pulsus* etc.); păstrarea lui & în cazul acesta (ca și după *g*) nu ne autorizează însă să ajungem la deducțiuni cu privire la *k*, în sensul că acesta ar fi fost rostit *k*; formele acestea sînt mărturii numai pentru fonetica lui *e* în raport cu caracterul general al consoanelor vecine, fără dovada că într-adevăr *k* ar fi fost nuanțat spre *k* (nu dovedește nimic nici apropierea pe care Millardet o face cu *jenuaris* < *januarius*, cazurile fiind deosebite). În acord cu părerea sa, Millardet, ca și alții de altmintrelea, crede că fonetismul sard și cel dalmat, cu *k* (nu *c* sau ceva analog), s-ar datori unei regresii de mai tîrziu. Dalmată vorbește tocmai împotriva celor susținute de Millardet; vegliota se știe

aduce observații care deșteaptă meditația, corectează păreri prea ușor admise și îndeamnă la revizuirei.

Cartea sa e din cele rare de doctrină filologică și vine să împrăștie unele iluziuni, întărind convingeri fără care filologia ar devia spre excluderi neîndreptățite și ar rămînea numai la aproximații.

Grai și suflet, I (1923), 1, p. 150—153.

că deosebește pe *k + e* de *k* (-*e, i*: *kaina* < *ce na*, dar *iil* < *cel um, vieain* < *v i c j n u s*; alterarea lui *k* în vegliotă dinaintea lui *e, i* arată că ea nu s-a produs decît în contact cu un element iotaeizator (în contactul cu *e* numai după ce acesta s-a diftongat în *ie*), pe cînd unde lipsea acest element (cazul lui *†*) ea a fost oprită; dacă, cum presupune Millardet, s-ar fi rostit *kena* (= *cena*), în vegliotă am fi avut* *căina*... Fonetica lui *k* latin dinaintea lui *g, †* ne arată, cred, clar aceste faze: întii *k'(e* (<*k^*), *k* și numai pe urmă *ke*; cum însă *e > ie* este relativ tîrziu, și aceasta o admite singur Millardet (102 urm.), atunci alterarea parțială ori generală a lui *k* dinaintea vocalelor palatale nu poate fi un fenomen de tot vechi în latină.

Cu privire la *gn*, Millardet crede (230—231) că latinii îl pronunțau ca *hn* și de aici s-ar explica toate reflexele lui în limbile romanice; totuși romanicul *n* se explică în general mai ușor din *gn* decît din *nn* și prezența lui coincide în multe regiuni cu iotacizarea lui *g* (și *c*) în alte grupuri consonantice; românescul *mn* nu e iarăși ușor de explicat din *nn*, cum încearcă Millardet; el pare să continue un mai vechi *vn*, cum a observat M. Bartoli: (*Das Dalmatische*, I, 280), referindu-se la forme dialectale italiene, și acest *vn* a putut să rezulte din *gn* prin anumite faze intermediare (*vn, xn*).

Pentru it. *noi, stai* etc. Millardet susține, ca și alții, transformarea lui *5* final în *i*. Nimic nu confirmă această explicație nici pentru formele italiene, nici pentru cele românești corespunzătoare. Prezența lui *-i* aici e datorită numai analogiei, părere pe care am susținut-o totdeauna și nu văd nici o obiecțiune temeinică ce i s-ar putea aduce.

Ar fi de rectificat și alte păreri ale autorului, amănunte privind istoria uneia sau alteia din limbile romanice, dar aceasta nu poate întuneca impresia asupra unei cărți pe care orice romanist trebuie să o prețuiască.

Grai și suflet, I (1924), 2, p. 354-355.

ED. BOURCIEZ, *Elements de linguistique romane*,
deuxieme edition, Paris, Libr. C. Klincksieck,
1923, XXIII - 722 pag.

Cu remanieri care dau multor pagini altă înfățișare decât aceea din prima ediție, cartea lui Ed. Bourciez își afirmă și mai bine utilitatea nu numai pentru cei care țin să se orienteze în problemele de romanistică, dar și pentru filologii care, cultivând mai mult un domeniu, caută uneori informații precise și o prezentare succintă a rezultatelor în diferite direcțiuni. Expunerile cu caracter general ori referindu-se la fiecare din limbile romanice au darul de a fi limpezi și în general bine proporționate. Pe lângă fonetică, morfologie etc. e ținută în samă și semantica, așa cum se impune azi, dar la faptele relevate de autor ar fi de adăugat și altele nu mai puțin caracteristice și în gruparea fenomenelor (cu toate cele spuse la pag. 20) cred că trebuie urmat alt criteriu decât acela care duce numai la distincțiuni în legătură cu restrîngerile sau extinderile de înțeles etc; în clasarea transformărilor semantice trebuie să se țină samă în primul rînd de natura factorilor reali care le-au determinat (acțiunea mediului fizic, a contingentelor sociale, a unor anumite predispozițiuni sufletești etc). Asupra geografiei cuvintelor Bourciez ține să ne spună că are rezervele sale și de aceea nu-i dă locul pe care i-l acordă alții; cercetările de această natură i se par făcute după „une methode trouble” și de aceea nu-i inspiră încredere. Prevenire exagerată: nu împărtășim nici noi — cum am spus în alt rînd — tot ce se preconizează sub numele de „geografie lingvistică”, dar nu se poate trece peste unele achizițiuni datorite dialectologiei nouă.

Breviario di neolinguistica, Parte I: *Principi generali*, di G. BERTONI; Parte II: *Criteri tecnici*, di M. BARTOLI, Modena, Soc. tip. modenese, 1925, 126 pag.

Nu e tocmai un manual pentru aceia care voiesc să se inițieze în problemele lingvistice noi, ci gruparea câtorva orientări în spiritul cercetărilor de azi. În prima parte, G. Bertoni, cu unele precizări, dar și cu observații prea difuze câteodată, arată deosebiri între lingvistica nouă și cea de acum câteva decenii, în sensul că fenomenele au ajuns să ni le reprezentăm mai viu și cu complexități nebănuite altădată. Inovațiile nu trebuie însă să excludă, cum foarte bine observă Bertoni, ceea ce ne-a învățat și ne mai poate învăța lingvistica istorică. Din stăruințele de schimbare a directivelor, nu ar trebui să lipsească, adaugă Bertoni, nici studiile de estetică a limbilor, prea puțin cultivate pînă acum. Într-o expunere concentrată, pe care nu prea ușor vor putea-o urmări cei care vor căuta să se inițieze în lingvistică, M. Bartoli arată criteriile după care trebuie studiate faptele lingvistice în raporturile lor cronologice și pentru a cunoaște iradiațiunea lor, cum și cauzele care determină inovațiunile. Cu privire la punctul din urmă, Bartoli amintește (pag. 93) părerea lui Ascoli, după care multe transformări romanice ar fi datorite influenței elementelor preromane, ceea ce ar fi contestabil, pentru că am avea mai decisive motive să explicăm aceste transformări prin înrîuriri streine de mai tîrziu (germanică, slavă, arabă). Se poate obiecta totuși că în Galia și — mai mult — la noi latina suferise schimbări caracteristice încă înainte de înrîurirea germanică și cea slavă. Putem atunci considera aceste schimbări ca independente de influența limbilor streine cu care s-a întîlnit latina? Cred că și un factor și celălalt trebuie ținuti în samă dacă vrem

să înțelegem aspectul limbilor romanice față de latină — în ce măsură fiecare din ei a produs diferențierile e greu de spus și, dacă este să ajungem la păreri mai clare în această privință, va trebui să urmărim mai de aproape pentru fiecare ținut romanic stările etnice și culturale din trecut. Pentru infiltrațiuni, dar nu prelatine, ci grecești, Bartoli dă la pag. 99—100, 103—104, o serie de forme care, dacă nu sînt totdeauna convingătoare, deșteaptă atenție asupra unei probleme, sugerînd cercetări nouă în'ce privește înrîuririle greco-latine. O rectificare în circulația cuvintelor o aduce Bartoli cu privire la *basilica* și *ecclesia*, arătînd că cel dintîi e mai vechi decît cel din urmă, invers de cum au crezut alții. Propagarea lor ar fi de studiat și în legătură cu răspîndirea echivalentelor lor din grecește și cred că s-ar ajunge la constatări interesante asupra schimbărilor sociale și extensiunii creștinismului în primele secole.

Grai și suflet, II (1926), 2, p. 405-406.

M. BARTOLI, *Introduzione alia neolinguistica (principi — scopi — metodi)*, Geneve, Leo 01-schki, 1925, VII, 108 pag. (voi. 12 din *Biblioteca delV „Archivum romanicum“*).

Din *Breviario*, de care ne-am ocupat în alt rând (11,405), cunoaştem în general părerile expuse de Bartoli în această lucrare a cărei însemnătate trece dincolo de domeniul romanisticii, pentru că atinge şi probleme de lingvistică generală. Ar fi fost, poate chiar de preferat ca ea să se publice înainte de *Breviario*, unde prezentările prea schematice şi prea condensate — din care a rămas ceva şi în noul volum — nu permiteau totdeauna să se urmărească mai de aproape ideile autorului. Cu dezvoltările şi precizările de acum le putem cunoaşte mai bine, şi ele aduc o sinteză de cercetări îndelungate, de aprofundare a multor chestiuni controversate.

Faţă de neogramatici Bartoli ia de la început poziţiune categorică şi pentru a arăta în ce fel înţelege interpretarea faptelor lingvistice alege ca punct de plecare particularităţi ale limbilor indo-europene şi în primul rând ale celor romanice, urmărind diferite serii de forme şi lăsînd, din confruntarea lor, să reiasă anumite constatări.

Pentru repartizarea formelor romanice aşa cum e înfăţişată în prima parte a studiului, unde se ţine samă de criteriul cronologic, grupările stabilite de Bartoli duc la multe concluziuni interesante, punînd în evidenţă divergenţele pe care le arată limbile romanice după cum ele cuprind elemente mai vechi ori mai nouă care au circulat în latina vulgară¹. în unele cazuri

¹ Prin „Dacia“, Bartoli a înţeles să designeze tot teritoriul românesc, dar aceasta poate duce uneori la interpretări greşite. Astfel, între româna din nordul Dunărei şi cea din sud trebuie făcute distincţiuni cînd este vorba

însă mi se pare că se pot aduce obiecţiuni la formele puse alături. It. *mammelle* dat ca exemplu (5, 15) de inovaţie faţă de rom. *uger* şi rtr. *iiver* să fie oare de considerat astfel? Nu avem nici o dovadă că în latineşte *m a m m a* cu aceeaşi semnificaţie ca *u b e r* nu ar fi fost des întrebuinţat într-o epocă veche şi deci ar trebui privit, cu reflexul lui din italiană, ca o inovaţie faţă de ceea ce prezintă româna şi retoromana, unde s-a păstrat forma a doua. Problema cronologică cred că nu se mai pune de data aceasta: avem de-a face cu coexistenţa dintr-o epocă veche a două forme în latina vulgară şi fixarea fiecăreia din ele într-o parte şi într-alta a domeniului romanic, cum s-a întîmplat de atîtea ori şi fără să cunoaştem totdeauna cauzele care au determinat asemenea diferenţieri lexicale. Aceeaşi observaţie se poate face asupra lui *t a t a* şi *m a m m a* faţă de *p a t e r* şi *m a t e r* (14, 19, 41): prezenţa celor dintii în româneşte nu poate arăta o fază mai nouă, cît timp întrebuinţarea lor în latineşte o putem considera ca foarte obișnuită în acelaşi timp cu a celorlalte două forme; Varro (după Nonius, LXXXI, 4, 5) ne spune că *tata* şi *mamma* erau cuvinte din limba copiilor¹, iar despre întrebuinţarea lor în vorbirea zilnică avem totodată mărturiile epigrafice, şi chiar fără aceste confirmări am putea deduce că *tata* şi *mamma* au fost totdeauna forme curente alături de *pater* şi *mater*. Propriu zis, deci, nu poate fi vorba de transmisiunea din vocabularul latin în cel românesc a unor forme mai nouă.

în orice caz asemenea cuvinte nu pot fi puse pe acelaşi plan cu *molere* — *machinare*, *avunculus* — *thius*, unde faza veche şi cea nouă apar evidente. O confruntare care, pentru alte motive, nu dovedeşte nimic în ce priveşte referinţe la limba română este *putrescere* — *marcescere* (8), deoarece rom. *impuţi* nu este *putrescere*, ci un derivat din *puţi*.

Pentru a explica unele transformări din latina vulgară, Bartoli insistă asupra înrîuririlor meridionale şi orientale. Au preocupat şi pe alţi filologi, dar observaţiunile lui Bartoli, cu apropieri nouă şi demne de luat în samă, duc problema mai departe. Cu deosebire asupra influenţei greceşti sînt relevate fapte care lămuresc unele aspecte ale latinei vulgare ori pot fi luate ca punct

de forme ca *a p e r i r e* — *d i s c l u d e r e* (10, 17, 19, 27, 39), pentru că cel dintii se mai păstrează în aromână şi meglenită; tot aşa pentru *m e n s i s - l u n a* (37, 40, 49), primul fiind şi el cunoscut pînă azi aromânilor si megleniţilor.

¹Cf. Fr. Muller Jzn, *Altital. Wb.*, 472.

²Din acesta crede Bartoli (71), după Puşcariu, că ar putea fi derivat rom. *lamură*, ceea ce este imposibil.

de plecare pentru cercetări ulterioare. Absolut convingătoare nu sînt însă cîteva din analogiile înşirate de Bartoli şi pe care le consideră ca exemple de influenţă a limbii greceşti asupra celei latine. **Homo** cu înţelesul de „bărbat” alături de acela general de „om” se poate explica şi fără să recurgem la ἀνθρωπος (45), cît timp asemenea evoluţie semantică se putea uşor produce chiar în latina — o întîlnim, independent, şi în alte limbi. Tot astfel ar fi de interpretat **visum**: nu este numaidecît nevoie să admitem că a fost influenţat de **βίσις** „vedere, vis”, cînd chiar în latineşte s-a putut dezvolta înţelesul din urmă din celălalt, şi se pare că modificarea semantică a fost favorizată de expresii ca **somnium videre** (Ovid), **visa somniorum** (Cicero). E în oios iarăşi că **pecus** „oaie” ar fi un reflex al lui **πῆκος** (3aTov: restrîngerea înţelesului s-a putut produce în latină, cum în domeniul romanic a n i m a l ne ofere un caz de evoluţie identică¹. Admiţînd totuşi, împreună cu Bartoli, că multe grecisme s-au infiltrat în latina vulgară, ar fi de urmărit mai mult decît s-a făcut pînă acum condiţiunile în care s-au produs aceste infiltraţiuni, mediul de unde ele au pornit, factorii sociali care le-au determinat. Fiecare formă lingvistică are istoria sa socială şi ar fi un studiu din cele mai interesante cercetarea în amănunte a acestui capitol din evoluţia latinei vulgare.

O constatare pe care Bartoli ţine să o pună în evidenţă din compararea limbilor romanice, este caracterul conservativ al limbii italiene: ea stă mai aproape de latina vulgară decît franceza, spaniola ori româna. Ascoli explica aceasta prin faptul că în Italia influenţele streine preromane nu au avut loc aşa cum s-a întîmplat în Galia, Iberia şi Dacia. Bartoli se opreşte la altă explicaţie, atribuind această particularitate a italienei împrejurării că ea nu a primit înrîuriri streine tîrzii în felul celor care s-au exercitat asupra francezei, spaniolei ori românei (înriurirea germanică, arabă şi slavă). E pusă astfel din nou în discuţie problema influenţei substratelor autohtone, asupra căreia lingviştii continuă să aibă păreri deosebite, deşi în timpul din urmă s-a accentuat tendinţa de a se reduce cît mai mult rolul acestor substraturi în evoluţia limbilor². Limitîndu-ne la romanistică, cred că problema nu trebuie privită numai într-un sens ori într-altul: influenţele preromane şi cele de mai tîrziu, asupra cărora insistă Bartoli considerîndu-le ca mai în măsură să explice alterările

¹ Cf. observaţiile lui Candrea din această revistă, II, 173.

² V. O. Jespersen, *Die Sprache*, Heidelberg, 1925, 170 urm., unde asupra unor puncte se aduc observaţii juste, dar altele pot fi interpretate cu totul altfel.

fondului latin, trebuie ţinute în samă, pentru că numai astfel putem explica particularităţi proprii cutărei sau cutărei limbii romanice. Cînd este vorba de asemenea particularităţi, se impune, de altă parte, să distingem calitativul de cantitativ: pentru limba română sau franceză, de pildă, dacă admitem că unele transformări pe care le arată sînt datorite influenţei substratului autohton, acestea, deşi reduse, înseamnă mai mult decît acelea, mai numeroase, care se explică prin înrîuriri streine de mai tîrziu (slavă, germanică etc.³).

Plinînd faţă în faţa achiziţiunile romanisticii şi ale lingvisticii indo-europene, Bartoli face să reiasă cu drept cuvînt superioritatea celor dintîi, datorită împrejurării că ele sînt rezultatul unor concepţii nouă, unei metode care lasă în urmă procedeele de cercetare ale indo-europeniştilor. Romaniştii au adus un spirit de observaţie tot mai pătrunzătoare, au studiat fenomenele lingvistice plecînd de la realităţi care trebuie ţinute mereu în samă şi de aceea cercetările lor au făcut să fie interpretate altfel atîtea probleme şi au deschis perspective nebănuite. La şcoala romaniştilor au de învăţat multe aceia care cultivă alte domenii ale lingvisticii, şi mai ales filologiei clasici, pentru că atît limba latină, cît şi cea greacă trebuie de acum înainte să fie studiate după criterii nouă.

Intr-o scurtă apreţiere, energică şi binevenită, Bartoli îşi exprimă părerea şi asupra „glotosofilor”, a şcolii lui Vossler. Stăruinţa ei de cîteva ani ca să apară inovatoare rămîne departe de înfăptuiri; e o pretenţioasă intrusiune în lingvistică. Streini, desigur, de filozofie nu trebuie să rămînă nici lingviştii, dar a deriva, fără alegele şi cu problematice apropiieri, teorii filozofice în lingvistică, nu poate fi un cîştig pentru ea: este a prezenta ca ştiinţă un conglomerat de curiozităţi. Lingvistica presupune o iniţiere cu problemele ei fundamentale, o îndelungată familiarezare cu metodele nouă, nu numai întîmplătoare şi vagi peregrinări pînă la ea.

Şi în cursul expunerilor, şi în numeroasele note ce le întovărăşesc, Bartoli a ţinut să arate că priveşte lingvistica în primul rînd

³ Pentru limba română ar fi de luat în consideraţie schimbarea lui **ct** în **pt**, dar pentru că mai în *urm&(Zeitschr. rom. Phil., LXV, 624 urm.)* Meyer-Liibke a contestat originea ilirică a acestui fenomen (cf. Bartoli, în *Arch. tilott., XX, 181*) şi nu e locul aici să reluăm întreaga problemă lăşăm la o parte din discuţia asupra substratelor acest punct din fonetica română, fn -e priveşte însă limba franceză, avem cazul trecerii lui **ct** la **it**, recunoscută i de provenienţă celtică. O asemenea particularitate înseamnă mai mult • l'M'it atîtea elemente germanice introduse în franceză.

ca o disciplină istorică: „per me la linguistica e sopra tutto storia” (66). Afirmarea ar putea fi ca un sfat pentru unii neolingviști. Sînt aceia care, practicînd geografia lingvistică, nu dau atențiune cuvenită faptelor istorice, prea sînt preocupați de fenomenele lingvistice în spațiu și nu le urmăresc de ajuns în raport cu timpul, în cadrul lor istoric. Din ce spune Bartoli în altă parte (98—99) ar rezulta că toți neolingviștii țin samă de principiul istoric așa cum se impune, dar unele cercetări de geografie lingvistică mi se pare că vorbesc altfel, dau dovada insuficienței în sensul istoric.

Cît ajută geografiei lingvistice cunoștințele istorice întinse arată tocmai lucrarea lui Bartoli. Stăpînind lingvistica istorică, plecînd chiar de la ea și alăturînd-o la geografia lingvistică, a ajuns să ne dea o carte în care informația sigură și bogată se îmbină cu vederi nouă și cu îndemnuri pentru cercetări de acum înainte.

Grașisuflet, III (1927), 1, p. 253-257.

M. ROQUES, *Palia d'Orăștie* (1581-1582), I, *Preface et Livre de la Genese*, Paris, Ed. Champion, 1925, LXXI - 213 pag.

Pînă la retipărirea tuturor textelor noastre din secolul al XVI-lea — cînd vom avea-o? — ediția pe care ne-o dă M. Roques pleacă dintr-o bună alegere, pentru că *Palia* e unul din cele mai însemnate monumente de limbă și aștepta de mult să fie accesibil și celor care nu puteau avea la îndemînă exemplarele vechi. Redat după original cît se poate de exact și cu un tipar foarte îngrijit, ca tot ce se execută de tipografia Protat, textul e întovărășit de o introducere care lămurește bine cum s-a făcut traducerea lui.

După cercetări minuțioase Roques a reușit să fixeze textul ce a servit la traducerea acestei părți din *Vechiul Testament*. Este *Pentateucul* tipărit în ungurește, la 1551, de G. Heltai — constatare pe care, independent de Roques, a făcut-o și Iosif Popovici într-un studiu apărut în *Analele Academiei Române* (t. XXXIII). Se explică atunci numeroasele uncurisme, lexicale și sintactice, pe care le întîlnim în *Palia*. Traducătorii nu s-au mărginit însă la cartea lui Heltai, ci au recurs și la *Biblia* latină, la Vulgata (într-o ediție corectată), cum rezultă din comparația mai multor pasaje cu versiunea acesteia¹. Dacă, după cum ne spune Roques (p. LII), Vulgata a fost luată în samă mai ales la cap. I—V din *Geneză* și I—XVI din *Exod*, aceasta ne îndreptățește, poate, să presupunem că traducătorii și-au împărțit între ei cele două cărți ale *Bibliei* și fiecare la început s-a raportat mai

¹ Utilizarea Vulgatei nu explică întrebuintarea lui *den primă, de-a-primă ta Palia*, cum am crezut altă dată și cum amintește Roques: nu e un latinism introdus de traducătorii ei, ci o formă care a circulat și care a lăsat, dialectal, arme în dacoromână (cf. *Dicț. etimologic*, 1445).

des la textul latin, dar mai pe urmă, fie că-i obosise această procedare, fie că li s-a părut fără mult folos, nu au mai recurs decât rar la el ori de loc.

Cît despre utilizarea versiunii ebraice, care ar fi dat multă muncă lui Mihai Tordaș și tovarășilor lui, cum țin să o spună în prefață, ea de fapt nu a existat, după cum arată bine Roques, și dacă se vorbește de așa ceva este pentru că traducătorii au urmat și aici pe Heltai, care în prefața *Pentateucului* amintește că s-a folosit de *Biblia* ebraică.

Rămîne de știut dacă traducătorii au recurs și la un text slav. Că dînșii afirmă aceasta nu poate totuși să ne convingă, după ce nu am putut pune preț nici pe cealaltă afirmație a lor, că ar fi utilizat versiunea ebraică. Apriori am fi induși să admitem că dînșii s-au adresat și la un text slav, pentru motivul că, dacă au folosit *Biblia* latină — ceva excepțional la noi în secolul al XVI-lea — cu atît mai mult au trebuit să aibă în vedere procedarea obișnuită, adică să se îndrepte spre versiunea slavă. Părerăa lui Roques (pag. XLIX; cf. XXXII) este că nu avem nici o dovadă pentru aceasta, și are dreptate cînd amintește forma unor nume proprii biblice care, cum sînt date în *Palia*, deși se apropie mai mult de tradiția slavă totuși au putut fi cunoscute așa oricărui traducător de la noi, pentru că îi erau familiare astfel chiar dacă nu avea dinainte un text slav; pe urmă, desigilarea cărților *Bibliei* cu termenii slavi *Bitia*, *Cisla* etc. nu poate fi nici ea invocată, deoarece ei erau iarăși obișnuiți în limba noastră bisericească din epoca influenței slave; de asemenea, cuvinte ca *pocrov* ori *dver* etc. cunoscute și altfel ori proprii vocabularului ecleziastic, deci puțînd fi folosite și de cine nu se servea de un original slav. Se poate obiecta însă că *Palia* cuprinde și alte slavisme; astfel în *Geneză* găsim *proidi* = a pleca, a ieși (*Dumnezeu lăasă cum de în casa mea să proidesc*), XX, 13; în *Exod: povestui* = a spune, a pomeni (*numele meu să se povestuiască*), IX, 16; *nămisli* = a pune, a așeza (*le nămisli... într-umerele efodului*), XXXIX, 7. Acestea nu sînt slavisme caro să fi fost întrebuițate în vorbire, și, dacă cel dintîi se mai întilnește în alte texte, a fost introdus-acolo din originalul slav¹. Sînt și în prefața *Paliei* cîteva slavisme,

ca *hrăbor*, *proceti*, *a se săblăzni*, dar acestea erau întrebuițate și în limba curentă; chiar *nepotrebnic* dat tot acolo trebuie considerat în același fel, ca uzitat alături de *netrebnic*. Celelalte slavisme — și ar fi de relevant încă vreo cîteva — mi se pare că nu se pot explica decât admitînd că și traducătorii *Paliei* au avut sub ochi un text slav. E un punct care rămîne de cercetat din nou, ca o întregire la studiul lui Roques și la ediția pe care ne-a dat-o, prezentînd-o cum am dori să vedem editate și alte texte vechi ale noastre.

Grai și suflet, III (1927), l. p. 257-259.

¹ îl găsim în *Psaltirea Scheiană* și a lui Coresi din 1577, cum se poate vedea din glosarul lui I.-A. Candrea. Că acest slavism era numai al traducătorilor ce urmau un original slav și nu curent în limbă ne dovedește înlăturarea lui din alte texte, ca nefiind ușor de înțeles; în pasajele unde *Psaltirea Scheiană* dă *proidi* găsim *străbate* în *Psaltirea Hurmuzaki* și trece în ediția de mai tîrziu a *Psaltirei* lui Coresi: chiar Dosoftei, care avea totuși predilecțiune pentru slavisme, caută să evite pe *proidi*.

L. SPITZER, *Stilstudien*: I. *Sprachstile*; II. *Stilsprachen*, München, M. Hiiber Verlag, 1928, XIII - 295, 592 pag.

Cele două volume publicate de L. Spitzer dau prilej la o lămurire. Din ele se desprinde stăruința de a arăta superioritatea lingvisticeii „idealiste”. Despre termenul acesta Spitzer spune însă în prefață (p. XI) că dă loc la neînțelegeri și, pentru a se înlătura „der leid'ige Streit” dintre lingviștii de azi, crede că de fapt preocupările lor, oricât de divergente ar părea, pot fi caracterizate ca de „pozitivism idealist” sau „idealism pozitivist”. Intre unul și altul cred, totuși, că nu poate fi ezitare. Singur „pozitivismul idealist” este justificat ca termen de caracterizare a directivelor lingvistice. „Idealismul pozitivist” lasă posibilități de procedee problematice, de iluzionări științifice, plecînd de la concepții prestabilite și vagi teoretizări filozofice, cu diminuări ale pozitivismului, cum s-a întîmplat în prea pretențios proclamata școală a lui Vossler. Orice știință e, propriu-zis, pozitivistă în primul rînd și idealistă în al doilea. Nu ne putem reprezenta altfel nici lingvistica.

Chiar Spitzer dă dovadă înainte de toate de spirit pozitivist, preocupat de largă și temeinică informație, ceea ce îl deosebește tocmai de lingviștii „idealiști” — ușor încrezuți în unele formule, expeditivi în exprimarea de păreri necontrolate — din a căror cohortă ține totuși să spună că face parte.

Atitudinea aceasta e explicabilă din dorința de a nu rămînea la metode perimate, de a privi faptele după o viziune nouă. Înțeleg că Spitzer are unele rezerve asupra geografiei lingvistice, dar de ce preferințele sale s-au îndreptat spre școală „idealistă”, pe care o consideră ca aducînd inovațiunile așteptate? Legăturile

lingvisticeii cu psihologia, sociologia și estetica au fost recunoscute și de alții înainte lui Vossler, așa că nu este în școala sa atîta noutate cît să-i dea prestigiul unei supremații și să impună o raliere la ea fără restricții. În lingvistica actuală se încrucișează atîtea tendințe, încît trebuie să se țină samă de fiecare din ele. Nu te poți fanatiza numai pentru geografia lingvistică, pentru fonetica experimentală, pentru lingvistica „idealistă” și cea istorică cu probleme nouă sau unele vechi, privite însă altfel ca altădată: toate ne îndeamnă să le ținem în samă fără exclusivism, fără exagerări. Spiritul modern nu iartă exagerări, pentru că recunoaște multiplicitatea de manifestări, complexități de fapte nepresupuse altădată, își dă samă de nuanțe care savanților de mai înainte nu le spuneau nimic și lasă criticei să fie cît mai primitoare, cît mai susceptibilă de bune înțelegeri. Poți fi aducător de inovații ori partizan al lor, dar nu trebuie să rămii strein de acest spirit în întregimea lui. Nu a fost un inovator și Gillieron, dar cît de puțin modern s-a arătat totuși prin unele atitudini ale lui, prin exagerări, prin întunecări de atîtea ori ale simțului critic?

Cînd Spitzer aduce remarcabile însușiri de cercetător, foarte întinse cunoștințe și spirit pătrunzător în lămurirea multor probleme, parcă ne-am aștepta de la d-sa să atenueze unele exagerări, să lase mai puțin să vorbească anumite preferințe.

Deși reproducînd articole scrise în răstimpuri, la care sînt adăugate cîteva nouă, cele două volume prezintă unitate, pentru că urmăresc punerea în evidență a unor genuri de exprimare colectivă ori individuală, ducînd la constatări interesante fie pentru o singură limbă, fie pentru mai multe. Sînt luate mai ales în considerație franceza și spaniola, dar pentru comparații se dau și numeroase referințe la alte limbi.

În articolul al doilea din primul volum, despre comparații asindetice, se relevează cîteva expresii românești (ca *singur cuc*, *doarme tun* etc.) în legătură cu ce găsim la fel în italiană. Suprimarea particulei comparative se poate explica, desigur, plecînd de la juxtapuneri de adjective, ca it. *innamorato cotto*, *bricco fradicio*, rom. *beat mort*, dar uneori punctul de plecare a putut fi altul, în special la adăugarea unui substantiv pe lîngă verb: *doarme dus* a putut da loc asocierii *doarme tun*. Și expresiunea aceasta să fie oare de interpretat mai curînd, cum crede Spitzer (p. 13), de la ideea că „doarme de nu-l poate deștepta tunul”? Pentru că se zice și *a înghețat tun*, putem presupune că s-a spus *doarme tun* numai sub impresia masivității, înțepenirii, ca și în *doarme butuc*. Alăturările fără explicativul *ca* (p. 13—14)

spune Spitzer eă sînt naturale mai ales la verbele care arată fixarea într-o anumită stare, pentru că ele exprimă bine astfel rigiditatea. Totuși le întîlnim des și la verbe cu alt înțeles: *merge strună, se țîn sfoară, a pornit săgeată* etc. în *șade pup* nu știu de ce Spitzer crede că ar fi vorba de pupăză și am avea o urmă de forma mai veche *pup*, a acestuia; expresia e clară și cuprinde pe *pup* cu sensul de „boboc”.

Mai multe pagini vin să lămurească înțelesul de „a zice” al lui *facere* în română, franceză etc. Spitzer arată convingător că semantismul acesta pleacă de la exprimarea printr-o mișcare, un gest, o interjecție sau prin redarea unui sunet, legate în mod firesc de ideea de „a face”. Cu toată bogăția de exemplificări dată de Spitzer, ar fi de revenit asupra acestui capitol interesant de exprimare prin vorbe și altfel. Chiar lat. *dicere* față de gr. *Setxvu; i* „arăta” pe care-l amintește Spitzer, nu ar fi și el de urmărit mai de aproape, mai ales pentru feluri de exprimare primitivă? Și în stările de cultură mai înaintată trebuie să ținem samă de exprimarea prin gesturi alături de cea prin vorbe — poate mai mult chiar uneori, pentru că omul cult se întîmplă să întrebuițeze mai des gesturi decît cel simplu, cum acesta recurge la ele cînd cel cult le crede de prisos, nepotrivite; pentru *facere* cu sensul de „a zice” putem însă crede că cuprinde o urmă de primitivism și în sensul acesta ar da loc la alte apropieri (comp., d. e., *ai* „a zice” și *ay* „a face” în limbile americane: Trombetti, *Comparazioni lessicali*, 434).

Volumul al doilea se deschide cu un citat din Unamuno asupra preferinței care trebuie dată caracteristicilor individuale în cunoașterea limbilor, ca și a oamenilor. Fără îndoială că individualul ofere și lingvistului îndemnuri de cercetare bogată în perspective și trebuie de atîtea ori ținut în samă, dar e așa de greu să-l desprindem din întunecări, din devieri. Ce este individual în vorbire poate ajunge al unei colectivități și, pe urmă, chiar ce pare individual în limba scrisă e posibil ca uneori să nu fie în realitate astfel — un scriitor a putut lua de la alții expresii pe care nu le putem reconstrui în proveniența lor și să ne pară astfel că aduce o notă personală. Chiar ceea ce este colectiv bine cunoscut și primește cîteodată nuanțări individuale poate fi totdeauna urmărit în antecedentele lui? — sînt intermediare pe care, iarăși, nu le putem prinde ușor. Numai cînd spiritul de observație lingvistică va înainta mai mult și cînd vom avea posibilități de documentare care lipsesc azi se va putea ajunge în această privință la constatări care prin numărul și valoarea lor să întrecă pe cele de acum.

în cele două studii cu care începe și se încheie volumul al doilea — *Sprachwissenschaft und Wortkunst, Wortkunst und Sprachwissenschaft* — Spitzer dă un fel de „credo” asupra felului cum înțelege lingvistica. Insistă în special asupra legăturilor ei cu literatura și estetica, arătînd că prea nu se iau în samă nici de cei care profesază la universitate. Ar fi încă mult de spus în această privință și sînt alături de părerea sa, cu atît mai mult cu cît în cursurile mele, de douăzeci și cinci de ani, nu am despărțit filologia romanică de literatură, amîndouă trebuind să se completeze, cum arătam, printre altele, în *Istoria literară în învățămîntul universitar*, 1911 (trad., în parte, în *La vie des lettres*); și nu poate fi vorba numai de literatura veche, ci și de cea mai nouă, de aceea nu mi s-a părut că mă îndepărtez de filologie, cum mi s-a dat uneori a înțelege, ocupîndu-mă de simoliști și alții care au adus un suflet, o exprimare nouă, și nu au de ce să fie pedepsiți cu comentări venite cine știe cînd și cu pedanterii de didacticism rămas mereu arhaic, de care atîți scriitori nu au fost și nu sînt nici azi cruțați.

Versuri ale lui Malherbe, ale unei romanțe spaniole sau ale simoliștilor și proza lui Peguy, Proust ș.a. sînt analizate de Spitzer ca să pună în evidență caracteristicile lor stilistice și să le explice prin anumite predispozițiuni și procedee de tehnică literară. Sînt analize pătrunzătoare — uneori însă cu prea multe insistențe, cu pagini prea îngrămădite de citate — și ele arată bine cît poate cîștigă filologia dacă nu rămîne departe de literatură.

Grai și suflet, IV (1929), 1, p. 184-187.

AL. PHILIPPIDE, *Originea românilor*, I, II
Iași, Tip. „Viața românească”, 1925, 1928;
L - 889; 829 p.'

Atâtea sute de pagini pun de la sine întrebarea dacă se potrivesc așteptărilor și aduc, înainte de toate, multe fapte nouă. Străbătându-le, recunoști cită muncă, de ani îndelungați cuprind în ele, dar cu cât treci peste mai multe, cu atîta o decepție se înșiră la alta. Filologia cere și ea prezentări limpezi, alegerea între ce merită să fie relevat și ce trebuie lăsat la o parte, desprinderi vii din noian de amănunte. Cele două volume își mișcă greu frazele, a masivitatea materialului înubinecernet, sintcopleșite de insistențe de prisos și în ce privește noutatea constatărilor vom vedea la ce se reduce.

În primul volum sînt arătate izvoarele istorice care pot fi folosite pentru lămurirea originii noastre. Alături de citate multe din scriitori se dau liste lungi de nume după inscripții și unde nu te aștepți răsare cite o notă cu discuții pe pagini întregi — cum este aceea de la p. 349 urm., privitoare la latina vulgară. Din monumentele epigrafice sînt relevate și formele latine vulgare (p. 475 urm.), dar fără să fie totdeauna just interpretate, fără să se facă deosebirea între ele dacă redau particularități reale sau arată greșeli, cum des le întîlnim în inscripții. Nu poate fi, desigur, un caz de asimilație, cum crede Philippide (478), *eorundum* în loc de *eorumdem*, nici „o contracție (asimilație progresivă)” *em* pentru *eam* — sînt simple erori. Și acel *pureremus* (485) dintr-o inscripție din Dalmația poate fi considerat ca un exemplu de rotacism? — îndrăzneată presupunere că rotacismul nostru ar fi continuarea unui fenomen analog din latina vulgară. La p. 500 sînt grupate forme care se rapoartă propriu-zis la lexic, dar printre ele sînt

înregistrate citeva care privesc fonetica ori morfologia (*seror* = *soror*, *socra* = *socrus*) — lipsă de înfățișare sistematică pe care mereu o vedem repetîndu-se.

Tot înșirări multe urmează cînd sînt rezumate păreri istoricilor și filologilor care au scris despre originea românilor. Prilej de abundență bibliografică, dar și de aprețieri care surprind cînd cercetările altora sînt reduse la nimic, pentru că Philippide se exprimă, într-adevăr, astfel asupra lor la p. 661—662: „Toți, ori au afirmat numai păreri fără să le probeze, ori au argumentat logic asupra citorva fapte izolate. Este un haos de argumentare pro și contra, ca la un proces cu advocați cîrciogari, literatura privitoare la originea românilor... Faptele înseși, multe-putine, pe baza cărora s-a făcut argumentarea, au fost scoase la iveală mai numai de streini. Despre scriitorii români se poate spune că au luat faptele de la scriitorii streini și s-au mărginit numai la argumentare. De altfel chestiunea însăși a originii a preocupat puțin pe cercetători. Cu excepție de C. Jirecek, pentru ceilalți originea românilor ori a fost considerată în modul cel mai absurd posibil, ca datorită anume coloniștilor din Dacia..., ori a fost veșnic, și este și pînă astăzi, o nebuloasă, unde se amestecă Carpații, Balcanii, tracii, ilirii (mai ales ilirii sînt de o bucată de vreme la modă), apoi coloniști mulți, ba mai din alte provincii, ba mai din Italia... Iar dacă pe ici pe colea apar licăriri de adevăr asupra originii însăși, acelea se datoresc gîcirii și constituiesc afirmații goale”. Expeditivă decretare a inanității studiilor altora și indirectă preamărire a temeiniciei cercetărilor numai din *Originea românilor*.

Într-un loc (771) e criticată și cartea mea, *Hist. I. roum.*, căreia i se găsește o gravă greșală: că aș fi confundat „reducerea în provincie romană cu romanizarea” — și condamnarea părerii mele vine după ce însuși Philippide reproduce, în traducere, aceste rînduri de la începutul cărții mele: „Peninsula Balcanică era în mare parte romanizată în momentul cînd colonii lui Traian au venit să se stabilească în regiunea Carpaților. Iliria fusese cucerită în al doilea secol a. Chr. și devenise provincie romană în a doua jumătate a primului secol. Cu cucerirea acestei țări se făcuse primul pas cătră romanizarea Peninsulei Balcanice...” Unde e confuzia? Tot pasajul, și mai ales fraza din urmă, arată că nu am confundat cucerirea cu romanizarea. Critică de șicană, ce ar fi trebuit să fie absentă dintr-o carte de știință, dar pentru ea Philippide are o deosebită predilecție, așa că observațiile pe care le face de multe ori la ce au scris alții dau impresia de cicăleli.

Mi se mai atribuie neînțelegere filologică atunci când am căutat să fixez aproximativ cronologia schimbării în dacoromână a lui *cl*, *gl* lat. în *cl'*, *gl'*>*chi*, *ghi*. La părerea pe care am exprimat-o, că *chi*, *ghi* erau fixați în fonetismul nostru încă din secolul al XIII-lea, Philippide întreabă: „Dar apoi ce faci cu *cl'amă* din *Praxiul* de la Voroneț, care i-a scăpat din vedere lui Densusianu, text din veacul al XVI-lea ori cel mult din veacul al XV-lea?” (772). Nu mi-a scăpat din vedere *cl'amă* din *Codicele Voronelean* și Philippide putea vedea în *Hist. I. roum.*, II, 128, ce am spus despre această formă¹. La rîndul meu, pot adăuga că dînsul nu cunoaște forma *kleje* = *cheie* din *Anonymus Caransebesiensis*, care ar putea fi oare socotită ca un exemplu de păstrarea lui *cl'* în dacoromână pînă în secolul al XVII-lea? Pentru că despre *Ureacle* dintr-un document de la 1407 am spus că nu probează mult — față de *Unghiul cu frasină* dintr-un document din 1302 — Philippide pune iarăși întrebarea: „Este de admis într-o familie românească o tradiție cu privire la numele de familie care să dureze mai multe veacuri?”. De ce această mirare cînd singur Philippide își scrie numele tot așa ca... Dimitrie Philippide, născut în secolul al XVIII-lea și despre care chiar d-sa ne spune (678) — amănunt pe care a ținut să-l cunoaștem — că era „unchiul de pe tată al bunicului” său?

Sînt și denaturări în felul cum Philippide redă părerile altora. Chiar în chestiunea lui *chi*, *ghi* afirmă că în *Hist. I. roum.*, I, 286, aș fi admis că „*cl'* devenise *ki* în românește încă din secolul al V-lea”; spuneam însă acolo altceva: „II se peut, en effet, qu'on ait eu, à l'époque où les Roumains vinrent en contact avec les Slaves, cette dernière prononciation [*kl'*, *gl'*] et que peu à peu les *kl'*, *gl'* des mots formant l'ancien fonds de la langue aient avancé jusqu'à *chi*, *ghi*.../ — și în altă parte (507), într-un adaus de care Philippide nu ține samă, spuneam mai precis că sînt motive să admitem „que les Roumains prononcaient encore *cl'*, *gl'* lors de leurs premiers contact avec les Slaves”. Nicăieri nu am afirmat că s-ar fi rostit *chi*, *ghi* încă din secolul al V-lea. Și încă o denaturare: la p. 772—773, ca urmare a argumentărilor pe o „bază falsă”, aș fi susținut, mi se spune, părerea rezumată astfel: „Fiindcă

¹ Sînt cărți și articole pe care Philippide nu le-a citit sau lasă a se înțelege că nu avea de ce să le utilizeze, pentru că... nu meritau. Uneori invoacă scuza că nu le-a putut da de urmă; în voi. II, 346, referindu-se la articolul meu despre moți din *Vieața nouă*, spune că a aflat despre el numai dintr-un rezumat publicat în *Dacoromania* și din ce i-a comunicat I. Minea. Articolul acesta nu a apărut însă cine știe cînd și *Vieața nouă* se găsește și în biblioteca Universității din Iași.

rutenii au cuvîntul *cl'ag* împrumutat de la români, cu *cl'*, apoi ei au trebuit să fie în contact cu dacoromânii înainte de secolul al XIII-lea, probabil încă de prin secolele al V-lea ori al VI-lea”. Despre *cl'ag* am spus doar că a trebuit să fie luat de la noi de ruteni înainte de secolul al XIII-lea, dar niciodată nu mi-a trecut prin minte — ar fi fost o enormitate — că ei ar fi împrumutat chiar în secolul al V-lea cuvinte românești.

Printre rezumate, statistici și critici intervin chiar în primul volum și cînd nu bănuiai — în vîlmășagul cum e tipărit — cîteva precizări asupra felului cum Philippide își reprezintă originea românilor. La p. 518 (cf. 854) dezvoltarea poporului nostru e fixată pe teritoriul care se întinde „de la, inclusiv, basenul vestic al rîului Drina spre răsărit și cuprinde, în nomenclatură anteedosiană, extremitatea nord-vestică a Dalmației, Moesia superior, Moesia inferior, Dacia și sudul Panoniei inferior”. Mai departe, despre elementul latin rămas la stînga Dunărei se spune că a fost foarte redus și că la el s-a adăugat de la o epocă cel propriu-zis românesc, mai numeros, venit de la sud. Asupra celor două straturi din care și-ar fi luat naștere elementul dacoromân, Philippide se exprimă astfel la p. 659: „Dacă această populație romană rămasă locului de-a stînga Dunărei și-a păstrat limba romană pînă la venirea românilor și și-a schimbat-o cumva cu vreo limbă barbară oarecare, n-n se poate ști. În caz cînd ea și-a păstrat limba romană, și-a modificat-o prin împrumut după limba românilor imigranți. În caz cînd ea și-a pierdut limba romană și s-a deznaționalizat, a devenit o parte din acea sporadică populație barbară (probabil slavă și gepidă, dacă nu cumva și dacă pe alocuri) peste care au venit și au românizat-o românii”. O noutate, și sună așa de ciudat acel „au românizat-o românii”. Cum adică? La nordul Dunărei, începînd din secolul al III-lea d. Chr., s-ar fi păstrat un redus element roman, care, trăind izolat mai mult, ar fi fost întărit peste cîteva veacuri și românizat de cel venit de la sud? Dar cum își închipuiește Philippide izolarea elementului de la nord de cel de la sud? Ar fi vorbit cel dintîi, timp îndelungat, o latină vulgară mult deosebită de a celui de la sud? Dar Dunărea nu a putut fi în vechime o graniță cum o presupune Philippide, și de cînd am scris primele rînduri asupra felului cum îmi reprezintă formarea poporului nostru am căutat să evidențiez această părere, care cred că este adoptată azi de oricine înțelege realități ale trecutului nostru. Cînd continuități de vieață și o dezvoltare lingvistică asemănătoare în multe privințe leagă elementul latin oriental de cel din Dalmația — și Philippide nu poate contesta aceasta —, ar fi fost posibil ca

elementul latin nord-dunărean să trăiască izolat de cel sud-dunărean? Și a doua ipoteză, aceea anume că latinii rămași la nordul Dunărei ar fi dispărut printre năvălitorii care au trecut prin această regiune și dacoromâni deci ar fi propriu-zis numai români veniți de la sud (la p. 854 Philippide ține să sublinieze părerea că din secolul al III-lea, al IV-lea „românismul s-a dezvoltat” numai la sud)..., dar atunci de ce Philippide nu subscrie, și în întregime, teoria lui Rosler? Ipotezele sale au ceva de diplomație istorico-filologică.

În legătură cu romanitatea nord și sud-dunăreană, Philippide discută la p. 659 chestiunea păstrării la noi a numelui etnic de *Romanus*. Explicarea ar fi că la sudul Dunărei alt nume nu ar fi putut fi ales cât timp acolo au trăit pînă la o epocă fel de fel de popoare vechi, traci, dardani etc. și mai tîrziu au venit barbari iarăși cu fel de fel de nume și nici unul din acestea nu putea să se impună față de *Romanus*. Cît despre posibilitatea păstrării lui *Romanus* în Dacia, Philippide spune: „Dacă principalul leagăn al românismului ar fi fost Dacia Traiană, dacă actualii români ar fi prin exce4ență descendenții romanilor din Dacia Traiană, ar fi fost de așteptat ca ei să se fi numit daci și să fi păstrat acest nume pînă astăzi”. Contrazicere cu ceea ce singur Philippide afirmă în altă parte (641, 657) că în Dacia „exista foarte puțină populație dacă și foarte multă populație iliro-panonă”. De fapt — cum spuneam mai de mult într-o dare de samă a cărții lui Pîrvan, *Contribuții epigrafice...*—numele de *Romanus* s-a menținut la noi pentru că am fost la o extremitate a Imperiului roman incunjurată de multe elemente alogene, cum și retoromanii, așezați la o graniță asemănătoare, au păstrat pînă azi, în ce privește limba lor, pe *latinus* și **romanice*, ca să o distingă astfel de limbi streine.

Asupra unor constatări din voi. I-ii Philippide revine în voi. al II-lea care poartă subtitlul: „Ce spun limbile română și albaneză”. La p. 384—385, luînd în considerare „complexa unitate” a limbei române, susține că ea nu se poate înțelege decît admițînd o strînsă conviețuire a elementelor constitutive ale poporului nostru, și aceasta „nu s-a putut întîmpla decît în Peninsula Balcanică”. Și după arătarea astfel a teritoriului de formare a naționalitatei noastre, în ce privește cronologia, părerea sa e că „înainte de anul d. Chr. 600 s-au produs în poporul românesc... sciziuni” (386); în altă parte (232) cetim iarăși: „începutul secolului al V-lea, ori mai precis anul 600, se poate considera ca granița de la care în jos s-a desfășurat limba română din 9lul limbei latinești”. Curioasă precizare, ca și cînd în filologie s-ar putea proceda ca date așa de

fixe — mod de a vedea cu totul neștiințific și care nu a rămas fără contaminări, pentru că am văzut elevi ai lui Philippide spunînd că limba română... s-a născut în anul 600 d. Chr. Din multe reveniri, repetări, mai bine se poate înțelege cum își reprezintă Philippide sciziunile de care vorbea mai înainte dacă ne raportăm la p. 404—407, unde se exprimă astfel: „în a doua jumătate a secolului al VI-lea s-au despărțit... dacoromâni împreună cu istroromâni, de o parte, de macedoromâni, de altă parte, iar grupul format de dacoromâni împreună cu istroromâni... a căpătat el însuși, tot în a doua jumătate a secolului al VI-lea, ori căpătase poate chiar mai dinainte, sciziuni... Sciziunile au fost foarte probabil însoțite de deplasări... De pe atunci datează cea dintîi mișcare a macedoromânilor spre sud, a istroromânilor spre vest și a dacoromânilor spre nord”. Deci, alăturînd ultimele citate, Philippide crede că în secolul al VI-lea limba română era și bine diferențiată din latina vulgară și împărțită în dialectele ei. Atîtea fapte ne arată însă că, dacă invazia slavilor a produs o perturbare în masa populației latine carpato-balcanice, contactul între elementele ei a continuat încă mult timp; altfel asemănările așa de caracteristice și numeroase între cele trei dialecte române ar rămînea o enigmă. Și cînd Philippide vorbește de trecerea dacoromânilor de la sudul la nordul Dunărei nu-și dă samă că termenul este impropriu și, cum relevam mai sus, lasă într-o „nebuloasă”, cum a obiectat-o altora, elementul latin nord-dunărean. Despre dacoromâni, ca urmare la pasajul reproduș, mai adaugă: „în migrația lor spre nord și spre răsărit dacoromâni s-au despărțit în două ramuri. O ramură s-a răspîndit tot mai departe treptat peste Bănat, teritoriul transcarpatin (afară de Țara Birsei și Țara Oltului, sud-estul Transilvaniei), Bucovina, Moldova, Basarabia. Altă ramură s-a răspîndit peste Muntenia, Țara Birsei și Țara Oltului, sud-estul Transilvaniei. Peste Oltenia s-au revărsat și ramura bănato-transcarpatină și ramura muntenescă”. Aici, ca și la p. 393, 397, Oltenia e înfățișată ca avînd așezări de români mai nouă decît cele din Muntenia, cînd totuși considerații hotărîtoare nu o pot izola de ținutul bănățean. Și cum ne putem reprezenta continuități lingvistice, pînă la o epocă, între elementul român de la nordul și sudul Dunărei, excluzîndu-se Oltenia, alături de Bănat?

Despre împrejurările care ar fi provocat dislocările de populație românească, și în special mișcările istroromânilor spre vest, la p. 406 aflăm că acestea s-ar fi produs „cînd năvala serbo-croaților, atrasă tot mai mult, de părțile dinspre coasta Mării Adriatice..., a părăsit tot mai mult părțile răsăritene ale acestei

provincii", iar despre înaintările „dacoromânilor” peste Dunăre se spune imediat mai departe: „Cel mai vădit gol a fost acel ocupat de dacoromâni. Slavii păraseau însă de mult țările de de-a stînga Dunărei și tot în mai mare număr se stabileau în peninsulă, unde-i ademenea farmecul bogățiilor din orașele ei, dar, cînd zăgazul la moartea lui Mauricius a fost complet sfărîmat, ei s-au prăvălit peste Dunăre în mase enorme, s-ar putea zice cu întreaga masă, și în locul lăsat de dinșii s-au scurs dacoromânii”. Dacă istroromânii au trăit la un loc cu „dacoromânii” și dacă strămutările unora și altora au fost determinate de înaintări ale slavilor, de ce oare cei dintîi nu ar fi urmat drumul celorlalți, mai ales că „cel mai vădit gol” lăsat de slavi era la nordul Dunărei? Subredă ipotază ce susține Philippide și de data aceasta.

Formarea și răspîndirea românismului apar deci la Philippide cu imprecizuni și imposibilități. Cuprinde totuși teoria sa un adevăr, anume că trecutul nostru nu poate fi lămurit dacă nu ținem samă de fapte ce ne duc spre sudul Dunărei. Aceasta nu e însă o noutate. Am exprimat aceeași părere în *Hist. I. roum.*, dar considerînd sudul Dunărei ca punctul de plecare al unor particularități evidente în limba noastră și care au radiat spre nord, spre teritoriul Daciei, unde românismul nu a putut fi prea redus, pe cînd Philippide susține că în sud trebuie căutat tot ce explică limba noastră, rămășițele de latinătate din nord neavînd de ce să fie luate în considerație.

Cătră sfîrșitul volumului al II-lea sînt studiate raporturile dintre română și albaneză. Multă îngrămădire și aici, interpretări contestabile și chiar cîte o contrazicere. La p. 601, împotriva părerii că *am* ar putea fi influențat de alb. *kam* se spune: „Dacă *am* = *habeo* ar exista numai în macedoromân...¹, ar putea cineva să se gîndească la vreo influență asupra verbului românesc din partea celui albanez... Dar *am* — *habeo* există și în dacoromân, și în istroromân, în acele dialecte românești adică unde influența de împrumut din partea limbei albaneze a fost minimă”. Cum se împacă cu ce se spune numai cu cîteva pagini înainte (586—587), unde se relevează mai multe asemănări între alba-

¹ Așa scrie Philippide, nu *macedoromână*, *dacoromână*. De ce nu atunci și: *român* ori *francez*, înțelegîndu-se limba română sau franceză? De altfel, tot scrisul lui Philippide e împeștrîțat de forme neliterare, multe moldovenisme (*videa*, *fimeie*, *pomini*, *ingleji*, *istoralalți*, I, v. și... *să se amorizeze*, I, 785, etc), ticuri ortografice ca *istoriea*, *materiea*, *dupăce*, *în vremece* (de ce nu: *deindatăce?*), *citeo* (pentru ce nu și: *citecinci*, *ctledouăzeci?*). Filologia trebuie să ducă și la o alegere a formelor, la stăpînirea limbei literare, dar Philippide, și atîtea din Iași, țin la manii din care-și fac o originalitate.

neză și dacoromână decît macedoromână și sînt explicate prin faptul că „albanezii au trăit odată mai în apropiere de dacoromâni decît de macedoromâni”? Avînd superstiția numerelor, Philippide procedează — de altfel, și aiurea — cu cîntăriri care în filologie nu au valoare. Găsind că albaneza se deosebește mai mult de română decît se aseamănă cu ea, că în ce privește elementele latine proprii lor sînt mari divergențe, că împrumuturile de la una la alta sînt mai reduse — le reduce chiar foarte mult — decît au fost admise de unii, ajunge la concluzia (761) că între albanezi și români „legăturile sociale nu au fost prea strînse”. Să probeze mai mult diferențele decît asemănările între albaneză și română? Și mai ales asemănări caracteristice: în fonetism, în semantismul unor cuvinte. Philippide uită principiul lingvistic că un număr chiar restrîns de fenomene tipice comune la două idiome și neputînd fi explicate decît prin contacte intense între ele probează mai mult decît șiruri de divergențe.

Ultimele pagini aduc o încercare de a explica originea albanezilor. Dînd la o parte tot ce au scris specialiști și neținînd samă de articolul lui Jokl din *Reallexikon* (Ebert), I, 84, Philippide găsește că albanezii, dacă nu sînt nici traci, nici iliri, nu pot fi decît panoni. O teorie care va trăi, desigur, tot atîta ca și aceea a lui Hasdeu care le căuta strămoși printre carpi.

Și în multe chestiuni de fonetică, în explicații etimologice etc. ar fi de subliniat păreri lipsite de teniei, surprinzătoare chiar prin erezii filologice. Mă opresc numai la cîteva.

Fonetismul lui *i* lat. precedat de *r c* prezentat astfel (II, 61): uneori ca *i* > *î*: *rid* (trebuia dat *rîz*) < *r i d e o*, *uri* < **h o r i r e* etc, altele — „cu toată propagarea mare a fenomenului” — ca rămas neschimbat, d. e. în *strico* < *e x t r i c o*, și la aceste exemple sînt adăugate cîteva cu *i* secundar: *biserică* < *b a s i l i c a*, *purice* < *p u l i e e m*. întîi, punerea la un loc a acestor forme nu are nici un rost; pe urmă, nu se ține samă de un fapt elementar din fonetica noastră, că *i* lat. s-a schimbat în *î* numai după *r* inițial ori *rr*.

La p. 105 se spune că *r* din elementele latine, precedat de vocală și urmat de *iu*, *ia* neaccentuați, imediat după silaba accentuată, și-a pierdut înmuierea ori a devenit *i*: *p e r e o* > *pier'u* > *pier* ori *piei* etc; explicație greșită cînd se știe — lucru elementar — că *p e r e o* a dat normal *pieriu* și alături de acesta s-a zis *piei*, prin analogie cu *sai* < *s a l i o*, analogia plecînd de la întîlnirea lui *tu pieri*, *el piere*, cu *tu sari*, *el sare*; Philippide consideră pe *sariu* ca reprezentînd direct pe *s a l i o* (cf. 113), prin schimbarea lui *l* în *r* mai veche decît alte cazuri de *l* + ' + vocală;

s a l i o însă nu a putut da decît *saiu*, ca f i l i u m > *fiu*, iar *sariu* > *sar* nu este la rîndul lui — iarăși lucru elementar — decît o refacere analogică după *pieriu* > *pier*; mai adaugă Philippide că *r* s-a păstrat în sufixul *-ariu* > *-ar* (*văcar*, *căldare*) din cauza diferențierei — „pentru că altfel s-ar fi alterat prea tare fizionomia sufixului” — pe cînd în realitate fonetismul lui *r* este absolut normal în acest caz și tocmai derivatele cu acest sufix puteau să-i arate că *piei* < *p e r e o* nu este decît analogic, ca și celelalte forme, prezentate fals și de tot confuz.

Nerotacizarea lui *n* în » *n < a n n u s*, *cunoaște* < **c o n n o s c e r e* e contestată (129) că ar fi datorită lui *n* dublu (Philippide zice „*n* lung”); e pusă la îndoială chiar existența în latina vulgară a acestui din urmă, în locul clasicului *c o g n o s c e r e*, pe cînd ea e confirmată și de alte forme romanice corespunzătoare. Cum s-ar explica altfel de cum se admite de toți nerotacizarea în aceste cuvinte și altele cîteva — nu aflăm. De altmintrelea, o contrazicere: la p. 577 Philippide recunoaște pentru albaneză posibilitatea nerotacizării lui *nn*.

Fonetismul lui *es* nu a ajuns încă să fie înțeles de Philippide, cînd nu face distincția pentru acest grup consonantic dacă se găsește după sau înaintea unei vocale accentuate; înșirînd (173) cazurile lui *coapsă* < *c o x a*, *toapsăc* < *t o x i c u m*, relevază pe urmă seria: *duse* < *d u x i t*, *măsea* < *m a x i l l a* etc, ca și cum s-ar abate de la schimbarea normală a lui *cs* în *ps*; dar, —cum știe oricine-i familiarizat cu fonetica românească — *măsea* etc. se explică bine cît timp *cs* e reflectat totdeauna prin \$ cînd se găsea dinaintea vocalei accentuate; iar cît despre *duse* etc (în loc de **dupse*), el e datorit analogiei cu *duseși*, unde *cs* din *d u x j s t i* apare normal ca *s*.

Din *S a n c t u s J (3 h) a n n e s* se spune la p. 209 că ar fi rezultat *Sînzine*; dar cum? cînd e știut că *a* nu trece la *l* înaintea lui *nn* (*a n < a n n u s*).

Derivarea lui *striga* din *s t r i g a* e privită ca imposibilă (655), pentru că ar fi trebuit să avem **striga*, cu *s* trecut laș, ca în *noștri*; acesta însă prezintă fonetism anormal, cum am arătat în *Bul. Soc. fii.*, 12. Și altă contrazicere: singur Philippide admite în altă parte (61) etimologia *strica* < *e x t r i c a r e*.

Fapte din fonetica noastră stabilite, unele de mult, i-au rămas streine lui Philippide, cînd le putea cunoaște bine și ne-am fi așteptat să le prezinte cum se impunea, nu cu dezorientări și confuzii care aruncă atîtea umbre peste această carte ce prea puțin aduce față de intenția și proporțiile ei. Multă muncă, desi-

gur, stăruință de a găsi răspunsuri la probleme din trecutul nostru, dar cu mers nesigur, cu prea multe rămîneri la metode învechite și prezentări de erudiție hirsută. O carte greoaie, întunecoasă — cînd ajungi la ultima pagină, ca și cînd ai ieși dintr-o catacombă. Și e ceva tragic în ea: atîta trudă pierzîndu-se în multe zădărnicii.

Grai și suflet, IV (1930), 2, p. 396 - 404.

W. MEYER-LUBKE, *Rumänisch und Romanisch*, București, Impr. națională, 1930, 36 pag. (extr. din *Anal. Acad. Rom.*, V, Mem. sect. lit.)

Cînd Schuchardt — mai mult în treacăt și nu bine inspirat — exprima părerea că romanitatea limbei române nu este dovedită și cînd, mai în urmă, Weigand spunea că „das Rumänische ist die romanische Balkansprache”, asemenea afirmări deșteptau surprindere ori nedumeriri, pentru că, do o parte, se contesta ce era de mult recunoscut, iar, de alta, se făceau restricții asupra caracterului romanic al limbei noastre din cauză că arată multe particularități balcanice. Meyer-Liibke, amintind aceste păreri, observă — cum o observație la fel făceam în *Grai și suflet*, If, 410 — că de fapt, nu se reduce latinitatea limbei române, chiar dacă e numită „romanică balcanică”, pentru că e un termen geografic echivalent cu „ibero-romanică” pentru spaniolă și portugheză, sau „galo-romanică” pentru franceză și provansală. De luat în considerație, relevează Meyer-Lubke, sînt transformările speciale pe care le arată limba română, caracteristicile care o deosebesc în unele privințe de celelalte idiome romanice, și pentru aceasta în expunerea sa a ales cîteva particularități fonetice, morfologice etc, aducînd unele păreri nouă în interpretarea lor sau dînd indicații pentru cercetări mai departe.

Asupra prefacerii lui *et* în *pt*, Meyer-Lubke se referă mai mult la studiu] pe care l-a publicat în *Zs. f. rom. Phil.*, XLV, 646 urm.

Pentru cazul lui *frapsin* > *frasin* rămîne foarte contestabilă explicația, prin disimilație, la care s-a gîndit și Meyer-Lubke, după S. Pușcariu. Nici o disimilație analoagă nu e confirmată în fonetismul românesc Meyer-Liibke crede că *p* a putut cădea prin disimilare în *frapsin*, fiindcă inițiala lui prezenta tot o labială

plus altă consoană — și aceasta pentru a explica de ce *pieptene* nu s-a redus nicăieri la **pietene*. O asemenea distincție nu e făcută de Pușcariu și de aceea părerea sa e că tot prin disimilare a rezultat megl. *fat* < *fapt*, pe cînd, desigur, trebuie privit altfel. Cît timp avem mărturiile categorice ale unor forme ca *fript*, *frupt*, *piept*, *pieptene* sau (de proveniență nu latină) *proaptă* (*propti*), dial. *popti* (< *pofti*), neatestate nicăieri cu *pt* redus la *t*, *frasin* exclude explicația prin desimilarea labialelor.

Asupra sîrb. *kopsa* Meyer-Liibke pune întrebarea, într-o notă de la p.2, dacănu s-ar putea ca atunci cînd *koksa* a fost împrumutat de sirbi să fi fost disimilat în vorbirea lor sau ca o asemenea disimilație să fi existat în graiul romanic de unde a fost împrumutat. Și o presupunere și cealaltă nu văd cum ar putea fi admise: o disimilație de felul acesta e necunoscută ca fonetism slav sau romanic. Sîrb. *kopsa* e, evident, o urmă pe teritoriul slav a transformării fonetice propriie românei și albanezei.

Pentru procliticul *lu* — despre care spune că nu poate fi redus din *lui* — Meyer-Liibke admite derivarea din lat. *illo*. Forma feminină corespunzătoare, *illae*, ar fi dat, după cum era accentuată ori atonă, **l'e* și **le*, iar dintre acestea s-ar fi impus **l'e* devenit pe urmă *Vi* > *i*, *ii*. Nu vedem însă cum **l'e* ar fi putut da *Vi* și, de altă parte, Meyer-Liibke pierde din vedere că articolul prepus feminin, corespunzător masei *lui*, *lu*, este *ci*, care nu poate fi decît *illaei*, și numai plecînd de la el putem explica pe *i*, *ii*. Tocmai prezența lui *ei* confirmă părerea că și *lui*, *lu* nu pot fi decît *Ului*.

Cu privire la cufundarea genitivului cu dativul, formarea viitorului, reducerea infinitivului etc, se aduc cîteva considerațiuni de luat în samă, mai ales în legătură cu influența greacă, pe care desigur că trebuie să o reducem față de ce i-a atribuit Kr. Sandfeld.

Cîteva forme lexicale dau prilej lui Meyer-Liibke să facă interesante apropieri (v. în special observațiile asupra lui *trup*, *ceas*, p. 33). Cu privire la *lume* e de rectificat că înțelesul lui corespunzător lui *mundus*, sub influența sl. *svStt*, ar fi fost introdus prin biserică, prin traducătorii cărților religioase slave. Pentru că e cunoscut astfel și în arom., megl., și istrorom., nu mai încapem îndoială că aparține celor mai vechi atingeri cu slavii.

Grai și suflet, V (1931), 1, p. 188—189.

Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I, 170, îl crede influențat de *dat*.

PIUS SERVIEN, *Les rythmes cornme introduction physique à Vesthetique*, Paris, Boivin et C-ie, 1930, 208 pag.; *Lyrisme et structures sonores*, 203 pag. (amîndouă în „Bibliothèque de la Revue des cours et conferenees”).

După noțiuni vagi și interpretări convenționale, ritmul aștepta să fie studiat în complexitățile lui și cu o metodă înnoită de considerații științifice. În această direcție și-a îndreptat cercetările P. Servien (Coculesco), adunînd în aceste două volume integrări la studii pe care le-a publicat mai înainte.

De la literatură ele ne duc spre lingvistică și mai departe, chiar spre muzică, fizică și matematică. Transgresiuni putînd părea surprinzătoare, dar nu este o caracteristică a cercetărilor de azi în orice domeniu că nu mai pot rămînea la limitările și decretările ce mulțumeau altădată, într-o confortabilă renunțare la treceri peste obișnuințe? Expuneri de felul acesta vor întîmpina, poate, oarecare scepticism chiar la cei preocupați de problemele ritmului, pentru că le vor găsi prea complicat prezentate, în formule aritmetice, dar dincolo de aceste complicații răsar linii limpezi, acelea care vor rămînea și vor simplifica interpretările.

Dacă ritmul sunetelor depinde, cum precizează P. Servien, denumărul, durata, înălțimea, timbrul și intensitatea lor, urmează că în studiile asupra lui trebuie să avem în vedere toate aceste elemente, pentru că „le rythme reel est tout cela ensemble” (*Les rythmes...*, 87). Principiu bine pus în lumină în tot cursul analizelor de o rară pătrundere pe care le găsim în aceste cărți și ele insistă cu deosebire asupra rolului pe care îl are accentuația. În ce privește distingerea accentelor de intensitate, se spune (*ibid.*, 98—99) că în vorbire, deși se pot deosebi accente secundare pe lîngă cele principale, de fapt nu este absolut necesar să se ție samă de această nuanță. Părere ce poate face impresia de exagerare, pentru

că cele mai mici gradațiuni de accentuare pot să varieze efectele de ritmare, și, desigur, numai cu vremea studiile asupra ritmului vor ajunge să aducă mai multe precizări și în acest sens.

Tot perfecționarea mijloacelor de analiză va face să ne reprezentăm mai bine un alt aspect al ritmului: înrîuririle variate pe care le au sunetele unele asupra altora. Nu e pierdută din vedere de P. Servien nici această lătore a exprimării ritmate — așa d.e. cînd (*ibid.*, 87) observă că „les timbres se comportent cornme une matiere continue” —, dar cred că se putea insista mai mult asupra ei. Ca și cînd este vorba de colori, nuanțări variate ale sunetelor rezultă din proiectările unora asupra altora.

Cu toate că problemele de ritm sînt cercetate de P. Servien și în legătură cu poezia — multe pagini sînt consacrate alexandrinului și versurilor lui Pindar —, atenția sa a fost îndreptată mai ales asupra prozei, și în volumul al doilea putem vedea cum metoda sa, aplicată cu un remarcabil dar de aprofundare, cu punerea în evidență a nuanțelor celor mai subtile la stilul lui Chateaubriand din *Atala*, ne înlesnește să înțelegem multe taine ale ritmului. Stăruința sa de a studia cu deosebire ritmul în proză e explicabilă cînd prea puțin interes i s-a acordat sau a fost interpretat după considerații contestabile și fără perspective. Asupra unui punct mi se pare însă că părerea sa este prea categorică, anume cînd separă prea mult ritmul prozei de al poeziei. Acesta din urmă explică de multe ori aspecte ale celui dintîi: ritmul prozei moderne ori contemporane — și constatarea ar putea fi dusă mai departe — nu se poate concepe, în mare parte, dacă excludem înrîurirea pe care au avut-o asupra lui realizările în poezie. Ori că un prozator a scris cîtva timp versuri, de o factură sau alta, ori că nu a putut rămînea strein de operele poetice, stilul lui a fost în mod firesc influențat de poezie. Se poate spune în general că proza merge pe urmele poeziei și, cînd ea nu ține samă de inovații reale ale acesteia, își reduce valoarea sub copleșiri de arhaism.

Intre știință și poezie, cărțile lui P. Servien sînt dintre acelea care dau la o parte prezumpțiuni învechite de cercetare și fixează dintr-o dată criterii de care trebuie să se ție samă.

Grai și suflet, V (1931), 1, p. 190-191.

C. TAGLIAVINI, II „*Lexicon Marsilianuni*”,
dizionario latino-rumeno-ungherese del sec. XVII,
București, Cultura națională, 1930, 282 pag.
(voi. V din seria *Etudes et recherches*, publ. de
Acad. Rom.).

Cu aceeași stăpînire desăvîrșită a limbei noastre pe care a arătat-o și alteori, C. Tagliavini ne dă acest studiu asupra „*Lexiconului*” latin-român-maghiar, păstrat printre manuscrisele lui Marsigli, care a fost și un pasionat bibliofil — vieța lui aventuroasă care l-a dus pînă prin ținuturile noastre și activitatea lui multiplă sînt evocate în cîteva pagini de la început.

Manuscrisul tipărit de Tagliavini se găsește la biblioteca Universității din Bologna și a fost trimis de cineva lui Marsigli care a pus pe el însemnarea „*Lexicon Latinum, Walachicum et Ungaricum*”.

Cuvintele românești sînt redată cu ortografia întrebuintată de obicei de streinii care, în sec. al XVI-lea și mai tîrziu, au încercat să adapteze alfabetul latin la transcrierea sunetelor limbei noastre. Că un strein, și nicidecum un român, trebuie să fie cel care a redactat acest dicționar în trei limbi nu poate fi îndoială, cum bine arată Tagliavini. Acest strein ajunsese să-și însușească destul de bine limba noastră, în special graiul dintr-o anumită regiune — vom vedea care. Surprinde însă că în mai multe locuri lipsește cuvîntul românesc corespunzător celui latin, chiar cînd trebuia să-i fie cunoscut (d.e. la *rivus, ros, sagitta, serenus, sitis* etc). Lacunele acestea sînt înșirate de Tagliavini la p. 40—41 și ele ar fi de explicat astfel: uneori, pot fi simple scăpări din vedere ale alcătuitorului listelor de cuvinte (și anume cînd cuvîntul românesc reproduce de aproape pe cel latin și asemănarea dintre ele l-a făcut să uite însemnarea, în rubrica a doua, a echivalentului românesc; ar fi cazul pentru seria *rivus* ș.a. relevantă mai sus);

alteori dînsul, găsindu-se în fața unor forme latine pe care, ca strein, nu știa cum să le traducă în românește — și, desigur, așlepta să se informeze asupra lor —, le-a lăsat neexplicate (din această categorie ar fi lipsa glosărilor la *sacramentum, saginatio, tu/ies* etc; pentru că cele mai multe forme de felul acesta apar în părlea din urmă, e de presupus că ele au rămas să fie explicate mai tîrziu și autorul nu a putut reveni asupra lor); nu este exclus, de altă parte, ca manuscrisul să nu fie chiar al autorului, ci o copie, și cel care avea să-l transcrie, neînțelegînd unele cuvinte, l-a lăsat neînsemnate, așteptînd să-i fie lămurite; că redactarea așteaptă o revizuire, într-un fel sau altul, apare evident din felul cum se prezintă manuscrisul.

Ar rămînea de precizat de unde a plecat, pentru formele latine, alcătuitorul lexiconului ca să se gîndească la glosarea lor; sînt cuvinte de tot rare la care dînsul s-a oprit ca să le dea echivalentul românesc sau maghiar, așa că nu se vede bine la ce izvoare a recurs și cu ce intenție; e o parte de cercetare pe care nu a putut-o duce mai departe nici Tagliavini și se pune întrebarea dacă ea nu stă în legătură cu preocupări ale lui Marsigli, pentru că ne putem închipui că dînsul a cerut cuiva redactarea unui lexicon care-l putea ajuta în studiile sale.

Din unele particularități de transcriere a sunetelor și din felul cum se înfățișează manuscrisul (coloana a patra a fost lăsată liberă ca să fie completată, cum e de presupus, cu termenii germani), Tagliavini ajunge la părerea că lexiconul a fost scris de un german, adică mai curînd un sas, și datarea lui trebuie să fie între 1687 - 1700.

Că acest strein trebuie să fi fost din părțile Grisului și Mureșului, spre Bănat, reiese clar din dovezile aduse de Tagliavini; particularitățile fonetice ale textului ne îndreaptă spre o regiune pe care Tagliavini o fixează între Lipova, Făget și Susani, ceea ce ar concorda cu împrejurarea că Marsigli a petrecut mai mult timp în acest ținut, așa că a putut primi lexiconul de la cineva de acolo.

Rămîne însă un punct nu tocmai bine lămurit, anume fonetismul lui *ce, 6i* față de al lui *ge, gi*; pe cînd, cum rezultă din forme ca *lese, țulser* etc. (= *lege, fulger*), avem dovada că *g* era pronunțat de autorul lexiconului ca *z* (sau *z*; *s* transcrie asemenea sunet), pentru *c* găsim fonetismul nealterat (astfel: *cser, cserk* etc, unde *cs = c*), cu toate că ne-am aștepta la o transcriere care să corespundă alterării lui *c* (>*s, S~*) paralelă celei a lui *g* (>*z, z*); o singură dată totuși se pare că textul lasă să recunoaștem și această pronunțare specială a lui *c*, anume cînd la n. 1105 vedem

scris *inkops* care ar fi de interpretat ca *încopsiu (intopsiu) = încopciu*, cum admite și Tagliavini (p. 81). Pentru ce pronunțarea dialectală *c > s(s')* nu este atestată tot așa de des ca aceea cu *g > z(z)*? O explicație ar fi poate aceasta: autorul lexiconului cunoștea, desigur, și vorbirea generală românească, nu numai cea dialectală, și de aceea în unele cazuri s-a conformat celei dintii, scriind *cser\ cserk* etc. De altfel, aceasta se poate observa chiar pentru *g*: cu toate că cele mai de multe ori, în acord cu pronunțarea locală, e scris cu *s*, totuși întâlnim și scrierea cu *gs (= g)*: *gsinere, gsingas* (apare și *g: sagyiatta* la n. 982).

Cîteva forme, înșirate la p. 160, sînt considerate ca obscure de Tagliavini; nu par să prezinte importanță, pentru că fac impresia să fie greșit scrise sau confundate cu forme maghiare; *ster* trebuie să *îie'stea*, cu *r* pus, poate, sub influența lui *stercus* care urmează imediat în coloana latină; *thnam*, cum presupune și Tagliavini, ne face să ne gîndim la *turn*, cu grosolană eroare de transcriere; *rasina = cupruin* stă lingă ung. *resz*, așa că a putut da loc la o asociere greșită; *szil = scintilla* nu poate fi și el decît o greșală, inițiala fiind luată de la ung. *szikra* ce urmează și cuvîntul românesc fiind lăsat neînsemnat cum trebuia.

Ar fi fost de relevat glosele: 311 *confluunt aquae = kur si se prae un*, unde trebuie cetit: *curie (curie) depreună, 369 culex = musticza*, adică *musculiță*; 192, 394, 587, 653 *cibus, dapes, esca, fercutum = pasitura, pasature*; 277, 349 *cocus = pașilor*, forme care se întîlnesc cu *păzi* „a fierbe, a face, a găti de mîncare”, *păzătură* „mîncare”, date de Viciu, *Supl. la Glosar de cuv. dial.*, 12[^].

Făcîndu-ne cunoscut manuscrisul din biblioteca marsigliană și căutînd să lămurească pînă în cele mai mici amănunte cuprinsul iui, lucrarea lui Tagliavini aduce dialectologiei noastre o remarcabilă contribuție, pentru care trebuie să-i fim recunoscători.

Grai și suflet, V (1931), 1, p. 191—194.

I. IORDAN, *Introducere în studiul limbilor romanice: Evoluția și starea actuală a lingvisticeii romanice*, Iași, Ed. „Inst. de fii. română”, 1932, VIII - 480 pag.

Subtitlul, care putea fi pus în frunte dacă nu e întrevăzută o urmare a cărții, răspunde numai în parte intenției de a da, pentru studenții universităților noastre, o introducere în romanistică — aceasta cere mai mult, o prezentare în genul *Einführung-xilm* lui Meyer-Lubke. Pentru înțelegerea directivelor romanisticeii sînt arătate, de o parte, într-o expunere sumară, ideile care au călăuzit lingvistica generală, de la întemeierea ei ca știință, și întrucît ea îi este tributară, iar, de alta, inovațiile datorite chiar ei, cu repercusiuni, la rîndul lor, în lingvistica generală. Diferitele teorii actuale sînt bine prezentate și cu multe referințe care vor înlesni urmărirea lor, criticile la care au dat loc. La ele se adaugă și criticile autorului, căutînd să păstreze obiectivitatea. Înșirării de nume și de opere i se pot obiecta unele consecvențe și uitări de a fi relevate cum se impuneau. După opera lui Diez, aceea a lui G. Paris trebuia mai bine pusă în evidență; tot așa aceea a lui Tobler, amintită mai mult în treacăt, deși i se recunoaște că de la ea pleacă, întrucîtva, școala lui Vossier. „Idealismul” acesteia e înfățișat cu o notă de exagerată bună apreciere, deși sînt arătate rătăcirile ale lui. Apologia nouă care i se aduce nu-l va ajuta însă mult, cînd diletantismul lui apare iremediabil — de lingvistică romanțată. La p. 166, nu fără surprindere, mă văd trecut printre adepții vosslerismului, pentru că în articolul publicat de mult, (în 1905), *Limba noastră ca icoană a vieții culturale*, aș fi exprimat idei ce se aseamănă cu ale profesorului de la Miinchen, și în *Vieața păstorească* „aș fi aplicat principiile” acestuia: articolul meu e cu totul strein de *Positivis*

mus..., apărut la 1904, și cu atât mai mult de *Frankreichs Kultur im Spiegel seiner Sprachentwicklung*, ce s-a tipărit, în prima ediție, la 1913; sînt întîmplătoare întîlniri, ca și aceea, amintită la p. 88, între titlul revistei, *Grai și suflet*, și acela al unui articol al lui Meringer, *Sprache und Seele*; numele revistei pleacă de la o conferință pe care am ținut-o în 1907 — din greșeală s-a tipărit 1909 în voi. I, 22 — și cu el s-a întîmplat să coincidă titlul pe care Meringer l-a dat articolului său publicat în 1921; nici în *Vieța păstorească* nu am avut de ce să urmez pe Vossler; am scris-o în acord cu interpretări ale folklorului cum de mult am crezut că trebuie introduse în studierea lui.

Cu toate că principiul omonimiei al lui Gillieron a primit în urmă atacuri ce-l clatină din încredere care prea ușor i s-au dat, Iordan îl consideră ca valabil în multe cazuri. Pentru limba noastră dă cîteva exemple, printre care: *înalt*, înlocuind pe **alt* < a l t u s, pentru că acesta se confunda cu *alt* < a l t e r (p. 193; cf. 455); dar forma compusă cu *in-* apare și în alb. (*nal'tz*), it. dial. (*nautu*), prov. (*naut*), fără ca în aceste limbi omonimia să fi putut interveni, deoarece ori nu apare forma corespunzătoare lui a l t e r, ori ea nu se confundă cu cea rezultată din aceasta; dispariția numeralelor u n d e c i m, d u o d e c i m, t r e d e c i m etc, pentru că partea lor din urmă s-ar fi confundat cu *zece, zeci* (p. 194); Iordan pierde din vedere că u n d e c i m etc ar fi dat în română **undece, *dodece, *tredece* (sau *-i*); *d* nemai-găsindu-se dinaintea lui e accentuat, ca în d e c e m, nu putea trece la z. Pentru fr. *fait* „fapt” nu văd iarăși de ce ar fi invocată omonimia (p. 187), presupunîndu-se că el trebuia distins de *fait* „făcut”; rostirea cu *-t* a celui dintîi poate proveni din obișnuințe ale oratoriei de barou sau de adunări politice; se știe cum avocații și oamenii politici țin să rostească într-un anumit fel unele cuvinte, pentru ca să le pună mai bine în relief.

Cartea dovedește emancipare de vocabularul filologic și de stilizarea greoaie a lui Philippide, dar de ce mai e mereu întrebuițat termenul de „alunecarea sunetelor”? E neștiințific, cum e neliterar acel *slăbăciune* pe care îl cetim de cîteva ori (p. 18, 25 etc). Nu pot fi admise nici scrieri ca: *pedeoparte* (p. VI), *pedealtăparte* (p. 6 și în alte locuri), *pedealta* (p. VI), *prinurmare* (p. IV)., *depildă(-p. III*; atunci de ce nu și: *deexemplu?*). Sînt barbarizări ortografice pe care le vedem des de cîtva timp, dar pe care un filolog trebuia să le evite.

Grai și suflet, VI (1934), 1-2 p. 390-392.

A. L. ROSETTI, *Limba română în secolul al XVI-lea*, București, Ed. „Cartea românească”, 1931, XVIII - 158 pag.

Ca și prin *Cursul de fonetică generală*, Rosetti a ținut să puie la îndemina studenților un manual de orientare în studiul vechei noastre limbi. K astfel binevenit cînd la noi lipsesc asemenea cărți. Un manual troliuic să fie însă cît mai ușor de consultat, să evite complicații inutile, și aceasta nu a avuf-o destul în vedere. Rosetti. Pentru ce încărcarea textului eu atîtea paranteze pătrate la sunetele studiate? Procedeu l derivat din publicații de dialectologie și e urmat numai de cîteva lingviști. Aplicat la prezentarea particularităților românei vechi, nu-l văd justificat.

Expunerea o redusă la relevarea Coptelor esențiale, și în ce privește fonetica oa urmează alte grupări decît colo din studii anterioare — rămîne însă întrebarea dacă nu sînl do preferat acestea într-o expunere istorică. Criteriul geografic o luat în considerație, în măsura în care no permit textele secolului al XVI-lea. în interpretarea unor fapte, Rosetti redă păreri pe care Io-o exprimat altă dală, amintind însă în nule divergențele față de explicațiile admise do alții.

În ce privește fonetismul formelor aferzate ca *parai* — *împărat* (p. 40) se poate obiecta că nu sînt luate în samă cele care prezentau tot un *îm*, *in* inițial, dar de altă proveniență: d. c *înger*, care în legături ca *un înger* nu apare redus la *ger*. Schimbarea lui *nece* în *neci* nu c datorită trecerei lui *e* aton la *i* (p. 33), ci foneticei sintactice (ca și *ci* < *ce*, *căci* < *căc.e*). *Menciunos* a devenit *mincinos* prin analogie cu *minți* (p. 57), ci prin reducerea lui *iu* aton la *i*, ca în alte cazuri. *Fepse* e greșit dat ca formă de mai mult ca perfect (p. 106), cînd este do perfect simplu. Nu se înțelege de ce *rînd*

e trecut printre formele adverbiale (p. 108). Inconsecvențe au făcut ca unele forme adverbiale să fie relevate în același timp la morfologie și la vocabular, pe când altele de același fel să fie amintite numai o dată: așa *aicea*, *ainte* la p. 107 și 139, pe când *aorea*, *iuo* numai la p. 108. Nu văd cum scrieri ale lui Petru Șchiopul, ca *țilata*, *sulugă* ș.a. = *plată*, *slugă* ar arăta influență ortografică slavă (p. 20). Prea influențat de limba franceză, Rosetti întrebuițează cuvinte ca *ancombrat* (p. 152) și-i da lui *reface* o construcție falsă: „refăcut pe *dzlc*” (p. 39; trebuia *după*). Măcar filologii să reacționeze împotriva neologismelor ori inutile ori greșit redade. O erată se impunea, mai ales la un manual care trebuie să înlăture orice nedumeriri (de îndreptat astfel la p. 19, unde *plœ* e greșit dat; la p. 35, unde e vorba de *u* și „alternanțe”: la p. 37, unde în rîndul al 2-lea trebuie cetit *ș*, *j* în loc de *s*, *z*).

Grai si suflet, VI (1934). 1-2,
p. 389-390.

CH. BALLY, *Linguistique generale et linguistique
frangaise*, Paris, E. Leroux, 1932, VIII — 410 pag.

întreg volumul redă cursuri universitare, partea întâi cuprinzind o expunere de principii și metodă, a doua o caracterizare a francezei de azi.

O părere exprimată de Bally în primele pagini e că, împotriva celor susținute în general de lingviști, orice limbă apare în realitate ca „instituție tradițională”, cea mai tradițională: „La langue ne connaît pas les mutations brusques qu'on observe dans la politique, le droit, voire la morale et la religion” (p. 4—5). Prea categorică afirmație, când termenii de comparație sînt departe de a fi în acord cu evoluțiile lingvistice. Întrucît evul mediu, și referindu-ne numai la țările romane, arată din punct de vedere lingvistic mai mult spirit tradiționalist decît sub alte raporturi? Îi caracterizează, din contra, permanente de organizație socială, fără să mai vorbim de religie, pe cînd limbile romanice au trecut atunci prin nenumărate schimbări. Pentru timpurile mai nouă, chiar limba franceză, tradiționalistă în unele privințe, nu arată totuși că a trecut mult peste ceea ce apare cu persistențe ușor de recunoscut în alte direcții? Și limba noastră nu este o pildă de repezi, chiar neașteptate uneori, transformări, de un secol și jumătate încoace? Cînd stările sociale rămîneau aceleași, totuși ea, la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, s-a îndreptat spre înnoiri, atîtea foarte îndrăznețe, și chiar în cele din urmă decenii a evoluat cum nu s-a întimplat în alte direcții, cu stăruințe de rămîneri în urmă. Tradiționalismul și înnoirile în ce privește limba nu pot fi privite apodictic după alăturări cu unele manifestații ale vieții sociale.

Mai departe Bally găsește o corelație între tradiția unei limbi și unitatea ei: „Plus colle-ci est unc, plus elle tend ă se fixer. C'est le cas du francais beaucoup plus que de l'allemand: lâ. en offet, les dialectes sont encore vivants ct penetrent de toutes paris dans le haut allemand" (p. 10). Variațiimile dialectale știm însă cit de numeroase slnt în franceză, nu mai reduce decit în germană, ușa că nu vedem întrucît tradiționalismul limbei franceze ar putea fi explicat cum admite Bally. Și, rel'erindu-ne iarăși la limba noastră, ea nu apare mai tradiționalistă decît franceza, cu toate că arată mult mai puține diferențieri dialectale.

Multe observații pe care Bally le face cu privire la structura limbilor — unele cunoscute din lucrările sale anterioare, altele nouă — sînt de reținut prin valoarea lor de analiză și evidențieri <e reies din ele.

Poate să pară surprinzătoare enunțarea de la p. 49: „*Tont rapport grammatical est verbal. La grammaire toat entiere est dans le verbe; inversement, tont verbe exprime par lui-mcine ou contient de la grammaire*". Părerea e justă în ce privește rolul însemnat pe care-l are verbul, dar in loc de „gramatica in întregime c cuprinsă în verb" poale fi caracterizată astfel gramatica în cea mai mare parte a oi, deci fără generalizarea exprimată de Bally. Noțiunea verbală nu e totdeauna absolut implicită în fiecare categorie gramaticală.

Asupra exprimării sintetice și celei analitice Bally relevează (p. 111). și cu deplină dreptate, cum acești termeni sînt întrebuițați arbitrar adeseori. Totuși recunoaște că trebuie să recurgă la ei, aducind unele precizări. Astfel insistă asupra faptului că, atunci cind gîndirea nu este comunicată, apare „sintetică, adică globală": necesitatea de a împărtăși gîndirea duce la „analizarea elementelor reprezentare!"; un strigăt este „sintetic", pe cînd fraza este „analitică". De aici concluzia: „Un procedeu lingvistic e cu atît mai sintetic, cu cît se apropie mai mult de nebuloasa primitivă, cu alte cuvinte de gîndirea neîmpărtășită". Desigur că un strigăt, e așa cum îl caracterizează Bally, dar, cind este vorba de exprimarea prin fraze, aspectul lor analitic e foarte relativ, nu arată o categorică dependență de neprimitivism: un om simplu se exprimă adeseori mai analitic, pentru că întâmpină greutăți în redarea celor ce are să spuie, e impresionat de amănunte pe care nu e in stare să le înlătore cînd vorbește, pe cînd cineva cult găsește ușor o exprimare mai sintetică. Alteori, se știe, felul exprimării poate să fie invers, așa că și în modul cum Bally întrebuițează termenii de „sintetic" și „analitic", cu toată intenția sa de a-i preciza, vedem un dezacord față de realitățile lingvistice.

Caracterul analitic al limbei franceze îl atribuie Bally (p. 165), ni parte, declinului flexiunilor, confundării mai multor forme ni una singură, pentru a exprima funcțiuni deosebite și căutindu-se să se înlătore confuziunile într-un fel sau altul. Se poate obiecta însă că dacă în vechea franceză flexiunea substantivală și cea verbală cunoșteau diferențieri caro au dispărut cu vremea, nu urmează de aici că ea era mai analitică decît franceza modernă: forme vechi ca *li filz, le (ii sau je disoei, tu disoeis, il disoiet*, față de cele de azi *le fils și je disais, tu disais, il disait*, nu contribuiau intru nimic ca franceza veche să apară mai puțin analitică decît cea de azi.

După numeroase relevări, arătînd ce elemente sînt cu deosebire proprii sfruclurei limbei franceze, Bally se oprește la cîteva considerații estetice. Ele pleacă de la întrebarea dacă limba franceză e „artistică" ori „poetică" (p. 380). Pusă asIfel, întrebarea nu poate duce la o întemeiată caracterizare. Precizînd ce înțelege prin acești doi termeni, Bally spune că „o operă de artă pură este plastică in esența ei; arată mai mult decît sugerează", pe cînd „o operă poetică pură... îndreaptă sufletul spre vis; expresiunca ei ideală este muzica". Ar urma de aici că muzica trebuie separată de artă. Distinețiuni, circumscrieri cum le admite Bally dezorientează interpretările estetice. Arfa adevărată nu rămîne niciodată departe de poezie, cuprinde înIr-o măsură sau alta și cu variațiuii de nuanțare virtualități de sugestiune — chiar și știința adevărată, trecind peste erudiție, amplii'ieînd-o, ne duce spre poezie.

Urmînd criteriul estetic care i s-a părut că trebuie luat in considerație, Bally formulează părerea sa cu privire la franceză astfel: „Le francais n'est guere faif pour le prolongement de la pensee dans le reve. II donne aux idees la limpidite du cristal; il lui en impose aussi la rigidite" (p. 381). Claritatea în exprimarea ideilor a fost totdeauna recunoscută francezilor, dar de ce Bally se mărginește, în această caracterizare generală, numai la ea? Nu trebuia uitată exprimarea sentimentelor cînd era vorba de „prelungire în vis".

Mai departe, e adevărat, Bally se referă la exprimarea lirică, dar afirmă că în poezia franceză lirismul a fost totdeauna „un iccident" (p. 383), pe cînd altfel se înfățișează poezia germană. E o exagerare în clasarea astfel a poeziei franceze. Accentele lirice, cufundările în vis nu se reduc în poezia franceză la cît susține Bally: nici în evul mediu, nici mai tîrziu, la romantici ori la simbolisti; celor din urmă le recunoaște Bally că au știut să exprime „impresii vagi", dar aceasta, adaugă, a fost ceva întim-

plător și datorită influențelor streine — părere plecînd numai de la unele impresii, denaturând realitățile literare. Căutînd să caracterizeze limba franceză și raportîndu-se la literatură, Bally a pierdut din vedere producțiunile literare franceze în totalitatea lor, deci și cele în proză. De atîtea ori acestea sînt străbătute de lirism și ne îndreaptă spre vis, cu o superioritate de exprimare artistică ce lasă în urmă proza germană, așa că ele nu pot fi neluate în samă. În apretieri asupra limbei și literaturii franceze, păreri unilaterale le vedem des repetîndu-se.

Cîteva pagini sînt consacrate francezei ca limbă de comunicație, în general, spune Bally, cînd o limbă ajunge să fie vorbită și scrisă de cît mai mulți, ea se și simplifică, înlătură forme putînd fi o piedică la întrebuițarea ei cotidiană; urmează observația: „Il est curieux de constater que les deux peuples qui ont le plus eolonise, les Anglais et les Espagnols, sont aussi ceux dont la langue possede les formes generales les plus simples et les plus regulieres" (p. 386). Concordanța pe care o găsește Bally e contesabilă: engleza și spaniola — aceasta totuși neapărînd tocmai cum e înfățișată — își afirmase caracteristicile lor înainte ca expansiunile coloniale să aibă loc, așa că nu vedem ce legătură ar fi între faptele la care se referă Bally.

Franceza e prezentată ca în dezacord cu posibilități de răspîndire în anumite direcții, pentru că ea are oroare „de tout ce qui conduit à l'automatisme, au travail linguistique, execute en series" (p. 391). Ea rămîne pînă acum, spune Bally, la ceea ce a făcut din ea o limbă adresîndu-se în primul rînd elitelor, iar dacă transformări în viața popoarelor se vor accentua în sensul că „totul se democratizează", ar fi de regretat ca ea să ajungă la „avilissement", la diminuarea prestigiului ei. Trecînd la asemenea considerațiuni, Bally atinge problema orientărilor sociale, dar asupra lor știm cît de departe pot merge divergențele de păreri.

în întreaga sa activitate științifică, Ovid Densusianu a manifestat un interes deosebit pentru problemele de dialectologie românească și romanică.

Începînd cu primele contribuții, publicate în *Revista critică-literară* a lui Aron Densusianu¹, și pînă în ultimii ani ai creației sale, Ovid Densusianu a promovat în lingvistica românească puncte noi de vedere în studiul dialectelor și a trasat, în același timp, un program bogat de activitate în acest domeniu. La realizarea acestui program, Ovid Densusianu a contribuit atît prin propriile sale lucrări (studii și monografii dialectale), cît și prin acelea ale colaboratorilor săi.

Geografia lingvistică, ca metodă nouă în cercetarea graiurilor, apărută o dată cu elaborarea *Atlasului lingvistic al Franței* al lui J. Gillieron și E. Edmont (1909),

¹ Cf. darea de seamă la I. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, București, 1893, în *RCL*, IT (1894), 4, p. 169-174; *Făcînloșii românești*, 1 uși, în *RCL*, IV (1896), 3, p. 84; *Amintiri despre românii isrlUni și urme din limba lor în documente din sec. XII, XIII, XIV*, în *RCL*, IV (1896), k, p. 260-261; darea de seamă la G. Weigand, *Jahre&bericht des Institutes fur rumänische Sprache...*, Leipzig, 1894, I..., în *RCL*, IV (1896), 10, p. 284 și urm.; *Rotacismul în diahclol istriei*, în *RCL*, V (1897), 1, p. 15-20, V (1897), 2, p. 33-40.

² Cf. deosebi *Orientări novă în cercetările filologice*, în *GS*, I (1923), 1, p. 1-22; *Vorbirea populară din pvnete nouă de vedere*, în *I-iiul Congres al filologilor romani*, București, 1926, p. 96 — 104; *Păstoritul la per carele ren cnice. însemnătatea lui lingvistică și etnografică*, extras din *Vieața nouă*, 1913, 34 p.; *Folklorul. Cum trebuie înțeles*, extras din *Vieaja nouă*, 1910, 12 p.; *Cursul de filologie romanică. Dialectologia*, 1905 — 1906, 239 p.

și, mai ales, principiile pe care Gillieron le-a afirmat pe baza studierii materialelor din atlasul Franței au constituit la începutul secolului al XX-lea, când Ovid Densusianu își publică cele mai de seamă contribuții în domeniul dialectologiei, obiectul a numeroase discuții științifice, adesea cu un pronunțat caracter polemic!

Fiind preocupat de fixarea unor **Orientări nouă în cercetările filologice**, Ovid Densusianu face, în articolul-program al revistei *Grai și suflet*, o analiză a metodelor vechi și noi în dialectologie și își propune să arate valoarea lor reală în cercetarea științifică.

Atlasul lui Gillieron este apreciat în termeni care, ținând seama și de stilul, în general sobru și cumpătat, al scrisului lui Ovid Densusianu, nu lasă nici o îndoială despre însemnătatea acestei lucrări: atlasul „înseamnă o epocă în filologia franceză și cea generală...” și este „un repertor de o bogăție unică pentru studierea diferitelor *patois* din Franța”¹.

Totodată, Ovid Densusianu manifestă o oarecare rezervă față de teoriile lui Gillieron (propagarea formelor, patologia cuvintelor și omonimia ele.) și, mai ales, este contrariat de faptul că acesta „arată în urmă — mai mult în polemici agresive decât în critici — și o vădită ostilitate întregii filologii de pînă acum...”².

Cercetătorul modern, după părerea lui Densusianu, nu poate să ignoreze achizițiile lingvisticii istorice, ceea ce reprezintă „clasicismul culturii filologice”. „O colaborare a metodelor de pînă acum, cărora discernămintul le-a fixat autoritatea, cu cele nouă, ale metodei geografice — subliniază el —, este îndrumarea pe care trebuie să o adoptăm dacă ținem să înțelegem mai bine transformările lingvistice”³.

Consecvent părerilor sale, Ovid Densusianu apără chiar noua metodă a geografiei lingvistice de unele critici exagerate: „...Nu împărtășim nici noi — cum am spus în alt rînd — tot ce se preconizează sub numele de «geografie lingvistică», dar nu se poate trece [ieste unele achizițiuni datorite dialectologiei nouă”⁴.

¹ In GS, I (1923), 1, p. 1-22.

² Cf. *Orientări...*, în GS, I (1923), 1, p. 11.

³ *Ibid.*, p. 13.

⁴ Ovid Densusianu, susținător și propagator activ și pasionat al simbolismului în literatură română, a fost, (olodată, un adept al bunelor tradiții și al clasicismului în literatură. Cf. VJV, V (1909), 7, p. 133, VI (1910), 20, p. 384 și XII (1916), 1, p. 21-24.

Cf. darea de seamă la O. Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes...*, în GS, I (1923), i, p. 151; vezi și darea de seamă la M. Bartoli, *Introduzione alla neolinguistica (principi-scopi-metodi)*, în GS, III (1927), 1, p. 253-257.

⁵ Cf. darea de seamă la lucrarea lui Ed. Bourciez, *li'ments de linguistique române...* în GS, I (1923), 1, p. 355.

Ovid Densusianu remarcă activitatea intensă desfășurată în vederea publicării atlaselor lingvistice (Gillieron, Griera, Weigand, Bartoli)⁵ și menționează că el însuși a insistat, în două rapoarte la Academie⁶, asupra necesității de a elabora un atlas lingvistic, care să fie însă completat și de o parte etnografică și folclorică.

Indicațiile metodologice referitoare la elaborarea atlaselor lingvistice au fost stabilite de Ovid Densusianu pornind de la critica făcută metodei lui Gillieron, prin care se urmăresc numai termenii concreți (denumind obiecte, elemente ale florei și faunei etc.); aceasta este considerată unilaterală și mecanică⁷, deoarece neglijează alte forme lingvistice, de asemenea interesante.

Aceleași deficiențe — tonul categoric, exclusivist față de achizițiile lingvisticii istorice, valoarea relativă a hărților colorate și a răspunsurilor scriitorilor la anchetă etc. — sînt semnalate de Densusianu și în recenzia la prospectul *Atlasului lingvistic român**.

Am considerat necesar să aducem aceste precizări, dat fiind că s-a acreditat adesea ideea, bazată pe o informație parțială, că Ovid Densusianu ar fi fost un adversar net al atlasului lingvistic și al geografiei lingvistice ca metodă de cercetare. O asemenea concepție nu corespunde părerilor exprimate de Densusianu și nici viziunii largi pe care a avut-o acest învățat în toate domeniile de activitate.

Este adevărat însă că Ovid Densusianu a recomandat cercetătorilor graiurilor să elaboreze în primul rînd monografii dialectale și să publice culegeri a cît mai numeroase și mai variate texte populare⁸.

Buletinul „Societății filologice” (1905—1907) și revista *Grai și suflet* (1923—1937) reflectă în bună măsură, prin studiile și materialele publicate, atenția pe care a acordat-o Ovid Densusianu și, alături de el, colaboratorii săi, acestor direcții de cercetare.

Densusianu nu s-a limitat însă să dea numai indicații de metodologie generală pentru dialectologi, ci a realizat,

⁵ Cf. darea de seamă la M. Bartoli, *Piano generale dell'Atlante linguistico italiano...*, în GS, II (1925), 1, p. 184.

⁶ Cf. *Anale*, Dezbatere, XL, 154-155, XLIV, p. 87.

⁷ Cf. darea de seamă la T. Papahagi, *Graiul și folklorul Marameșului...*, în GS, II (1926), 2, p. 403-405.

⁸ Cf. GS, VII (1937), p. 341-344.

⁹ Cf. comunicarea *Cercetări asupra dialectelor noastre*, în BSF, J (1905), 2, p. 27 - 38 (proces-verbal al ședinței din 14 noiembrie); cf. și procesul-verbal al ședinței din 31 decembrie); I.-A. Candrea și Ov. Densusianu, *îndrumări pentru cercetările dialectale*, în BSF, II (1906), 1, p. 1—18 (procesul-verbal al ședinței din 10 iunie), prezentarea monografiei lui V. Vârcol, *Graiul din Vilcea...*, în VN, VI (1911), 23, p. 459-460; *Orientări...*, în GS, I (1923), 1, p. 1—22; *Vorbirea populară din puncte nouă de vedere*, în *I-iiul Congres al filologilor români*, București, 1926, p. 96—104, și *Evoluția estetică a limbii române*, curs universitar, 1929—1930, p. 1—13.

prin culegerea de texte *Graiul nostru* și prin monografia dialectală *Graiul din Țara Hațegului*¹, două opere fundamentale, a căror valoare incontestabilă le-a impus ca lucrări model în dialectologia românească.

Ovid Densusianu a adus contribuții însemnate și în alte domenii ale cercetării dialectale și a îndreptat atenția specialiștilor asupra unor aspecte mai puțin studiate până atunci, care oferă cercetătorului date noi pentru cunoașterea graiurilor populare: raportul dintre cercetările dialectale, etnografice și folclorice², însemnătatea păstoritului în formarea limbii române, cu urmărirea fenomenului, paralel, în limbile romanice și iranice³ — care l-a dus la stabilirea distincției dintre nomadism (cuceritor și pașnic) și transhumantă⁴ —, descrierea trăsăturilor comune dialectelor limbii române⁵, fixarea unui sistem de transcriere a materialului dialectal⁶ etc.

Ovid Densusianu a prezentat, de asemenea, o teorie proprie despre „originea celor trei dialecte” românești (meglenoromâna este considerată un subdialect al dacoromânei) și a adus puncte de vedere noi în studierea epocii și a locului de formare a limbii române⁷.

¹ *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, publicate de I.-A. Candrea, Ovid Densusianu, Th. D. Speranția, Huzești, 1906-1908, voi. I, 320 p., voi. II, 514 p. Cf. VA¹, I 1 (1906), 19, p. 733: „...Se încearcă întâia oară la noi să se dea o iconă a graiului popular așa cum se vorbește în toate părțile...”; se subliniază, în continuare, valoarea textelor—convorbiri care înfățișează aspecte ale vieții țaranului; cf. și VA¹, V (1909), 10, p. 312, unde Ovid Densusianu răspunde la unele obiecții (faptul că volumul nu are indice și că e lipsit de orice lucrare proprie a culegătorilor), aduse de I. Bianu în raportul făcut la Academie; „Desigur că ar fi fost un fel de lucrare «proprie» dacă d-nii Candrea, Densusianu și Speranția ar fi fabricat oarecari texte populare. Dar ce lucrare «proprie» decît să introduci în culegerea textelor populare un criteriu nou, cum s-a făcut în Craiul?”.

»*Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, 345 p.

² Cf. *Folclorul. Cum trebuie înțeles*. București, 1910. *Orientări...*, în GS, I (1923), 1, p. 1-22.

³ Cf. *Iătoritul Iu popoi ele romanice. îndemnă In tea lut linji i.<l c j fi etnoyrficel*, extras din „Vleșta nouă”, București, 1913, '•>'<p.

⁴ Cf. *Pentru lămurirea problemei păstoritului*, în VA¹, IX (1913), 9, p. 292-300; *Pentru probitatea științifică*, în GS, III (1928), 2, p. 439-441.

⁵ Cf. *Semantism anterior despărțirii dialectelor române*, I, în GS II (1925), I, p. 1-21, și II în GS, II (1926), 2, p. 310-327.

⁶ Cf. sistemul de transcriere folosit în *Graiul nostru* și în *Graiul din Țara Hațegului*; (în colab. cu I.-A. Candrea) *îndrumări în cercetările dialectale*, în BSF, II (1906), 1, p. 11 — 18 (procesul verbal al ședinței din 11 iunie); *I-iiul Congres al filologilor români*, București, 1926, p. 15-16.

⁷ Cf. *Istoria limbii române*, trad. rom., București, 1961, voi. I, cap. VI, *Originea celor trei dialecte*, p. 189—224, și dările de seamă la Th. Capidan, *Meglenoromânii...*, în GS, II (1926), 2, p. 363—382; S. Pușcariu, *Siudn islrromdne...*, în GS, III (1928), 2, p. 445—451. Al. Philippide, *Originea românilor...*, în GS, IV (1930), 2, p. 396-404.

Deși teoria lui Ovid Densusianu despre formarea limbii române și despre originea celor trei dialecte nu a fost confirmată și susținută de cercetările ulterioare, ea a avut însă menirea de a activa gîndirea științifică românească în sensul căutării adevărului și poate fi apreciată prin prisma propriilor sale cuvinte: „O eroare ce stimulează la cercetări e, desigur, preferabilă unui adevăr dogmatic aducător de repaos și pasivitate...”⁸.

Studierea graiurilor românești de la nordul și sudul Dunării, susținută de interesul călăuzit de simpatie pentru viața țaranului⁹ și de aprecierea contribuției pe care dialectele o pot aduce la descifrarea istoriei limbii și a poporului român, a constituit o permanență vie în întreaga activitate științifică a lui Ovid Densusianu.

⁸ Cf. VN, XVII (1921), 6-7, p. 161.

⁹ Cf. *Graiul nostru*, I, București, 1906, p. VI; *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 3-18; ViV, I (1905), 16, p. 361—364; III (1907), 4, p. 73-75 și 7, p. 145-148; VII (1911), 10, p. 181-183; XVIII (1922-1923), 10-11, p. 157-162; XX (1924), 8—10, p. 109—116. Declarîndu-se împotriva idolatrizării vieții țaranului, așa cum acesta era înfățișat în literatura „țărăniștilor”, Ovid Densusianu răspunde astfel criticilor care i s-au adus: „Din cei care mi-au adus această învinuire (că nu a înțeles și a disprețuit pe țărani și literatura populară, — n. ed.) nu știu dacă vreunul s-a dus mai mult ca mine să stea printre țărani ca să le cunosc graiul și sufletul” (VN, V (1909), 3, p. 44).

GRAIUL DIN ȚARA HAȚEGULUI

[P r e f a ță]

Pentru cele mai multe ținuturi ne lipsesc cercetări dialectale amănunțite și de bună orientare filologică. Lucrările de pînă acum au urmărit mai mult să ne facă cunoscut teritoriul nostru linguistic în totalitatea lui, în ceea ce-l caracterizează ca trăsături generale; numai rareori am putut înregistra vreo monografie bine informată asupra graiului din anumite localități, și chiar regiuni dintre cele mai importante nu au fost explorate de aproape.

Unei asemenea regiuni e consacrată monografia de față. Pentru filolog, ca și pentru istoric ori arheolog, Țara Hațegului ofere un material dintre cele mai bogate și prea puțin din el a fost publicat: o descriere sumară a particularităților fonetice proprii vorbirei din acest colț al Transilvaniei ne-au dat G. Weigand, în *Jahresbericht des rumänischen Instituts*, IV, și pentru vreo două localități I. Popovici, în *Rumänische Dialekte*, I; citeva texte în transcriere fonetică s-au tipărit de aceiași autori și în culegerea pe care am dat-o împreună cu I.-A. Candrea și Th. Sperantia, *Graiul nostru*, II; singur lexicul ne era mai bine cunoscut din glossarele publicate de Ar. Densusianu, în *Revista critică-literară*, III, și de A. Viciu, în *Glosar de cuvinte dialectale*.

Materialul ce se tipărește aici a fost cules în timpul unei călătorii pe care am făcut-o acum doi ani, și în prezentarea lui, pe lângă partea pur linguistică, am avut în vedere și interesul pe care-l poate oferi pentru folklor. În ce privește textele destinate a servi cercetărilor folklorice am urmat principiile pe care le-am expus în prefața la *Graiul nostru* și în broșura *Folklorul; cum*

trebuie înțeles, principii ce cred că trebuie urmate de acum înainte în orice culegere de texte populare.

Volumul acesta inaugurează seria publicațiilor „Institutului de filologie și folklor”, a cărui înființare pe lângă catedra de filologie romanică am cerut-o acum doi ani. Subvențiunea ce mi s-a acordat atunci mi-a permis să întreprind și să tipăresc această lucrare, ce va fi urmată de altele, deși „institutul” nu mai are recunoașterea oficială, pentru că subvențiunea i s-a suprimat anul trecut, probabil din precauțiunea de a nu se acredita părerea că și filologia merită să fie încurajată dacă cineva vine la noi să i se consacre. Gînd am susținut necesitatea întemeierii unui „Institut pentru studii de limbă și folklor” am crezut că și aceste studii erau îndreptățite să primească un sprijin ce altor specialități — istoriei, arheologiei etc. Ii se dă de multă vreme cu o dărnicie ce a mers crescând. Mi s-a părut, de altă parte, surprinzător că pentru studiul limbei române, pentru publicarea de cercetări, se acordă universităților streine — din Viena, Leipzig, Paris — subvențiuni de zeci de mii de lei, în vreme ce nu se dă cel mai mic sprijin celor care lucrează în țară pe acest teren.

Cînd mi s-a încredințat, în 1897, catedra de limba română de la Facultatea de litere, am stăruit la Ministerul Cultelor să se prevadă o sumă, foarte modestă, de o mie de lei pentru tipărirea lucrărilor de seminar. Mi s-a refuzat și am publicat atunci pe propria-mi socoteală un *Anuar* al seminarului, ce s-a oprit însă la primul volum, fiindu-mi peste putință să înving cheltuielile anuale pe care o asemenea publicațiune le reclama și mai ales după extensiunea pe care voiam să i-o dau cu timpul. Ceva mai norocoasă un moment, inițiativa pentru înființarea „institutului” s-a izbit acum de aceeași lipsă de bunăvoință acolo unde alte inițiative, atîtea solicitări ce nu pleacă din intenția de a servi știința, primesc repede aprobarea și nu li se refuză munificența oficială.

Dacă bugetar „institutul” nu mai există, el va continua să trăiască prin activitatea pe care voiesc să i-o imprim și care nu se poate opri la acest prim semn de viață. Voi continua, cu propriile mijloace, să tipăresc lucrările făcute sub auspiciile lui, pentru ca munca depusă în domeniul filologiei la universitate și în afară de ea să poată folosi mai bine celor ce vor veni de acum înainte și vor fi poate mai norocoși, vor avea să lupte cu mai puține greutăți, îndreptîndu-se spre o știință ce e așa de puțin ținută în samă astăzi la noi.

În planul de activitate a „institutului” am căutat să fie cuprins pe o scară mai întinsă și folklorul, deși studiile de filologie ar fi

fost suficiente să-l preocupe. Această alăturare a folklorului la filologie mi s-a părut necesară, pentru că în cercetările privitoare la producțiunile populare trebuie să se introducă alt spirit decît cel • are a stăpînit pînă acum. Culegerile și studiile de folklor se fac și astăzi fără pregătirea pe care o cer, cu o desăvîrșită lipsă de metodă, după un sistem cu totul învechit. Mai în urmă a început și Academia să publice o serie de monografii „Din viața poporului român”, dar neîngrijirea cu care sînt redactate, lipsa de cel mai elementar spirit critic ce se trădează la fiecare pagină și indulgența prea mare cu care li se da aprobarea tipării nu fac decît să adauge cîteva volume la atîtea altele de maculatură folkloristică ce s-au tipărit pînă acum.

Pregătirea științifică și în studiile de folklor e de așteptat să plece tot de la universitate. Și deoarece nu avem pînă acum o catedră specială pentru aceste studii, cum investigațiunile de folklor se întîlnesc adeseori cu cele de filologie și cum, de altă parte, metodele riguroase ce se aplică în filologie pot să călăuzească și pe cei ce se ocupă cu folklorul, activitatea „institutului” va putea da o îndrumare mai bună și în această direcțiune.

Graiul din Țara Hațegului, București,
1915, p. V-VIII.

[I n t r o d u c e r e]

ȚINUTUL ȘI LOCUITORII: ÎNSEMNĂTATEA LUI PENTRU ETNOGRAFIE ȘI FOLKLOR

Din drumul ce duce de pe valea Streiului spre Hațeg „pă su vini” cum se zice în graiul locului ori de pe coastele ce ascund Silvașul se vede desfășurându-se una din cele mai frumoase priveliști de poezie a pământului românesc. De acolo poți cuprinde cu ochii toată Valea Hațegului, cu înșiruirea-i maiestuoasă de munți peste care stăpânește vârful Rătezatului, cu satele, când mai dese, când mai răzlețe, ce se pierd printre livezi și lunci ori privesc de pe un deal strînse împrejurul turnului ascuțit și alb al bisericei ce se înalță parcă sfios să nu turbure armonia tabloului. Cu crestele lor conturate în linii blinde și ridicându-se încet-încet unele deasupra altora, munții, priviți de departe, nu au nimic din romantismul fantastic și prea sălbatec al Elveției ori Norvegiei; sînt munți ce par tovarăși mai prietenoși de vieață și din ei se desprinde o seninătate, o armonie, ai putea zice clasică; desigur că acei ostași romani ce au trecut pe aici acum două mii de ani își vor fi adus aminte de pământul Italiei când li s-a deschis dinaintea ochilor această vale ce avea să fie întîiul sălaș al neamului nostru dincolo de Carpați.

Dacă te adîncești mai departe prin munți și iai drumurile ce duc spre Lunca Cernei și Meria ori spre satele răsfirate de-a lungul Jiului pînă la Cîmpul lui Neag, priveliștea pierde, prin unele locuri, din perspectivele luminoase și văile strimte tăiate de ziduii de stînci îți amintesc vieața mai aspră de munte, vieață sihastră. Aici poți vedea mai bine ce trebuie să fi fost odată aceste ținuturi, ce trai trebuie să fi dus strămoșii celor care le stăpînesc astăzi.

Și firea locului, și felul de vieață al locuitorilor te opresc la p u d u l c ă a c e s t c o l ță a l A r d e a l u l u i n - a p u t u t f i d e c ă t u n c u i b d e l' i s l o n . C h i a r a c o l o u n d e p ă s t o r i t u l e o î n d e l e t n i c i r e a p r o a p e b . i r a s i l ă , u n d e a b i a m a i î n t î l n e s t i c ă t ă v a p r o p r i e t a r i d e o i (n u m a i m u l t e d e t r e i z e c i o r i c i n c i z e c i) , a m i n t i r i l e b ă t r ă n i l o r v o r b e s c d e \ n - m u r i m a i b u n e c ă n d p ă c u r a r i i s e s u i a u î n m u n t e c u t u r m e b o g a t e , î m p r e j u r ă r i n e p r i e l n i c e a u a d u s d e c ă d e r e a p ă s t o r i t ă i l u i î n c e l e m a i m u l t e s a t e ș i p r i n u n e l e p ă r ț i a c e a s t ă p r e f a c e r e I I I I c m a i v e c h e d e c i n c i s p r e z e c e o r i d o u ă z e c i d e a n i (v . t e x t e l e p o c a r e l e d ă m m a i d e p a r t e d i n D e n s u ș , Ș t e i , V ă l i o a r a) . N u m a i p r i n c ă t e v a l o c u r i — L u n c a C e r n e i , M e r i a , C l o p o t i v a , P e t r i l a , (' i m p u i l u i N e a g — v i e a ț a p ă s t o r e a s c ă a m a i p ă s t r a t c e v a d i n c a r a c t e r u l e i s t r ă v e c h i , d a r n i c i p e a i c i n u v e z i t u r m e n u m e r o a s e d o o i ș i p ă c u r a r i p u ț i n i m a i p o r n e s c p r i m ă v a r a l a m u n t e s ă p e t r e a c ă a c o l o p i n ă l a î n c e p u t u l i e r r . e i — p ăș u n a t u l o i l o r s e f a c e m a i m u l t p r i n l o c u r i l e a p r o p i a t e d e s a t , u n d e c ă t ă v a c i o b a n i l e m i n ă d i m i n e a ț a ș i l e a d u c î n d ă r ă t s e a r a . A d i s p ă r u t ș i o b i c e i u l d e a p l e c a t o a m n a c u o i l e p r i n a l t e l o c u r i î n c ă u t ă r e a p ăș u n i l o r d e i a r n ă — n u m a i c ă t ă v a M e r i e n i s e m a i î n d r e a p t ă p e l a S f . D u m i t r u s p r e s o s u r i l e B ă n ă t u l u i , i a r p e l a L i v e z e n i o r i C ă m p u l l u i N e a g t r a n s h u m a n t a a r ă m a s n u m a i c a o v a g ă a m i n t i r e . D i n t o a t e a c e s t e s l a b e u r m e a l e u n u i t r e c u t d e p ă r t a t r ă s a r e î n s ă i c o a n a v i e ț e i c e s - a d e s f ăș u r a t a l t ă d a t ă p r i n a c e s t e v ă i , v i e a ț a p a t r i a r h a l ă d e p ă s t o r i .

În istoria Transilvaniei acești păstori au avut un rol însemnat. În luptele ce s-au dat împotriva celor ce amenințau hotarele țării. Mulți dintre ei au luat parte la războaiele cu turcii și ca răsplată pentru vitejia lor regii Ungariei i-au ridicat printre nobili. Ei au format clasa „nemeșilor” hățegani și unii și-au uitat cu vremea legăturile de sînge, trecînd la unguri. Maghiarizarea cîtorva familii nemeșesti apare în documentele din primele timpuri¹, dar cele mai de multe ori această înstreinare n-a mers mai departe decît adoptarea unor nume de botez ungurești, ca Ianoș, Lațco etc., ce contrastează cu numele curat românești de Bucur, Vlad etc. Amestecul de ungurisme în numele de familii nemeșesti se vede de altfel și azi (v. lista de nume pe care o dăm la lexic) și ți se pare foarte ciudat să le întilnești prin sate curat românești.

¹ Documentele cele mai vechi ne spun că locuitorii Țării Hațegului își plăteau darea în oi, *Doc. Hurmuzaki*, II¹, 9, 358, ceea ce arată iarăși însemnătatea pe care o avea păstoritul la ei.

² Mai multe s-au publicat în *Doc. Hurm.*, I²; II²,³; *A Hunyadmegyei tortinelmi* «*s rigiszeti tdrsulat tkonyve*, I, 60; II, 21; IV, 80 și urm.

Nemeși sînt și astăzi mulți în Țara Hațegului, la Băiești, Livadia, Bar, Fărcădinul de Jos, Ciula-Mare, Silvaș, Totești, Clopotiva, Zăicani, Sălașul de Sus. Ei se mîndresc cu acest titlu și cînd îi auzi vorbind te surprinde spiritul de separatism care-i mai stăpînește. Unul din ei, vorbind de satul lui, îmi spune: „tot nemeși curați or fost totdeauna, n-or fost streini, rumâni și unguri, nime; noi nu ne mestecăm cu rumânii” (v. textul CCXC; cf. CCXXXVIII). în mintea nemeșului distincțiunea de clasă primează asupra celei de naționalitate. După judecata lui, „rumân” e țaranul, iar el e înainte de toate „nemeș”. Spiritul satiric al poporului a știut să biciuiască însă mîndria nemeșilor, mai ales cînd printre ei se văd unii scăpătați. Versurile ce se aud des prin Țara Hațegului:

Nemeș lamură,
Cu țigani seamănă

concretizează ironia românului hățegan față de cei ce se fălesc cu noblețea lor.

Separatismul acesta — ce se vede cu deosebire la sărbători, unde nemeșii joacă numai între ei și au taraful lor de lăutari — c totuși îi scădere de citva timp. Prin căsătorii, familiile de nemeși se amestecă cu cele de țărani și prin unele sate portul, mai ales la bărbați, pierde încetul cu încetul din înfățișarea-i de altădată; pălăriile nemeșesti mici cu marginile aduse în sus abia se mai văd prin vreo două sate, Fărcădirul de Jos ori Totești.

în general portul nemeșilor se înfățișează astfel: bărbații poartă cămașe scurtă încinsă cu brîu de piele și peste ea pieptar, crepat la mijloc ori înfundat, după cum e purtat de tineri ori de mai în vîrstă; peste pieptar aruncă un „căput” scurt, iar la sărbători pun șubă albă (cei bătrîni), ori neagră (cei mai tineri); vara poartă pantaloni de pînză albă largi (cu „sipcă”, dantelă, la cei mai tineri, cînd se îmbracă de sărbătoare), iar iarna cioareci (albi la cei bătrîni, suri, „săini”, la cei tineri) cu înflorituri de șnur în partea de sus dinainte (înfloriturile acestea se purtau mai mult altădată, azi se văd mai rar); pălăria, mică, e înlocuită iarna cu căciulă (cei bătrîni poartă căciula turtită, iar cei tineri plecată pe o ureche); încălțăminte obișnuită sînt opincile ori cizmele (cei tineri poartă și papuci). Femeile se îmbracă cu rochie și bluză ori laibăr (de stofă mai scumpă ori de pluș la sărbători); peste rochie pun un șorț lung, iar pe cap poartă „k'isk'in'eu”, cîrpă; în zile de lucru se încălță cu cizme, iar la sărbători cu papuci, îmbrăcăminte „nemesoarielor” are astfel ceva cu totul orășenesc.

Foarte variat este portul țărănesc, și mai ales la femei. Cel bărbătesc prezintă și el unele deosebiri, după regiuni, dar nu tocmai așa izbitoare.

începînd de la Fărcădinul de Sus, Tuștea, Densuș, în general 'ii partea centrală a Țării Hațegului, îmbrăcăminte bărbaților <• aceasta: cămașe lungă, pînă la genunchi, cu mîneci strinse jos i u „pumnași” și încinsă cu brîu lat de piele: pieptar cu diferite înflorituri, peste el laibăr ori, la sărbători și iarna, șubă albă lungă, cu „birnaș” (șnur) negru și roșu pe margini și încheiată la uit cu o baieră; cojoc, iarna ori la munte (pe vreme rea se poartă '•u mițele în afară); pantaloni largi de pînză aibă vara, strinși '•r> genunche cu o curea, iar în timpul iernei cioareci; pălărie mică (pînă nu de mult se purtau pălării cu marginea foarte lată; azi se mai poartă numai prin unele sate din partea răsăriteană și de pe Jii: Petros, Coroiestii de Jii, Păroși); iarna se poartă „••âiță” neagră („laie”), cum se zice prin aceste părți la căciulă, deoarece acest cuvînt are cu fotul altă accepțiune aici, înseamnă U'luga ce se afirmă de umăr (ori do „boată”, pe spate, dacă se pune o va mai greu în ea); ca încălțăminte se poartă opinci (cu călțuni de lînă albă și obiele); unii pun la sărbători cizme. Spre Bănat, începînd de la Bueova, portul se schimbă întrucîtva: se poartă la sărbători laibăre (fără mîneci) cu multe înflorituri și, în loc de brîul de piele, „brăsire” de lînă în culori vii; cei mai tineri își învelesc piciorul, deasupra opincei, cu obiele roșii vărgate. Pe Jii se poartă cămași ceva mai scurte, pantaloni strimți de pînză, cioareci, șubă albă (mai rar neagră, pe la Petrila, Livezeni) și, cînd dă frigul, cojoc și căciulă mare, albă ori neagră, cu fundul lat.

Ținînd samă de deosebirile după ținuturi, mult mai mari aici, portul femeilor se prezintă astfel: ie cu „pui” și cu cingătoare „brăsire”, ori brîu de lînă; cătrînță dinainte și „cătrînțoh” dinapoi, numit prin unele locuri și opreg; Ia Meria, Poieni, Bucova și Băuțari opregul care înlocuiește „cătrînțonul” e, ca și în Bănat, făcut din fire roșii și groase ce cad ca niște ciucuri lungi; atît cătrînță cit și „cătrînțonul” sînt făcute din lînă de culoare închisă; spre Bănat însă, începînd de la Poieni, se poartă cătrînțe în culori foarte vii și cu desenuri mari, ce le dau o înfățișare mai pitorească; pe Jii femeile bătrîne poartă iarna rochie de lînă neagră („burcă”) și cele tinere de lînă împetrițată („zavelcă”); peste ie se pune pieptarul ori laibărul; la sărbători și iarna se poartă șubă (albă ori cenușie deschis); încălțăminte obișnuită sînt, în zile de lucru, opincile și la sărbători cizmele (ori papuci); sub călțuni se pun „cioareci” ce îmbracă piciorul de la

gleznă pînă la genunchi ca o tureacă de lînă. Ceea ce diferențează cu deosebire portul este felul cum se îmbrobodesc femeile măritate. La Fărcădinul de Sus, Tuștea, Densuș, Ștei, Peșteana, Răchitova, Cîrnești, Clopotiva, Lunca Cernei se poartă două coarne întoarse în sus și fixate îndărătul capului (ele variază ca mărime după vîrstă; nevestele tinere le poartă mai înalte); coarnele sînt făcute din sîrmă peste care se sucește lînă; o învelitoare mică de pînză brodată cu „pui” și numită „s'gapsă” acopere coarnele și peste ele se pun „propoada” (broboada) sau „kkKirieul”; la Meria și uneori la Lunca Cernei se poartă coarne întoarse în jos: cu portul acesta femeile au o înfățișare foarte ciudată, mai ales cînd, în zile de lucru, umblă cu capul descoperit și nu pun nici „sgapsa”. De la Grădiște în jos spre Bănat se poartă numai o „seapsă” rotundă pe concii, fără coarne (mai înainte se purtau și coarne la Grădiște). Pe la Pui și satele învecinate (Coroiești, Șerel, Uric, Ilobița, Galați, Federi, Ohaba și în jos pînă spre Banița), portul se schimbă iarăși: de partea stingă și dreaptă a capului se pun niște adausuri de lînă îmbrăcată cu pînză, în formă de semicerc, și legate între ele cu o sforcică; peste acești „dălozj”, cum le zice, se împletește părul și se pune broboada, ce mărește și mai mult cu cele două părți ce cad în jos dimensiunile capului. De la Iscroni pînă la Cîmpul lui Neag se poartă „plșt'erj”, două cozi mari aduse de-a stînga și de-a dreapta și dînd capului aceeași înfățișare ca și „dălozii”. La Livezeni, în loc de doi „plșt'erj” se poartă numai unul, la stînga; la Petrila nu se obișnuiește decît broboada, fără „plșt'erj” ori „dălozi”; pe Jii, fetele și nevestele pun în păr ori în broboadă niște ace cu gămălie numite „trămuričj” (gămălia e prinsă de ac cu o sîrmă în spirală ce o face să tremure). Fetele poartă coada („t'ica”) îndărăt, prin satele dinspre Jii împletec două cozi, una e lăsată pe spate, iar cealaltă e dusă pe tîmpla dreaptă și împreună cu cea dindărăt (pe la Răchitova e același port și tot așa era mai de mult la Densuș); de obicei ele umblă cu capul descoperit sau pun „lusKiricu”; la gît poartă „lăt'ițar” (colan de mărgelă măruntă) și la sărbători salbă („baier”). Altădată purtau prin unele sate și fetele șubă: acum nu se mai obișnuiește.

Varietatea portului țărănesc și schimbările ce s-au introdus în el mai în urmă lasă să se vadă că în Țara Hațegului s-au încru-

¹ Pentru portul hățegan v. și S. Moldovan, *Țara noastră*, Sibiu, 1894, 63 și urm., dar descrierea nu se mai potrivește în unele părți cu portul de azi, schimbat în anii din urmă; cf. A. Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale* (extr. din *Anal. Acad. Rom.*), București, 1906, 9—10.

cișat mai multe curente, s-au suprapus mai multe straturi și ne arată că țărani nu au un spirit prea conservativ, cel puțin prin unele locuri. În vecinătatea Bănatului și Olteniei, această regiune a fost în chip firesc deschisă înrîuririlor și dintr-o parte și dintr-alta, cu toată izolarea ei aparentă în această extremitate a Ardealului¹. Atingerile dese cu alții au atenuat la hățegan spiritul exclusivist, refractar înnoirilor, așa de caracteristic în general locuitorilor de la țară; ele l-au făcut și mai sociabil, mai comunicativ. Constatarea aceasta o poți face mai ales în satele din partea apuseană, de la Hațeg spre Bănat. Prin locurile de tot muntoase, ca Lunca Cernei și, cu deosebire, Meria — întilnești firi mai aspre, mai închise; sălbătecia merienilor e proverbială, dar și ei au început să se mai schimbe. Pe Jii se observă iarăși un spirit de rusticitate mai primitivă, lucru explicabil prin condițiunile de viață de acolo. Pretutindeni de altfel, cum e de așteptat, țărani se arată foarte rezervat, cînd se găsește în fața unui strein. Teama că vii poate cu vreo cercetare, vreo execuție — cu „comișija”, cum se zice — îl face să fie mereu bănuitor și, dacă începe să vorbească, cuvintele stereotipe sînt: „Trăim rău de tot”. Într-un sat, amesteeindu-mă printre cîțiva țărani, îl văd pe unul din ei apropiindu-se repede de o bătrînă și șoptindu-i ceva; deodată bătrîna, cu glas tare și privindu-mă încruntată, îmi spune: „Domnule, la noi e sărăcie, nu se face nimic”. I se păruse că eram dintre cei ce vin „pentru dări”, și teama de ele o făcea să mă întîmpine cu aceste cuvinte, ce de altfel nu erau întemeiate, pentru că cei din sat nu stăteau tocmai așa rău.

Plîngerile constante ale țărănilor că o duc greu — am însemnat cîteva și în textele ce se tipăresc mai departe — au prin urmare și pe aici o parte de exagerare. E adevărat că în anul acesta ele erau mai îndreptățite, pentru că ploile, inundațiile stricase prin multe locuri semănăturile; dar chiar pe unde cîmpurile nu fusese pustiite n-am auzit decît tînguiuri de sărăcie. Și nu se poate spune că ținutul Hațegului este dintre cele mai puțin darnice. Prin unele sate viața se duce, într-adevăr, cu chin dintr-o zi într-alta, se vede că locuitorii luptă cu mizeria, dar prin altele — nu tocmai așa puține și nu numai de nemeși, ci și de țărani — găsești oameni

¹ Contactul cu Țara Românească s-a redus, desigur, în timpurile mai nouă; altădată ținutul Hațegului avea dese legături cu Oltenia; mai mult chiar, amîndouă formau o unitate teritorială, cu vechi temeieri istorice; amintirea acestor legături se păstrează pînă azi în părerea pe care am întilnit-o la unii țărani că Ardealul începe dincolo de Jii; la Cîmpul lui Neag mi se spunea: „pe la Sibii, pe la Săliște, noi îi zicem Ardeal, aici îi zicem Jii”.

cu dare de mîna. Cele mai bune venituri le dă agricultura. Păstoritul, în împrejurările de acum, nu poate fi un mijloc de îmbogățire, și acolo unde asigură mai bine traiul e ajutat de agricultură. Prin locurile unde condițiunile de teren nu sînt tocmai favorabile pentru creșterea vitelor și agricultură se caută ameliorări — la Meria se practică alternarea terenurilor: pe locurile unde s-a pășunat într-un an se pun în anul viitor semănături, și invers, în cîteva sate cu clima mai blînda, se fac multe fructe („pomoroaze”) — Densușul e renumit în această privință — și din ele se realizează uneori venituri destul de bune. Pe la Lunca Cernei, Meria, Răchitova, Ștei, Clopotiva, mulți își agonisesc vieața lucrînd în munte la tăiatul lemnelor — „la stînjini” ori „la vercuri”, cum se zice — și munca e relativ destul de bine răsplătită. Mai puțin cîștigă cei care se ocupă cu arderea cărbunilor (de aceștia, „bocșeri”, se întîlnesc pe la Poieni și Bar). Plata mai bună îi atrag pe unii la minele de cărbuni de la Lupeni și Petroșeni, dar vieața de oraș îi deprinde să fie risipitori.

Dacă spiritul de inițiativă ar fi mai dezvoltat, și pe acolo unde se vede sărăcie s-ar putea ajunge la o vieață mai bună. Românul din Țara Hațegului nu e atras spre comerț; nu e întreprinzător ca țăranul din părțile Sibiului; de aceea, dacă întîlnești negustori români prin cîteva sate, ei sînt veniți do aiurea, mai ales de pe la Săliște. Obiceiul de a căuta aiurea cîștig, de a se expatria pentru cîțva timp — cum fac țărani din alte părți ale Ardealului - n-a pătruns mai adînc în vieața Hațegului. Foarte puțini au venit în România și numai de vreo doi-trei am auzit că au luat drumul Americii; e adevărat că și autoritățile fac de cîțva timp dificultăți celor ce vreau să treacă granița. O cauză de sărăcie e de altfel și alcoolismul. Se bea mult vinars și spirt, cu aceeași inconștiență ca și prin satele de la noi.

În ce privește starea culturală, ea așteaptă încă multe îndreptări: școala nu-și poate da toate roadele, fie pentru că cei mai mulți nu pot profita de ea — scoale sînt prea puține comparativ cu populațiunea —, fie din cauza înstreinării de sufletul românesc pe care tot mai mult o impune regimul cunoscut de asuprire. Numărul neștiutorilor de carte e destul de mare, și dintre cei care s-au dus la școală mulți au părăsit-o după scurtă vreme, rămînd cu cîteva foarte elementare cunoștințe. Totuși am întîlnit mai des decît ți se întîmplă prin satele din România tineri care-și mai aruncă ochii pe cîte o carte — unii îmi spuneau, nu fără oarecare mîndrie: „Știu eu cîtece de pe carte”, și rămăneau foarte mirați cînd nu le puteaiam destul această superioritate și le ceream să-mi spună altceva. Cîțiva sînt abonați la ziare și de la acești

cărturari ai satului se mai instruiesc și ceilalți. Unii, chiar dintre bătrîni, au vagi cunoștințe istorice și povestesc de romani ori de daci. Păcat că împrejurările nu-i lasă pe mai mulți să se împărtășească din cultură, cînd și-ar putea-o însuși așa repede cu mințea ageră pe care o arată cînd stai de vorbă cu ei¹.

Interesante sînt unele obiceiuri și credințe pe care le întîlnim în Țara Hațegului.

La 1 mai se pune la poartă un arbore subțire și înalt (mai ales stejar), numai cu cîteva frunze în vîrf (la casele unde e fată mare se pun și flori); arborele acesta, numit „arminden”, se ține la poartă pînă se face cea dintîi pine din griul nou; se ia atunci do „să zăruie” cu el cuptorul și po urmă se aruncă în foc. Pentru obiceiul de a pune „armindenul” se dă următoarea explicație fantastică: cînd evreeii au vrut să omoare pe Christos, li s-a spus că au să-l găsească unde vor vedea un arbore la poartă; s-a pus însă arborele la toate casele, așa că evreeii nu l-au putut găsi (v. LII)².

Ziua de 1 mai coincide la Densuș cu „nedeia”. Prin „nedeic” se înțelege în Țara Hațegului ziua cînd se serbează hramul bisericii din sat; so face slujbă la biserică și pe urmă începe petrecerea, ia care-și dau întîlnire țărani din satele vecine. În alte părți „nedeia” se serbează la paști, la sf. Petru, sf. Ilie etc, numai la Densuș se ține la întîi mai, și alegerea acestei zile chiar pentru hramul bisericii pare că ascunde o urmă de cult păgîn.

O reminiscență de păgînism — un fel do cult al penaiilor adaptat la creștinism - pare să se fi păstrat și în obiceiul de a-și alege fiecare casă un sfînt protector; mai multe case au astfel ca patron pe sf. Dumitru, sf. Nicolae etc. și fiecare ține sărbătoare la ziua sfîntului ales; preotul vine de face slujbă și pe urmă „se pune praznic” (v. XLIX, LI).

În legătură cu vieața agricolă e de relevat obiceiul ce se practică după ce so sfîrșește secerișul. Cîteva fete fac o cunună de flori și spice, iar un flăcău o pune pe cap și toți secerătorii pleacă spre sat cîntînd; în fruntea lor merge flăcăul. Înainte de a ajunge în sat unul din secerători se duce să vestească sosirea lor, iar oamenii le ies în cale și aruncă apă pe flăcăul ce vine cu cununa. Pe urmă se duc cu toții la casa celui pentru care au secerat și flăcăul îi dă cununa (v. XLV).

¹ Pentru condițiunile de vieață, starea culturală etc. se pot găsi mai multe amănunte în cartea d-lui Iacob Radu, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului*, Lugoj, 1913.

² O variantă, pe care n-am auzit-o însă, e publicată de Hasdeu, *Ety. magnum*, II, 1710; cf. S. FI. Marian, *Sărbătorile la români*, III, 290.

De vieața păstorească e legată superstiția că nu trebuie să se lucreze în anumite zile, la „ziua-ursului” și la „ziua-lupului”; cea dintii se ține când începe postul sf. Mării, la 1 august, cea de-a doua la sf. Andrei. Cine lucrează atunci are pagubă la „mară”, îi mănincă vitele ursul ori lupul. Tenacitatea cu care se serbează încă prin multe locuri aceste zile arată ce însemnătate a trebuit să aibă altădată păstoritul în Țara Hațegului.

O datină curioasă este „strigarea peste sat”: în seara dinspre joi-mari cițiva flăcăi se adună pe un deal, iar pe alt deal se strâng alți flăcăi și cei dintii strigă: „auzi, măre, auzi?”; iar aceștia le răspund: „ce ți-i, măre, ce?”. Cei dintii încep atunci să spună câte ceva despre cutare om din sat, să povestească vreo întâmplare și în chipul acesta se dau în vileag unele lucruri — e ca un fel de cronică a satului în care satira se amestecă de multe ori cu trivialitatea (v. LXVI, CXII)¹. Datina e însă pe cale să fie părăsită.

De amintit în sfârșit un alt obicei ce se întâlnește prin aceste locuri. Dacă moare într-o familie tatăl, pentru ca, după credința populară, să nu moară copiii care rămân, neamurile se înțeleg să aleagă dintr-o altă familie „un tată jurat”, cum i se zice. Când se înmormîntează tatăl, copiii stau de o parte a groapei, iar de cealaltă parte stă cel hotărît să le fie „tată jurat”; peste groapă se frînge un colac și jumătate din el rămîne la copii, jumătate la tatăl jurat. Cineva poate „să-și prindă peste groapă” și „frate jurat”; aceasta se obișnuiește când se întâmplă să moară un frate „zilafic” ori „lunatic”, adică născut în aceeași zi ori în aceeași lună cu cel care rămîne; superstiția că s-ar putea să moară și acesta face pe părinți să-i aleagă din altă familie un frate jurat, înfrățirea se face la groapa fratelui mort și în același chip ca la tatăl jurat (v. XVIII)².

¹ Cf. S. FI. Marian, *Sărh. la români*, II, 286; obiceiul, cum e descris acolo, de a se rostogoli de pe deal o roată îmbrăcată cu paie aprinse nu mai există azi, după informațiile ce mi s-au dat; se mai păstra la Ciula, dar a dispărut și acolo.

² Obiceiul, de altfel rar, există și aiurea, cu unele deosebiri: S. FI. Marian, *Înmorm. la români*, 359. — Despre alte obiceiuri, credințe etc. din Țara Hațegului, v. indicele de lucrări pe care-l dăm la sfârșit. Unele din ele au mai fost descrise și de alții; cf. S. FI. Marian, *Înmorm.*, 99, 319; *Insectele*, 41, 155, 163; T. Burada, *Datinele românilor la înmormîntări*, 25, 27, 35; Hasdeu, *Etym. magnum*, 1062, 1108, 1181, 1544, 1652; *Gazeta Transilvaniei*, 1893, n-rele 142—3; material folkloric interesant din Țara Hațegului, utilizat în parte de Marian, s-a păstrat printre manuscrisele lui I.P. Reteganul (azi la Academia Română); reproducem din el la sfârșitul volumului, în apendice.

În ce privește literatura populară, genul cel mai bine reprezentat e, cum se înțelege de la sine, cel liric.

Textele pe care le tipărim arată bine bogăția acestui gen și din câteva doine inspirația populară răsare mai vie și mai artistic reliefată. Durerea celui înstreinat, chinul nostalgiei n-au fost, poate, niciodată mai bine exprimate în graiul popular ca în versurile:

Și mai lin, dorule lin,
Că pe ici e loc strein;
Și mai rar, dorule, rar,
Că pe ici e loc amar.

Suferințele pe care zi cu zi le îngrămădesc în suflet asupririle din partea streinului, suferințele atîtor frați ai noștri, sînt plastic rediate în doina:

Fost-am tînăr ca vinarsul,
Dar m-a-mbătrînit necazul;
Fost-am tînăr ca și vinul,
Dar m-a-mbătrînit streinul.

Poezia „naționaliștilor” rămîne în urma acestor versuri țărănești ce condensează așa de bine sentimentul de jale al celor apăsăți și ne amintesc, fără retorism, atîtea tragedii ale vieții noastre.

Foarte numeroase sînt colindele și ele au păstrat bine caracterul original, nu au suferit acele alterări care în alte părți le-au coborît la ceva artificial și nu s-au introdus în ele acele amestecuri de fantazie burlescă pe care le vedem în colindele din Moldova. La aceasta contribuie în mare parte împrejurarea că obiceiul colindatului își mai păstrează prin Țara Hațegului solemnitatea de altădată și versurile care „se leriue” la nașterea Domnului se mențin într-o atmosferă de patriarhal creștinism (printre colindele ce le publicăm de remarcat în special aceea de sub n-rul LXVII). Cu colindatul umblă numai cei mai tineri, de pe la doisprezece ani pînă la vîrsta de însurătoare, și în grupuri de cîte patru, cinci ori șase. Colindatul se începe de cei mai mici pe la 10 seara, iar cei mai mari încep să umble prin sat numai după miezul nopții, pînă dimineața. Toți colindătorii sînt îmbrăcați în haine de sărbătoare, purtînd fiecare cîte o „boată” ciobănească. Când merg pe la case încep să colinde la ușa primele versuri și apoi se opresc; dacă li se deschide, intră în casă și gazda îi pofteste să șadă; dacă nu li se deschide, e semn că nu sînt primiți și pleacă mai departe. Colindătorii se împart în două grupuri, cînd încep colinda; grupul întîi spune cîteva versuri, cu refrenul

„Dai Domnului, Doamne"; aceleași versuri sînt reluate de grupul al doilea, pe cînd ceilalți tac, și în felul acesta, alternativ, se colindă pîuă la sfîrșit. În timpul cînd se cîntă colinda toți stau cu capetele apropiate unii de alții, ca într-o cucernică reculegere și urmărind cu atenție melodia. Colindătorilor nu li se dau bani, ci vinars, carne de porc și un colac, anume făcut, în formă de covrig, dar ceva mai mare. Unul din colindători adună vinarsul într-un „buru", altul pune colacul pe boată și al treilea adună carnea în glugă. A doua zi de crăciun toți se adună la unul din ei, împreună cu rudele lor, și se ospătează, iar ce mai rămîne împart între toți. Uneori flăcăii invită și fete din sat, aduc un fluieraș și ospățul se termină cu joc.

Dacă la doine și colinde alăturăm strigăturile - „chiotiturile", cum sînt numite — din care răsare spiritul satiric și humorul, foarte vii și la țaranul din aceste părți, în aceste genuri se răsfrînge mai bine bogăția poeziei populare din Țara Hațegului.

Relativ sărac e genul epic. Balade se aud mai des prin satele din vecinătatea Bănatului, unde literatura de acest fel e, cum se știe, mai bine reprezentată. O constatare pe care am făcut-o e că unele balade, ca *Miorița*, tind să se transforme în colinde și basme (v. CCXXXII, CCCXL), ceea ce arată puțina vitalitate pe care o are poezia epică în această regiune.

Literatura în proză apare în aceeași măsură ca și în alte părți, cu tradiții, legende, basme și snoave (basmul pe care-l dăm sub n-rul XXXI e interesant că amintește legenda lui Polyphem).

Graiul din Tara Hațegului, București,
1915, p. 1—18.

VORBIREA POPULARĂ DIN PUNCTE NOUĂ DE VEDERE

E numai o iluzie cînd credem că cunoaștem bine vorbirea țaranului, am înțeles tainele ei. Scriitorii care au făcut excursii spre ruralism și au încercat să redea graiul celor simpli nu ne-au adus pînă acum decît țărăniism convențional ori diluat. Filologii i-au întrecut, firește, prin cunoașterea temeinică a multor particularități ce deosebesc vorbirea rustică, dar și ei s-au oprit la unele constatări, la observații fragmentare: i-au interesat cuvîntul-particularitate fonetică ori morfologică, cuvîntul-variantă lexicală, cuvîntul-problemă etimologică — deci numai cîteva aspecte ale vorbirei de la țară, nu complexități ale ei rezultate din asocieri speciale, nu substratul sufletesc integral care-i dă anumite nuanțări.

Cred că e timpul să ducem mai departe cercetarea exprimării neorășenești, cu atît mai mult cu cît avem mijloace de urmărire a ei nu numai directă, dar și de o varietate bogată — texte culese din popor altfel decît după șablonul folklorist predilectat multă vreme.

Nu mă voi opri la unele obișnuințe — aș putea zice „ticuri" — de exprimare ale țaranului nostru cînd povestește, cum este întrebuintarea deasă a lui *așa*, *acum*, pentru că sînt bine cunoscute; de relevat totuși că ele sînt atît de caracteristice că trebuie să le socotim ca aparținînd fondului comun al limbei noastre, pentru că tot astfel se exprimă și istroromânul, și aromânul, și meglenitul cînd au să povestească ceva.

Nu voi insista iarăși asupra repetării continue a lui *și*, o altă particularitate a vorbirei celor simpli; totuși, în legătură cu

aceasta e de amintit ceva din felul special în care țăranul redă impresiile lui. Un sătean din Ialomîța înșira astfel întâmplări din războiul de la 1877¹:

„Cînd am ajuns întîi la Plevina, am făcut rădute dă tunuri pîntru trei baterii și după ce)î-am firșit nî-a simțit turciiș-a-nceput să dea focuri ș-a rînit trei inși din compania noastră, ierea cu noi și sîrjântu Stan din comuna Rasa, și trîgîndu-ne-ndărăt nî-am supus unor șanțuri dă yîi pîrășite ș-a doîia zî am mers în Valea Plîngeriî-n care am așăzat bivacu acolo ș-am început a întra-n gardă pă șanțu rădutiî" (I, 199—200).

Propozițiile, legate prin *și*, urmează una după alta fără relief, în juxtapuneri uniforme. Toată istorisirea e ca un raport, o înregistrare mecanică — și parcă ne aduce aminte de proza realiștilor, care știm cum au ținut să derive în literatură redările simpliste, înlănțuirile de cuvinte fără accentuări deosebite, fără ierarhizări stilistice. Frazarea aceasta scăzută, nivelată într-un anumit sens, denotă, sufletește, o inaptitudine de potențare a unor impresii: chiar acelea care ar fi trebuit să reiasă mai viu s-au pierdut printre altele, într-un amestec ori confuz ori redus la uniformități. La cei culți impresiile se gradează după valori și de aceea în povestiri ale lor'găsim un punct culminant, o concentrare ce lasă în urmă accesoriul: un cuvînt sau o frază întregă răsar vii, cu un relief care arată că o anumită impresie a trecut peste altele, s-a impus pe primul plan. Fraza celor simpli e de obicei ca o nebuloasă, a celor culți ca o constelație din care răsare un punct mai luminos.

S-ar părea că este o contradicție cînd constatăm că țăranul se exprimă alteori fără să recurgă la expeditivul *și*, fără să înșire trîgînat multe propoziții. Astfel:

„Veni popa dimineța, usa bisăriciî-ncuîată. Intră-năuntru" (I, 32).

„Mă pomenesc cu doi dorobanș la Sîntu-Niculae — îău îeram cioban:

— Ai furat niște berbeci; ai! cu noi" (I, 147—148).

Fraze scurte, bruscate, contrastînd cu altele. înțelegem totuși de ce ele se prezintă astfel. Cînd țăranul are să povestească o situație simplă, un incident, atunci cîteva cuvinte îi vin repede în minte și se mulțumește cu atît — povestirea lui în cazul acesta

c lipsită chiar de treceri, de legături cum ni s-ar părea firești. Altfel procedează cînd are să expună întâmplări care se înlănțuie, minaiii mai complicate: ca să le împărtășească trebuie să facă o Hl'ortare, dibuiește în înșirarea lor și atunci povestirea lui e mai Kiingae, e mereu împeștriată de stereotipul *și*.

într-un fel sau într-altul, povestirile țărănești sînt caracterizate mai mult prin alăturări simple decît prin deducțiuni. Aceasta se vede și alteori, așa că fraza vorbirei populare apare mai mult simplist expozitivă decît abstractă, eu insistențe din înlănțuiri logice. De aceea țăranul întrebunțează mai rar, de pildă, conjuncțiile *însă, ci, iar* decît cîrturarii. Un exemplu:

„[Turcul] se uita pîn sat, dacă erea niște cocirle nu trîgea acolo, unde vedea casa mai ridicată acolo trîgea" (I, 71).

în partea din urmă cineva obișnuit cu stilul literar ar fi zis: „ci unde vedea casa mai ridicată...".

în redarea raporturilor de cauzalitate, acolo unde noi punem de obicei *fiindcă, pentru că, deoarece*, țăranul arată o predilecție pentru expresiuni mai concrete — iarăși o notă ce arată evitarea exprimării mai abstracte. De pildă:

„Dze douo ori am esît a fase-ncoronarea Rezelui și nu să putsea fase dzin priăina ploii, ploia greii" (I, 4).

„Aninișu să chiamă așa, bassm că iera anini" (I, 21).

în primul exemplu, cineva cu carte ar fi zis mai curînd: „fiindcă ploua...", iar în al doilea înlocuirea lui *fiindcă* cu *basam*. arată și mai bine tendința de întrebunțare a unei expresiuni concretizatoare.

în același sens, deși în altă ordine de asocieri, ar fi de relevat un exemplu de felul acestuia:

„Ala o mur'it și fata o prins frat'e z'urâi pă crîsriic, pă hăla l-am popt'it ș-o fos d'e măsură la copilu miau".

„De măsură la copilul meu" e cum am zice: „deopotrivă cu copilul meu" — deci și de data aceasta o exprimare cu elemente mai puțin abstracte: „de măsură" e mai expresiv decît „deopotrivă", arată direct asemănarea dintre cei de care este vorba, ca și cînd s-ar potrivi după satură.

înclinarea de a recurge la termeni mai concreți explică și pentru ce uneori modul în care se Sntîmplă ceva sau noțiunea de

¹ într-un text pe care l-am publicat în *Graiul din Țara Hațegului*, 96.

¹ Citatele fără altă indicație decît volumul și pagina se referă la *Graiul nostru*, pe care l-am publicat împreună cu d-nii I.-A. Candrea și Th. Speranția; am păstrat transcrierea de acolo.

calitate sînt redade printr-un substantiv — de pildă cînd se spune: „pe la noi nunta să face măi din iuțime” (I, 16); „căldură o fos cam căldură”; în primul exemplu avem ceva ce se apropie de adverbul „iute”, adică locuțiune adverbială, dar în al doilea vedem bine cum se trece de-a dreptul la un cuvînt pe care noi, pentru aceeași noțiune, l-am reda altfel: „a fost cam cald” sau „de cald a fost destul de cald” — deci în vorbirea țărănească faptul, pentru care se dă un substantiv, se accentuează mai mult decît modalitatea sau calitatea exprimate printr-un adverb sau adjectiv.

Sub altă formă reapare, cred, același procedeu de exprimare cînd pe primul plan e pus obiectul în locul acțiunii: „capu i-a tăiat” (I, 103), „cu funia-î prindea” (I, 179) mi se pare că sînt tipice în această privință; noi zicem: „i-a tăiat capul, îi prindea cu funia” — pentru țaran acțiunea e mai abstractă decît obiectul, acesta îl impresionează în primul rînd.

Ar fi de scris un studiu întreg asupra felului cum se dozează concretul și abstractul în limba populară, cu preferințe pentru cel dintîi. Am relevat cîteva fapte în acest sens din vocabularul nostru și în articolul *Semantism anterior despărțirii dialectelor române* (în *Grai și suflet*, II). Pentru lexic, pentru semantică, pot aminti aici vreo două particularități iarăși caracteristice. Un țaran din Mehedinți, voind să arate că se învață mai multă carte ca altădată, îmi spunea despre școlarele de acum:

„Dupe Cuza veni Regele Carol și mai bine le desfăcu, le-nformă mai bine de cum a fost, și puse oameni învățat, profesori •voinici” (I, 8-9).

întrebuințarea lui *voinic* cu înțelesul de „bine înzestrat la minte, priceput” e și ea semnificativă, arată cum pentru însușiri sufletești termenul ales ca să le evidențieze e luat din lumea fizică¹. Ceva analog ne ofere o expresiune cum este „căldură țeapănă”, unde adjectivul se îndepărtează de la noțiunea lui primitivă pentru a se apropia de cele cu accepțiune abstractă.

Repetarea aceluiași cuvînt este iarăși o particularitate a graiului celor de la țară. Pentru a arăta un fapt constant, o acțiune prelungită, ei recurg des la alăturarea aceluiași cuvînt:

„...a plecat tot neamurî-neamurî s-a făcut satile astea” (I, 225).

¹ într-un text pe rare l-am publicat în *Graiul din Țara Hațegului*, 94.

² Comp.: „El era om tare” (I, 143), unde (*are* înseamnă tot „priceput, deștept”).

³ *Graiul din Țara Hațegului*, 117.

„IV dealu Comoștenilor venia turcii tulumbe-tulumbe călări • Hr /ace, doisprăzăce și dedea cu girete pe sus” (I, 70).

... a făcut bisercă de pînză cu sfinț de ne duseam dumineca, dumineca” (I, 7).

Iu fraza din urmă se vede mai ales deosebirea față de exprimarea literară; noi am zice: „în fiecare duminecă”. De relevat e exemplul:

„Minerea care erea mai fudulă avia opreg negru și avia cîtî-o I luare de roșu, coleă-coleă cîtl-o floare”.

I Irmind mai de aproape realitatea și exprimîndu-se mai plasii\ cei simpli sînt duș: în mod natural spre întrebuițarea deasă n (inomatopeilor:

„...a venit o coară și «gar-gar» în marginea drumului” (I, 50).

„Taman mă duceam la usă să intru să tes, cînd auz cîț, cîț, i(, cîț ușa” (I, 198).

Cît de des întrebuițează țaranii diminutivele se știe², și voi aminti un singur exemplu, caracteristic pentru exprimarea lor cînd ceva le este scump și în afară de ființe:

„Anu ăsta fu prăpăd dă șoareci. Mișuna pă cîmp ca furnicile. A dat gata grîulețu” (I, 156).

Psihologia predilecției pentru diminutive e cunoscută în general: ele sînt expresia dezmierdărei, a milei, a intenției de a cuceri bunăvoința, simpatia, cum și a ironiei, a pornirii spre satirizare. Despre diminutivele la care ține țaranul nostru știm că Heliade-Rădulescu a făcut cîteva observații juste în general³, cum s-a relevat și de alții această particularitate a vorbirii noastre populare, dar în această privință ar fi de scris un studiu întreg și cu interesante constatări psiholingvistice. Dintr-un asemenea studiu ar reieși, printre altele, că diminutivele disprețuitoare, ironice, sînt relativ mai rare în limba populară decît în cea cultă — acolo apar mai mult diminutivele exprimînd afecțiunea îndrep-

¹ V. Vircol, *Graiul din Vîlcea*, 43.

² E, de altfel, ceva propriu vorbirii celor simpli de pretutindeni și oricărui romanist e cunoscută mulțimea de diminutive care circulau în latina vulgară și din care un mare număr s-a păstrat în limbile romanice. E instructivă în acest sens o serie de diminutive din latina vulgară pe care le-a relevat P. Geyer în *Jtînera hierosolomytana* (în *Corpus script. eccles.*, XXXIX, 461).

³ V. citatul dintr-un articol al lui pe care l-am dat în *Lit. rom. modernă*, II, 188-189.

tată asupra cuiva sau unui lucru și aceea care e cerută mai discret ori cu stăruință.

O expresie foarte curentă la țărani este, după cum știm, *cică*, și dacă mă opresc un moment la ea e pentru că mi se pare caracteristică prin aceea că de o parte arată tradiționalismul, de alta scepticismul — amîndouă adînc înrădăcinate în sufletul țaranului nostru. Cînd el pune în convorbirile, în povestirile lui cîte un *cică*, acesta redă vreo amintire sau vreo credință veche ori exprimă oarecare îndoială asupra celor spuse. Uneori amîndouă aceste înțelesuri ale lui pot să stea alături — ca în această frază:

„Oamenii fac nouă grămeză dă gunoaie și le dă foc; *cică* să-ncăl-zesc morții" (I, 186).

Cel care vorbea astfel referindu-se la o superstiție lăsa să se înțeleagă că nu prea credea în ea; dubla semnificație a lui *cică* mi se pare că e evidentă aici.

Caracteristice sînt și unele alăturări de cuvinte, neobișnuite nouă, apărînd chiar nelogice, dar explicabile în felul lor. De pildă, atunci cînd se zice: „de la (de) un timp de vreme" (I, 122, 447) — asociere care arată lupta între două cuvinte cu înțeles identic și din care unul scade în circulație, dîndu-se preferință celui alt: latinul *timp* e umbrît aici de slavicul *vreme*, și prin el, impunîndu-și ascendentul, se caută cu deosebire să se exprime o noțiune de timp; „să nu să laiidié dîe rău" (I, 16), cu o slăbire a înțelesului lui *lauda*, la care a contribuit, desigur, și întrebuintarea lui uneori peiorativă („se laudă").

Multe din particularitățile vorbirii populare sînt datorite și faptului că țaranul, cînd povestește, se oprește mereu, urmărind ce gîndesc cei dimprejurul lui, așteptînd vreo întrebare — dacă cumva nu și-a pus-o chiar el —, răspunzînd la ea indirect cînd nu i s-a pus, căutînd să fie aprobat sau aprobîndu-se singur. De aceasta ar trebui să se țină mai mult samă cînd este vorba de a arăta deosebirile între felul de exprimare a celor de jos și a celor «uiți. Noi vorbim de obicei fără să așteptăm întreruperi, fără să ne întrebăm ce au de adăugat aceia la care ne adresăm, sîntem mai concentrați în ce avem să spunem. Țaranul stă de vorbă mai mult decît noi sub impresia împărtășirii gîndurilor cu alții și așteaptă de obicei să fie secundat de cei dimprejurul lui, îi provoacă să intervină și ei în povestire sau se gîndește să i se dea un nou prilej de continuare a celor înșirate mai înainte. Procedare simplistă și care seamănă întrucîtva cu ceea ce în pedagogie a devenit... metoda directă.

Cînd ascultăm, de pildă, pe un țaran spunînd:

„Ba spunea taica bătrînu c-odată a vinit turcii p-aici, da nu-n sat, ci-n aprochlere dă sat" (I, 225),

acest *ba* este ca urmarea la o întrebare care i s-a pus sau și-a închipuit că i se pune, și de aceea în povestirile țărănești cuvîntul a devenit și el tipic, ceva convențional chiar.

Introducerea de întrebări în șirul povestirii este iarăși ceva foarte curent. De pildă:

„Cîn s-a făcut satu a venit niște boerl streini în vinătoare... ș-a văzut loc pustiu, și ce-a zîs îei? „Să facem aici niște acioale dă vinătoare" (I, 119).

„Iei ce-a făcut? S-a unit f-o șapte inși, d-aici dăla Zîmnice, dăla ruși, ca să cumpere loc dă oraș" (I, 149).

„...ce-nî zice băiatu? c-a găsit un cal, da nu-î plăcea" (I, 257).

Asemenea întrebări îl ajută pe țaran să ducă mai departe șirul povestirii ori alteori ele vin să întretină interesul ascultătorilor, să deștepte curiozitatea lor.

Firește că în textele publicate nu reiese așa de evident ce spuneam mai înainte că e propriu vorbirii celor de la țară. Cînd îi ascultăm între ei ne putem da mai bine samă cum se exprimă, după întreruperi, după întrebări de la unul la altul, cu anumite cuvinte și legări de frază.

În vorbirea obișnuită a celor de la țară — în proza lor, să zicem — trecerile de la ce spune unul sau altul, dialogul sau chiar participarea mai multora sînt ceva caracteristic, ca și în cîntecele populare. Multe din acestea sînt și ele o convorbire între doi sau arată participarea a două grupuri, iar uneori chiar dacă aceasta nu se evidențiază în forma în care ele s-au păstrat, punctul lor de plecare e același. Și, cum spuneam mai sus, atît filologii, cît și folkloriștii ar trebui să acorde mai multă importanță acestui substrat real al exprimării și creațiunii populare.

Observațiile acestea m-au dus la o comparare între felul cum se exprimă țaranul cînd stă de vorbă, povestește, și cînd improvizază vreo doină sau strigătură. Compararea aplicată și în alte cazuri ar arăta asemănări, dar mai ales deosebiri interesante pentru cunoașterea mai de aproape a limbei populare. M-aș abate prea mult de la intenția acestei comunicări dacă aș urmări mai departe variațiunile de exprimare a celor de la țară. Ca încheiere cred lotuși că nu pot lăsa nerelevantă o constatare, în parte cunoscută: în povestiri, țaranul nostru păstrează de la început pînă la sfîrșit

un ton uniform, cumpătat, potolit, în vreme ce cîntecele lui încep de multe ori ca o izbucnire care scade apoi, se pierde în cadențări umbrite, târăgănite — ceea ce cu deosebire a impresionat' de obicei în caracterizarea poeziei noastre populare. De fapt, sînt diferențe de care trebuie să ținem samă, nuanțări care ne interzic să fixăm într-o formulă felul de exprimare a țăranului nostru.

I-iiul Congres al filologilor români,
13, 14 și 15 aprilie, 1925, București,
1926, p. 96-104.

DARI DE SEAMA
ȘI INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

M. BARTOLI, *Piano generale delVAtlante lingvistice-italiano*, extras din *Rivista della Società filologica friulana*, Udine, 1924, 9 pag.

După atlasele lingvistice ale lui Gillieron și Edmont, Grier și Weigand se pregătește acum un atlas pentru Italia și altul („lingvistic-etnografic”) pentru graiurile italiene din Elveția împreună cu cele apropiate de ele dincolo de Alpi — se vorbește și de un atlas spaniol și de unul breton. Deci o vastă activitate se desfășoară în acest sens și ne putem închipui cite fapte nouă vor aduce asemenea publicații nu numai pentru romanistică, dar și pentru lingvistică în general. În această broșură M. Bartoli ne împărtășește planul atlasului italian așa cum l-a conceput și cum l-a elaborat împreună cu Bertoni și Pellis. În multe privințe se va deosebi de planul după care a fost redactat atlasul lingvistic al Franței; experiența a arătat că trebuie aduse unele rectificări și amplificări la metoda urmată de Gillieron; pe urmă, cum relevează foarte bine Bartoli, condițiunile lingvistice din Italia se deosebesc de cele din Franța și trebuie să se țină samă de ele. La adunarea materialului, Bartoli arată că localitățile au fost alese după considerațiuni care se impun în asemenea anchete: pentru urmărirea formelor lingvistice are importanță dacă localitățile se găsesc pe linii de comunicații frecvente sau mai la o parte, dacă au fost mai mult ori mai puțin influențate de viața culturală, dacă aparțin zonelor de organizație ecleziastică într-un fel sau altul etc. La alcătuirea chestionarului s-au avut în vedere cît mai multe cuvinte și fraze, așa că atlasul lingvistic italian va cuprinde un material mai bogat decît cele de pînă acum. Se vor da în el, pentru unele cuvinte, și deseneuri, fotografii. Se accentuează deci tendința de a apropia și astfel lingvistica de alte

cercetări. Am insistat și eu, în două rapoarte la Academie (*Anale*, dezbateri, XL, 154-155; XLIV, 87), asupra legăturilor mai strînse ce ar trebui să fie între lingvistică, etnografie și folklor — nu sînt destul atlasele lingvistice, ci ar trebui să se dea și completarea lor necesară, etnografică și folklorică. Ar fi de dorit, în același timp, să se publice și atlase lingvistice pentru trecut, atlase istorice, care ar completa pe cele dialectale de azi și în măsura în care ele s-ar putea alcătui după textele de altădată, alese printr-o critică riguroasă — dar acestea sînt deziderate care cer încă timp ca să fie împlinite. Să ne mulțumim pentru moment că fiecare an aduce un plus față de cercetările dinainte și lingviștii își dau tot mai bine samă de înnoirile care trebuie să-i preocupe, cum dovedesc și paginile scrise de Bartoli.

Grai și suflet, II (1925), 1, p. 184.

TH. CAPIDAN, *Meglenoromâni: I. Istoria și graiul lor*, București, Cultura națională, 1925, VII + 225 pag. (*Studii și cercetări*, VII, publ. de Academia Română).

Domeniu al dialectologiei noastre ajuns să fie mai bine cunoscut numai de cîteva decenii, prin studiile lui G. Weigand și P. Papahagi, meglenita aștepta cercetări nouă, și acestea ne sînt date de Th. Capidan în lucrarea ce urmează să cuprindă încă două părți (texte și un dicționar etimologic al acestui grai de la sudul Dunărei).

Pe baza materialului adunat de d-sa, și nu numai pentru dialectologie, dar și pentru etnografie, ajungem să ne înfățișăm mai limpede regiunea Meglenului, cu însemnătatea pe care o are pentru expansiunea elementului românesc. După schița dată de Weigand putem urmări acum mai bine particularitățile meglenitei, pe care Capidan le studiază în expuneri amănunțite ținînd samă de constatările de pînă acum ale dialectologiei noastre și de ceea ce arată comparația cu limbile balcanice.

Asupra felului cum trebuie privită meglenita, Capidan se raliază la părerea celor care o consideră ca un dialect, tot așa ca istro- și aromâna față de dacoromână. Părerea aceasta se opune aceleia pe care am susținut-o în *Hist. de la langue roum.*, unde caracterizam meglenita ca un subdialect, și, ca dovadă că ea ar fi neîntemeiată, Capidan amintește divergența în care, singur, mă găsesc cu alții, partizani ai punctului de vedere pe care îl împărtășește și d-sa. E în litigiu o chestiune care de multe ori a fost discutată de dialectologi, fără să se ajungă totdeauna la fixarea unor norme sigure de interpretare a variațiunilor lingvistice între anumite limite. Noțiunile de dialect și subdialect pot fi înțelese în diferite chipuri, după cum ținem samă de condiții-

unile speciale în care se prezintă un teritoriu lingvistic. Când ne referim la albaneză, de pildă, e convenit să distingem în ea două dialecte, tosc și gheg, pentru că cel dintâi prezintă fenomenul rotacismului. Raportându-ne la limba română și ținând samă de aceeași particularitate fonetică, nu mai sîntem totuși îndreptățiți să ne oprim la același termen ca pentru albaneză: ce apare acolo ca dialect în limba noastră se înfățișează ca subdialect. Rotacismul e, într-adevăr, la noi o particularitate care la un moment dat a despărțit dacoromâna în două și, deoarece aceasta se prezenta ca un dialect față de celălalt, aromâna, teritoriul ei caracterizat prin rotacism apărea ca un subdialect. Dacă rotacismul s-ar fi păstrat în dacoromână astfel cum era în secolul al XVI-lea sau dacă s-ar fi întîmplat să cîștige ca extensiune, astăzi desigur că ar trebui să distingem între hotarele ei, din acest punct de vedere, un subdialect, cel cu rotacism. Condițiuni de repartizare lingvistică deosebite fac deci să varieze întrebuintarea termenilor de dialect și subdialect, chiar atunci cînd punctul de vedere de la care plecăm e același. Evoluțiile lingvistice ne duc însă și spre altă constatare: un subdialect poate deveni dialect. E cazul istroromânei. Desprinsă, ca subdialect din regiunea dacoromână cu rotacism, ea a ajuns să fie un dialect prin dezvoltarea specială pe care a urmat-o mai tîrziu, prin adausul de particularități care-i dau o fizionomie aparte. Ceea ce în primul rînd totuși îi imprimă caracterul de dialect este păstrarea rotacismului, pentru că într-un complex de divergențe lingvistice au mai multă valoare în acest sens acelea care răsar din fonetismul consonantic: alterarea consoantismului în așa fel încît să se ajungă la forme foarte deosebite și cele primitive face să se reliefeze mai bine aspectul dialectal al unui grai decît alterările de vocalism, care în general trec prin nuanțări mai apropiate ori apar mai puțin frapante (caracterul dialectal al aromânei, printre altele, reiese mai mult din consoantismul ei, cu *t* pentru *c*, *dz* pentru *g*, și palatalizarea labialelor decît din vocalism, păstrarea lui *e* după labiale, prezența lui *i* în loc de *i* în forme ca *vîmtu* etc. O comparație, prin presupunere, cred că poate evidenția și ea temeinicia acestor considerațiuni cînd este vorba de a distinge la noi dialectele de subdialecte. Să ne închipuim că acei români care au ajuns în pribegiile lor pînă în Moravia ar fi dus cu ei vorbirea rotacizată și aceasta s-ar fi păstrat pînă azi (împreună, firește, cu alte modificări introduse în cursul timpului): am avea atunci un dialect român în Moravia analog aceluia din Istria. De altă parte, dacă acei români duși în Moravia nu au cunoscut rotacismul și presupunînd că graiul

lor s-ar fi menținut pînă azi, în cazul acesta nu am fi mai avut de-a face cu un dialect bine diferențiat ca în prima ipoteză, ci cu o variantă a dacoromânei, cu o prelungire a ei putînd fi socotită ca subdialect. Aplicînd aceste observațiuni la meglenită, se explică îndeajuns, cred, pentru ce am considerat-o ca un subdialect: derivînd-o din dacoromână și deoarece nu și-a însușit de acolo o particularitate așa de caracteristică cum este rotacismul, mi s-a părut că ea nu poate fi privită ca un dialect, cum este istroromâna, ci ca o ramificare subdialectală din dacoromână. Dacă alături de termenul „dialect” poate fi admis acela de „subdialect” — și ei sînt întrebuintați alteori chiar de Capidan — trebuia arătat atunci de ce acesta din urmă ar fi exclus pentru meglenită. Din argumentarea d-sale lipsește însă tocmai precizarea acestei distincțiuni în dialectologia noastră.

Părerea lui Capidan despre meglenită ca dialect e dedusă din aceea care formează ideea centrală a studiului său, anume că meglenită nu poate fi un grai nord-dunărean transplantat la sud, desprins deci din dacoromână. Teoria aceasta e dezvoltată la pag. 60 urm. și rămîne să vedem dacă faptele o confirmă.

Megleniții ar reprezenta, după Capidan, o parte din românii sudici, aceia care au continuat cîtva timp să trăiască aproape de Dunăre și în contact cu dacoromânii, după ce majoritatea populației sud-dunărene, aceea care avea să constituie grupul aromân, s-a coborît mai spre miazăzi, unde se găsea în plină retragere pe la sfîrșitul secolului al IX-lea. Legăturile megleniților cu dacoromânii și despărțirea lor de aromâni sînt arătate astfel la pag. 62: „Cînd... românii au trebuit să se despartă, fie din cauza năvălirii tot mai crescîndă a poporului slav, sau din alte împrejurări, cei dintîi care au apucat drumul pribegiei, coborînd înspre sud pînă în munții Pindului și pe cîmpiile Tesaliei, au fost, probabil, aceia care se aflau în părțile din miazăzi. După aceștia și numai după un interval de mai multe veacuri de conviețuire cu românii nordici și cu slavii, a urmat coborîrea acelor români sudici care ocupau părțile răsăritene și pe care astăzi îi găsim așezați în munții Caragiovei”. Atribuind năvălirii slavilor perturbările care s-au produs în elementul românesc de la sudul Dunărei, dislocarea unei părți a lui, Capidan înfățișează faptele nu tocmai cum sîntem autorizați să ni le reprezentăm. După ce la început năvălirea slavilor, venind de la nord la sud, a avut ca urmare izolarea noastră de elementul latin din Dalmația, Italia, mai tîrziu — ca o presiune spre răsărit, concomitentă cu cea spre apus și urmînd linia Dunărei — ea a provocat mișcări în populația românească de la sud. Mișcările acestea pornind din ținuturile apropiate de

Dunăre au avut repercusiuni spre miazăzi, în masa de populație românească sud-danubiană, și încetul cu încetul aceasta s-a coborât spre locurile unde se găsește azi. Când Capidan spune că aceia care cei dintii s-au îndreptat spre Tesalia trebuie să fi fost cei așezați în partea meridională a teritoriului vechi dinspre Dunăre — desigur că are dreptate. Dar strămutarea acestora se explică prin faptul că din preajma Dunărei populația românească ajunsese să simtă presiunea slavă și era silită să se coboare spre sud. Capidan pierde din vedere aceasta și de aici rezultă că, deși se referă la urmările năvălirii slave, lasă ca posibilă păstrarea lângă Dunăre a unui element destul de numeros care avea să dea naștere megleniților, pe când despre o altă parte a populației românești de la sud spune că a trebuit să-și schimbe locuințele, înaintînd spre miazăzi. Nu reiese rațiunea acestei distincțiuni și se vede că numai dintr-o idee preconcepută e astfel prezentată situația elementului românesc sud-dunărean, prin secolul al IX-lea. Trebuia să ni se explice pentru ce acei români care aveau să devie megleniții nu au urmat același drum ca și ceilalți, de ce adică nu s-au coborât de la Dunăre spre sud, pentru ca să se amestece cu aromânii. Nu putem înțelege cum, în împrejurările de atunci și găsindu-se în fața aceluiași element strein ce-și afirmă expansiunea, strămoșii megleniților trăind alături de aromâni și vorbind un grai foarte asemănător, cum admite Capidan, nu ar fi fost atrași de aceștia din urmă și împreună să se coboare spre sud. Nu se poate obiecta că megleniții au putut continua să trăiască în apropierea Dunărei cît timp prin acele părți, pe teritoriul sîrbesc și cel învecinat bulgăresc, găsim populație românească, și atestările toponimiei o arată chiar pe unde n-am fi bănuț că a existat. Nu trebuie însă să uităm că avem de-a face pe acest teritoriu cu element românesc din evul mediu ce apare redus, ca mici insule răzlețe, ca vagi prelungiri, la sud, ale dacoromânismului. Aceasta vine de asemenea să infirme, indirect, teoria lui Capidan. Se știe că numele românești de persoane atestate în evul mediu în ținuturi sud-dunărene slavizate azi, cum și cele toponimice din aceleași regiuni, au caracter dacoromân¹; ne întrebăm atunci cum se poate explica după părerea lui Capidan că nu întîlnim, prin părțile pe unde s-ar fi găsit megleniții mai multe veacuri, forme toponimice sigure atestînd fonetism al lor, în special alte-

rărea labialelor, care, după d-sa, le-a fost cunoscută de mult, chiar atunci cînd locuiau la Dunăre, aproape de dacoromâni?

O considerațiune de care Capidan trebuia să ție iarăși samă e ocupațiunea primitivă a megleniților. Dacă ei erau păstori — și numai astfel ni-i putem închipui —, cum puteau oare rămînea izolați prin locurile pe care li le atribuie, despărțiți de aromânii coboriți spre sud? Identitatea de ocupațiune și mișcările acestora spre miazăzi în chip firesc trebuiau să-i ducă și pe ei în aceeași direcțiune, să facă să se continue comunitatea lor de vieață. E o logică a realităților pe care nu trebuie să o trecem cu vederea în problemele filologice².

Capidan admite că megleniții ar fi început să părăsească malul drept al Dunărei numai prin secolul al XH-lea, al XIII-lea, pentru ca să se îndrepte spre locurile pe care le ocupă azi. Deci după separarea lor de aromâni ar fi stat aproape de Dunăre încă vreo patru veacuri. În cazul acesta rămîne surprinzător că nu avem nici o mărturie despre petrecerea lor prin acele părți pînă așa tîrziu. Ne-am aștepta, de altă parte, să ni se arate ce împrejurări au putut determina strămutarea megleniților prin secolul al XIII-lea, de ce, cu alte cuvinte, această strămutare a fost posibilă atunci; și nu mai curînd, prin secolul al IX-lea, cînd, cum am văzut, Capidan admite că aromânii se despărțise de megleniți și urmau mișcarea lor spre sud. Nici în această privință nu ni se dă vreo lămurire.

Înainte de a se așeza în ținutul Caragiovei, megleniții, susține Capidan, au trebuit să petreacă cîtva timp prin munții Rodope. Părerea aceasta, exprimată în treacăt și de I.-A. Candrea³, e prezentată cu o argumentare filologică mai bine susținută și dîndu-ne impresia de a fi absolut convingătoare. Capidan relevă faptul că fenomenul caracteristic din vocalismul meglenit, înlocuirea lui / / și ă accentuați cu o, se întîlnește cu fonetismul unor graiuri bulgărești din Rodope, cu deosebire cel din Ahircelebi. Sînt totuși de făcut unele rezerve. În vorbirea din Ahircelebi, sunetul asemănător celui din meglenita, un o deschis pronunțat aproape ca oa, apare în locul lui T, K și chiar al lui A,

¹ Prea puțină atenție a dat Capidan păstoritului la megleniți și de aceea nu a urmărit mai de aproape terminologia corespunzătoare, cîtă s-a păstrat după ce dinșii, cum se știe, s-au datat mai mult plugăritului. Material bogat însă în această privință ne-a dat I.-A. Candrea în studiul publicat în *Grai și suflet*, I, 23 urm.

² *L.c.*, 24.

³ Dintre numele românești în toponimia sîrbească relevate de S. Dragomir, *vlahii și morlacii*, 103, unul singur care ar arăta fonetism aromân și meglenit ar fi *Muncela* (de cetit: *Munțela*), dar să fie oare exact redat? În aromână și meglenita nici nu e atestată forma corespunzătoare dr. *muncel*.

A': trebuie deci să admitem că a trecut relativ multă vreme până ce fonemele acestea din vechea slavă s-au confundat într-unui singur, așa cum îl găsim la Ahîrcelebi. Numai dacă am avea dovada că prin secolul al XIII-lea, data admisă de Capidan, la Ahîrcelebi fonetismul în chestiune ajunsese să evolueze spre *o*, am putea admite că megleniții l-au împrumutat de acolo, dar asemenea dovadă lipsește. Și chiar atunci ar trebui să presupunem că megleniții au petrecut multă vreme în Rodope înainte de a se așeza în Meglen. Pentru că într-adevăr, ar fi să ne reprezentăm în cazul acesta lucrurile astfel: ajungând în contact cu bulgarii din Rodope și având în graiul lor sunetele *ă*, *l*, ele s-au întâlnit cu *a* etc. din vorbirea bulgărească de acolo, și când în aceasta s-a evoluat spre *o* pentru ca mai târziu să ajungă la *o*, și graiul meglenit a urmat aceeași evoluție, sub înrîurirea bulgărească. Proces fonetic ce nu s-ar fi putut produce repede și de aceea nu vedem cum totuși Capidan admite ca posibilă așezarea megleniților în Caragiova prin secolul al XIII-lea, după ce ei trecuse prin Rodope. Că transformarea lui *i*, *â* în *o* din meglenită poate fi în parte datorită influenței bulgare, aceasta nu pare imposibil, dar ea nu exclude derivarea ei din bulgara occidentală în locul celei orientale, admisă de Capidan. Se știe că transformarea lui % în *o*, în silabă accentuată, e un fenomen cunoscut dialectelor bulgare din vest, în special din Macedonia; se poate chiar spune că în regiunea occidentală a apărut întâi această particularitate și pe urmă s-a transmis spre răsărit, în măsura în care *o* prezintă dialectele de acolo. Așezându-se printre bulgarii din vest, putem deci presupune că de la *o* vreme, când în pronunțarea acestora **T** > s-a îndreptat spre *o*, megleniții și-au însușit această pronunțare pentru *i*, *ă*, înlocuindu-i cu *o*, având o pronunțare specială — la Liumnița apare chiar *o* în loc de *o*: *monă* etc. = mină (cf. pag. 97, 100) —, iar mai pe urmă *o* a putut

¹ Despre același fonetism la Rupcos și Cepino, unde se aude și *o*, *a* alături de *oa*, v. L. Miletic, *Bas Ostbulgarische*, 216; *Die Rhodopemund.*, 193, 204.

² Deși se admite în general că trecerea lui *-t*, în silabă accentuată la *o* a fost precedată de faza *o* (cf. B. Conev, *Istorija bidgarskij eziH*, 506), totuși schimbarea s-a putut face prin intermediarul lui *a*, care, cu o pronunțare specială a putut să se apropie pe urmă de *o*, *o*. Că această evoluție era posibilă în regiunea estică a dialectelor bulgare ne arată faptul că la Erkec, de pildă, *a* este redat printr-un sunet despre care L. Miletic (*Das Ostbulg.*, 154) spune că se aseamănă mult cu *o* de la Ahîrcelebi. Miletic, *Die Rhodopemund.*, 99, pare să admită și dînsul pe *a* ca bază a lui *o*; după ce mai înainte îl explică din *o* (*Das Ostbulg.*, 216). Cf. Vondrâk, *Altkirchensl. Gramm.*, ed. a 2-a, 142.

nu lîi' nuanțat spre rostirea de azi¹. Deci asemănarea cu fonetismul do la Ahîrcelebi poate fi numai întâmplătoare: independent mir o parte și într-alta s-a putut ajunge la un fonetism identic².

Dacă megleniții ar fi petrecut mai mult timp în Rodope, penini că numai astfel am înțelege de ce și-ar fi apropiat de acolo pronunțarea cu *o* — ar trebui să întâlnim în toponimia din acele pîuți vreo formă românească explicabilă prin fonetismul lor. Nu-i un a însă nu este atestată astfel. De altă parte, toate numele iniii.iicști de localități pe care le întâlnim în Bulgaria și le putem *nocoi* ca vechi apar cu fonetism dacoromân sau meglenit, unde *mesia* corespunde celui dintii; nu avem nici un exemplu sigur mal ind alterarea labialelor sau *ț* în loc de *c* și putînd fi explicat pi in aromână sau meglenită, când aceasta prezintă același fonetism, Indi'părtîndu-se de dacoromână. Asemenea forme toponimice le piilom urmări în studiul lui G. Weigand, *Rumänen u. Aromunen ut Htilgarien*, unde în special la pag. 49 se relevază caracterul **lor**, neprezentînd nimic aromânesc. Weigand le pune, de altfel, Intro vagă legătură cu meglenită și ne miră că despre aceasta nu amintește de loc Capidan. Precizînd, putem spune că aceste **forme** atestă existența în evul mediu a unui element identic cu **col** dacoromân în Bulgaria și deoarece ele apar și pe teritoriul po unde trebuie să fi trecut megleniții în drumul lor spre Cara-Kinva, cu ramificări de migrațiune păstorească, putem admite **că** (de provin din graiul lor și că, prin urmare, aceasta era la origine asemănător celui dacoromân. Dacă megleniții, cum susține Capidan, ar fi dus de la Dunăre, în coborîrile lor, un grai apropiat do cel aromân, ar trebui să găsim în toponimia bulgărească a regiunilor pe unde s-au coborît forme redînd acest grai. Deoarece **ele** lipsesc și cele atestate își găsesc echivalentele lor numai în dacoromână, mărturia acestora — ca urme ale trecerei megleni-

¹ In discuția asupra provenienței lui *o*, Capidan nu amintește că acest Minei înlocuiește și *pe y* din elementele turcești și **chiar** pe un *ă* final rezultat din *a* în aceleași elemente (cf. p. 99). Nu este oare și aceasta **o dovadă** că riKarea lui *o* în fonetismul meglenit trebuie să fie relativ recentă? **Avem**, se vede, de-a face cu *o* evoluție fonetică întâmplată încet, gradat, și **la care au** pulut participa și cuvintele luate din turcește.

² Ea p. 92 Capidan mai amintește două particularități care ar putea fi ccinsidrate ca provenind în meglenită din bulgăreasca răsăriteană de la Kndope. Singur însă recunoaște că una din ele (prezența lui ipalatal) **nu e** deplin convingătoare și insistă mai mult asupra celeilalte, păstrarea lui *in-* i, dinaintea lui *e*, *l* în împrumuturi mai nouă decît cele din prima **epocă** a eoniactului cu slavii; lipsește încă dovada acestor împrumuturi mai **nouă**; ele pot fi relativ mai vechi și să provie chiar din dialectele bulgare vestice (cf. Vondrâk, *Vergleich. Gramm.*, ed. a 2-a, I, 89).

ților prin Bulgaria cum nu avem motive să le contestăm — vine de asemenea să infirme părerea lui Capidan.

Din așezarea megleniților la dreapta Vardarului mai târziu decât s-a susținut pînă acum, Capidan deduce imposibilitatea amestecului lor cu pecenegii, cum a crezut C. Jirecek. Și aceasta pentru motivul că pecenegii aproape pierise la sfîrșitul secolului al XI-lea în lupte cu bizantinii, iar aceia despre care se spune că au fost colonizați în Meglen după 1091 nu au putut să se mai păstreze multă vreme, pînă în secolul al XIII-lea, cînd românii veniră să se stabilească acolo. Afirmarea lui Capidan că pecenegii din Meglen ar fi dispărut repede, înainte de secolul al XIII-lea, este prea categorică, deoarece nu avem nici o dovadă în acest sens. De altfel, partea aceasta a argumentării sale se înlătură cît timp, cum am văzut, nu este dovedită nici data admisă de d-sa pentru coborîrea megleniților spre Caragiova. Nu voiesc prin aceasta să apăr ca sigură părerea că megleniții s-au amestecat cu pecenegii; am considerat-o altă dată, referindu-mă la Jirecek, ca probabilă și nu voi adăuga acum mai mult la ea. Propriu-zis, nu avem nici o probă convingătoare pentru amestecul ori neamestecul megleniților cu pecenegii. Chestiunea rămîne nedecisă astfel, dar că ei au primit infiltrațiuni streine, că datoresc înfățișarea lor încrucișării cu un element oriental, aceasta nu poate fi tăgăduit.

Pentru a arăta că meglenita se apropie mai mult de aromână decât de dacoromână și trebuie privită ca dialect sud-dunărean, Capidan insistă cu deosebire asupra felului cum se prezintă ea din punct de vedere al foneticei labialelor dinaintea lui *e*, *i*, *i*. Constatările în privința aceasta le rezumă astfel: *p*, *v*, *m* apar cînd alterați în *#*, *g*, *ri*, cînd păstrați; *f* e alterat totdeauna (în *K*, dispărut pe urmă ori lăsînd o slabă aspirație); *b* se păstrează peste tot. Pentru *b* e de făcut însă o rectificare: el apare alterat în *ziriagă* < *bu* \ *g. zrebii*, deci avem un exemplu și de prefacerea lui *b* în *g* și ne miră că nu a fost relevat de Capidan, cu toate că citează de mai multe ori acest cuvînt în legătură cu alte particularități ale lui. Asupra fenomenului care leagă meglenita de aromână, Capidan se exprimă foarte categoric; astfel, la pag. 74: „Și în dialectul meglenit, la început, nu au existat decît cuvinte cu labialele alterate”, adăugînd că aceasta o va dovedi mai departe, la paragrafele unde studiază de aproape soarta labialelor. Referindu-se la acele paragrafe, și în special la pag. 126—127, cetim acolo că ar fi posibil ca meglenita să se fi dezvoltat „pe un teritoriu unde din vremurile cele mai vechi au fost două tendințe: una pentru alterarea și alta pentru menținerea lor intactă a

Inițialelor, așa cum s-a întîmplat cu dialectul dacoromân”, iar după ce se dă aceasta numai ca o presupunere, la urmă se adaugă: „I n-uuiul cel mai sigur ar fi ca să admitem că formele cu labialele alterate se datoresc influenței din vremea cînd megleniții nu înlrupseseră contactul cu românii nordici”. Nu ni se dă tocmai ' e așteptam, dovada că megleniții au cunoscut la început toate Inițialele alterate: încheierea este evazivă, cu o preferință aleasă ilmlie două supoziții. S-ar părea totuși că o dovadă în acest sens ne esle adusă ceva mai înainte, la pag. 125—126. Capidan rele-veav.a acolo că la Țîrnareca toată seria labialelor e alterată, spre deosebire de ce constatăm în celelalte graiuri meglenite, și aceasta i. ;ii pulea interpreta în sensul că la Țîrnareca s-a păstrat fonetismul primitiv al meglenitei. Atingem aici o problemă complicată și a: upra căreia Capidan nu a insistat pentru ca să ne-o reprezentăm mai clar. în diferite locuri ale studiului său particularitățile vorbirei de la Țîrnareca, îndepărtîndu-se de ale altor localități, Mini. explicate printr-o influență recentă a aromânei, în special a graiului de la Livădz, care se găsește aproape de Țîrnareca. IVnl.ru labiale însă Capidan e înclinat a crede că la Țîrnareca II n păstrat fonetismul vechi al meglenitei. Punînd aceasta alături de ce am văzut că admite ca posibil pentru celelalte regiuni meglenite cu privire la labiale, ar urma că la coborîrea lor din părțile Ilunarei unii din megleniți pronunțau peste tot cu labialele alterate — urmași ai acestora ar fi cei din Țîrnareca —, iar alții numai în cîteva cazuri și dualitatea aceasta de fonetism s-ar fi menținut tot timpul cît ei au rătăcit prin Rodope, pentru că numai astfel ne-am putea explica divergențele de fonetism de azi la Țîrnareca și celelalte comune meglenite. Se pune însă atunci o întrebare: la Țîrnareca constatăm și păstrarea lui *â*, *i* neeetuati, neschimbarea lor în *q*, altfel ca în alte ținuturi meglenite. Nu am putea oare admite atunci că și această particularitate e o persistență de fonetism vechi, că adică o parte din megleniți nu continuat să pronunțe *â*, *i* chiar în timpul cînd s-au găsit în Itodope, pe cînd alții au schimbat aceste vocale cu *p*? Alăturarea astfel a acestei particularități din meglenita se impune ciad urmărim teoria pe care a căutat s-o formuleze Capidan. I) ar dacă d-sa a lăsat acest punct nelămurit, oare ne putem reprezenta faptele așa cum ar rezulta din teoria d-sale? Nu vedem eum graiul din Țîrnareca ar fi păstrat de la origine, într-un grup lingvistic restrîns, diferențieri așa de caracteristice față de celelalte graiuri meglenite, cum nu ne putem explica exclusiv din alingeiile mai nouă cu aromâni de la Livădz unele forme care-ii iiiul proprii. Mi se pare că problema se prezintă mai limpede dacă

admitem că locuitorii de la Țîrnareca sînt aromâni care în contact cu megleniții au primit multe particularități din vorbirea lor și s-au confundat cu ei—deci nu megleniți influențați tîrziu de aromâni. în același fel ar fi de privit cei de la Huma care au și ei în vorbirea lor unele aromânisme — și caracteristice — care nu se găsesc în vorbirea celor din comunele învecinate. Vom reveni, de altfel, mai departe asupra acestui punct.

Proba cea mai convingătoare că palatalizarea labialelor, în măsura în care apare, nu poate fi în meglenita o particularitate aromână suprapusă fondului ei dacoromân e găsită de Capidan în faptul că pentru *v* alterat meglenita prezintă *g* (*gaspi* = viespe), pe cînd în aromână avem *y*; deci nu poate fi vorba de un împrumut fonetic din acest dialect¹. După Capidan, acest *g* trebuie socotit ca o particularitate a meglenitei păstrată din timpul cînd ea s-a dezvoltat alături de aromână, dar a urmat în această privință o evoluție specială. Nu înțelegem de ce pentru alte labiale în epoca de comunitate a meglenitei și aromânei, deci pînă prin secolul al IX-lea, Capidan admite o dezvoltare identică, pe cînd pentru *v* presupune că cele două graiuri au evoluat deosebit. Dar un fapt vorbește decisiv împotriva acestei interpretări. La Țîrnareca în loc de *v>g* avem *y*, *i* care apoi dispare: *in<v e n i o* etc. Dacă într-adevăr meglenita ar fi cunoscut de la început pe *g<c*, cum susține Capidan și cum am văzut că prezintă teoria sa asupra labialelor în general referindu-se la graiul din Țîrnareca, în cazul acesta tocmai fonetismul din această localitate rămîne neexplicat: *in* nu poate fi rezultat din *g in*, ci numai din *yin*. Cu alte cuvinte, numai plecînd de la un fonetism asemănător celui aromânesc (*yin* etc.) putem să ne explicăm reflexul actual al lui *v* alterat. De altă parte, acolo unde avem *g* nu vedem de ce nu s-ar putea să-l explicăm tot din *y*, deci plecînd de la același fonetism ca în aromână. Capidan admite în alte cazuri evoluții fonetice ale meglenitei diferențiind-o de aromână: nu vedem de ce nu ar admite-o și pe aceasta, cu atît mai mult cu cît trecerea de la *y* la *g* se poate întîmpla ușor, cum arată și dacoromâna cu unele forme dialectale ale ei, identice.

Mai este însă o obiecțiune ce se poate aduce teoriei lui Capidan — și cea mai hotărîtoare. Meglenita nu ne dă nici un caz de alterarea labialelor în terminațiunea substantivelor și verbelor cînd

această terminațiune cuprindea pe *-i*; avem astfel *rop* pl. lui *io/K*), *lucrăm* = lacrămi, *pom*—*pomi*, *rup* = rupi, *scap* = scapi «•ic; în toate aceste forme *i* final a căzut printr-o particulariilor propriie meglenitei și pe care Capidan o studiază la pag. II.! (cf. 141—142, 158).² Rezultă de aici că alterarea labialelor în meglenita este posterioară amuțirii lui *j* final în asemenea «•izuri și altele. Dacă pe vremea cînd megleniții se găseau la un lor < II aromâni vorbirea lor ar fi cunoscut labialele alterate, ar urma ca ei să fi înlocuit pe *m*, *p* cu *n*, *Jc* în forme de felul rrlor amintite, să fi rostit deci *poni*, *riŪi*, și acestea s-ar fi păstrat astfel, cu același fonetism ca în aromână. Neavînd nici un exemplu de labială alterată în acest caz, sîntem duși la con-Iu/ia că megleniții au cunoscut la început numai formele *ripi*, /"uni etc, care au devenit mai tîrziu *rip* (*rop*), *pom* și numai după ce s-a fixat acest fonetism a pătruns în graiul lor alterarea labialelor care a atins o parte din cuvinte. încă o dovadă că în meglenita palatalizarea labialelor este un fenomen suprapus, un fonetism adventice și, ca atare, explicabil numai prin contactul relativ tîrziu cu aromâna.

în problema labialelor nimic decisiv nu este, prin urmare, adus de Capidan pentru ca să renunțăm la părerea că meglenita poate fi derivată din dacoromână și cazurile de labiale alterate provin din infiltrațiuni aromâne. Intervine și aici o chestiune în «•are afirmațiile lui Capidan sînt prea categorice. Am văzut, dintr-un pasaj produs mai sus, că d-sa admite pentru dacoromână o veche scindare dialectală în ce privește labialele: un teritoriu cu labialele conservate și altul cu ele alterate. E, se știe, părerea lui S. Pușcariu care pune la îndoială aromânismul, prin imigrări la nord, al palatalizării labialelor într-o parte a domeniului dacoromân. Această părere, ca și altele asociate ei, pleacă de la unele inconsecvențe și nețineria în samă a cîtorva fapte care lotuși alteori nu sînt contestate. Se admite că româna nord- și sud-dunăreană s-au diferențiat de la o vreme prin unele particularități, și una din ele a fost palatalizarea labialelor; cu toate acestea tocmai diferențierea aceasta e lăsată la o parte cînd se vorbește despre dacoromâna veche și aromână, în sensul că se introduce presupunerea că cea dintîi a putut cunoaște și ea în uînde regiuni alterarea labialelor, că deci acest fenomen al ei nu

¹ Pentru *g < y* la Gopeș, Moloviște, Ohrida și în Albania, particularitate care nu trebuie izolată de cea din meglenita, v. Weigand, *Die Spr. der Olympo-Walachen*, 42—43; *Die Aromunen*, II, 356; *Rumänen u. Aromunen in Bulgarien*, 70; P. Papahagi, *Basme arom.*, 738.

² Fonetismul deosebit al dat. pron. pers. *am* — imi (pag. 123) nu are de IT să ne preocupe aici, pentru că e datorit funcțiunii speciale a acestui cuvînt, iatrebuițării lui în legături sintactice unde *i* final s-a putut păstra, în special dinaintea unei vocale.

este nevoie să-l atribuim unei transmisiuni din aromână. De altă parte, se recunoaște că nu a putut exista o izolare, în curs de mai multe veacuri, între româna de la nord și cea de la sud, ceea ce înseamnă, implicit, că schimburi dese s-au putut produce între ele. Cu toate acestea pentru explicarea unor fenomene se lasă la o parte acest principiu de care totuși trebuie să ținem mereu samă când studiem trecutul limbei noastre. Înălăturându-se sistematic ceea ce totuși e admis, și într-un caz și într-altul se ajunge la anihilarea unor fapte care au valoarea lor și în loc să ni se prezinte mai limpede epoca de formațiune a limbei noastre, ni se dau ipoteze vagi ori sîntem readuși în haos.

Asupra repartizării — oricît s-ar părea de capricioasă — a formelor meglenite cu labialele schimbate și celor care nu apar astfel, cred că putem ajunge la o explicație. La început, megleniții necunoscînd alterarea labialelor, au primit de la aromâni cu care au venit în contact mai multe forme prezentînd această particularitate, și acelea care s-au impus în primul rînd au fost cele care apăreau cu *ț* schimbat în *K*, care pe urmă a dispărut sau a lăsat numai o aspirație. Dacă meglenită prezintă peste tot această transformare a lui *f* e pentru că nu i-a fost greu să-și însușească din aromână formele cu *K* în locul celor cu *l*, trecerea în pronunțare de la această din urmă consoană la cea dintîi putîndu-se ușor întîmplă: de la *fier* la *fier* diferența de fonetism nu este prea accentuată. Nu era tot astfel cu formele care prezentau pe *y*, *A* față de *v*, *m* și mai ales cele cu *Jc*, *g* față de cele cu *p*, *b*; fonetismul aromân în cazul acesta se deosebea mai mult de cel propriu megleniților, ca al dacoromânilor, și acceptarea lui nu se putea produce atît de ușor, de aceea s-a întîmplat numai parțial. O analogie cu ce observăm în meglenită ne-o oferă constatarea din vechile noastre texte, unde alterarea lui *f* e redată de multe ori, pe cînd aceea a lui *p*, *b*, *v*, *m* este neatestată sau apare extrem de rar, pentru că diferența între *ttatră* și *piatră* etc. era așa de frapantă, încît, chiar dacă se pronunța cu *li* această pronunțare prea deosebită de cealaltă nu putea să se strecoare ușor în scris¹. Fonetismul meglenit poate fi datorit și altei împrejurări. Dacă parcurgem lista de forme date de Capidan pentru *p*, *b*, *v*, *m* observăm că cele mai multe exemple cu aceste labiale alterate sînt acelea care le prezintă dinaintea lui *ie*, *ia*, pe cînd mult mai rare sînt acelea cu labialele dinaintea lui *i*. Aceasta nu pare să fie o simplă întîmplare, ci s-ar explica în sensul că, de pildă, *yaspi*, *Katră*, cu labialele alterate dinaintea

¹ Cf. *Hist. I. roum.*, II, 112.

Im ia., se apropiau într-o cîtva mai mult de corespunzătoarele lor **ura** *llerate* (*viaspi*, *piatră*) decît *yin*, *Uin* de *vin*, *pin* și puteau li **mai** repede primite decît cele din urmă. E o nuanțare de fone-**11MII** în pronunțarea labialelor, după cum erau urmate de *ie*, *ia* : **au de i**, care mi se pare că trebuie ținută în samă¹. De altfel, i **lnnr** în istoria palatalizării labialelor ar fi de urmărit dacă fone-**I cinul** la care ne referim nu ar fi de luat în considerațiune: se **liale** foarte bine ca seria întregă a labialelor să se fi alterat **mai** iutii dinaintea lui *ie*, *ia* și ceva mai tirziu dinaintea lui *i* (**riud** începuse, adică, să se rostească **pxiatră* a fost posibil să **. r** păstreze încă vechea pronunțare pentru *pin* și acesta numai **pr** urmă să se fi îndreptat spre același fonetism).

Soarta lui *c-f-e*, *i* lat. e studiată și ea de aproape de Capidan, **laia** să ni se aducă însă vreo dovadă sigură că asemănarea meglenli'i cu aromâna în această privință (trecerea lui *c* la *ț*) ar proveni din comunitatea lor de evoluție pînă într-o epocă. Nimic **nu** ne împiedecă de fapt să considerăm pe *ț* din meglenită, corespunzător lui *ç* din dacoromână, ca înrîurire fonetică de mai lirziu a aromânei, cum în același fel ne putem explica pe *g+e*, *l*, devenit *dz*, *z*. Asupra raporturilor dintre *c* și *ț* Capidan se exprimă cu oarecare ezitare, așa cînd la pag. 61 spune că „s-ar putea dovedi pînă la un punct” că *l* din aromână s-a dezvoltat din *c*. Totuși la pag. 131—132, cercetînd problema în amănunte, rclevează formele din meglenită și corespunzătoarele lor din aromână, prezentînd pe *c* păstrat, și alături de *cinușă*, *șgaric* (ar fi de adăugat *cireșă*), la care s-au referit și alții, amintește foarte bine pe *muceari* (dr. *mușca*)². Nu mai poate fi

¹ E semnificativ că pentru *b* singura formă atestată cu *g* este, cum am amintit, *iir\ag'ă*, deci cu labiala schimbată dinaintea lui *j*; rămîne nehotărît însă dacă în meglenită chiar, sub înrîurirea aromânei, s-a produs transformarea lui *b* în *g'* sau dacă acest cuvînt a pătruns acolo, alterat astfel, din aromână — în acest dialect e atestat izolat (în Macedonia) *zireagl'ă*, cu *g'* înlocuit prin *gl'* sub influența formelor latine prezentînd în terminațiune acest grup consonantic; faptul că tocmai la aromâni din Macedonia apare *arest* cuvînt ar fi o indicație că de la ei l-au luat megleniții.

² Putea fi menționat și ar. *k'ișcare* = pișcă, al cărui *ș* se explică în același fel, din *c*, pentru că etimologia cuvîntului nu poate fi decît **p i c i c a r e*, din tema **p i c* cu numeroase reflexe Sn limbile romanice.

Pentru *secu*, aparținînd și el seriei cu *c* netrecut la *ț*, Capidan propune o explicație care nu mi se pare admisibilă: *c* s-ar fi păstrat în cazul acesta **MIII** influența perf. în *-s*: *spuș* etc. E o diferență de fonetism care cred că nu putea favoriza menținerea lui *c*. Mai curînd putem admite, cum am explicat altădată pe *poci* (pers. 1 sg. de la ind. a lui *putea*), un fonetism fixat prin legătura sintactică *secu io*, bineînțeleș din epoca în care *io* era tot așa de des întrebuintat ca în dacoromână, pentru că se știe că azi în aromână apare

atunci îndoială că și aromâna a cunoscut altădată peste tot fonetismul cu c, așa că problema de care s-a ocupat mai în urmă și T. Papahagi trebuie considerată ca lămurită.

Că *t* în loc de *ç* în meglenita ar fi o derivare fonetică mai târzie din aromână, Capidan contestă cu desăvârșire și cu acest prilej insistă asupra faptelor care i se par că militează în favoarea teoriei sale. La pag. 73—74 observă că megleniții, acolo unde se găsesc azi, nu au putut veni în atingere cu aromânii decât târziu de tot, după ce parte din aceștia s-au îndreptat spre nord, părăsind locuințele din Pind. De altă parte, contactul între ei se întâmplă numai în preajma unor localități ca Livădz și Ghevgheli, așa că nu ar putea explica o aromânizare intensă a tuturor megleniților, transmiterea în graiul lor a unor particularități așa de caracteristice cum le constatăm. Raționamentul acesta e prea mult influențat de stările de azi ori dintr-un trecut apropiat. După coborîrea lor la sud nu ne putem închipui pe aromâni rămânând statornici în Tesalia și Epir în tot cursul evului mediu; oricât ar fi fost concentrați acolo, viața de păstori i-a făcut să se miște mereu, și în aceste peregrinări nu se putea să nu urmeze și drumuri spre nord-est și est. Capidan recunoaște, e adevărat, că aromâni „singuratici”, ca păstori, au putut să se îndepărteze de Pind, să ajungă mai la miazănoapte, dar erau prea puțini sau prea depărtați de megleniții din Caragiova pentru ca să-i poată influența. Trebuie însă să ne reprezentăm numai astfel contactul între aromâni și megleniți? Aceștia, înainte de a ajunge în Caragiova, au putut întâlni aromâni în drumurile lungi pe care le-au străbătut și ei coborîndu-se de la Dunăre. Singur Capidan admite aceasta când în altă parte (pag. 62), relevând asemănări între vorbirea aromânilor din Gopeș, Moloviște și aceea a megleniților, spune: „... întrucît și acești români [megleniții], ca și aromânii, nu s-au îndreptat înspre locuințele lor actuale decît treptat și în cete singuraticе, se poate presupune că *românii din Gopeș și Moloviște, în al căror grai... se observă unele particularități care sînt numai de dialectul meglenit, au fost primii meglenoromâni care, în drumul lor spre miazăzi, au ajuns pînă aproape de centrele aromânești, unde, cu timpul și mai ales în cursul secolului al XVIII-lea, cînd aromânii din Albania au invadat aceste centre, ei s-au contopit cu aceștia, după cum alți meglenoromâni, poate,*

mine pentru jo în cele mai multe părți. Tot astfel s-ar explica și menținerea lui *g* în *fregu*, perf. lui *frindzire*, care și mai puțin își poate datori păstrarea lui *g* formelor cu *-s*.

Grai și suflet, II, 208 urm.

? , 7

yL g «. • v. «' v** X»

Y' /

a. / *.

C^u t^Afj, '^...«^r 4-» ^* ^X~»~

Stiiioare <lin 20 februarie 1928, către I. biaucon jD.vli- manuscis", corospoiideiitâ)

care se vor fi coborît și mai departe, s-au pierdut printre aromâni" (cf. pag. 76). Dacă, prin urmare, în coboririle lor spre miazăzi megleniți au întâlnit aromâni — și ca un amestec al lor trebuie priviți cei din Gopeș și Moloviște — nu vedem pentru ce acest contact între ei nu ar fi avut ca urmare asimilarea din partea megleniților a unor particularități din vorbirea aromânilor. Contestînd, cum am arătat, posibilitatea de conlocuire la sudul Dunărei a celor două grupuri de români pînă prin secolul al IX-lea, asemănările între graiul lor nu se pot explica decît astfel, prin atingeri ale megleniților — după părăsirea teritoriului dacoromân — cu aromâni, fie că aceștia erau printre cei rămași mai în urmă în așezările spre sud — ceea ce nu este de asemenea exclus —, fie că, desprinși din cei de la Pind, rătăceau prin ținuturile mai spre miazănoapte, mîinînd turmele lor. Influența aromânei asupra vorbirei din Țîrnareca și a celei din Huma, pe care o pune în evidență mereu Capidan, reduce la prea puțin contactul între megleniți și aromâni. Această influență — foarte accentuată mai ales în cea dintîi din aceste localități — și pe care Capidan o admite ca datînd din secolul al XVIII-lea pune în același timp un semn de întrebare la părerea d-sale asupra celor mai vechi contacte între megleniți și aromâni: dacă de un secol și ceva aromâna a putut influența atîta graiul din Țîrnareca încît să apară în multe privințe ca aromânesc, atunci de ce toți megleniții pe timpul cînd trăiau la un loc cu aromânii, pînă prin secolul al IX-lea, nu ar fi ajuns să se confunde cu aromânii, să vorbească la fel? Revenim și pe această cale la una din obiecțiunile care am văzut că face contestabilă teoria d-sale.

Insistînd asupra particularității frapante ce apropie meglenită de dacoromână, epenteza lui *i* în formele *coini*, *pgini* etc. Capidan o explică în acord cu teoria d-sale, adică prin contactul care s-ar fi menținut pînă la o epocă între meglenită și dacoromână (pag. 75). După părerea pe care o împărtășesc, ar fi de considerat

¹ Nu rezultă tocmai clar de aici cum își reprezintă Capidan strămutarea megleniților. Dacă, după cum spune în acest pasaj, ei s-au coborît de la Dunăre spre sud-vest ca să ajungă pînă la Gopeș și Moloviște, ar urma că de acolo s-au îndreptat spre răsărit, spre munții Rodope, pentru ca mai pe urmă să se întoarcă iarăși spre apus și să se așeze în Caragiova; drumul acesta am văzut că-l admite d-sa în altă parte ca urmat de megleniți pînă la așezarea lor la dreapta Vardarului. Dacă într-adevăr ei s-au coborît spre sud în direcția Gopeș, Moloviște, mai putem oare să-i ducem și spre Rodope și să ne închipuim că au trecut prin preajma Caragiovei, pe care au lăsat-o la o parte, pentru ca pe urmă numai, la întoarcerea din Rodope, s-o aleagă pentru stabilirea lor? Și aceasta mi se pare că vorbește împotriva teoriei d-sale despre petrecerea megleniților în Rodope.

ca un fenomen dus de megleniți din nord împreună cu alte particularități dacoromâne, însă problema apare mai complicată dacă ne referim la atestări ale dialectologiei noastre. Si aromâna, în graiuri de la nord (Bitolia, Megarovo, Ohrida), cunoaște forme analoge: *căinl'i*, *măinle*, *mîiâl'i*. Pe urmă, epenteza lui *i*, sau mai curînd transmiterea lui dinaintea uneia sau a două consoane, se întilnește și în alte cazuri; Al. Rosetti¹ a relevat, în legătură cu *maire*, *păduire* etc. din textele vechi, forme ca ir. *roiș*, megl. *ailp* (sau mai curînd *al'bi*, cum dă Capidan la pag. 136), ar. *cuibaire*, și la acestea putem adăuga: megl. *cal't* = calci, *cul't* — = culci, *mul't* = mulți, *zgairu* = zgîriu; ir. ' *ăncăntaiț* = 'încîntați; *ăl'ti* = alți; *zacopeiru* = acoper (acesta rezultat deci din *acoperiți*); ar. (la Olimp): *ailu*<*al'u*, *cail*<*cali*, *mailu*<*mal'ii*, *taili*<*Ktal'u*, *fremeilu*<gr. &S(x.x.ov. Capidan" (pag". 99) semnaleză de la Tîrnareca forma *taiti* (pentru *tati*) și în același fel trebuie interpretați *poip* (pentru *popi*), la Cupa, și *zeai'st* (pentru *zeazit* = deget), la Lugunța, relevate tot de d-sa (pag. 119, 128). Deci un fenomen destul de răspîndit în fonetica noastră dialectală și care-și găsește analogii în albaneză², în neogreacă³. Revenind la formele de la care am plecat, desigur că rostirea cu *i* (*cline*, *pîine*, *miine*, *miini*) într-o parte a dacoromânei și în meglenită e o coincidență care nu poate fi ușor trecută cu vederea, dar se pune întrebarea: fenomenul poate fi considerat ca absolut sigur de origine dacoromână și transmis meglenitei? Nu s-ar putea să-și fi luat naștere într-o parte a aromânei și de acolo să fi trecut în dacoromână și meglenită? Ipoteza a doua și-ar găsi un sprijin în faptul că în dacoromână pronunțarea *cline* etc. apare ca o particularitate a vorbirei din sud, dinspre Dunăre, și în afară de zona ei veche (nord-vestul Olteniei, sud-vestul Transilvaniei, Bănatul) sau dacă o întilnim uneori acolo se vede că este o infiltrațiune târzie. De altă parte, prezența prin diferite ținuturi a unor forme arătînd un fenomen analog nu ne permite să localizăm cu certitudine geneza pronunțării *miine* etc. Se

¹ G. Weigand, *Die Aromunen*, II, 134, 194, 354 (cf. 282); la sing. se zice însă *cine*, ca și *pîne*, ceea ce confirmă explicația pe care am dat-o asupra formelor cu *i* în *Hist. I. roum.*, II, 16.

² *Grai și suflet*, II, 170.

³ într-un text publicat de G. Weigand, *Jahresber.*, I, 136.

* I. Maiorescu, *Itinerar*, 84; I. Popovici, *Dial. rom. din Istria*, I, 5 și glosar; S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, 47—48, 54, 61.

⁴ S. Pușcariu, *l.c.*, 8.

⁵ G. Weigand, *Die Sprache der Olympo-Walachen*, 31, 35, 46, 61.

⁶ > *Grdr. d. rom. Phil.*, ed. a 2-a, 1043.

⁷ Cf. Rosetti, *l.c.*, 168.

nnpnn deci unele rezerve cînd e vorba să explicăm acest fonei inii în meglenită.

Între raporturile dintre meglenită și dacoromână ar fi fost **dr-** insistat asupra unor forme a căror mărturie mi se pare că e dr luat în samă. Cum am observat altă dată¹ megl. *scant* = scaun **nr** Întilnește *cusca(u)nt* din Bihor², spre care ne duce și ir. *scânt*. < i coincidență care este iarăși semnificativă ne-o ofere megl. *arie* . o iuțlesul'de „curte", relevat de Capidan la pag. 30, 37, 190, i o derivat din *arie* care apare cu același înțeles tot prin ținutul Itiborului³. Nu am putea oare admite atunci că megleniții sînt din•români din părțile Bihorului? E posibil chiar ca ei să fi fost mliți să-și părăsească locuințele din aceleași motive pentru care iidroromâni s-au coborît dinspre Țara Moșilor. Și atunci drumul lor trebuie să fi fost prin Bănat — ca și al istrienilor—înainte de ii lree.e Dunărea. E drumul pe care și în timpurile mai nouă l-au luni, uneori cei din Bihor siliți de împrejurări, cum aflăm din uri icului lui M. Pompiliu asupra acestui ținut (*Conv. lit.*, XX, 997): „\ foarte caracteristică pentru starea cea rea a românilor de aici călătoria depărtată ce o fac oamenii săraci în fiecare an pe aproape de timpul coasei și a secerii și cu cîteva săptămîni înainte de culesul viilor. Anume se întovărășesc mai mulți inși, Iși iau merinde, coasele și secerile în spinare, trec codrii Vașcăului spre apus și, după ce străbat zile întregi districtul Ardealului, ne pierd în cîmpiile Bănatului Timișan". La distanțe în timp și indiferent de cauzele care intervin, mișcări de populație se întîmplă pe aceleași drumuri.

Ce a putut determina pe megleniți să emigreze spre sud? Poate năvălirea ungarilor, căreia știm că Hasdeu îi atribuia Hlrămutarea istroromânilor⁴. Să ne gîndim că Bihorul și Țara Moșilor se găseau, ca puncte extreme ale românismului, în vecinătatea ținuturilor năvălitate de unguri, așa că o parte din populațiunea'de acolo a putut fi silită, în fața acestora, să-și caute nlfе adăposturi. în cazul acesta lipsa elementelor ungurești în meglenită, pe care Capidan o interpretează altfel (pag. 63), se poate ușor înțelege și ne îndreptățește să admitem că megleniții Începuse să se coboare spre sud încă din secolul al X-lea. în staționările lor prin Bănat putem presupune că și-au însușit de

¹ *Hist. I. roum.*, I, 340.

² G. Weigand, *Jahresb.*, IV, 261; *Convorbiri lit.*, XX, 1017.

³ G. Weigand, *Jahresb.*, IV, 325.

⁴ Pentru treceri de element românesc de la nord la sud în urma năvălirii ungarilor avem, se știe, mărturia anonimului care ne-a lăsat *Descriptio i'europae orientalis*, publicată de O. Gorka (pag. 13).

acolo unele particularități și printre acestea cred că putem pune înlocuirea de azi a terminațiunii *-eț* prin *-ele* despre care Capidan vorbește la pag. 107—108 (particularitatea aceasta se întâlnește, de altfel, și în Țara Hațegului și în Oltenia); de asemenea prezența formei *meară* în loc de *măr* (în Bănat *mară*) și fonetismul special al lui *Aazăț* = *amiazăzi* (*amiazăi* în Bănat, dar și în Țara Hațegului)¹.

Nici asemenea coincidențe nu pot fi lăsate la o parte dacă voim să înțelegem originea megleniților. Cu toate contestările lui Capidan, elementele fundamentale ale graiului lor ne duc spre dacoromână — nu este vorba numai de „mici asemănări”, de o „apropiere formală” între aceste două graiuri, cum susține d-sa (pag. 57, 59), ci de un șir întreg de particularități arătând un fond identic, o comunitate bine accentuată de dezvoltare pînă la o epocă. Nimic nu ne îndreptățește să privim meglenită altfel decît ca un bloc eratic al dacoromânismului. Ceea ce trebuia să evidențieze Capidan în studiul său e posibilitatea dej derivare a meglenitei mai ușor din româna sud-dunăreană decît din dacoromână. Aceasta nu reiese însă din expunerea d-sale, pentru că excluderile pe care le face la dacoromânismul meglenitei rămîn neconvingătoare² și, în același timp, aduce în interpretările asupra dialectologiei noastre un element vag, presupunerea că ar fi existat la sudul Dunărei o zonă lingvistică mixtă în stare să explice geneza meglenitei.

Neîmpărtășind teoria d-sale, nu voiesc prin aceasta să pară diminuată valoarea atîtor capitole de bun control filologic și înlesnind cunoașterea meglenitei³. Dialectologia noastră înre-

¹ Capidan (p. 67, 128), fără să amintească forma din dacoromână, spune că înlocuirea lui *z* cu */* e datorită faptului că în meglenită consoane sonore devin „mute” (trebuie spus: surde), așa că (*a*)*miazăz(i)* s-a schimbat în **nazăs* și pe urmă, prin asimilarea lui *s* cu *z*, a rezultat *-Aazăț*. Nu se poate însă înțelege această asimilare, așa că fonetismul așteaptă aită explicație și, în orice caz, forma meglenită nu poate fi izolată de cea din dacoromână.

² E cazul și pentru lipsa unor elemente albaneze în meglenită pe care Capidan o consideră ca foarte semnificativă (p. 74; cf. 62); deoarece meglenită, ca și aromâna, nu cunoaște albanisme ca *bunget*, *viezure*, *zară* etc., aceasta ar dovedi „apropierea mai mare” între aceste graiuri și dezvoltarea lor sub înriurii albaneze mai reduse decît cele pe care le arată dacoromâna. Nu se poate însă deduce nimic de aici, cînd știm că asemenea albanisme lipsesc și în istroromână. Ele au putut fi cunoscute și meglenitei și istroromânei la despărțirea lor de dacoromână, dar cu vremea au dispărut.

³ Asupra interpretării unor forme și etimologiilor admise de Capidan ar fi de făcut totuși mai multe rectificări; mă mărginesc la înșirarea cîtorva: *burete* nu este numai decît nevoie să fie derivat dintr-un **b o l e t i s* (p. 76) cît timp se poate explica din *b o l e t u s* ca refăcut după pl. *bureți*; *puțin* nu poate fi

gistrcază încă o lucrare care duce înainte cercetările de pînă nmm.

Grai și suflet II (1926), 2, p. 363—382.

• *p u l i n u s* (pag. 77), ci **p u t i n n u s*, pentru că *n* se păstrează în regiunile ni rotacism; *frimint* e derivat cînd din *f e r m e n t o*, cînd din *f r a g m e n l o* (p. 77, 108, 157), pe cînd numai etimologia din urmă, dată de S. Pușcariu, poate fi luată în samă; *rușine* (p. 77; cf. 136) e desigur *'r o s i o n e m*, nu *r o s i n a*; *stăpon* nu poate fi un albanism (p. 83) cît timp arată *undași* fonetism ca dr. *stăpîn*; *proaspăt* nu e un caz de disimilare (p. 84), ci, dimpotrivă, de asimilare a lui */* cu *p*; *bisearică* nu arată *t* pentru *ă* „sub influența asimilatoare a vocalei din silaba următoare” (p. 102), ci e datorit disimilării *e-ea* > *i-ea* după ce se întîmplase asimilarea *ă-ea* > *e-ea* (*bisearnă* < *besearică* < *băsearică*); *dirept* nu arată „schimbare de prefix” (p. 102).

• *i* disimilare (*derept* > *dirept*); pentru *mijloc* nu este nevoie să admitem • *i n e d i o l u s l o c u s* (p. 103) cînd *j* se poate explica prin sl. *mezda* iau prin asimilarea lui *z* de *c* la forma de plural *{*mizloace > mijloace}*; *măstegarcă* < bulg. *vastegarka* nu vād cum poate fi un caz de înlocuire a lui *e* cu *m* prin disimilație (p. 127); **b a n n e a* nu ar fi dat *biie* (p. 137), ci *baie*, pentru că *a* nu'trece la *i* dinaintea lui *n* dublu; *diriptati* nu poate fi dus 'spre latina vulgară (p. 188) — nici nu e atestat *d i r e c t i t a t e m* —, ci este o formațiune românească; *zucăreal'că* nu cuprinde suf. *-eală + -că* (p. 189), ci reprezintă pe **zucăreal'ă* (comp. ar. *gucăreal'ă*, dr. *jućăree*), la care s-a adăugat *-că*. Nu e exact că dr. *căfin* (p. 80) apare numai în toponimie; din *Biet. etim.*, 288, se poate vedea că e atestat și altfel. Este inexact iarăși că în aromână ar fi necunoscute formele *gaură*, *înțelege*, *junghia*, *negru* (p. 79, 80); pentru cele două dintii și cea din urmă, v. G. Weigand, *Die Aromunen*, II, 361, 362, iar cît pentru *gungl'are* se poate vedea dicționarul lui Dalametra. La p. 80 *scand* e amintit din gresală de două ori, ca existent și neexistent în dacoromână; tot așa la p. 80, 90 se spune despre *nevoie* că este și cunoscut și necunoscut aromânei.

Mă surprinde să vād scris la p. 160 „persoana treia”—tocmai filologii ar trebui să vegheze la înlăturarea formelor necorecte; suprimarea lui *a* lu *a doua*, *a treia* etc. a început să fie contagioasă — o vād des prin ce se publică —, dar trebuie condamnată.

Lipseșc din volum „îndreptările” la multe erori de tipar; ar fi fost bine art se dea, pentru că sînt unele de tot supărătoare.

T. PAPAHAĞI, *Graiul și folklorul Maramureșului*, București, „Cultura națională”, 1925, LXXXIII—240 pag., o hartă și 22 planșe (voi. XXXIII din col. publ. de Acad. Rom.: *Din viața poporului român*).

Ajungem să cunoaștem tot mai bine teritoriul nostru dialectal și, după cercetările prea schematice de altădată — cum au fost ale lui G. Weigand, avînd totuși valoarea lor ca începuturi și îndemn pentru alte studii — informații mai bogate și un material redînd viu particularitățile regionale vin să înlesnească acea sinteză spre care trebuie să tindă dialectologia noastră. Cu mai mulți cercetători, bine pregătiți, și cu mijloace care li s-ar pune la îndemînă, domeniul nostru dialectal ar putea fi explorat în întregime într-un deceniu ori două. Și asemenea anchete științifice nu ar mai trebui amîinate, pentru că anii trec și din graiul celor de la țară multe elemente vor rămînea pierdute pentru totdeauna.

Prin monografia publicată de T. Papahagi putem ști mai bine acum ce este și ținutul maramureșean. Cum arată titlul ei, nu e numai o monografie lingvistică, ci și folklorică, iar în introducerea se descrie vieața maramureșenilor, se dau prețioase amănunte etnografice.

Partea istorică, în special originea maramureșenilor, nu e lăsată nici ea la o parte. Și în această privință Papahagi pune în evidență câteva particularități de limbă — întrucîtva și de folklor — care se regăsesc la aromâni. De unde concluzia că maramureșenii ar putea fi socotiți ca un grup de români veniți de la sudul Dunărei. Cîteva din concordanțele relevate la pag. LXXXI sînt într-adevăr semnificative; astfel: *corbă* cu înțelesul de „nenorocită, vai de ea, biata”; *a se dori* „a se iubi”; *scradă*, nume de

plantă¹. Putea fi amintit și *a se greși* „a uita” (ca ar. *mi-agîr-seseu*), dat în glosar. Prezența unor aromânisme în vorbirea maramureșeană nu poate fi prin urmare contestată, dar ne întrebăm cum ar fi să o interpretăm. Să vedem aici o dovadă că maramureșenii sînt aromâni peste care a trecut valul nivelator al daeuimânismului? Sau: dacoromâni de la origine în al căror grai au pătruns unele elemente transmise de la sud, cum s-a mfiinplat și în alte părți ale domeniului dacoromân și cum cred că nu poate fi pus la îndoială? Nu văd argumentele decisive fie în l.r-un sens fie într-altul. Problema apare cu atît mai complicată cu cît în Maramureș a existat rotacismul² și atunci particulari-lafea aceasta nu ar putea veni în orice caz de la aromâni. Să presupunem că maramureșenii nu au cunoscut la început rotacismul și l-au primit printr-un amestec cu români din Munții Apuseni cu care ar fi venit în contact înainte de a se fi îndreptat spre nord și a se așeza în Maramureș? Se poate însă tot așa de bine <a ei să se fi desprins din populația care trăia prin Munții Apuseni și acolo sau mai pe urmă să fi primit oarecari înrîuriri ale elementului răzleț venit de la sudul Dunărei.

Partea folklorică aduce observații interesante asupra baladei și creațiunei populare; asupra doinelor ar fi fost însă locul să se insiste mai mult, pentru ca să reiasă mai bine fondul lor de inspirație.

Glosarul, foarte bogat, ne ajută să urmărim forme rar atestate ori ne dă material lexical necunoscut pînă acum. La cîteva cuvinte sînt de făcut rectificări: *algalu* nu cred să fie slavic, ne aduce mai curînd aminte de *arelul*, *arialul*, în glosarul lui Viciu (ar fi un fonetism alterat, poate sub influența ung. *mellett* „lîngă”); *rararabă* nu e „conopidă”, ci „gulie”; *ciuguri* e forma cunoscută din ghicitori, *ciguri* (asociat cu *miguri*); *hiboș* e ung. *hibăs* cu sufixul schimbat; *însimbra* nu poate fi „a angaja cu simbrie”, ci „a lua ca tova³ăș, a se întovărăși”; *inzita* (*nzita*) înseamnă „a îndemna (la rău), a ațîța”, nu „a invita, a îmbia”; *mAirîu*, cu adausul „albiu” (după „albăstrui”) nu este exact, pentru că numai înțelesul din urmă îi corespunde, iar ca etimologie nu poate fi un derivat din *miere* (explicațiile ce i s-au dat pînă acum îl lasă tot nelămurit); *răstei* e formă inexistentă de infinitiv:

¹ Alte forme citate acolo (*armur*, *baier*, *canură* etc.) nu pot fi luate în considerație, cît timp sînt cunoscute și aiurea în dacoromână, nu prezintă nimic particular ca să ne îndrepte spre aromână.

² Dacă rotacismul a dispărut cu desăvîrșire în Maramureș, cum ne înfor-mează Papahagi la pag. LXXI, o urmă indirectă a vechiului fonetism e *luca-fân* = lucafăr (prin falsă restabilire fonetică).

trebuia relevat să *răst'ie* => *să răspieie* (*sâ răspiară*), cunoscut din descîntece (ca derivat din *pieri*).

Fiindu-mi cunoscute cîteva forme maramureşene pe care nu le găsesc în glosar, profit de acest prilej ca să le relev; le-am cules în timpul refugiului la Iaşi de la un maramureşean (Nicolae Danciu, din Săcel), care fusese prizonier la ruşi; sînt anume: *amnazăţ* = amiazăzi (cunoscut şi aiurea), cu înţelesul şi de „prînz la amiazi”; *heteş* = slugă la vite („care să bagă numai de azutor, *îmbla* cu vit'ele”) < ung. *hetes (beres)* „servitor tocmit cu săptămîna”; *răvaş* = răboj al ciobanilor; *strecură* = strecu-rătoare pentru lapte, la stînă („d'in fire d'e cînepă”); denumiri pentru semne la urechea oilor: *furcuţă* (două tăieturi în lung), *nozîţâ* (o gaură rotundă), *pişcătură* (tăietură în unghi).

Textele, foarte îngrijit transcrise, ne înlesnesc să urmărim şi mai bine particularităţile dialectale; cîte sînt înşirate, peste cinci sute, nu sînt de loc de prisos, deoarece studiile dialectale cred că trebuie să ne aducă material de felul acesta cît mai bogat. Dialectologia nu se poate reduce numai la urmărirea cîtorva cuvinte sau fraze; cercetările lui Gillieron şi şcoalei sale, oricît le-am preţui, ni se par că păcătuiesc prin unilateralitate şi ceva prea mecanic: cuvintele studiate sînt reduse la izolări sau grupuri mici, pe cînd dialectologia trebuie să ne dea şi texte cît mai multe în care să vedem viaţa întregă a cuvintelor, multiplicitatea de asocieri ale lor. Chiar dacă am ajunge să avem şi noi un atlas lingvistic, culegerea de texte cît mai numeroase nu va trebui neglijată de dialectologi.

Grai şi suflet, II (1926), 2, p. 403-405.

S. PUŞCARIU, *Studii istroromâne, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan*: II. *Introducere — Gramatică — Caracterizarea dialectului istroromân*; Bucureşti, „Cultura naţională”, 1926, cu 26 ilustraţii şi două hărţi; XV—370 pag. (*Studii şi documente*, XI, publ.de Academia Română).

După cercetări răzleţite prin diferite publicaţii şi teorii controversate asupra felului cum trebuie privit în legătură cu restul domeniului nostru lingvistic, dialectul istrian aştepta o coordonare a cunoştinţelor pe care le avem despre el, şi de la acest gînd n plecat lucrarea lui S. Puşcariu. Ea va fi de mult ajutor pentru ni ini iile de dialectologie, nu numai pentru că fixează unele puncte, **dur** şi pentru că aduce sugestii de investigaţii nouă.

Toate particularităţile istroromânei sînt prezentate pe baza materialului adunat pînă acum şi a cîtorva informaţii inedite. NiHlomatizînduT prin critică, Puşcariu ne dă astfel o bună călăuză pentru cunoaşterea istroromânei. Uneori însă critica sa are umbre **de** nedreptăţire, aşa cînd se opreşte la lucrările lui Iosif Popovici, **eu** toate că ele, după acelea ale lui Weigand, ne-au dat textele istroromâne cele mai conştiincios transcrise. Cînd tot Puşcariu **II** publicat în prima parte a *Studiilor istroromâne* însemnările lui Itclulovici, care nu ne inspiră destulă încredere, vin ca o surprindere rezervele pe care le face asupra exactităţii textelor culese **de** Iosif Popovici.

Pentru originea istroromânilor Puşcariu încearcă să dea o explicaţie nouă, contestînd că ar fi dacoromâni emigraţi la sud, **eu** in de altfel a susţinut mai în urmă şi P. Skok¹. Părerea spre **nuc** ar trebui să ne îndreptăm e că ei ar reprezenta pe acei români „npuseni” care au trăit în evul mediu pe ţarmul drept al Dunărei

¹ *Arhiv za arbanasku starinu*, II (1925), 333 şi urm.

în contact cu sîrbii. Să vedem întrucît teoria aceasta răspunde constatărilor lingvistice.

Dacă istroromânii s-ar fi găsit în curs de mai multe veacuri pe teritoriul admis de Pușcariu, ne-am aștepta să întîlnim în graiul lor elemente slave datorite contactului lor cu sîrbii pe acest teritoriu. Asemenea elemente nu sînt însă dovedite, nu le-a descoperit nici Pușcariu — de altfel nici nu a insistat asupra acestui punct, deși se impunea pentru a confirma cu un argument hotărîtor teoria sa. Ce apare slav în istroromână se explică ori prin influența pe care a avut-o slava veche asupra românei primitive, ori prin contactul cu croații în timpurile mai nouă.

Tot așa de categorică e mărturia împrumuturilor albaneze. Ocupîndu-se de ele, Pușcariu observă (225): „Ne-am aștepta să găsim... cuvinte de origine albaneză necunoscute la noi”. Acest „ne-am aștepta” trădează netemeinicia tezei sale, pentru că într-adevăr și de la albanezi ar fi trebuit să primească istroromânii elemente caracteristice dacă ar fi conviețuit cu ei mult timp prin ținuturile unde-i așază Pușcariu. Dacă istroromâna s-ar fi format în regiunile unde se știe că au trăit altădată și albanezii, ea ar trebui chiar să se înfățișeze ca dialectul nostru cel mai impregnat de albanisme. De fapt, cum s-a observat totdeauna — și însuși Pușcariu se oprește la această constatare — istroromâna nu cunoaște decît elemente albaneze care se regăsesc în dacoromână, și chiar mai puține.

Ca urmași ai românilor apuseni, istroromânii ar trebui să arate în graiul lor și unele particularități amintind pe cele aromâne, pentru că singur Pușcariu admite că aromânii „veneau în atingere cu românii apuseni în Serbia veche” (44; cf. 312). Ne putem oare închipui că strămoșii istroromânilor trăind lîngă aromâni nu ar fi fost influențați de aceștia în unele privințe? Pușcariu nu găsește nici o urmă de aromanisme în istroromână și le înlătură chiar pe acelea pe care eu le-am admis, din alt punct de vedere. Încă o nedumerire pe care o lasă teoria sa.

Cum am relevat și cînd m-am ocupat de studiul lui Th. Capidan despre meglenoromâni, se operează azi în filologia noastră cu foarte vagi ipoteze, cu treceri dintr-un loc într-altul a unei fantomatice populațiuni românești de la sudul Dunărei. Dacă a existat element românesc acolo, el nu e acela pe care-l caută Pușcariu și Capidan. El se reduce la cete de păstori care rătăceau din loc în loc—migrațiunile păstorești nu trebuie să uităm că nu implică totdeauna o populațiune numeroasă și urmele lor pot fi numai un indiciu al expansiunii celor care au participat la ele, nu și o dovadă că ei ar fi fost foarte numeroși. Dacă de

În acei români care au trăit pe teritoriul Iugoslaviei de azi au rămas relativ multe urme în toponimie și cuvinte în vocabularul n.-rbo-croat, aceasta nu poate fi o probă că ei erau extrem de numeroși. Aceasta explică de ce i-a copleșit elementul slav, <le ee aii fost chiar înghițiți de el, cum s-a întîmplat și cu cei .Im Carpații nordici, elemente și ei răzlețe ale românismlui ce .Ic la o vreme nu au mai putut rezista slavizărei.

Ca teoria sa, drept completare, era de așteptat ca Pușcariu să adauge o cît de aproximativă indicație a împrejurărilor în care istroromânii ar fi părăsit ținuturile dunărene pentru ca să se îndrepte spre Adriatică. Epoca acestei strămutări pare fixată de Pușcariu între sec. al X-lea și al XIV-lea, pentru că la pag. 366 animlște lipsa de elemente ungurești în istroromână, dovedind ca se izolase de dacoromână cînd aceasta a început să primească influențe ungurești, iar la pag. 11 (cf. 31) atribuie invaziei turcești înaintarea spre vest a ultimilor români care aveau să constituie grupul istroromân. Termenul din urmă, *ad quem*, dă numai o parțială explicație a acestei dislocări de element românesc, lăsîndu-ne nelămurită cauza inițială care a provocat mișcarea românilor apuseni spre Istria. De ce pînă prin secolul al X-lea ei și-ar fi putut păstra locuințele străvechi și pentru ce mai pe urmă, cu mult înainte de năvălirea turcilor, ar fi început să-și caute alte adăposturi? Nu reiese din nimic motivul care ar li determinat atunci strămutarea spre apus a elementului românesc de la dreapta Dunărei din care și-ar fi luat naștere istroromânii.

Asupra graiului românilor apuseni Pușcariu spune că o caracteristică a lui era rotacismul — deci așa s-ar explica fenomenul analog din istroromână. Dovadă despre aceasta ar fi fonetismul mai multor cuvinte românești care au trecut în serbo-croată, cum și al unor forme toponimice și onomastice care nu se pot explica jirin slavă. Ele sînt înșirate la pag. 277 urm. și asupra cîtorva din ele sînt de făcut observațiuni care ne îndepărtează de la ce susține Pușcariu. Localitatea *Marzini* citată la p. 290 ca reproducînd pe al nostru *marginie* e considerată ca o abatere numai aparentă de la rotacism, deoarece păstrarea lui *n* ar fi datorită influenței disimilatoare a lui *r* precedent (p.312). Interpretarea aceasta' derivă din părerea pe care Pușcariu o dezvoltă în altă parte (111; cf. 26) pentru a explica mai multe cazuri în istroromână de *n* nerotacizat; admite anume acolo că nu numai influența

Chiar Pușcariu, deși în contradicție cu ce susține în alte părți ale lucrării, pare să admită la p. 11, amintind părerea lui Jirecek, că acești români constituiau o populațiune redusă.

disimilatoare a unui *r* învecinat, dar și cea asimilatoare a lui *m* (*n*) ar fi împiedecat trecerea lui *n* la *r*; aceasta s-ar fi întâmplat în *amnăt*, *cârbun*, *sărcine*, *semină*, *strin* (și alte câteva forme, pe care însă singur Pușcariu le consideră ca dubioase). Nu putem însă împărtăși părerea aceasta; *amnăt*, ea și dacorom. *amînat*, nu derivă desigur din *mine*; *cârbun*, cum am arătat altă dată (*Grai și suflet*, II, 391), e influențat de ven. *karbon* (de altfel apare și *cârbur*, pe care prea ușor îl înlătură Pușcariu, spunînd că ar fi o „formă sugerată”); *sărcine* și *semină* au fost refăcuți după it. (ven.) *sarcina*, *semenar*; cît despre *strin*, v. ce am spus în altă parte a revistei (II, 392). Că *m*, *n*, *r* nu puteau avea nici o acțiune asupra lui *n* dovedesc forme ca *ramare*, *mărâncu*, *zeruncl'u*, *farire*, unde vedem că *n* nu a fost împiedecat de aceste consoane să treacă la *r*. *Marzini* nu poate fi deci interpretat cum crede Pușcariu și ținînd samă de ceea ce vom releva mai departe poate fi considerat identic cu dacorom. *marginē*. *Kracun* (284, 312), ca nume de persoană, ar prezenta în ce privește pe *n* aceeași particularitate ca forma precedentă, dar ea se înlătură pentru aceleași motive, și de altfel, originea lui latină, lăsînd să admitem că și el prezenta rotacismul, e pusă mai în urmă iarăși la îndoială de G. Weigand¹. în lista dată de Pușcariu găsim și *kocan* (284), *Paunka* (292), *săpun* (294); cel dintîi corespunde lui *coacin* < lat. *coccinus* și apare deci cu *n* nerotacizat, ceea ce nu se relevază de Pușcariu, desigur pentru că venea să contrazică părerea sa despre rotacism ca fenomen caracteristic al graiului românilor apuseni. Tot astfel, omițîndu-i din considerațiunile asupra rotacismului de la p. 312, a procedat Pușcariu cu *Paunka* și *săpun*; dacă primul ar cuprinde în partea întîii cuvîntul nostru *păun* și acesta ar reproduce direct pe lat. *pavonem* iar al doilea pe *saponeum* — ceea ce e foarte contestabil —, ne-am fi așteptat să se spună de Pușcariu de ce nu prezintă și ei rotacismul dacă au fost împrumutați de serbo-croați de la românii apuseni. E o inconsecvență care apare și cînd Pușcariu la p. 281 se ocupă de unele nume sîrbești de persoane și de localități cu prima silabă *Bun-* și a căror proveniență din limba noastră o contestă pentru că nu constatăm în ele rotacismul, cum ne-am aștepta dacă asemenea forme ar fi trecut la sîrbi de la românii apuseni. Cum se împacă aceasta cu relevarea chiar de Pușcariu, după cum am văzut, a unor împrumuturi serbo-croate din românește neprezentînd rotacismul? Inconsecvența vine de la stăruința zadarnică de a

¹ *Mărzinile* din toponimia istrieană ne îndreaptă atunci spre ven. *marzene*.

² *Balkan-Archiv*, III, 98.

prezenta pe românii de pe vechiul teritoriu serbo-croat ca premergătorii istroromânilor și, ca atare, avînd dialectul rotacizat. Problema apare clară dacă se înlătură părerea sa că rotacismul distingea, printre altele, graiul românilor apuseni.

Cît de mult forțează Pușcariu explicațiile se vede și cînd se ocupă de ir. *țaptir*, pe care eu l-am arătat ca unul din cuvintele hotărîtoare pentru originea transcarpatină a istroromânilor (în nordul Ardealului îi corespunde *tiaptăn*). Împotriva părerii mele, Pușcariu argumentează astfel (333): „dacorom. (dial.) *tiaptăn* s-a dezvoltat din *k'aptăn* (*t'aptăn*) deodată cu *k'em* (< c l a m o > *tiem* și *t'ei* (< *tilium > *tiei*). Deoarece însă *k'em* s-a născut din *kVem* în vremuri relativ recente (istroromânii rostesc pînă astăzi *cl'em*), trecerea lui *k'aptăn* în *tsaptăn* e și mai nouă și trebuie despărțită cronologiceste de cea întîmplată în *țaptir* istroromân, al cărui *ț* s-a dezvoltat (ca în *țire* < c e n a > dintr-o formă metatezată* *keptinem* sau asimilată, **kektinem* (ca în *captivus* > **cactivus* > franc. *chetif*)”. Pușcariu pierde din vedere că schimbarea lui *k'* în *ti* nu este un fenomen care poate fi fixat între anumite limite; în regiunile unde o întilnim s-a produs mereu, așa că au participat la ea cuvinte de diferite categorii (vedem acolo chiar forme relativ mai nouă parteipînd la această transformare fonetică, cum e d.e. *chior*, de proveniență turcească, rostit *ts'ior*). Deci *k'aptăn*, întrebuițat în epoca în care se zicea încă *cl'em*, a putut deveni *tsaptăn* și tot astfel, cu *ti* (*tiem*), a ajuns mai tîrziu, după transformarea lui *cV* în *k'*, să fie rostit *cl'em*. Că *țaptir* ar putea fi rezultat din **keptinem*, metatezat din *pectinem* sau din **kektinem*, prin asimilație, — *chetif* nu se explică nici el prin asimilație, cum se poate vedea în dicționarul etimologic al lui Gamillscheg — e o ipoteză care ne duce la fonetica de acum o sută de ani.

O altă formă pe care persistă a o crede categorică pentru dacoromânismul istroromânilor e *scând* < & c a m n u m. Pușcariu se mulțumește să observe că înlocuirea lui *mn* cu *nd* ar fi datorită unei „diferențieri” (p. 110, 136) — explicație vagă, improvizată. Izolat cu fonetismul acesta în istroromână, *scând* — ca și megl. *scand* — ne dă indicația pentru zona lui de proveniență prin faptul că ne îndreaptă spre *sca(u)nd* prin părțile Bihorului (îl amintește și Pușcariu la p. 338—339, dar ca o simplă înregistrare). *Sca(u)nd* se explică într-adevăr prin fonetism propriu graiului bihorean: ele refăcut după pl. *scaune*, pronunțat acolo întîii *scaun'e* și devenit pe urmă **scaung'e*, *scaund'e*, ca

arind'e<*aring'e<arin'e = arin (de aceste forme din Bihor mă voi ocupa mai de aproape altă dată).

În studiul lexicului Pușcariu insistă în mai multe locuri asupra omonimiei și la p. 227 exprimă această părere: „Omonimia, care în unele limbi, ca cea franceză, este desigur unul din factorii cei mai importanți care produc „îmbolnăvirea” și „moartea” cuvintelor, nu trebuie să aibă aceleași efecte distructive în alte limbi, căci nu toate popoarele simt în același grad ca francezii nevoia de claritate în expresie, nu pentru toți echivocul produs de bisemantismul unui omonim este atât de supărător. Astfel vedem la istroromâni cum... *lume* înseamnă „lume” și „nume”, *măr* e „măr” și „mînă”. E o alunecare spre explicațiuni fanteziste ce spune Pușcariu despre claritatea spiritului francez contribuind la înlăturarea omonimelor; această „claritate” nu a împiedecat ca omonime destule să existe în vechea franceză și să le vedem pe unele păstrate în franceza modernă. Și exemplele citate din istroromână nu se împacă cu ce admite Pușcariu în altă parte; la p. 226 susține că în istroromână nu s-a păstrat *sapă* din cauză că dedea loc la confuzie cu *sape* „suflet” <cr. *sapa*; pentru „sapă” istroromânii au recurs la *săpun*, luat din croată, dar și acesta dînd loc la o confuzie cu omonimul său însemnînd „săpun”, a urmat ca pentru noțiunea din urmă a fost adoptat *savun* (<ven. *savon*). De ce omonimiile *lume*, *măr* au fost tolerate și nu acelea ale lui *sape*, *săpun*? Nu putem crede în asemenea explicații ale înlocuirilor de cuvinte; nu e de admis că se putea confunda... „sapa” cu „sufletul”. Pușcariu exagerează, ca și alții, rolul omonimiei.

Interpretări greșite întîlnim și altele la Pușcariu, mai ales în ce privește fonetica unor cuvinte. La p. 318 *avea* este dat ca un caz de păstrare a lui *b* latin intervocalic, pe cînd singura explicație admisibilă pentru fonetismul acestei forme e aceea pe care am dat-o cu Candrea în *Dicț. etim.* (*v* nu reproduce pe *b* latin, ci e sunetul care s-a dezvoltat mai întîi în **aui*, **aut* < h a b u i, **h a b u t u m*, deveniți **auii*, *auut*, *avui*, *avut*, și pe urmă *v* a fost introdus și în **aca*, *aem* < h a b e r e, h a b e m u s). Tot acolo, pentru a explica pe *chem*, *închid*, Pușcariu admite că „în grupele lat. *cl.* și *gl* sunetul *I* se moaie... și schimbă pe *a* și *u* următorii în *e* și *i*”. Dar *e* din *chem* nu corespunde direct lui *a* din *c l a m o*; el e transmis de la formele accentuate pe terminațiune, pentru că numai în ele *a* nemaigăsindu-se sub accent a putut trece la *e*: **chiăma*>*chema* etc. (dovadă e fonetismul lui *chiag*, *ghiață* față de *închega*, *îngheta*, după care au fost refăcuți *încheg*, *înghet*, pentru că formele mai vechi au trebuit să fie **închiag*, **înghiaț*). *închid* prezintă reducerea lui *iu* la *i* pentru

ferit analogia lui **închizînd* (<**închiuzînd*): numai ca s-a redus la *i* (cf. *Hist. de la l. roum.*, II, 27). La p. 96 c considerat compus din *inc-* (ce anume ar putea fi?) și *incinta* (ca *încolo*<*în acolo*).
i a a su
 .Unu ///
 incinta
 ,,,,,*, dc
 * liniare
 Silit
 ne miră
 II IIIIIII
 c · \ 1(II III
 !,• ▷ ini

Grai și suflet, III (1928), 2, p. 445-451.

TH. CAPIDAN, *Românii nomazi*; cu patruzeci de ilustrații și două hărți, Cluj, Inst. de arte graf. „Ardealul”, 1926, 187 pag. (extr. din *Dacoromania*, IV).

Ocupându-se în special de nomadismul aromânilor. Th. Capidan a folosit pentru lucrarea aceasta în primul rînd descrieri date de alții și mai puțin constatări proprii. între nomadism și transhumantă d-sa face de la început distincția așa cum trebuie admisă, dar nu ține îndeajuns samă că transhumanta e și ea un fel de nomadism, ceea ce a făcut pe mulți să o numească seminomadism, iar în ce privește raporturile dintre ele găsim exprimată o părere în dezacord cu faptele etnografice. După observația pe care o face la p. 15—16, transhumanta ar fi mai veche decît nomadismul și, ca atare, a putut duce de multe ori la acesta; în realitate însă etnografia ne arată că transhumanta poate fi derivată din nomadism — de altfel chiar Capidan recunoaște aceasta cînd la p. 19 vorbește de trecerea de la nomadism la transhumantă în Algeria. De fapt, astfel trebuie considerată transhumanta și la noi, ca o fază mai tîrzie a nomadismului.

Existența nomadismului și la dacoromâni e admisă de Capidan, cum nu poate fi contestată de nimeni dacă are viziunea exactă a stărilor de la noi în trecut, dar pentru a explica păstoritul nostru vedem cu surprindere, că se oprește la o părere ușor contestabilă. Pînă la venirea slavilor, românii ar fi dus vieță sedentară, de agricultori, dar pe urmă au trebuit să se retragă în munți—unde „ei nu mai puteau continua cu agricultura. Aci singurul mijloc de ocupațiune era creșterea turmelor de oi... Această îndeletnicire, la început cu caracter de transhumantă, mai tîrziu... luă forma unei vieți nomade” (41). Dovadă despre aceasta ar fi păstrarea de la latini a unor termeni referindu-se la agricultură,

MI Capidan îi relevează cu insistențe de prisos cît timp nu mai poate îi îndoială că de la romani s-au transmis în vocabularul nosiții cuvinte raportîndu-se la noțiuni elementare ale agriculturii. Aceasta însă nu exclude existența păstoritului la noi din timpurile cele mai vechi și ca ocupațiune principală a românului. Dacă strămoșii noștri ar fi fost pînă la năvălirea slavilor numai plugari, cum ne-am putea reprezenta conviețuirea lor cu albanezii pastori — necontestată de Capidan? Ca plugari, de altă parte, nu ar li putut trăi alături de slavi care aveau aceeași îndeletnicire: îi ne putem închipui că aceasta ar fi dus la deznaționalizarea lor element latin. Chiar Capidan amintește într-un loc (78) că aromâni din ținutul Zagori, ocupîndu-se și cu munca cîmpului, și au deznaționalizat în mijlocul grecilor ducînd vieță sedentară — la atingerile cu slavii nu s-ar fi putut oare întîmpla tot așa? Să nu uităm, de asemenea, că terminologia noastră păstorească corespunde de atîtea ori celei latine — și în puncte mai caracteristice decît cea agricolă —, așa că din ea nu rezultă de loc o rupere de continuitate între păstoritul nostru și cel latin. Numai ca pastori de mai înainte pot fi bine explicate raporturile românilor cu slavii, păstrarea individualității noastre în mijlocul acestora, cum și comunitatea de dezvoltare a limbei multă vreme, pînă la despărțirea dialectelor. Părerea lui Capidan basculează între recunoașterea însemnătății păstoritului la noi și prejudecata că am fi fost în curs de mai multe veacuri un popor de plugari. Ea pleacă și de la o nefirească ipoteză: că din plugari am fi devenit deodată păstori.

Deoarece Capidan studiază păstoritul și din punct de vedere lingvistic, aducînd unele observații de luat în considerație, neam fi așteptat să urmărească reflexele pe care le-a lăsat tocmai nomadismul în anumite cuvinte. în schimb vedem insistențe cu diluări cum prea des apar în studiile publicate în *Dacoromania*.

Partea personală — afară de unele informații culese asupra larșeroșilor și altele cîteva — se reduce la prea puțin și interpretarea faptelor nu arată destulă aprofundare.

Grai și suflet, III (1928), 2, p. 463-464.

G. ROHLFS, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie*; Halle, M. Niemeyer; Milano, V. Hoepli, 1932-1936; voi. 1, 424 pag.; voi. II (fasc. 7-10), 256 pag.

Vocabulare calabreze s-au publicat relativ multe, dar cu înregistrări limitate ori cu informații nu totdeauna bine controlate. După alte importante lucrări pe care i le datorim, G. Rohlfs ne dă acest dicționar cuprinzând o mare bogăție de forme culese din vreo 250 de comune și însoțite de lămuriri asupra originii lor. În introducere sînt arătate aspectele caracteristice ale dialectului calabrez, dintre care reiese mai ales acela al latinității mai arhaice păstrată în nord, pe cînd în sud circulă numeroase forme atestînd inovații (deosebirea aceasta o arată cu mai multe exemple la p. 131-135).

Dintre cuvintele de origine obscură, poate din oscă sau din vreun alt grai, Rohlfs relevează pe *calfa*, *carfa* „ghiro madre” (p. 31); forma primitivă e însă *cârpa*, cum e dată de asemenea în dicționar, și aceasta poate fi pusă în legătură cu gr *xap7râ* u.os. „iute, sprinten”, vsl. *hrapa* „a alerga” (v. dicționarele lui Walde-Pokorny, II, 472 și Falk-Torp, 879). Numele animalului, explicabil din noțiunea de „iute, sprinten”, ar proveni astfel dintr-o formă greacă veche (**xâp7tos*) din care s-a derivat pe urmă *xap7râ* Xt.u. oț.

Ca urme de fonetism osc Rohlfs citează (p. 30) formele *gliefa* și *tifa*; la acestea, cu fonetism umbric, trebuie adăugat *criculu*, arătat în dicționar ca rezultat din lat. *c i n g u l u m* + umbr. *krenkatrum*.

Interesante sînt cîteva forme latine care pînă acum nu au fost relevate în nici un grai romanic; astfel: *coi* „legame vegetale... per attaccare il giogo al timone” < *c o h u m*; *grillu* „seme dell'uva”

a r i l l u s; *murcu* „monco d'un braccio” < *m u r c u s*; *miechiare* „misurare il terreno primo di piantare le vite” < *i n t i l i i I a r c*; *pricetta* „caciuela, piccola forma di cacio” < *p r a e* < • < • \> *i a* (v. și lista de la p. 15, din care trebuie suprimat *uiUrimme* < *i n t e r i m*, pentru că singur Rohlfs observă mai departe, s. *nterimme*, că e probabil un latinism din limba juridică).

Cum mai multe forme se întîlnesc cu cele din limba noastră unu dau loc la unele observații, relevarea lor poate pune și mai bine în evidență bogăția lexicală a dialectului calabrez:

addijere „scegliere” < *a l l e g e r e* (aceasta e forma atestată, **nu** *a l l i g e r e* dat de Rohlfs după Meyer-Liibke).

adderzd „l'altrieri” < *d i e s t e r t i a*; amintește pe al nostru *anțărț* (cf. Meyer-Liibke, 8679).

ammagari „ammaliare, încântare, istupidire”, der. din *m a g u s*, • *a a m ā g i*; nici forma românească, nici altele nu sînt date de Meyer-Lubke.

animarmurare „împietrire, divenir quasi di marmo per paura, dolore o freddo”, derivat interesant întîlnindu-se cu *immārmuri*.

amprari „andare in campagna” < *a m p l a r e*; se alătură la •••••a pe care am studiat-o cînd m-am ocupat de formele latine derivate din tema *p a l*- (*I-ul Congres al fii. rom.*, 91).

cardararu „specie di piccolo uccello” ne îndreaptă spre *c a r i i u e l i s*, ca și alte forme romanice care arată variate alterări **ale** cuvîntului latin (Candrea-Densusianu, *Dicț. etim.*, 233).

cararre „portare”; ca rom. *cāra*.

ciancianielli „minutaglie d'adornamenti, bargigli sotto il eollo della capra” trebuie privit ca derivat din *c i n c i n n u s*; **diiar** sensul de „sonagli che portano i cavalli” poate fi explicat **din** acesta; apare, e adevărat, și *ciancianu*, însemnînd numai „•••••a ampanello, sonaglio”, pe care Rohlfs îl consideră ca formațiune onomatopeică (*cian-cian*), însă mai curînd ne îndreaptă spre < • **i H o i n n u s**, așa că și forma simplă putem admite că s-a p. îsl rat.

cica „forma plebea apocopata di *dicica* „tu dici” o „si dice clic” (de fapt aferezată) prezintă o interesantă asemănare cu al nostru *cicā*.

coddare „tramontare” (cf. *codiare*, *coriare*, *cuddare*) ca derivat **din** *o o l l i s*, adică „a trece peste o colină” ne amintește și el **de** semantismul rom. *scāpata*; de notat că în calabreză *cuollu e o l] i s* a primit accețiunea specială de „terreno da pascolo”.

codwattula „coditremola” (cf. *cudivattula*, -u), deci la fel eu rom. *codobatură*: aceleiași pasări i se mai zice *cuđalora*,

cudicutula, culdjita, culercia, culivitulă, lumpacuda.

crudiceddu „alquanto crudo” = rom. *crudicel*.

figghianu „figlioccio” < f i l i a n u s se alătorează și el la rom. țin și alte câteva forme dialectale italiene.

ghela „specie de coniferă care serve a face scheggie resinose”, dat ca o deformare a lui d a e d a, trebuie probabil explicat prin contaminare cu gr. σάτις „brad”.

jeminu „gemello” < g e m i n u s, ca rom. *geamăn*.

Iqcu iqcu (s. *luocu*) „subito subito”; comp. rom. *pe (de) loc*.

mamma „fondigliudo che fa l'aceto”, rar atestat pînă acum și prezentînd un semantism paralel aceluia al lui m a t e r (Candrea-Densusianu, *Dicț. etim.*, 1071).

manganiare „maciullare”, numai în parte se aseamănă cu rom. *mingia*.

margara, marguccia (*crapă* ~), „capra care poartă deși bargigli sotto il gozzo”; comp. numele de capre la noi *Mărgela, Mărgelușa*.

mbu(a) „voce cu care i bambini chiedono da bere, acqua”; cf. *mummu*; e o altă urmă a lat. *b u a*, păstrat cu schimbarea terminatiunii și în rom. *bui*, cum am arătat în voi. III al revistei, p. 432.'

mintere < r n i t t e r e, apărînd și cu înțelesul de „tramontare”, prezintă o interesantă analogie cu *p o n e r e* și derivate ale lui.

moddarolu „parte molie nel cranio dei bambini”; comp. rom. *moalele capului*.

picca și *piccu*: *na picca, nu picchd* „un poco”; deci tocmai ca rom. *un pic*.

ritedda „base di legno, di forma rettangolare, su cui si lavora il cacio fresco per metterlo nelle fiscelle e per far colare il siero” < * r e t e l l a, de unde și rom. *rețea*.

scotulare (refl.) „tirarsene fuori, non impicciarsene”, *mi ndi scotulu* „me ne lavo le mani, non voglio sapere nulla di questo fatto”; la fel, prin urmare, cu rom. *a se scutura*.

Din cuvintele la care ne-am referit câteva am văzut că privesc păstoritul, dar găsim numeroși alți termeni de acest fel și Rohlfs a ținut, ca și în alte lucrări ale sale, să urmărească de aproape această parte a vocabularului calabrez. Printre cei mai caracteristici de notat cîteva ca:

ancinaria „albero con molti rami laterali su cui i pastori appendono i loro oggetti”, der. din ngr. âyxivt; e ceea ce păstorii noștri numesc *sărciner* etc.

cortina „parco scoperto in cui si chiudono gli animali” și *curtina* < * c o h o r t i n a .

eurtdglia „steccato per raccogliervi le pecore, ovile” < * c o l i o r t a i a .

fide „contratto di pascolo” < f i d e s .

tronza, crapă ~ „capra dalia fronte bianca”.

Xedcla „capra di vâri colori” < * /eXcâos.

mișei și *misculu* „bastone per rompere il latte cagliato e per i mesfare il latte” < * m i s c u l u m .

Aproape de a fi încheiată — ultimul fascicol a ajuns la litera , partea întâi va fi urmată de a II-a (ital.-calabr.), care și ea va înlesni mult cunoașterea de aproape a acestui dialect.

Grai și suflet, VII (1937), p. 324—327.

Atlasul lingvistic român (ALR), publicat de Muzeul limbii române din Cluj, de SEVER POP și EMIL PETROVICI, sub direcția lui SEXTIL PUȘCARIU, prospect, București „Mon. oficial”, 1936.

Despre utilitatea atlaselor lingvistice prefața scrisă de S. Pușcariu pentru acest prospect caută să dea unele lămuriri, socotite ca necesare, se vede, față de insuficiența la care ar fi rămas cele aduse de alții; sînt prezentate astfel în primele rînduri: „O limbă n-o poți cunoaște numai din gramaticile seci, precum viața plantelor n-o poți înțelege din ierbare, cu florile lor lipsite de seva, culoare și mireasmă. Pentru ca să înțelegi viața plantelor trebuie să le cauți în pădurea seculară, în stepa bătută de vînturi sau în cîmpia luminată de soare. Tot astfel, dacă vrei să pătrunzi în tainele graiului omenesc, trebuie să treci peste categoriile rigide ale gramaticii, să nu lași *tipicul* să-ți întunece sensul pentru *varietate* și *nuanță*.” Comparația la care recurge Pușcariu răsună din depărtări ale filologiei, cînd lipsa disciplinei științifice ducea la argumentări ușoare, la impresiuni cu naivități de literarizare. Gramatici-ierbare, întrucît pot fi puse alături, cum face Pușcariu? NTcuprind, doară, gramaticile forme fără vieață, cum în ierbare se înșiră „flori fără sevă”, și ne surprinde să le vedem judecate astfel chiar de un filolog. După așa de nepotrivita comparație urmează fraza cu intenția de evidențiere a importanței geografiei lingvistice: „Numai ieșind pe teren, făcînd *geografie lingvistică*, poți întrezări lupta pentru existență — adesea erîncenă și cu deznodăminte tragice — pe care cuvintele unei limbi și-o dau unele altora”. Lupte crîncene între cuvinte, tragedii ale lor..., iarăși reminiscențe de frazeologie de altădată; în lingvistica de azi alți termeni își găsesc nimerita alegere, fără să mai vorbim de discreditare teoretizări.

După gramatici, nici dicționarele nu sînt cruțate, fiind caracterizate astfel: „...dicționarul singur nu este în stare să dea o idee despre bogăția unei limbi și despre posibilitățile ei variate de a exprima un gînd. În dicționare vorbele sînt fixate una după alta, în ordinea convențională a alfabetului; abia din *atlasurile lingvistice* răsare viața cuvintelor, în întovărășirile multiple în care le fixează, în mod firesc, omul în mintea sa.” Au desigur dicționarele ceva mecanic și cuprind multe lacune, dar nu se poate spune că din ele nu ajungem să cunoaștem cuvintele în „întovărășirile” lor. Acelea care arată, cu fraze, expresii din limba de altădată sau actuală, diferitele întrebunțări ale cuvintelor nu dez-mint ce susține Pușcariu? Se pare că nu și-a pus această întrebare, nu indiferentă pentru felul cum privește chiar *Dicționarul Academiei*, de sub conducerea sa.

Trecînd la precizări pentru ceea ce va aduce nou *Atlasul lingvistic*, Pușcariu dă cîteva exemple, printre care acestea: „cîți dintre noi am ști oare, fără de *Atlas*, că în nordul Ardealului cuvîntul «nas» e necunoscut și în locul lui se întrebunțează *nari* (vechiul plural al lui *nară*)...; că prin centrul Transilvaniei «florilor» li se zice *pene*...; că pe valea Someșului «șarpelui» îi zic *gîndac*? Pînă la *Atlas* ar urma deci că nuse cunoștea întrebunțarea astfel a acestor forme, că el ne-ar aduce asemenea revelații lexicale. La improvizatele afirmații iată însă cum răspund rectificări pe care nu le credeam că trebuie aduse: pentru *nare* cu înțelesul de „nas” se poate vedea că l-am dat în *Dicț. etim.* (n. 1202), al meu și al lui Candrea, ca întrebunțat astfel în Bănat și Transilvania — Pușcariu vorbește numai de nordul Ardealului, ignorînd Bănatul, poate fiindcă anchetele pentru *Atlas* au lăsat forma neînregistrată de acolo; *gîndac* cu sensul de „șarpe” e cunoscut și el de mult, l-au relevat Weigand, Viciu/ T. Papahagi (e dat chiar de *Dicț. Academiei*); în ce privește *pene*, că ar fi sinonim cu „flori”, prin centrul Ardealului, din felul cum se exprimă Pușcariu ar reieși că semnificația aceasta ar fi generalizată prin acele părți; se spune *pana, penele* („florile”) de la pălărie, dar aceasta nu înseamnă că „florilor li se zice *pene*” orișicînd... nu cresc *pene* pe cîmp și nu se culeg din grădină.

• Numai datorită *Atlasului*, insistă Pușcariu, am ajunge și la constatări importante de care am fi rămas prea streini: „abia acum” — cetim mai departe — se va vedea „cu adevărat că în graiul țaranilor și ciobanilor din Carpați și din munții Macedoniei, Albaniei, Pindului și ai Istriei mai există o comoară întregă de urme vechi, pierdute la popoarele romanice apusene”. Știam și o știu toți romaniștii că elementele latine fundamentale ale lim-

bei noastre au fost recunoscute, cu stabiliri în ce privește cele care nu se regăsesc în alte limbi romanice, și aceasta datorită cercetărilor de pînă acum de lingvistică istorică sau de dialectologie; de la ele putem, desigur, aștepta ca alte cîteva forme latine, neidentificate pînă acum ca atare sau neînregistrate încă, să fie adause la cele cunoscute. Crede Pușcariu că *Atlasul* va veni cu o contribuție însemnată în acest sens? Admițînd chiar că anchețele făcute de S. Pop și E. Petrovici vor mai aduce vreo două, trei cuvinte latine ce ne-au rămas necunoscute, întru cît aceasta va schimba mult constatările de pînă acum asupra elementelor latine ale limbei noastre?

Proporțiile de atribuire *Atlasului*, așa cum le anunță Pușcariu, merg pînă la afirmarea că hărțile lui vor aduce „lumini nouă și surprinzător de limpezi în chestiunea mult discutatei probleme a patriei primitive a poporului român”. Va rămînea neîmplinită și această vestire: mai mult decît au arătat cercetările de pînă acum cu privire la continuitatea noastră la nordul Dunărei nu întrevădem ce „lumini nouă” va aduce *Atlasul*.

Hărțile, ca inovație, vor fi de două feluri: pe lîngă cele pe foi mai mari, altele reduse și colorate, formînd *Micul atlas*. Destinația acestora ar fi să înlesnească urmărirea formelor înregistrate pe diferite întinderi. Utilizarea lor va fi însă relativă, cînd circulația unor cuvinte e indicată aproximativ, lăsîndu-se să se înțeleagă că alături de ele sînt întrebunțate altele în zona prezentată totuși uniform în colorii; astfel, în harta 1 *nisip* e dat ca avînd circulația cea mai extinsă, dar e urmat de etc, așa că formele neindicate acolo trebuie căutate în cealaltă hartă. Din cele cîteva hărți prezentate ca specimen reiese, iarăși, că înregistrările, așa cum vor urma în cele zece volume ale *Atlasului*, vor deștepta îndoieli, vor da chiar o imagine cu totul falsă a răspîndirii unor forme. Din harta 7 ar rezulta că *împărtășanie* e întrebunțat nu numai în Moldova, dar și mai spre sud pînă în Prahova și Ilfov, iar în restul Munteniei apare *grijanie*; *cumînecătură*, însemnat cu totul răzleț în două regiuni din Moldova și Muntenia, e dat ca general peste munți. Cît știu, întrebunțarea lui *cumînecătură* este mai întinsă decît o arată *Atlasul*. În harta 5 *mocan* e însemnat ca termenul curent pentru „cioban”, în sud-vestul Moldovei, cu prelungiri spre Muntenia; să fie așa, să nu se audă des pe acolo *cioban*? De evidentă prezentare cu totul falsă e harta 10: acolo *vioară* e notat ca forma curentă în Moldova, pe cînd știm că se zice de obicei *scripcă*.

Ca anexă, *Atlasul* va arăta și formele aromâne etc. corespunzătoare celor dacoromâne. Și în această privință însă constatăm

o procedare cu insuficiențe, putînd induce în eroare: harta 5 dă pentru aromână numai *picurar*, deși *cioban* apare și în acest dialect; foarte rar, e adevărat, dar cineva informîndu-se după *Atlas*, va crede că aromâna cunoaște numai cuvîntul latin.

Pentru ca să nu fie privit numai ca un *Atlas țărănesc* — termen care ne mirăm că a părut la locul lui —, într-un chenar din josul hărților se vor găsi și formele din limba literară, după răspunsurile la un chestionar ale lui Brăteseu-Voinești, Sadoveanu și Agîrbiceanu, ca scriitori reprezentînd Muntenia, Moldova și Ardealul. Într-o hartă se consemnează astfel că *omăt*, *nea*, *zăpadă* sînt forme ce le-a dat Sadoveanu în răspunsurile sale. Dacă un scriitor întrebunțează exclusiv anumite forme sau altul e atras, cîteodată, spre eclectism, cu adoptări de provincialisme, întru cît aceasta poate avea importanța de a se consemna într-un atlas lingvistic, neaducînd alte informații ce nu trebuiau lăsate la o parte? Inovația socotită de Pușcariu că mărește valoarea *Atlasului* se pierde în iluzionare.

Texte culese din mai multe sate ni se spune că vor cuprinde povestiri ale țăranilor despre felul cum trăiesc, descrieri de obiceiuri etc, interesînd astfel alături de dialectologi și pe folkloriști și pe sociologi; e recunoașterea a ceea ce am susținut totdeauna, începînd cu *Graiul nostru*, că dialectologia-și ea înseamnă mai mult decît geografia lingvistică, cum s-a practicat și se practică încă — nu se poate înțelege fără culegeri decît mai multe asemenea texte. Ca supliment la *Atlas*, ele vor fi totuși, poate, mai bine de folosit decît unele hărți, cînd tocmai partea aceasta a *Atlasului* am văzut că se anunță cu prea vizibile lacune, care puteau fi evitate.

Grai și suflet, VII (1937), p. 341—344.

TOPONIMIE

Studiul toponimiei prezintă interes prin datele noi pe care le aduce pentru cunoașterea istoriei limbii și a poporului.

Numele de locuri, ca și cele de persoană — remarca Ovid Densusianu — n-au fost suficient studiate în lingvistica românească; contribuția toponomiei, prin relevarea formelor care au dispărut din limbă (dar care existau înaintea apariției textelor literare) și a cuvintelor care s-au păstrat numai regional sau prezintă sensuri diferite, este, din această cauză, redusă.¹

În examinarea materialului onomastic, Densusianu urmărește forme morfologice vechi — numirile feminine de animale, formate direct de la masculine, cu ajutorul terminației -ă, **-a**, articolul prepus, frecvența derivatelor cu sufixul -oaie etc. — și, îndeosebi, evoluțiile semantice.

În raport cu însemnătatea lingvistică și etnografică a păstoritului, semantismul unor termeni² constituie, după concepția lui Densusianu, dovada rolului pe care l-a avut păstoritul și în formarea anumitor nume de locuri românești.

¹ Cf. *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, în *SFR*, 1898, p. 1 și urm. Cf. și cursurile lui Densusianu consacrate problemelor de toponimie și onomastică: *Toponimia retoromană* (1914 — 1915) și *Probleme de toponimie și onomastică*.

² Cf. *Bucura, fluture*, în *lucr. cit.*

Datele toponimiei oferă — arată Densusianu — argumente hotărâtoare contra teoriilor care mai încercau să nege continuitatea poporului nostru la nordul Dunării¹. Termenii în care Densusianu apreciază lucrarea lui N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomasticeii* sînt, în acest sens, semnificativi: Lucrarea lui N. Drăganu este o carte „de îndelungate cercetări, de foarte bogată informație, în care N. Drăganu a ținut să dea cuvîntul filologiei, hotărîtor în primul rînd, ca și alteori, pentru înlăturări de păreri chinuit apărute”².

O importanță deosebită acordă Densusianu stabilirii etimologiei anumitor toponimice care sînt, după părerea sa, de origină scitică (*Olt*), sanscrită (*Ampoi*) sau iranică (*Zărand*, *Criș*).

Densusianu a respins și încercările unor cercetători de a „descoperi” un număr mare de elemente maghiare sau germane în toponimia românească; acestea pot fi explicate prin forme din alte limbi. Subliniind dificultățile cercetării în acest domeniu, Densusianu arată că, „în chestiuni atît de delicate, cel ce vine să-și exprime părerea sa trebuie să fie mai prudent decît orișunde și... o mai multă maturitate de metodă și de cugetare nu este un ce de lux, ci o calitate indispensabilă, fără de care nici sinceritatea convingerii, nici iubirea de adevăr nu plătesc nimic”³.

¹ Cf. atestarea lui *Zevlevmal* în 1219 și celelalte toponimice maghiare compuse Jcu -mal, element românesc.

² Cf. darea de seamă la lucrarea citată a lui N. Drăganu, în *GS*, VI (1934), 1-2.

³ Cf. *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, în *SFR*, 1898, p. 1 și urm., și *Cu privire la Ampoi*, în *GS*, V (1931—1932), p. 360-361.

⁴ Cf. darea de seamă la D. Dan, *Din toponimia românească. Studiu istorico-lingvistic*. București, 1896, în *RCL*, V (1897), 2, p. 41-43.

⁵ Cf. darea de seamă la C. C. Diclescu, *Die Gepiden..., la GS*, I (1924), 2, p. 347-353.

⁶ Cf. darea de seamă la lucrarea citată a lui D. Dan, în *RCL*, V (1897), 2, p. 43.

URME VECHI DE LIMBĂ ÎN TOPONIMIA ROMÂNEASCĂ

Numele noastre de localități, ca și cele de persoane, au fost în unele puțin studiate pînă acum, cu toate că în ele găsim o sumă de lapte prețioase pentru cunoașterea trecutului nostru. O cercetare mai amănunțită asupra mai multor nume din toponimia imaslă ne-a arătat că în ele se păstrează și astăzi forme care au dumărul cu desăvîrșire din limba română, dar care au trebuit să existe într-o epocă anterioară monumentelor noastre literare. A în iutilnit, pe de altă parte, cuvinte care nu mai trăiesc decît în unele regiuni sau care aveau altădată un înțeles mai mult sau mai puțin îndepărtat de cel de astăzi. Toate aceste forme prezintă un deosebit interes pentru istoria limbei române, și vom vedea din *S(H)Iul* de față cîte chestiuni, dintre cele mai obscure, se pot lamuri pe această cale.

Din punct de vedere al morfologiei ne vom ocupa de următoarele forme mai interesante păstrate în cîteva localități.¹

Există în județul Suceava mai multe localități ce poartă numele de *Bourav*. în această formă, recunoaștem imediat leineninul, pierdut astăzi în limba zilnică, al substantivului *l'imr*. Același cuvînt apare și în numele *Boura-Flrțiți* (ramură de munți în grupa Ceahlăului și pîriu în comuna Hangul²).

¹ Studiul nostru îmbrățișează direct numai județele din România. Un *iiuilerial* bogat de fapte s-ar putea culege, desigur, și din celelalte regiuni incitiile de români.

² S. Ionescu, *Dicționar geografic al județului Suceava*, 1894, p. 43.

³ (. Gheorghiu, *Dicționar geografic al județului Neamț*, 1895, p. 76.

Știm că în limba de astăzi numirile de animale își formează femininul cu sufixele *-iță*, *-oaică*, adăugate la masculinul corespunzătoare. Nu era același lucru și în trecut. Cuvinte ca cel de mai sus, precum și unele forme din macedo- sau istro-română (*părumbă*, *poarcă*; *lupă*, *porcă*); ne arată că mai înainte numirile feminine de animale se derivau direct din masculine cu ajutorul terminațiunii *-ă*, *-a*. Și cit de răspândite erau asemenea substantive, aceasta se poate vedea încă și din alte forme de aceeași categorie. Așa, găsim în județul Iași un sat, un deal și o vale *Coarba* (fem. de la *corb*); în județul Dolj o baltă *Epora*; în județul Gorj o vale numită *Lupa* (com. Albeni)¹, care nu poate fi decât femininul de la *lup* (comp. mai sus istr. *lupă*). Același nume îl poartă și un deal din județul Vilcea (pl. Oltețul de Jos)² și alte câteva localități din județele Olt³, Prahova⁴ și Tecuci⁵. Comp. și *Coasta Lupei* în jud. Tecuci⁶, *Podul Lupei* în Ialomița⁷, *Baba Lupa* în jud. Dolj⁸ și *Odaia Lupa* în jud. Covurlui⁹. Numele *Păuna*, păstrat astăzi și ca nume de persoană, apare în județul Prahova (pl. Teleajen)¹⁰, iar *Ursa* în județele Gorj (pl. Vulcan) și Tecuci¹¹.

¹ G. Weigand, *Die Aromunen*, Leipzig, 1891, t. II, pp. 12, 285; Miklosich, *Rumunische Untersuchungen*, Viena, 1881, I, pp. 34, 40. Comp. și dr. *zimbră (Convorbiri literare*, t. XXIII, p. 347).

² C. Guriță, *Dicț. geogr. al jud. Iași*, 1888, p. 78. Substantivul *coarba* există azi încă în macedoromână (v. Weigand, *Die Aromunen*, t. II, p. 310).

³ A. Cumbary, M. Manoil, M. Canianu și A. Candrea, *Dicț. geogr. al jud. Dolj*, 1896, p. 288.

⁴ I. Vasiliu-Năsturel, *Dicționar geografic al județului Gorj*, 1892, p. 203.

⁵ C. Alexandrescu, *Dicționar geografic al jud. Vilcea*, 1893, p. 224.

⁶ C. Alessandrescu și I. Sfințescu, *Dicț. geogr. al jud. Olt*, 1895, p. 129.

Autorii ne spun că *Lupa* „și-a luat numirea de la o lupoaică care avea pui în pădurile de pe această vilcea”.

⁷ P. Brătescu și I. Moruzi, *Dicț. geogr. al județului Prahova*, 1897, pag. 255.

⁸ Th. Ciuntu, *Dicț. geogr. al jud. Tecuci*, 1897, p. 124.

⁹ *Dicț. geogr.*, p. 53.

¹⁰ I. Provianu, *Dicț. geografic al județului Ialomița*, 1897, p. 215.

¹¹ *Dicț. geogr.*, p. 36.

¹² M. Pacu, *Dicț. geografic al județului Covurlui*, 1893, p. 126. — Femininul *Lupa* s-a păstrat și ca nume de cini printre ciobani (v. S. Liuba și A. Iana, *Topografia satului și hotarului Maidan*, Caransebeș, 1895, p. 114).

¹³ *Dicț. geografic al județului Prahova*, p. 315.

¹⁴ *Dicț. geografic al județului Gorj*, p. 382; *Dicț. jud. Tecuci*, p. 266. Comp. *Dealul —, Valea — și Piscul Ursei (Dicț. jud. Dolj*, p. 66); *Ursita (Dicț. jud. Iași*, pp. 243—244). Tot ca urmă veche de substantive feminine în *-a* înlocuite astăzi prin *d3* rivate cu *-oaică* se poate considera, foarte probabil, și partea a doua din *Gurguiul Dracei (Dicț. jud. Teleorman*, p. 122). — în documente din Ungaria găsim deja în secolul al XI-lea nume de localități ca cele de mai sus. Așa, într-un document de la regele Ștefan din 1009 se vorbește de o apă „*quae Lupa nuncupatur*” (Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, t. I, p. 292). Rezultă din text că această localitate se afla prin regiu-

Urme de articol prepus găsim în *Fața lui Craiu*, poiană în inctul Prahova (pl. Teleajen)¹; *Fintina lui Dușman*, fintină și loc izolat în același județ²; *Fintina lui Țigan*, numire veche a cătunului Păliciu din comuna Rușiavăț (jud. Buzău)³.

În numele unui vîrf de munte din culmea Comarnicului ni i a păstrat forma interesantă *Frunzu**, care nu poate avea alt înțeles decît acela de „frunzos”. Latinescul *frondeus* a existat deci odinioară în limba română, și singura urmă ce ne-a rămas este aceasta.

Foarte răspândite sînt numele formate cu sufixul *-oae*, *-oaia*, care în limba vorbită de astăzi a fost înlocuit în cea mai mare parte cu *-oaică*. Vom înregistra aici mai multe localități în care s-a păstrat forma aceasta a substantivelor feminine derivate din masculine prin mijlocirea acestui sufix.

Aricioaia, vale în județul Vilcea (pl. Oltul de Sus)⁴; *Ceaușoia*, moșie în jud. Buzău (com. Plescoiu)⁵; *Corboaia*, pădure

nea Bănatului de astăzi. Un document de la Andrei I (a. 1055) amintește de asemenea de o localitate *Lupa* la extremitatea nordică a Ungariei (*ibid.*, p. 390). într-un act de donațiune de la Sigismund Batori din 1580 reapare această formă în localitatea *Valea Lupa*. O vale cu aceeași numire există astăzi lângă *Luncani* (Hunedoara; v. Pesty Frigyes, *Krasso vármegye története*, Budapesta, 1884, t. II¹, p. 271). Tot în documentul de la 1055 întîlnim localitatea *Ursa (ibid.*, p. 389), care iarăși este de origine românească și care ne arată că deja în sec. al XI-lea existau români în Ungaria. Vedem deci că chiar numai din acest punct de vedere teoria lui Rosler nu poate fi admisă (cf. mai departe).

¹ Tradițiunea spune că „aci a avut loc un război între români și unguri și că în această luptă ar fi perit un crai. De la acest crai s-a numit astfel această poiană”. *Dicț. geogr. al jud. Prahova*, p. 191. Cf. *Baia lui Crai* (Transilvania; v. S. Moldovan, *Țara noastră*, Sibiu, 1894, p. 62).

² *Dicț. geogr. al jud. Prahova*, p. 193.

³ B. Iorgulescu, *Dicț. geogr. al jud. Buzău*, 1892, p. 508. — în *Măgura lui Ursu (Dicț. geogr. al jud. Gorj*, p. 206) trebuie să considerăm, desigur, pe *Ursu* ca nume propriu. Comp. *Cotul lui Găină* în județul Mehedinți (*Dicț. geogr.*, p. 92); *Valea lui Cline (Dicț. jud. Gorj*, p. 391); *Balta lui Șoarec* (N. Filipescu-Dubău, *Dicț. jud. Dorohoi*, 1891, p. 8); *Măgura lui Câțel* (P. Georgescu, *Dicț. jud. Teleorman*, 1897, p. 59); *Crucea lui Șerpe (ibid.*, p. 80); *Iazul lui Epure (Dicț. jud. Tecuci*, p. 108); *Hanul lui Epure* (P. Condrea, *Dicț. geogr. al jud. Tutova*, 1887, p. 44).

⁴ G. Lahovari, *Dicț. geografic al jud. Argeș*, 1888, p. 84.

⁵ Formele cu *-oai* (*-oaie*) s-au păstrat mai bine în macedoromână, în graiul din Bănat și din Țara Hațegului: *amiroartă*, *amirăroarie* (Weigand, *Die Aromunen*, t. II, p. 292); *văsi'loarie (ibid.*, p. 338); *ursonk* (Weigand, *Vlacho-Meglen*, pp. 71 și urm.); *căsoane*, *fundoarie*, *spăioane* (Weigand, *Jahresbericht*, t. III, pp. 316, 319, 326. Cf. și p. 236). în valea Hațegului se zice *lupaăe*, *ursoaie* (com. de d. Ar. Densusianu).

⁶ *Dicț. geogr. al jud. Vilcea*, p. 7.

⁷ *Dicț. jud. Buzău*, p. 152.

în județul Neamț (pl. de Sus-Mijlocul)¹; *Drăcoaia*, munte în județul Bacău (pl. Trotuș), cătun, deal, vale și pîriu în județul Vaslui (pl. Racova)²; *Epuroaia*, mahala în județul Mehedinți (c. r. Slivilești, pl. Văilor)³; *Lupoia*, *Li/poaiete*, diferite localități în mai multe județe; *Slrigoaia-Brăzoaia*, pădure în județul Muscel (plaiul Dîmbovița)⁴; *Turcoaia*; *Unguroaia*, pădure și pîriu în județul Botoșani (pl. Coșula)⁵; *Ursoaia*; *Vulturoaia*, baltă în județul Botoșani (pl. Șiret)⁶; *Zîmbroaia*⁷.

Foarte interesante pentru lexicografic sînt numele următoarelor localități în care ni s-au conservat alte urme vechi de limbă.

Există în județul Mehedinți (plasa Blahnița) o comună *Bucura* asupra căreia d. Spineanu ne împărtășește următoarea tradițiune care explică originea acestei localități. Tradițiunea ne spune că trecind într-o zi, prin acest loc, o ceată de robi ce se îndreptau spre Dunăre, „căpetenia care conducea convoiul de robi, fiind atras de înfrumuseța fetei Bucura, voia să rămînă în aceste locuri cu dînsa. Ea însă i-a pretins să facă o preumblare prin pădurea cea mare din împrejurime, și, pe cînd ei făceau această preumblare

În pădure, ea i-a smuls hangerul de la brîu și i l-a împlintat în piept, omorîndu-l pe loc. S-a întors îndată la prizonieri, cărora liiindu-le legăturile, îi liberă, liberînd și pe un tînăr anume Rujean iu care tînăra fată trăise bine din copilărie. Ceata acestor robi n a stabilit în acest loc și a format un mic sat căruia i-a dat numele de Bucura, după numele liberatoarei lor, neputîndu-se întoarce îndărăt din cauza multilor barbari care i-ar fi întilnit în cale și i ar fi robit din nou. Junele Rujean s-a căsătorit cu Bucura, deelarîndu-i că el voiește să devină în viitor domnul și stăpîni-liuul drumului acestuia, pe toată întinderea acoperită cu păduri, pirind că ia asupră-și sarcina de a omorî pe toți barbarii care ar trece cu prizonieri prin aceste locuri, și va libera pe prizonieri. De atunci și pînă astăzi drumul acela poartă numele de «Drumul lui Kujean», și cu robii liberați de Rujean s-a populat satul liiieura."⁸

Ceea ce ne interesează în această tradițiune locală este faptul i a ea ne vorbește de frumuseța fetei Bucura. Aceasta ne permite na tragem concluziunea că, în trecut, numele de *Bucura* sau *Hucur* era asociat de ideea de frumusețe. O asemenea ipoteză este întărită și prin etimologia cuvîntului de care ne ocupăm. În albaneză *bukure* însemnează „frumos”, *bukuri* „frumusețe” **MI** *bukuron'* „înfrumusețez”. De la albanezi cuvîntul a pătruns și la români, și desigur mai întii ca adjectiv. Un *om bucur* însemna

¹ *Dictionar geografic al județului Mehedinți*, pp. 48—49. D. Spineanu **ne mai** comunică încă o a doua tradițiune, care se deosebește de cea precedentă, dar în care ni se vorbește de asemenea de frumuseța fetei Bucura, faptul care ne interesează pe noi direct. — Numele de *Bucura* îl mai poartă **MI** o pădure de pe teritoriul comunei de mai sus (*ibid.*). Cf. tot acolo *Bucura biurină*, *Măgura lui Bucur* (p. 50), *Cotul Bucurei* (p. 92). Numele acesta se **mai** îufilnește și în alte localități. Așa, în jud. Dolj întilnim *Dealul Bucunilui* (*Dict. geogr.*, p. 114); în jud. Vilcea, un deal și un loc izolat din pl. ij'i'ia de Sus se numește *Bucur* (*Dict. geogr.*, p. 56). în jud. Muscel găsim dealul *Bucuri* (*Dict. geogr.*, p. 47); în jud. Putna, *Comoara lui Bucur*, *Muntele Im Hucur*, *Secătura lui Bucur* (*Dict. geogr.*, pp. 48, 75); în jud. Buzău, *Hucur Ceaușul*, *Movila lui Bucur*, *Bucura* (*Dict. geogr.*, p. 67). Cf. *Birsa lin Hucur* (Transilvania, v. I. Turcu, *Escursiuni pe Munții Birsei și ai Făgărașului*, Brașov, 1896, p. 66).

² (V. Meyer, *Etymologisches Worterbuch der albanesischen Sprache*, 1891, P. Vi. în *Dictionarul lui Danioid (Rjecnik hrvatskoga iiii srpskoga jezika, Uimi* -1882, t. I, p. 724), alb. *bukure* se consideră ca de origine turcească. Un acest motiv numele propriu *Bucur*, care apare deja în documente din ' (ului al XIII-lea (v. mai departe), nu poate veni din alb. *bukure* care nu • i n putut introduce de la turci decît prin secolul al XV-lea. Numele *Bucur* ivile deci mai curînd un derivat din rădăcina *buk-* a verbului *bukati*. Etimo-lniția turcească însă a cuvîntului albanez rămîne o simplă afirmațiune nepro-lniă și întreaga argumentare cade de la sine.

¹ *Dict. jud. Neamț*, p. 128.

² O. Racovița, *Dict. geogr. al jud. Bacău*, 1895, p. 266; C. Chiriță, *Dict. geogr. al jud. Vaslui*, 1889, p. 72.

³ N. Spineanu, *Dict. geogr. al jud. Mehedinți*, 1894, p. 121.

⁴ *Dict. jud. Mehedinți*, pp. 109, 175—176; *Dict. jud. Gorj*, pp. 203—204; *Dict. jud. Vilcea*, p. 224; *Dict. jud. Olt*, pp. 129—130; *Dict. jud. Dolj*, p. 415; *Dict. jud. Prahova*, p. 255; G. Alessandrescu, *Dict. geogr. al jud. Muscel*, 1893, pp. 194—195; *Dict. jud. Buzău*, p. 298; *Dict. jud. Ialomița*, p. 183; G. Dănescu, *Dict. geogr. al jud. Rimnicu-Sărut*, 1896, p. 167; *Dict. jud. Covurlui*, p. 114; P. Condrea, *Dict. geogr. al jud. Roman*, 1891, p. 69; *Dict. jud. Iași*, p. 148. Cf. și localitățile de peste munți, *Lupoia* (Com. Sălagiu și Bihor, *Buletinul societății geografice*, o. XVII, trini. I—II, 1896, pp. 140, 148).

⁵ *Dict. geogr. al jud. Muscel*, p. 337.

⁶ *Dict. geogr. al jud. Olt*, p. 281; G. Dănescu, *Dict. geogr. al jud. Tulcea*, 1896, pp. 568-571.

⁷ V. Nădejde și I. Țițu, *Dict. geogr. al jud. Botoșani*, 1895, p. 226.

⁸ *Dict. jud. Mehedinți*, p. 288; *Dict. jud. Vilcea*, pp. 454, 456; *Dict. jud. Olt*, pp. 287—289; *Dict. jud. Argeș*, p. 157; *Dict. jud. Prahova*, p. 605; G. Alessandrescu, *Dict. jud. Ilfov*, 1892, pp. 375—376; *Dict. jud. Ialomița*, p. 264; *Dict. jud. Buzău*, pp. 201, 516; *Dict. jud. Bacău*, p. 572; M. Canianu și A. Candrea, *Dict. jud. Putna*, 1897, p. 362; G. Chiriță, *Dict. jud. Fălciu*, 1893, pp. 48, 205; *Dict. jud. Vaslui*, pp. 196, 204; *Dict. jud. Roman*, pp. 147—148; *Dict. jud. Botoșani*, p. 228; *Dict. jud. Dorohoi*, p. 348. Cf. și *Orsoaia* în jud. Covurlui (pl. Șiret, *Dict. geogr.*, p. 127) și mănăstirea *Orsoie* (Bucovina, *Bulei. Soc. Geogr.*, a. XVI, trim. I—II, 1895, p. 254).

⁹ *Dict. jud. Botoșani*, p. 236.

¹⁰ *Dict. geogr. al jud. Suceava*, p. 378; *Dict. jud. Prahova*, p. 642. Cf. și *Virful Zîmbroaiei* (*ibid.*, p. 634).

un om frumos, iar numele de *Bucur*, *Bucura* a fost dat la început aceluia ce se distingeau prin frumusețea lor. Încetul cu încetul, semnificațiunea primitivă a cuvântului s-a pierdut și numele propriu s-a răspândit atât de mult încât ideea de frumusețe cu care era asociat mai înainte a dispărut cu desăvârșire.

Aceeași soartă a avut-o și numele *Mușat*. Știm că în macedo-și istroromână *mușat* însemnează „frumos”. La nordul Dunărei cuvântul acesta apare cu deosebire ca nume propriu și se poate foarte bine ca el să se fi introdus în dacoromână tot de la sud. Ca și *Bucur*, numele de *Mușat* a fost dat mai întâi persoanelor frumoase, pînă cînd forma adjectivală a dispărut în unele regiuni, păstrîndu-se însă în numele cîtorva familii și localități.¹

¹ Ca adjectiv se mai aude în Munții Apuseni, după mărturia d-lor Frincu și Candrea, *Românii din Munții Apuseni*, București, 1888, p. 103. D. Weigand ne spune că n-a auzit acest cuvînt la moți (*Vierter Jahresbericht*, 1897, p. 329). După Ioan Măiorescu, adjectivul *mușat* exista în graiul din satul unde se născuse. „În locul nașterii mele, zice el, un loc ce se ține de acea parte a Ardealului, unde limba arată că s-au așezat românii aduși de regele L. de peste Dunăre, se aude și *mușatu*; dar se zice numai pruncilor celor sugaci și pînă la 2—3 ani de cîtră mume ori alții care-i dezmiardă, și e de mirare că atunci se pronunță *u* final și în adjectiv și în substantiv întocmai ca la macedoromâni, de exemplu: *mușatu copilul*.” *Itinerar în Istria*, Iași, 1874, p. 33 (notă). Cf. glosar, p. 105. Ioan Măiorescu s-a născut în satul Bucerdeia de lângă Blaj (v. revista *învățămîntul primar*, t. II, p. 106). N-am putut controla dacă cuvîntul în chestiune se mai aude încă în aceste părți. D.F. Drugescu, membru al seminarului, îmi comunică că a auzit de la o persoană din comuna Valea Ratei (R.-Sărat) pe *mușat* cu înțelesul de „frumos” („un văr mușat”).

² Numele de familie *Mușat* există și azi în județul Suceava (*Șezătoarea*, t. II, p. 15). D.A. Argenti, membru al seminarului, mă asigură căse aude, deși foarte rar, în județul Bacău, iar ca nume de botez îl întîlnim la femeii (*Mușata*) în județul Ilfov. Cf. și *Dicț. geogr. al jud. Rrăila*, p. 166. în afară de domni moldoveni din dinastia Mușăteștilor, găsim la anul 1490 pe un Mușat, pîrcălab de Hotin (*Arhiva istorică*, t. I, p. 156). în documente privitoare la românii de peste Dunăre am întîlnit două persoane cu numele de *Musatus* la 1313 și 1363 (v. *Rev. crit.-lit.*, t. IV, p. 26, și *Mon. spect. hist. Slavorum merid.*, t. XVII, p. 259). în nume de localități, *Mușat* și derivate de ale lui apar în mai multe județe. Așa *Mușat* (două localități în jud. Olt, *Dicț. geogr.*, p. 123; cătun și braț în jud. ialomița, *Dicț. geogr.*, p. 200; munte în jud. Putna, *Dicț. geogr.*, p. 193); *Dealul lui Mușet* (*Dicț. jud. Suceava*, p. 213). Cf. și loc. *Mușat* de peste munți, la nord de Cîmpeni (Weigand, *Jahresbericht*, t. IV, p. 329); *Mușata* (sat și pîriu în jud. Fălciu, *Dicț. geogr.*, pp. 141—142); *Dealul Mușăței* (ibid.); *Fundul Mușatei* (deal și vale, *ibid.*, p. 83); *Mușătești* (mai multe localități în județul Argeș, *Dicț. geogr.*, pp. 110—111); *Mușătești* (comună și cătun în jud. Gorj, *Dicț. geogr.*, pp. 231—232, pădure în jud. Muscel, *Dicț. geogr.*, p. 246); *Mușeteasca* (munte, *ibid.*, deal în jud. Vilcea, *Dicț. geogr.*, p. 263); *Mușeteasca-Fințești* (moșie în jud. Buzău, *Dicț. geogr.*, p. 346). Cf. și muntele *Mușeleica* (Transilvania, v. I, Turcu, *Excursiuni pe Munții Blrsei*, p. 156).

Tradițiunea amintită mai sus nu s-a putut naște decît într-un timp cînd adjectivul *bucur*, *bucură* exista cu înțelesul de frumos¹ și cînd nu se pierduse încă în limba poporului conștiința că numele *Ilucur* stă în legătură cu noțiunea de „frumos”². Mai tîrziu adjectivul *bucur* a dat derivatul verbal *a se bucura*, al cărui înțeles de astăzi s-a putut foarte ușor dezvolta din cel primitiv. „A se Imcura” însemna, desigur, mai întîi „a face față frumoasă”, de unde ideea de „a se înveseli”. Din forma verbală și-a luat naștere •ulisfantivul *bucurie* și adjectivul *bucuros*.

Evenind la *Bucur* și *Bucura*, ni se pare că originea meridională a acestui nume, ca și a adjectivului corespunzător, se întărește prin împrejurarea că el este răspîndit cu deosebire printre •mbani. Cuvîntul acesta, ca multe altele, a fost desigur adus la nordul Dunărei de păstori veniți de la sud și care au pătruns pînă în Carpații noștri. Astfel se explică pentru ce în documentele cele mai vechi *Bucur* apare ca nume de păstor.⁴

¹ Într-o poezie populară din regiunea Maidanului găsim versul: *Asta-irjira bucură* (S. Liuba și A. Iana, *Topografia salului și hotarului Maidan*, P. 30). Nu ni se spune care este aici înțelesul lui *bucură* și dacă acest cuvînt < aude mai des în acele părți. După cum rezultă însă din context, se pare că *bucură* însemnează „frumoasă”.

² Tradițiunea asupra satului *Boureni* (*Dicț. jud. Suceava*, p. 44) nu s-ar li putut naște într-un loc sau într-un timp cînd cuvîntul *bour* dispăruse din limbă. De asemenea, tradițiunea referitoare la comuna *Imoasa* din județul Mehedinți (v. Spineanu, *Dicționar geografic*, p. 159) și-a putut lua naștere numai acolo unde s-a conservat cuvîntul *imos* cu înțelesul de „plin de noroi”.

³ D.A. Argenti îmi comunică în această privință că în județul Fălciu iiiiinele de *Bucura* se aude mai cu samă printre ciobani. Nu trebuie să uităm că asemenea tradițiunea privitoare la biserica *Bucur* de pe malul Dîmboviței atribuie zidirea acestei biserici unui păstor cu același nume (*Dicț. nul. Ilfov*, p. 51). Cit despre originea cuvîntului *București*, amintesc aici în ireacăt că numele acesta nu poate fi decît un derivat din *Bucur*. Părerea d lui G. Lahovary că trebuie să plecăm de la o formă *Bukar* pentru că aceasta apare în numele strein *Bukarest* trebuie cu desăvârșire înlăturată (*Bulet. geogr.*, a. VII, trim. I, 1886, p. 151). Originea unui nume nu trebuie uniată într-o formă streină de aceea a limbei la care aparține.

⁴ Într-un document slavon dintre 1222—1228 găsim patru păstori români și II numele de *Bukor*, *Bokor* (G. Wenzel, *Codex. dipl. arpad. cont.*, în *Mon. Hung. hist., Diplom.*, t. VI, p. 364). Cf. *ibid.*, t. X, p. 284 (doc. dintre 1293—1311). Numele acesta apare în documente ungurești deja la 1211. Așa un *Jlochur filius Vendich* este atestat la Fejer, *Cod. diplom. Hungariae*, t. VII, P. 216. Cf. t. III, p. 479. în documentele de mai tîrziu întîlnim de asemenea n cît nume, deși foarte rar. Așa un document din 1255 amintește de iobagul „Ihniias, filius Bochor” (Fejer, t. IV, p. 337). Cf. și „Magister Buchor” (a 1284, *Mon. Hung. hist., Diplom.*, t. XXII, p. 421), care pare însă mai iiiiidniis, pentru că în același document găsim scris „Buchon”. Ca nume de jiri; uaiii și de localitate, *Bucur* este atestat în sec. al XIII-lea, XIV-lea și în mai multe documente sirbești (v. Danicic, *Rjecnik* etc, t. I, p. 724,

în două documente ungurești din 1075 și 1124 se vorbește de un riu *Bocur*, care se poate foarte bine să fie românescul *Bucur*. Forma aceasta n-are, desigur, nimic de a face cu ungurescul *bokor*, ce însemnează „tufă” și care apare în numele mai multor localități atestate în documentele vechi. Totdeauna *bokor* formează aici a doua parte a numelui și traduce pe lat. *dumus, dumetum, frutex*.⁵ Este evident deci că forma *bokor* nu se putea alipi decât pe lângă nume de localități așezate în regiuni acoperite de tufe. Ca nume de riu, ungurescul *bokor* nu putea să existe niciodată. Iată pentru ce forma de mai sus, *Bocur*, ni se pare că este cea mai veche urmă de numele pur românesc *Bucur* dat unei localități. Un alt fapt, prin urmare, care probează existența românilor dincolo de Carpați înainte de sec. al XIII-lea.

În câteva localități din județele Olt³, Mehedinți⁴ și Tutova⁵ întîmpinăm forma *fătăciune*, atestată în monumente literare din sec. al XVI-lea, XVII-lea.

Un alt rest interesant din limba noastră veche ni s-a păstrat în localitățile numite *Malul*. Sint nenumărate colinele, dealurile și munții care apar în județele noastre cu această numire.⁶ Dacă

725). Și aici însă este vorba de români și de localități locuite de ei. *Bucura*, după cât știm, nu este atestat înainte de sec. al XVI-lea. D. Iorga îmi atrage atențiunea asupra numelui *Bakoray* (cot. *Pakoray*), „fata mareșalului Bacăului”, cu care Ștefăniță a avut doi copii (v. N. Iorga, *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*, extras din *Anal. Acad. Rom.*, 1898, p. 37). Se poate foarte bine ca această *Pakoray* să fie *Bucura*.

⁵ Fejer, *Cod. diplom. Hungariae*, t. I, p. 433, t. II, p. 73.

⁶ *Ikir-bukur* (1086, Wenzel, *Cod. dipl. arp. cont.*, în *MHi.*, *Diplom.*, t. VI, p. 37); *Keures-bocor* (Fejer, *Cod. dipl.*, t. II, p. 286); *Gyumolessos-bokor* (1222, Fejer, t. III, p. 360); *Szil-bokor* (1222, Fejer, t. III, p. 359); *Rekelia-bukur* (1247, Fejer, t. VIU, p. 377); *Chipke-bokor* (Fejer, t. VII, p. 320); *Gyreu-bukur* (1268, Fejer, t. IVI, p. 451); *Gymulche-buchur* (1270, Fejer, t. VIP, p. 369); *Zil-bukur* (1272, Fejer, t. VI, p. 218); *Gya-bukur* (1276, Wenzel, *Diplom.*, t. XXII, p. 187); *Csipke-bokor* (1323, Fejer, t. VIIIU, p. 492); *Keăres-bokor* (1431, Fejer, t. XVII, p. 378). Cf. și *Szibokor* de astăzi (J. Jekelfalussy, *A magyar korona országainak helységnevtára*, 1888).

⁷ *Dict. geogr.*, p. 98.

⁸ *Dict. geogr.*, p. 123.

⁹ *Dict. geogr.*, p. 38.

¹⁰ *Malul* (*Dict. jud. Vilcea*, p. 226); *Malul Roșu* (*Dict. jud. Olt*, p. 131); P. Antonescu-Remuși, *Dict. jud. Vlașca*, 1891, p. 195; *Dict. jud. Prahova*, p. 256); *Malul de răsună*, *Alaiul Bastei*, *Malul Țarini*, *Malul Lung*, *Malul Ursului* (*Dict. jud. Prahova*, p. 257), *Malul Podurilor*, *Malul Corbului* (*Dict. jud. Muscel*, p. 196), *Alba Malul*, *Malul*, *Malul Breaz*, *Malul cu Cătină*, *Malul cu Gaură*, *Malul cu Sare*, *Malul Lung*, *Capul Malului* (*Dict. jud. Buzău*, pp. 5, 299—300), *Malul Alb* (*Dict. jud. Tecuci*, p. 125), *Poiana Malului* (*Dict. jud. Rîmnicul-Sărat*, p. 174; *Dict. jud. Tecuci*, p. 125), *Malul lui Raiu* (*Dict. jud. Bacău*, p. 354), *Malul* (*Dict. jud. Neamț*, p. 217),

Iunni în considerare înțelesul obișnuit pe care-l are *mal* în daco-română, ne întrebăm cum se poate ca acest substantiv să fi fost ilul ca nume unui munte. Și aici ca și la *Bucura*, limba albaneză ne vine în ajutor. În albaneză *maV* însemnează tocmai „munte”. Ili'inânescul *mal*, fie că vine din albaneză, fie că este un împrumut «Im altă limbă, a trebuit să aibă și el mai întii înțelesul de „munte”. și această semnificațiune, păstrată în numele localităților amintite, ne este atestată și de istrianul *mal* cu înțelesul de „deal”. În unele părți din România chiar, se mai aude, după cât știm, din nou informați, *mal* cu aceeași accețiune. Cît despre schimbarea de înțeles, d. G. Meyer compară vechiul slavon *bregu* (larm) eu germ. *Berg* (munte)¹¹.

În această *mal* a avut odată în limba română înțelesul de „munte”, de „ridicătură de pământ” în general, aceasta ne va înlesni să explicăm câteva nume interesante de localități din documentele vechii ungurești. D. Hasdeu a atras atențiunea asupra mai multor localități din Ungaria atestate în documente din sec. al XIII-lea și al XIV-lea al căror nume este compus cu *-mal**. După cum rezultă din textul documentelor, asemenea numiri erau date numai munților, dealurilor și oricăror localități așezate pe o înălțime. În limba ungurească cuvîntul *mal* nu există astăzi și nici nu este

Malul Țiglăului (*Dict. jud. Suceava*, p. 195). Cf. *Mălurelul* (*Dict. jud. I. ileca*, y. 242), *Mali'ța* (*Dict. jud. Muscel*, p. 196), *Malaria* (*Dict. jud. H-iraii*, p. 354), *Malarii* (*Dict. jud. Tecuci*, p. 128). Un deal din Transilvania liu.u'la și el numele de *Mal* (S. Moldovan, *Țara noastră*, 1894, p. 337).

¹¹ Mikiosich, *Rumunische Untersuchungen*, 1881, I, p. 34.

D. A. Argenti îmi comunică că în județul Tecuci (corn. Buda) *mal* înseamnă cu înțelesul de „ridicătură (dîmb) dincolo de care terenul se nivelează”. Xi'elași lucru și în județul Prahova, în împrejurimile Ploieștilor. Pentru IIIII'-(II) Rîmnicul-Sărat, d. F. Prugescu mă asigură că, în șalele *Vilcni*, *Sulcalu*, *Grebăn*, *Costierii Mici* și *Boldul*, *mal* are înțelesul de „deal”.

¹² *Uymologisches Worlerbuch der alb. Sprache*, p. 257.

¹³ *Cuvinte din bătrîni*, t. I, p. 289. Cităm aici încă următoarele localități din sec. al XIII—XV-lea, scăpate din vedere de d-l Hasdou: *Besneumal* (I:':>'>, l'Vjer, *Cod. diplom. Hung.*, III, p. 179; Wenzel, *Cod. arp. cont.*, în *MOII. Hung. hist.*, *Diplom.*, t. XI, p. 471); *Sermal* (1256, Fejer, t. VIIv, y. :il9); *Macramal* (1262, Wenzel, *Diplom.*, t. XX, p. 518); *Avsemal* (1275, l'Vjer, f. VU, p. 287); *Cuzepmal* (1280, Wenzel, *Diplom.*, t. XVII, p. 290); *M.,sn,al* (1280, *ibid.*, t. XXII, p. 318); *Nogfamala* (1291, Fejer, t. VI, P 93); *Vymal* (1295, Wenzel, *Diplom.*, t. X, p. 174); *Kozmal* (1362, Fejer, I XI, p. 453; 1372, *ibid.*, t. IXIV, . 454; 1382, *ibid.*, t. X, p. 45; 1387, *ibid.*, y. 350; 1419, *ibid.*, t. XVI, p. 229), *Malus* (al. *Bud-malus*, 1393, Fejer, I X, p. 151), *Pruchekmal* (? 1410, Fejer, t. Xv, p. 65. Cf. *Pruthekmal*, *ibid.*, y H56). Cf. și localitățile de astăzi din Ungaria: *Diomâl* (*Zsomâl*) *Nemesmal*, *lînderinal*, *Szinamâl* (J. Jekelfalussy, *A magyar korona országainak helységnevtára*, Budapesta, 1888).

atestat în trecut. De unde să-l fi luat ungerii? Dacă luăm în considerare cele spuse mai sus asupra românescului *mal*, nu mai încapem îndoială că partea din urmă a numelor de localități ungurești amintite este un element românesc. Ungurii au găsit la români cuvântul *mal* cu înțelesul de munte în momentul în care s-au așezat între Tisa și Carpați. Și cât de timpuriu au trebuit să împrumute ei acest cuvânt de la români, aceasta se poate vedea din faptul că deja la a. 1219 găsim localitatea *Zclevmal*, care prezintă în partea din urmă tocmai forma românească *mal*. Iată dar cum și acest cuvânt vorbește în contra lui Rosler.

Numele *martalogilor* ce se dedea în trecut unui corp de soldați scutiți de dări¹ s-a conservat în trei localități din județele Vilcea² și Argeș³.

Numele pîriului și satului *Plotun* din județul Neamț (comuna Pipirig)⁴, ascunde iarăși, ni se pare, un cuvânt dispărut cu desăvîrșire în dacoromână. Macedoneanul *TtXaxouvous* atestat la *Kavalliotis* (nr. 288)⁵ cu înțelesul de „cerb” nu poate fi decît același cuvânt și amîndouă vin din vechiul slavon *нѣототынт*. Se poate deci foarte bine ca într-un timp oarecare să fi existat și în dacoromână acest cuvânt alături de latinescul *cerb*. Dacă luăm în considerare numeroasele localități care poartă nume de animale, forma *plotun* a putut deveni numele unei localități de munte. Tot din aceeași familie de cuvinte fac parte și *Plotoneștii*, sat din județul Fălciu⁶, și *Plotonița* (Bucovina)⁷.

În județul Vaslui există două pîraie numite *Străminosul* și *Străminoasa*. Numele din urmă îl mai poartă și o vale din aceeași regiune⁸ și un sat din județul Tutova⁹. După cit știm, nu se află în graiul din Moldova nici un cuvânt care să fie înrudit cu acesta, în Bănat însă ni s-a păstrat adjectivul *stărminos* cu înțelesul de

¹ De B[aur], *Mmoires historiques et géographiques sur la Valachie*, Frankfurt și Leipzig, 1778, p. 46. Cf. și Nic. Bălcescu, *Ist. rom. sub Mihai-vodă Viteazul*, ed. a 2-a, 1887, p. 636; L. Șăineanu, *Elemente turcești în limba română*, București, 1885, p. 66. Numele *martalogilor* apare foarte des și în documente din Dalmația (*Mon. spectantia historiam Slavorum meridwanum*, tt. VI, p. 142, VIII, XI (v. indicele), XXV, p. 381.

² *Dicț. geogr.*, p. 231.

³ *Idem*, p. 107.

⁴ *Dicționar geografic al județului Neamț*, p. 311.

⁵ G. Meyer, *Das griechisch-sudrumänisch-albanesische Wortverzeichnis des Kavalliotis (Albanesische Studien, XII)*, Viena, 1895, p. 48.

⁶ *Dicționar geografic al jud. Fălciu*, p. 152.

⁷ *Buletinul Societății geografice*, a. VIII, trim. I, 1887, p. 204.

⁸ *Dicț. jud. Vaslui*, pp. 173—174.

⁹ *Dicț. jud. Tutova*, p. 72.

„înclinat, lunecos”. Este evident aceeași formă. Cuvântul românesc este de origine slavonă (vsl.) *CTptMbHHHa*, rus. *CTпeMbiiHHa*, luiig. *CTпT>MHiiHa*, sîrb. *CTпMeH*, *CTпMHHa*. O localitate de peste munți din regiunea Maidanului, *Stărmina*¹ face parte din aceeași familie de cuvinte.

În județul Brăila, două localități poartă numele de *Huturc*. În munte din jud. Bacău (pl. Tazlăul de Sus) se numește *Utura*, Innă care trebuie, desigur, identificată cu cea precedentă². <‘i- să fie această formă și ce să însemneze? în limba română de astăzi nu găsim nici un cuvânt cu care să poată fi identificat. Un pasaj din glosarul slavo-român păstrat în Biblioteca Academiei Române sub nr. 312 (mss.) vine însă să lămurească această interesantă formă. Cetim acolo (fol. 207 a): **CEH: 8T80C**. După cum u arătat d. Hasdeu³, cuvântul românesc, atestat aici cu înțelesul de „cucuvaie”, face parte din aceeași familie cu bulgarul *yTBA*, sîrbescul *yTHa* și albanezul *ut*, *hui*. Avem fără îndoială și aici **de-a** face cu un cuvânt adus de păstori de la sudul Dunărei.

Înceiem aici studiul nostru. Am voit să arătăm cât de rodnică pol fi cercetările filologice îndreptate asupra numelor noastre toponimice. Cele înșirate de noi nu sînt, desigur, decît o mică parte dintr-un material mai bogat de fapte pe care alte studii de filologie le vor scoate la lumină.

Studii de filologie română, publicate de..., București, 1898, p. 1—16.

¹ G. Weigand, *Driller Jahresbericht des Instituts für rum. Sprache*, p. 326.

² Forma *strămină* se întilnește în textele vechi (v. Cipariu, *Analect*, 1K58, pp. 10—11. El o derivă greșit din lat. *stramen*). *Stîrmini* se aude azi în Țara Hațegului cu înțelesul de „prăpastie” (com. de d. Ar. Densusianu).

³ Liuba și lana, *Topogr. satului Maidan*, p. 86. într-un document ungeresc din 1111 se vorbește de „quaedam terra vocata Starmena Prodol” (G. Wen- /••I, *Codex dipl. arpad. eontinuatus*, în *Mon. Hung. hist., Diplom.*, t. VI, p. 46). Cf. și *Sztarminaza, Szterminecsia, Stirmina* la Pesty Frigyes, *A Szdrinyi baiiság és Szdriny vármegye. tartanele*, Budapesta, 1878, t. II, p. 507.

⁴ *Dicț. geogr. al jud. Brăila*, p. 129.

⁵ *Dicț. geogr. al jud. Bacău*, p. 572. Un lac din jud. Dolj se numește *Cturim* (*Dicț. jud. Dolj*, p. 664). D. Frunzescu (*Dicț. topografic și statistic al Homdniei*, București, 1872, p. 503) și după el d. Hasdeu (*Cuvinte din batrini*, t. I, p. 309) dau forma *Uturina*.

⁶ *Cuvinte din bătrîni*, t. I, p. 309.

⁷ D. Hasdeu vede aici un element tracic. Nu mai încapem îndoială însă a forma albaneză vine din lat. *otus* și că de la albanezi cuvântul a trecut la rmiîni, sîrbi și bulgari (G. Meyer, *Etymologisches Wbrterbuch der albane-nrlten Sprache*, p. 460).

«testată în epoca latină, adică *Ampeiu* (ca *Ampeisium*). Aceasta ar rezulta din faptul că în documentele unghurești din sec. al XIII-lea și al XIV-lea găsim *Ompey* (1299) și *Ompeicha* (1320); dar, cum se poate vedea chiar din textul acestor documente reprodus de Drăganu (p. 4—5) tot acolo apar *Ompoy* și *Ompoicza*; nu putem deci pune preț pe scrierea cu -e-, cît timp poate fi o prrșeală, datorită confundării lui *o* cu *e*.

Grai si suflet, V (1931-1932), 2,
p. 360-361.

CU PRIVIRE LA AMPOI

însușindu-și părerea exprimată de Melich în *Donum natalicium Schrijnen*, N. Drăganu¹ crede că forma mai veche ce a fost pusă în legătură cu *Ampoi* și astfel cum e dată într-una din inscripțiile publicate în CIL. trebuie cetită *Ampeisium*, nu *Ampeisium* (textul e deteriorat tocmai după litera care precede pe al doilea *e* și ea poate fi cetită ori ca *l* ori ca *i*)². Dovada în favoarea formei originare cu -i-, nu cu -l-, ar fi că în documentele unghurești care amintesc întâia oară acest nume găsim *Ompoy* (la 1271, 1299 etc.) și numai mai târziu apare *Ompoly*. Atestările vechi nu dovedesc însă decît că unghurii au auzit de la români numele râului sub forma *Ampoi* și mai târziu l-au ortografiat *Ompoly*. Cît despre *Ampoi*, nimic nu poate infirma părerea că e rezultat din **Ampoi'u*, așa cum am admis cînd am căutat sâ-1 explic în articolul apărut, ca și acela al lui Melich, în *Donum nat. Schrijnen*: în epoca în care unghurii au cunoscut de la noi numele râului, forma veche a acestuia **Ampoiu* putuse foarte bine să devie *Ampoiu*.

N. Drăganu mai susține că pînă relativ târziu am păstrat fonetismul acestui nume așa cum îl apropia mai mult de forma

¹ *Ampoiu*, extr. din *închinare lui N. Iorga...*, Cluj, 1931.

² Pentru justificarea lecturii *Ampeisium*, Drăganu invoacă numele de persoană *Ampeius* (tot din CIL.), dar aceasta (cu *ei = i*) e scris în loc de *Ampius*, cum e atestat alteori (< gr. "A^ioť).

DĂRI DE SEAMĂ
ȘI
INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

N. DRĂGANU, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomasticeii*, București, Imprimeria națională, 1933, 682 pag. (voi. XXI din *Studii și cercetări*, publ. de Acad. Rom.)

încercările reinnoite în timpul din urmă de unii învățați, aproape cu aceeași pasiune ca pe vremea lui Rosler, pentru a tăgădui continuitatea noastră la nordul Dunărei, vine să le răspundă cartea de îndelungate cercetări, de foarte bogată informație, în care N. Drăganu a ținut să dea cuvântul filologiei, hotărîtor în primul rînd, ca și alteori, pentru înlăturări de păreri chinuit apărute.

Cum alături de dovezile lingvistice nu putea fi lăsată la o parte mărturia notarului anonim al regelui Bela, e cercetată, în introducere, valoarea ei, de atîtea ori contestată după interpretări tendențioase. Eliminînd informațiile greșite, improvizatiile, nu se poate să nu recunoaștem că textul anonimului își păstrează însemnătatea cînd vorbește de „Blachii” pe care ungurii i-au întîlnit în înaintările lor spre apus — și aceasta o pune bine în evidență Drăganu, cînd analizează textul mereu răstălmăcit.

Din documentele cîte ne sînt cunoscute urmează înșirarea multor forme toponimice și onomastice, dar o alegere mai riguroasă a lor se impunea, pentru ca fapte precise să nu fie întunecate de simple presupuneri, de vagi apropieri, și aceasta mai ales cînd e invocată onomastica, de atîtea ori nepermițîndu-ne concluzii sigure. Toponimia cu indicații putînd fi mai ușor controlate, cu identificări mai puțin expuse controverselor, ne poate da mai multă încredere în atestările documentelor.

Se înțelege atunci de ce apar îndoioase mare parte din formele pe care le relevă Drăganu, cele dintîi din Panonia, unde crede că majoritatea numirilor cu caracter românesc ar fi atestate în

comitatele din preajma Balatonului. Putem lua în samă, desigur, lunna *Petra* din diploma de la 1055 publicată de Fejer și Erdelyi, dar foarte problematici apar *Secu* din aceeași diplomă și *Saca*, al.'slat la 1211. După un șir de dubioase identificări onomastice, pe care singur Drăganu le prezintă astfel (doar *Fichur*, relevant la p. 66, după un document din 1202—1203, ar fi de reținut, ca l'nrtnă autentică românească, dacă nu ar fi atestarea cea mai veche a cuvîntului românesc împrumutat de unguri: *fiesor*), sînt reluate (p. 68) denumirile toponimice din Panonia. în „villa *Bochi*” (a. 1285) am avea o urmă a rom. *boci* „vițel” (și interjecție cu care se cheamă vițeeii), cunoscut în Bihor; cuvîntul, ca și altele din Milior, nu poate fi decît un împrumut din ungurește, unde *bocs ne* îndreaptă spre forme identice fino-ugrice și iranice; este exclus «a *bocs* să fie luat din românește, cum crede Drăganu, așa că *Boch*

chiar dacă ar fi același cuvînt — nu poate fi pus printre toponimicele de considerat ca românești. *Keczal*, pe care Drăganu îl socotește identic cu alte nume, ale lui *Kocel* din Mitra și *Ckozil*, fiul lui Privina, ducele Moraviei etc, nu ar fi altceva decît rom. *calci* (p. 79 urm.); încercările de a-l deriva din slavă (slov. *kgcelj* „cu părul creț, cîne flocos” etc.) nu i se par convingătoare, dar tema *koc-* e bine reprezentată în slavă, în special în slovenă, cu toate că raporturile ei cu *kod-* (de unde vsl. *koâam*) nu sînt lămurite; deci *Keczal* și celelalte forme citate de Drăganu nu ne pot ispiti să le credem de origine românească. în schimb, e de privit ca sigur românesc *cheretje*. (a. 1248), al cărui înțeles se vede bine că e același cu al lui *ceret* (p. 95). Cu privire la *-măi*, care apare des, din secolul al XIII-lea, în urme de localități (ca *Zevlevmal* etc), Drăganu aduce (p. 111 urm.) confirmări nouă că nu poate fi decît rom. *mal*, cu toate încercările mai din urmă ale lui L. Treml de a-l explica altfel: înțelesul lui *-mâl* reiese limpede din multe documente unde e tradus cu „mons, monticulus, collis”, deci tocmai semnificațiile pe care le are cuvîntul românesc. Dacă în maghiară apare forma *-mâl-* pe care Treml o identifică cu *-mal* din toponimice —, ea nu poate explica partea din urmă a acestora, deoarece înțelesul ei („pîntece” etc.) exclude o asemenea identificare; nici ung. *mell* „piept”, considerat de Treml ca un dublet al lui *mâl*, nu poate avea vreo legătură, cum arată bine Drăganu, eu *-mal* din numele de localități. La p. 145 *Meneca* (a. 1082) e

¹ în legătură cu *Bocs* Drăganu studiază numele plecînd de la forma *baci* a cărei origine cumană, cum am căutat să arăt în *Graiși suflet*, IV, 149, nu i se pare dovedită, pentru că nu s-ar întemeia „pe un radical atestat”; dar lema *bak-* e bine reprezentată în limbile turco-tătare, cum se poate vedea la Vâmbery, *Etym. Wb.*, 196.

dat ca puțind fi identic cu *mîneacă*, dar nu vedem cum acest cuvînt ar fi trecut în toponimie; poate ar fi de pus în legătură cu ung. *menedek* „refugiul, azil”, *menekedni* „a se refugia”. Tot prin maghiară se poate explica mai bine *Kerka* (p. 169), alb. *kerk* la care se gîndește Drăganu fiind exclus să fi lăsat o urmă izolată în toponimie, cum nu ne putem gîndi la el nici pentru a explica pe *tierc*.

Din Carpații vestici e relevat mai întîi (p. 171) *Staul* (a. 1113), în apropierea Nitrei, care nu poate fi decît rom. *staul*. Ca românesc trebuie privit și *Lac* (p. 172), însă *Luth* pare mai curînd să fie slav¹. Stăruind asupra originii valahilor din Moravia, Drăganu relevază cîteva fapte dovedind așezările lor acolo într-o epocă anterioară celei admise de unii învățați.

Pentru numele din Bănat și Hunedoara, atestate mai tîrziu decît ne-am așteptat — și Drăganu arată pentru ce motive —, sînt de făcut iarăși rectificări și eliminări: *Basarăga* (p. 236) nu poate fi decît *Basarabă*, cum apare și alteori alterat (singur Drăganu înregistrează în altă parte formele variate sub care apare acest nume); *Omuz*, *Wonuz* (p. 237) nu e de loc sigur că ar fi *Onuț* = *lonuț*.

Sînt urmărite mai departe formele atestate din Munții Apuseni, Carpații nord-estici etc; unele, ca *Rotunda* (p. 292), *Alba* (p. 299, 307, 309), avînd valoarea lor, dar altele apărînd de tot problematice.

La prezentările după documente Drăganu adaugă părerile sale asupra originii numelor vechi din toponimia noastră, de atîtea ori discutate.

Pentru *Ampoi* (p. 489) reproduce explicația pe care a dat-o altă dată, însă greu de admis cît timp în indo-europeană nu găsim o temă *ampe-* de la care ar trebui să plecăm. Originea lui iranică, cum am crezut că ar fi de luat în seamă, înlătură, și ca fonetism și ca înțeles, dificultăți care subzistă în încercările de a-l explica altfel.

Înregistrînd etimologiile propuse pentru *Criș* (p. 313), Drăganu crede că ar putea fi latin (din *c r i s a r e* însă e exclus să fie derivat) sau slav (de fapt însă radicalul *kris-* e inexistent), ori traco-dac. Mi se pare că trebuie să rămînem la etimologia lui Tomascsek, care îl punea în legătură cu sanscr. *krsnā-* „negru” (comp. numele de riu lit. *Kirsna* „rîul negru”)²,

¹ Cf. Miklosich, *Die slav. Ortsnamen*, 278; P. Cerny a P. Văsa, *Moravská imina mistni*, Brno, 1907, 95.

² Walde, *Vergi. Wb. der indogerm. Spr.*, I, 428-429.

Mureșul (p. 496), redînd formele cele mai vechi atestate Măpițci *M'/pir/o*; e explicat prin intermediarul slav **Moris* (cu schimburi-a lui a în o obișnuită în slavă), dar din acesta nu putea rezulta Inima românească. Fonetismul cu *-u-* rămîne nelămurit. Cum *•i|iiim-am* în cursul asupra toponimiei și onomasticei noastre din li'.N —1929, în ce privește tema toate etimologiile propuse pînă *•M* um sint contestabile și atunci, plecînd de la Mipia(oț) niili-in îndreptățiți să ne gîndim la derivarea din radicalul *mer-*, *iintr*, *mor* cu înțelesul de „mare” (adj.), care apare în virl. *măr*, i-r- *•YX^{es}]*t^{aw}P^o?ⁱ deci Măpto(oc) ar fi însemnat „rîul mare”; Inrma scitică *Mar-* a putut fi înlocuită de la o vreme cu alta, *Mor-* lin limba dacilor), și cînd slavii, înaintînd din nord, au găsit iniinclc rîului rostit **Moris* l-au schimbat în **Muris*, prin fonetismul *o > u* cunoscut și în alte forme împrumutate de ei; luînd i-ovilitul astfel de la slavii, noi i-am dat altă terminație, apropii-iiidu-l de formele în *-eș*.

Originea scitică a *Oltului* i se pare lui Drăganu întrucîtva admisibilă (p. 538); cred că e singura de luat în considerație, cum a arătat în urmă C. Patsch. Forma veche *Alutus* ne îndreaptă iipri- tema din care derivă și lat. *lutum*, înțelesul ei fiind acela de „murdar, noroios”; în persană avem *ăludăn* „a murdări”, pe care II. Hubschmann² îl socotește ca provenind din aceeași temă.

Pentru *Someș* (p. 474), Drăganu e înclinat a crede că ar putea 11 derivat din sl. *som%* „somon” (peștele), dar nu vedem cum numele rîului ar pleca de la un asemenea cuvînt. Chiar dacă înlăturăm forma dubioasă *Samus*, din epoca latină, cu care a fost pus în legătură *Someșul*, în partea întîi putem recunoaște tema indoeuro-poauă *sem-*, *sam-* avînd, printre altele, înțelesul de „liniște, liniștit”³; *Someșul* ar însemna deci „rîul liniștit”; trecînd la slavii, numele rîului a fost schimbat, prin înlocuirea lui *a* cu *o* ca în alte cazuri, și în ce privește terminația *-eș* ea poate fi explicată la fel ca în *Mureș*.

Numele *Maramureșului* (p. 389) e desprins întrucîtva din vagul explicațiilor de pînă acum. Drăganu, plecînd de la formele mai vechi *Maramorisis*, *Maramorosius* etc, se oprește la concluzia că în partea întîi avem a face cu *Mara* — *Măria*, numele unei poseoare după care s-ar fi numit apa și cîmpia *Mara*, iar în partea a doua cu un derivat al acestuia, *Marei* (*-os*). Că numele trebuie

¹ Walde, *Vergi. Wb. der indogerm. Spr.*, II, 238.

² *Persische Studien*, 8; cf. 168.

³ Walde, *l.c.*, II, 491-492; cf. Tomascsek, *Die alten Thraker*, IIH, 98, unde greșit e alăturat la. *xăfivco*.

despărțit în două și considerat ca primit de noi de la slavi prin unguri nu poate fi îndoială, dar nu înțelegem cum ar fi rezultat din alăturarea celor două nume de persoană și de ce nu am fi avut **Maramureș*. Trebuie să ținem samă înainte de toate că *Maramoris* apare în documente ca numele râului *Mara* și e de presupus atunci că el cuprinde un înțeles pe care-l întilnim adeseori în denumirile de riuri de munte: acela de „întunecat, negru”, în slavă e cunoscută tema *mar-*, *mor-* tocmai cu acest înțeles¹ și de la ea putem pleca pentru ca să explicăm partea întâi a cuvîntului². Cît despre partea a doua, ea poate fi un derivat cu *-es* sau *-is* din *mor-*, care se știe că se întilnește adeseori în nume de riuri; la un asemenea derivat s-a gîndit și Drăganu, preferînd însă explicația pe care am văzut-o. Reconstruind deci forma din slavă, am avea **Mar-moris* (sau *-es*), „rîul întunecat, negru” și acesteia i-ar corespunde *Marmarus*, *Marmarosia*, cum sînt dați în documente din sec. al XIII-lea și al XIV-lea. Ea a fost schimbată apoi de unguri în *Maramoris (-os)*, prin intercalarea lui *a* fie pentru înlesnirea rostirii grupului *-rm-*, fie sub influența formei *Mara*, cunoscută în alte toponimice. Luînd cuvîntul de la unguri, la rîndul nostru l-am schimbat în *Maramureș*, după *Mureș*. După ce numele a ajuns să designeze ținutul, acela al râului a fost redus la *Mara*, cum se zice azi, prin înlăturarea părții a doua, după cum, invers, maramureșenii își zic uneori *mureșeni*³.

Abrudul (p. 488), după atîtea etimologii ce i s-au dat, e considerat de Drăganu ca slav, din *ob'b -f- rbd*, *rud-b* „roșu”. Dar cum s-ar explica schimbarea lui *o-* în *a-*?

Pentru *Zărând*, aduce cîteva rezerve (p. 387) la originea iranică, cum am admis-o. Părerea sa e că s-ar putea să fi fost mai întii un nume de persoană, pentru că un astfel de nume, *Zarand*, e atestat la *Fejer*. Dar acesta ne duce spre altă formă iranică, *ZâpavSoț*, din inscripțiile grecești] publicate de Latychew și

¹ Berneker, *Slav. et. Wb.*, II, 18.

² Ne-am putea gîndi și la o altă temă, *chmar-*, *chmur-*, cu aceeași semnificație (v. dicționarul lui Berneker, I, 391, și cf. Walde, *Lc*, II, 223); ea apare în derivatul toponimic *Chmarnik* și chiar din Maramureș: A. Petrov, *Karpaloruske pomistni ndzvi*, Praga, 1929, 26. *Chmar-* ar fi putut să se reducă la *Mar-* cînd numele râului a trecut la unguri, grupul *chm* nefiind obișnuit pronunțării lor. E iarăși posibil ca *chm-* să se fi schimbat în *m* chiar în slavă, pentru că în cehă alături de *chmoufiti* apare *moufiti*.

³ T. Papahagi, *Gr. și folkl. Maram.*, 59 (*Moreșan*); cf. *An. Arh. de folklor*, 1,234. într-un cîntec publicat de Papahagi (p. 43) se vorbește de rîul *Moriș*: să fie o reminiscență din vremea cînd se zicea *Maramoriș*?

însemnînd „bătrîn”¹ (oset. *zărond*). Nu m-am referit la ea cînd m-am ocupat de *Zărând*, pentru că privea onomastica, ale cărei urme la noi, alături de alte iranisme, de același gen, îmi rezervam să le cercetez altă dată².

în concluzii — care trec dincolo de un rezumat, aducînd cîteva considerații și documentări nouă — Drăganu expune părerea sa asupra formării și expansiunii elementului românesc. Cu privire la istoromâni sînt puse în evidență (p. 601) dovezile care ne îndreptătesc să-i privim ca desprinși dintre dacoromâni, nu ca „români apuseni”, cum îi consideră S. Pușcariu; denumirea de „români apuseni” i se pare, de altfel, improprie și lui Drăganu.

Cu înlăturări de încredere exagerate în unele atestări, cu renunțarea la interpretări departe de a fi convingătoare, cartea ar fi cîștigat desigur, dar ea vorbește de atîtea ori limpede și hotărît pentru cunoașterea trecutului nostru.

Grai și suflet, VI (1934), 1-2, p. 352-358.

¹ V. Miller, *Osset, etjudy*, III, 80; *Zurnal min. narod-nago prosulscenija*, Petersburg, 1886, oct., p. 245; *Die Spr. der Osseten*, 6.

² Asupra înrudirii lui cu alte forme indoeuropene, v. Walde, *Lc*, I, 599.

³ Sînt contestate de Drăganu (p. 307) și explicațiile din iranică, pe care le-am dat pentru *Zaiș* și *Desteag* în *Donum natalicium Schrijnen*. Cel dintîi ar fi ung. *zajos* „rausc'he'nd”, dar fiind vorba de un munte, cum i s-ar aplica denumirea aceasta? Dacă *Zaișul* ar fi un rîu, desigur că nu ar mai rămînea îndoială asupra identificării lui cu forma maghiară. Cînd am urmărit și toponimicul acesta, ca și altele, nu am pierdut din vedere confruntarea lui cu forme slave, ungare etc. luate de obicei în considerație în cercetările asupra toponimiei noastre, și numai prin eliminări, după ce — pentru un motiv sau altul — am crezut că trebuie urmată altă cale, m-am îndreptat spre limbile iranice. PenLru *Desteag*, Drăganu invoacă forma ung. *Geszteg*, înregistrată de S. Moldovan, dar aceasta nu poate fi despărțită de altele care în ungurește redau pe *De-* al nostru; singur Drăganu a relevat de mai multe ori asemenea forme (d. e. *Gyeva* alături de *Diva*, p. 272, 273), așa încît presu. punerea că *Desteag* ar fi ung. *geszt* „album (lemnul copacului între coaje și inimă)” + suf. *-eg* = *geszteg* „lemnos, bățos” nu se susține. Cu atît mai mult cu cît numele unui munte nu putea pleca de la înțelesul de „alburn”.

FONETICĂ
ȘI

Studiile în domeniul foneticii istorice și al etimologiei au determinat direcțiile de dezvoltare ale lingvisticii la începuturile ei. În cercetările de istorie a limbii și în cele privitoare la stabilirea diverselor etimologii, Ovid Densusianu a dat dovada unei cunoașteri amănunțite a transformărilor fonetice care s-au produs în procesul trecerii de la latină la română¹.

Ovid Densusianu a examinat în lucrările sale unele dintre cele mai caracteristice particularități fonetice ale limbii române, ca, de pildă, rotacismul, palatalizarea labialelor, vocalele *ă* și *î*, formele diftongate *cline*, *pline* etc.

Ga și în celelalte domenii, Densusianu arată că numai coroborarea datelor foneticii istorice, căreia el îi acordă

¹ Cf., dintre studiile speciale consacrate unor probleme de fonetică, Rotacismul în dialectul istrătan, în *RCL*, V (1897), 1, p. 15—20; Asupra formei „steaua”, în *SFR*, 1898, p. 43—49; *Din istoria amușirii lui u final în limba română*, București, 1904, 30 p.; Cu privire la fonetismul *ă* — *î*, în *GS*, I (1923), 2, p. 324—326; *Asupra transformărilor lui ct es, lat. în l. română*, în *GS*, VII (1937), p. 271—274 etc; Cf. și cursurile universitare din 1902—1903, 1913—1914, 1927—1928, 1933—1934 și 1936—1937 (vezi D. Șandru, *Ovid Densusianu filolog* (cu bibliografia cursurilor și trei facsimile), București, 1939, 32 p.), în care sînt tratate și probleme de fonetică românească.

• Unele explicații date de Ovid Densusianu nu au fost confirmate de cercetările ulterioare. Cf. *Nota explicativă* a lui J. Byck la *Istoria limbii române*, traducere românească, București, 1961, voi. II, p. 368.

o importanță deosebită, cu cele ale foneticii experimentale poate duce la rezultate valoroase în cercetare.

Legile fonetice nu pot avea aceeași valoare ca legile din alte științe; ele trebuie înțelese, în consecință, ca „transformări de sunete rezultate în anumite condiții și imprimând unei limbi sau unui grup lingvistic caractere particulare”.

Analizând achizițiile datorate fonologiei, Densusianu arată că sunetele pot fi studiate din diverse puncte de vedere; totodată el manifestă anumite reticente față de unele inovații terminologice, de exemplu în lucrările școlii lingvistice de la Praga¹.

Perspectivile cercetărilor fonetice, remarcă Densusianu, sînt dintre cele mai atrăgătoare. El a relevat importanța studierii, de exemplu, a ritmului muzical în diferite limbi, a armoniei silabice, a accentului etc. Astfel de studii presupun, desigur, observații subtile, perspicacitate, aptitudini pentru a distinge elementele care trebuie luate în seamă etc.

Descrierea aprofundată a acestor aspecte este însă tot atît de atrăgătoare prin contribuția pe care o va aduce la definirea caracterului unei limbi (sau al unui grup de limbi) și la lămurirea unor probleme interesante din istoria limbilor (ca, de exemplu, problema influențelor dintre diferite sisteme lingvistice).

*
* *

Preocuparea permanentă pe care Ovid Densusianu a manifestat-o pentru problemele de ortografie atît în studii speciale și în rapoarte academice consacrate siste-

¹ Ovid Densusianu remarcă, în *Orientări nouă în cercetările filologice*, în GS, I (1923), 1, p. 1-22, că unii cercetători în domeniul foneticii experimentale manifestă un oarecare dispreț, nejustificat, față de fonetica istorică; cf. și darea de seamă la A. Rosetti, *Recherches sur la phonétique du roumain au XVI-e siècle*, Paris, 1926, în GS, III (1928), 2, p. 463-464. În discuțiile purtate pe marginea programului primului *Congres al filologilor români*, Ovid Densusianu susține necesitatea înființării la Facultatea de litere a unei catedre de fonetică experimentală (Cf. *I-ul Congres al filologilor români*, 13, 14 și 10 april 1925, București, 1926, p. 20).

¹ Cf. *Orientări noi în cercetările filologice*, în GS, I (1923), 1, p. 3-4.

* Cf. darea de seamă la *Travaux du Cercle linguistique de Prague*, 1-4, în GS, V (1931-32), 2, p. 366-370, și la voi. *Psychologie du langage*..., în GS, VI (1934), 1-2, p. 342-350.

melor ortografice românești¹, cit și în Întreaga sa activitate², se explică prin rolul deosebit al normelor ortografice în consolidarea unității limbii literare și în viața culturală a colectivității.

Combătînd adoptarea de către Academie a principiului fonetic în scrierea neologismelor, Densusianu propunea — pentru cuvintele care aparțin patrimoniului cultural — păstrarea unei ortografii nu prea îndepărtată de etimon, pentru a se menține astfel apropierea față de formele din celelalte limbi de circulație.

Cultura presupune și un efort de asimilare; ea nu se poate realiza numai prin achiziții ușoare. Școala, în procesul de învățare a limbii latine și franceze, are menirea de a da orientări în ceea ce privește forma neologismelor. „Cine trece prin școală și caută să se cultive... ajunge să-și fixeze imaginea grafică a fiecărui cuvînt; aceasta e, printre altele, cultura adevărată”. „Filologia trebuie să ducă și la o alegere a formelor, la stăpînirea limbii literare...”.

Critica folosirii unei limbi insuficient cultivate, caracterizată prin „ticuri” ortografice și elemente dialectale (chiar în lucrările unor lingviști), revine adesea în recenzii lui Ovid Densusianu.

Analizînd critic contribuția Școlii ardeleni la dezvoltarea filologiei românești, și în special principiile aplicate de reprezentanții ei la fixarea ortografiei³, Densu-

¹ Cf. *La nouvelle orthographe de VA.cadim.ie Roumaine*, 1904, 23 p.; *Noua ortografie*, în GS, V (1931-1932), 2, p. 207-216, și *Ortografia Academiei tot nehotărîtă*, în *id.*, p. 361-362. Densusianu a făcut parte din „Comisia pentru scrierea limbii române”, formată la *I-ul Congres al filologilor români* (1925), și din unele comisii academice; în această calitate a participat la elaborarea rapoartelor și la discuțiile purtate pe marginea lor. Cf. *JVoua ortografie*, unde se face o prezentare a acestei activități.

* Cf. *Școala latinistă, originea, tendințele și influența ei*, București, 1900, 34 p.; *Asupra unei „nedumeriri” de terminologie lingvistică*, în GS, VI (1934), 1-2 p. 318-320, observațiile pe care le face în GS, II (1926), 2, p. 382, IV (1929), 1, p. 192. Cf. și *Critică fără gramatică și iarăși parazitism literar*, în VN, V (1910), 24, p. 477-482, unde Densusianu răspunde lui M. Dragomirescu, care îl acuzase că face greșeli de gramatică.

* Cf. *iVoua ortografie*, p. 216.

* Cf. darea de seamă la Al. Philippide, *Originea românilor*, în GS, IV (1930), 2, p. 40.!

* Cf. *Școala latinistă, originea, tendințele și influența ei*. București, 1900.

sianu valorifică una dintre cele mai interesante și mai pline de învățăminte orientări din cultura românească. Reacția apărută în Principate contra exagerărilor etimologice ale Școlii latiniste se datorește, după părerea lui Densusianu, impulsului pe care poezia¹ l-a dat activității noastre literare la începutul secolului al XIX-lea.

Un sistem ortografic rațional trebuie să reproducă, după părerea lui Ovid Densusianu, cât mai simplu și mai clar, prin eliminarea elementelor de prisos și a oricăror complicații, formele limbii literare, așa cum aceasta se generalizează treptat în toate domeniile de activitate. El trebuie să fie, de asemenea, consecvent în aplicarea principiilor stabilite pe baza cunoașterii temeinice a realității lingvistice.

Se înțelege că un sistem ortografic nou sau o reformă ortografică e necesar să renunțe la formele care nu mai corespund stadiului de evoluție a limbii și să introducă cu curaj inovațiile care se impun².

Acestea sînt determinate de anumite tendințe (Densusianu folosește aici termenul de „îclinări”) care s-au afirmat în evoluția limbii și care sînt caracteristice momentului respectiv.

în ceea ce privește adoptarea unui sistem: etimologic sau fonetic (sistemele mixte sînt reprobate din capul locului), spiritul critic și realist — afirmă Densusianu — trebuie să ne conducă spre cel fonetic.

Densusianu se pronunță împotriva fonetismului exagerat, care a fost opus tendințelor etimologice. Fonetismul literar, prin care Densusianu înțelege formele impuse prin scrierile literare, ar fi singura cale de urmat în adoptarea unui sistem ortografic, bazat pe principiul fonetic.

Sistemul ortografic al unei limbi nu trebuie să reproducă varietățile de pronunțare; de aceea nu pot fi admise formele dialectale sau cele care adoptă pronunțări din limba vorbită de toate zilele.

în selectarea formelor literare, Densusianu folosește, alături de criteriul fonetic, criteriul morfologic, al unifor-

¹ Cf. pentru rolul pe care îl are poezia, în concepția lui Densusianu în dezvoltarea literaturii, limbii și a culturii în general, prefața la volumul consacrat evoluției estetice a limbii române, în secțiunea *Linguistică* a ediției de față.

² Cf. în *Noua ortografie*, critica pe care o face Densusianu ortografiei Academiei pentru că repetă mereu experiențe inutile și face concesii etimologismului.

mizării formelor, al frecvenței unui anumit fonetism; propune, de asemenea, să se țină seamă și de fonetismul general românesc, precum și de tradiția literară³.

Prin atenția pe care a acordat-o în activitatea sa exprimării corecte și alese, Ovid Densusianu a urmărit cultivarea limbii române literare.

Prin principiile susținute în ortografia românească, el a contribuit la discreditarea unor rămășițe etimologice în sistemele adoptate de Academie și la selectarea și precizarea formelor limbii române literare.

³ Vezi discuția asupra neologismelor în *Noua ortografie*.

⁴ Cf. mai ales, numeroasele note publicate în revista *Vieafa nouă*.

FONETICĂ

STUDII ȘI ARTICOLE

ASUPRA FORMEI „STEAUA”

Ar fi de prisos să cităm aici tot ce s-a scris asupra acestui Milieet. D.E. Gorra a dat o bibliografie completă a chestiunii și importanța sa lucrare *DelV epentesidi iato nelle lingue romanze*, «părută în *Studj di filologia romanza*, t. XI, pp. 540 și urm. Nu vom examina aici decât cele două teorii principale, cea a lui Miklosich (Schuchardt și Lambrior) și cea a d-lui Tiktin, arătând rare din ele este mai admisibilă. Vom cerceta anume dacă forma *steaua* a rezultat din lat. *stella* în urma vocalizării grupului consonantic *ll* (Miklosich), sau dacă lat. *stella* a dat în românește *stea* și că sunetul *u* (o) a fost introdus la forma articulată *steaua* pentru a evita hiatul (Tiktin).

Faptele pe care le vom desfășura aici ne vor arăta, credem, și argumentele aduse de d. Gorra pentru a proba slăbiciunea teoriei d-lui Tiktin nu sînt de loc decisive. Vom vedea că teo-

¹ D. Meyer-Lubke se exprimă de asemenea în contra aserțiunilor d-lui Gorra, fără să examineze însă chestiunea mai de aproape (*Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der romanischen Philologie*, t. II, p. 81). Mai favorabilă este apărerea d-lui Gaston Paris, care crede că argumentele aduse de d. Gorra pot fi considerate ca definitive (*România*, t. XXIII, p. 599). — le l'liilippide, care nu pare a fi cunoscut studiul d-lui Gorra, admite, ca și Miklosich, vocalizarea lui *ll* (*Istoria limbii române*, Iași, 1894, p. 33), dar modul în care caută să explice trecerea lui *stella* la *stea* este puțin satisfăcător. D-sa zice că *ll* precedat de *e*, *i*, *u* și urmat de o se schimbă în *u*, care cade mai pe urmă. D. Philippide ar fi trebuit să ne explice mai bine acest fenomen, pentru că nu putem înțelege cum *steaua* ar fi devenit **steaă* și mai târziu *stea*. Părerea d-lui Philippide este încă și mai contestabilă decât cea a lui Miklosich, cu toate că admite ca și acesta trecerea lui *ll* la *u*.

ria lui Miklosich este mult mai contestabilă și că explicațiunea dată de d. Tiktin corespunde mai bine legilor fonetice ale limbei române.

Mai înainte de a arăta care sînt faptele ce vin să contrazică aserțiunile d-lui Gorra, vom căuta să fixăm un punct care a fost puțin băgat în samă de mai toți aceia ce s-au ocupat de forma în chestiune. D. Gorra, ca cei mai mulți din filologiei care l-au precedat, ne vorbește totdeauna de grupul *uā* (*o*) din *steaua*, ca și cînd ar fi un diftong. Cu toate acestea el nu este un diftong. Aceste două foneme sînt de aceeași natură ca și în *două*, *văduă* etc. Cel dintîi element nu este o vocală curată, ci o semivocală (comp. fr. *ouest*, *oui*). D. Meyer-Liibke a observat foarte bine aceasta cînd spune că *u* are în acest caz valoarea unui *u* (*o*) și că nu este altceva decît o „fricativă sonoră velară”¹.

Comparațiunea pe care am făcut-o între cuvintele *văduă* și *steaua* ne poate servi, din alt punct de vedere, la probarea faptului că *steaua* nu poate veni direct din *stella* în urma trecerii lui *ll* la *yt*. Și într-adevăr, seria *stella*-**steua*-*steauă*, admisă de d. Gorra (p. 546), n-a putut exista niciodată, pentru că *e* nu se schimbă în diftong în cazul cînd în silaba următoare se află un *ua*, *uă*. Astfel lat. *vidua* (lat. vulg. **vedua*) a devenit în limba română *văduă*, fără nici o urmă de diftongarea lui *e*. Dacă finala *-uă* ar fi permis trecerea lui *e* la *ea*, am fi avut atunci **vedua*-**veaduă*-**vaduă* (comp. *virga*-**verga*-**veargă*-*vargă*). Diftongarea lui *e* nu s-a putut produce decît în cazul cînd silaba următoare cuprindea un *a*, devenit în limba română *ă*; niciodată însă cînd se afla dinaintea unui *uă*. Pentru ce în acest din urmă caz nu s-a produs același fenomen, aceasta trebuie datorită împrejurării că grupul *tjă* cuprindea un element consonantic care împiedica diftongarea lui *e*. Reiese deci în mod lămurit că, chiar dacă am admite trecerea lui *ll* la *u*, n-am putea explica nicidecum pe *steaua* din lat. *stella*; ar fi trebuit să avem **steuă*, niciodată însă *steaua*.

¹ Voi cita în tot studiul meu forma aceasta, care se aude în unele părți ale domeniului limbei române și care, după cum foarte bine observă d. Gorra (*l.c.*, p. 545), trebuie să fie considerată ca cea mai veche, în vreme ce *steao* este de dată mai recentă și s-a dezvoltat din forma precedentă.

² *Grammatik der romanischen Sprachen*, t. I, §§ 104, 381. Cf. și Tiktin, *Studien zur rumänischen Philologie*, Leipzig, 1884, p. 26, și G. Paris, *l.c.* D. Gorra (*l.c.*, p. 479) numește sunetul *u* din forme ca *aua* „una prostesi consonantica davanti alia seconda vocale”. Ne mirăm că d-sa n-a recunoscut același sunet și în românescul *steaua*.

³ D. Meyer-Lubke a scăpat acest fapt din vedere, pentru că în t. I, p. 104, din *Grammatik der romanischen Sprachen* ne spune că „nu este nici o greutate de a admite că **steuă* sau **steā* a trecut la *steăă*”. D. Meyer-Lubke

Observațiunile pe care le-am făcut asupra lui *ll* se pot aplica tul așa de bine și la studiul lui *v* intervocalic. Românescul *neaua* nu poate să fie explicat dacă admitem că *v* din lat. *nivem* a trecut la *u*, după cum cred unii filologi. Din cele spuse mai sus rezultă < a *tlvem* n-ar fi putut da decît **neuă*, nicidecum *neaua*, în cazul cînd *v* ar fi trecut la *yt*. Admitem deci, împreună cu dd. Meyer-Liibke și Tiktin, că *v* latin, așezat între două vocale, a căzut în limba română fără să lase vreo urmă: *nivem* a devenit **ne-e*, **nc* și mai tîrziu *nea*.

Teoria lui Miklosich prezintă încă alte părți contestabile. I>. Gorra, cu toate că recunoaște singur că nu este nici un exemplu în limbile romanice de trecerea lui *ll* la *u*, se silește cu toate acestea *uă* explice acest fenomen în limba română. Răzimîndu-se pe o observațiune făcută de d. Tiktin, d-sa zice (p. 548) că grupul *ll* a putut foarte bine să treacă la *l* care mai tîrziu s-a prefăcut în *u*, intr-o epocă în care *l* intervocalic fusese deja înlocuit prin *r*. După d. Gorra am avea de-a face aici cu un fenomen analog cu fr. *coti* din lat. *collum*. Ne întrebăm însă atunci pentru ce *cabalus* care trebuia să se fi transformat în **ea(b)alu(s)* în epoca în care se zicea **stela*, a rămas pînă astăzi *cal*? Trecerea lui *l* la *u* II rîr- fi trebuit oare să se întîmple mai ușor înaintea unui *u* (*o*) decît înaintea unui *ă*? D. Gorra s-a gîndit la această obiecțiune, pentru că adaugă, cu cîteva pagini mai departe (p. 558), că consoana dublă *l* redusă la *l* simplu, a trecut la *u* (*o*) în toate cazurile rînd era urmată de *ă*. în contra acestei ipoteze, exprimate mai înainte de d. Schuchardt⁴, se opune aceeași obiecțiune ca și mai sus. Pentru ce adică *ă* ar fi favorizat vocalizarea lui *l* și pentru «arc motiv această consoană s-ar fi păstrat dinaintea unui *u*? Toată explicațiunea d-lui Gorra rămîne deci o simplă afirmațiune neprobată.

crede deci că grupul *uă* n-ar fi împiedecat diftongarea lui *e*, lucru care nu ••sic confirmat de cele spuse de noi mai sus.

¹ în ceea ce privește pe *a* final, el poate fi considerat mai curînd ca o dezvoltare spontană a lui *e* decît ca un element rezultat dintr-o influență analogică, după cum admite d. Tiktin (*Zeitschrift für romanische Philologie*, I -XI, p. 59). Un *e* final accentuat a putut foarte bine să treacă la *ea*, după • iun se poate vedea din *cădea* — *cade* (cădere), *dea* = *del*, *stea* = *stet*.

² Forma *hg* este proprie dialectului istriian (Weigand, *Erster Jahres-hrriht des Instituts für rum. Sprache*, t. I, p. 138) și nu probează nimic aici.

³ O obiecțiune analogă a fost făcută și de d. Tiktin, *Studien zur rum. Philologie*, p. 26. D. Gorra n-a luat-o în considerare.

⁴ Apud Hasdeu, *Cuvinte din bătrîni*, t. I, pp. XXXVI, XL. Cf. și Meyer-I dbke, *Grammatik der rom. Sprachen*, t. I, § 545, unde autorul contrazice iccii ce a spus în altă parte (§§ 104, 381).

Să trecem acum la o altă serie de fapte. Ne vom ocupa anume de trecerea lui *steaua* la *stea* și de faptul că nicăieri nu găsim forme ca *eauă*, *aceauă* (*illa*, *eccu(m)illa*), ci numai *ea*, *acea*. În ceea ce privește fenomenul dinții d. Gorra zice, ca și d. Schuchardt, că *steaua* a pierdut pe *uă* (*o*), după cum s-a întâmplat în *mantaua-manta*, *zauă-za*, *ziuă-zi*. Dar acesta nu este un argument. *Manta* n-a rezultat din *mantaua* în urma căderii lui *uă*; *manta* este forma primitivă (ngr. T6 jxav-ro) care, prin analogie cu alte cuvinte (comp. *para-paraua*), a devenit *mantaua* la forma articulată, **de** unde *mantaua*. *Za* se explică foarte bine din *zaba* (Łâba) admitând căderea lui *b* (*v*) cum am arătat mai sus. *Zi* este forma primitivă (comp. it. *di* rtr. *di* etc.) de unde *ziua*, *ziuă*.

D. Gorra mai aduce încă o probă în favoarea tezei sale (pp. 554—555). După dînsul, ar exista în daco- și istroromână tendința de a omite grupul *uă* (*o*) ori de câte ori este precedat de o vocală palatală. Astfel: *za*, *stea*, *grea*, *zi*; însă *nouă*, *vouă*, *plouă*. Dacă ar fi așa, pentru ce nu s-ar zice *a* în loc de *auă* (lat. *uva*)? De altă parte, formele istriene *steu*, *neu*, citate de d. Gorra, n-au nici o importanță și nu probează de loc slăbirea și căderea lui *uă* după vocalele palatale, după cum voiește să arate d. Gorra. Același fenomen apare și în cuvintele care conțin un *uă* după o vocală labială. Astfel: *do* (— **dou*) alături de *dowe* (Weigand, *Erster Jahresbericht*, pp. 134, 144. Cf. și Miklosich, *Rumunische Untersuchungen*, Viena, 1881, fasc. I¹, p. 74). Tot aici putem aminti

¹ D. Gorra admite, ca și d. Schuchardt, că *zițfă* vine dintr-o formă **dia*, devenită în latina vulgară din Dacia **diva* (p. 552; cf. p. 554). Această etimologie, susținută și de Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rumänischen Dialekte*, I, pp. 42—43, și de d. Weigand, *Die Sprache der Olympo-Walachen*, 1888, p. 31, este prea fantastică. Cf. Tiktin, *Zeitschrift für rom. Philologie*, t. XI, p. 442; Meyer-Liibke, *Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der rom. Philologie*, t. II¹, p. 81. D. Gorra se încearcă să apere această etimologie referindu-se la forma *ziua*, macedo-rom. *z&a* în care accentul a trecut pe *V*— „Dacă acest *JL*, zice d. Gorra, ar fi un element eufonic, schimbarea de accent ar fi surprinzătoare, pentru că sunetul care servește să înlăture hiatul nu primește niciodată accentul în limbele romanice”. D. Gorra se înșală, pentru că, chiar dacă admitem trecerea lui *v* la *u*, nu putem nicidecum explica schimbarea de accent (comp. *neayă*). Forma *dzțfa* (și nu *zua* cum zice d. Gorra) se explică prin *dzțfa* = *dzățfa* (comp. *dzăsără* = *dziseră*. Weigand, *Die Sprache der Olympo-Walachen*, p. 31), de unde *dzțfa* în urma contopirii lui *ă* cu *7a*.

forma *amindou* (— *amindouă*, Weigand, *ibidem*, p. 130), care vorbește de asemenea în contra afirmațiunilor d-lui Gorra.

în ceea ce privește *ea*, *acea* în loc de *aeuă*, *aceauă*, d. Gorra zice că pronumele a putut foarte ușor să piardă silaba *uă*, pentru că el nu avea o formă articulată (*-^a*) care ar fi înlesnit păstrarea lui *uă*. D. Gorra ar fi trebuit să ne arate de ce *două*, *nouă* (numeral și pronume), *vouă* nu s-au redus la *do*, *no*, *vo*, pentru că nici aceste forme n-au avut niciodată articol.

Critica pe care am făcut-o teoriei lui Miklosich ne arată că este peste putință să admitem împreună cu el și cu d. Gorra că sunetul «din *steaua* este rezultat din *l* dublu din lat. *stella*. Nu ne rămîne deci decît să concludem că *stella* a trecut la *stea* și că între această din urmă formă și articolul *a* s-a dezvoltat încetul cu încetul un sunet intermediar între o vocală și o consoană *fu*, *o*). Urmele unui fenomen analog există poate și în istriianul *blava* (mase. *blau*), pl. *blave* (mase. *blavi*), derivat din germ. *blau* și atestat la Gartner (*Rumunische Untersuchungen* ale lui Miklosich, I\ p. 56). Sunetul *v* din acest cuvînt reproduce desigur pe un *u* mai vechi, și cine știe dacă într-o zi chiar dacoromânul *steaua* nu va ajunge la *steavă*? Tot aici putem cita și pe *aciua* (pentru o formă mai veche **acia*), amintit și de d. Meyer-Liibke (*Grammatik der rom. Sprachen*, t. I, § 104) pentru a pune în evidență posibilitatea dezvoltării unui *u* între două vocale. în sfîrșit, în această categorie putem pune poate și formele atît de obscure din portugheză: *fa- i-a bi*, *ja-u-a vi*, citate de d. Gorra (pp. 488, 493).

¹ Trebuie să spun aici că derivațiunea lui *acea* din *eece illa*, admisă de unii filologi și introdusă și de d. Korting în *Lateinisch-romanisches Wörterbuch*, nr. 2764, este cu desăvîrșire falsă. *Acea* nu poate veni decît din *eccu (m) illa*, în vreme ce *eece illa* a dat *aceea*, *aceia*. Această din urmă formă nu poate rezulta din *acea*, după cum spune d. Tiktin (*Zeitschrift für rom. Philologie*, t. XII, p. 444). Este deci de prisos a mai explica pe acest *i* din *aceia* printr-o influență analogică a genitivului (dat.) singular de la forma feminină și a nominativului (acuzativului) plural masculin, explicațiune propusă de d. Tiktin [*l.c.*, p. 446]. Cf. și Gorra (p. 558), care întoarce în contra d-lui Tiktin înseși observațiunile făcute de acest din urmă.

² D. Gorra recurge la aceeași ipoteză pentru *bea*, *ia* (*bibit*, *bibat*, *levat*), care, după el, ar fi înlocuit niște forme mai vechi **beayă*, **iayă*. Totul este însă foarte problematic. *lauă* s-ar fi păstrat cu atît mai mult, cu cît pers. a 3-a sing. a indic. prezent de la conjugarea 1-a se termină în *ă*. De altă parte, dacă admitem că **bea\fă*, **ia\fă* s-au redus la *bea*, *ia*, trebuie să presupunem că a existat un stadiu intermediar *beau*, *iau*. Ne întrebăm însă atunci pentru ce aceste forme s-ar fi scurtat, devenind *bea*, *ia*, în timp ce la persoana a 3-a plural s-a păstrat *beau*, *iau*.

³ Cît despre *da-oor*, *încăpea-oor*, *puteo-oor* (= *da ar*, *încăpea ar*, *putea ar*), citate de d. Tiktin (*Zeitschrift für rom. Philologie*, i. XII, p. 44), putem

Vedem deci cum toate faptele examinate aici ne pot autoriza să ne exprimăm în contra teoriei apărute cu atîta ardoare de d. Gorra.

Studii de filologie română, București,
1898, p. 43-49.

spune că nu au nimic de-a face cu *steaua*. Sunetul *g* (*u*) din aceste forme este datorit foarte probabil unei influențe analogice a persoanei a 3-a sing. de la futur (*închina-tfa, fi-ua* etc), unde *u* s-a dezvoltat din *v*, după cum a observat foarte bine d. Philippide (*Istoria limbii române*, p. 34). D. Philippide admite însă greșit că *a* de la condițional ar fi rezultat și el dintr-un *v* care a existat odinioară la auxiliarul *as, ai, ar*. Aceasta este însă o simplă iluziune, pentru că etimologia **voiam sic*, propusă de d-sa pentru a explica pe *as* etc, nu poate fi luată în serioasă considerațiune.

DIN ISTORIA AMUȚIRII LUI „U” FINAL ÎN LIMBA ROMÂNĂ

du studiu amănunțit asupra lui *u* final în limba română nu n a scris încă. Se constată de obicei că *u* a dispărut, afară de cazurile cind urma după vocală tonică (*bou* etc.) și *l, r* combinați cu **II** Ită consoană (*umblu, codru* etc.) și, în unele regiuni, cînd era precedat de *i* (*voiu* etc); prin ce faze a trecut amuțirea lui, nceasta nu s-a cercetat încă mai de aproape.

Miklosich¹ s-a mulțumit să constate faptele cunoscute, fără să le urmărească istoricește. Singur D. Tiktin s-a oprit mai mult asupra chestiunii și a fixat cîteva puncte; rezumînd constatările pe care le-a făcut în texte, d-sa observă: „Vocala finală [înțelege aici și pe *u* și pe *i*] devenise semisonă în epoca în care încep monumentele noastre literare... Căderea s-a întîmplat, cum arată textele, în secolul al XVII-lea. în *Codicele Voronețian*, *u* este omis numai sporadic. în textele publicate de d-l Hasdeu, *Cuvinte iliu betrini*, I, ff, constatăm amîndouă scrierile [cu *u* și *u*], deși în general predomină *u*. în tipărituri (*Îndreptarea legii, Biblia tir liucurești, Mărgăritare*, ed. I-i) și în manuscrise din secolul al XVII-lea, *u* apare tot mai rar, și în secolul al XVIII-lea — excepțiime făcută pentru reproducerile de texte mai vechi, ca *Mărgărilare*, ed. a 2-a, *Psaltirea* din Iași, 1743 — abia se mai întilnește”. < Miservațiunile d-lui Tiktin nu corespund în totul faptelor; distincțiunile pe care le face după epoci nu se potrivesc la multe texte; de altă parte, din constatările d-sale sînt omise cîteva stadii ale

¹ *Beiträge zur Lautlehre der rumän. Dialekte, Vokalismus*, III, 9.

² *Zeitschrift für romanische Philologie*, XI, 74; XII, 223.

căderii lui *u*, pe care le deducem dintr-o examinare minuțioasă a textelor și pe care vom căuta să le precizăm.

N-am intenționa să urmăresc aici pe *u* în toată epoca de dezvoltare a limbii române din secolul al XVI-lea până în al XIX-lea; de aceea nu voi pune la contribuție decât relativ puține texte; mă voi opri mai mult la partea mai veche a acestei epoci și voi alege textele care-mi vor permite să ajung mai ușor la faptele pe care țin să le pun în evidență, fazele prin care a trecut amuțirea lui *u*, condițiile care au favorizat sau împiedicat cîtva timp această amuțire.

Cine a citit textele noastre vechi știe cîtă confuzie domnește în general în scrierea lui *u* final; aci întîlnim *u*, aci *ă* și chiar omiterea lui; tocmai confuziunea aceasta a încurcat de multe ori pe editori și i-a oprit la constatarea că în această privință scriitorii vechi nu urmau nici o normă. Vom vedea că de fapt lucrurile nu stau tocmai așa.

Analiza cîtova texte ne va convinge.

Încep cu *Codicele Voronețean*. D-l Sbiera a arătat cum se prezintă *u* final în acest text; voi releva faptele esențiale și care-mi dau prilej să completez observațiile d-sale.

Păstrarea lui *u* întreg este una din particularitățile distinctive ale *Codicelei Voronetian*; numai în cîteva cazuri găsim *w* (*t*): *amină* CLXV, 6; *apostolii* CXXXVIII, 3, 5, CLXV, 7 (d-l Sbiera transcrie greșit *apostolulu*), CLXVIII, 1 (transcris și aici *apostolulu*), 10; *hiclesigu* L XV, 5 (de astă dată cu *T*); d-l Sbiera transcrie *hiclesigă*); *tuturora* CXLII, 8; de asemenea numele *Ierusalimu* (de 21 ori și o dată *Rusalimu* VII, 6); *Israilu* CIX, 9; *Savaothu* CXXXII, 4; *Vrocniđonu* LXXXVII, 2; *Pavelă* XXXV, 8 este transcris greșit, manuscrisul dă *Pavela*. După cum a observat d-l Sbiera (p. 282), în *amină*, *apostolu*, *Ierusalimu*, *Israilu*, *Savaothu* și *Vrocniđonu* copistul a fost, desigur, influențat de formele slave identice (іІА\НН'К. аnoc-roA-h, iepo^cdAHM-h, Н3p<iH/M>, caKaoAT» KPOKHM,OHK). Rămîn *hiclesigu* și *tuturora*, unde *u* a fost desigur introdus de copist, care trebuie să fi aparținut unei regiuni în care *u* începuse să slăbească¹.

Într-un singur caz găsim pe *u* final omis, în *bu^r e* CLV, 8; d-l Sbiera restituie pe *u*, ceea ce nu era tocmai necesar; omisiunea lui se explică ușor, fiind datorită foneticei sintactice.

O mențiune specială merită o formă atonă care apare cînd cu *u*, cînd fără: e pron. de ac. pers. a 3-a sg. *l*, în *și-l bătea* 1,11 —12,

¹ Admit, în adevăr, cu d-l Sbiera, că *Apostolul de la Voroneț* este o copie; d-l Crețu, *Revista pentru istorie*, VI, 151, a combătut părerea aceasta, dar fără succes.

/ voru lega XXVII, 8, și-l voru pridădi XXVII, 9, a-l bate \I,IV, i>,se-l tremiță LXV, 4, audi-l c m' LXXI, 2, se-l cinstească < X X XVII, 5 (d-l Sbiera restituie aici de prisos pe *u*); *însluitu-l-au* \ X 111, 3—4, *l-au dusu* XXXIII, 7, pe care d-l Sbiera le citează (p. 280) alături de celelalte, căderea lui *u* nu este de aceeași natură, fiind adusă de eliziunea dinaintea vocalelor următoare; în cele mai multe cazuri însă, *lu* apare întreg (v. glosarul, s. *elu*), ceea ce l-a autorizat pe d-l Sbiera să-l transcrie astfel și în abreviațiuni. I)u|>a d-l Sbiera (p. 280—281), omiterea lui *u* în pasagiile amintite ar fi datorită sau unei scăpări din vedere a scriitorului sau împreună arii că pe timpul cînd s-a scris *Codicele Voronetian*, pronunțarea m-estui pronomie era „în graiul comun” (după d-l Sbiera, *Cod. Vor. <>r*. ar fi scris în limba generală a românilor din secolul al XV-lea sau de tot fără *u* sau variabilă, și copistul s-ar fi abalut de la manuscrisul original, făcînd pe unele locuri concepții pronunțării din vremea lui. Părerii d-lui Sbiera i se poate opune alta, care mi se pare mai admisibilă. Prin însăși poziția lui în frază ca formă atonă, *lu* era expus să-și piardă pe *u*, și reducerea lui la *l* a trebuit să se întîmple de mult; dar, ca și alte cuvinte alune, el a continuat cîtva timp să fie întrebuițat în amîndouă lormele, pînă ce una din ele, cea fără *u* (*u*), s-a generalizat; faza aceasta intermediară a putut foarte bine să fi existat chiar în graiul în care a fost scrisă cea dintîi traducere a textului și în care, în alte cazuri, *u* era constant păstrat; nu e deci nici un motiv să punem ezitarea între *l* și *lu* pe seama copistului, după mine, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

O formă atonă este și pers. 1-i sg. și a 3-a pl. ind. pr. *su*; de remarcat însă că pentru aceasta nu găsim nici o singură dată *s* (v. glosarul s. *fi*). Să fie o simplă întîmplare? se poate, dar nu cu exclusivă ipoteza că acest cuvînt a putut să-și păstreze mai multă vreme decît *lu* vocala; un verb își pierde mai greu independența în frază decît o particulă pronominală; e cu putință deci ca textul original al *Cod. Vor.* să fi avut peste tot *su*. Pentru *al*, a treia formă care intră aici, e de observat că nu găsim nici un exemplu ni *u* XXXVI, 14, CV, 10, CXVI, 8, CXXXII, 11, CXLII, 2, CLXII, 12, CLXIX, 11; d-l Sbiera (p. 281) vede și aici o „modernizare” a copistului; de aceea în două rînduri adaugă pe *u* (CXLII, 2, CLXII, 12); în alte două scrie *ală* (CLXIX, 11) pentru că deasupra lui *l* este pus un tilda, care însă nu reprezintă totdeauna un *u*, ceea ce mă face să nu aprob transcrierea d-sale. Dacă întîlnim peste tot *al*, cred că nici aici nu e ceva arbitrar. Sint anume de părere că *alu* și-a pierdut pe *u* și mai curînd că *lu*; această particulă sfrînsă lipită de genitive și posesive era cea mai expusă să-și piardă

vocala finală, pe cînd *lu*, și mai mult încă, după cum am spus, se puteau pînă la un grad să se păstreze astfel, funcțiunea lor sintactică dîndu-le pînă la un grad mai multă independență decît lui *al*.

Făcînd abstracție de aceste din urmă forme, excepții numai aparente, și de cele vreo două de mai sus în *u* datorite copistului, *Codicele Voronețian* ne dă, prin urmare, în ce privește pe *u* final o scriere consecventă.

Nu tot așa se prezintă lucrurile în *Psaltirea Scheiană*. Aici constatăm o confuzie continuă între *u* și *u*; aceleași cuvinte apar scrise cînd într-un fel, cînd într-altul. Vom fi siliți să insistăm mai mult asupra acestui text, cu atît mai mult cu cît n-a fost încă studiat din acest punct de vedere. Vom releva toate formele cu *u* și *u* pe care le întîlnim în el și vom încerca să lămurim faptele, pentru că oricît de confuz s-ar înfățișa ele la prima vedere, totuși din grupările pe care le vom face, se va vedea că oarecare puncte limpezi se degajează din ele.

Voi grupa întii formele mai frecvente și care ne vor înlesni să ajungem la vreo concluzie.

Încep cu forme în *u*:

Acelu XCIV. 10, CI. 28; *adaugu* LXX. 14, *adausn* XCV; *aducu* LXXI. 10, LXXV. 12; *adurmiiu* III. 6, IV. 9, LVI. 5; *aflămu* CLVIII. 39, *aflaiu* LXVIII. 21, LXXXVIII. 21, CXIV. 3, CXVIII. 162, *aflatu* LXXIII. 2; *agiungu* XVII. 38, LCII. 9; *agiutătoriu* XXX. 3; *agiutătorlu* IX. 10. 35, XVII. 3, XIX. 3, XXI. 12, XXVII. 7, XXIX. 11, XXXII. 20, XXXIV. 2, XXXIX. 14. 18, XLI. 10, XLV. 2, 12, LI. 9, LVIII. 10. 17, 18, LIX. 13, LXI. 9, LXX. 3, LXXI. 12, LXXVII. 35, LXXXVII. 20, 27, XCIII. 22, CVII. 9, 13, CXIII. 17, 19, CXVII. 6, 7, CXX. 1, 2, CXLIII. 2, *agiutoru* LXXXII. 9, CVI. 12, CVIII. 12; *alegându* CLIII. 39, CLXII. 69; *alergalu* CXVIII. 32; *alesu* XVII. 27; *altu* XLVII. 14, LXXVII. 4, 6, CI. 19, CVIII. 8, CLIII. 39, *amaru* IX. 28, LXIII. 4, CLIII. 32; *amu* CXVIII. 63; *amuțim* XXXVIII. 3, 10; *ânsu* IX. 26, XVII. 7, 13, XXI. 28, 30, XXXIII. 6, XXXVI. 5, XL. 10, XLIX. 3, L, LXI. 9, LXIII. 11, LXVII. 5, 11, LXVIII. 37, LXXVI. 3, LXXVII. 60, LXXIX. 10, LXXXIV.

† Cifrele romane trimit la psalmi, cele arabe la versete; numai cifrele romane indică titlul psalmilor. N-am relevat cazurile în care *u* apare, cînd un cuvînt se combină cu o enclitică, *ispovedescu-me* IX. 2; *rogu-te* XXVII. 2, etc; acestea n-au nici o importanță în cazul de față; de altă parte, *u* în asemenea construcțiuni s-a păstrat pînă astăzi, nici forme ca *derept aia* XXXI. 6 etc, n-au, bineînțeles, vreo valoare, căderea lui «fiind datorită eliziei».

9. 14, LXXXVI. 5, 6, XC. 2, XCI. 16, XCV. 6, CIL 16, CV. 23, CXXXVIII. 6, CXLI. 3, CXLIII. 2, CLIII. 4, *insu* XI. 6, XII. 5, XVII. 3, 9, 31, XX. 6, XXIII. 1, XXIV. 14, XXVI. 3, XXXIII. 8, 9, 10, 23, XXXVI. 12. 29, 40, LIV. 13, LXI. 9, LXVI. 8, LXVII. 15, 24, LXXIV. 4, LXXXVIII. 23, CVI. 34, *ânsu* VII. 14, *insu* IV. 4, CLIII. 6, *nusu* CVIII. 19, *rusu* XVII. 24; *apărătoriu* XVII. 31; *apărăiu* CXVIII. 101; *aprinso* XX. 10, CUI. 4; *apucămu* XCIV. 2, *apucalu* CXVIII. 147, *apucatu* XX. 4; *arătându* LXVIII. 32; *arcu* XVII. 35, XLV. 10, LXXVII. 57; *ardându* CLVIII. 46, *arzdându* CIV. 32; *argintu* XI. 7, CIV. 37, CXIII. 12, CXVIII. 72, CXXXIV. 15; *arsu* XI. 7, LXXIX. 17; *ascultămu* CLVIII. 30; *ascundu* LV. 7, *ascunșu* XXXIX. 11, CXVIII. 11, *ascunșm* XXXI. 5, *ascunsu* XXVI. 5, XXX. 20, XXXII. 7, LXIII. 5, LXXX. 8, C. 5, CXXXVIII. 15; *ascuțitu* LI. 4; *aslamu* XIV. 5; *așteptam* LIV. 9, CXVIII. 166, *așteptătu* LXVIII. 21; *asu* VII. 4, 5; *audu* CXIII. 14, CXXXIV. 17, *aușu* XXV. 7, LXXXIV. 9, *audimu* XLIII. 2, *audiu* XXX. 14, XXXVII. 14, LXI. 12, CLV. 1; *bărbatu* XVII. 26, 49, XXXIII. 9, XXXIX. 5, LXXXIII. 6, CLIV. 9, *bărbătu* CXXXIX. 22; *bătrănu* CLIII. 25; *bătrănilu* XXXVI. 25; *bendū* LXVIII. 13; *blagoslovescu* XV. 7, XXXIII. 2, XXXVI. 22, CXXXI. 15, *blagoslovească* CXLIV. 1, *blagoslovim* IX. 24, XVII. 47, XXVII. 6- *blându* LXXXV. 5; *blăstemu* IX. 28, CVIII. 18; *brațu* CXXXV. 12; *bričiu* LI. 4; *cadu* III. 7, XVII. 39, XXI. 30, XXXVI. 2, XLIV. 6, LXXI. 9, CXXXIX. 11, CXL. 10, CXLIV. 14, *cadu* VII. 5, *cădemu* XCIV. 6; *călcătoriu* XL. 9, *călcătoru* C. 3; *calu* XXXI. 9; *câmpu* CLV. 5; *cându* II. 13, III, IV. 2, 3, 4, VI. 4, IX. 4, 31, XII. 1, 2, 3, XIII. 7, XVI. 15, XVIII. 12, XXI. 25, XXVI. 2, XXVII. 1. 2, XXIX. 10, XXX. 14, 23, XXXI. 4, XXXIV. 13, 17, XXXVI. 24, 33, 34, XXXVII. 17, XL. 6, 9, XLI. 3, 4, 10, U, XLII. 2, XLV. 3, XLVII. 4, XLVIII. 11, 16, 17, XLVIII. 19, L, L. 6, LII. 7, LVII. 11, LX. 3, LXI. 4, LXIII. 2, LXVII. 8. 15, LXX. 9. 23, 24, LXXII. 18, LXXIII. 10, LXXIV. 3, LXXV. 10, LXXVII. 34, LXXXVIII. 5, LXXIX. 5. LXXX. 6, LXXXI. 2, LXXXVIII. 47, LXXXIX. 13, XCI. 8, XCIII. 3, XCV, XCVI, C. 2, CI, CI. 23, CV. 44, CVI. 6, 13, 19, 28, CVIII. 7. 23, CXVIII. 6, 7, 9, 32, 82, 84, 171, CXIX. 1, 7, CXXIII. 2, 3, CXXV. 1, CXXVI. 5, CXXXVI. 1, CXL. 1, CXLI. 4, CLI, CLIII. 8, 35, CLV. 2, CLVII. 8; *cântu* VII. 18, IX. 3, XII. 6, XVII. 50, XXVI. 6, XXIX. 13, LVI. 8, 10, LVIII. 17, 18, LX. 9, LXIV. 14, LXX. 8, 22, 23, LXXIV. 10, LXXXVIII. 2, C, 1, CUI. 33, CVII. 2, 4, CXXXVII. 1, CXLIII. 9, CXLV. 2, *cântămu* XX. 14, XCI. 2, *cântumu* GLII. 1, *cântându* CLIX. 88;

capu CXXXII. 2; cărtularlu XLIV. 2; cătu XXII. 5, XXX. 20, LXII. 2, LXV. 3, 5, LXXII. 1, CIL 12, CXVIII. 103, CLVI. 20, CLVII. 10; *cautu* CXVII. 7, CXVIII. 6, CLVII. 5, *căutămu*, *căutaîu* CXLI. 5; *celariu* LXXVIII. 1; *ceîu* XXVI. 4, 8, CXVIII. 145, *ceru* XXI. 27, XXXIV. 4, LXVIII. 7, LXIX. 3, 5, LXX. 13, 24, 41, CIV. 3, *cerându* XXXVII. 13, XXXIX. 15, 17, *cerșim* XXXIII. 5, XXXVI. 36, LXXVI. 3, CXVIII. 10, 22, 45, 56, 94, 100, CXXI. 9; *ceriu* VIII. 2, X. 5, XIII. 2, XVII. 10, 14, XXXII. 13, XXXV. 6, LII. 3, LVI. 4, 6, 11, 12, LXVII. 34, LXXII. 9, 25, LXXV. 9, LXXVII. 24, 26, LXXXIV. 12, LXXXVIII. 38, CI. 20, CIV. 40, CVI. 26, CVII. 6, CXII. 6, CXIII. 11, CXVIII. 89, CXXXV. 26, CXXXVIII. 8, CLIII. 40, CLIV. 10, CLIX. 60; *ceru* LVII. 15, LXXIX. 15, XC. 1, XII. 19, CVII. 5, CXXXIV. 6, CXLVIII. 1, 4, 14, CLIII. 1, CLXII. 34; *cesiu* LXXII. 15; *chiemu* III. 5, XVII. 4, 7, XXI. 3, XXVI. 7, XXVII. 1, XXIX. 3, 9, XXX. 23, LVI. 3, LXXVI. 2, LXXXV. 3, 7, CXV. 4, 8, CXVIII. 146, CXL. 1, *chiemamu* XIX. 8, LXXIV. 2, LXXIX. 19; *chiemalu* XVI. 6, XXI. 25, LIV. 17, LXV. 17, LXXXVII. 2, 10, 14, CXIV. 4, CXVII. 5, CXVIII. 145, 147, CXIX. 1, CXLI. 2, 6, CLIII. 3, CLVII. 3, *chemaiu* IV. 2, 4; *chiemându* LXVIII. 4; *chinu* XXX. 8; *chipu* XLI. 2; *cludatu* VIII. 2; *clătescu* XV. 8, XXIX. 7, CLIX. 79; *clevetescu* LXX. 13; *clipescu* XXXIV. 19; *coperemântu* CXX. 5; *coperitorlu* CLII. 2; *coperitoru* LXX. 6; *coperu* XXXI. 1; *corbu* CI. 7; *cornu* XVII. 3, XXI. 22, XXVIII. 6, LXXVII. 69, XCI. 11, XCVII. 6; *credincosu* LXXXVIII. 38, CXLIV. 13; *credu* XXVI. 13, *credlu* CXV. 1, XCVIII. 66; *crescu* XCI. 8, CIV. 24; *cruntu* V. 8; *cugetaiu* LXXVI. 6, CXVIII. 59; *culubu* LXXXIII. 4; *cumându* LIII. 8; *cumplitu* IX. 19, 33, XVII. 36; *cumu* CXXXVI. 4; *cungîturaiu* XXV. 6; *cunosc* XIX. 7, *cunoscûu* XXXI. 5, XL. 12, XLIX. 11, LV. 10, LXX. 15, C. 4, CXVIII. 75, 152, CXXXIV. 5, *cunoscûții* XLVII. 4, CLV. 2; *cuptoru* CLVII. 47, 49, *cuptorîu* XX. 10, CLVIII. 51; *curățescu* XVIII. 14; *curatu* XI. 7; *curșu* LVIII. 5; *curu* C. 8; *curundu* 11, 13, VI. 11, XXXVI. 2, XLIV. 2, LXVIII. 18, LXXVIII. 8, CXXXVII. 3, CXLII. 7, CXLVII. 5, *corundu* CI. 3; *cuvântu* XVIII. 3, XL. 9, XLIV. 2, LXIII. 6, LXVII. 12, LXXVI. 9, CIV. 8, CXVIII. 42, CLV. 5; *dându* XXXVII. 21, CUI. 28; *dătâiorlu* IX. 21; *deadevâru* V. 11, XIV. 3, XXIV. 10, XLIV. 5, L. 8, LVII. 2, LXXXVIII. 15, CX. 8, CXVIII. 75, 160, CXXXI. 11, CXLIV. 18, CXLV. 7, CLIII. 4, CLVI. 10, CLVIII. 27, 28, CLXII. 8, *deadeavâru* CXVIII. 43, 142, *dedevâru* LXXXIII. 12, LXXXIV. 11, LXXXV. 15, *deadeveru* LXVIII. 14; *decātu*

\X.XV1. 16, LI. 5, LXVIII. 32, LXXXIII. 11, CXVII. 8, 'i CXVIII. 72; *densu* II. 6, CLI. 6; *dereptămu* CV. 6; *dereptu* v". 10, VI. 5, VII. 12, VIII. 3, IX. 9, X. 8, XI. 6, XVI. XXII. 3, XXIV. 7, 8, 11, XXVI. 11, XXXII. 4, XXXIV. 12, XLIII. 26, XLIV. 5, XLVII. 12, XLVIII. 8, L. 12, LVII. 1. CXVIII. 19, LXXII. 18, 19, LXXVIII. 9, LXXXIX. i.:. XCI. 16, XCVI. 8, CV. 8, 32, CVI. 17, CVIII. 5, 21, 24, CXI. 4, CXIV. 5, CXVIII. 112, 137, 154, CXXI. 8, 9, CXXVIII. CXXIX. 4, CXXIX. 4, CXXXI. 10, CXXXIV. 14, CXXXVII. s, CXLII. 10, 11, CXLIV. 17, CLIII. 4, 19, 27, CLIV. 10, CLV. 7, CLVI. 18, CLVIII. 2, 28, 34, 35, 37, CLXI. 78, CLXII. 31; *drresu* LVIII. 5; *deșchidu* CLV. 14, *deschidu* XLVIII. 5, LXXVII. 2, *deschidându* CUI. 18; *deșertu* III. 8, V. 11, VII. 5, XI. 3, XIII. 4, XXIV. 4, XXV. 4, XXX. 7, XXXIV. 7, 19, XXXVII. 1.t, XXXVIII. 7, 12, XXXIX. 5, XL. 7, LIX. 13, LXI. 10, LXII. 10, LXVIII. 5, LXXII. 13, LXXVII. 33, LXXXVIII. 4K, CVI. 9, CVIII. 3, CXVIII. 37, 161, CXIX. 7, CXXVI. 1, 2, CXXXVIII. 20, CXLIII. 8, 11; *deșideraiu* CXVIII. 40; *deștingu* XXI. 30, XXVII. 1, XXIX. 4, 10, LIV. 16, LXXXVII. 5, CXLII. 7, CLIII. 2, *deslindu* CXIII. 25, *deștinșu* CLVII. 7; *drsusu* CLIII. 8, CLXI. 76; *dicu* XXXIV. 10, XLI. 10, LXIX. CXLIV. 6, 11, CLIII. 40, *dișu* XXX. 15, 23, XXXI. 5, XXXVII. 17, XXXVIII. 5, CXV. 2, CLIII. 26, *dicându* XXXIX. 16, XC. 2, CLVIII. 51, *dăcându* LXX. 11, *disu* CLVIII. 30; *di+tău* I-XXIII. 2; *dobândiîu* CXVIII. 111; *dodeescu* XXVI. 12, LXVIII. 21; *dojenindu* CXVII. 18; *domnu* XI. 5, XXIV. 8, XXXIII. 3, LXVII. 21, LXXXII. 19, CLVIII. 45, CLXII. 60; *elu* VII. 1,!, VIII. 5, 6, 7, IX. 9, 31, XIV. 4, XVII. XX. 3, 4, 7, XXI. 9, 24, 25, 27, 29, XXIII. 2, 10, XXIV. 15, XXVI. 4, XXXI. 6, XXXII. 8, 9, 21, XXXIII. 7, XXXIV. 8, 25, XXXV. 3, XXXVI. 5, 7, 13, 22, 32, 33, 36, XL. 2, 3, XLIII. 22, XLIV. 12, XLV. 6, XLVII. 4, 9, 13, 15, L. LI. 8, LIV. 11, 23, LIX. 4, 14, LXI. 2, 3, 6, 7, LXII. 12, LXIII. 6, LXV. 6, 17, LXVII. 2, LXVIII. 31, 35, 36, 37, LXX. 11, LXXI. 15, 17, LXXIII. 14, LXXVII. 34, 36, 38, 40, 58, 70, LXXXIX. 9, 14, LXXXI. LXXXVI. 5, LXXXVIII. 21, 22, 23, 27, 28, 42, 46, XC. 3, 14, 15, 16, XCIII. 12, 13, XCIV. 5, 6, 7, XCVII. 1, XCVIII. 6, XCIX. 3, CI. 14, CIL 11, 13, 14, CIV. 7, 20, 21, 26, CV. 29, 32, 43, CVI. 32, CVII. 14, CVIII. 30, CX. 5, CXII. 8, CXV. 1, CXVIII. 2, CXXIX. 7, 8, CXXXI. 11, 13, 14, 18, CXLIII. 3, CXLIV. 18, 19, 20, CXLVI. 9, 11, CXLVIII. 1, 2, 3, 4, 5, CXLIX. 2, CL. 1, 2, 3, 4, 5, CLII. 2, CLIII. 10, 15, CLIV. 8, 10, CLIX. 88, CLX. 50; *esiuu* CLI. 5, *esiu* LXXXVII. 9; *făcătorîu* XIII.

1, 3, LII. 2, 4; *facu* XVII. 51, XXIV. 4, XXXIX. 9, LVIII. 3, 6, LXIII. 3, LXXXVIII. 5, XCI. 8, 10, XCIII. 4, 16, C. 8, CV. 3, CXIII. 16, CXXIV. 5, CXXXIV. 18, CXL. 4, 9, CLIII. 39, CLV. 17, *feciu* L. 6, CXVIII. 121, *făcându* IX. 17, XIV. 5, *faptu* LXXXVIII. 12, CLII. 16, *făptu* CLXII. 65; *fălosu* XXIX. 10; *fănu* CXLVI. 8, CLIII. 2; *fărafundu* XLI. 8, LXXVII. 15, CV. 9, CVI. 26; *fărâlegimu* CLVIII. 29; *ferescu* XXXVIII. 2, LV. 7, CXVIII. 8, 57, 60, 63, 101, 106, *feriû* XVII. 22, CXVIII. 67, 168; *fericedu* L. 20; *feritoriu* LVIII. 18; *fieru* II. 9, CIV. 18, CVI. 10, 16, CXLIX. 8; *flămâdescu* LVIII. 7, 15, *flămândiru* XLIX. 12, *flămândindu* CVI. 5; *flomându* CVI. 9; *focu* XVII. 9, 13, XXXVIII. 4, CVI. 3, CLVI. 11; *frăngu* LXXIV. 11, *frântu* L. 19, CLVIII. 39; *fricosu* XCV. 4; *fsatu* LXXVII. 60; *fugu* CXXXVIII. 7, *fugîlu* CXLII. 9, *fugându* LIV. 8; *fuiu* XXIX. 8, XXX. 12, 13, XXXVI. 25, XXXVII. 9, 15, LXVIII. 9, 15, LXVIII. 9, 12, LXX. 7, LXXII. 14, 23, LXXVI. 3, LXXXVII. 5, 9, CI. 5, 7, 8, CVIII. 25, CXVIII. 83, CXIX. 7, *fumu* CLVI. 17; *furisu* CLV. 14; *furu* XLIX. 18; *găcitoriu* CLXI. 76; *gămbositorlu* XVI. 1; *gardu* LXI. 4; *gintu* IX. 27, XXI. 32, XXIV. 16, XXXII. 11, XLVII. 14, XLVIII. 12, 20, LX. 7, LXXI. 5, LXXII. 15, LXXVII. 6, LXXVIII. 13, LXXXIV. 6, LXXXIX. 1, XCIX. 5, CI. 19, CVIII. 13, CXLV. 10, CLIII. 20, CLX. 50; *giucatu* CXIII. 6; *giudecătoriu* VII. 12; *giudetiu* IX. 5, 8, 17, XXIV. 9, XXXVI. 28, 30, XLIX. 6, LXXV. 9, XCVIII. 4, CIL. 6, CXVIII. 84, 121, CXXI. 5, CXXXIX. 13, CXLII. 2, CXLV. 7, CXLVII. 10, CXLIX. 9, CLIII. 41, CLIV. 10, CLVIII. 28, *gudetiu* CLIII. 4, *giudetiu* LXXV. 10, LXXXVIII. 15, XCIII. 15, XCVIII. 4, C. 1, CXI. 5, CLVIII. 28, 31; *giuncu* XLIX. 13, *guncu* CLVIII. 40; *giunelu* CXVIII. 141, CLIII. 25; *giunghiû* CXV. 8, CLVII. 10, *giunghiemu* CLVIII. 38, *giunghiiaiu* XXVI. 6; *glurămăntu* CLXI. 73; *glăsescu* CXIII. 15; *gonescu* CLII. 9; *gotovescu* LXXXVIII. 5, *gotovilu* CXXXI. 17; *grăescu* XXVIII. 9, XXX. 19, XLIV. 2, XCIII. 4, CXIII. 13, CXXXIV. 16, CXLIV. *li,grăilu* XXXIX. 6, LXXII. 15, LXXVI. 5, XCIII. 18, CXV. 1, CXXI. 8, *grăindu* XXVII. 3; *grasu* LXIV. 12, LXXII. *l;greşescu* XXXVIII. 2, *greşescu* CXVIII. 11, *greşascu* LXXVII. 17, *greşimu* CLVIII. 29, *greşiu* L. 6, *greşilu* CXVIII. 67; *gunoiu* CLIV. 8; *hicleanu* XLII. 1, CXXXIX. 2, CLVIII. 32, *hăclianu* V. 8; *hiclensigu* IX. 28, XXXI. 2, L. 6, LIV. 12; *hiruvimu* XCVIII. *l;hotaru* LXVII. 14, CUI. 9; *hrănescu* LVIII. 10; *ladu* VI. 6, IX. 18, XV. 10, XXIX. 4, XXX. 18, XLVIII. 15, LIV. 16, XCIII. 17, CXIII. 25, CXXXVIII. 8, CXL. 7, CLIII. 22, CLIV. 6, CLXII. 33; *imblămu* LIV. 15, *Imblaiu* XXV. 1,

II, XXXVII. 7, CXXX. 1, *imblându* LXXXIII. 13, CXXV. i. *imblându* LXXVII. 39; *Impăratu* XVII. 51, XIX. 10, XX. XXVIII. 10, XLIV. 2, 14, XLVI. 8, LXVII. 25, XCVIII. 4, • IVIM. 32, 46; *impartu* LXXII. 27, *impartu* LIX. 8, CVII. H CLII. 9; *impinsu* CXVII. 13; *implitescu* LVII. 3; *împregiuru* \ I. !), XXX. 14, XXXIII. 8, *împregluriu* XCVI. 3; *imu* CLVIII. 'I; *inălţalu* CXXX. 2, *irăltămu* XXXIII. 4; *tnaltu* LXXXVII. CXII. 4, CXXXV. 12, CXXXVII. 6, *analtu* XCVIII. 2, *initiu* XVII. 34, LXVII. 19; *încălecându* LXXV. 7; *Incepu* IA XVI. 11; *închisu* XXX. 9; *Incinsu* LXIV. 7; *incungluru* i XVII. 11; *incungiurau* XXVI. 6; *influrescu* XCI. 14; *ingerescu* LXXVII. 25; *îngrupătoriu* LXXVIII. 3; *însuptiedu* CLII. 9; *nr.usu* XCI. 2, 9; *întăiu* LXXXVIII. 28; *întelegăioriu* LII. 3; *infringu* XIII. 4, XXXVIII. 5, LII. 5, C. 2, CXVIII. 15, *înteleşu* IX XII. 16, CXVIII. 95, CLV. 2, *înfeleşu* LXXII. 22, *înfelegându* XLVI. 8, *înfeleptiu* XV. 7, *înfeleptu* CLXII. 18; *interitii* CLIII. 'I; *intindându* CLV. 9; *îtinu* LXVIII. 15; *îtorcu* LXVII. 23, I,XXXIV. 9, *intorsu* CXVIII. 59, *îtorcându* LXXXIV. 7, CII. 29, *Intorsu* LXX. 20; *întrămu* CXXI. 1, CXXXI. 7, *întraiu* V. 9, CXIX. 5, *intram* CXXXI. *învătu* L. 15; *înescu* CXXXI. Iii, 18; *înrătoşu* XXXI. 8; *ispitescu* X. 5, *ispitiu* CXVIII. 69; *is/iiitoriu* VIL 10; *ispovedescu* LV. 9, *ispoveadiu* CXVIII. 13, *ispoveadiu* CXVIII. 26; *iubescu* LXVIII. 37, CXVIII. 132, 165, CXLIV. 20; *iubiû* XXV. 8, CXIV. 1, CXVIII. 47, 48, 97, 159, U!., 166, 173, *lubindu* V. 13, XXXIX. 17; *ivescu* XLIX. 23, XC. 16, CLVIII. 44; *izbăvitorlu* XVII. 3, XLIX. 22, LXXVII. '15, CXLIII. 2, *izbdvitoru* LXX. 11; *izbăvitu* LXX 23; *izboru* CV. 17; *izvoru* CIX. 7, CXXIII. 5; *jeluiû* CXVIII. 131; *lărgămentu* XXX 9, CXVIII. 45; *largu* XVII. 20, CXVII. 5; *lăsaû* CXVIII. 87, *lasătu* LXXX. 13, *lăsatu* IX. 35, XX. 3; *laudû* IV. 5, 11, LXVIII. 31, CVIII. 30, CXLIV. 2, CXLV. 2, *lăudatu* XLVII. 2; *lăuû* XXV. 6; *lepădându* CXXV. 6; *lepescu* LXXII. 2K; *li+gu* LXXI. 9; *locu* XIII. 4, XXII. 2, XXXVII. 21, XLIII. '!0, CXXXI. 7, CLVIII. 38; *loru* IX, 13, 16, 38, X. 7, XIII. 1, XV, 4, XVI. 10, 13, 14, XVII. 43, XX. 11, 13, XXI. 27, XXIV. 14, XXV. 10, XXVII. 4, XXXI. 9, XXXII 6, 15, 19, XXXIII. 15, 21, XXXIV. 5, 6, 17, XXXVI. 9, 18, 22, 39, XL. 11, LIV. 20, 22, LXIII. 8, LXVII. 28, LXXVII. 29, 30, 51, LXXX. 13, CUI. 27, CV. 8, CVI. 12, CXXXIX. 10, CXLIII. 8, CXLVIII. 14, CXLIX. 6, 8, CLIII. 17, 32, CLV. 6, CLX. 51, *luru* LXXX. II; *luaiu* CXLII. 8, CLI. 6, *luam* CXXXVIII. 9, *lulndu* CXXV. li; *lungu* VIL 12, LXXXV. 15, CIL 8, CXLIV. 8, CLIII. 27; *luptu* LV. 2; *mănaiu* C. 5; *mănecându* CXXXVIII. 9; *măngăiatu*

LXII. 6; *mania* CLIII. 21; *mănu* XC. 12; *mărâncu* XXI. 27, XLIX. 13, *măncâncă* CI. 5, *mâncaiu* C. 5, CI. 10, *mâncându* XIII. 4, LII. 5; *măjîgăetoriu* LXXVIII. 21; *mărescu* XVII, 51, LXXVIII. 3 1; *mărgu* LXXXVIII. 15; *măritu* XVIII. 6; *mărmăntu* V. 1 1; *măru* XVII. 38; *mencorosu* XXXII. 17; *menimu* CLVI. 13; *meniu* LXV. 3; *meserimu* LXXVIII. 8; *mestecaiu* CI. 10; *milostiva* LXXVII. 38, LXXXV. 15, XCVIII. 8, CIL 8; *miluitoru* CX. 4; *miruratu* VIII. 10, *minunatu* CLII. 11, *minuinatu* LXXV. 5; *moru* CXVII. 17; *mujdeiu* XXXI. 9; *multu* LXXVII. 15, LXXXV. 5, 15, LXXXVIII. 50, LXXXIX. 10, CIL 8, CXIX. 6, CXXII. 3, CXLIII. 13, CXLIV. 8, *murinda* XLVIII. 11; *nădădescu* CXIII. 16, *nădeaescu* CXXXIV. 18; *născu* XXI. 32, LXXVII. 6; *năvidecu* CLIII. 41, *năvideascu* LXXXV. 17, CXXVIII. 5; *neamu* LXXVI. 9, LXXVII. 4, LXXXVIII. 2, 5, CI. 13, CIV. 8, CV. 31, CXVIII 90, CXXXIV. 13, CLIII. 5, 7; *necurătiiu* XVII. 32; *nedejduescu* VII. 2; *nedereptu* XVII. 49, XXIV. 19, XLII. 1, CXVIII. 118, CXIX. 2, CXXXIX. 2, 12, CLVIII. 32; *nefaptu* CLXII. 46, 47, 53, 67, 69; *nefindu* VII. 3, *nefindu* CUI. 35; *nemăsuratu* CLXII. 48, 49, 53 -54; *neneavideascu* LXVII, 2; *nesleaitu* CLXII. 26; *nestinsu* CLXII. 77; *netăiatu* CXIII. 8, *nevinovații* XVII. 26, CV. 38; *neziditu* CLXII. 67; *nișchitu* VIII. 6, XXXVI. 10, 16, LIV. 9, LXXII. 2, XCTII. 17, CLVI. 20; *nuoru* LXXVII. 14, XCVI. 2, CIV. 39; *obiduescu* XXXIV. 1; *ogodescu* LV. 13; *omerescu* XVI. 4; *ometu* CXXXII. 2; *omu* XX. 11, XXI. 7, XXIV. 12, XXXIII. 13, XXXVII. 15, XLII. 1, LI. 9, LIV. 14, LXI. 4, LXXXIII. 13, LXXXVI. 5, LXXXVII. 5, LXXXVIII. 49, CIV. 14, 17, CXVII. 8, CXXXIV. 8, CXXXIX. 2, CLXII. 13, 15, 17, 29; *opritoriu* XXVII. 8; *opu* XIII. 3, XXXI. 6; *organu* CLI. 2; *osândescu* XCIII. 21; *otetu* LXVIII. 22; *otstămpescu* CXVIII. 118, *otstămpimu* CLVIII 29; *pămăntu* IX. 39, XI. 7, XVI. 11, 14, XXI. 30, XXXII. 14, XXXIII. 17, XL. 3, XLV. 9, 11, XLVIII. 3, 12, LVII. 3, 12, LXII. 3, LXVI. 3, 5, LXXI. 6, 16, LXXII. 9, 25, LXXIII. 7, 8, 12, LXXVII. 40, 69, LXXXIV. 12, LXXXVII. 13, LXXXVIII. 40, 45, CI. 20, 26, CIL 11, CUI. 14, CIV. 16, CVIII. 15, CXI. 2, CXII. 6, CXVIII. 19, 25, 87, CXXXIV. 6, CXXXVIII. 15, CXXXIX. 12, CXL. 7, CXLII. 3, 6, 10, CXLVI. 6, CXLVIII. 7, 14, CLIII. 24, CLIV. 8, 10, CLVI. 9, 10, 18, 19, CLVII. 7, CLIX. 76, *pămăntu* CIX. 6, *pămăntu* VII. 6; *părăntalu* XXXVII. 7; *piëru* IX. 4, XXXVI. 20, 34, 38, LXXII. 27, XCI. 10, CI.27, CUI. 29, *perindu* XXXVI. 20; *plecu* CXLIII. 2, *plecaiu* CXVIII. 112, *plecatu* LXI. 4; *pliru* IX. 28, XXXII. 5, *plinu* CXVIII. 64; *plodu* CVI. 37, CLV.

17; *pobeadescu* LXXXVIII. 24; *pociu* XXV. 1, CXXXVIII. 6, *poiu* IX. 4, LVII. 8, LXVII. 10, *putuiu* XXXIX. 13, LXXXVII. 10, CXVIII. 163; *pomenescu* XV. 4, LXX. 16, *pomenilamu* (:XXXVI, *lpomeniū* XLI. 5, CXVIII. 52,55, CLVII. *Spomeanilu* LXXVI. 12. *pomeniu* LXXVI. 6, CXLII. 5, *pomeaniu* LXXVI. 'i; *protivescu* LXVII. 19; *prămăndescu* CUI. 12; *preacântatu* CLVIII. 52, 53; *preainăltatu* CLVIII. 53; *pregreașimu* CLVIII. 29; *preaiubiū* CXVIII. 113, 119, 127, 174; *prearădicându* CLIX. KH; *preaslăvescu* LXXXV. 12, XC. 15, *preaslăvitu* CLII. 11; *pnimescu* XXIV. 13, XLIX. 9, LXXII. 5, CXV. 4, CXXXVIII. 20, *preimimu* XLVII. 10, CLVI. 18, *preimindu* XCI. 15; *pretu* \ XV. 10, XLIII. 13, XLVIII. 9, CXXVI. 3; *preveghiluiū* CI. 8; *pricagū* CIV. 23; *pridădescu* XXX. 6; *prilăstitu* LXXVI. 3; *prilazu* CXLIII. 14; *prișlctu* CXIX. 6; *proidescu* CUI. 20; *proi-ihū* XLI. 5; *prorocindu* LXXI; *prorocu* LXXIII. 9, CLV. CLVI, CLVII, CLVIII, CLXIII, 38; *pruj^cu* CLXI. 76; *psaltyriu* CVII. *punlu* XII. 2, LXXXVIII. 26, 30, C. 6, *puniu* LXXII. 28, LXXVII. 2; *poniu* CLXII. 73; *pusu* XXXVIII. 2, LXVIII. 12, LXXXVIII. 20, CXVIII. 106; *pus^ull.6*; *purtătoru* CLVIII. 38; *pusliniū* LXII. 3; *pustynitu* LXXII. 19; *putu* LIV. 24; *rădică-ionii* XVII. 19; *rădica* CLII. 2; *rădicam* XXIV. 1, LXV. 17, 1-XXXVII. 10, LXXXVIII. 20, CXVIII. 48, CXX. 1, CXXII. 1, CXLII. 6; *răpaosu* XXXVIII. 14, LIV. 7, LXV. 12, CXXXI. !>; *răsarū* CLIX. 76; *răspundu* LVIII. 8, XC111. 4, *răspundă* CXVIII. 42, *răspunsu* CLXII. 39; *rătecescu* XCIV. 10, *rătăciū* CXVIII. 110, 176; *războiū* XVII. 35, 40, XXIII. 8, XXVI. 3, LXVII. 31, LXXV. 4, LXXVII. 9, LXXXVIII. 44, CXXXIX. .1, 8, CXLIII. 1; *răzvrătīm* LXXVII. 57, CLIII. 5; *rebdū* XXXIX. 2, LI. 11; *rebdaiū* XXIV. 5, XXXIX. 2; *rebdătoru* CIL 8, CXLIV. 8; *rebdătoru* LXXXV. 15, *răbdătorū* VIL 12; *revniū* LXXII. 3; *rigăescu* CXLIV. 7; *roditorū* LI. 10, *rodiloru* CVI. 34; *rostu* XVI. 1, LXV. 17, CXIII. 13, CXIX. 2, CXXXIV. 16, (XLIII. 8, CLVIII. 51; *ruoratu* CLVIII. 50; *rușiredu* LXX. 1, *rusiratu* XIII. 6, XIV. 4, LXXII. 22; *sacu* XXXIV. 13, LXVIII. 12'; *salasu* CV. 16; *sântu* IX. 21, XI. 5, XXIV. 6, XXXIV. 3, XLVIII'. 15, XLIX. 7, 8, 10, 11, LIV. 8, 22, LXVIII. 21, 30, LXXII. 5, LXXVII. 39, LXXXVIII. 50, XC. 15, XCI. 13, XCII. 11, XCIV. 4, XCV. 12, CI. 26, OII. 33, CXVIII. 99, 111,141, 143, CXXXVIII. 18, CXLII. 12, CXLIII. 15, CXLV. 2, CLIII. 31, 37, 39, CLXII. 23, 52, 57; *sântu* VI. 3, *sântu* II. ti; *sapatu* LXXIX. 17; *săpunu* L. 9; *săracu* LXXXI. 3; *săracu* IX. 39; *sațiu* CV. 15; *sboru* LIV. 7; *seadu* CI. 28, CVI. 26; *scăr-brsi-u* XXX. 10; *scrăbescu* LXVIII. 18; *scrăbiū* CIV. 3; *scrăbiu*

LXXVI. 4; *schimbu* XLVIII. 8; *scoțu* XC. 15; *scoșu* CLI. 6; *scrietoriu* XLIV. 2; *scrisu* CXLIX. 9; *scutitoriu* CXIII. 8, 19; *scutitoru* CXIII. 17; *secam* CI. 12; *seduîu* XXV. 4. 5, *sedându* XLIX. 20, LXVIII. 13; *sem/m* LIX. 6; *s/arata* XIX. 3, XXI. 4, XXIII. 3, XXXII. 21, XLVI. 9, L. 13, LXII. 3, LXVII. 6. 18. 25, LXXVI. 14, LXXXVI. 1, LXXXVIII. 21, XCVIII. 3, 5, 9, CIL 1, CIV. 3, CV. 47, CX. 9, CXXXIII. 2, CXXXVII. 2, CXLIV. 21, CLIV. 10, CLVIII. 52, CLXII. 68; *sfeatu* CLIII. 28; *sintiiu* XXXIV. 15; *slâbindu* CLIII. 36; *slabu* VI. 3; *slăvită* XXIII. 7, CLII. 1, CLIV 8; *smentitu* XXIX. 8; *socotescu* XXVI. 4; *socotita* XCIV. 10; *somni* CXXVI. 2; *spămăntu* XXVI. 1; *spândurâmu* CXXXVI. 2; *spargă* LXXXVIII. 34; *spăsescu* XLIII. 7; *spășitorlu* XVII. 42; *spîru* XXXI. 4; *spovedescu* CLXII. 61 —62; *spuniu* XXV. 7, XXXVII. 19, CXVII. 17, CXLI. 3, CXLIV. 6, 12, *spunlu* II. 7, IX. 2, 15, XXI. 23, XXXI. 5, LIV. 18; *spuniu* LXX. 17, LXXII. 28, LXXIV. 2, LXXVII. 6, CI. 22, *spuiu* LXXXVIII. 2, *spunu* CXLIV. 4; *spuru* XXI. 32, LXVII. 12; *spușlu* XXXIX. 6; *spunîndu* LXXVII. 4; *spurcu* (în ms. *spurccu*, despărțit de d-1 Bianu în *spurc cu*: *cu* n-are însă ce căuta aici; lipsește și la Coresi) LXXXVIII. 35; *stându* CXXI. 2, CXXXIII. 1, CXXXIV. 2; *stâlpu* LX. 4; *stlăpu* XCVIII. 7; *știutoru* CCLI. 5; *stiutu* IX. 17, LXXV. 2; *strigămu* XCIV. 1, 2; *strigăiu* XXXVII. 9; *slriiru* XLIII. 21, LXVIII. 9; *simnw* LXXX. 10, CLI. 5, CLIII. 12; *suîu* CLV. 16; *swira* CXXXVIII. 8; *suîndu* CV. 7; *sunându* CLVIII. 50; »pl« VIII. 8, IX. 28, XVII. 10, 37, 39, 40, 48, XLVI. 4, LIV. 11, LXII. 10, LXV. 17, LXXXVII. 7, XCVIII. 5, CV. 42, CXXXVIII. 15, CXXXIX. 4, CXLIII. 2, CLIII. 22; *surdu* XXXVII. 14; *suru* IX. 7, XLV. 4; *sww* VII. 18; *tăcuîu* XXXI, XXXVII. 3, XLIX. 21; *tăialu* CLI. 6; *tănjescu* CI. 3; *ta/m* XLIX. 9, 13; *taru* XXXVII. 5, LXXX. 7; *temu* III. 7, XXVI. 1; *tmdM* CXIII. 15, *tindu* XXVII. 2, LIX. 10; *țiru* LXVIII. 36, LXXII. 6; *tornu* XVII. 38; *totu* CIL 22, CIV. 21, CXLV. 2; *trașu* CXVIII. 131; *treu* CLV. 6, 12, LXXII. 9, LXXVI. 18, LXXIX. 13, LXXXVIII. 42, CUI. 9, 10, CXLIII. 4, *treacu* LXVII. 22, XC. 6; *treuîu* XXXVI. 36; *treându* XVII. 32, CLVI. 13; *trista* XXXVII. 7, XLI. 10, XLII. 2, CXVIII. 28; *turnu* CI. 7; *ucigu* CLIII. 39; *ucisu* CV. 38; *ugodescu* CXIV. 9; *ugodiîu* XXXIV. 14; *ultămu* XLIII. 18; *ultaîu* CI. 5, CXVIII. 30, 61, 83, 109, 141, 153, *ultaru* CXXXVI. 5; *ultatu* LXXXVII. 13; *ultato* IX. 19; *umbraru* LXXVII. 28; *umnojescu* CXLIII. 13; *unsu* LXXXVIII. 21; *untu* XXII. 5, XCI. 11, CUI. 15, CLIII. 13, 14; *upuvăescu* XVII. 3, XXVI. 3, XXXIX. 4, XLIII. 7, XC. 2, CXLVI. U, CLVIII. 40; *upuvăimu* XXXII. 21, 22; *upuvăiuu*

X. 2, XII. 6, XV. 1, XXIV. 2, 20, XXV. 1, XXX. 2, 7, 15, XXXVII. 16, XL. 10, LI. 10, LV. 4, 5, 11, LXX. 1, 14, LXXXV. 2, CXVIII. 42, 43, 74, 81, 147, CXL. 8, CXLII. 8, CXLIII. 2; *upuvăiu* LIV. 24, *upăvâiuu* CVIII. 114; *upuvăindu* XVI. 7, XVII. 31, XXX. 25, XXXIII. 23; *urcoru* XXI. 16; *urditu* VIII. 4, CUI. 8; *urescu* XXXIV. 19; *urilu* XXV. 5, CXVIII. 104, 113, 128; *uriu* C. 3, *uritu* CLVIII. 32; *usteniîu* VI. 7, LXVIII. 4; *vădu* X. 8, XXXIX. 4, CXIII. 13, CXXXIV. 16; *vădu* V. 5, XXVI. 4, LXII. 3; *vădulu* XV. 8, XXXVI. 25, 35, LIV. 10, LXV. 18, CXVIII. 96, 158, CCLI. 5; *vădându* LXXII. 3; *văratu* XVI. 12; *vărsu* CCLI. 3; *vrășaiu* XLI. 5; *vărtosu* L. 4; *vrătosu* LXXXVIII. 11; *vasu* XXX. 13; *vătămămu* XLIII. 18; *vătuilu* LXXII. 15, LXXXVIII. 4; *veacu* IX. 8, XI. 8, XIV. 5, XVIII. 10, XX. 5, XXI. 27, XXIII. 7, 9, XXIV. 2, 6, XXVII. 9, XXVIII. 10, XXIX. 7, 13, XXX. 2, XXXII. 11, XXXVI. 18, 28, 29, XL. 13, 14, XLIII. 9, XLIV. 3, 7, 18, XLVII. 9, J5, XLVIII. 9, 12, 20, LI. 10, 11, LIV. 20, 23, LX. 5, 8, 9, LXX. J, LXXI. 17, 19, LXXII. 12, 26, LXXIII. 12, LXXIV. 10, LXXV. 5, LXXVI. 8, LXXVII. 66, 69, LXXXVIII. 13, LXXX. 16, LXXXII. 18, CXXXIII. 5, LXXXIV. 5, LXXXV. 12, LXXXVIII. 2, 3, 5, 29, 30, 37, 38, 53, LXXXIX. 2, XCI. 9, XCII. 2, XCIX. 5, CI. 13, 29, CIL 9, 17, CUI. 5, 31, CIV. 8, 10, CV. 1, 31, 48, CVI. 1, CIX. 4, CX. 3, 5, 8, 9, CXI. 3, 6, 7, CXII. 2, CXIII. 26, CXVI. 2, CXVII. 1, 2, 3, 4, 29, CXVIII. 44, 52, 89, 93, 98, 111, 112, 142, 144, 152, 160, CXX. 8, CXXIV. 1, 2, CXXX. 3, CXXXI. 12, 14, CXXXII. 3, CXXXIV. 13, CXXXV. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 26, CXXXVII. 8, CXXXVIII. 24, CXLIV. 1, 2, CXLV. 7, 10, CLII. 18, CLIII. 7, 40, CLV. 6, CLVII. 7, CLVIII. 26, 52, 53, CLIX. 88, CLX. 1; *vechilu* VI. 8, CLVII. 73; *vedemu* XXXV. 10, CV. 5; *vegkiemu* CLVIII. 30; *vencu* CLV. 19; *veselescu* XVIII. 7; *veselitu* XXIX. 2; *veșmăntu* CI. 27, CVIII. 29; *vestescu* LIV. 15; *viru* LXVII. 32; *vinu* CXXV. 6; *vinilu* XXXIX. 8; *vetrylu* LXVIII. 3; *vinîndu* CXVII. 26, CXXV. 6; *viru* LIX. 5, LXVIII. 13, LXXVII. 65, CLIII. 14; *vinu* LXXIV. 9; *vilelu* XLIX. 9; *vlatlicescu* L. 14; *voiu* II. 8, V. 5, XVII. 24, XVIII. 14, 15, XXVI. f. 13, XXVII. 1, XXXVIII. 12, XXXVIII. 5, 14, XL. 11, XLI. f. i. XLII. 4, XLVIII. 5, XLIX. 7, 8, 12, 15, 21, L. 9, LVI. 8, LXI. 7, LXII. 5, LXV. 16, LXX. 18, LXXII. 17, LXXIV. 3, LXXVI. 13, LXXX. 9, 11, LXXXV. 11, LXXXVIII. 24, 29, 33, 36, XC. 14, 15, CVII. 2, CIX. 1, CXIV. 2, CXV. 3, CXVIII. 11, 17, 18, 27, 34, 44, 55, 73, 77, 88, 93, 115, 116, 125, 134, 144, 148; CXXXI. 5, 11, 12, 14, CXXXVI. 6, CXXXVIII. 7, 9, 18,

CXL. 10, CXLII. 7, CLII. 2, CLIII. 1, 20, 23, 24, 26, 40, 41, 42, CLV. 16, 18, CLVII. 5, 10; *vremu* CXXXVI. 4; *voru* V. 6, 13, IX. 18, 23, 26, XXXIII. 6, XXXIV. 27, XLVIII. 11, L. 15, 21 LXVII. 30, LXXXIII. 8, LXXXVII. 13, LXXXVIII. 6, 16 17, XCVII. 8, CUI. 30, CXXV. 5, CXXXVIII. 18, CXXXIX. 11, CLIII. 42, CLV. 2, 11, CLVI. 11; *vuru* I. 5; *vruuu* XXXIX. 9, LXXII. 25, LXXXIII. 11, CXVIII. 30, 35; *vruindu* XXXIX. 15; *zboru* XXXIX, 11, LXVII. 31, LXXXI. 1, CX. 1, CXLIX. 3; *zidindu* CXXVI. 1; *zidu* CI. 8, CXXVIII. 6; *zlacu* CXLVI. 8.

Forme în u:

Adâncatulu CLVII. 4; *agiutorîulu* LXIX. 2, XC. 2, CXXIII. 8; *agiutorulu* LXIX. 6, LXX. 7, 12, LXXXIII. 6, XC 1; *alesulu* LXXXVIII. 20, CV. 23; *alesiloru* LXXXVIII. 4; *andora* LXXXIX. 10; *ânsulu* LXXI. 9, LXXVII. 37, XCIX. 2; *apă-ratulă* CUI. 7; *apelară* LXVIII. 16, CVI. 33, 35, CXVIII. 136, CLV. 10; *arepiloru* XVI. 8; *austrulu* LXXXVIII. 13; *bâiatulu* CXXX. 2; *bătrâniloră* CVI. 32; *bolvaniloru* XCVI. 7; *brațulu* LXX. 18; *cailoru* CXLVI. 10; *câmpulu* LXXVII. 12, CXXXI. 6; *cântariloru* LXX. 22, XCII, XCIV, XCV; *cânteculu* XII, XIV, XXIII, XXVI, XXVIII, XXXVIII, XLII, XLVIII, LI, LXVI, LXXII, LXXV, LXXXVI, XCI, XCVI, XCVII, XCVIII, C, CVII, CXLII, *cân-bteculu* LXXX, *cântecelor* XC; *capulu* LXXIII. 14, CIX. 7; *celoru* CXVIII. 165; *cerbiloru* CUI. 18; *cerulu* XCV. 11; *ciudelor* LXXVII. 32, CX. 4; *cocanulu* LXXIII. 6; *codrilor* XCIV. 4; *cornulu* LXXIV. 5, 6, 11, LXXXVIII. 18, XCI. 41, CXI. 9; *creaștetulu* LXVII. 22; *cugetă* LIV. 15, *cugetulu* LXXV. 11; *cnmplitulu* LXXI. 8; *cupere-măntulă* XC. 1; *cuvântulu* CVI. 20, CXVIII. 43, 116, 154, *cuvintelor* CXVIII. 130, 148; *deadevărulu* LXXXV. 11, LXXXVII. 12, LXXXVIII. 2, 6, 9, 25, 50, XCI. 3, XCV. 13, XCVII. 3; *deadevărulă* CXXXVII. 2; *dedevărulu* LXXXIV. 12; LXXXVIII. 34; *dereptătiloru* CXVIII. 33; *dereptatiloru* CXVIII. 6S; *dereptulu* CXI. 7; *dereptiloru* 1.5, 6, LXXII. 1, XCVI. 11, CX. 1, CXI. 2, 4, CXVII. 15; *desărtăloru* II. 1; *desideratulu* LXXVII. 29; *deulu* XLIII. 9, LXVI. 7, LXVII. 2, 21, 32, 36, LXVIII. 36, LXX. 17, LXXII. 11, LXXIV. 8, LXXV. 7, 10, LXXVI. 2, 3, 14, LXXVII. 19, 34, 41, 56, 59, LXXIX. 8, LXXX. 11, LXXXIII. 3, 4, 8, LXXXV. 2, 15, LXXXVIII. 27, XCI. 16, XCIII. 1, 7, 22, XCIV. 7, XCVIII. 8, 9, XCIX. 3, CVII. 8, CXIV. 5, CXLIII. 1, CXLIV. 1, CXLV. 5, 10, CLIII. 15; *dileloru* CI. 24, 25; *dimpregiurulu* LXXXVIII. 8, *dimpreglurulu* XCVI. 2; *diselorii* CXVIII. 32, 35, 66; *dodei-*

loriloru LXXXVIII. 43; *domnulu* II. 7, LXVII. 20, LXXVI. 2, LXXVII. 21, LXXXIV. 13, LXXXVI. 6, LXXXVIII. 53, XCIL I, 4, XCIII. 1, 11, 14, 17, 22, 23, XCIV. 6, XCV. 4, 10, XCVI. 1, 10, XCVII. 2, 6, XCVIII. 1, XCIX. 3, CI, CI 17, 19, 20, CIL 6, 11, 20, CUI. 34, 35, CIV. 21, CV. 34, CVI. 6, 28, CVIII. 15, CIX. 5, CXI. 1, CXII. 1, CXIII. 19, 20, 21, 23, CXIV. 5, 9 • XV. 6, CXVII. 18, 24, CXX. 7, CXXI. 9, CXXVII. 1, CXXIX. o, 7, CXXXIV. 3, 19, 20, CXXXIX. 7, CXLIV. 14, CXLV. 2, CLI. 3, CLIII. 4, CLV. 19; *domniloru* CXXII. 2, CXXXV. .1; *doamneloru* CXXII. 2; *draculu* VII. 6, LXXIII. 10 18 LXXXVIII. 23, XC 6; *draciloru* LXXVII. 61, CV. 10, 37, 41! < iXXXVII. 7; *duhulu* XXXIII. 19, XLVII. 8, L. 13, LXXVI. 4, 7, CIL 16; *dulciloru* CXXIV. 4; *dumbraviloru* XCV. 12; *dumneleulu* LXXXV. 12, XCVIII. 5, CV. 47, CXIII. 10; *dureriloru* XCIII. 19; *Eghypetulu* CIV. 38; *eftinu* CIL 8, CX. 4; *epuriloră* CUI. 18; *fanulă* CI. 12; *faptelor* CUI. 13; *fărecatiloril* LXXVIII. 11 CI. 21; *fieriloru* LXXIII. 19, LXXVIII. 2; *fiulu* LXXII, LXXIX. 18, LXXXV. 16, LXXXVIII. 23, CXV. 7; *fiiloră* LXVIII. 9, LXXII. 15, LXXVII. 6, LXXXII. 9, LXXXVIII. 20, CIL 7, 17, CV. 38, CVI. 21, 31, CXIII. 24, CXLIV. 12, CXLVIII. 14; *focală* LXXVII. 63, LXXVIII. 5, LXXXVIII. 47, CXVII. 12; *frațiloră* LXVIII. 9; *fricoșiloru* CX. 5; *fsatulu* LXXIII. 7, LXXVII. 67; *fsatelorii* CIL 15, CUI. 11, CVII. 8; *fumulu* LXVII. 3; *gardulu* LXXIX. 13; *gintulu* LXXI. 5 XCIV. 10, CI. 25; *giudeciloru* LXXXVI. 6; *giudetulă* LXVII. 6, CV. 3, CXVIII. 102; *glasulu* LXXVI. 19, LXXX. 12, LXXXV. 6, XCIV. 8, CV. 25, CXVIII. 149, CXL. 1; *grasulă* LXXX. 17; *grumazulu* LXVIII. 4; *Hananeilorii* CXXXIV. 11; *hicliansi-gulii* XCIII. 23; *hrișlulu* LXXXVIII. 39; *idoliloru* CV. 38; *împă-ratulu* LXVII. 13, LXXXIII. 4, LXXXVIII. 19; *împăratiloru* CXLIII. 10; *împregurulu* LXXV. 12; *împregiuriulu* LXXXVIII. 9; *înaltulu* CIL 11; *începutulu* LXXX. 13; *încinsulu* LXVIII. 25; *îngeriloru* XC. 11; *înțelesemu* LXXVII. 3; *lordanulu* CXIII. 3; *iubițiloru* CXXXVI. 2; *ludeiloru* LXVII. 28, LXVIII. 36, XCVI. 8; *lăeustelor* LXXVII. 46; *leagecălcăloriloru* LXXIV. 5; *limbiloru* XVII. 44, LXXI, XCV. 5, 7, CIX. 6, CLIII. 42-loculu CIL 22; *lontrulu* CIL 1; *lucruulu* LXXXIX. 17, CUI. 23* CX. 2, CXIII. 12; *lucrurcloru* CX. 6; *luminatulu* LXXXIX. 8; *lunciloru* CUI. 20; *mațelor* CXXXI. 11; *măniloru* LXXXIX. 17, XCIV. 7, CI. 26, CX. 7, CXIII. 12, CXXXIV. 15; *măneloru* XCI. 5; *marlorulu* LXXXVIII. 38; *mărturiloru* CXVIII. 14; *measerulu* LXXIII. 21; *meserulă* LXXXI. 4; *measeriloru* XI. 6-*mesenloru* LXXI. 4, 13; *mirulu* CXXXII. 2; *miselulu* XXXIV.

10, LXXI. 12, LXXIII. 21, CXXXI. 3, 4; *miseiloră* XI. 6, LXXI. 2, 4, CXI. 9, CXXXIX. 13; *morților* LXXXVII. 11, CV. 28; *născutul* XXXIV. 17; *necuraților* I. 1, 4, 6; *neinleptulu* XCI. 7; *nereulu* LXXVII. 72, C. 2; *nesăturatulu* CI.'7; *nuorilor* LXXVII. 23; *obiduatorilor* CXVIII. 122; *ochiulu* XCI. 12; *ochylorii* V. 6; *oiloru* LXIV. 14, LXXVII. 70, CXIII. 4, 6; *omulil* LXXXIX, LXXXIX. 3, XCIII. 10,12, CIL 15, CXVII. 6; *oameriloru* XI. 2, XIII. 2, 7, XXI. 7, LXVI. 5, LXVII. 36, LXXI. 2, 3, 4, LXXII. 5, LXXXIV. 3; *oameniloru* IV. 3; *oaminiloru* LXXVII. 20, LXXXVI. 6, LXXXVIII. 48, LXXXIX. 3, XCIII. 11, XCV. 10, 13, CIV. 44, CV. 4, CVI. 8, 31, CX. 6, 9, CXIII. 12, 24, CXXIV. 2, CXXXIV. 14, CXLIV. 12, CXLV. 3; *ominiloru* CIV. 20; *osulii* CXXXVIII. 15; *păcătoșiloru* LXXII. 3, LXXIV. 11, LXXXI. 2, LXXXIII. 11, CXVIII. 61, CXXIV. 3, CXXXIX. 9, CXLV. 9; *păcătoșiloru* I. 1, III. 8; *păcătoșiloru* VIII. 10; *pământulu* LXXIV. 4, LXXV. 9, LXXIX. 10, LXXXII. 19, LXXXIV. 13, XCV. 1, 9, 11, XCVI. 1, 4, 5, XCVII. 4, XCVIII. 1, XCIX. 2, CUI. 9, 24, 32, CIV. 7, CV. 38, CVI. 35, CXII. 7, CXIII. 23, CXVIII. 90, CLIII. 1; *părintiloru* CVIII. 14; *pasăriloru* LXXVIII. 2, CLIII. 24; *păsenilor'u* XCIII. 2, CXXII. 4; *picorulu* LXVII. 24, XC. 12; *picoareloru* XCVIII. 5, CIX. 1, CXXXIX. 6; *pier dator* *Horu* I. 1; *plângemu* XCIV. 6; *plecatulu* LXXXI. 3; *plecaliloru* CI. 18; *plinulu* XCVII. 7; *plodiulu* LXVI. 7; *porânciteloru* CXVIII. 73; *preapodobnicu* XVII. 26, XLIX. 21, CLIII. 4, *preapodobniciloru* LXXVIII. 2, XCVI. 10, CXV. 6, CXLVIII. 14; *pregiuriulu* LXXVIII. 4; *prolivniculu* LXXIII. 10; *rănitulil* LXXXVIII. 11; *răpaosulu* CXIV. 7, CXXXI. 8; *răpansulu* XCIV. 11; *rculu* C. 4, CXX. 7; *riulu* CXXXVI. 1; *rostuiți* VIII. 3, LXXII. 9, LXXVII. 2, 30, LXXX. 11, LXXXVIII. 2, CV. 33, CVI. 42, CXVIII. 43; *rwrmre/oru* CXXXIX. 10; *rugatoriloră* LXXIII. 23; *sălbatecă* LXXIX. 14; *saraculu* XCIII. 6; *săraciloru* LXVII. 6; *scaunulu* XCVI. 2, CIL 19; *șerbulu* LXXVII. 70, 71, LXXXV. 2, LXXXVIII. 21, CIV. 26, 42, CXVIII. 176, CXLIII. 10, *șerbiloră* LXXVIII. 2, 10, LXXIX. 5, LXXXVIII. 51, CI. 29, CXXII. 2, CLVIII. 33; *sfeaiulu* CX. 1; *svfeatulu* LXXII. 24; *sfatulu* I. 1; *sfintiloru* LXXXVIII. 6, 8, CIX. 3; *sulnicu* XXIII. 8, LXVII. 13, LXXIX. 5, 8, 15, 20, LXXXIII. 13, LXXXVIII. 9; *Sionulu* L. 20, CI. 14; *somnulu* LXXV. 6; *spășitoriu* XCIV. 1 *spășitorulu* LXXXVIII. 9; *spșelor* CXX, CXXVI, CXXVII, CXXVIII, CXXIX, CXXXI, CXXXIII; *spunemu* XCI. 3; *strugurulu* CLIII. 32; *sufletulu* LXVIII. 11, 21, 33, LXX. 23, LXXIII. 19, LXXXIII. 3, LXXXV. 13, 14, LXXXVII. 4, 15, LXXXVIII. 49, XCIII.

17, 19, CIL 2, CUI. 1, 35, CVI. 9, CXVIII. 175, CXXXVIII. 14; *•ufleteloru* LXXVII. 18; *suspiniiloru* CI. 6; *susulii* LXXXVI. Cili. 13; *sveasinicu* CXVIII. 105, CXXXI. 17; *tămpelor* <:\XI. 5; *tatălă* LXVII. 6, CLXII. 21; *tinutulu* LXXXVIII. In, CXIII. 2; *trufașulu* LXXXVIII. 11, C. 5, *trufașiloru* CXVIII. vi; *iuneteloru* LXXVI. 19; *lurburatulu* LXXXVIII. 10; *untulu* ('VIII. 18; *uriculu* XCIII. 14; *uscatulu* XCIV. 5; *veaculu* XXIX. 8, XCI. 8, CXI. 9, CXVIII. 44; *veciniloră* LXXVIII. i, 12, LXXIX. 7, LXXXVIII. 42; *veghietorulu* CXXVI. 1; *s-eniulu* CXVIII. 54; *viiloru* CXIV. 9; *vinulu* C111. 15; *viteloru* (.III. 14; *vrajmasulu* CLII. 9; *vratosiloru* LXXXV. 14; *zborulu* IA.XXV.' 14; *zepretitulu* LXXIX. 17; *zgăulil* L. 12, CVIII. 18, «.XXXVIII. 13; *zmăulu* XI. 13, *zmeiloru* LXXIII. 13.

Cn lucru ne izbește când aruncăm o privire peste aceste forme din *Psaltirea Scheiană*: *u* apare în cuvintele accentuate pe penultima, *it* în cele care poartă accentul pe silaba a treia sau a patra. Vccastă constatare e suficientă ca să conchidem că scrierea cu *u* și *il* nu poate fi arbitrară; tot ea ne duce imediat la explicarea iuiomenului. *^a adevăr, dacă în *adaugu*, *aflatu* etc. *u* este plin, aceasta se explică prin împrejurarea că el se putea păstra încă multă vreme în această poziție, fiind susținut de silaba accentuată, imediat precedentă; în *agiutorulu*, *alesulu* etc. condițiunile lunetice nu mai sînt aceleași; finala stă departe de accent și în asemenea împrejurare *fi* nu mai avea, ca să zicem așa, un razim, era mai ușor expus slăbirii; de aici reducerea lui la *u*. Dubla valoare pe care o prezintă *u* final n-are, prin urmare, de ce să ne surprindă; Voneticește, ea este ușor de înțeles, și tocmai aceste exemple din *Psaltirea Scheiană* ne arată limpede cum trebuie interpretată.

Dar tot *Psaltirea Scheiană* vine să complice constatările pe care le-am făcut. O scriere constantă a lui *u* și *u* în sensul pe care l-am văzut nu găsim în acest text; pe lângă formele înșirate, eele mai numeroase și care ne-au autorizat să tragem deducțiile de mai sus sînt cazuri în care întîlnim un *u* unde ne-am așteptat la *u* și invers. Rămîne să relevăm aceste cazuri și să arătăm cum (rebuie privite.

întîlnim *u* pentru *u* în:

Adâncată CVI. 24; *adurmitu* LXXVII. 65; *amăritu* CV. 32; *iiminii* CLXII. 83; *apusă* CVI. 3, CXII. 3; *aputu* CXIII. 14; *audimu* LXXVII. 3; *bârbatu* LXXIX. 18, XCI. 7, CXI. 1, CXXXIX. 2, *bârbatu* I. 1; *blagoslovimu* CXIII. 26, *blagoslovită* XL. 14, LXVII. 20, 36, LXXI. 17, 18, LXXXVIII. 53, CV. 48,

CXLIII. 1, CLVIII. 26; *capii* LXXI; *căii* LXXXIII. 2; *celu* CXXXV. 4, CXXXVI. 8; *cersulă* CX. 2; *cosii* LXXX. 7; *cumpliți*. LVIII. 14, LXXII. 6, LXXIII. 19, LXXVI. 9, LXXVIII. 5, CIL 9; *cwruă* LXXII. 19; *cuntirimă* LXXIII. 8; *deadevâră* CLVIII. 01, *deadcavără* CX. 7; *desusfi* XC. 9; d] *inceputu* LXXXV! 12; *disă* XV. 2, LXXII. 13, LXXIV. 5, LXXVI. 11, CXXXVIII. 11, CXXXIX. 7, CXLI. 6, CLVII. b; *ducă* XXXVIII. 14; *duhii* X. 7, L. 12, 19, LXXVII. 39, CXVIII. 131, CXXXIV. 17, CXLVIII. 8, CLVIII. 39, 50, CLIX. 88, CLXII. 42, 43, 46, 48, 49, 51, 56, 59; *duplecalu* LXVIII. 24; *eliu* XVIII. 6, XXXII. 9, LXVII. 36, LXXI. 15; *iași* CXLII. 10; *fălosii* LXVII. 13; *fărălegimn* CV. 6; *focii* XLIX. 3, LXXIII. 7, LXXVII. 14, 21, Cili. 4, CIV. 32, 39, CV. 18; *fricoșii* LXXV. 8, LXXXVIII. 8, CX. 9, CXXXVIII. 14; *fumul* XLIII. 22, LXXVIII. 4, CLVIII. 33; *giudeșu* LXXI. 2, CIV. 21, CX. 7, CXVIII. 122, *șarfefă* LXXIV. 8; *glosă* CUI. 12; *gocti* CUI. 26; «mw!» CLXII. 64; *grașii* XCI. 11; *greasimu* CV. 6; *împărălă* XX. 2, XXXII. 16, LXXI. 2, XCIV. 3, CIV. 20; *inceputu* CIX. 3; *hwsrî* CVIII. 18; w«i LXXXVIII. 25, CLIII. 43; *inlelcsu* CXVIII. 99; *иѠм* XXVIIU. 6, XLIV; *lăudată* XCV. 4; *tocă* XLI. 5, LII. 5, LXVII. 6, LXXXIII. 7, CVIII. 4, 5; *loră* II, 3, V. 11, 12, LIV. 22, LXVIII. 12, 24, 26, 28, LXXI. 14, LXXII. 9, 18, LXXIII. 3, 9, LXXVII. 4, 11, 12, 24, 25, 28, 29, 31, 33, 37, 38, 44, 46, 47, 48, 50, 53, 54, 57, 61, 63, 66, LXXVIII. 10, 12, LXXXII. 12, 17, LXXXIV. 3, LXXXVIII. 18, 33, LXXXIX. 16, XCIII. 23, XCVIII. 7, 8, CI. 29, CUI. 8, 28, 29, 35, CIV. 24, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 38, 39, 44, CV. 11, 15, 18, 27, 34, 35, 36, 38, 39, 41, 42, 44, CVI. 5, 6, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 26, 27, 28, 38, 40. CVIII. 25, CX. 7, CXIII. 10, 17, 18, CXVII. 10, 11, 12, CXVIII. 70, CXIX. 7, CXXXVIII. 17, CXXXIX. 4, 10, CXL. 4, 6, 7, CXLIII. 8, CXLV. 4, CXLIX. 6, CLIII. 32, CLIII. 35, 36; *lutic* LXVIII. 15; *măslinii* CXXVII. 3; *mergfi* CXLII. 8; *mică* CLXII. 21; *milostivă* LXXXV. 5, CXIV. 5; *minunată* LXVII. 36; *minuinții* XCII. 4; *munciiți* LXXXVII. 16; *nathii* CLVIII. 46; *neamii* CXI. 2; *nemestecatu* LXXIV. 9; *netrecută* CVI. 40; *nevinovată* XVIII. 14; *obrazii* CLXII. 28; *omă* LII. 6; *opii* LII. 4; *osândiță* CVIII. 7; *păcală* CVIII. 7; *pomenită*. LXXXVII. 6; *posiâmpimii* LXXIX. 19; *potopii* XXVIII. 10; *preaslăvitu* LXXXVIII. 8; *pridăditu* LXXXVII. 9; *prorocii* I, L; *pusă* LXXXVIII. 28, C. 3; *răsădită* CUI. 16; *răsăriții* CVI. 3; *rugată* LXXXIX. 13; *rușinații* LXXIII. 21; *săulă* LXXVII. 25; *schimbată* LXXXVII. 5; *sfântă* XIV. 1; *smerită* CLVIII. 39, *smearitu* LXXIII. 21; *spusă* LXXII. 15; *ștrăstuilă* XVI. 9; *susă* LXX. 19, LXXII.

S, LXXIV. 6, LXXVII. 35, 56, LXXXI. 6, XCVI. 9, CXLIII. 7, CXLVIII. 1; *tirutu* LXVII. 36; *totu* LXVIII. 24, XCIV. 3, XCV. 1, XCVI. 5, XCIX. 2, CIV. 35, 36, CVII. 6; *tremurată* XVII. 8; *uitată* XXX. 13, *veacu* XVII. 51; *vitelu* LXVIII. 32, CV. 19, 20; *voră* XLVIII. 11, LXVII. 31, LXXL 15, 16, LXXIV. 9, LXXIX. 17, LXXX. 13, LXXXII. 17, LXXXV. 9, LXXXVIII. 17, IX. 12, XCI. 8, 15, XCII. 3, XCV. 12, CI. 23, 29, CUI. 7, CV. 48, CVI. 22, CVIII. 27, CXVIII. 175, CXXV. 2, CXXVI. 5, CXXXI. 9, 12, CXXXVII. 5, CXXXIX. 14, CXLIII. 5, CXLIV. 5, CLIII. 7, CLVI. 14, 19, CLXI. 76, CLXII. 77; *vremii* LXXIX. 4; *vrută* L. 18; *vrătosu* LXX. 3, 7, LXXXVI. 2, CIV. 24, CXVIII. 103, CXXXVIII. 18, CXLI. 7.

Pentru ce în aceste forme apare *ă* când toate prezintă condițiile în care am spus că *u* se putea menține mai multă vreme și când unele din ele le-am văzut mai sus scrise cu *u*? În *amină*, *iluhă*, *glasu*, *milostivii*, *obrazii*, *potopii*, *prorocă*, *veacă* (poate și *coșii*) s-ar putea admite că copistul a fost influențat de formele slave corespunzătoare, dwHHT, A* $\$X^o$, **FAACH**, $\text{AVH} \langle \text{OCTHT.} \rangle$, OKpd3T», iioT^m», npopdKt, K-fcKt (КОИК; v. cazurile analoge din *Codicele Voronetian*); în *cătă*, *celu*, *cumă*, *elă*, *insă*, *nusii*, *voru*. (ca auxiliar, de asemenea pînă la un punct și în *loră*, când era întrebunțat ca posesiv, funcțiune care aducea o slăbire a accentului lui în frază) n-ar fi nici o greutate să vedem cazuri izolate de reducere a lui *u* la *u* din cauze de fonetică sintactică, fiind toate cuvinte care își pierdeau adeseori accentul pe lîngă altele, •ceea ce înlesnea trecerea lui *w* la *ă* sau chiar disparitiunca lui (comp. *hatugocură* LXXVIII. 4; *cândva* VII. 3, VII. 4, 5, XLIX. 22, LVIII. 12; *cânva* II. 12; scrierea *cânduva* XXXVII. 17, XCIII. * se explică prin influența grafică a simplului *cându*; comp. și </ XLVI. 9, LIX. 9, LXXXVIII. 12, 21; *dereptire* XLIII. 22, LXVIII. 8; *sup lire* XLIV. 6; *cum[cu un, cum dă Coresi] cugeta* LIV. 15). Dacă pentru acestea se poate găsi o explicație, rămîn altele, și cele mai numeroase, pentru care considerațiunile arătate MI pot fi luate în samă; astfel sînt *adâncată*, *adurmiță* etc. Lămurirea acestora — cum de altfel în parte poate și a celor precedente — trebuie căutată aiurea și anume în modul cum ni a transmis *Psaltirea Scheiană*. Se știe că manuscrisul care ne-a pasiat-o nu este original, ci o copie de multe ori foarte alterată. Scris de doi copişti, el cuprinde o sumă de inconsecvențe ortografice și fonetice; în general copistul întii (de la ps. I—LXVI. 4)

¹ V. studiul d-lui A. Candrea, *Monumentele cele mai vechi de limbă românească*, în *Noua revistă română*, III, 534 și urm.

se vecie a se fi îndepărtat mai puțin de model, pe cînd copistul al doilea (de la ps. LXVI. 4 pînă la sfîrșit) a schimbat, a modernizat, apropiind mereu formele ce le găsea în ms. de cele din dialectul lui. Și lucrul acesta se oglindește și în scrierea cu *u* în loc de *u*. Dacă trecem în revistă lista de exemple din urmă, constatăm că cele mai multe forme cu *u* se întîlnesc în partea scrisă de copistul al doilea (în partea întîii n-am numărat decît 84 cazuri). Dacă același copist scrie aceleași cuvinte sau în condiții fonetice identice cînd cu *u* cînd cu *u*, este evident că una din aceste scrieri trebuie să reflecteze fonetismul manuscrisului pe care-l urma, iar cealaltă fonetismul dialectului lui; deoarece însă, cum arată observațiile bine întemeiate ale d-lui Candrea, limba acestui copist prezintă particularități de un caracter relativ mai modern, nu mai încapă îndoială că formele cu *fi* au fost introduse de el, pe cînd cele cu *u* au trecut din manuscrisul pe care-l copia; după cum a căutat să înlocuiască de mai multe ori formele rotacizate din original cu cele în *n* din dialectul lui, tot așa a urmat uneori și la *u* final, înlocuindu-l cu *u* cum găsea în graiul lui. Un mic amănunt paleografie vine și el să confirme acest lucru; la ps. LXXXV. 7, vedem pe acest copist schimbînd pe *chiemii* în *chiemv*; evident că el scrisese întîii cu *u* cum pronunța, dar a îndreptat, revenind la forma din manuscrisul ce urma, în același mod trebuie privite și cele cîteva cazuri de *ii* din partea întîii a manuscrisului; copistul întîii nu mai întrebuița nici el *bărbații*, de ex., ci *bărbați!* (e de remarcat că începînd să scrie psalmul I, introduce chiar la versetul 1 forma din urmă, dar imediat revine la formele din manuscrisul model, scriind mai departe, la V. 5, cu *u*, *vuru*); mai credincios însă textului pe care-l copia, el n-a lăsat decît rareori urme de scrierea cu *ii*.

Rezultă din formele înșirate pînă aici că *Psaltirea Scheiană* este copiată după un manuscris în care *u* final apărea întreg cînd urma imediat după silaba accentuată (excepțiune făcută poate pentru cuvinte atone ca *elfi*, *voră* etc.) și era redus la *u* cînd sta departe de accent. Această fază fonetică din istoria lui *u* final se poate reprezenta prin formula £ *u*; * (—)—«. Trcînd prin mîna copiștilor, fonetismul mai vechi al *Psaltirei* a fost alterat, în sensul că ei au înlăturat în unele cazuri pe *u*, scriind, după transformarea pe care o suferise acest sunet, *u* (^w).

Scrierea inversă, *u* pentru *u*, se întîlnește și ea de mai multe ori în *Psaltirea Scheiană*. Avem astfel:

Apăru XXXIX. 10; *auru* XLIV. 14, LXVII. 14, CIV. 37, CXIII. 12, CXVIII. 72, CXXXIV. 15; *bucinu* LXXX. 4; *cămpulu*

LXXVII. 43; *căntecu* LII, LXXX. 3; *carcetu* XXVI. 4; *ceareamu* CLVIII. 41; *clopotu* CL. 5; *cugeta* LXXXII. 6; *deaderu* CXXXI. 4; *deșchidemu* CLVIII. 33; *deștîneru* CXXXVIII. 8; *deulu* LXI. 9; *domnulu* CXVII. 6; *durmiretu* LXVII. 14; *eftinu* LXXXV. 15, CXI. 4; *ezeru* CXIII. 8; *țecemu* CVII. 14, CLVIII. 30; *ficorulu* CLIII. 25; *fulgeru* CLV. 11; *giudecu* LXXIV. 3; *întoarsetu* VII. 13; *înturearecu* X. 3, XVII. 10, 12, XXXIV. 6, LXVII. 18, *întunerecu* LXXXI. 5, *întunerecu* LIV. 6, *întunerecu* LXXXVII. 7, 13, CHI. 20, CVI. 10, *întunereacu* CX. 6, XCVI. 2, CIV. 28, CVI. 14, CXI. 4, *tunerecu* CLXI. 79; *lăcafăru* CIX. 3; *lăngedu* LXVIII. 30, CIV. 37; *leulu* IX. 30; *lurecu* XXXIV. 6; *mărecu* LXII. 2; *măsuru* CVII. 8; *mearseru* XXII. 4, CXXXVII. 7; *measeru* XXXIX. 18, XLVIII. 3, LXVIII. 30, LXIX. 6, *meseni* LXXXI. 3; *piardemu* XLIII. 6; *preutu* CIX. 4; *pristăpnicu* CLVIII. 32; *satura* LXXX. 17, CLII. 9, *scaunu* IX. 5, XCIII. 20, CLIV. 8; *CLX*. 52; *silnicu* XXIII. 8, LXXXIII. 9, CLXII. 58; *singuru* XXIV. 16, XXXII. 15, LXXI. 18, LXXIX. 14, LXXXII. 19, CLI. 4; *spuremu* LXXVIII. 13; *sufletu* LIV. 14, LXXIII. 19, CLVIII. 39, CLXII. 18; *tăvăruru* XXXVI. 25, LXVIII. 32, *lăneru* CLI. 1; *tatălu* CLIX. 88 (*tatălu* LXXXVIII. 27 e restituit de d-l Bianu, dar ms. dă *tatălui*); *troscotu* CLIII. 2; *ultaremu* XLIII. 21; *vatămu* LXXXVIII. 34, CLIII. 39; *vihoru* LXXX. 8; *vindecu* CLIII. 39; *volnica* XXI. 29.

Vedem aici un *u* care nu se împacă nici cu fonetismul copiștilor *Psaltirei Scheiane* nici cu al textului după care este scrisă, așa cum reiese din constatările de mai sus. în două cazuri, *cămpulu* și *țecemu*, *u* s-ar putea explica prin influența contextului; *rămpulu* apare în adevăr înainte de *lui* și *țecemu* după *veghiemu*, unde *u* este justificat; se poate dar ca aceste forme învecinate să fi influențat scrierea cu *u* în cele două cuvinte. Rămîn însă de lămurit celelalte exemple. Explicațiunea pentru acestea n-o văd decît în împrejurarea următoare: *Psaltirea Scheiană* trebuie să derive dintr-un manuscris primitiv cu caractere arhaice bine pronunțate, analoge celor din *Codicele Voronețian*; în acest manuscris, *u* final trebuie să fi fost păstrat și în cuvintele accentuate pe a treia sau a patra silabă (*leulu* etc.); din acest manuscris, cîteva forme de acest fel s-au putut foarte bine strecura în copiile ulterioare, și în special în copia din care coboară *Psaltirea Scheiană*.

¹ Opiniunea aceasta își găsește rezazimul în faptul că *Psaltirea Scheiană*, comparată cu cea *Voronețiană* și a lui Coresi, arată că toate trei derivă dintr-o traducere veche a psalmilor, cum am arătat în lecțiunile mele de la univ. Hifate și cura a arătat foarte bine și d-l Candrea în articolul citat.

Altfel trebuie probabil interpretate genitivele și dativale de plural în *u*: *apeloru XVII. 16, XLI. 2; bucioreloru XLVI. 6; cailoru L. 15; câmpiloru VIII. 8; cărariloru XXIV. 4; cumândariloru CLIII. 38; cuvintelor CIL 20; deagetelor VIII. 4; dereptilor XIII. 6, XXXIII. 20, dereptiloru XXXII. 1; draciloru IX. 26, XVII. 41, XX. 9, XXX. 9; dumneideiloru CXXXV. 2; gludeciloru XXXII. 10; greșitoriloru XXIV. 8; hicleaniloru XXXVI. 1; ludeiloru XLVII. 12; laudelor XVII. 4; limbiloru IX. 6, XXI. 28, XXXII. 10; mărilor VIII. 7. IX. 17, XVII. 21; mîseiloru IX. 13, 19, 31, 38; necuraților XVI. 9; nevinovatoriloru XXXVI. 18; oameriloru IX. 9, X. 5, XXI. 7, 32, XXX. 20, XXXII. 10, 13, XXXV. 8; păcătoșiloru XXXIII. 22; păduriloru XVII. 8; picoareloru CXVIII. 105; reiloru XXI. 17; sfinților XV. 3; sierbilom XXXIII. 23, sileloru XXIII. 10; sugătoriloru VIII. 3; tariloru XXXIV. 10; temuțiloru XXXIII. 10, tirerciloru VIII. 3; văduoloru LXVII. 6; vrâjmașiloru XXX. 16., XL. 3. Aici *u* se poate explica în două feluri: sau că finala a fost asimilată în scris pronumelui personal *loru*, sau că *lo-* avea un accent secundar, în care caz *u* se putea păstra mai multă vreme. Pentru această din urmă părere ar pleda faptul că aceste genitive și dativale sînt cele mai de multe ori accentuate pe *lo-* în manuscris (*apeloru, deagetelor*, uneori sînt puse două accente, ca în *necuraților*); e adevărat că accentuarea este adeseori arbitrară în manuscrisele vechi (în textele religioase care aveau să fie eîntate, ea arăta și intonarea muzicală a cuvintelor), dar poate m cazul de față particularitatea aceasta poate fi luată în seamă. Să nu uităm însă că genitivele și dativale acestea sînt mult mai puțin numeroase decît cele în *u*; acestea din urmă par a fi fost cele obișnuite în manuscrisul după care s-a copiat *Psaltirea Scheiană*, așa încît celelalte ar putea fi mai curînd o transmisiune din manuscrisul primitiv al *Psaltirei*; în orice caz, acestea nu aparțin dialectului copiștilor textului nostru. Rămîne o formă de gen.-dat., asupra căreia iarăși nu putem decide nimic sigur: e *tutororu IX. 26, XVII, XVII. 16, 31 XX. 9, LXXXVI. 7, CLXI. 71, tutororu LXXXV. 5, CIL 6, CXLIV. 9, CXLVIII. 14*, pe lingă care găsim de două ori *tutororu CX. 10, CXLIV. 15*; nu putem spune cum era intonat acest cuvînt *tutoror* sau *tutoror* (azi ambele forme se întîlnesc) și deci întru cît *u* sau *u* sînt la locul lor; e adevărat că în manuscris găsim de șase ori accentul pe *ro-*, dar la **LXXXV. 5** aflăm *tutororu*; se poate totuși ca *tutororu* să fi fost forma constantă din manuscrisul model al *Psaltirei Scheiene*, și atunci *tutororu* ar fi fost introdus de copistul al doilea. Tot*

din cauza nesiguranței accentului nu putem interpreta nici într-un fel nici într-altul *pe mijloc*; de aceea l-am și omis din formele înșirate pînă aici; alături de *mijlocu XXI. 23, XXII. întîlnim mijlocu XLVII. 10, LIV. 16, LXVII. 14, 26, LXXIII. 1, 12, LXXVII. 28, LXXXI. 1, C. 2, 7, CUI. 10, 12, CVIII. 30, CIX. 2, CXV. 10, CXXXIV. 9, CXXXV. 11, CXXXVI. 2, «LXXXVII. 7, CLII. 8, CLIV. 10, CLV. 2. Se zicea mijloc sau mijloc? manuscrisul dă de nouă ori mijlocu de opt ori mijlocu și de două ori chiar mijlocu; prin urmare, nu se poate nimic hotărî (în mijlocu se poate să fie și influența scrierii lui locu).*

Un grup aparte îl formează encliticele *lu șisu*; pentru amîndouă întîlnim și *u* și *ii*: *se-lu XXXIX. 15, sc'oate-lu LXVIII. 19, hubi-lu CXVIII. 140, lu feace CXXXIV. 7, ce-lu CXLV. 18, ••<• hi XVII, mără-lă XLIII. 17; ce-su XV. 3, XLIII. 14, LXIV. 0, vii-su XXI. 27, gata-su XXXVII. 18, căte-su CVIII. 11, CXVIII. •si, unulu-su CXL. 10, cine-su CLVI. 19, measeru-su XXIV. 16, -a su XLV. 11, neavutu-su CVIII. 22, lău-su CXVIII. 94. Păstrarea •ni reducerea lui *u* a trebuit să fie determinată și la aceste parti- <nle tot de accent, în special de accentul cuvintelor pe lingă care era ii alipite; în cazuri ca *liubi-lu, vii-su*, *u* s-a putut menține mai mult timp decît în *scoate-lu, căte-su* (în *lu* reducerea la *u* •i întîmplat devreme și în construcții ca *lu feace*). Deoarece însă aceste deosebiri datorite foneticeii sintactice nu erau totdeauna prinse de cei care scriau, formele cu *u* și *u* puteau fi ușor >"iil'iindate; de aceea inconsecvența aceasta grafică, cel puțin ni parte, se poate să fi existat deja în manuscrisul după care lucrau •i pișfii *Psaltirei Scheiane* (comp. ce am spus mai sus la *Codicele ' oronețian*).*

' Ara omis din listele de exemple numele proprii, pentru că ele nu pot ia-alia mult în chestiunile discutate, fie pentru că în scrierea lor copiștii s-au I' influențați de formele corespunzătoare din slavă (v. ce am spus mai sus I • i'fl. Vor.), fie pentru că accentuarea lor nu se poate de multe ori hotărî. ' .iv.l, lotuși, necesar să dau aici și aceste forme: *Amalicu LXXXII. 8 • Amonă IA XXII. 8; Aronu XCVIII. 6, CXXXII. 2; Arronu LXXXVI. 21, CXIII 21- 1. CIV. 26, CV. 16, CXIII. 18, CXVII. 3, CXXXIV. 19; Asafu XLIX, IA XII, LXXXIII, LXXXVII, LXXXVIII, LXXXIX, LXXX, LXXXII. Asafu IA XIV, LXXXV; Asum LXXXIII. 9; Avacumu CLV; Avironu CV. 17- \u, nu XLVI. 10, CIV. 6, 9, 42, CLX. 55, CLVIII. 35, CLXI. 73; Daniilă, "IA IU; Datanu CV. 17; Davidu. I, VII, IX, X, XI, XIII, XIV, XV, XVI WII, XVII. 51, XVIII, XIX, XX, XXI, XXII. 1, XXIII, XXIV, XXV, \ XVI, XXVIII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI, XXXII, XXXIII, XXXIV XXV, XXXVI, XXXVII, XXXIX, XL, XLII, L, LI, LII, LIII LIV LV, XVI, LVIII, LIX, LX, LXII, LXIII, LXIV, LXVI, LXVIII IAIX, LXX, LXXII, LXXXVII. 70, LXXXV, LXXXVIII. 4, 50, XC VCIM, XCIV, XCV, XCVI, XCVII, XCVIII, XCIX, CII, CUI, CVII*

Rezumînd, ajungem la concluzia:

A existat o traducere primitivă a psalmilor în care raporturile în ce privește pe *u* final se prezentau în același fel ca în *Codicele Voronețian*: • *u*, X (—) — "•

Din această traducere a derivat o copie în care *u* era păstrat cînd urma imediat după accent, pe cînd în celelalte cazuri se redusese la *u*; din manuscrisul original însă copistul sau copistii trecuse și cîteva forme cu *u*, cînd accentul cădea pe a treia sau a patra silabă: • *u*, X (—) — *ă* + X (—) — «•

Din o asemenea copie derivă *Psaltirea Scheiană*, dar fonetismul ei a fost influențat de limba copiștilor, în sensul că ei au introdus și cîteva forme mai noi, în care *u* final slăbise, chiar cînd venea imediat după silaba accentuală: X *u*, X (—) — *u* + X *u* + X (-) - "•

Dacă astfel se prezintă *u* în *Psaltirea Scheiană*, rămîne întrebarea cum trebuie rezolvate abreviațiunile în transcrierea cu litere latine. Sistemul de a le lăsa nerezolvate, urmat de d-1 Bianu, ca și de d-1 Hasdeu în *Cuvinte din bătrîni*, poate să aibă avantajele lui în cazul de față, cînd inconsecvența în scrierea manuscrisului este atît de pronunțată; dar nu-i mai puțin adevărat că el poate induce în eroare, cum s-a și întîmplat, pe cei care urmăresc numai transcrierea cu litere latine (abreviațiunile nerezolvate au fost

CVIII, CIX, CXXI. 5, CXXXI. 1, 10, 11, 17, CXXXVI, CXXXVII, CXXXVIII, CXXXIX, CXL, CXLI, XLII, XLIII, XLIII. 10, CXLIV, CLI, *Davydu C. Davidu* XXXVIII, LXXXVIII. 21, 36, XCII, CLXI. 69; *Efranthu* CXXI. 6; *Efremu* LXXIX. 3, CVII. 9, Efremu LXXVII. 67; *Eghypetu* CIV. 23, *Eghypetu* LXVII. 32, LXXVII. 43, CV. 7; *Ermonu* LXXXVIII. 13; *Eseiu* LXXII; *Etamu* LXXXVII, LXXXVIII; *Faraonu* CXXXIV. 9, CLII, CLII. 4, 19; *Filistimu* CLII. 14; *Ghevalu* LXXXII. 8; *Goliathu* CLI; *Gomoru* CLIII. 32; *Hamu* LXXVII. 51, CIV. 23 27; *Hanaanu* CV. 38, CLII. 15, *Hanaanu* CIV. 11, *Horivu* CV. 18; *Iacovu* XIII. 7, XIX. 2, XXI. 24, XXIII. 5-6, XLIII. 5, XLV. 8, 12, XLVI. 5, LII. 7, LVIII. 14, LXXIV. 10, LXXVI. 16, LXXVII. 21, 71, LXXVIII. 7, LXXX. 2, 5, LXXXIII. 9, LXXXIV. 2, XCIII. 7, XCVII. 3, CXIII. 1. 7, CXXXI. 5, CXLV. 5, CXLV. 5, CXLVII. 9, CLIII. 9, 15; *Iacovu* LXXXVI. 12, XCVIII. 4, CIV. 6, 10, 23; *Iavimu* LXXXII. 10; *Iditumu* LXXXVI; *Jerusalimu* LXXVIII. 1, CLVIII. 28, *Ierusalimă* LXIV. 2, CXXI. 3, CXXXIV. 21, *Erusalimă* LXVII. 30, CI. 22, CXXIV. 2; *Hndoru* LXXXII. 11; *loanu* CLXI; *Iiosifu* LXXX. 6, *Iosifu* LXXVI. 16, LXXVII. 67, LXXIX. 2, CIV. 17; *Isacu* CIV. 9, *Isaacu* CLVIII. 35; *Isradleaninu* LXXXV. 11- *Israilu* XIII. 7, XXI. 4, 25, XXIV. 22, LXVII. 9, 27, 35, 36, LXVIII. 7, LXX. 22, LXXI. 18, LXXII. 1, LXXV. 2, LXXVII. 5, 21, 31, 41, 55, 71, LXXIX. 2, LXXX. 5, 9, 12, 14, LXXXII. 5, LXXXVIII. 19, XCVII. 3, CIL. 7, CIV. 10, 23, CV. 48, CXIII. 1, 2, 17, 20, CXVII. 2, CXXI. 4,

luate uneori drept exemple de cădere definitivă a lui *u*. în transcriere cred totuși că s-ar putea urma în această privință sistemul următor. Deoarece, cu toate ezitățile, formele accentuate pe penultimă apar mai des cu *u*, excepțional cu *u*, este firesc să se transcrie cu finala plină toate cuvintele de această categorie; așa: *cumpliții* LI. 7; *lutu* II. 9; *sfrășitu* VI; *totu* XVIII. 5; *vrătosu* LI. 5 etc.; pentru același cuvînt trebuie transcrise cu *u* (d-1 Bianu a pus *u*) *vas'* II. 9; *fericea'* II. 13; *râpausf* IV. 9; *dis'* VII. 7; *sus'* VII. 8. De altă parte, pentru că în formele accentuate pe a treia sau a patra silabă, scrierea mai obișnuită este cu *u* se pot transcrie în modul acesta *cîntecu* CXLIII; *fecemu* CLVI. 18; *născutulil* XXI. 21; *pămăntulu* XXIV. 13; *rupemu* II. 3; *sufletulu* XXI. 21. Greu de decis este însă ce transcriere ar fi de preferat în cuvintele care din cauza poziției lor în frază își pierd uneori accentul și apar, cum am văzut, cînd cu *u* cînd cu *u*, așa: *cu'* CLIII. 30; *e'* XII; *lo'* XVIII. 4; *vo'* CVI. 7 etc; totuși, pentru că '*Iu, loru, voru* apar mai des decît *elu, loru, voru*, poate ar fi un motiv ca să se scrie în felul întii. Nehotărită rămîne transcrierea și la pron. pers. *il, slăvește* XIV. 4, forma de indicativ *is, nu'* XVIII. 4 (în două locuri XXXIX. 18, L. 7, unde ms. dă din greșeală *se*, d-1 Bianu pune *su*), precum și la gen.-dat. pl. *căriilo* XXI. 21; *fratilo* XXI. 23; *tuturo* CXLIX. 9 și la forma *mijlo* XLV. 6; *ce'* CXX. 3 etc. poate fi transcris *celu*, deoarece peste Iul găsim numai această formă (*celu* nu se întilnește de loc); *u'* XIV. 1 etc. trebuie transcris *al*, pentru că manuscrisul nu cunoaște *alu* sau *alu*. Cum vedem, problema transcrierii în *Psaltirea Scheiană* nu este așa simplă; dacă lămuririle pe care le-am

«XXIII. 1, CXXIV. 5, CXXVII. 6, CXXVIII. 1, CXXIX. 6, 8, CXXX. 3, CXXXIV. 4, 12, 19, CXXXV. 22, CXLVI. 2, CXLVII. 9, CXLVIII. 14, CXLIX. 2, CLI. 6, CLII, CLII. 19, CLIII. 9, CLVIII. 35, CLIX. 83, CLX! CLXI. 68, *Israilu* XL. 14, XIIX. 7, LII. 7, LVIII. 6; *Kisu* LXXXII. III; *Leviinu* CXXXIV. 20; *Madiamu* LXXXII. 10, CLV. 7; *Malentu* LII; *Melhisedecă* CIX. 4; *Misailu* CLVIII; *Moavu* CVII. 10, CLII. 15; *Moavu* MX. 10; *Nalhanu* L; *Nelhalimu* LXVII. 28; *Ogu* CXXXIV. 11; *Orivu* IX XXII. 12; *Ozivu* LXXXII. 12; *Salmanu* LXXXII. 12; *Samoilu* XCVIII. i>, *Saulu* XVII; *Selmonu* LXVII. 15; *Sinainu* LXVII. 9, *Sionu*. IX. 12, XIII. 7, XIX. 3, LXXXIII. 8, XCVIII. 2, CI. 22, *Sionu* CXXXIV. 21, MC. 7, LXIV. 2, LXXV. 3, CIX. 2, CXXVII. 5, CXXXIV. 11; *Sisaru* LXXXII. 10; *Taneosu* LXXVII. 43, *Taneosu* LXXVII. 12- *Tavoru* I XXXVIII. 13; *Tiru* LXXXII. 8, LXXXVI. 4, *Tyru* XLIV. 13; *Vasanu* I XVII. 23; *Vaviloni*, LXXXVI. 4; *Veniaminu* LXVII. 28, LXXIX. 3.

• V. ji. 33. Așa i s-a întîmplat d-lui Meyer-Liibke; văzînd în transcrierea d-> uniiului din 1571 publicat de d-1 Hasdeu (*Cuv. din bătr.*, 1,18), formele /i i ml, nruvând, d-sa observă că „deja cele mai vechi texte române prezintă grafii lîn-i u". *Gramm. d. rom. Spr.*, I, § 315; dar manuscrisul dă *fii*, *neavă*.

dat ne arată limpede ce normă se poate urma în unele cazuri, în altele tot ele complică problema și nelasă între două alternative.

Trecem la *Psaltirea Voronețiană* (ms. 693 al Acad. Rom.; vezi colațiunea mea în *Studii de filol. română*).

Grupăm formele din acest text ca și în *Psaltirea Scheiană*:
Adâncatu CVI. 24, CLII. 5; *adevăru* CLIX. 88; *adurmitu* LXXVII. 65; *aflaiu* CXIV. 3, CXVIII. 162, *aflâmu* CLVIII. 39; *agiungu* CLII. 9; *agiutoriu* LXXXII. 9, CVI. 12, CVII. 13, CXIII. 17, 18, 19, CXVII. 6, 7, CXLIII. 2, CLII. 2; *agro* CVI. 37 (poate e o greșeală pentru *agre*, cum dă *Psaltirea Scheiană*; confuziunea între *u* și *o* nu este însă rară); *alegându* CLIV. 2; *altu* CI. 19, CLIII 39, *ahtu* LXXXII. 4; *amaru* CLIII. 32; *amu* CLVII. 10; *ânsu* CXXXVIII. 6. *ânsu* LXXXIV. 9, XCV. 6, XCVI. 3, CXLI. 3, CLIII. 4, *insu* XCVII. 7, CVI. 34, CXLVI. 11, *ăsu* LXXVII 60, *insu* LXXVII. 40, 58, 70, CXIX. 7, CXLIV. 18, *'nsu* LXXVII. 58, XC 2, 14, 15, XCIX. 3, CI. 14, CX. 5, CXIII. 16, CXXXI. 11, 14, CXLIII. 2, 3, CXLIV. 19, 20, CXLVIII. 1, CLIII. 15, 43, *rusu* CLIII. 43; *apriindându* CLVIII. 46, *apriinsa* CUI. 4; *apucaîu* CXVIII. 147; *apusu* CXII. 3; *arcu* LXXVIII. 57; *arginta* CXIII 12, CXXXIV. 15; *aruncându* CLVIII. 46; *ascultâmu* CLVIII. 30; *ascunsu* C. 5, CXXXVIII. 15; *așteptâiu* CXVIII. 166; *audu* CXIII. 13, CXXXIV. 17, *audu* LXXXIV. 9, *audilu* CLV. 1; *hâtrâru* CLIII. 25; *bătu* (*giuc'u*) LXXVIII. 4; *blâgoslovescu* CXXXI. 15, CXLIV. 1, *blagoslovimu* CXIII. 26, CLIX. 88, *blagoslovita* CXII. 2, CXXXIV. 21, CXLIII. 1, CLVIII. 52, 53, 54, 55, CLXI. 68; *blându* LXXXV. 5, CLVIII. 50; *brâbalu* CXL 5, CXXXIX. 2, 12, CLIV. 9; *buru* CXXXIV. 3; *cadu* CXXXIX. 11, CXL. 10, CXLIV. 14, *cădemu* CLVI. 18; *•câlcătoriu* C. 3; *câmpu* CLV. 5; *cându* LXXVIII. 5, LXXXIX. 13, XCI. 8, C 2, CI, CI. 23, CVI. 13, 19, 28, CXVIII. 171, CXIX. 1. 7, CXXVI. 2, 5, CXXXVI. 1, CXL. 1, CXLI. 4, CLI. 1, CLIII. 8, 35, CLV. 2, CLVII. 8; *cântu* C 1, CVII. 2, 4, CXXXVII. 1, CXLIII. 9, CXLV. 2, *cântâmu* XCI. 2, CLII. 1, CLIX. 88, *cântându* CLIX. 88; *capu* CXXXII. 2; *câtu* CLVI. 20, CLVIII. 45; *cautu* CXVII. 7, CLVII. 5, *căutata* CXXI. 9, CXXI. 9, CXLI. 5; *celu* CXVIII. 145; *celu* CXLV. 5; *ceriu* LXXXIV. 12, XC. 1, XCV. 5, CI. 20, CVI. 26, CVII. 5, 6, CXII. 6, CXIII. 11, CXXII. 1, CXXXIV. 6, CXXXVIII. 8, CXLVIII. 1, 4, 14, CLIII. 40, 43, CLIV. 10, CLIX. 60; *cetv* CVI. 29; *chiemu* CXV. 4, 8, CXVIII. 146, CXXXVII. 3, CXL. 1, CXLI. 2, *chema* LXXXV. 3, 7, *chiemâiu* CXIV. 4, CXVII. 5, CXVIII. 145, 147, CLIII."3, CLVII. 3, *chemâiu* CXIX. 1, CXLI. 6; *chinu* CXXXIX.

11 ; *cinstescu* CLVIII. 33; *coperemântu* CXX. 5; *coperitoriu* CLII. 2; *corbii* CI. 7; *cornu* XCVII. 6; *credincosu* CLIII. 4, *credinciusu* CXLIV. 13; *creduîu* CXV. 1; *crescu* XCI. 8; *creșturu* CXXXIV. 4; *cumu* CLIII.'30; *cunosculu* C. 4, CXVIII. 152, CXXXIV. 5, *runuscutu* CLV. 2; *cuptoriu* CLVIII. 47, 49, 50, 51; *curu* CLVII. 4 ; *curundu* LXXVIII. 8, LXXXVII. 3, CI. 3, CXLII. 7, CXLVII. 5; *cnvântu* CLV. 5; *dânsu* CLI. 6; *datu* CXXXVI. 8; *deadevăru* CXXXIV. 11, 12, CXVIII. 151, 160, CXXXI 11, CLVI. 10, CLVIII. 27, 28, 31; *decātu* LXXXIII. 11, CXVII. 8, 9; *dereptu* LXXVIII. 9, LXXXIX. 15, XCVI. 8, CVI. 17, CXI. 4, CXIV. 5, CXVIII. 137, 154, CXXI. 8, 9, CXXXI. 10, CXXXVII 8, CXLII. 10, 11, CXLIV. 17, CLIII. 4, 19, 27, CLIV. 2, 10, CLV. 7, CLVI. 18, CLVIII. 27, 28, 34, 35, 37; *deșchidu* CLV. 14, *deș-ü,sla* CXVIII. 131; *desertu* CVI. 9, CXVIII. 161, CXXVI. 1, 'CXXXVIII. 20, CXLIII. 8, 11, CLVII. 9, *deșrātu* CXIX. 7; *drslingu* CXIII. 25, CXLII. 7, CLIII. 2; *deșinșiu* CLVII. 7; *,1,'-u* CXLIV. 6, 11, CLIII. 40, *dișu* CXXXVIII. 11, CXXXIX. V, CXLI. 6, *dișiu* LXXXI. 6, CXV. 2, CLIII. 26, CLVII. 5; *dmlcescu* CXLII. 12; *domnu* CVI. 19, CLIII. 39, CLVIII. 45, CLXI. 68; *duhu* CLVIII. 39, CLIX. 88; *elu* LXXVII. 38, LXXXIV. 14, XC. 14, 15, 16, XCVIII. 6, CVI. 32, CXXXI. 13, 18, CXLVI. 9, CXLVIII. 3, CXLIX. 2, CL. 1, CLIII. 10, CLIV. 8, CLVIII. 52, 53, CLIX. 57, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 76, 79, 81, 83, 85, 87, 88, CLX. 50; *eșiu* CLI. 5; *țacu* XCI. 8, IO, C. 8, CX. 10, CXIII. 16, CXXXIV. 18, CXL. 4, 9, CXLII. io, CLIII. 39, CIV. 17, *faptu* LXXXV. 9, CLII. 16. 17, *făcuta* CXXXVIII. 15; *fără-fundu* CVI. 26, CLV. 10; *fărălegiuimu* CLVIII. 29; *făru* CXLVI. 8, CLIII. 2; *fetorelu* CLIII. 25 (*Psaltirea Scheiană* dă *fccorulu*; poate trebuie citit și aici tot așa; al unei forma aceasta ar intra în categoria a patra de mai jos); *ferescu* CLVII. 9, *ferimu* CLVIII. 30, *feriuu* CXVIII. 168; *fieru* CVI. 10, 16, *heru* CXLIX. 8; *fimu* CLVIII. 39; *flâmându* CVI. ;i; *focu* CUI. 4, CXXXIX. 11; *folosu* CLII. 9; *frâmțu* CLVIII. 39; *fnocosu* XCV. 4, CX. 9, CXXXVIII. 14; *frumosu* CXXXII. 1; *fuga* CXXXVIII. 7, *fugiuu* CXLII. 9; *fuîu* CI. 5, 7, 8, CXIX. 7; *fumu* CLVIII. 33; *furisîu* CLV. 14; *gându* LXXXII. 6; *gintu* XCI. 5 ; *glucatu* CXIII. 6; *gludetu* XCVI. 2, XCVIII. 4, C. 1, CX. 7, CXL 5, CXXI. 5, CXXXIX. 13, CXLII. 2, CXLV. 7, CXLIX. 'i, CLIII. 41, CLVIII. 28, 31, 38, *gudetu* CLIV. 10; *giunghln* CXV. 8, CLVII. 10; *giurelu* CXVIII. 141, CLIII. 25; *glăsescu* CXIII. 15; *glasu* CUI. 12, CL. 3; *gonescu* CLII. 9; *gosu* CVI. 23, CXLIV. 14,^ CXLV. 8, CLIV. 6; *gotoviuu* CXXXI. 17; *grăsescu* CXIII. 13, CXXXIV. 16, CXLIV. 11, *grăiuu* CXV. 1, CXXI. 8,

grăindu CLVIII. 51; *grasu* XCI. 11, CLIII. 15; *gresimu* CLVIII. 29; *gunolu* CLIV. 8; *kicleanu* CLVIII. 32; *hiclenșugu* CXXXVIII. 4; *iadu* CXIII. 25, CXXXVIII. 8, CXL. 7, CLIV. 6; *tmbalu* CXXX. 1, *îmbându* LXXVII. 39, *tmbându* LXXXIII. 13, CXXV. 6; *împărații* XCVII. 6, CLVIII. 32; *împartă* CVII. 8, CLII. 9; *înfierbântata* CXVIII. 140; *îngrupătoriu* LXXVIII. 3; *însuptiețu* (— *însuptiedu*) CLII. 9; *întărâta* CLIII. 21; *înțelegu* C. 2, *înțeleșii* CLV. 2, *înțeleșiu* CXXXIX. 13; *întindându* CLV. 9; *întărea* LXXXIV. 9, *înt'orcându* LXXXIV. 7; *întrămu* CXXI. 1, *întrămu* CXXXI. 7, *întralu* CXIX. 5; *învăncu* CLV. 19; *învăscu* CXXXI. 18; *învătu* CXVIII. 148; *îraltu* CXII. 4, CXXXVII. 6; *iubăscu* CXVIII. 132, 165, CXLIV. 20, *iubițu* CXVIII. 127, 159, 163, 166, 167, 173; *ivăscu* CLVIII. 44; *izbavitoriu* CXLIII. 2; *jeluițu* CXVIII. 131; *largu* CXVII. 5; *laudu* XC, CXLIV. 2, CXLV. 2, *lăudamu* CLIX. 88, *lăudata* XCV. 4, CXII. 3, CLVIII. 26, *lăud(atu)* CXLIV. 3; *lepădându* CXXV. 6; *lepăscu* LXXXIII. 1; *limbutu* CXXXIX. 12; *locu* CLVIII. 38; *loru* CLIII. 32, CLV. 6, CLX. 51; *luațu* LXXXV. 4, CXLII. 8, CLI. 6, *luindu* CXXV. 6; *lungu* CXLIV. 8; *mărăncu* CL 5, *măncăiu* C. 5, CL 10; *mărescu* LXXXV. 5, *mărta* XCI. 2; *măru* XC. 12, CXIII. 15; *menciuros* CXV. 2; *menimu* CLVI. 13; *mestecăiu* CI. 10; *mieu* CLI. 1; *milostivii* XCVIII. 8, CX. 4, CXIV. 5, CXLIV. 8; *miruratu* CLII. 11; *wmem* LXXXV 1; *ṽra.* CXLII. 8; *mulgu* LXXVII. 70; *multu* LXXXV. 5, LXXXIX. 10, CXIX. 6, CXXII. 3, CXLIII. 13, CXLIV. 8; *nădăescu* CXIII. 16, *nădăescu* CXXXIV. 18; *năravu* LXXXII. 4; *neamu* CXXXIV. 13, *niamu* LXXXIV. 6; *nedejduescu* XC. 2, CXLIV. 15, CXLVI. 11, *nedejduițu* LXXXV. 2, CXVIII. 147, CXL. 8, CXLII. 8, CXLIII. 2; *nedereptu* CXIX. 2, CXXXIX. 2, 5, 12, CLVIII. 32; *neschitu* CLVI. 20; *nevidescu* CLIII. 41; *nuoru* XCVIII. 7; *ocărătu* CXVIII. 141; *ogodescu* CXIV. 9; *omălu* CXXXII. 2; *omu* CXVII. 8, CXXXIV. 8, CXXXIX. 5; *pământu* LXXVII. 40, 69, CL 20, CUI. 14, CXL 2, CXII. 6, 7, CXIII. 11, CXXXVIII. 15, CXXXIX. 12, CXL. 7, CXLII. 3, 10, CXLVI. 6, CXLVII. 7, 14, CLIII. 24, CLIV. 8, 10, CLVI. 9, 10, 18, 19; *peru* XCI. 10; *petrecu* CUI. 12; *pipăescu* CXIII. 15; *plecu* CXLIII. 2; *pociu* CXXXVIII. 6; *putuțu* CXVIII. 163; *pomenițu* CXLII. 5, CLVII. 8, *pomenițamu* CXXXVI. 1; *preacântatu* CLVIII. 52, 53, 54, 55; *prealăcătoriu* CLVIII. 32; *prea°resimu* CLVIII. 29; *preaînțeleptu* CUI. 43; *preairăltatu* CLVIII. 52, 53, 54, 55; *preairăltându* CLIX. 88; *preaiubiții* CXIV. 1, CXVIII. 174; *preaslăvăscu* LXXXV. 12, XC. 15, *preaslăvitu* CLII. 11, CLVIII. 27; *preveghialu* CI. 8; *prümăscu* CXV. 4, CXXXVIII. 20, *prümimu* CLVI. 18; *prilazu*

CXLIII. 14; *prorocii* CLVIII. 38; *pulu* C. 6, *pusiu* C. 3; *purtătoriu* CLVIII. 38; *răbdătoriu* CXLIV. 8; *radicali* CXX. 1, CXXII. 1, CXLII. 6; *răgăescu* CXLIV. 7; *răpăscu* CXXXI. 5; *răsăditu* CUI. 16; *răsar* CLIX. 76; *rătăciu* CXVIII. 176; *războiu* CXXXIX. 8, CXLIII. 1; *răzvrătim* LXXVII. 57, CLIII. 5, 20; *roditor* CUI. 34; *rodii* CI. 19; *rostu* CXIII. 13, CXLIII. 8, CLVIII. 51; *rugatu* LXXXIX. 13; *săboru* CXLIX. 3; *sămtu* LXXVII. 39, XC. 15, CXIII. 21, CXVIII. 125, 141, 143, CXXXVIII. 18, CXL. 10, CXLII. 12, CXLIII. 15, CXLV. 2, CLIII. 31, 37, 39, CLVI. 19; *șatu* LXXVII. 60; *șaturatu* CUI. 9; *șcrisu* CXLIX. 9; *șcusi* CLI. 6; *șculitorlu* CXIII. 17, 18, 19; *șccăiu* CI. 12; *ședumu* CXXXVI. 1; *șemu* XCIX. 3, CLVIII. 37; *șfantu* XCVIII. 3, 5, 9, CX. 9, CXXXVII. 2, CLIV. 2, 10, CLVIII. 53, CLX. 49, *șfân* LXXVII. 54; *șfrășitu* LXXVIII. 5, CLV. 13, CLVIII. 34; *șlăbindu* CLIII. 36; *șlăvitu* CLII. 1, CLIV. 8, CLVIII. 45, 55; *șleditu* CXXXVIII. 3; *șmearitu* CLVIII. 39; *șomni* CXXVI. 2, CXXXI. 4; *șpândurămu* CXXXVI. 2; *șpuțu* CCLI. 3, CXLIV. 6, 12, *șpuru* CXLIV. 4; *ștându* CXXI. 2, CXXXIII. 1, CXXXIV. 2; *șțimu* CLVI. 13; *ștlăpu* XCVIII. 7, CXXI. 7; *ștriuru* CLI. 5, CLIII. 12; *șuiu* CLV. 16; *șuptu* XC. 4, XCVIII. 5, CXXXVIII. 15, CXXXIX. 4, CXLIII. 2, CLIII. 22; *șurându* CLVIII. 60; *șusu* CXLIII. 7, CLIV. 3, CLIX. 60; *șățalu* CLI. 6; *șânțescu* CI. 3; *șărăru* CLI. 1; *șemu* CXVII. 4, CXXVII. 1, CXLVI. 11; *șinsu* CVII. 10; *șotu* LXXVII. 51, XCIX. 2, CLVIII. 27, 37, *șootu* CLVIII. 32; *șirașlu* CXVIII. 131; *șrecu* XC. 6, CUI. 9, 10, CXLIII. 4, *șrecându* CLVI. 13, *ștricându* CLIII. 39; *ștrudii* CUI. 12; *șturnu* CI. 7; *șucigu* CLIII. 39; *șuităiu* CI. 5, CXVIII. 141, 153, 176; *șunlu* CUI. 15, CLIII. 13, 14; *șupovăindu* CLVIII. 40; *șurățu* CXVIII. 128, 163, *șurătu* CLVIII. 32; *șurdilu* CUI. 8; *șuscătu* CLII. 19; *șădu* CXIII. 13, CXXXIV. 16; *șvedemu* CV. 5, *șăduțu* CXVIII. 158, CCLI. 5, *șădumu* LXXXIX. 15; *șăznescscu* CLII. 2; *șeac* LXXVII. 66, 69, LXXXIV. 5, LXXXV. 12, XCI. 8, 9, XCIX. 5, CI. 13, CUI. 5, CX. 3, 5, 8, CXL 3, 6, 9, CXII. 2, CXIII. 26, CXVI. 2, CXVII. 1, 2, 3, 4, CXVIII. 142, CXX. 8, CXXXI. 12, 14, CXXXII. 3, CXXXV. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, CXXXVII. 8, CXXXVIII. 24, CXLIV. 1, 2, 21, CXLV. 7, 10, CLII. 18, CLIII. 7, CLV. 6, CLVII. 7, CLVIII. 26, 52, 53, 54, 55, CLIX. 57, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 76, 79, 81, 83, 85, 87, 88, CLX. 55, CLXI. 70; *șviru* CXXV. 3; *șverimu* CLVIII. 41, *șviindu* CXXV. 6; *șviru* LXXVII. 65, CLIII. 14; *șvivorătu* CUI. 25; *școm* LXXXV. 11, XC. 14, CXIV. 2, CXV. 3, CXVIII. 125, 134, 144, 146, CXXXI. 5, 11, 12, 14, CXXXVI. 6, CXXXVIII. 7, 9, 18, CXL. 10, CXLII. 2, CLIII. 1, 20, 23, 24, 26,

40, 41, 42, CLV. 16, 18, CLVII. 5, 10, *voru* CXXVI. 5, CXXXI. 9, CXXXVIII. 18, CLIII. 42, CLX. 48, *vrulu* LXXXIII. 11, CXXXI. 14; *vrăsu* CXLI. 3; *vrălosu* CXXXVIII. 18, CLVIII. 37; *zidescu* CI. 19, *zidimu* CXXI. 3, *zidindu* CXXV. 1; *zidû* CI. 8.

Arculu CLV. 9; *bărbatulă* XCI. 7; *cânteculă* XCVII, XCVIÎ, CXL; *cerlulu* XCV. 11, CLIII. 1; *codrilorii* CLIII. 22; *cornuții* XCI. 11; *duhulii* CLII. 10; *dumbrăvilorii* XCV. 12; *dumnedăulu* XCVIII. 9, CLX. 47; *feacemu* CLVIII. 30; *fccorulă* CLX. 54; *fiulii* CLIX. 88; *iadulu* CLIII. 22; *ițituriașreji* XCVI. 2; *limbilorii* XCV. 7; *măsură* CVII. 8; *nenteleptulă* XCI. 7; *oameriloru* XCV. 10, CLIII. 36, 43; *ochlulă* XCI. 12; *pământulă* XCV. 9; *plinulă* XCV. 11; *preapodobnicu* CXLIV. 17, CLIII. 4; *șerbulii* CXXXI. 10; *șiumănu* LXXVII. 65; *spășitorlulă* CLX. 47; *sufletulu* CXXX. 2; *urulu* CLIII. 30; *veghețoriulii* CXXXVI. 1; *vrăjmașululu* CLII. 9, *vrăjmașiloru* CLVIII. 32; *vasilisc-h.* XC. 13, poate să fie și *vasiliscă*, cum dă *Psaltirea Scheiană*; de relevat "și scrierile împăraților" CXLIX. 8, CLIV. 10; *oamerilof* CLIV. 8; *preapodobnicilor* CXLIX. 9; *sângur* CLI; *tarilor*" CLIV. 4; *tatăV* CLXI; o singură dată *u* lipsește: *silnic* LXXVII. 65.

Blagoslovimu CLIX. 88; *cerșlulu* CX. 2; *deșertă* CXXVI. 1; *elu* CVI. 32; *focă* CLIII. 22; *fumă* CXXV. 3; *ivăscă* XC. 16; *locă* CXXXI. 7, CLIII. 10; *loră* CXLIX. 6, CLIII. 17; *milostivă* LXXVII. 5; *născumu* CLVI. 18; *pământă* LXXXIV. 12; *veacu* CXL 9, CXVIII. 144, CXXX. 3, CLIII. 40; *voru* XCV. 12, CXXVI. 5, CLV. 10, CLVI. 11; de relevat și *lor'* CXLIX. 8; *w'* CXLIX. 5, CLV. 10, CLVI. 14.

Auru CXIII. 12, CXXXIV. 15; *buciru* CL. 3; *cântecu* LXXXIV. CXXXI, CXLIII. 9, *cânteculu* XCVI (urmează lui); *cerlulu* CLV. 3; *claremu* CLVIII. 41; *entremuru* CLV. 16; *domnulu* CXLIII. 15; *eftinu* CX. 4, CXLIV. 8; *facemu* CVII. 14, *feacemu* CLVI. 18; *fiulu* CXLIII. 3; *fulgeru* CLV. 11; *glasulu* CI. 6; *inturearecu* XC. 7, CVI. 10, CXLII. 3, *întunîarecu* LXXXI. 5; *întunîarecu* CXI. 4, *înlunearecu* CVI. 14; *număru* CXL. 4, CLI; *pieșer* LXXXII. 5; *plânsemu* CXXXVI. 1 (după *sedumu*); *plecare tu* CXXX. 2; *plodulu* CXXXI. 11; *rutesu* LXXXII. 5; *scaunu* CXXI. 5, CLI. V. 8, CLX. 52; *Sionulu* XCVI. 8, CXXXI. 13; *spuremu* XCI. 3; *strugurii* CLIII. 32; *sufletu* CLVIII. 39; *sufletulu* CXXIX. 4; *sveaânicu* CXXXI. 17; *teamenu* CLVIII. 41 (*Ps. Scheiană* dă *teamenu-ne*, se poate ca *ne* să fi fost uitat; de remarcat că urmează după *verimu*), *troscotu* CLIII. 2; *vatămu* CLIII. 39; *vendecu* CLIII. 39.

Brațeloru CLX. 51; *dereptiloru* CLIX. 86; *draciloru* CLIII. 17; *Haldeiloru* CLVIII. 48; *măruțoru* LXXVII. 72; *oameriloru* CLIX. 82, CLXI. 68; *părințiloru* CLVIII. 26, 28, 52; *preacuvii* J^hlu-

silor CLIX. 87; *șerbiloru* CLVIII. 33, 44; *smearițiloru* CLIX. 87; *sventiloru* CLXI. 70.

Mijlocu CLIV. 10, CLV. 2; *mijlocu* C. 2, CLVIII. 50; *tuturor'* CXLIX. 9; *tuturoru* CXLIV. 9, 18.

Lu feace CXXXIV. 7; *ce-lu* CLIII. 15, *iubi-lu* CXVIII. 140, *da-lă* LXXVII. 54; *ce-su* XCV. 12, CXLIV. 14, CXLV. 6, CLIX. 60; *cere-su* CLVI. 19; *credincoase-su* CX. 8; *draci-su* XCV. 5; *giudetu-su* CLIII. 4; *împluț-su* CXLIII. 13; *mirurate-su* CXVIII. 129, CXXXVIII. 14; *neîntepti-su* CLIII. 31; *al* LXXVII. 54, CVII. 9, CXXXVII. 2, CLIII. 6.

Vedem din aceste exemple că *u* final se prezintă aici ca în *Psaltirea Scheiană*: aceeași confuzie de forme. Explicarea acestei inconsecvențe trebuie găsită în aceleași împrejurări ca mai sus. Copiată după un manuscris analog celui care se află la baza *Psaltirei Scheiane*, și copistii acestei *Psaltiri* au introdus pe unele locuri forme moderne, cu *ă*, pentru mai vechiul *u* precedat imediat de silaba accentuată.

Să urmărim scrierea lui *u* final și în alte texte, mai scurte, în documente. Constatările pe care le vom face aici vor lămurii mai bine punctele fixate mai sus.

Aleg întâi două din documentele publicate de d-l Hasdeu în *Cuvinte din bătrâni*, I.

Documentul VI, o sentință din Muscel (p. 38), pe care d-l Hasdeu îl pune între 1583—1585, prezintă pe *u* păstrat peste tot: *luatu*, *Tudoru*, *fostu*, *Virășu*, *Steapanu*, *cătămu*, *preantu*, *rândulu*, *să-lu*, *amu*, *ublatu*, *aflata*, *aceslu*, *alu*, *faptu*, *sooru*, *ficooru*, *datu*, *tatălu*, *cându*, *măritatu*, *celu*, *bătrâni*, *vândutu*, *tootu*, *șinulu*, *apucații*, *sântu*, *aflămu*, *dămu*, *cumpărații*. Găsim, prin urmare, același raporturi ca în *Codicele Voronetian*, vedem chiar aici caractere mai arhaice întruciva prin faptul că și atonele *lu*, *alu* și-au menținut finala întreagă. Abreviațiile, se înțelege, trebuie rezolvate după fonetismul constat, peste tot cu *u*.

Documentul XI, zapis de vânzare din Prahova (p. 73), din 1596, ne dă de-o parte *vândutu*, *datu*, *plătitu*, *sculatu*, *Danu*, *făcutu*, *mersu*, *avutu*, *dereptu*, *prinsu*, *cându*, de altă parte *Radulă*, *jurulu*. *U* este scris consecvent la cuvintele accentuate pe penultimă. A la cele cu accentul pe silaba a treia, deci faza pe care am

La sfârșitul documentului e scris *Radul*, ceea ce ar arăta căderea lui *u*; dar, desigur, un singur exemplu, nu poate proba mult. De altfel am lăsat afară din discuție căderea lui *ü*. Punctul acesta nu e tocmai ușor de rezolvat cu mijloacele de control pe care le avem. Se pare că copistii, prin tradiție sau sub influența scrierii slave, au menținut pe *u* multă vreme după ce în pronunțare căzuse.

văzut-o în general în *Psaltirea Scheiană (Ps. Voronețiană)*. Urmează atunci că în scurtările *zapisu*, *nepotu* trebuie înțeles *u* (tot așa desigur și în *dat-a^m*), pe când în *avv*, *împresura*, *u* (*lo* poate fi și *loru* și *loru*).

Dacă documentele acestea prezintă pe *u* în condițiile pe care le-am arătat pînă acum, altele ne îndrumază spre o constatare nouă. Găsim anume o altă fază, mai înaintată, din istoria amuțirii lui *u*. Astfel, în documentul următor, din 22 martie 1750, pe care-l iau din colecția Academiei Române 61/LIV:

Noi Costandi" Mihai' Ceha¹ Răcoviță voevoda bozijo milostijo gospodaru zemli moldavskoi dat-a^m carte domnii meale rugătorului nostru lui Stefa¹ diiaconu', gînerile lui Vasălie, să fie volni^o cu carte domnii meale a stăpîni a patra parte de moșie din stălpu' lui Gănscă, parte lui Golăe, și cu livedi de pomi, după zapi' de danie dela Toade' Gănscă de 47 ani ce scrie c-au datu această parte împreună cu soru-sa Hilotie lui Vasălie, socru' Iui Ștefan diiaeo", și după mărturii ce ni-au arăta' de la cinsti' părintele și rugătorlu' nostru, sfinția sa episcopu' de Huși, numitu' Ierothei din vuletu' 1746, mai 3, scrii"¹ că trăgându u^o Toade' Gănscă ce s-au răspunsu că este dintr-ace' Toader Gănscă c-au făcu' aca danie această moșie la stăpînire sa, cu pricină că n-ar fi danie adevărată, Stefa" diiaconu' după carte domniască de la domnia sa Io^o vodă ș-au adu' dovednici de față înaintea sfinții sale pe trei oameni de credință, anume pe popa Gavri' Herțu și pe diiaconu' Iftimie și pe Andronache vornieu' din Crăsnășeni, carii au mărturisă' că zapisu' de danie este zapi-bu^o și danie adevărată, după cu^m pe largu răspunde mărturie sfinții sale episcopului; dreptu aceia după zapisu' de daniia și pre mărturie părintelui episcopului, domnia mia incași întări"¹ diiaconului Stefa^o să stăpîniască această a patra parte de moșie din stălpu' lui Gănscă, parte lui Golăe, și cu livedi de pomi cu to' venitu', cu bună pace și nime altu' să nu să amestece; iară avă"¹ cine-va a răspunde să vie la diva"¹.

Aici vedem de o parte *dată*, de alta *trăgându*, *răspunsu*, *largu*, *dreptu*. Cum să se explice dubla valoare a lui *u*? Dacă comparăm

¹ Dacă în asgruma documente se poate ușor hotărî transcrierea, nu este tot așa în altele; de pildă în doc. din 1577 (publ. de d-l Hasdeu, p. 25), unde găsim scrise întregi numai *mărluriscu*, *cestu*, *fosl*, *ședindu*, *dereptu*; *cumpăra*, *sa* ș.a., să fie atunci *cumpăratu*, *satu* sau *cumpărată*, *satii*? Poate în cazuri de felul acesta am fi îndreptățiți să na decidem pentru scrierea din urmă; deoarece scriitorul nu dă un singur exemplu de *cumpăratu* ș.a. cum dă *cestu*, este probabil că nu pronunța așa, ci *cumpărată*.

luiinlc acestea, găsim că *ii*. apare după o consoană simplă, *u* după consoane combinate. În aceste condiții fonetice deosebite ireluie, desigur, căutată rațiunea scrierii cu *u* și *ii*. După o consoană simplă *u* s-a putut reduce mai curînd la *ii*, pe cînd se putea păstra mai multă vreme după grup de consoane, care formau oarecum un reazim pentru el. În formula pe care am găsit-o mai MS, • *it*, trebuie dar să introducem, pentru o epocă mai tîrzie, deosebirile • consoană simplă -f *ii*, • consoană combinată i *u*. în abreviațiile *arăta*, *cinsti*, *făcu* etc, trebuie dar pus *ii* în scrii"^m, *avă*^m, *u*.

Reproduc încă un document (Acad. Rom., 93/LII), din 15 oct. 17:4, în care *u* se prezintă în aceleași condițiuni:

Io Matei Ghica voevoda boziejo milostijo gospodaru zemli iiioldavskoj scrie^m domnia me la credincoși boiarii domnii meale, Grigora* Ipsilant biv vel cămara, ispravnicu' de ținutu' Numitului, i Costă¹ Darie biv vel jit. vă face"¹ știre c-au datu pilobă domnii mele Ioniță Coeră', mazi¹ ot ținutu' Niamțului, /uă"¹ că i-au rama* moșii de la părinți care moșii părinții sei pană au trăi' nu 11-au datu mîna să le poată curați și lămuri de gâlcele ce ave cu răzeășii, iară după săvârșire părințiiC sei • au apuca' ace' jăluitoriu cu driaptă agonisita sa ș-au chiel-lui mulți bani dezbată"¹ de gâlcevi și lămuri"¹ căte-va moșii parințăști, precu^m dovedescu scrisorile de judecată c-au avu'. Si surorile lui ce mai are măritate, cu^m și cumnații sei ce ți' pre surorile sale, lo" Momitco și Io" Potloganu' și Costanti" Muntianu, n-au căuta' să-i întoarcă nemică din cheltuială ce i ar agiunge parte, și așe să între in stăpînire frățește; fără de < a' ueîntorcă"¹ nici u" ba" au întră' și ei stăpînitori a valma cu piluitoriu' acesta luîn' vinitu' moșiilo' și la ca mai di pre urmă s au scula' cumnații sei di-au și vîndu' din moșiile cele ce s-au dezbatu' cu osteniala și cheltuiala acestui Ioniță; pentru care au <•er-su* dreptate, ca să-i plătiască întai cheltuiala părțile ce i-ar agiunge cu dreptate și apoi să aibă voe a intra părta' la moșiile cele ce s-au lămuri', oru să ste și cumnații săi să dezbată și ei alte moșii ce mai sin' împresuratei și are să ție cu toții frățește. Ș au pofiti' ace"¹ jăluito' să aibă și împărțare cu surorile sale și cu cumnații fii"¹ că părinții lo' nu i-au împărți'; și deosăbi' de aceste iarăși s-au mai jălui' Ioniță Cocră* și pentru niște gineri a' unchiu-seu, Iui Toade" Cocră*, și pe niște nepoți a lui Toade' Cocră', zică"¹ că are și cu aceștii pricini de gâlcevă pentru moșii, căci că Stefa" Cocră* tatu' a' acestui jăluito" că' au trăi' nu s-au împărți' cu Toade' Cocră' frate-seu cu moșiile părintești

și acuTM nu să po' învoi ei între dânșii, și ginerii și nepoții lui Toade' Cocră' au pu' mâna pe toate moșiile, din care moșiunile au și vându', și nici datoriile ce are să ia Ștefa" Cocră* dela Toade' Cocră' nu vo' să plătiască acei gineri și nepoți. De care pricină, după jaloaba ce ni-au fos* datu, l-a = răndui' domniia me la dumnealui vel logofă' se giudece; dară nefii"^a față aice acei oameni pentru carii să jăluește, Iată dară că l-a = răndui* cu carte acastă la dumneavostră, care vii"^a la dumneavoastră, să aduci față, numitule ispravniee, pe acei cumnați a' sei și pe ginerii și nepoții lui Toade' Cocră', și să stați împreună amândoi să le luați sama, și pentru cheltuiala ce va dovedi ace' jăluito' c-au cheltui* cu dezbătutu' moșiilo' că' și pentru împărțală ce pofteste; și cu"^a veți cunoaște dreptate să giudecați și să le alegeți și să-i împărțiți după buna dreptate și să-i odihniți cu dreptatea lo', dându-le și cărți pre a mânu, pe alegere ce le veți face. Și fii"^a amândoa părțile odihnite să va întări lo' și de'la domniia me, și triaba acastă vo"^a să ia sfârși' de la dumneavoastră, într-ar chi' să nu fie; ori de nu să vo' odihni vre-o parte, să-i trimiteti la diva" cu carte de mărturie. Acasta porunci"¹.

Avem deci *dală* și *dovedescu*; trebuie, prin urmare, transcris *rămasă*, *trăită* etc, dar *zicăndu*, *dezbătându* etc.

O însemnare din *Codicele Voronețian* (p. 106), făcută în 1733 de un Constantin din Dorna, poate fi și ca amintită aici; vedem în ea *amu*, *foštu*, *cându* (d-l Sbiera transcrie greșit cu *u*), forme care contrastează oarecum cu arhaismele textului. Deci același fonetism ca în documentele din urmă.

Dacă textele acestea ne dau o scriere care corespunde bine faptelor deduse, să nu ne închipuim că întâlnim în toate documentele o scriere neșovăitoare. într-un document, de pildă, publicat de d-l Hasdeu (p. 173) și datat c. 1609, alături de *pământu*, *foštu*, *sântu* găsim *cuvântă*. Evident că numai una din scrieri poate corespunde fonetismului adevărat al documentului, și aceasta e incontestabil cea cu *u*; dacă scriitorul a pus *u* la *cuvînt*, se poate să fie o scăpare din vedere, o confuzie cu formele în care *u* era îndreptățit. Aș mai putea cita tot un document publicat de d-l Hasdeu (p. 152) din 1606, în care scrierea se abate de mai multe ori de la fonetismul care rezultă din compararea formelor; de altfel cel care l-a scris pare a fi fost un om puțin cult, confuz; dacă pune de o parte *dato*, *loco* (*lucu*), *fustu* (*fusto*), *scriso*, *afurisita*, *rămaso*, *potu*, incontestabil că *afurisită*, *votu* (= *avuții*), fiind izolate în mijlocul formelor precedente mai numeroase, sînt scrieri necorecte.

Asemenea cazuri, de altfel relativ destul de rare cît m-am putut convinge din citirile mele de documente, nu infirmă întru nimic ce am stabilit în trăsături generale. O scriere absolut consecință în toate textele ar fi o minune. Să ne gîndim la cei care le • i nan, oameni de multe ori cu puțină carte sau copiiști pe dinaintea ochilor cărora treceau documente din diferite epoci și regiuni, cu l....tică, particularități ortografice deosebite care se amestecau în mintea lor și firesc trebuiau să lase urme în scriere. Cercetătorul nu trebuie însă să se oprească prea mult la aceste constatări; ..chiu lui trebuie să aleagă ce este accidental de ce apare mai des, • Ie ce înseamnă ceva, de ce concordă cu alte fapte, găsite printr-o comparație riguroasă, confirmate de deducții ce se impun de laȘi cred că tocmai asemenea fapte am reușit să pun în lumină, distingîndu-le din grămada de altele, secundare.

Am ajuns astfel pas cu pas la concluziunea că în procesul de amuțire a lui *u* final trebuie deosebite mai multe faze, că el s-a efectuat gradat, după condițiile speciale fonetice în care se găsea finala cuvintelor. în ordinea în care s-au succedat, fazele acestea pol, fi reprezentate în modul următor:

I	omuhi	omu	vorbeseu
II	omiilii	omu	vorbeseu
III	omulu	omu	vorbescu
IV	omulu	omu	vorbeseu
V	omul	om	vorbesc'

Ca acestea s-ar mai putea adăuga, ca ultima fază, căderea lui // după *i* în cea mai mare parte a domeniului actual (*voi* < *voiu*).

Transformările arătate s-au întîmplat în unele părți mai repede, în altele mai încet. Așa ne explicăm cum texte din aceeași epocă, dar din regiuni deosebite, ne dau pe *u* cînd în faza I-a, • inii în a II-a, a III-a sau chiar a IV-a. Am văzut mai sus cum două documente de la sfîrșitul secolului al XVI-lea prezintă pe *u*, unul în faza I-a, altul în a II-a. Aș putea aminti că documente din aceeași epocă ne dau un fonetism și mai înaintat; așa documente!, din 1573 și c. 1600 publicate de d-l Hasdeu (p. 23, 100) arată deja forme ca *multă*, *câmpii*, *dereptu*. Rezultă dar că în asemenea particularități nu se pot găsi criterii cronologice sigure

¹ Pentru slăbirea definitivă a lui *u* dau aici, bineînțeles, rezultatul final; că ea s-a putut întîmplă într-o categorie de cuvinte mai curînd decît în celelalte (de ex. la *omulu* deja în faza a H1-a), aceasta nu are deosebită importanță în cazul de față și de altfel nu se poate stabili cu precizie.

pentru fixarea datei textelor, lucru care s-a uitat de multe ori de cercetători. Un fonetism cu caracter mai vechi pe care-l întâlnim într-un text nu este totdeauna un indiciu că textul este anterior altuia, cu un fonetism mai modern. Ce pare arhaic poate fi local.

Faptele pe care le-am stabilit aruncă deci lumină nouă asupra foneticei noastre mai vechi și înlesnesc totodată critica textelor. Dar ele mai au, cred, importanță și pentru studiile asupra dialectelor de azi. Culegătorii de texte populare, influențați prea mult de limba literară, mi se pare că au scăpat din vedere că există încă azi regiuni unde procesul de dispariție al lui *u* final a rămas în urmă. Că există asemenea regiuni, aceasta o deduc din câteva forme pe care le-am găsit întâmplător. În colecția de texte publicate în urmă de d-na Voronca¹, văd scrise, și mi poate fi greșeală, *găsescu, pascu*; d-l Weigand² afirmă că în părțile Someșului, Tisei și Crișului se zice *albu* (d-l Weigand relevă numai această formă, să fie singura?); d-l Hasdeu cita acum câțiva ani, într-o discuție la Academie asupra lui *ii*³, două versuri dintr-o poezie populară în care apar *sintu, pământii*. Am avea deci câteva indicii că în unele locuri *u* după consoane combinate s-a oprit la faza a III-a. Mă mărginesc să atrag atenția asupra acestui punct, lăsând ca cercetări îndreptate în acest sens să ne lămurească mai bine.

București, 1904.

¹ *Datinele și credințele poporului român*, Cernăuți, 1903; 736, 771.

² *Jahresbericht des rumän. Instituts*, IV, 291; VI, 32.

³ *Analele Acad. Rom.*, VII, 99.

ASUPRA UNEI „NEDUMERIRI” DE TERMINOLOGIE LINGVISTICĂ

În critica pe care Al. Rosetti¹ a făcut-o broșurei cu regulile ortografice publicată de Academie, una din observațiile sale (p. 364), referindu-se la art. 27, 29 din broșură, caută să rectifice o greșeală ce i se pare gravă: „Asupra definiției «hiatului», Academia ne lasă nedumeriți. După ce ni se spune că vocalele <sc> întîlnesc» în hiat, ceea ce e inexact, deoarece vocalele în hiat sint separate de tăietura silabică și deci nu se pot întîlni..., în alt loc (§ 29) hiatul e definit ca un triftong (*iea*, în *vieață*).” Pentru că articolele în chestiune au fost redactate de mine — și au rămas în broșura tipărită de Academie, pe cînd pentru altele, modificate sau adăugate fie de S. Pușcariu, fie de alții, nu pot avea nici o răspundere — la critica lui Rosetti voi obiecta că nu este de loc o „inexactitate” cînd am spus că vocalele „se întîlnesc” în hiat. E expresiunea pe care am întrebuițat-o totdeauna și mă surprinde că Rosetti o găsește improprie cît timp și lingviștii francezi se exprimă la fel: e destul să amintesc că J. Marouzeau în *Lexique de la term. ling.*, 92, definește hiatul: „recontre de deux elements vocaliques”. Cînd, indirect, mi se reproșează că în cuvîntul *vieață* aș fi definit hiatul ca un triftong, nu văd de unde ar reieși aceasta; în articolul din broșură la care se referă Rosetti am spus: „hiatul *iea* se păstrează în forma *vieață*” — despre „triftong” nu e de loc vorba acolo. Persistă a crede că scrierea

¹ *Rev. ist. rom.*, II (1932), 354 și urm.

vieață e cea justificată, în acord cu hiatul *iea* cum se aude, de fapt, în pronunțare, chiar dacă mulți zic *viață*. Dacă am admite că aceasta din urmă e forma corectă, derivatele ei ar trebui ortografiate: *vețui*, *vețuitoare* (ca *îngheța*, față de *ghiață*). Tocmai pentru că asemenea forme nu sînt admise nici de cei care cred că scrierea corectă e *viață* (ca *ghiață* etc), e o indicație că *vieață* nu e o impunere ortografică neîndreptățită și pedantă.

Grai și suflet, VI (1934), 1-2,
p. 319-320.

DARI DE SEAMA
SI
INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

A. ROSETTI. *Etude sur le rhotacisme en roumain*, Paris, Ed. Champion, 1924, X—76 pag. și 6 hărți lingvistice (fasc. 240 din „Bibliothèque de l'Ecole des Hautes Etudes”).

Pe cît de simplu îi apărea lui Hasdeu fenomenul rotacismului, pe atît de complicat s-a arătat aceluia care au venit să-l studieze altfel decît după prime impresii. Monografia lui Al. Rosetti — de informație temeinică și cu aceeași bună orientare pe care d-sa a arătat-o în alte studii publicate — reia problema în întregime ei pentru a trece în revistă părerile susținute pînă acum asupra rotacismului și a adăuga la interpretarea lui unele considerațiuni nouă.

În acord cu ce s-a recunoscut și de alții, Rosetti consideră ca punct de plecare al rotacismului nazalizarea vocalelor și asupra ei aduce o serie de observații pentru care a ținut samă și de constatări ale foneticei experimentale. Referindu-se la condițiunile în care se întîmplă nazalizarea; după natura vocalelor vecine cu //, un punct de fonetică pe care caută să-l lămurească e căderea lui *n* în formele *brîu*, *frîu*, *grîu*, particularitate ce le deosebește de alte cuvinte prezentând rotacismul și pentru care nu s-a dat pînă acum o explicație convingătoare. Fonetismul special al acestor cuvinte ar fi datorit faptului că *n* se găsea între *i* și *u*, vocale care prezintă în articulare o deschidere mai mică decît celelalte, ceea ce în procesul nazalizării și pentru soarta lui *n* ar fi fost hotărîtor: rostirea lui *i* și *u*, cu aperturi puțin deosebite, s-ar fi produs printr-o trecere directă de la unul la altul, prin suprimarea ocluziunii consonantice (pag. 35 urm.). Interpretarea aceasta lasă însă și ea îndoieli, pentru că nu înlătură o obiecțiune. Dacă *i* și *u* ar fi determinat căderea lui *n* și deci lipsa rotacismului în *brîu*, *frîu*, *grîu*, de ce în alte cazuri nu constatăm

aceiași rezultat? Lui *m a n u s* îi corespunde vr. *mînu* și tot cu *n* apar *fin, sîn, spin*, iar ir. *sâr* < *s a n u s* se opune lui *brău. grăw*. Deci nu prezența lui *î* și *u* a putut determina căderea lui *n* în *brîu, frîu, grîu*. Se pune atunci întrebarea dacă fonetismul special al acestor forme nu e datorit mai curînd faptului că toate trei apar cu *r* în silaba inițială, ca al doilea element al grupului consonantic. în cazul acesta s-ar putea să avem de-a face cu un fenomen de disimilație. Plecînd însă de la **brînu, *frînu, *grînu*, disimilația rămîne exclusă, pentru că nu mai găsim nici un exemplu analog: *n* în acest caz nu a dispărut niciodată (comp. *prun* etc). Numai ținînd samă de alte forme din morfologia acestor cuvinte am putea găsi condițiuni favorabile disimilației. Ar fi să ne gîndim astfel la pluralele **brînuri, *frînuri, *grînuri*, admițînd că *n*, găsindu-se aici în apropierea a doi *r*, a fost asimilat și s-a ajuns astfel la pluralele **brîruri, *frîruri, *grîruri*. în aceste forme — dacă nu, mai curînd, în cele articulate (*brîrurile* etc.)

— *r* dintre *î* și *u* a putut pe urmă să cadă prin disimilație, de unde *brîurile* etc. și după acestea s-au refăcut sing. *brîu* etc, în loc de **brînu*. O confirmare indirectă a acestei explicații ne-ar da-o faptul că toate aceste trei cuvinte nu au pierdut pe *n* în dialectele unde forma lor obișnuită de plural e în *-e*, nu în *-uri*: ar. *brîne, frîne, grîne*, megl. *brqni, froni, groni*. Formele fără *n* sînt, dimpotrivă, proprii dialectelor unde ele apar la plural numai cu terminațiunea *-uri* sau cu aceasta și cu *-e*: ir. *brăwur, grăwuf*, dr. *brîuri*, alături de *brîie* etc (și în acest dialect formele în *-uri* trebuie să fie destul de vechi, nimic nearătîndu-ne că ar fi fost introduse într-o epocă relativ recentă)¹. Putem deci presupune că în vechea românească, înainte de despărțirea dialectelor, au circulat pluralele **brîruri, brîne* etc. și în regiunile unde era întrebuințată prima formă aceasta s-a redus de la o vreme la *brîuri*, păstrîndu-se aiurea cea de-a doua, *brîne* (dr. *brîie* e refăcut, cum se știe, după sing. *brîu*). în sprijinul acestei interpretări pare să vie și fonetismul formei derivate din *g r a n u m*: *grăuñ* < **g r a n u e e u m*. După Rosetti, *grăuñ* s-ar explica printr-o disimilație (formula 14 inversată a lui Grammont: *n — n > zero — n*): **grănuñ* > *grăuñ*, disimilație în care ar fi intervenit asocierea cu *grîu* ce ar fi apărut evidentă (p. 24—25). E contestabil totuși că această asociere s-a putut produce: dacă într-adevăr

¹ I. Dalametra în dicționarul său, dă și pl. *brlnuri, grînuri*, dar se vede că a fost influențat de dacoromână, pentru că aceste forme sînt necunoscute aromânei.

² I. Popovici, *Dial. rom. din Istria*, I, 53.

³ *Griurele* e dat de Coresi, *Psaltire*, LXIV, 11.

grîu ar fi influențat pe **grănuñ*, ne-am fi așteptat să-i fi transmis acestuia și pe *î*, să se ajungă la forma *grîuñ*. Mi se pare că *grăuñ* are alte antecedente fonetice: **g r a n u c e u m* după ce a devenit **grănuñ* a evoluat, în unele regiuni, spre **grănuñ*, și acesta s-a schimbat în **grărnuñ*, urmînd fonetismul pe care îl constatăm în **cănunt > cărunt, mănunt > mărunt* etc. **Grărnuñ* a putut fi pe urmă disimilat în *grăuñ* (e posibil, de altfel, <a disimilația să fi pornit de la derivate ale acestuia: **grărnuñel, *grăruncior*). Și de data aceasta confruntarea cu aromâna și meglenita pare să ne dea o indicație pentru fonetismul special al lui *n*: **g r a n u c e u m* e redat acolo prin *gărnuñ* și *gîrnuñ*, fără introducerea nazalei după *n* (ca în **grănuñ* care e la baza formei dacoromâne), particularitate care se știe că e proprie aromânei și meglenitei; păstrarea lui *n* în **grănuñ* care explică pe *gărnuñ, gîrnuñ* poate fi atribuită împrejurare! că el nu se mai găsea de data aceasta, ca în dacoromână (cu forma ei **grărnuñ*), în fața unui alt *n* și să treacă la *r*, pentru ca pe urmă acesta să cadă prin disimilație: lipsind condițiunile fonetice din dacoromână, soarta lui *n* în acest caz a fost alta atît în aromână, cît și în meglenita. Coincidența căderii lui *n* în *grîu* și *grănuñ* tocmai acolo unde avem pentru cel dintîi pl. în *-uri* și pentru cel de-al doilea fonetismul *n -f- voc. -f- cons. > n -f- voc. -f- n + cons. > r -f- ...* mi se pare că nu poate fi trecută cu vederea în lămurirea acestei probleme fonetice.

Asupra rotacismului *nr* alături de *r* deși studiul lui Rosetti aduce unele precizări, cred totuși că în această privință cercetările ar putea fi duse mai departe. Ar fi, în special, de urmărit dacă accentul nu a avut un rol în păstrarea sau înlăturarea nazalizare! precedînd pe *r*. Nu este exclus ca în silabă atonă nazalizarea aceasta să fi dispărut mai curînd decît în silabă accentuată; *burătate*, de pildă, a putut evolua spre *burătate* mai curînd decît *buru* spre *buru*. Să ne gîndim, în legătură cu aceasta, la ce s-a întîmplat în formele *cuveni, cuprinde* etc: ca reflexe ale lui *c o n v e n i r e , c o m p r e h e n d e r e*, ele au trebuit să sune altădată *cuveni, cuprinde* și pe urmă nazalizarea din silaba atonă a dispărut; de altă parte, o formă cum este *cumpăr* arată păstrarea nazalei în silaba inițială, pentru că aceasta era accentuată:

¹ Pentru *brîu* etc. o altă explicație a încercat să dea P. Skok, *Arh. za arb. star.*, II, 328, referindu-se și la fonetisimul albanez; explicația sa nu lămurește însă pentru ce *n* a căzut și în *grăuñ*. I'

² Ar. *cupăr* (Gramoste), dat de Weigand (*Rom. u. Arcm.*, 70), e refăcut după *cupăra*.

Fără a identifica în totul un caz cu celălalt, apropierea aceasta poate fi o sugestiune în sensul de a cerceta dacă accentul nu a fost hotărîtor în menținerea sau suprimarea nazalizării cînd ea întovărășea rotacismul. Prin fonetica experimentală și cea istorică ar urma să se studieze problema mai de aproape și poate astfel s-ar explica uneori șovăirile între *nr* și *r* pe care le constatăm în aceleași forme din textele rotacizante: dacă *burătate* a fost cîtva timp și în unele regiuni pronunțarea normală alături de *burii*, s-a putut pe urmă să se confunde un fonetism cu celălalt și în vorbirea acelorași să apară cînd *burătate*, cînd *burătate* și cînd *buru*, cînd *buru*. Poate s-ar ajunge și la constatarea că *i* aton a favorizat mai puțin decît celelalte vocale dispariția nazalizării, pentru că unele forme cu acest fonetism ne sînt cunoscute și nu au fost bine explicate pînă acum. Rosetti relevează (pag. 15), după Frincu și Candrea, formele din graiul moșilor *cinrepiște* și *linros*; s-ar putea, foarte bine, după cum observă și Rosetti, să avem de-a face cu o încrucișare a lui *cinrepiște* etc. cu *clnepiște*, dar nu e iarăși imposibil ca ele să ateste continuarea rotacismului cu *nr* în silaba atonă după *l*. Chestiunea se complică, de altfel, prin faptul că tot Frincu și Candrea ne dau în *Rotacismul la moși și istrieni* (pag. 43) și în *România din Munții Apuseni*, 277, 278, încă o formă cu *nr*; *unre*, alături de *urc* (aceasta pentru *une* =unde); deci și un caz de *nr* după *u*, cu toate că acesta poate fi despărțit de celelalte, cu *nr* după *i*, deoarece în *unre* rotacismul este de dată recentă, după ce *unde* ca aton în frază a trecut la *une*, și poate fi considerat ca o adaptare fonetică. Mai mult ne-ar putea lămuri în această privință istroromâna, dar după descrierile fonetice care ni s-au dat și textele publicate nu ne e posibil să ajungem la o concluzie. Iosif Popovici¹ a constatat de mai multe ori nazalizarea pe lîngă rotacism în istroromână și ne asigură că a înregistrat-o în transcrieri atunci cînd a auzit-o, dar în același timp lasă a se înțelege că uneori s-a putut să nu o semnaleze, pentru că urechea nu o poate prinde totdeauna. În textele publicate de d-sa nazalizarea o găsim în prepoziția *ăn* = *in* cînd se întîlnea cu o vocală: *ăr o*, *âr o* (= *in o*); tot această prepoziție apare cu rotacism și nazalizare în textele publicate de alții² și un fonetism

analog ne arată *ănrpit'e* = înainte³, *dinrenfe* — dinainte⁴. Deci lot numai cazuri de $\sim r$ după *ă* (*i*) aton, ceea ce ar vorbi în sprîjinul presupunerii pe care o indicam mai sus. E surprinzător l'ol uși că în istroromână nu s-a relevat nici un caz de rotacism cu nazalizare în silabă accentuată⁵.

Referindu-se la textele vechi care prezintă grafii neconsecutive (d.e. *menre*, *mere*, *rnene* = *rnine*) și care nu lasă bănuiala • • a **ar** fi fost scrise de mai mulți, ci de unul singur, Rosetti caută **sa** explice aceste variațiuni grafice și ajunge la concluzia că ele **nu** reprezintă propriu-zis divergențe de fonetism, ci sînt datorite ncîndemînării celor care scriau de a reda rotacismul precedat «c nazalizare: „ces graphies diverses recouvrent un meme sens dillicile â noter, **IV** nasal; *n* est une graphie extreme, mais elle represente le meme son" (pag. 47). Interpretarea aceasta poate să lic justificată în unele cazuri, dar cred că nu trebuie generalizată. **De** ce nu am admite că uneori acela care scria amesteca formele **cu** *n* și pe cele cu *r* fie pentru că era dintr-o regiune cu rotacism **si** trecuse în ținuturi unde se vorbea cu *n*, fie pentru că, invers, **era** originar dintr-o localitate cu rostirea din urmă și, trecând aiurea unde exista rotacismul, și-a însușit cîteodată acest fonetism? În felul acesta s-ar putea explica, de pildă, alternanța de forme în glosele românești dintr-un manuscris slav publicate de **I. Rogdan** și din care Rosetti (pag. 5) relevează cuvintele cu rotacism alături de cele cu *n*; dacă ele au fost scrise la Mănăstirea Neamțu ne putem închipui că acela care le-a însemnat venise acolo din nord-estul Ardealului și cunoștea deci rotacismul, dar **III** vremea ajunsese să fie influențat de rostirea din jurul lui și, scriind, a amestecat forme care-i erau proprii cu cele pe care le auzea, fără rotacism, în vorbirea din Moldova. Să nu uităm, pe urmă, că unele texte, în special scrisori, au putut fi copiate după o ciornă ori dictate, așa că și pe această cale era posibil să se introducă inconsecvențe de scriere: o ciornă sau dictarea cuiva **ce** pronunța cu rotacism au putut să fie revăzute de vreunul dintre aceia care vorbea altfel, cu *n*, și în scrierea lui să se strecoare inconsecvențe; s-a putut întîmplă și cazul invers, dar cu aceeași urinare, cu amestecul de forme. Dacă cei care scriau ar fi distins

¹ E citat acolo și *dinrainte*, dar din eroare, pentru că nu e dat de Frincu și Candrea; în schimb găsim în glosarul lor (pag. 33) altă formă, *dinrăuntru*.

² Și *dinrăuntru* ar fi de interpretat astfel, cît timp conținea la origine tot un *i* dinaintea lui *n*.

³ *Biol. rom. din Istria*, I, 118.

⁴ *Ibid.*, II, 9, 12, 35, 62, 64, 67, 79.

⁵ V. exemplele relevate de A. Byhan în *Jahresb. Iui Weigand*, VI, 298.

¹ V. A. Byhan, *Lc.*, 299, care îl interpretează însă greșit, ca recompus cu *ăn* din *rente*; alte exemple de *ănrenfe* se găsesc la I. Popovici, *Lc.*, II, 32, 58; S. Pușcariu, *Studii istroromâne* (extr. din *Anal. Acad.*, mem. lit., XXVIII), 7, 14, 16, 24, 35, 43, 46, 53, 55, 57, 60, 61.

² S. Pușcariu, *Lc.*, 60.

³ T. Papahagi a mai întilnit însă în vorbirea moșilor asemenea forme: *lti"ri*, *săplăm'ri* (v. *Grai și suflet*, II, 50).

aşa de puţin pe *r* de *n* şi *nr*, după cum admite Rosetti, aceasta ne-ar autoriza să presupunem că şi în vorbire trecerea de Ia un fonetism la altul s-a putut întâmpla uşor şi pe tot teritoriul dacoromân, cu alte cuvinte într-o vreme rotacismul ar fi fost general la nordul Dunărei şi mai târziu s-a revenit în cele mai multe părţi la fonetismul cu *n*. Părerea aceasta a fost susţinută de I.-A. Candrea, dar nu o văd împărtăşită de Rosetti, cu toate că ar fi întrucîtva în acord cu ce susţine asupra fonetismului ezitant din unele texte. Nu cred nici eu că rotacismul ar fi fost general în dacoromână: nici o probă decisivă nu vine să-l confirme.

Dispariţia rotacismului din regiunile unde era cunoscut pînă în secolul al XVI-lea, cum şi rara lui apariţiune azi în graiul moţilor se explică de Rosetti prin răspîndirea limbei cărţilor bisericeşti fără rotacism, prin transmutări de populaţie, relaţii comerciale, serviciul militar (pag. 13, 14). Fenomenul e datorit, desigur, unor cauze complexe, greu de precizat totdeauna, şi chiar din cele expuse de Rosetti nu ajungem să ne dăm samă pentru ce în nord-estul Transilvaniei, în Maramureş şi Bucovina rotacismul a dispărut mai curînd decît în Ţara Moţilor. Venirea mai des în atingere cu cei care aveau vorbirea curentă, cu *n*, a putut fără îndoială grăbi dispariţia rotacismului, dar aceste relaţii trebuie să le privim dependente de anumiţi factori. Şi într-un trecut depărtat, dîndu-se condiţiunile de viaţă de la noi, întîlnirile de păstori din regiuni deosebite, relaţii dese au existat între unii şi alţii, între cei care rosteau cu rotacism şi cei care nu cunoşteau această particularitate, cu toate acestea în curs de veacuri rotacismul s-a menţinut cu toată vigoarea lui. Aceasta trebuie să o atribuim cu deosebire faptului că în timpuri primitive diferenţele de pronunţare izbesc mai puţin, dau mai rar prilej la satirizări sau, chiar dacă acestea se întâmplă, sînt mai puţin luate în seamă, nu fac pe cei ironizaţi să reacţioneze, adoptînd vorbirea ce pare mai firească şi are mai mult prestigiu. Cu vremea şi ţăranii au ajuns mai susceptibili în unele privinţe, au căutat să evite umiliri şi, cînd li s-a părut că vorbirea lor dă prea des loc la ironii s-au silit să înlătore ce li se părea ca o scădere, apropiindu-se tot mai mult de felul de exprimare al altora. Accentuarea acestui sentiment mi se pare că lămureşte şi mai bine, printre altele, dispariţia relativ repede a rotacismului în epoca mai nouă — singure relaţiile mai dese între cei vorbind în dialect rotacizant şi ceilalţi nu ne dau explicaţia suficientă.

Pentru fixarea epocii cînd s-a produs rotacismul Rosetti (pag. 48 urm.) trece în revistă faptele lingvistice invocate pînă acum ca dovadă că schimbarea aceasta fonetică trebuie să fie

anterioară secolului al VT-lea, al VII-lea. în primul rînd se ocupă de formele *jupîn*, *smintind*, care printre cele streine, alături de trecerea lui *an* la *în*, vin să ateste rotacismul (cel dintîi apare astfel într-un document din Suciul de Sus şi în graiul moţilor, cel de-al doilea, cum se ştie, în istroromână: *smuj/tdrr*). Amîndouă aceste cuvinte, observă Rosetti, se poate să fi pătruns la noi de la populaţiuni iranice sau avare cu care am venit în atingere, cum tot astfel s-ar putea explica prezenţa lor în slavă. Fie că le-am interpreta aşa, fie că le-am considera ca împrumuturi indirecte iranice ori avare transmise prin slavă, fonetismul lor în ce priveşte *an > în* e recunoscut şi de Roseiti ca anterior împrumuturilor sigure din slavă şi care nu prezintă aceeaşi transformare a vocalei *a + n*". împărtăşind această părere, Rosetti nu admite că rotacizarea lui *n* ar fi fost un proces încheiat prin secolul al VT-lea, al VII-lea, cînd limba noastră începe să fie intens influenţată de slavă. Faptul că nici un clement de provenienţă slavă nu apare rotacizat în textele A'echi şi în istroromână nu i se pare că ar fi o indicaţie pentru fixarea în secolul al VI-lea sau al VII-lea a epocii cînd rotacismul a încetat do a se mai produce. După Rosetti, *n* intervocalic din împrumuturile slave era pronunţat altfel decît cel latin şi nu ar fi putut trece la *r* chiar dacă procesul rotacismului se mai continua încă prin secolul al VII-lea: „C/z slave se frouvait dans d'autres eondiiions phonetiques que Vn latine et son action sur les voyelles qui l'entouraient a ete differente" (pag. 50)¹. Nu avem însă nici o indicaţie că *n* intervocalic din formele slave ar fi fost pronunţat la noi altfel decît cel latin; chiar astăzi fonetica experimentată cred că nu poate stabili nici o deosebire, cu privire la *n*, între lat. *pană* d. e. şi sl. *hrană*.

¹ Dintre celelalte două cuvinte streine cu *an > în*, *stăpîn* e atestat cu rotacism nurnai la moţi (şi nu el direct, ci derivatele: *stăpîri*, *stăpîritor*. Frîncu — Candrea, *Rom. din Munţii Ap.*, 272; *Rol.*, 42) — rotacismul lui poate fi însă o adaptare tîrzie, — iar *stină* nu a fost relevat pînă acum nici odată cu *n* trecut la *r*, deşi trebuie să presupunem că forma aceasta a existat. Asupra lui *stină* în însemnările istriene ale lui Glavina, v. S. Puşcariu, *Dacoromania*, III, 383; cit despre *stănărie*, relevat de Puşcariu tot acolo, el nu poate fi decît un derivat din *stăn*, *stanăr*, împrumuturi din croată.

² Cu privire la cronologia trecerii lui *an* la *în*, Rosetti spune (pag. 48) că ea „oscilte între le I-er et le VI-e s.ap. J.-Chr.". Secolul I-ii, ca prim termen al acestei transformări, este o imposibilitate; am putea admite atunci că şi *a* aton începuse de atunci să troacă la *ă* etc, dar aceasta ne-ar duce la transpunerea în latina vulgară a unor schimbări care arată evoluţii de fonetism românesc.

³ Părerea aceasta a exprimat-o şi Al. Procopovici, *Despre nazalizare şi rotacism* (în *Anal. Acad.*, mem. lit., XXX), 291, 305, dar recunoscînd că nu poate fi dovedită.

Este, de altfel, și o contradicție între această părere a lui Rosetti și ce am văzut că admite cu privire la formele *jupîr*, *smăntăre*; dacă acestea, la origine iranice ori avare, au pătruns la noi prin intermediul slavei, cum Rosetti recunoaște că nu este exclus, aceasta înseamnă că ele au fost rostite cu un *n* analog celui din elementele laiene și, ca atare, au fost rotacizate. Să admitem însă că atât *jupîr*, cât și *smăntăr* ne-au venit direct de la irarii sau avari: și în cazul acesta *n* strein apare tot așa de susceptibil de rotacizare ca și cel latin. Pentru ce Rosetti contestă identitatea de pronunțare cu *n* latin numai pentru elementele slave care s-au introdus la noi după secolul al VI-lea, al VH-lea? Nu văd motivele. Tot așa de puțin convingătoare apare diferența de fonetism pe care caută să o stabilească Rosetti dacă ne referim la albaneză: după cum observă chiar d-sa (pag. 54), albaneza cunoaște și elemente slave cu rotacism, ceea ce arată că *n* al acestor elemente nu a fost deosebit de acela al formelor latine sau indoeuropene. Trecînd din domeniul oriental în cel occidental, constatăm iarăși că între *n* latin și cel de proveniență streină nu a existat o diferență cum o presupune Rosetti pentru română: în regiunile din Alpi unde apare rotacismul, și elementele germanice au participat la el. De ce atunci numai în limba noastră s-ar fi făcut o distincție între cele două proveniențe ale lui *n* intervocalic? Lipsa rotacismului în elementele slave pe care le-am împrumutat după secolul al VI-lea, al VII-lea nu o putem deci atribui unei particularități de fonetism, articulării speciale a lui *n* pe care îl conțineau, ci trebuie explicată prin motive cronologice și revenim atunci la părerea susținută pînă acum, că elementele slave introduse la noi din secolul al VI-lea nu ne dau nici un exemplu de *n* > r pentru că în acea epocă rotacismul era un proces fonetic încheiat.

La aceasta nu se poate aduce ca obiecție numărul mare de cuvinte slave și chiar unguerești prezentînd rotacismul în graiul moților. Sînt forme care trădează o adaptare fonetică, o derivare artificială spre rotacism. De aceeași părere e și Rosetti (pag. 15). Particularitatea aceasta a graiului moților ne face să ne gîndim la ce s-a petrecut cu palatalizarea labialelor în unele regiuni: și acolo la seria de cuvinte vechi cu labialele alterate s-au adăugat mereu altele, printr-un fel — am putea spune — de zel fonetic imitativ. Fenomenul acesta se întîmplă de obicei la confluența de curenți lingvistice, sînt o indicație de amestecuri dialectale: cei care se întîlnesc cu alții vorbind cu o anumită particularitate își însușesc această particularitate, deînd-o mai departe, exagerînd-o, aplicînd-o oarecum artificial. De aceea despre moți, cum apar din scrierile lui Frîncu și Candrea, iar mai în urmă din studiul

lui T. Papahagi, s-ar putea spune că ei reprezintă o populație mai puțin omogenă de cum se crede: vechii moți, al căror grai semăna eu cel istriean în ce privește rotacismul — de o consecvență în acord cu cronologia împrumuturilor streine — s-au amestecat eu alții și aceștia au adus o perturbare dialectală prin introducerea, imitativ, a rotacismului în forme nouă.

Un caz de adaptare fonetică analog celor din graiul moților crede Rosetti (pag. 15) că ne-ar fi dat de istroromână în cuvîntul *comarâc*, corespunzînd dr. *comanac*. Originea lui este obscură și, eu toate că variază ca fonetism¹ se pare că trebuie să plecăm de la o formă începînd cu *cam-* și cuprinzînd un *n* intervocalic (în prima silabă o trebuie privit ca rezultat din *ă* sub influența labializatoare a lui *m*). Ca înțeles și, în parte, ca fonetism, cuvîntul se întîlnește cu forme slave pe care Berneker le înșiră sub *kalamanak*² și le derivă din lat. medieval *calamancum*, fără să cunoaștem proveniența sigură a acestuia. Cum se întîmplă însă și cu alți termeni referitori la îmbrăcăminte, se poate să avem de-a face cu un cuvînt venit din Orient, în primii secolii d. Cr. în cazul acesta, *comanac* ar fi de considerat ea un element strein introdus în limba noastră într-o epocă destul de veche, atunci cînd rotacizarea se mai putea întîmpla. Ir. *comarâc* s-ar explica astfel, pentru că rotacismul lui rămîne surprinzător dacă-l atribuim unei adaptări fonetice Urzii; ar fi singurul caz în istroromână de o asemenea adaptare. Nu avem, într-adevăr, nici un alt exemplu care să dovedească introducerea mai tîrzie, prin adaptare, a rotacismului în acest dialect. *Pelir*, *plumîră* și *rrchir*, dați de I. Maiorescu și putînd fi considerați ca atare, trebuie înlăturați, pentru că de fapt nu există³. *Miria* și *sărăcir*, dați tot de Maiorescu, sînt și ei de eliminat, deoarece numai formele *man'ă* și *sărăciri* sînt confirmate⁴.

În legătură cu rotacismul câteva forme din istroromână cred că ar fi trebuit relevate de Rosetti, pentru că prezintă un fonetism particular. într-un studiu, de începător⁵, am grupat altădată

¹ Se zice și *eoromâc*, *euromâc* (v. *Jahresber.* lui Weigand, VI, 245; I. Popovici, *Dial. rom. din Istria*, II, 99); metateza e datorită probabil influenței de fonetism croat (comp. acolo d. e. *koromae* alături de *komorac*).

² *Slav. etym. Wb.*, I, 471.

³ Pentru cei doi din urmă, cf. I. Popovici, *lc*, II, 137, s. *plut'e*, 143.

⁴ Cum Maiorescu ținea să rotacizeze unele cuvinte împotriva pronunțării adevărate, se vede și cînd în vocabularul său (pag. 85, s. *apăr*), citînd o frază, pune acolo forma *țigării*, cu toate că mai departe (pag. 118) nu dă decît forma *țigan*, aceea care într-adevăr există.

⁵ *Rotacismul în dialectul istriean*, în *Rev. critică-lit.*, V, 15, 33 urm.

cîteva din aceste forme și voi adăuga altele care așteaptă lămuriri. Sînt cuvinte care, deși latine, apar și cu rotacism și fără. Astfel, *cărbun* și *cărbunar*, alături de *cărbur* și *cărburâr*; formele dinții sînt desigur influențate de ven. *karbon* și *karboner*; *țarine*, în textele tipărite de Weigand (n-rul XIT, 5 și 6)-, pe lingă *țarine*, tot sub influența formei identice din italiană (ven. *țarina*); *seminal*, de asemenea la Weigand (n-rul VIII, 1), refăcut în locul obișnuitului *semirât* după ven. *semenar*. în schimb, *macin*, dat numai de Maiorescu, alături de *macir* (= *măcir*), nu poate fi decit un dacoromânism introdus de el; de asemenea *țontină*, *gălină*, *june*, *sarcină*, *splină* și *vină* (*iină*) = *vînă*, dați tot de el¹.

Găsim și numai forma cu *n* atunci cînd ne-am aștepta la rotacism. Astfel, *lin* = in, (-are în Jocul lui *l'ir* ce a trebuit să existe a fost refăcut desigur după ven. *lin* sau er. *lan*; *ziner* — ginere (numai la Schitazza, după Maiorescu), explicat de S. Pușcariu² ca un caz de nerotacizare din cauză că *n*, se găsea în vecinătatea lui *r*, dar aceasta e contestabil cit timp tot în istroromână avem formele *tircr*, *virer* = tinăr, vineri, cu *n* rotacizat, deși se găsea în aceleași condițiuni; *ziner* nu poate fi și el decit un caz de revenire la fonetismul cu *n* prin influență italiană, a ven. *zenero*. *Vecin*, *zun* „post” = ajun ne îndreaptă de asemenea spre ven. *zunar* și *dezun*. Tot aici trebuie pus *slrin* = strein, dacă-l comparăm cu *striir* din textele vechi și admitem, cum nu se poate altfel, originea lui latină, deși nu i s-a stabilit etimologia; prezența lui *n* ar fi de atribuit contaminării cu croatul *slran*, care are același înțeles³. Că asemenea alterări de fonetism prin încrucișări cu forme italiene ori croate s-au putut întîmpla în istroromână ne arată și *cavestru* = căpăstru, prin contaminare cu *cavețe* < ven. *kavetsa*; *țermentă* = frămînta, sub influența ven. *țermentar*; *munie* = mulge, cu *n* din ven. *monzer*; *zurife*, rezultat din **zurice* (= junincă) + cr. *junica*.

Asupra cazurilor de pseudorotacism, Rosetti insistă pe mai multe pagini (17 urm.) și pentru cuvintele cu acest fonetism se

¹ I. Popovici, *Lc*, II, 97—98; într-un text (*ibid.*, 33) vedem urmînd după *cărbunu* forma rotacizată, *cărbur*.

² *Jahresbericht*, I, 154.

³ I. Popovici, *Lc*, I, 55, ne asigură însă că a auzit peste tot numai *farire*.

⁴ Acesta, la plural (*junili*), e dat la pag. 107, s. om.

⁵ Alături de *splire* apare și *sprile*: I. Popovici, *Lc.*, I, 60; I¹, 151.

«Cf. A. Byhan, în *Jahresb. lui* Weigand, VI, 270.

⁶ *Dacoromania*, III, 383.

⁷ *Strin* de la moți, în texte cu rotacism (Frîncu — Candrea, *Rom. din Munții Apuseni*, 94, 273), nu dovedește nimic cînd în aceleași texte rotacismul nu apare nici în alte forme de origine latină.

dă la sfîrșit cîte o hartă indicînd repartizarea lor geografică. Pentru *irimă* d-sa admite o disimilație ($n - m > r - m$), împotriva părerei pe care am susținut-o împreună cu I.-A. Candrea că *r* ar fi rezultat din atingerea lui *n* cu *m* după căderea lui *i*: **inmă* > *irrnă*, de unde *irimă* prin încrucișare cu forma curentă *inimă*. Nu e totuși altă posibilitate de a explica această formă, deoarece disimilația admisă de Rosetti e necunoscută în românește: *ce ream* = ce neam, de la moți (după Frîncu și Candrea), cred că nu poate fi interpretat decît ca un caz de adaptare rotacizantă prin fonetică sintactică; cît despre *nimeri* == nimeni la care Rosetti se referă de asemenea, observînd că „le passage de *n ... k r s'*explique parfaitement par sa debilite dans cette position, provoquee par la chute de la voix à la finale” (pag. 26), fonetismul lui nu poate fi datorit decît influenței lui *nimăru* care, la rîndul lui, se explică prin schimbarea terminației sub înrîurirea lui *căru*. Nu poate fi un caz de disimilație $m - r > m - n$ nici (*a*)*semăna* < **asemăra* (pag. 24, 26), cît timp schimbarea lui *r* în *n* se înțelege mai bine plecînd de la infinitivul **(a)semărare*, cum se explică și *suspinare* < *suspirare* (de altmîntrelea și Rosetti recunoaște ca admisibilă această explicație). Fonetis-

¹ în ajutorul părerei că *irmă* e rezultat din *irimă*, și nu invers, Rosetti (pag. 26) citează cîteva versuri din culegerea lui S. Mindrescu, unde apar *irma* și *irmuța* care ar arăta că în locul lor s-ar putea pune *irima* și *irimuța*; nu vîd însă cum aceste versuri pot fi interpretate astfel: numai formele din urmă corespund ritmului.

² O formă care putea fi amintită e ir. *rumeră* = număra, nu ca un caz de disimilație a lui *n* în *r*, pentru că nu poate fi considerată astfel, ci în legătură cu *lume* = nume, ir. *lumer* = număr, relevat la pag. 26. *Rumeră* e rezultat din **lumeră* < *n u m e r a r e*, prin asimilarea lui *l* de *r*, și acest fonetism, în care constatăm acțiunea lui *r* din ultima silabă asupra lui *l* din inițială, ne duce poate la o altă interpretare decît cea admisă pînă acum pentru trecerea lui *n* la *l* în *lume* = nume. Dacă ir. *lumer* se poate explica prin cr. *lumer*, el însuși un împrumut din venețiană (*lumero*; comp. totuși al nostru *lumăra*, din Oltenia, *Jahresb.* lui Weigand, VIII, 316), pentru *lume* = nume, din același dialect și din Muntenia, se pune întrebarea dacă înlocuirea lui *n* cu *l* nu trebuie explicată mai curînd altfel decît prin disimilarea $n - m > l - m$. Ținînd samă că pluralul vechi al lui *nume* era *numere*, și trebuie să-l fi cunoscut și istroromâna, nu este exclus ca trecerea lui *n* la *l* să se fi produs întii în această formă de plural (*numere* > **lumere*) și pe urmă *l* a fost transmis la singular. Cînd ne gîndim că și ar. *lindură* arata o alterare a inițialei sub influența lui *r* din terminație, mi se pare că și acest caz alături de *rumeră* ne autorizează să considerăm ca posibilă transformarea lui *n* în *l* din *lume* așa cum am arătat-o, plecînd de la *numere*. Deci *lume* ar fi deosebit la noi de formele din alte limbi romanice arătînd disimilația $n - m > l - m$. Rămîne, e adevărat, ar. *lumtă* = nuntă, care s-ar părea un exemplu sigur de disimilarea lui *n* de *m*, dar se poate ca *l* să fi fost disimilat de *n* cînd și în aromână se zicea *nuntă* (comp. o disimilație analogă

mul altor câteva cuvinte studiate de d-sa în legătură cu rotacismul poate fi de asemenea interpretat altfel. *Pîngări*, *sîngera* (pag. 23) sînt mai curînd cazuri de asimilație (considerînd formele de infinitiv lung, *pîngănire*, *sîngenare* > *pîngărire*, *sîngerare*) decît de disimilație $n - n > r - n$. *Funingine* se explică nu din *funigine* < **furigine*, deci prin asimilarea lui *r* cu *n* din terminațiune (pag. 20), ci prin fazele: **furigine* > *furingine* (comp. **pecigine* > *pecingine*), de unde forma actuală prin asimilarea lui *r* cu *n* dinaintea lui *g*. *Lunecare* < *lurecare* prin disimilație la distanță $r - r > n - r$ (pag. 24) e greu de explicat; e mai probabilă contaminarea cu alt cuvînt¹, fără să știm care anume.

Amănunte de fonetică ce dau loc la controverse, cu atît mai mult o problemă cum este aceea a rotacismului, dar studiul lui Rosetti ne-a înlesnit lămurirea multor puncte ale ei.

Grai și suflet, II (1926), 2, p. 382-394.

fuigine, în Ialomița, pentru *funigine*) ; e posibil de asemenea ca *l* în cazul acesta să fie nu rezultatul unei disimilări, ci al asimilării inițiale cu *l* din terminațiunea de plural sau chiar cu (' de la gen.-dat.: *numfîle* > *lumfîle*, *numfîl'et* > *lumfîl'ei*.

¹ Cf. *Dicț. etim.*, 1021.

Transcription phonétique et transliteration: Propositions établies par la Conférence tenue à Copenhague en avril 1925, Oxford, Clarendon Press, 1926, 35 pag.

în urma propunerii lui O. Jespersen și Salverda de Grave într-o ședință a *Uniunii academice internaționale* din Bruxelles s-a luat, în 1922, inițiativa de a fi consultați lingviștii din mai multe țări asupra modalității cum s-ar putea ajunge la unificarea franscrierii fonetice și a transliterațiunii. Un proiect în acest sens a fost redactat în 1923 de Rozwadowski și van Wijk, făcîndu-se cunoscute pe urmă diferiților savanți intențiile acestei inițiative. Răspunsurile venite fiind însă foarte deosebite ori insuficiente, s-a crezut că e mai bine să se strîngă la un loc lingviștii care se preocupă de această problemă. O conferință s-a putut astfel ținea în april 1923 la Universitatea din Copenhaga și propunerile rezultate din discuțiile ei sînt prezentate în această broșură, redactată de O. Jespersen și H. Pedersen.

Sînt propuneri de luat în considerație — în parte acceptabile și chiar cînd se lasă alegerea între mai multe cred că nu poate fi ezitare; așa pentru redarea vocalelor (pag. 32) mi se pare preferabilă transcrierea cu un unghi dedesubt deschis spre dreapta pentru vocalele închise și spre stînga pentru cele deschise. Nu sînt prevăzute, desigur, toate cazurile de aplicare a semnelor mai acceptabile, dar în principiile generale care s-au admis s-ar găsi posibilități de fixare și a acestor cazuri. Va trebui totuși evitată o exagerare: s-au propus pentru transcriere prea multe cercuri, semicercuri, cîrlige, așa că acest sistem ar putea deveni rebar-

bativ — texte redade astfel ne-ar face impresia că sînt scrise cu alfabetul caucazian.

Și rămîne o îndoială: chiar fixindu-se norme de transcriere, vor fi oare adoptate de toți? Va fi însă un câștig dacă se va înlătura măcar o parte din divergențe: prea multe complicații, un adevărat haos se vede azi în publicațiile dialectologice etc. și trebuie limpezită și această lătură a lingvisticeii.

Grai și suflet, III (1927), I, p. 280 — 281.

A. ROSETTI, *Recherches sur la phonétique du roumain au XVIe siècle*, Paris, Ed. Champion, 1926, avec 34 figures et 5 cartes hors textes, XIII - 166 pag.

Dacă unele aspecte ale limbei române din secolul al XVI-lea sînt bine stabilite și explicate, asupra altora rămîn încă studii de făcut. Teza de doctorat a lui A. Rosetti reia cercetările în acest sens și scopul ei este să arate repartizarea geografică a unor particularități fonetice din secolul al XVI-lea. Aceasta nu este însă așa ușor și Rosetti își dă samă de greutatea pe care le întîmpină filologul dacă este vorba de a fixa cît mai corespunzător realității extensiunea unor fenomene lingvistice în trecut. Chiar texte emanînd dintr-o regiune precisă ne lasă nedumeriți prin inconsecvențe ale lor și neputînd fi atribuite felului de scriere. Se pune pe urmă întrebarea dacă cel care a scris cutare document nu era din alt ținut decît acela indicat în text. Rămîn de asemenea contro-luri nouă de făcut asupra caracterului cîte unui text, dacă este traducere directă ori o copie, cum e cazul *Psaltirei Hurmuzaki*, asupra căreia siguranță deplină nu avem, cum o admite Rosetti. Pentru delimitări dialectale în trecut ar trebui să avem cît mai multe texte din aceeași regiune, pentru ca prin confruntări ducînd la concordanțe și eliminări să putem fi mai siguri de ce poate fi atribuit unei asemenea regiuni.

Prin aceasta nu vreau să spun că ne-ar fi interzis să studiem limba noastră din secolul al XVI-lea după considerațiuni geografice; e un criteriu care nu poate fi exclus, însă concluziile trebuie mult ponderate, și de aceasta a ținut samă Rosetti, căutînd să procedeze cu destulă prudență în interpretarea textelor.

Sînt de acord cu d-sa în unele privințe, astfel cînd admite (p. 55) că alternanța *o, u* în scrierea veche e un indiciu de pronun-

tare apropiată a acestor vocale, în sensul că *o* era nuanțat spre *a* și invers; de asemenea, când consideră (71—72) prezența lui *o* pentru *oa* în multe cazuri ca o particularitate grafică și nu cores-punzînd rostirei adevărate. Alteori însă nu pot împărtăși părerile sale, pentru că nu aduc înlocuiri de preferat la soluțiile date pînă acum unor probleme.

Asupra lui *e* urmat de *n* (cazul lui *ccne*, *cunenle* etc.) Rosetti admite (63—64) că pronunțarea lui era ca și astăzi, adică *i*, și dacă se scria altfel aceasta s-ar datori unei imitațiuni grafice: deoarece prepozițiile des întrebuințate *din*, *prin* erau scrise și *den*, *pren* sau *de în*, *pre în*, pentru că se simțea că erau compuse astfel, același fel de scriere a fost aplicat și în alte cazuri, punîndu-se *cuvinte* în loc de *cuvinte* etc. Se poate ușor obiecta că ne-am aștepta atunci să găsim des scris d.e. și *len*, *senen* ori chiar *chen* pentru *lin*, *senin*, *chin*, pentru că și asemenea forme, după explicația lui Rosetti, trebuiau să fie atrase spre grafiile *den*, *pren* (dacă extrem de rar întîlnim *prend*, *deplen*, asemenea grafii se explică ușor, ca și în *credență* etc, prin influența lui *prende*, *plcne*). Rosetti lasă nelămurit tocmai punctul esențial al problemei: de ce e apare cu deosebire cînd în silaba următoare se găsește un alt *e* (cazurile de *e ... i* sînt cu totul rare)? Nu vreau să susțin că această lăture a fonetismului nostru vechi e deplin clarificată, dar ceea ce propune Rosetti nu apare de loc mai convingător decît ce am admis pînă acum.

Cu privire la *u* final Rosetti crede că trebuie rectificată părerea despre păstrarea lui, fie întreg, fie redus, în atîtea cazuri în care grafia s-ar părea că îl confirmă. Un argument pentru amuțirea timpurie a lui *-u* ar fi că în documentele streine, latine și mai ales slavone, anterioare secolului al XVI-lea, care dau forme românești, acestea sînt scrise fără *-u*, și Rosetti (75) se referă în special la documentele lui Ștefan cel Mare, publicate de I. Bogdan, unde găsim d. e. *brad*, *bour*. Totuși, chiar în aceste documente Bogdan a relevat forma *cutulu* și, pe urmă, nu trebuie uitat că cuvintele sînt adeseori abreviate la sfîrșit în scrierea veche. E posibil, de altă parte, ca după obiceiul slav să se fi scris **-K** și cînd de fapt se auzea «, redus sau chiar plin. Mai putem adăuga că uneori documentele streine e posibil să redea pronunțarea evoluată din unele regiuni spre amuțirea lui *-u*, dar a generaliza această particularitate la toate cazurile e o exagerare. În *Ilist. de la l. roum.*, II, 96, am arătat și eu că **-T**», **-K** este adeseori o simplă convențiune grafică, așa că părerea mea nu e în totul exact redată de Rosetti cînd spune (76): „suivant M. Densusianu, la notation par les jers... exprimerait l'w bref, tandis que la conservation de *Vu*

serait indiquee par la lettre 8". Aș adăuga acum că poate acest *-8* exprimă uneori nu tocmai pe *-u* întreg, ci slăbit în-Irucitva în pronunțare, dar în orice caz nu putem fi atît de categorici ca Rosetti să admitem că textele din secolul al XVI-lea nu ne dau dovada păstrării în întregime sau în parte a lui *-u*. În problema aceasta, Rosetti invoacă și mărturia foneticeii experimentale, reproducînd înregistrări care arată că în rostirea unor cuvinte ca *minând*, *împărat* se aud la sfîrșit vibrațiuni voca-lice „de un timbru nedeterminat" și pe care nu ar trebui să le considerăm ca identice cu *u* final. După Rosetti, deci, nu ar fi nici o legătură între fonetismul vechi cu *u* final și pronunțarea care se întîlnește azi arătînd o rezonanță vocalică după una sau două consoane de la sfîrșitul cuvintelor. Fonetica experimentală poate fără îndoială să ne fie de folos și în fonetica istorică, în sensul că ne atrage atențiunea asupra unor nuanțe de pronunțare, ne dă indicații de control critic al unor particularități, dar nu ne poate fide mult ajutor în reconstruiri. Pentru rostirea în trecut a lui *-u* nu văd ce precizări ne pot da cunoștințe de fonetică experimentală la care se rapoartă Rosetti, cum nu înțeleg, de altă parte, că ele ar arăta o soluție de continuitate între fonetismul cu *-u* de altădată și acela pe care îl întîlnim azi, foarte caracteristic chiar pentru unele regiuni.

La p. 68 sînt urmărite formele cu *ia...e* (ca *miare*, *iasle*, *trebuiaste*) și Rosetti concludă la pronunțarea generală *e ... e* chiar în secolul al XVI-lea, pe cînd eu am considerat-o limitată la unele regiuni în acel timp. Prea categorică și această afirmație, pentru că formele cu *ia* apar pînă foarte tîrziu, în pragul secolului al XIX-lea, chiar în texte care nu ne dau de altă parte *l'kge* etc, ceea ce mi se pare că vine să confirme păstrarea lui *ia...e* mult mai tîrziu decît a lui *-k ...e*. Și cum spuneam în *Hist. de la l. roum.*, II, 64, fiziologicește e explicabilă reducerea mai devreme a lui *-k ... c* decît a lui *ia...e* la *e...e*.

Prezența lui *a* la gen.-dat. sing. și nom.-ac. pl. ca *pârtiei*, *pârți* e considerată (83) ca un simplu fapt de grafie, adică s-ar fi scris astfel sub influența lui *parte*. Interpretare iarăși contestabilă, pentru că ne întrebăm de ce nu găsim scris și *țariei*, *țari* care, după părerea lui Rosetti, ar fi trebuit ușor să fie introduși prin analogie grafică cu *țară*. Scrierea constantă *tăriei*, *țări* alături de alternanța *pârtiei*, *pârți* — *pârtiei*, *pârți* nu poate lăsa îndoială că fonetismul e bine exprimat astfel în secolul al XVI-lea, că se pronunța prin multe locuri cu *a* în loc de *ă* (*pârtiei* etc), ca o urmă de fonetism în care nu intervenise inflexiunea *ă...i*.

Palatalizarea labialelor e studiată de aproape, și la părerea mea, că numai *fi* pentru *f* apare în secolul XVI-lea pentru că nu se îndepărta prea mult unul de altul și *K* putea fi exprimat prin scris, pe când *k*, *g'*, *y* erau prea deosebiți de *p*, *b*, *c* pentru ca să fie notați, Rosetti obiectează: de ce totuși rotacismul nu a fost evitat în scris, când și el era o „innovation tout aussi aberrante” (90)? Dar rotacismul arată o diferențiere de fonetism la un singur sunet, pe când palatalizarea labialelor reprezintă alterarea unei întregi serii consonantice și exprimarea ei în scris putea părea prea îndrăzneată, pentru că schimba mult înfățișarea formelor ce trebuiau redade. Mi se pare că trebuie să ținem samă și de cunoscuta mărturie a lui Cantemir, reproducă de Rosetti (116), după care rostirea cu labialele alterate era ridiculizată. Motiv deci să credem că a fost evitată în scris în măsura în care exista în vorbire. Rosetti constată singur că nu găsim scris niciodată *gk* pentru *b* (*ghine* d. e.), și aceasta nici chiar în epoca în care, după relatarea lui Cantemir, avem confirmată această pronunțare. Nu avem deci și astfel dovada că scrierea nu urma totdeauna ceea ce exista totuși în vorbirea curentă?

De aceasta nu ține însă samă Rosetti, pentru că e convins că palatalizarea labialelor trebuie privită cu totul altfel, decât pînă acum. Susține anume că fenomenul trebuie considerat ca independent în aromână, dacoromână și meglenită. Deci la epoci diferite și fără să fi influențat unii asupra altora românii de la sudul și cei de la nordul Dunărei ar fi început să rostească *hiu* pentru *fiu* etc. Dar ar putea fi privit atunci astfel și rotacismul din istroromână față de cel din dacoromână, ca independent adică de acesta—așa ceva exclude însă și Rosetti. În reconstruiri de evoluții fonetice, cu posibilitățile de control pe care le avem, mi se pare că nu trebuie să pierdem din vedere anumite fapte, în cazul nostru indiciile că palatalizarea labialelor și-a luat naștere la sud — ce a relevat de curînd Mladenov pentru albaneză pare să confirme această părere (v. voi. II al revistei, 411); la aromâni, fenomenul apare organic, cu evoluție bine determinată, pe când în meglenită și dacoromână are înfățișarea unei intrusiuni fonetice, cu adaptări parțiale sau cu aplicări deviind de la caracteristica fenome-

¹ Că se reacționează uneori împotriva pronunțării cu *k*, *g'* etc. reiese și din refacerea falsă a unor forme care păreau că cuprind o labială alterată; în *Hist. de la l. roum.*, II, 112, am relevat *ficlene* și *firovimi*, scriși pentru *hiclene*, *heruvimi*. Cade prin urmare și observația lui Rosetti (90) că nu exista în secolul al XVI-lea tendința să se ție samă de „l'usage de la langue ecrite ou du moins de la langue commune”. Desigur că o asemenea tendință nu exista atunci în același grad ca azi, dar a o contesta cu desăvîrșire e o exagerație.

nului original. Chiar repartizarea zonei dacoromâne cu labialele păstrate și a celei cu labialele alterate, deci „geografic lingvistic”, arată cum la stratul vechi de fonetism dacoromân a venit să se adauge spre sud și spre răsărit, cu prelungiri pe urmă spre nord, slrătul lingvistic cu labialele alterate. Este chiar surprinzător ci se contestă posibilitatea de transmitere a unor particularități din aromână în dacoromână, când se admite totuși că în dacoromână s-au propagat de la sud influențe albaneze și grecești. Uosetti nu admite că alterarea labialelor în dacoromână ar fi de proveniență aromână fiindcă nu crede în emigrarea la nord de aromâni care s-ar fi amestecat cu dacoromânii, și-și încheie chiar lucrarea cu observația că S. Pușcariu a combătut cu succes teoria mea. De fapt Pușcariu nu a dovedit nimic împotriva amestecului, la nordul Dunărei, de dacoromâni cu aromâni. Intre părerile d-sale și ale mele e o deosebire fundamentală: trecutul limbei lomâne mi-l reprezintă în legătură cu undulațiile continue de populație, cu treceri ale ei când de la nord la sud, când invers, și avînd < a urmare propagări lingvistice care apar evidente și azi; Pușcariu procedează prin izolări, își reprezintă mai static evoluția limbei noastre, excluzînd posibilități de transmisiuni care totuși reies din scrii întregi de constatări. Tot astfel procedează Rosetti cînd i iede că palatalizarea labialelor nu a avut un centru de radiere și a putut să apară izolat în româna sud- și nord-dunăreană.

Asupra cronologiei aceluiași fenomen Rosetti e de părere că nu trebuie să mergem prea departe în trecut: „L'innovation est posterieure au Xe siecle... il est permis de supposer qu'en dacoroumain la palatalisation des labiales n'est pas de beaucoup anterieure au XVe P^e siecle et qu'elle est peut-etre encore plus recente en megleno-roumain” (134). E destul să amintim o singură obiecțiune ce se poate aduce acestei păreri: palatalizarea labialelor e anterioară schimbării în *i* a lui *e...e*, *i* dinaintea lui *n* simplu sau urmat de o consoană, pentru că numai astfel ne putem explica de ce în aromână — dc altfel și în dacoromână — *mine*

ni e -f ;c nu a devenit *Âinc*, ca *Aia* < milii; chiar Rosetti

¹ Ca un fapt de „o importanță capitală” pentru data palatalizării labialelor Rosetti invoacă (110—111) fonetismul cuvintelor prezentînd *e + n*, eare ar arăta că labialele au fost alterate după schimbarea lui *en* în *in*. Această schimbare și-o reprezintă astfel: *Ń* nu s-a diftongat dinaintea lui *n*, ci a trecut de-a dreptul la *i*, deci *bine* nu ar fi rezultat din *bene* prin faza intermediară **biene*. Rosetti pierde din vedere că o formă ca *ține* nu se poate explica decît din **tiene* < *tenet*; dacă forma latină nu ar fi fost diftongată, am li avut *tine* și aceasta s-ar fi păstrat ca *timp* < *l e m p u s* ori pron. *tine* < *l e .l. ne*.

am văzut că admite pronunțarea cu *i* în loc de *e* în acest caz ca îndeplinită în secolul al XVI-lea în dacoromână, și cum se împacă aceasta cu afirmația sa că palatalizarea labialelor în acest dialect nu poate fi mult anterioară acestei epoci?¹

Rectificările pe care Rosetti a căutat să le aducă la unele păreri susținute pînă acum nu ajung prin urmare să ne convingă, deși pleacă de la o foarte amănunțită analiză a faptelor. Valoarea lucrării sale o evidențiază însă discuțiile pe care le provoacă în jurul unor probleme și stăruința de a duce mai departe puținele studii pe care le avem asupra limbei noastre din trecut.

Grai și suflet, III (1928), 2, p. 455-460.

¹ Rosetti lasă fără răspuns altă întrebare; la p. 114, 119 susține că evoluția palatalizării s-a produs prin fazele *piatră...* > *pkatră* > *katră* etc., că formele cu *pk* etc. unde apar sînt indiciu de evoluție recentă, dar atunci de ce în meglinita, unde fenomenul s-ar fi produs mai tîrziu decît în dacoromână, după Rosetti, nu găsim nici o urmă de fonetismul *pk* sau *mii*? Persistă a crede că *pkatră*, *bg'ine*, *mAie* în dacoromână atestă fuziunea între cele două curențe de pronunțare care s-au întîlnit, cu *p* și *k* etc. așa că *pkatră* etc. nu se interpune ca o fază naturală între *piatră* și *katră*.

M. GRAMMONT, *Trăite de phonetique*, Paris, Libr. Delagrave, 1933, XII -480 pag.

Cum înțelegerea bunei tradiții lingvistice merge rareori alături cu afirmări de păreri personale și adoptarea achizițiilor datorite a Hora, tratatul pe care-l publică Grammont va fi prețuit pentru «...ca ce aduce astfel, cu largi străbateri în domeniul foneticii. Dacă uneori se adresează și celor ce caută să se inițieze în problemele de lingvistică, mai mult va fi mereu folosit de specialiști, pentru prezentările luminoase și originale, stăruința de a adina laptele și claritatea expunerii.

In introducere e pusă în evidență însemnătatea foneticii îslorice, ca fiind baza lingvisticii — insistență ce nu era de prisos cînd de multe ori astăzi această parte a lingvisticii e privită ca ncmaiprezentînd deosebit interes și cei care o cultivă apar ca înlîrziți.

Tot ce este esențial cu privire la felul cum sînt produse sunetele, la caracteristicile lor în vederea clasificărilor, mijloacele **de** <are dispunem ca să le analizăm etc, e expus în primul capitol, unde, cum se înțelege, e pusă la contribuție și fonetica experiențială, în măsura în care ea ne poate veni în ajutor, și asupra valorii ei Grammont își exprimă răspicat părerea (la p. 15), arătînd greșeli de metodă ale ei și unilateralități pe care cei care o practică uită adeseori să le evite.

Capitolul asupra foneticii evolutive pune și mai bine în evidență mulțimea de fapte urmărite și pătrunderea cu care sînt interpretate.

Observațiunile concentrate la p. 156—165 sînt cu deosebire **de** însemnat pentru duceri mai departe ale cercetărilor asupra

caracterului transformărilor fonetice și fazelor succesive care pot explica aspectul lor într-un moment; romaniștii vor găsi acolo bine lămurit fenomenul sonorizării între vocale a ocluzivelor surde latine în italiană, spaniolă etc, cum în altă parte, la p. 205, e explicată schimbarea în *l* a lui *t, d, p, b, v*, la sfârșit de silabă, din leoneză, particularitate rămasă nelămurită pînă acum.

în ce privește cauzele care provoacă schimbările fonetice, Grammont observă cu dreptate că ele nu se reduc la cit au crezut unii lingviști, în limitări de luare în samă a realităților. însemnătate prea mare mi se pare că acordă influenței solului, climatului. Dacă uneori constatăm concordanțe între felul de exprimare a celor ce locuiesc în regiuni aspre, la munte, și cei privilegiați de un climat mai blînd, la șes, alteori asemenea concordanțe nu se întîlnesc. Mai mult decît de influența climatului trebuie să ținem samă de alte influențe, cum este aceea a culturai. în anchetele pe care le-am făcut în ținuturi muntoase nu o singură dată am constatat că generația tînără, trecută prin școală, nu mai păstra rostirea aspră a celor bătrîni. Ca și în alte privințe, influența mediului fizic asupra vorbirei poate fi recunoscută, întrucîtva, în contingențe mai primitive de viață.

Legile fonetice sînt considerate de Grammont ca avînd valoare absolută în anumite limite de timp și spațiu (p. 166). Caracterul acesta de rigurozitate a lor, se spune mai departe (p. 183), trebuie recunoscut nu numai la schimbările fonetice independente, dar și la cele dependente. Alăturarea celor două categorii apare însă astfel prea directă: schimbări în aceeași serie și la distanțe uneori mari de timp, pe cînd cele independente ating șiruri numeroase de forme și se fixează între anumite limite de timp. Ca o atenuare indirectă la înregistrarea prea categorică a fenomenelor de asimilație, disimilație etc. printre cele determinate de legi fonetice e de privit poate înșirarea cazurilor de disimilație în „formule”, nu în „legi”, cum Grammont le prezenta altă dată.

Partea din urmă e consacrată foneticei impulsive, fiind urmărite onomatopeea, expresivitatea, gestul articular ș.a., toate pe baza unei informații vaste și cu considerațiuni subtile, plecînd de la fapte curente pînă la exprimarea literară, pentru care știm cum cercetările lui Grammont ne-au adus prețioase precizări.

în referințele la diferite limbi, pe lingă cele indoeuropene. cele semitice, fino-ugrice, turco-tătare și chiar africane, e luată adeseori în samă și limba română. La p. 235—236 e bine explicată schimbarea lui *mn* în *un* după *a* în *scaun* față de păstrarea aceluiași grup consonantic după *o* (*somn*). *innota* (vr. *nuia*), alături de

„ . . . > o — a întîmplată în latina vulgară: *nalare* > *notare* (p. 276); derivarea lui din **n a u l a r e* > *n o t a r e* nu întîmpnii dificultăți; nici fr. *Noel*, dat ca un alt exemplu de asemenea disimilație, nu poate fi considerat astfel cît timp avem în vechea **Uanceză** *iVaeZ* și deci schimbarea lui *a* în *o* e posterioară transformării lui *a* accentuat în *e*; cît despre fr. *dommage*, pus în aceeași ; *eric*, mai ușor poate fi explicat prin influența labializatoare a lui *ni* asupra lui *a*. *Aștept* e exclus să fie rezultat din **aștept* < *e x p e c t o* (p. 285), disimilația/? — *p* > *t* — *p* fiind necunoscută **ui** fonetismul nostru; înlocuirea lui *p* cu *t* se întîmplase în latina vulgară, cum arată și unele forme italiene. Cît despre lat. vulg. *a d s t e c t a r e*, pentru *a d s p e c t a r e* (cu înțelesul lui *r \ s p e c t a r e*), mai curînd, decît prin asimilația *p* — *t*, poate fi explicat, admițînd că forma clasică a fost influențată în partea întîii de *a d s t a r e* (comp. la Cesar: *adstante ct inspectările ipso*). De altfel, chiar înlocuirea lui *e x* — cu *ad* — a putut să fie înlesnită de alăturarea celor două forme.

Atît în insistențele asupra multor amănunte — de altfel cetitorul e prevenit în prefață să nu le privească izolat, ci în cadrul prezentărilor generale —, cît și în ideile conducătoare regăsim însușirile din atîtea cercetări cu care Grammont a îmbogățit Lingvistica.

Grai și suflet, VI (1934), 1-2, p. 350-352.

ALF LOMBARD, *La prononciation du roumain*, Uppsala, Lundequistska bokhandeln, 76 pag., extr. din *Uppsala Universitets Arsskrift*, 1936.

Spre deosebire de lingviștii streini care au studiat limba noastră, din alte puncte de vedere, Alf Lombard a căutat să arate ce caracterizează pronunțarea românească de azi, în special cea bucureșteană, așa cum se aude în cercurile culte. Pentru această anchetă lingvistică s-a orientat după vorbirea unui tânăr profesor, născut la București și făcându-și tot timpul studiile aici.

Cu rare aptitudini pentru asemenea cercetări, urmărind pînă în cele mai subtile nuanțări articularea sunetelor, controlînd mereu observațiile, Lombard a reușit să pună în evidență particularitățile proprii rostirii noastre, cu unificări mai mult sau mai puțin, ca să dea și streinilor imaginea exprimării culte — unele din aceste particularități sînt arătate întîia oară așa cum apar dintr-o minuțioasă analiză fonetică.

Pronunțarea lui *s* (*x*) în cuvinte ca *scenă*, *sceptic*, *exces* apare, după justele observații ale lui Lombard (p. 10), așa cum este în realitate, anume nu cus curat, ci apropiindu-se *deș*, sub influența asimilatoare a lui *c*. Aceeași consoană, spune Lombard, se aude dinaintea unui *i* silabic, dar în exemplul dat, *mașină*, pronunțarea lui *ș* nu pare de loc să fie alta decît în forme ca *inșir*, *așez*.

Felul cum e rostit diftongul *eo* în unele cazuri e bine precizat la p. 30: în *pleoscăi* pronunțarea adevărată a lui *e* nu este cea ortografică, ci aceea, ușor de înțeles foneticeste, adică: *e > 6* datorită acțiunii asimilatoare a lui *o* următor; cum foarte bine a observat, iarăși, Lombard acest *do* ajunge uneori să fie monoftongat: alături de *plooscăi* se aude și *ploscăi*.

Sînt de reținut și alte mai multe observații, acelea asupra felului cum sînt articulați *ă*, *i*, *l*, asupra nazalizării, devocalizării etc.

Cu privire la *au* și referindu-se la formele *caut*, *balaur*, Lombard se întreabă (p. 20) 'dacă poate fi nedumerire asupra adevăratei pronunțări: *au*, ori *au*. Mulți susțin, într-adevăr, că *au* e rostit < a două silabe în *caută* (de aici prezentarea lui astfel în versificație); e o eroare, *au* fiind în realitate diftong și astfel îl recunoaște si Lombard.

Pentru *i* final fonetismul e dat ca variînd după natura vocalelor ce precedă: cînd acestea sînt *a*, *o*, pronunțarea lui *i* s-ar deosebi întrucîtva de aceea cînd el se găsește după alte vocale (p. 39); distincțiunea care i s-a părut lui Lombard că poate fi făcută între *mai*, *doi* și *tei*, *văi* etc. lasă totuși oarecari îndoieli.

Rămîne îndoioasă și distincțiunea făcută cu privire la durata vocalelor după cum sînt urmate de o consoană sonoră ori surdă (p. 44); în cazul întîi ele ar fi pronunțate ceva mai lung: *a* și *u* din *drag* și *Cluj* sînt roștiți, spune Lombard, mai lungi decît în *drac* și *Teiuș*; nu mi se pare să existe o asemenea deosebire; poate că Lombard a fost influențat de rostirea specială în unele cazuri, cu o nuanță afectivă, a lui *drag* (*mi-i tare drag*, unde *a* poate fi rostit, într-adevăr, mai lung); un *a* la fel se poate auzi însă și în forma *drac* din anumite expresii, iarăși afectiv nuanțate (*să-l ia dracul*, *ducă-se la dracul*); deci o diferență de pronunțare ar fi de recunoscut nu după natura consoanei cu care vine în contact o vocală, ci după cum aceasta e rostită într-un cuvînt susceptibil de anumite nuanțări.

La sfîrșit e dat un text (după Ispirescu) în transcriere de riguros control fonetic. în vreo două forme însă nazalizarea a fost notată cînd nu apare de fapt ori a rămas neînsemnată; așa în *lihnit* (fraza 12 de la p. 68; de altfel, într-o notă de la p. 35, e arătată ca îndoioasă); în *spune* (frazele 28, 31 de la p. 71, 72, unde lipsește semnul nazalizării pe *u*).

Ajungînd să cunoască așa de bine limba noastră, Lombard arată prin această lucrare că un strein poate distinge, uneori, nuanțe de pronunțare de care nu ne dăm samă.

Grai și suflet, VII (1937), p. 323-324.

STUDII ȘI ARTICOLE

CRITICĂ FĂRĂ GRAMATICĂ ȘI IARĂȘI
PARAZITISM LITERAR

Cîteva rînduri pe care le-am publicat în n-rul trecut al revistei au turburat pe D. Mihail Dragomirescu, și turburarea d-sale vine din neplăcuta amintire a anilor din tinerețe, despre care spuneam că au trecut fără să-i aducă și d-sale ce aduc altora — cunoașterea gramaticii. „Mă învinuiești — și-a zis îndată D. Dragomirescu — că n-am învățat gramatica, dar ia să vedem cum scrii d-ta.” Și iată-l pe tonitruantul critic uitîndu-se cu lupa pe articolul care-i adusese supărare și exclamînd: „l-am prins”. Ce bucurie în ochii d-sale despre care crede că împodobesc un cap de Argus al literaturii...

îmi pare însă rău că — eu cel prins — nu-i pot lăsa D-lui Dragomirescu nici această bucurie care-l face să jubileze în „mozaicul” unei reviste săptămînale, soră cu decedata *Vieța literară*.

Pînă acum D. Dragomirescu a scris și împotriva mea, și a colaboratorilor revistei multe rînduri de critică în genul propriu d-sale, dar nu descoperise că n-aș ști să scriu românește. Pentru că astăzi vine cu această descoperire, mă văd silit să stau ceva mai mult de vorbă, cum n-am stat pînă acum, pentru că, Doamne, nu poți avea timp pentru toți. Să ierte cetitorii dacă rîndurile ce urmează aduc o defilare de forme gramaticale, dar a cui este vina dacă în anul înălțării aeroplanelor mai vezi profesori de universitate care n-au învățat gramatică nici cită se învăța la școala lui Lazăr?

Greșelile pe care D. Dragomirescu crede că le-a găsit la mine ar fi următoarele:

N-aș cunoaște declinarea cînd scriu *culturei*, în loc de *culturii*, formă care singură ar fi corectă, îmi spune D. Dragomirescu, deoarece genitivul nearticulat este *culturi*. Poate cer D-lui Dragomirescu o prea mare sfortare ca să înțeleagă motivarea pe care o dau mai departe, alții însă vor înțelege-o și se vor convinge cine se gîndește mai mult la ce scrie. întrebunțez totdeauna terminațiunea *-ei* la genitivul și la dativul femininelor pentru că am meditat asupra acestei probleme de gramatică mai mult decît I). Dragomirescu și am văzut în cele din urmă că numai soluțiunea aceasta este cea mai potrivită. Unii au crezut că pot rezolvi chestiunea altfel, au zis: se va scrie *-ei* cînd genitivul nearticulat (sau pluralul) este în *-e* (*casei*, corespunzător lui *case*) și se va scrie *-ii* cînd genitivul nearticulat este în *-i* (*porții*, corespunzător lui *porți*). Dacă chestiunea s-ar prezenta numai sub această față, desigur că n-am avea nimic de obiectat. Se întîmplă însă că femininele în *-ie* au genitivul nearticulat și pluralul în *-ii*; ar trebui deci să se scrie *-iii* la genitivul articulat (*bucuriii* etc). Singuri cei care au admis punctul întîi au văzut că e greu să se introducă aceste forme, prea greoaie, prea barbare, și de aceea chiar dînșii au trebuit să se abată de la regula fixată mai înainte și să scrie în cazul acesta *-iei* — nu scrie chiar D. Dragomirescu *ipocriziei*, *prostiei*?... Nefiind deci posibil să se fixeze o regulă, să se adopte un sistem eonsecuent, mai intervenind apoi și împrejurarea că unele cuvinte au două forme la genitivul nearticulat (*pietri* și *pietre*, deci articulat *pietrii* și *pietrei*), nu e mai cuminte atunci să ne hotărîm pentru un sistem care are cel puțin avantajul de a fi unitar? De aceea mi-am zis că soluțiunea cea mai bună este să se adopte pentru toate genitivele o singură terminațiune, cea în *-ei*. E desigur ceva arbitrar în felul acesta de a scrie, dar e arbitrar și felul celălalt; din două sisteme însă, avînd fiecare inconsecvențele lui, mai bine să alegi pe cel care are asupra celuiilalt superioritatea de a introduce o scriere unitară. Iată deci că nu ignorarea gramaticii, ci chibzuirea faptelor m-a făcut să scriu astfel.

îmi mai găsește D. Dragomirescu greșeli de acord cînd tipăresc: *poeti care*, *cetitori care* — ar fi trebuit să zic *cari*. E adevărat că cei mai mulți scriu astfel, acordînd pe *care* cu pluralul ce precedă. Las pronumele invariabil pentru două motive: 1) E în spiritul limbei române de a nu admite pe *cari* atunci cînd avem de-a face cu un plural în propoziții interogative: *care din ei au venit? pe care i-ați văzut?* 2) După o prepozițiune limba curentă admite mai mult pe *care* chiar dacă avem de-a face cu un plural: *oamenii pe care i-am văzut*, *mijloacele la care am recurs*. De altfel nu sînt singurul care scriu așa — D. Dragomirescu ar putea arunca

ochii pe paginile altora... și chiar pe pagini scrise de d-sa, pentru că, deschizînd *Convorbirile critice* la întimplare, găsesc la pag. 850, 853, voi. I: *acelora care au văzut, scenele și situațiile care, deosebitelor momente prin care* — ș.a... D. Dragomirescu a uitat că dacă faci critică, trebuie să ai, pe lângă altele, memorie și să te gîndești la vechiul sfat: „Cunoaște-te pe tine însuși”.

Mai departe D. Dragomirescu descopere cu a d-sale judecată că nu știu românește cînd scriu: *nu-și dau samă* — după d-sa ar fi trebuit să zică *sama*. Scriu așa pentru că forma nearticulată se întrebuițează și în expresiuni ca *nu-și dă socoteală de ce scrie* — (nu zice nimeni *nu-și dă socoteala; a-și da sama*, după mine, e necorect).

O greșală de articulare ar fi și cînd am tipărit *așa-ziși scriitori* — dar de ce numaidecît articolul, D-le Dragomirescu, la o formă adjectivală ca aceasta — nu se zice: *agramați scriitori*?

Altă greșală aș fi făcut cînd am scris: *doamne* și nu *Doamne*: rău — zice D. Dragomirescu — pentru că nu e vorba de „cucoane” ci de „Dumnezeu”. Distrugător argument... După D. Dragomirescu ar trebui să scriem și *zău*, căci interjecția aceasta nu e altceva decît vechiul substantiv *Zeu* cu înțelesul de D-zeu... Vezi ce înseamnă să nu ai simțul limbei, să nu înțelegi că într-o interjecție s-a pierdut de multe ori conștiința de ce a fost ea la început, că puțină gîndire mai multă și cunoaștere mai adîncă a formelor unei limbi sînt de folos cînd vii să dai lecții altora... Critica D-lui Dragomirescu vrea să fie și mai convingătoare cînd observă că nu e vorba de „cucoane”. Deci și după D. Dragomirescu ar trebui scris *d(omnul), d(oam)na*. Îmi pare bine că mi se ofere ocaziunea să-mi spun părerea și asupra acestor cuvinte. S-a introdus la noi obiceiul de a scrie *d...[cutare], d-na ...[cutare]* — e însă un obicei care ar trebui să dispară. În toate limbile culte termenul de politeță corespunzător e scris cu literă mare — de ce ar fi altfel la noi? Nu e chiar meschin acel *d* care se vede mereu dinaintea numelor?

Alt cap de acuzație îmi găsește D. Dragomirescu cînd tipăresc *ianuar, februar*. S-a uitat d-sa prin cărți și reviste franceze? ar fi văzut că mulți francezi scriu azi *janvier, fevrier* etc. — așa se tipărește d. e. în *Revue de Paris, La revue* și chiar în *Revue de deux mondes* — tot așa scria și un filolog ca Gaston Paris, căruia cred că D. Dragomirescu nu-i contestă cunoașterea gramaticii franceze. De ce se poate pune aici literă mică? Pentru un motiv pe care desigur că D. Dragomirescu nu-l știe — pentru că aceste

nume de luni erau în latinește adjective (*januarius mensis*) și ca atare le poți scrie fără majusculă¹.

Să nu mai încerce deci D. Dragomirescu să-mi dea lecții de gramatică. La sfaturile d-sale îi răspund cu sfatul de a se întoarce pe cărările pe care a trecut prea repede și prea încrezut. Poate nu e încă tîrziu să-și mai arunce din cînd în cînd ochii pe manuale de gramatică... și cu aceeași ochi ar fi bine să se mai uite uneori și în ascunzișurile sufletului d-sale. Ar recunoaște, cred, atunci și epitetul la care fac aluziune în titlul acestui articol și care e tot așa de îndreptățit ca și cînd l-am legat de numele D-lui Mehedinți și al altora.

Căci iată care sînt procedurile D-lui Dragomirescu în literatura noastră de azi.

Cînd d-sa a văzut că în cercul *Convorbirilor literare* nu e privit cu seriozitatea la care credea că are dreptul, cînd a mai simțit că o luptă ascunsă de stăpînire se dă în jurul vechii reviste — știți luptele de distrugere între paraziți — într-o bună zi a plecat din căminul junimist și a deschis bazarul d-sale literar.

Și ce și-a zis atunci în socoteala d-sale de adept al formulei parazitare? „Să iau firma cu care se mîndresc junimiștii și s-o pui la bazarul meu: *Convorbiri literare* dincolo... *Convorbiri* la mine.” Cunoașteți povestea ucenicului care ia marfă de la stăpîn și deschide prăvălie în față... Mulțumit de ingenioasa soluție, glasul d-sale a început atunci să vestească peste tot această noutate și să cheme pe trecători la baraca d-sale: „Veniți la adevăratele *Convorbiri*... grăbiți-vă să vedeți cele mai mari capete de scriitori...”

¹ încă o greșală aș fi comis, după D. Dragomirescu; în articolul meu sa tipărit: *cîteva cuvinte îi aduce aminte* — desigur, dacă aș fi scris astfel, aș merita să fiu învinuit că nu cunosc acordul. Greșală e însă numai de tipar (la ultima corectură observasem că se culesese *adue*, se știe ce des se amestecă în tipografii ecuc; am însemnat să se pună *c* în loc de *e*, dar litera a fost adăugată fără să se scoată cea greșită, cum se întîmplă așa de des în tipografiile noastre, și astfel a rămas *aduce*). Dacă D. Dragomirescu mai găsește în colecția *Vieței nouă* încă două greșeli de felul acesta și măcar una singură de acord greșit la mine, îi vom da un premiu — cu o condițiune însă: ca din premiu să-și plătească un profesor de gramatică. Aș voi să-mi explice D. Dragomirescu tot prin erori de tipar frazele pe care le-am arătat în rîndul trecut și cele următoare pe care le mai găsesc în mulțimea de erori de gramatică ce furnică în *Convorbirile critice*: „calitățile speciale ale traducerei *este* puritatea conturului și simetria plastică a limbei, limpezimea cristalină și căldura stăpînită...”, I, pag. 9 9 3; „ele sînt niște arme care nu *poate* sluji decît acelora care le-au minuit în lupte, dar nu *slujește* la nimic”, I, pag. 9 4 8; „nepotrivirile de gust care *a* dat naștere la cunoscutul adagiu «de gustibus» *se intilnește* mai des”, I, pag. 9 8 9; „lucruri prin care se *pongrește* unii”, I, pag. 9 0 4.

După această primă manifestare de a te mândri cu ce ai luat de la alții a urmat alta — cu aceeași consecvență parazitată. Când a apărut primul număr din *Vieța nouă* am introdus o rubrică de „mozaic” — un titlu pe care l-am găsit singur, căci nici revistele de la noi nici cele din străinătate nu mi l-au dat de-a gata. Am scris o serie de impresii sub acest titlu timp de vreo trei ani. Ce face D. Dragomirescu? își însușește acum de curînd acest titlu din revista pe care n-a încetat s-o ponegrească mereu și — culme a culmilor! — sub rubrica luată de la mine vine să mă critice, să spună că nu știu gramatică, că nu mă pricepe la literatură. Admirati și de data aceasta procedeul: iai „mozaicul” de la altcineva și-i adaugi „critic”, după cum ai luat *Convorbirile* de la „Junimea” puindu-le în coadă același cuvînt.

Și cu toate acestea, cu toate că rupe cînd de la unul cînd de la altul cîteva fărmituri, D. Dragomirescu vine cu vorbe și gesturi mari să se proclame arbitru literaturii, criticul independent, „de sine stătător” cum zice d-sa. E explicabilă însă această atitudine de suficiență. Se vede contagiunea mediului prin care a trecut D. Dragomirescu. Celor do la *Convorbiri literare* le-a plăcut totdeauna atmosfera parazitată și au fost mereu stăpîniți de o bolnăvicioasă încredere în ei: era destul să fii din cercul acestei reviste, să primești cîteva laude din partea maestrului pentru ca să te crezi filozof, critic, geograf fără rival și să nu-ți mai pui creierul în mișcare. Sistem nenorocit pentru ce a urmat în viața literară și o greșală care întunecă o personalitate de samă din primele timpuri ale cercului „Junimea”.

...De ce îmi vine și acum în minte o imagine care mi s-a asociat de figura D-lui Maiorescu? Parcă-l văd pe întemeietorul *Convorbirilor* desfătîndu-și privirile la cîteva balonașe ce se răsfață împrejurul d-sale... Cîteva din aceste balonașe nu se mai văd astăzi — a fost destul o înțepătură pentru ca să se strîngă într-un mototol de gumilastic.

Vieța nouă, V (1910), 2-î, p. 477-482.

NOUA ORTOGRAFIE

Mai puțin trecătoare decît ne-am aștepta se aiată superstițiile ortografice ori de cîte ori este vorba să înlăturăm șovăirile, nedumeririle care prea mult au dăinuit în scrierea noastră. Nu renunțăm nici aici la unele stăruințe care se condamnă de la sine, repetăm mereu experiențe inutile și rămînem astfel tot prea aproape de unde am plecat, cu o săracă mulțumire că lotuși am făcut cîteva pași, cînd ar fi Irbuit să-i lăsăm să ne ducă mai departe.

Impresia acestor prea persistente rămîneri în urmă au reînnoit-o discuțiile pe care le-a provocat reforma ortografică în două ședințe ale Academiei din sesiunea extraordinară ținută de curînd, la 5 și 6 februar. Veniau ca o urmare la alte discuții din sesiunea anului trecut și pentru ca să se ia hotărîri ce nu mai puteau fi amîinate.

Reforma din 1904 cerea revizuirii, după ce chiar de la început s-a văzut că nu răspunde la tot cît trebuia să aducă. Revizuirea ei a fost propusă la întîiul congres al filologilor, ținut la București, în 1925. S-a ales atunci o comisie¹ pentru cercetarea ortografiei și raportul ei a fost adus în dezbatere la al doilea congres al filologilor în 1926, întrunit la Cluj². Din discuțiile care au

¹ La lucrările ei am participat împreună cu: G. Adamescu, I. Bianu, Al. Procopovici și S. Pușcariu.

² Spuneam în încheierea raportului:

„Și în ortografie inovațiile sînt hotărîte de anumite înclinări care s-au afirmat, au ceva din psihologia vremii, dar în ele intervin și predilecțiuni ale acelor care s-au gîndit să le formuleze. Sînt acestea îndreptățite, apar

urmat atunci s-a ajuns la fixarea punctelor principale de adoptat și a rămas ca încheierile congresului¹ să fie aduse la cunoștința Academiei, pentru ca ea să hotărască ortografia ce ar trebui să înlocuiască pe cea din 1904.

Dorinței arătate de filologi Academia a răspuns în sesiunea generală din 1926. În două ședințe s-a pus în dezbatere scrierea lui *i* și aceea a lui *s* între vocale în neologisme. S-a hotărât ca la ortografia generală cu *l* să se admită o singură excepție cu *â* pentru *român* și derivatele lui, iar în ce privește neologismele să renunțăm la *z* între vocale și să scriem cu *s* (deci *poesie* etc., nu *poezie*, cum decisesse Academia în 1904). Trebuiau discutate și alte modificări, dar în ultima ședință s-a propus să se revină asupra punctului din urmă, ceea ce, cum am căutat să pun în vedere, nu se putea admite, pentru că știm la ce duce sistemul răzvoiturilor². Discuțiile s-au oprit... o poticnire iarăși, amânarea pentru altă sesiune.

Au trecut mai multe și după ce un anteproiect a fost prezentat Academiei, în 1929, de S. Pușcariu³, numai în ședințele de la 20 febr. și 8 mart. 1931 s-a decis să se reia problema ortografiei și să se numească o comisie din secțiunea literară care să aducă raportul său în viitoarea sesiune generală⁴. Raportul comisiei⁵ a fost citit în ședința de la 23 mai 1931 și discuțiile asupra lui au început de la scrierea cu *s* sau *z* intervocalic în neologisme,

în acord cu cele dintii și ca o completare a lor, se înțelege atunci de la sine că ele au temeiuri să fie adoptate. Proiectul de reformă pe care-l prezentăm pleacă în parte și de la asemenea preferințe pe care le-am avut, dar, controlându-le, punându-le în armonie cu ceea ce este principal admis și de alții, credem că nu ne-am îndepărtat de la soluțiile ce trebuiau date.

Am avut în vedere înainte de toate simplificarea ortografiei—fără a o duce însă la simplism, la amputări sau nivelări prea elementare. ISiici o limbă nu poate fi redată în scris absolut cum se pronunță și deoarece scrierea cere totdeauna o anumită cultură de la aceia care o aplică, o stăruință de a înțelege unele nuanțe ale ei, de aceasta trebuie să ținem samă și când este vorba de a fixa ortografia noastră.

Nu an: admis nimic ce ni a-a părut de prisos, complicații pornind din pedanterie sau din reminiscențe de falsă disciplină ortografică, așa că modificările la care ne-am gândit vor arăta, credem, în ce sens poate fi rezolvită problema scrierei noastre."

¹ Se pot cunoaște din memoriul adresat Academiei, în ședința de la 7 iunie 1927, de Al. Procopovici, ca prezident al congresului filologilor de la Cernăuți, care și-a însușit dezideratele exprimate în congresul de la Cluj.

² *Analele Acad.*, XLVI, 155.

³ *Ibid.*, XLIX, 200.

⁴ *Ibid.*, LI, 68, 70-72.

⁵ Au făcut parte din ea și: I. Bianu, Gen. Gr. Crăiniceanu, C. Rădulescu-Motru și S. Pușcariu.

deși asupra ei se luase o decizie în 1926; părerea majorității a loși, să se lase revizuirea acestui punct pînă la o nouă reformă, păsfrîndu-se deocamdată scrierea cu *z*. în ședințele următoare propunerile nu au mai găsit timp să fie dezbătute și plenul Academiei s-a oprit la părerea să se reia problema ortografică într-o altă sesiune, după ce comisia din 1931 va fi completată i ii alți trei membri și va prezenta proiectul definitiv⁶.

Proiectul nu a întârziat, așa că în februar a putut fi convocată o sesiune extraordinară. S-a ajuns de data aceasta la formularea definitivă a modificărilor de adus, cu toate că i s-ar fi putut îngădui ortografiei să ocupe mai mult de două ședințe — însă nu cu reveniri la legendare pledoarii și rechizitorii în jurul unei litere —, cînd era vorba de fixarea ei pentru mult timp, cînd se aștepta să fie limpezită, după atîtea temporizări.

Aduce ortografia stabilită acum de Academie cît eram îndreptățiți să cerem de la ea? În parte da, atîta numai, pentru că s-au lăsat să vorbească iarăși unele concesiuni, a mai fost un consens pentru timidități care nu mai trebuiau totuși să se repete.

S-a cîștigat cînd s-a hotărît să nu se mai pună accentul grav pe vocalele finale și tot așa în mijlocul cuvintelor pentru a deosebi forme omonime — era o încărcare și inutilă și antipatică a ortografiei; a scrie *lăudă* etc. (unii țineau să pună accentul și în monosilabe ca *dâ*) nu avea nici o rațiune, cu atît mai mult cu cît accentuarea nu era indicată în cazuri ca *lăudă*, *hotări* ele; pe urmă, obiecțiunea că distingerea prin accent a unor forme ca *modele* și *modele* ar fi fost necesară nu putea fi luată în samă cît timp nu se impunea și nici nu era posibil să se facă deosebirea între cuvinte cu aceeași înfățișare (d.e. *mare*, *sb.* și adj., *viu*, adj. și vb., *noi*, adj. și pron. etc); și în vorbire și în scris, după context, înțelesul formelor omonime poate fi ușor prins — chiar jocurile de cuvinte cele mai neașteptate ajungem să le deslușim.

Înlăturîndu-se motivul confundărilor posibile în cazurile amintite, a fost logic ca ortografia nouă să nu mai admită scrierea cu doi *s* în *cassă*, *massă*, *rassă*, pentru ca să se deosebească de *rasă*... — și aici sensul fiecărei forme răsare de la sine, după cum e întrebuințată.

Pentru scrierea diftongilor și vocalelor în hiat s-a ajuns la soluții care nu vor mai lăsa loc la atîtea dezorientări de pînă

⁶ *Analele Acad.*, LI, 197.

⁷ *Ibid.*, LI, 216, 228—229; au fost aleși ca membri noi ai comisiei: J. Brătescu-Voinești, M. Sadoveanu și G. Adamescu.

acum; uniformizarea la terminațiunile verbale *-esc*, *-ească*; *-ez*, *-ează* (deci nu *-iese*, *-iască*; *-iez*, *iază*) poate fi considerată ca binevenită așa că se va scrie numai: *îndoesc*, *îndoească*, *sfîrșească*, *îngrijească*; *întemeez*, *scînteează*, *înfățișează*, *încurajează*, nu *îndoiesc...* *încurajază*.

Principiul uniformizării e justificat și cînd s-a admis ca prefixul *des-* să se scrie totdeauna astfel, indiferent de vocalele sau consoanele care urmează: *desamăgi*, *destina*, *deschide*, *desghela*; dacă ar fi fost să se ție samă de variațiunile de fonetism ale lui, ar fi trebuit să fie scris în patru feluri: *des-* (în *desface*), *dez-* (în *desamăgi*, *dezbina*), *des-* (cum e pronunțat de mulți în *deschide*) și *dej-* (rostit adeseori astfel în *dejgheța*); o dovadă, dintre atitea, că nu se pot face, cum cred mulți, concesii nelimitate fonetismului.

în ce privește despărțirea sau scrierea la un loc a unor cuvinte s-au fixat iarăși cîteva norme după care ne vom putea orienta mai bine decît pînă acum (vom ști astfel că trebuie să se scrie d. e. *ceea ce*, *ca și*, *pe la*, *de-a-dreptul* etc, nu *ceeace*, *cași*, *pela*, *deadreptul*, cum obișnuiesc mulți).

S-a ajuns la înțelegere și asupra scrierei lui *răz-*, *iz-*, *bez-* (astfel: *război*, *răzbuna*; *izbi*; *bezmetic* etc), deși punctul acesta a fost o grea punte de trecere spre ortografia cu *z* sau *s* în alte cazuri, și cred că soluția potrivită nu a fost găsită nici acum. în corpul cuvintelor s-a admis să se scrie cu *z* dinaintea lui *b*, *d*, *g* (*năzbîtie*, *brazdă*, *guzgan*); tot așa, cînd un cuvînt prezintă sufixul *-nic* alăturat la o formă cu *z* în silaba finală: *groaznic*, *obraznic*, *paznic*, lingă care au fost puși și *năpraznic*, *praznic*; în alte cazuri s-a lăsat preferința pentru scrierea cu *s*: *casnă*, *glesnă* etc.; propunerea comisiei care a prezentat raportul ei în 1931 mi se pare că era mai bine întemeiată; se spunea acolo că se vor scrie cu *z* formele care apar cu această consoană în pronunțarea obișnuită: *caznă*, *gleznă*; cu *s*, cele care se aud mai mult astfel: *lesne*, *trăsni*. La începutul cuvintelor, adoptarea scrierei cu *s* (*sbiera*, *sdrobi*, *smeu*, *svîrli*, *svon*) poate avea rațiunea ei, mai ales după ce în neologisme s-a păstrat ortografia cu *z* intervocalic și trebuia să se aducă o atenuare la întrebuintarea prea deasă a lui *z*, care dă un aspect de tot rebarbativ ortografiei.

Va surprinde pe mulți că nu s-a suprimat *u* la sfîrșitul unor substantive, adjective și verbe, ca: *ochiu*, *vechiu*, *puiu*, *voiu*.

¹ *Anal. Acad.*, LI, 190; sint însă de rectificat unele erori din raport, pentru că nu a fost controlat în copia dactilografiată și s-a tipărit fără să văd corecturile.

Această reminiscentă de ortografie de mult discreditată și-a găsit apărători pentru motivul că menținîndu-se *-u* se evită confundarea unor forme (sg. și pl. lui *ochi* etc.) și se ține samă de păstrarea uneori în pronunțare a acestei vocale finale. Argumentare în dezacord, întîi, cu principiul de care s-a ținut samă în slabilirea unor puncte ale ortografiei nouă: am văzut că s-au înlăturat accentul grav și dublarea lui *s* în cîteva forme, pentru • **i nu** e nevoie de asemenea expediente ortografice ca să se evite **ciinl'**uziuni. De ce să se recurgă atunci la *-u* pentru ca să se deosebească sg. lui *ochi* etc de pl.? Și — mai mult — chiar cînd **sc** aplică sistemul scrierei cu *-H*, motivul confundării nu e totdeauna valabil: d. e. *biciu* nu poate fi confundat cu pl. *bice* (**nu** mai vorbim de inconvenientul unei asemenea ortografieri cînd *luciu* vine să se întilnească cu o formă ca *indiciu*, unde *-u* e bine la locul lui). Nu are, pe urmă, nici un temei păstrarea în scris a lui *-u* după *i* pentru că el se mai distinge uneori în pronunțare. **Dar** pronunțarea astfel e dialectală: în limba literară acest *u* e inexistent. Atunci?... literei parazitare *i* s-a îngăduit să mai apară în ortografia noastră pentru acea „reverence” pe care Th. de Beze o revendica în scrierea franceză unor litere la fel cu a noastră. Hotărîrea Academiei se va opri, de altfel, în broșura ei — vor scrie cei mai mulți fără *-u*, pînă ce toți vor recunoaște că degeaba s-a încercat continuarea unui tic ortografic.

Cred că nu era îndreptățită nici menținerea scrierei în două feluri a gen.-dat. sg. articulat al sb. fem. de deci. **l'** și a **III'**, cu *-ei* și *-ii* (*casei*, *bisericii*, *lumii*, după formele nearticulate de gen.-dat. sg. și cele de pl.). O dată ce și în alte cazuri s-a ținut samă în noua ortografie de principiul uniformizării, pentru ce nu ar fi fost aplicat și aici, primindu-se peste tot *-ei*? Cu atît mai mult cu cît știm că unele substantive nu sînt încă fixate în forma lor nearticulată de pl. și cea de gen.-dat. sg. — așa: *aripe* — *aripi*, *boale* — *boli*, *coaie* — *coli*, *rane* — *râni*, *roate* — *roți*, *strade* — *străzi*. Pe urmă, chiar Academia a făcut acum — ca și în 1904 — o concesie scrierei genitivelor cu *-ei* cînd **a** admis o categorie aparte pentru sb. în *-ie*, cu pl. în *-ii*, care pentru a se evita trei *i* se vor scrie cu *-iei*: *Academiei* etc

Asupra terminațiunei de imperfect a vb. de conjugarea a IV-a s-a decis să fie ortografiată cu *ea*: *auzeam*. E adevărat că s-a obișnuit să fie redată mai mult astfel, dar cred că ar fi fost de preferat în *ia*, cum vedem în vechile texte — tradiția putea li păstrată aici — și cum se aude încă prin unele ținuturi; aceasta **ar** fi evitat ortografii ca *înnoeam*, *voeam*, care e de prevăzut că nu vor fi acceptate.

Pentru că s-a admis scrierea fie cu -e, fie cu -â în cuvinte ca *bătrînețe* — *bătrîneță*, *tristețe* — *tristeță*, nu văd pentru ce s-a impus numai -ă la sb. care prezintă în silaba finală un ș sau j (și tot așa la vb. cu aceleași consoane în temă): *cenușe*, *coaje* sînt prea obișnuite ca să fie excluse și am impresia că asemenea forme vor ajunge să se generalizeze, cu toată hotărîrea Academiei; ele corespund bine fonetismului românesc, cu -ă trecut la -e după ș, j (ca și în *foaie* etc), pe cînd cele cu -ă redau ori fonetism dialectal (*ă<e* după ș, j) ori sînt analogizate după sb. în -ă.

Un punct care a rămas prea vag formulat e acela al neologismelor cu *h* inițial: în unele s-a păstrat această consoană, în altele s-a suprimat. E ceva arbitrar în distincțiunile admise de ortografia Academiei și ele nu vor înlesni limpezirea scrierii noastre în această privință. Tendința este incontestabil spre înlăturarea lui *h*- și de ea trebuia să ție mai mult samă Academia. Chiar pentru un cuvînt ca *humor*, nu mai poate fi motiv să se menție *h*, cînd derivatul lui *umoristic* e ortografiat de obicei astfel (e deci o inconsecvență cînd cei mai mulți scriu *humor*, însă *umoristic*). Soluția ar fi fost să înlăturăm pe *h*-, cum se obișnuiește în ortografia italiană, și în alte cuvinte decît cele generalizate azi astfel (*ierarhie*, *ipocrit*), deci și în: *alucina*, *asard*, *ecatombă*, *emistih*, *examtru*, *iat*, *ibrid*, *idroavion*, *ipism*, *ipodrom*, *oroscop*, *orticuitură*, *otel*; s-ar face excepție pentru *himeră*, care se deosebește de această serie (ca și fr. *chimere*, it. *chimera*) și *hidrogen*, *hectar*, *hectolitru* pentru ca să corespundă abreviațiunilor convenționale (*H*, *ha.*, *hl.*), cum s-a admis să se scrie *kilogram.*, *kilometru*, *kilowat*, în acord cu prescurtările *kgr.*, *km.*, *kw*. S-ar păstra firește *h*- și în forme ca *hangar*, *hidalgo* și încă vreo cîteva care nu se pot îndepărta de prototipurile lor și numai astfel sînt pronunțate.

Ortografiei nouă i se va putea obiecta că nu lămurește, cum s-ar fi așteptat, și alte cîteva puncte mereu controversate. Sînt însă amănunte asupra cărora nu s-a insistat, pentru că ele aveau să fie precizate în „glosarul” ortografic. Un asemenea „glosar” s-a dat în 1904, dar fără cît trebuia să cuprindă. Alt glosar nu poate întîrzia — ca să fie pus în acord cu ortografia nouă și să dea toate indicațiile complementare —, dar cînd l-am propus răspunsul a fost că mai poate întîrzia.

Sîntem deci tot la o ortografie cu multe deficiențe, pentru că bascula hotărîrilor s-a înclinat ori prea mult ori prea puțin într-o parte. Tot așa s-a întîmplat în 1926, cînd a fost vorba de scrierea lui *l*. Era totuși prilejul atunci să nu se mai lase nimic din echivocul ortografiei din 1904, să se renunțe la orice

îoncesiune pentru *â*. Că se va continua să se scrie singur *român* astfel, întrucît ne afirmăm mai mult romanitatea? Să se fi ini implat chiar să ne zicem altfel, tot nu putea fi umbrită latinitatea noastră și dacă am păstrat numele nostru de la origine, de **ee am** stăruî să credem că d mai bine decît *i* îl pune în lumină? I>• 11 ce este al sufletului nostru, din felul cum vorbim ne arătăm (lestul latinitatea — nu cîștigăm nimic cu o literă salvată dintr-un naufragiu ortografic.

Ceea ce mai bine întemeiat adusese votul Academiei din 1926 — păstrarea lui *s* intervocalic, în neologisme — tocmai aceasta s-a lăsat pe urmă la o parte, pînă la o nouă revizuire. Cum arătăm în broșura apărută în 1904, *La nouvelle orthographe di- rAcademie roumaine*, ar fi fost cuminte să nu se adopte scrierea cu *z* în reforma ortografică de acum treizeci de ani.

Se obiectează că scrierea cu *s* nu redă pronunțarea adevărată și prin urmare numai *z* este justificat. Dar atunci de ce nu se ține samă de „pronunțarea adevărată” și la o altă serie de neologisme, cele cu *x* între vocale? Așa: *exagera*, *exigent*, *existență* **e l e**, care se aud ca *egzagerat*, *egzigent*, *egzistență*; dacă se preconizează scrierea cu *z* în *poezie* etc, logica, după considerațiuni fonetice, ar impune să fie scrise cu *gz* neologismele din urmă, dar îi poate trece aceasta prin gînd cuiva, nu li s-ar da o înfățișare de tot barbară?

Se mai pledează în favoarea lui *z* că ne scutește de unele eonfuziuni: între *caza*, *oaze*, *viza* și *casa*, *oase*, *visa* se zice că, urmînd ortografia Academiei, nu se poate face distincțiunea necesară — suprimată dacă în cele dintîi se scrie tot cu *s*. Motivarea cade dacă este vorba de eonfuziuni, deoarece am văzut că și Academia a admis acum că nu este nevoie să se țină samă de ele în alte cazuri: cuvinte care sînt scrise la fel arată singure cum trebuie înțelese.

Să recunoaștem deci că principiul strict fonetic nu are de ce să fie aplicat la neologismele cu *s* intervocalic, cum și alții sîntem siliți să renunțăm la el. Pentru cuvintele de acest fel criteriul fonetic e cu atît mai mult eliminabil cu cît ele formează o categorie aparte. Aparținînd patrimoniului culturii generale, fiind cuvinte ale civilizației, ele trebuie să-și păstreze o anumită fizionomie, să nu se îndepărteze prea mult de cum sînt scrise în alte limbi. Ca și numele proprii, nu le putem schimba în totul după ortografia noastră: ce ar fi dacă am scrie și *Șecspir*, *Rasin*, *Haine*? Ne-am întîlni, e adevărat, cu rușii care obișnuiesc rusirea ortografică a numelor streine, dar le putem lăsa această originalitate.

Se spune că nu pot ajunge toți să știe dacă cutare cuvânt e neologism și trebuie ortografiat cu *s*. Înainte de toate, să nu uităm că cine trece prin școală și caută să se cultive cât mai mult ajunge să-și fixeze imaginea grafică a fiecărui cuvânt; aceasta e, printre altele, cultura adevărată. De altă parte, învățarea limbei latine și a celei franceze, de care nu ne putem dispensa, dă oricui orientări în ce privește neologismele, pentru că spre aceste limbi ne duc cele mai multe din ele și cum apare acolo o formă sau alta ne ajută să știm în ce fel urmează să fie scrisă românește. Nu e nimeni deplin cult dacă nu stabilește mereu apropieri, nu asociază cunoștințele dintr-un izvor ori altul.

Și să convenim iarăși că școala, cultura în general, presupun unele eforturi, nu numai asimilări ușoare. De la ele nu ne putem sustrage nici când este vorba să ne obișnuim a scrie cum cere exprimarea literară, și în ce privește ortografia putem spune că noi sintem avantajați față de alții: de câte complicații se izbesc francezii și englezii în scrierea lor și dacă ei le biruie, nouă ne-ar veni oare mai greu să ne deprindem cu o ortografie mult mai simplă, dar implicând și ea unele impuneri peste care nu se poate trece? Altfel, ar însemna să ne acordăm privilegiul mijloacelor celor mai expeditiv, al minimumului, dacă nu chiar al lui zero de disciplinare, să fie lăsat fiecare să scrie după bunul plac.

Grai și suflet, V (1931—1932). 2, p. 207-216.

ORTOGRAFIA ACADEMIEI TOT NEHOTĂRITĂ

Credeam, când am dat la tipar articolul din fruntea acestui număr al revistei¹, că nu se va mai reveni la Academie asupra hotărârilor luate cu privire la ortografie în ședințele de la 5 și 17 februarie a.c. A învins însă și de data aceasta mania zădărniciilor, așa că puținul cât, chinuit, putuse fi salvat s-a întors la de mult condamnate rătăcirii.

Într-o ședință (de la 25 mai) a sesiunii generale — pentru că 14 membri ai Academiei, care au găsit ușor acordată adeziunea a lui S. Pușcariu, s-au ridicat „cu mare vehemență”, așa se va ceti în procesele ei verbale, împotriva scrierei cu *i* peste tot, păstrându-se *â* numai în *român*, așa cum a fost admisă în 1926 — s-a decis să se revie la sistemul din 1904.

În aceeași ședință s-a propus să se înlăture alte modificări adoptate și să se amâne formulările „definitive” pînă la o nouă sesiune generală. După discuții în comisii, în plenul academic și după ce se ajunsese la o aproximativ mai practicabilă ortografie, se face acum semnul rămînerii la dezorientări, la absurdități din 1904 și ni se spune că va mai trece vreme pînă să se știe ce va fi ortografia nouă.

Bate siroco cerebral pe la Academie.

Grai și suflet, V (1931-1932), 2, p. 361-362.

CA. Noua ortografie, în GS, V (1931—1932), 2, p. 207—216 (n. ed.)

LEXICOLOGIE

Studierea lexicului s-a concretizat la Ovid Densusianu în numeroase studii și articole și în unele lucrări lexicografice. Această preocupare corespunde orientării noi pe care Ovid Densusianu o susține în cercetările filologice, și anume „de a interpreta fenomenele lingvistice în raporturile lor cu viața în varietatea ei de manifestări, cu realitățile în mijlocul cărora și-au luat naștere și au urmat evoluția lor”¹.

Cuvintele urmează a fi studiate deci nu izolat, ca unități independente, ci în legăturile și în asociațiile lor variate, în raport cu viața complexă a colectivității.

Cercetarea originii cuvintelor duce implicit și spre analiza evoluției lor semantice.

În urmărirea transformărilor semantice, trebuie să se țină seama, dincolo de criteriul mecanic al restrîngerilor și al lărgirilor de sens, de un întreg complex de factori²

¹ Cf. *Orientări nouă în cercetările filologice*, în *GS*, I (1923), 1, p. 21. Prin acest mod de a înțelege și studia evoluția fenomenelor lingvistice se justifică și titlul revistei *Grai și suflet*. Cf. *Orientări...*, p. 22, și darea de seamă la I. Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice: Evoluția și starea actuală a lingvisticii române*, Iași, 1932, în *GS*, VI (1934), 1-2 p. 390-392.

² Analiza evoluției cuvîntului dor, prin compararea cu situația din celelalte limbi romanice, evidențiază nuanțarea speciali pe care o are în limba română (lirism de neliniște, de melancolie care străbate poezia noastră populară). Cf. *Orientări... și Semanticism anterior despărțirii dialectelor române*, I, în *GS*, II (1925), 1, p. 1-21.

determinanți do natură psihologică, socială, culturală.

Semantica astfel înțeleasă apare ca una dintre cele mai fecunde și mai bogate în revelații discipline lingvistice. Ținând seama de acest punct de vedere, Densusianu preconizează un vast program de lucru: întreprinderea unor noi investigații, precizarea unor aspecte ale metodei de cercetare, elaborarea unor monografii parțiale și, apoi, a studiilor sintetice, stabilirea unor identități de evoluție în domeniul romanic și, mergând mai departe, raportarea la fenomene similare din alte grupe de limbi.

Pornind de la această concepție, Ovid Densusianu deduce din studierea unor semantisme anterioare despărțirii dialectelor românești¹ (mai ales a celor specifice unor cuvinte referitoare la viața psihică: *dor, suflet, inimă, omenie, rușine, deștept* etc.) valoarea lor pentru relevarea fondului comun psihic care determină anumite aspecte ale unității limbii noastre în epoca ei de formare. Evoluția semantică a unor termeni aparținând domeniului vieții culturale (*a învăța, a scrie, a ceti, cuvînt*) constituie o dovadă că, la poporul român, cultura a fost un fenomen continuu, prezent chiar în cele mai frământate epoci ale trecutului.

Atestarea unor semantisme păstorești la o serie de cuvinte de origine latină (*callis, campus, cohors, felix, palor, Palatium* etc.)² subliniază continuitatea vieții păstorești, de la romani la români, și vine să arate — după Densusianu — că, datorită unor interpretări discutabile, s-a ajuns la concluzia că românii au fost agricultori din cele mai vechi timpuri.

Același fenomen de continuitate a formelor de viață păstorească sau a unor particularități etnografice ar rezulta din studierea terminologiilor respective prin compararea cu elemente lexicale iranice³ sau sanscrite⁴.

¹ Cf. de exemplu, considerarea vieții păstorești printre factorii hotărâtori în explicarea anumitor propagări lingvistice, în *Orientări...*, p. 22. Cf., de asemenea, *Limba noastră ca icoană a vieții culturale*, în *VN*, I (1905-1906), 23-24, p. 533-544.

² Cf. *Semantism anterior despărțirii dialectelor române*, I—II, în *GS*, II (1925), 1, p. 1-21, și II (1926), 2, p. 310-327.

³ Cf. *Cuvinte latine cu semantism păstoresc*, I—II, în *GS*, III (1928), 2, p. 285-296, IV (1929), 1, p. 137-145.

⁴ Cf. *Irano-Romanica*, în *GS*, I (1924), 2, p. 248-250.

⁵ Cf. *Cuvinte referindu-se la locuințe primitive*, în *GS*, VII (1937), p. 85-94.

încă din perioada colaborării la *Revista critică-literară*, Ovid Densusianu a acordat atenție cercetărilor etimologice¹, preocupările în acest domeniu fiind mereu prezente în activitatea sa². Studiarea etimologiei cuvintelor prezintă interes deosebit pentru istoria limbii³; cercetătorul trebuie să cunoască materialul și să folosească o metodă științifică oare să-l ferească de stabilirea unor etimologii înșelătoare bazate pe simple apropieri formale⁴.

Aceleași principii îl călăuzesc pe Densusianu și în critica pe care o face încercărilor unor cercetători de a descoperi, în limba română, un număr cât mai mare de elemente vechi germanice, gepide⁵; asemenea încercări — arată Densusianu — au uneori un substrat tendențios, urmărind să arate că țările noastre ar fi fost puternic germanizate în trecut⁶, ceea ce nu corespunde adevărului istoric.

Cunoștințele temeinice și variate ale lui Densusianu în domeniul etimologiei și principiile riguros științifice care l-au călăuzit în cercetările sale, au fost pe deplin valorificate prin realizarea, în colaborare cu I.-A. Candrea, a *Dicționarului etimologic al limbii române (Elementele latine: a — putea)*.

Felul cum înțelege Densusianu elaborarea unui dicționar rezultă și din observațiile pe care le face pe marginea unor lucrări do acest gen care au apărut în acea perioadă:

¹ Cf. *RCL*, III (1895), 8-9, p. 227: *tăun*, 12, p. 332: *boare*, IV (1896), 3, p. 84; *cuși*, 9, p. 259: *luntre*, 10, p. 283: *ceteră*, V (1897), 4, p. 107—108: *dărinare, dezgurzire, îngălare, îngurzire, in-turpinare*, 5—6, p. 134: *străin*.

² Cf. notele etimologice publicate în *Grai și suflet*, cursurile sale universitare (*Semantica*, 1920-1921, 203 p. și *Evoluții semantice*, 1936—1937).

³ Cf. *Chestiuni de principiu în cercetările filologice*, în *BSF*, II (1906), 1, p. 11—18 (procese-verbale, 31 mai).

⁴ Cf. *Două direcții în filologie*, în *BSF*, III (1907), 1, p. 11—17 (procese-verbale, 25 ianuarie) și darea de seamă la O. Bloch, *Dictionnaire dtymologique de la langue française*, t. II, 1932, în *GS*, VI (1934), 1-2, p. 358-360.

⁵ Cf. darea de seamă la G. Giuglea, *Cucine și lucruri*, extras din *Dacoromania*, II, 327—402, în *GS*, I (1923), 1, p. 161—165.

⁶ Cf. darea de seamă la CC Diculescu, *Die Gepiden...*, Leipzig, 1922, în *GS*, I (1924), 2, p. 347-353.

⁷ București, 1907—1914, 4 fascicule.

Dicționarul Academiei, Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache al lui S. Pușcariu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească”* al lui I.-A. Candrea.

Un dicționar, pe lângă partea sa tradițională, trebuie să aducă înnoiri, mai ales în prezentarea cât mai vie a lexicului unei limbi. Valoarea unei opere lexicografice reiese din izvoarele care au fost cercetate și din modul cum s-a selectat materialul.

Studiile despre evoluția lexicului și lucrările lexicografice propriu-zise l-au atras pe Ovid Densusianu prin perspectivele pe care le deschideau înțelegerii istoriei limbii și a poporului, iar contribuția lui în acest domeniu îi conferă un loc de seamă în lexicografia românească.

• Cf. seria¹ de articole, consacrate analizei *Dicționarului Academiei, publicate în Vieța nouă*, IV (1908), 4, p. 65-72; 5, p. 85-88, 6, p. 107-111 și 10, p. 185-188. Deși Densusianu subliniază necesitatea apariției unui dicționar academic, încetineala cu care progresa publicarea lui și deficiențele pe care le semnalează îl fac să privească cu anumite rezerve această lucrare. Cf. și răspunsul dat lui AJZauner, care, fără pregătirea necesară, luase apărarea *Dicționarului Academiei*: „De cîtva timp limba noastră a ajuns un fel de industrie — și uneori foarte rentabilă — în străinătate. Nepregătiți s-o cunoască, și din vorbire și știntificește, își permit să scrie prin reviste germane și franceze apreenieri fără nici un control” (în VJV, VIII (1912), 21, p. 384).

* Cf. *Un dicționar pretins etimologic*, I—II, [în VA', III (1907), 5, p. 114-118 și fi, p. 125-132, și *Răspuns unui întirziat*, în VJV, IV (1908), 8, p. 146-157.

» Cf. darea de seamă la acest dicționar în GS, VI (1934), 1-2, p. 360-364.

STUDII ȘI ARTICOLE

SEMANTISM ANTERIOR DESPĂRȚIREI DIALECTELOR ROMÂNE

I

Amintind, în primul articol al acestei reviste¹, cuvîntul *dor* așa de caracteristic în vocabularul nostru, spuneam că deoarece el apare cu aceeași nuanțare semantică nu numai în dacoromână, dar și în aromână și meglenita, această nuanțare — derivată din înțelesul latinului vulgar *d o l u s* „durere, suferință” — a trebuit să se întîmple într-o epocă veche, anterioară despărțirii limbei române în cele trei dialecte. Cuvîntul la care mă refeream atunci era numai un exemplu dintr-o serie întregă și, relevîndu-l, lăsam indirect a se înțelege că lexicul nostru cuprinde și alte elemente care pot fi cercetate din acest punct de vedere, cu stabilirea de comparațiuni între dialectele noastre în alt sens de cum s-a procedat de obicei.

Asemănările dintre dacoromână, aromână și istroromână au fost studiate pînă acum mai mult în legătură cu fonetica, morfologia și o parte numai a lexicului; prea puțină atențiune s-a dat particularităților semantice, cu toate că și ele au importanța lor — mai mult chiar uneori decît altele — dacă voim să cunoaștem fondul comun al dialectelor noastre. Pentru reconstruirea românei primitive nu se poate să excludem mărturiile pe care ni le aduc unele cuvinte cînd le supunem analizei din punct de vedere semantic. O grupare a acestor cuvinte așa cum mi s-a părut că reiese din străbaterea materialului nostru lexical vine și ea să arate unitatea în atîtea privințe a limbei române în epoca ei de formațiune, cu toate diferențierile care s-au produs mai tîrziu,

¹ Cf. *Orientări nouă...*, în GS, I (1923), 1, p. 1—22 (n. ed.).

cu toată varietatea pe care o prezintă astăzi dialectele ei. Și, ca altele, din asemenea constatări lingvistice se desprind deducțiuni asupra substratului sufletesc pe care ele ni le revelează, asupra stărilor culturale și altor contingente care au determinat caracterul lor.

Semantismul predialectal pe care vom căuta să-l punem în evidență astfel ne va duce la concluziunea, întărită și de alte fapte, că există la noi un fond sufletesc comun și reminiscente ori prelungiri de anumită viață, că numai recunoscându-le ajungem să ne reprezentăm mai limpede trecutul și să ne dăm samă de unele însușiri proprii ființei noastre etnice. În considerațiunile lingvistice astfel cum le vom grupa mai departe, desigur că nu totdeauna vom putea aduce elemente de confirmare așa cum am fi doriți: vor lipsi unele puncte de comparație, nu ne va fi posibil, pentru fiecare formă, să ne întemeiem pe consensul tuturor dialectelor — sînt cuvinte care au dispărut în unul sau altul din dialectele noastre ori, poate, nu au fost înregistrate pînă acum de culegători —, dar aceasta nu ne va împiedeca de la deducțiuni generale, așa cum reies din câteva constatări: au valoarea lor și formele care, pe lângă dacoromână, sînt atestate numai izolat pe teritoriul nostru dialectal de la sudul Dunării.

Înainte de a trece la alte cuvinte, e locul să adăugăm câteva observațiuni cu privire la *dor*, pentru ca să reiasă și mai bine valoarea lui psihologică. După cum am arătat altă dată, înțelesul special pe care l-a primit *dor* în limba noastră nu ni-l putem explica decît în legătură cu viața păstorească: pentru ciobanii duși departe cu turmele, înstreinați adeseori multă vreme de locuri care vorbeau amintirii lor, de aceia care le erau scumpi, nu putea fi decît „durere, suferință” să se gîndească la ce lăsase ei în urmă. În sufletul lor „durerea” avea ceva nostalgic, venea să se identifice cu „dorul”, cu înduioșarea aducerilor-aminte și a așteptării zilelor dîndu-le bucurii ca altădată¹.

Privit astfel, în cadrul lui real, cuvîntul românesc își găsește analogii în lexicul altor limbi. Corespunzător latinului *invidia*

¹ La aromâni înduioșarea mai e exprimată printr-un alt cuvînt caracteristic: *adil'os*; în dicționarul său Dalametra îl dă chiar asociat cu *dor*, într-un exemplu: *u mulream adil'os ș cu mari dor* = o priveam înduioșat și cu mare dor. E un derivat din *adil'a* care corespunde dr. *adia*, și înțelesul lui se explică din acela de „a se mișca, a se clătina”: cum frunzele se mișcă la adierea vîntului, așa și sufletul cînd emoții vin să-l străbată. *Adil'os* cuprinde astfel și el ceva interesant ca expresiune psihologică: el ne duce spre ceea ce am numit altă dată dinamism liric bine reflectat în poezia noastră populară (v. *Vieța păstorească în poezia noastră populară*, I, 103 urm.).

t u s, deci tot noțiunii de „turburare a sufletului, nemulțumire, neliniște”, în vechea lombardă și acvilană apare *envito* cu sensul derivat în același fel ca *dor* al nostru. Cum acest *envito* ne îndreaptă spre regiuni italiene locuite de păstori, putem presupune că schimbarea lui de înțeles e datorită tot influenței păstoritului, răsfrînge asociațiuni semantice cum s-au produs și în «vîntul românesc. Dincolo de domeniul romanic găsim iarăși ceva identic: în limba oșetilor *ānlcard* înseamnă „amărăciune, tristețe” și „dor”, coincidentă care trebuie ținută în samă cînd știm că și oșetii sînt neam de păstori. Ne găsim deci în fața unui semantism care pentru aceleași motive s-a efectuat în limbi diferite, iar la noi apare ca reflex al comunității de viață pe care au dus-o strămoșii noștri. Dar cu privire la *dor* e de relevat că în aromână semantismul fixat în româna generală a evoluat mai departe, în sensul că derivatul *durgare* a ajuns să însemne „a iubi” și *durut* are semnificația de „iubit, drag”, înțeles care se explică ușor din cel original românesc și la care s-a oprit dacoromâna. Meglenita cunoaște, de altă parte, o formă streină care se alăturază la *dor* și prezintă un semantism analog; e *toangă*, pe care P. Papahagi în studiul său despre meglenoromâni îl explică prin „dor, jale” (*mult ni-ăi toangă di casă* = mult mie-dor de casă); cuvîntul corespunde bulg. *tj&ga* însemnînd „grijă, durere”. Vedem și aici un proces semantic corespunzător aceluia din *dor*: megleniții au transpus în forma împrumutată de la bulgari noțiunea din forma latină *dor* și această derivare de înțeles arată anumite predispoziții sufletesti, e ca o reiterație lingvistică ce ar putea fi numită metasemantism.

Caracteristică în felul ei e o altă formă care ne îndreaptă tot spre psihologie. E aceea care exprimă însăși noțiunea de „suflet”. Pe cînd în celelalte limbi romanice pentru această noțiune s-a păstrat lat. *animus*, la noi echivalentul ei a fost redat printr-un derivat din *asuffla*, și această înlocuire s-a întîmplat foarte devreme, în româna primitivă, cum atestă prezența lui *suflet* în toate dialectele noastre. Substituție lexicală semnificativă și surprinzătoare întrucîtva, pentru că vedem cum un cuvînt așa de curent și cu un înțeles precis cum era *animus* a cedat locul altuia. E un caz tipic care arată că procesele lingvistice se abat de multe ori de la ceea ce ar părea firesc și lasă în urmă principiul celei mai mici efortări. Ar fi fost foarte natural ca *animus* să se păstreze la noi cu accepțiunea care-i era proprie, a un element bine fixat, dintre cele mai caracteristice în voca-

¹ V. Meyer-Liibke, *Rom. etym. Wb.*, 4537.

bularul latin, și cu toate acestea el a fost înlăturat, ca atare, de la o vreme, opunându-i-se o formațiune nouă. Cum ne putem explica această substituție, pentru ce în vorbirea strămoșilor noștri a răsărit la un moment dat acel derivat care s-a părut expresiv pentru noțiunea care era curent redată altfel? **Suflet** atestă o asociere semantică datorită unui anumit fel de reprezentare, propriu spiritului românesc. E în firea poporului nostru de a privi mai concret ceea ce este abstract, și această predispoziție vom vedea că se reflectează și alteori în semnificația unor cuvinte de la noi. Străbunilor noștri „sufletul” le-a apărut concretizat în „respirație, suflare” și când în mintea lor această concepție a ajuns să primeze era firesc ca ei să derive din *a sufla* noțiunea pe care o exprimase lat. *a n i m a*. E ceva de psihologie naivă cam primitivă¹, dar ușor explicabilă când știm că în foarte multe limbi „sufletul” e exprimat la fel. Chiar *a n i m a* e cunoscut oricărui etimologist ca derivat din ideea de „a sufla” (vind. *āniti* „suflă”, *ānilas* „vînt”, gr. *aveu-oc* „vînt” etc.) și semnificația lui originară știm iarăși că se mai păstrase în latină. În limba greacă (*uv?*) *Σύψ* slavă *duch*² prezintă aceeași alăturare de înțelesuri, „suflare, spirit, suflet”; germanicul *ātum* (vgerms). „suflare, spirit” reproduce pe vind. *ātmā* „suflare, suflet”; în albaneză *frumz* „suflare, suflet” corespunde lui *frīth* „suflu”, cum tot acolo *afz* apare cu aceeași dublă semnificație, ca împrumut din it. *afa* „zăpușeală” (noțiunile acestea se întîlnesc și alteori alături); arm. *hogi* înseamnă *și* „suflare” și „suflet”; în limbile fino-ugrice avem: est. *leii* „suflare”, perm. *lol* „suflet”, vot. *Iul* „spirit, vînt”; fin. *henki* „suflare, suflet” etc; în graiuri turco-tătare: uig. ciag. *tūn* „suflare, suflet” etc; în limbile semitice: asir. *napāsu* „a sufla”, ebr. *nāfās* „suflare, suflet”, ar. *nafhatum* „suflare”, *nafasun* „spirit” (de unde pers. *nafas*, bel.

¹ Cu aceasta concordă și ghicitoarea despre suflet (A. Gorovei, *Cimiturile românilor*, 360; cf. P. Papahagi, *Din lit. pop. a aromânilor*, 401):

Am o lădiță
Cu o porumbiță;
Dacă zboară porumbița,
N-ai ce face cu lădița.

Concretizarea aici merge și mai departe, amintindu-ne cum în unele limbi termenul pentru „suflet” pleacă de la ideea de „a zbura” — de aici reprezentarea sufletului printr-o pasăre, un fluture (cf. S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 306).

² în grecește și *7rl[x<pic*; apare cu același semantism, deși etimologiceste nu pleacă de la ideea de „a sufla” (cf. asupra lui, A. Nehring, în *Indogerm. Forsch.*, XL, 100).

³ Cf. Petersson, în *Zeitschr. f. vergleich. Sprachforsch.*, XLVII, 273.

impas „suflare, suflet”); ebr. *ruah* „suflare, vînt”, ar. *rtthun* „suflare, suflet” etc.¹.

Am citat aceste forme — la care se alătură, firește, și lat. *spiritus* care se știe că are la baza lui tot înțelesul de „a sufla” -- pentru ca să se vadă cum cuvîntul nostru se încadrează într-un șir de altele, din limbile cele mai variate și arătînd aceeași transformare semantică. Ea ne duce spre epoci vechi din dezvoltarea limbilor, deci și spre o cultură mai puțin înaintată, cînd dominau concepții simpliste. Ca o revenire la asemenea concepții trebuie, prin urmare, privită introducerea în lexicul nostru a cuvîntului *suflet*. El ne dezvăluie o lătură interesantă în felul ei a spiritului românesc, ne arată că poporul nostru, la început, își reprezenta iu mod elementar unele lucruri, era înclinat să concretizeze într-un anumit sens abstracțiunile.

Trecînd înțelesul său formațiunei nouă *suflet*, *a n i m a* — după cum se știe — s-a păstrat în românește primind însă altă semnificație. Pe cînd în restul domeniului romanic lat. *cor* a continuat să trăiască, la noi a dispărut, fiind înlocuit, ca accepțiune, cu *a n i m a*. Toate dialectele noastre sînt iarăși de acord în această privință, așa încît concordanța dr. *inimā* — ir. *iirime* — ar., megl. *inimā* arată că și schimbarea de înțeles a lui *a n i m a* datează la noi dintr-o epocă veche, se întîmplase în româna primitivă. Chiar dacă am admite că punctul de plecare al acestei evoluții semantice s-ar găsi în latină — a *n i m a* apare în latinitatea tîrzie cu înțeles apropiat de acela al lui „inimă”, cum *a n i m u s*, de altă parte, e atestat des astfel —, totuși ca propriu-zis românească trebuie să considerăm această evoluție, în accentuarea și fixarea ei. Cu deosebire ne frapează și de data aceasta tendința de concretizare: inima și în sens fizic a fost numită recurgîndu-se la un cuvînt care avea înțeles abstract. Și am putea spune că trecerea de la *a n i m a* la *inimā* arată cum din manifestările sufletești s-a dat precădere părții afective: românului i s-a părut că poate fi identificat cu „sufletul” mai ales ceea ce pleacă de la „inimă”.

Din șirul cuvintelor care se referă la viața sufletească în general nu poate fi lăsat la o parte *omenie*, deși ca evoluție semantică se îndepărtează puțin de înțelesul care e la baza lui. Cum și în aromână există o formațiune identică și cu aceeași semnificație, *uminil'e*, desigur că și acest derivat din *om*, trebuie pus printre

¹ Pentru „suflet” derivat din alte noțiuni (de „a alerga, a călători” etc.) v. J. Scheffelowitz, în *Beiträge z. Kunde der indogerm. Spr.*, XXIX, 44; *Zeitschr. d. deutschen morgenländ. Gesellsch.*, LVII, 164.

cuvintele cele mai vechi care au intrat în circulație la noi. El ne dovedește că în sufletul românului a trăit viu sentimentul de înțelegere a vieții altora, de prețuire a semenilor, e mărturia unei concepții etice superioare de care ai noștri nu au rămas streini. Aceasta reiese și din forma înrudită *a omeni*, care a primit însă o accepțiune specială și e proprie numai dacoromânei. În schimb, e de relevat că dacă lat. *h u m a n i t a s* e necunoscut dacoromânei, el s-a păstrat în aromână și meglenita: *uminătate uminitate*. Latinism remarcabil prin prezența lui în românește, când ne gândim că în alte limbi romanice nu s-a conservat (fr. *humanite* etc. se știe că e savant).

Tendința pe care am constatat-o mai sus de a se concretiza într-un sens sau altul o noțiune abstractă o regăsim când ne oprim la cuvântul *rușine* (ir. *rușire*, ar. *ar(u)șine*, megl. *rușgni*). Nici *pudor*, nici *verecundia* — acesta totuși păstrat în alte limbi romanice — nu s-au transmis în românește, ci foarte devreme, cum rezultă iarăși din consensul dialectelor noastre, au fost înlocuiri cu o formă plecând de la ideea de „roșu”. Felul de exteriorizare a sentimentului rușinei a hotărât deci alegerea cuvântului care să o exprime. Limba noastră și în această privință prezintă o notă particulară, pentru că în celelalte limbi romanice nu găsim ceva analog. Totuși, trebuie să amintim că în latină „rușinea” era exprimată uneori la fel, dar prin alt cuvânt, nu înrudit cu cel românesc: *rubor* apare, într-adevăr, uneori cu înțelesul de „rușine” (exemple se pot vedea în dicționarul lui Georges; cf. tot acolo *rubeus*, *rubesco*, *ruborator*). Forma românească ar arăta deci o continuitate semantică față de ceea ce era cunoscut și latinei, dar redat printr-un alt cuvânt. Aceasta nu o împiedecă să fie luată în samă din punctul de vedere care ne preocupă.

Printr-o transpunere echivalentă, în realitatea mai ușor de perceput, se explică și *strîmbătate* (la fel în aromână). Deoarece *jus* și derivate ale lui — ca și *aequus* — nu s-au păstrat în română și locul lor l-a luat *d i r e c t u s* sau forme derivate din el, ca în celelalte limbi romanice, noțiunii exprimate de acesta i s-a opus cea care îi corespundea prin antiteză în aceeași sferă și cuvântul ales pentru aceasta reproduce pe lat. *s t r a m b u s*. *Strîmb*, *strîmbătate* opuși lui *drept*, *dreptate* arată deci un contrast din lumea materială trecut să exprime două noțiuni morale.

¹ Cum *roșu* derivă din lat. *rosus*, *rușine* nu poate fi decît *rosionem* (și nu *rosina*, cum admite S. Pușcariu, *Etym. Wb.*, 1488); aceasta o arată forma veche *rușune*, care a devenit *rușine* sub influența lui *rușina* < *rușiuna*.

O va analog ne dă romanica occidentală, unde *tortus* (fr. *tort*, it. *torto* etc.) a fost opus lui *directus*. De altfel, Iranzițiunea aceasta semantică e cunoscută și din alte limbi — chiar lat. *aequus* și *rectus* ne dau exemple, iar germ. *recht*, slav! *firav* și *kriv* cu numeroasele lor filiațiuni ne amintesc același fel de exprimare a ideilor de „dreptate” și „nedreptate”.

Aceste forme ne duc spre cîteva termeni privitori la însușiri morale, intelectuale și care ne dau iarăși prilej de constatări interesante.

Deștept (ar. *dișteptu*, megl. *diștet*<*Jai*. **d e e x c i t u s*, după ce a însemnat mai întîi „treaz”, s-a fixat în limba noastră pentru a designa o însușire aleasă, de superioritate intelectuală. Chiar daia intîlnim și în alte limbi expresiuni similare („inteligent” — „treaz”), cuvîntul nostru își păstrează valoarea lui din punct de vedere semantic.

Nebun mai e întrebuințat cu accepțiunea din dacoromână numai în meglenita (tot acolo *nibunil'ă* — *nebunie*). În meglenita mai are înțelesul de „prost” și „care nu e bun, nu e de samă” (*di nibun soiu* = de soi, de neam de rînd). Înțelesurile din urmă se regăesc în aromână (*om nibun* = om prost, *carni nibună* = carne rea), așa că urmărit în dialectele noastre *nebun* apare cu unele variațiuni care înlesnesc explicarea evoluției lui semantice. *Nebun*, cum arată și părțile din care e compus, a însemnat la origine „care nu e bun”, deci „rău”. Oricît de surprinzătoare ar părea întrucîtva această schimbare de înțeles, totuși ea se poate explica și-si găsește o analogie, cum a observat L. Șăineanu, în *zglobiu* ce reproduce, atenuat, pe vsl. *zlobivb* „rău”. Vorbindu-se despre cineva „cu apucături rele”, ori „care face ceva nepotrivit”, putem pricepe cum în aromână, ca și în meglenita, *nebun* a ajuns să însemne „prost”. Rezultă de aici că *nebun* chiar dacă în româneasca primitivă nu evoluase deplin spre înțelesul bine evidențiat în dacoromână, se îndrumase spre el, pentru că acesta era, mai mult sau mai puțin, cuprins în fluctuațiunile de semnificație ale compusului din *ne* și *bun*, fluctuațiuni care sînt vizibile și azi. De altmîntrelea, chiar ca formațiune, din punct de vedere morfologic, *nebun* se arată ca un cuvînt introdus destul de timpuriu în limba noastră.

O deviere semantică ce trebuie socotită iarăși ca destul de veche e aceea pe care o găsim în dr. *măreț* când e întrebuințat cu înțelesul de „mîndru, fălos”. Derivat din *mare*, altceva decît

¹ Și în dacoromână poate fi urmărită întrucîtva această accepțiune a lui (cf. L. Șăineanu, *încercare asupra semasiologiei*, 210 — 211).

lat. *ma s*¹, forma aceasta deși nu mai e cunoscută altui dialect român, ne indică totuși un semantism predialectal. Dovada ne-o aduce faptul că, întocmai ca *măreț*, simplul *mare* e cunoscut nu numai daco-, ci și aromânei, în expresiuni care arată mândria: *s fini a mari* = se ține mare, *s tradzi mari* = se poartă mindru. Pe urmă, cum în vechea românească se zicea *a se mări* — a se mândri², tot așa în aromână se spune *si mărire*. În plus, aromâna cunoaște derivatul *mîreață* „mândrie”³. Deci, toate aceste forme luate la un loc pun în evidență că *mare* și derivate ale lui au trebuit să primească o accepțiune specială, pe lângă cea curentă, încă din epoca în care limba noastră prezenta omogenitate. Dacă admitem, cum e foarte probabil, că acest proces semantic din românește nu este strein de cel pe care îl găsim în albaneză (*maSenl* „mândrie” <*maS* „mare”), atunci cu atât mai mult avem motive să privim astfel formele amintite: *mare* — *măreț* > „mîndru, fălos” ar data din vremea când limba noastră s-a dezvoltat în proximitatea celei albaneze.

Din sfera culturală avem să ne oprim la *a învăța*. Cuvîntul e comun dialectelor noastre: ir. *ânmețâ*, ar. *nvițare*, megl. *anvițari*. Plecînd de la etimologia lui, lat. **invitiare*, și punîndu-l alături de alte forme romanice, el dă loc la cîteva observațiuni care ne vor arăta cum trebuie să-l interpretăm. Dacă este clar că la început **invitiare* a însemnat „a face pe cineva să ia apucături, obiceiuri rele, a-l deprinde rău”, trebuie să presupunem că încetul cu încetul înțelesul acesta peiorativ s-a atenuat și cuvîntul a ajuns să însemne în general „a obișnui pe cineva cu ceva, a-i deprinde să facă ceva”. De aici — dintr-o expresiune ca „a învăța carte” — ușor s-a desprins semnificația specială de „a se instrui, a se cultiva”. întrebuițarea lui *învăța* astfel, în sens cultural, o găsim nu numai în dacoromână, ci și în celelalte dialecte; chiar derivate ale lui, ca *învățat*, „om cu carte, instruit”, *învățătură* „instrucțiune, cultură”, au echivalentele lor în aceste dialecte: ar. *nvițat*, megl. *anvițat*, ar. *nvițitură*, megl. *anvițătură*. Deoarece și în albaneză **invitiare* a evoluat în același sens (*mssoi*, *mbsosh* „învăț carte”, *mssim* „învățătură, știință”), am avea dovada, ca și în alte cazuri, că transformarea aceasta semantică este proprie latinei orientale. Intervine însă o coincidență care s-ar părea că înlătură o asemenea interpretare. În

dialecte italiene meridionale găsim pentru **invitiare* același înțeles ca în română și albaneză (nap. *ammezzare*, cal. *mbizzare*, sic. (*a*)*mmizzari* etc.); pentru spaniolă, v. mai departe); dîndu-se această identitate semantică, ce merge pînă în Italia, ar urma să admitem că **invitiare* ajunsese să circule cu înțelesul din românește nu numai în latina vulgară din Orient, dar și din alte părți. Totuși, nu ne putem opri la această părere. E greu de admis că **invitiare* a putut deveni identic cu „a învăța, a se cultiva” cît timp forma simplă *vitiu*, din care se derivase, era curentă încă în vorbire cu înțelesul cunoscut. Numai cînd sau în regiunile unde acesta și-a atenuat semnificația, pentru a însemna „deprindere de orice fel”, ori nu a mai fost des întrebuițat în vorbire, dispăruse chiar, **invitiare* a putut deveni sinonim cu „a se obișnui într-un fel sau altul, a lua anumite deprinderi”, pentru ca mai pe urmă să primească sensul din română, albaneză și dialectele italiene amintite. Parcurgînd formele romanice care reproduc fie pe *vitiu*, fie compusele **invitiare*, **advitiare*⁴, ne putem convinge și mai bine de aceasta: unde *vitiu* s-a menținut mai mult sau mai puțin cu sensul din latină, cum s-a întîmplat în retoromană (eng. *vez* „pornire rea, vițiu” etc), nu găsim nici o urmă de **invitiare* sau **advitiare* cu semnificația de „a se obișnui într-un fel” sau de „a se instrui”; aceste două înțelesuri apar numai unde *vitiu* s-a păstrat cu sensul generalizat de „deprindere” (așa în italiană, provansală, spaniolă etc), ori acolo unde el a dispărut, cum s-a întîmplat în românește și în albaneză. Cu alte cuvinte, putem admite că, de la o vreme, într-o parte a latinei vulgare *vitiu* se îndreptase spre un sens îndepărtat întrucîtva de cel originar pentru a reda noțiunea de „deprindere” indiferent de felul ei și, paralel cu el, formațiunile nouă **invitiare*, **advitiare* circulau, însemnînd „a se obișnui, a se deprinde cu ceva”. De aici, cum se poate ușor concepe, s-a putut ajunge la semnificația specială pe care am căutat să o explicăm. Procesul semantic din forma românească și cea albaneză poate fi deci independent de acela pe care îl arată și corespunzătoarele lor din dialectele italiene. Această interpretare e întărită de o altă considerație. În vorbirea evreilor din Salonic a fost relevată de W. Simon⁵ forma *ambezar*, cu același înțeles special ca și *a învăța*. Deoarece în spaniolă *vitiu* m

¹ V. mai de aproape explicația în *Dicț. etym.*, 1048.

² Păstrat încă prin unele locuri (G. Cătană, *Pov. pop. din Bănat*, II, 50).

³ Cf. Th. Capidan, *Dacoromania* II, 511, unde nu se ține însă samă de formele dacoromâne.

⁴ Cf. Meyer-Lubke, *Bom. etym. Wb.* 4536.

⁵ Cf. *Ibid.*, 223, 9396.

⁶ *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XL, 686.

și derivate ale lui apar numai cu semnificația de „obicei, a obișnui” (*vezo, avezo, avezar, aveadura*), forma *ambezar* reproduce, desigur o restrângere a semnificației din urmă: în graiul evreo-spaniol din Salonic cuvântul a ajuns să treacă de la accepțiunea de „a obișnui” la aceea de „a învăța, a instrui”. Deci o transformare semantică mai târzie și locală, independentă de cea din română, italiană și albaneză.

Astfel, *a învăța* nu exclude de asemenea concluziuni asupra vieții noastre de odinioară. El arată că la noi cultura nu s-a întunecat de tot niciodată. La românii de pretutindeni *învățătura* nu a rămas nici în trecut ceva neexistent și un om *învățat* — cît putea fi privit astfel altădată — a fost deosebit de alții. Aceasta ne duce spre câteva considerațiuni cu privire la cultura noastră, care pot fi amintite chiar dacă ne îndepărtează întrucîtva de ceea ce urmărim aici.

„A învăța” presupune „scrierea” și „cetirea”. Nu vom insista asupra lui *scrie*, păstrat și în aromână, decît spre a completa concluziunile la care ne duce, pentru că valoarea lui ca latinism cultural a fost de multe ori relevată. În vechea românească *a scrie* însemna și „a desena, a zugrăvi” — de aici expresiunea: *parcă-i scris*, despre cineva „frumos”. Tot astfel în aromână, unde mai mult încă s-a accentuat acest înțeles: *scriat* singur, fără un cuvînt de comparație, înseamnă „frumos” (*feată scriată* „fată frumoasă”, *gonescariat* „voinic frumos”). Dacă și albaneza cunoaște ceva asemănător (*skrone* „scriere” și „desen”), analogia semantică din daco- și aromână nu rămîne mai puțin interesantă. Ea arată că înainte de a se introduce grecismul *a zugrăvi*, și românii din nordul Dunărei și cei din sud s-au servit pentru aceeași noțiune, de verbul *a scrie*, continuînd întrucîtva tradiția latină¹.

¹ Pe lingă *delineare, designare*, latinii întrebuițau, într-adevăr, și pe *scribere* cu semnificația acestora. Așa la Catul, XXXVII, 10:

Frontem tabernae scorpionibua scribam.

Uneori și pentru „a colora” ori „a broda” — deci apropiat de „a zugrăvi” — e dat tot acest cuvînt. Astfel la Stațiu, *Theb.* XI, 514:

Arvaque sanguineo scribit rutilantia gyro;

la Silius Italicus, XIV, 660:

...quaeque Attalicia variata per artem

Aulaeis scribuntur acu.

Accepțiuni la fel avea și compusul *describere*. Forma albaneză citată poate fi deci și ea o reminiscență a acestor întrebuițări ale lui *scribere*. Cît timp latina ne ajută să explicăm pe al nostru *scrie* = „desena, zugrăvi” și pe alb. *skrons* nu e nevoie să ne referim la limbile slave pentru a explica semantismul acesta, chiar dacă și ele cunosc ceva asemănător (bulg. *pisa* „a scrie, a desena, a zugrăvi”). Pentru aceleași noțiuni în limbile germanice, cf. S. Feist, *Etym. Wb. d. got. Spr.*, 267, 438.

Pentru cultura noastră în trecut *a scrie* are prin urmare o dublă semnificație, ne dezvăluie în două direcțiuni continuitatea la noi a unor elemente de civilizație¹.

După cum în meglenita *scribere* a dispărut pentru a fi înlocuit cu slavicul *pisăiri* — dovadă a influenței slave în creștere asupra unor părți din teritoriul nostru lingvistic, tot așa s-a întîmplat în dacoromână cînd a fost vorba de a se exprima noțiunea de „a ceti”. Nu acest slavism ne-a făcut însă să știm întîia oară ce înseamnă cetirea. Înaintea lui latinitatea culturai noastre a trebuit să fie evidențiată și în această privință prin termenul care-i era propriu. Nu ne putem închipui că existînd *seribore* la iroi, nu ne-ar fi fost cunoscut, pînă la accentuarea înrîuririi slave, și *legere* — un termen implica pe celălalt, amîndoi trebuiau să coexiste. Dovada ne vine de la aromână care se știe că pentru „a ceti” a păstrat latinismul *aleadzire*. Pînă la o vreme desigur că și dacoromânii au cunoscut o formă corespunzătoare, *legere*. Care să fie motivul pentru care acesta s-a pierdut în dacoromână, pe cînd *a scrie* s-a menținut pînă azi? Nu e suficient să ne gîndim la influența intensă pe care a avut-o slava asupra dacoromânei; explicația aceasta lasă un vag în cazul de față, pentru că rămîne întrebarea: de ce nu a fost înlocuit printr-o formă slavă și *a scrie*? Oricît ar fi de greu să cunoaștem cele mai de multe ori rațiunea substituirilor lingvistice sub acțiunea înrîuririlor streine, nu trebuie să renunțăm sistematic la găsirea unei explicații. Pentru cuvintele în chestiune cred că ne putem reprezenta astfel soarta lor. Cetitul e mai frecvent decît scrisul și adoptarea unui cuvînt e determinată în multe cazuri de faptul că e auzit des întrebuițat. Ne putem deci închipui că ai noștri au auzit mai des, de la slavii cu care au venit în atingere, cuvîntul *cisti* decît *pwsati* (sau corespunzătoarele lor bulgărești). Să ne gîndim, pe urmă, că în slujba la biserică preotul slav spunea în limba lui că „va ceti” din *Biblie* și putem presupune că aceasta cu deosebire a contribuit la pătrunderea în limba noastră a cuvîntului slavonesc, pentru ca încetul cu încetul să fie uitat **legere*.

Dacă mai amintim și alt cuvînt cultural moștenit de la latini, *carte* < *charta* — țînînd mai mult samă de înțelesul lui vechi ori dialectal, acela de „scrisoare” (curent și în aromână și în

¹ Păstrarea lui *scribere* a fost favorizată și de întrebuițarea lui în legătură cu credințe populare (*asa i-a fost scris, scrisul, scrisa*, ar. *scriata, scriitura* = soarta). Aceasta intră însă mai puțin în considerație decît utilizarea lui ca termen cultural.

² Acestuia i s-a transmis și înțelesul de „a meni, a hotări soarta cuiva” — transpunere de semantism interesantă în felul ei.

meglenită¹⁾ —, reiese limpede că poporul nostru nu a trăit în umbra inculturii chiar atunci când vremuri aspre apăsau asupra lui. Nu i-a fost desigur îngăduit, câteva veacuri, să se împărtășească dintr-o cultură cu mai bogate înfloriri, a cunoscut pustiul unor gânduri, dar nu a rămas cu totul strein de ce luminează mintea.

Se va zice poate că aceasta contrazice părerea despre, vieța de altădată a românilor, în primitivismul mediului păstoresc. E însă o concepție greșită să ne reprezentăm acest mediu totdeauna opus culturii. Ciobanii nu au trăit peste tot în desăvârșită ignoranță. E destul să ne amintim ce spune Varro despre păstorii romani: baciul („magister”) trebuia să știe carte fie pentru ca să poată ceti sfaturii care se dedeau pentru lecuirea unor boale la vite, fie pentru ca să poată da socotelile de la stână²⁾. Fără îndoială, nu ne putem închipui că ciobanii noștri ar fi păstrat mult timp atita cunoștință de carte, dar noțiunea scrisului ar fi greșit să credem că le-a rămas cu totul streină când știm că ei au avut totdeauna obiceiul de „a scrie”, a creșta pe răboaje. Felul de vieță al strămoșilor noștri nu exclude, prin urmare, ce am susținut mai sus și concordanța mărturiilor la care ne-am referit își păstrează valoarea ei, cu indicații sigure pentru chipul cum trebuie să ne reprezentăm trecutul nostru.

Lîngă formele de care ne-am ocupat pînă aici trebuie pus *cuvînt*, deoarece și el, propriu-zis, se referă la activitatea suflătoare și nu poate fi izolat de termenii în legătură cu vieța culturală. Cunoscut și istroromânei (*cuvint*) ca reproducînd pe lat. *c o n v e n t u s*, el prezintă transformări semantice asupra cărora, deși au fost relevate de alții³⁾, va trebui să stăruim mai mult. Înțelesul formeii latine fiind acela de „întîlnire de mai mulți, adunare”⁴⁾, pentru a explica sensul din românește trebuie să presupunem o trecere semantică prin fazele: „ceea ce se spune într-o

adunare, convorbire”¹⁾. Un exemplu identic de semantism ni-l ofere aromănescul *zbor* „vorbă, cuvînt” (*zburîre* „a vorbi” și, ca substantiv, „vorbire”), care nu e altceva decît bulg. *sbon* „adunare, vorbă” (tot astfel în sîrbește: *sbor*). Bănățeanul *a dzivăni* „a sta de vorbă” reproduce și el un proces semantic analog; în sîrbește, de unde l-au împrumutat bănățenii, *divaniti* (cu același înțeles) a fost derivat din *divan*, care se știe că vine din turcește și înseamnă „adunare, sfat, judecată”. Toate aceste forme ne ajută să explicăm pe *vorbi* (în vechea românească și dialectal: *vorovi*). Nu încapem îndoială că trebuie să plecăm de la vsl. *dvorb* „curte (domnească)”, admițînd un derivat al acestuia, **dvoroviti* cu însemnarea de „a se aduna la curte, a sta de vorbă acolo”. Acesta a putut da foarte bine pe *vorovi*, cu căderea lui *d* inițial, ca în *vornic* < *dvornikb*, iar forma *vorbi* ne îndreaptă spre un alt derivat al lui *dvorb*, anume *dvorbba* (sîrb. *dvorba*) „slujbă (la curte)”; e greu de admis că *vorbi* ar fi rezultat direct din *vorovi* prin sincopa celui de-al doilea *o* și trecerea lui *v* la *b* după *r*²⁾. Introducerea lui *vorovi* și *vorbi* în limba noastră trebuie probabil pusă și în legătură cu judecățile de la curte; despre cei care luau parte la aceste judecăți

¹⁾ Lîngă forma românească trebuie pus sard. log. *appentu* „convorbire, joc”, *appentare* „a sta de vorbă, a se juca”, etimologia lor neputînd fi decît *a d v e n t u s*, *a d v e n t a r e* (*c u v e n t u s* nu pot avea nici o legătură, cum greșit admite Meyer-Lubke, *Rom. etym. Wb.*, 217).

²⁾ Singur *dvorovati* e atestat în slavă (în sîrbește înseamnă „a sta, a petrece la curte sau aiurea”, iar în poloneză *durovac* înseamnă și „a glumi, a lua în rîs”).

³⁾ În vechea românească apar, ca împrumuturi din slavă, *dvorbă* „slujbă” și *dvorbi* „a sluji” și „a recurge la ajutorul cuiva, a ruga pe cineva” (v. exemplele în dicționarul lui Tiktin; cf. și St. Romansky, în *Jahresber. des rum. Inst.*, XIII, 106-107).

De *dvorbba* cred că nu trebuie despărțit *horbă* de la Dosoftei cu accepțiunea de „adunare” (exemplele se pot vedea în dicționarul lui Tiktin, unde e lăsat neexplicat). Înțelesul de la Dosoftei, oricît s-ar îndepărta de cel din slavă, se poate explica admițînd că *horbă* < *vorbă* a însemnat mai întîi „strîngere de oameni la curte, adunare la curte” și apoi „adunare” în general. Rămîne însă întrebarea: de unde a luat Dosoftei această formă? Direct din slavă, românilor o cum a făcut în alte cazuri, sau poate a auzit-o în Moldova? Fonetismul {cu *h* pentru *v*} pare să ne arate că avem de-a face cu un slavism ce pătrunsese în graiul moldovenesc, și în cazul acesta am avea o confirmare indirectă pentru ceea ce am spus cu privire la *vorbi*, că nu poate fi izolat de *dvorbba*.

Avem însă o dovadă directă că *vorbă* a circulat la noi cu un înțeles intermediar, mai aproape de cel din slavă. Și aceasta pentru graiul din Oltenia, cum rezultă din glosarul lui Mardarie Cozianul publicat de Gr. Crețu: sub n-rul 3351 găsim acolo pe *vorbă* într-o glosă explicînd pe sl. *spudo* (*spodb*) care înseamnă „ospăț”; identic cu el e dat *vorovă* (757) și *vorovire* (755), așa că ambele forme se vede că au fost cunoscute la noi și cu însemnarea de „ospăț” care putem înțelege cum a putut deriva din aceea de „adunare”.

¹⁾ V. în această privință Th. Capidan, în *Dacoromania*, I, 35; II, 478.

²⁾ Quae ad validitatem pertinent hominum ac pecoris et sine medico curari possunt, magistrum scripta habere oportet. Is enim sine litteris idoneus non est, quod rationes dominicas pecuarias conficere nequiquam recte potest. *De re rustica*, II, 10.

³⁾ Cf. L. Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei*, 127.

⁴⁾ S. Pușcariu, *Etym. Wb.*, 479, și Meyer-Lubke, *Rom. etym. Wb.*, 2194, pun la baza lui pe *c o n v e n t u m* „convențiune, înțelegere”, care intrucîtva l-ar putea explica, dar cum vor arăta formele la care ne vom raporta mai departe derivarea cea mai admisibilă este din *c o n v e n t u s*. Etimologia cealaltă duce și la o inconsecvență, pentru că Pușcariu, *ibid.*, 480, derivă pe *cuvinta* din *c o n v e n t a r e* care nu înseamnă decît „a se aduna”.

s-a zis că „voroveau”, steteau la „voroavă”, la „vorbă”- și pe urmă *a vorovi*, *a vorbi* a ajuns să însemne același lucru ca a cuvînta, să-l înlocuiască chiar pe acesta în cele mai multe părți. Ideea de „a sta la judecată” e cuprinsă și în formele amintite mai sus ca derivate din *divan* (chiar în vechea românească se știe că *a sta la divan* însemna „a sta la judecată”); spre același înțeles ne îndreaptă și lat. *conventus*, așa că se poate ca și *cuvînt* să fi fost întrebuițat, la origine, cînd era vorba de sfat'la judecări, în orice caz, toate aceste cuvinte se prezintă ca un grup semantic care a apropiat forma moștenită din latină de cîteva altele de proveniență streină. Și, trecînd dincolo de limba noastră, echivalente în acest sens găsim mai multe decît cele menționate din slavă pentru ar. *zbor* și băn. *dzivani*. în grecește '6u.i.ĀĀ „convorbire” și 6p.tXY)fxa „subiect de conversație” derivă din oixixiv „a se întîlni, a se aduna”, cum *âyopsueiv* „a vorbi, a ținea o cuvîntare” derivă din *âyopa* „adunare”; în limbile germanice avem: vengl. *mcedel* „adunare, vorbire”, vgerms. *!%ahal* „adunare, judecătorie, vorbire”, *mahalen* „a vorbi”² (comp. alb. *Ktsilo t* „vorbesc” < *Kzsite* < *consilium*). Tot așa se explică și fr. *converser* față de lat. *conversare*.

Pentru *cuvînt* rămîne de relevat că albaneza se alătură la română cu al său *kuveni** și verbul *kuvendoi* „cuvîntez, vorbesc”, ceea ce arată iarăși că albaneza și româna s-au dezvoltat aproape una de alta, au urmat, pînă la o epocă, evoluții identice.

O seric bogată de identități semantice ne-o ofer cuvinte care exprimă anumite acțiuni. Le vom grupa aici, fiindcă ne dau oarecum tranziția spre alte scrii de care vom avea să ne ocupăm:

Alerga, ir. *alergă*, ar. *alăgare*, megl. *lăgari* < *a I l a r g a r e; înțelesul lui se explică din acela de a „porni în larg, a se îndepărta”³.

¹ St. Romansky, *Lc*, 108, derivă pe *vorovi* din rut. *hovorili*, prin fazele **hovoresc*, **vovoresc*, etimologie pe care o împărtășește și S. Pușcariu, *Dacoromania*, III, 350, ceea ce foneticeste e imposibil. Nu se poate admite nici alăturarea lui *vorbi* la lat. *verbum*, cum încearcă mai în urmă, după alții, Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 1088. Atît *vorbi*, cît și *vorovi* nu pot fi decît de origine slavă și astfel le-am explicat totdeauna la cursurile mele.

² S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 264.

³ Probabil la fel trebuie interpretat sl. *beseda*; v. E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, 52.

⁴ Și în ngr. Koupevxa, de unde ar. *cuvendă* „vorbă, convorbire”.

⁵ Asupra citorva forme care urmează, cf. *Hist. de la l. rom.*, I, 297, unde le-am relevat mai mult din alt punct de vedere.

⁶ Cf. *Dicț. elim.*, 952, unde e explicată mai de aproape această transformare; și pentru alte forme latine asupra cărora nu putem insista mai mult aici se poate consulta *Dicționarul etimologic*

Apleca „a da să sugă, a alăpta”, ar. *aplicare*, megl. *plicuri* < a p p l i c a r e (la origine a însemnat „a apropia de piept, a duce la țîță”).

Căuta, ir. *cawtă*, ar. *căftare* < *c a u t a r e < c a u t u s; între forma latină și cea română legătura a trebuit să fie: „a băga de samă, a fi cu ochii asupra unui lucru”.

Certa, ir. *certă*, megl. *țirtari* < c c r t a r e; înțelesul din românește e propriu și formei albaneze *ksrto.i*.

Desmierda, ar. *diz irdarc* < *d i s m e r d a r e (a fost întrebuințat mai întîi vorbindu-se de îngrijirea copiilor mici cînd li se premeneau scutecele).

Ierta, ar. *Virtare*, megl. *Iertări* < l i b e r t a r e (tranzițiunc semantică explicabilă din înțelesul de „a dezlega pe cineva de ceva, a-i da voie să se folosească, să se bucure de ceva”).

îndupleca, ar. (*înduplicare* < *i n d u p l i c a r e; în vechea românească, unde apare și simplul *dupleca*, înțelesul primitiv de „a îndoi” se păstrase alături de cel cunoscut azi; în aromână se continuă pînă azi acest dublet semantic, care desigur că este vechi la noi: înainte de despărțirea dacoromânei de aromână, *îndupleca* a trebuit să primească înțelesul de „a învinge împotrivirea cuiva” pe lîngă acela, originar, de „a îndoi”).

înlemni și *înmărmuri*, ca derivate din *lemn* și *marmură*, au corespunzătoare lor în ar. (*lirnnusirc*, *mărmurisirc*) și, ca atare, trebuie considerate ca reproducînd o alterare semantică întîmplată de mult în românește. E greu să admitem că în dacoromână, independent de aromână, s-au putut deriva și din *lemn* și din *marmură* verbele înrudite ca înțeles.

întuneca, ar. *ntunicare*, megl. *antunicari* < *i n t u n i c a r e (< t u n i c a), la origine adică „a acoperi, a înveli” și oricît de surprinzătoare ar fi alterarea aceasta de semnificație ea își găsește analogii în alte limbi¹.

Juca, ir. *zacă*, ar. (*gucarc*, megl. *zucari* < *j o c a r e < j o c a r i), cu înțelesul de „a dansa”, cum nu mai apare nicăieri în domeniul romanic, presupune o deviere semantică tot veche în lexicalul nostru. Ea e desigur datorită influenței slavicii *igrati* care înseamnă și „ludere” și „salire”. Schimbarea de înțeles — întîmplată și în substantivul *joc* (ir. *zoc*, ar. (*goc*, megl. *zoc*) — ne duce spre primele noastre atingeri cu slavii.

¹ Etimologia i n n o c t i c a r e, dată de G. Giuglea, *Cercetări lexicogr.*, 11, și admisă de Meyer-Liibke, *Rom. etym. Wb.*, 4440, cum și de S. Pușcariu, *Dacoromania*, II, 380, se arată de la sine că e o forțată reconstruire.

Leșina, ar. *liș(i)nare* < **laesionare* (< *laesio*): propriu-zis „a răni, a face rău”, de unde s-a putut ajunge la accepțiunea cuvântului nostru¹.

Lucra, ir. *lucră*, ar. *lucrare*, megl. *lucrări* < *lucubrare*, cu generalizarea înțelesului de la acela, special, de „a lucra la luminare, noaptea”.

Merge, ir. *mere*, ar. *nardzire*, megl. *mfr:in'* < *mergere*; semantism foarte caracteristic și, fără îndoială, explicabil, cum a arătat I.-A. Candrea,² prin influența păstoritului la noi: numai cei trăind în munți au putut identifica „mersul” cu faptul de „a se cufunda, a dispărea” prin codri, pe drumuri cotite.

Pîngări, ar. *pinginire*, megl. *păngăniri*, din *păgîn*, cu o alterare de semnificație care iarăși nu poate fi privită ca efectuată după despărțirea dialectelor (chiar dacă a intervenit aici slavicul *pogan* „păgîn, necurat”, din care megl. *spugăniri* „a spurca”, înriurirea acestuia a trebuit să se exerciteze în epoca A-eche a transmisiunilor slave la noi).

Săruta, megl. *sărutări* < *salutare*; cu toate că în textele vechi apare uneori cu semnificația latină (exemplele se pot vedea în dicționarul lui Tiktin), totuși nu este sigur că a fost cunoscut astfel pînă mai tîrziu, în limba curentă (se poate ca în acele exemple să avem de-a face, cum a observat Tiktin, cu traducerea, inexactă, a unuia din înțelesurile vsl. *celovati* care înseamnă și „a saluta” și „a săruta”); în orice caz meglenită atestă vechimea Rchimbărei de înțeles la noi a lui *salutare*.

Turba, ir. *turbă*, ar. *turbare* < *turbare* (la fel în albaneză: *terbon*); cu toate că înțelesul formei latine se nuanțase în unele asocieri spre acela din românește (comp. *turbare mentem* „fi turbura mintea, a înnebuni”, la Pliniu; *turbata mens* „nebulie”, la Tacit), totuși numai în latina carpato-balcanică *turbare* a ajuns să exprime ceea ce în alte limbi romanice e redat prin derivate din *rabies*.

¹ G. Giuglea, *Dacoromania*, II, 829, propune altă etimologie, din lat. *lixa*; dar **laesionare* nu prezintă dificultăți, cum a arătat I.-A. Candrea în *Dicț. etim.*, 983, cît timp *leșina* e atestat cu semnificația de „a face rău, a răni”.

² împotriva derivărei din *lucrum* pe care o mai susține S. Pușcariu, *Dacoromania*, III, 820, v. obiecțiunile pe care le-am adus în această revistă, I 339.

³ *Bul. Soc. fii.*, II, 12.

Ura, ar. *urare* < *orare*, cu reducerea înțelesului latin la acela de „a spune vorbe bune” la o sărbătoare (tot așa alb. *urofi*, care se întrebuintează însă și cu semnificația latină de „a ruga”).

Urî, ar. *(a)urîre* < **horrire* (*horrescere*); forma albaneză *ure i* corespunde aproape în totul celei românești, pentru că înseamnă și „a se plictisi” (ca: *mise urăște*), dar alături de ea nu găsim un derivat echivalent adjectivului nostru *urît*, ar. *(a)urîrit*, megl. *urot*.

Vindeca, ar. *vindicare* < *vindicare*; în latină, expresiuni ca *vindicare a miseris* (Cicero), *vindicare a putrescendo*, *a carie* (Pliniu) arată cum s-a putut ajunge la accepțiunea din românește. Punctul de plecare al acestei transformări semantice, deși îl găsim intrucîtva în latină ca în alte cazuri amintite, totuși accentuarea ei arată o evoluție specială în românește, pe cînd în celelalte limbi romanice *vindicare* a păstrat, cum se știe, înțelesul lui obișnuit.

Grai și suflet, II (1925), 1, p. 1—21.

II

Printre cuvintele exprimînd o acțiune și pe care le relevam în altă parte a acestui articol nu am amintit pe *închina*, pentru că ne duce spre un grup special, acela al terminologiei creștine din limba noastră. Cu toate că în vechea românească *închina* mai apare bine păstrat, cu semnificația lat. *inclinare*², totuși devreme, careflexiv, cum arată și ar. *si ncl'inare*, megl. *si ncl'inari*, a primit nuanțarea în sensul creștin, ajungînd să exprime la noi ceea ce în alte limbi romanice e redat prin forme derivînd din *precare*.

¹ Forma corespunzătoare din vechea franceză *orer* (ca și vprov. *orar*) se întilnește cu cea românească, cum arată acest vers din Guillaume de Dole, 3163: *Qui li ora bone aventure* (alte exemple se pot vedea la Godefroy); în vechea franceză însă *orer* înseamnă și „a dori ceva rău”: *li ore male aventure* (în *La Queste del Sainl Graal*, publ. de A. Pauphilet, Paris, 1923; 110, 27; cf. glosarul la poeziile lui Huon Le Roi de Cambrai, publ. de A. Långfors, Paris, 1913). Ar rezulta de aici că poate în latina vulgară *orare* ajunsese să însemne „a dori cuiva bine sau rău”; totuși înțelesul cuvîntului românesc apare așa de precis, cu o restrîngere așa de caracteristică, încît poate fi pus alături de alte cazuri de semantism bine reliefat în lexicul nostru.

² Candrea—Densusianu, *Dicț. etim.*, 846.

Alături de *a se închina* trebuie pus *a se ruga*, arătînd și el cu echivalentele lui din ir. (*rugă*) și megl. (*si rugari*) că *r o g a r e* a fost derivat de timpuriu spre o accepțiune în legătură cu creștinismul. Ținînd samă de forma istoromână, trebuie să presupunem că la origine *ruga* nu a fost întrebuițat ca reflexiv cînd avea acest înțeles și numai mai tîrziu s-a zis *a se ruga*, sub influența slavicultului *moliti SJ*, influență ce a fixat aspectul cuvîntului în dacoromână și meglenită.

Ca referindu-se, prin întrebuițarea lui obișnuită, la creștinism trebuie amintit și *sărbătoare*, ar. *sărbătoare*, megl. *sărbătgarî*. Lat. *servare*, păstrat numai în dacoromână (*sărba, serba*), și-a redus în românește înțelesul la ceea ce exprima în legături ca *servare ferias, festurn* „a lua în samă, a ținea o sărbătoare” și derivatul lui, **servatoria*, a înlăturat pe *fosl. u m.* care numai în romanica occidentală mai apare astăzi (ir. *feste* se știe că e un împrumut recent, cr. *festa* < ven. *festa*).

Credințele păgîne, folklorul cu reminiscențe străvechi o lăsat și el urme în semantismul nostru primitiv. Dr. *scrisa* cu înțelesul de „ursită, soartă” îi corespunde ai, *seriala* și *scriitura*, cum în amîndouă dialectele *a seric* înseamnă „a hotărî soarta cuiva, a meni”, și la baza lor stă credința că destinul fiecăruia e însemnat, scris de ursitoare într-o carte. E o concepție primitivă care se întilnește și aiurea, iar la noi poate să fie o moștenire de la romani. S. FI. Marian⁵ amintea în această privință acele *fata scribunda* din mitologia latină de care vorbește Tertulian (*De anima*, XXXIX): erau ursitoarele care însemnau pe o tăbliță, pe un sul, soarta fiecăruia. Originea acestei credințe la romani nu e cunoscută; în orice caz proveniența ei etruscă, admisă de unii, e foarte îndoioasă⁶. Se poate mai curînd ca ea să fie dinspre Orient, cu atît mai mult cu cît la romani apare relativ tîrziu⁷. Se pune atunci întrebarea dacă și la noi semantismul acesta al

⁵ în aromână înțelesul acesta a fost transpus și în împrumutul din grecește *grăpsire* < *ypatpt*), cum în meglenită, unde *serie* a dispărut, îl găsim în forma luată din slavă *pisāiri* < bulg. *pisa*.

⁶ Cf. O. Schrader, *Reallexikon*, ed. a 2-a, II, 15 urm. Ceva asemănător găsim și în vocabularul iranic: în graiul curzilor se întrebuează *nāvsāri nalāk'* „soartă”, un compus însemnînd propriu-zis „ceea ce e scris pe frunte” (*Mim. de la Soc. de lingu.*, XVI, 362).

⁷ *Nașterea la români*, 159.

⁸ De părerea aceasta e J.-A. Hild, în *Dict. des antiquités* al lui Daremberg și Saglio, II, 1020: „Il est probable que cette idée des divinités qui écrivent, inconnue des Grecs, est venue d'Etrurie à Rome”.

⁹ înainte de Tertulian totuși, pentru că ecouri ale acestei credințe le

lui *scrie* nu e datorit unei iuriiiri st reine, firește veche, și mi unei Iraiismisiuni din folklorul latin.

În folklorul nostru e interesantă iarăși prezenta cuvîntului *•inii*. Îi cunosc și aromânii (*dzină*) și megleniții (*zonă*), iar etimologia lui e fără îndoială lat. *Diana*, păstrat și în alte limbi romanice¹. Pe cînd însă în italiană, sardă, vechea franceză, provansală, spaniolă și portugheză înțelesul formelor corespunzătoare e restrins la acela de „vrăjitoare, strigoaică” sau de „zîna n izvoarelor”, „zîna care toarce noaptea”², la noi cuvîntul apare **eu uu** înțeles larg, ca denumire pentru ființe supranaturale cu însușiri variate. Zînele noastre concretizează ceea ce în mitologia *lahnă* era atribuit diferitelor divinități, așa că numele zeiței *Iliana* a fost generalizat pentru un șir întreg de ființe supranaturale. Crin *zînă*, cu reminiscențe de păgînism, se înțelege întrucîtva eeea ce latinii exprimau prin *dea*. Cum să ne explicăm această eeneralizare a numelui unei singure divinități, Diana? Cred că **la** aceasta a contribuit forma cuvîntului, mai mult decît motive folklorice. În inscripțiile latine găsim deseori scris *Deana* în loc **de Diana** — particularitate căreia mi se pare că nu i s-a dat destulă **ilenta**. Se poate foarte bine ca *Deana* să nu fie datorit unui fenomen de grafie, redării hiatului *ia* prin *ea* sub influența cazurilor în care aceste două hiaturi se confundau. Prin frecvența cu care **apare**, *Deana* ne face impresia unei forme cu fonetismul alterat

în liliim la scriitori anteriori (cf. Daremberg și Saglio, *Le*). Martial spune iulr-un loc (X, 44, 5-6):

...at non et stamina differt

Atropos, atque omnis scribitur hora Ubi.

În legătură cu acest pasaj e de amintit că pe un basrelief din Muzeul iipitoluiului ursitoarea Atropos ține un sul pe care e scris ce i se va întîmplă cuiva în viață. Credința aceasta o găsim, de altfel, trecută de la romani la greci.

¹ G. Weigand, *Die Aromunen*, II, 119; S. Pușcariu, *Etym. Wb.*, 1942. Derivarea lui din *divina*, cum am crezut altă dată (*Hist. I. roum.*, 1, 102), rămîne la o parte.

² Cf. E. Tappolet, în *Schweiz. Archiv f. Volkskunde*, XXII, 225 urm.; Meyer-Liibke, *Rom. etym. Wb.*, 2624; A. Horning, în *România*, XLVIII, 135; G. Rohlf, în *Arch. rom.*, IX, 156.

Alb. zans „zînă a cîntecelor”, deși e pus de obicei în legătură cu *za „glas”*, nu poate fi decît tot *Diana* (N. Jokl, *Studien z. alb. Etym. u. Wortbild.*, 97—98; G. Weigand, în *Balkan-Archiv*, 1,264; cf. M. Lambert, *Die Volkspoesie der Albaner*, Sarajevo, 1917, 42; *Alb. Märchen*, Viena, 1922, 40).

³ Altfel: CIL. III, 424, 3156a, 12370, 12557, 14076, 14086, 14206¹³, 14209, 14211¹⁴, 14414; IX, 4187, 6314; X, 5045, 5671, 8071¹⁵; XI, 1211, 3552; XII, 1278, 1812; XIII¹⁶, 8173-5; XIII¹⁷, 12048; XIV, 2212 - citatele ar putea fi ușor înmulțite.

din cauză că se stabilise o legătură între *Diana* și *Dea*, crezându-se că cel dintâi era direct înrudit cu cel din urmă, un derivat al lui. Această apropiere s-a putut întâmpla cu atât mai ușor cu cât vorbindu-se despre *Diana* se zicea adeseori *Dea Diana*. Printr-o asemenea asociere și falsă derivare *Diana* — *Deana* a putut deveni cu vremea o denumire generică, echivalentă cu *Dea*, și aceasta cu deosebire atunci când din cultul păgîn s-au mai păstrat numai unele elemente, noțiuni vagi, când numele altor divinități au dispărut, nu însă și *Diana*, care a fost favorizat desigur să se menție pentru că se referea la vieața mai simplă, rustică, așa cum și alteori o vedem continuată din epoca romană și lăsând urme caracteristice în vocabularul nostru sau din alte ținuturi romanice. În aromână, pe lângă *dzină* găsim și o formațiune nouă, masculinul *dzin* cu înțelesul de „zeu”¹, de unde se vede iarăși cum noțiunea generală despre divinități păgîne s-a păstrat la noi în jurul numelui Dianei.

Ca raportându-se la folklor trebuie menționat și *mărțișor*, ar. *marin*, care ne îndreaptă spre superstiții comune în legătură cu luna mart.

Un grup relativ bogat îl formează termenii referitori la înrudire. Dr. *bărbat* < *bārbatus*, ir. *bārbat*, ar. și megl. *bārbat* arată aceeași evoluție semantică spre înțelesul de „soț prin căsătorie”, cum în același timp servește a designa sexul masculin, corespunzând astfel lat. *vir*, care, de altfel, nu numai în românește, dar și în alte limbi romanice nu a lăsat nici o urmă. Deși înțelesul românesc poate fi urmărit pînă în latină², totuși avem de-a face și de data aceasta cu o formă caracteristică a lexicului nostru și, ca atare, nu poate fi despărțită de celelalte. Dr. *făt*, *țață* și *fecior* < *fetus* („puiul unui animal”, dar și cu semnificație apropiată de cea din românește, v. Georges), *feta*, **fetiols*, împreună cu ir. *fet*, *fete*, *fecor*, ar. *feată*, *ficior*, megl. *felă*, *ficior*,

¹ Cum *zină* este identic cu „zeiță” și corespunde lat. *Dea* ne arată bine aromâna: într-o poveste publicată de P. Papahagi (*Basme aromâne*, 439—441) se spune despre *Dzina Lună* că e soră cu *Dumnidzălu Soare* — evidentă urmă de păgînism și cu atât mai semnificativă cu cât se știe că în mitologia latină Diana era însăși luna.

O indicație indirectă că numele Dianei a putut fi interpretat cum spunea ne-o dată expresiunea franceză *pardienne* în loc de *pardieu*, arătînd apropierea — artificială însă — care s-a făcut între *Dieu* și *Dienne* (cf. W. von Wartburg, în *Arch. rom.*, IV, 279).

² Apare chiar un *Dzin a mărîl'ei*, *Dzin de amare* „Zeul mării” (P. Papahagi, *l.c.*, 250).

³ Forma *marț* ca în aromână se aude în jud. Prahova; despre *marțu* la aromâni, v. *Lumina*, II, 68; IV, 78.

⁴ Cf. *Dicț. etim.*, 134.

atestă un semantism special, prin aceea că apar ca reflexe ale vieții păstorești de la noi, pentru că numai în graiul ciobanilor fetus, cu derivate ale lui, a putut deveni un cuvînt tipic, alături de *fiu* sau *băiat*, după ce la origine sensul lui curent fusese acela de „puiul unui animal”¹. Ca dr. *fin*, ar. *Kil'in* ne duce spre lat. **filius* și acesta reapare în alb. *fijan*, cu același sens, așa că avem un alt exemplu de comunitate semantică între română și albaneză. Dr. *văr*, ar. megl. cer prezintă un caz de semantism datorit unei izolări: reproducînd pe lat. *verus*, la origine a fost un adjectiv pus pe lângă *cusurin* < *consobrinus* și însemnînd „văr adevărat, drept”, cum arată aromâna care pe lângă *ver* întrebuintează cu același înțeles pe *cusurin ver*; dacoromâna și meglenita trebuie să presupunem că au cunoscut și ele altădată forma *cusurin* și cînd ca a dispărut înțelesul ei s-a transpus în *ver*, *văr* la care fusese alăturată mai înainte.

În denumirile pentru părțile corpului, dialectele noastre se întîlnesc foarte des, deosebindu-se mult de ceea ce în sensul acesta ne dă lexicul altor limbi romanice. *Creștet*, ar. *crașlil-* arată o derivare comună din noțiunea de „a crește”, pentru că aceasta trebuie să fie etimologia cuvîntului, și în felul lui e un termen expresiv pentru a designa partea de sus a capului. *Falcă*, identic în aromână și meglenita, prezintă un semantism caracteristic prin trecerea de la noțiunea de „seceră” a lat. *falx* și pe care o atestă și alb. *felkinz*, reproducînd un derivat al acestuia din urmă (**falcinea*). Cu toate că și în alte limbi², prin asemănarea care s-a stabilit între seceră și falcă sau altă parte a corpului, găsim forme analoge celei românești, totuși *falcă* trebuie pus și el în seria latinismelor cărora li s-a imprimat de timpuriu un înțeles special în limba noastră. *Lingurea*, *lingurică*, trans. *linguriță*, mold. *lingurice*, alături de ar. *lingurițe*, *linguriță**, megl. *linguriăiu*, sînt denumiri caracteristice în dialectele noastre pentru o parte a corpului care s-a părut că seamănă cu *lingura*. *Mădular*, în aromână cu același înțeles (dar și „partea occipitală, ceafa”), arată de asemenea o accețiune particulară, ca derivat din *medulla* (**medullarium*). *Rost* „gură” (mai ales în vechea românească), și tot astfel în meglenita, arată o ușoară deviere de la înțelesul primitiv, pentru că lat. *rostrum* însemna „cioc, bot” și numai rareori era întrebuintat întrucîtva

¹ Cf. *ibid.*, 560.

² Și *creștic*, v. *Jahres*. lui Weigand, XIII, 70.

³ *Dicț. etim.*, 546.

⁴ G. Weigand, *Die Aromunen*, II, 106.

ta în românește. *Șale* (tot așa în aromână) arată, față de lat. *sellā*, o modificare semantică ce se regăsește în albaneză (*sal'z*). *Șezui* și ar. *șidzul* au același înțeles, ca derivate din *ședea*, *șideare*, după cum un înțeles analog îl avea uneori în latinește *sedes*. Poate fi menționat aici și *subsuoară*, ar. *sumsoară*, megl. *suptăsoară*, fiind compus din *supt* (< s u b t u s) și *soară* (păstrat în meglenită pe lângă forma compusă), acesta din urmă reproducând pe lat. s u b a l a, din s u b -f a l a¹; deși chiar în latină a l a alături de „aripă” înseamnă și „subsuoară”, totuși forma românească, astfel cum este compusă și ca termen răspândit pentru a arăta o parte a trupului, se alătură la altele tipice din vocabularul nostru. Asupra lui *inimă*, v. cele spuse în prima parte a articolului (pag. 589).

Privitor la îmbrăcăminte, avem de relevat următoarele concordanțe. *Baier* „salbă” (în Transilvania; prin unele părți și „amuletă” purtată la gît)², întocmai ca ar. *bair*, *baieră*, megl. *baier*, reproduce după etimologia lui I.-A. Candrea³, pe lat. b a j u l u s „cel care ajută la dus, la purtat ceva”, tranziție semantică surprinzătoare, dar explicabilă totuși: pe *baierul* de la gît „se poartă” bani, mărgelile. *Baltă* „vălul miresei” (dialectal dincolo de Carpați)⁴, iu aromână *balta* „fâșie de pînză, de stofă pe care o pun femeile pe cap”, nu este altceva decât lat. b a l t e u s „cingătoare” cu o trecere do înțeles înlesnită de noțiunea „ce se pune peste ceva, cu ce se înfășură ceva”. *Izmenă*, ar. *zmcani*, megl. (*izmeană*, cuvînt cum se știe de origine slavă (vsl. *izmena* „schimbare”), se explică în același fel ca it. *mutandc*: „ce se schimbă” > „haină ce le schimbă” (comp. prov. *mută*, *meiră* „changer un eni'ant de langues”, cum și al nostru *schimburi* și ar. *alăxămintu*).

Cuvinte cu care sînt numite unele boale apar iarăși identice în dialectele noastre. Astfel: *blinda*, la fel în aromână, ca derivat din *blînd* < b l a n d u s și explicabil în sensul că s-a înțeles prin el o bubă mai ușoară; *greață*, tot așa în aromână, reproducînd pe *g r e v i t i a (< g r o v i s, g r a v i s) și derivînd din înțelesul de „greutate” pe care *greață* îl mai avea în vechea românească și l-a păstrat încă aromâna, alături de celălalt; •*vărsat*, ca derivat din *vărsa* < v e r s a r e și întîlnindu-se cu

forma compusă ar. *aruvirsare* „a căpăta bube, după o boală, pe buze” (și sb. *aruvirsătură* „bube ce ies pe buze după o boală, după friguri”)¹ < r e v e r s a r e; sensul formelor românești se explică prin aceea că erupțiunile pe corp au părut că sînt ceva ce „se varsă” și se împrăstie pe piele. Poate fi relevat aici și *mătreacă*, ar. *mălrață*, care presupune o formă latină vulgară *m a t r i c i a, derivată din m a t e r care uneori apare cu sensul de „materie ce se depune”, așa de aici a fost decus înțelesul românesc².

Ca termeni pentru anumite obiecte în primul rînd e de amintit *amnar* care sigur că are la bază înțelesul de „mină” („fier care se ține în mină”) și poate fi derivat chiar direct din lat. m â n u a l e; pe lângă *amnar* meglenită cunoaște forma simplă, necompusă cu *a*, *mănar*, iar în aromână avem *mînar* (și *mînear*). *Leagăn*, ir. *legăr*, ar. *leagîn*, megl. *legăn*, pe care în *Dict. etim.* l-am explicat ca derivat din verbul *a legăna*, ar arăta de asemenea un semantism special: admițînd că *legăna* e rezultat din *l e v i g i n a r e (< c l e v i s)³, am avea ca punct de plecare înțelesul de „a mișca ușor”, de la care s-a putut ajunge la semnificația din românește.

Semantism dialectal comun arată cu deosebire cîteva nume de lucruri referindu-se la țesătorie.

Lui *fuior* îi corespunde în aromână și meglenită *fiilor*, iar originea lui nu poate fi decât *f o l l i o l u s < f o l l i s, înțelegîndu-se prin acesta forma umflată (ca un „foaie”) pe care o are grămada de lînă pusă pe furcă.

După cum s-a observat și de filologi și de etnografi⁴, chiar *furca* de tors, numită astfel în toate dialectele, nu corespunde la noi, ca înțeles, latinului *furca*, pentru care sînt atestate numai celelalte semnificații, păstrate și în românește (furcă de fîn, furcă de spînzurătoare). în albaneză *furke* apare cu același înțeles și ne întrebăm atunci care poate fi explicația lui. Deoarece romanii, după informațiile pe care le avem asupra industriei lor casnice, nu par să fi cunoscut furca de tors cu coarne, obișnuită la noi și la albanezi, ar urma ca ea să fie de proveniență streină, un motiv etnografic transmis de la iliri sau traci. într-un studiu

¹ I. Dalametra, *Dict. mac.-rom.*, 29; P. Papahagi, *Din lit. pop. a aromânilor*, 261.

² Cf. *Dict. etim.*, 1071.

³ Altfel, ca de proveniență autohtonă, încearcă să-l explice N. Drăganu, în *Dacoromania*, III, 509 urm.

⁴ Pentru etimologia pe care am admis-o cred că vorbește și prezența lui *a g i n a* în sardă (camp.) cu înțelesul de „leagăn” (cf. Meyer-Lubke, *Rom. etym. Wb.*, 282].

⁵ Cf. I.-A. Candrea, *Straturi de cultură și straturi de limbă*, 10, 21.

¹ Comp. și formele romanice corespunzătoare lui *sessus* (Meyer-Lubke, *Rom. etym. Wb.*, 7882).

² V. S. Pușcariu, *Etym. Wb.*, 1667.

³ V. *Dict. I. rom.*, publ. de Academie, I, 462.

⁴ *Dict. etim.*, 127. Cf. V. Bogrea, în *Anuarul Instit. de ist. naț.*, Cluj, I (1922), 319.

⁵ *Dict. I. rom.*, I, 432.

asupra furcei de la noi, D. Pușchilă¹ a exprimat părerea că ea, sub forma care explică schimbarea de înțeles al lui *furca*, ar fi fost cunoscută mai întâi la sudul Dunării și de acolo ar fi trecut la nord. E o presupunere care nu ne ajută la lămurirea acestei particularități din vocabularul și etnografia noastră și, de fapt, ea cade în fața altei constatări². În sudul Franței, în Hautes- și Basses-Pyrenees și în Haute-Garonne, cum am amintit în *Dicț. etim.*, 693, și cum relevase chiar Pușchilă, un derivat din *furca*, anume *hursero* (*husero*), apare cu semnificația din românește, de „furcă de tors”³. Mai mult: în bască avem iarăși ceva analog; Azkue dă în dicționarul său următoarele forme: *burkila* (la Salazar, în Basse-Navarre, și în Roncal), *murkila*, *murkil'a* (tot acolo și în Labourd), *urk(h)il(a)* (Basse-Navarre) cu înțelesul de „quenouille à filer la laine” și derivând din *fure* a. Deci în Pirinei, și chiar la basci, cuvântul latin a ajuns să însemne același lucru ca la noi și la albanezi. E o coincidență de luat în seamă și pe care am căutat să o urmăresc mai de aproape. Din informațiile pe care le-am cules când am călătorit în ținutul basc nu am putut avea confirmarea că ar fi cunoscută acolo furca de tors, la fel cu cea de la noi. M-am adresat atunci directorului *Muzeului basc* din Bayonne, comandantul W. Boissel, și d-sa a avut bunăvoința să-mi comunice că în colecțiile muzeului nu se găsește această formă de furcă, dar, cum a putut afla, se pare că era întrebuințată altădată — și iu această privință d-sa îmi scrie: „Je recois un mot de M. Eugene Bcguerie, de Tardets, en Soule. Il me dit qu'il «croit beaucoup que les quenouilles à fourche existaient autrefois dans le pays» et qu'il fera des recherches à ce sujet”. Până la tipărirea acestui articol alte știri nu am mai avut, dar se poate ca ele să-mi aducă asigurarea că la basci se torcea altădată din furci ca ale noastre. Pentru Hautes-Pyrenees, neputînd face direct o anchetă, datoresc prietenesei bunătați a lui Joseph Ageorges informația aceasta care, la rugămintea sa, i-a fost dată de L. de Bondidier, conservatorul Muzeului etnografic (*Musee Pyreneen*) din Château-Fort (Lourdes): „Je ne connais pas de quenouilles à crampons ou à croissant dans les Hautes- et Basses-Pyrenees. Je n'ai jamais eu l'occasion d'en voir. Il n'y en avait pas dans la collection de quenouilles de Frossard, qui m'a ete donne pour le Musee. Je connais ici seulement deux modeles de quenouilles: la quenouille à laine en bois, le plus souvent sculptee

¹ *Conv. lit.*, XLVIII, 465, 660 urm.

² Cf. Th. Capidan, în *Dacoromania*, III, 197.

³ *Atlas lingu.*, 1119.

d'apres des motifs rappelant l'art maure, et la quenouille à lin en roseau, souvent ornee egalement mais de facon moins riche”. E posibil totuși ca și în Hautes-Pyrenees să fi existat furca rămurată, pentru că altfel nu ne putem explica forma *hursero*. În cazul acesta neavînd dovezi că ea s-a transmis de la romani, rămîne să presupunem că era cunoscută populațiilor primitive din Pirenei, din Carpați și Balcani și aceasta a făcut ca latinul *furca* să fie aplicat la același obiect. Concordanță etnografică și semantică interesantă, asupra căreia am crezut că trebuie să insistăm pentru că se alăturază la altele pe care le constatăm între Pirenei și regiunea carpato-balcanică.

Rășchilor, ar. *arășcl'itor*, megl. *dișcl'ilor* (prin înlocuirea lui *râs-* cu *dis-*), deși nu este clar ca etimologie, cuprinde probabil și el un semanticism special plecînd de la înțelesul de „a desface un fir, a-l întinde, a-l așeza pe ceva”. S. Pușcariu⁴ crede că forma verbală corespunzătoare *rășchia* „a pune pe rășchitor” reprezintă un latin vulgar **r a s i c u l a r c* „a zgîria, a scobi, a săpa” și accepțiunea din românește s-ar datori influenței lui *rășchira*. Etimologia e departe de a fi convingătoare și cred că *rășchia* poate fi mai curînd raportat la *rest*, *icula* „sforicică”, admițînd un derivat al acestuia, **resticn Iare*⁵.

Rost, de la înțelesul de „gură” amintit mai sus, a ajuns să însemne „deschizătura itelor prin care trece suveica” și tot astfel în aromână (*arosl*) și meglenita (*rost*), unde se întrebuințează și *gură* cu o semnificație analogă (comp. *graiuri* „firele de la război”). De amintit- și *tort* care, identic în aromână și meglenita, arată o abatere de la accepțiunile lui *tor tu s*. Cît despre *pînză*, ir. *pânzc*, *Rr.pîndză*, megl. *pondză*, deși etimologia propusă de S. Pușcariu (**p an d i a < p a n d e r e*) nu e absolut sigură⁶, nu poate fi îndoială că arată o derivare semantică '-omnă de la un înțeles deosebit la origine.

⁴ Și *ariskitor* (în dicționarul lui Dalametra și în revista *Lumina*, VI (1908), april. pag. 20), dar forma aceasta se vede bine că a fost dacoromânizată de cărturari.

⁵ *Etym. Wb.*, 1441; cf. Meyer-Liibke, *Rom. etym. Wb.*, 7072.

⁶ E numai întâmplătoare asemănarea de formă cu sirbo-cr. *rasak* „rășchitor” (v. dicționarul lui Karagic și *Arch. f. slav. Phil.*, XXXIII, 369), derivat din tema *rah-* însemnînd „a desface, a rări” (cf. Miklosich, *Etym. Wb.*, 272). Sau poate trebuie să admitem o înrîurire slavă în înțelesul formei românești așa cum am explicat-o din latină. O presupunere îndreptățită cînd ne gîndim că termenii noștri de țesătorie arată adeseori influență slavă.

⁷ În sprijinul ei vorbește totuși sard. log. *isteza* „bucata de pînză sau de postav întinsă pe război” <*e x t e n s a* (cf. M. L. Wagner, *Das Hindi. Leben Sardiniens*, 134), deci cu o schimbare de înțeles ce s-ar apropia de aceea a formei românești, dacă derivă într-adevăr din *p a n d e r e*. Comp. și viri.

Referindu-se la animale avem de înregistrat următoarele forme. *Albină*, ir. *albire*, ar. *algină*, megl. *albină* din lat. *alvina* < *alvus* „stup”. Dr. dialectal (în Bănat) *nămaie*, ar. *nămal'e* (*numai'e* și *nămal'u*, *numai'ii*), megl. *numai'd*, însemnând „oaie”, ne duce spre lat. *animalia*, pl. lui *animal*, și restrângerea înțelesului stă în legătură cu viața păstorească de la noi: creșterea oilor fiind îndeletnicirea de căpetenie a strămoșilor noștri, pentru ei oaia însemna mai mult decât toate celelalte animale și de aceea cuvântul latin ajuns să fie aplicat în special la ea, să capete o accepțiune redusă. *Fiulare*, ca și ar. *flutur*, presupune, cum a arătat I.-A. Candrea², un latin vulgar **flutu* *l* *u* *s* < *flutare* (*flufare*) „a pluti, a se mișca încoace și încolo, a filfii” (comp. alb. *fluture*). Deși italiana cunoaște ceva analog, *fiutola* „specie de farfalleta”, totuși forma românească rămâne de luat în seamă ca termen care a înlocuit pe lat. *papilio*. *Vită* (tot astfel în megl.) corespunde lat. *vita* prin o schimbare de înțeles pe care o întilnim și alteori, ca în cors. *vivu* „bestiame minuto, capre, pecorc”, sau informele slave plecând de la tema *ziv-* și însemnând „viață, animal, vită”³.

Cu privire la natură avem de înșirat mai multe cuvinte, nu mai puțin semnificative decât cele precedente.

Codru „pădure” și „munte”, tot așa în aromână, iar în istro-română numai cu înțelesul de „munte”, apare ca unul din latinismele care a suferit multe schimbări semantice. Plecând de la **quodrum* < *quadrum* „bucată pătrată”, *codru* se

tantra- „război de țesut, urzeală”, din tema indoeur. *ten-* „a întinde”, bine reprezentată în diferite limbi (cf. Boisacq, *Diel. etym.*, 947—948).

Etimologia **pandea* < **pannea* < **pannus*, propusă de P. Skok și K. Ostir, *Arch. za arb. star.*, I, 15, 96, 226, nu ne poate convinge.

¹ Cu privire la această formă v. mai de aproape cele spuse de I.-A. Candrea în această revistă, I, 173.

² *Dict. etim.*, 610.

³ Meyer-Lubke, *Rom. etym. Wb.*, 3384, admite mai curînd etimologia **fluctularc* > *flutura* > *fluture*, dar nu vedem nici un motiv să renunțăm la **flutul*, cit timp verbul corespunzător acestuia, *flutare*, *flutare*, explică foarte bine înțelesul românesc (comp. *fluitantia vela* la Pliniu).

Pentru derivarea de nume ale fluturului din „a filfii”, cf. H. Schuchardt, în *Zs. f. rom. Phil.*, XLI, 350; B. Munkácsi, *Arfa es kauk. elemek*, 443.

⁴ F. D. Falcucci, *Vocab. dei dial. della Corsica*, s.v.

⁵ Miklosich, *Etym. Wb.*, 411.

⁶ Etimologia aceasta e singura admisibilă, cu toate contestațiile unor etimologiști care consideră cuvântul ca împrumutat din albaneză, unde *kodrs* înseamnă „deal” și după părerea acestora ar deriva din fondul indoeuropean al albanezei (cf. mai în urmă; II. Baric, *Albano-rum. Studien*, 40). V. și Th. Capidan, *Dacoromania*, I, 509-510; II, 481.

explică prin înlăturarea semnificației speciale de „pătrat” și prin asocieri cu forme ca *pămînt*, *pădure*: *codru de pămînt*, *codru de pădure* „bucată de pămînt, bucată de pădure”, de unde prin izolare *codru* a putut să însemne „pădure”, sub influența mai ales a vieții strămoșilor noștri în munți. Sensul de „munte” din acela de „pădure” se explică și mai ușor. exemple de asemenea semantism fiind cunoscute și din alte limbi⁷.

Pădure, tot așa în aromână, din *padulem* (*padulem*), cu o alterare semantică pe care o arată și alb. *pili*. Analogii (în slavă: sîrb. *bloto* „pădure mlăștinoasă” față de vsl. *blato* „baltă”) ne arată că trecerea de la noțiunea de „mlăștină” la aceea de „pădure” poate fi înțeleasă⁸. E posibil, de altfel, ca evoluția semantică pe care a urmat-o *padulem* în limba noastră să fie și ea un reflex al vieții păstorești: ciobanilor deprinși să trăiască în munți, cînd se cobora» la șes, a putut să li so pară co locuri împădurite mlăștinile cu papură înaltă pe care le întilneau în cale⁹.

Cînd zicem despre soare că *răsare* sau *scăpătă* redăm, iarăși, fără să bănuim, ceva propriu împrejurărilor de vială de la noi. Cum am arătat, împreună cu I.-A. Candrea¹⁰, amîndouă aceste cuvinte nu se pot explica decât gîndindu-ne la traiul strămoșilor noștri în munți. După cum *răsări*, din lai. **resalire*, a putut fi aplicat la soare pentru că în munți, într-adevăr, cînd el se ivește din nou face impresia că „sare” peste culmi, tot așa *scăpata*, ar. (*a*)*scăpilare*, megl. *scăpaturi*, reproduceînd pe **excapilare* < *capilare* *u* *t*, arată o asociere cu impresii din munți: acolo soarele apunînd se vede trecînd peste „capul”, vîrfurile lor (comp. *capita montis* la Virgil; basc. *kapeta* „vîrf de munte”). Ceva analog ne ofere albaneza (cal.): *kaplim* „apusul soarelui” și *kaptz* „partea din dos a unui munte” concordantă semnificativă și ea. Că astfel trebuie interpretat semantismul lui *scăpata* ne dovedesc și unele întrebunțări ale lui *ascăpitare* în aromână: se vorbește în basme

⁷ La exemplele date în *Dict. etim.*, 384, de adăugat: Răsp. la Chest. N. Densusianu, mss. Acad. Rom., 4547, f. 125; 4548, f. 20; 4550, f. 303.

⁸ Cf. N. Jokl, *Linguistisch-kulturhist. Untersuch.*, 162. Semantismul lui *codru* se poate explica fără să admitem influența slavică, părăre pe care a exprimat-o P. Skok, în *Arch. f. slav. Phil.*, XXXVII, 84.

⁹ De comparat poate și lat. *silva*, alături de gr. *z\oc*, cum admite M. Niedermann în *Anzeiger la Indogerm. Forsch.*, XXIX, 36. Cf. și Berneker, *Slav. et. Wb.*, 739, s. *log**.

¹⁰ Cf. P. Papahagi, în revista *Dunărea*, 1923, 114.

¹¹ *Bul. Soc. fii.*, II, 11-12.

de *muntile Ascăpitat, iu kare soarle*; prin comparație cu apunerea soarelui, se zice despre cineva care trece peste vârful unui munte, unui deal, că *ascăpita: scăpita munțul'i; cit ascăpita aușlu după dzeană; cit ascăpitară niși dipu dzeană; cit ascăpitară alantși după dzeană; cit ascăpita după dzeană Griva; după te ascăpita dzeana frate-su; luă dzeana, dzeana, că oile stearpe ascăpita naparte — tu aridzim**; *scăpitaș dao măgule*; ar. *dzeană* se știe că înseamnă „deal” și din exemplele citate, ca și din numele muntelui pus în legătură cu apusul soarelui, se vede bine cum *scăpata* ne evocă și el vieța de altădată pe pământul nostru.

Pentru că am amintit acest cuvânt să ne oprim un moment și la el. Deși nu este absolut sigură etimologia din lat. *p a v i m e n t u m*, totuși *pământ*, împreună cu ir. *pemint*, ar. *pimintu*, megl. *pimint*, arată un semantism comun ce l-a făcut să se îndepărteze de la noțiunea formei latine pe care o reproduce, oricare ar fi ea. Istoria acestui cuvânt ne-o putem reprezenta, în parte, astfel. Alături de *t e r r a* a circulat în latina orientală o formă în *-m e n t u m* cu un înțeles desigur mai restrâns decât al celei dintii. Cîțva timp *țeară* a fost cuvîntul obișnuit pentru a exprima același înțeles ca lat. *t e r r a*, cum dovedește ar., megl. *țară* și derivatul dacoromân *țarină*; mai tîrziu forma derivată din cea latină în *-m e n t u m* și-a lărgit accepțiunea, apropiindu-se tot mai mult de *țeară*, cu care s-a găsit în concurență. Acesta a continuat totuși să mai fie întrebuițat uneori cu semnificația lui primitivă în aromână și meglenita, pe cînd în dacoromână a rămas restrîns la semnificația cunoscută, față de preponderența pe care a luat-o *pământ*. De altă parte, în aromână alături de *țară* și *pimintu* a început să fie întrebuițat de la o vreme, cu o accepțiune analogă, forma *loc* și încetul cu încetul aceasta s-a impus în fața celorlalte, reducînd circulația lui *țară* și făcînd aproape să dispară *pimintu*, care se mai aude numai în expresiunea *anurzeăște a pimintu* „miroase a pământ”.

Este de relevant și *lume* care în toate dialectele noastre, după ce a însemnat „lumină” ca lat. *l u m e n* — sens păstrat încă în

* P. Papahagi, *Basme arom.*, 22^b.

* P. Papahagi, *Din lit. pop. a arom.*, 942.

* P. Papahagi, *Basme arom.*, 28, 118, 156, 196, 230.

* *FrățiVa*, I (1903), 228.

* *Lumina*, III, 68.

* Semantismul acesta, deși i s-a găsi poate alte analogii (cf. H. Pederesen, *Kelt. Gramm.*, I, 89; A. Walde, *Etym. Wb.*, s. *tellus*), e probabil datorit influenței turcești, așa că ar fi relativ recent (comp. turc. *jer* „loc, pământ” și alte forme corespunzătoare la H. Vâmbéry, *Etym. Wb. d. turko-tat. Spr.*, 127-128).

unele expresiuni —, a ajuns la semnificația actuală sub influența vsl. *svetb* „lumină, lume”; schimbarea de înțeles ne duce și de data aceasta spre primele contacte ale noastre cu slavii.

Două adjective cari; nu trebuie uitate în această serie de relevări semantice sînt *albastru*, tot astfel în aromână², și *tare*, ir. *tare*, megl. *lari*; cel dintii, ca derivat din *albuș* (**a l b a s t e r*), e ușor de explicat prin faptul că s-a plecat de la noțiunea: „de colorare apropiindu-se de alb, alburie”; mai puțin lămurit apare cel de-al doilea, din *t a l i s*; P. Skok³ îl consideră ca influențat de slavă, pentru că acolo *jak*, pe lîngă înțelesul de „asemenea, atare” prezintă uneori și pe acela de „tare”; aceasta ar putea găsi o confirmare în semantismul identic al alb. (Borgo Erizzo) *atl8, atil*, al cărui înțeles de „tare” s-a dezvoltat din acela de „asemenea, atare” sub influența croatului *jak*; ne întrebăm totuși dacă schimbarea de înțeles nu s-a putut produce în românește independent de slavă: din expresii ca: *se crede tare ca mine, nimeni nu e tare ca mine* însemnînd „se crede astfel ca și mine, nimeni nu este tot așa ca mine” (adică: „puternic, zdravăn ca...”), s-a putut ajunge la semnificația obișnuită azi⁴.

Din toate formele pe care le-am alăturat aici — și am ales pe acelea care mi s-au părut că trebuie ținute cu deosebire în samă⁵

¹ Și în slavă semantismul se poate să fie împrumutat; el se întâlnește cu acela din limbi orientale, în special turco-tătare, unde aceeași temă *-ac* înseamnă și „lume” și „lumină” (H. Vâmbéry, *Lc*, I, și *Die primitive Cultur des turko-tat. Volkes*, 149). Am avea atunci un caz analog aceluia pe care îl presupuneam cînd am studiat forma *parte* „soartă”: *Grai și suflet*, I, 322.

² Și *nalbastru*, cu înțelesul de „cenușiu” (G. Weigand, *Rumänen u. Aromunen in Bulgaricn*, 88).

³ *Arch. f. slav. Phil.*, XXXVII, 87.

⁴ Cf. E. Berneker, *Slav. et. Wb.*, I, 417.

⁵ G. Weigand, *Jahresb.*, XVII, 224.

* Cf. și V. Bogrea, în *Dacoromania*, II, 899. în Maramureș, cum a arătat T. Papahagi (*Grai și suflet*, I, 330), *tare* se mai aude încă cu înțelesul lui primitiv.

* Am lăsat la o parte cuvinte ca (*In*)*junghia* (ar. *gunğlare*), pica (ar. *kieare*, megl. *picari*), *mătură* (ir. *melure*, ar., megl. *metură*), *muche* (ir. *mucl'q*, megl. *mucl'ă*) *păstaie* (ar. *pista'le*) *stup* (ar. la fel), fie pentru că mi s-au părut mai puțin semnificative, fie pentru că rămăneau izolate de grupurile semantice pe care le-am amintit (pentru vreo două din ele nu avem nici indicații etimologice sigure); ar fi fost de relevant și identități de semantism în întrebuițarea cîteodată a unor verbe ca *petrece*, ar. *pitreafire*, *trage*, ar. *tradzire*, megl. *traziri*, dar și acestea mi s-au părut că prezintă mai puțin interes decât acelea asupra cărora am insistat.

— se evidențiază și din punct de vedere al semantismului comunitatea de dezvoltare, pînă la o epocă, a dialectelor noastre. Numai interpretări unilaterale și prejudecăți învechite — cum le mai întîlnim prin unele studii, mai ales ale istoricilor — pot să înfățișeze altfel trecutul nostru, să-l ducă spre părerea că românismul de la nordul Dunărei s-a dezvoltat independent de cel de la sud, că dacoromânii, aromânii și istrienii reprezintă elemente de latinitate izolată din Orient. Toate deducțiunile filologiei vin să dezmințim această părere.

Din cuvintele studiate reies și unele constatări cu privire la raporturile dintre română și albaneză (v. cele spuse despre *măreț, învăța, cuvînt, certa, turba, ura, urî, fin, falcă, șale, pădure, scăpata*), cum și asupra înrîuririi slave mai vechi la noi (v. observațiunile privitoare la *juca, lume* și ce este poate de admis pentru *tare*). Nu am putea înțelege istoria lor dacă anumite infiltrațiuni albaneze și slave nu s-ar fi produs în româna primitivă.

Ocupîndu-ne de forma *zîna*, am relevat că ea apare ca o urmă de păgînism mai accentuat decît în alte țări romanice unde s-a păstrat latinul *Diana*, și aceasta concordă cu ceea ce rezultă și din alte elemente ale folklorului nostru. S-au transmis și aiurea motive arhaice, credințe, obiceiuri din epoca păgînă, cum și cuvinte referindu-se la ele, dar la noi, fie că le luăm izolat, fie că le privim în întregime, ele atestă supraviețuiri mai caracteristice.

Ca reflexe ale vieții păstorești am văzut că sînt semnificative cuvintele *dor, merge, făt, scăpata* (poate și *pădure*). Seria lor, de semantism comun, e redusă, dar aceasta nu ne împiedecă să le luăm în considerație, cu atît mai mult cu cit ele se alătură la alte forme care, izolat, în dialectele noastre dovedesc tot semantism păstoresc.

Pentru psihologia poporului nostru cu deosebire elocvente sînt acele cuvinte care arată devierea de la o noțiune abstractă la una concretă (cum este *inimă*) sau redarea prin ceva concret a unei noțiuni abstracte (*suflet, rușine, dreptate, strîmbălate*). Cîteva din aceste cuvinte, ca *inimă, suflet, rușine* și tot așa *sărbătoare* — la care s-ar putea adăuga altele în afară de cele din seria pe care am studiat-o —, pun în lumină spiritul de inovație care a străbătut adeseori vocabularul nostru. Elementele lui latine arată abateri de la formele tradiționale. Românul voind să redea

umle noțiuni a lăsat la o parte ce era fixat în vocabularul latin și a recurs la exprimări nouă, din același fond lexical, chiar pentru noțiuni foarte curente. E ca o emancipare lingvistică, o înlăturare a convenționalismului de vorbire: și desigur că nici aceasta nu se poate trece cu vederea cînd căutăm să fixăm unele aspecte ale sufletului românesc.

Grai și suflet, II (1926), 2, p. 310-327.

CUVINTE LATINE CU SEMANTISM
PĂSTORESC

I

Numai printr-o denaturare a latinității primitive istorici și filologi au putut crede mult timp că romanii au fost agricultori din timpurile cele mai vechi. Părerea aceasta a susținut-o și Mommsen¹, din considerațiuni pe care nu a știut să le înlăture perspicacitatea cu care alteori a reconstituit trecutul poporului roman. Realitățile istorice ne duc spre altă părere, aceea că romanii au fost, la origine, păstori, și de ele țineam samă când relevam altă dată² importanța acestei înfățișări etnice a lor și asemănările pe care le constatăm între păstoritul roman și al nostru. Astăzi cercetătorii vieții romane care țin samă de fapte în evidența lor nu mai stau la îndoială asupra acestei caracteristici a ei³.

¹ „Alte Spuren deuten dahin, dass, während die Indogermanen wahrscheinlich ein Hirtenleben führten und nur etwa die wilde Halmfrucht kennen, die Graecoitaliker ein Korn-, vielleicht sogar schon ein weinbauendes Volk waren". *Rom. Gesch.*, ed. a șasea, I, 18.

² *Păstoritul la popoarele romanice*, 11, 27.

³ E. Pais, *Storia critica di Roma*, I¹¹, 645 (cf. 703), se exprimă astfel în această privință: „Pascere le greggie fatte discendere dai monti, difenderle contro le razzie dei vicini e gli assalti dei lupi voraci, furono certo le occupazioni precipue dei primitive Sabini e dei Latini. E furono pure quelle dei piu vetusti abitatori del Palatino, che la tradizione ci presenta dapprima seminomadi e cacciatori eppoi cultori della dea Pales protettrice delle greggie e del dio Luperco"; v. și cartea aceluiași autor, *Histoire romaine* (în col. *Hist. genirare*, publ. de G. Glotz), Paris, 1926, I, 54.

Cf. L. Homo, *L'Italie primitive*, Paris, 1925, 89, 92, 96, 100, 104, 105; A. Piganiol, *La conquete romaine*, Paris, 1927, 38, 41, 45, 96. A. Grenier,

Totuși, prin studii de filologie vedem încă reapărînd vechea teorie sau nefăcîndu-se distincțiunea cuvenită între vieața păstorească și agricolă a romanilor. Astfel J. Marouzeau, în articolul *Lc latin, langue de paysans*, publicat în *Melanges lingüistiques offerts à M.J. Vendryes*, Paris, 1925, 251 urm., crede că ocupațiunea mai veche a romanilor trebuie să fi fost agricultura: „L'histoire primitive de Rome est celle d'une population agricole... Pendant les siècles oii se fait la conquete de l'Italie, le citoyen romain est à la fois soldat et cultivateur... C'est seulement aux IVe—11e siècles que commence avec le pâturage la depopulation des campagnes, agravee bientôt par la concurrence des exploitations agricoles de Sicile et d'Afrique". Prioritatea pe care Marouzeau o acordă agriculturii reiese și din cuvintele latine pe care le amintește mai departe cu explicații semantice, deși printre ele relevează și câteva referitoare la păstorit⁴, dar fără să recunoască adevărata lor valoare în vocabularul latin, mai ales cînd le alăturăm la multe altele de același fel⁵. Sînt, desigur, în lexicul latin forme al căror semantism resfringe mediul agricol, dar ele reprezintă un strat relativ mai nou, de cînd agricultura ajunsese să ia

Le genie romain, Paris, 1925, 8, 9, 136, înclină mai mult spre părerea că printre romanii primitivi se găseau și mulți agricultori, alături de păstori.

Mai de mult, împotriva părerii dominante atunci, importanța păstoritului pentru istoria romanilor a fost recunoscută de I. Guidi, *Bullettino della Commissione archeol. comunale di Roma*, IX (1881), 63 urm.; L. Mariani, *ibid.*, XXIV (1896), 42, 44. O carte, uitată azi, a lui G. Dorn Seiffen, *Vestigii vitae nomadicae tam in moribus quam in legibus Romanorum conspicua*, Traiecti ad Rhenum, 1819, merită și ea să fie amintită, pentru că, cu cunoștințe cum puteau fi pe vremea cînd a apărut, arăta o intuiție dreaptă a importanței pe care a avut-o păstoritul la romani; la pag. 16 dinsul spunea: „Quum enim romanam historiam, maxime vetustissimam, consulimus, ubique pastorum earumque rerum quae ad vitam pastoralem non dubie pertinent mentionem factam videmus”.

⁴ Modul de a vedea al lui Marouzeau se întîlnește cu al lui G. de Sanctis, *Storia dei Romani*, Turin, 1907, II, 464: „Il nome... del Palatino che sembra collegarsi con la dea pastorale Pale... e il culto di Luperco non bastano... a mostrare che il Palatino fosse soprattutto sede di pastori, dacehe antichissimo e pure il culto di Conso, dio agricolo in cui onore si celebravano la Consualia”; cam aceeași părere o găsim la H. Blery, care în studiul apărut la 1909, *Rusticité et urbanité romaine*, 5, caracterizează astfel graiul romanilor: „Leur vocabulaire est plein de mots appartenant à la langue des agriculteurs et des pasteurs”.

⁵ Vorbind de studiul lui Marouzeau, A. Meillet, *Rull. de la Soc. de ling.*, XXVI (1925), 56, spune: „M. Marouzeau considere le latin corame une langue de paysans (je dirais plus volontiers de propriétaires ruraux)”. Precizare care pleacă tot de la ideea că romanii au fost întîi și întîi agricultori.

extensiune la romani¹, pe cînd acelea care reflectează păstoritul ne duc spre epoca cea mai îndepărtată a vieții romane și sînt mult mai caracteristice decît celelalte.

O grupare a cuvintelor care arată prin semantismul lor influența păstoritului mi s-a părut că se impune dacă voim să cunoaștem mai de aproape unele aspecte ale limbei latine, privită ca expresiune a stărilor culturale. În prezentarea acestei părți a vocabularului latin nu voi insista asupra formelor binecunoscute cu înțelesuri derivate din noțiuni păstorești (*capecunia, peculium* < *pecu*, sau *ovile* „partea din Cîmpul Iui Marte unde se adunau tribunii să voteze”, denumire care nu a putut veni decît de la păstori gîndindu-se la al lor *ovile*; comp. *saepta* „locul în care se vota la comiții”); nu mă voi opri nici la cuvinte nedînd loc la observații mai amănunțite, cu aspect semantic ușor de explicat (d. e. *arictare* „a lovi”, a izbi, a bate” < *aries*, semnificație generalizată din cea primitivă, aplicată la berbecii bătîndu-se în coarne; *pascere* în diferite expresii arătînd semantism derivat din înțelesul păstoresc, dar mai ales într-o expresie ca *pascere oculos* „a da ochilor o priveliște, a desfăta privirea”, Cicero, *Verr.*, II, 5, 26; *Phil.*, XI, 3; comp. în aromână *iîi pasai od'il'i* „mă uit, privesc”). Mă voi ocupa în special de formele care prezintă particularități mai caracteristice și care au fost privite pînă acum izolat, nu în legătură cu semantismul păstoresc general, și la acestea vor veni să se alătore cîteva elemente ale vocabularului latin care nu au fost interpretate de etimologiști în acord cu semnificația lor reală, ducîndu-ne spre păstorit².

B i m u s

Despre raporturile lui cu păstoritul avem mărturia etimologică, pentru că derivă din **dvi-himos*, adică „de două ierni”, înțelegînd

¹ Evoluția agriculturii la romani așteaptă încă să fie mai bine cercetată. Că ei ar fi fost îndrumați spre această îndeletnicire de către etrusci — cum susține L. Homo, *Lc.*, 92, 130, 154 e o părere prea îndrăzneată. Romanii, chiar ca păstori, au cunoscut unele rudimente de agricultură, cum arată o parte din terminologia lor agricolă aparținînd fondului indoeuropean; ce era însă această agricultură rudimentară alături de păstorit e un punct care, printre altele, rămîne să fie precizat.

² Despre *pator*, *Palatium*, *Pales*, care intră în aceeași categorie, am arătat altă dată ce se poate spune și cred că istoria lor e deplin lămurită (v. *I-tiul Congres al filologilor români*, 89).

³ Afară de referințe speciale, etimologia cuvintelor de care ne ocupăm poate fi urmărită la A. Walde, *Lat. etym. Wb.*; Fr. Muller Jzn, *Altital. Wb.*

duse animalul care, născut după o iarnă, a trecut peste a doua, de unde sensul „de doi ani” (*ovis bima, vitulus bimus* etc). S-a zis pe urmă astfel și despre persoane: *tilium bimum*, Iustin, *Hist.*, XVII, 3, 17, și extensiunea înțelesului său a mers chiar mai departe (*planta bima* „plantă care ține doi ani”, Paladius, *De re rust.*, III, 25, 2; *legio bima* „legiune recrutată de doi ani”, Plancus c. Cicero, *Epist.*, X, 24, 3; *bimus honos* „funcție dată pe doi ani”, Ovid, *Pont.*, IV, 9, 64; cf. *Thesaurus*, II, 1992). La fel s-a zis *trimus* „de trei ani”, *quadrimus* „de patru ani” și calificative sau denumiri de animale în legătură cu anotimpurile se întîlnesc și în alte limbi (gr. x^{apo}? „ied de un an”, adică „de o iarnă”; vsl. *gybr* „oaie de un an”; sard log. *iefile* „miel pînă la șase luni” < *hibernus-f-ile*; germ. dial. *Einwinter* „capră de un an”).

Caracteristică pentru *bimus, trimus, quadrimus* este extinderea lor în afară de păstorit, pentru că au devenit termeni cu accepțiune generală pentru arătarea virstei, duratei.

C a l l i s

La scriitorii latini și în glosare vedem precizîndu-se bine înțelesul acestui cuvînt, în sensul că accepțiunea lui primitivă a fost aceea de „drum pe care trec vitele”, în special „drum îngust prin munți”; Isidor, *De diff.*, I, 539, spune: *semita hominum est, callis vero pecorum... proprie ergo callissemita tenuis, callo pecorum praedurata*; aceeași explicație o repetă dînsul în *Orig.*, XV, 16, 10: *callis est iter pecudum inter montes angustum*, iar în *Corp. gloss.*, IV, 432, cetim: *calles viae tritae pecorum vestigiis*; cf. V, 353, 595, și *Thesaurus*, III, 173-174).

După unii, *callis* ar fi înrudit cu miri. *caill*, cimr. *celli* „pădure”, iar după alții — părere mai admisibilă — ar reproduce pe un mai vechi **calnis* și acesta ar fi de alăturat la serbocr. *klanac* „trecătoare prin munți”, slovenul *klanac* „cărare prin munți” și alte forme care se pot vedea în dicționarul lui Berneker. În orice caz, *callis* ne evocă traiul vechilor romani în munți, și mai tîrziu semnificația lui originară s-a desprins din contingentele de vieață păstorească, ajungînd să se identifice cu aceea a lui *semita* și extinzîndu-se chiar pînă la accepțiunile lui *via*.

¹ M.L. Wagner, *Das ländl. Leben Sardiniens*, 106.

Campus

Deși Thurneisen (*Thesaurus*, III, 212) pune la îndoială identitatea lui cu gr. $\kappa\alpha\upsilon\tau\acute{\iota}\nu$ „îndoitură”, $\kappa\alpha\iota\upsilon\tau\acute{\iota}\sigma$ „îndoiesc”, $\kappa\alpha\iota$ „7cuAot” „îndoit”, totuși etimologia aceasta nu poate fi contestată și oricât s-ar părea de îndepărtat, la prima vedere, înțelesul cuvântului latin de al formelor grecești, el poate fi ușor explicat dacă ne raportăm la realități ale vieții păstorești. *Campus* a însemnat la origine „îndoitură, scufundătură”, adică „întindere de pământ cuprinsă între înălțimi, înfățișându-se ca o adâncitură”. Pentru cei care stau la munte, câmpul apare, în mod firesc, sau ca un loc așezat mai jos¹ sau ca o îndoitură, o scufundătură între plaiuri. În cazul din urmă, noțiunea de „câmp” vine să se apropie de aceea de „vale”, care în multe limbi prezintă o evoluție semantică analoagă (comp. lat. *vallis* și alte forme asemănătoare citate de Walde² și P. Persson³, la care se poate adăuga: cimr. *nani* „vale”, vind. *nadt-* „îndoit”⁴).

Prin conținutul lui semantic, *campus* apare ca una din mărturiile cele mai elocvente pentru viața în munți a vechilor romani.

C o h o r s

După dicționare și explicațiile etimologiștilor s-ar părea că însemnarea lui cea mai veche era aceea de „curte”. Altfel trebuie însă privit dacă reconstituim istoria lui. Tema de la care pleacă este **gher-* „a îngrădi”, reprezentată, cum se știe, în numeroase forme indoeuropene⁵, așa că semnificația primitivă a lui *cohors* a fost aceea de „îngrădire”. Aceasta însă, ca și în alte cazuri, ne duce tot spre păstorit, așa că putem presupune că în graiul romanilor păstori *cohors* a însemnat mai întâi „îngrădire pentru vite, țarc”. Noțiunea de „curte” trebuie să ne-o închipuim ca introdusă mai târziu, când locuința romanilor ajunsese să fie mai puțin primitivă. De altfel, *cohors* e atestat de mai multe ori tocmai cu

¹ De aici semantismul rom. *șes*, de care m-am ocupat altă dată. *Graisi suflet*, I, 336.

² *Etym. Wb.*, 805.

³ *Beitr. z. indogerm. Wortforsch.*, 540 urm. (cf. 102, 103, 108), și N. Jokl, *Studien z. alb. Etym.*, 39). Pentru forme analoage din limbile semitice, v. H. Moller, *Vergi, indogerm.-semit. Wb.*, 186.

⁴ H. Pedersen, *Kelt. Gramm.*, I, 149.

⁵ V. asupra ei mai în urmă: S. Feist, *Etym. Wb. d. got. Spr.*, 145; R. Trautmann, *Balt.-slav. Wb.*, 78.

sensul de „țarc”; Varro, *De res rustica*, II, 2, 9, spune: *illae [greges] in saltibus quae pascuntur... portant secum crates aut retia, quibus cohortes in solitudine faciant*; în *Itala* (Ioh., X, 1) se vorbește de *cohors ovium*, și aceleași cuvinte le găsim asociate în *Corp. gloss. lat.*, V, 354; cf. *Thesaurus*, III, 1550—1551¹. Din semnificația originară de „țarc” se explică ușor celelalte accepțiuni ale cuvântului: cum într-o *cohors* erau strânse vitele la un loc, s-a zis astfel și despre oameni, de unde înțelesul de „ceată” și aplicarea lui specială la viața militară; din noțiunea de „îngrădire” s-a trecut mai târziu la aceea de „curte”. Invers, raporturile semantice ar fi greu să ni le reprezentăm, ținând mai ales samă de condițiunile vieții romane la origine.

Considerare

Nu poate fi despărțit de *sidus*, și etimologia aceasta e menționată de Walde în *Vergleich. Wb. der indogerm. Spr.*, II, 250 — altă explicare a lui mai plauzibilă nu s-a dat. Ca derivare cu prefixul *con-* își găsește asemănare în *contemplari*, cu care de altfel îl vedem asociat uneori (*contemplari... et considerare coepit*, Cicero, *Verr.*, II, 4, 15; *consideramus... et contemplamur*. Apuleius, *Socr.*, XXIII). Cum ne putem însă reprezenta evoluția lui semantică? Mai multe explicații s-au dat și ele se pot vedea în *Lat. etym. Wb.* al lui Walde; nici una nu ne mulțumește însă, cum bine a arătat P. Persson², care, la rîndul său, a încercat să-i dea o nouă explicație. După dînsul, ar trebui să admitem că *sidus* a însemnat la origine „strălucire” și numai cu vremea a ajuns la înțelesul de „stea”, deoarece, ca neutru în *-s*, nu putea avea la început decît o semnificație abstractă. Cum noțiunile de „a străluci” și a „privi” apar adeseori înrudite, Persson presupune că s-a zis **siderare* cu înțelesul de „a privi” și atunci ușor s-ar lămurii *considerare*, format cu *con-* pentru a exprima concentrarea privirii spre un punct (comp. *conlueri*). Deși interpretarea lui Persson apare preferabilă celorlalte și s-ar părea convingătoare, totuși ea nu înlătură cîteva obiecțiuni. Presupunerea că *sidus* nu a putut însemna de la început „stea”, pentru că aspectul lui ne-ar duce spre o noțiune primitivă abstractă, rămîne contestabilă, cît timp latina cunoaște și alte neutre în *-s* care nu au înțeles abstract

¹ Accepțiunea păstorească a lui *cohors* e bine păstrată pînă azi în sardă (M.L. Wagner, *Lc.*, 108).

² *Lc.*, 366 urm.

(*corpus, litus* ș.a.). Dacă *siderare* ar fi existat cu semnificația de „a privi”, ne-am aștepta să găsim o cât de vagă urmă a lui în vocabularul latin. Rămîne deci să căutăm alt drum pentru lămurirea lui *considerare* și ne întrebăm dacă nu ne găsim și de data aceasta în fața unui cuvînt format în graiul păstoresc. Ciobanii, în singurătatea lor, sînt cu deosebire înclinați să contemple cerul și, în același timp, după stele se orientează ei ca să cunoască ceasurile nopții sau să-și îndrepte pașii în peregrinările lor. Această însușire a păstorilor o exprima bine A. Daudet cînd în *Les etoiles* din *Lettres de mon moulin* făcea pe un păstor să vorbească astfel: „Ici nous vivons plus pres des etoiles et nous savons ce qui s'y passe mieux que des gens de la plaine”. Despre stele în legătură cu păstoritul o observație a lui Vambéry¹ poate fi și ea amintită, deși pleacă de la o constatare care pune în discuție chestiuni ce nu ne interesează aici; vorbind despre termenii privitori la stele relativ mai săraci la popoarele turco-tătare decît d. e. la arabi, dînsul spune: „în legătură cu condițiunile primitive de viață nomadă a popoarelor turco-tătare și ținînd samă de faptul că nomazii, cum aceasta se observă la arabi, sînt foarte bunicunoscători ai stelelor... ne surprinde că la locuitorii turci ai stepelor cunoștințele despre stele apar mai reduse decît la alte popoare pe aceeași treaptă de cultură. E posibil ca o asemenea deosebire între nomazii din nord și cei din sud să provie din natura împrejurărilor, întrucît cerul stepelor septentrionale e mai puțin limpede și stelele de pe el... nu au atras atenția oamenilor în aceeași măsură... ca în ținuturile locuite de popoarele semite”. Indiferent de variațiuni locale și deosebiri ale terminologiei astronomice, nu poate fi îndoială că pretutindeni păstorii au fost și cercetători ai cerului, buni cunoscători ai stelelor, mai mult decît cei dedați agriculturii². Astfel trebuie să ne închipuim că au fost și ciobanii romani. Se înțelege atunci semantismul lui *considerare*: privind spre stele, urmărindu-le ca să găsească în ele călăuze, păzitorii turmelor au dat graiului lor un cuvînt care, derivat din *sidus*, exprima bine această preocupare a lor³. în sprijinul acestei expli-

¹ *Die primitive Cultur d. turko-tat. Volkes*, 153—154.

² Pentru folklor și lingvistică ar fi o temă interesantă de cercetat în amănunte — după constatări numai întimplătoare de pînă acum. Problema păstoritului prezintă încă multe aspsecte care nu au fost studiate cum s-ar fi cuvenit.

³ E de rectificat deci ce spune A. Grenier, *Lc.*, 113, asupra firei poporului roman: „La contemplation du ciel absorbe peu le Romain. Il vit sur la terre, il s'inquiete surtout des dieux de la terre; il tire sa subsistance de la fecundite des champs, la plupart de ses dieux veillent sur ses champs. Peu lui importe le monde, le mystere de la vie et de la nature. Ce qui Poccupe

cații s-ar părea că vine întrebuintarea de cătră scriitorii latini a expresiunii *considerare sidera* „a privi stelele”: *ista [sidera] quae lu non aliter quam in decore sparso consideras*, Seneca, *De benef.*, IV. 23, 4; *lucentia sidera considerabanus*, Aulu Gelliu, II, 21, 2. Totuși, cred că am forța interpretarea: *considerare* ajunsese să fie asociat cu multe cuvinte pentru a exprima ideea de „a privi”, așa că era firesc să fie pus și pe lîngă *sidera*, fără să se știe că la origine însemnase numai „a privi stelele”. Luat singur, independent de ce ne dau texte tîrzii, *considerare* se explică bine cum am arătat, semantismul lui apărînd limpede.

De sidera re

Se recunoaște că nu poate fi despărțit, ca formațiune, de *considerare*, fiind derivat tot din *sidus*. Dacă încă pentru *considerare* evoluția semantică poate fi reconstituită cum am văzut, mai greu se explică *desiderare* și încercările de a stabili raporturile lui cu *sidus* s-au oprit la presupuneri problematice. Așa apare și explicațiunea lui Persson care ocupîndu-se, cum am văzut, de *considerare* caută să fixeze fazele semantice din care ar fi rezultat *desiderare*. Părerea sa e că din *siderare* s-a format *desiderare* cu înțelesul de „a privi spre ceva” și din acesta s-a putut dezvolta acela de „a căuta ceva, a dori”. Deoarece am arătat că punctul de vedere de la care pleacă Persson pentru *considerare* rămîne departe de a ne convinge, se înlătură și interpretarea pe care o dă dînsul pentru *desiderare*. Și atunci mi se pare că nu rămîne decît această explicație: *desiderare* s-a zis de păstorii romani cînd doreau să se ivească o stea de care ei legau anumite gînduri, pe care o așteptau cu nerăbdare.

c'est sa familie, sa maison, son domaine, son troupeau, sa maison”. Tot la romanul agricultor se gîndește mai mult Grenier cînd dă această caracterizare.

S-ar putea compara *considerare* cu o formă, rară, de la noi, stefa, derivată din *stea*, pe care A. Viciu, *Suplem. la „Glosar de cuvinte dialectale”*, 15, o dă dintr-o colindă — e vorba de magii din Biblie care se îndreaptă spre Betleem după steaua care li s-a arătat:

Craii și cu împărații
Tot urmează
Și stelează.

Egregius

Cum spunea Festus (ed. Th. de Ponor, 17; cf. 56): *egregius dicitur e grege lectus*, semnificația de „ales, de frunte” a plecat de la păstori, zicându-se astfel mai întâi despre mielul, berbecule ales din turmă ca fiind deosebit de alții¹. În același pasaj Festus, amintind alte derivate din *grex* (*abgregare, adgregare, segregare*), observă: *quorum verborum frequens usus non mirum si expecoribus pendet, cum apud antiquos opes et patrimonia ex his praecipue consiiterint* — intuiție a lexicografului latin despre importanța pe care a avut-o păstoritul asupra nuanțării înțelesului unor cuvinte și ne surprinde că nu s-a dat mai multă atențiune acestei observații a lui.

Fecundus și *fertilis*

Raporturile acestor cuvinte cu agricultura, la origine — cum se admite de obicei — trebuie rectificate. Cel dintâi nu poate fi izolat de *fetus* și dintre explicațiile ce li s-au dat cea mai admisibilă e că derivă din tema **dhe(i)-* „a suge” (v. mai jos *felix*). Deci putem presupune că *fecundus* a fost întrebuințat mai întâi vorbindu-se de animale, ceea ce ne îndreaptă tot spre păstorit (expresii ca *terra fecunda* etc. trebuie să admitem că au fost introduse mai târziu, prin transpunerea în domeniul agriculturii a unei noțiuni păstorești). Cît despre *fertilis*, el ne duce (ca și *ferax*) spre tema *bher-* „a purta”, în special „a purta în pînțece” și, firește, s-a zis astfel la început tot despre animale.

Felix

La baza semnificației lui curente stă aceea de „roditor, rodnic” și o urmă a ei, vorbindu-se despre animale, s-ar putea să fie expresia *felix pecus* de la Virgil, *Ecl.* I, 74 (v. *Thesaurus*, VI, 446; cf. 436); ca și *fecundus*, termenul și-a extins cu timpul accepțiunea, fiind aplicat și la agricultură (*Thesaurus*, VI, 435).

¹ Altfel intrucitva își reprezintă procesul semantic J. Marouzeau, *Lc*, 256: „L'excellence de l'homme (*egregius*) est comparable à la valeur de l'animal qu'on soigne à part du troupeau”. Cred că putem rămînea la explicația care reiese și din cuvintele lui Festus.

Sensul lui primitiv, după cum se admite, a trebuit să derive, ca și la *fecundus*, din noțiunea de „a suge” (compl. *felo*), astfel că și de data aceasta avem de-a face cu un cuvînt din sfera păstorească, urmînd variate evoluții semantice.

Grai și suflet, III (1928), 2, p. 285—296.

II

Hortari

După apropieri formale numai, e considerat ca înrudit cu gr. *x'P' j*; „bucura”, got. *gairnjan* „a dori”, etimologia admisă și de Walde și de Muller. între înțelesul acestor forme și al celei latine nu se vede nicidecum vreo legătură, așa că trebuie să renunțăm la interpretarea care i s-a dat. Cred că *horlari* și *horiri*, atestat la Ennius, provin din aceeași temă care explică partea a doua a lui *cohors*, cum am văzut cînd ne-am ocupat de el și l-am pus printre cuvintele cu substrat păstoresc. *Horiri* și *hortari* se conturează limpede dacă admitem că au însemnat la origine „a mîna oile în țarc, a le îndemna să se strîngă la un loc acolo”. Reflexe ale semnificației primitive apar, de altfel, la scriitorii latini; Virgil, *Georg.*, III, 164, întrebuințează expresiunea *hortari vitulos*, iar la Palladius, IV, 11, cetim: *boves... sint arguti, mansueti, timenteshortamen clamoris et verberis* (comp.: *mānu lacessiti autpunctione aliqua adhortati vel tilillati*, Caelius Aurelianus, *Acut.*, II, 3, 17).

Că *hortari* a putut urma evoluția semantică presupusă ne arată indirect o formă din lexicul păstoresc sard, anume *rogliu* (în logudoreză, ca derivat din lat. *rota*), asupra căruia aflăm din adnotațiunile unui anonim la dicționarul lui Spano că înseamnă „circolo, piccolo spazio ordinariamente circolare da inchiudervi bestie e persone”, iar expresiunea *battire a rogliu* are sensul de „indurre, determinare, ridurre, obbligare alcuno a fare, stare,

¹ Pentru a justifica această etimologie, Muller atribuie lui *hortari* gradațiunea semantică „treibe an, begehre von jemand”, dar verbul latin nu arată nici o urmă de sensul din urmă și în orice caz din acesta nu poate fi explicat acela al lui *hortari*.

confessare"¹. Sardul *rogliu* și *battire a rogliu* evidențiază rapoartele care au putut exista în latină între *cohors* și *hortari*.

Mansuetus

Nu poate fi nici el strein de păstorit; fiind compus din *manus* și *suetus*, a însemnat la început „deprins să vie la mînă, să mănînce din mînă” și a fost întrebuițat nu numai cînd era vorba de împlînzirea animalelor în general, ci și de păstori. E de amintit în această privință ce spune Quintilian, *Declam.*, CCLX: *multa animalia quae venire ad manus et mansuescere queunt, non humanum modo, sed etiam voluptuosum est alere ac pascere*. Cum *mansuescere*, *mansuetus* ne îndreaptă spre păstorit se vede clar mai ales dintr-un pasaj cum este acesta de la Columella, VI, 2: *buculi... per haec blandimenta triduo fere mansuescunt*; de asemenea cînd Varro, *De re rust.*, I, 20, 2, spune: *juvenci diebus paucis erunt mansueti et ad domandum proni* (comp. *mansueta stabula*, Gratius, *Cyneget.*, 164). Poate tocmai întrebuițarea deasă a lui *mansuetus* de către păstori a făcut ca el să se fixeze în vocabularul latin ca expresiunea caracteristică însemnînd „împlînzit, blînd”.

Pentru *mansuetus* în legătură cu păstoritul o analogie ne-o ofere derivatul aromânesc din *manus*, anume *amînar* „miel deprins să mănînce din mînă și care se ține mereu după cioban”, căruia-i corespunde port. *maneiro* „deprins să mănînce din mînă, blînd”².

Mediocris

Dacă trebuie privit ca un compus din *medius* și *ocris*, cuvînt dialectal însemnînd „munte stîncos”³ — altă explicare mai de luat în samă nu i s-a dat —, înțelesul lui ne evocă impresii din vieața în munți: păstori trebuie să fi întrebuițat mai întîi acest cuvînt, exprimînd prin el un munte de o înălțime mijlocie și, ca atare, mai puțin însemnat pentru ei; semnificației primitive i s-a dat cu timpul o extensiune care abia lasă să recunoaștem punctul de plecare.

¹ M. L. Wagner, *Aggiunte e rettifiche al Vocabolario delta Spano di un ignoto Bonorvese*, Cagliari, 1911, 42.

² Candrea—Densusianu, *Dict. etim.*, 1122; cf. Meyer-Liibke, *Bom. etym. Wb.*, 5332 și 5324, 5331.

³ Cf. Walde, *Vergi. Wb. der indogerm. Spr.*, I, 28; cf. A. Ernout, *Les ișim. dialectaux du voeab. lat.*, 205.

P a b u l u m

Din aceeași temă ca *pascere*, la origine a însemnat „hrană pentru vite”, dar accepțiunea lui a trecut mai departe, ajungînd pînă la expresiuni abstracte ca *pabulum animae* (Lactanțiu), *pabulum doctrinae* (Cicero). Semantism caracteristic și el, întîlnindu-se întrucîtva cu transformările de înțeles pe care le-am constatat la *fecundus* și *fertilis*.

Peragrare, p e r e g e r și peregrinus

Pentru că s-a luat în samă numai felul cum este compus primul cuvînt și semnificația lui obișnuită dată în dicționare („a străbate ținuturi, a călători”), nu s-a recunoscut că de fapt el ne îndreaptă tot spre vieața păstorească. *Peragrare* a fost desigur întîi un cuvînt al păstorilor care mergeau din loc în loc, *per agros*, pentru pășunarea oilor. Un cuvînt deci evocînd migrațiunile lor. îl găsim chiar întrebuițat în legătură cu păstoritul de Cicero (*De divinatione*, I, 42) într-un pasaj interesant și altfel, pentru că aduce o observație întîlnindu-se cu ce spuneam cînd m-am ocupat de *considerare*; e vorba anume de păstorii nomazi din Orient, pe care Cicero ii prezintă, după vieața pe care o duceau, ca foarte pricepuți să cunoască zborul și cîntecul pasărilor și să facă prezi-ceri după ele: *Arabes... et Phryges et Cilices, quod pastu pecudum maxime utuntur, campos et montes hieme et aestate peragrantes, propterea facilius cantus avium et volalus notaverunt*; e alăturat aici *peragrare* și la *montes*, prin extinderea de mai tîrziu a semnificației lui, dar, referindu-se la păstorit amintește bine cum a trebuit să fie întrebuițarea lui primitivă.

Reiese atunci limpede și semnificația reală a lui *pereger* și *peregrinus*; dacă ne sînt cunoscuți cu sensul de „cel plecat departe, cel înstreinat, streinul”, la origine s-a zis astfel de ciobanul dus pe cîmpii cu turma lui. Se înșela deci Walde cînd în dicționarul său etimologic latin (p. 575) spunea despre formă *peragre* că exprimă propriu-zis „was ausserhalb des ager Romanus geschieht”; explicația aceasta rămîne departe de realități și tocmai neținerea lor în samă a făcut să nu fie înțeles cuprinsul adevărat al acestor derivate din *ager*.

¹ Ceva analog întrucîtva ne ofere basca, unde din *kanpo*, ce a luat înțelesul de „afară” (v. dicționarul lui Azkue, I, 466), avem derivatele *kanporatu* „sortir, partir” (comp. *landaratu* cu același înțeles, alături de *landa* „champ”,

Se pune, de altmintrelea, aici și problema lui *ager*. Aparține el oare tot păstoritului? Walde¹ rămîne la părerea că cuvîntul latin e înrudit cu *agere*, în înțelesul vechi de „a mîna” (de unde se știe că derivă *agolum* „bățul ciobănesc, boata”), așa că la origine a trebuit să însemne „locul (de pășunat) unde erau mînate vitele” (comp. germ. *Trift* față de *treiben*). Brugmann însă a încercat să-l explice altfel, apropiindu-l de gr. *âypsco* „a lua” (deci *ager* ar fi avut întii sensul de „loc luat în stăpînire”), dar, cum observă bine Walde, etimologia aceasta nu poate fi admisă. Rămîne atunci tot filiațiunea *ager* — *ago* ca mai probabilă. Dar și în cazul acesta raporturile între cele două cuvinte și echivalentele lor indoeuropene nu apar tocmai clare. Muller crede că *ager* poate sta în legătură cu *ago* pentru că s-a înțeles prin el „locul unde erau mînați boii la plug” — deci un termen agricol și nu păstoresc. Chiar dacă ne oprim la părerea mai veche, împărtășită și de Walde, *ager* aparține propriu-zis vocabularului păstoresc primitiv al indoeuropenilor, pentru că merge alături de gr. *âypog*, got. *akrs* etc, și ca atare nu ne interesează direct, deoarece am avut în vedere aici cuvintele care în latină prezintă ceva caracteristic prin semantismul lor păstoresc.

Petulans și *petulcus*

Cum se zicea *petere cornu* „a lovi cu cornul” (Virgil), din acest înțeles al lui *petere* vedem derivate cîteva forme expresive care după ce au fost aplicate la animale au ajuns să primească accepțiuni mai largi. Astfel, *petulans* s-a spus întii despre berbecule sau țapul obișnuit să împungă cu coarnele (comp. *petulantia animația*

împrumutat de altfel din bearneză), *kanpotar* „etranger” (și compuse cum sînt *kanpo-eder* „personne affable avoc les etrangers”, *kanpo-gari* „ble etranger”). Nuanțările acestea semantice ale lui *kanpo* trebuie puse și ele în legătură cu păstoritul la basci, cu ieșirea ciobanilor împreună cu turmele la cîmp și înstreinarea lor de casă.

Nu poate fi strein de păstorit nici arm. *ari* „cîmp”, „afară” (cf. A. Meillet, *Mim. Soc. ling.*, IX, 150; H. Pedersen, *Zs. f. vergi. Sprachforsch.*, XXXIX, 352), ca și nebr. *bar* cu același dublu înțeles (H. Moller, *Vergi. indogerm.-semit. Wb.*, 197).

Trecerea de la munte la șes, nu însă în legătură cu păstoritul, dar ajutîndu-ne să înțelegem semantismul lui *peragrare*, e bine exprimată și în prov. *campagno* care' inseamnă, după *Tresor* al lui Mistral, nu numai „cîmp”, ci și „voyage qu'un montagnard fait dans la plaine, pour travailler pendant l'hiver”.

¹*L.c.*, I, 37.

la Aulu-Gelliu) și pe urmă despre cineva „care dă năvală, e îndrăzneț, nestăpînit, desfrînat”. De asemenea *petulcus*: Lucrețiu vorhește de *petulcus agnus*, Virgil de *petulcus haedus* și Columella de *petulcus caper vel aries*; tot la Columella găsim *petulantia* „obiceiul de a da cu coarnele”. Din contingențe de viață păstorească provin deci și aceste forme.

Pratum

Poate fi amintit numai cu oarecari rezerve, deoarece etimologia lui nu este bine fixată. Dacă stă în legătură cu *pravus* „îndoit, strîmb”, cum e explicat de obicei¹, semnificația lui ne ofere un caz de semantism analog aceluia al lui *campus*, care am văzut cum trebuie interpretat. Tot numai pentru locuitori la munte *pratium* putea avea o înfățișare care să explice derivarea lui.

Servare și *servus*

După diferite încercări de identificări etimologice, cred că singura la care ne putem opri este cea admisă în urmă și de Walde² — amîndouă formele nu pot fi despărțite de av. *har-*, (*haurva-*) „a avea în samă, a păzi”, *harâtar-* „păzitor”, și la început *servare* a trebuit să însemne „a păzi turma”, cum se poate deduce tot din avestică, unde compusul *pasus-haurva-*, ca adjectiv pe lingă *span-*, apare cu sensul de „cîine care păzește turma, cine ciobănesc”. Implicit atunci și *servus* a trebuit să aibă la origine sensul de „păzitor la turmă” și din el a putut pe urmă ușor să se dezvolte cel cunoscut.

Uber

înțelesul lui de „belșug, rodnicie”, alături de al adj. *uber* „îmbelșugat, rodnic”, ca derivate din *uber* „uger”, arată bine o dezvoltare semantică din noțiune păstorescă. De la ugerule pline mulse la sfină, sensul de „belșug” a trecut mai departe

¹ Cf. Walde, *L.c.*, II, 86.

² *L.c.*, II, 498.

și tranziția lui spre agricultură se poate vedea din expresii ca *uber agri* (Tacit), *ubera carpi* (Columella; Virgil, *Georg.*, II, 234, 275, întrebunțază chiar numai pe *uber* cu însemnarea de „cîmp, pămînt roditor”).

Formele înșirate pînă aici ne-au dus spre epoca primitivă a limbei latine, dar alteori nu sîntem siguri dacă avem de-a face cu semantism tot așa de vechi, pentru că îl putem urmări numai în latina mai nouă, arătîndu-ne o continuitate de înrîurire păstorească și atestînd acest caracter în transmisiuni romanice.

Un cuvînt de felul acesta e *minare*. El apare relativ tîrziu și atestările îl arată ca întrebunțat cu deosebire cînd era vorba de a mîna vitele (comp. *inigere, pecus agere, idest minare*. F'estus, ed. Th. de Ponor, 78). Sensul acesta e bine păstrat nu numai la noi, dar și în alte limbi romanice și chiar în derivate ale lui referindu-se la păstorit, cum se poate vedea în dicționarul etimologic al lui Meyer-Liibke (n-rul 5585). E sigur că *minare* nu e decît o altă formă a lui *minări* și sensul lui s-a dezvoltat din acela de „a amenința, a împinge la drum vitele cu o vorbă, cu o mișcare”¹ și pe urmă accepțiunea aceasta a trecut la aceea generală de „a îndemna la drum, a conduce”. Cum în latină termenii vechi pentru „a mîna vitele” erau *agere, pellere* (și compuse ale lor), se poate ca *minare* să fi fost introdus tîrziu, cînd îl vedem atestat. Nu este exclus cu toate acestea ca el să fi fost întrebunțat de păstori mai de mult și, cum s-a întîmplat cu alte cuvinte, numai mai tîrziu a ajuns să străbată în limba scrisă.

Minare aruncă indirect lumină asupra semantismului lui *pellere*. Sensul primitiv al acestuia, din tema *pel-*, a fost acela de a „lovi”² și, ca atare, a trebuit să fie întrebunțat tot de păstori cînd îndemneau vitele la drum. Legăturile lui cu păstoritul le evidențiază bine expresiuni cum sînt *compellere greges* (Virgil), *propellere oves* (Varro); în același sens ar fi de luat în samă *opilio* dacă poate fi privit ca un compus din *ocis* și *-pilio* < *pellere*.

¹ Așa se explică și prov. *toucă* „a lovi” > „a mîna” (*loucă li biou* „aiguillonner les boeufs”, *loucă li fedo* „pousser les brebis vers le berger qui les trăit”, de unde un derivat ca *toueadou* „toucheur, conducteur de bestiaux, bouvier, pâtre”, Mistral, *Trcsor*); în graiul din Castro dei Volsci apare de asemenea *tukkă* „spingersi innanzi le bestie da soma” (*Studj rom.*, VII, 285).

Pot fi amintite și numeroasele forme turco-tătare începînd cu (*h*)*aid-*, (*h*)*ait-* (de unde și al nostru, din turcește, *haide*), al căror înțeles variază între „a striga, a mîna”; v. asupra lor H. Vâmbery, *Etym. Wb. der turkotat. Spr.*, 2.

² Cf. Walde, *Lc.*, II, 57.

Pentru că ne ocupăm de noțiunea de „a mîna” în legătură cu păstoritul, e locul să insistăm și asupra lui *ducere* pe care nu l-am amintit în seria de mai sus, evoluțiunea lui semantică puțînd fi mai bine înțeleasă, mi se pare, dacă ne referim la *minare*. Se știe că *ducere* e înrudit cu got. *tiuhan* „a trage” și ne întrebăm dacă faza lui semantică mai veche nu a fost „a trage o cărare, un drum” pentru vite, „a porni” cu ele, sau „a trage, a împinge turma înainte”; în asocierea lui reală ar apărea atunci *ducere* cînd Virgil spune: *duc nigras pecudes*; spre păstorit ne îndreaptă și *dux* cînd îl găsim în expresii ca *dux gregis, dux lanigeri pecoris* (Ovid). Deoarece, cum am văzut, cuvintele tipice pentru noțiunea de „a mîna, a conduce” apar în latina mai veche ori mai nouă ca reflexe ale vieții păstorești, cred că în același cadru poate fi așezat *ducere*.

Mai mult ori mai puțin semnificative, formele pe care le-am urmărit au valoarea lor cînd căutăm să ne dăm bine samă de ce cuprinde vocabularul latin, cum în el se reflectează anumite aspecte ale vieții romane, și cu deosebire acela care, deși ușor de recunoscut, a fost lăsat de filologi prea în umbră.

Grai și suflet, IV (1929), 1, p. 137—145.

CUVINTE REFERINDU-SE LA LOCUINȚE PRIMITIVE

Din multe mărturii care vorbesc de asemenea locuințe cîteva ne îndreaptă spre regiunile răsăritene ale Europei și, ca atare, au însemnătatea lor pentru cunoașterea substratelor etnografice de la noi. Locuințe săpate în pămînt erau obișnuite la sciți și sînt descrise astfel de Pomponius Mela, II, 1, IO², și Virgil, *Georg.*, III, 376—377³; în asemenea locuințe se adăposteau și dardanii ne spune Strabo, VII, 5, 7, și tot dinsul vorbește de troglodiții din Sciția Mică (VII, 5, 12)*.

Dacă la aceste mărturii adăugăm pe acelea de mai tîrziu, despre locuințe la fel ale slavilor⁴, avem un șir de concordanțe cu ceea ce apare așa de caracteristic și în etnografia noastră. Adăpostirile primitive deși s-au rărit la noi chiar la cîmpie, unde cu deosebire se vedeau altădată, își păstrează încă înfățișarea din timpuri străvechi și se aseamănă cu acelea care se mai întîlnesc prin alte țări⁵.

¹ Schrader, *Reallexikon*, ed. a 2-a, I, 444.

² *Demersis in humum sedibus, specus aut suffossa habitant.*

³ *...in defossis specubussecura sub alta*

Otia agunt terra.

⁴ S-ar putea înțelege că locuiau în peșteri, dar mai curînd trebuie să admitem că e vorba de bordeie, cum în altă parte (XI, 5, 7) Strabo le amintește ca locuințe ale troglodiților.

⁵ L. Niederle, *Slov. starozitnosti*, I, 695 urm.; *Manuel de Vantiquite' slave*, II, 96 urm.

⁶ în Apus, mai ales în Spania; cu privire la ele, v. mai în urmă: O. Jesen, *Hohlenwohnungen in den Mittelmeerländern*, în *Petermanns Mitteil.*, LXXVI (1930), 128, 180 urm.; M. Breuel, *Die Hohlenwohnungen Siidosispaniens, ibid.*, LXXVIII (1932), 132 urm. Despre locuințele subterane,

Urmărind denumirile pentru locuințele de acest fel, constatăm ca ele pleacă adeseori — cum se poate ușor înțelege — de la noțiunea de „a săpa, a tăia, a despica”. Aceasta ar fi putut fi o indicație cînd s-a căutat să se cunoască proveniența lor; pentru că nu s-a ținut samă de ea, unele explicații etimologice așteaptă să fie revizuite.

Cuvîntul cel mai caracteristic din limba noastră, în acest sens, fiind *bordei*, vom căuta să-l lămurim astfel, în acord cu semnificația lui primitivă, și alături de el, cum vom vedea, trebuie pus *cătun*; înainte însă de a cerceta originea lor, pot avea loc cîteva observații cu privire la alt cuvînt din aceeași categorie, pentru că, deși a fost, pînă la un punct, bine explicat, urmărirea lui mai departe îl apropie, se pare, de altă temă decît cea admisă pînă acum.

A r g e a

Derivarea lui din mac. *ocpysXXa* (la Suidas), cimer. *âpytXXoc* (după Ephoros, la Strabo, V, 4, 5), cum a arătat-o Hasdeu¹ și cum am admis-o ca sigură², a fost și mai bine pusă în evidență de N. Jokl³ prin relevarea din albaneză (ghegă) a formei *ragal* (în toponimie *Rgal'e*), prezentînd altă terminațiune (< **argalla*). Reiese din expunerea lui Jokl că diferitele înțelesuri ale cuvîntului nostru („bordei în care se țese, boltă, birnă la o plută” etc.) se pot explica din cel primitiv, fără să recurgem la turco-tăt. (ciag.) *arga*, etimologie dată ca mai probabilă de *Dicț. Acad.* — asemănarea e numai întîmplătoare.

Cum se gîndise și Tomaschek⁴, Jokl crede că avem a face cu o formă înrudită cu sanscr. *argala-h*, *argalā* „zăvor”, arm. *argel*

în general, cum mai apar azi în țările occidentale și prin alte părți, v. J. Brunhes, *La géographie humaine*, ed. a 4-a (1934), I, 107; III, 978.

¹ *Etym. magn.*, II, 1579.

² *Hist. I. roum.*, I, 199.

³ *Indogerm. Forsch.*, XLIV, 13 urm.; cf. *Zs. f. Ortsnamenforsch.*, X, 197.

⁴ Din formele care au la bază tema *arg-* și care, cum se vede, apăreau cu variațiuni de accentuare și terminațiune, aceea care explică pe *argea* chiar dacă era accentuată pe prima silabă a putut fi schimbată, sub influența derivatelor latine cu *-ella*.

Din punct de vedere geografic, proveniența lui *argea* rămîne nehotărîtă: *argella* — *argilla* a putut pătrunde în vocabularul nostru ori la nordul ori la sudul Dunărei, pentru că nu apare ca de o circulație restrînsă. E semnificativ, în orice caz, că nu se regăsește în aromână.

⁵ *Die alten Thraker*, II¹, 4.

„piedecă”, *argelum* „apăr”, vsax. *racud* „casă” etc.¹, toate din tema *ar(e)k-*, *areg-* cu înțelesul de „a închide, a încercui”. Atît din punct de vedere fonetic, cît și semantic, filiațiunea aceasta nu apare desigur contestabilă: formele date de Suidas și Ephoros au putut însemna la origine „loc închis, încercuit”. O altă temă le poate totuși explica, și în acord cu semnificația de „loc săpat în pămînt”. Anume tema *ureg-*, din care gr. $\rho\acute{\rho}\nu\iota$ „a sfărîma, a rupe, a despica”, $\rho^{\acute{\alpha}}\nu\upsilon$ „crăpătură, despicătură”, arm. *ergic-ucanem*² și s-ar putea ca forma primitivă să fi fost * *epyeXXoo* alternanța a — s inițiali dinaintea lui p fiind cunoscută în macedonică³.

Bordei

Fără să se urmărească mai departe tema din care poate deriva, prin apropieri care se opresc la simple presupuneri etimologice, se admite de unii filologi că ar fi un împrumut slav — e părerea pe care o împărtășește și Meyer-Lubke în dicționarul său etimologic, n. 1216. Dintre slavi însă numai bulgarii, sîrbii și malorușii cunosc o formă identică: bulg. *bordej* (*bordeļ*), *burdej* (*burdelj*), sîrb. *burdelj*, malorus *burdej*. Deoarece ea apare numai în limbile slave care au fost influențate de vocabularul nostru, o putem considera ca un împrumut de la noi⁴, cum este și ung. *bordej*, *bordely*⁵. În afară de această considerație intervine aceea că în slavă nu întîlnim tema *bord-* care ar putea explica pe *bordej* etc.

Rămîne atunci să admitem că originea lui *bordei* trebuie urmărită plecînd de la limba noastră și deoarece se referă la locuințe primitive îl putem socoti ca foarte vechi.

Asemănarea cu vfr. (și dial.) *borde*, prov. *borda* „căsuță din seînduri, colibă”, cum s-a crezut uneori că poate fi luată în samă, nu ne ajută să-l explicăm. Formele vfr. și prov. sînt de proveniență germanică și înțelesul lor derivă din acela de „seîndură”⁶,

¹ Pentru întreaga serie, cf. Walde—Pokorny, *Vergi. Wb.*, I, 80.

² Cf. Walde-Pokorny, *l.c.*, I, 319.

³ O. Hoffmann, *Die Makedonen*, 134, 142.

* Tot așa e explicată de L. Niederle, *Slov. starozitn.*, I, 703; *Manuel de Vânt. slave*, II, 96; D. Scheludko, *Balkan-Archiv*, III, 283.

⁴ Gombocz es Melich, *Mag. etym. szótár*, 479.

⁵ Altfel, însă după o interpretare neîntemeiată, le consideră E. Richter în *Die Bedeutungsgeschichte der rom. Wortsippe bur(d)*, 63 (*Sitzungsber.* ale Academiei din Viena, CLVI), unde sînt cercetate și multe alte forme, dar a

fără ca ele să designeze o locuință subterană. Pentru un cuvînt așa de caracteristic cum este al nostru e exclusă originea germanică. Presupunînd chiar că ar fi pătruns de mult la noi, ca împrumut germanic, ne-am aștepta ca fonetismul lui să prezinte constant trecerea lui *o* aton la *u*: forma obișnuită e însă *bordei*, rar de tot e atestat *burdei*, cu fonetism regional și mai nou⁷.

Neputînd fi germanic⁸ și admițînd totuși că trebuie să fie un element foarte vechi în vocabularul nostru, s-ar putea obiecta că, plecînd de la o temă *bord-*, aceasta, de orice altă proveniență ar fi fost, ar fi trebuit să devie, cu adăugarea de sufix, *burdei*. S-a pierdut din vedere pînă acum că *-o-* se poate să nu fie originar, ci rezultat din *ă* sub influența labializatoare a lui *b*; deci nu este exclus ca forma primitivă să fi fost **bārdei*, de unde mai pe urmă *bordei*, ca *boteza* < **bāteza*, *porumb* < **pārumb*.

Pentru această reconstruire sîntem duși atunci spre tema *bhardh-* din *bherdh-*, *bher-* ce apare în sanscr. *bardhaka-h* „care taie”⁹. Cînd pentru *argea* numai întîmplarea a făcut ca să se păstreze forma care vine să-l explice, cu toate că ea nu apare de o circulație prea redusă, putem presupune că în graiuri trace sau ilirice a existat un derivat din *bhardh-* cu sufixul *-ei* sau *-elj* și însemnînd „locuință sub pămînt”, ca un termen adăugîndu-se

căror origine rămîne nelămurită. Asupra lui *bord-* în limbile romanice, v. și A. Prati, *Vicende di parole*, în *II folklore italiano*, IX (1934), 9 urm. Pentru fr. *borde* și prov. *borda*, v. observațiile juste ale lui W. von Wartburg, *Franz. etym. Wb.*, I, 438.

⁷ *Burdă* din ținutul Năsăudului, dat de I. Bugnariu (*Gaz. Trans.*, 1888, n-rul 54) alături de *bușdă* cu înțelesul de „casă mică și veche”, nu poate fi invocat ca o dovadă pentru existența unei forme mai vechi din care ar deriva *burdei*, *bordei*. E un caz de asociere fonetică: *bușdă* (*bujdă*) > *burdă* sub influența lui *burdei*, *bordei*, cum, invers, avem *bușdei* arătînd contaminarea lui *burdei*, *bordei* cu *bușdă*, *bujdă* (A. Viciu, *Glosar de cuv. dial.*, 80, s. *șujnic*).

⁸ Nu poate fi luată în samă nici explicația pe care i-o dă E. Gamillseheg, *România germanica*, II, 263, că am avea anume a face cu un derivat din *bord* „bolovan, bruş de pămînt”; atît ca înțeles cît și ca derivare nu vedem cum *bordei* ar fi putut rezulta din *bord*, a cărei origine e necunoscută, pentru că etimologia propusă de Giuglea și admisă de Gamillseheg (din gr. $\rho\epsilon\omicron\chi\omicron\sigma\rho\iota$) e foarte azardată.

⁹ Walde-Pokorny, *l.c.*, II, 174; cf. 159; germanicul *bord-* e înrudit cu această temă, însă acolo noțiunea de „a tăia” a fost derivată spre aceea de „despicătură în lemn, seîndură”.

¹⁰ După A. von Blumenthal, *Indogerm. Forsch.*, XLIX, 178, ilir. *bhard-* ar fi atestat în glosa (ȘapSjiv a lui Hesychiu, dar ea nu pare că poate fi interpretată astfel; în schimb tema *bhar-* poate fi recunoscută ca ilirică în altă glosă (flapoxa) a lui Hesychiu, cum a fost explicată tot de A. von Blumenthal, *Hesych-Studien*, Stuttgart, 1930, p. 10.

la alții pentru ceea ce era așa de obișnuit¹. Asupra sufixului, dacă forma mai veche a fost *bordeiu* sau **bordel'u* (acesta puțind deveni tot *bordeiu*), împrumuturile din slavă nu ne pot da o indicație: formele cu *-elj* alături de cele cu *-ej* nu ne îndreptățesc să admitem că reprezintă două faze de fonetism, în sensul că bulgarii (ca și sîrbii) ar fi luat întii cuvîntul de la noi cînd era pronunțat **bordeVu* și l-ar fi reluat mai tîrziu cînd ajunsese să fie rostit ca *bordeiu*: alternanța trebuie explicată prin fonetismul slav, adică intercalarea lui *l* dinaintea lui *j*; deci, formele bulg. și sîrb. pot proveni direct din *bordeiu*. Chiar în ce privește vocalismul, cele cu *-u-* nu atestă că ar rezulta din **burdeiu*: ca și alteori, în forme slave de proveniență streină avem a face cu trecerea lui *o* la *u*.

Cătun

Înlăturînd, cu îndreptățite contestări, etimologiile propuse mai de mult, N. Jokl² a căutat să-I explice plecînd de la albaneză, unde apare sub formele *katund* (gheg.), *katunt* (tosc), *kgtun* (la Elbasan), *kotun* (la Borgo Erizzo), cu înțelesul de „sat” (în ghegă însemna altădată și „casă la țară”). La origine semnificația lui ar fi fost aceea de „cort” și după părerea lui Jokl *katunt* ar fi rezultat din adăugarea prefixului *kz-* la tema — **tn-* (< *ten-*; comp. gr. TEIVCO), însemnînd „a întinde” (terminația *-t* ar indica o formă de participiu, devenită substantiv). De la semnificația de „a întinde” s-ar fi ajuns la aceea de „cort”.

Această etimologie e departe de a fi convingătoare, pentru că, printre altele, lasă nelămurită lipsa semnificației de „cort” chiar în albaneză, cum și, în ce privește fonetismul, a lui *-t*. (*-d*) în toate formele ce ar fi împrumutate, cum susține Jokl, de la albanezi, dar care vom vedea că pot fi privite altfel.

Originea cuvîntului apare mai clară dacă ținem samă de întrebunțarea lui la noi în legătură cu locuințe primitive. *Cătun* nu

¹ Surprinde asemănarea cuvîntului nostru cu basc. *bordeia*, pe care Azkue în dicționarul său îl traduce cu „bercail”, dar această coincidență e numai întimplătoare, pentru că forma bască e împrumutată din bearneză, unde *bourdeu* înseamnă „ferme, borde avec tout ce qu'elle contient et comporte” (Simin Palay, *Dict. du biarnais et du gasc. mod.*, I, 173).

² Borgil din *Anonymus Caransebiesensis* este influențat de sîrb. *burdelj* (g e pentru *đi*, forma obișnuită în Bănat fiind *bordzei*).

³ *Indogerm. Forsch.*, XXXIII, 420 și urm.; pentru alte explicații ce i s-au dat mai în urmă, v. N. Drăganu, *Romanii în veacurile IX—XIV*, p. 104.

înseamnă numai sat mic, o așezare de cîțiva locuitori în preajma unei comune, ci și „bordei”. Se mai păstrează astfel în graiul românilor din Serbia¹ și în acela dintr-o parte a Olteniei (cea dunăreană)², cum a fost relevat mai în urmă de T. Papahagi³. în *Dicționarul Academic*, s. v., e înregistrat, pentru *cotună*, după o comunicare a lui LC. Panțu rei'erindu-se la Bărăgan, înțelesul de „cuptor improvizat în cîmp”, făcut din „o săpătură în pămînt”; tot în *Dicț. Acad.* e dat *cotună* ca însemnînd „vizunie” în jud. Brăila (după răspunsurile la chestionarul lui Hasdeu). Deci, tocmai în regiunea dunăreană, caracterizată cu deosebire prin păstrarea din timpuri îndepărtate a bordeielor, *cătun* se mai întilnește cu semnificația de „săpătură în pămînt”. Și mai mult: el apare ca adăpost, colibă pentru ciobani, cum e atestat în materialul cules de T. Papahagi și cum reiese dintr-o indicație a *Dicț. Acad.*, după chestionarul lui Hasdeu.

Fixarea etimologiei lui ne impune atunci să plecăm de la aceste hotărîtoare atestări. Ele ne fac să ne gîndim la tema *kat-* bine reprezentată în limbile iranice: avest. *kala-* „cămară, pivniță, groapă”, pehlvi *katak* „casă, groapă”, pers. *kad**, vakhî *ket*, sar. *ced*, sig. *iid**, yagn. *kat* „casă”, sogd. *kt'k* „casă, colibă”⁴. Deși s-a pus la îndoială uneori, toate aceste forme au la bază noțiunea de „a săpa”⁵, cum tot în iranică o altă temă *kan-*, din care derivă sogd. *tin'k* „locuință, colibă”⁶, are aceeași semnificație⁷. Și se explică semantismul acestor teme, cînd locuințele subterane au fost totdeauna obișnuite în ținuturile iranice⁸.

¹ G. Giuglea și G. Vîlsan, *De la România din Serbia*, 95, 121, 124; tot acolo: *cătuior*, 121, 124.

² N. Păsculescu, *Lit. pop.*, 178, 270, 273; *Izvoarașul*, VII, n-rele 5—6, p. 18.

³ *Images d'ethnographie roumaine*, III, 163 („în Oltenia dunăreană aceste colibe, săpate puțin în pămînt, se numesc *cătune*”); 164, 191 („pe Dunăre, *cătunul* și *perdeaua* formează o *Urlă*, nu o *stină*”).

⁴ P. Horn, *Grundr. d. neupers. Etym.*, 188.

⁵ Tomaschek, *Die Pamir-Dialekte*, în *Sitzungsber. ale Acad. din Viena*, XCVI, 809.

⁶ E. Benveniste, *Essai de grammaire sogdienne*, II, 222.

În ossetă e problematic dacă aceeași temă poate fi admisă în *sk'ât* „grajd”; cf. G. Morgenstierne, *An Etym. Vocab. of Pashto*, Oslo, 1927, p. 32.

⁷ Cf. Walde-Pokorny, *Lc*, I, 383.

⁸ E. Benveniste, *Lc*, II, 221.

⁹ Walde-Pokorny, *Lc*, I, 399.

¹⁰ W. Geiger, *Ostiranische Kultur*, 217 și urm.

De la irani *kat(a)* a fost împrumutat de fino-ugri și caucazieni¹, iar de la cei dinții a trecut la slavi², dînd astfel o bogată familie de cuvinte, toate cu înțelesul de „casă, colibă”.

Avînd această răspîndire, *kal(a)* putem presupune că a ajuns pînă la noi prin neamurile iranice care au înaintat pînă în regiunile carpato-dunărene. Am văzut că alături de *kala* apare, în pehlvi etc, un derivat cu sufixul *-k*: *katak*, așa că pentru *cătun* putem reconstrui forma cu suf. *-un*: **katun*.

Însemnînd la început „locuință săpată în pămînt”, și, în special, ca adăpost al ciobanilor, *cătun* a fost întrebuițat mai tîrziu pentru a designa mai multe locuințe de acest fel, alcătuiind un sătuleț³. Chiar ca formă a suferit schimbări, prin unele regiuni, devenind *cătună* și *colun(ă)*, înlocuirea lui *ă* cu *o* fiind datorită influenței formelor slave derivate din *kot*⁴.

Prin păstorii noștri, *cătun* a pătruns la slavi: s.-cr. *katun*, însemnînd altădată „sat de păstori români și albanezi”, „sat, ținut, district”, astăzi, „stînă”; bulg. *katun* „colibă ciobănească, cort de țigani”. Adoptat și de albanezi⁵, am văzut înțelesurile pe care le-a primit în limba lor, iar cînd a fost împrumutat și de greci i s-au dat alte semnificații: *κοιτουνο* apare la scriitorii bizantini cu sensul de „cort, lagăr, tabără de corturi” (un reflex al semnificației de „tabără” îl întîlnim și în vsl. *katunu*), iar în neogreacă înseamnă „lagăr, casă, odaie”⁶.

¹ H. Skld, *Die ossel. Lchnwbrter im Ungarischen*, Lund-Leipzig, 1925, p. 80; cf. B. Munkácsi, *Arja is kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben*, 332 urm.

² Berneker, *Slav. etym. Wb.*, 385; cf. 589.

³ Pentru acest sufix iranic, cf. *Grundriss der iran. Phil.*, I¹, 186, unde, alături de altele, e relevată forma pers. *hāmun* „cîmpie, șes”.

⁴ Cu aceeași semnificație și la megleniți, pe cînd la aromâni cuvîntul nu mai apare decît foarte rar; cf. Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 465; IV, 334, 344.

⁵ Cf. Berneker, *Lc*, 588; poate pentru mold. *cotun* ar fi de admis influența rut. *kut* „colț” (comp. *kutâ* „parte de sat”, I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, II, 599), presupunînd că acesta a fost confundat cu *cot* (*cotu-nreg*, din culegerea lui T. Pamfile, *Clntce de țară*, 139, nu poate fi o confirmare a acestui amestec de forme, pentru că se poate să fie în loc de *colunu-ntreg*).

⁶ Terminația *-t* din *katunt* nu se poate explica desigur nici cum a încercat M. Vasmer, *Stud. z. alb. Wortforsch.*, 29, în *Acta et comment. Univers. Dorpat.*, 1921 (v. obiecțiunile lui Jokl, *Linguist.-kulturhist. Untersuch.*, 318). Cred că adăugarea lui *-l* ar putea fi datorită influenței lui *vent* (*ven*) „loc, țară”, dîndu-se asemănarea de înțeles și cu atît mai mult cu cît derivate ale lui *katunt*: *katundar*, *katundzs* „locuitor de la țară, țaran” se întîlnesc cu derivate ale lui *vent*: *vendar* „din același ținut”, *vendss* „locuitor” (G. Meyer, *Etym. Wb.*, 469; Christophoridhis, 20).⁷

⁷ Cu înțelesul de „cort” mai e întrebuițat de grecii din Calabria (G. Rohlf, *Etym. Wb. der unterital. Gräzität*, 112) și e de relevat că în graiul tzaco-

Toate aceste variațiuni semantice se explică deci astfel: înțelesul inițial de „locuință primitivă săpată în pămînt”, și mai ales ca adăpost pentru păstori, a evoluat spre acela de „așezări de asemenea locuințe, pe o întindere restrînsă, alcătuiind un sătuleț”, dar păstrîndu-se și pînă azi în unele regiuni concordante semantice în legătură cu păstoritul; cum la sudul Dunărei altădată, ca și astăzi prin unele locuri, ciobanii obișnuiau să locuiască sub corturi, cu adăpostirile lor au fost asemuite acelea din taberele militare, așa că la greci *κατοῦνο* a primit această accepțiune specială; concomitent, din sensurile referindu-se și la vieața păstorească și la cea militară, s-a ajuns, în unele părți, la semnificația de „locuință în genere, casă, odaie” — serie semantică bogată ca extinderi și restrîngerii de înțeles.

Toate aceste trei cuvinte, și cel din urmă luat de la irani — care, cred, și de data aceasta că nu pot fi nesocotiți, ca înrîuriri pe care ni le-au transmis —, vin să pună în evidență un aspect caracteristic al vocabularului nostru, cu împrumuturi de o proveniență sau alta și designînd o particularitate etnografică cu seculare continui! ați.

Grai și suflet, VII (1937), p. 85-94.

nilor se regăsește cu semnificație păstorească, înseamnă anume „colibă de ciobani” (M. Deffner, *AEŞIXOV xrij Taaxtmy.vjť 8taX&xTou*, Atena, 1923, p. 176).

DĂRI DE SEAMĂ
SI
INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

Dr. SEXTIL PUȘCARIU, *Elymologisches Wörterbuch der rumärischen Sprache. Lateinisches Element*, Heidelberg, 1905, 235 p.

Ca bibliografie, ca folosire a cercetărilor mai nouă asupra limbei române, dicționarul d-lui Pușcariu va înlocui pe al lui Cihac. Etimologiile lui Cihac au fost mereu rectificate de filologii care au venit după el și lucrarea d-lui Pușcariu ține samă de aceste rectificări.

Dar în întocmirea dicționarului d. Pușcariu a procedat nesisematic și neconsecvent când uneori a trimes de la un număr la altul (așa „*cest*, v. *acest*”), dar alteori nu (așa se putea însemna și *colo*, v. *acolo*, și curios, o formă ca *înainte* nu e pusă nici amintită la litera *i*, ci e tratată la forma veche *ainte*). în felul acesta, cifra de 1 947 de elemente latine pe care le dă d. Pușcariu este absolut arbitrară — aceleași forme revin sub numere deosebite.

D. Pușcariu mai comite o greșală când pleacă, la verbe, de la forma persoanei întâi a indic, prezent: *laud*, *merg*. Aceasta l-a făcut să puie și la verbele unipersonale forma persoanei întâi — ceea ce e o enormitate gramaticală și filologică: găsim așa *ning* (adecă *eu* —), *pas* (adecă *eu* —, de la *a păsa*) și chiar... *ou* (adecă *eu ou*, *eu mă ou*, cum și citează d. Pușcariu). Trebuia, firește, înșirate verbe la infinitiv.

Sînt și lipsuri surprinzătoare în cartea d-lui Pușcariu; chiar dintr-un text așa cunoscut ca *Psaltirea Scheiană* d-sa n-a citat forme latine ca *mărit* = *bărbat*, *gînere*; *încăresc* = *încălzesc* (în schimb d-sa înregistrează, după Cihac, forma *festucă* ce se vede imediat că nu e populară, ci introdusă de latiniști).

în etimologii d. Pușcariu azardează de multe ori; se poate să fie derivat *lamură* din **remola*, și *arici* din **ericlus*? D. Pușcariu

amintește uneori de etimologii la care s-au gîndit d-nn Densușianu și Candrea și pe care i le-au comunicat în „convorbiri filologice”. Dar aceste etimologii n-au fost publicate încă de d-mi Densușianu și Candrea și nici d. Pușcariu nu i-a întreat dacă consimt să fie amintite de d-sa. E un exces de zel la d. Pușcariu această grabă de a împărtăși păreri inedite ale altora.*

Si cu părere de rău trebuie să spunem că întreg dicționarul se vede că a fost redactat în pripă.

Dicționarul elementelor latine ale limbei române rămîne de făcut.

Vieța nouă, II (1906), 3, p. 69.

UN DICȚIONAR PRETINS ETIMOLOGIC

I

Sînt lucruri așa de evidente uneori, încît ți se pare inutil să insiști prea mult asupra lor, și cine scrie azi critică, în literatură ori știință, nu trebuie să facă prea multă cheltuială de vorbe pentru ca să-și spuie părerea asupra unei cărți. În streinătate sînt atîtea reviste care aprețiază publicațiunile în o pagină, două, dacă nu chiar numai în cîteva rînduri; se relevează ce este mai esențial în ele, se citează cîteva fapte care arată meritele ori păcatele lor — și publicul știe ce valoare are cartea care se critică. Dar lumea de la noi nu este încă deprinsă cu acest fel de critică; nu crede că o carte e bună pînă ce nu se cetește pagini întregi de laude asupra ei, șiruri lungi de superlative; tot așa nu se convinge că o carte e rea pînă nu se dau, una după alta, toate greșelile din ea. Dacă se arată numai cîteva — dar dintre acelea care unui înțelegător îi spun destul — se găsește cutare + cutare să exclame: „Critică pătimașe!... răutate!”.

Așa exclamau cîțiva cînd — acum vreo cinci ani — judecasem într-o pagină o monstruoasă filologică a d-lui Philippide... Dar într-o zi am luat filologia d-lui Philippide și am arătat — cu citații, cu exemple de care au rîs și profanii — ce rămîne din ea și mi-au dat atunci dreptate chiar aceia care-l lăudase înainte¹.

Aceeași exclamație cînd anul trecut am vorbit într-o critică scurtă² — cum e obiceiul să se vorbească în revistă — de dicțio-

narul d-lui Pușcariu (*Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*). Mi s-a spus atunci că aprețierea mea nefavorabilă asupra d-lui Pușcariu era datorită nemulțumirii că i se încredințase d-sale lucrarea dicționarului Academiei; unui din „colegii” mei de la universitate îmi vorbea chiar de un păcat pe care l-aș avea de a nu suferi pe nimeni să lucreze alături de mine și în aceeași direcțiune — și eu propusesem celor de la Academie să se încredințeze dicționarul la trei colaboratori (și d-lui Candrea, alături de d. Pușcariu și mine) și m-am retras cînd nu mi s-a primit această propunere de tovărășie filologică.

Ce spuneam prea pe scurt — pentru cetitorii de la noi — anul trecut, voi spune azi mai pe larg. Și n-aș fi revenit dacă nu încheiam acea dare de samă cu cuvintele: „Dicționarul elementelor latine ale limbei române rămîne de făcut”.

Pentru ca să se vadă că aveam dreptate și pentru ca să se înțeleagă de ce împreună cu d. Candrea tipărim acum un dicționar al elementelor latine ale limbei române, voi lua dicționarul d-lui Pușcariu și voi arăta ce este el, ce enormități cuprinde și cit e de departe de a fi o lucrare la înălțimea progreselor care s-au făcut în filologia noastră și cea romanică.

Un dicționar cum a voit d. Pușcariu să ne dea nu poate avea, în prima linie, alt scop decît de a arăta bogăția formelor de origine latină ale limbei române. îndeplinește dicționarul d-sale această elementară condițiune? Nu, și pentru un motiv foarte simplu. Bogăția, vitalitatea elementelor, de o proveniență sau alta, ale unei limbi nu se judecă numai după cantitatea cuvintelor-tip, ci și după numărul derivatelor la care acestea au dat naștere. O categoric de elemente egală cu alta, ca număr de cuvinte-tip, are totuși o mai mare importanță lingvistică dacă din aceste cuvinte-tip s-au derivat, într-o categorie, un număr mai mare de forme decît în cealaltă. Să punem alături două cuvinte-tip, unul de origine latină și altul de origine slavă, și să vedem deosebirea între ele din acest punct de vedere; așa d. e. *alb* și *lacom*. Pe cînd alături de acest din urmă găsim numai cuvinte derivate ca *lăcomie*, *ase lacomi*, din cel dintîi și-a luat naștere o extraordinar de bogată familie de cuvinte, ca *albicios*, *alburiu*, *albinei*, *albei*, *albuș*, *albilor*, *albitură*, *inălbi* ș. a. Pot fi puse aceste două cuvinte-tip pe același plan? Desigur că nu; forma latină a fost mai productivă, ceea ce înseamnă că trăiește mai mult, are mai mare importanță, ca element constitutiv al limbei noastre, pe cînd cea slavă este mai sărac reprezentată în forme secundare, *trăiește* mai puțin, n-are aceeași valoare ca element lingvistic.

¹ Cum e judecat acum D. Philippide chiar de junimiști, v. *Convorbiri literare*, 1907, p. 205.

² Voi. II, p. 69.

Astfel trebuie judecate, astfel trebuie prezentate formele unei limbi într-un dicționar.

Cum procedează d. Pușcariu? D-sa înșiră 1 947 elemente latine — vom vedea ce arbitrară este și această cifră — și crede că singure cuvinte-tip (sau derivatele existente deja în latină) pot arăta care este fondul latin al limbei române: derivatele române le-a lăsat la o parte. Să ne închipuim că cineva ar da, după același sistem, un dicționar al elementelor slave și ar însemna în el 1 500, 2 000 de numere. Ar fi acesta un criteriu pentru a judeca fondul latin și cel slav al limbei noastre? Fără numărul mare de derivate la formele latine și fără numărul mult mai restrâns de derivate la formele slave, un dicționar nu ne poate da niciodată o idee de valoarea unor și altora din aceste forme, ca părți constituante ale limbei. De aceea dicționarul dat de Cihac acum treizeci și mai bine de ani este superior, n-a neglijat să înregistreze și derivatele. D. Pușcariu a crezut că se poate dispensa de acest adaus, dar a uitat că în fața criticei nu va putea înlătura învinuirea dreaptă că a voit să-și ușureze munca, fiind grăbit, și că n-a ajuns încă să se pătrundă de spiritul științific larg care deosebește filologia de azi de cea de acum cincizeci de ani. Un dicționar nu mai poate fi azi o lucrare mecanică; el trebuie să dea vieața cuvintelor, cu toate formele, înrudirile lor.

Ziceam că cifra elementelor latine dată de d. Pușcariu este arbitrară. Să ne convingem.

Aceleași forme sînt însemnate de două ori sub numere deosebite: se înregistrează tot sub un număr special variante dialectale ale aceluiași cuvînt tratat aiurea sau vedem citată forma feminină a unui substantiv, pe cînd cea masculină este înregistrată aiurea; așa d. Pușcariu înșiră sub cîte un număr deosebit formele: *acătare*, v. *atare*; ar. *adzun*, v. *ajun*; ar. *amparu*, v. *impar*; *bulgăr*, *bulgur*, v. *bulz*; ar. *cantine*, v. *căstîn* (de altfel trimiterea e greșită, pentru că forma e tratată sub *căstînu* și *căstîn* lipsește); *cel*, v. *acel*; *acest*, v. *acest*; *coarnă*, v. *corn*; *cucă*, v. *cuc*; ar. *culmu*, v. *culme*; ar. *cusurină*, v. *cusurin*; *cutare*, v. *atare*; *fie*, v. *fiu*; *gheabă*, v. *gheb*; *piersecă*, v. *piersec*; *porumbă*, v. *porumb*; *purcea*, v. *purcel*; *salce*, v. *salcă*; *soacră*, v. *socru*; *soață*, v. *soț*; *ursă*, v. *urs*; ar. *urlică*, v. *urzică*; *văduv*, v. *văduvă*; *vătuie*, v. *vătui* ș.a. Cum? sînt aceste forme elemente latine deosebite de acelea la care se

¹ Totuși în unele Jocuri — cum e obiceiul d-lui Pușcariu să n-aibă nici un sistem — vedem înregistrate derivate; așa ar. *ascunțis*; megl. *scuncos* (s. *ascund*); și do ce numai acestea? de ce n-au fost citate și *ascunziș*, *ascunzătoare* ș.a.?

I
i
j.
!"
}
j
I
j
;
:
>
î
i
j
i
j
«
L
I
,i
i
>

I rimele? Atunci de ce d. Pușcariu n-a dat cîte un număr special și **la** forme ca: ar. *adzungtt* (tratată sub *ajung*); *baier* (s. *baieră*); ar. *aamă* (s. *om*); *prună* (s. *prim*); *vară* (s. *văr*) ș.a.? Ar fi putut iu i lipul acesta înmulți mereu numărul de elemente latine, și **dară** ar fi fost consecute ar fi putut lua diferitele forme de timpuri ale verbelor să le însemne cu un număr aparte și să trimeată la forma de indicativ sub care le tratează, după sistemul d-sale? Ar fi ajuns atunci la cîteva mii de numere...

Dar ca să se vadă și mai bine cum procedează d. Pușcariu în această parte, lipsa absolută de sistem și inducerea în eroare a celor care ar avea păcatul să se încreadă în dicționarul d-sale, să cităm alte cazuri. De ce d. Pușcariu separă *fată* de *făt* și sub n-rile 586, 588 dă pentru cel dinții etimologia lat. *fetus*, iar pentru cel de al doilea *feta* (*urs* și *ursă* d.e. sînt tratate la un loc sub nr. 1 836 și se dă acolo și etim. *ursus* și *ursa*)? Se poate să pui sub un n-r po *așijderc* (v. *îndărătnic*) cînd nu e un element nou latin, ci un compromis. latino-slav din *ași* (*așa*) A- *-zdere*, și cînd așa c (ratat aiurea? Se poate iarăși să zici: *pănaț* (d. Pușcariu tipărește de două ori greșit *pănat*), v. *parat*, cînd forma întii e o simplă greșală a copistului? Să dai un număr special de elemente latine din greșeli de manuscris — se poate o mai mare cnoimitate? Dar d. Pușcariu merge mai departe. D-sa dăruiește cu un număr și cuvintele care, nu i se par latine sau spune hotărît că nu pot fi; așa: *aprig* „Etymologie unbekannt”; *biet* „das Wort besser von kslav. *hedlnu* „miser"...; *caua* „soli nach Tiktin... auf cin lat. imp. *cave*... beriihen, was wenig wahrseheinlich”; *cucă* „Etymologie uibekannt” (de altfel d. Pușcariu pune uneori paranteze la aceste forme, alteori le uită — încă o probă de grija pe care a pus-o la redactare). Și cînd procedezi în felul acesta nu te sfiești să intitulezi lucrarea: *Dicționar al elementelor „l-a-t-i-n-e”*... Cînd vom avea și noi mai puțin îndrăzneți de aceștia și cînd se va înțelege și la noi că știința o a celor care lucrează conștiincios, ani întregi, și cînd scriu un rînd se gîndesc de zece ori?

Alte mărgăritare filologice: d. Pușcariu înșiră verbele la forma de indicativ, dar, neprevăzător, i s-a întîmplat să ajungă la verbul *a oua*, și atunci ce să facă? Altul ar fi fost încurcat; d. Pușcariu, nu; scrie liniștit: „ou I, vb. (auch, *mă ou*, *Sămăn.*, II, 133) Eier legen”. Deci: *eu mă ou*, *tu te oi*... Am căutat și în *Sămănătorul*, unde d. Pușcariu ne trimete, și credeam poate că vreun colaborator al țărăneștei reviste auzise în vreun sat: *eu mă ou*; dar nu, e vorba de o găină care „se ouă”. Și tot așa face d. Pușcariu cu verbul *a păsa*; îi dă o formă la persoana I-ii **pas* și observă: „Nur in

îmi pasă". Dacă-i „nur" atunci ce mai caută persoana I-ii? De dragul sistemului? Dar e un sistem acesta, și nu e destul atîta pentru ca să-i ia cuiva dreptul de a se numi filolog în stare de a da un dicționar?

Care sînt aptitudinile d-lui Pușcariu pentru un dicționar se poate vedea și din cîteva citații; așa la *niște* observă că cuvîntul se leagă cu forme de singular (ceea ce e absolut fals) și citează: „am cules niște fasole și cartofi", *Noua rev. rom.* I, 36; trebuia citată revista d-lui Motru pentru o construcție așa de obișnuită? La *singur*, pentru a arăta că poate avea înțelesul de „allein" și de „selbst", se citează din *Sămănătorul*, II, 93: „Se duc singuri după hrană"; pentru *urît* cu semnificațiunea așa de cunoscută de „verhasst" e citat tot *Sămănătorul*...

E o ocupațiune care cere multă încordare, aridă pentru unii — filologia; să mulțumim d-lui Pușcariu că e dintre aceia care ne mai înveselește.

Și ne va înveseli și în n-rul viitor — dicționarul d-lui Pușcariu e o comoară de distracțiuni filologice și vom mai avea multe de înșirat.

Vieața nouă, III (1907), 5, p. 114—118.

II

Cînd nefilologi vor fi văzut pe d. Pușcariu citînd pasagii din reviste își vor fi zis: „Uite, un filolog care cetește, adnotează, trebuie să fie un învățat neobosit".

Și pe cînd nefilologi admirau — și admirațiunea era mai expansivă pe la Brașov, Sibiu, Budapesta — un filolog, doi (nu cred să fie mai mulți) surîdeau...

Și se putea să nu suridă? Voiești să arăți că cetești literatură nouă, voiești să pari un spirit curios, cercetător — cum trebuie să fie un filolog — citezi pagini de reviste și cu toate acestea te arăți necunoscător de ce s-a scris altădată — o primă condițiune a adevăratului filolog — și mai arăți încă — un alt păcat neiertat unui filolog — că n-ai cetit cu băgare de samă nici măcar dicționarele, mai bune, mai rele care s-au publicat pînă acum la noi.

D. Pușcariu a cetit *Sămănătorul* și alte reviste, dar n-a cetit *Psaltirea Scheiană*, *Codicele Voronetian*, ca să nu vorbesc decît de

textele cele mai vechi cunoscute, arhicunoscute și a căror neglijare nu se poate ierta cuiva care-și zice filolog. Cîteva probe. *Psaltirea Scheiană*, 38, 4, și *Codicele Voronetian*, 120, 2, dau cuvîntul *încăresc* din lat. *incallesc* = „încălzezc"; d. Pușcariu nu citează această formă sub n-rul 811, dă numai pe ar. *încăresc*, ca și cînd cuvîntul n-ar fi fost cunoscut în dacoromână; *Psaltirea Scheiană* dă, la ps. 18, 6, pe *mărit*, singura urmă în românește de lat. *maritus* = „ginere" și în zadar îl căutăm și pe acesta la d. Pușcariu; același text, 37, 7 ș.a. și *Cod. Voronetian*, 164, 2, dau formele *pârâta*, *părătare* (îndreptat greșit de d. Sbierea în *vărătare*), cu semnificațiunea de „a suferi, suferință, părere de rău", și care corespunde lat. *poenitere* (**pocnitore*); cuvîntul se mai păstrează azi (îl dă d. Iosif Popovici sub forma *bănătate* în *Rumänische Dialekte*, p. 125, dar îl interpretează greșit, ca derivat din *bănat*); nici acest cuvînt nu e înregistrat de d. Pușcariu, cum nu sînt nici *sur*, *temoare* din *Ps. Sch.*, 9,7; 41,5; 67,28 ș.a. = lat. *timorem*, *sonum*. Și se putea cînd vorbești de *inneca*, *înnota* să nu amintești formele din *Cod. Voronetian*, necăfură (cf. și dial. *necare*) și *nutare*?

Cum a utilizat d. Pușcariu și dicționarele se poate vedea cînd nu găsim înregistrate forme cum sînt: *cărmăna* (— *scărmăna*), *încurca*, *rug* („bucher" și numele de plantă), *spat* (sub *râspaț*, d-sa observă: „als das Simplex **spaț* vergessen wurde..." — dar *spat* e cunoscut, îl dă d. Viciu în *Glosarul* d-sale, chiar și d. Dame în *Terminologie* ș.a.).

Și nu sînt singurele forme care lipsesc la d. Pușcariu. De ce d-sa nu amintește nimic de *agest*, *amăgi*, *argea*, *mîngîia*, *spin* (în parte de origine grecească, dar introduse întii în latina balcanică)? Nu era convins de etimologia lor latină? Dar atunci de ce nu le-a însemnat alături de altele care i se păreau îndoioase și căroră totuși le-a dat un loc în dicționar, cum am văzut? Și întrucît i s-au părut asemenea cuvinte așa de „nelatine" cînd — vom aminti mai departe cîteva exemple — forme absolut streine, evidente, au fost considerate de d-sa ca latine?

Nu găsim la d. Pușcariu nici cuvinte ca *adîncă*, *albeață*, *albi-oară*, *urător*, *arbureț* care au toate prototipuri latine atestate; mai amintesc numai în treacăt că d. Pușcariu nu dă la pronumele *eu*, *el*, *tu* etc. toate formele celorlalte cazuri care reprezintă bine formele corespunzătoare latine. Și mai lipsesc la d. Pușcariu multe, multe forme... dar va avea plăcerea să le găsească în dicționarul pe care-l tipăresc cu d. Candrea.

Iată încă o dată ce înseamnă la d. Pușcariu cifra de 1 947 elemente latine.

Și încă tot n-am terminat cu ea, pentru că d. Pușcariu o mai falsifică pentru a treia oară când pune în socoteala ei cuvinte care n-au ce căuta printre elementele latine. Așa: *festucă*, un latinism al autorilor *Lexiconului Budan*; dacă cuvîntul s-ar păstra din latinește am fi avut *făstucă*; *leu*, care este sl. *levii*, *lew*, pentru că lat. *leo* ar fi dat *ieu*; *lis*, un cuvînt pe care l-a găsit la Liuba-Iana și vine din bulg. *lis* „neted, pleșuv” etc, iar nu, cum vrea d. Pușcariu, dintr-un ipotetic lat. **lissus*; *matur*, care e sîrb., bulg. *mator* și nu lat. *maturus*, cum arată accentul; *met*, despre care d. Pușcariu spune: „erhalten ist nur die Partizipialform *mis* (G. Dem. Teodorescu, *Poesii pop.*, 20)”; la G. Dem. Teodorescu cetim:

După ei trimisu-și-a:
Mis-a zori
Căutători.

Pe acest *mis* d. Pușcariu ni-l dăruiește ca un nou element latin (din *minere*), pe cînd e o simplă scurtare, din *trimis*, cum observase deja într-o notă G. Dem. Teodorescu; se știe că asemenea scurtări sînt foarte obișnuite în rimele populare. *Mezin* e derivat din *medianus*, dar e vsî. *mezinii*; de altfel forma latină ar fi dat *măzîn*. *Mînie* ar fi lat. *mania*, dar e imposibil pentru că nu-l găsim sub forma *mărie* în textele rotacizate (forma ir. *miriu* dată de Maioreșcu e falsă); cuvîntul e un împrumut din grecește. *Partal* e dat ca din lat. *quartarius* (d. Pușcariu nici nu amintește de greutatea fonetice ale acestei etimologii), de fapt bulg. *partalii*. *Pilă*, un cuvînt dialectal dat de d. Weigand și tradus „Fleisch”, e derivat din **petia*; dar aceasta ar fi dat *piață*; d. Pușcariu uită de *piață* și caută *pită* cam pe unde căutau brînză strămoșii d-sale în filologie de la *Lexiconul Budan*, care scriau flămînzi de etimologii: „brînză... a lat. *prandium*, id enim est pauperum prandium cum potenta”. *Toartă* ar fi lat. **torc(u)la*, după o minunată lege fonetică a d-lui Pușcariu — cei care înțeleg altfel filologia vor spune totdeauna că *torc(u)la* n-ar fi putut da decît *toarche*; *toartă* e un neologism. Despre megl. *urnă* d. Pușcariu spune că e lat. *humus*, pe cînd nu poate fi decît bulg. *huma*, neogr. x ^ - ; a uitat d. Pușcariu că *h* cade în meglenita? Am mai putea aminti că d. Pușcariu susține cu prea multă ușurință că provincialismul *Curtu* „Name der Hunde ohne Schwanz” e lat. *curtus*, pe cînd trebuia să se gîndească mai curînd la ung. *hurta*, și că ar. *furnu* poate fi mai curînd un împrumut din neogrecescă (<poopvos) decît lat. *furnus*.

Din formele înșirate se poate vedea că d. Pușcariu e departe de a avea o pregătire serioasă filologică, pentru că comite, pe lîngă altele, greșeli neiertate de fonetică.

Dar ca să ne convingem și mai bine de cunoștințele filologice ale d-lui Pușcariu și de nemgrijirea cu care a lucrat dicționarul să luăm o serie de alte etimologii și să vedem cum le prezintă d-sa.

Baier e derivat din *varius*; ca să-și apere etimologia d. Pușcariu trimete ia un articol în care a susținut o copilărească teorie fonetică; după d-sa *varius* ar fi devenit *baier* prin trecerea lui *i* înaintea lui *r*, clar nu se îngrijește să ne spună de ce *arius* d.e. a rămas *-ar* și nu a dat *-aier* (*argentarius* ar fi trebuit să devie *argintaier* ș.a.).

Caier ar fi *carium*, după aceeași imposibilă transformare fonetică închipuită pentru *baier*.

Cărăbuș — să cităm aici: „scheint eine Entstellung von *scarabaeus* formell wuerde ein **(s)carab + busceus* passen, dessen zweiter Bestandteil zu **buscus* Wald gehoren wuerde”. Nici cînd începe să silabisească cineva alfabetul filologiei nu s-ar putea gîndi la o asemenea monstruoasă etimologică.

Castru (ar.), d-lui Pușcariu nu i se pare imposibilă păstrarea acestei forme (= lat. *castrum*) în aromână, cu toate că ar fi trebuit să se gîndească că un asemenea cuvînt din vieța militară romană ar fi fost o mirare să se conserve la noi. Puțină îndoială îl face totuși pe d. Pușcariu să pună un semn de întrebare și să creadă că poate e un latinism. Dar cum era posibil un asemenea latinism în aromână? D. Pușcariu ar fi putut căuta într-un dicționar neogrec și ar fi găsit pe *ααcrTrov* care a dat forma aromână.

Cearcăn = *circinus*, atîta tot; d. Pușcariu se crede dispensat să arate că forma românească nu poate reproduce normai foneticește^ cuvîntul latin; cum *-ci-* a putut deveni *-că-*, aceasta nu-l îngrijește de loc.

Cunosc, d. Pușcariu spune că vine din lat. vulg. **conosco* = lat. clas. *cognosco*; dar era așa de evident să vezi că nu poți pleca de la o asemenea formă, pentru că în regiunile cu rotacism nu găsim pe *n* trecut la *r* (în ir. se zice *cunosc*). Numai o formă cu doi *n*, **connosco*, se împacă cu fonetismul românesc — și studenții mei de la Universitate știu de mult lucrul acesta^elementar.

Dărim; pentru ca să-și susțină etimologia **derimo*, d. Pușcariu citează ar. *dirim*, dar d-sa falsifică forma aromână, care e *dirin* și înseamnă altceva: „chinuiesc, prăpădesc”, pentru că vine din **derenare*.

Depărtez = *H-equartare* care ar fi însemnat „aus einem Quartier (Stadviertel) vertrieben”; e amuzant și aici procedeul d-lui

Pușcariu: ca să pară convingător, atribuie lui *quartus* înțelesul de „quartier (Stadtviertel)”, înțeles necunoscut în latinește. Ce înseamnă a căuta să fii original unde nu trebuie! S-a spus de atîta timp că *depărta* nu poate fi decît un derivat din *departe*, dar numai d. Pușcariu nu e mulțumit.

Descure = **deobscurico*, prin suprimarea silabei *ob*; d. Pușcariu taie la silabe cum îi convine; alți filologi sînt mai puțin cruzi decît d-sa, pentru că știu că știința nu iartă asemenea operațiuni de măcelar.

Foiesc; cu acest cuvînt d. Pușcariu e zgîrcit, nu-i dă nici o etimologie.

Fust, așa scrie d. Pușcariu, dar dacă ar fi cetit mai multe texte vechi române ar fi văzut că forma atestată e *fuste*.

Ginere, se citează alături ir. *ziner*, dar un lucru elementar lipsa lui *n* rotacizat, putea arăta d-lui Pușcariu că forma nu poate fi curat istroromână e dată numai de Maiorescu și e suspectă. Tot așa sub *ajun* d. Pușcariu citează ir. *zun*, dat tot de Maiorescu și care se vede cit de colo că nu poate fi o formă bună; ar trebui să avem *zur*.

Glotsă (ar.) ar fi „postverbale Bildung aus *glutsire*” din lat. *glocire*; cum rămîne însă cu grupul *gl* care în aromână devine *gl*? *înduplec*, d. Pușcariu nu cunoaște forma simplă din textele vechi (în *Ps. Scheiană* 68, 24 găsim: *spirare duplectă*)^ și din ce spune despre înțelesul cuvîntului se vede că d-sa n-a căutat bine în dicționarele latine să vadă că *duplicare* înseamnă și „courber, ployer”.

**Ingreuiez* = **ingrevare*, foneticește e imposibilă această derivare; d. Pușcariu nu știe că forma veche e *îngreioia* și ca atare derivă din *greoi*.

întețesc s-ar putea să fie din *Hncețesc* (derivat din lat. *incitus*), care ar fi ajuns la forma actuală prin... disimilațiune. Mari minuni mai poate face disimilațiunea, după credința d-lui Pușcariu.

Lamură ar fi **remola*; nu-l va fi muștrînd pe d. Pușcariu nici acum conștiința de asemenea păcate pe care le-a făcut pe sama foneticeii? Și păcatul ar trebui să-l neliniștească și mai mult cînd a falsificat forma românească și a scris *lamură*, pe cînd se zice *lamură* și dicționarele dau numai forma aceasta. D. Pușcariu avea nevoie de un *ă* pentru ca să-și apere etimologia.

Mămăruță „Marienkäfer scheint auf *mamma A- *erucula*... zuriickgehen”. Nici măcar la „scheint” nu s-ar putea gîndi un filolog care și-ar aduce aminte că de la Laurian și Massim au trecut vreo treizeci de ani.

Mișină = *mixonem*; ar fi trebuit să avem *mășună*; de altfel cuvîntul se accentuează *mișină* și era destul atîta ca să nu te gîndești la o asemenea etimologie; d. Pușcariu recurge și aici la un „truc” — nu pune accentul ca să nu pară prea bătătoare la ochi lipsa de asemănare între forma română și cea latină.

Nelutatec e un cuvînt obscur de la Dosoftei, dar d. Pușcariu crezînd că unui filolog îi e iertat să-și închipuiască orișice' și să facă, fără nici o probă, apropieri de cuvinte, admite că poate fi tradus cu „uniiberwindlich” și-l derivă dintr-un lat. **luctaticus*. Se servește chiar de această formă nesigură pentru a confirma o lege fonetică (reducerea lui *et* la *t* în silabă atonă).

Pleoapă ar fi din lat. **pupula* — **pupla* — **pluppa* — **pluppea*. D. Pușcariu se inspiră probabil pentru etimologii ascultînd cuvintele din jocurile de copii.

Pots (me gl.) = *poctum*; dar imediat urmează observațiunea că poate fi alb. *pots*. D. Pușcariu ezită, altul n-ar fi stat la îndoială.

Retz = **recaedio*, iarăși prin marea făcătoare de minuni disimilațiune!

Orbili oculi (me gl.) „tîmple” ar cuprinde în partea întii pe lat. *orbis*, dar e adj. *orb*: în Bănat se zice *ochiu ălb orb* „tîmplă”, și același înțeles îl au bulg. *slepo oko* (*slepă* = „orb”) și serbo-croat *sljepo oko*.

Să nu ne mirăm de aceste erezii ale d-lui Pușcariu în filologia românească — d-sa nu e stăpîn pe lucruri elementare din filologia generală, din filologia romanică.

D-sa crede că *fulgur* devenise în latina vulgară *fulger* prin disimilațiune. Ce vor zice elevii d-sale cînd vor ceti poate sau vor învăța de la alții ce este adevărata disimilațiune? în privința romanisticeii i s-ar putea spune d-lui Pușcariu că n-are iarăși nici un sistem cînd citează cuvintele romanice, îngrămădește fără rost forme dialectale. Dar ce să mai zicem cînd d-sa dă alături de *așchie* o formă italiană *așchia* care nu există? Poate d-sa grăbit a văzut în vreun dicționar *aschio* și crezînd că e forma corespunzătoare celei românești a însemnat-o și n-a rămas de loc surprins de ea. Lîngă *avere* (s. *am*) „Reichtum”, d. Pușcariu citează pe *lionezul avair* „Bienenstock”, care se vede cît de colo că nu poate avea nimic de-a face cu forma românească; d. Pușcariu n-a văzut că e un derivat din *apis* „albină”.

Nu mai vorbesc de greșelile de transcriere prea bătătoare la ochi, ca sardul *stemma* în loc de *isteddu* (s. *stea*) ș.a. Sînt greșeli și greșeli... și în filologie uneori tiparul aduce cîte o mică surpriză, dar asemenea greșeli, mici scăpări din vedere, se disting îndată

de greșeli mai grave, provenite din ignoranță, din nefamiliarizare suficientă cu lucrurile scrise, din neglijența sistematică. Și alt-cineva, cunoscându-și atâtea slăbiciuni, ar fi fost mai puțin încrezător, mai modest, mai puțin stăpînit de ideea că este atotștiutor. D. Pușcariu n-are nici această calitate. La cuvîntul *femeie* d-sa spune: „ausser ven. *famedza*, pad. *fameya* hat das Wort *familia* liberal gelehrte Gestalt". Dar a cercetat d. Pușcariu ca să vadă că cuvîntul există și în friulană și în boloneză, veroneză, mantovană, abruzzeză etc? Despre *cărindar* d. Pușcariu zice: „mir ist das Wort unbekannt". Cum „unbekannt"? Și ce cercetări dialectologice a făcut d. Pușcariu pentru ca să spună cu aer de autoritate că nu cunoaște cuvîntul? A fost în adevăr d. Pușcariu prin Țara Făgărașului, dar știm ce dialectologie a făcut d-sa pe acolo și mai bine tăcem... Tot „unbekannt" îi e d-lui Pușcariu *păcuină*; dacă ar fi cetit *Șezătoarea* l-ar fi găsit în voi. 111, 24; tot „unbekannt" *rugum* (s. *rumeg*), și cu aceeași hotărâre spune d-sa despre *răpeiune*: „wie Form und Geschlecht beweisen, gelclirter Bildung". *Răpeiune* — cuvînt savant!

Dar să ne mirăm de aceste lucruri cînd d. Pușcariu mi știe nici să cetească cărți românești, nu știe să se folosească de modesta-i bibliotecă? Nici o exagerare. D. Pușcariu vede în *Meglenoromâni* d-lui Papahagi sub euvinul *ac*: „ac, obiectele argint, 30,61"; d. Papahagi trimete la un pasaj din cartea d-sale unde sub rubrica „obiecte de argint" dă cîteva numiri de obiecte caic se lucrează în Meglenia și amintește și cuvîntul *ac*. I). Pușcariu nu are curiozitatea să cetească ce a spus d. Papahagi și înseamnă sub *ac*: „auch Gegenstand aus Silber". Sub *acum* d. Pușcariu dă alături de forma dr. *acu* pe megl. (*a*)*cu*. Dar în meglenită forma nu există de fapt. Ce s-a întîmplat? D. Pușcariu a văzut în cartea amintită a d-lui Papahagi forma *acu* înregistrată în glosar; s-a mulțumit cu atît; nu s-a uitat mai departe — meglenitul *acu* înseamnă „dacă" și e bulg. *ako*, deci n-arc nimic a face cu adv. dr. *acu*. Tot așa găsește d. Pușcariu la Liuba și lana *cattnă* „ocnă" și-l traduce prin „Loch". Dar d. Pușcariu se întrece pe sine cînd descopere (s. *nepoată*) forma *nepoță* căreia-i dăruiește prototipul latin *nepotia*. Ce i s-a întîmplat iarăși d-lui Pușcariu? Cetește la Liuba și lana forma *nepoță*, care nu e decît o formă provincială pentru *nepotea* (diminutivul din *nepoată*) și nici mai mult nici mai puțin crede că e lat. *nepotia* și scrie „wohl *nepoată* zu Iesen". Dar să punem pe d. Pușcariu față în față cu d-nii Liuba și lana și să vedem dacă vinovatul nu se va recunoaște; în monografia satului Maidan aceștia scriu la p. 25: „*nepot* (*nepoțel*), *nepoată* (*nepoță*), *văr* (*văruț*), *vară* (*văruică*, *verișoară*)...". Trebuie mult

«•uiva pînă să vadă că *nepoță* e diminutivul corespunzător lui *nepoțel*, cum arată și celelalte forme din paranteze care sînt date Iof ca diminutive?

Am ride și acum, dar întîmplarea e prea jalnică.

Și iată cum se întîmplă ca d. Pușcariu să ne arate că nu știe să facă un dicționar nici măcar de două sute de pagini și că trebuie «•liiar să mai învețe să cetească.

Și totuși d. Pușcariu nu s-a sfiit să spună în prefață că dicționarul d-sale stă „auf der Hohe der heutigen Wissenschaft". Pentru «a să vadă cineva înălțimea științei îi trebuie alți ochi decît ai d-lui Pușcariu. Și miopiei d-sale nu i-a folosit nici ajutorul d-lui Meyer-Lubke care — cum mărturisește singur în prefață — i-a celit manuscrisul. De ce d. Meyer-Liibke nu l-a sfătuit să mai păstreze dicționarul în cartoane și să aștepte ca știința să se co-boare pînă la d-sa?

Vieața nouă, III (1907), 6, p. 125-132.

S. PUȘCARIU, *Din perspectiva Dicționarului*,
I, III, în *Dacoromania*, I, 73—108; II, 19—84.

După materialul pe care i-l pun la îndemână fișele Dicționarului Academiei, Sextil Pușcariu publică o serie de observațiuni privitoare la unele chestiuni de filologie.

În prima parte e studiată onomatopeea în limba română, și atențiunea pe care i-o acordă Pușcariu pleacă probabil de la sugestiuni pe care i le-a dat dicționarul etimologic al lui Meyer-Lubke, unde onomatopeile sînt ținute în samă, dar de multe ori cu un zel exagerat și ducînd la interpretări contestabile.

Unele onomatopei sînt bine explicate, și asupra formelor de această categorie referindu-se la derivațiunea verbală Pușcariu ajunge la constatări juste, mai ales în legătură cu gramatica slavă. I-a scăpat însă din vedere studiul lui D. Boranic¹ asupra onomatopeilor din limbile slave (cu referințe și la alte domenii), unde ar fi putut găsi indicații folositoare și puncte de comparație care ar fi schimbat părerile pe care le exprimă asupra unor forme. Consultând numai pe Berneker și Miklosich, unele apropieri care trebuiau relevate i-au rămas streine și de aceea vedem date ca onomatopei românești cîteva care-și găsesc, într-un sens sau într-altul, corespunzătorul lor în slavă². Desigur că originea multor

¹ *Onomatopajske riječi na životinjic u slavenskim jezicima*, în *Rad jugosl. Akad.*, LXXII (1909), 1 urm.

² E o greșală și cînd Pușcariu consideră ca formațiune românească o formă cum e *șintar* care ar fi din *ŃŃ* prin nazalizare (91); în explicarea lui nu se poate lăsa la o parte acel *z i n z a l a* etc. pe care l-am semnalat din *Corpus gloss. lat.* (v. *Hist. de la l. roum.*, I, 198, și cf. Meyer-Lubke,

onomatopei nu poate fi localizată ca a altor cuvinte, cum remarcă și Pușcariu, dar sînt cazuri în care se poate ajunge la unele precizări ori să se arate mai de aproape formele corespunzătoare din alte limbi.

Pentru prezentarea mai limpede a formelor și înlesnirea de a fi urmărite poate ar fi fost bine ca ele să fie grupate după cum exprimă sunete din natură, sunete produse de om etc; o grupare în sensul acesta găsim numai într-o notă referitoare la o categorie de onomatopei; ea putea fi generalizată.

A treia parte³ — legată cam artificial de „perspectiva” dicționarului — tratează despre legile fonetice⁴. Subiect ducînd la discuții oțioase, pentru că după cum spuneam în altă parte a revistei (3), de fapt nimeni nu contestă azi legile fonetice; rolul perturbator al unor factori (analogia, întrebuițarea unor cuvinte în condițiuni speciale, asimilația ttc), abaterile de la evoluții fonetice constatate în cazuri anumite, sînt recunoscute de toți filologii, cum se recunoaște că „legile fonetice” nu pot fi înțelese în aceiași fel ca „legile” din științele matematice sau fizice. Reluînd chestiunea, Pușcariu găsește mai mult un prilej de înșirare a cîtorva observațiuni cu privire la fapte știute sau asupra cărora ține să afirme o părere. În legătură cu transformările fonetice una din părerile pe care caută să o evidențieze prin mai multe exemple este aceea despre rolul pe care îl au conștientul, anumite preocupățiuni, în asemenea transformări. Fără îndoială că acestui factor trebuie să-i acordăm importanța reală, așa cum reiese din constatări pe care le putem face, dar sînt rezerve ce se impun și Pușcariu nu ține samă totdeauna de ele. Aceasta îl duce la explicațiuni hazarde. Astfel, cînd se ocupă de prefacerea lui *l* intervocalic latin în *r*: „Pe vremea cînd *l* între vocale începea să se pronunțe *r*, nu era nevoie ca un individ să audă de la cei din jurul său toate cuvintele limbei cu *l* intervocalic schimbat în *r*, spre a le imita, ci era de ajuns ca individul cu talent de limbă să audă cîteva din ele pentru

Rom. etym. Wb., 9623); de altfel Pușcariu, în *Etym. Wb.*, 1739, admisesese mai înainte această etimologie și nu văd motivele care l-au făcut să renunțe la ea.

³ Partea a doua a apărut separat, ca omagiu închinat lui Schuchardt (Cluj, 1922), și ne ocupăm aici numai de ce s-a publicat în *Dacoromania*.

⁴ Pușcariu le zice „fonologice”, adoptînd un termen și distincțiuni ale lui Fr. de Saussure. Cred că nu are nici o rațiune preferința pentru „fonologie” și cine e familiarizat cu problemele de filologie nu poate face confuziuni care lui Pușcariu i se par că vin din întrebuițarea lui „fonic”. Cum după „semasiologie” și „semasiologic” s-au fixat prin uz astăzi termenii „semantică” și „semantic”, mi se pare că nu avem de ce renunța la „fonic” pentru „fonologie”, în toate cazurile.

ca să-și dea samă de raportul constant între cele două fapte lingvistice..., spre a generaliza rostirea adoptată asupra tuturor cazurilor similare" (46—47). Dacă s-ar fi întâmplat altfel, ar trebui să presupunem că strămoșii ai noștri și-au dat samă că nu trebuiau să schimbe pe *l* în *r* în forme ca *filius*, să-i socotim eu alte cuvinte ca foarte subtili fonetiști. De ce *l* nu a trecut la *r* și în *filius* sau. forme asemă;floare, cu *l* dinaintea lui *i* în hiat, aceasta nu ni se explică prin afirmația lui Pușcariu —și c curios acest fel de a-ți reprezenta schimbările fonetice.

Afingînd problema înmirării graiurilor autohtone asupra limbei latine transplantate în diferite regiuni, Pușcariu (79—80) crede că nu se poate atribui multă însemnătate acestei înriuriri, că nu datorită ci s-ar fi schimbat într-un fel sau altul aspectul fonetic al Jalnici vulgare din Dacia, Reția, Galia etc. După părerea sa, o influență hotăritoare în acest sens ar fi avut decăderea curtinei latine: dacă în limbile romanice constatăm atîtea abateri de la latină, ele ar fi în marc parte urmarea dezagregării de la un timp a cullnroi latine, cind și limba nu mai era orientată de o puternică tradiție, rămînea prea departe de ocupațiuni superioare și, fără impuneri, fără control, trebuia în mod fatal să sufere numeroase alterări. Indirect Pușcariu lasă să se înțeleagă că fiecare¹ din limbile romanice, după aspectul ei mai apropiat ori mai îndepărtat do latină, ar reflecta condițiunile culturale ale țărilor unde e vorbită una sau alta din aceste limbi: acolo unde decăderea culturci latine a fost mai accentuată și limba s-a îndepărtat mai mult de formele ei originare. Cum se explică atunci că franceza s-a abătut mai mult de la latină decît

¹ Cam în același chip își înfățișează Pușcariu (84) dispariția rotacismului în dacoromână. Cei care rosteau *bire* auzind pe alții spunînd *bine* și „recunoscînd condițiile” încarc *n* se deosebea de *r* pronunțat de ei au adoptat formele cu *n*. Pușcariu atribuie astfel țăranilor noștri aptitudini de a distinge sunetele după condițiuni speciale în care se găseau ele, după originea lor; dînsul crede prin urmare că cei care ziceau *bire* și-ar fi dat samă că un cuvînt slav ca *zare* nu prezenta un *r* rezultat din *n*, ca în *bire*, și l-au lăsat neschimbat, continuînd să zică *zare*, nu *zâne*. A-ți imagina astfel procesele fonetice e a transpune cărturărisim filologic în vieța limbei. Rotacismul nu a putut să dispară prin deducțiuni presupuse de Pușcariu ca putînd fi făcute de țărani, ci în urma altor cauze, mai complexe și mai naturale. Nu pot intra în dezvoltări aici pentru a lămuri acest fenomen din limba noastră. Mă mărginesc să amintesc că dispariția rotacismului a trebuit să se producă prin impunerea directă a fiecărei forme nerotacizate din alte părți și e desigur în legătură cu translocări de populație, fie că aceia care rosteau *bine* s-au risipit prin alte ținuturi, fie că lingă sau printre ei s-au găsit de aceia care nu vorbeau cu rotacism și au exercitat asupra lor, de la o vreme, un ascendent pentru motive, în împrejurări variînd după regiuni și rămîniînd să fie precizate.

româna, cu toate că în Galia cultura latină s-a menținut în cursul evului mediu la un nivel pe care noi nu l-am mai cunoscut timp de atîtea veacuri?

Nu trebuie niciodată să explicăm cu o formulă, două, fapte complexe, și în studiul lui Pușcariu vedem prea mult tendința să simplificeărilor.

Grai și sufle!, I (1923), 1, p. 156-159.

¹ Aș releva și nepotrivirea cu un articol științific a unor observații prea elementare ori a comparațiilor improprii, ca în pasajele de la pag. 60, 71, 84, unde se vorbește de vîrsfa copilăriei, de insinuelul imitărei la „puii de găină” și de rezistență împotriva „infecției”. Nici exprimarea nu e destul de îngrijită (ca la pag. 27: „... a înghesui o sumă cit mai marc de indivizi...” sau la pag. 64: „...cer o economie considerabilă cu porția de aer”) — filologia ne deprinde să distingem mai bine valoarea cuvintelor, nuanțările lor, și în scris nu ne putem opri la expresii oricum ar fi, repede găsite de orișicine.

G. GIUGLEA, *Cuvinte și lucruri*, extras din
Dacoromania, II, pag. 327—402

Ca o aplicare, prin traducere, a metodei închise în formula „Worter und Sachen”, studiul lui G. Giuglea caută în primul rînd să lămurească originea cuvîntului *strungă*. Pentru aceasta, după informații personale sau comunicate, ni se spune de la început cum trebuie să considerăm această formă, care ar fi înțelesul ei primitiv. Acest înțeles e dus în favoarea tezei pe care o urmărește autorul, că *strungă* ar fi însemnat, propriu-zis, la origine nu îngrădirea în care sînt duse oile la muls, ci deschizătura prin care ele sînt minate acolo. Dovezile aduse nu ne conving însă, pentru că nu vedem cum s-ar fi stăruit mai întîi să se numească o parte a „lucrului”, lăsîndu-se fără denumire generală lucrul însuși, pe cînd ne putem mai ușor explica restringerea înțelesului de la cel general, cum s-a întîmplat prin unele locuri, unde *strungă* e luat ca parte, ca deschizătura prin care trec oile în împrejurarea unde trebuie mulse. Mărturia aromânei e, de altmîntrelea, hotărîtoare, cred, pentru că acolo *strunga* este îngrădirea unde sînt duse oile și pentru locul de trecere prin ea se întrebuițează cuvîntul *arugă* < lat. *r u g a*.

Obiecțiuni și mai multe, decisive chiar, se pot aduce la explicația etimologică pe care o încearcă Giuglea. După părerea sa, *strungă* ar fi germanic. Realitatea faptelor ne spune de la început că ar fi de tot surprinzătoare prezența acestui germanism în terminologia noastră tipică păstorească. Cum vocabularul păstoresc germanic cuprinde o sumă de termeni latini sau de altă origine streină, dovedind că păstoritul nu a fost la popoarele germanice o îndeletnicire străveche și de importanța pe care a avut-o la

alte popoare, ne-ar mira ca păstorii noștri să fi împrumutat din timpurile cele mai depărtate un cuvînt tocmai germanic.

Dar să urmărim filologicește *strunga*. Din germanicul *stânga* zice Giuglea s-a ajuns la *strungă* prin contaminare cu **rugă* ce a putut exista și în dacoromână, cît timp îl găsim păstrat pînă azi în aromână sub forma *arugă*. *Stânga* ar fi însemnat lemnul pus la ușa îngrădirii unde erau trecute oile și, cum această ușă era numită **rugă*, apropierea „lucrurilor” ar fi dus la apropierea cuvintelor, la contopirea lui **stîngă* (rezultat, după fonetica românească, din *germ. stânga*) cu **rugă*, de *undeslungă* — o formă deci mixtă, hibridă. În sprijinul părerii sale Giuglea amintește pe vegl. *strunga* și triest. *strunga* care înseamnă „barieră la vamă”, înțeles care i se pare lui Giuglea că nu poate fi despărțit de al românescului *strungă* așa cum i-l atribuie ca fiind cel primitiv. Lăsînd la o parte artificialitatea fuziunii lui **stîngă* cu *rugă* — împotriva ei vorbește și împrejurarea că în aromână *arugă* este pînă astăzi bine distins de *strungă* —, ne întrebăm dacă pentru această formă nu găsim aiurea ceva mai apropiat decît germanicul *stânga*, adus așa de hazardat în discuție de Giuglea. Admițînd că *strungă* a trebuit să însemne la început „un loc îngrădit, o încercuire” — și cred că nu putem renunța la această părere —, atunci se poate oare să nu ținem de loc samă de gr. *ο-ΤρΟΥΧΟ*, însemnînd „rotund” și la care s-au gîndit și alții pentru a explica *strunga*? Asemănarea cu vegl. *strunga* și triest. *strângă* — lăsate, de altfel, nebinelămurite de Giuglea, decît doar că vede în ele reflexe îndepărtate ale formei „create” la noi¹ — își pierde și ea orice valoare după o constatare pe care Giuglea a pierdut-o din vedere. În bască există formele *hestrango* „grand pieu”, *estrongo* „palis, pieu de haie” și derivatul *eslongodi* „palisade”². Acestea nu pot fi desigur despărțite de cuvintele din vegliotă și triestină, așa că reclamă o explicație comună. Împrumuturi din spaniolă nu par să fie, pentru că nu găsim acolo nimic echivalent sau dacă am admite aceasta ar trebui să presupunem că au existat în spaniolă forme identice și au dispărut sau poate se aud în vreun dialect și nu au fost semnalate pînă acum. În orice caz, originea lor nu poate fi decît germanică. Dar dacă plecăm de la *stînga*, rămîne neexplicat fonetismul; acesta se

¹ Desigur că nu ne putem referi la lit. *strungas* „retezat” și *striugas* „scurt”, care prezintă o asemănare numai în formă și aparțin altei rădăcini.

² Nesatisfăcătoare rămîn și explicațiile date de Schuchardt și Bartoli (v. Meyer-Liibke, *Rom. etym. Wb.*, 8227).

³ Azkue, *Dicc. vasco-esp-franc.*, I, 284.

lămurește însă de îndată ce ne referim la alte forme germanice: găsim astfel temele *strâng-*, *strung-* (*strunk-*) cu înțelesul de „trunchi subțire, vergea”, care se apropie de acela al formelor basce. Deci din aceste teme, direct sau poate prin contaminarea lor cu *stânga*, se pot explica și basc. *hestrango*, *estrongo* și triest. *strângă*, veql. *strongo*. Dar atunci nu mai avem de ce să recurgem la *strungă*, pentru a-i găsi filiațiunea cu veql. *strunga*, cum a făcut Giuglea, și germanismul acestuia, ca și al celorlalte forme — explicabil acolo — nu are ce căuta când este vorba de cuvântul nostru păstoresc.

Stăruința de a descoperi elemente vechi germanice în limba noastră duce pe Giuglea la alte etimologii, nu mai puțin contestabile. După d-sa, tot germanic ar fi *a băga* < langob. *bauga* „inel” (semnificația lui primordială ar fi „a pune în cătușe”). Dar foneticește etimologia aceasta e neadmisibilă: un derivat verbal din *bauga* trebuia să dea **boga* sau **buga*. *A zgribuli* nu poate fi nici el germanic, din mgs. *griuwel*. Se aseamănă cu lit. *drebulys* „friguri, fior” < *drebeti* „a tremura”³, dar nu vedem prin ce intermediare l-am putea pune în legătură cu acesta. Cuvântul cred că este slav și rezultat din vreo contaminare, la care ar fi poate de ținut în samă slovenul *zgrbljen* „încrețit” și ruicanul *dryguliti*, *zdrygnuti* „a tremura, a zgribuli”⁴. Pentru *nastur* Giuglea admite derivarea directă din got. *nastilo*, dar originea acestuia e dubioasă — nu știm sigur dacă avem de-a face cu un element adevărat germanic sau împrumutat⁵ — și «hiar dacă am admite germanismul lui, am putea pleca de la el ca formă latinizată, adoptată relativ devreme, ca și altele, de latini de la germani. Istoria cuvântului e obscură, cum am arătat împreună cu Candrea în dicționarul etimologic (n-rul 1209), așa că nu te poți ușor opri la o părere cum este aceea pe care o susține Giuglea. Nu vom insista mai mult asupra altor etimologii germanice propuse de Giuglea — sînt tot așa de puțin convingătoare

(*amârâsc* se poate explica, fără germanicul *marrjan*, din *amăresc* prin trecerea la seria verbelor în *-âsc*, și în aromână și în meglenită, sub influența lui *urâsc* care singur în dialectele noastre se întîlnesc cu *amăresc*, ca latinisme prezentînd pe *-esco* după un *r* fie simplu, fie dublu, și cel dintîi putea influența pe al doilea: *creț* ar putea fi latin, dintr-un **cîrricius* < *cîrrus*, cu sincopa lui *i* în prima silabă ca în *creier*; *stinghe* nu e imposibil să fie un germanism dialectal nou introdus prin meseriași, cu toate că derivația care s-a propus din slavă nu poate fi cu totul neglijată; cît despre *gudura* nu vedem cum ar veni din germanicul *gud-*, *god-* „porc” prin înțelesul intermediar..., „a da cu ritul grohăind”).

Plecînd nu de la limbile germanice, dar de la latină, Giuglea crede că poate stabili etimologii nouă pentru alte cîteva cuvinte. Așa, *bumb* ar fi lat. *bombus*, pe cînd cred că nu se poate renunța la ung. *gomb* și sl. *gumb*, admitînd însă, firește influența altui cuvînt⁶. Pentru *stină* Giuglea crede că se poate pleca de la **saptana*; dar sincopa presupusă de Giuglea (**sătina* > *stină*), e greu de admis într-un asemenea cuvînt (*sătul* nu s-a redus la *stul* decît în compusul *destul* și acolo prin fonetică sintactică). Originea lui *stină* nu poate fi explicată prin combinațiuni artificiale, ci în legătură cu întreaga noastră vieată păstorească — de altfel, mă voi ocupa do acest cuvînt în continuarea la *Irano-romanica*.

Grai și suflet, I, (1923), 1, p. 161-165.

¹ E. Berneker, *Lc*, I, 362; cf. M. Vasmer în *Rocznik slav.*, IV, 176.

² V. Berneker, *Lc*, 78—79. unde s. *bpbiU* e amintit sor. *bubliu-* „bumb”. Dar ceva și mai convingător: în graiul valahilor din Moravia există cu înțelesul de „bumb” *bomblk* și *gomblk* (Fr. Bartos, *Dial. slovn. mor.*, I, 21; tot acolo e dat *bombeläk*, iar *bumbik* e înregistrat de Fr. Kott, *Dodatky k Bartosovu Dial. slovn. mor.*, Praga, 1910, 8); se vede bine aici amestecul lui *gomb-* cu *bomb-*.

³ Falk-Torp, *Wortsch. der germ. Spracheinh.*, 498, 503.

⁴ Giuglea invocă pe *răposa* care ar fi din **răpăsa*, cu reducerea lui *au* aton la *a*, *ă*; dar formele vechi *răpousa*, *răpoosa* arată bine că infinitivul *repausare* a devenit **răpăusare*, *răpousare*, *răpoosare*, *răposare* (ar. *arăpăfsare* nu arată propriu-zis schimbarea lui *au* în *ă*, ci e rezultat din **arăpăfsare*, cu reducerea grupului *fs* la *s*). Cît despre vrom. *plasa* mă mir că Giuglea mai crede, după Pușcariu, în originea lui latină (< **p l a u s a r e*), cînd este un slavism (*plesati*).

⁵ Cf. H. Hirt, *Der indogerm. Vok.*, 83.

⁶ Cf. E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 231.

⁷ înrudirea lui cu forme indoeuropene nu e tocmai clară și singuri germaniștii recunosc aceasta (cf. F. Kluge, *Etym. Wb.*, 325).

C. C. DICULESCU, *Die Gepiden. Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes*, I Band, Leipzig, Kommissionsverlag von C. Kabitsch, 1922, XIV - 262 pag.

Cum, mai de mult, A. Briickner constata un fel de „epidemie” printre slaviiști de a descoperi mereu elemente germanice și numea această preocupare o „deraiere filologică”, de cîtuva timp vedem și la noi stăruințe de a găsi trăsături de unire filologice spre germanism prin înșirări de cuvinte românești cărora li se atribuie o origine ducîndu-ne spre nord. Alături de studiul publicat de G. Giuglea și despre care am vorbit în numărul trecut al revistei, cu aceeași tendință se înfățișează lucrarea aceasta, care, pe lîngă partea istorică, atinge și chestiuni de filologie, cu o metodă și cu rezultate care vom vedea cum trebuie judecate.

Sub egida cuvintelor bune venite de la Meyer-Liibke și G. Kosinna², paginile tipărite de C. Diclescu țin să afirme de la început că pentru istoria noastră gepizii au aceeași însemnătate ca și francii pentru istoria Galiei și că perspective nouă de cercetări se deschid filologiei prin constatarea unor elemente vechi germanice, gepide, în limba română. Să vedem care ar fi aceste elemente.

Butură (butur): v. nord. *butr*, norv. *butt* „buștean” etc; *butuc*: anglosax. *buttuc* „vîrf, bucată” (pag. 174—175). în bulgară avem

¹ „...zahlreiche Irrtiimer veranlasst die Sucht Slavisches aus der Fremde, namentlich aus Deutschland, herzuleiten... Man vergesse nicht, dass die Geschichte der deutschen Lehnwörter im Slavischen vielfach nur Geschichte linguistischer Entgleisungen heisst”. *Zeitschr. für vergleich. Sprachforsch.*, XLVIII, 177, 194.

² După un obicei pe care nu-l aprobăm, autorul reproduce în prefața laude primite prin scrisori, expunîndu-le să vie în conflict cu alte apreteții și să-și arate inutilitatea.

însă *botun* „buștean” pe care Diclescu nu-l amintește¹ și care cuprinde tema *bot-* ce împreună cu *but-* apare în numeroase forme și e socotită ca introdusă în slavă din limbile germanice². Tema aceasta, al cărei înțeles la origine se arată a fi acela de „ciuitit” (de unde „buștean” și, cu înțeles figurat, „prost”), explică bine pe bulg. *boturi* prin adăugarea sufixului *-wn*³ și numai cu ajutorul ei se lămurește al nostru *butură* ce la rîndul lui, prin adăugarea sufixului *-ugă*, a dat naștere lui *buturugă*⁴. Cît despre *butuc*, și el ne duce spre aceeași temă, ca un derivat din aceasta cu *-uc*; după cum *butaci* are aceeași origine, cu deosebirea numai de sufix. A ținea în samă numai formele germanice pentru a decreta germanismul lui *butură*, *butuc* e o procedare prea expeditivă⁵.

Stârnut, *strănut* „cu botul alb”, cu „un semn bălan la buză” (despre cai)⁶: germ. *Stern*, adică cu o pată albă, ca o stea (175—176). Dar pretutindeni unde din înțelesul de „stea” se derivă adjective pentru a designa culoarea părului la animale asemenea adjective se aplică numai cînd e vorba de o pată albă în frunte. Cu etimologii de felul lui *stârnut* < *Stern* am putea admite că și *iapă* e germanic, pentru că dialectal în suedeză avem cu același înțeles *hăpă* și în daneză *hoppe*.

¹ Nu e înregistrat nici de E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 77.

² Cf. Berneker, *l.c.* E mai probabil totuși că avem de-a face cu o temă indo-europeană ce poate explica direct formele slave, fără să le derivăm din vocabularul germanic (asupra ei și în armeană și în alte limbi, pe lîngă cele germanice, cf. A. Meillet, *Mim. Soc. lingu.*, X, 282; P. Persson, *Beitr. z. indogerm. Wortforschung*, I, 254 urm.). Ceva analog ne dau și limbile turco-tătare: ciag. *buta* „buștean”, *butulak* „ca un buștean, prost” (II. Vâmbery, *Etym. Wb. d. turko-tat. Spr.*, 209). Ne găsim și de data aceasta — ca în alte cazuri — în fața unei teme foarte răspîndite, așa că am greși dacă am restringe-o numai la domeniul germanic. Asupra unor cuvinte ungurești cu *bot-*, *but-*, *but-*, ducîndu-ne și spre slavă și spre limbile turco-tătare, v. Z. Gombocz es J. Melich, *Mag. etym. sztdr.*, 506, 581, 595.

³ Cf. Miklosich, *Gramm. d. slav. Spr.*, II, 93. După Diclescu, *-ur(ă)* ar fi sufix diminutival și ar reproduce pe lat. *-ulus*, ceea ce nu se potrivește de loc cu înțelesul lui *butur (ă)*.

⁴ Nu e nevoie să admitem în acesta, cum a propus Schuchardt, *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XV, 103, influența turc. *tumurug*; terminațiunea slavică *-ugă* se explică foarte bine aici.

⁵ Nici acesta nu poate fi de natură diminutivală, ci ne îndreaptă tot spre slavă (cf. Miklosich, *l.c.*, II, 253).

⁶ în critica făcută de P. Skok la un articol publicat de C. Diclescu în *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XLI, 420 și urm., se arată iarăși ce azardate sînt asemenea etimologii germanice, ca și altele (v. n-rul precedent al revistei, 168). Observațiunile de aici se întîlnesc, în parte, cu acelea ale lui Skok.

⁷ Cf. F. Dame, *incercare de terminologie*, 48; Hasdeu, *Etym. magn.*, 90.

Mirjoagă: sued. diai. *mårssa* „iapă mică” (176). Se poate însă trece cu vederea ce ne dau limbile slave? la ele se gândise, de mult, Cihac, pe care Diculescu îl ignorează când se ocupă de acest cuvânt, cum procedează și alții, aproape sistematic, neamintind păreri exprimate de alții. în vsl. avem, *mr-Kcina* „hoit”, în sîrb. și slovenă *mrcina* cu același înțeles, și, în plus, aceasta din urmă cunoaște cuvîntul și cu semnificația de „om fără vlagă”, iar, alături de el, ne dă verbul *mrcati* „a-și pierde vлага, a slăbi”. *Mirjoagă* — din *mrc-* plus sufixul *-oagă* — își găsește astfel mai bine explicația decît în improvizata etimologie germanică.

Burduf și *burtă*: tema **bher-* care în limbile germanice apare în diferite forme, *burd*, *berth* etc, însemnînd „ce se poartă în pîntece, măruntaie” etc. (*burduf* ar fi de două ori germanic, pentru că în partea din urmă ar corespunde vnord. *hiifr* „pîntece”; 176—177). Tema **bher-* e însă una din cele mai răspîndite în limbile indoeuropene, așa că nu vedem pentru ce am recurge numai la reflexele ei germanice dacă ar fi să explicăm prin ea formele românești. *Burduf* nu poate fi decît de proveniență orientală (a-l pune în legătură cu rus. *brjucho*, cum pare înclinat S. Pușcariu, în *Dicț. Acad.*, s. *burduhan*, mi se pare cu desăvîrșire imposibil). în limbile turco-tătare apare tema *burd-* cu înțelesul de „gras” (ciag. *burda* „a se îngrășă”, *burdak* „gras”); și acest înțeles (de „umflat” adică) poate explica pe al lui *burduf*. într-un dialect turcesc (din Azerbaigean, în Persia) apare *burduk* întocmai cu înțelesul românesc, dar se pune întrebarea dacă acolo e originar și nu mai curînd împrumutat din rusește, pentru că, într-adevăr, în malorusă și dialectal în Caucaz apare *bordjug*, *burdjuk*. Forma malorusă e considerată de obicei ca împrumutată din românește, dar mai curînd contrariul trebuie admis. Prezența lui *burdjuk* în Caucaz ne autorizează să presupunem că cuvîntul vine dinspre Orient, cum arată formele turco-tătare amintite, și de acolo, prin sudul Rusiei, a pătruns la noi. Oricum s-ar explica azerb. *burduk* — izolarea lui întrucîtva ar proba mai curînd proveniență rusească —, și la ruși și la noi cuvîntul ne indică o origine orientală. Nelămurit rămîne *burtă*, care totuși nu poate fi despărțit de *bort*, *borțos*, ceea ce nu e ținut în samă de Diculescu. Nu e exclus ca fonetismul acestui cuvînt să fie rezultat dintr-o

¹ V. Radlov, *Opyti slov. tjursk. nar.*, IV, 1831—1832.

² *Ibid.*, IV, 1832.

³ Gombocz es Melich, *Mag. etym. szotdr*, 573.

contaminare cu o altă formă (în special *bute*)', dar nu vedem tema care l-ar putea explica.

Strugure: mgerms. *priube.l* etc, lîngă un gepidic reconstruit *prubilo* (178). Prin intercalarea unui *t* și latinizarea terminațiunei ar fi rezultat **slrubulu*, de unde *strugure*. Explicație chinuită, cu admiterea unor transformări fonetice care se vede cît de artificiale sînt.

Turcac(ă), *tureacă*: vgerms. *theohproch* „pantaloni” etc. (179). Se reconstruiește și de data aceasta nn gepidic **peuhbrok*, pl. **peubreki*, dar pe cînd la *strugure* se admitea că *p* a dat *s*, aici se admite alt reflex, *t*, <coa ce arată cum fonetismul o interpretat după împrejurări și necesități de salvare a unei etimologii. Dacă *lureacă* are vreo legătură cu forme germanice, aceasta poate fi indirect, pentru că la Isidor și alții e atestat *t u b r n c u s* etc, așa că la noi cuvîntul, presupus de origine streină, a putut pătrunde prin latina³. Fonetismul lui nu e însă nici în cazul acesta clar în ce privește terminațiunea (*-eatcă* pare totuși să ne îndrepte spre slavă).

Cotîngan „băiat mai mare”: sued. dial *kutting*, *kolting* „băiat gras” (180). Din *ku-* sau *ko-* ar fi trebuit însă să avem numai *u* în românește, într-un împrumut așa de vechi cum e admis de C. Diculescu. Cuvîntul se aude, de altfel, numai prin Ardeal, așa că poate fi de origine ungurească (un derivat din *katona*, adică „acela care so apropie de vîrsta să fie căfană”?).

Harnic: sued. dial. *arnig* „vioi, harnic” (180). Deci ar trebui să renunțăm la etimologia slavă < gr. (comp. rus. *charen-w* „destoinic”, bulg. *neharen* „leneș”) — și aceasta numai de dragul germanismelor. Se vede și aici cu ce ușurință se tratează vocabularul nostru.

Zgudui: anglosax. *skuddian*, vgerms. *scutlen* (181). Terminațiunea verbală ne impune însă să admitem un prototip slav sau unguresc. *Zgudui* ne aduce aminte de bulg. *gud'-w* „așez”, neexplicit pînă acum ca origine²; un derivat cu *s-*, *z-* (sl. *iz-*) putea însemna „mișc din loc”.

Tot ca germanice consideră C. Diculescu mai multe cuvinte referindu-se la configurația terenului, ca *bîică*, *bulz*, *beucă*,

¹ înțelesurile „pîntece” și „bute” apar adeseori asociate și exemple pentru aceasta, din italiană, a relevat C. Salvioni în *Rend. Ist. lomb.*, XLIX, 160.

² I-a rămas necunoscut lui C. Diculescu ce a scris asupra acestui cuvînt G. Bertoni, *Kluba, tubriicus*, Modena, 1916; *Arch. rom.*, III, 119, 372.

³ E. Berneker, *Lc*, I, 361.

pisc, *măgură*, *grind* (181—184), propunând iarăși etimologii la întâmplare ori inutile (*bîtcă*, *beucă* ne îndreaptă spre slavă ori ungurească, fără să putem fixa bine prototipurile lor; *bulz* mai curînd poate fi o formă streină de origine orientală; pentru *pisc*, tema *pice-* propusă de Diclescu, de altfel nu numai germanică, nu-i poate explica fonetismul²; *măgură*, *grind* sînt, cel dintîi, sigur din albaneză și, al doilea, din slavă).

Ideea preconceptută de a găsi mereu elemente germanice la noi merge pînă la revendicarea germanismului lui *plug* (204), cînd el e fără îndoială din slavă, indiferent de originea lui acolo³. Și toate aceste exagerări culminează în afirmarea pe care o cetim la pag. 185, că în limba română ar fi pătruns vreo trei sute de cuvinte vechi germanice — fără să socotim nume de persoane sau toponimice. Pe mai multe din acestea C. Diclescu le explică tot prin vocabularul germanic, dar după același sistem⁴ și neținînd samă de ceea ce ne dau în această privință limbile slave sau altele care lămuresc mai bine atîtea nume de la noi.

¹ Comp. kirg. *buhai* „a se umfla”, *bultak*, turc. *buldak* „umflat, loc cu ridicături” (v. Radlov, *Opytb slov. tjursk. nar.*, IV, 1851—1852). Din *b u l g i a, cum a propus S. Pușcariu, e greu să-l derivăm.

² Lîngă *pisc* e pus *Picui*, nume des de munte, dar asupra acestuia, ca venind din latină, v. ce am spus în *Graiul din Țara Hațegului*, 54.

³ *Plug* a fost împrumutat și de albanezi (*pl'ug*) și de greci (ΤΧΟΥΧΙ; cf. G. Mcyer, *Neugrieh. St.*, II, 51). Despre alb. *pl'uar* v. Jokl, *Linguist.-kulturrhist. Unlersuch.*, 130).

⁴ Germanic ar fi *Oltul* (80—81), din *Lot* rnelatezat, și aceasta pentru că *Aluta*, prin înriurirea slavă — cum se admite, spre a se explica trecerea lui *a* la *o* — nu ar fi putut da *Olt*, ci **Lat* sau **Lot*. Dacă însă, cum se știe, lat. *altare* trecînd în slavă a fost reflectat prin *vlt-tart.*, de ce *Aluta* slavizat nu ar fi dat forma care explică foarte bine pe *Olt* (despre acest nume mă voi ocupa, de altmîntrelea, mai de aproape într-un articol asupra toponimiei noastre în legătură cu cea iranică)? Pentru *Lotru* (79—80) Diclescu propune pe got. *hlutrs* etc, cînd *u* fie lung, fie scurt nu poate explica pe *o* din românește. Tot de origine germanică ar fi, susține Diclescu (79—80, 194), și *Giortul* și *Bahluiul*, dar fără să ni se spună - iarăși ignorarea celor scrise de alții — că pentru mai bune motive G. Weigand (*Jahresb. des rum. Insl.*, XXVI—XXIX, 74—78) a căutat să identifice aceste nume cu teme lurcotătare (pentru *Gilort* ce admite Weigand nu e, cum recunoaște singur, destul de convingător; poate mai curînd am putea pleca de la *găjil* „întins, revărsat” asupra căruia v. V. Radlov, *Opytb slov. tjursk. nar.*, IV, 70—71). Cu cită ușurință procedează Diclescu se vede și din germanizația cu orice preț a unor nume toponimice cum sînt *Crivădia* și *Cernădia* (9G—98), evident slave, derivate din *krivi*, și *crnb* (*krivb* apare doară, ca urmă slavă, și în toponimia unor ținuturi germane azi, cum se poate vedea, d.e., în studiul lui .l. Stur, *Die slave. Sprachelem. in den Ortsnamen der deutsch-osterr. Alpenländer*, Viena, 1914, 70). Pînă și *Basarabă* e dat ca germanic (190-191), pe cînd nu poate fi izolat de alte nume, ca (*Iljodoabă*, *Toxabă*, atestate la noi. Dar de el mă voi ocupa altă dată.

Netemeinicia identificărilor făcute de Diclescu nu are de ce să ne mire cînd și altfel vedem cît de puțin inițiat este d-sa în chestiunile de filologie, cu cită ușurință propune etimologii care trec peste altele necontestate ori se arată de la prima vedere cu totul greșite. *Ciopor* și *boitar* sînt dați ca aparținînd terminologiei noastre pastorale vechi și ni se promite o explicare nouă a lor (197, 198), pe cînd se știe că cel dintîi e împrumutat din ungurește (*esoport*, cu filiațiune explicabilă acolo)⁵, iar al doilea ne vine tot din ungurește (*bojtdr*) unde a pătruns dinspre apus, ca derivat din forma *baita* „colibă”, termen păstoresc foarte răs-pîndit⁶. *Pătrinjel* e derivat direct din latină (206), cu observația: „statt *päturşel... viat. *petrosellum”; formele slave cu *z* care explică bine pe cea românească sînt ignorate cu totul, deși puteau fi găsite la Cihac Despre *țarină* ni se spune (198, 202) că ar fi dacic și înrudit cu pers. *carana*; că nu are nimic de-a face cu *țară* e sigur, dar nici dacic nu poate fi cînd ruteana ne dă *caryna* „ogor, pășune”, derivat din *car* și însemînd la origine „loc stăpînit, loc al cuiva privilegiat” (înțelesul de „stăpînire” explică și pe serbo-cr. *carina* „vamă”)⁷. Pentru *strungă* e imaginat un „ostromanisches **strunga*, ce ar veni din gr. ο-Tsvuyypă (198), etimologie ce se întovărășește bine cu *Papalugă*, din * *TtotoXuya* — *7uofl,cpoXuy7* „Gemahlin des als Gott des grossen Urwassers und des Himmelsmeeres gedachten Okeanos” (208). Pe toate le întrece, prin naivitatea ei, derivarea lui *melesteu* din **p.uAto-T^piov* care ar fi fost un fel de diminutiv al lui *UUXY* „moară”; comentariul fonetic pentru a apăra această etimologie sună astfel: „Wegen der Aussprache des y als *oe* oder *e* im Griechischen vergleiche man Magnum etymologicum Graecum unter dem Stichwort *ῥα-ῥῆ*. Also *fLuXtTT'jpiov*: **u.s.Āio"TY)piov*. Intervokales *l* ist durch Dissimilation unverändert geblieben: *melesteriu*, dann *melesteiu-melesteu*” (205). întreg cuvîntul și mai ales terminațiunea lui putea arăta că nu poate fi decît de proveniență streină și nu extrem de veche; *melesteu* cuprinde în partea din urmă pe ung. *to* „băț” și unguresc e întreg cuvîntul, ca și sinonimul său *făcăleț* (comp. ung. *melyesztett to*)*.

⁵ In aromână *c(apor* firește că nu poate veni direct din ungurește, ci prin intermediarul serbo-cr. *topor*.

⁶ Cf. E. Berneker, *l.c.*, I, 39; Z. Gombocz es J. Melich, *Magyar etym. szotdr.*, 452.

⁷ Cf. E. Berneker, *l.c.*, I, 127. J. Rozwadowski, în *Boczn. slauv.*, II, 14, mai susține părerea că *țarină* ar fi din *țară* și deci rut. *caryna* un împrumut din românește. Slavismul lui *țarină* e însă evident.

⁸ în dicționarul său Tiktin, urmînd pe Cihac, îl pune greșit în legătură cu *melită*.

Lipsa de cea mai elementară orientare filologică și de spirit critic¹ se vede la fiecare pas. E și tendențioasă această carte prin insistența pe care o pune de a arăta că țările noastre ar fi fost adine germanizate în trecut². Această germanizare nu reiese de fapt nici din datele istorice, nici din cercetarea limbei noastre. E un cerc de falsă argumentare expunerea ce ni se prezintă cu intenții de persuasiune. Când faptele istorice nu confirmă destul teza autorului se recurge la mărturii arheologice — nu totdeauna sigure —, iar când lipsesc și unele și altele se invocă presupusele dovezi ale filologiei. Astfel, când autorul recunoaște că pe altă cale nu se poate dovedi ocuparea mult timp a Olteniei de către gepizi și puternica înrăurire a lor acolo, așa cum ține să o admită, singurul argument ce se aduce în sprijinul acestei păreri e căutat în filologie și vedem înșirate câteva forme toponimice, ca *Lotru*, care nu confirmă deloc teoria germanismelor vechi la noi de o natură ori alta.

Fixarea unor norme sigure de cercetare în filologia română nu mai poate permite asemenea cutreierări aventuroase în domeniul ei, și mai ales când se urmăresc afirmări îndrăznețe, cu falsificarea trecutului nostru.

Grai. și suflet, I (1924), 2, p. 347-353.

¹ La pag. 247 se mai repetă și vechitura că *Rămunc* din *Nibelungenlied* ar însemna „român”.

² La pag. 85 cetim: „Da die Anwesenheit der Germanen in Dazien eine recht bedeutende Zoitspanne umfasst, so kann es nicht wundernehmen, dass dieses Land während der Yolkerwanderungszeit beträchtlich germanisiert erscheint”.

Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească”; Partea I: *Dict. I. române din trecut și de azi*, de I.-A. CANDREA; Partea II: *Dict. istoric și geogr. universal*, de G. ADAMESCU; București, ed. „Cartea românească”, [1932], XXVI—1948 pag.

Pe lângă inevitabilele concesiuni la prezentări fixate printr-o îndelungată obișnuință, un dicționar implică azi multe înnoiri pentru ca materialul lingvistic să fie înfățișat cât mai viu. Asemenea înnoiri se impuneau și la alcătuirea acestui dicționar și ele sînt, în parte, cum se amintește în prefață, o redare a celor pe care, împreună cu I.-A. Candrea, am căutat să le introducem în *Dicționarul general al limbei române* (editura „Socec”), din care numai o parte s-a putut tipări — continuarea lui nu-mi apărea, de altfel, imposibilă, cum a și urmat, dar de ea am fost ținut cu totul strein — în uitarea colaborării de mai înainte — când a trecut în altă editură.

Spre deosebire de atâtea tipărituri de la noi, fiecare pagină arată grija care s-a pus la imprimare și textul e mereu variat de numeroase ilustrații, pentru care dicționarul va fi de asemenea mereu consultat de oricine va fi nedumerit asupra vreunui cuvînt. Puteau fi însă lăsate la o parte multe din ele, cînd se referă la lucruri prea cunoscute; astfel cînd se înșiră desene pentru *albie*, *ardei*, *cal bălțat*, *barză*, *berbece*, *bidinea*, *blană*, *borcan*, *brad*, *brici*, *broască*, *buștean*, *butuc*, *seîndură de călcat*, *căldare*, *ceașcă*, *cheli* (puteau fi date atunci desene și... pentru capete ciufoase ori cu chică), *cioară*, *ciubăr*, *cocoș*, *coș*, *covrig*, *curcan*, *farfurie*, *față de masă*, *fluture*, *frînghie*, *găină*, *gîscă*, *grătar* ș.a. ș.a., pînă și... pentru *zaharniță*, *zid*. Profuziune de ilustrații ce întrec chiar pe acelea din cărțile elementare de școală.

O inovație la care s-a ținut mult e aceea a „semnelor simbolice”; au recurs la asemenea semne uneori și autori streini de

dictionare, dar într-o măsură mai redusă și chiar atunci nu se vede bine avantajul lor. Când vreo optzeci de semne sînt întrebuintate pentru a arăta că un termen se referă la agricultură, astronomie, botanică, păstorit etc, e greu pentru cei mai mulți să ție minte ce indică fiecare semn, chiar dacă a parcurs de mai multe ori tabela de la p. XXIII (s-a uitat în ea să se indice că asteriscul arată neologismele). În prefață Candrea spune că sistemul acesta face să se cîștige spațiu și înlesnește găsirea, în articole mai lungi, a sensurilor speciale ale unui cuvînt. Economia de spațiu e mai mult o iluzie, pentru că tabela semnelor arată singură cum figura ocupă deseori loc egal cu ce ar fi fost să se abrevieze, și chiar mai mult (așa pentru acustică, anatomie, aviație, căi ferate, geologie, păstorit etc). Străbaterea mai repede a unor articole e și ea în multe cazuri iluzorie, deoarece sînt întrebuintate nu o singură dată semne care nu reies mai bine în relief decît abreviațiunii cum s-ar fi putut da, cu caractere ușor de distins. Aglomerare deci care dă o înfățișare greoaie dicționarului și complică utilizarea lui. Cu atît mai mult cu cît am văzut că e încărcat și de ilustrații inutile.

Oricît au fost luate în samă cuvintele vechi și cele dialectale, unele din ele, avînd însemnătatea lor, nu au fost înregistrate; și-ar fi găsit chiar mai bine locul decît prea insistenta înșirare de forme neologice din terminologia științifică, uneori de tot nouă și care poate fi ușor urmărită în dicționarele streine. Dintre cele omise, de relevat citeva ca: vrom. *op* (în expresia *op iaste*), păstra și azi dialectal; *cel* < q u i e t u s (Viciu, *Colinde din Ardeal*, 41, 48, 106; C. Nicolaescu-Plopșor, *Vorbe oltenesti*, 6; cf. *Dicț. Acad.*, II, 573—574) și *ceșos*, în expresia creme *ceșoasă* (în Hațeg); *chiceră* (de asemenea în Hațeg); *loare* „voioșie, energie” (tot acolo și în alte părți); *mutare* și *mutătoare*, cuvintele păstorești așa de interesante. Glosarele dialectale nu au fost destul folosite.

Chiar citațiile din scrisori — sînt luate mai mult din dicționarul lui Tiktin — sînt de multe ori prea sărace; planul dicționarului desigur că impunea restrîngerii, dar ele nu apar totdeauna justificate. Deși C. Negruzzi e des citat, din scrierile lui lipsesc forme ce așteptam să fie relevate; așa: *incotoșmănat* (*Ser.* a IX-a: *provincialul umblă incotoșmănat într-o grozavă șubă de urs*); *obștime* (*Ser.* a VI-a: *privit de toată obștimea ca un cuvios*); *spătar* (într-una din scrisorile către Ionescu de la Brad: *soiul spătarilor (nu confunda, mă rog, ca spătarii ceilalți), care mai făceau pete, a pierit și s-a stins*); exemplu interesant în felul lui pentru cuvîntul derivat din „spată” (de la război). Și din opera lui Delavrancea,

avută deseori în vedere, sînt lăsați d. e. la o parte: *bolovani* (în *Fanta-Cella: norii se bolovăneau*); *înzilizit* (în *Palatul de cleștar: cum era el de bătrîn și înzilizit*); *leșios* (în *Liniște: lumină leșioasă*); *marghioli* (în *Palatul de cleștar: marghiolindu-se a moarte*).

Definițiile sînt bine prezentate, sobru, limpede, dar uneori ne miră că nu au fost date în alți termeni; despre *escapadă* se spune că înseamnă: „ștergerea dintr-un loc pentru a se duce să petreacă, spre a face ștregării”; la *metateză* găsim explicația: „mutarea din locul ei a unei litere într-un cuvînt” (în loc de *literă* trebuia spus *sunet* sau *fonem*; de altfel termenul acesta, ca și alții de lingvistică, nu a fost înregistrat, cînd totuși nu putea lipsi tocmai într-o lucrare de felul acesta și cînd pentru alte științe s-au însemnat termenii cei mai noi).

Partea etimologică dă esențialul după cercetările de pînă acum. Unele identificări stabilite nu au fost totuși luate în considerație.

Bîrzeică „sanie mică”, lăsat neexplicat, e desigur un derivat din vsl. *bnzb*, cum l-am dat în *Gr. din Țara Hațegului*, 57, și la fel e explicat în *Dicț. Acad.*, s.v.

Broboadă e rezultat din *pobroadă*, atestat și el (lipsește din dicționar), și ne îndreaptă spre bulg. *podbradja*, cum a arătat Weigand în *Jahresb.*, XV, 168.

Chiar etimologii de mult fixate nu le vedem indicate: *luncă* < vsl. *laka*, *plapumă* < ngr. *TrâuXwjia*.

Alteori, pentru etimologii recunoscute indicația provenienței nu e bine precizată:

Călțun nu derivă din ngr. *xotp-rovi*, influențat de *încălța*, ci l-am luat de la bulgari (*calcun* < it. *calzone*; v. dicționarul lui Berneker, 472; forma cu *-l* apare și în neogreacă: xaX-rC>ivi).

Cărirnb nu redă pe c a 1 a m u s, ci pe derivatul acestuia c a 1 a m u 1 u s (v. Pușcariu, *Dacoromania*, II, 596).

Cositor numai indirect corespunde ngr. *xaacrepoc*, pentru că fonetismul îl arată introdus la noi prin intermediar slav (*kositerb*).

Irod > *Irozi* e de privit la fel, împrumutat din slavă (*Irod*), nu direct din neogreacă (TIpcOST^).

Pavăză nu e luat de-a dreptul din italiană (*pavese*), ci ne-a fost transmis prin slavi (ceh. *paveza*, rut. *povaza*).

Greșit e explicată prepoziția *peste*, ca rezultată din *pre* + *spre*, fiind confundată astfel cu vechea prepoziție *prespre*; cele două forme trebuie distinse: *prespre* e lat. *per* — *super* pe cînd *peste* nu poate fi decît *per* — *extra*.

Școală surprinde să-l vedem dat ea împrumut din ungurește (*iskola*), cind se știe că l-am luat de la slavi (*skola*) și ușor de înțeles pentru epoca veche a culturai noastre.

Unui dicționar cum a fost plănuir acesta nu i se pot, cere, desigur să aducă etimologii nouă. Ele nu lipsesc totuși.

Căluș „scripetelc itelor, mănunchi de mai multe alune verzi", deci deosebit de forma cu alte înțelesuri, e bine explicat din lat. *c a r r u l u m, devenii *carlu și, cu adăugarea sufixului -uș, *cărluș, care pe urmă a fost schimbat în *căluș* sub influența cuvîntului de altă origine.

Căpcea o derivat din lat. vulg. *c a p i c e l l a < c a p i s. Cînd m-am referit la el, în *Gr. din Țara Hațegului*, 61, l-am pus, ca și L. Șăineanu, printre împrumuturile turcești (*kepee*). Etimologia lui Candrea pare ademenitoare și singura obiecțiune ce i s-ar putea aduce e că cuvîntul latin e atestat cu înțeles restrîns (de vas întrebuițat la sacrificii) și nu a lăsat urme în alte limbi romanice. De altă parte, rămîne întrebarea dacă e în legătură cu *căpcel* < *căucel* < *cauc*. prin schimbarea lui *ău* în *ăp* (ca în *căuta* > *capta*), cum a propus G. Giuglea, *Dacoromania*, I, 248. O formă deci, ca și altele cîteva, pentru care coincidențele etimologice lasă îndoieli asupra provenienței ei.

Ciutură dintr-un lat. vulg. *c h y t r a și acesta din gr. ΧΥΤΡΑ „oală" nu e de Joc convingător. O epenteză a lui *u* între *t* și *r* e greu de admis și mai puțin poate fi explicat astfel it. *ciotola* (pentru felul cum e reflectat *yyxp* în dialecte italiene, v. Rohlfs, *Etyim. Wb. d. unterit. Gröz.*, 284).

Cuib ar fi lat. vulg. *c u l b i u m, înrudit cu gr. xXwoof „colivie" și vsl. *kuhvija*, dar cuvîntul grec, atestat tîrziu și considerat ca de proveniență semitică, exclude existența în latina vulgară a unei forme înrudite (cuvîntul slav e un împrumut din neogreacă: xXO'JOI). Și fon^ticește derivarea aceasta e inadmisibilă: *l* nu putea fi schimbat i. i V sub influența lui *i* următor și pe urmă să cadă (comp. *albie* < a l v e a). Trebuie deci să rămînem la etimologia admisă pînă acum (*c u b i u m).

Mascăt, ca reproducînd un lat. vulg. *m a c c i c a t u s < m a c c a r e, nu se poate înțelege cît timp formei presupuse în latina vulgară i se atribuie sensul de „a strivi". Nu sînt motive să renunțăm la derivarea lui din *măciucă*, prin forma intermediară **măciucat*.

Salbă și ca fonetism, și ca înțeles nu poate fi s u b a l b a. Etimologia cade de la sine cînd din aceeași formă latină e derivat în dicționar *solbă*, *soalbă* „arșic tare și alb de capră".

Șir e apropiat de bulg. *sirb* „lărgime" etc, dar *deșira* și *înșira* sînt explicați din lat. d i s e r r a r e și i n s e r r a r e (?). Dezacord etimologic prin urmare pentru aceeași serie de forme.

Slori, *sturi* (*ase*) „a se prăpădi, a pieri" e dat ca clement lat in (din e x t o r r e r e), etimologie bine întemeiată.

Stuf ar presupune un lat. vul. *s t y p h u s, rezultat fin: contaminarea lui t y p h e cu s t i p a; alăturarea lui la aceste forme latine nu e tocmai convingătoare, dar e mai de luat în sama decît alte încercări de a-l explica.

Tureac din lat. vulg. *t h y l a c u s < gr. ΟυΆαοτ nu apare nm i convingător decît alte etimologii ce s-au propus (v. dicționa: c I lui Meyer-Liibke, ed. a 3-a, n. 8967).

Pentru ordinea cuvintelor s-a preferat sistemul dislingerei lui *i* de *î* și a lui *s*, *t* de *ș*, *ț*. Dar de ce totuși nu s-a urmat tot ase pentru *a* și *ă*, care sînt puși la un loc? Metoda aceasta mgreuzna căutarea cuvintelor în dicționar. Ar fi fost mai bine să se urmeze consecvent înșirarea alfabetică fără să se distingă formele eu *i*, *s*, *t* de cele cu *î*, *ș*, *ț*, ca și pentru *a*, *ă*.

Rectificări, la o viitoare ediție, ar fi de adus și în aite părți: la *eram* explicația e greșit dată după Viciu, confundîndu-se cuvîntul cu *crambă*; pentru *văpaiță* citatul de la Delavrancea trebuie îndreptat: ...*citorva case*; accentul e greșit indicat la cîteva cuvîne (se zice numai *cucură*, *fucie*, *hămiș*, *proclet*); *pîrâu* nu trebuia dat singur, cînd se zice (și mai bine) *pârâu*; putea fi menționat și *pîrîu*, însă cu observația că e o formă de evitat, deși o întrebunțează mulți.

Pentru că intenția casei editoare era să dea un dicționar în genul lui „Larousse", partea din urmă, redactată de G. Adamescu, cuprinde un supliment „istoric-geografic", care, oricîi de redus, va înlesni unele informații, cînd *Enciclopedia* lui Diacovici e rămasă în urmă.

Grai si suflet, VI (1934), ! .. :
p. 360-364.

VARIA

Am grupat materialele incluse în capitolul VARIA în trei părți: **A. Figuri de filologi; B. Prezentări de reviste; polemici; C. Memoriu de titluri și publicațiuni.**

Articolele din prima parte evocă figurile unor filologi de seamă, ea, de pildă, Gaston Paris, eminentul profesor francez, la școala căruia Ovid Densusianu și-a desăvârșit pregătirea în domeniul filologiei romanice, sau ale unor savanți români — Timotci Cipariu, B.P. Hasdeu — deschizători de drumuri în lingvistica românească. Aceste articole întregesc imaginea despre concepția filologică a lui Ovid Densusianu și ne dezvăluie modul critic în care înțelegea el să aprecieze activitatea înaintașilor.

În partea a doua sînt publicate recenzii la reviste de filologie care apăreau în vremea lui Densusianu (*Arhiva, Viața românească, Dacoromania, Bulletin linguistique* etc.) și articolul *Istorici și filologi*. Avem posibilitatea, astfel, să înțelegem mai bine climatul intelectual în care Densusianu își desfășura activitatea și să cunoaștem un aspect interesant al personalității sale, spiritul polemic. Articolul *Ce ni se contestă și ce am realizat*, publicat în cel de-al X-lea an al apariției revistei *Vieața nouă*, este un bilanț revelator pentru aprecierea scopurilor și a realizărilor acestei publicații.

În partea treia, publicăm *Memoriul de titluri și publicațiuni*, al lui Densusianu, din 1899. El cuprinde o analiză succintă a contribuțiilor filologice ale lui Densusianu, la începutul activității sale; dintre acestea, numeroase au fost incluse în ediția de față.

GASTON PARIS

Tinerii cu dorul de știință, iubitorii de cercetări filologice care se vor îndrepta spre Paris să caute lumină nu vor mai găsi pe omul neprețuit de la care așteptau învățături, pe Gaston Paris.

Școala de *Hautes Etudes* și *College de France*, lumea romanică întreagă au pierdut zilele trecute pe acest profesor eminent, pe acest filolog neîntrecut; s-a stins în vîrstă de 64 de ani la 5 mart st.n., în sudul Franței, la Cannes. Puțini au auzit la noi numele marelui învățat, mai puțini încă cunosc activitatea lui filologică și literară, însemnată timp de patruzeci de ani cu opere de cea mai înaltă erudițiune. Ar fi neiertat ca un asemenea nume să rămînă prea strein publicului nostru, să nu se cunoască titlurile lui de glorie, meritele care l-au ridicat în fruntea școalei filologice inaugurate în veacul trecut. În studiile sale, Gaston Paris lăsase un loc și limbei și literaturii române; urmărea de altă parte cu cel mai viu interes mișcarea noastră filologică și istorică. Personal mă simt cu deosebire dator să-i înscriu numele în fruntea acestor rînduri. Cultiv împreună cu ascultătorii mei de la universitate o specialitate care leagă învățămîntul nostru superior de cel din alte părți; este o datorie să probăm această solidaritate intelectuală cu streinătatea, să arătăm că ceea ce se întîmplă în lumea științifică de acolo ne interesează, că pierderi pe care le încercăm ne ating, că nume care o ilustrează sînt cunoscute și apreteiate și la noi.

Reprezentant al spiritului critic care la mijlocul secolului trecut a îndrumat erudițiunea franceză pe o cale nouă, Gaston

Paris a contribuit mai mult decît oricine la înaintarea studiilor de filologie romanică, la perfecționarea metodelor ei de investigațiune, la întărirea temeliilor ei științifice puse de Diez. Elev al acestuia, fiu al lui Paulin Paris de numele căruia sînt legate cele dintîi cercetări mai întinse și mai solide asupra literaturii vechi franceze, Gaston Paris se consacră de tînr științei abia răsărite pe la 1860 în lumea filologică din Germania. O petrecere de doi ani (1856—1858) la Universitățile din Bonn și Göttingen, urmarea cursurilor de la *École des Charles* dezvoltă și întăresc în el aptitudinile filologice, deprind spiritul lui cu metodele severe ale științei căreia se devotase. Cînd părăsește băncile acestei scoale, în 1861, elevul de pînă atunci se manifestă ca un savant format, în stare să îmbogățească literatura științifică cu fapte nouă. În 1862 publică o monografie, *Etude sur le rôle de Vaccent latin dans la langue française*, în care stabilește un punct fundamental din filologia romanică, importanța mare pe care a avut-o accentul în dezvoltarea fonetică a elementelor latine din limbile romanice. Diez se alătură la concluziunile tînrului filolog a cărui scriere o salută ca „eine in der französischen Sprachwissenschaft Epoche machende Schrift”. Peste trei ani, continuînd studiile de predilecțiune ale tatălui său, prezintă ca teză de doctorat, împreună cu un studiu asupra cronicei atribuite pe nedrept lui Turpin, *De Pseudo-Turpino*, opera monumentală *Histoire poetique de Charlemagne*, în care erudițiunea cea mai întinsă, cea mai temeinică este asociată cu o expunere clară, sobră, elegantă, calitățile marcante ale tuturor scrierilor lui. În prefața acestui volum, istoricul lui Carol cel Mare precizează metoda care l-a călăuzit, își face profesiunea lui de credință căreia i-a rămas totdeauna fidel:

„J'ai cherché avânt tout à proceder methodiquement, à traiter les faits avec un respect scrupuleux, à établir leur caractere et leurs lois... La tâche du travailleur, dans chaque branche d'etudes, est de rassembler le plus de faits possibles, de les grouper suivant leurs affinites naturelles, de les caracteriser, de degager leurs principes generateurs, et d'apporter ainsi à la science universelle, oeuvre commune de tous, la connaissance exacte du sujet qu'il s'est choisi”.

Lucrarea aceasta era cea dintîi încercare de a urmări toate legendele formate împrejurul lui Carol cel Mare, de a arăta cum imaginațiunea populară poetizase această figură măreață din istoria franceză. Din versurile unui poem epic, din rîndurile uitate ale unei cronici, din praful manuscriselor, din povestirile

naive ale vreunei tradițiuni locale, Gaston Paris evoca chipul împăratului „à la barbe florie” așa cum rămăsese întipărit, în tovărășia celor doisprezece luptători, celor doisprezece „pairs” ai lui, în mintea atîtor generațiuni din evul mediu. Și nu era numai o „istorie poetică” a lui Carol cel Mare ce ne da Gaston Paris; în înșirarea faptelor, în lămurirea lor, alte chestiuni se prezentau în legătură cu subiectul lui, și nu se putea să nu le atingă, să nu-și spună părerea asupra lor; originile epopeii franceze, diferitele transformări pe care le suferise, răspîndirea ei în streinătate etc, toate aceste capitole importante din vechea literatură franceză erau studiate de Gaston Paris și uneori lămurite la lumina criticii lui. Fără îndoială cîteva din părerile pe care le exprima atunci au fost modificate de cercetările ulterioare, singur chiar a revenit mai tîrziu asupra lor, interpretînd altfel unele fapte sau completîndu-le cu indicațiuni nouă; cei care s-au ocupat mai în urmă de aceste probleme știu însă cît datoresc operei lui Gaston Paris; ea a fost baza tuturor studiilor filologice și istorice asupra epopeii franceze.

După aceste începuturi strălucite, care altora le-ar fi dat mulțumire destulă pentru ca să se oprească în drumul cercetărilor, Gaston Paris continuă cu aceeași însuflețire studiile pe care, cu oarecare părere de rău, le vedea mai mult cultivate și aprețiate în Germania. Timp de mai mulți ani își concentrează o parte din activitate la formarea unui mediu filologic în Paris, la dezvoltarea gustului pentru o știință care era privită ca o ocupațiune seacă, nefolositoare. Asociindu-și la muncă pe d. Paul Meyer, întemeiază în 1872 revista *România*, după ce în 1866 începuse, împreună cu alți savanți, publicarea unei alte reviste mai puțin speciale, *Revue critique*, dar în care și filologia își avea partea ei de critică dreaptă, imparțială. Ar fi de prisos să mai amintesc cît de mult a contribuit la progresul studiilor romanică revista condusă de cei doi învățați, redactată într-un spirit strict științific și cu cea mai mare îngrijire; cele treizeci și unul do volume tipărite pînă acum și în care și filologia română ocupă un loc sînt o dovadă suficientă. Tot lui Gaston Paris, împreună cu alții, i se datorește întemeierea în 1875 a Societății pentru publicarea de vechi texte franceze (*Societe des Anciens Textes français*) a cărei colecțiune (mai mult de cincizeci de volume) este o comoară pentru cunoașterea literaturii vechi franceze. În același scop lucrează Gaston Paris cînd la fondarea Școalei de *Hautes Etudes* în 1868 deschide un curs de filologie romanică; numele lui atrage ascultători din toate părțile, și în acest adăpost al științei, în această „capelă” cum îi plăcea s-o numească, cercetările filologice

își găsească terenul lor prielnic. Nu este aproape nici un romanist mai tânăr care să nu fi trecut pe aici, să nu fi ascultat Iețețiunile lui Gaston Paris de la *Hautes Etudes* pe care le completau cursurile de la *College de France* unde i se încredințase, întâi ca suplinitor (1866) mai târziu ca profesor titular (1872) catedra de limbă și literatură franceză din evul mediu. Astfel a reușit Gaston Paris să formeze în scurt timp o școală filologică, să grupeze în jurul lui o sumă de viitori învățați francezi și streini.

Intre atâtea întreprinderi, Gaston Paris găsea timp să publice mereu, să ducă mai departe studiile începute. Pe lângă traducerea *Gramaticii romanice* a lui Diez și mai multe articole prin diferite reviste, dă la lumină *La de de Saint Alexis* (1872, o edițiune mai mică a aceluiași text, pentru cursurile universitare, a apărut acum trei luni), o lucrare de critică filologică de o importanță capitală. În compararea manuscriselor, în clasificarea lor, în nenumăratele chestiuni care ating restituirea unui text, Gaston Paris aducea aici idei limpezi, principii sigure, o metodă riguroasă. Toți care au publicat mai târziu texte franceze au recurs la această carte în care găseau o îndrumare excelentă pentru studierea textelor.

Nu mai puțin importante pentru filologie sînt scrierile pe care Gaston Paris le-a dat în cei din urmă treizeci de ani. *La litterature francaise au moyen âge* (a 2-a ed., 1890) este manualul indispensabil pentru oricine vrea să se introducă în studiul vechei literaturi franceze; cele două volume *La poesie du moyen âge* (1895, 1899) sînt rezumatul unor cercetări de ani întregi și într-o formă aleasă ne dau tabloul cel mai fidel al dezvoltării poeziei franceze din evul mediu; vedem aici înflorirea și decăderea ei, producțiunile mai însemnate ale diferitelor epoci, spiritul care le caracterizează, elementele franceze și streine care au intrat în alcătuirea lor, și dintre acestea Gaston Paris scoate cu deosebire în evidență împrumuturile numeroase din literaturile orientale pe care nici un filolog francez pînă la el nu le urmărise mai de aproape; studiile din *Histoire litteraire de la France*, precum și edițiunile pe care le-a dat în *Societe des Anciens Textes* sînt iarăși de cel mai mare interes pentru cunoașterea literaturii franceze vechi; seria de articole din *România (Romani, România; La vie de Saint Leger; La Passion du Christ; Lais inedits; La Chanson du pelerinage de Charlmagne; O ferme en francais; Etudes sur les romans de la Table ronde* etc.) cuprind o sumă de contribuțiuni prețioase pentru lămurirea unor probleme filologice, și de multe ori chiar în dările de samă din aceeași revistă Gaston Paris aducea nenumărate fapte nouă, vederi originale, idei fecunde;

studiile din *Journal dessavants*, a cărui conducere i se încredințase în timpul din urmă, asupra fabulei în evul mediu, asupra poeziei populare italiene și poeziei lirice franceze, asupra legendei Fastradei etc, aduceau de asemenea lumini nouă în chestiunile cele mai variate; aici lămurea Gaston Paris originile poeziei lirice franceze și tot aici da planul unei istorii „ideale” a limbei franceze, după cum într-un articol din *Revue des deux mondes* (1901) fixa normele unei întreprinderi lexicografice grandioase pentru limba franceză; colaborarea lui neobosită o întîlnim încă prin alte publicațiuni, ca *Memoires de la Societe de linguistique de Paris*, *Revue historique*, *Revue d'histoire litteraire*, *Annuaire de VFcole des Hautes Etudes*, în volumele prezentate ca omagiu diferiților romaniști etc.

Peste tot Gaston Paris aducea vederi largi, păreri nouă, afirmațiuni întemeiate pe o examinare conștiințioasă a faptelor, pe controlul sever al celor mai mici detalii. N-a scris un singur rînd care să nu fi fost adînc meditat, ecoul unei convingeri deplin formate, și cînd singur avea îndoială asupra unui lucru nu se sfia s-o spună, cu sinceritatea omului care recunoaște imposibilitatea de a găsi totdeauna adevărul și care nu voiește să se înșele singur și să înșele pe alții. Respecta totdeauna opiniunile altora cînd se impuneau stimei și se închina fără umbră de gelozie la descoperirile făcute de alții, chiar cînd ele veneau să contrazică unele din teoriile pe care le susținuse altă dată.

Desfăcut de orice preocupățiune streină științei, Gaston Paris n-a urmărit în toată activitatea lui decît căutarea adevărului, recunoașterea lui. Aceasta era, după el, ținta savantului conștient de misiunea lui, și la ea îndemna pe toți cînd în lecțiunea memorabilă asupra poemului lui Roland, ținută la *College de France* și în discursul de recepțiune la Academia Franceză, unde venea să ia în 1896 locul lui Pasteur, rostea cuvintele energice, înălțătoare:

„Il faut avânt tout... aimer la verite, vouloir la connaître, croire en elle, travailler, si on le peut, à la decouvrir. Il faut savoir la regarder en face, et se jurer de ne jamais la fausser, l'attenuer ou l'exagerer, meme en vue d'un interet qui semblerait plus haut qu'elle, car il ne saurait y en avoir de plus haut, et du moment ou on la trahit, fut-ce dans le secret de son cceur, on subit une diminution intime qui, si legere qu'elle soit, se fait bientot sentir dans toute l'activite morale... L'homme qui a, jusque dans les plus petites choses, l'horreur de la tromperie et meme de la dissimulation est par lâ-meme eloigne de la plupart des vices et prepare à toutes les vertus... Tout ce qui se dit et se fait contre la

recherche de la verite se dit et se fait, qu'on le sache ou non, contre elle".

Puțini au apărat cu atla elocvență drepturile științei dezinteresate, senine:

„Je professe absolument et sans reserve cette doctrine, que la science n'a d'autre objet que la verite, et la verite pour elle-meme, sans aucun souci des consequences bonnes ou mauvaises, regrettables ou heureuses, que cette verite pourrait avoir dans la pratique. Celui qui, par un motif patriotique, religieux et meme moral, se permet dans les faits qu'il etudie, dans les conclusions qu'il tire, la plus petite dissimulation, l'alteration la plus legere, n'est pas digne d'avoir sa place dans le grand laboratoire ou la probite est un titre d'admission plus indispensable que l'habilete...

L'oeuvre de science, comme l'oeuvre d'art, a son but en elle-meme; son utilite superieure est dans sa perfection, qui, en enhantant l'esprit, cree l'enthousiasme et provoquc l'emulation."

În iubirea de adevăr, în cultul pentru știință Gaston Paris vedea întărirea sufletelor noastre, o religie pentru cei care cer să creadă și să se jertfească pentru ceva:

„Il faut qu'une education mieux comprise redonne aux âmes cette unite que le moyen âge leur assurait dans l'liglise, et qui ne peut aujourd'hui se reconstituer que dans la science."

Cînd în timpul din urmă s-a vorbit despre discreditarea științei, despre așa-zisul „faliment" al ei, nu era nevoie să se audă și asemenea cuvinte încurajatoare pentru cei care țin să-și facă din viață altceva decît o paradoxă sau o minciună?

Într-un rînd, însuflețit de aceeași convingere, Gaston Paris ne-a trimes și nouă de departe o aluziune la modul cum înțelegeam și făceam știință acum vreo douăzeci de ani. Nemulțumit ori de cîte ori vedea că se falsifică adevărul, că se înjosește știința, nu se putea să nu condamne spiritul în care se studia mai înainte istoria și filologia noastră. Într-o dare de samă a cărței lui Jung, *Rdmer und Romanen*, publicată în *România* ne adresa în 1878 cuvintele următoare, din nenorocire puțin ascultate:

„Les Roumains donneront un viril exemple et la meilleure preuve de leur conscience nationale quand ils etudieront et enseigneront leur histoire loin de tous les prejuges et de toutes les illusions d'un autre âge, et qu'ils chercheront la garantie de leur

avenir dans l'intelligence du present et non dans l'exaltation vaine d'un passe fictif".

Astfel ne învață Gaston Paris să cercetăm istoria noastră fără idei preconceptuate, fără concesiuni dictate de un patriotism rău înțeles.

Singur ne-a dat o pildă de modul cum trebuie judecat trecutul, de spiritul larg, imparțial, sănătos care să ne însuflețească în studierea lui. Literatura franceză din evul mediu fusese multă vreme ridicată în slavă de unii, disprețuită de alții; de o parte era pusă alături de literaturile clasice vechi, dacă nu chiar mai presus de ele (unii mergeau în entuziasmul lor pînă să creadă că *La Chanson de Roland* era superioară *Illiadei*); de altă parte i se contesta orice valoare. Cînd vine să-și spună părerea lui, Gaston Paris evită orice exagerare; nu înalță prea sus literatura medievală, dar nici nu o condamnă în totul, o judecă drept, cu părțile ei bune ca și cu slăbiciunile-i incontestabile; îi recunoaște spontaneitatea, naivitatea de inspirațiune, sentimentele înălțătoare pe care ni le sugerează uneori, un oarecare farmec și vioiciune în expresiune, dar relevează și nenumăratele-i scăderi, lipsa de multe ori de originalitate, de eleganță, de gust mai deosebit în alegerea subiectelor și în exprimarea sentimentelor, ideilor.

Astfel înfățișată, literatura franceză din evul mediu își găsea aprețiatorul ei drept, luminat și sincer. Și dacă din punct de vedere estetic, Gaston Paris îi reducea întrucîtva importanța ei, pe altă cale compensa ceea ce-i lua aici. În nenumărate rînduri a revendicat literaturii vechi franceze drepturile ei de inițatoare în mișcarea literară europeană. Cu cît urmărea mai de aproape istoria literaturilor streine, cu atît constata mai mult influența mare, de multe ori covârșitoare, pe care o avusese literatura franceză asupra lor; în literatura italiană, spaniolă, germană, engleză etc, peste tot găsea urme numeroase de rolul însemnat pe care cultura franceză o avusese în dezvoltarea lor; de aceea putea spune, recurgînd la o comparațiune poetică:

„Partout... ou la litterature francaise a ete implantee, elle a suscite ou feconde la litterature nationale. On peut comparer notre ancienne poesie â ces arbres etonnants qui croissent dans l'Inde et dont les rameaux, ^ecourbes au loin, atteignent la terre, s'y enracinent et deviennent des arbres â leur tour."

Gaston Paris nu făcea aici numai o constatare științifică; punea în lumină un lucru de care francezii se puteau mîndri, adăuga o pagină glorioasă la istoria lor. Astfel își înalță un savant

țara, colaborează la opera comună de ridicare a poporului lui în istoria omenirii. Dacă știința împrăște unele iluzii, înlătură titluri false, doboară idoli'mincinoși, dezgroapă în schimb bogății cu care să ne fălim, ridică altare nouă la care să ne închinăm și să ne întărim conștiința națională.

Acestui gând și-a consacrat Gaston Paris o parte din rrunca lui, pentru că după cum spunea în prefața pe care o scria pentru *Histoire de la langue et de la litterature francaise* a lui Petit de Julleville:

„Le sentiment național a besoin aujourd'hui cornme tous les autres, de se renouveler et s'elargir en s'appuyant sur la recherche scientifique”.

De aceea, în lecțiunile lui căuta mereu, prin cercetarea trecutului, să lumineze'sentimentul național, să arate ce datoresc francezii de azi strămoșilor lor și ce învățături pot lua de la ei. Deschizînd în 1875 la *College de France* cursul de literatură franceză din secolul al XIV-lea, Gaston Paris își încheia astfel lecțiunea:

„En retracant, d'apres les monuments qu'ils nous ont laisses, la vie interieure, sociale, intellectuelle et morale de nos peres d'il y a cinq cents ans, nous ne sommes pas seulement animes par la curiosite legitime de la science: nous faisons acte de pietē, nous ravivons jusque dans ses foyers les plus profonds la flamme de la conscience naționale, et nous essayons de mettre en pratique la belle devise du vieux poete normand du XII-e siecle, Wace, qui recommande d'etudier et d'ecrire l'histoire

Pour remembrer des ancesseurs
Les diz e les faiz e les meurs.”

Plecînd de la această idee și voind ca și tinerimea, publicul mai mare să cunoască lumea din evul mediu, producțiunile literare din această epocă, modul cum înțelegeau bătrînii viața, gîndirile și simțirile lor, faptele care-i însuflețeau și pe care le cîntau, Gaston Paris jertfește cîteva momente din ocupațiunile lui obicinuite și publică mai multe scrieri de popularizare, li vedem atunci tipărind extrase din textele franceze mai însemnate și prezentînd cetitorilor neinițiați în filologie vreuna din acele „flori uitate” ale literaturii vechi; dă astfel în anii din urmă *Extraits de la Chanson de Roland*, *Recits du moyen âge*, *Chrestomathie du moyen âge* și mai ales *Aventures merveilleuses de Huon de Nordeaux mises en nouveau langage*. Tot pentru publicul mare

scrie în reviste cîteva studii literare asupra unor poeme și legende din evul mediu (*Huon de Bordeaux*, *Tristan et Iseut*, *Les Sept Enfants de Lara*, *Saint Josaphat*, *Le Paradis de la reine Sibylle*, *La legende du Tannhăuser*), din care o parte le-a întrunit, în 1900, într-un volum, *Poemes et legendes du moyen âge*. Gaston Paris expune aici, sub o formă accesibilă tuturor, rezultatele cercetărilor filologice asupra acestor monumente literare care i s-au părut mai interesante și pentru care indirect revendică un loc de cinste în istoria literaturilor.

În mijlocul atîtor ocupațiuni, Gaston Paris nu înceta să urmărească cu cea mai mare atențiune și literatura contemporană. Spiritul lui deschis, curios, iubitor de orizonturi largi nu putea rămînea strein de ce se producea în timpul lui. De multe ori de la literatura veche involuntar trecea la literatura modernă, și cunoașterea trecutului îi înlesnea înțelegerea prezentului. Atunci își spunea cuvîntul lui autorizat, judecata lui luminată, întemeiată pe experiența istoricului. Cîți nu au discutat mai în urmă fastidioasa chestiune a naționalismului și cosmopolitismului în literatură și cu toate acestea sînt încă mulți, chiar printre scriitorii reputați, care n-au ajuns încă să-și facă o convingere în această privință. În prefața volumului al doilea de studii asupra poeziei din evul mediu, Gaston Paris, reamintind că literatura franceză din timpurile cele mai vechi a primit și a dat încontinuu, a suferit și a exercitat influențe, rezolvă în cîteva cuvinte această chestiune simplă în fond, dar complicată de amatorii de discuțiuni sterile:

„S'enfermer dans ses frontieres, surtout à une epoque intellectuellement aussi vivante et feconde que la notre, c'est pour une litterature se condamner à se rabougir et à s'etioler. Subir l'influence des litteratures etrangeres jusqu'au pastiche ou à l'imitation mecanique, c'est trahir sa faiblesse congeniale ou sa decadence imminente. Mais c'est prouver sa jeunesse et force vitale, c'est s'assurer un avenir de renouvellement et d'action au dehors, que de connaitre et de comprendre tout ce qui se fait de grand, de beau, de neuf en dehors de ses frontieres, de s'en servir sans l'imiter, de l'assimiler, de la transformer suivant sa nature propre, de conserver sa personnalite en l'elargissant, et d'etre ainsi toujours la meme et toujours changeante, toujours naționale et toujours europeenne”.

întoreîndu-și privirile spre literatura nouă, Gaston Paris o înțelegea cu aceeași agerime, cu aceeași judecată sigură ca și pe cea din secolul al XH-lea sau al XIII-îea. Cînd în 1894 și 1895 publică în *Revue de Paris* articolele asupra lui Mistral și Sully

Prudhomme (retipărite în 1896 în volumul *Penseurs et poètes*), istoricul literaturii medievale, filologul de pînă atunci se relevează ca un critic abil, ca un mînuitor rar al condeiului, ca un scriitor de gust, delicat. Cine cetește aceste articole nu și-ar putea închipui că ele vin de la un erudit, de la un specialist în filologie. Sînt scrise cu atîta claritate, eleganță, atîta pătrundere psihologică încît nu-ți vine aproape să crezi că atîtea calități au putut fi întrunite într-un singur om. Cu deosebire în analizarea poezilor, în aprețierea lor, Gaston Paris a arătat o competență rară; paginile în care caracterizează pe cei doi poeți contemporani amintiți, precum și pe alții din trecut, ca Charles d'Orleans și Villon (*La poesie du moyen 'âge*, 2-e serie, 230—232) și mai ales studiul consacrat acestui din urmă în *Les grands ecrivains francais* (1901) sînt modele de critică literară.

Astfel ni se înfățișează personalitatea puternică a lui Gaston Paris, activitatea lui rodnică, prodigioasă. Cu spiritul lui larg complex, subtil a îmbrățișat un cîmp de cercetări dintre cele mai vaste, manifestîndu-se cînd ca savant, cînd ca scriitor în stare să atingă subiectele cele mai variate. În el filologia a găsit pe interpretul cel mai abil, pe savantul cel mai neobosit. În special limba și literatura franceză din evul mediu îi datoresc mai mult decît oricui. El a fost adevăratul evocator al acestei epoci din istoria literară franceză, epocă de ignoranță în unele puncte, de cult pentru lucruri neînsemnate, pentru idei plate și locuri comune, dar și de eroism, de fapte mărețe, de devotament pentru cruce și spadă, de rugăciuni și cîntece, de creațiuni trainice. Prin vederile lui întinse, prin modul cum a înțeles și aplicat știința lui, prin școala pe care a făcut-o, Gaston Paris a dat o vieață no-i filologiei, a legat-o de istoria intelectuală și morală a popoarelor, a scos în evidență rolul însemnat și binefăcător pe care-l poate avea în mișcarea culturală generală; a făcut astfel în același timp operă patriotică, din punct de vedere francez, și umanitară din punct de vedere al științei universale. Și din toată activitatea lui reiese mai presus de toate o iubire neștrămutată de adevăr, o silință încordată de a ajunge la cunoașterea dreaptă a faptelor, la cercetarea luminată a trecutului.

Opera lui Gaston Paris este dezmințirea cea mai strălucită a credinței, încă înrădăcinată în unele minți, că filologia este o ocupațiune fără însemnătate, una din multiplele manifestațiuni ale pedantismului. Bine înțeles și aplicată, ea apare însă ca o îndeletnicire rodnică și capabilă să producă curente binefăcătoare, să taie o direcțiune nouă în spiritul public. O specialitate este ceea ce o fac aceia care o cultivă: rămîne seacă dacă este astfel

reflectată de cei care o reprezintă, devine folositoare, interesantă, dacă este condusă cu pricepere, privită dintr-un punct mai înalt și, mai ales, fecundată de un spirit superior cum era Gaston Paris.

Cei care au lucrat sub direcțiunea lui Gaston Paris i-au putut încă mai bine apreția aceste calități. Am avut privilegiul, pot să zic fericirea, să fiu dintre aceștia și să-l cunosc ca profesor. În conferințele de la *Hautes Etudes*, în cursurile de la *College de France* am putut admira erudițiunea lui nemărginită, darul de a deștepta dragostea pentru cercetări, de a arăta calea dreaptă a științei. Nu erau cursuri înconjurate de pompa declamațiunii, de decorul oratoriei ușoare menite să atragă un public amator de simfonii de vorbe goale. Era expunerea limpede, senină, gravă, totdeauna îngrijită a învățatului care se adresează unor ascultători veniți numai cu dorul să se instruiască, să se pregătească pentru studii serioase. Era o mulțumire rară să-l auzi expunînd un subiect de filologie sau de literatură, să-l urmărești în analiza amănunțelor celor mai mici, în studierea problemelor celor mai complicate și care la critica lui pătrunzătoare își găseau soluțiunea așteptată sau erau îndrumate spre ea. Fiecare lecțiune era un model de știință înaltă, sigură, documentată — confirmarea unui fapt, r'evalațiunea unui adevăr sau o sugestiune pentru cercetătorii curioși. Cine voia să-și însușească metoda adevăratei filologii, disciplina intelectuală ce se cere într-un asemenea studiu, spiritul în care să se lrateze un subiect, discernămintul necesar în alegerea faptelor, controlul la care trebuie să le supunem, prudența pe care să ne-o impunem în afirmarea părerilor, toleranța pe care s-o acordăm opiniunilor altora, într-un cuvînt spiritul larg care face din filologie altceva decît un studiu arid și unilateral sau un sport de ipoteze și teorii pretențioase și sterile' — toate acestea le putea găsi, și încă cu prisosință, la școala lui Gaston Paris.

Și nu era omul care să nu lase pe alții să se folosească de bogăția cunoștințelor lui. Sînt savanți a căror știință rămîne ca averea unui zgîrcit. Nu era dintre aceștia Gaston Paris. Știința lui era comunicativă, o împărtășea cu o bunătate rară celor care se apropiu de el. Începătorii găseau în el o călăuză binevoitoare, un sfătuitor, un încurajator, un adevărat părinte intelectual. Sub înfățișarea severă a savantului se ascundea un om îndatoritor, o inimă deschisă, un suflet nobil.

București, 1903.

IN AMINTIREA UNUI ÎNVĂȚAT

— Timotei Cipariu —

Intr-o vreme Transilvania era țara filologilor. Aici se făuriau teoriile asupra limbei, aici se scriau gramatici, de aici plecau păreri care aveau să ne lămurească asupra originii graiului nostru și să ne dea îndrumări pentru chipul cum să scriem și să dăm o înfățișare mai românească cuvintelor. Și oricine trecuse prin școală—prin școala de Ia Blaj mai ales — se credea în stare să facă filologie și să dea sfaturi. Era vremea când transilvănenii se nășteau filologi — în alte părți se spunea că românul se naște poet.

Erau de altfel un fel de poeți și acești filologi — poeți și ei ai românismului, cărturari care luptau în numele lui, și în focul luptei erau duși de entuziasmul pe care ni-l dau de atâtea ori fanatismul și utopiile. Un filolog era pe atunci un apostol, mai mult decât un om de știință; pe când ochii lui se trudeau pe slovele învechite ale vreunui manuscris, inima, gândul lui urmăreau de departe pe cei care vedeau filii în zare steagul reînvierei noastre, al naționalismului așa cum era înțeles de bătrâni.

Intr-o zi deasupra filologilor transilvăneni un nume se înalță — era numele lui Timotei Cipariu. Aducea și el mult din spiritul vremii, din convingerile care nu puteau duce totdeauna trai bun cu știința, dar mai aducea ceva rar, o erudițiune neobișnuită pe atunci la noi, deși cam înapoiată în unele puncte, o erudițiune călugărească, rămășiță a evului mediu. Cu această erudițiune învățatul de la Blaj a știut să dea ce n-au putut da alții din timpul lui — l-au mai ajutat și alte însușiri, o pătrundere pe care n-o

avusese filologii de mai înainte, o minte cu vederi mai largi și o putere de muncă mai bine îndrumată, mai rodnică.

Numele lui Cipariu se rostește și azi cu evlavie peste munți, și, când acum câteva zile s-au împlinit 100 de ani de la nașterea lui, transilvănenii au ținut să sărbătorească amintirea învățatului care e o glorie pentru ei. La Pănade — locul lui de naștere — și Ia Blaj — unde e îngropat — profesori, foști elevi ai lui, au venit să aducă laude cercetătorului care și-a petrecut o viață deslușind graiul strămoșilor și a înlesnit o parte din munca celor care au venit după el tot cu dorul de a ști ce era odată limba noastră.

Se cuveniau aceste laude umbrei lui Cipariu, dar alături de ele putea să-și găsească loc ceva ce nu împiedică slăvirea celor care au trăit mult în urmă și au dus cu ei credințe care nu mai pot fi ale noastre. Putem lăuda pe Cipariu ridicându-l deasupra celor care l-au precedat, dar laudele nu trebuie să facă din filologia lui cea mai bună filologie care s-a scris la noi — și asemenea laude i s-au adus de cei care au vorbit la mormintul lui. Transilvănenii n-au ajuns încă să înțeleagă că sîntem departe azi de filologia lui Cipariu, că teoriile lui nu mai pot fi luate în samă, că pe alte căi, mai sigure, mai largi, s-au îndreptat cercetătorii care au venit după el. Cipariu reprezintă încă bine romantismul în filologie, un fel de romantism românesc care n-a dispărut nici azi din știința noastră — cu înfloriturile de declamații ieftine îl mai găsim în istorici —, din filologie însă el a fost înlăturat de spiritul nou care s-a introdus în ea. Va fi plăcînd mai bine transilvănenilor filologia lui Cipariu — pentru că se potrivește încă cu vederile lor — nu trăiesc oare tot în lumea, care a ajuns muzeu pentru noi, de acum cincizeci de ani? — dar pentru alții Cipariu nu mai este decât un nume care concretizează bine o epocă din viața noastră științifică. Și la mormintul lui, ca și la al altora, pe lîngă cuvintele de reculegere pioasă, trebuie să ducem în suflet și bucuria că am trecut mai repede peste această epocă.

Vieța nouă, I (1905), 11, p. 241-243.

B. P. HASDEU

Intre bătrâni și tineri a lipsit la noi intimitatea intelectuală — însușirea aceea care lasă la o parte orice mândrie rău înțeleasă și face ca experiența și cunoștințele celor mai în vîrstă să folosească mai mult celor care n-au avut încă timp să le capete. N-am trecut prin universitate fără să mă întîlnesc cu această însușire și n-a fost cu atît mai mare bucuria mea, cînd am găsit-o printre streini, printre profesori care știau că a te chema astfel înseamnă a avea dragostea de meseria ta și pentru elevii tăi?

Pe bătrînul Hasdeu nu l-am cunoscut ca profesor și chiar de l-aș fi cunoscut așa, mi-ar fi rămas tot atît de strein — nu se știe ce rar venia pe la universitate? L-am văzut întîia oară — acum cincisprezece ani — cu prilejul unui concurs la care se întreba dacă am dreptul să concurez; l-am mai văzut pe urmă cînd m-am întors din streinătate și aflase de la alții că mă ocup și eu cu filologia; l-am mai văzut în sfîrșit în castelul său de la Cimpina unde m-a invitat într-o zi întîmplător și mai mult din dorul să cunosc și eu, ca mulți alții, zidurile ciudate pe care spunea că le înălțase după planurile ce-i venise în vis și despre care presimția că vor fi ca o ultimă operă a sa — operă de granit aceasta. Și în ziua aceea cînd l-am văzut la Gîmpina, afară de cîteva cuvinte ironice la adresa unor filologi — unul din streinătate, și binecunoscut — nimic nu mă mai făcea să-mi aduc aminte că mă găsiam în fața unui filolog. Și simțiam o părere de rău că nu cunoscusem acea frunte falnică mai de mult, că nu putusem vedea pe acel Hasdeu din timpul cînd conducea reviste istorice, filologice ori literare, publica volumele lui de erudițiune întînsă și minuna ceti-

Ovid li.'n.K'i>i;inn. .>i nn
grup de pn<!• ni. t< Cim-
pin'a, i;i V:f:i-2 i'BAR—
CiU.jjf-ti.J J. .!..ii;p.-'

ni DE FILOLOGIE ROMANA

OVID DENSUSIANU

SOCIETATEA FILOLOGICA

, N. N. INTI

STIUTUL »(5 ARTE GRAFICE OASOZ. GABI.
16, sritAOA BOAMNKI. J»

oporla volumului Studii de
filologie romana

•aia de Iillu a lansării Gaston
Paris, l'.toy

DENSUSIANU

Coperta Hilelinuln
filologie,

tio iu. IS'ei

OVID DENSUSIANU-

MEMORIU DE TITLURI

GASTON PARIS

4 ^

PUSLICATIUNI

•AOABWISI*

IA SI

l'oaia'do titlu a re-
vistei Yieala noua

VIEATA NOUA

OVID USIANT
PETRI- V. HANES

lidluiri Uitrart,
(H ne interesam 'le literatura
rioitstrti.
Expoxijiti cercului artistic.
Mos&ie.

E. POTLHOH
OVID DEXSUSIASI*

• MIM NOCA
H, l.erm, L X. li. I. - M. (imtjin. Inemi.

"8°

AXCI. I - *- "t1 *

I I-K11111 Al» IWS.

Foaia de tillu a re-
vistei inaltarea

"INALȚAREA

t»r«ctor: OVID DEKStJSJANU

i't mm

** IP' «it »WM* și «* » # ic mm m^to**

torii cu teoriile frumoase ca un basm. Și mă gândiam la cuvintele chiar ale unui admirator al lui care-și exprima într-o zi regretul că o inteligență așa puternică rămăsese prea streină de școala bună a metodei științifice care te face să te încrezi mai puțin în jocurile fantaziei.

Hasdeu își făcuse studiile în Rusia și de acolo aducea ceva caracteristic spiritului slav: o exagerare a imaginațiunei, un fel de exaltare intelectuală, un amestec bizar, uneori confuz de cunoștințe și lipsa darului de a coordona ideile, de a le prezenta într-un tot armonic. De parte din aceste defecte Hasdeu nu s-a putut desface niciodată, de aceea ne-a dat atâtea opere care așteptau mai multă reflexiune, o compunere mai bine susținută, de aceea a îngrămădit pe pagini întregi prea mult balast de citații, de aceea n-a ajuns să urmărească o problemă întinsă în toate ramificațiunile ei și să dea o operă de sinteză istorică ori filologică.

Înșușirea de căpetenie a lui Hasdeu era imaginațiunea, o imaginațiune care vibra mai mult sub impresii momentane și se opria adeseori la jocuri de cuvinte. Înșușirea aceasta îi rămăsese — cum se întâmplă totdeauna la ce e mai caracteristic la cineva — chiar când altele ale spiritului său larg cuprinzător începuse să se întunece; chiar în anii din urmă nu l-am văzut — prin ziare și reviste ce nu meritau cinstea unui nume mare — reapărînd din cînd în cînd ca să ne aducă aminte că jocurile de cuvinte fusese o pasiune a sa?

Cu imaginațiunea pe care o avea, Hasdeu s-a simțit la început aplicat spre literatură. Dar a ales întii genurile ușoare, și în broșuri, ziare, a publicat pagini care uneori au scandalizat cetitorii — nu știu ce era în acele pagini, pentru că nu se mai găsesc azi nici la anticari nici prin biblioteci — Hasdeu a avut grija să le distrugă mai târziu — dar se pare că nu era artă, singurul lucru care poate ierta povestirea de lucruri mai libere. Hasdeu părăsește curînd genul acesta, nu uită că literatura adevărată nu se oprește aci. îi vedem atunci scriind poezii, drame, povestiri istorice. în poezie Hasdeu e absolut romantic, uneori cuvintele și ritmul amintesc pe Bolintineanu; patriotismul ușor, lirismul care nu se ridică deasupra impresiilor trecătoare, copilăresc chiar cîteodată, tendințe de moralizare în foima învechită a fabulei, sînt nota dominantă a versurilor lui; uneori vedem și cîte o idee mai puțin obișnuită, seînteieri mai puternice, și o calitate care trebuie să li se recunoască e vioiciunea expresiunilor, vibrațiunea aceea pe care n-o poate da decît un spirit superior; și traduceri care le-a dat din Ovid pot fi socotite printre cele mai bune ce s-au făcut la noi din autorii clasici. Daruri deosebite de compunere

să nu căutăm în dramele, povestirile lui istorice, dar și acestea au calitate care te ridică deasupra atîtor încercări în același gen de acum vreo treizeci de ani; se vede că sînt scrise de cineva care n-are numai imaginațiune, ci și cultură istorică; cu puterea lui de evocare, cu stilul cald, comunicativ, Hasdeu a dat și aici o notă a personalității sale.

Pe cînd începuse să publice primele poezii, cunoștințele istorice pe care le cîștigase mai mult ca autodidact îl îndemnau să se îndrepte și spre cercetarea trecutului nostru. În revista *Din Moldova* al cărui „redactor” era — cum spunea în limba „școlii” lui Aron Pumnul de care a fost influențat la început, dar de care s-a desfăcut repede — îl vedem tipărind, pe lingă versuri, mai multe documente cu „comîntar” și articole istorice. Era pregătirea activității lui istorice de mai tîrziu. Cunoașterea limbilor slavice și o cultură vastă i-au dat lui Hasdeu de la început o superioritate asupra istoricilor de mai înainte; ce se știa din istoria noastră veche era prea puțin și mai mult falsificat de păreri rătăcite. Cînd Hasdeu începe să tipărească numeroase și interesante documente slave și române sau cînd cercetează mai de aproape ce se tipărise înainte de streini cu privire la noi, cîteva epoci din istoria noastră ajung să se limpezească mai bine, și fără îndoială că istoricii care au venit mai tîrziu datoresc mult, mai ales ca inițiere, acestei părți din activitatea lui de erudit. Dar capriciile fantaziei sale nu se putea să nu lipsească și aici. De cîte ori nu se opria dinaintea unui document numai ca să aibă prilej să desfășure toată bogăția ingeniozității sale, toată mulțimea de apropieri între un fapt și altul... Și să nu-și fi dat samă că de atîtea ori începea să scrie ca istoric și încheia ca romanțier? Poate uneori nu, dar alte ori da, pentru că altfel nu s-ar înțelege de ce n-a stăruit mai mult, n-a revenit mai des asupra unor lucruri care erau așa de contestate și care se vedea, la cea mai ușoară critică, că nu pot fi susținute. Îl fermecase o ipoteză, o scrisese încîntat de fluturarea panglicuțelor cu care o lăsase să zboare — se mulțumia cu atît și nu se mai întreba dacă poate fi ori nu adevărată. Și într-o zi spiritului său aventuros în istorie a voit să-i deschidă un cîmp mai larg: a plănuit o istorie a românilor. A tipărit o parte din ea, și cînd curiozitatea te duce s-o deschizi astăzi, te oprești cu oarecare mirare la dedicația pe care o poartă în frunte — e dedicată lui Spencer — întorci pagini după pagini cu citații de prisos, din autori vechi și noi, vezi teorii în felul celor ale lui Buckle, mai întilnești cîte un adaus care nu adaugă mult și o închizi cu impresia pe care ți-o lasă într-un colț de muzeu descoperirea unui ceasornic fantastic lucrat de vreun meșter care

turnase roțiță după roțiță și la sfîrșit s-a oprit descurajat dinaintea mașinăriei complicate care nu se învîrtea cum își închipuise.

De la studiile istorice Hasdeu se îndreaptă cu timpul spre filologie. Erau în firea sa aceste salturi, și le făcea cu o ușurință, o dibăcie uimitoare. În orice domeniu se avînta se vedea o extraordinară putere de asimilațiune și o îndemînare rară, fără multe șovăiri, în găsirea drumului care avea să-l ducă la cercetările pe care le urmăria.

Cultura filologică și-o formase Hasdeu mai mult sub influența școlii indogermanice de la mijlocul veacului trecut, a lui Bopp și Schleicher; romanist în adevăratul înțeles al cuvîntului, el n-a fost niciodată, deși această specialitate i-ar fi fost mai folositoare în problemele pe care le atîngea. De aceea, pentru ca să urmărească un fenomen din limba noastră mergea pînă la sanscrită sau pînă la graiuri ale unor triburi primitive — cum cronicarii noștri își începeau letopisețele de la facerea lumii. Cu pătrunderea lui însă a înțeles de la început că pentru studiul limbei noastre e indispensabilă o cunoaștere aprofundată a limbilor slave și balcanice, în special albaneza. În această direcțiune el a continuat opera învățaților streini, a lui Kopitar și Miklosich; se poate chiar spune că părerile lui asupra formărilor limbei române nu erau decît o dezvoltare — cu suprimarea părților care nu-i conveniau — a teoriilor acestor învățați. Partea aceasta din activitatea lui Hasdeu e singura mai unitară, mai consecventă. Dar cîte ipoteze fantastice și aici, cîte interpretări greșite de fapte, cîte argumentări care se spulberau la cele dintîi obiecțiuni!... Teoria dacică în care vedea cheia problemelor obscure ale începuturilor limbei noastre și care a avut cîtva timp adepți n-a putut lămuri de fapt nimic și din toate acele etimologii pe care a căutat să le stabilească cu o cheltuială exagerată de erudițiune, n-a rămas decît amintirea unei încercări neizbutite. În două direcțiuni însă munca lui a fost mai folositoare filologiei, și noi cei mai tineri care ducem mai departe cercetările asupra limbei române ne bucurăm cînd mai putem cita cîteva din lucrările lui Hasdeu ca filolog. Publicînd texte vechi în acele bogate *Cuvinte din bătrîni* și însoțindu-le de comentarii cum nu se mai făcuse la noi, Hasdeu a contribuit, după Cipariu, cel mai mult la cunoașterea vechei noastre limbi. Și cînd mîna obosită a lui va fi scris cel din urmă rînd pe care l-a lăsat din acel vast *Etymologicum*, bătrînul Hasdeu va fi simțit mulțumirea că nu scrisese ceva nefolositor și că nimeni în timpul cînd i se încredințase o asemenea lucrare n-ar fi putut da la noi ceva mai bogat ca informațiune, mai impunător ca erudițiune. A rămas neterminat acest dicționar,

dar ce cuprinde el e și azi un izvor prețios pentru cercetători — și Academia în veșnica ei bătrânească nemulțumire, n-ar trebui să fie prea zgîrcită în sărbătorirea numelui marelui răposat, pentru că el a lăsat atîtea sute de pagini, pe cînd de zece ani încoace, după nouă și pretențioase încercări, n-am mai văzut nimic din acel de mult proiectat dicționar.

Să nu uităm că filologia mai datorește ceva lui Hasdeu. Cu felul cum știa el să prezinte lucrurile a contribuit în oarecare măsură la popularizarea acestei științe în cercuri unde nu se prea știa ce putea fi ea. Hasdeu avea cetitori în afară de cercul specialiștilor; cu darul lui de a fi atrăgător a ajuns să intereseze pentru filologie și pe unii profani. Firește cîteodată aceștia mergeau pînă să se creadă singuri filologi, dar un asemenea păcat rămîne neînsemnat față de recunoașterea din ce în ce mai mult a însemnătății unei asemenea specialități. Neînsușindu-și nici pedantismul care ducea la ridicol al filologilor transilvăneni, Hasdeu a mai arătat că filologia se împacă cu vederi largi. Și nu este un mare dar acela de a nu fi pedant și de a nu cădea în ridicol — și mai ales la noi unde și astăzi atîția nu știu să treacă pe lîngă această prăpastie?

Poate tot ura lui contra pedantismului, în literatură, contra formelor strimte, a încătușării personalității și cultului pentru vorbele pretențioase l-au ținut pe Hasdeu departe de cercul „Junimei”, care se știe că n-a fost niciodată cruțată de atacurile sale, după cum nici ea n-a voit să-i recunoască nici un merit.

Cînd ne mai gîndim că același Hasdeu și-a îndreptat odată gîndul și spre speculațiuni filozofice, sau mai curînd mistice — altădată n-a scris și despre *Talmud*, și chiar despre foloasele studiilor fiziognomice? — fără îndoială că în fața unei activități așa de multiple nu mai poate sta la îndoială recunoașterea locului mare pe care-l ocupă în dezvoltarea noastră intelectuală a celor din urmă decenii. Sînt umbre în activitatea lui, — și ne-am fi bucurat să fie mai puține — dar Hasdeu va rămînea totuși o figură impunătoare a cultivei noastre.

Din opera lui se va păstra puțin încă vreo cîtva timp și mai mult în filologie decît în istorie ori literatură — va rămînea însă numele lui ca acele nume ce înseamnă mult în viața intelectuală a unei jumătăți de veac.

Vieța nouă, III (1907), 17, p. 366-372.

PREZENTĂRI DE REVISTE. POLEMICI

RĂZBOIRI ZADARNICE

De la Iași ne vine un act nou de adăogat la comedia literarolinguistică la care asistăm de cîtva timp.

S-a început și în pașnicul oraș — de unde ne veniau de la o vreme numai ecouri despre o luptă antialcoolică sau antisemită cum se poate înțelege la 47 grade de latitudine ale țării — un curent pentru salvarea limbei noastre de primejdia care ar amenința-o. De astă dată pericolul se arată în haina îndrăzneată a neologismelor și alarma contra lui e dată de precocea în bătrîneță *Arhivă*; n-rul din urmă al des schimbătoarei la față reviste ne-a adus în rînduri strînse o listă întreagă de cuvinte asupra cărora ni se cere să ne rostim osînda. Și cel care o cere este d. Xenopol, care greșește uneori făcînd excursiuni în domenii unde nu poate decît să rătăcească și apărînd cauze nedrepte — o greșală de acestea ne-a înstreinat altădată, ceea ce nu m-a făcut să-i contest, ca alții, titlul de istoric și să uit că e scriitorul care ne-a dat cea mai vastă și pătrunzătoare sinteză a istoriei noastre, cum se putea da acum douăzeci de ani.

D. Xenopol greșește și de data aceasta cînd lasă specialitatea d-sale și atînge chestiuni de limbă literară, de filologie. D-sa pleacă în război contra neologismelor, și fără să arate cam după ce vederi se călăuzește în critica pe care o face, ia un șir lung de neologisme pe care le-a notat în *Vieța românească* și observă că rău fac cei de la această revistă cînd întrebunțează atîtea cuvinte nouă.

Dar d. Xenopol și-a ales rău punctul de atac cînd s-a oprit la *Vieța românească*. Singuri cei care conduc noua revistă ieșană

n-au pretențiunea de a da modele de limbă literară, programul lor fiind „poporanismul”, care înseamnă azi să spui orice în numele poporului și cu cuvintele care-ți vin mai ușor sub condei; nici publicul n-a așteptat și nu poate aștepta de la o revistă de felul acesta pagini de formă îngrijită.

D. Xenopol a mai avut neprevăderea să ridice o armă pe care adversarii i-o pot ușor întoarce, pentru că de ce i-ar învinui de lucruri de care singur se arată vinovat?

Surprinderea ne-a fost mare când am cetit că d. Xenopol sfătuiește să nu se mai zică *utilitate* ci *folosință*, și tot așa nu *complet* ci *deplin* (închipuiți-vă „opere depline!”), *ocazie* = *prilej*, în *rezumat* = în *scurt*, *inedit* = *needit*, *permanent* = *statornic* (ce frumos ar suna „consiliul statornic” de la Ministerul Cultelor!). Sfaturile d-lui Xenopol ne aduc aminte de curînd pierduta în pustiu „Chemare” care s-a tipărit acum cîteva luni într-o revistă de literatură agricolă. Deși în text erau mai multe neologisme, în titlu s-a căutat evitarea lor și în loc de „apel” s-a zis „chemare” (închipuiți-vă „O curte de... chemare”, și ce ar deveni „O curte de casație”, spuneti delicați sprijinitori ai purității limbei noastre?).

Surprinderea ne-a fost și mai mare când l-am văzut chiar pe d. Xenopol scriind cum spune că nu trebuie să se scrie. într-o amintire de călătorie tipărită în același număr al *Arhivei*: d. Xenopol scrie *propusesem, voce, nedefinit, corp*; de ce nu *pusesem în gînd, glas, nehotărît, trup*?

E un semn al vremii de azi — nu l-am întîlnit de atîtea ori și la alții? — să critici pe alții pentru păcate pe care singur le ai. Să fie inconstiență ori poate prea multă încredere în lipsa de control a publicului, în trecerea repede asupra celor ce se scriu? Și una și alta — și în plus ceva iarăși caracteristic pentru lumea unde se scrie mult și se gîndește puțin.

Îi vine unuia sau altuia în minte să îmbrace haina de cenzor al limbei ori literaturii noastre; dar pentru că nu are darul să vadă ceva nou, să simtă de ce avem în realitate nevoie azi ori ce ne va trebui mîne, își aduce aminte că odată s-au dus campanii de nume însemnate pentru vreo idee, și, fără să se gîndească mai mult, se întoarce la aceste campanii, caută să le dea o notă de actualitate și începe lupta cu aere mărețe de inițiator de idei nouă,

¹ D. Xenopol îi zice: *Un suiş pe Ceahlău*, dar „suiș” e rău pus aici, pentru că înțelesul lui este de „locul pe unde te poți sui”, cum „coborș” înseamnă „locul pe unde poți coborî”; d. Xenopol trebuia să zică „O suire”, pentru că numai forma aceasta indică acțiunea de „a te sui”.

salvatoare ale românismului. Dar, cum de la campaniile duse de alții pînă la reluarea lor spiritul public s-a schimbat și chiar cei care caută să le reînceapă au primit ceva din ce era altădată condamnat, rezultatul e că ni se oferă prilejul să asistăm la lupte care nu mai au nici un rost și să vedem printre noii luptători împărțășitori chiar — inconstienți ori altfel — ai ideilor care sînt atacate.

Așa am văzut pe cîteva grăbiți de a-și face popularitate cu idei spuse mai înainte de alții, reluînd tema „naționalismului” în literatură și sfătuindu-ne să nu mai cerem ajutor de la streini. Dar tot aceia au uitat că singuri datorau — spre paguba lor, adevărat, prea puțin — streinilor, și când s-au văzut cufundați sub ridicol au căutat să mai atenueze din exagerările la care-i duseser vanitatea de a părea sfătuitoari noi... cu mijloace vechi.

E un caz analog acela al d-lui Xenopol. Voind și d-sa să arunce în discuțiile literare de acum o idee, s-a gîndit la tema de atîtea ori dezbătută altădată a neologismelor, dar a uitat că discuțiunea nu se mai poate pune astăzi cu aceeași pasiune, că într-un fel chestiunea aceasta e hotărîtă și că nimeni nu te mai poate asculta când vii să condamni neologisme care sînt bine primite, vor trebui să rămînă. Reluînd o discuțiune învechită d. Xenopol a pierdut din vedere că singur a mers cu curentul și a adoptat neologisme împotriva cărora se ridicau într-o vreme susceptibilitățile susținătorilor limbei vechi, neaoșe românești.

Discuțiunea ridicată de d. Xenopol e și mai desfătătoare când d-sa își asumază rolul de înțelegător și apărător al adevăratei limbi românești și totuși — cum arată acel trădător „suiș” relevat mai sus — contrarul reiese din scrisul d-sale.

D. Xenopol se întîlnește aici cu un alt istoric. Să fie numai o întîmplare că istoricii încep azi discuții de prisos și caută să întunece lucruri limpezi de tot? Desigur e ceva mai mult, ceva ce stă în legătură cu cultura literară, și de aceea v-am ruga, domnilor istorici, să lăsați din zelul d-stră literar și să vă întoarceți la documentele d-stră, să le interpretați, mai bine ori mai rău, cum vă pricepeți, și să așteptați pînă vor veni istoricii care vor înțelege ce înseamnă să scrii bine românește, și dinaintea acestora vă veți închina și d-stră cu părere de rău, — dacă vă va lăsa inima — că ați pierdut cu lucruri pentru care nu erați chemați o vreme care vă putea fi folositoare în dezgroparea de morți mai de samă ori mai de rînd.

Vieța nouă, II (1906), 13, p. 281-284.

ISTORICI ȘI FILOLOGI

I

Oricîl s-ar specializa cineva nu se poate să nu atingă și alte domenii cînd urmărește unele probleme. Dacă este însă un cercetător conștiincios, dacă ține să fie luate în samă afirmațiunile sale, va căuta firește să aibă cîteva cunoștințe teinice și în ramura de studii auxiliare căreia vine să-i ceară unele lumini pentru specialitatea sa. Lucrul acesta l-au uitat și-l uită istoricii români, mai ales aceia care încearcă să reconstituie epoca mai veche din trecutul nostru.

Lucrările d-lor Xenopol și Iorga sînt o pildă vie de ceea ce înseamnă a scrie istorie fără a avea cunoștințe filologice, cunoștințe absolut necesare cînd vrei să urmărești mai departe, pînă în timpurile străvechi, istoria neamului nostru. Fără ajutorul filologiei nu se poate lămuri trecutul așa de întunecat la noi și dacă ar fi să se cîntărească ce a dat fiecare din aceste studii, ca rezultate pozitive în această direcție, s-ar vedea că mai ales filologiei — oropsitei filologiei față de mereu răsfățata istorie, și la Academie, și aiurea — trebuie să-i mulțumim dacă unele fapte au ajuns să fie mai bine limpezite ori definitiv stabilite. Și cu toate acestea istoricii trec disprețuitori pe lîngă filologi, nu au curiozitatea să-și arunce ochii nici măcar peste abecedarul ei și-i vedem astfel clădind teorii ce se clatină în fața adevărilor filologice. Felul acesta de a înțelege istoria pare chiar că va dăinui încă mult, pentru că nici la cercetătorii tineri nu vedem o altă îndrumare — și nici nu poate fi altfel cît timp la Facultatea de litere se face istoria românilor fără filologie românească.

Cît de folositoare le-ar fi istoricilor noștri ceva mai multă filologie se voate vedea și din lucrarea publicată de curînd de d. V. Pârvan, *Contribuțiuni epigrafice la istoria creștinismului dacoromân*.

D. Pârvan este un cercetător activ care și-a ales o specialitate puțin și neștiințific cultivată pînă acum la noi. Cînd sînt așa de rari cei care să se devoteze științei în lumea noastră de ușoare îndeletniciri, trebuie desigur să te bucuri cînd un tînăr se îndreaptă spre studii care cer răbdare, zile multe de cercetare prin volumele mari de inscripții și de scriitori vechi. În legătură cu istoria antică d. Pârvan s-a oprit și la unele fapte ce privesc trecutul nostru și în lucrarea din urmă a căutat să studieze originile creștinismului „dacoromân”. Partea istorică și epigrafică a lucrării fiind de competența specialiștilor în istoria antică, las să fie judecată de ei; partea filologică însă — care se întinde pe mai multe pagini — o voi analiza aici, cu atît mai mult cu cît d. Pârvan invocă mereu fapte filologice pentru a-și întemeia unele concluziuni — greșite însă, cum vom vedea.

Cu deosebire în jurul unei păreri d. Pârvan caută să grupeze cele mai multe argumente pentru a ne-o înfățișa ca neîndoioasă. Părerea aceasta e rezumată astfel la sfîrșitul cărței: „Terminologia noastră creștină, împreună cu anume alte cuvinte, profane, ale limbei noastre, ne învață că nu numai noi nu sîntem veniți ca creștini din sud, dar anume forme ale creștinismului și ale vorbirei noastre latine *nici nu s-au putut alcătui în sud...* Româanismul și creștinismul nostru sînt născute și crescute în chip firesc: încet și trainic, în Dacia lui Traian, și nu sînt de-abia mai tîrziu «imigrate» din alte ținuturi”. În sprijinul acestei concluziuni d. Pârvan aduce mai multe considerațiuni de natură filologică. Să le vedem.

Cuvîntul *român*, afirmă d. Pârvan, nu poate fi înțeles ca termen etnic decît în cazul cînd admitem continuitatea elementului roman pe teritoriul Daciei; numai la nordul Dunărei se putea păstra *romanus*, și aceasta pentru motivele pe care d. Pârvan le formulează astfel: „Nicăieri în Imperiul roman, după ce Caracalla a dat cetățenia tuturor locuitorilor liberi, fără deosebire, n-a mai pus nimeni vreun preț deosebit pe titlul de *civis romanus*. Dimpotrivă, tendința particularistă, patriotic locală... a indicărei provinciei ori orașului de naștere, ca origine «națională», s-a răspîndit din ce în ce mai mult și înlăuntrul imperiului, nu s-au mai întîlnit decît «cices» provinciali: *civis Afer, natione Afer...* Pe *romani* trebuie deci să-i căutăm în altă parte, afară din imperiu. Și în adevăr ei nu sînt departe. Populația romană rămasă

în Dacia Traiană după a. 270 nu se mai putea numi *dacă*, precum se numiau înainte provincialii de aici; căci *provincia* Dacia era acum în sudul Dunărei, iar, de altă parte, existau în Carpații nordici încă daci adevărați, liberi și neromanizați. *Dacoromânii* fură dar siliți să se numească *romani*; și anume din punct de vedere juridic, cetățeni *romani* ei nu erau, căci se lepădase de imperiu, dar erau și rămăneau «romani», ca o nouă *națio barbara* (pag. 92 — 95). Argumentația d-lui Pârvan este specioasă și nu lămurește deplin pentru ce *romanus* s-a păstrat la noi. De fapt lucrurile se explică astfel: termenul de *romanus* a continuat să fie întrebuițat oriunde populațiunea latină venia în atingere cu mase compacte de populațiune streină, cu alte cuvinte la marginile Imperiului roman; și era natural să fie așa, pentru că diferențierea trebuia făcută în cazul acesta din punct de vedere național, între *romani* și *barbari*, iar nu din punct de vedere provincial, inter roman, ca să zicem așa, cum era cazul pentru *hispani*, *itali* etc, care, fiind înconjurați tot de populațiune romană, nu aveau nevoie să se diferențieze de ea prin adausul de *romani*. în regiunile carpatobalcanice, care constituiau una din granițele Imperiului roman, era deci firesc să se păstreze, în opoziție cu *barbarus*, termenul de *romanus*. Și aceasta nu trebuie să credem că s-a putut întâmplă numai la nordul Dunărei, cum admite d. Pârvan, ci și la sud, pentru că și aici elementul roman se învecina cu elemente streine, în chipul acesta tot raționamentul d-lui Pârvan cade.

Și d. Pârvan mai pierde din vedere un fapt. *Romanus*, sau mai curînd un derivat al lui, s-a păstrat încă într-o regiune ce prezenta aceleași condițiuni ca și cea de la noi, anume în Reția; locuitorii de aici, fiind înconjurați de streini, au continuat să-și zică *romani* — *romanici*, de unde denumirea de *Romaunsch*, păstrată pînă azi într-o parte a domeniului retoroman. De altfel lucrul acesta l-a relevat încă de mult Gaston Paris în articolul cu care începea *România*, articol pe care d. Pârvan se vede că l-a cunoscut (pag. 92, 95), dar l-a interpretat greșit. Despre *Romaunsch* d. Pârvan nu spune nimic, ci se oprește numai la termenul de *retoromani* despre care spune că nu vine direct de la *romanus*, ci este, cum se știe, nou, căutînd în chipul acesta să întărească mai mult impresiunea argumentărei d-sale că numai la noi, și la nordul Dunărei, a supraviețuit cuvîntul latin.

Teoria d-lui Pârvan se mai izbește de o greutate. Dacă, cum susține d-sa, *romanus* a continuat să trăiască numai la nord, cum se explică atunci forma *ar(u)mân* din dialectul de la sud? D. Pârvan nu se preocupă de această formă, și înțelegem pentru ce d-sa evită să-și arate mai de aproape părerea asupra celor trei ramuri

în care s-a despărțit poporul nostru — și aici se întilnește cu d. Pușcariu, care procedează la fel, eschivîndu-se de la orice precizare ori căzînd din contradicere în contradicere cînd caută să atingă problema aceasta capitală din istoria noastră. E adevărat că din unele observațiuni vagi (pag. 101, 131) d. Pârvan s-ar părea că înclină pentru ideea că aromânii sînt un grup despărțit de noi și urmîndu-și independent evoluțiunea lui, dar nu știm ce înțelege d-sa prin această despărțire și independență. Voiește oare să înțeleagă că aromânii reprezintă elementul latin sud-danubian dezvoltat independent de cel de la nord? Dar atunci cum își explică d-sa atîtea asemănări ale aromânilor cu dacoromânii care presupun un trai comun de multe veacuri? Sau crede poate d. Pârvan că aromânii au trecut la sudul Dunărei, desfăcîndu-se de dacoromâni? Am voit însă să știm cînd s-a putut întâmplă această trecere și cum s-ar explica derivarea dialectului aromân din cel dacoromân — d. Pârvan ar trebui să explice o adevărată minune. Cum nu se lămurește asupra aromânilor, tot așa d. Pârvan nu ne spune nicăieri ce crede despre istroromâni. Și ce surprinde mai mult e felul în care d. Pârvan se exprimă, în legătură cu aceste lucruri lăsate nelămurite, în rîndurile cu care se încheie cartea d-sale: „De aceea dară n-au pierit coloniștii lui Traian, ci au dăinuit și s-au înmulțit, colonizînd toate țările pînă la Tisa, și mare, și izvoarele Nistrului: pentru că Dunărea n-a fost niciodată un dușman hain, care să despartă pe frați, ci a fost un prieten bun, care i-a unit”. Fraza aceasta, de un efect căutat, ca frazele răsunătoare ale istoricilor de școală veche, e o încheiere ciudată prin logica ei. Acel „pentru că Dunărea” nu se leagă de loc de ce precedă și nu ne spune nimic mai mult asupra felului cum d. Pârvan își reprezintă formarea poporului român și despărțirea lui în trei ramuri.

Și totuși cine se ocupă de istoria noastră veche nu i se poate ierta să nu aibă păreri bine fixate asupra diferitelor probleme pe care le atinge. Interpretarea amănuntelor trebuie să meargă alături cu aceea a faptelor de ordine generală, și invers: unele trebuie să găsească confirmare în celelalte. Numai printr-o analiză și sinteză continuă, numai cercetînd punctele de detaliu în lumina considerațiunilor generale sau supunîndu-le pe acestea la controlul celorlalte, poți ajunge la ceva sigur pentru știință și mulțumitor pentru tine. Altfel te pierzi în întuneric.

Pentru continuitatea românilor la nordul Dunărei d. Pârvan crede că poate găsi probe și în alte cuvinte, caracteristice limbei noastre.

Astfel, după d-sa, alterarea semantică pe care a suferit-o *pămînt* = *pavimentum* nu s-ar putea explica decît în legătură cu condițiile speciale de viață a elementului roman din Dacia; numai aici, după încetarea de la o vreme a vieții orășenești, locuitorii puteau întrebuița impropriu, ca echivalent al lui *terra*, cuvîntul *pavimentum*: care rămăsese vag în amintirea lor din timpul cînd orașele erau încă înfloritoare în Dacia „nu putea”, argumentează d. Pârvan, „să zică *pavimentum* în loc de *terra* decît acela care multă vreme nu cunoscuse alt teren sub picioarele lui decît pe cel pavimentat al orașelor și care printr-o întîmplare năprasnică fusese dintr-o dată smuls din viața de oraș și aruncat în cea de țară... Prin distrugerea catastrofală a vieții orășenești, orășenii au format dintr-o dată majoritatea populației rurale romanice și felul lor de a vorbi a biruit, deși era impropriu. Nașterea cuvîntului *pămînt* pentru *terra* cred că n-a putut iarăși avea loc decît în stînga Dunărei” (pag. 96—97). La raționamentul d-lui Pârvan se poate obiecta că derivațiunea lui *pămînt* din *pavimentum* nu e sigură — eu cel puțin am îndoieli asupra ei — dar chiar admitînd-o, o altă obiecțiune se poate ușor aduce d-lui Pârvan. Vieța orășenească a suferit turburări — cum singur d-sa amintește mai departe — și la sudul Dunărei; mai tîrziu, e adevărat la venirea slavilor, dar întrucît *pămînt* nu s-ar fi putut îndepărta, la sud, de la semnificațiunea lui primitivă și atunci, mai tîrziu? D. Pârvan trebuia să probeze că schimbarea de înțeles pe care caută s-o explice nu poate fi decît anterioară secolului al VI-lea — dar o asemenea probă nu știu unde ar putea-o găsi. Și, în legătură cu ce spuneam în articolul trecut, cum își explică atunci d. Pârvan prezența lui *pimintu* în aromână? Aromânii întrebuițează rar, e adevărat, această formă — unele dicționare nici nu o dau — pentru că la ei noțiunea de „pămînt” e redată de obicei prin *loc*, dar aceasta nu ne împiedică să admitem că altădată *pimintu* era un cuvînt tot așa de curent ca și echivalentul lui de la nord.

Despre *țară* d. Pârvan înșiră pe patru pagini mai multe considerațiuni filologice și istorice din care rămîne însă tot atît ca și din cele de pînă acum. Dacă românul a păstrat pe *țară* cu înțelesul

pe care italienii, francezii îl exprimă prin *paese*, *pays*, trebuie să vedem aici, susține d. Pârvan, tot o urmă a dezvoltării noastre la nordul Dunărei. Și aceasta pentru motivele următoare: „orășeanul din Dacia numia ținutul rural *terra*, cu acest termen general clasic... Această denumire excepțională își avea originea în însăși natura colonizării Daciei: fusese aduși «romani» din toate părțile imperiului, care vorbeau un fel de latină «literară», diplomatică, internațională, cu termeni general-latini: *terra* era pentru coloniștii din Dacia întregul ținut rural, întreaga «țară»” (pag. 98); și mai jos în notă: „important în cazul nostru, din Dacia, este că tocmai sensul *clasic* de *pays* se păstrează și dezvoltă la strămoșii românilor, pe cînd *toate* celelalte popoare romanice adoptă alți termeni — tîrzii romani — pentru acest concept”. E curioasă observațiunea d-lui Pârvan cu privire la latina „literară” care ar fi fost specială coloniștilor romani veniți în Dacia; nu înțeleg cum d-sa își reprezintă latina aceasta, cînd se știe că și în Dacia coloniștii au adus latina generală vulgară ce se vorbea și aiurea în sec. al II-lea d. Chr. Și mărturisesc că nu văd cum aducerea de coloniști din mai multe părți ale Imperiului roman poate să explice înțelesul lui *terra* din românește — colonizări împestrite au fost și aiurea.

Acești coloniști, spune d. Pârvan mai departe, fură cuprinși de recunoștință pentru „pămîntul roditor și bogat în mine al Daciei” și de aici s-a născut un fel de cult pentru *Terra mater* (*Dacia*), termeni care apar de mai multe ori în inscripții și vin să arate, după părerea d-lui Pârvan, că în Dacia cu deosebire erau condițiuni favorabile pentru păstrarea lui *terra* așa cum apare în românește. Singur d. Pârvan însă observă că *Terra mater* se întîlnește și în inscripțiuni din alte regiuni orientale dar ce i se pare d-sale convingător este că cele mai multe care ne dau aceste forme sînt din Dacia, ceea ce iarăși nu vedem întrucît ar constitui un argument hotărîtor. Și la sfîrșit d. Pârvan exclamă — iarăși acele exclamații care credeam că nu se vor mai auzi în știința nouă românească: „Aceasta cred că e originea cuvîntului *țară* ca *pays*, *campagne* și *peuple*: «și s-a sculat țara» zic cronicile: *Terra Dacia*, *MaterT*. Dacă e vorba de exclamații putem aminti d-lui Pârvan o exclamație pe care d-sa n-o cunoaște — și nu din știință, ci din poezie, din vechia poezie franceză: războinicii din *Chanson de Roland* exclamau: „terre de France! terre major!”. Și ei nu erau din Dacia... *Terra* a trăit deci și aiurea, nu numai la noi, cu înțelesul de „pays”. Dacă d. Pârvan ar fi urmărit pe *terra* și în alte limbi romanice ar fi văzut că nu era nevoie de atîta argumentare, și așa de chinuită, pentru a explica pe româ-

nescul țară. În treacăt releviez că d. Pârvan nu are cunoștință nici despre întrebuințarea lui țară în vechia românească cu înțelesul de „pământ, sol” și că greșește când derivă pe țaran din *terranus*, pe când e țară+ suf. slav. *-ean*.

Trecînd la cuvintele creștine, d. Pârvan revendică și pentru *biserică* originea exclusiv nord-dunăreană. Observînd, cum s-a relevat de mai multe ori, că *basilica* a pătruns mai tîrziu în limba poporului (în sec. al. IV-lea d. Chr.), d. Pârvan ajunge astfel, printr-un salt forțat, la concluziunea că tot numai în Dacia a putut prinde viață acest cuvînt: „Dacia Traiană, cu toate relațiile continue avute și după 270 cu malul drept al Dunărei, a fost totuși după data pomenită destul de izolată de imperiu, pentru ca viața ei culturală să se dezvolte *întocmai ca într-o insulă*: ce a pătruns aici odată a fost conservat în chip statornic... La dacoromânii din stînga Dunărei misionarii latini introduseră exclusiv noul cuvînt *basilica*” (pag. 91). Ne surprinde și această concluzie a d-lui Pârvan. *Basilica* s-a păstrat — cum singur d-sa amintește în altă parte (pag. 89) — și în unele dialecte retice și italiene, cum era cunoscut și vechei dalmate. Ce ar fi împiedecat atunci ca acest cuvînt să prindă rădăcini și în latina de la sudul Dunărei? D. Pârvan lasă a se înțelege că regiunile retice, italiene și dalmate erau mai izolate de restul lumii romanice și ca atare puteau păstra pe *basilica* împotriva concurenței pe care i-o făcea *ecclesia*; dar nu vedem întrucît acolo izolarea ar fi fost mai accentuată decît în provinciile de la sudul Dunărei. Dacă *basilica* s-a păstrat la nordul Italiei și pe coastele Dalmației se putea păstra tot așa de bine pe toată întinderea dintre Dunăre și Adriatică. Deci cade și de data aceasta teoria nord-danubiană.

Cum interpretează d. Pârvan și alte forme vom vedea într-un viitor articol.

Vieța nouă, VII (1911), 12, p. 221—224.

III

Cu aceeași interpretare unilaterală a faptelor ca pînă acum — numai ca să se potrivească cu teoria d-sale — d. Pârvan urmărește istoria altor cuvinte.

Pentru a explica forma *sărbătoare*, ca derivat din *servare*, d. Pârvan recurge la mai multe combinațiuni istorice și epigrafice, cu desăvîrșire inutile însă, pentru că altfel, cu totul mai simplu, cum vom vedea, se poate lămuri acest cuvînt. „Examînd”, spune d. Pârvan, „epitetele zeilor din Illyricum din punctul de vedere al răspîndirii lor geografice, observăm că sînt unele care nu apar decît în anume locuri bine justificate, prin însuși conținutul religios al epitetului. Așa e, printre altele, cazul cu epitetul *conservator*: acesta, după logica obișnuită, ar trebui să apară nu numai pe lîngă toți zeii, dar și pretutindeni. Și totuși nu apare. Cauza e următoarea. încă de timpuriu el se dezvoltă ca un epitet militar și politic, în legătură cu acțiunea protectoare și apărătoare a zeilor față de primejdiile de ordin public... în provincii el trebuie dar să apară acolo unde primejdia războaielor e mai mare, adică la granițele imperiului” (pag. 123—124). Cercetînd materialul epigrafic, d. Pârvan observă că, afară de cîteva excepții, epitetul de *conservator* apare pe lîngă numele zeilor cu deosebire în Dacia — lucru explicabil, zice d-sa, cînd ne gîndim la situațiunea excepțional de primejduită a acestei provincii. De aici urmează, continuă d. Pârvan, că „în Dacia... ziua însăși închinată zeilor conservatori era o *dies conservatoria*, ori simplu *servatoria*: apărătoare de pericole. Starea precară a provinciei Dacia, și apoi starea și mai nesigură a ținutului «barbar» al dacoromânilor, contribui fără îndoială la generalizarea aproape imediată a cultului zeilor conservatori și prin aceasta la întinderea repede a uzului vorbei *dies servatoria* ori *conservatoria*, în detrimentul termenului obișnuit în celelalte părți ale lumii latine, dar lipsit de un înțeles concret, *dies festa*”. Cu alte cuvinte, latinii din Dacia, veșnic amenințați de dușmani — ceea ce-i dă d-lui Pârvan prilej să adauge mai departe un patetic pasaj (pag. 129) — au zis *dies servatoria* (de unde *sărbătoare*) oricărei zi închinată zeilor al căror nume îl invocau ca să le apere hotarele.

Dar d. Pârvan uită că *servare* avea deja în latină un înțeles din care se explică foarte bine cel românesc: la Cato găsim *servare ferias*, la Suetoniu *servare jejunium*, care ca și *custodire ferias* al lui Pliniu ori Macrobiu, însemnau „a ținea sărbătorile, posturile” și din care se vede ușor cum s-a ajuns la semnificațiunea românească. D. Pârvan referindu-se la explicațiunea naturală și sigură ce s-a dat pînă acum lui *sărbătoare* observă, cu oarecare ironie la adresa filologilor: „Etimologia obișnuită a filologilor e de-a dreptul greșită, căci din *servare* „a păstra, a ținea” *sărbătoarea* ar fi *servanda*, iar nu *servatoria*, cu sensul ei apriat *activ*” (pag. 129). Nu, d-le Pârvan, filologii au dreptate și nu istoricii, pentru că

numai un istoric poate să neglijeze ce spun dicționarele latine și să aducă o obiecțiune ce arată o necunoaștere a înțelesului pe care-l au unele derivate în *tor*, - *toare* în românește: *sărbătoare* e tot așa de explicabil ca și alte forme ce prezintă pe *-tor* cu această funcțiune (comp. *pământ arător*, *bou înjugător*).

Dar ceva mai mult. Am văzut în articolele precedente că d. Pârvan își întemeiază, între altele, argumentările d-sale pe considerațiunea următoare: dacă o formă latină apare în dacoromână pe când nu se găsește în aromână, aceasta după părerea d-sale arată că numai la nordul Dunărei au fost condițiuni favorabile pentru păstrarea ei și deci, în felul acesta, o putem socoti ca argument sigur pentru continuitatea noastră la nord. Tot așa face d. Pârvan și cu *sărbătoare*. După d-sa, acest cuvânt neputându-se dezvolta decât în Dacia, trebuie socotit tot ca o probă a traiului nostru neîntrerupt în această provincie (pag. 201). Dar oare așa să fie? Dicționarele îl dezminț pe d. Pârvan. într-adevăr, aromâna cunoaște și ea forma *sărbătoare*. Atunci cum rămâne cu daeoromânismul ei? Și lucru surprinzător, d. Pârvan nu amintește de loc forma aromână, pe care nu se poate să n-o fi cunoscut-o, pentru că o dă și d. Pușcariu în *Etymol. Wörterb.*, și la d. Pușcariu a recurs mereu d. Pârvan. Când ceva nu i-a convenit d-lui Pârvan pentru teoria d-sale a fost lăsat la o parte, — procedeu e ciudat mai ales când vrei să faci știință dreaptă și atingi probleme care au însemnătatea lor.

Cum procedează d. Pârvan se poate vedea și din ceea ce observă cu privire la *lună*; prezența acestui cuvânt numai în dacoromână pentru a designa împărțirea timpului trebuie considerată, vine să ne spună d. Pârvan, tot în legătură cu continuitatea noastră în Dacia: „Faptul că în stînga Dunărei termenul *lună* s-a menținut statornic pentru *mensis*, spre deosebire nu numai de celelalte popoare romanice, dar chiar de dialectele române din dreapta Dunărei (e cazul ca și cu înțelesul vorbei *țară*), duce iarăși la o accentuare necesară a întemeierii definitive a poporului și limbei române pe teren pur daco-roman, în Dacia Traiană” (pag. 131). Lăsînd la o parte că aiurea (pag. 143) d. Pârvan consideră mai puțin sigur acest fapt și-i adaugă un „poate”, ne miră și de data aceasta procedeu și temeurile argumentărei. Aici, pentru că convenia teoriei, d. Pârvan amintește pe aromânul *mease* față de dacoromânul *lună*; dar de ce diferența de data aceasta între cele două regiuni ar proba ceva ce — în cazul lui *sărbătoare* — e admis de d. Pârvan pe temeiul unui fapt contrar, identitatea, cum am văzut, între dacoromână și aromână? încă o dată se poate vedea cât de șubred e tot ce a voit să clădească d. Pârvan pe baza cuvîn-

telor ce i se păreau că aruncă o lumină nouă asupra Imulului nostru. Si nu mai e nevoie să insist și asupra altor cuvinte - ea *martur*, d.e. — pe care d. Pârvan le studiază în legătură eu teoria 'continuității; singur d-sa le dă mai puțină importanță și felul cum le interpretează ne arată același sistem de mutilare a faptelor, numai ca teoria să pară plauzibilă.

Ce rămîne alunei din această parie a lucrărei d-lui Pârvan? Atît eil nimic. Și totuși tocmai in istoria acestor cuvinte ci. Pârvan a crezul că poate găsi mărturii sigure atît penii u teoria continuitate;, cil și pentru istoria creștinismului Ut î-Of, pcentiu că, după cum observă, „singurul izvor mai sigur pe cave- putem clădi istoria creștinismului dacoromân după anul 250 c limba noastră: terminologia creștină. Toate celelalte izvoare de ordin propriu istorie sînt neprecise și eu o valoare îndoielnică: ele nu capătă însemnătate decât in lumina eoncluziunilor trase din studiul istorie comparativ al terminologici noastre lai me creștine” (pag. <sp>). Că d. Pârvan recunoaște în acest punct superioritatea cercetărilor filologice asupra celor istorice, aceasta arată ce preț a pus singur pe partea filologică a lucrărei d-sale, și lotuși... *tanliuu laboreu caperc ob...*

Singurul rezultat pozitiv la care ajunge d. Pârvan după înșirarea aiitor pagini e că răspimiirea creștinismului s-a întimplat la noi mai tirzui decit aiurea. Dar. lucru curios, tocmai un cuvînt care arată sigur prin fonetismul lui această împrejurare nu e amintit, de d. Pârvan — cuvîntul *creștin*, asupra căruia putea găsi indicațiile necesare în *Dicționarul etimologic* pe care l-am publicat împreună cu d. Candrea; dar d. Pârvan n-a voit să cunoască acest dicționar; se referă numai la al d-lui Pușcariu, pontul că-i place și d-sale să amestece în știință unele antipatii.

Și cît de puțin pregătit este d. Pârvan sa atingă probleme de filologie se vecie din consideratiunile fonetice pe care le amestecă în cerceSarea unor cuvinte. Așa, vorbind ele *duminecă*, observă că acest cuvînt trebuii» să fi pătruns mai tirziu decit „*biserica*” și ilc aceea nu a devenit *dumeniră*, după *basilica* „*biserica*”, pentru că la venirea lui in limbă *basilica* nu mai suna astfel, ei *basehea* si deci chip de analogie eu ea nu mai exista” (pag. 107). Ce spune ci. Pârvan aci e o enormitate filologică ce arată o desăvîrșită lipsă de cunoștințe în l'onel iea românească in care lotuși d. Pârvan caută să-și dea păreri personale: de fapt, *dominica* a devenit *dumeneacă*. după cum *basilica* a dat *băscrecă* (*beserecă*) — forma *dumeneacă* o putea găsi ușor d. Pârvan în glosarul *Crestomației* de Casier și aiurea.

Cînd se ocupă de *Rusalii* d. Pârvan găsește prilej Eă facă mai multă filologie și încă să îndrepte păreri filologilor: „io' ce urmează la mine mai jos și despre *rasa* și despre *rosalia'*”, spune d. Pârvan într-o notă (p. 111), ar trebui să lipsiască dacă aș admite cu Densusianu... că *rujă* și *Rusalii* sînt în limba noastră elemente slave. Lucrul acesta nu-l pot admite pentru simplul motiv că, după cum mă învață Miklosich... în sîrbește, de und' ar fi fost să luăm vorba «rujă» tocmai, sînt două forme: *rum* și *roșa*, *rusa*, ambele împrumuturi romanice și anume: prima un împrumut mai nou [și adaug eu: din românește!], a doua, forma *rosa*, *rusa*, obișnuită în Dalmația, un împrumut mai vechi [adaug eu: din latina vulgară tîrzie a Illyricului]”. A scrie așa ceva e a avea în filologie păreri de acum o sută de ani. D. Pârvan nu știe două lucruri elementare din fonetica limbei române, că *o* nu putea da decît *oa* și *s* trebuia să se păstreze dacă *rosa* s-ar fi conservat la noi din epoca latină. Ce ar zice d. Pârvan dacă nu aș ști cînd a fost cucerită Dacia? — un lucru tot așa de elementar în istorie ca și cel de mai sus în filologie. Și totuși d. Pârvan ia tonul magistral cînd își rătăcește pașii prin filologie: „eu am învățat, eu știu...”.

Nu, d-le Pârvan, filologia nu mai este paragina de altădată, ca să poată oricine vagabonda prin ea, — cîțiva caro o cultivăm am făcut din ea o știință și ca să te apropii de hotarele ei, trebuie să ai oarecari cunoștințe sigure, care nu sînt așa de greu de căpătat azi.

Și lasă, d-le Pârvan, încrederea și dezinvoltura d-lui îorga. *Fa presto* și omniscient, d-ta ești mai tînăr și te poți schimba.

ieata nouă, VII (1911), 16, p. 295—299.

Dacoromania, buletinul „Museului limbii române”. Cluj, Insl. de arte grafice „Ardealul”, 1922, 1923, voi. I: VI - 608 pag.; voi. II: 940 pag.

O publicație periodică de filologie trebuie să aducă la noi 41 mai mult material informativ și un spirit critic bine orientat -- cu deosebire aceasta, pentru că mai dănuiesc procedee de școală veche, păreri necontrolate, rătăcirii care numai printr-o critică ageră și bine disciplinată pot fi înlăturate.

Cele două volume din *Dacoromania* apărute pînă acum, sub direcția lui Sextil Pușcariu, arată intenția bună de a face să participe la mișcarea noastră filologică și tînăra Universitate din Cluj, așa că ne bucurăm de această extindere a unei activități care, oricît de puțin ar fi luată în samă, stă alături de alte preocupări ce trebuie să afirme prestigiul nostru cultural. Am li voit totuși ca această publicație filologică să nu fie umbrită de unele scăderi care se vedeau de la primul volum și în loc să fie atenuate s-au accentuat în volumul următor. Spiritul critic rămîne în urma exigențelor care se impun astăzi și în filologia română: în paginile *Dacoromaniei* — de ce acest titlu cu rezonanțe arhaice? — vedem acceptate cu prea multă ușurință unele păreri; etimologii care puteau ispiti numai pe cineva de acum cincizeci de ani sînt prezentate ca admisibile; pe urmă, partea de bibliografie critică arată prea multe inegalități, nu e mai bine călăuzită în alegerea publicațiilor care trebuie semnalate și nu aduce destul discernămint în ce privește faptele la care trebuie să se oprească critica.

În studiile tipărite ne-am fi așteptat iarăși să vedem mai multă claritate — nu o poate exclude nici filologia —, o prezentare a faptelor în linii mai ușor de urmărit, fără îngrămădiri de amănunte superflue. Filologiei noi, spune S. Pușcariu în cuvintele

liminare (pag. 2), „în loc de a păstra cald interesul pentru studiul limbei, popularizînd mijloacele științifice ale școalei celei nouă, s-au închis în turnul lor de fildeș, pierzîndu-se în lucrări de amănunt pe care diletanții nu le mai puteau urmări". Nu se pot aplica la toți filologii noi aceste cuvinte și nu atît pentru că s-au izolat în „turnul de fildeș" cercetările lor au ajuns să intereseze publicul mare mai puțin ca altădată — cauzele acestei dezinteresări cred că sînt mai curînd acelea pe care le-am arătat în primele pagini ale acestei reviste. Cît despre acele „lucrări de amănunt" de care vorbește Pușcariu, ele pot fi amintite, cu accente de oarecare dezaprobare, numai cînd arată o specializare redusă, o limitare a curiozității de cercetare. Ori izolat, ori încadrat într-un ciclu de cercetări, amănuntul trebuie privit și în filologie dintr-o viziune dusă cît mai departe, din stăruința de a cuprinde cît mai mult din ce așteaptă limpeziri — e ca un instantaneu dintr-o desfășurare largă. Altfel, detaliile rămîn numai prilej de arătare a cîtorva cunoștințe și îngrămădirea lor o ocupație prea mărunță, prea pedantă. Aceasta se cam uită la *Dacoromania*, de aceea prea multe pagini ale ei sînt numai transcrieri de notițe și se înfățișează greoi. Buletinul filologic de la Cluj are ceva de școală germană, cu asperitățile ei, cu erudiția-i nu destul de limpezită.

îi lipsește și o idee nouă directivă. Ceva nou, dar exclusiv de împrumut, este doară intenția de a pregăti un *Atlas lingvistic* al limbei române, în felul celui publicat de Gillieron și Edmont. O asemenea întreprindere, în condițiunile de la noi, nu e însă ușor realizabilă. A urma, de altă parte prea mecanic metoda lui Gillieron **TUI** este tocmai un bun punct de plecare, cînd ei i s-au adus rectificări și i se vor mai aduce. în vederea proiectatului *Atlas lingvistic* s-a răspîndit de la *Dacoromania* un chestionar pentru culegerea lermenilor privitori la cal. Pentru ce, ca început, această alegere, nu bine nimerită, și se poate oare pune mult preț, la un atlas, pe materialul adunat de la oricine și venit la întîmplare? Cercetări personale ale cîtorva — bine pregătiți — pot fi singura bază a unei lucrări de felul acesta, dar asemenea cercetări, prin atâtea ținuturi, le credem imposibile pentru mai multă vreme. La *Dacoromania* nu s-a văzut, presupunem, un specimen al atlasului lingvistic catalan în curs de publicație: s-ar fi înțeles atunci cu cîte greutate se poate tipări așa ceva chiar după ani îndelungați de pregătire — și în alte condițiuni decît, acelea de la noi, astăzi.

Grai și suflet, I (1923), 1, p. 153-155..

Revista filologică, dir. AL. PROCOPOVICI,
Cernăuți, 1928, anul I, n-rele 1 -2.

Cînd, pînă acum vreo zece ani, filologii noștri dacă voiau să publice vreun articol nu-i puteau găsi loc decît în vreo revistă literară ori cu cuprins de tot felul, acum avem mai multe reviste speciale — semn al activității intense care se desfășură azi în această specialitate. Revista care a început să apară la Cernăuți, sub conducerea lui Al. Procopovici, ca organ al „Cercului de studii filologice" de pe lîngă Facultatea de litere de acolo, se prezintă cu primul număr închinat lui S. Pușcariu și cu articole interesante ale directorului ei și ale lui Meyer-Liibke, J. Leite de Vasconcellos, P. Skok, Leo Spitzer, M. Friedwagner, C. Lacea, G. Serru Ș.a. Intimpinînd cu bucurie și această nouă publicație de filologie, ne întrebăm totuși dacă prezentarea ei nu trebuia să se deosebească de a *Dacoromaniei* — două reviste prea la fel pot deștepta rezerve asupra aparițiunii lor despărțite. Nota. care să accentueze bine caracterul ei ar putea-o găsi însă ușor revista din Cernăuți publicînd material de dialectologie din Bucovina și studii asupra ei, pentru că graiul de acolo așteaptă încă cercetări sistematice. Peste munți nu se cultivă destul dialectologia, ca și folklorul — nici *Dacoromania* nu și-a impus explorarea multor regiuni ce-și cheamă cercetătorii —, așa că înmulțirea revistelor filologice ar trebui să însemne și extindere în favorul dialectologiei.

Grai și suflet, III, (1928), 2, p. 408-469.

Travaux du Cercle linguistique de Prague, 1—4,
Prague, Jednola Ceskoslov. rnatemaliku a fysiku,
1929-1931, 245, 118, 95, 326 pag.

înființat în 1929, cercul lingvistic din Praga își manifesta activitatea printr-o serie de studii în care problemele ce preocupă pe slaviști sînt încadrate în considerațiuni generale asupra lingvisticeii, după directivele care i s-au dat pînă acum sau acelea care i-ar deschide orizonturi nouă. Programul urmărit de lingviștii constituiți în această grupare e schițat la începutul întinului volum, într-un șir de „fheses” care dau impresia de didacticism, de ceva învechit, contrastînd cu intențiile de inovare în unele privințe exprimate de redactorii lui. O altă prezentare a lui era ușor de găsit și ea ar fi făcut să eîștîge această primă afirmare.

Vederile expuse pleacă de la ideea că orice exprimare prin cuvinte implică finalitatea; termenul acesta poate fi însă înțeles în diferite chipuri și trebuia mai bine precizat: finalitatea arată gradațiuni, după cum exprimarea trece de la intenția de simplă împărtășire a gîndurilor, sentimentelor, la aceea de impunere a redărei lor sub anumite forme.

O insistență binevenită este aceea asupra necesității de colaborare a metodei sincronice cu cea diacronică, pentru că se întîmplă adeseori ca între o metodă și alta să se pună hotare arbitrare, de unde o interpretare unilaterală sau de tot nejustificată a faptelor lingvistice.

Variatiunile de fonetism în legătură cu variațiuni morfologice se spune stăruitor că trebuie să formeze un capitol aparte al cercetărilor, cu numele de *morfonologie*. E o ducere mai departe a termenului de *morfonem* inventat de H. Ulaszyn, dar asemenea

inovații dau loc la inutilități și la complicații de nomenclatură lingvistică. Și alteori școala din Praga ține să întrebuițeze o terminologie specială, care e o reînviere a pedanteriilor de altădată și ea nu poate fi de loc recomandabilă, pentru că nu face decît să îngreueze expunerile. Să fim bucuroși că în curs de cîteva decenii s-au înlăturat manii de exprimare ale vechilor filologi: să ne întoarcem la ceva la fel, ar fi să dăm lingvisticeii o înfățișare ce ar diminua-o. Nici *morfonologia*, nici *morfonemul* nu se impun obligatoriu, cît timp ceea ce li se atribuie poate fi înțeles în studiile lingvistice și fără să se recurgă la asemenea termeni. Admițîndu-i, cum face școala din Praga, consecvența ar impune să se creeze termeni noi și pentru distingeri în ce privește d. e. unele particularități sintactice sau chiar lexicale, dar atunci am ajunge la o proliferare terminologică pe care nici specialiștii nu ar mai putea-o stăpîni.

Importanța gesturilor în legătură cu vorbirea e relevată la p. 15 și se atrage atențiunea asupra interesului ce l-ar prezenta studii asupra gesturilor balcanice comune. Un cîmp nou de cercetări, dar nu trebuie să uităm că unciie concordante de gesturi nu ar putea duce la concluzii sigure, ca și atîtea concordante folclorice.

Se fixează unele puncte cu privire și la orientarea studiilor asupra limbei literare, poetice, și se pune în evidentă necesitatea unor adînciri în domeniul slavisticeii, fie prin cunoașterea mai temeinică a trecutului limbilor slave, fie prin anchete geografice lingvistice. Pentru limbile slave, ca și pentru altele, se stăruie eu deosebire în sensul ea ele să fie privite ca aparținînd unui sistem, să nu fie studiate după fapte izolate.

Un articol bogat în considerațiuni referitoare la vocale, ca o schițare a unei teorii asupra sistemului lor, publică N. Trubetzkoy. Sîni relevante fenomene din domenii variate pe care știm ce bine le stăpînuiește savantul rus, si aceasta îi dă prilejul să exprime dezideratul de a se înființa o societate de „fonologie” generală și comparată, care desigur că ar înlesni concentrarea cercetărilor în această direcție.

Ca o justificare a înlrehuințării leimemilui de *morfonologie*, tot Trubetzkoy dă cîteva pagini cu referințe la particularități ale limbilor slave. Am văzut însă că acest termen nu apare ca o înnoire binevenită si probabil că puțini lingviști îl vor adopta.

Cîteva aspecte ale limbei cehe sînt succint, dar bine puse în evidență de V. Mathesius, *La slructure phonologique du lexique*

du tcheque moderne; B. Havránek, *Influence de la fonction de la langue Utteraire sur la structure phonologique et grammaticale du tcheque Utteraire*; J. Mukarovsky', *Rapports de la ligne phonique avec Vordre des mots dans les vers tcheques*. La cehă se raportă și articolul lui M. Weingart, *Etude sur le langage parle suivi du point de cuc musical, avec consideration particuliere du tcheque*, dar, cum arată titlul, el trece mai departe, ca să afirme importanța studiilor pentru orice limbă a felului cum se prezintă din punct de vedere muzical (Weingart e înclinat să introducă pentru asemenea studii termenul de „muzico-fonetice”, dar și acesta ar trebui lăsat la o parte). E un artieol remarcabil, de analiză subtilă, în care lingvistica se îmbină cu estetica muzicală, și o idee cu totul nouă pe care o aduce Weingart e cînd arată ce constatări interesante se pot deduce pentru lingvistică din urmărirea compozițiilor de muzică vocală, pentru că aceia căroră ele sînt datorite sînt de obicei mai buni observatori și notatori ai aspectelor muzicalo ale unei limbi decit ațiția foneticieni.

De relevat și articolul lui P.N. Savickij asupra necesității de a se avea în vedere mai stăruitor diferenții factori geografici, atunci cînd se fac cercetări de geografie lingvistică.

Volumul 11 cuprinde un studiu al lui R. Jakobson asupra modului cum se prezintă în general fonetismul slav; expunerile sale tind la confirmarea a două principii care am văzut că formează o parte din programul școlii din Praga: acela al sfracucliiroi după un anumit sistem a oricărei limbi sau grup de limbi și acela al finaliiatei. La sfârșit Jakobson caută să arate că si lingvistica tinde să se apropie de ideologia contemporană care, față de concepțiile de mai înainte plecînd de la o viziune prea mecanică, recunoaște rolul unor factori mai complecși in orice evoluție și caută să fie samă de „legi structurale imanente”. Părere cam vag exprimată; cum în lingvistică se reflectă concepții ce au dus la revizuirii și în alte domenii, aceasta ar cere prezentării mai dezvoltate.

învoi. 111 avem un studiu al lui R. Trnka, *On the Syntax of the English Verb from Caxton to Dryden*, din care reiese cum de la prima carte tipărită în englezește pînă la scrierile lui Dryden influența latină e foarte pronunțată.

Voi. IV o in întregime consacrat chestiunilor de fonetică, adunînd la un loc comunicările făcute la „reuniunea fonologică” internațională ținută la Praga in decembrie 1980.

D. Cyzevskyj, după cîteva observațiuni asupra insuficienței „psihologismului” în interpretarea faptelor lingvistice, caută să precizeze noțiunea fonemului. Precizări în același sens aduc D. Jones și W. Doroszewski (la p. 71 savantul polonez își exprimă părerea și asupra „morionemului”, termen pe care nu-l crede justificat).

K. Buhler insistă asupra necesității de a se distinge fonetica de fonologie. Oricît de variate ar fi punctele de vedere din care se studiază sunetele, cred, cum am susținut și altă dată, că nu se impune o asemenea distincțiune; duce și ea la subdiviziuni ale lingvisticii care odată adoptate într-un sens nu pot înlătura multe altele, așa că am ajunge la o adevărată pletoră terminologică.

E. Polivanov publică observații interesante asupra modului cum sînt percepute sunetele unei limbi streine; ele pleacă de la ce a putut constata în exprimarea rușilor, japonezilor cînd caută să-și însușească altă limbă. Iu cercetări do acest gen ar trebui să se aibă în vedere gradul de cultură a celor ce intenționează să-și asimileze o limbă streină, pentru că si de el depinde felul asimilării.

Articolul lui .\ . Trubelzkoy, *Die phonologischen Systeme*, e o reluare, cu dezvoltări, a ideilor exprimate și alteori de învățatul rus. E pusă in evidentă importanța corelațiilor fonetice dintr-o limbă și se fac dislinețiuni juste între felul cum se prezintă sistemele consonantice față de cele vocalice; cele dinții sînt mai susceptibile de vai'iafiuni și de aceea apar mai greu de fixat in corelațiile lor; chiar expunerea lui Trubetzkoy arată unele interpretări contestabili! în această privință. In alt articol al iui Trubelzkoyse referă la morfologie — am văzut cit se insistai asupra ei din partea lingviștilor din Praga, o insistență care riscă să ducă la supărătoare repetări. Al treilea articol al său se adresează celor care fac anchete de geografie lingvistică, dîndu-le indicații asupra particularităților fonelice care să fixeze atenția lor.

Plecînd de la păreri exprimate de Grammonl, A. Sommerfelt arată că acestea pînă acum pol să explice mai bine ce constituie o silabă; ea poate fi recunoscută ori de cile ori se trece de la o tensiune în descreștere la alta în creștere sau cînd se produce o întrerupere într-o serie de tensiuni de o natură sau alta. Aplicând această interpretare la irlandeză, Sommcrl'elf explică unele particularități ale ei.

Asupra accentuării, diferitelor aspecte sub care apare, insistă R. Jakobson in articolul *Die Betonung und ihre Rolle in der Wort-*

und Syntagmaphonologie; referindu-se la împărțirea tradițională a limbilor după cum accentuarea lor e muzicală ori dinamică, recunoaște că intrucitva ea e justificată. Al doilea articol al lui Jacobson, *Über die phonologischen Sprachbunde*, e un rezumat al unui studiu apărut în același timp în rusește și pe care nu l-am putut vedea; aduce fapte interesante din domeniul comparativului, pentru a se arăta cum numeroase concordanțe fonetice se întâlnesc în limbi care nu au o filiațiune apropiată. Când se vor grupa mai multe constatări de felul acesta, se va pune problema explicării lor și desigur că se va ajunge la concluzii pe care lingvistica de azi nu le bănuiește.

Din ce a putut observa în dialectele serbo-croate A. Belie relevază câteva aspecte ale accentuării, după cum cuvintele sînt izolate ori în frază; în condițiuni speciale se prezintă ea în graiul din Dobrin, unde se vede predominînd accentul ascendent în frază și cel descendent în cuvintele izolate.

Cu privire la frază o analiză pătrunzătoare ne dă S. Karcevskij (*Sur la phonologie de la phrase*); un fapt pe care ține cu deosebire să-l accentueze e că sciziunea frazei nu este o operațiune gramaticală, nici o diferențiere logică; trebuie privită mai mult după caracterul ei psihologic, propriu-zis psihofiziologic.

Prin câteva exemple bine alese B. Havráněk arată cum s-a ajuns în limbile slave la adaptarea sunetelor cu diferitele sisteme de scriere.

Șirul articolelor il încheie .I. Mnkarovsky' cu relevarea cîtorva particularități ale limbei poetice (*La phonologie et la poétique*).

în suplement se publică proiectul pentru o terminologie fonologică „standardizată” (de ce și acest cuvînt?). Se fixează unele puncte utile, dar prea se abuzează și aici de termeni ce exclud adoptare., și se fac prea multe diviziuni și subdiviziuni; d. e. la corelație se spune eă poate fi împărțită în șapte categorii, dar dacă ar fi să se ia în samă toate aspectele sub care apare, s-ar mai putea adăuga alte câteva categorii.

Se strecoară prin acest program și termeni și prezentări care ne duc spre geometrie. în consecvență cu ceea ce vedem și în studiile din cele patru volume, unde alteori intîlnim și formule ca în algebră și chimie, dar acest balast trebuie hotărît eliminat din lingvistică. Are ea alte mijloace de a prezenta faptele, și dacă a progresat e pentru că a înțeles ce preț are claritatea și înlăturarea tuturor ticurilor pedante.

Se poate obiecta școalei din Praga și stăruința prea accentuată în teoretizări. Ele cer îngrădiri, ca să nu ducă la vag și aproximații. Sînt fapte în lingvistică ce nu au găsit încă interpretarea potrivită, cum sînt, mai ales, altele ce așteaptă să fie puse în evidență și cercetate după semnificația lor. De la aceasta nu ar trebui să se îndepărteze prea mult școala din Praga, pentru ca, după ceea ce a adus pînă acum prin câteva studii remarcabile, să pună și mai bine în valoare intențiile ei.

Grai și suflet, V, (1931-1932).
2, p. 366-370.

Bulletin linguistique, puhl. par A. ROSETTI,
I (1933), Paris, Libr. Droz, București, Ed.
„Cultura națională”, 122 pag.

Cind atâtea reviste de lingvistică au apărut în ultimii ani, e încă un senin al iusmuțătăței pe (are a luat-o în preocupățiunile științifice și al zelului cercetătorilor. Aceea pe care a început să o tipărească Al. Rosești și ea prilej de bună inițiere, arătând, la nuda ei, cum studiile lingvistice au ajuns și la noi să nu rămie departe de bunele metode și își întind mereu perspectivele. Ar fi fost însă mai potrivii, alt titlu; *Bulletin linguistique* ne face să ne gândim la un cuprins de lingvistică generală, deci mult mai mult decât al revistei laboratorului de fonetică experimentală din Bucuroșii. Cadrele ei sînt precizate prin specificarea din frunte, dar de la ea se aliate conținutul primului număr; sînt tipărite articole, dări de saiuă, ce puteau apărea în orice altă revistă de lingvistică. De la sine ar urma deci ea viitoarele numere să aibă în vedere numai fonetică experimentală sau, să zicem, cea generaiă — altfel revista nu-și va justifiea mai bine intenția apariției; chiar și astfel, va rămînea inconsecventă față de titlul prea general ce i s-a dat.

În articolul liminar Rosetti, plecînd de la interpretarea dată de Doroszewski faptelor fonetice, precizează termenii de *fonetică* și de *fonologie* în sensul că prin cea dintii trebuie să se înțeleagă studiul *sunetelor* ca unități ue autonome (ca „sunete analizate”), iar prin cea de-a doua studiul *fonemelor*, sunetelor autonome („neanalizate”). Distinctului defelul acesta, custrăuintă preconizate, cum se știe, de școala din Praga, pot să fie justificate pînă la un punct, după natura faptelor cercetate de lingvist; dar consecvența ar impune să fie transpuse în terminologie și

alteori, ceea ce ar duce, cum am observat și altă dată, la prea complicate întrebunțări de termeni. Fonetică poate cuprinde și fonologia și aceasta să fie distinsă prin simpla adăugare a unui alt termen la cel dintii, ca în alte cazuri cînd se specifică anumite ramuri ale foneticeii.

Forme cunoscute și altele mai rar atestate sînt prezentate de J. Byck și A. Graur în articolul: *De Vinfluence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*; se referă la ceea ce unii lingviști numesc *morfoneme*: leimenul nu și l-au însușit autorii articolului, și au avut dreptate, cînd nu are de ce să fie acceptat. Pentru *seamă* se dă explicația că ar fi refăcut după pl. *semi* (p. 17), dar de fapt e datorit alternanței *a* — *ea* din *sară* — *seară*, cum a fost explicat totdeauna (*scamă* apare din sec. al XVI-lea, cînd se zicea *same*, nu *semi*, cum se și rolevează la p. 39). *Sprinceană*, *sprincenc* (p. 21) nu poate fi un caz analog lui *strimt* — *strimți*: *i* provine din *i* aton dinaintea lui *ea*. Presupunerea că *fag* ar fi forma primitivă și *fagnr* refăcut după pl. (p. 28) nu se susține: *f a v u s* nu putea da *fag*; intercalarea lui *-g-* era posibilă numai în derivatul **f a v u l u s*.

Constatări interesante, preeizînd și completînd pe cele făcute pînă acum, aduce al doilea articol al lui Rosetti, *Remarques sur la detente des occ.lusives roumaines en fin de moi*; reiese din înregistrări pe care le-a făcut că în limba noastră rostirea oeluzivelor finale se produce; de multe ori cu o emisiune vocalică (fie de un timbru nehotărât, fie ea un *u* mai mult sau mai puțin aparent), și chiar în cazuri cînd nu o bănuim; această („misiune nu e de vocale șoptite, ci arată o articulare cu vibrațiuni glotale; elementul exploziv e constatat prin fonetica experimentală și în corpul cuvîntului, în grup de consoane (*lup'le*). Cu acest prilej Rosetti revine asupra chestiunii lui *u* final în textele din secolul al XVI-lea: după ce în *Recherchs...* contesta valoarea fonetică a însemnărilor cînd eu *s*, cînd cu *i*, , *k*. acum crede că ea poate fi recunoscută, însă în sensul că elementul vocalic final nu reda pe cel latin sau de altă proveniență, ei era o revenire, deoarece, după observaiiuni ce i s-au comunicat de Al. Pop dintr-o anchetă făcută la Drăguș, un *u* final mai tare sau mai slab rostit se aude la cei mai liniari și la copii, pe cînd nu apare în pronunțarea băirînilor; constatare ce e de luat în considerație, dar răniine întrebarea dacă nu cumva particularitatea nouă observată la Drăguș nu e o transmisiune din ținuturi ale Făgărașului unde ea e tradițională.

Asupra graiului din Basarabia (Nisporeni și Cornova), d. Șandru aduce informații succinte, dar interesante (d. e. păstrarea lui *frîmbie*, formele *să fibă*, *să știbă*, *a să număra* „a se numi”,

p. 94—05); urmează mai multe texte transcrise după înregistrări la fonograf; transcrierea fonetică putea fi simplificată sau mai consecventă; *y* e întrebuințat în cazuri ca *y-o* etc, dar e pus *l* în *pi-on*, *sl-o*; se putea generaliza *l* sau mai bine *i* (acesta și la sfârșitul cuvintelor), cu atât mai mult cu cât sînt întrebuințați *ea*, *oa*; dacă s-a păstrat *j*, de ce a fost preferat *s*? Cînd atîtea texte interesante pot fi culese de la țărani, surprinde să vedem cîteva care nu trebuiau tipărite.

închinărei din fruntea buletinului ar urma să-i răspundă mulțumirile mele, dar ele sînt contrariate de neținerea în samă a obiceiului de a cere asentimentul cui te gîndești să-i pui numele pe o carte; dacă aș fi fost întrebat, răspunsul meu ar fi repetat dezaprobaria omagiomaniei care de cîtva timp a invadat și filologia.

Grui si suflet, VI (1931)
p. 397-398.

MEMORIU DE TITLURI SI PUBLIGATIUNI

TITLURI

Licențiat al Facultăței de litere din Iași.

Diplomat al școalei de *Hautes Etudes* din Paris.

Membru al *Societăței de vechi texte franceze* (Paris).

Profesor titular de limba română la cursul superior al Liceului din Focșani.

Profesor suplinitor de Istoria limbei și literaturii române la Facultatea de litere din București.

II

PUBLICATIUM

Aliterațiunea în limbile romanice, Iasi, 1895,
Tipografia națională

Prima încercare de a urmări fenomenul aliterațiunii în limbile romanice. Pînă la lucrarea mea, chestiunea aceasta fusese studiată cu deosebire în limbile germanice și în limba latină; asupra limbei franceze și italiene se publicase cîteva notițe prin reviste și două monografii speciale. Mi s-a părut deci interesant să examinez acest fenomen mai de aproape și să-l urmăresc în toate limbile romanice, insistînd mai ales asupra limbei române unde subiectul nu fusese tratat nici măcar în trecut.

Monografia mea cuprinde trei capitole. În cel dintâi mă ocup de diferitele definițiuni, în mare parte vagi, care s-au dat aliteratiunii. După ce trec în revistă toate aceste definițiuni, ajung la concluziunea că prin aliteratiune trebuie să se înțeleagă repetarea aceluiași sunet la începutul a două sau mai multor cuvinte strins legate între ele din punct de vedere gramatical. În capitolul al doilea examinez modul cum apare aliteratiunea în limbile române, și arăt că acest fenomen prezintă multe particularități interesante în literatura populară. O serie de exemple culese din toate literaturile române populare încheie acest capitol. În capitolul din urmă mă ocup în special de limba română și arăt ce importanță are aliteratiunea cu deosebire în literatura populară unde ea înlesnește ținerea minții a versurilor și conservarea numeroaselor locuțiuni și formule din proverbe, jocuri de copii etc. Da sfârșitul lucrării mele am dat o listă bogată de exemple de aliteratiune din literatura noastră populară; în *Apendice* aia arătat totodată importanța aliteratiunii și în literatura noastră cultă, unde ea contribuie de asemenea, împreună cu rima, la armonizarea limbii.

Studiul meu, care se prezintă astfel ca o încercare de a examina un fenomen lingvistic atât din punct de vedere filologic cât și estetic, a fost favorabil apreciat (de DI). Gaston Paris, *România*, XXIV (1895), 495, și Meyer-Liibke, *Kritischer Jahresbericht Über die Fortschritte der romanischen Philologie*, t. IV, 11.2.

*Aymeri de Narbonne dans la Chanson de pele-
rinage de Charlemagne*, extras din *România*,
XXV (1896). 481-496.

În acest articol am voit să probez două lucruri: 1) că versurile 739, 765 din *Pelerinage de Charlemagne* au fost modificate de un redactor posterior, și că numele lui Aymeri nu figura în originalul poemului; 2) că Aymeri, unul din personajele principale ale „geslci” lui Guillaume d'Orange, nu era cunoscut și în epopeea franceză înainte de secolul al XI-lea și că prin urmare autorul poemului *Pelerinage de Charlemagne* nu putea să amintească numele acestui erou, după cum susțineau toți filologii și în special d. Gaston Paris (*România*, IX, 42). O concluziune generală a articolului meu rezulta că mare parte din personajele care apar în ciclul lui Guillaume d'Orange sînt mult mai curînd introduse

în epopee de cum se credea mai înainte. Studiul meu era totodată o pregătire la publicațiunea următoare:

La Prise de Cordres et de Seville, chanson de geste du XII - e siècle, publiée d'après le manuscrit unique de la Bibliothèque Nationale, Paris, 1896.

Volumul acesta a fost publicat de *Société des Anciens Textes français*, în urma propunerii d-lui Gaston Paris, și a fost prezentat în același timp ca teză pentru obținerea titlului de elev diplomat al școlii de *Hautes Etudes*. El cuprinde două părți: o *Introducere* și textul poemului *La Prise de Cordres et de Seville*, urmat de un vocabular.

În capitolul întâi al *Introducerii* mă ocup de toate poemele din ciclul lui Guillaume d'Orange care se raportă la vreo luptă a francezilor în contra sarasinilor din Spania. În modul acesta am căutat să arăt raporturile dintre epopee și istorie, urmărind de aproape influența pe care au avut-o evenimentele istorice întîmplătoare în Spania asupra formațiunii ciclului narbonez.

Expunerea mea începe cu cucerirea Barcelonei în anul 801. Din mai multe pasagii ale poemelor epice din ciclul lui Guillaume d'Orange, precum și din compilațiunea lui Andrea da Barberino, *Storie Narbonesi*, ajung la concluziunea că a existat un poem francez în care se cînta acest eveniment. Ipoteza aceasta arăt că este confirmată și prin versurile lui Ermoldus Nigellus, *Carmina in honorem Hludowici*, care apar ca o tranzițiune între istorie și epopee.

Un al doilea eveniment care pare a fi lăsat urme în epopeea franceză este luarea cetății Barbastre în anul 1064 sau 1065. La această concluziune ajung pe baza mai multor pasagii din „chanson de geste” în care se vorbește despre această cucerire.

Învingerea francezilor la Fraga (1134) a avut și ea un ecou în epopeea franceză. Cronicile ne spun că în această luptă francezii au pierdut pe Aymeri II, conte de Narbona. După ce examinez toate opiniunile care s-au emis asupra originii lui Aymeri din epopee, arăt că nimic nu ne împiedecă să admitem că moartea tragică a contelui narbonez la Fraga a inspirat pe un poet francez, și că acesta a introdus în poezie pe Aymeri care apare mai târziu ca tată al lui Guillaume. Astfel conclud că „la mort d'Aymeri II de Narbonne à Fraga a donné la vie à l'Aymeri épique”. O confirmare a acestei păreri găsesc în poemul *La mort d'Aymeri* pe care-l

pun în legătură cu înfringerea de la Fraga. Originea recentă a lui Aymeri, pe care o susțineam în articolul din *România* amintit mai sus, era deci probată prin nouă fapte.

Paginile următoare cuprind câteva observațiuni asupra unui poem, astăzi pierdut, în care se cânta luarea Tortosei în anul 1148; de asemenea câteva aprețieri asupra lui *Foucon de Candie*, *Le& enfances Vivien*, *Guibert d'Andrenas* și *Le fragment de La Haye*. Capitolul se termină cu examinarea fondului istoric al poemului pe care-l public. Comparînd ceea ce ni se spune în cronici despre cucerirea Cordovei și a Sevillei în anii 1236 și 1248 cu cuprinsul poemului, arăt că *La Prise de Cordres et de Seville* nu stă de loc în legătură cu aceste evenimente.

Ca rezumat al cercetărilor mele ajung la concluziunea următoare: „Tous les poemes dont nous nous sommes occupe ne sont plus que des creations pâles et factices qui semblent la projection lointaine et vacillante d'une lumiere pres de s'eteindre. Au XH-e et au XIII-e siecle, la poesie epique n'est plus un essor libre et naturel de l'esprit, mais un travail interesse et reflechi, une occupation recherchee et voulue, en un mot un effort”.

în capitolul din urmă mă ocup de manuscrisul, versificațiunea, dialectul, data și valoarea literară a poemului. Din cercetarea mea rezultă că *La Prise de Cordres et de Seville* a fost compusă la sfîrșitul secolului al XH-lea în Champagne, și că din punct de vedere literar ea poate fi pusă alături cu cele mai bune „chansons de geste” din ciclul narbonez.

Textul a fost publicat cu mici modificări gramaticale care se impuneau; lecțiunile manuscrisului au fost notate în josul fiecărei pagini.

Aprețieri asupra publicațiunei mele, v. G. Paris, *România*, XXVII (1898), 172; Ph. Aug. Becker, *Zeitschrift far romanische Philologie*, XXII (1898), 417-427 (cf. *România*, 1898, 628-629) și *Der siidfranzosische Sagenkreis*, Halle, 1898, 19.

Obiectul și metoda filologiei, București, 1897

Cuprinde lecțiunea inaugurală a cursului meu de *Istoria limbei române* de la Facultatea de litere din București. Aici arăt cum filologia este punctul de plecare al oricărei cercetări serioase de istoria limbei sau literaturii unui popor. După ce fac critica tuturor definițiunilor care s-au dat filologiei, arăt că prin această știință trebuie să se înțeleagă studiul limbei unui popor sau grup

de popoare întru cît această limbă s-a păstrat în documente sau se vorbește încă. în partea a doua a broșurei mele fixeaz principiile generale pe care trebuie să le aibă cineva în vedere în orice cercetare filologică.

Studii de filologie română (*Anuarul Seminarului de istoria limbei și literaturii române de pe lingă Facultatea de litere din București*, I), București, 1898

încredințindu-mi-se în 1897 suplinierea catedrei de istoria limbei și literaturii române de la Facultatea de litere din București, am crezut necesar să înființez pe lingă cursul meu un seminar de lucrări practice și să public în fiecare an un volum de studii făcute împreună cu elevii mei. Primul volum al *Anuarului* l-am tipărit în anul trecut, cu toate că nu mi s-a acordat nici o subvențiune pentru aceasta. Față cu refuzul categoric pe care l-am întâmpinat în toate părțile unde am cerut un ajutor pentru seminarul meu, îmi este peste putință să mai continuu această publicațiune, și desigur că volumul al doilea al *Anuarului* meu nu va putea apărea pînă cînd universitatea noastră va ocupa un loc mai mic în rubrica „economiiilor bugetare” și pînă cînd se va impune seminarelor care n-au produs încă nimic să compenseze inactivitatea lor, subvenționată de ani întregi.

Volumul acesta al *Anuarului* cuprinde câteva studii ale mele și un articol al d-lui Filip Drugescu, membru al seminarului, asupra *Disimilațiunei consonantice în limba română*. Voi aminti pe scurt cuprinsul articolelor mele.

în studiul întii, *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, am căutat să arăt cum în numele noastre de localități s-au păstrat elemente care au dispărut astăzi din limba zilnică sau mai există numai în unele regiuni ale domeniului limbei române. Din articolul meu mai rezultă că studiul numelor noastre geografice ne poate proba existența românilor la nordul Dunărei înainte de secolul al XIII-lea.

Articolul al doilea, *Psaltirea Voroneșiană*, cuprinde un studiu asupra manuscrisului acestui text, descoperit de d. Marian, și o colațiune a variantelor pe care ni le ofere față cu *Psaltirea Scheiană*. Din studiul manuscrisului, am ajuns totodată la concluziunea că amîndouă aceste texte datează din secolul al XVI-lea și nicidecum din al XV-lea, după cum se admitea mai înainte.

în cele câteva pagini *Despre forma „steaua”* am atras atențiunea asupra unor dificultăți ce prezintă teoria trecerii lui *ll* latin în *u* în limba română. Din expunerea mea rezultă că lat. *stella* n-a putut da decât *stea* și că forma *steaua* nu este nicidecum derivațiunea directă a cuvântului latin.

în *Vieța sfântului Vasile* mă ocup de un manuscris al acestui text pe care l-am găsit la Paris și pe care-l reproduc în întregime. Textul este urmat de un comentariu gramatical și un glosar.

Dări de samă asupra volumului meu au publicat dd. M. Roques (*România*, april, 1899) și Zauner (*Literaturblatt für germ. und rom. Philologie*, 1899, 317—330).

Un essai de resurrection Utteraire, Paris, 1899

Broșura aceasta cuprinde o critică a câtorva încercări de a reinvia epopeea franceză din evul mediu. Mă ocup în special de scrierile d-lor G. Gourdon (*Guillaume d'Orange*, Paris, 1897) și Gisaide (*Poemes romanesques*, Paris, 1897).

în afară de aceste publicațiuni, mai am de amintit următoarele articole pe care le-am scris în reviste din țară și din străinătate:

Rotacismul în dialectul istriean (*Revista critică-literară*, V, 15-20, 33-40)

Etimologia cuvântului fr. *baugan* (*România*, 1895, 586—588), rom. *abur* (*ibidem*, 1896, 130—131), rom. *spălare* (*ibidem*, 1897, 100); *Ftymologies romanes* (rom. *agurare*; fr. *cambrer*; fr. *coron*, rom. *codru*; rom. *funingine*; fr. *manche*; it. *scotegar*, rom. *cutezare*; it. *deda*, rom. *zadă*; *ibidem*, 1899, 61—69). Alte etimologii au mai apărut în *Revista critică-literară*: *tăun* (III, 227); *boare* (*ibidem*, 333—334); *luntre* (IV, 259); *ceteră* (*ibidem*, 283); *maestru* (*ibidem*, 335); *dărinare*, *desgurzire*, *îngălare*, *îngurzire*, *înturvinare* (V., 107—108); *strein* (*ibidem*, 134).

Articole de literatură (în special de literatură română):

Literatura populară din punct de vedere etnopsihologic (*Revista critică-literară*, I, 145—159, 241—256).

Un presupus manuscris al lui Budai Deleanu (*ibidem*, 349—365).

Evoluționismul în studiul genurilor literare (*ibidem*, II, 10—32).
Notițe asupra lui D. Cantemir (*ibidem*, 62—68).

Cărți și manuscrise vechi românești în biblioteca lui Kopitar (*ibidem*, 258).

Cântarea despre începutul românilor de Teodorovici (*ibidem*, 81—84).

Gramatica română a lui Ștefan Margela (*ibidem*, III, 244—247).

Note asupra trei manuscrise românești din Paris (*ibidem*, 284—298).

Amintiri despre românii istrieni în documentele din sec. XI—XIV (*ibidem*, 260).

Dări de samă: Pauls, *Der Ring der Fastrada* (*România*, 1896, 612—617); G. Korting, *Neugriechisch u. Romanisch* (*ibidem*, 1897, 284—290); Ph. A. Becker, *Der Sudfranzösische Sagenkreis u. seine Probleme* și *Die Storie Narbonesi* (*Revue critique*, 1897); în *Revista critică-literară*, V. Berard, *La Turquie et Vhellenisme contemporain* (11, 39—42); I. Bibicescu, *Poesii populare din Transilvania* (II, 169—177); Grigore Alexandrescu, *Scrieri în versuri și prosă* (II, 174—177); G. Meyer, *Neugriechische Studien* (III, 56—57); W. Meyer-Liibke, *Zur Geschichte des Infinitivs im Rumänischen* (III, 139—147); J. Jeanjaquet, *Recherches sur l'origine de la conjonction que* (III, 280—281); Th. Alimăneșteanu, *Essai sur le vocalisme roumain* (III, 281—284); Vollmoller, *Kritischer Jahresbericht* (IV, 262—264); A. Candrea, *Poreclele la români* (IV, 264—266); G. Weigand, *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache* (IV, 284—289); V. Mangra, *Cercetări literare-istorice* (V, 20—21); L. Rethy, *Deslegarea cestiunei originii românilor* (V, 21); L. Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române* (V, 21—22); D. Dan, *Din toponimia românească* (V, 41—43).

Tot aici pot aminti și rapoartele istorico-literare pe care le-am publicat în *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft* (Berlin), 1896, 1897.

Pe lângă aceste publicațiuni, mai am o serie de lucrări inedite din care unele vor apărea în curînd. Astfel la sfîrșitul anului acestuia voi publica la Paris primul volum din *Histoire de la langue roumaine* (v. *România*, 1899, 477). Despre celelalte lucrări pe care le prepar face mențiune d. Gaston Paris într-un certificat pe care îmi permit să-l reproduc aici, pentru că în el este rezumată și apretiată activitatea mea la școala de *Hautes Etudes* din Paris.

COLLEGE DE FRANCE

Paris, le 27 novembre 1896

M. Ov. Densusianu a suivi pendant deux ans mes cours de langue et littérature française du moyen âge au *College de France*. Il a pris part en outre à mes conférences de l'école pratique des *Hautes Etudes* m'a remis plusieurs travaux, témoignant tous d'un grand zèle, de beaucoup d'aptitude pour les études philologiques et d'un savoir qui est toujours alle en croissant. Ses travaux ont consisté d'abord dans l'élucidation d'un certain nombre de problèmes de lexicographie romane générale, lus et critiqués à celle de mes conférences hebdomadaires qui est consacrée à la lexicographie, ensuite dans des contributions à l'étude de diverses questions traitées dans mon autre conférence. En 1894—95 M. Densusianu a étudié la rédaction en prose, inédite, du poème à *Aliscans*; il a en outre copié cette rédaction sur le ms. du XV-e siècle qui nous l'a conservée; cette copie sera publiée avec l'introduction de l'auteur, dans un volume que prépare l'École des *Hautes Etudes*, et sera présentée par moi comme thèse devant valoir à M. Densusianu le titre d'élève diplômé de l'École.¹ En 1895—96, outre un travail lu en conférence sur l'une des recensions du célèbre livre de Joinville, M. Densusianu a fait, avec un de ses compagnons d'études, M. Boser, une collation soignée des manuscrits de cette recension, collation que j'ai l'intention de publier dans la *România*. Il a en plus écrit pour la conférence un remarquable compte rendu du mémoire de M. A. Pauls sur une légende allemande relative à Charlemagne, *Vanneau de Fastrade*, et ce compte rendu a été imprimé dans la *România* (octobre 1896). Aux premières conférences de 1896—1897, M. Densusianu a lu un compte rendu, qui sera également imprimé dans ce recueil, du livre récent de M. Korting, *Neugriechisch und Romanisch*.²

¹ D. G. Paris m'a proposé mai tirziu să prezint ea teză, la *Hautes Etudes*, *La prise de Cordres et de Seville*, care era deja tipărită în 1896 pentru *Societatea Ancienilor Texte*, pe cînd studiul asupra lui *Aliscans* n-a putut apărea nici pînă astăzi.

² Lucrarea aceasta va apărea, cred, în curînd în *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, publicată de Academia de inscripțiuni din Paris.

³ V. *România*, 1897.

En dehors des travaux faits directement pour la conférence, M. Densusianu en a, pendant cette période de deux ans, faits d'autres plus importants encore. Sans parler de quelques étymologies romanes ou plus spécialement roumaines insérées dans la *România*, il a presque terminé l'édition, pour la *Société des Anciens Textes français*, du poème de *La Prise de Cordres et de Seville* (XII-e siècle), que j'ai été chargé de suivre comme commissaire responsable, ce qui m'a permis d'apprécier une fois de plus les rares qualités de son esprit critique et la conscience qu'il apporte à ses travaux. La longue introduction de cette édition aborde des questions fort importantes de l'histoire de l'épopée française, avec beaucoup d'originalité et de pénétration. Comme complément à cette introduction, l'auteur a inséré dans la *România* (octobre 1896) une étude sur le personnage d'Aymeri de Narbonne dans la chanson du *Pèlerinage de Charlemagne* (XI-e siècle), qui ne peut manquer d'attirer l'attention des critiques compétents, même s'ils n'acceptent pas tous la thèse que l'auteur soutient par des arguments, très médités et très nouveaux.

C'est la première fois qu'un philologue roumain aborde l'étude des questions les plus spéciales et les plus ardues de l'histoire de la littérature française au moyen âge, et il y aurait déjà lieu de féliciter M. Densusianu d'avoir abordé cette étude en s'y préparant par des recherches très sérieuses poursuivies avec la plus louable ardeur; mais il importe surtout de constater que ses travaux ont une valeur incontestable, et qu'il apporte toujours des idées personnelles et intéressantes dans la mise en œuvre des matériaux amassés par son erudition. Il n'a pas craint d'entreprendre une édition de *Foucon de Candie*, poème du XII-e siècle, œuvre si difficile que plusieurs philologues, en ayant conçu l'idée, ont reculé devant la tâche, et je ne doute pas qu'avec son intelligence, sa ténacité et sa rare capacité de travail il n'arrive à la mener à bonne fin. Je regarde M. Ov. Densusianu comme un des élèves les plus distingués qui soient sortis de l'École des *Hautes Etudes*, et je suis heureux de lui en donner ici le témoignage.

GASTON PARIS
de l'Académie française
Administrateur au *College de France*
Directeur des études romanes
à l'École pratique de *Hautes Etudes*

INDICE DE AUTORI

A

Adamescu, G. 569, 571, 669, 673	Antonescu-Remuși, P. 474
Adelung 57	Appel, C. 64
Ageorges, Joseph 608	Apuleius 621
Agîrbiceanu, I. 461	Arbaud, D. 91
Alecsandri, V. 58, 60, 111, 165	Arbos, Ph. 208
Alessandrescu, C. 468, 470	Argenti, A. 472-473, 475
Alexandrescu, Gr. 58, 60—61, 66
729	Aristotele 59
Alexici, G. 240, 242, 310, 312	Arnaud, F. 208
Alimăneșteanu, Th. 729	Arnaudin, F. 91
Anaximenes 59	Atanase, Anghel 158—159
Andersen, G. 63	Aulu-Gelliu 629
	Azkue 627, 636, 659

B

Bacaloglu-Densusianu, Elena 733	394, 396, 421-422, 445-451,
659
Bagav, A. 111	Bartos, Fr. 661
Bally, Ch. 387-390	Bartsch, K. 63—64
Baric, H. 610	Bălășel, T. 219-220, 226, 232-
233, 241-242, 246, 255, 260,
Baronzi, G. 112	
Bartoli, M. 48, 56, 349, 352—358,	

Cifrele cursive indică autorii citați de editori în studiile care însoțesc ediția.

262, 266, 275, 279, 280, 282, 285, 287-288, 291, 293, 299, 302, 304, 307, 310, 317, 323-325, 328-329

Bălcescu, N. 476

Becker, Ph. Aug. 726, 729

Beda 59

Bedier, J. 194

Beguerie, Eugene 608

Bekker, I. 62

Bela 480

Beldie, I.C. 223, 230, 235, 297, 330

Belić, A. 718

Bellermann, Chr. 86

Belulovici, A. 445—451

Benveniste, E. 637

Berard, V. 729

Bergson 8

Bernard, A. 193, 210-211

Berneker, E. 484, 547, 598, 611, 613, 619, 638, 654, 660-661, 663, 665, 667, 671

Bertoni, G. 352-353, 421, 665

Beze, Th. de 573

Bianu, Ion VI, 138, 141-142, 148, 153, 396, 569—570

Bibicescu, I.G. 112, 218, 393, 729

Bintz, I. 63

Bîrlea, I. 217, 219, 222, 224, 227, 240, 278, 280, 284-286, 290—293, 297, 301, 317-319, 321, 328, 334, 337

Bîrseanu, A. 112, 218

Blade, J.F. 91, 186

Blanc, L. 62

Blery, M. 617

Bloch, O. 533

Blumenthal, A. von 635

Bliemelein, C. 63

Boceanu, C. 242

Bockh, August 14—17, 20

Bogdan, Ion VI, 249, 543, 554, 638

Bogrea, V. 263, 606, 613

Boisacq 610

Boissel, W. 608

Bolintineanu, D. 189, 693

Bondidier, L. de 608

Bonnet, M. 15

Boranic, D. 654

Boser 730

Bourciez, Ed. 350-351, 394

Botticher, C. 63

Braga, Th. 86

Bratuschek 15

Brătescu, P. 468

Brătescu-Voinești, I. 461, 571

Breuel, M. 632

Briz, F. 90

Brouckhusius 60

Br<mdal, Viggo VII

Brugmann 628

Brunetiere 8

Brunhes, J. 193, 206, 633

Briekner, A. 662

Buchhold, L. 63-64

Buchholz, R. 58

Buckle 694

Bucuța, E. 265, 237, 329

Budai-Deleanu, I. 728

Bugge, S. 63

Bugnariu, I. 635

Burada, T. 227-228, 230

Burileanu, C.N. 208

Burnouf, E. 189

Buhler, K. 717

Byck, J. 489, 721

Byhan, A. 445-451, 542-543, 548

C

Caballero, F. 80

Cadenbach 58, 62

Candrea, A. 468, 470

Candrea, G. 112, 472, 542, 545-546, 548-549

Candrea, I.A. XI-XII, 24, 185, 188-189, 203, 205, 222, 244-245, 259, 282, 286, 312, 356, 360, 395-396, 399, 414, 437, 450, 455-456, 459, 519-521, 544, 549, 533-584, 600, 602, 606—607, 610-611, 626, 641, 643, 647, 660, 669-673, 709, 729

Caelius, Aurelianus 625

Canei, A. 62

Canianu, M. 468, 470

Cantemir, D. 556, 729

Capella, Martianus 59—60

Capidan, Th. 248-249, 377, 396, 423-441, 446, 452-453, 592, 596, 598, 608, 610, 638

Caracostea, D. 258

Cardanus, H. 62

Carnoy, E. 94

Carol VI 159

Cato 707

Catul 594

Cavaillès, H. 209

Cătană, G. 592

Cernf, F. a Văsa, P. 482

Charisius 59

Chateaubriand 379

Chiriță, C. 468, 470

Christophoridhis 638

Ciașanu, G. 227, 279, 282, 285, 287, 290, 293

Cicero 356, 601, 618-619, 621, 627

Cihac 640, 644, 664, 667

Cipariu, Timotei 161—163, 477, 677, 690-691, 695

Ciuntu, P. 468

Cohen, Marcel 56

Colonitsch 158

Columella 626, 629-630

Columna, H. 60

Comparetti, D. 64, 71

Condrea, P. 469-470

Conev, B. 428

Constantin din Dorna 534

Conybeare, W. 64

Coresi 360, 540

Cornificius 60

Cornu 197

Costin, L. 221-222, 226, 230, 242-243, 246, 260, 270, 304, 306, 316, 318, 321, 326-328, 338, 342

Cotte 186

Crăiniceanu, Gen. Gr. 570

Creangă, I. 112

Crețu, Gr. 562, 597

Cumbary, A. 468

Cuievăkyj, D. 717

D

Dalametra, I. 441, 540, 586, 607 609

Dame, F. 663, 647

Dan, D. 466, 729

Dancic 471, 473

d'Ancona, A. 71

Daniil, Al. 214, 217, 219, 221, 223-226, 230, 233-235, 237, 239, 241-244, 251, 253, 255-256, 260, 262, 265-266, 269-272, 274, 278—280, 282—283, 285, 287, 289-290, 293-294, 299, 301, 303, 307, 309-312, 315-316, 318, 322, 326-330, 333, 338, 341-342

Dante 217

Daremberg 603

Daudet, A. 186, 622

Daul, T. 112

Dăneșeu, G. 470

De B[aur] 476

Deecke, W. 63

Deffner, M. 639

Delavrancea 670

Demetrius 59

Densusianu, Elena (n. Circa) 733

Densusianu, Ovid 188-189, 203, 205, 222, 223, 227, 239, 244-245, 249, 259, 279, 281-282, 393-397, 399, 414-416, 451, 455-456, 481, 484-485, 526, 554-556, 575, 586, 602, 613,

E

Ebert, A. 62-64

Ebrard, W. 63

Edmont, E. 41, 393, 712

Eliade 164, 166

Elze, K. 14, 17

Eminescu, M. 58, 60

618, 620, 626, 641, 647, 653, 660, 671, 672, 709, 730-731, 733-734

Densusianu, Ovid-fiul 734

Densusianu-Pușcariu, Elena 733

Densusianu, Aron V, IX, XXIV, 53, 393, 399, 469, 477, 733

Densusianu, Nicolaie V, 108, 611

Diaconovici 673

Diaconu, Ion 241, 734

Diculescu, C C. 466, 583, 662-668

Diez, F. 62, 64, 106, 680

Diomedes 59

Donatus 59

Dorn Seiffen, G. 617

Doroszewski, W. 717, 720

Dosoftei 228, 360, 597, 651

D'Ovidio 197

Dragomir, S. 426

Dragomirescu, Mihail 491, 564 — 568

Drăganu, N. 257, 466, 478 - 485, 607, 636

Drugescu, Filip 472, 475, 727

Dumitrescu, Măria I. 289

Drydeu 716

Ennius 62, 625

Ephoros 634

Erdelyi 481

Ernout, A. 626

Ervin (Ovid Densusianu) XVII—XVIII

Eustathius 59

F

Fabri, P. 60

Falcucci, F.D. 610

Falk-Torp 660

Feist, S. 588, 594, 598, 620

Fejér 468, 473-475, 481, 484

Festus 624, 630

Filipescu-Dubău, N. 469

Fira, G. 227, 279, 282, 285, 287, 290, 293

Fochs, A. 64

Fortunatus, V. 62

Fouquieres, Becq de 58, 66

Fouque 63

Fournier, J. 186, 189

Fribourg, A. 187

Friedwagner, M. 713

Frigyes, Pesty 469, 477

Frincu, T. 112, 472, 542, 545—546, 548-549

Frunzescu, D. 477

Fuchs 67

G

Gallus, Hugbaldus 62

Gamillscheg, E. 449, 635

Gartner, Th. 197

Gaspary 65

Gaster, M. 231, 273, 709

Geiger, W. 637

Georges 590

Georgescu-Tistiu, N. 223, 235, 262, 289, 299, 306, 338

Gerber, G. 61

Geyer, P. 417

Gheorghiu, Const. D. 232, 234, 236, 246, 255, 258, 261, 263, 270, 320, 467

Gifanius, O. 60

Gillieron, J. 5, 41, 42, 48, 347, 363, 393-395, 421, 444, 712, 733

Ginneken, J. van 38

Gisaide 728

Giuglea, G. 228, 583, 599-600, 635, 637, 658-661, 662, 672

Giusti, G. 71

Gilcescu, T. 259

Glavina 545

Glots, G. 616

Godefroy 601

Goethe 21

Goldbek 64

Golescu, Iordache 112

Gombocz, Z. 634, 663—664, 667

Gomoiu, V. 262, 300, 302, 309—311, 324

Gonzalez, Esteb. 86

Gorka, O. 439

Gorovei, A. 113, 214—215, 292, 298, 588

Gorra, E. 495—500

Gourdon, G. 728

Grammont, M. 35, 540, 559—561, 717

Gratius 626

Graur, A. 721

Grenier, A. 616, 622—623

Griera 395, 421

Grigoriu-Rigo, Gr. 219, 222, 224, 226-227, 230, 237, 239, 242-243, 246, 248, 253, 260, 263-266, 281, 285, 287, 289, 292, 305, 309-311, 315, 323, 327-329, 333-334, 337, 339, 342, 344

Grimm, I. 64
Grober, G. 15, 17, 63, 65
Groebedinkel, P. 65
Grosse, R. 65

Groto, Luigi 61-62, 66
Guarnerio, P. 197-198, 348
Guidi, I. 617
Guillaume de Dole 601

II

Habenicht, H. 63
Halm, C. 59
Hannappel, M. 65
Haralamb, Lecca 734
Hasdeu, B.P. 141, 227, 312, 409,
410, 475, 477, 497, 501, 524-
525, 531-532, 534-536, 539,
633, 637, 677, 692-696
Haupt, M. 94
Havrânek, B. 716, 718
Heerdegen, F. 14
Hellmuth, H. 63
Heltai, G. 359
Herman, Paul 13, 64
Hertz, M. 14
Hesychiu 635

Hetcou, P. 226, 276
Heuzey, L. 189
Hild, J.A. 662
Hințescu, I. 112
Hirt, H. 660
Hodoș, E. 239, 242, 244, 261, 272,
276-278, 285-286, 288-290,
294, 305-306, 309-312, 317,
321, 324, 328-329, 331, 333,
335, 338, 340-341
Hoffmann, O. 634
Homo, L. 616, 618
Horn, P. 637
Horning, A. 603
Huon Le Roi de Cambrai 601
Hubschmann, H. 483

Iana, A. 468, 473, 477, 648, 652
Iliescu, T. 112
Ionașcu, N. 278, 307, 325
Ionescu-Buzău, D. 255, 266, 287,
306, 311-312, 323, 345
Ionescu de la Brad 670
Ionescu, D. 214, 217, 219, 221,
223-226, 230, 233-235, 237,
239, 241-244, 251, 253, 255-256,
260, 262, 265-266, 269-272,
274, 278-280, 282-283, 285,

287, 289-290, 293-294, 299,
301, [303, 307, 309-312, 315-
316, 318, 322, 326-330, 333,
338, 341-342
Ionescu, S. 467
Iordan, I. 5, 383-384, **5SI**
Iorga, N. 474, 700, 710
Iorgulescu, B. 469
Isidor 619, 665
Ispirescu, P. 112, 563
Italicus, Silvius 594

Jacobson, R. 716-718
Jarnik, I.U. 98, 102, 112, 218
Jeanjaquet, J. 729
Jekelfalussy, J. 474, 475
Jespersen, O. 356, 551
Jessen, O. 632
Jirecek, C. 367, 447

Jokl, N. 373, 603, 611, 620, 633,
636, 638, 666
Jones, D. 717
Jordan, H. 63
Jordan, W. 61
Justin 619
Jung 684

K

Kaluza, M. 64
Karagic 609
Karcevskij, S. 718
Kavaliotis 476
Kemeny, I. 142
Klotz, R. 62
Kluge, F. 111, 660
Klussmann 15
Kopitar 162, 695, 729

Korais 164
Kossiuna, G. 662
Kott, Fr. 661
Kohler, M. 65-66, 111
Korting, G. 15-17, 729-730
Kraffert, H. 63
Kriete, E. 64-65, 71, 99-100
Kurz, A. 142
Kvičala, N. 63, 65

L

Lacea, C. 713
Lacroix, A. 193, 210-211
Lactanțiu 627
Lahmeyer, L. 63
Lahovari, G. 469, 473
Lalanne, L. 62
Lambertz, M. 603
Lambrior 495
Landgraff, G. 100
Latychew 485
Laugier, Ch. 217, 219-220, 22
228, 232, 241, 248, 259, 26

264-265, 272, 277-279, 282-
283, 285, 293, 296, 299, 301, 303,
309, 314-315, 326, 329, 332, 340
Laurian 164, 650
Lazarus, M. 14, 66
Långfors, A. 601
Le Gai, II. 94
Leiffholdt, F. 100-102
Leite de Vasconcellos, J. 713
Lenormant, F. 189
Leon, N. 289, 298, 315
Leopold 158

Le Roy 8
Lhande, P. 208
Lindner, F. 62, 111
Littre 58
Liuba, S. 468, 473, 477, 648, 652
Loch, Ed. 62
Lombard, Alf 562-563

Lorenz 63
Liibke, M. 54
Luchaire, A. 197
Lucrețiu 629
Lupașcu, D. 255, 258, 267, 280,
290-291, 305, 316, 325-326,
329-330, 345

M

Macrobiu 707
Maior, Petru 160-162, 164, 171
Maiorescu, Ioan 438, 472, 547—
548, 650
Maiorescu, T. 568
Malherbe 365
Mangra, V. 729
Manoil, M. 468
Mardarie, Cozianul 597
Marey, E.-J. 37
Margela, Ștefan 729
Marian, S. FI. 112, 138-140, 205,
215, 217—218, 221-230, 232—
236, 238-241, 243, 245, 247-
249, 251, 253-259, 261, 263-
264, 266, 268-269, 273-275,
279-280, 282—283, 290—292,
297-298, 300-302, 304-307,
310, 312-314, 316, 318-321,
324-326, 328-330, 334-336,
341-345, 409, 410, 602, 727
Mariani, L. 617
Marienescu, At. 313
Marin, F. 65, 80, 85
Marot 62
Marouzeau, J. 537, 617, 624
Marsigli 380—381
Martel, L. 94
Martonne, E. de 187
Marțial 603

Massim 166, 650
Mateescu, C. 190
Mathesius, V. 715
Maximus, Planudes 59
Mähly, I. 62
Meillet, A. 33, 39, 56, 617, 628,
663
Melchisedec 231, 257
Melich 478
Merii, E. de 61, 62
Mering, F. 63
Meringer 384
Meyer, G. 471, 475-477, 638, 666,
729
Meyer-Liibke, W. 197, 199, 257,
259, 357, 376-377, 383, 455
495-499, 525, 587, 593, 596-
597, 599, 603, 606—607, 609—
610, 626, 630, 634, 653-654,
659, 662, 713, 724, 729
Meyer, Paul 58, 62, 681
Michaelis, Carolina 64, 81—84,
86-90
Michaelis, H. 87—89
Michăișescu, A. E. 275, 289, 293
298, 330, 342
Miclosich, F. 112, 468, 475, 482,
495-496, 498-499, 501, 609-
610, 654, 663, 695, 710
Micu, Inocențiu 159

Micu, Samuel 157, 161-164, 171
Milay Fontanals, M. 90
Miletic, L. 428
Millardet, G. 56, 346-349, 394
Miller 485
Minea, I. 368
Mistral 186, 212, 628, 630
Mindrean, M. 278, 307, 325
Mindrescu, S. 549
Mladenov 556
Moldovan, G. 406, 469, 475, 485
Mommsen 616
Mone, F. 62

Moncaut, C. 91
Montaigne 209
Moraes Silva, A. de 58
Morf, H. 212
Morgenstierne, G. 637
Moroianu, G. 734
Moruzi, I. 468
Moller, H. 620, 628
Mukaiovsky 716, 718
Munkăcsi, B. 610, 638
Mussafia 64—65
Muller, Fr. Izn 355, 618, 625
Muller, Iwan v. 14, 17

N

Napolski, M. von 64
Näke, A. 58, 62
Nădejde, V. 470
Nehring, A. 588
Nonișescu, I. 189
Nicolaescu-Plopșor, N. 670
Niculiță-Voronca, E. I. 219-220,
233, 239, 262-263, 267-268,

284, 636
Niederle, L. 632, 634
Niedermann, M. 611
Nigellus, Ermoldus 725
Nour, A. 216, 260, 288-289, 305,
315
Novacovici, Em. 304-305, 309—
312, 314, 337, 341, 344

O

Obedenaru, Dr. M. 112
Ongania, F. 142
Orleans, Charles d' 688

Ostir, K. 610
Ovid 356, 619, 631, 693

Pacu, M. 468
Pais, E. 616
Palay, Simin 636

Palladius 625
Pamfile, T. 215, 219, 222, 227,
242, 249, 254-255, 258., 260,

- 263-267, 272, 275, 279, 281,
287-288, 295, 305, 307, 309-
310, 320, 325, 332, 335, 342—
343, 638
- Panțu, I. C. 637
- Panțu, Z. 284, 285, 315
- Papahagi, P. 189, 191, 196, 204—
205, 423, 432, 587-588, 604,
611-612, 652
- Papahagi, T. 222, 224, 226—227,
233, 237-238, 243, 245, 260,
266, 274, 282, 286, 288, 292,
301, 318-320, 326, 328, 333,
335, 395, 442-444, 459, 484,
543, 547, 613, 637
- Papanti, G. 198
- Pareus, L. 60
- Paris, Gaston V, IX, 5, 20, 54,
383, 495-496, 566, 677, 679-
689, 702, 724-726, 729-731,
733-734
- Pascal VI
- Passy, L. 202
- Pasteur 683
- Pasca, St. 313, 342
- Pateg, Girard 180
- Patsch, C. 483
- Paul, H. 14, 63
- Pauls, A. 729—730
- Pauphilet, A. 601
- Păcală, V. 276, 286, 313
- Păsculescu, N. 220, 223, 230, 234—
235, 239-240, 243, 246-247,
254-256, 258, 261, 271-272,
274, 282-283, 288, 295, 298,
303-304, 306, 309, 321, 324,
326, 329-332, 338, 340, 345,
637
- Pirvan, V. 703—710
- Pedersen, H. 551, 612, 620, 628
- Peguy 365
- Pellis 421
- Pepratx, J. 90
- Perpessicius XVI
- Perron, Dr. 94
- Persson, P. 620—621, 623, 663
- Petersson 588
- Petrescu, V. 112
- Petrovici, E. 458-461
- Petru, Șchiopul 386
- Philippide, Al. 366—375, 384, 396,,
491, 495, 500, 642
- Piganiol, A. 616
- Pires, A. 86
- Pitre, G. 65, 71, 75
- Pirvescu, P. 222, 253, 255—256,,
285
- Pliniu 600-601, 610, 707
- Plotius, Marius 59—60
- Poggel, C. 61, 66
- Poincare 8
- Polivanov, E. 717
- Pompejus 60
- Pompiliu, M. 112, 439
- Pomponius, Mela 632
- Pontanus, Ioannes Iovianus 57, 60-
- Pop, M. 721
- Pop-Reteganul, I. 112, 283
- Pop, Sever 458-461
- Popescu, C. 227, 279, 282, 285,,
287, 290, 293
- Popovici, I. 399, 445, 540, 542-
543, 547-548, 647
- Pott, A. 58
- Pouqueville, F. 189, 202
- Prati, A. 635
- Precup, E. 313
- Pretzsch, B. 63
- Procopovici, Al. 545, 569, 570, 713
- Proust 365
- Provanu, I. 468
- Pumnul, Aron 164, 694
- Pușcariu, S. 252, 257, 355, 396,
433, 438, 445-451, 458-461,
485, 537, 543, 545, 548, 557,
569, 570, 577, 584, 590, 596,
- 598-600, 603, 606, 609, 640-
657, 660, 664, 666, 671, 708—709,
- 711-713
- Pușchilă, D. 608
- Q
- <Quevedo 86
- Quintilian 59, 626
- Quitard, M. 94
- R
- Racoviță, O. 470
- Radlov, V. 664, 666
- Radu, Iacob 409
- Rapp, K. 99
- Rasi, P. 63
- Ratzel 185, 206
- Rădulescu-Codin, G. 249, 342
- Rădulescu-Motru, C. 570, 646
- Reichardt, A. 63
- Reinach, T. 14
- Renan 8
- Rethy, L. 729
- Richter, E. 634
- Riese, W. 64, 99, 100
- Rohlf, G. 454-457, 603, 638, 672
- Rolland, E. 94
- Romansky, St. 597, 598
- Roques, M. 359-361, 720-721,
728
- Rosetti, Al. 385-386, 438, 490,
537, 539-550, 553-558
- Rousselot 37
- Rozwadowski, J. 551, 667
- ROmer, L. 64
- Rosler 469, 480
- Rudow, W. 98
- S
- Sabatini, A. 71
- Sadoveanu, M. 461, 571
- Salio 603
- Salverda, de Grave 551
- Salvioni, C. 665
- Sanctis, G. de 617
- Sandteld, Kr. 377
- Saussure, Fr. de 655
- Savickij, P.N. 716
- Sayce, A. 15
- Săulescu 254
- Sbarbi, I. 80
- Sbiera, I.G. 138, 140-142, 502-
503, 534
- Scheftelowitz 589
- Scheludko, D. 634
- Schleicher 695
- Schmidt B. 14

Schneider, I. 66
Schopf, E. 35
Schraden 632
Schuchardt 41, 376, 495, 497-498,
610, 659
Selbach, L. 65
Seneca 623
Serra, G. 713
Serviens, Pius 378—379
Servius 60
Sfințescu, I. 468
Sievers, E. 63, 64
Sima, Gr. al lui Ioan 113
Simon, W. 593
Sirker, A. 64
Skok, P. 445, 541, 610-611, 663,
713
Skold, H. 638

SommerieK, A. 717
Spano 625
Spencer 694
Spengel, L. 59
Sperantia, Th. D. **XII**, 188—189,
396, 399, 414
Spineanu, N. 470-471, 473
Spitzer, Leo 362—365, 713
Stațiu 594
Stăncescu, D. 112
Steinthal 14—15, 20
Stengel, E. 65, 68, 111
Stimming, A. 64
Strabo 632-633
Stur, J. 666
Suetoniu 707
Suidas 634
Suss, I. 63

Șandru, D. 55, 489, 721
Șăineanu, L. 224, 234, 264, 301,
307, 319-320, 476, 591, 596,

672, 729
Șincai, Gh. 157, 161-164, 171

T

Tacit 630, 660
Tagliavini, C. 380-382
Tappolet, E. 603
Teixeira, de Pascoas 39
Teodorescu, G. Dem. 113, 222,
241, 247, 256, 309, 315, 326, 648
Teodorovici 729
Teofil 158
Tereza, Măria 159
Tertulian 602
Theobald, I. 58, 62

Thielmann, Ph. 63
Thurneysen, R. 63, 620
Tiberius 59
Tiktin 222, 228, 230, 250, 252,
257, 495, 497-499, 501, 597,
600, 667, 670
Tițu, I. 470
Tobler, Adolf V, 17, 54, 180, 383,
733
Tocilescu, Gr. 139, 205, 216-219,
223-229, 231-232, 234, 237-

238, 242, 244, 247-248, 250-
251, 253, 262-264, 266-268,
270, 272, 274-275, 277-282,
284-289, 291, 293-297, 300,
302-303, 305-320, 322-323,
325-326, 328-332, 336-344
Tomaschek 633, 637
Tordaș, Mihai 360

Tour-Keyrie, A. dr l,i MI
Traian 160
Trautmann, R. 620
Treml, L. 481
Trnka, B. 716
Trombetti 364
Trubetzkoy, N. 715, 717
Turcu, I. 471-472

T

Tiplea, A. 190, 222, 282, 318

U

Uhlenbeck, C. 199
Ulaszyn, H. 714
Unamuno 364

Urlichs, H. 14
TJsener 15

V

Valdivielso, J. de 86
Vâmberly, H. 481, 612-613, 622,
630, 663
Vapercau 58
Varro 192, 355, 596, 621, 626, 630
Vaschide, N. 734
Vasilii, A. 204
Vasilii-Năsturel, I. 468
Vasmer, M. 638, 661
Vendryes, J. 33, 617

Viciu, A. 382, 399, 406, 459, 623,
635, 647, 670
Victorius, P. 59
Villon 688
Virgil 65, 211, 624-625, 628-629
630-632
Vilsan, G. 637
Vircol 313, **395**, 417
Vollmoller 729
Vondrâk 428, 429
Vossler 5, 357, 362-363, 383-384

W

- Wagner, M.L. 197, 201, 609, 619, 626
Wagner, Richard 64
 Walde, A. 482-485, 612, 618, 620-621, 625-629
Walde-Pokorny 637
Wak, I.C. 59
Wartburg, W. von 604, 635
Weigand, G. 141, 189, 199, 201, 226, 376, 393, 395, 399, 421, 423, 429, 432, 438-439, 441-442, 445, 448, 459, 468-469,
 472, 477, 497-499, 536, 541—542, 547-549, 603, 605, 613, 648, 666, 671, 730
Weingart, M. 716
Welich, J. 634, 663, 664, 667
Wenzel, G. 473-475, 477
Westphal, R. 63-64, 67
Wijk, van 551
Wolf, F. 67, 111
Wolfflin, E. 63, 99-100, 110
Wright, Th. 62
Wundt, W. 38

X

Xenopol, A.D. 138, 697-700

Zander, C. 63

Zauner, A. 584, 728

.....
 iwsa, C. 63

T A B L A I L U S T R A Ţ I I L O R

- Aron Densusianu (1837—1900) tatăl lui Ovid Densusianu (BAR, — Cabinetul de stampe)
 Elena Densusianu, născută Circa (Săcele, 1841), soția lui Aron Densusianu (din Colecția lui Ovid Densusianu-fiul)
 Elena Bacaloglu-Densusianu, soția lui Ovid Densusianu la 28 de ani (Din Colecția lui Ovid Densusianu-fiul)
 Elena Densusianu-Pușcariu, sora lui Ovid, prima femeie profesor universitar din România, decedată în 1966, la vârsta de 90 de ani (BAR — Cabinetul de stampe)
 Ovid Densusianu, student (BAR — Cabinetul de stampe)
 Din caietul de note de la Cursul lui A. Tobler, audiat la Berlin, 1893-94 (BAR — mss. V. mss. 42. Notițe cursuri)
 Din caietul de note de la Cursul lui J. Gillieron, audiat la Paris, 1894 (BAR — mss. V. mss. 42. Notițe cursuri)
 Din caietul de note de la Cursul lui G. Paris, audiat la Paris, 1895 (BAR — mss. V. mss. 42. Notițe cursuri)
 Ovid Densusianu, la vârsta de 35 de ani (BAR — Cabinetul de stampe)
 Diploma lui Ovid Densusianu de licențiat în științele istorico-literare (BAR — mss. XXXI (1—91), Acte personale)
 Certificatul prin care G. Paris atestă audierea, de către Ovid Densusianu, a unei serii de conferințe la Ecole Pratique des Hautes Etudes (BAR — mss. XXXI (1—91), Acte personale)

Scrisoare de felicitare a studențimii de la Facultatea de litere, trimisa lui Ovid Densusianu, cu prilejul primirii sale la Academia Română (1919) (BAR — mss. XXXIV, Varia 1 și 2)	
Ovid Densusianu, la 38 de ani (BAR — Cabinetul de stampe)	
Ovid Densusianu, la 40 de ani (BAR — Cabinetul de stampe)	
Coperta volumului <i>La Prise de Cordres et de Seville</i> , 1896	
Coperta volumului <i>Aliterațiunea în limbile romanice</i> , 1895	
Coperta volumului <i>Școala latinistă în limba și literatura română</i> , 1900	
Coperta lucrării <i>Păstoritul la popoarele romanice</i> , 1913	
Coperta caietului și foaia cu prezența la ședința din 5 decembrie 1901 a seminarului de filologie romanică (BAR - mss. XXXIV, Varia 1 și 2)	
Scrisoare din 29 februarie 1928, către I. Diaconu (BAR — manuscrise, corespondență)	
Ovid Densusianu (Din colecția lui Ovid Densusianu-fiul)	
Ovid Densusianu la 40 de ani, la țară, în regiunea Iașilor (BAR — Cabinetul de stampe)	
Finalul din manuscrisul studiului despre «u» final în limba română, 1904 (BAR — mss. II. mss. 10, <i>Din istoria lui «a» final</i>)	
Ovid Densusianu, la 41 de ani (Din Colecția lui Ovid Densusianu-fiul)	
Ovid Densusianu (Din Colecția lui Ovid Densusianu-fiul)	
Ovid Densusianu cu Gh. Moroianu, Haralamb Lecca, N. Vaschide, Radu Rosetti (BAR — Cabinetul de stampe)	
Ovid Densusianu, cu un grup de prieteni, Ia Cîmpina, în 1932 (BAR — Cabinetul de stampe)	
Coperta volumului <i>Studii de filologie română</i> , 1898	
Coperta <i>Buletinului Societății filologice</i>	
Foaie de titlu a broșurii <i>Gaston Paris</i> , 1903	
<i>Memoriu de titluri și publicațiuni</i> , 1899	
Foaie de titlu a revistei <i>Vieța nouă</i>	
Foaie de titlu a revistei <i>Înălțarea</i>	
Foaie de titlu a revistei <i>Grai și suflet</i>	
Sumarul primului număr din <i>Grai și suflet</i>	

CUPRINS

<i>Prefață</i>	V
<i>Notă asupra ediției</i>	XXI

O R I E N T Ă R I

încrederea în știință (1908)	7
Obiectul și metoda filologiei. Lecție inaugurală ținută la Facultatea de litere din București la 29 octomvre 1897 (1897)	12
Locul filologiei în viața noastră intelectuală. I—II (1908)	23
Orientări nouă în cercetările filologice (1923)....	33

F I L O L O G I E R O M A N I C Ă Ș I F I L O L O G I E R O M Ă N Ă

STUDII ȘI ARTICOLE

Aliterațiunea în limbile romanice (1894)	57
Aliterațiunea în literatura română populară	98
Textele citate	111
A. Aliterațiunea între cuvinte sintactic necoordinate între ele	113
B. Aliterațiunea între cuvinte de aceeași categorie gramaticală și sintactic coordonate între ele	120
Apendice	135

<i>Psaltirea Voronețeană</i> (1898)	138
Școala latinistă în limba și literatura română. Originea, tendințele și influența ei. Lecțiuni de deschidere ținută la Facultatea de litere din București în ziua de 10 noiembrie 1899 (1900)	157
Filologia romanică în Universitatea noastră. Lecțiuni de deschidere (1902)	173
Păstoritul la popoarele romanice. Însemnătatea lui lingvistică și etnografică (1913)	185
Limba descîntecelor, I, II, III (1930-1931-1934)	214
Expresivitatea în descîntece	224
Forme și înțelesuri vechi	231
Greațiuni proprii descîntecelor	265

DĂRI DE SEAMĂ ȘI INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

G. Millardet, <i>Linguistique et dialectologie romanes: problemes et methodes</i> (1923)	346
Ed. Bourciez, <i>EUments de linguistique romane</i> (1924)	350
<i>Breviario di neolinguistica</i> , Parte I: <i>Principi generali</i> , di G. Bertoni; Parte II: <i>Criteri tecnici</i> , di M. Bartoli (1926)	352
M. Bartoli, <i>Introduzione alia neolinguistica (principi — scopi — metodi)</i> (1927)	354
M. Roques, <i>Palia d'Orăștie</i> (1927)	359
L. Spitzer, <i>Stilstudien</i> : I. <i>Sprachstile</i> : II. <i>Stilsprachen</i> (1929)	362
Al. Philippide, <i>Originea românilor</i> , I, II (1930)	366
W. Meyer-Lubke, <i>Rumänisch und Romanisch</i> (1931)	376
Pius Servien, <i>Les rythmes comme introduction physique à VestMtique</i> (1931)	378
C. Tagliavini, <i>II „Lexicon Marsilianum“</i> (1931)	380
I. Iordan, <i>Introducere în studiul limbilor romanice: Evoluția și starea actuală a lingvisticeii romanice</i> (1934)	383
Al. Rosetti, <i>Limba română In secolul al XVI-lea</i> (1934)	385
Ch. Bally, <i>Linguistique ginirale et linguistique francaise</i> (1934)	387

D I A L E C T O L O G I E

STUDII ȘI ARTICOLE

Graiul din Țara Hațegului (1915)	
----------------------------------	--

[Prefață]	„
[Introducere] Ținutul și locuitorii: însemnătatea lui pentru etnografie și folklor	402
Vorbirea populară din puncte nouă de vedere (1926)	413

DĂRI DE SEAMĂ ȘI INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

M. Bartoli, <i>Piano generale delVAtlante linguistico italiano</i> — extras din <i>Bivista della Società filologica friulana</i> (1925)	421
Th. Capidan, <i>Meglenoromânii: I. Istoria și graiul lor</i> (1926)	423
T. Papahagi, <i>Graiul și folklorul Maramureșului</i> (1926)	442
S. Pușcariu, <i>Studii istroromâne, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan</i> : II. <i>Introducere — Gramatică</i> — Caracterizarea dialectului istroromân (1928)	445
Th. Capidan, <i>Bomânii nomazi</i> (1928)	452
G. Rohlfs, <i>Dizionario dialettale delle tre Calabrie</i> (1937)	454
<i>Atlasul lingvistic român</i> (ALR) (1937)	458

T O P O N I M I E

STUDII ȘI ARTICOLE

Urme vechi de limbă în toponimia românească (1898)	467
Cu privire la „Ampoi” (1931-1932)	478

DĂRI DE SEAMĂ ȘI INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

N. Drăganu, <i>Bomânii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomasticeii</i> (1934)	480
--	-----

F O N E T I C Ă Ș I O R T O G R A F I E

FONETICĂ

STUDII ȘI ARTICOLE

Asupra formei „steaua” (1898)	495
Din istoria amuțirii lui „u” final în limba română (1904)	501
Asupra unei „nedumeriri” de terminologie lingvistică (1934)	537

DĂRI DE SEAMĂ ȘI INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

A. I. Rosetti, <i>Etude sur le rhotacisme en roumain</i> (1926)	539
<i>Transcription phonétique et transliteration: Propositions établies par la Conférence tenue à Copenhague en avril 1925—(1921)</i>	551
A. I. Rosetti, <i>Recherches sur la phonétique du roumain au XVIe siècle</i> (1928)	553
M. Grammont, <i>Trăite de phonétique</i> (1934)	559
Alt Lombard, <i>La prononcialion du roumain</i> (1937)	562

ORTOGRAFIE

STUDII ȘI ARTICOLE

Critică fără gramatică și iarăși parazitism literar (1910)	564
Noua ortografie (1931-1932)	569
Ortografia Academiei tot nehotărîtă (1931—1932)	577

LEXICOLOGIE

STUDII ȘI ARTICOLE

Semantism anterior despărțirii dialectelor române. I, II (1925, 1926)	585
Cuvinte latine cu semantism păstoresc. I, II (1928, 1929)	616
Cuvinte referindu-se la locuințe primitive (1937)	632

DĂRI DE SEAMĂ ȘI INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

Dr. Sextil Pușcariu, <i>Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. Lateinisches Element</i> (1906)	640
Un dicționar pretins etimologic. I, II (1907)	642
S. Pușcariu, <i>Din perspectiva „Dicționarului”</i> , (1923)	654
G. Giuglea, <i>Cuvinte și lucruri</i> (1923)	658
C. C. Diclescu, <i>Die Gepiden. Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes</i> (1924)	662
<i>Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească”</i> (1934)	669

V A R I A

LINGVIȘTI ȘI FILOLOGI

Gaston Paris (1903)	679
în amintirea unui învățat — Timotei Cipariu (1905)	690
B. P. Hasdeu (1907)	692

PREZENTĂRI DE REVISTE. POLEMICI

Războiri zadarnice (1906)	706
Istorici și filologi, I, II, III (1911)	706
<i>Dacoromania</i> , voi. I, II (1923)	711
<i>Revista filologică</i> (1928)	713
Travaux du Cercle linguistique de Prague (1931—1932)	720
<i>Bulletin linguistique</i> (1934)	720

MEMORIU DE TITLURI ȘI PUBLICAȚIUNI

I Titluri	723
II Publicațiuni	723
MI [Certificat]	730

Indice de autori TM.t

Tabla ilustrațiilor 749

Redactor : CONSTANTIN MOHANU
Tehnoredactor : AUREL BUCUR

*Dat la cules 09.04.1968. Bun de tipar 06.09.1968. Apărut
1968. Tiraj 6000 ex. legate h. Hirtie scris tip I A de
70 gim. Format 600X900116. Coli ed. 46,47. Coli tipar 4&
Planşe tipa 11 A. nr. 75911968. C.Z. pentru bibliotecile
mari şi mici 859—0.*

Tiparul executat sub comanda nr. 80 329 la Combinatul
Poligrafic „Casa Scintei”, Piaţa Scintei nr. 1, Bucu-
reşti — Republica Socialistă România